
3 1761 07325246 2

NOVOČESKÁ

BIBLIOTHÉKA

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM MUSEA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

ČÍSLO XXXII.

ZIKMUNDA WINTRA

O ŽIVOTĚ NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH PRAŽSKÝCH

KNIHY DVOJE.

V PRAZE.

V KOMMISSÍ U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.

1899.

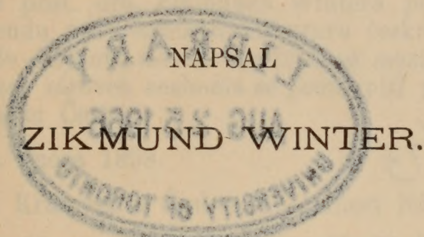
O ŽIVOTĚ

NA

VYSOKÝCH ŠKOLÁCH PRAŽSKÝCH

KNIHY DVOJE.

KULTURNÍ OBRAZ XV. A XVI. STOLETÍ.



NAPSAL

ZIKMUND WINTER.

POCTĚNO HONORÁŘEM Z JUBILEJNÍHO FONDU KRÁLOVSKÉ ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK.

SPISŮ MUSEJNÍCH ČÍSLO CLXVII.

V PRAZE.
NÁKLADEM MATICE ČESKÉ A JUBILEJNÍHO FONDU
KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK.
1899.



Tiskem J. Otty v Praze.

Nález

o spise prof. dra. Zikmunda Wintera nadepsaném „Knihy dvoje o životě na vysokých školách Pražských 1409—1620", kterýž pod heslem „Ludia sme chybní" přihlášen byl k soutěži rozepsané z jubilejního fondu na r. 1897.

Královská Česká Společnost Náuk ve schůzi konané dne 9. února 1898 vyslechši posudky zde níže uvedené, usnesla se jmenovaný spis prof. dra. Zikmunda Wintera poctiti honorářem z jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou. Aby pak řečené dílo mohlo hojnou měrou rozšířiti se mezi českým čtenářstvem, Společnost zároveň rozhodla se postoupiti právo k prvnímu vydání jeho Matici České.

V Praze 9. února 1898.

Za Královskou Českou Společnost Náuk:

Dr. V. E. Mourek, hlavní tajemník. W. W. Tomek, předseda.

Posudky:

I.

Knihy dvoje o životě na vysokých školách Pražských v létech 1409—1620.

Dílo toto podané pod heslem „Ludia sme chybní" jest psáno s touž pílí a osvědčenou známostí pramenů historických i s celou touž methodou jako s ním příbuzné dílo Wintrovo vydané nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pod názvem „Děje vysokých škol Pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy Bělohorské (1409—1620)" a má také touž vědeckou cenu, která Akademií tomuto řečenému dílu přisouzena byla.

V Praze dne 21. ledna 1898.

W. W. Tomek.

II.

V tomto díle se vypisuje, jaký byl školský život v universitě Karlově i v novější akademii jesuitské v Klementině, jaké řády a obyčeje byly při členech těch škol, řídících i řízených, vyučujících i vyučovaných, též čemu a jak se učilo v nich, jak a kterou měrou konaly se zkoušky, disputace, promoce akademické i zábavy divadelní.

Látka ku přítomnému spisu jest sebrána s nemalou pílí i dobře rozvržena a spořádána. Pochází dílem z jiných děl soustavných tiskem vydaných, větší díl však vážen jest z pramenů původních, hlavně rukopisných, a tudy obohacuje historickou literaturu.

Vypravování obyčejně přiléhá těsně ku pramenům a použitým pomůckám, ba často i latinské průpovědi uvádějí se v textu, čemuž bylo by lépe se vyhnouti. Sloh jest vesměs prostý, lehký, živý, mluvnicky správný, i širokému obecenstvu dobře čitatelný.

Nepochybuji, že dílo toto zasluhuje, aby bylo honorováno z jubilejního fondu Král. České Společnosti Náuk.

V Praze 1. února 1898.

Dr. Jos. Kalousek.

Slovutnému pánu, panu

JAROMÍRU ČELAKOVSKÉMU,

skutečnému podporovateli svých snah literních,

připisuje

vděčný auktor.

Předmluva.

V slav. české Akademii císaře Františka Josefa, kteráž pospolu se slav. Maticí Českou vydala podepsaného auktora Děje obou universit Pražských, na letošní rok tolik nutných vydání připadlo, že podepsaný auktor, chtěl-li tuto knihu bez průtahů příliš dlouhých přivésti k vytištění, nemohl než prositi jinde. Zadal rukopis k Jubilejnímu fondu slav. král. Společnosti Náuk, a ta, práci posoudivši, ochotně svolila se zpraviti spisovatelský honorář a vydati sl. Matici České pomoc na vytištění knihy. Takž Matice Česká, nakladatel českých knih nejstarší a nejzasloužilejší, ale od nynějšího obecenstva českého ne dosti podporovaný, vydala tuto knihu s pomocí král. Společnosti Náuk, začež oběma uctivé budiž tu poděkování učiněno na prvém místě.

Literních rádců a pomocníků by auktor s vděkem měl vyjmenovati nemalou řadu těch, jichž vzpomínal při dílech svých předešlých; k nim nově přistupuje ochotný pan JUDr. a Ph. Dr. Teige, druhý archivář král. města hlavního. Na kohokoli jsem se obrátil o knihu, o radu, ochotně dal každý. Děkuji všem, ale jmenovitě zase professoru Antonínu Truhlářovi, jenž svými neobyčejnými vědomostmi nikdy a nikomu neskrblí a podepsanému pomáhal rád i tentokrát. Obrav sobě úlohu zevrubně a po všech stranách vylíčiti „kulturním obrazem“ život v městech za starodávna, auktor chtěl by teď líčiti školství latinské, jako bylo v XV. a v XVI. věku. Na ten konec shromáždil sobě materiálu drahně, ale spracování jeho, nejsa pánem svého času, podepsaný nucen byl odložiti; i protož prosí svých příznivců po venkově, aby zápisy a výpisy o školství svého města i nadále laskavě zasílali, jakož to již byli

učinili s přátelskou ochotností pp. spisovatelé dr. Hostaš z Klatov, redakt. Miškovský z Brodu Českého a z Hory prof. Leminger.

Dále upozorňuje auktor, že i do této knihy na konec přijal z kritik veřejných i z upozornění soukromých vážnější opravy a doplňky k svému Životu církevnímu.

O tom, jaké spisovatel měl snahy při spisování knihy této, bylo by snad lecco vysvětliti již z té příčiny, že předkládá se tu život vysokých škol, náležitých dvěma různým náboženstvím. Ale v našich poměrech, kde smějí i pod štítem vědy bez ostychu kritiky strannické na zemdlení a umlčení spisovatelů býti vyráběny, jest téměř zbytečno, aby auktor o svém stanovisku vykládal; uvážlivý a spravedlivý čtenář brzy pozná sám, že auktor snaží se míti stanoviště objektivní, a člověka, jenž se zlým oumyslem béře knihu do ruky, nepřesvědčíš, kdybys vykládal sebe víc.

Z. W.

OBSAH.

KNIHA PRVNÍ.

KNIHA DRUHÁ.

KNIHA PRVNÍ.

Oudové akademie a její správa.

Kapitola první.

Rektor.

Hlavou university byl rektor. Byl „generalis studii moderator“.[1]) Mohl se jím podle statut státi kterýkoli člen university, mistr nebo i třeba student. Jenom musilo mu býti aspoň 25 let. Kromě let žádal statut, aby rektor byl neženatý, aby byl klerik a z lože manželského.[2]) Klerikem nebyl míněn kněz, stačilo, měl-li svěcení kterés nižší. Arnošt, arcibiskup pražský, jakožto kancléř university r. 1360 vydal rozkaz, aby rektor míval i kněžské holení či pleš,[3]) z čehož ovšem do těch dob, o nichž jednáme, dávno sešlo. Mnich rektorem státi se nikdy nesměl.

V XV. století, kdy universí stála v čele hnutí náboženského, býval kněz za rektora volen ne jednou; nejpřednější kněží v straně pod obojí, jsouce členy university, dostali se na úřad rektorský, byť při tom měli ještě jiný, duchovenský úřad na sobě. Některý byl vedle svého rektorství administrátorem církve pod obojí, jiný třeba jen farářem. Byl rektorem z dějin veřejných povědomý kněz Prokop z Plzně, kněz Jan Příbram, první husitský administrátor, oba ještě za války husitské; byl jím kněz mistr Křišťan z Prachatic a Jan z Rokycan, byli rektory v druhé půli XV. věku kněz Václav Koranda, kteréhož zvolili ještě r. 1512 téměř devadesátiletého, rektoroval v týchž dobách administrátor podobojích Pavel ze Žatce několikrát; rektorem byl (1527) i pověstný administrátor Cahera. V XVI. století přestal zvyk voliti duchovního za rektora.

Aby student stal se rektorem, toho se za ten čas dvou století, o nichž jednáme, nikdy nestalo. Teprv r. 1613 mistři připadli na tu myšlénku; za několik let odtud volili šlechtické syny za rek-

---

[1]) Titul ten v Monum. univ. III. 84. R. 1516.

[2]) Statuta primaria v Jirečkově Codex. jur. boh. II. 266. Viz též statuta univ. v knih. univ. XV. A. I.; v Monum. univ. I. 1. a čti Tomka Děje univ. Pražské 22 a násl.

[3]) Kn. privileg. univ. v museum Českém.

tory, aby získali akademii pomocníky. Víme, že nezískali nic, leč posměchy protivníků. Za mladičkého rektora professoři nemohli než konati všecko sami, musili několikrát v témdni hleděti na jeho studia a časem i nutiti ho do učení;[1]) chuděrka nutil se do vážnosti a chtíval míti prázdno a dovolenou.[2]) Urozený rektor Střela z Rokyc, maje r. 1617 kdys býti při promoci, chystal se raději se svým ujcem na nějaké „záselky".[3])

Na vysvětlenou studentského rektorátu šlechtického lze uvésti, že v sousedních Němcích voleni bývali urozenci za rektory již v XV. století[4]) a v Italii ode dávna. U nás to byl jen pokus, výjimka.

Za rektora volíván byl některý z mistrů professorů. Původně dělo se volení na celý rok; asi třicet let před vypuknutím husitské bouře uzdálo se universitě lepším býti, aby rektorové volili se na půl léta; r. 1426 však stala se pro umenšený počet universitních oudů proměna v původní řád, aby totiž rektor byl na rok celý.[5]) Teprv zas r. 1612 při začaté reformací Pražské university obnoven rektorát polouletní, jenž potrval do konce školy Karlovy.

Týž rektor mohl opět volen býti po kolik let za sebou; Matiáš Dvorský z Hájku rektoroval s výjimkou jednoho roku nepřetržitě od r. 1562 po r. 1582. Po něm Petr Kodicill z Tulechova volen sedm let po sobě (1582–1589). Předržel-li rektor úřad svůj déle bez volby nové (reelectio), mohla z toho vzniknouti různice v universitě a rektorovi úhona cti. Všaktě r. 1496 Jakub ze Stříbra té úhony i zápisem v knize městské se brání. Čteme: „Což se dotýče, jakož týž mistr Jakub úřad rektorství nad čas zvyklý jest předržal, to má minouti a nikdy od žádného nemá býti zpomínáno, pakli by kto jináč učinil, že má trestán býti".[6])

Volby rektorské výroční konaly se vždy o sv. Havle. Na vrata kolleje Veliké vyvěšeno několik dní před tím pozvání k volbě. Psal je rektor dosavadní ohlašuje zároveň i svoji resignaci na úřad. Pozvání znělo všem oudům akademie, tedy mistrům, bakalářům a studentům. Pozvání v starší době bývala stručna. Ani ještě r. 1529 rektor Přeštický zova k volbě mnoho řečí nenadělal. Jen to výslovně připomenul, kdo svévolně nepřijde, propadne trestu „unius

[1]) A. 17. VI. 434.

[2]) Šlika rektora 26. čce 1613 pouštějí domů, ale s výstrahou, aby tam déle nepobyl než slušno. A. 17. VI. 441.

[3]) A. 14. a. 61.

[4]) Hautz, Gesch. d. Univ. Heidelberg. I. 60. Muther; Universitätsleb. 48.

[5]) V arch. univ. A. 17. V. je psáno, že r. 1417 rozkazem královým proměněn semestrálný rektorát v roční za rektora m. Jana Kardinála str. 761. Proti tomu zapsáno usnesení o ročním rektorátě v Monum. univ. III. 49.

[6]) Tak psáno v zápise, jímž mistři přijímají vyhnané mnichy do měst Pražských. Arch. pražský č. 994. 83. Jakožto zástupcové university a kněžstva jsou tenkrát podepsáni mistři: Jan z Knina, děkan, Václav Koranda, Jakub Pacovský, Jíra z Žatce, Václ. Pacovský, Jan z Opočna, Jan Libek, Martin z Počátek, Jan z Blovic, Matěj z Pelhřimova, Jiřík z Kouřimě, Martin z Tišňova.

floreni ungaricali“.[1]) V pozdější době pokutou zlatého se nehrozilo, ale vybírána míšenská grošů kopa; na příklad r. 1616 přední učitel z Týna, Lednicius, že nešel k volbě, nucen ji dáti.[2]) Mistr Bacháček pečoval o to, aby co možná největšímu počtu voličů dostalo se pozvání na oči. Roku 1610 zapsal si, že pozvání by se mělo vždy vyvěšovati v ten den, kdy jsou deklamace (valterianské), neboť prý tu bývají správcové všech pražských škol i s žáky přítomni.[3])

Za to však pozvání oněch mladších dob bývala již příliš mnohomluvná. Na příklad mistr Jan Adam Bystřický z Bochova zve r. 1601 na den 17. října k 16. hodině mistry, bakaláře a studenty, aby přišli k volbě a přijdouce, aby modlili se, by Bůh chránil svou církev, řídil studia v míru a k mravnosti, aby university otcovsky obhájil od nepřátel i útoků ďábelských; dále cituje Davida krále žalm padesátý, cituje z písma o modlitbě, že nebesa proráží, pak dlouze mluví o školách, že nejsou poslední část církve, přirovnává školy k zahradám a chce aby byly zahradami nebeskými, končí pak jako kazatel slibem života věčného.[4]) Bacháček vpravil do své dlouhé intimace r. 1607 i o kometě, která tehda se jevila.[5])

Roku 1611 stálo tištění intimace o volbě rektorské na velikém papíru 2 kopy 55 grošů.[6])

Volební schůze bývala obyčejně v sále theologickém, v Karolinum to největším, a brzy z rána. Dosavadní rektor zahájil ji řečí, v níž děkovával Bohu i kollegům za pomoc při své úřední práci. Ale mluvívalo se také o lecčems jiném; na příklad r. 1600 Bacháček rektor zahovořil se o pořádku, o stroji (machina) tohoto všehomíra, „v němž nutno jest, aby jedno stvoření bylo představeno druhému, jiné jinému poddáno“; přešel pak v řeči své k dobrým a zlým andělům, odtud k rozlohám nebeským a k hvězdám, jak stálicím, tak k bloudícím v aetheru (in aetherea regione), pak z podob živelních sešel zase k lidem, kteří jsou pány vší té rozmanitosti na světě a přece zase mezi sebou jedni panují druhým.[7]) Tím mínil říci, že i v takové obci, jako je universita, musí býti někdo, kdo poroučí, a jiní, kteří poslouchají.

Po řeči děkovací složil rektor epomidem (rektorský šat), statuta a pečeť. To bylo jeho resignací. Zvyk žádal, aby někdo z hodnostů universitních odstupujícímu rektorovi poděkoval za jeho úřadování. Roku 1599 tak učinil Šimon Skála jakožto děkan fakulty filosofické a zapsal si do děkanské knihy, kterak to učinil. Prý jsa

---

[1]) Knihovna Lobkovic. v Praze. Collect. Bydžovini. 29.
[2]) Arch. univ. kusé listy pod č. 20.
[3]) A. 13. b. str. 432. Archiv universit.
[4]) Oeconomica v arch. zemsk. 17. 1.
[5]) Oeconomica tamže č. 18. 409.
[6]) Lib. rationum v arch. univ. A. 34. 242.
[7]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 15. 93.

oděn červeným šatem a maje také epomidem promluvil nejprv o nebezpečenstvech, která stihají úřad, pak spojil rektorovy modlitby se svými a Bohu činil díky, že ráčil akademii, statuta, chvalitebné zvyky, sbor učících i žáků v dobrém stavu zachovati, po té děkoval rektorovi za pilnou práci a péči, kterouž statuta universitní, zvyky, klenoty, pečeť bez porušení udržoval, a prosil ho, aby přijal osvědčení vděku na místě jakékoli odměny za své práce. Ukončiv řeč žádal, aby se přistoupilo k volbě nového rektora.[1])

Ale ještě prve, než přikročeno, čteny jsou vší učené obci zákony o volbě rektorské. A pak se volilo. Podle nejstarších statut vydal každý ze čtyř národů, v něž universí se dělila, jednoho volitele ze sebe; ti čtyři volitelé vybrali na místo sebe ze vší university sedm jiných, ti zase vyvolili pět, a ti teprve přímo už volili rektora.[2]) Když král Václav vydal Čechům privilegium na tři hlasy, obrátila se věc tak, že tři volitelé byli z českého národa, jeden za národy ostatní. A ti čtyři „electores“ volili.[3]) Teprv zase r. 1611 mistr Benedikt Nudožerský navedl universí k tomu, aby se privilegium o třech hlasech podle zvyku ne pouze četlo, ale též v skutek uvádělo.[4]) A takž se stalo, že potom bývali z plné hromady tři a někdy i čtyři volíváni „pro natione bohemica“ a jeden volitel byl za ostatní národy „pro nationibus“. Ovšem, že se za všecky cizí národy obyčejně postavil některý učitel z německé školy od sv. Salvátora; ale na příklad r. 1616 byl „pro nationibus“ jeden z professorů, Albert z Kaménka, professor hebrejštiny.[5])

Volitele, ať již byli čtyři nebo v posledních letech pět, napomenul děkan, aby při volbě nedopustili se neupřímnosti (de fraude non committenda), musili starému rektoru věrnost a dobré svědomí v tom zaslíbiti rukou podáním. Pak vešli „electores“ do vedlejšího pokoje, bylo to obyčejně „hypocaustum hiemale“, neb i obydlí některého professora (na př. r. 1621 museum Troili).[6])

Tu je děkan zase napomenul, aby se modlili k Bohu, by jim skrze Ducha sv. vnuknul osobu hodnou, a připomenul jim ještě jednou slib o upřímnosti při volbě. Po krátké modlitbě děkan přečetl jména mistrů (poslední léta jména šlechtických kandidátů); z těch jmenovaných osob od dob Marka Bydžovského (jenž prý ten způsob nalezl v starých pamětech) nejprv čtyři jsou vybírány, kteréž by před ostatními hodnější byly toho úřadu; z nich pak

---

[1]) Tamže č. 15. 33.

[2]) Statuta primaria. Jireček. Codex jur. boh. II. 266. Tomek. Děje univ. I. 22. 23.

[3]) Tamže v Jirečk. Codex. 300.

[4]) A. 17. VI. Arch. univ. 344.

[5]) Tamže 134. „Při volbě rektora Jessenia r. 1617 byli electores čeští Kampanus, Troilus, Šultys; ex aliis nationibus byl m. Alexander Crappicenus. Arch. univ. A. 14. a. 67.

[6]) A. 14. b. 56.

vybrány tři, ze tří dvě a posléze ze dvou jediná, kterouž děkan uznal rektorem. [1]) Při každém tom výběru čili volbě první hlasoval děkan (decanus elector semper fit primus). [2]) R. 1599 si však Skála zapisuje, že děkan tentokrát nehlasoval první, jakž v předešlých manuálech stojí. [3])

Když měli rektora, volitelé shodli se, kdo z nich ho vyhlásí; i té úlohy nechávali obyčejně děkanovi fakulty filosofické za nebytí jiných fakult. Po té mezi sebou ještě vyvolili prorektora nebo vicerektora a radu rektorskou čili consiliarios. Podle starých statut měl prorektora teprv nový rektor se svou radou voliti. [4]) Také radu měl si podle prvotního statutu voliti rektor z lístku sobě podaného od „národů"; vyvolení radové měli býti jako prokurátorové národův. Po vydání privilegia Václavova o třech hlasech mělo býti rektoru navrženo ze tří cizích národů šest kandidátů do rady, z českého 18, aby sobě vybral šest radů z Čechů a dva z cizích. [5]) Však v XVI. století vykonávali volitelé i tyto volby všecky sami a najednou. Od r. 1611 k návrhu Vavřince Nudožerského, jenž chtěl i při tom míti zastoupeny všecky bývalé národy, volíváni radové čtyři (i šest) z národa českého, ex aliis nationibus jeden (nebo dva), a to zase obyčejně některý ze školy germánské u sv. Salvátora. [6])

Za hodinu měli býti volitelé dle statut hotovi s volbou pod pokutou půl nebo i celého zlatého. Před ukončením volby také nesměl volitel ujíti, sic byl „perjurus". Když hodina vypršela, znamení dáno zvoncem, a děkan nebo jiný mistr jménem druhých volitelů oznámil s kathedry výsledek vší universitě. Formule té „pronuciace" byla: „In nomine sanctae et individuae Trinitatis, Patris, Filii et Spiritus Sancti. Amen. Nos decanus facultatis artium et magistri electores facto promisso juxta statuta de fraude non committenda et legitima electione magnifici domini rectoris universitatis Pragensis, vicerectoris atque consiliariorum elegimus magnificum dominum rectorem, vicerectorem et consiliarios, eosque sic legitime ac secundum statuta electos hic publice declaramus et pronuntiamus."

A když skonali řeč, ve kteréž po několikráte připomínali, že si vedli při volbě po zákonu, jmenovali jména vyvolených se všemi mnohými a dlouhými tituly a přívlastky, jakož panují v universitě dosavade. Rektor byl clarissimus a nobilis vir, vicerector clarissimus, ornatissimus, z radů mistři byli reverendissimi, bakaláři radové, kteří bývali obyčejně správci na městských školách, nazváni —

---

[1]) Oeconomica v arch. zem. č. 15. 34.
[2]) Acta univ. č. 310 v knihovně Lobkovic. v Praze. fol. 2. R. 1570.
[3]) Oeconom. č. 15. 34. Arch. zem.
[4]) Statut. primar. Jireček. Codex II. 226.
[5]) Voigt. Acta litter. Boh. et. Morav. II. 227.
[6]) Arch. univ. A. 17. VI. 281. a j.

jako obyčejně — eruditi a studentům, z nichž do rady bráni obyčejně alumnové z kollejí, přidáváno epitheton „honesti“.

Po tomto prohlášení ptal se děkan, líbí-li se volba — placet ne electio — načež hromada odpověděla „placet“![1]) Podle starých statut v tom okamžiku, kdo věděl, mohl proti volbě namítati věci vážné; dokázal-li, měla nová volba hned jíti před se; nedokázal-li nehodnost zvolencovu ani do čtrnácti dnů, platil 6 dukátů pokuty.

Zvolení byli povinni úřady na se přijíti. Zvláště rektoru novému hrozila statuta pokutou pěti kop českých, kdyby se vzpíral; omlouval ho beztrestně jen ten případ, že již jednou rektorem byl. Jiné omluvy zůstávaly na úvaze starého rektora a rady.[2])

Nově zvolený rektor do osmi dní měl se představiti universitě, aby byl installován, uveden v úřad. Ale časem prodlužovali si lhůtu na víc dní. Installovali rektora i měsíc později.[3]) Byla to slavnost šumná. Slula konfirmací, kommendací, investiturou. Zváno opět velikou intimací. Slavnost bývala spojena se čtením zákonů, k čemuž zvána všecka škola vysoká a hosté. Statut nařizoval neurčitě, aby čtení zákonů konalo se při začátku nového rektorství. Tedy to spojovali. Již r. 1492 rektor Pavel z Žatce ke kommendací nového rektora zve a praví, že bude při tom adhortace a čtení statut.[4]) Havel Cahera, administrátor konsistorní a rektor, zve r. 1527 všecky příslušníky studia Pražského, mistry, bakaláře, studenty a scholary, aby byli přítomni kommendací nového rektora a vyslechli při tom statuta universitatis, hledící k vyšším (oudům), nižším i prostředním, a podle toho aby „secundum lineam justiciae“, v nevinnosti byli živi.[5])

Pozvání k té slavnosti leckdy hlavní důraz kladlo na čtení zákonův. Roku 1613 Šlik rektor se svými radami v intimací své vypravuje o zákonech censorských v starém Římě a přeje si, kéžby dnes takového způsobu zákon censorský ožil a nalehl na mravy, ani ne tou měrou na mravy národa jako studentův; zajisté by potom nebylo tolik zmatků, strašlivých zlořečení, nebylo by tolik přepychu v šatech; v tom přepychu značí se lehkost studentů, když té užívají krojů španělských, francouzských, vlašských a jiných všelijakých.[6]) Roku následujícího rektor Bernardus z Žerotína činí ve svém pozvání obšírný rozhled po historii, začíná od prozřetelnosti boží, přejde k Ciceronovi, Demokritovi, Jobovi, přivodí Nimroda, Sardanapala, Nerona, Caligulu, Caesara v Galii, Pompeja, vypravuje kus římské historie, mluví o Deboře, Judith, Alžbětě, králové anglické, že ochránila víru svou od útoků ne-

---

[1]) Oeconomia. Arch. zem. č. 15. 95. Tomek. Děje univ. 23.

[2]) Voigt. Acta litter. II. 227. Jireček Codex. II. 269. Tomek děje univ. 24.

[3]) Arch univ. 17. A. VI. 134. Volba 23. dubna 1616 a slavnost 21. máje.

[4]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Bydžovini Collectan. fol. 11. Též rukopis univ. 17. A. III. 33.

[5]) 17. A. III. Arch. univ. 80.

[6]) A. 17. V. 275.

přátelských, odtud směle přejde k Židům, k Saulovi, Davidovi, dotkne se Karla Velikého, odtud přejde na doktory vůbec, že jsou jako déšť na osvěžení země s nebe seslaný, pak promluviv o tom, že prozřetedlnost boží universitu zachovává, přejde k úřadům školním, jichž „nervus“ jsou zákony, a proto zve k přeslyšení zákonů.[1])

A opět roku potom následujícího urozený mladík rektor — zajisté z návodu mistrů — dává do pozvání upřímné nadávky a výtky studentům pro jich nekázaný život. „Jsou přemnozí mezi námi netopýři, nocí po krčmách létající. Jsou pochlebníci a řitopaskové (Gnathones), kteří svým lichocením zločiny ony podporují; jsou, jak je nazval kdys Kodicill, Taulantii, kteří začasté měníce místo stávají se stupky a tuláky... jsou takoví, že raději touží po ženitbě, „malunt lucubrare liberum quam librum“.[2]) A v téže intimací zve pány defensory, aby přišli na slavnosť. Byla ona doba příliš upřímna.

Urozených rektorů předchůdcové v pozváních svých k té slavnosti zhusta promlouvali o zákonech a mravech. Roku 1589 rektor Marek Bydžovský v dlouhé intimací hovoří o zákonech a státech všech věků a národů. Tu dovídáme se, že Aegypťanů zákonodárce byl Mercurius, Italikům zákony že dal Pythagoras.[3]) Znova zvolen byv rektorem r. 1611 starý Bacháček zve k zákonům 11. listopadu slovy latinskými: „O což mnoho nespravedlností a hanebností děje se zvykem! Tak volá komický stařec (v tragoedii), „já však, stařec akademie, osměluji se volati: Což mnoho nespravedlivého a hanebného děje se zákony!“ Pak dí, že zákony universitní byly zastaraly a že je r. 1528 opravili, zkrátili, a teď že by zase měly býti opraveny.[4]) Mluvila z něho doba reformační, která po majestátu se začala.

Někdy rektor oddělil svou investituru od čtení universitních zákonů. Čísti se měla jen statuta všech údů se týkající; řády, jež dotýkají se jen fakulty, měly býti čteny jindy, a to ve zvláštním shromáždění fakulty samé.[5]) Aby si členové university lépe pamatovali, co je řád, měly zákony universitní až i dvakrát do roka býti čítány.[6])

Slavnost kommendace a čtení zákonů konáno pokud možná v neděli dopoledne v 18. hodinu, tedy v naší asi devátou, a to po kázání kostelním. Kollej Karlova na ten den byla vyčištěna; bylo-li třeba i zdi vybíleny znova.[7]) V síni veliké v Karolinum

---

[1]) Programmata; Jičínského. 8. novemb. 1614.
[2]) Tamže.
[3]) A. 17. IV. Rukop. univ.
[4]) Programm. Jičínského. Sebraná r. 1616.
[5]) Jireček, Codex l. c. Voigt Acta litterar. l. c.
[6]) Stejně tak jinde na univers. viz Dvořáka Denníky Borbonia 49.
[7]) A. 14. a. 71. Ruk. univ. arch.

shromáždili se hosté a údové vysoké školy. Bydlil-li rektor v kterés jiné kolleji než v Karlově, přivezli ho mistři vozem pěkným.[1]) Z kterés postranní místnosti pak v určitou hodinu vyšel rektor starý, nový, radové jeho, před nimi pedell a v posledních letech i notarius nebo písař. Pacholátka dvě nosívala sceptra stříbrná před rektorem, sama jsouce pěkně stříbrnými řetízky zdobená. Mistři professoři, rektorové, děkan, všickni byli v šatě akademickém, slavnostním. Jen nový rektor neměl na sobě ještě šatný znak svého důstojenství. Pedellus nesl statuta, epomidem a pečeť universitní, na níž vyryt byl král, an klečí před sv. Václavem,[2]) a stříbrnou[3]) pečeť rektorskou.[4])

Když všickni usedli na své lavice, děkan všel na kathedru a mluvil řeč. Jest zapsáno r. 1599, že trvala víc než hodinu. Tenkrát mluvil o úřadech. Ze starší doby zachovala se kommendační řeč, kterou 25. listopadu 1476 mluvil děkan mistr Duchek z Mělníka při installaci mistra Řehoře Pražského.[5]) Řeč obsažena třemi plnými listy drobného tisku. Děkan v ní vychvaluje rektora co do povahy jeho a učenosti. Chválí jeho dlouhý pobyt v universitě (od r. 1465), jeho eloquenci, zkušenost ve vědách humánních i božských; líčí, kterak dobře se k úřadu hodí tak vznešenému. Řeč plna jest narážek na Aristotela, Cicerona, Vergilia. Velmi břitce v ní promlouvá se o nějakých nepřátelích vysoké školy, kteří za tohoto času hůř než jindy zuří; děkan doufá, že rektor university obhájí. Zove ty nepřátely nestydatci, pomlouvači, mluvkami (garulitas); tvrdí proti jich žvástům, že po universitě není veta, že není zničena, alebrž vojnami jen umenšena. Jest velmi nesnadno dokázati, že by těmi pomlouvači míněni byli tehdejší potulní humanisté, kteří se scholastickým školám posmívali všude.[6]) Budou to bezpochyby nějací domácí nepřátelé kališnické vysoké školy.

Po kommendační řeči vystoupil vicerektor nebo starý rektor a podal klenoty akademie rektoru novému, který prve přísahal vší universitě, že bude zachovávati zákonů sám, i dbáti toho, aby jiní jich zachovávali; peněz, které mu svěřeny budou, že užije na prospěch university, přísahal, že je membrum academiae, neženat,

---

[1]) Roku 1617 o takový vůz rektor Jessenius si řekl. A. 14. a. 71.
[2]) Arch. univ. A. 17. I. 1. 724.
[3]) Dle knihy privileg. univ. v mus. Českém.
[4]) V inventářích pozdějších vyskytují se dvě stříbrné pečeti rektorské; ale byla pečeť i jen cínová. Rukop. univ. A. 17. I. 1. 567.
[5]) Jest v codexu olomoucké knih. studijní. Našel ji dr. J. Novák a otiskl ve Věstníku Uč. Společ. 1897. XXIII. 8.
[6]) Dokazuje to Novák l. c. (1—7), k čemuž připojuje důsledek, že Duchek a Řehoř spočívají ještě v starých scholastických proudech. Proti tomu souvěkovec, žák Řehořův, Jan Šlechta ze Všehrd, zřejmě tvrdí, že mistr Řehoř přivedl na vysokou školu studia humanitní, „studia, quae humanitatis vocitantur“. Toto svědectví musí míti váhu nezvratnou.

že bude věren králi a království, přísahal, že po vyplnění úřadu měsíc v Pražských městech pobude a právu dostojí, žaloval-li by ho kdo z čeho, že poddá se v příčině pokuty svému nástupci a konečně že paměti hodné věci bude zapisovati.[1])

Po té vicerektor nebo starý rektor jménem university slíbil poslušnost novému, jejž byl slavnostně stvrdil slovem „confirmo, proclamo, pronuntio". V XVI. věku za kolik let to stvrzení konával děkan; to trvalo až do r. 1612. Tu zapsáno v knihy universitní, že je nepřípustno (minus rationabile et decorum), aby nižší magistrát (děkan) stvrzoval vyšší, jak to bývalo let předešlých. Ať prý starý rektor stvrzuje nového.[2])

Pak měl nový rektor řeč o materii, která se hodila dle soudu jeho k dnešní slavnosti. Ze starší doby zachována řeč rektorská Řehoře Pražského z r. 1476.[3]) Má nadpis „exhortatio ad subditos". napomínání k poddaným universitním. V tom nadpise také již její obsah. V textu zove ji také deklamací. Jest skoro tak dlouhá jako svrchu zmíněná kommendace děkanská. Oznamuje skromně rektor, že k tomu úřadu vysokému má síly mdlé; bojí se té výše, na níž jest; mohla by ho vésti k pádu; spoléhá na pomoc všech, na plnění povinností; mluví o dvou cestách, z nichž jedna vede do nebes, druhá ad inferos, dlouho o ctnostech a nectnostech hovoří. Řeč celkem tuze zbožná končí se vyzváním, aby Bohu byla čest a sláva in secula seculorum; amen.

Bacháček zapsal si o své řeči, kterou měl r. 1599, že týkala se trojího druhu povinností (officia scholastica, politica et oeconomica); prý o tomtéž pojednal mistr Jan Fridericus v Annaberce. „Já však mluvil méně, poněvadž žáci odešli na pohřeb,"[4]) tak vyznává upřímně, což ovšem důvod při takové slavnosti podivný.

Byla-li se slavností spojena četba zákonů, vykonala se teď. Na „nižší"[5]) kathedru vystoupil notarius nebo jen pedellus a četl: „Accipite omnes paucis, quid quemque in hac universitatis schola facere deceat." První kus byl, aby všickni poslouchali rektora ve věcech školy a soudu; ve vážnosti budiž, co a jak rozhodne rektor se svým senátem; hleď sobě každý slušných mravů; měj péči o šat přiměřený i o tělo (habitu, tunica, cultumque corporis omnem exercere); napomínají se, aby nepominuli jména svého dáti zapsati v album universitatis, aby vyhýbali se obcování s lidmi neučenými (illiteratis), nebo zlými; s učenými aby žili familialiter, žádný člen universí aby krčem a nestydatých divadel nenavštěvoval, zvláště ne v noci; žen nestydkých aby se nedotýkal, též ne kostek, karet. Kdo jsou studenti, ti aby chodili do čtení a disputací;

[1]) Voigt. Acta litter. II. 227. 6.
[2]) A. 17. VI. 386. Arch. univ.
[3]) Novák J. Věstník Uč. Společ. XXIII. 15.
[4]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 18. fol. 52.
[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 432.

doma aby opakovali, lenosti a toulek prázdných aby nechali; zbraně aby nenosili; kdo z studentů bydlí v domech moudrosti zasvěcených (rozuměj v kollejích), nechť žijí dle řádů domácích, v domy, nerci-li k stolu, neuvozujte nikoho cizího; bez rady rektorské nic v kollejích nebudiž podnikáno; nikdo ať na se nebéře úřad učitelský (v latin. školách) bez rady rektorovy, učitelé ať sobě úskočně nohou nepodrážejí (supplantare) a žáků ať si neloudí; bez vysvědčení učitel žáků nepřijímejž, sběhlých nechovejž; pečuj o to, aby universí rostla vzdělanými mladíky; auktorové nechť jsou s mládeží pilně čítáni; řád k učení nařízený budiž zachováván; bez vědomí rektorova a farářova nevzdalujž se učitel ze školy, leč na dva dni; učitel učiteli nebudiž nepráv, nebijte se, neodemstívejtež se. [1])

Když statuta přečtena, rektor zase měl krátkou allokucí a pozvav mistry k filosofické svačině, skonal schůzi. Zvával novotný rektor své přátely a příznivce také zvláštními listy. Srdečně to uměl Bacháček. Bratřím Ješínům i měšťanům novopražským psal r. 1608, že při slavnosti bude nejen mládež ale i dobří lidé, kteří předešlých let v učení Pražském bývali; ti že po vykonání akcí při večeři se pozdrží, aby se tedy pozdrželi také, ne-li, tedy aby bezelstně na druhý den památky sv. Martina přišli na hus. [2]) Dvě léta potom píše Jachymovi z Těchenic, advokátovi: „Na oko se spatřuje, že lidem duchovním, kteří v čistotě slovo boží káží, a lidem učeným všeho dobrého přejete... nemohl jsem jinačeji než jakés takés vděčnosti prokázati, a to v tom: poněvadž zejtřejšího bohdá dne má se vykonati confirmatio anebo approbace mei officii, a já mejm pánům collegům budu míti den mého narození dle možnosti vyplatiti, vás také.. velice žádám, že s námi na chvilku posedíte i také darů božích v mírnosti poskytnutých oučastni býti ráčíte“. [3])

Jedlo a pilo se dle zvyku tehdejšího hojně a dlouho. Zapsáno, že roku 1606 po slavnosti Bacháčkově seděli hosté satis frequentes do čtvrté noční hodiny. [4]) Hosté někteří ovšem také k svačině sami svými dary přičiňovali. Roku 1610 zapisuje si rektor Bacháček, co mu kdo ku konfirmaci poskytl. Jeden dal čtvrt vepře, pan mistr Vlaverin poslal „prase“, Daniel Basilii, rektor školy malostranské, „hus dobrou“, droby a 16 ptáčků, mistr Petr Fradelius 6 kvíčal, jiný dvé kuřat, Jan Nikolaides, chori regent od sv. Havla, dal „dostatek ovoce“, Tomáš Rosacius Taborenus nádobku vína, učitel českobrodský mistr Johannes Mathiades kapouna. Také rady městské, které s rektorem stran učitelů mívaly co činiti, posílávaly ke konfirmací dary. Bacháčkovi roku svrchu psaného senát Litoměřický poslal „duas urnas vini“.

---

[1]) Bibliot. Lobkovic. v Praze. Collect. Bydžovský 74.
[2]) Arch. univ. A. 34. 434.
[3]) Tamže 70.
[4]) A. 17. VI 61. Arch. univ.

Viděti ze všeho, jaký to byl v domě shon před slavností a „svačinou“.[1]) Naproti tomu r. 1617 urozený pán z Michalovic, prý věda, že rektor Jessenius je vdovec a tudy že hostiny počestné akademikům připraviti nedovede, postaral se o convivium a traktací sám, bezpochyby v svém obytě.[2])

Že přátelé rektorovi, z kollegů i z mistrů na školách zaměstnaných, na slavnost rektorskou básně zdělávali, toť rozumí se již bez zvláštních dokladů. Na volbu Marka Bydžovského z Tulechova r. 1589 koliks básníků latinských rozepsalo se. Báseň Šimona Marcocii Soběslavini začíná se od Kaina a Abela. Jiná od Jiřího Carolidae Pražského jest harmonia quinque vocum.[3]) Před tím, r. 1582, k volbě Petra Kodicilla a nového magistratu almae universitatis báseň napsal mistr Jakub Srnecius z Varvažova; v ní stojí psáno o církvi české pod obojí, že vznikla krví a krví zajde — sanquine fundata est ab origine, sanquine finis erit[4]) Prorocká slova!

Jedenkrát, bylo to r. 1589, slavnost v Karolinum bezděčně pokazila se. Petr Kodicillus vzdával se rektorského úřadu a v tom právě „in ipso actu“ popaden jest mrtvicí, tak že víc již nepovstal.[5])

Úhrnem nelze nevyznati, že slavnost nastolení rektorova za všecku dobu samostatnosti university Karlovy nekonána nikdy s takovou šumnou a takřka divadelní nádherou jako potom, když universita spojena s Klementinskou pod správu jesuitů, kteří vykonávali slavnost v Týně, průvodem na ulici i v universitě.[6])

Kommendací rektor nabyl všelijakých práv.

Nejprv mohl a měl již zevnějškem, šatem, na jevo dáti, že jest rektorem universí. Statuta primaria z r. 1368 přikazují, aby v zimě na hlavě nenosil jiné kožešiny nežli hranostajové, v létě aby míval birét z hedbáví, jiného sprostšího aby na sebe nebral. Nemá-li prý peněz na to, ať koupí universí.[7]) Jináč měl choditi v reverendě mistrské, která mohla býti z látky všelijaké. Ale aby chodil v „habitu“, jehož užíval při slavnostech universitních nebo při jednáních v universitním domě, také na cizí případnosti a do ulice, to nebývalo zvykem: aspoň když chtěl r. 1617 Jessenius na čísi pohřeb jíti v rektorském taláru, opřeli se mistři, řkouce, že by to nebylo hrubě commodum.[8])

---

[1]) Rukop. univ. arch. A. 34. 70.
[2]) Rukop. univ. arch. A. 14. a. 70.
[3]) A. 17. VI. 189. 190.
[4]) Zápisy Jeníka z Bratřic v mus. IV. 246.
[5]) Monum. univ. III. 195.
[6]) Arch. místodržitelský Lit. U n. 1. L n. 1.
[7]) Jireček. Codex. II. 267.
[8]) Rukop. univ. arch. A. 14. a 72.

Rektor v šatě svém slavnostním vypadal velmi vznešeně. Měl spodní roucho jako kleriku, přes to navlekl obšírnou červenou,[1]) dlouhou reverendu s rukávy volnými, v létě lehkou hedbávnou, v zimě kožichem lemovanou. Z cizích obrázků známe rektory, že v takovém rouše s kvadrátkem na hlavě vypadali jako vysocí kněží [2]) Podotknouti jest, že starodávný šat rektorův ve své podobě trval do r. 1655; toho léta císař Ferdinand III. nařídil, aby epomis rektora pražského byla zhotovena in Form und Gestalt dle šatu rektora vídeňského.[3]) Slavnostní šat a zvlášť epomis rektorova byla ukládána do „vonného" pytlíku z pruské kůže, aby moli se do ní nedali; před slavností bývala vyčesávána a přes onen vonný obal leckdy bylo krejčímu ji od molů čistiti. To stálo roku 1610 15 grošů.[4])

Rektorovi právo bylo také k titulatuře: „Vestra magnificentia"; jiným mistrům spíš se tykalo a ovšem byli bez magnificencí.

Z práv a povinností rektorských první důležitá byla, že zastupoval, představoval universitu jakožto její náčelník. Byla li schůze vší university, byl rektor praesidens, řiditel hromady, jíž prvotně náleželo právo zákonodárné. Rektor měl právo i povinnost bdíti nad privilegii proti komukolivěk a nad řády universitními, zachovávají-li se ode všech členův. Údové university byli ti, kdož zapsali se k široké té korporaci, rektorem spravované. Kdo byli členové university, nemusili býti oudy fakulty; jednajíce r. 1611 o přijetí německého učitele Petra Alberta, mistři mínili, že nemůže býti přijat in facultatem, alebrž „pouze" in universitatem.[5])

V prvních dobách byli universitními údy i řemeslníci, jichž řemeslo s universí souviselo (pergameníci, knihaři) i čeleď studentův. Všaktě ještě r. 1529 rektor rozsuzuje dva knihvazače Poláky o litery a formy z Polska poslané.[6])

Universitní příslušníky rektor napomínal buď všecky společně, buď studenty o sobě k životu ctnému dle statut; napomínal je při schůzích universitních, napomínával je při kde které případnosti v ohláškách (intimacích) veřejných; lze říci, že snadno nebylo rektorské intimace, aby se obešla bez napomenutí dobře míněného, by nepřipomenula nějaké věci, jíž se mají oudové vyhnouti, nebo kterouž mají provésti. Od slavného Jana Rokycany, když byl rektorem r. 1435 (?), známe tou příčinou jednu intimací břitkou.

---

[1]) V inventáři universitním psány „duae vestes rubeae et duae epomides, una rubea, altera nigra". Arch. zem. č. 14. Oecon. O epomis viz Gloss. Dufresne. Apud Erasmum significat capitium magisterii. O červeném rouchu rektorském viz též Monum. univ. III. 224.

[2]) Gedenkbuch v knih. Lobkovické v Praze z r. 1590.

[3]) Arch. univ. Listiny A. 1.

[4]) Arch. univ. A. 34. 182. 172.

[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 351.

[6]) Monum. univ. III. 98.

Napomíná bakaláře a studenty k pilnosti. Praví, že tak činí souhlasem mistrů, chce, aby chodili do lekcí, zvlášť aby poslouchali knihy Aristotelovy, jichž budou míti zapotřebí k svým promocím; aby také účastenství mívali při cvičeních. Kdyby studenti z bursy nedbali, ať nejedí, ať zbaveni jsou stola na určité dni, bakaláře nedbalce ať stihne trest dle statut, ať jsou třeba od promocí na grady odstrčeni.[1])

Důtklivé o mravech psával intimace rektor Pavel ze Žatce. V tom knězi vězela veliká síla husitské reformace; chtěl nápravu i na členech akademie. Roku 1492 zavolá si professory na poradu o krojích a mravním živobytí, navrhne na hříchy pokuty po 4 groších českých, po druhé dupplum, po třetí vyloučení z university; mandátem poví hned po tom všem mistrům, bakalářům, studentům, školním správcům, officiálům a žákům (scholaribus), jak si vésti mají. Hanebno jest dle mandátu rektora Pavlova nositi šat turecký, hazuky, které se vůbec zovou farkaš; neslušno nositi řezané rukávy, košile barvitým hedvábím a zlatem kolem tkané, nohavice skroucené, potvorné, ukrácené a nepodobné; nechť prý nosí, odložíce všecky nešvárnosti, habit klerikální i tonsuru, k jakéž statuta universitní zavazují. Toho musí uposlechnouti obzvláště ti, kteří požívají dobra (stipendia) od university. Dále napomíná kněz rektor všecky oudy akademické k jednotě víry, k ctnosti, varuje, aby nehráli v kostky, karty, aby vyhýbali se krčmám, ženám lehkým, zvláště v noci. V prvou hodinu noční už aby byli doma. Na konec poroučí, kde a jak kdo má bydleti, aby se vyhnul „scandalum“ a vyplnil statuta.[2])

Za velmi přísného rektora po té stránce klade se v pamětech Václav Litomyšlský; ten zakázal a pokutou 2 grošů bílých konečně dokázal, že žádný student ani bakalář neosmělil se choditi v okrouhlých střevících a šatech stříhaných.[3]) Horlivé intimace mravnostní kromě jiných v polovici XVI. věku také rektor Jan Hortensius (Zahrádka) vydával. Roku 1549 napomíná veřejně professory i žáky k pilnosti; prý tak činí dle své povinnosti.[4]) Jiným mandátem napomíná o šatech nepřístojných, neslušných. Připomíná zákazu jednoho z r. 1462, jímž pokuta hrozí těm mistrům, bakalářům a studentům, kteří by chodili v krátkých kabátcích, rozličně řezaných, v střevících rohatých, v opascích „lanscknechticis“ (lancknecht); sám nově přidal k zákazu starému, aby oudové university nenosili klobouků hedvábných špičatých, ani punčoch vycpaných pod trestem 3 grošů českých.[5])

Proti nové modě bojovati bývalo rektorům ještě potom na časy dlouho oblíbeno.

---

[1]) Bibl. Lobkovic v Praze. Bydžovini Collectan. 10.
[2]) Bydžovini Collectan. 11. Bibl. Lobkovic. v Praze.
[3]) Monum. univ. III. 83. R. 1515.
[4]) Collectan. Bydžovského. 51.
[5]) Tamže 54.

Nejedna intimací také varovala od pití nestřídmého, jemuž oudové universitní podléhávali. Tou příčinou jest nejzajímavější rektorská intimace Bacháčkova z r. 1610; díť, že přemnozí, ne všickni, tak naladěni do university přicházejí, kdybys je nazval studujícími pití a ne studujícími písem, že bys pravé jim jméno dal (bibendi quam scribendi studiosores); jako krokodilus k Nilu, stejně takž běhají a pijí.

Té horlivé, upřímné neomalenosti rektorských mandátů nedivme se. Byl to zvyk doby, že byla upřímna Ostatně jinde v universích stejně. Vzpomínáme intimace, kterou rektor ve Freiburce psal r. 1460 k otevření školy. O takové slavnosti mněli bychom, že všecko musí se vykonati náladou nejpřívětivější, povznešenou, ale rektor vyčítá klerikům v universitě, že ve své „hlouposti a surovosti" prodávají drahé psané a malované pergameny malířům, kožešníkům, zlatníkům na pouzdra nebo lepí jimi okna.[2])

Rektorské mandáty jako jiné všecky všudy bývaly čím dál delší. Tisknouti je začali u nás r. 1555.[3])

Po smrti husitského arcibiskupa Konráda (1431) rektorům Pražské university připadlo a do konce samostatnosti té akademie zůstalo právo kancléřské, právo totiž povolovati zkoušky ke gradu misterskému a determinovati vyzkoušené bakaláře za licenciáty i mistry, a mimo to i dávati dovolení ke čtením. To právo vyprosila si stará universí r. 1405 od papeže Innocentia VII., aby sede vacante arcibiskupství pražského rektor směl kancléřovo právo na se vzíti.[4]) Po Konrádovi, kdy nebylo v Čechách za dlouhý čas arcibiskupa, a kdy by česká universí také žádného arcibiskupa katolického byla neuznala za svého kancléře, přišlo mistrům privilegium Innocentiovo velmi vhod. Po nabytí svobody evangelické r. 1609 mistři chtěli z pochopitelných příčin — měli tehda katolíci svého arcibiskupa — aby právo kancléřské zřejmě bylo rektorovi připsáno a přiřčeno.[5]) Kromě toho chystali se mistři právo rektorské, až prý budou obnoveny fakulty, rozděliti tak, aby potestatem promovendi míval děkan fakulty, a konfirmaci nových doktorů aby měl rektor.[6])

Předůležité právo bylo rektorovi university Pražské bezpochyby již od počátku, že měl dohled nad školami městskými po vší koruně. V pražské dioecesi ovšem to právo náleželo od starodávna scholastikovi pražské kapituly, ale zdá se, že scholastikus po založení universí se svou kompetencí ustoupil; ustoupiltě klerik klerikovi.

---

[1]) Programmata. Jičínského. 52. G. 58. v univ. knih.
[2]) Mauther. Universitätsleben.
[3]) Lib. decanor. II. 362. (Monumenta).
[4]) Rukop. arch. univ. A. 12. 1. str. 4.
[5]) Knih. privil. v mus. fol. 278.
[6]) Arch. univ. A. 13. b 43.

Rektorovým jménem tedy universita odesílala do škol řády vyučovací. Husitská vojna a náboženská roztržitost ovšem to právo rektorské zase oslabila o to, že katolíci strhli se university Pražské a řídili se, jak se jim vidělo. Než přes to i po vojně dosahovalo rektorské právo dosti daleko; po Čechách kromě katolických málo měst téměř všude, do Slez snad řídko kam, za to častěji na Moravu. Vždyť ještě r. 1609 rektor posílá do Třebíče řád evangelickou reformací školám nařízený se slovy, že má býti zaveden všude pod jurisdikcí Pražské university.[1]) Rektorové Pražské university mohli a měli se ob čas přesvědčovati, jak se na školách vyučuje, měli býti někdy přítomni veřejných zkoušek výročních. Té povinnosti činívali nejspíš ještě zadost v Praze. Na venek jezdívali řídčeji pro zlost cesty a nebezpečnost. Rektorové Pražské universí byli vůbec vrchním školským úřadem, od něhož do nižších škol vycházela všelikteraká nařízení; tím vrchním právem na příklad Bacháček r. 1603 nařizuje všem školám latinským, aby v určité doby žáci chodili do kostela modlit se proti vojně;[2]) týmž právem rektor r. 1606 poroučí správcům pražských škol, aby v den svátku mistra Husi nedopouštěli žákům zpívati po městě, aby z toho nebyla bouřka.[3])

S právem dohledu nad školami souviselo dosazovati (konfirmovati) učitele ke školám, zvláště učitele, kteří byli akademickými oudy; tedy mistry, bakaláře a studenty dospělejší. Kantoři obyčejně nepočítali se mezi membra neb cives academiae, na ně tedy rektor tak snadně nemohl. O všech těch věcech obšírně položí se v knize o městských školách, tuto však přec nutno, byť stručně, vylíčiti, pokud se týče rektorského práva.

Prvotně i tomuto dosazování bylo na překážce staré právo kanovníka scholastika na Hradě; proto také dí prvotní statuta, aby rektor snažil se „modis, quibus potest“ — tedy seč jest, aby mu kromě jiných i učitelé byli poddáni. Husitskou vojnou přestaly kollise, byly-li jaké.

Rektor dosazoval školní officiály do všech škol farních hlavního města a do okolních i vzdálenějších vesnic, kde školu měli a učitele chtěli. Na příklad k sv. Pankrací, vesničce nad Prahou, dosazuje r. 1620 — před samým koncem samostatnosti — učitele Jana Žampacha Roudnického.[4]) Rektor dosazoval učitele do všech královských měst (krom Budějovic a Plzně, obou katolických), do měst panských, kdež si toho vrchnost přála, i do měst na císařském panství — do Mělníka, do Brandýsa nad Labem a do jiných toho řádu. Dosazoval do českých měst všech i do těch, která potom bědou českého národa a chytrou bezohledností přistěhovalců,

---

[1]) A. 13. b. rukop. univ. 508.
[2]) Diplomatář musej. Opis z Oeconomik. č. 18.
[3]) Oeconom. v arch. zem. č. 18. 334.
[4]) Acta decanat. A. 14. b. 242. Univ. arch.

zvláště řemeslníků, se zněmčila. Takž ještě málo let před koncem samostatnosti pražský rektor posílá učitele do Teplic. Roku 1612 konfirmuje jim tam Jana Labuťku Berouňana za učitele druhého čili kollegu;[1]) rok před tím konfirmuje Teplickým za kollegu Jiřího Jandu Chotěšovského;[2]) r. 1609 posílá jim Daniele Crusia z Vysokého Mýta,[3]) ba když jižjiž konec byl universitě Karlově, r. 1622 přesazuje rektor z Teplice jinam tamějšího správce školního Bartoloměje Mitisku Prachatického.[4])

Že rektorové posílávali officiály do Litoměřic, do Žatce, Stříbra, Ousti nad Labem, do Žlutic, do Vimperka, Prachatic a do jiných měst nyní zněmčelých, toť rozumí se samo sebou tomu, kdo ví, že ta města ještě dlouho po ranách bělohorských zůstala českými. Do Litoměřic poslal rektor r. 1608 slovutného potom historika Pavla Stránského za učitele.[5]) Ve Stříbře r. 1612 učiteluje z Vodňan Tobiáš Adalbert, jenž prosí rektora za stvrzení pomocníka Jana Lounského,[6]) do Žatce konfirmuje rektor r. 1610 Jana Textoris za správce;[7]) do Žlutic posílá r. 1611 Tobiáše Benedikta za předního učitele,[8]) do Vimperka r. 1612 posílá Štěpána Thoda, když byl odtamtud odešel Rakovničan Pergnerus. V těch letech také Prachatičtí rok co rok vzkazovali si do Prahy o učitele.[9]) Dubští nad Ještědem a Ouštěčtí (Ouštěk) v týž čas začali se už němčiti; Dubští chtějí od rektora správce školního, jenž „jazyka českého i něméckeho povědom"; i posílá jim r. 1612 Erfurťana Němce, jenž slul Vesterus;[10]) a týž rok do Ouštěku poslán Mathias Audrcký Bohdalovinus, mládenec „jazyka německého povědomý".[11])

Roku 1598 rektor Bacháček pořídil si knihu, catalogum, do něhož zapsal, která že města a obce berou z university své učitele. První byla dle abecedy Alba Aqua, Bělá.[12]) Bylo by snadno lze přivésti doklady, že s nepatrnými výjimkami rektor po všem království učitele sázel. Také na Moravu rektor posílával učitele; o tom jest zápisů sic poměrně málo, ale jsou. Zvláště často v posledních letech posílá učitele do Dobrovice, Moravských Budějovic,[13]) do Prostějova a Jemnice. Prostějovští ani potom nepřestali věrni býti Pražské universí, když jim rektor Adam Bystřický r. 1601 poslal správce velmi nepodařeného. Dopsali jen, že „líto-

[1]) A. 13. b. 49.
[2]) Tamže 389.
[3]) Tamže 524.
[4]) Rukop. A. 14. b. 874.
[5]) A. 17. VI. 74. Arch. univ.
[6]) A. 13. b. 115. Arch. univ.
[7]) Tamže 415.
[8]) Tamže 380.
[9]) Tamže 310 a j.
[10]) Tamže str. 1,
[11]) Tamže str. 175.
[12]) Oeconom. arch. zem. č. 18. 3.
[13]) Oeconom. arch. zem. 18. 259.

stivě tajiti nemohou, kterak mistr Štěpán Kladrubský, kterého loni dostali, jest nedbanlivý, a k tomu přistupuje nenapravitelná v truncích nemírnost, z kteréž i nepoddanost a neposlušnost žákovstva proti němu povstala". Prosí za jiného středmějšího, chtějí nějakého rodáka svého Stangka, bakaláře v Poličce.[1])

Že také až i na Slovensko rektor poslal učitele, to tuším klásti bude za případ vzácný. Stalo se to r. 1609; Reyman, děkan v Trenčíně v království Uherském, dopsal si o učitele. Rektor vyslal Adama Proserchomum Lhotensem (Lhotského) a dal mu české psaní pro rychtáře a radu města Trenčína „při řece Váchu".[2])

Rektorským právem konfirmačním vcházela universí ve spojení velmi úzké s městy království Českého, všude rozesílala lidi mladé, které sama byla vzdělala, a ti lidé zůstávali s ní ve styku; vznikalo kulturní proudění.

Při svém právu konfirmačním rektorové zajisté na slovo kollegů professorů dávali. Čtemeť, že ten onen učitel konfirmován „v přítomnosti pánů professorů jedněmi ústy",[3]) však obráceně professoři bez rektora nikdy toho práva k sobě nebrali, ani tehdy ne, když jim ho rektor nabízel. Roku 1621 na příklad Kouřimští chtěli rychle jiného správce školního místo Tobiáše Embammaea Rychnovského a jiného „kollegu" místo Matiáše Negedlého pro jich obou nezpůsobilost a neposlušnost; rektor Jan Kampanus jsa nemocen žádal, aby mistři sami „deliberovali", ale professoři odmítli slovy, že „to patří k jurisdikcí p. rektora".[4])

S dosazováním a konfirmací učitelstva rektor míval dvakrát v rok, o sv. Jiří a Havle, kdy se učitelstvo stěhovalo i s žáky, práci nemalou. Po dvě neděle takřka k jiné práci se nedostal. Nejprv se hlásili z měst o učitele nové; hlásil se purkmistr, řídčeji farář. V Teplicích pastor Ant. Hofmannus Žatecký, když r. 1602 chtěl učitele od rektora z Prahy, napsal sic, že to klade za svou úřední povinnost postarati se o učeného a zbožného správce školního z akademie Pražské, ale hned přidal opatrně, že teplický senát o tom ví.[5]) Žádal-li farář zvlášť a obec také zvlášť, rektor opatrný vyhověl obci, neboť chtíval býti s obcí v trvalém přátelství; za tehdejšího různověrstva a neklidu náboženského farář byl dnes a zítra kdes; na něm universitě tolik nezáleželo. Proto také když r. 1609 děkan Michal Staňkovský, maje se dostati do Jaroměře, chtěl učitele sobě milého, rektor Bacháček mu dal odpověď, že už jiný jmenován, toho teď „retractirovati" nelze, prý „je dobrý, který uctivostí umí pány faráře předcházeti, kterýž dáleji ode mne v tom napomenut bude".[6])

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. 17. 118.
[2]) A. 13. b. 525. Arch. univ.
[3]) A. 13. b. 73.
[4]) A. 14. B. 81. Rukop. univ.
[5]) Oeconom. v arch. zem. č. 17. 149.
[6]) A. 13. b. 582. Rukop. univ.

Chtěla-li obec některého učitele sobě povědomého sama, rektor obyčejně vyhověl a stvrdil jí ho. Nechtěl-li stvrditi, obec si vynutila učitele, jehož chtěla. To bylo zvláště v dobách zemdlenosti Pražské školy vysoké, v dobách, kdy bylo vzdorovitým měšťanům lze dosíci učitele u jesuitův. Tak na příklad r. 1617 Velvarští vzkazují rektorovi, bude-li jim někdo jiný mimo mistra Buczinum konfirmován, „že by musili se jinam utíkati". Byl jim tedy konfirmován.[1])

Zjednala-li sobě některá obec učitele zhola bez university, rektor snažil se hájiti svého práva, a obce mívaly druhdy s nepotvrzenými učiteli soužení. Dovíme se o tom zevrubně v dějinách městského školství. Tu jen buď poznámka, že v posledních letech rektorové, když něco toho se přihodilo, v mdlobě své přestávali na měkkých, byť trpkých výčitkách. Na příklad r. 1609 dopustili se Heřmanoměstečtí toho „neobyčejného" skutku, že, vzavše si za učitele, koho chtěli, rektorova kandidáta vrátili s lístkem: „Velebnému a ctihodnému mistru p. Mart. Bacháčkovi, rektoru atd. Jakož ste nám pominulých dnů do obce naší za správce škol mládence Venceslaum Sophoniam Pelhřimovinum odeslali, za to služebně děkujeme, i poněvadž sme se již . . . nemohouce jej tak dlouho dočekati, jinším správcem opatřili . . . dotčeného mládence Václava zase ku panu rektorovi náležitě odsíláme, a že nás v té věci, poněvadž to příčinou naší neschází, a on se v tom sám ohlásil před námi, že o to nestojí, omluvna jmíti ráčíte." (15. máje.) Professoři a rektor hněvali se proto velmi. Psaní Heřmanoměsteckých nazvali „švábským" a v knihu zapsali: „Byl jim kommendován člověk dobrý, a to po týmdni po sv. Jiří; vymlouvají se, že nepřišel o sv. Jiří. Dáti jim zase takovou odpověď, jak toho zasloužili. I toho doložiti, že naši předkové i my také jejich dítkám k titulům a k poctivejm místům sme pomáhali, než poněvadž oni neumějí sobě toho šetřiti, že také na budoucí čas budeme se věděti, jak k jejich dítkám chovati." [2])

Do těch dob už věru pokleslo právo rektorovo. Bylo skoro jen na dobré vůli obce městské držeti se university, a mnohá držela se jí jen tím, že nevěděla, nemajíc o kandidátech povědomosti, jak k nim. A rektor byl učený, ochotný dohazovač. Býval někdy již tak ochotný, že obci poslal list s jmény kandidátů, aby sobě páni radní sami vybrali.[3]) Ba rektor Bystřický roku 1602 Třebenické dokonce pochvaluje, že se drží university, zove jich předsevzetí „pobožným"; „pána Boha žádám," tak píše, „aby v témž předsevzetí Vás potvrditi a protivníky církve boží zahanbiti a odloučiti od své církve svaté ráčil pro rozšíření církve boží." [4]) Ten list osvětluje situaci.

[1]) A. 14. a. 64. Rukop. univ.
[2]) A. 13. b. 564.
[3]) Na př. r. 1612 do Klatov. A. 13. b. 169. Arch. univ.
[4]) Arch. zemsk. Oeconom. č. 17. 50.

Učitelé městských škol, chtějíce měniti svoje místo, a to bývalo obyčejně co rok, ne-li co semestr, vzkazovali svá jména rektorovi v čas. Rektor si je zapisoval do manuálu neb i do zvláštního „album“. Do té knihy psával „petentes“ či „competitores“. Roku 1602 zapsal sobě rektor mistr Adam z Bystřice, že má 17 míst čili conditiones a 24 petenty; jednoho neuměl ani jmenovati, napsal si jen, že je z Jihlavy. Kterým místo dal, těch jména přetrhl.[1])

Který učitel se u rektora nezapsal, tomu rektor a universí činila v konfirmací překážky, leč si takového učitele obec uhájila. Tu ovšem rektor slevil. Na příklad Litomyšlští chtějí roku 1612 Václava Nigella Prachatického za kollegu nebo podučitele. Rektor odpovídá, „ač by mu se té kollegiatury slušně odepříti mohlo, protože in competitoribus není a nic toho při ouřadu mém nevyhledával, k tomu examen bakalářské jedno i druhé zmeškal, a za to mám, že není professorům hrubě znám“, nicméně na jejich přímluvu že jim ho konfirmuje, ale aby se „na examen okolo sv. Václava najíti dal“.[2])

Učitele rektor držíval tužeji v ruce než obce; učitelé byli akademickými příslušníky a chtívali titule a místa. Proto se také v časy určité v kolleji Karlově scházeli a rektora obléhali prosbami i poklonami. Obsazuje místa rektor činíval rozdíly. Lidem, jež znal, že podnikli některou zkoušku a bývali z pilnějších, čipernějších, dal místa lepší, to jest, poslal je do měst neb farních osad pražských, které měly slušnou pověst, že učitel tu nehyne; jiného nižšího řádu kandidáty posílal do zákoutí a do měst zle pověstných. Na přímluvu dal také. Ale ne vždy. Roku 1612 přimlouvá se Jan Petráček z Vokounštejna, senátor Starého města Pražského, sám i skrze jiné o to, aby rektor podal k sv. Martinu do školy za správce Řehoře Vokouna z Vokounštejna. Tu mistr rektor Kampanus s upřímnosti poučnou pravil, „že se to trefiti moci nebude, poněvadž páni professores a defensores o to se starají, aby hodní byli za správce vystavováni; Řehoř pak že mdlý jest, a kdyby mu správa školní byla svěřena, netoliko v kolleji na disputacích, ale i ve škole in lectionibus zle by stál a commendatoribus i akademii ku posměchu by byl“. Pak si rektor zavolal mladíka, kterémuž vyložil, „jak by se nebezpečně v to dával“. Ale mladý chráněnec páně senátorův sebevědomě odvětil, „že chce té povinnosti dosti učiniti!“ A Kampanus ho k sv. Martinu přece nedal. Musil se spokojiti s kollegiaturou u sv. Havla, místo aby správcem byl.[3])

S některými žadateli bylo vůbec soužení. Jedni v řečech byli špičatí, jiní docela nezdvořilí a neposlušní, a to ovšem tehdy, když nešlo po jejich. Jeden z těchto, mistr Daniel Lednicius, chtěje

---

[1]) Oeconom. v arch. zemsk. č. 17. 153.
[2]) A. 13. b. 95. Arch. univ.
[3]) A. 13. b. 81. 82. Arch. univ.

místo, drze vzkázal do university roku 1619, že mu prorektor pořád dává jen holá slova a dým (fumos); [1]) o jiném, jehož jméno Bastnerus, píše r. 1611 rektor Bacháček do Mladé Boleslavě, že ho k nim chtěl dáti za třetího kollegu, ale „tomu spurně a pyšně odepřel, jehož jsem při tom zanechal a hned z vočí jíti kázal". [2])

Pokud rektor měl ke školním místům příslušné kandidáty, totiž zkoušené lidi, podával takové, neměl-li jich, podával i studenty pouhé. Některého na rychlo přezkoušel, aby ho mohl městu spíš omluviti. To dělával zvlášť pečlivý Bacháček. [3]) Někdy studující seběhli se k rektorovi sami naléhajíce úsilně, aby jim dal učitelská místa. Roku 1617 obdrželi odpověď, že předně mají býti mistři a bakaláři místy opatřeni, oni, zbude-li co; ale jména jejich že budou zapsána in cathalogum competitorum. [4])

Zvolení správcové škol byli povinni universitě slibovati a přísahati. Přísaha týkala se hlavně toho, že budou zachovávati učebné řády universitní, stran školy, učitelstva i žactva vydané.[5]) Po přísaze učitel na své místo vyslaný od rektora obdržel list věřicí. Rektorové psávali obyčejně, že to mládenec učený, pobožný, příkladný. V posledních letech universitní samostatnosti asi ne bez úmyslu stávalo ujištění, že to mládenec „střídmý". [6]) Bacháček před smrtí svou již za několik let psával odporučení svá velmi hovorně. Na příklad na Tábor posílá roku 1611 učitele Daniele Husonia Pacovského listem, v němž obšírně vypravuje, co všecko chtěli Němci stran své školy v Praze podniknouti proti universitě, a jest z listu viděti, že ho podnik německý zlobil. [7])

Od práce, kterou rektor míval s jmenováním učitelstva, mistři professorové přinášeli o každý termin polouletní rektorovi v dar zlatý groš. Roku 1618 jim ho Jessenius vrátil — snad z jakés rytířské štědroty — vrátil jim ho pochvalným slovem, že oni se o školy také starají.[8]) Však zlatý grošík málo přičinil k rektorovým důchodům, víc přinesly ony dary, pocty a peníze, jimiž povinny byly osady a obce za konfirmaci svých učitelů. Na počátku XVII. století i malé záduší Panny Marie na Louži platilo od konfirmace „mistra a goleků" celou kopu míšeňskou a „pedellusovi na spropití za práci (že to přinesl) 15 grošů".[9]) Roku 1612 Náchodští poslali rektorovi za „fedruňk oficiálů tvrdej tolar". [10]) Dary všelikteraké — každé město dalo svůj nejlepší produkt —

[1]) A. 14. a. 127. Arch. univ.
[2]) A. 13. b. 372. Arch. univ.
[3]) Tamže 590.
[4]) A. 14. a. 63. Arch. univ.
[5]) Diplomatář musejní 1599. Forma promittendorum.
[6]) Příklady v rukop. univ. A. 13. b.
[7]) A. 13. b. 260 Rukop. univ.
[8]) A. 14. a. 79. Arch. univ.
[9]) Kniha zádušní r. 1615. Arch. měst. Praž.
[10]) Náchod. Hraše. 418.

odsílány rektorovi buď hned po konfirmaci, buď před ní a nebo pro dobrou a stálou vůli ročně o Zelený čtvrtek. Však o tom na místě příhodnějším se položí.

K rektorskému právu dosazovati k školám učitele připojil se časem zvyk, že nejeden šlechtic i bohatý měšťan chtíval od rektora také soukromého učitele čili praeceptora k svým dětem. Věc na snadě. Kam se jinam obrátiti, nežli tu, kde bylo středisko učených. V knihách jest o této rektorské činnosti nejvíc stop za Bacháčka rektora. Od něho snad všecka česká šlechta nekatolická brávala praeceptory. Tu vzkazoval mu o učitele starší Lukavecký,[1]) tu poslal učilele k Jaroslavu Kaplíři,[2]) tu k Žerotínovi Melicharovi,[3]) a tu zase k jiným. A vyhověti hleděl všem. Chtěl-li Jaroslav Sekerka Němce, jenž umí česky, poslal mu r. 1611 Jana Hermolaum Daubravského Slezana, který „v naší české řeči zběhlý".[4]) Chtěli-li míti praeceptora hudce nebo „neškodného" písaře, poslal jim hudce neb neškodného písaře.

I soukromé praeceptory rektor vysílával na list věřicí stejně jako jiné učitele. Jeden z r. 1611, jímž posílal Janovi Hrobčickému z Hrobčic praeceptora Joachima, obsahuje mimo obyčejnou prosbu, aby praeceptor byl chráněn a laskavě chován. i tuto řádku: „Kdyby se nechoval, jináčeji beze všeho ostejchání jemu dvéře ukázati."[5])

Rektorové mívali při šlechtických praecepturách zajisté někdy i svůj vlastenecký obmysl; chtívali, aby mladíci schopní dostali se s urozenými žáky lacino do světa a naučíce se něčemu, aby sloužili lépe doma. Tak na příklad slovutný Pavel Skála ze Zhoře vybrán byl za praeceptora, aby šel do světa na učení. Roku 1602 žádala od rektora Marka Bydžovského paní Anna Hruškova z Hochauzu „učeného mládence sedmnácti neb osmnáctiletého, aby šel se synem a strejcem jejím do Štrospurku na učení, bude moci německy i jiný řeči při nich se naučiti". A rektor vydal na to Skálu.[6]) K též úloze r. 1602 Jiří Michal Topoličanský bakalář vyslán, když Krištof Sekerka chtěl syny své poslati do Germanie.[7])

A jako míval rektor právo i povinnost dohlížeti ke zkouškám na latinských školách, stejně tak některý šlechtic, zvláště za Bacháčka, s nímž byli tuze přátelští, chtíval, aby pan rektor přišel se přesvědčit o práci praeceptorově. Roku 1618 žádal i měšťan Vojtěch Kautský, aby se k němu z university páni „uchýlili ně-

---

[1]) Roku 1611. A. 13. b. 367. Arch. univ. Posílá tam Christiana Valtera Nymburského.

[2]) Roku 1609. A. 13. b. 523. Poslal tam Ondřeje Rochocium z Rochicerperga.

[3]) Týž rok. A. 13. b. Poslal Jana Štenglerum Kraschovinum.

[4]) A. 13. b. 272. Arch. univ.

[5]) A. 13. b. 246. Arch. univ.

[6]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 17. 164.

[7]) Tamže 72.

který den na examen a zvěděli, co se synové jeho učili a mohli-liby choditi do classes".[1])

Důležité právo, jímž rektor byl nadán, bylo právo soudné. Znak rektorovy jurisdikce bylo žezlo, o slavnostech před ním nošené. On rozsuzoval rozepře mezi kollejemi, mezi jejich řiditeli o statky, o kompetenci; jemu byla soudní moc nad professory a všemi členy k universitě náležité a v ní zapsané. Údové universitní neměli ani jinde býti žalováni, nežli před forum rektora universitního. To platilo zvlášť o studentech. Praví𝑡 již norimberské právo, u nás v městech zdomácnělé, že „žák, jsa pod kázní a maje kštici žákovskú, nesluší ho rychtáři súditi, ale školní mistrové".[2]) Universitní členové bez výslovného dovolení rektorova nechtívali nikdaž jiným soudům státi ani jako svědkové; na příklad r. 1603 ani v tak nedůležité při dra. Borbonia o koně, oud universitní Václav Falko Písecký soudu sušickému dřív svědectví nevydal, až rektor dopustil.[3])

Exekuční právo universitních členů rozumělo se zakládací listinou samou r. 1348; Karel IV. pak r. 1358 zřejmě určil, aby rektor universitatis měl jurisdikci nad oudy akademie všemi;[4]) v prvotních statutech čteme, kdo intitulován čili zapsán, aby jinam nebyl k soudu volán než před rektora;[5]) tu již mohl odpadnouti zvyk, že scholarchy soudíval kanovník scholasticus kapituly pražské.[6]) Král Václav r. 1392 zase výslovně osvobodil privilegiem členy universitní, docenty i žáky od soudů království Českého, ba i ode všech daní (ovšem krom obecných zemských),[7]) a ke královĕ žádosti též papež Bonifác IX. 23. pros. 1397 propustil universitě jus proprii judicii,[8]) vyňal universí také ze soudu legáta svého.

Bylo tedy v té době, o níž jednáme, v universitě tak, jak r. 1569 napsal Havel Gelastus, probošt kolleje Všech Svatých, když se vzpíral soudu mistrů a kollegů svých; pravil, že v universitě jeden soud jest rektora, a „tu se žákovstvo všeliké soudí," druhý děkanův a „tu toliko jest činiti o lekcí a disputací; mistři sami všickni pod rektora náležejí".[9])

K rektorskému soudu náležely sporné věci intitulovaných členů akademických, které měli mezi sebou i s osobami jinými, pokud ovšem byl člen university žalován. Chtěl-li sám žalovati

---

[1]) A. 14. a. 97. Arch. univ.
[2]) Kniha rožmitálská. Rukop. fol. 110.
[3]) Diplomatář musej. r. 1603. Opis z Oeconom. č. 18.
[4]) Kn. privileg. univ. v mus. Českém.
[5]) Jireček; Codex II. 269.
[6]) Ott; Receptionsgesch. 25 ne bez důvodu uvádí, že mezi oběma soudy byly asi na dále spory, poněvadž ještě r. 1384 v statutě Arnošta arcib. stojí, aby učitele pražské dioecese soudil kanovník scholasticus.
[7]) Kn. privileg. univ. v museu zemském.
[8]) Arch. musejní. Též arch. univ. A. 12. 1. 115.
[9]) Arch. praž. č. 1132. 69. Též 991. 598.

osobu, která nebyla oudem university, nemohl než jíti na soud, k němuž osoba náležela, na soud městský nebo zemský, byl-li kněz žalován, na soud konsistorní. Podána-li rektoru pře osoby v album universitní nezapsané, odmítl. Jeť na příklad r. 1461 zapsáno v aktech, že bakalář Jeremiáš vinil jakéhos Bartoloměje Barbata, ale pře nenáleží rektoru, quia idem Barthol. non erat intitulatus [1]) Rektorova jurisdikce však byla nejen v civilních věcech, ale i v trestných: „in causis civilibus et injuriarum,“ dí statut universitní.[2]) Kdo nestál k soudu na obeslání, ten povinen pokutou peněžitou; byl-li i proti rozsudku vzdorovit, směl na konec i vyloučen býti z university.

Rektor vázán byl statutem, aby soudil stručně (summatim), „sine forma seu strepitu judicii“ a dvakrát v témdni. Mohl však na soud zasednouti, kdykoli se mu vidělo. Rektorové skutečně bez forem processualních, dlouhých, mnohých, spletitých, jak bývaly zvykem u jiných soudů, věci sobě předložené na krátce k místu a konci přiváděli; sporníky nejraději a skoro vždy s výsledkem zdárným srovnávali po přátelsku, tvrdší sporníky a hněvníky přiváděli spíš k odprosám nežli k pokutám. Již v nejstarších zápisech patrno, že všecko zlé rektor snaží se přivésti na smlouvu. Přes tu chvíli čteš, že hádka mezi tím a oním jest srovnána, zmořena, v nic uvedena, „est complanata“; na příklad r. 1461 hádka mezi správcem školním od Panny Marie na Louži a studenty Václavem a Duchkem est complanata;[3]) co urážlivého psal týž čas proti mistru Janu Stříbrovi student Hašek, vše „complanatum“; k žalobě správce školního od sv. Michala, Víta, proti žákovi jeho připsáno „complanata actio“; když viněn v týž pořáde čas od mistra Ambrože z Náchoda bakalář a písař novoměstský, Prokop, z urážky cti, zase to byla actio complanata.[4]) Nebyla-li v touž dobu (1461) pře Tomáška, zvoníka betlémského, s Šimonem licenciátem o půjčené knihy srovnána po dobrém, to stalo se tím, že licenciát oženiv se, strhl se jurisdikce rektorské a pak umřel. Roku 1527 smířen dokonce i žid, jenž byl od ouda universitního bit — srovnal je rektor Tomáš Raconus (Rakovnický). Zapsánoť, že věc mezi mistrem Dominikem Hoffmanem, professorem mediciny a židem, kterýž „plagis affectus fuit a Dominico, in concordiam amico more redacta est“ (přátelským způsobem v svornost uvedena).[5]) Při r. 1540 úhrnem se podotýká, že mnohé spory a pře mezi bakaláři a měšťany i krčmaři projednávány u soudu rektorského, z části ztrestány, z části „amicabili more in bonam gratiam compositae sunt“.[6]) Stejným způsobem nejedna žaloba až do po-

---

[1]) Monum. univ. III. 55. č. 21.
[2]) Jireček. Codex II. 269. Víc o tom v Tomkových Děj. univ. 25.
[3]) Monumenta univ. III. 53.
[4]) Tamže č. 10, 13, 24. č. 15. Str. 54—55.
[5]) Tamže str. 97.
[6]) Tamže str. 114.

sledních let samostatné Karlovy školy srovnána po přátelsku,[1]) takže lze tvrditi, že od té smiřovací snahy ani jeden rektor se neuchyloval k přísnějším krokům, když k tomu nebyl okolnostmi připuzen.

Přísnější krok při osobních hněvech a urážkách byla odprosa čili náprava, když uražený jináč srovnati se nechtěl. Náprav je zapsáno v pamětech universitních rozhodně méně nežli smíření. Náprava byla někdy mrzutá věc, poněvadž mohl rektor naříditi, aby se stala u přítomnosti veškeré universí. Tak na příklad v starší době — r. 1444 — nucen byl odprositi pro nějakou vinu mistr Pavel de Praga aliquando Judaeus (Žid, Žídek známý); r. 1447 po druhé odsouzen pro milosrdenství prositi mistra Václava z Prachatic, medicinae doktora, aby on i universita odpustili, že řekl, jako by všickni medikové byli vrazi. V odprose té všetečný Žídek vyznává na sebe dosti potupně, že mluvil falešně a nerozvážlivě; a třetí odprosu týž Žídek vykonal mistru Václavovi, jehož nazval „syllabicatorem“; v pokorné odprose vyznal, že mistr dotčený je zkušený doktor a ne syllabicator. Náprava ta děla se in stuba facultatis v Karolinum.[2])

Odprosu s menší slavností a tudy s menší pohanou vykonal r. 1461 Mikuláši Humpolcovi měšťanovi jeden z mistrů, jenž ho byl nařekl.[3]) Odprosy děly se mezi oudy universitními latině, jináče po česku. V urážkách na cti obyčejně odprošoval vinník slovy: nenaříkám ho a nepravím naň nic zlého.[4])

Zvlášť tvrdé sporníky nebo urážku zvlášť velikou rektor smiřoval skrze smírce čili ubrmany, jimž předsedal.[5]) Takové smluvce přibíral rektor tuše, že by sám ani se svou radou na smír nestačil.

Kromě ran a nadávek nejčastěji bylo rektorovi rozsuzovati o laskavém poměru některého člena akademického k ženské. Kdyby žena byla přišla s žalobou, že ji učitel kterýs na cti zmařil pod slibem manželským a pak že jí nechal, rektor byl by nesoudil, neboť o manželský slib slušelo souditi v kněžské konsistoři a ne u rektora; byl by žalující ženu poslal kněžím. Přicházely tedy obyčejně s tím proviněním, že nevěrníka podarovaly nějakými dary, že mu půjčily peníze, a on nedbá, nechce vrátiti. To rektor soudíval. Ale rozuměje dobře podstatě oné půjčky, snažíval se vždy uhoditi v smír, jenž začasté končíval se svatbou. Na příklad a doklad zapsáno r. 1530 za rektorátu mistra Vavřince Třeboňského, že domina Ludmilla, vdova po illuminatoru, zažalovala Jeronyma bakaláře z pěti kop míšeňských „pravého dluhu“ a ze tří prsténků, „ale tento spor konečně svazkem manželským pominul“.[6]) Rovně

---

[1]) Na mnoh. místech v rukop. A. 14. a.
[2]) Monumenta univ. Prag. III. 35.
[3]) Tamže 53. č. 22.
[4]) Tamže 84. R. 1515.
[5]) Statuta univ. v Monum. III. 62.
[6]) Monum. univ. III. 100.

tak r. 1536 rektor Písecký smířil „amicabili more“ Kateřinu Lounskou, lišťařku, s Felixem sukcentorem, jenž jí s dárky milostnými utekl do Brodu na školu. Pohnala ho a smířeni jsou.[1]) Pozdější léta rektor přijímal obvinění ze slibu manželského, ale ne aby to rozsoudil — do cizí jurisdikce se nepletl — ale aby obviněného člena universitního přinutil k smíru pohrůžkou, že věc od svého soudu, od soudu akademického oddá, kam náleží, totiž ke konsistoři. Takž mohlo se státi, že na příklad r. 1615 od rektora citován mistr Jiří Rychnovinus, správce školní v Žatci, viněný ze slibu od Kateřiny Freysichselbstin de Freydenpach.[2]) Ovšem nelze nevzpomenouti, že v těch časech byl rektor s dvěma kollegy členem konsistoře protestantské, takže oddání pře od jednoho forum k druhému bylo snadné a prosté.

Kromě věcí milostných, o nichž třeba bude zevrubněji položiti teprve v knize o životě učitelů, nejhustěji bylo rektorovi souditi dluhy peněžité a jiné. Také někdy citovati bylo nejednoho paedagoga proto, že nekřesťansky bil své žáky. Tou příčinou zajímavo, že odpověděn byl rektorovi i praeceptor soukromých žáků. Takž r. 1602 rektor uznal za právo své až do Lipska pohroziti Fabianovi Ripanovi Plzeňskému, jenž tam pobýval s dětmi urozeného Václava Radnického ze Zhoře. Dověděl se totiž rektor bezpochyby žalobou, že Ripanus děti tuze pere a z pokoje jich od drahně nedělí nepouští do kolleje.[3])

Rektor mohl odsuzovati k pokutám všelijakým. U studentů trest bití se však u nás nevyskytuje ani v nejstarší době. V universí Pařížské připomíná se r. 1200, že i provinilí bakaláři mohli býti biti metlou po nahých zádech u přítomnosti rektorově. Dělo se prý tak ještě v XV. věku. V statutech university Kolínské bití metlou položeno ještě r. 1522.[4])

V řádech naší universí jsou na rozmanité viny určeny pokuty peněžité a vězení od starodávna. Kdo vzal kámen, hůl nebo meč, aby druhého bil, měl platiti pokutou 5 grošů českých, kdo udeřil, tal a rány se minul, dal dvénásob, dopadla-li rána, měl položiti zlatý, byla-li rána tou měrou vážná, že bylo potřebí lékaře, dva zlaté bylo za to pokutou; byla-li těžší, pokuta stoupala dle uraženého údu. Pokuty za hru nedovolenou lišily se dle summy, o kterou se hrálo. Šlo-li o věrdunk (o čtvrt kopy), oba hráči povinni byli dáti po 4 groších, šlo-li o kopu, pokuta vzrostla na půl zlatého; tyto pokuty náležely universí, rektorovi nad pokuty připadly peníze, o něž hráno (lucrum), však ty rozděliti měl chudým žákům. Kdo se hrou zapověděnou přečinil podruhé, tomu bylo vězení.[5])

[1]) Tamže 107.
[2]) Arch. univ. Rukop. A. 17. VI 511.
[3]) Rukop. A. 47. 508. v arch. univ.
[4]) Cramer. Gesch. der. Erziehung. 199. Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. 2 vyd. I. 124.
[5]) Statut. primar. Jireček. Codex. II. 279.

Byly ještě jiné všelijaké sazby, ale rektorové pozdějších dob usuzovali peněžité pokuty podle svého zdání; také při velikém prošení odsouzenému slevovali i odpouštívali.

Vězení universitní slulo kurník čili ornithoboscus. V posledních letech (od r. 1614) vyskytuje se také jméno krmník.[1]) Kurník byl v kolleji Karlově kdes ve dvoře; kořenářka měla nad ním sklad koření r. 1598,[2]) a vedle kurníku měl r. 1568 Jiří ze Sudetu sklep alchymický či focum nebo distillatorium.[3]) Byl kurník tedy také nějaký sklípek. Studenti, jakž jinde uvidíme, tropívali si z kurníka své posmíšky, vůbec nikde v universích nebýval karcer bez humoru, ba r. 1612 vydal Abrah. Heřman Cygnaeus disputaci de privilegiis studiosorum, v níž vykládá i básní dokládá, že karcer nic není nečestného, poněvadž prý nikdo od bedella není nucen do něho vejíti, leč sám chce (quia nemo nisi volens a bedello academico cogitur carcerem ingredi);[4]) ale přes posměchy a básně pražský kurník universitní byl sklep tak nepříjemný, že v zimě v něm mohl býti člověk tuze potrápen. Aspoň r. 1605 sedlský člověk Mašek z Čertous, byv do něho vztrčen, prosil, aby ho mrazem tolik nezabíjeli.[5]) Ovšem nutno vyznati, že jednou jsme četli též o „černém“ kurníku, do něhož dáván v universitě lid sedlský, což by svědčilo, že kurník měl jeden oddíl temný a horší.[6])

Vyšší a zahanbující stupeň trestu vězeňského býval, když rektor neodsoudil do vězení „domácího“ (do kurníku), ale do vězení městského na radní dům, k čemuž byl oprávněn již svrchu řečenou bullí Bonifacia IX.[7]) Některému, žádal-li milosti, ovšem také proměněno vězení městské v domácí; ale to již bylo slevení trestu.[8]) Z trestu vězeňského rektorové propouštívali vinníky na zápis a slib, že se nedočiní zlého na příště. Členy universitní rektor odsuzoval do městské šatlavy tím šetrným způsobem, že se rukou dáním zavázali do vazby dostaviti se; tedy je služebníkem pro uvarování ostudy vésti nedával. Ale přihodilo se také, že odsouzenec slovu svému nedostál. Na příklad r. 1605, byv usvědčen z hanopisu proti rektorovi, učitel od sv. Mikuláše slíbil, že půjde do staroměstské šatlavy, „ale neučinil a pryč hned vandroval“.[9])

Rektorský trest také mohl býti složený: vinník odsouzen k odprose i k pokutě, na příklad již stará statuta chtějí, aby byla emenda (odprosa) a 1 groš pokuty, nadal-li druh druhu ribaldů,

[1]) Acta kolleje Nazaret. 101—122 a j. v arch. zem.
[2]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 46.
[3]) Acta univ. Rukop. v knih. Lobkovic. v Praze č. 310. fol. 54.
[4]) Sign. 47. F. 37. Museum.
[5]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 299.
[6]) Acta coll. Carol. A. 13. a.
[7]) Rukop. univ. A. 12. 1. 50. Tu také papež chce, aby rektor trestal „juxta canones“.
[8]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 296.
[9]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 281.

lhářů; dvénásob měl dáti, kdo řekl druhému, že je filius meretricis, spurius, zloděj, zrádce.[1]) Složený byl trest, odsoudil-li rektor k vazbě i k pokutě peněžité. Nejpotupnějším trestem bylo vyloučení z university. Vzácný případ jest, čteš-li v pramenech o vyloučení. Ale najde se přec, však spíše v starší době.[2]) Naříkal-li kdo soud rektorský, rektor mohl nestranného zástupce vydati místo sebe, aby rozhodl. Také mohla na to všecka universí býti volána. Jináče šlo v staré době odvolání od soudu rektorského ke kancléři, k arcibiskupovi. Potom, když kancléře nebylo, strany utíkaly se leckam. Soudil-li se kdo s poddanými lidmi před rektorem, mohl se od rektora odvolati k radám appellačním na Hrad, nedada dle Rudolfova majestátu z r. 1593 čtrnácti dnům projíti a slože šest kop grošů českých k právu vyššímu.[3])

Rektor nebo universí sama mohla býti viněna, šlo-li o privilegia v soudě zemském a komorním. Šlo-li o věci osobní, nacházíme půhony i u soudu městského, ač se rektorové brání. Rektor mistr Václav Pacovský z Pacova roku 1510 byv pohnán o kšaft k soudu staroměstskému, nechtěl tu odpovídati, háje se „majestáty“. K tomu žalobce odpověď dal, „že ty jejich vejsady na to se nevztahují, aby oni nikdež odpovídati neměli, a že by to byla věc neobyčejná a nespravedlivá“. I odkázáno vše k soudu zemskému.[4])

K jurisdikcí rektorské náleželo nejen trestati členy universitní, když provinili se, ale v ní byla i povinnost hájiti členů, ublížil-li jim kdo. A tu nejhustěji přiházelo se, že rektor nucen býval psáti k městským radám výtky, proč toho a toho učitele neb jiného příslušníka akademie Pražské opovážili se stížiti žalářem, anoť náleží rektorovi, aby ho rozsoudil. K té výtce přičiňována žádost druhdy i energická, aby zavřený civis universitatis ihned byl propuštěn anebo do university vydán. Na to měla universí privilegium krále Václavovo z r. 1392 a k němu se vždy odvolávala. Zápisů toho smyslu je v universitních knihách síla. Žádného roku nescházejí, vždycky jest rektoru některého člena akademického vysvobozovati, nejspíš a nejhustěji některého výstupného officiála školního, o čemž zevrubněji se položí v knize o latinských školách. A městské rady, městští rychtářové jakožto policie pořád si nechtěli pamatovati, že zatčený bakalář nebo mistr vlastně ani zatčen býti neměl. Ještě r. 1603 rektor psáti jest nucen do Boleslavě Mladé, kdež mu zavřeli bakaláře Bohdaneckého, že „in criminalibus causis“ náleží jemu a jeho radám souditi „alumnos universitatis“.[5])

---

[1]) Jireček. Codex II. 277. 302.
[2]) Monum. univ. III. 43.
[3]) Rukop. univ. arch. A. 12. I. 222. Též v knize privil. univers. v museu.
[4]) Mus. 24. A. 6. Registr. černá. kom. soud.
[5]) Diplomat. mus. Opis z Oeconomica č. 18. B.

Rozumí se, že podle bakalářů také pouzí studenti u rektora hlásili se k svému právu. Na příklad r. 1539 rektor Zahrádka vynutil z vazby staroměstské studenta, jenž v noci hulákal; při tom biřic podle oblíbeného zvyku zatčence obral, vzav mu prsten. Studenta musili pustiti, prsten mu vrátiti, a rychtář obdržel za to ještě důtku.[1]) To za příklad stačiž; o studentech doleji kapitola obšírná.

Úhrnem to lze pozorovati, když universí skláněla se ku konci, že háje své jurisdikce od útoků, rektor nebýval tak neústupný a rozhodný, jako bývalo v dobách starých. Na příklad r. 1617 prosí mistr Virga Hostimenus rektora, aby ho vysvobodil ze žaláře staroměstského; rektor ho nechal, až ho po šesti dnech Staroměstští vypustili sami. Když pak uražený mistr chtěl, aby rektor a universí žalobu do té urážky vznesla na defensory, rektor ptal se professorův o radu, a ti nalezli, aby se nežalovalo, „aby Pražané nebyli obtěžováni žalobou, poněvadž Virga má při zlou a neřádný život; z šatlavy když vyšel, že chodil po rynku se džbánkem a koho potkal, že mu připíjel“. Tehda rektor určil s mistry, aby nezbedný ten člen universitní místo příchrany „do Moravy pro mravy na paedagogii byl poslán“.[2]) Ty doby již minuly, kdy pro zatčení bakaláře všecka universí byla vzhůru.[3])

Tím, že rektor z práva svého zastal se příslušníků universitních, není řečeno, že by, unikše žaláři městskému, byli unikli trestu docela. Ba někdy si i zhoršili. Správce školní z Turnova Jan Proškovský r. 1617 pospěšně rektorovi žaluje, že Turnovští dali do šatlavy jeho kollegu Václava Balatha. Rektor psal hned. Ale na psaníčko Turnovských, v němž byli školní officiálové, správce i kollega, vylíčeni, rektor vzkázal do Turnova, aby mu poslali oba, že je zavře v Praze. A tak se stalo.[4])

Zajímavo, že rektor vysvobozoval z vazby městské také kantory, ač ne všickni bývali počítáni k universitě. Již r. 1539 je zápis, že vydobyt byl z vazby kantor mikulášský, anť zavřen „proti privilegium“.[5]) A nápodobně i také v pozdější době přiházelo se, že kantor přichráněn byl rektorem. Na příklad r. 1612 Jan Felix Polický, sukcentor od sv. Jindřicha, žaluje rektorovi Kampanovi, že byl pozván do domu Jiříka Košetického z Horek, depositora při deskách, a tu hned dán rychtářem do vězení; žaluje, že jest membrum academiae a chce od Kampana, „jakožto generála též akademie“ zastání. Tedy zastal se ho.[6]) Ovšem kantor

---

[1]) Monum. Univ. III. 113.

[2]) A. 14. a. arch. univ. str. 66. 68.

[3]) Vídeňská universí kdys po r. 1443 dala městského rychtáře pro zatčení studenta do klatby; měla na to papežské privilegium! Weisz. Gesch. Wien. I. 467.

[4]) A. 14. a. str. 33. Arch. univ.

[5]) Monum univ. III. 113.

[6]) A. 13. b. str. 54. Arch. univ.

s akademickým vzděláním oudem akademie dobře býti mohl a pak měl na zastání právo.

Rektor obhajoval členů universitních také všelijak jináče. Kolikrát na prosby učitelské rektor zadrženého platu musil officiálům dobývati od měst a lakomých vrchností! Ještě na samém sklonku Karlovy universí — r. 1619 — rektor upomíná Krištofa Bettengla z Neyenperka na Rychnově a Boruhrádku, aby zaplatil „zadržalou půlletní stanc“ bakaláři Matěji Karbanovi.[1]) Roku 1609 Bacháček rektor žádá rytíře Andresa z Lidlova na Přimdě, aby synovi faráře rožďalovského, Janu Slovaciusovi, jakožto oudu university, vydal plat a „šatky“.[2]) V knize o životě učitelstva přesvědčíme se, že universitní rektor bohužel touto právě příčinou míval nemálo zaměstknání.

K jurisdikcí rektorské dále náleželo bdíti nad tím, aby kšafty čili poslední pořízení členů akademických (i kněží, byli-li mistry)[3]) dostávala se universitě. Jakmile kde umřel na příklad učitel, ihned rektor tam dopsal, učinil-li nebožtík kšaft, kde ten kšaft, jsou-li věci po nebožci sepsány, aby soupis podán byl universí. Kšaft u rektora složený byl pak také od něho universitě i příbuzným nebožcovým publikován. Vložil-li kdo proti kšaftu odpor, tvrdě, že mu v něm bylo ublíženo, že byl zkrácen, že ho neuznává: když se nemohlo srovnati na soudě rektorském, podáno všecko ku právu městskému, aby rozhodlo. Z mnohých dokladů jeden. Roku 1587 „Jan Krispus kšaft udělal, a ten když před p. rectorem universitatis a radami publikován byl, Annna Skřehovcova jemu odpor vložila, a mistr Marek Bydžovský takového kšaftu k tomuto (městskému) právu podal, když se nemohli shodnouti na soudě p. rectora“.[4])

A zase přemnoho jest zápisů v pamětech universitních o tom, že úřadové městští, zemští a králověstí chtívali rektorskému a universitnímu tomuto právu překážeti: tu sebrali osadní farní nebo konšelé svršky po zemřelém, tu se k nim hlásil, zvlášť nebylo-li kšaftováno, císařský rychtář a komora královská jako by k odúmrtí jim náležité, a rektorovi bývalo hájiti universitního práva. Na místě mnohých dokladů, které jinam náležejí, stůj tu úhrnně a poučně to, co rektor a professoři psali defensorům r. 1612, když byli farní osadní u sv. Štěpána sebrali věci po smrti Davida Lovčanského sukcentora. Psali, že to patří akademické jurisdikcí, králové čeští dávno tak nechávali, léta 1513 král Vladislav odevzdal věci po mistru Václavovi Pacovském universitě; léta 1519

---

[1]) A. 14. a. 412. Arch. univ.
[2]) A. 13. b. 512. Arch. univ.
[3]) Viz Arch. čes. XIII. 323. Roku 1510 rektor Václav Pacovský z Pacova pohnán od měšťana Šalamouna, že drží kšaft mistra Jana z Vlašimě, faráře jindřišského.
[4]) Arch. praž. č. 1166. 249.

král Ludvík zanechal akademii věci i po knězi Abrahamovi, že v kolleji zůstával a umřel; „když císařští rychtářové co takového před se brali, i od rad v komoře s domluvami se potkávali, že kramatikami a škartami školskými jich milosti zanášeti směli“.[1])

Jako úřadové městští nebo zemští začasté užívali proti oudům universitním pomoci a prostředkování rektorova, takž naopak zase rektor nejednou prosíval, aby mu úřadové byli nápomocni proti oudům, k nimž jináče nemohl. V první příčině připomínáme, že rektor Jan z Prahy musil rozkazem královským r. 1461 i v bytech pátrati po spisech táborského Mikuláše Biskupce zapověděných; tehda prohlížel také u mistra Mikuláše z Hořepníka v kolleji Všech svatých; když pak přes zapírání u kollegy spisy nalezeny, rektor stal se bezděčnou příčinou jeho vyloučení z universí i z Prahy.[2])

O druhém případě bylo by lze přivésti sílu dokladů. Jeden za mnohé. Roku 1611 Mladoboleslavští psali rektorovi, že „kollega“ Matiáš Štembergius nectnostným životem malé dítky pohoršuje. I odpověděl Bacháček: „Krátce V. M. v známost uvozuji, že jak předešlých dnů u velikém počtu tak dnešního dne některé osoby z prostředku J. M. (defensorů) vyslané mne o to bedlivě a téměř přísně poroučeti ráčili, abych nad školami pražskými a také krom Prahy lepší pozor držel a zvláště nad těmi nepříkladnými kollegis, kteří se ani Boha nebojí, dobrých lidí nestydí, svých představených poslouchati nechtějí, nad to vejšeji svých dobrodinců i také p. děkana Vašeho sobě nic neváží, a co tuto o Math. Štembergium píši, to také o jiných mnohých porozumívám.“ Prosí, aby ho na rathouz zavolali mezi pány radní a „jemu dali toto mé psaní přečísti, neb jemu nic nepíši, ani také toho hoden jest, že mu přísně poroučím, aby ten nepobožný a nešlechetný život proměnil“, jináč že bude vyzdvižen bez rozpakování.[3])

Nechtěl-li se venkovský oud universitní dobrovolně najíti dáti u rektora, stávalo se, že rektor požádal městské konšely nebo rychtáře, aby mu ho třeba i násilně přivezli. Takž tedy ouřadové pomáhali rektorovi.

Rektor vedl správu jmění, pokud náleželo vší universitě společně, spravoval důchody, které připadaly z rozličných poplatků a pokut jen universitě náležitých (a nikoli kollejím nebo fakultě). on spravoval „fiškus“ (fiscus), v němž byla pokladnice universitní i důležité a cenné věci z drahých kovů i privilegia a knihy. Z fisku rektor číníval výdaje za vši universitu; při tom jedna starost rektorská jest zvláštní a oněm dobám vlastní: rektoru bylo

---

[1]) A. 13. b. 18. Arch. univ.
[2]) Monum. univ. III. 57.
[3]) A. 13. b. 270. Arch. univ.

pečovati o universitní vojáky; on je platil, on jim jednal hejtmana, jenž je pokaždé dovedl k armádě.[1])

V staré době byli rektoru tou příčinou k ruce dáni z professorů dva „collectores", „arcarii", výběrčí a pokladníci, kteří měli spolu s rektorem každý po klíči k fišku a k pokladnici. Voleni bývali v stejnou dobu, kdy rektor, a od týchž volitelův. Oni dva pomocníci finanční vydávati měli dle statut počty rektorovi a radě jeho, kdykoli uznal za dobré. Rektor sám zase kladl počet po volbě rektorovi novému u přítomnosti zvláštních deputovaných ze vší universí.[2]) Však v době, o níž jednáme, nebývá nikdy ani zmínky o těch pomocnících při finanční správě rektorské, čímž s dostatek odůvodněno mínění,[3]) že vůbec jich nebylo, a to pro skromnost důchodů k rektorské správě náležitých.

K důchodu rektorskému příslušela nejprv třetina z pokut, ostatek měl býti universitě; z peněz, jež kladli „intitulandi" při svém zápisu do university (za stara po 6 groších, později víc), byla rektoru také třetina, od přitištění své pečeti rektor měl bráti třetinu z groše, z universitní pečeti měl vybírati 6 grošů, ale měl jich nechávati universitě.[4]) Těm sazbám mohlo přivětšeno býti, ale jen-li kdo dobrovolně přidal; chudému však rektor mohl a měl odpustiti.

Již s dostatek patrno, když universí poklesla počtem svých příslušníků, že ze skrovničkých těch sazeb rektor málo měl důchodu, a že nebylo potřebí na to zvláštních úředníků nebo pomocníků. Příjem ten nebyl o mnoho zdvižen tím, že rektor jakožto zástupce kancléřův dostával některý groš při zkouškách na grady akademické. Poněkud znamenitější příjem míval za potvrzení učitelstva; ale pokud tento příjem byl v darech in natura, nezbývalo, neměli-li se ti beránci, jeřábkové, ryby, pivo zkaziti, než že rektor vol nevol musil sdíleti se o to s jinými, zvláště s kollegy professory, aby pomohli snísti.

Do svých knih rektorové zapisovali jazykem latinským; tenť byl jazyk úřední; teprve v mladší době vyskýtají se zápisy některé po česku. Rektorové zapisovali kromě úředních věcí začasté i zprávy kronikářského rázu, o velikém větru, veliké vodě, o podivné hvězdě nebo jiném divném úkaze na nebi, kde a jak divně uhodil hrom, o událostech veřejné historie stejně jako o porodech obludných; zapsali, co je zajímalo. Divně se v úřední knize čte rektora Hortensia zápis r. 1550, že pršela s deštěm síra, a v Písku že narodilo se jehně s dvěma hlavama a to mluvilo.[5])

---

[1]) Roku 1605 Bernart šmukýř, který vedl vojenský lid Pražan staroměstských, chtěl od rektora 12 kop míšeňských, že za to povede i vojenský lid od university postavený. Arch. zem. Oeconom. č. 14. 410.

[2]) Jireček. Codex II. 269.

[3]) Tomek D. P. IX. 218.

[4]) Voigt. Acta litter. II. 227. Jireček. Codex. II. 269. a násl.

[5]) Monum. univ. III. 141.

Členové universitní byli povinni k rektorovi psáti latinsky. Mistři a bakaláři psávali druhdy dlouhé listy naplněné verši a citáty z klassikův.

Rektora, bylo-li potřebí, zastupoval vicerektor, volený, jakož svrchu dotčeno, od rektora a rady; i místorektor všecko sliboval jako rektor.

Rada, consiliarii (někdy také consistorium rectoris), v prvotní způsobě své zastupovala vlastně všecku universí při rektorovi, když měl rozhodovati o věcech méně vážných. Při věcech vážných bylo svolati universitní hromadu. V hromadě vlastně tkvěla autonomie vysoké školy. Universí v „generální kongregací“ usnášela se o statutech; rada o čem snesla se, slulo jen conclusum. Ale již v prvních dobách rada rozšířila svoji kompetenci na ujmu valných schůzí universitních; mistři zvolna z rady vytlačili bakaláře a studenty a rozhodovali i v zákonodárství sami, a to tím spíše, žeť od r. 1391 mohli kteříkoli mistři při poradách consiliariů býti přítomni; od té doby mohla rada představovati všecken misterský stav, jádro university; však si od té doby rada začasté přikládala titul sboru misterského, ba i „shromáždění university veškeré“.[1]) Hromady universitní potom opravdu scházely se, leda by vyslechly napomínání rektorská. Rada zmohutněla; legislatura byla a zůstala pak při ní; kromě toho zasedala s rektorem na soudě.

Ale dlením doby — již v počátcích války husitské — r. 1425 mistři byli nějakou případností nuceni v plné hromadě universitní usnésti se, si tanta necessitas ingrueret, když by veliká nutnost nastala, že by starý dobrý řád, dle něhož jen mistři zasedali v radě, nemohl býti zachován, že jiný zaveden bude způsob. Jest jasno, ten nový způsob jaký by byl. Byli by k mistrům zase přibráni bakaláři a studenti, jsouce ostatních zástupcové, po dvou nebo po jednom.[2]) Takové nějaké nutné případy nastaly zajisté leckdy, jen že paměti universitní ze starých dob, jsouce velmi chudy, o tom málo hovoří. Známe jen, že r. 1456 v radu zasedli mistři, 2 bakaláři a student.[3]) Také ještě r. 1553 mluví se o zvolení dvou radů ze studentů „in gravi causa“, tedy v těžkém případě. Šlo bezpochyby v těžkém soudě o studenta. Tenkrát si rektor Šebestián Aerichalcus zapsal pro paměť, že ti studentští radové zvoleni byli v plné hromadě universitní mimo obvyklý čas sv. Havla. Zdá se, že také způsob volby některak se mu znelíbil; díť, že universitas beze vší pochybnosti právo má voliti rektorskou radu: ale ovšem tak, že té volby rektor přítomen a ze šesti osob, hromadou volených, on sám konečně vybéře sobě, koho chce.[4])

---

[1]) Tomek. Děj. univ. 28, 29.

[2]) Monum. univ. V. 49. Tomek. Gesch. d. Univ. 12. 13. Tomek D. P. IX. 216.

[3]) Monum. univ. II. 55.

[4]) Monum. univ. III. 148.

V druhé polovici XVI. století stalo se zvykem, že zástupcové nižších oudů universitních bráni nejen z nějaké nutnosti, ale bráni v radu již pravidelně. Bývali to dva z professorů, dva ze správců škol pražských a dva studenti, obyčejně alumnové některé kolleje. Na příklad rada r. 1601 jest tato: z professorů Bydžovský a Bacháček, z bakalářů Smichaeus, správce školy malostranské, a Kožíšek Bydžovinus, správce sv. Martinský; ze studentů Matěj Kladrubský, alumnus kolleje Rečkovy, a Pavel Vosclaud (Vošklaud), alumnus kolleje Nationis.[1])

K správě rektorově náležel v staré době stálý úředník universitní, jemuž bylo jméno notarius, notář. Rektor se svou radou volil ho; rektoru notarius služebnou přísahu skládal. Sliboval tajnost rady zachovávati, poslušnost rektorovi a dbáti universitního dobra. Povinnosti jeho i důchod statuta stará vypisovala zevrubně. Měl provázeti rektora všude, kde jednal, měl bývati s ním u soudu, o slavnostech měl choditi hned za rektorem, v jiných úředních případnostech měl mu bývati při ruce a kráčeti před ním.

Vlastní úloha jeho byla psáti v registra universitní všelikerá; psáti listiny od university a pečetiti je, začež mu bylo nevalné roční služné (kopa grošů v rok); ale psával i soukromé listiny a listy oudům universitním, když ho za to požádali, ovšem za to byli povinni platiti mu dle sazby. Psal-li „instrumentum“ čili akt, v němž šlo o 20 zlatých, měl bráti od toho 2 groše; šlo-li o víc až do 60 zlatých, měl mu zákazník dáti 3 groše, do sta 4 groše a tou měrou výše; šlo-li o koupi knih a smlouvu na to, rovněž tak dle ceny smluvené a v listě napsané bylo písařovi platiti. Za psaní kvitancí byla sazba od 3 grošů po 9; za testamenty 10 grošů i víc, od opsání některého privilegia bylo mu platiti též 10 grošů, za svědectví k soudům neměl bráti víc nad 2 groše, za diktum rektorské čili za nález soudu rektorského zůstávalo platiti, co rektor určil.[2]) Ustanovena mu také lhůta, do které měl býti se svou prací vždy hotov, určen mu i trest peněžitý (10 grošů), nebyl-li na hotově. Notáři také ukládáno čísti v shromáždění statuta.

Husitská vojna, jež rozehnala studenty, zrušila i úřad notaria universitního. Nebylo tolik práce, a co bylo psáti, vykonali mistři nebo jiný universitní křízenec, jemuž říkali bedellus (bidellus, pedellus). Teprv r. 1604 svoláni mistři, k nim přibráni „přátelé“ akademie, zvláště písařové radní Starého Města, kteří jsouce mistry byli také členy universitními, a na Bacháčkovo „předložení“ volili všickni „notarium universitatis“, a to mistra Šimona Skálu z Kolínce. Za důvod této volby a novoty Bacháček rektor kladl jednak „příčiny domácí“, o nichž se zevrubněji nezmínil, jednak že obeslán byl Pavel z Jizbice, kterého Jan Jessenius chce viniti z pam-

[1]) Oeconom. č. 17. 4. v arch. zem.
[2]) Jireček. Codex juris. II. 276.

fletu (de libello famoso). Přikládali tedy Jizbici a jeho hanopisu váhu velikou.

Nového notaria zavázali přísahou, která však tentokrát již nezněla jen rektoru, ale i děkanovi, tedy filosofické fakultě, i mistrům všem. Přísahal, že úřad písařství universitatis věrně bude spravovati, že bude bedlivost zvlášť při poznamenávání pří lidských a jiných věcí k potřebě university zachovávati, v tom cti a chvály boží vyhledávati, tajnost rady držeti, bohatému i chudému spravedlivě činiti.[1]) Takž měla universí zase svého písaře, a to tentokrát jednoho z professorů, jenž se byl, jakž z přísahy patrno, hlavně uvázal v zapisování soudní. Psal bezpochyby též manuály rektorské a knihy s listy poselacími od university.

Po něm r. 1612, když byl krátce v úřadu tom pobyl mistr Hippius, za notaria kromě professorského stavu vyskytuje se mistr Daniel Třebícký, jenž byl do té chvíle subnotarius konsistorní a správce školy v Týně.[2]) Ten zase přísahal jen rektorovi a radě jeho; přísahal, že bude poslušen, že dobro university bude vyhledávati, archiv chovati. Tehda mu však k pracím písařským rádi přidávali úkol, aby pomáhal kvestorovi, nad správou statků zřízenému.[3]) Ještě v samý konec university čteme (r. 1619), že od 20. července až do 12. srpna byl písař při žních a nikoli v poradách u prorektora.[4]) Poslední notarius byl mistr Jan Češbivius, přijatý v úřad 21. srpna r. 1617.[5]) Týž rok před tím oženil se s Estherou, dcerou po Jiřím Ješkovi, měšťanu Nového Města Pražského. Zval pány mistry na veselí, a mistr Troilus z professorů říkal mu přání.[6])

Konečně stál pod rektorem a jeho dohledem universitní pedellus či bidellus, zřízenec, jehož jméno nejasného původu.[7]) Dle statut volil ho rektor s radou „cum consensu universitatis". Rektorovi každému hned po jeho dosazení pedellus přísahal poslušenství. Starý statut připouštěl, že může býti pedellů víc, jeden „generalis". Každá fakulta mohla míti pedella k svým službám. Když však universita od husitské vojny byla skrovnou, stačíval na všecky služby universitní i fakultní pedell jediný, pedell rektorův. Jen r. 1613 jest zmínka, že byli pedellové dva zároveň, ale tento nevysvětlený přepych zajisté trval jen za kratičký čas.[8])

V starší době slul pedell také cursor, servitor, v XVI. věku vyskytuje se i jméno minister. Z těchto latinských názvů hledí

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. č. 18. 212. In vigil. Trium regum byla volba. Též v rukop. univ. A. 17. VI. 29. Též u Dvorského v Pamětech o školách č. 208.
[2] A. 17. VI. 386. Arch. univ.
[3]) Acta rectorat. z r. 1614. 22.
[4]) A. 14. a. 122. Arch. univ.
[5]) Tamže 58.
[6]) Tamže 12.
[7]) Hautz Gesch. d. Univ. Heidelberg. I. str. 63.
[8]) Monum. univ. Prag. III. 224.

poněkud úloha pedellova. Byl skutečně běhoun a sluha, jenže ne docela nízký. On roznášel pronunciamenta neb vyhlášky po pražských školách a, bylo-li potřebí, jezdil i na venek. Starý statut ukládal pedellovi, aby chodíval po školách v příhodný čas, tu aby shlížel nedostatky a rektoru, jakožto vrchnímu dohlížiteli škol, aby je oznamoval.[1]) Byl tedy jakýms nižším inspektorem škol.

V přísaze své pedell sliboval také čest university zachovávati; věci, jež týkají se rektora a rady jeho, v tajnosti u sebe zdržovati; tedy mohl službami svými i v radě býti přítomen. Z Prahy nesměl se víc jak na den pod pokutou 2 grošů ven vybrati, leč s dovolením rektorovým. Pozdější řád mu také ukládá, aby vybíral z kollejí úrok (census).[2])

O slavnostech kráčel pedellus před rektorem v šatě černém soukenném, jenž podobal se klerice, na hlavě maje černý hedvábný klobouk, v ruce žezlo.[3]) Zdá se, že u nás míval pedell mimo svou kleriku ještě ony dlouhé parukávy a kolár týž, jako při slavnostech nosí dosavad. Také placatý birét nynějšího pedella ukazuje k XVI. věku.

Onemocnělý pedellus měl podle starého statutu zastoupen býti notariem; když pominuli notářové, zastupoval pedell práci notářskou, pokud mu ji rektor a mistři svěřili, a když se rozstonal sám, zastoupili ho v něčem studenti kollejní a v důležitějších poselstvích i nejbližší školní officiálové. Svatohavelský učitel dost se naběhal s poselstvem k vyšším pánům.[4])

Z řádů starých viděti, že služba pedellská nemohla býti svěřena člověku ledabylému a nevzdělanému. Chtívalitě všude na universitách služebníka školami honěného, v Rýnském Kolíně býval pedellem dokonce magister in artibus.[5])

U nás, pokud kusé zprávy mluví, přijali mistři jednou — r. 1602 — za pedella člověka, o němž na první pohledění bys mohl o literním vzdělání pochybovati. Slul Jakub Zych Pražský a jmenuje se v knize zvoníkem u Božího těla v kapli; jinde sluje měšťan novoměstský. Však z žádosti jeho, která náhodou se zachovala,[6]) viděti, že měl vzdělání aspoň nižšího gymnasijního žáka; sám se praví býti tertiánem. V žádosti své vypravuje, že z mládí oddal se svobodnému umění liternímu, sloužil v kollejích, v Rejnské byl tertiánem za 5 let, v kolleji Veliké byl „communisem“ (rozuměj famulus communis, poslík) zase pět let, u „rectora Kuryusa“ (to mínil asi mistra Math. Curia z Hájku, jenž rektoroval naposled

---

[1]) Jireček. Codex. II. 277. Též Voigt. Acta II.

[2]) Rukop. univ. A. 17. VI. 205. De officio pedelli. R. 1610. Tu je pokuta pedellova udána v 11 groších, což snad opisovatelova chyba.

[3]) Gedenkbuch Lobkovický s obrázky. O šatě bedellově viz arch. univ. A. 17. II. 1. 646. Vesticula pro bidello ex panno nigro cum bireto nigro.

[4]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 271.

[5]) Hautz. Gesch. d. Univ. Heidelberg. I. 63.

[6]) Oeconom. v arch. zem. č. 18. 180. Též Diplomatář musejní. 1602.

r. 1582), prý za čtyři léta služebníkem byl, pak posluhoval při kapli Božího těla; při konfirmací nynějšího rektora „mimo jiné práce v přečtění statutorum publice posloužil". Na konci dí, že má ženu a děti. Tomu Zychovi rektor a páni úřad dali, ale že ho přijali s přísahou českou na místě latinské, přece by svědčilo, že v pedellovi tom mnoho literního, byť žádost za pedellství všecka byla latinou proložena, nevězelo. Přísahal po česku Bohu a rektoru i jeho budoucím všem, že v tom povolání vedle dobrého svědomí chovati se bude, rektora poslouchati, poctivost a dobré učení Pražského upřímně obmejšleti, tajnost držeti a „všelijak jak k chudému tak k bohatému vedle statut se chovati".[1])

Někdy volán k pedellství některý z dospělých studentů akademických, nezřídka i některý školní officiál. Takž na příklad roku 1609 mistři v poradě postěžovavše sobě, že neslouží akademii k ozdobě, má-li pedella, jež neumí latině, usnesli se vyzvati k té službě Bohuslava Jičínského, na onen čas správce školy malostranské (u sv. Mikuláše). A ten se nevzpíral.[2]) Roku 1620 rektor a mistři nabízeli správci školnímu od sv. Havla, Adamovi Kredeliovi, pedellství, a ten odvece, že to úřad těžký a že by ho rád jiným přál, ale konečně, že se jhu podá.[3]) Tato charakteristika úřadu pedellského jest význačna. Nezamítali tedy ani rektorové latinské školy pedellství.

Jest mezi pražskými pedelly i spisovatel. Badatelům dobře povědomý vydavatel akademických Programmat (od r. 1612) Bohuslav Mathiae Jičínský byl od r. 1610 pedellem. Býval před tím „kollegou" a správcem školy u sv. Mikuláše (již 1605).[4]) Kromě Programmat vydal týž Bohuslaus Mathiae Jitčínus r. 1619 modlitební dvě písně o válce a o pokání a ročně vydával novoroční knížky.[5])

Uvedení pedellovo do university a do služby (receptio) dělo se dosti slavnostně; aspoň musili se k tomu sejíti všickni správcové pražských škol se žáky dospělými; také přizváni hosté, a v jich hromadě — jakožto ve vší universitě — vyhlášen pedellus a přísahou vázán.[6]) Když po smrti spisovatele Jičínského r. 1620 uváděn v pedellský úřad „ornatissimus juvenis" Adam Kredelius Misenus, tehdejší prorektor Petr Fradelius latinskou řečí oznamoval té hromadě žádost svou, aby ho jednak uznali za pedella a druhé, aby se k němu nechovali tak trpce jako k předchůdci

---

[1]) Oeconom. č. 18. 180.
[2]) Arch. univ. č. A. 17. VI. 142. 144. V prosinci.
[3]) Rukop. univ. A. 14. b. 8.
[4]) V Jirečkově Rukověti literat. I. 320 je datum nastoupení nesprávno o šest let.
[5]) Jungmann. Liter. 136. Programmata v univ. knih. č. 52. G. 6.
[6]) Rukop. univ. A. 17. VI. 174.

jeho, a poněvadž tahounovi („bovi trituranti“) nemá se huba zacpávati,[1]) i protož aby mu odváděli platy v určité časy povinné.

Onen tahoun jest přirovnání nešťastné, ale dobře míněné; z ostatních slov jde na jevo, že studenti a učitelé latinských škol tropívali z universitního pedella posměšky a chovali se k němu neslušně, a nad to ještě, že mu, čím povinni, neodváděli správně. Nebyla to ovšem zvláštnost české akademie. Pedella zlobívali všude.

Platu stálého míval pedellus týdně několik grošů, v XVI. věku ani ne do půl kopy. Roku 1600 mistři s rektorem určili mu na týden po 24 groších míšeňských.[2]) Teprv r. 1610 pedell Bohuslav Jičínský obdržel na týden půl kopy, což vydalo ročního služného 26 kop míš.[3]) Kromě toho platu prameny hovoří o kvartálech, jež mu platiti povinni bývali učitelé pražských škol, ale nevíme, kolik platili.[4]) A kromě toho míval pedell díl některý ze sazeb universitních, ze zápisu, ze zkoušek, z promocí. Svrchu pravenému pedellovi Bohuslavovi mistři také propůjčili r. 1610 stravu u stejného stolu se studenty kollejními.[5])

Nechoval-li se pedellus, jak se slušelo, rektor s radou odsoudili ho do kurníku jako jiného ouda universitního. Roku 1608 svrchupsaný Jakub Zychius pro nedbalost odsouzen in ornithoboscum. A vyveden z kurníku, aby hned po něm zasedli do něho nedbalí hajní z vesnic universitních.[6])

Že pedellové mohli býti ženati, to již praveno. Jednoho jsme našli v manželstvě nešťastného. Měl ženu nevěrnou, žaloval na ni u mistrů, žaloval r. 1573 konsistoři a chtěl býti rozveden. Žena na odpor tomu stěžovala si, že ji bije tuze a nekřesťansky; soud kněžský poslal ji na konec do šatlavy městské, aby vinu svou tam odpykala, a mstivý manžel, pedellus Jan Kozka, chodíval „na rathouz k mříži a sliboval jí kata a mrskání“.[7])

Když pedellus umřel, všecka universí na pohřeb šla. Rektor sám psal pozvání k smutečnému tomu úkonu, při čemž nezapomněl někdy pohroziti pražským správcům školním pokutou, kdyby k pohřbu nepřišli se svými žáky. O pohřbu pedella Jana Táborského r. 1602 dovídáme se, že šly všecky pražské školy, „kollegové“ žáky vedli, správcové škol šli s professory a rektorem.[8])

S vdovou po pedellovi mistři zacházeli shovívavě; aspoň o Markytě, vdově po pedellovi Jičínském, zapsáno, že ji po smrti manželově (od 8. února) přes léto zanechají v dosavadním bytě

---

[1]) Volovi, obilí mlátícímu, troucímu. Rukop. univ. A. 14. b. 10.
[2]) Oeconomica v arch. zem. č. 15. 102.
[3]) A. 17. VI. 205. Arch. univ.
[4]) A. 13. b. 500. Arch. univ.
[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 215.
[6]) Oeconomica v arch. zem. č. 15. 400.
[7]) Arch. zemský č. O. 5. fol. 90. 92.
[8]) Oeconomica arch. zem. č. 17. 156. Též Dvorský, Paměti o škol. 164.

v kolleji Reginské; ale expense týdenní jí nenechali;[1]) o pensích v tehdejších dobách obyčejně se ani nemluvilo při žádném úředníkovi, nerci-li o pensi vdovské. Proto také nevíme, co s pedellem dělo se, sestárnul-li až do neschopnosti. O Jakubovi Zychovi Novopražském vypravují zápisy, zovouce ho „někdy pedellem", že r. 1620 žebral za byt v kolleji, ukazuje k tomu, že jest stár a že nemá na činži. I řekl mu rektor z usnesení mistrů, „že se pozdě ozejvá, komory že se najímají o sv. Havle a Jiří; aby toho vyhledával při úřednících špitálských, že mu nicméně almužny dávají 15 grošů míšeňských".[2]) Ovšem nelze s jistotou tvrditi, byl-li tento pedellus ze služby své kdys propuštěn pro nedostatečnost v latině či pro nekalé chování a nedbalost v službě. To jen jisto, že na stará kolena žebral.

Že jiné korporace v oněch dobách neschopné služebníky své ze služeb propouštěly i s otevřeným listem na žebrotu, o tom jsou po archivech mnohé a neklamné zprávy.

* * *

Pražská škola jesuitská u sv. Klimenta čili císařská akademie Tovaryšstva Ježíšova také měla svého rektora. Ale u jesuitů bylo zřízení, ač pro soutěž snažili se podobni býti svou akademií starým školám universitním, přece jádrem jinačí. Samosprávná vědecká korporace jich kollej nebyla; byla dependencí řehole veškeré, z řehole přijímala rozkazy. Rektor nikdy nevzešel z volby kollegů professorů, nýbrž býval jmenován na čas neurčitý (mohlo i kolik let trvati) od generála řádu jesuitského v Římě sedícího nebo od provinciála. Když se těm vidělo, rektora složili z úřadu, a rektor poslechl jako poslušný řeholní bratr. Bez dovolení provinciálova rektor ani posledního magistra nesměl sesaditi.[3])

Rektoru příslušela správa kolleje a jejích členů. Členstvo řádu jesuitského bývalo, jakož vůbec povědomo, čtveré; byli professi se čtyřmi sliby, praví to jesuité, počtem řídcí; druzí, hlavní a pracovité jádro bojovného řádu, byli coadjutores spirituales, kněží, pomocníci při duchovní správě a při vyšších školách (professorové); z nich vybíráni rektorové kollejní. Třetí druh členstva byli scholastici, totiž učitelé (magistři) nižších škol a studenti jesuitští; poslední druh byli tyrones (novicové) a coadjutores temporales, řemeslníci to a služebnictvo všelikteraké.

Pokud kteří z těch členů byli v kolleji, rektor je spravoval. On byl hlavou kolleje, zastupoval ji na venek, dohlédal k chrámu

---

[1]) Rukop. univ. A. 14. b. 8.
[2]) Tamže 25.
[3]) Monum. Germ. paedag. III. 326.

a k duchovním věcem, řídil kázání a missie a při tom byl superintendens školy nižší, gymnasia, i školy vyšší nebo akademie, obou těch „studií“ v kolleji sloučených; celkem měl dbáti o zdar jesuitského náboženského i školského podniku a o dobrý stav všech kollejních členův.

Z duchovních pomocníků rektor míval některé jakožto radu k ruce;[1]) k vědeckému řízení měl po boku svém praefekta studiorum. Nad členy kolleje rektor jurisdikci měl; jemu byla kollejní pečeť.

V prvních dobách po svém příchodě (r. 1556) jesuité v kolleji Pražské mimo rektorský úřad neměli dlouho žádného jiného úřadu pevně utvořeného; bratří bylo málo, pročež všickni se dělili o nutnou práci kterakoukoli horlivě. Teprv časem vyskytuje se v pamětech ten onen úřad. Konečně r. 1585 i kancléře svého jesuité mají pro udílení gradů akademických, a není-li kancléřem nikdo jiný, rektor vezme to jméno k sobě stejně tak jako v Karolinum za nebytí arcibiskupů kancléřské právo ujal rektor.

Z nižších úředníků dosti brzy vyskytuje se bidellus. Tenť byl jakožto živé znamení rektorovy jurisdikce. Jináče měli bedellové, jimž jest též jméno adjutores magistrorum, povinnost dbáti o čistotu ve školách, otevírati, zavírati je, oznamovati školní hodiny, pečovati o to, aby příslušníci jesuitů ve škole sedali o sobě zvláště, jiní duchovní také zvlášť, též tak jiní externí žáci; bedellus vyvěšuje a roznáší ohlášky, zdobí aulu k slavnostem, ukazuje hostům místa, nosí žezlo před rektorem, opatruje karcer čili vězení kollejní.[2]) Rektorovi pedellus přísahá poslušnost; ale před přísahou jest mu vyznati víru katolickou

[1]) Lze souditi podle řádu v Ingolštadtě z roku 1556. Monum. Germ. paedag. III. 459.
[2]) Ratio z r. 1607. 150. Monum. German. paedag. III. 347.

Kapitola druhá.

Probošt a kolleje.

Prameny hmotného živobytí na universitě byly v kollejích a jejich nadacích; jedny kolleje a nadace k nim byly určeny mistrům, druhé studentům. Kollej živila obojí, jedni měli za svoje vyživení čísti ve vědách, a druzí učiti se. Kolleje se svým učeným a vyučovaným obyvatelstvem byly privilegované korporace. S universí, kteráž byla vyšší pojem, souvisely původně jen tak, že kollegiát musil býti oudem university zapsaným, jináč se do kolleje nedostal.

Mistrské kolleje byly v tu dobu, o níž jednáme, tři: kollej Karlova či Veliká (izalož. r. 1366), kollej krále Václava též Císařská zvaná (založ. před r. 1381) a kollej Andělská čili Všech Svatých (z r. 1366). Ostatních šest kollejí bylo určeno studentům; byla to kollej Jerusalemská nebo královny Hedviky (Reginae, Rejnská, Litevská založ. 1397), kollej národa Českého (asi z r. 1403), Rečkova nebo Panny Marie (z r. 1438), kollej Laudova neb Apostolorum (z r. 1460), Nazaretská (založ. mezi l. 1406—1412) a medická (pocházející již z prvních dob university Pražské).

Husitská vojna a částečná ztráta statkův universitních způsobily, že se professorské kolleje polo vyprázdnily; mistři, jichž bývalo v XVI. věku málo kdy víc nežli osm pospolu, většinou sesedli se v kolleji Karlově, takže samoděk přišlo v zvyk pokládati i jmenovati jedinou kollej Velikou, do níž všecko učení i s professory se shrnulo, universitou, a rektoru universitatis přičítána úloha „všecky kolleje opatrovati“.[1])

Ale kolleje mívaly opatrovníky jiné nežli rektora, opatrovníky bližší. Sluli proboštové v kollejích professorských, direktoři v kollejích studentských. Proboštové, v staré době jsouce náčelníky svých kollegů v kolleji bytujících, spravovali všecken důchod ke

[1]) Arch. praž. č. 1166. 289. O kollejích viz Tomka Děj. univ. 45. a násl.

kolleji náležitý a z něho vydávali na potřeby kolleje; též podobně vedli si direktoři, spravujíce kolleje studentské a vydávajíce na ně, čeho potřebí. Ale příběhy XV. věku sešel valně počet mistrů; bývalo všech všudy sedm, osm, nejvýš deset professorů, kteří zůstávali na pořád již jen v kolleji Karlově, pro kterouž ze sebe volívali probošta; do professorských dvou kollejí vysílali ze sebe do každé po jednom mistrovi proboštovi, jenž tam bydlil bez kollegů. Týž zbyteček professorů kolleje Karlovy také sdílel se mezi sebou o titul a péči direktorů kollejí studentských. Míval tedy skoro každý professor university Pražské a kollegiát karolinský ještě některý jiný úřad na sobě kromě svého učitelského.

K proboštuře kolleje Karlovy mistr dostal se volbou svých kollegů. Volilo se ročně, a to v čas sv. Jiří. Den před volbou dosavadní probošt poslal po mistrech chartam convocatoriam, zova mistry obyčejně „in stubam majorem aestivam“.[1])

Jakkoli mistři měli probošturu na sebe přijímati pořádkem tím, jak se který do kolleje dostal, nicméně bez volby úřad ten oddáván nebyl, již proto ne, že v druhé půli XVI. století mistři obyčejně se ani nedrželi senia: naopak vybírali k proboštuře nejmladšího.

Volba začala se modlitbou, vzýváním Ducha sv. na kolenou.[2]) Pak čtena statuta o volbě. Probošt starý napomenul, aby kollegiáté volili osobu hodnou, a hned hlasováno. Většina hlasů čili „přímluv“ rozhodla. Kollegiát, za probošta zvolený, statutem byl nucen úřad k sobě vzíti, ne-li, čekala ho pokuta dvou kop.[3]) Mohl býti ten, jenž se vzpíral, zvolen zase, a zase hrozila pokuta, kdyby nechtěl vzíti, a to tolikrát, kolikrát by nechtěl. Roku 1595 vicerektor Trojan, když ho 9. května zvolili proboštem kolleje Karlovy, oznámil, že dá raději pokutu, nežli by přijal proboštství. Volili ho tedy 20. května zase, nam nullus sententiam mutavit (nikdo hlasování svého nezměnil). I vyplatil se Trojan, a volitelé i zvolenec se smířili, a to „srocení“ se spokojilo. Ale v malém čase potom zase jim vzkázal, že proboštury nechce a nevezme. Mistři ho na trest vyloučili ze společnosti stolu: když prý nechce žíti dle statut, aby zdržel se communitatis stola. Z toho zlé hádky vznikly, jež uklizeny, když mistři Trojanovi slíbili, že za proboštskou práci dostane deset kop míšeňských.[4]) Jen vážná omluva mohla zbaviti nemilého úřadu i pokut.

Nejednou přihodilo se, že mladý professor uhnul se proboštuře, kterou na něho vzkládali, sotva že byl v kollej přijat, tím způsobem, že jim z kolleje zase honem odešel. Takového nevěrného stíhali deseti kopami. Ale mohl postaviti zástupce za sebe,

---

[1]) Rukop. univ. A. 13. a. 71.
[2]) Rukop. univ. A. 17. VI. str. 248.
[3]) Acta litter. Voigt. II. 71.
[4]) Arch. univ. A. 13. a. 305. 306. 310. 312. 315.

to jest, mohl některého kollegiáta prositi a vydati za sebe, jenže zástupci nové volbě bylo podrobiti se a mohl býti i zavržen.

Jakkoli volba probošta kolleje Karlovy konána vždy o sv. Jiří, probošt skutečně nastupoval úřad teprv o sv. Havle (feria sexta čili v pátek toho téhodne. do něhož vpadl svátek sv. Havla), a držel ho zase až do sv. Havla. O sv. Havle konána investitura proboštova, kterou jest klásti za slavnější aktus v universitě. V Karlově kolleji vše k tomuto dni čištěno.[1] Hosté zváni. V šumném shromáždění probošt nově volený učinil slib starému ruky podáním. Jemu také naopak rukou slibovali kollegiáté poslušnost, ovšem jen u věcech kollejních, k nimž táhla se proboštova jurisdikce a kázeň. U věcech kollegiátních, při slavnostech kollejních byl probošt nad rektora.

Hned po investituře o sv. Havle voleni z professorů většinou hlasů dva „aeditui" (klíčníci, dohlížitelé domů), kteří přidáni proboštovi k ruce jakožto rada jeho.[2]

Obsazování proboštury kolleje Andělské nebo Všech Svatých i kolleje císaře Václava dělo se jináče. Když kolleje ty ztrátou většiny statků osiřely, takže druhou půlí XV. věku v nich zvláštní kollegiáté žíti nemohli, mistři Karlovy kolleje podávali sem jednoho ze sebe za probošta. Na koho řada přišla dle stáří, mohl státi se proboštem. ale mohl zamítnouti Byly-li proboštury obou kollejí uprázdněny a volny, kollegiát karolinský, na něhož řada padla, vždy volil raději kollej Václavovu nebo Císařskou nežli kollej Všech Svatých, poněvadž její důchod byl větší.

Kollegiáté karlovští k volbě probošta ke kolleji Andělské sešedše se, dali čísti nejprv statuta; po přečtení probošt ptal se seniora ve sboru, chce-li tu prebendu, či ustupuje-li senioru následujícímu.[3] Otázka měla se díti jen seniorům. Roku 1602, když umřel probošt Bystřický, v knihách zapsáno, že staří nechtěli té prebendy, říkajíce, „že z té duše přejí to beneficium mladším". Mladší prý k tomu zase v odvet pravili, že jim nesluší předcházeti starších.[4]) Tehda mistr Trojan musil se k proboštuře odstrkované odhodlati.

V druhé půlce XVI. století světle pozorujeme, že mistři kollegiáti karlovští, majíce snahu centralisační, snaží se kollegu, jenž probošturu na se vzal, upoutati ke Karolinum pevně a přistrojiti ho, pokud lze, o samostatnost, což proti starým dobám, v nichž byla kollej každá svéprávnou, změna patrná. Veřejné události mistry karlovské k tomu pudily; míníme útoky kapituly Hradu

---

[1]) Rukop. univ. A. 13. a. 72.

[2]) Roku 1593 na příklad k proboštu Janu Vokorineo Žlutickému zvoleni většinou vicerektor Trajanus a děkan Martin Bacháček. Arch. univ. A. 13. a. 279. Tomek překládá „aeditui" slovem „domovníci".

[3]) Oeconom. v arch. zem. 14. 463.—465.

[4]) Tamže 181.

Pražského, která za mnoho let pokoušela se uchvátiti mistrům kollej Všech Svatých.

Usilovně bylo mistrům dokazovati právo na tu kollej proti arcibiskupovi a kanovníkům; arcibiskup pomocí doktora Martina Widerina, jesuitů přítele, jedenkráte již spečetil kollej (1577), jako by byla jeho; mistři volali se k zemskému soudu, arcibiskup volal se do kanceláře královské, kde měla věc katolická oporu; byl to boj tuhý, se strany katolické útočný. V zlé době umře r. 1587 v kolleji krále Václava mistr Václav Zelotin z Krásné Hory, a kollej tu jakožto zištnější Petr Kodicillus ihned sobě ujme a dosavadní svou kollej Všech Svatých opustí. V tehdejších nejistotách o kollej opuštěnou nikdo nestál; ukázalo se to při volbě proboštské, která byla bez výsledku. Když při druhé volbě r. 1588 dva nejstarší mistři, nehledíce k nebezpečenství, že kollej bude ztracena, z proboštského úřadu se vymluvili, byl tu mistr co do stáří třetí, Jan Adam Bystřický z Bochova, jemuž kollej Všech Svatých měla připadnouti.

Nevzpíral se, ale chtěl, aby všecek příjem té kolleje zůstal jemu samému, polovici že užije k opravám v domě. Takové samostatnosti nechtěli ostatní mistři. Jednáno od března do listopadu. Při jednání byli přítomni přátelé universitní; v nich Kristián Koldín a Daniel Adam z Veleslavína. Dne 10. listopadu mistr Jan Kherner ze společného ujednání předložil budoucímu proboštovi Bystřickému tři kusy; ten měl rukou dáním slíbiti, že se jich přidrží.

První kus byl, že bude jakožto professor poddán kolleji Karlově, bude jejich statut zachovávati, poněvadž privilegia Všech Svatých táhnou se ke kolleji Karlově; že nedá příčiny k špatným řečem o sobě a o kolleji Karlově. Druhé, že zachová bez porušení všecken svršek oné kolleje, knihy, statky, úroky, vše dle katalogu nebo soupisu, jehož jeden exemplář bude míti sám, druhý probošt karlovský a jeho aeditui. Kdyby se chtěl proboštského úřadu zříci, že neodevzdá nikomu jinému nežli proboštu a mistrům kolleje Karlovy kollej a její svršek. Konečně třetí kus, že bude dům opatrovati, menší věci že dá spravovati pod dohledem probošta a aedituů karolinských, ale větší vydání že učiní jen s vědomostí všech kollegů v Karolinum.[1]) Toť přec odvislost, nad niž není větší! Bystřický ty podmínky přijal. A stejně tak i po Bystřickém následující proboštové kolleje Všech Svatých slibovali, že budou hleděti ke Karolinum a že si povedou ve všem všudy pod dohledem probošta a aedituorum kolleje Karlovy.[2])

Roku 1606 došlo k jakémus reálnému sloučení obou kollejí, Karlovy a Všech Svatých. A zase k tomu přičinily útoky strany

---

[1]) Rukop. univ. A. 13. a 162. Tomek. Paměti kolleg. Č. Č. Mus. 1847. 49 a násl.

[2]) Rukop. zemsk. arch. Oeconom. č. 14. 181.

katolické na protestantskou universitu a její kollej. Ač podstatně o nich pojednáno jinde,[1]) poněkud i tu abychom si jich všimli zase a doplnili. Roku 1601 rozkázáno z komory královské, aby mistři přinesli na Hrad privilegia, která mají na kollej Všech Svatých. Šli na Hrad nejprv bez privilegií; jsou odmítnuti; když tam přišli podruhé, shledali se tu s arcibiskupem Zbyňkem Berkou z Dubé, protivníkem svým, jenž nedávno před tím císaři žaloval, že universí podporuje kalvíny a bratry.[2]) Jeho jménem praesident komory mistrům oznámil, že v kolleji dotčené založí se škola s učiteli katolickými a podobojími, aby tu kollej tedy vydali, prý císař tomu chce. Odpověděl advokát mistrů Joachim z Těchenic, že by všecko rádi učinili k vůli císařské, ale kollej že není prázdna, že tu obývá vždy mistr jeden; také prý ji nemohou vydati pro veliké přísahy, králi i vší zemi učiněné.

Praesident (Krištof z Lobkovic?) vyložil jim, že J. M. C. nic nebéře cizího; i protož aby přinesli privilegia a dokázali, co jest jejich. Těchenic odvětil, že tak lehce nemohou k nim, že několikeré jsou klíče k privilegiím, a bez členů celé akademie že toho neudělají, aby na ně potomci nenaříkali. Dne 18. července těžká porada v kolleji Veliké. Z té vyšla supplikací praesidentu a komoře, v níž mistři odvolávají se k privilegium Ferdinanda I., že jim nikdo nemá nic odnímati, a že mistři vlastně ani práva nemají od učení Pražského co odcizovati. S tou supplikou stala se mistrům nemilá příhoda. Páni v komoře nechtěli ji přijmouti dřív, nežli přijde arcibiskup jako sporná strana. Pravili: Podejte ji, když pan arcibiskup půjde do komory. Neporozuměvše dobře, po chvíli mistři podali suppliku arcibiskupovi, do komory jdoucímu, a hned šli po svých domů. Když pak z komory na ně voláno, byli pryč.

To komoráti a praesident položili mistrům za velikou nevážnost, urážku ouřadu a všetečnost. Téhož dne 23. července v samý večer za to obdrželi břitkou důtku s rozkazem, aby záhy z rána přinesli do komory privileje. Nad listem břitkým a těžkým přátelé universitní i advokát v rozpacích kroutili hlavou; byl věru strach o kollej. Rektor Adam Bystřický sběhl do kolleje, a co kde na snadě bylo, honem z privilegií opsali, aby na Hrad donesli a prudké protivníky ukrotili. Ukrotili je, odevzdali opisy, ale velmocní pánové nechali rektora a mistry za dveřmi státi plné tři hodiny; pak je poslali domů. Po čase zase je volali, činili jim výčitky, nabízeli peníze, arcibiskup prý chce kollej koupiti, najmouti od nich a ne vzíti. Odvece na všecko mistr Trojan řečí srdečnou, důtklivou. „Však by nás lidé prokleli, a již toho dosti slyšeti jest, že jsme zrádci, že kolleje prodáváme; potomci by na nás naříkali,

[1]) Děj. univ. Winter. 76. Tam uvedeny prameny k tomuto líčení. Jsou to v arch. zem. Oeconom. č. 15. a č. 14.

[2]) Žaloba v Sněmech Č. IX. 691. Rok 1599.

že jsme jim toho, co jsme sami zastali, nedochovali, a strach jest nějakého pozdvihnutí lidu . . . kdyby se některý sub una (katolík) do kolleje dostal, chtěl by se potom do našich rad tříti —“ Na konec slíbil, že se bude za J. M. císaře ustavičně modliti, aby zvítězil nad Turkem, a Bůh Duchem svatým aby ho řídil.

Při té řeči praesident sklopil hlavu, opřev ji oběma rukama. Jistě věděli páni, že nejednají spravedlivě. Z nouze nejhorší pomohl mistrům konečně pověstný komorník Makovský (bezpochyby ne zadarmo); ten byl mocnější pánů komorátů; u císaře se přimluvil, a mistrům kollej zůstala, ač pořád nejista.

Protož, když r. 1602 umřel Jan Bystřický, při dvou volbách nikdo jí nechtěl, leč s donucením. Roku 1606 zvolen většinou hlasů mistr Chorinnus, jakožto nejstarší z kolleje Karlovy, ale Chorinnus nebral hned; vzpíral se. Rektor tehdejší Bacháček snažlivě napomínal a varoval, aby haštěřivci umíněností svou nepřivolali někoho (patrně pány z komory), jenž by při jejich rozsoudil.

A tu vznikla myšlenka o reálném spojení obou kollejí. Chorinnus chtěl, aby, přijma probošturu Všech Svatých, užíval i potom všech práv a důchodů jako jiný mistr v Karolinum. Bylv o to hádky. V nich Chorinnus nechvalně vyhrožoval, že se stížně obrátí na kancelář královskou, tam že vyloží, proč nemůže na se vzíti proboštství. Konečně tedy mistři smluvili s ním, jak sobě přál, že může jakožto probošt kolleje Všech Svatých buď bydleti v ní, chce-li, aneb že může zůstávati v Karolinum; tu že bude míti také stůl s ostatními společný; nechce-li s nimi jísti, pokrmy donesou se mu do kolleje Všech Svatých; bude míti též účastenství v užitcích Karlovy kolleje, ale užitky kolleje Všech Svatých musí přidati k nim na stejný rozdíl; počty z toho, co přijal pro svou kollej, aby konal mistrům o sv. Jiří a Havle; když by se zřekl své kolleje, což může učiniti po roce stejně jako probošt v Karolinum, nechť klíče odevzdá proboštovi kolleje Karlovy; také famulus jeho smí bydleti buď v kolleji Všech Svatých nebo v kolleji Karlově. Tento řád umluven 11 ledna r. 1606.[1])

Probošt nově zvolený, ať chtěl v kolleji Všech Svatých bydleti čili nic, uváděn do ní slavnostně (introdukce, investitura). Zván býval k tomu purkmistr staropražský s dvěma konšely, zván byl rektor universitní, děkan fakulty, mistři i hosté čestní. Roku 1602 pozvání ta učinil probošt Karlovy kolleje mistr Skála, a z vypsání jeho poznáváme poněkud slavnost oné investitury.[2]) Průvod vyšel z Karolina; „in primo ordine“ byl purkmistr, rektor Marek Bydžovský, mistr Trojan a nový probošt kolleje Všech Svatých; v druhé řadě šli dva doktoři mediciny, Jessenius a Bergerus, spolu s proboštem kolleje Karlovy; za nimi kráčel mistr Bacháček a

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 448. Též Tomek Č. Č. Mus. 1847. 392.
[2]) Oeconom. táž. fol. 181.

hosté i přátelé university s ostatními professory a s děkanem fakulty. Než vyšli z Karlovy kolleje, nový probošt přijal svrchu vypsané podmínky a slíbil ruky podáním, že jich bude zachovávati, že vůbec bude hleděti ke Karolinum, poněvadž privilegia kolleje Všech Svatých také hledí vlastně k professuře v kolleji Karlově; konečně také sliboval, že statky bude spíš zvětšovati než umenšovati. Po tom slibu šli všickni ulicí Železnou, rynkem do kolleje Všech Svatých, kteráž byla proti faře sv. Mikuláše při Platnéřské ulici, a tu uprostřed největší síně probošt karlovský odevzdal novému proboštu kolleje Všech Svatých klíče. Při tom ten i onen něco promluvili a na konec, vzdavše hostům i přátelům díky, odebrali se k svačině, k „prandium“.[1])

Investitura do kolleje krále Václavovy děla se r. 1590 nazejtří sv. Marka evangelisty takto. Proboštem měl státi se tehdejší rektor Marek Bydžovský. I vedli ho do kolleje, kteráž byla na nynějším Ovocném trhu, mistr Václav starší Cyrill z Kyršfeldu, první písař novoměstský, dr. Vít Ophthalmius z Vokorina, písař v desítipanském úřadě novoměstském, dr. Placzalius (Václav Plácel), měšťan Hradce Králové, Jiří Přeštický prokurátor; ti byli z pozvaných hostí. Z professorů šli místorektor Trojan, probošt Všech Svatých Bystřický, Bacháček, Petr Crispus Austinus, děkan Jan Kherner, Adam Hradištský, Adam Rosacius, probošt karolinský. V kolleji všickni vešli nejprv do pokoje, kde proboštové bydlívají. Tu promluvil mistr Trojan na místě rektorově; děkoval přátelům vysokého učení, že se dali najíti, a podav klíče mistru Cyrillovi, hosti, prosil, aby je odevzdal rektoru Markovi jménem university, neboť tato kollej sluší k universitě. Václav starší Cyrillus potom promluvil řeč k Markovi a oddal mu klíče s napomínáním, aby pečoval o dobré té kolleje. Ten odvětil, že chce, ale aby mu mistři Veliké kolleje ochotně byli nápomocni. Pak mu všickni popřáli božího požehnání. Na konec, podav ruky všem, nový probošt slíbil hodokvas.[2]) Podobala se tedy investitura jedna druhé; že by však kollej krále Václava byla splynula s kollejí Karlovou tou měrou, jako kollej Všech Svatých, o tom lze pochybovati; víměť z historie universitní, kterak tuze bránil se toho Skála, i když pro reformaci universitní výslovně na to naléháno, aby kolleje splynuly.

Direktury studentských kollejí se správou kaplí Betlémské a Božího Těla (do r. 1445 náležel k správě také dům u černé růže na příkopě),[3]) mistři mezi sebe rozdělovali bez šumu valného a slavnosti. Kdys kolem sv. Havla si v posezení určili, která kollej kterému se přiděluje. Starodávným zvykem děkan fakulty i bez volby brával k sobě direkturu kolleje Rečkovy, rektoru oddávali

[1]) Rukop. univ. A. 13. a. str. 163.
[2]) Tamže 187. 188.
[3]) Dům ten mistři prodali r. 1430; potom ho získali r. 1441 zas. a to směnou za vinici; konečně r. 1445 zbavili se ho prodejem na vždy. Arch. praž. č. 90. fol. 72. Tomek D. P. VIII. 179.

kollej královny Hedviky, a takž rovně jeden professor ujal tu, jiný jinou.[1])

Sbor těch direktorů byli vlastně oni directores nationis Bohemorum, kteří bývali v XIV. století voleni od členů „českého národa“ v universitě k správě jmění téhož národa, k správě jmění a kollejí, kteréž jen tomu národu byly oddány. Ale nebylo lze prakticky držeti rozdílu mezi Českým národem v universí a národy jinými, vždyť jiných tu nebylo. Zůstával dlením doby jen rozdíl právní, rozdíl v pojmech university celé a národa Českého, jemuž sluší zvláštní jmění, kolleje, bibliotheka, pečeť.[2])

Rektor nebo prorektor stvrzovali volbu direktorů, a direktoři slibovali pilnost „circa inspectionem collegiorum“.[3]) Direktury byly druhdy na rok; od l. 1613 byly půlletní.

O zvláštní peněžité odměně statuta hovoří pouze při proboštovi kolleje Karlovy. Nechávají mu na vůli, chce-li sobě vzíti dvě kopy grošů českých jakožto salarium.[4]) Do r. 1595 vzrostla odměna proboštu na deset kop míš. To salarium sobě směl vzíti bez dovolení mistrů kollegiátů, jináč ve všech věcech vážnějších byl vázán na jich svolení.

Největší práci míval probošt kolleje Karlovy, proto také kollegiáté k ní volívali mladšího, jehož ovšem svou radou obmezovali velmi; na samostatnou činnost nebyl; byl jen na práci z usnesení kollegiátů. Proto se také noví proboštové práce té báli. Jan Khernerus Plzeňský hned po své investituře, jakž mu odevzdali zápisné knihy, napsal do nich šest hexametrů, jimiž prosí, aby ho Kristus sílil v té práci těžké.[5]) A když do takové proboštury vběhly nepokojné příběhy veřejné, válečné, ani nedivíme se, že probošt, doúřadovav svůj rok, veršem na jevo dal radost velikou, že již práce a starostí prázden. „Laus Tibi Supremo, qui volvis sidera coeli“, tak začíná probošt z r. 1608 svoji děkovací báseň o 32 verších, „quod videat finem praeposituraе suum“. Naříká na vojnu: „Dura quidem fuerat, Martis dum caeca libido oppressit Čechicos ense furente Lares, Časlava testatur, testatur Curima, Cutna conqueritur miseras corde dolente vices.“ Naříká na skytické jezdce a koně, mluví o uřezaných hlavách, utopených lidech, děkuje Bohu, že Praha a dům kollejní není na popelu.[6])

Hlavní úloha a práce proboštů byly v tom, že spravovali jmění kollejní. K jmění náležel dům kollejní, jehož stavbu a

---

[1]) Rukop. univ. A. 13. b. 438. Na příklad r. 1605 10. října děkan Kampanus ujal direkturu kolleje Rečkovy, rektor Bacháček Reginae, prorektor Chorinnus Laudae, prof. Skála Nazaret, prof. Gotsman Nationis. Arch. univ. A. 17. VI. 45.

[2]) Tomek D. P. IX. 215.

[3]) A. 17. VI. 433. Arch. univ.

[4]) Acta litter. Voigt. II. 74. Statut z r. 1528.

[5]) Rukop. univ. A. 13. a. 141.

[6]) Oeconom. z r. 1608. č. 15. fol. 644.

opravy měli míti na zřeteli, měli ten dům nájmem přiváděti u větší užitek, měli spravovati vsi a statky ke kolleji příslušející, dbáti komorních platův a opatrovati dary cenné, jichž kolleji a kollegiátům se dostávalo časem od přátel akademie.

Tedy nejprv o kollejních domech.

Kollej Karlova v té době, o níž jednáme, stála již na tom místě jako dnes, čelem svým ke kůru sv. Havla, tehdáž kostelíka gotického maličkého. Byla stavení obšírné tak, že od počátku husitského hnutí za všecken čas do konce samostatnosti valné schůze duchovní i světské tu mohly býti konány; konsistoř pod obojí tu mívala sídlo vždy.[1]) Podobu svou ze XVI. věku kollej zachovala až do předešlého století. V průčelí k sv. Havlu obráceném zříme na obrázku (z r. 1711) dvě patra v pravém křídle, jež široce vystupuje z façady; v ostatku jsou patra tři.

Okna jsou nestejná, zevnějšek celku dosti nesymmetrický, jakž při domech starých dob zcela obyčejno: okna závisela na úpravě vnitřku; kde potřebí bylo okna, tam je vykrojili a nehleděli k tomu, je-li vedlejší okno velké či malé, a kterak to zevně vypadá. Oken měla kollej Karlova celkem prý 1414, ale v průčelí spočetli jsme jich jen 25. Mimo veliká vrata pozorujeme šest krámných dveří ve façadě; zdá se však, že krámné otvory ve výstupku, jak se jeví na obrázku, bývaly v starší době podsíněmi či podloubím. Jeden menší vchod byl do ulice u Kamzíka, třetí do trhu sobotního řeznického (nyní Ovocného); k témuž trhu hleděla jako dosud krásná gothická kaplička. Nahoře při vysoké strmé střeše v rozích průčelních byly dvě nevysoké hranaté vížky a uprostřed stavení veliký vikýř. Na vížkách byly makovice s větrníkem. Víme to ze zprávy z r. 1595, kteráž dí, „že makovice s větrníkem nad pokojem pana vicerektora se nahnula“.[2]) Bezpochyby byla ještě některá vížka ke straně trhu sobotního, neboť jest zapsáno r. 1572 o čtyřech makovicích a veliké korouhvici, kteráž byla bezpochyby nad vikýřem. Makovice byly červeně malované.[3])

Roku 1607 když na hrotě nahnilém schýlila se jedna makovice i s bání tolik, že byl strach, aby nepadla. probošt a aedituové kázali ji sníti a nalezli v ní hromadu všelikých tisků a písemností, pro památku do ní vložených. Nalezli biblí in octavo, nějaké intimace a básně, 14 stříbrných mincí, pět Kodicillových kalendářů z r. 1569—1573, kalendář Zelotina mistra, list církve východní k Čechům z r. 1452, a odpověď českého kněžstva k němu; historia z r. 1572, obsahující vlastně jen poznámky důležité pro potomky,

---

[1]) Po volbě konsistoriánů (členů konsistoře) vždy přicházela deputaci do kolleje k proboštu s žádostí, aby jim podle starobylého způsobu dopříno bylo v kolleji se scházeti. Arch. univ. A. 13. a 195.

[2]) Rukop. univ. A. 13. a. 301.

[3]) Makovice dvě robil soustružník Tomáš Fišer, korouhvici Wolf flašnýř (klempíř). Arch. pražský č. 1050. 258.

na příklad, že pod obojí přijímání kvetlo v Čechách již r. 920, že stavba kolleje Karlovy stála 50.000 kop 44 grošů pražských a 4 denáry; dveří že v té kolleji 144, oken 1414; oprava křesťanského náboženství pravého (orthodoxae) že stala se mistrem Janem Husem z Husince; byla tu též zmínka o tom, co professoři zkusili od Zikmunda krále, a jiné historické drobty, k nimž mistři nově přidali také své některé poznámky a všecko do báně opravené vložili zase. Jmenovitě přidali zprávu, že r. 1458 27. července Benedikt z Valdštýna pod mistrem Mikulášem z Ledče přijal mistrovství u přítomnosti Viktorina a Jindřicha, synů Jiřího krále; a konečně uznali za hodno zmíniti se, že doktor Jan Franciscus Regiomontanus odkaz učinil na čtení Iliady. [1])

Střecha kolleje Karlovy bývala původně kryta cihlami krycími nebo prejzy. Ale schátravši do XVII. století tuze, nebyla by těžkého krovu na dlouze unesla. Roku 1605 probošt Troilus pilně se staral o křidlici, kteráž by byla krytí lehčí, ale naříkal, že není peněz. Konečně nalezl nějakou křidlici na půdě a vesele si zapsal: „Křidlice, o které jsme se starali, aby byly koupeny, pod krovy nalezeny, εὕρηκα, εὕρηκα! [2])

U vrat kollejních byl zvonec, a probošt nerad byl, když se některý obyvatel kollejní tloukl domů, místo aby zvonil. Roku 1614 vinil i professory Sudeta a Tetaura, že na kollej nočně tloukli. [3])

Do průjezdu mistři vložiti dali r. 1602 „čtyři borovice do dlažení, aby se po nich jelo, a sklepy aby se neotřásaly“. [4]) Průjezd vedl do dvora jednoho i druhého, kdež byla studnice s řetězem. Do dvorů hleděly s hořejších pater kolleje pavláčky. Již z průjezdu samého vedly schody nahoru. Snad byly mramorové. Píšeť Janu Kerbelovi, měšťanu v Moravské Třebové, r. 1570 syn, že jda do kolleje hledat službu, spadl s nich pro jejich hladkost a přerazil si ruku. [5])

V prvním podnebí kolleje Karlovy byla veliká síň s kaplí krásnou gothickou, která dosud věžičkou svou do ulice vystupuje. Tu síň, v níž děla se všecka slavná i historická shromáždění, zvali palatium, lectorium theologorum, veliké auditorium, magna aula; zdobena byla malbami. Byla tu dále „světnice letní“ nebo museum aestivum neb stuba major aestiva s předsíní a „světnice zimní“ [6]) jakožto posluchárny. Z nich fakulta musila proboštovi nájemné platiti. Roku 1604 připomíná se nějaké museum novum jakožto učebna. [7]) Jednomu pokoji říkali stuba Saxonum; dokud byli v universí ná-

---

[1]) Oeconomica č. 14. 588.
[2]) Tamže 428.
[3]) Acta kolleje Nazar. v arch. univ. 122.
[4]) Oeconomica č. 14. fol. 111.
[5]) Arch. mus. Listiny. Královéé Hrad. 1570.
[6]) Skála. Histor. II. 114.
[7]) Arch. zemský Oecon. 14. 270.

rodové, radil se v ní Saský národ; jedna stuba slula roku 1610 viridis a byla z větších, též z větších byly lektoře či auditoria Platonovo a Aristotelovo, jež byly kdes v zadním díle kolleje, jenž r. 1463 chatrností spadl.[1]) Ostatní místnosti kolleje Karlovy byly komory, museola a byty dvanácti professorů, byla tu „stuba bursalium", pokoj, v němž bydlili sluhové misterští; byla tu kuchyně a některá komora pro čeleď. Připomíná se v kolleji též zbrojná komora „armamentarium",[2]) infirmatorium (nemocnice) a vaporarium (neb parní lázeň), v němž byl stůl, lavice při okně a „šrák".[3]) Ale zdá se, že ho užívali za obyčejnou jizbu, a ne za lázeň.

Od roku 1600 dodávali vnitřku kolleje Karlovy důvěrný ráz holubi Bacháčkovi. Prosiltě roku řečeného Bacháček mistrův, že dá 15 kop, aby mu dovolili „před jeho habitaci, kady se jde do auditorium Velikého", holuby chovati „k jeho oužitku". Mistři dovolili.[4])

Při malém počtě svém nemohouce všech obytů a komor v kolleji Karlově obsaditi, mistři a probošt některé komory najímali podruhům čili pokojníkům; některou místnost najímali za sklad i za krám. Totéž tím spíše činili i v kollejích ostatních, jež by byly bez nájmu cizích lidí zůstávaly buď zhola buď napolo prázdny. Ale při tom mistři dbali zevnější cti, jež snad nedovolovala učeným korporacím tím způsobem dům znešvařovati; probošt totiž nikdy nedovolil, aby řemeslník neb obchodník nad krám v kolleji vyvěsil na tyč svůj štít. Víme jistě, že r. 1613 nedovolili krejčům vyvěsiti štít na kollej krále Václava; na Laudově kolleji sic prý byl takový štít, ale jen do času, „dokud by o něm (mistři) nezvěděli".[5])

Z krámů připomíná se v kolleji Karlově v druhé polovici XVI. věku nejčastěji „knihařský" či jak nyní se říká knihkupecký. Měl ho tu as od r. 1563[6]) Mitis z Limuz. Roku 1589 žádali apotekáři Jakub Augustin a Jan z Kamence, aby krám, který držel pan mistr Mitis, jim byl najat. Probošt (Adam Rosacius) s mistry tentokrát rozhodl, že se k tomu dovoliti nemůže, „poněvadž od apatheky nějakými tlučeními nepokojiti a překážku činiti pánům mistrům by se musilo, a on (apotekář) chtělby tomu, aby thovaryš nějaký i v noci v krámě léhal pro vydávání materií nemocným v kterou koliv chvíli".[7]) Když pak krám, z něhož se Mitis vystěhoval, na 15 kop míšenských měl od probošta býti najat jinému než apotekáři, nechtěl ho nikdo na ten plat.[8]) Konečně mistři

[1]) Monum. univ. Prag I. 2. 82.
[2]) Rukop. univ. A. 14. a. 249.
[3]) Arch. zem. Oecon. 14. 270.
[4]) Arch. zem. Oecon. 14. 70
[5]) Dvorský. Paměti o škol. č. 702.
[6]) Jireček. Rukovět. II. 37.
[7]) Rukop. univ. A. 13. a. str. 176.
[8]) Tamže 177.

vzali přece apotekáře. Do r. 1595 má v kolleji druhou apatyku dr. Adam Zalužanský ze Zalužan.[1]) V letech následujících sedá v kollejním krámě apotekář Franc, rodem Němec. Ten žádal roku 1605, aby pastorkyně jeho mohla při apotece na místě mydláře, jenž tu sedal, prodávati cukry; prý stolček její málo zajme, a kolleji to bude lépe, bude li ve vestibulu voněti nežli smrděti.[2])

Za mnoho let připomíná se v kolleji sklad i krám hrnčířský. Sklad byl „při schodech, jak se jde k zimní světnici“; r. 1605 té hrnčířce svrchu psaný apotekář Franc hrnce rozkopal, protože mu řekla šelmo, Němče. Probošt to podle své povinnosti smiřoval.[3])

Časem i všelijaké jiné krámy kollej Karlova hostila. Ani po Mitisovi krám knihařský, jakožto kolleje nejdůstojnější, nezašel; víme, že knihy tu prodávali Veleslavínovic. Dle inventáře Anny Melantrychovy z Aventinu, vdovy po někdy slovutném a vší vzácnosti hodném panu mistru Danielovi z Veleslavína, r. 1606 bylo v kolleji Karla Čtvrtého „v sklepě dolejším nájemném v síni při zemi“ knih všelikterakých vždy po několika stech, ba i nad tisíc exemplářů. Byly tu Historie církevní, Xenophontovy, židovské, turecké, moskevské, Karionovy Kroniky světa, Kroniky české, Kalendáře Veleslavínovy, Zřízení zemská, Apatyky a Regimenty, grammatiky Huberovy, Elegantiae, slovníky, Postilly a Evangelia, modlitby, písně a jiné všeliké knihy požehnaného velikého nakladatelství Veleslavínského.[4])

Roku 1616 hlásil se také pedell, že by tu knihy prodával. I najat mu krám na čas darmo, pak ať prý platí.[5]) Roku 1619 chtěl nějaký krám v kolleji najmouti zlatník, mlynářka a písař akademický; probošt s mistry rozhodl, aby za 20 ročních kop krám vzal písař, neboť prý mistři mají „raději promovírovati scholas quam molas“.[6])

Z krámců volných, které nebyly sic v kolleji, ale stály při kolleji, vidí se uvésti z r. 1607 krámec „chudé ženy“, která prodává ovoce a kterouž pedell utiskl, chtěje na ní denně krejcar;[7]) pak krámec Čapkové, kteráž v sobotu prodávala při kolleji dršťky, platíc za to kopu ročně (1608).[8])

V prvních svých dobách stála Karlova kollej jakožto vzácné stavení samotna o sobě. S ulicí Celetnou souvisela však domem, jenž slul u císaře Karla. Ten dům s kollejí spojen byl věží. Mistři v pozdějších dobách tvrdili, že kus toho domu s věží náleží

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 303.
[2]) Oeconomica č. 14. 410. Arch. zemský.
[3]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 409. 135. Hrnčíř Klubáček.
[4]) Arch. praž. č. 1174. od fol. 220.
[5]) Rukop. univ. A. 14. a. 219.
[6]) Tamže 263.
[7]) Oeconom. č. 15. 365.
[8]) Oeconom. č. 14. 616.

ke kolleji a že byl časem jí odcizen. O ten kus domu s věží probošt a mistři dali se již v létech osmdesátých věku šestnáctého v soudy, jichž konců se samostatná universí nedočkala. Ze sporu toho zajímá nás jen to, co osvětluje situaci Karolina. Tu je především památný zápis v městských knihách r. 1482 učiněný, „když jest do Nymburka přivezen byl slavně na sněm důstojný otec v Kristu Augustin, biskup Sancturyenský“.[1]) Tu čteme, že věž s branou (s vraty)[2]) vystavena byla „od někdy Jana Rotleba na obcích, aby tudy přístup, příjezd a příchoz volnější mohl býti k domu tomu jeho velikému (t. j. ke kolleji Karlově), jakož i ty časy studenti jsou do Velikého kolleje a na lektorie chodívali skrz dům, jenž slove u císaře Karla, neb stojí ta věže a vrata její jednou stranou při zadních dveřích u domu, jenž slove u Vopiců, a má tu svůj vejchoz, z druhé strany jest připojen k stavením domu Jana Rotleba neb kolleje, kde sú lectoria a pokoje“. „Skrze tu bránu dole, kde sú vrata, jde strouha obecní, kterou voda kapaličná i jiná z domů, kteří tu jsou, okolo kolleje ven dolů až do jiné strouhy na ulici běží přes freymark (sobotní trh řeznický, nyn. Ovocný) z druhé strany kolleje, kdež slove na svobodném trhu a placu studentů a žáků; ten se táhne až k jiným kollejím; neb dům Rotlebův a Veliká kollej nemá po žádné straně připojených k sobě některých domů, ale sama v sobě vůkol v svém způsobu bez připojení jiných stavení zůstává, jakž privileje její o tom ukazují.“

Dům u císaře Karla, při němž sporná věž stála, náležel počátkem XVI. století Trčkům; r. 1537 koupil ho Blažek z Pereftu.[3]) Když se probošt a mistři o věž začali hádati, měl ho Albrecht z Posenpachu. Roku 1589 vyslána sem kommissí, v jejíž čele byl Volf z Kolovrat, byl v ní i cís. rychtář a primas staroměstský. Relace o tom zase nám situaci popisuje a proto se sem hodí na poznanou. „Přišli (kommissaři) do placu kolleje a odtud do zahrady a ven skrze dvéře k masným krámům (nyn. Ovoc. trh) až i vůkol k věži, která v rohu stojí, na kterouž vyšedše, vnitř stropy a stěny naskrz k stavením kolleje podobné jsou spatřili, též i malování některá, jako erby šestery neb sedmery (i Trčkův pánův), ludorum quinque genera od Virgilia z Aeneidos vypsaná, háj, jakž někteří tomu chtěli, Parnassí neb camporum Elysiorum, item arborem Porphyrianam, pontem asinorum (t. j. věta Pythagorova), vše na stěnách malované.“ Už ty obrazy samy svědčí, že věž a místnosti pomalované věcmi školskými náležely universitě. Kommisse slíbila, že učiní císaři dobré zdání[4]) Probošt jménem mistrů najal r. 1590 advokáty, Fabricia a Humla, ti ohledali sporný kus

---

[1]) Rukop. univ. 17. A. III. 225.
[2]) Jest to u zadních vrat kolleje do slepé uličky k domům ulice Celetné.
[3]) Rukop. univ. A. 47. 225.
[4]) A. 13. a. 173. Rukop. univ.

domu, nalezli, že zřejmá věc, aby byl kolleji vrácen, vypili na zahrádce proboštově pintu vína. Ale zůstalo, jak bylo.[1]) Ještě dvacet devět let potom (1619) probošt a mistři žádají direktory království Českého o kommissí, aby se jednou již skončil spor o štok při kolleji Veliké, ana věc dosavad na kommissí od císaře Rudolfa nařízené zůstává.[2])

Okolí kolleje Karlovy nebylo ve všem všudy pěkné. Proti čelu kolleje byl na pravo židovského tarmarku začátek; proti vratům kollejním byl hřbitov sv. Havla a kostel; při zídce hřbitovní byly drobné krámce, a poléhávali žebráci na slámě; proti levému konci kolleje stála až do r. 1664 kuchyně veřejná.[3]) Na jižní straně kollejní, na trhu masném, sobotním, byly krámce řeznické se vší nečistotou. Roku 1608 probošt Mathebaeus přednášel kollegům, že jeden z krámů řeznických vyhořel v noci, zapáliv se od slámy, na níž nemocná žebračka ležela, a oheň že od čeládky kollejní byl uhašen, co tu činiti? Mistři se usnesli, aby probošt dopsal purkmistrovi, „jaké rozbroje, mordy a loupeže mezi těmi krámci proti kolleji v noci se dějí", konšelé krámce aby dali rozbořiti, neb aby sem vysílali ponocné.[4]) A r. 1611 Bacháček rektor zase stížně píše purkmistrovi, že úřad šestipanský dal u kolleje nastavěti krámců na ohyzdu její, a v těch krámcích nočně že zlodějův a loupežníků víc, nežli ve dne židův; také vchod ke kolleji prý všecek zahnojený.[5])

Což divné bylo tedy nejbližší okolí staroslavné kolleje Veliké! A což nečisté! Nějaké smrduté stružce, která vedla podél domu, byli tehdejší lidé a tedy i mistři kollejní zvykli a nereptali, ale když r. 1551 z domků u kolleje obyvatelé zarazili si nějaký vodotok nevonný, jenž sbíhal v kollej, probošt a mistři žalovali arciknížeti, kterak se jim dějí „škody na stavení i osobám stížností od smradu". Nařízena kommisse, v níž byl purkmistr staroměstský, a ta rozhodla, aby předkem tok vody, kteráž jde ze všechněch domů, „v ouzké uličce" položených, byl do Železné ulice sveden; tok pak „ze střechy Zajistovy a z dvoru Vopicova" bez všelikterakých nečistot i ze střech Veliké kolleje aby byl veden prostředkem zahrady Veliké kolleje troubami pod zemí, „tak aby smradem ani jinak škoda se nedála", a voda aby vypadala na frejmarku (nyn. Ovoc. trh) vně kollejní zahrady. V těch trubách měli býti „uděláni špuntové pro vyčišťování trub, a to dílo nákladem obecním má uděláno býti a na budoucí časy opatrováno". Také nařízeno, aby nikdy nebylo v sousedních domech „kožišníků

---

[1]) Tamže 187.

[2]) Rukop. univ. A. 14. a. 406.

[3]) Dobrý obraz západního okolku kolleje Veliké jest v arch. praž. v listin. 60. 1. Je to plán uliček a stavení kol kostela sv. Havla, jak ho nakreslil Lurago.

[4]) Oeconom. 14. 608. Rukop. arch. zem.

[5]) Musejní diplomatář. 1611. Též u Dvorského v Pamět. škol. č. 693.

ani jiného smrdutého řemesla“; konečně purkmistr s radou slíbili, kdyby přišlo k opravě trub rourních, kteréž bez vůle proboštovy „při úhlích Veliké kolleje“ kladeny jsou pro čerpání vody říčné, že je poodloží dále ode zdi kollejní, a že pod kaplou svaté Markety, „kdež voda pro nespravené strouhy ustavičně stojíc pod grunty Veliké kolleje táhne se“, dláždění opraviti dají.[1])

Kolik z toho purkmistr a rada vyplnili, není psáno, ale to jisto, že proboštové za všecken čas potom nejednu hádku mívali se sousedy o tok vody a nečistoty. V nečistotách nejstálejší byli řezníci, kteří v den svého trhu nic nešetřívali sousedství vzácné kolleje. Často došlo až k žalobám rathouzním, málo platným. Roku 1567 vyslán mistr Zelotin na radní dům o nečistoty, jež řezníci lejí na zdi kollejní; purkmistr slíbil, že zakáže řezníkům kollej znečišťovati, ale co zatím nečistého na kollej navaleno a naházeno, aby odvezli kollejní poddaní, purkmistr že půjčí obecní koně.[2]) Bylo toho tedy asi mnoho.

A žaloby do řezníků trousí se neustále. Roku 1618, tedy v poslední čas samostatnosti, ještě zapsán v knize universitní nářek, že řezníci znečišťují zdi, „jakoby kollej nějaká latryna byla“.[3])

Ptáme-li se, kterak probošt a mistři sami uvnitř kolleje hleděli čistoty, když okolí na žádný způsob nebylo utěšené, zápisy neodpovídají pochvalně. Čistívalo se jen před slavnostmi, a to ledajak. Probošt na to sezval ze škol farních po několika žáčcích, a ti v rychlosti vyčistili; r. 1584 probošt na příklad píše po všech školách pražských před kterous universitní slavností, že prý otcové rodin před svátky nastávajícími vůbec snaží se domy své zbaviti nečistot a špíny, to prý se daleko víc sluší činiti tomuto vznešenému domu, sám prý probošt se svou čeledí na to nestačí, i protož nechť přijdou po dvou nebo po třech z menších studentův a za malou hodinku vrátí se k studiím zase.[4])

Záchody v kolleji Karlově bývaly čištěny jen za dlouhé časy: nebyla to zvláštnost její, činilo se tak v Praze a jinde v městech vůbec; čistili, až když musili. Pohodný nebo ras odvážel o plných vozech. Svědčí o nečistotnosti, že „pohodlný“ musil i se žlabů kollejních shazovati, co tam nenáleželo: roku 1617 probošt ustanovuje, aby pohodný „čas k tomu obral, kdy by žlaby vyčistiti a excrementa, pokudž by jich nebylo potřebí, ven z kolleje voziti, dolů sházeti mohl“.[5])

Dlením doby také stavba kolleje Veliké ve všech kusech schátrala, takže v XVI. věku již nebyl pohled na ni nikterak stkvělý. K starobě, která nekrášlí a kterou čas přináší sám sebou,

---

[1]) Arch. praž. č. 324. fol. 171.
[2]) Acta acad. Pragens. č. 310. v bibl. Lobkov. v Praze. fol. 16.
[3]) Rukop. univ. č. A. 14. a. str. 383.
[4]) Rukop. univ. č. A. 13. a. str. 72.
[5]) Rukop. univ. č. A. 14. a. str. 233.

přišly leckdy ohně, byť nevalné, a ty ovšem, pokud nemohlo důkladně spraveno býti, také nikterak nepřičinily ku kráse zevnější.

Z větších požárů pokládá se ten, jenž vznítil se v třináctou hodinu 13. prosince r. 1568. Vzplanul v hořejším patře byt a kus půdy na straně východní; shořela truhla proboštství, které držel mistr Adam Huberus Mezeříčský; s ní shořela statuta domu, albus liber, list university o přijímání pod obojí, manuály, oučty od r. 1522—1568, extrakt privilegií a ještě nějaké knihy sviňskou koží vázané; z pokladu kovového zničeny stříbrné lžíce, kdys kolleji darované od kutnohorského děkana Svatomíra Zrůbka, jiné lžíce se stříbrnými držadly, odkázané kolleji mistrem Janem Chocenským; shořely ještě dvě pečeti a pouzdro nožů od Jana Misena darované.[1]) Hádalo se, že oheň vznikl vinou Václava Zelotina professora.[2]) Po ohni mistři požebrali sobě pomoci po městech široko daleko. Bezpochyby leckterous pomoc obdrželi. Z Rakovníka konšelé poslali (r. 1569) 5 kop „dle možnosti své“ od obce a něco nad 4 kopy od cechův se srdečným listem, jenž ukazuje, kterak vážen byl dům Karla IV.; píšíť: „Jaká jest se nešťastná příhoda skrze oheň ... stala, tomu prve z nevděčných zpráv k nám přišlých i potom z psaní Vašeho jsme porozuměli a toho Vám a tomu slavnému domu z obzvláštní k učení Pražskému náchylnosti nepřejeme —“ [3])

Sotva že spravili ten oheň, v malých časech potom 29. listopadu r. 1571 byly dokonce dva ohně v kolleji, jedním shořela věžka v rohu u střechy, což jim potom dal spraviti Vilém z Rožmberka; mistři měli za to, že založili nepřátelé; zdá se však, že zanítilo se, jako jindy, neopatrností. Po ohni r. 1572 viněn Jiří Kadaňský pokryvač a jiný německý tovaryš, že na střeše měli pro barvy ohníček, jehož dobře nezdusili, takže po jich odchodě nočně vznikl požár.[4])

Starobou a takovými pohromami kollej Karlova vypadala tak zle, že leckdy opravy na zdech i na krově byly nutny. Pokud bylo jen poněkud lze, lepily se jen škody patrnější, a to všelijak, jenom ne valným nákladem. Jest domluvno na příklad, že r. 1593 probošt slibuje Kašparu Biskupovi, pokryvači, nařčenému z krádeže uzeného masa v kolleji, že mu dá vysvědčení nevinnosti, spraví-li krovy kollejní lépe, nežli odbyl loni, a ovšem tentokrát zadarmo.[5]) Jest domysliti se, jak ta práce z nouze dopadla. Proboštové vůbec přestávali na menších správkách, jež pořizovali, jak uměli. Jedné důkladnější opravy nelze mlčky pominouti. Roku 1558 probošt mistr Mat. Dačický a kollegiáti psali stavům a králi, že

---

[1]) Bibl. Lobkovic. v Praze, rukop. 310. 64.
[2]) Arch. univ. č. A. 17. V. 783. při r. 1568.
[3]) Arch. rakovnický; Listy poselací z r. 1568.
[4]) Arch. pražský č. 1050. 258.
[5]) Rukop. univ. A. 13. a. 279.

kollej jest na spadnutí, na krovích, podlahách, pokojích i v sklepích že vody dosti mají a ve fisku peněz žádných. Na tu prosbu král jim poslal svého stavitele a r. 1559 odpustil berni, prý nechť zaplatí jen z poddaných lidí svých.[1] Za zmínku stojí, že r. 1573 také konsistoř pod obojí, užívajíc v Karolinum přístřeší, uznala za svou povinnost dáti vyspraviti klenutí v sklepě, v němž měla knihy.

Konec století XVI. zdálo se, že nepomůže záplatování; šlo o správu podstatnější; chtěli vyzdvihnouti pilíř od základu až po střechu a obnoviti krov. Na to příjem proboštův nestačil; nastalo tedy úsilnější požebrávání. První a ovšem nejbližší pomoc hledána u kollejí ostatních. Probošt z Karolinum jakožto z kolleje nejpřednější r. 1600 prosil probošty ostatních professorských kollejí za příspěvek na stavení opravné;[2] prosil také direktorů nad studentskými kollejemi o pomoc, poněvadž prý Karolinum jest na zboření, a universitní i kollejní fiscus „nihil habet". Mistři, jichž se týkalo, usnesli se, aby každá kollej pomohla 15 kopami grošů míšenských. Tenkrát to Bacháček slíbil 15 kop, když mu dovolí držeti holuby, jakož svrchu dotčeno. Do července vydáno z fisku nad 500 kop, ku kteréž summě z kolleje Rečkovy připůjčeno bylo kolleji Karlově 200 kop.[3])

Druhou větší pomoc probošt a mistři kollegiáté hledali u měst a panstva,[4]) konečně i při sněmě (1601).[5]) Panu Jiřímu Humlovi psali, aby dal svým nákladem dělati dvéře k velikému auditorium; o peníze psali na všecky strany, psali do Pražských měst k ouřadům, psali prosby na venkov. Z poznámek tu a tam roztroušených sečísti lze 20 měst jmenovitě, kam psali;[6]) ale zajisté že nevynechali žádného kloudnějšího města. Méně zpráv o tom, že pomoci přicházely. Literáti Týnští obojího kůru dali 20 kop míšenských, sv. Martinští (1602) dali „na opravení collegii Velikého" 10 kop.[7]) Ze Sušice poslali 20 kop, z Mýta 40, N. Brodští, Domažličtí, Stříbrští po pěti kopách, literáti Kutnohorští (1602) 30 kop[8]) a jiní nápodobně. Ze šlechty poslal nejvíc Vok Rožmberský, totiž 200 kop. Trčkovi na Jičín probošt psal, že vždy byl v kolleji erb Trčkův malován, aby tedy dal podporu jako předkové činívali.[9]) Ale nevíme, dal-li co. Od sněmu nedostalo se podpory žádné, ani v penězích, ani odpuštěním berně.

[1]) Arch. univ. A. 47; 31 32.
[2]) Diplomatář mus. r. 1601.
[3]) Oeconomica č. 15. 22. Arch. zemsk.
[4]) Listina v Dvorského Pamětech č. 86.
[5]) K sněmu psali 14. února 1601. Oeconom. arch. zemsk. č. 15. 114.
[6]) Psali do Hory, Sušice, Klatov, Mýta, Domažlic, Žlutic, Stříbra, Brodu Něm. Písku, Pelhřimova, Vodňan, Poličky, Litomyšle, Rokycan, Prachatic, Bydžova, Chlumce, Příbramě, Strakonic, Budyně.
[7]) Kniha zádušní v arch. pražsk. a Oeconomica č. 14. fol. 119.
[8]) Oeconomica v arch. zemsk. 14. 87.
[9]) Tamže 123.

Tenkrát (1601) někteří přátelé universitní dali opraviti malby v auditorium a (1603) kapličku při něm. Také jiní soukromní lidé pomáhali. Roku 1604 vdova po Davidovi Doktorovi, měšťanu malostranském, odkazuje mistrům na opravu jich stavení 30 kop.[1]) Celkem se asi přece nesešel peněz dostatek, neboť do důkladné opravy se proboštové ani potom dáti nemohli; naříkali na sešlost domu Karlova stále. Roku 1606 Bacháček píše císařskému rychtáři do Písku stížně, že na „flekování" kolleje musí v Podskalí kupovati dříví „rovně jako od panny hedbáví draho".[2]) Tedy pořád žebrání a „flekování".

Byla-li přední kollej na zlé míře, natož kolleje ostatní! V době universitních oprav r. 1614 vyskytla se dokonce myšlenka, aby vzdálenější kolleje zaměnily se za domy Karolinum bližší, jakoby nestály za držení a opravu, neboť „fere ruinosa sunt."[3])

Nejhorší zevnějškem i vnitřkem svým byla druhdy kollej medická v Kaprově ulici (nyní č. 43). Roku 1464 konšelé staropražští hrozili mistrům, neupraví-li dům ten, jenž jest vlastně zbořeniště, že jim městiště poberou.[4]) Tehdáž mistři učinili s Duchkem platnéřem smlouvu, aby postavil dům, toho aby užíval za 28 let a pak odevzdal ho mistrům.[5]) Smlouva odůvodňována tím, že medikové pro svůj malý počet nechtějí té kolleje opravovati.[6]) Mistři potom pomáhali sobě tak, že najímali kollej rozličným lidem s tou úlohou, aby si ji opravovali. Dlením doby kollej sešla tak, až r. 1607 opravdu se klonila k úpadu. Snesli se tedy mistři 7. února, že ji budou stavěti znova. Sťali v Michli na to několik dubů a postavili tehda tři světnice nad sebou v zanedbané kolleji té.[7]) V těch létech mistři „direktoři kolleje lékařské" jednají několikrát o okna sousedních domů, z nichž jeden (na pravo) Popelářovský r. 1603 náležel Michalu Bezděkovskému z Děvína. Tomu mistři dovolují rozšířiti okna do kollejního dvora, ale aby tam neházel nečistoty. Jiný soused Jakub Maner dal jim za podobnou ochotu 80 kop míš. Takž kollej mediků vydělávala.[8])

Kollej Andělská, stojící proti faře sv. Mikuláše na Starém městě (nyní č. 16), i kollej krále Václava, stojící na konci nynějšího trhu Ovocného (č. 587), byly domy poněkud slušnějšího vzezření, poněvadž vždy bylo něco kop po ruce na jejich opravu, a proboštové bydleli v nich. V kolleji Andělské byl dokonce i jeden vlaský pokoj.[9]) Ale nutné opravy i v nich bývaly jen ledabylé,

---

[1]) Arch. pražský č. 107. H. 30.
[2]) Oeconomica v arch. zemsk. 18. 342.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 476.
[4]) Tomek, Gesch. der Universität 132.
[5]) Arch. pražský č. 2141. 247.
[6]) Monum. univ. Prag. I. 2. 86.
[7]) Oeconomica č. 15. 350.
[8]) Zápisy o té kolleji viz v arch. pražsk. č. 2148. 47. 66.
[9]) Arch. zemsk. Oeconom. 17. 103.

takže r. 1604 Bacháček zova kollej Václavovu „ztrhanou“ snad nepřemršťoval; r. 1614 dokonce spadl v jedné světnici této kolleje strop. A což nepevně a chatrně byla chráněna! Roku 1613 probošt si zapisuje, že dal ze své komory do zadní světničky dvéře zazdíti, nebo tam famulovi po dvakráte jeho věci pokradli, aby se do „mého pokoje také nedobyli“.[1])

Nevynikala-li přední kollej Karlova čistotou, proč by měla kollej Václavova lepší býti? Jak ohromná nečistota v ní byla shromážděna, to lze posouditi ze zápisu proboštského r. 1608. Prý secess čistil „pohodlný“, za voznici po 12 groších vzal, vozil po šest nocí, svíček spálil na to každou noc libru, voznice se vroubily na vrub a bylo jich za 43 kopy 29 grošů a jeden peníz. Tedy 217 vozů![2])

Kollej národu Českého (nyní dům č. 587 na Star. městě), kollej Jerusalemská neboli Hedvičina, kteráž byla hned vedle, i mladší kolleje Laudova, jež byla u Betléma (nyní č. 351) a Rečkova nedaleko břehu Vltavského (nyní č. 316) uvádějí se v XVI století začasté jakožto chatrné; o kolleji Apoštolské čili Laudově stojí r. 1553 psáno, že její přední část jest na spadnutí;[3]) r. 1612 v téže kolleji spadlo kus chatrné střechy na jednoho z professorů a zároveň na děvečku, jež právě vodu vážila ze studny.[4])

Někdy namane se zpráva o nějaké opravě i na těch kollejích; takž r. 1608 tesají na kollej Laudovu žlab a pobíjejí námětky nad pavlačemi; koupeno na to 10 kop šindelů.[5]) V kolleji Reginae neb Rejnské r. 1611 spravují „bidla“ k schodům dolejším i hořejším, kladou bidla do želez, kupují zámek zvenčí a „rigl“ uvnitř. Týž rok tu správce kollejní dává dělati novou komoru, bezpochyby pro větší nájem; hrnčíř hlinou ji lepí, zedník „dynchuje“ a bílí, žena tu komoru dole na červeno barví.[6]) To a jiné podobné jsou jen opravy a úpravy drobné, částečné; celek byl a zůstával na chatrné míře. Z větších oprav bude asi ta, kterou na kolleji Jerusalemské provedl děkan Kherner kdys před r. 1595, prý na peníze kolleje Rečkovy.[7])

Ze studentských kollejí asi nejlépe spravena byla právě jmenovaná kollej Rečkova; bydlili v ní studenti, konány tu i divadelní hry, tedy direktoři národa Českého nemohli kolleje si nehleděti. Kollej ta měla prostranný dvůr a pavlače, proto se hodila k divadlům. Soused její Jakub Menšík z Menštejna, prokurátor, r. 1601 ustavil si na svém domě tři vikýře po třech oknech, aby „do placu kol-

[1]) Rukop. univ. č. A. 34. 434.
[2]) Tamže 434.
[3]) Monum. univ. III. 148.
[4]) Rukop. univ. A. 17. VI. 379.
[5]) Rukop. univ. A. 34. 21.
[6]) Tamže 186. 291.
[7]) Rukop. univ. č. A. 13. a. 297.

leje" při komediích viděl; mistři a direktoři se toho bránili, ale nevíme, ubránili-li se.[1]) Přes lepší zřízenost kolleje Rečkovy jest z r. 1616 zpráva, že „zeď její jest rozpuknuta hrubě", a že tam někdo na větší zkázu kolleje nakladl drev.[2])

Většina kollejí byly, jakož z kusých zpráv souditi lze, domy dle našich pojmů skrovné. V každé bylo po dvanácti pokojích nebo komorách, po jednom větším obytě, určeném mistrovi dohlížiteli nebo i kaplanovi (v Rečkově kolleji); všude byla po způsobě tehdejším větší jedna síň jakožto mazhauz nebo palác a pokoj, kde kollegiáté měli společný stůl, nějaká komora čelední a kuchyně. Takž i v malé kolleji Nazaretské r. 1419 připomíná se komnata nad domovními dveřmi, habitace, klenutá místnost nebo sklep, palác a komnaty.[3]) Pravda-li, že v kolleji Laudově kdys bydlili synové krále Jiřího,[4]) lze souditi, že některé jizby byly onačejší nežli obyčejné studentské komory.

Některá kollej byla vyšší a měla věž (kollej Václavova a Česká na příklad), jiná byla bez věže a buď všecka, buď s některou část nízka. Na příklad s kolleje Rejnské s jednoho přístavku direktoři musili r. 1611 střechu sebrati, „protože by nepřátelé (Pasovští) po ty střeše co po řebříku do kolleje lezli a ji drancovali.[5])

Při kollejích byly zahrádky, nejobšírnější byla u kolleje Václavovy; kollej Česká aspoň hleděla do zahrádky cizí. Kollej Panny Marie (Rečkova) koupila si zahradu u kostela sv. Štěpána za 4 kopy již roku 1445.[6]) Roku 1611 Jan Nikolaides jinak Svícník přišel k mistru Bacháčkovi „toliko v košili a za dlouhým fértuchem" a slíbil, že dá učení Pražskému, nemaje dětí, zahrádku za věží kolleje Nationis, za kterou dal paní Křínecké 300 kop. Bacháček poslal honem pro víno, utratili na ten slib 3 kopy 41 grošů za víno, a zahrádky tuším kollej nedostala.[7])

O Bacháčkovi je nejvíc zpráv, že hleděl si zahrad kollejních. V zahrádce kolleje Václavovy pěstoval v rozličných dobách ročních řeřichu, bob, chlupaté jahody, tulipány, žluté fialy, flos solis peruvianus (slunečnice), modrý narcis, hyacint, tureckou pšenici žlutou a červenou, lilie, primuly, křen a jiné byliny lékařské nebo kuchyňské i ozdobné. Po zdi kolleje vinul se břečtan (hedera); ze stromů proboštem pěstovaných jmenuje se v úřední knize i moruše, muškately, merunky, z keřů fík a réva. Z révy sbírával Bacháček rád vodu, když „rýví plakalo", a tou vodou do skleničky skapanou hojil své i cizí oči; darem rozesílal ji přátelům; roku 1611 psal

[1]) Oeconomica č. 15. 128.
[2]) Arch. univ. Kusé listy z Oeconom. pod č. 20.
[3]) Arch. univ. A. 17. I. 1. 640.
[4]) Oeconomica 14. 176.
[5]) Rukop. univ. A. 34. 175.
[6]) Arch. pražský č. 90. 113.
[7]) Rukop. univ. A. 34. 256.

Funkovi z Olivetu, kterak jemu samému voda pomohla, před léty byl zrak jeho hrubě temný, teď je zostřen tak, že sobě na okularia ani nevzpomene.[1])

Při kolleji Rečkově byl hřbitov sousedního kostela sv. Štěpána ve zdi, k němuž byli studenti odkázáni svou pobožností, ale kostel ten k učení Pražskému nenáležel, byl to kostel osadní s farářem.

Kromě kollejí náleželo mistrům opatrovati dvě kaple; jedna slavně povědomá — Betlémská — připojovala se ke kollejím Nazaretské nebo Kazatelské a k Jerusalemské; druhá kapla — Božího Těla — příslušela ke kolleji národu Českého Ze sboru professorského bývali dle statutu tři nejstarší mistři „českého pokolení učení Pražského“ kollátory kaple Betlémské, navrhovali sem kazatele, vydávati byli povinni na zpívání nedělní čtyři žáky, z nichž jeden měl býti zákřištán.[2]) Dlením doby péči míval o kapli probošt kolleje Karlovy sám, ale nelze říci, že by kaple byla vždy slušně opatřena.

Betlémská kaple byla staveníčko skrovné, jináč ovšem velké úcty požívající u kališných.[3]) Byla kaple r. 1391 založena k českým kázáním. Prvního praedikatora nebo „rektora“ do kaple praesentoval zakladatel Milheim, a archidiakon Jan z Pomuka stvrdil. Hus tu kazatelem byl.

V kapli na některém z dvou oltářů složeno bylo v zeleném hedvábí a v dřevěné truhličce jakožto posvátný ostatek betlémské dítě, „od Herodesa zavražděné“, k vůli němuž ročně v den Mláďátek bývala v Betlémě pouť nebo slavnost. O to dítě se r. 1614 německým listem k primasu a radě tuze naprosila císařovna Anna, slibujíc, že by ve své kapli velice ctila to betlémské děťátko, kdyby jí bylo vydáno.[4]) Mistři, jakkoli byli smýšlení protestantského, přece ostatků dětských nevydali.

V kapli stranou stála nízká kazatelnice Husova, z níž lidé pro památku utrápeného mistra odřezávali sobě třísky. V sakristii chovali mezi dvanácti ornáty jeden po mistru Husovi; ornát černý aksamitový se zlatými slovy.[5]) Při Betlémské kapli do r. 1622 vzděláno dvacet epitafií na zemi a při zdech. Z professorů ležel tu jen Skála z Kolínce Klatovský († 1617); odpočíval tu mistr Kolín z Chotejřiny pod kamenem (z r. 1566), na němž povydán v erbě kůň Pegasův s nápisem, že zesnulý byl filosof, poeta a theolog výtečný, že po 20 let učil řečtině s největší chválou

[1]) Týž rukop. 227. 228. 232. 411. Též v univ. arch. č. A. 13. b. 399. tištěno v Č. Č. Mus. 1895. 419.
[2]) Rukop. univ. A. 17. II. 1. 653.
[3]) Tomek. D. P. VIII. 114. D. P. II. 179.
[4]) Rukop. univ. A. 17. VI. 459.
[5]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. 310. 28.

(† 1566);[1]) dále hroby tu měli Jan Karyk z Řezna, kupec, a synové i příbuzní jeho; administrátor Jan Mystopolus, jenž za to oddal ku kapli 100 zl. uherských;[2]) z r. 1577 měla tu kámen náhrobník Kateřina Škornova z Sturnova, manželka Tadeáše Hájka z Hájku; z téhož roku byl tu hrob a kámen manželky Jiřího Melantrycha (1577), jeden z Čejků Olbramovických tu ležel, dva Lubičtí z Libé Hory (1591, 1598), kancléř Šimon Humburk z Humburku (1612); „dormitorium“ měl tu doktor Adam Zalužanský ze Zalužan pod kamennou tabulí, na níž vyryto, že byl rytíř český „summi ingenii, variae solidaeque eruditionis“, že záslužným se učinil o vlast, věrně uče a šťastně hoje, že hoden byl života delšího, štěstí lepšího. Na okrajku vyryto, že kámen poříditi dala manželka Ludmila Fortia a jednorozený syn nebožčův.[3])

Tito a jiní pochováni byli do kaple Betlémské buď že v té osadě bydlili za života, buď že sobě velepamátný chrámek ten za posmrtný stánek vyvolili. Otta z Vartenberka r. 1617 mistrů prosil za dovolení, aby mrtvý syn jeho do Betléma aspoň vnesen byl, kázání aby se tu nad ním učinilo, odtud že si ho pak odveze na panství.[4]) Tedy aby se vzácné kaple té aspoň dotekl. Proto jest s podivením, že proboštové začasté nechávali kapli pustnouti tak, až byla r. 1600 skoro na spadnutí.[5]) Opravovali jen když bylo nezbytí. Roku 1588 na příklad když puklo klenutí, smluvil probošt Marek z Florentina s Jindrou a Sixtem mlynáři, že krov kaple Betlémské a klenutí „pevně a mistrovsky“ stáhnou, vezmouce 20 pacholků na pomoc, začež jim placeno bude 250 kop.[6])

O službách božích před kaplou bývalo plno žebráků. Roku 1619 přišla do kolleje Karlovy žalovat také Alena Lhotická z Tetova, že jí knéz betlémský nechce dopustiti „petici“ u Betléma.[7]) Jednou měsíčně také mistři si požebrali na svůj prospěch. Slulo i to „petice“. V poslední době, když mistři odevzdali kazatelství v kapli bratřím Českým, nastaly o petici před kostelem hádky. Také osadní betlémští vynutili z direktorů národa Českého v universitě, že jim vydávána býti musila petice část

[1]) Roku 1840 dle zprávy Jeníka z Bratřic vykopány pozůstatky Kolínovy; všeteční lidé hledali zlato, ale nalezli zbytky rakve, kostí a rubáše. Kousek tykyty hřebíčkové barvy z rukávu Kolínova vzal si Jeník z Bratřic, náhodou přítomný, na památku a vlepil podivnou i dojemnou tu relikvii do svých Pamětí str. 265. III. (v museum).

[2]) Calendar. beneficior. v mus. 49. 5. 3.

[3]) Soupis epitaphií čte se v rukop. univ. č. A. 17. IV. str. 857. Pod číslem 11. z r. 1585 uvádí se mezi pochovanými Johannes a Furtenbach senior in Reichenschwarth, jenž na své cestě v Praze zemřel. Jsou tu také uvedeny hroby pobělohorské, na příklad z r. 1692 doktor Math. Wunschwitz z Ronšperka sem přenesený. Viz též Schaller. Prag. Altstadt i Jeníka z Bratřic knihy pamětní v museum IV.

[4]) Rukop. univ. č. A. 14. a. 61.

[5]) Oeconom. v arch. zem. č. 18. 182.

[6]) Rukop. univ. A. 13. a. 160.

[7]) Rukop. univ. A. 14. b. 212.

Kromě kaple i stavení kněžské při ní probošt a mistři měli míti na péči. Jest několik zpráv, že kněží pro chatrnost stavby a nedbalé od probošta opatření ucházeli od Betléma. Na příklad r. 1590 ušel jim Tomáš Nigellus Jemnický, sotva že ho slavnostně byli do Betléma uvedli.[1]) Mistři se o kněžství v Betlémě obyčejně proto tuze nestarali, že se jim tu rozkazem císařským usazovali administrátoři konsistoře, a těch mistři nechávali rádi na holičkách, poněvadž při kapli hledali jen byt a ne službu. Nelze tedy o zevnějšku kaple Betlémské a kněžského domu učiniti sobě pěkný obrázek.

Jakkoli zapsáno r. 1619, že hřbitov u kaple Božího těla špatně hlídán, „dvéře nespraveny, svině a jiný dobytek chodí po krchově",[2]) přece zdá se, že tato druhá kaple university Pražské bývala vždy poněkud lépe opatrována nežli Betlémská. Okolí její Dobytčí trh hrbolatý a začasté všecek blátivý ovšem nebyl sličný, ale gothický ten kostelíček, na způsob hvězdy postavený, jejž r. 1403 rytířské bratrstvo obruče u přítomnosti mistra Jana Husi odevzdalo kolleji „českého pokolení", byl za všecken čas jakýms ouředním chrámkem vysoké školy Pražské; zde pochováváni professoři, zde konány v poslední době samostatnosti i professorské svatby, sem chodili professoři k stolu božímu, studenti k veřejným pobožnostem. Proto si kostelíka direktoři Českého národa spíš hleděli.

U vchodu a na vrcholi věže kalichy dobře zlacené, symbol to husitství, a dva nápisy památné, že Čechové pod obojí přijímající jsou za věrné syny církve přijati, dodávaly gothickému chrámečku zvláštní ráz výmluvný. Uvnitř nádhery nebylo. Je to znáti po inventáři, jenž r. 1609 obsahuje všeho všudy 2 ornáty, stříbrný kalich, mšál, žaltář, graduál, dvě alby, štolu, komži jednu; na velkém oltáři 3 svícny mosazné a 2 cínové, ubrus; sukno černé na krytí oltářů o pohřbu; na malém oltáři svícny dva, ubrus; na kazatelnici roucho; svícen cínový ve zdi, dva postavníky krejčířské a nad to dvě, tři prádelné drobotiny bez ceny valné.[3])

Podlaha chrámová a zdi vůkol obstaveny a položeny byly kameny náhrobními mnohých mistrů professorů. Také přátelé university chtívali tu býti pochováni. Na příklad r. 1610 slovutný Pavel Skála prosí, aby tu směl pochovati otce svého Adama, ingrossatora desk.[4])

K opravám kaple Božího těla dobrodinci přičiňovali ne jednou. Roku 1603 Kateřina Slivenská na pamět svého zesnulého manžela, měšťana novoměstského, dala opraviti ony nápisy histo-

[1]) Rukop. univ. A. 47. 239.
[2]) Rukop. univ. A. 14. a. 214.
[3]) Rukop. univ. A. 17. VI. 146.
[4]) Tamže. 186.

ricky slavné zlatem ryzím, což stálo 16 kop. Práci provedl malíř malostranský Ferdinand.[1]) Roku 1601 mistři direktoři musili se nějaké divné opravy až i brániti. Stojíť psáno, že zabránili, aby kaple byla malována „po selsku", a usnesli se, aby zevně byla pěkně obmítnuta, a uvnitř aby bylo malování jako u sv. Havla.[2])

Roku 1628 jesuité sňali kalichy s universitního chrámečku, ale nezničili ho; ba nechali s pokojem i ony dvě tabule, svědčící zlatým písmem, že husitští Čechové jsou věrní synové církve; jesuité v chrámečku sloužili až do vystavění svého nynějšího chrámu na Dobytčím trhu; r. 1784 chrámek Božího Těla zavřen, potom brzy prodán, zničen „jakožto zbytečný"; z mramorových tabulí náhrobních některých upraveny dlaždice na most a k mlýnům Helmovým; jiných asi sto „znalec a professor architektury" Němec Herget, jenž nejvíc usiloval o zničení drahých českých památek, kaple Těla Božího a Betlémské, uklidil do svého domu, kdež z nich nadělali schodů, jeden kámen náhrobní dlouho posluhoval v pivováře (u Lemonů) za žlab či nálévku; tabule hrobní mistra Jana Trojana až do r. 1820 ucpávala ošklivou stoku na sv.-Václavském náměstí, až cisterciát P. Millauer, smilovav se, kázal tam dáti na své útraty kámen jiný; některé kameny kaple Betlémské vyvezeny až do Veltrus, a z desky oltářní z kaple Božího Těla pořízen stůl před hospodou na Pankrací.[3])

Druhá úloha proboštům a direktorům kollejí byla uváděti domy a byty kollejní, pokud nesloužily školským potřebám, v nájem a tudíž získávati větší příjem kollejnímu fisku. I Veliká kollej, v níž se skoro všecken život školský shrnoval, mívala své „pokojníky" nebo nájemce pokojův a komor[4]) kromě nájemců dolejších krámů, jakož svrchu dotčeno.

V kollejích ostatních byty najímali nejčastěji řemeslníci všelikteraci. Když r. 1618 rektor Jessenius z jakés učené pýchy nechtěl, aby příště bydlili v kollejích řemeslníci, proboštové odpověděli mu, že právě odtud professoři mají svoje „salaria",[5]) a musilo zůstati při starém zvyku; najali, ať přišel kdo přišel, jen když platil činži. Takž shledáváme mezi nájemníky kollejními několikrát hrnčíře, zedníky, švadlí, truhláře, zámečníky, svícníky, krejčíře a hodináře (v koll. Laudově 1600—1613); v kolleji Václavově byl r. 1607 knihař Žiška, ba i kožešník,[6]) jehož řemeslo kladeno za nevonné a v bytech nemilé. Roku 1608 počítá se v kolleji krále Václava sedmnáct pokojníků; v nich jest punčochář, impressor, kuchař, zedníci, „jeden, který s ženou a synem obchod

[1]) Tamže. 26.
[2]) Oeconom. 15. 150.
[3]) O tom vandálství čti v Arch. Pam. 1874. 484. a v Jeníkových z Bratřic zápisech v Mus. IV. 183.
[4]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 27.
[5]) Rukop. univ. A. 14. a. 81.
[6]) V rukop. univ. arch. A. 34. 37. a j.

vedou v krmení kapounů a slepic"; mezi pokojníky uvádí se také kněz Stanislav Pedelli Pražský, „který toliko sklep drží, ale sám sotva v roce jednou přijede".[1])

Proboštové vůbec snažili se pronajati v kolleji kde co. Roku 1589 prosil kněz Marek, „poněvadž nenadále vystrčen jest" z fary sv. Michala, aby mu dopřán byl pokoj v kolleji Veliké. Probošt obhlížel, naposled otevřel knězi infirmatorium, jež bylo do té chvíle uzavřeno, a při tom zapsal jako pamětihodnou věc, co všecko v tom sklípku obytném nalezeno, prý tu „haraburdí, prázdné truhlice, sedlo, sekera, košiny, mošna, rohy, klobouk, kalamář a čtyři listy na stěně". Když se kněz zase vystěhoval, probošt najal infirmatorium „ňákému Polákovi N. N." — tedy ho ani jmenovati neuměl.[2]) Po něm r. 1590 najal infirmatorium hrnčíř[3]) a ten tu pobyl drahně času.

Aby všecko všudy speněžili, proboštové najímali v kollejích i průjezdy a dvory; do dvora kolleje Veliké na noc skládali všelicí kramáři svoje „šráky" z tarmarku.[4]) V kolleji Rečkově r. 1599 najat panu Menšíkovi dokonce i studentský pokoj — ale jen na dobu krátkou, „poněvadž tam potom studyosové budou míti fišek" (fiscus, sklad svých svrškův).[5]) Roku 1593 probošt Chorinnus ptá se kollegiátů, má-li do jednoho sklípku kolleje Karlovy vpustiti kroupníka nebo doktora Zalužanského; mistři nejprv pravili, aby doktor oznámil, co že míní v sklepě prodávati; chtěl-li by prodávati apatykářské věci, to že by apatyce, již v domě ubytované, bylo na ujmu, dvou apatyk aby v domě nebylo; chtěl-li by pan doktor „jiný handl" vésti, aby měl před kroupníkem přednost. Ale konec konců probošt s mistry rozhodli, když dá doktor 15 kop činže, ať si dělá v sklepě co dělá.[6]) Otevřel si doktor apatyku, takže kollej potom měla lékárny dvě, jakž svrchu vzpomenuto.

Ti apatykáři jakožto učení obchodníci byli kollejím ještě nejpříslušnější obyvatelstvo. Bydlívali rádi v kolleji Karlově, ale počátkem XVII. věku shledáváme apatykáře Lorence i v kolleji České.[7]) Také se dobře hodil touž dobou do kolleje krále Václava jakožto nájemník impressor Pavel Sessius. Vzácný nájemník či snad host pobýval za několik let v kolleji krále Václava slavný astronom Kepler. Po něm r. 1610 německý tkaničkář Daniel Hon z Annaperku žádal užiti „pokoje pana Keplera".[8]) Pokoj hleděl do dvora. Najal mu ho probošt z polouletních 7 kop 30 grošů; byl tedy z lepších, neboť 15 kop roční činže jest plat dosti veliký.

---

[1]) Arch. praž. Chaos. III. 423.
[2]) Rukop. univ. arch. A. 13. a. 173.
[3]) Tamže str. 206.
[4]) Tamže 87.
[5]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 25.
[6]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 276.
[7]) Rukop. univ. arch. A. 34. 37. 39.
[8]) Rukop. univ. arch. A. 34. 143.

Počátkem XVII. věku mistři udávají činže ze všech kollejí ouhrnkem za 395 kop 30 gr. míš.[1]) Tehda kollej Jerusalemská bývala v prvních létech XVII. věku pronajímána všecka za ročních 40 kop míš.; před tím r. 1599 byl nájem v 36 kopách.[2]) Roku 1599 mistři starají se, aby ze „spustlé“ kolleje medické v Kaprově ulici vycházelo ročně úhrnného nájmu aspoň 20 kop.[3]) V té kolleji spustlé asi bydlívali nájemníci nejbídnější. Kterak je mistři sami oceňovali, to vysvítá z poznámky proboštovy r. 1607 rozumu tohoto: „V kolleji lékařské když grunty havíř kopal, našli hlavu a hnáty člověka, z čehož souditi jest, že někteří nájemníci téhož domu někoho zabili a tam ho zakopali.“[4])

Proboštové a direktoři přijímali nájemníky či „pokojníky“ obyčejně na slib, že se budou poslušně,[5]) pobožně, ctně a pokojně chovati,[6]) že „zachovají všelijakou šlechetnost a svornost“.[7]) Probošt Bacháček kromě toho dával si slibovati od nájemníků kolleje Václavovy, že budou vodu nečistou před kollej nositi a ne s oken vylévati.[8]) K těm slibům malíř Matěj Hendrych, když najímal z 5 kop půlletního platu pokoj ve věži dotčené kolleje, mistru Bacháčkovi přidal i ten slib, že okolo oken „pěkný margines maličkým štrychem udělá“.[9])

Když probošt nastupoval úřad, nebo též jindy za zvláštními příčinami, pokojníci a nájemníci bývali voláni a napomínáni, aby šetřili v kolleji ohně, aby čistotně se chovali, aby v povinný čas platili. Roku 1584 „u přítomnosti všech mistrů“ doktor v obojím umění lékařském Zelotin „promluvil k paní železnici a jiným, kteří sklepy (klenuté místnosti) v kolleji mají, aby ani světla ani žádného uhlí do kolleje ani do sklepů nenosili, uvozuje, kterak někdy tím téměř způsobem oheň v kolleji vyšel“. Přivedl nedávný případ na výstrahu, že kroupnice na noc nechala uhlí v krámci, a kdyby pachole nebylo oheň vidělo, zle by se bylo stalo. Proto prý od té chvíle bude zavírána kollej Karlova za soumraku a otevírána ráno o čtrnácté hodině.[10]) Dvě léta potom probošt měl k povolaným obyvatelům kolleje Karlovy vyčítavou řeč, že jsou páni mistři spatřili Annu Mandulku, kterak uhlí nese do příbytku svého, napomínal je zase, aby šetřili ohně, a mimo to aby čeládka pokojně jezdila s železem, „nebo nejináč než jako v přísloví obecném se říkává, když čert peklo prodá, s šturcem pro závdavek

[1]) Arch. univ. A. 17. I. 1. 800.
[2]) Oeconomica arch. zemsk. 15. 238.
[3]) Oeconom. 15. 53.
[4]) Tamže 396.
[5]) Dvorský. Paměti o školách č. 209.
[6]) Oeconomica č. 15. 238.
[7]) Arch. univ. A. 34. 73.
[8]) Arch. univ. č. A. 34. 143.
[9]) Arch. univ. A. 34. 73.
[10]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 13.

jede, tak šturcují"; vůbec aby s těžkými vozy nikdo nejezdil do kolleje; pak ještě dodal, aby platili činži, aby „nedopouštěli otrhanců, kteří by něco mínili ukrásti", a konečně aby sami nebrali dříví „obecního" (totiž misterského, kollejního).[1])

Toto napomínání samo o sobě poskytuje podivný obrázek o tichosti kollejních domů a o pořádnosti jejich nájemníků.

Nájem proboštové vybírali pilně a někdy i přísně. Neplatícímu nájemníkovi pečetili komoru i svršky jeho, nebo kázali rychtáři městskému, aby nájemníka na ulici „vyházel". O knězi Havlovi Gelastovi Vodňanském (jenž se vyskytuje mezi professory již r. 1548) vypravují r. 1569 soudní knihy městské, kterak, jsa proboštem kolleje Všech Svatých, vymáhal nezaplacenou činži. Prý dlužníka svého, jakéhos kupce nebo mečíře Mikuláše, a ženu jeho z kolleje vyhnal a děti jejich, sedmiletou holčici a čtyřletého chlapce, věznil v kolleji tři dni a noci o hladu. Lidé prý jim po provázku „jako psíčatům" posílali . žemle, aby nezahynuly. Byl z toho shluk lidí u kolleje. Petr Oděnec, vida, kterak žemle děti na provázci vytahují, volal do obce: „To jest čistý pastýř, milosrdný, to evangelium (o milosrdenství) slyšel dnes, kdyby čerty v pekle pásl a ne lidi na světě!" Matka oněch zavřených dětí hořekovala na rynku, šla i do Velké kolleje plakat, čekala na pana sudího na schodě u kostela „všecka se třásla, až od schodu odskakovala, v tom pan sudí šel z kostela, lidé jí pomohli vstáti, spjavši ruce promluvila: ‚Pro Bůh, pro milosrdenství boží, jedno pro dítky!' Pan sudí řekl, že bude opatřeno, padla zas, v takovú nemoc velikú upadla, že lidé o ní pochybovali, až i smyslu pozbyla pro nic jiného, než stejskala sobě pro svy mily dítky, pravíc, by jí všecken statek pobral, že by jí nebylo líto, jen aby mohla dítky míti!"[2])

Když professorům do Veliké kolleje doneseno, co děje se v kolleji Gelastově, děti že „tyransky jsou stíženy" a „matku že psotník napadl", poručili proboštu Gelastovi, aby dětí nestěžoval. Neposlechl; vzkázal, že se těch věcí zastávají všetečně, neboť on jako probošt není poddán mistrům než rektorovi.[3]) Ostatně prý děti chtěl již pustiti, ale ten Mikuláš, jenž ho teď roznesl po vší Praze, nechtěl jich vzíti.[4]) Tedy byl Gelastus žalován u městského soudu pro to zavření nevinných dětí. Ale soud městský ho osvobodil z důvodu, že chtěl děti pustiti, však nebyl, kdo by je odvedl.[5])

---

[1]) Tamže 126.
[2]) Arch. praž. č. 1056. 42.
[3]) K lepšímu pochopení poměru mezi mistry a proboštem Gelastem jest připomenouti, že se dvojili u víře. Gelastus byl kališník a jesuitů přítel; mistři byli protestanté.
[4]) Arch. praž. č. 991. 598. 600.
[5]) Arch. praž. č. 1132. 69. 68.

Zajímavo jest, že proboštové táhli se také na odmrtný stateček svých nájemníků, držíce se privilegia, že nekšaftovaný stateček člověka v kolleji umrlého náleží mistrům; aspoň r. 1617 čte se v zápisech proboštských poznámka, „aby peníze, které od oumrti jsou vzaté po pokojnici, k akademii obráceny byly“.[1]) Také bez dovolení proboštova a rektorova nesměl nájemník z kolleje býti vyzdvižen městským rychtářem.[2]) I to opíralo se o privilegium, že domy kollejní jsou proti městské policii svobodny.

Pochopitelnější jest, že proboštům bylo rozsuzovati spory mezi nájemníky, což ovšem nebyla činnost příjemná; probošt Kampanus r. 1605 zapsal si, když knihařka s jinou nájemnicí nadaly si nevěstek žákovských, velmi mrzutě toto: „Poněvadž páni mistři nového kollegu přijímati mají, aby těmi babskými klevetami zanášeni nebyli.“[3]) Byl-li nájemník příliš nepokojný, proboštové vyháněli. Na příklad r. 1616 jakýs jablečník s manželkou vypověděn z kolleje Rečkovy, poněvadž se vadili s pokojníky, „že mnohdykráte se sousedé domnívali, že hoří“.[4]) Ale než jablečník vystěhován, ještě hrubou zahrál; jednomu z mistrů (Albertovi z Kaménka?) zvlášť nadal, že jest zrádce cizozemský, žid polský, svodník dcer svých. Pro ty a jiné nadávky (vyhrožoval i sražením krku, „by měl i s manželkou pod meč hlavu dáti“) mistři dali ho do vězení a snesli se, aby „skrze poddané“ (sedlské) v přítomnosti professorů z bytu byl „vyházen“.[5]) Také v starší době v pamětech zapsán jeden nájemník z kolleje „vyházený“. Byl to r. 1530 Georgius řečený Jirka. Když ho vyhnali z České kolleje. obvinil u rektora Vavřince Třeboňského oba direktory kolleje (Klatovského Mart. a Žlutického Jana Karla) ze čtyř kop grošů pražských, které prý naložil na byt. Ten nájemník vysoudil si vězení.[6])

I dohled mravní proboštové měli nad nájemníky. Připomínáme jen té příhody z r. 1619, když pro zmatky veřejné a vojnu nařízen byl půst, a nájemníci kolleje Václava krále ho nedrželi. I protož zavolána Lida Rezkova před probošta a mistry, proč „včerejšího dne směla prodávati pálené pokojníkům, takže se všickni zežrali“. Za trest dostalo se jí výpovědi z bytu.[7])

Jináče byl poměr mezi probošty a nájemníky, jakož to již sama doba tehdejší srdečná s sebou nesla, druhdy velmi srdečný. Nebylo slavnosti universitní, nebylo svátků výročních, aby nájemníci podle své možnosti a svého zaměstknání nepřinášeli proboštovi své kolleje dárků. Když na příklad probošt kolleje Václavovy Bacháček slaviti měl svou konfirmaci za rektora r. 1610,

---

[1]) Rukop. univ. arch. A. 14. a. 62.
[2]) Příklad v rukop. univ. arch. A. 14. a. 110.
[3]) Oeconom. č. 14. 404. arch. zem.
[4]) Arch. univ. č. 20. kusé listy nepaginov.
[5]) Tamže. Málo za předešlým zápisem.
[6]) Monum. univ. III. 100.
[7]) Rukop. univ. arch. A. 14. a. 287.

přinesla mu pokojnice jedna „veliký rohlík“, koláčnice jakožto druhá pokojnice přinesla také rohlík, zednice mísu jablek a jakás vděčná Kozmička, kterou švec dal do vězení, a Bacháček zase z vazby hned vyprosil, podala mu k té slavnosti jablka a věnec.[1])

Už z toho, že Bacháček vyprosil svou nájemnici ze šatlavy rychtářské, viděti srdečnost. Ještě víc srdečnosti uznamenáš z toho, že proboštové — a zvláště starý, dobrý Bacháček — o posvícení a v jiné svátky sami podávali svým nájemníkům kollejním dárky. Na příklad o posvícení r. 1609 Bacháček zapsal si, že dal „té, co sejr prodává“, punčocháři a jiným nájemníkům kolleje krále Václavovy po kuřeti.[2])

Byla-li proboštům a direktorům přikázána úloha, aby spravovali důchod ke kollejím náležitý, byly tu na předním místě vsi, dvory a poddaní ve vsích usedlí, nad nimiž probošt byl vrchností, dosazující vesnické konšely, soudící spory, trestající viny a vymáhající povinné úroční a jiné platy a dávky.

Počet vsí a dvorů kollejím náležitých neuvádí se, jakož přirozeno, v každý čas stejně. Přibývaly a prodejem ubývaly. Ovšem mistři prodávali jen to zboží, které byli před tím sami ze svého ke kollejím přikoupili; vesnice, původní nadací ke kolleji oddané, neosmělili se prodati. Prodej obyčejně tak proveden, že peníze za vesnici prodanou uvedeny v stálý plat nebo uloženy na „lichvu“ nebo úrok. „Komorní plat“ zvláště z těch vesnic měl býti odváděn, které ujal král po bouři r. 1546.

Od počátku XVI. století až do jeho polovice uvozují paměti universitní úhrnem 29 vesnic, z nichž dvě jsou pusté a jedna nejista.[3]) Na samém počátku XVII. věku a ještě zase r. 1616 jmenuje se dvacet jedna ves,[4]) ale r. 1609 kommissaři na opravu university praví, že jest vsí dvacet dvě, však málo která celá, jsouc každá jen po jednou nebo po třech osedlých.[5])

Počet poddaných úhrnem také nebývá v rozličných dobách udáván stejně. Roku 1594 mistr Bydžovský spočítal všech poddaných 150.[6]) Roku 1602 uvádí se v kraji Žateckém poddaných osob 8, v Kouřimském 68, v Litoměřickém 16, v Slanském 26, v Podbrdském 7, v Bechyňském 17, v Boleslavském 8. To vydá úhrnem také 150 poddaných ke všem kollejím.[7]) Jiná zpráva, která je z téže doby, uvádí jen 141 poddaného.[8]) A v zprávě, kterou máme po ruce z r. 1619, čteme, že poddaných k učení

---

[1]) Rukop. univ. arch. A. 34. 70.
[2]) Rukop. univ. arch. A. 34. 117.
[3]) Shlédni v Tomkov. D. Pr. IX. 193—200.
[4]) Rukop. býv. sboru doktors. v arch. zem. z r. asi 1600. Též listina v arch. univ. r. 1616.
[5]) Rukop. arch. univ. A. 17. I. 1. 800.
[6]) Rudolphus rex. 367. Opis v univ. knih.
[7]) Oeconom. 17. 103.
[8]) Rukop. sboru doktor. v arch. zem. 1600—1610.

jest 131, z nichž prý 24 přísluší ke kolleji krále Václava.[1]) Jsou v těch všech počtech zmatky a nedůslednosti, možná také že jenom nejasnosti: někde se počítají osedlí, čím míněn jest gruntovník, sedlák s potahem, jinde se uvozují poddaní, lidé kmetcí vůbec, což je sedlák i chalupník. Sedláky od chalupníků správně od sebe dvojí teprv zpráva pobělohorská, smutná. Roku 1654 uvozuje celkem 96 sedláků a 17 chalupníků na všem universitním panství.[2])

Nevidí se v této knize líčiti, kdy která ves ke kolleji připadla, kdy odpadla; ale úhrnný přehled o vsech a důchodech z nich z hrany XVI. a XVII. věku na poučenou budiž tu položen.

Tehda ku kolleji Veliké náležely Počernice s dvorem ve vsi Trčousích nebo Čertousích, ves Drahelčice, Nanačovice (obojí v Berounště) a Psáry nebo Psáře jižně od Prahy (za Zlatníky). Jsou to kromě Psár vesnice již z nejprvnějšího Karlova nadání.[3]) Psáry však připadly kolleji ještě za panování Karla IV. Poddaných ke kolleji Karlově počítalo se 42, ouroční příjem z nich kladen v 228 kopách, z krčem vesnických bral probošt 123 kopy, z mlýnů 140 kop a ze dvora v Počernicích počítáno tehda 356 kop.

Mimochodem zmíněno buď, že ke kolleji Veliké r. 1570 mistři koupili za 125 kop od Tomáše z Proseče pustou ves Roztyly (u Záběhlic), která mezovala s grunty michelskými; při prodeji slevil jim 25 kop s výminkou, že za ně pořídí do posluchárny nové stolice.[4]) Ta ves v seznamech pozdějších se neuvádí. Také budiž zmíněno, že Jan starší Lobkovic na Točníku chtěl r. 1585 ves Drahelčice od probošta koupiti nebo směniti, aby měl, „když do Prahy jezdí, schránu k noclehování“. Sliboval, že bude mistry v královë komoře fedrovati, ale ti se vymluvili na vůli zakladatele Karla IV., aby nic nebylo od kolleje odcizováno, a tedy vsi sobě nechali.[5]) Konečně stojí za zmínku, že r. 1619 probošt vyjel si do vsi Jenče a tam „od lidí starožitných vyrozuměl, že jsou před lėty do kolleje Veliké platy dávali, ale od dávna nic nedávají“. Mistři však proboštovi radili, aby se do processu právního nedával.[6])

Celkový příjem na platech „stálých“ úročních kolleji Karlově náležitých počítán r. 1567 ve 125 kopách $1\frac{1}{2}$ groši české mince,[7]) což vydá na míšeňsko dvénásob, totiž 250 kop 3 groše. Počátkem XVII. věku byly úroční platy selské, jakož řečeno, 228 kop a

[1]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 417.
[2]) Archiv musejní. 1654.
[3]) Rukop. univ. A. 12. 1. 77. Z téhož prvotního nadání vesnice Uněbož (Uněbuz), Holonohy zatím zmizely. O vsích obšírněji u Tomka D. P. IX. 193. a násl.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 12. I. 561.
[5]) Rukop. arch. univ. A. 17. VI. 170.
[6]) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 26.
[7]) Monum. univ. III. 171.—175. V arch. univ. A. 47. stojí jen 115 kop $1\frac{1}{2}$ groše 2 peníze. To bude asi špatný opis.

všecek selský a hospodářský užitek kolleje Karlovy páčen na 847 kop. Počítáme-li k tomu ještě komorní plat 7 kop ročních a lichevných úroků z kapitálů rozpůjčených 174 kop, bude celkový příjem 1028 kop. Byla to tedy nejbohatší kollej.

Ke kolleji krále Václava náležely vsi Doubek nebo Doubčík, Radkov (u Tábora) a Vedlice (v Litoměřičtě); poddaných v těch vsech bylo 25, platili úroků čili ročních platů 55 kop bezpochyby míšeňských (r. 1567 uvádí se 26 kop 23½ groše českého, což na míšeňsko je téměř totéž). Z krčem si počítal probošt kolleje té 28 kop. Ouhrnkem bral tedy na hraně XVII. věku 83 kopy.

Ke kolleji Hedvičině nebo Jerusalémské uvádí se jediná ves Krymlov (u Kouřimi), kterou si direktoři a studenti koupili r. 1474 od Přibíka Tluksy za 200 kop. Tenkrát mělo z ní jíti ročního platu po deseti kopách.[1]) Na hraně XVII. věku měla ves Krymlov pět poddaných, kteří ročně odváděti měli 15 kop; z krčmy v téže vsi počítán užitek v 12 kopách, což činí dohromady 27 kop.

Roku 1567 mistři přiznali za ouhrnný důchod z té kolleje 41½ kopy 7 grošů českých. Přiznali tolik, kolik prvotným nadáním kolleji bylo přiřčeno; měla totiž ročně bráti 41 kop zapsaných na čtyřech zemských statcích. Ale z těch 41 kop časem mnoho se vytratilo. Ze Zalužan, což byl jeden z oněch statků kolleji platem povinných, držitelé nemnoho kop skutečně platili ještě v XVI. století.[2]) Roku 1547 také Zikmund ze Smiřic a na Skalách přiznává se k platu komornímu nebo k úroku, který před shořením desk ze vsi Jinonic (u Prahy) „mistrům direktorům a studentům Králové její milosti kolleje“ vydáván a placen byl.[3]) Byly to jen 2 kopy míšeňské v rok, kdežto v prvotní nadaci bylo sedm kop. Naproti tomu mistři kolleje Hedvičiny smutně pochodili s panem Jaroslavem z Šellenberka a z Kosti, od něhož chtěli po shoření desk, aby se přiznal a ročně jim vydával po 13 kopách českých, mistři prý sobě ten plat, který před shořením vždy byl placen, vloží do desk. Soud r. 1550 obeslání (žalobu) zdvihl a zrušil, poněvadž „mistři directores a studenti do obeslání svého položili některé vesnice, kterýchž on Jaroslav v držení není“.[4]) Takž kollej přišla o 26 kop míš. úročního platu. Některý důchod roční kollej měla z vinic. Páčí se celkový důchod této kolleje r. 1600 na 54 kop, což s přiznanými r. 1567 41 kopami českými se nesrovnává.

Roku 1612 vážně mistři o to jednali, aby Krymlov byl prodán buď Kouřimským, buď Smiřickému; již usnesli se, aby ves ta byla „rozumnými lidmi šacována“.[5])

---

[1]) Arch. univ. č. A. 34. 47.
[2]) Tomek. D. P. IX. 197.
[3]) Tuto novou zprávu nalezl a tady podává Kollmann z Karlštejn. kvatern. VII. D. 7. Datum ve čtvrtek po sv. Urbanu.
[4]) Rukop. univ. knih. 17. C. 30. 439.
[5]) Arch. univ. A. 13. b. 69.

Vesnice, náležející ke kolleji Nationis nebo národa Českého, uvádějí se na hraně k XVII. věku čtyři: Bubny u Prahy s dvěma poddanými, Dečany (v Litoměřičtě) s pěti poplatnými, Semče nebo Semeč nedaleko Dečan, koupená od mistrů roku 1460, Kozmice (u Tábora) s pěti poddanými. Úhrnem bylo ke kolleji z těch vsí platu selského 33 kopy a z krčem tamějších 27 kop,[1]) což summou vydá 60 kop. Ze vsi Dečan k tomu ještě pět kop úročních se platilo pro plebana kaple Božího Těla, kolleji České náležité, a jiných platů komorních (snad ze Svinčan a z Ledců) bylo ke kolleji ještě za 20 kop;[2]) byl by tedy všecek výroční pevný důchod České kolleje v 75 kopách. Před tím r. 1567 mistři králi přiznali za důchod stálý 35½ kopy a 7 grošů českých.

V době starší bývalo při té kolleji o vesnici Obědovice (u Hradce Kr.) víc, ale tu mistři počátkem XVI. století (1509 nebo 1511) prodali vladyce Vilémovi Vrhatovi za 56 českých kop s výměnkem, že bude ročně platiti kolleji komorního platu půl čtvrté kopy — ale jen do zaplacení summy 56 kop.[3])

Při kolleji Laudově nebo Apostolorum již dávno před hranou XVII. věku neuvádí se ves původního nadání, Smolnice. Druhdy vzali si ves Lounští s povinností platiti kolleji 14 kop ročního platu. Po bouři 1547 král vzal Lounským vesnici v pokutě, ale poněvadž nadání ke kolleji učiněného nebylo lze zrušiti zhola, komora králova převedla Lounských povinnost roční v plat komorní, ale neplatila tolik jako Lounští. Aspoň v soupise z hrany XVII. věku uvádí se ke kolleji Apoštolské jenom 7 kop „census ex camera“. Vesnici měla kollej touž dobou jen jednu, necelou, totiž Mečíře (u Nymburka) s osmi poddanými, z nichž vycházel úroční plat 14 kop. Z krčmy měla kollej důchodu 8 kop. Bylo k té kolleji tedy všeho všudy 29 kop. Třicet let před tím (1567) králi Maxmilianovi mistři přiznávají ročního důchodu této kolleje 13½ kopy 12 grošů českých.

Kollej Nazaretská, založená od kupce Kříže pro kazatele a žáky při kapli Betlémské, měla na hraně XVII. věku ves Baštěk neb Malý Bašť (u Klecan) s pěti poddanými, kteří platili ročně 18 kop, s krčmou, z níž šel důchod roční 14 kop; kromě tohoto hlavního majetku uvádí se v Kouřimště ves Postřižín, část vsi Tatouňovic (Tetouňovice) a Čakova (Žakov), ale každá jen po jednom usedlém, kteří dohromady platili ročně 10 kop. Toť by bylo selských a krčemných platů do roka 42 kop. Přičteme-li k tomu jiných platů (snad plat ze vsi Mečíř, jejíž část měla kollej

---

[1]) Roku 1608 platí Jiří Homut z Harasova za vystavování piv z krčmy kozmické 10 kop. Arch. univ. A. 17. II. 1. 191.

[2]) V době před válkou husitskou r. 1407 zajištěn plat jeden (dosud neznámý) na Chříči, kdež pánem byl Žibřid z Chříče. Byl v 6 kopách 21 groš. Arch. kapitul. Lib. erect. XIII. 151. Ten plat jako jiné mnohé vojnou ztracen.

[3]) Arch. univ. Lib. memor. A. 17. II. 1. 233. Arch. mus. 1509.

Laudova, a plat, jenž vázl na některém dvoře v Nučicích a některý plat viničný) 29 kop, bude všecek příjem této kolleje 71 kop. Třicet as let před tím mistři udali stálého příjmu 38½ kopy české.

Po vypuknutí bouřky české (1618) mistři žalují u zemských direktorů na Jaroslava Bořitu z Martinic, že kolleji Nazaretské od r. 1613 zadržoval komorní plat úročních 25 kop míšeň. ze vsi Kačic přes to, že ho častokrát přátelsky upomínali; pročež mají-li teď (1619) statky jeho býti prodány, nechť nový držitel kolleji zaplatí 150 kop.[1]) Kterak pochodili, nevíme.

Kolleji Rečkově pořád zůstávaly dvě živné vsi Michel (u Prahy) a Dolany (u Kladna), obě již z původního nadání. Dolany měly na hraně XVII. věku deset poddaných, kteří platili ročně 23 kopy, tedy právě tolik, jako se uvádí při založení kolleje 1438. Z krčmy dolanské bylo kolleji ročně 10 kop. Michel měla v ten čas, z kterého počítáme (r. 1600) 20 poddaných, kteří povinni byli ročně platiti 202 kopy, tedy o mnoho víc nežli při založení kolleje (40 kop česk.). Z krčmy michelské bylo direktorům 35 kop; přičteme-li k tomu ještě 60 kop „interesse“ z kapitálů, kollej Rečkova ročního důchodu úhrnem měla 330 kop. Králi Maxmilianovi r. 1567 mistři udali stálý příjem v 91 kopách 26 groších míšeňských. Co a kterak počítali, nelze uhodnouti.[2])

Ke kolleji Všech Svatých nebo Andělské zůstávala za všecku dobu po válce náboženské jediná ves Tvršice (u Žatce). Bývala kollej Andělská z nejbohatších kollejí; vojnou „téměř všecky vsi odtud odtrženy jsou a jinam rozličným osobám zapsány, takže (mistři) již tu dobře malou živnost míti mohou z těch důchodů, kteréž jim zůstaly“. Takž stojí v listě krále Vladislava r. 1501, jímž dovoluje mistrům Martinovi a Duchkovi z kolleje, aby vyplatili té kolleji všecko, co ztratila.[3]) Nevyplatili asi nic. Ves Tvršici svrchu řečenou uvádí seznam z hrany XVII. věku, podotýkaje, že v ní r. 1378 kapitula kanovnická Všech Svatých na Hradě Pražském vysadila sedlákům emfyteutickým právem 5 lánů. V seznamě má Tvršice 8 poddaných lidí s platem výročním 18 kop; v platech jiných (asi z vinice) jmenuje se ještě 6 kop k té kolleji; byl by tedy všecek důchod její na hraně XVI. a XVII. věku 24 kopy. Před tím roku 1567 mistři králi udali příjem 26 kop míšeňských.

Na konec všimněme si úhrnných počtů. Roční důchod všech kollejí, jak ho mistři vyznali roku 1567 Maxmilianovi, byl na míšeňsko počítajíc 679 kop 9 grošů a některý denár ještě. V té summě počítáno z kollejí professorských 328 kop 49 grošů, z kol-

---

[1]) Arch. univ. A. 14. a. 413.

[2]) Tomek v D. P. IX. 200 upozorňuje na patrné nesrovnalosti udajů, jež mistři králi tehdáž dali, s jinými zápisy. Dokládá to příklady právě z kolleje Rečkovy.

[3]) Arch. univ. A. 12. 1. 194.

lejí studentských 350 kop 20 grošů.[1]) Kommisse na opravu university se Zalužanským v čele počítá r. 1609 důchodů z vesnic za 751 kop 37 gr. 2 denáry; k tomu přidává 177 kop platů komorních — „svaté almužny", kterou však mnozí zdržují a neplatí; z peněz (9400) půjčených na úrok mohlo by ročně přijíti asi 564 kopy. To by vydalo nejistou summu 1492 kop ročních; přidáme-li k tomu ještě činži z kollejí, počítanou v 395 kopách, byl by celkový příjem 1887 kop.[2])

Mnohem víc celkového příjmu počítá seznam z hrany XVI. a XVII. století. Kdyby počítal všecko všudy, co jsme svrchu uvedli za příjem jednotlivých kollejí, kdyby počítal platy selské, komorní, úroky z kapitálů, důchod z krčem, užitek z dvorů, vyšla by úhrnná summa na 1698 kop; kdybychom k té summě přidali 72 kop „interesse" z kolleje medické, o čemž svrchu nikde jsme se nezmínili, a kdybychom k tomu přidali činži z kollejí (395 kop), a roční platy ze vsi Vršovic, o níž v žádném seznamu se nemluví, a z níž r. 1605 probošt kolleje Václavovy bral 55 kop:[3]) vydalo by to všecko dohromady summu 2220 kop — a seznam spočítal 4283 kopy 7 grošů, řka, že jest to roční summa *omnium* proventuum ex omnibus bonis academiae. Tuto velikou a překvapující summu neumíme vyložiti. Snad dotčený seznam pořád počítal na české groše a konečnou summu přeložil si na míšeňsko, neb připočítal nějaké důchody, o nichž zevrubně nevíme.

Přiznáváme se tudíž, že všecka opatrnost a práce, která na toto kollejní počítání naložena, netěší se výsledku spolehlivému a že ze všeho pouze to vysvítá bezpečně, kterak kolleje co do bohatosti jdou v řadě za sebou. Nejbohatší Karlova, po ní v řadě Rečkova, Václavova, Česká, Nazaretská, Královnina, Laudova, Všech Svatých.

Abychom již zevrubněji přihlédli k tomu, jaké rozmanité práce a starosti proboštové a direktoři kollejní mívali se svými vsemi, pokud byli v nich vrchností.

Tu bylo nejprve sázeti rychtáře a konšely vesnické. To se dělo ročně. Nikdy probošt nejel do vsi sám; probošt kolleje Karlovy brával s sebou aedituos nebo radu svou, domovní hospodáře; přibíral toho onoho professora, zvával k tomu i z měšťanů pražských některého přítele university. Na příklad r. 1601 vyjeli do Michle direktoři kollejní s professory „obnovit úřad a spatřit hospodářství": rektor universitní Bystřický z Bochova, mistři Bydžovský, Trojan, Bacháček, Adam Skála ze Zhoře, Havel Štýrský, Václav Vlaverin, Jan Chorinnus, Jan Gotsmanius. Tedy 9 osob.[4]) Pokládali jízdu patrně za příjemný výlet z Prahy.

[1]) Rukop. univ. A. 17. VI. 124.
[2]) Mus. rukop. 23. H. 8. 278. Zpráva kommisse vytišt. u Dvorského v Pamětech č. 663.
[3]) Arch. univ. rukop. A. 34. 1.
[4]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 15. 150.

Vesničané byli povinni pány hosty pražské, svoji vrchnost, uctíti jídlem a pitím. Michelským mistři poručili r. 1603, čím je mají ctíti. Psali jim, „netoliko abyste dali koliks nekřehkých slepic, než aby dobrej kus masa hovězího bylo na polívku a dobrá hovězí pečeně“.[1])

Ta pocta hodokvasná byla vesničanům obtížna, nákladna; vzkazovali to mistrům sami. Michelští přišli na příklad r. 1600 do kolleje s prosbou, aby probošt a páni za nimi do obce nejezdili, alebrž aby je „obnovili“ v Praze, v kolleji, že sem přijdou všickni k tomu konci; prý „je draho, a mnozí z nich chleba svého nemají a že pánům chtějí za takovou kollací (t. j. hostinu) deset kop míšeňských, a jeden každý po slepici dáti“. Odpověď přijali, že probošt s pány přece přijede do vsi, však tentokrát bez nákladu a jídla bude. Bylo-li bez pohostění zhola, nevíme, ale pět jich tam jelo.[2])

Stran jízdy k obnově konšelů však proboštové nemívali stejného pravidla; do téže vsi jednou jeli, jiný rok si pozvali vesňany do kolleje. Ani při vzdálených vsech nebývalo stejné. Tvršickým, když docházely zprávy, že nechtějí platiti ouroku, r. 1590 mistr Bystřický píše, že již několikrát sobě umínil, aby mezi ně s dobrými pány sjel, a jak se mají a v živnůstkách jak se opatrují, pohleděl, letos prý tedy přijede; poroučí, aby „koňskou stravu“ opatřili, jakož i jídlo a pití pro uctění pánů, „aby nebylo skrácení, a oni jak náleží z nadělení božího uctěni býti mohli“. Tenkrát jel tam rektor Bydžovský s několika mistry. Odjíždějíce, mistři ustanovili za svého zástupce v Tvršicích písaře žateckého Matiáše Grylla z Gryllova mistra.[3])

Roku 1604 26. srpna zase jedou do Tvršic „mezi poddané“ o čtyřech osobách[4]) a r. 1620 v říjnu vzkazují po poslu, aby Tvršičtí pro obnovu přijeli si do Prahy a „čím jsou povinni, aby přinesli“ a kromě toho aby položili 8 kop pánům svým, které by na outratu naložiti musili, kdyby z Prahy do Tvršic jeli.[5]) Že v říjnu a při nebezpečných tehdejších cestách mistrům nechtělo se na takovou dálku jeti, nedivíme se, ale že naopak pro pohodlí mistrů všickni poddaní Tvršičtí z téže dálky musili do Prahy, to svědčí o ubohém postavení tehdejších sedláků i pod tak hodnými pány, jako byli mistři universitatis.[6])

Do Doubku, Baštku mistři jezdívali, to nebylo tuze daleko, proti tomu Dolanští, též nedalecí, nejednou byli citováni do Praž-

---

[1]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 15. 202.

[2]) Tamže 75.

[3]) Rukop. mus. 7. A. 14. fol. F. 20.—10. F. 8.

[4]) Oeconom. 15. 245.

[5]) Rukop. univ. A. 14. b. 539.

[6]) Na vybírání platů leckdy postavili mistři za sebe některého tamějšího blízkého přítele jakožto svého „ouředníka“. Takž r. 1588 nade vsí „Stvršicemi“ jest úředníkem Jan Hoch. Arch. praž. č. 1060. a. 224.

ských měst pro obnovu svých konšelů. Zvláště v pohnuté době předbělohorské stávalo se vesničanům i blízkým, že musili do Prahy, poněvadž mistrům se nechtělo k nim. Dolanským mistři r. 1618 řekli přímo, že „nemohou v těchto roztržitostech mezi ně dáti se najíti a jejich živnosti spatřiti“.[1]) V týchž roztržitostech dostalo se i Michelským, kteří byli takřka před branami pražskými, že nejeli páni za nimi, ale že bylo naopak; jenom jim probošt vzkázal, „což by na jídla obrátiti mohli, to aby na penězích přednesli“.[2])

Obnova konšelů v kolleji mohla klásti se také za trest. Roku 1594 14. máje totiž předstoupil rychtář z Počernic s konšely před probošta s prosbou, aby páni přijeli k obnově. Dána odpověď: „Jak jsou se před rokem nenáležitě a neuctivě k pánům ukázali, že toho hodni nejsou, aby tam páni měli vyjížděti, aby se tedy sami dali do Prahy najíti, že budou tu obnoveni a za tu večeři neb voběd aby po půl kopě míšeňské složili.“ Slyšíce o nemilé pokutě, Počerničtí dali se na prošení; slibovali, že napraví, čím se provinili. Když se tuze kořili, probošt odpověděl jim, že tedy k nim přijede s pány, „však aby skutečně to vynahradili, pakli by se toho nestalo, že tou summou přes to předce povinni budou“.[3]) Snad vinu měli tu, že loni pány špatně pohostili.

Když páni direktorové nebo proboštové s hosty do vsi přijeli k obnově, kázalo se, aby obec byla shromážděna, a hosté aby „vinšem“ a ruky podáním byli uvítáni. Kteří konšelé kde opomenuli vinše, dali na jevo mistrům vzdor a neuctivost. Tím právě začali svou neuctivost Počerničtí r. 1593, když k nim mistři přijeli. Rektor Trojan těžce jim domlouval, „že ruky nepodali, tím že dávají znamení k nevlídnosti“.[4])

Tato znamení nevlídnosti nápadně byla u vesničanů oblíbena zvlášť v posledních létech samostatnosti Pražské akademie. Na příklad r. 1618 mistři nuceni byli zahájiti obnovu Dolanským slovy: „Ačkoli jsou páni čekali od poddaných nějaký vinš v těchto časech nešťastných, nicméně že k nim mají naději, že jim všeho dobrého vinšují.“[5]) Téhož roku v Baštku sedláci opomenuli mistry direktory kolleje Nazaretské vítati, za to mistři obořili se na ně slovy, že jsou tak nestydatí, protože pánů svých ani nepřivítali, odkud se soudí, že neradi jich vidí“.[6]) Rok potom (1619) Dolanští ústy svého rychtáře Vyšína beze všeho přání a pozdravení žádali býti obnoveni v úřadě, načež dostalo se jim odpovědi vyčítavé, že „diví se pan děkan a páni, že jsou poddaní Dolanští

[1]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 209.
[2]) Tamže 206.
[3]) Rukop. arch. univ. A. 13 a. 286.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 275.
[5]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 209.
[6]) Tamže 345.

pánům svým v tyto nebezpečné časy vinše neučinili; nicméně že je propouštějí z povinnosti (t. j. z úřadů konšelských), a aby rychtář složil žílu". K tomu rychtář odvětil, že „z nerozumu" nepozdravil pánův vinšem, a hned vinš učinil. „Poděkováno jim z vinše, ač pozdního." Pak stala se renovací úřadu.[1]) Stejně jako Dolanští zachovali se r. 1620 před renovací vesničané z Dobříšku, kteří tehda akademii náleželi. Když byli požádali o propuštění z povinnosti, odvětil jim probošt, „že jsou se páni nadáli, že v těchto časech nebezpečných učiní vinš, nicméně že to jejich sprostnosti připisují a jsou té naděje, že to na srdci mají".[2]) Když téhož roku také Drahelčičtí a Nenáčovští se opovážili neříkati přání, probošt kolleje Karlovy, rozhněvav se, vynadal jim. Řekl, že to „připisují páni jejich hlouposti."[3]) Podotknouti jest, že také v týchž posledních dobách samostatnosti staroslavné školy nejhustěji v knihách proboštských psáno o neslušném ano necudném vzkazování sedláků mistrům.[4])

Proboštové se svými hosty na vsi hleděli také tomu, aby vesničané při obnově i jináč slušně si vedli. Roku 1618 je psáno v knize pamětní, že Váňa v Michli, „poněvadž byl při obnově před pány ožralý", odsouzen do kurníka a k pokutě deseti kop, jež mu potom sleveny na 7 kop.[5])

Když v shromáždění pánův a obce rychtář složil žílu nebo palcát jakožto znak svého důstojenství a práva, probošt se ptával, má-li kdo co stěžovati si do rychtáře, a rychtář do obce. Neměl-li rychtář žíly po ruce, což stalo se roku 1619 Vyšínovi z Dolan, obdržel výtku především a přede všemi. Domluveno mu tenkrát, „že žíla není přítomna, ježto král bez koruny nemůže korunován býti". Pak teprv, když žíla tu, jedni na druhé mohli žalovati. Vyšín na příklad žaloval tehda, že jsou mnozí nedbanliví k poctám božím a leniví.[6]) Roku 1620 týž Vyšín nejprv pravil, že nemá do nikoho nic žalovati, jen prý Čirotka že nechodí do kostela. Když pak znovu zvolen za rychtáře, přece věděl co žalovati; prý „sousedé někteří div že mu jako i ženě jeho mezi voči nevskočí". Na to mu odpověděno, aby takové „neupřáhané" trestal.[7])

Do rychtáře žalovali sedláci řídko kdy, byl by se mstil nad nimi. Roku 1618 Baštečtí osmělili se při obnově mistrům stížně oznámiti, že rychtář Popek jim šelem a viselců nadává, ale „directores" odpověděli: „Jste tak nestydatí, protože pánů svých ani

[1]) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 213.
[2]) Tamže 314.
[3]) Tamže 363.
[4]) Nejobyčejněji vzkazují pánům, že by je z . . . . li. Arch. univ. A. 14. b. Na str. 370. již kolikátý příklad.
[5]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 156.
[6]) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 213.
[7]) Tamže 243.

jste nepřivítali, odkudž se soudí, že nerádi jich vidíte!" Potom rychtáři přece domluvili.[1])

Po žalobách byla volba nových konšelů. Počet jich nebyl všude stejný, také jich pomocníci v úřadě nebyli o počtu stejném. V Michli kromě rychtáře volíváni obyčejně 4 konšelé, 2 kominíci, 4 hajní. Kominíci ohledávali komíny, aby předešli požáry, hajní měli hlídati lesy a rybníky. Roku 1600 voleno však v Michli 5 konšelů, 3 hajní a 2 kominíci.[2]) V Počernicích bývali 4 konšelé, 2 kominíci, 2 hajní; r. 1620 počet konšelů byl stejný i kominíků, ale hajnými učiněni tři sousedé, a dva k nim přidáni jakožto „výběrčí" berní. V Drahelčicích bývali tři konšelé, dva kominíci, dva hajní; v Nenačovicích bývali konšelé jen dva, kominík žádný, hajní dva. Rychtář volen všude zvlášť.

Způsob volby rychtáře a konšelů také nebyl všude stejný. Někde probošt a mistři dopustili hlasovati, a co všecka obec uhlasovala, platilo; jinde mistři volili sami, koho chtěli; jinde k vyzvání mistrův určil rychtář, koho míní za nejlepšího ku konšelství. Michelští na příklad vždy bývali vyzýváni, „aby hlasy dávali, kdo by jim za rychtáře měl představen býti". Ty hlasy písař přítomný sbírával.[3]) Také o Tvršických psáno, že hlasy dávali.[4]) Dolanským zase mistři sami určovali. Roku 1621 žaloval rychtář Vyšín do spurnosti souseda Herzštusa, a páni toho Herzštusa za rychtáře vyvolili schválně a Vyšína učinili konšelem.[5]) A r. 1588 když páni přijeli do Psář, „povolán Jan Starý krčmář (rychtář dosavadní) a dotázka naň učiněna, kohoby chtěl na svém místě míti, oznámil, že není k té povinnosti žádný způsobnější jako Kolčava." Volen tedy Kolčava.[6]) Při obnově v pondělí svatodušní roku 1583 v Počernicích položiv palcát, rychtář žaloval, když je „rovnání", že mu sousedé nejdou do hromady; pak se ho, když obec povystoupila, mistři ptali, koho by odporučil za rychtáře. Odpověděl, že Brejchu (Brikcího) nebo Pernštejnského, ale Brejcha že se opíjí, a Pernštejnský „že nikda pravdy nepoví". Musili tedy páni po tomto odporučení voliti sami, koho se jim vidělo; volili Maška, Brejchu dali mezi hajné a Pernštejnského mezi konšely.[7])

Zvolený rychtář a konšelé přísahali rukou dáním Bohu, proboštu, mistrům, že budou cti boží, potom dobrého pánů svých i vší obce vyhledávati, zlé tupiti, dobré velebiti, soudy spravedlivé činiti. Sedláci za hajné zvolení přísahali, že budou lesů a potoků hleděti, za slušné peníze jako cizopanským tak domácím lesy prodávati a je pilně spatřovati, aby ani sekáním, ani pastvami, ani

---

[1]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 343.
[2]) Oeconomica arch. zemský 15. 75.
[3]) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 211.
[4]) Tamže 539.
[5]) Tamže 274.
[6]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 148.
[7]) Tamže 3.

lovením ryb, lapáním raků škoda se nedála; škůdce že přivedou neb oznámí. [1])

Po volbě probošt nebo některý z mistrů míval řeč k vesničanům a zvlášť k úřadu konšelskému napomínavou. Nejprv, aby všickni hleděli statku kollejního, aby nedopouštěli ho mrhati a sami aby také nic nebrali, nekazili; aby sobě samým hlídali statečků od ohně, komíny aby aspoň jednou měsíčně ohledávali, jsou-li spraveny; kdo neměl komínu — a takoví byli ještě r. 1601 v Michli [2]) — aby si ho dali dělati, neboť bez něho nebezpečenství ohně větší; napomínáni dosti často, aby do hromad obecných chodívali sousedé a neposílali místo sebe manželek, což vyčteno na příklad r. 1607 i Michelským; [3]) vůbec vždy napomínáni všickni k zbožnosti, aby jména božího nebrali darmo; Počernickým r. 1620 řečník mistrský pravil, „chtějí-li zlořečenství božího ujíti, aby pobožně živi byli a vrchnosti své sobě vážili". [4]) Někdy — jako na příklad r. 1618 Doubeckým — uložil napomínající probošt hned určitou pokutu několika grošů, kdo by zanedbal kostel. [5])

Také byli vesničané napomínáni, aby nekarbanili, statek nepropíjeli, bez vůle pánů ho dluhem netížili, ale spíš vzdělávali. Kde měli mistři dvůr — jako v Drahelčicích — tu bývali sousedé bližší i vzdálenější napomínáni, aby v čas k tomu dvoru oráním nebo jinou prací robotovali; když některého roku nedbu v tom osvědčili, byla jim při obnově řečena místo napomínání důtka, a Dolanským r. 1617 uložena i penežitá pokuta. Vymlouvali se Dolanští, že neměli na orání při dvoře Drahelčickém dosti potahů a dost obroku, prý nabízeli Drahelčickým sud piva, aby to za ně zorali. Odsouzeni jsou i s rychtářem Vyšínem, aby položili 50 kop trestu, nebo „co by chtěli proti té summě podati". [6]) Viděti, že mistři dali s sebou smlouvati.

Konšelé zvlášť napomínáni před veškerou obcí, aby opatrovali sirotčí statečky, a kdyby který statek sirotčí neb i jiný ku prodeji přišel, aby ho poctivě a věrně „šacovali".

Někdy také připojil probošt, zdali dovoluje posvícení sousedům či nedovoluje, neboť i v tom bývali závisli vesničané. Slaveno-li posvícení bez dovolení mistrů pražských, byly z toho pokuty. Roku 1583 odsouzeni proto Drahelčičtí, rychtář, „že povrhl obyčej starodávný", měl dáti žita strych, konšelé po půl strychu. [7]) Zvláště v poslední době nepokojův a vojen mistři posvícení zakazovali, ale nevíme, aby se byli zřekli náhrady za po-

---

[1]) Tamže 71. Rok 1584.
[2]) Oeconomica č. 15. 150.
[3]) Tamže 400.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 14 b. 354.
[5]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 279.
[6]) Rukop. arch. nniv. A. 14. a. 150.
[7]) Tamže 65.

hoštění, jímž byli vesničané mistrům o posvícení povinni. Aspoň r. 1621 michelský rychtář na místě sousedů přednášel mistrům prosbu, „aby jich páni ulitovali a místo posvícení strojení 10 kop od nich vzali". K tomu mistři tehda přistoupili.[1])

Jakož patrno, první osobou na vsi byl rychtář. Toho proboštové a direktoři činívali odpovědným za všecko, někdy i poněkud přísně. Roku 1618 drahelčický rychtář přišel do kolleje oznámit, že nějaký Málek s ševcovou zle jest živ, manželu té ševcové že dávali utrejchu a psího lejna, aby se ho zbyli — a probošt ihned odsoudil rychtáře k pokutě 3 kop, „že takové neřády přehlídal".[2])

Aby měl autoritu, proto mistři rychtáře obyčejně brávali v ochranu, když se proti němu sousedé vzpírali. Roku 1619 při obnově v Počernicích žaloval rychtář na Staňka, že jest největší buřič a že na své hlavě zakládá všecko.[3]) Dostalo se mu za to universitního kurníku.

Rychtáře obci neoblíbeného nechávali proboštové vesničanům někdy schválně z úmyslů pochopitelných. Takový neoblíbený, a lze říci, špatný člověk byl v Dolanech rychtář Vyšín. Mistři o něm věděli, že „proměňoval mezníky", což byl v oné době zločin z nejtěžších, věděli, že odírá sousedy ve své krčmě, ale za mnoho let vždy ho dosazovali za rychtáře zase. Trpěli mu, že chodil udávat jiné rychtáře do kolleje.[4]) Několikrát byli mistři sami nuceni opříti se jeho zpupnosti. Roku 1618 chtěl „instrukci proti sousedům, jednak co že má dělati, když neposlouchají rozkazů panských a rozkazů jeho, v krčmě aby mu napomáhali všickni, do kostela chodili". Tentokrát se mu dostalo odpovědi nekalé, prý „že směl zahrávati s pány a že sepsal instrukci, jakby se měli poddaní chovati k němu", ať položí pokutou 50 kop. Ale pak ho volili kolik let zase.

Proti tomu rychtáře Ducháčka v Michli, jenž se jim nehodil, pro smělost odhodili mistři docela. Roku 1618 jim oznámil, že na své místo v rychtářství volil jiného, sám že už nechce býti rychtářem. Direktor kolleje mu oznámil prudce, „že se páni nemohou vynadiviti jeho všetečnosti, že pány své informovati smí, jakby poddané své obnovovati měli, pročež že se mu ukládá pokuta deseti kop". Při volbě pak dostal 19 hlasův, a jiný kandidát Horák obdržel sedm; mistři však proti zvyku volili Horáka, neboť „jest příkladů mnoho, že neměli pozor na zdání mnoha, tehdy že Horáka volí, nebo Ducháček jest luxui deditus".[5])

---

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 274.
[2]) Rukop. univ. arch. A. 14. a. 243.
[3]) Tamže 274.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 150.
[5]) Tamže 206.

Rychtář byl povinen ob čas docházeti do kolleje a dávati zprávy. Neměl přicházeti s prázdnem. Jednomu rychtáři r. 1584 Bacháček učinil napomenutí, „aby s tak prázdnými rukami nepřicházel, než podle starobylého způsobu s sebou hrudku másla májového přinášel, poněvadž i toho dobrodiní se mu dostává, že žádných slepic neplatí“.[1]) Rychtář psářský, kdys r. 1605 maje jíti do kolleje k mistrům, na odhodlání se opil a u mistrů mluvil tak, „že sobě kurník vyřečňoval“.[2]) Stejně tak zvedlo se r. 1608 poslům rychtářským z Michle; spili se v bráně Svinské páleným tak, že jeden z nich, Ducháček, přišed do kolleje, ulehl na zahrádku a tam spal „na velikou potupu pánů svých a hanbu toho domu“. Dán do kurníka a odsouzen k pokutě jedné kopy.[3])

Drábů venkovský rychtář neměl k exekutivě; pokud nepomohla mu čeleď domácí, musili pomáhati sousedé. Takž víme, že r. 1591 „sousedé“ z Nenačovic s rychtářem přivedli Jana mlynáře a Kašpara bratra jeho do kolleje mistrům, a rychtář vinil zajatce, že mu zapálili dvě stodoly, poněvadž jednoho z nich byl dal do klády pro neposlušnost.[4])

Kládu čili řetěz pokutný mívali rychtářové ve své chalupě.

Někdy oni bezděční sedlští drábové sobě velmi po sousedsku vedli. Na příklad r. 1581 majíce z Trčous dopraviti panu Krištofu Laubskému z Lub zběhlého poddaného Kubu Fučíka, „dva dni v krčmě sychrovské s ním pili a nešetříc jeho v té krčmě jsou jej ztratili“. Vězeň vrátil se do Počernic na panství mistrů zase, v tom pro něho přišli drábové sedlští znova. Rychtář akademický jim půjčil řemenu a řetězu na vězně Kubu Fučíka. „Ale ti vyslaní, majíce jej vésti, v krčmě jsou okolo 3 kop s ním propili a potom, vazby rychtáři navrátivše, prostého s sebou do Prahy přivedli, tu s ním opět pili a nešetříce jeho podruhé jej ztratili“.[5])

O rychtářství dědičném jest v pamětech zápis jen ze starší doby. Zachoval se hamfešt rychty dědičné v Drahelčicích z r. 1455.[6]) Byla rychta koupena od Šimona spolu s krčmou a pustým hradem, jeden lán půdy byl k ní bez platu ročního od mistrů rychtáři svobodně propuštěn, ze 4 lánů rolí měl platiti úrok, a to z lánu měl ouročiti po 2 kopách grošů českých; z krčmy a ze dvou pustých lánů měl dávati ročně 1 kopu 25 grošů. Dále povinen byl rychtář mistrům sloužiti koni a vozem. Měl je voziti do vsi a ze vsi do kolleje, kdykoli potřebí. Na zpropití mistři mu měli při

---

[1]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 77.
[2]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 429.
[3]) Oeconom. č. 15. 400.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 191.
[5]) Arch. univ. A. 47. 115.
[6]) Rukop. univ. arch. A. 17. I. 2. 926. má datum 1443 a 1445. Tomek v D. P. IX. 203. má asi správněji r. 1455. Též v Č. Č. Mus. 1847. I. 532.

tom dávati po 2 groších, zůstal-li by v Praze přes noc, měli mu dáti stravu a groš na koňský obrok; sousedé měli rychtáři pomáhati strychem ovsa ročně, také měli se skládati na oběd, když páni z Prahy k rychtáři přijeli; za to ještě svolili mistři, aby si rychtář slovil zvěř malou a ptáky, ale 2 částky z lovu aby odváděl mistrům, učině „věrně a pravě". Rychtáři též náleželo souditi dle hamfeštu malé viny, velké náležely mistrům. V XVI. století rychta dotčená nebyla již dědičnou; vímeť, že rychtář při obnově pokaždé volen. Ale kterak si rychtu mistři vysvobodili, nevíme.

Husté, nekonečně i mrzuté zaměstknání proboštové mívali se soudem vesnickým. Bylo sic určeno, aby drobné věci soudní rychtář spravil sám, těžší aby přišly před probošta a mistry, takže by bylo postačilo, kdyby mistři teprv při obnově, při výjezdě svém do vsi byli rozhodli věc, na kterou nestačil rychtář. Ale tak to nebylo. Jednak některé trestné neb i sporné věci žádaly opatření rychlého, a jednak lidé vesničtí velmi rádi pobíhali soudu rychtářského a hned v první ránu utíkali se k mistrům do kolleje. Mistři proboštové a direktoři kollejní, aby nebyli přes tu chvíli vytrhováni, ustanovili k takovým vesnickým návštěvám soudním v kolleji den v témdni určitý, ale vesničané i mimo úřední den přijížděli, nejvíce s žalobami stran bití, zvlášť kdy bití bylo tuze veliké. Na příklad r. 1605 Jiřík Pernštejnský z Michle dal se dovézti do kolleje na voze a tu proboštovi žaloval na Jiřího Šestáka, že ho zbil kamením, až mu slezinu obrazil.[1])

Zajímavo jest pozorovati, s čím vesničané přicházeli na soud proboštův. Nejčastěji s nadávkami a s bitím. A což všelijaké to byly nadávky! Roku 1620 stěžoval si Martin Urbanův do Víta Šlapánka, že mu nadal „zmučených".[2]) Rychtářka z Drahelčic r. 1621 vinila jinou ženu, že jí dala „šelmovských mastikulek" a že ji poprala pro vypasování trávy na cestě.[3])

Mezi pračkami a bitvami bylo nejvíc bití krčemných. V Michli r. 1600 poprali se i konšelé tou měrou, že je probošt všecky odsoudil do vazby. Také s rodinnými nesváry přicházeli vesňané do kolleje. Roku 1598 volána do kolleje Šantrová z Počernic, protože s rychtářem dceru svou bila, aby se nevdávala; sbili ji, že byla až na smrt. Rychtář vymlouval Šantrovou; děvče prý nestůně od bití, „však ji toliko loktem z šindele ubodila, až se přelomil". Probošt kázal zavříti oba, ženu i rychtáře.[4])

Manželské spory, pokud bylo možná, mistr probošt rád smiřoval. Roku 1621 přišel k proboštské soudní stolici Jakub Kolář

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 294.
[2]) Rukop. univ. A. 14. b. 248. Zmučeným se tu míní člověk podezřelý, katem dotazovaný na mučidle.
[3]) Tamže 387.
[4]) Oeconom. v arch. zemsk. 14. 44.

žaluje, že má s manželkou nedorozumění, od tří neděl prý na něho nemluví, a když s kým stojí, povolává naň, že utrácí sirotčí, a ona že své vzala a vrhla psům. Vzala si ho patrně jako vdova a hněvala se, že utrácí. Prý jí dal za takovou řeč pohlavek, ale syn prý ho za to ihned popadl za vlasy. Probošt na konec manžely smířil, podali si rukou.[1]) Týž Jakub Kolář, jsa konšelem v Michli, byl viněn, že v Nuslích a v Praze velmi mnoho peněz — až i po deseti kopách — prohrává. Volán jsa k proboštovi, vymlouval se, že hraje pouze o krejcar. Probošt soudce tentokrát přestal na výhrůžce.[2])

O pych, rušení držby sedláci poddaní i cizopanští velmi často do kolleje se přihnali. Tou příčinou probošt s pány někdy odhodlal se k podivnému rozsudku. Na příklad roku 1618 z Michle přišli k soudu proboštovu Horák s Hrubšem, že se nemohou srovnati o nějaký ostrůvek. Když se byli v kolleji dosti nahádali, probošt oznámil „dictum panské“ nebo rozsudek, že „páni tedy ráčí ujímati toho ostrůvku sami, kdo bude chtíti ho užívati, aby jej koupil od nich, že mu jej pan děkan a páni prodati chtějí“.[3]) Ze Strašnic přišel r. 1621 k proboštovi žalovat Matouš, že poddaný pánů professorů, Šašek, koupil od vojáků krávu, Matouši ukradenou. A když se byly obě strany zase dosti namluvily, probošt vyřekl dictum: „Poněvadž se nemůže poznati, čí by z nich dvou ta kráva byla, a páni nejsou bohové, že se odkládá do dvou neděl, aby se opatřili svědky.“ [4]) Ale i se svědky bylo o krávu ještě kolik stání, a probošt s mistry nevěděli, kterak rozhodnouti.

Naopak také přicházeli poddaní k proboštovi, aby se jich v podobných věcech ujal u jinopanských soudů. Roku 1617 poddaný řezník žaluje, že dal na pastvu vola, a on mu utekl mezi jeleny na jinopanské grunty. Chtěl ho; prý zaň dlužen — a direktor kolleje Nationis, Troilus, měl ho vymoci.[5])

Nade všecko nejčastěji přicházeli cizopanští oustně i písemně k soudu proboštskému s žádostí, aby na svých poddaných jim dopomohl dluhu spravedlivého.

S čarami proboštský soud míval podivně málo kdy co činiti. Roku 1620 rychtář z Doubku přivedl Šedivkovou, že v jeho zahradě kouzedlně brala třísky. I odvětila prostá žena, že nemohouc smetany stlouci, chtěla těmi třískami si pomoci, ale kouzelných slov že při tom neříkala. Probošt učinil dictum na ony doby moudré dost, prý žena dopustila se pouze pověry a nikoli čar, neboť nechtěla toho užívati k ublížení bližního; však pro tu pověru ať má

---

[1]) Rukop. univ. 14. A. b. 255.
[2]) Tamže 274.
[3]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 190.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 260.
[5]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 325.

trdlici nebo kurník universitní, děti její ať nemají pro toouhony žádné.[1])

Dosti často přinášeny k soudní stolici proboštů nebo direktorů žaloby pro zmrhání děvčat a pro nemravnosti všeliké. Bylo-li lze skončiti žalobu svatbou, mistři obyčejně se odhodlali k takovému konci spíš, než aby trestali. Ale ne vždy. Roku 1620 na příklad vyřčen ortel nad dvěma, kteří se „něčeho z nerozumu a mladosti dopustili“, aby na tři míle byli prázdni gruntů akademických, vrátí-li se, že mistři podají je k světskému právu,[2]) kteréž bývalo ovšem nemilosrdnější; to rozdávalo za tu vinu u pranýře „pardus“. V těch věcech býval někdy soud mistrovský velmi shovívavý, snad proto, že by přísná spravedlnost byla stála některé útraty katu. Roku 1617 žalováno, že v pastušce v Mečířích tři dcery zle živy jsou, muže svádějí, ano že i rychtář tam dochází. Mistr Kampanus, direktor kolleje Laudovy, kamž Mečíře příslušely, rozhodl, aby rychtář zaplatil 5 kop pokuty, a s tím bylo dosti. Když téhož roku od téhož rychtáře Buriana Papera obžalována byla děvečka pro zmaření plodu, Kampanus nejprv rozhodl, aby pro ten těžký zločin podána byla konšelům a katu do Nymburka; již napsal o to psaní, ale pak ortel zrušiv rozhodl v nově (tu zajisté pro ušetření výloh): „Poněvadž ta děvka není poddaná panská (t. j. kollejní), aby rychtář dada ji do klády potom ji propustil, aby byla prázdna gruntů.“[3])

Vůbec také z jiných kollejí soudcové k ženám z jiného panství v příčině mravnostní nebyli horlivi tak jako ke svým poddaným. Roku 1595 v Nenačovicích rychtář viděl na ženě Jana Štveráka nějakou úhonu, ale probošt kolleje Karlovy odmítl žalobu, řka, že dotčená žena nebyla „na našich gruntech“ rodilá, že byla opatu svatojanskému z gruntů ukradena, opat že za ni dostal libru pepře, a že už odtamtud přišla zmrhaná. Tedy nechána teď na pokoji.[4])

Šlo-li o vraždu nebo jiný těžký zločin, probošt a mistři vinného poddaného svého chtěj nechtěj podávali konšelům nejbližšího města, aby ti rozsoudili a potrestali. Zvláště senát staroměstský v tom mistrům sloužil začasté.

V trestních rozsudcích svých mistři nebývali kruti; sedláci také brali šatlavu někdy po sousedsku lehce. Na příklad r. 1600 otec jednoho vězně, v městské šatlavě zavřeného, požádal probošta, aby syn byl už vypuštěn v pondělí, „že musí holubí baňky vytřásati“.[5]) Pustili ho zajisté. Na odpor tomu, byl-li vinník příliš tvrdý, a vina jeho zlá, probošt s mistry až i na rok dodrželi ho

---

[1]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 289.
[2]) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 232.
[3]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 308.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 308.
[5]) Oeconomica arch. zemsk. č. 15. 57.

u vazbě. To stalo se v Počernicích nezdárnému synovi Adamovi Miškovic, jenž drže s macechou otce upral. Ba týž, když znova se provinil, odsouzen od samých mistrů na galeje jako zločinec nejhorší, ale další úvahou mistři proměnili trest u vyhnanství na 15 mil daleko. Upsati se musil zločinec ten na radním domě v Starém městě, že bude gruntův akademických na vždy prázden.[1])

Řízení probošt míval u soudu vždy stručné. O advokátech nebývá řeči. Jen jednou — r. 1619 — je nechvalná zmínka o řečníkovi nebo advokátovi. Přišla z Řeporej Čtyrgroška s řečníkem a ukázala proboštovi list z knih akademických, jímž dokazovala právo k nějakému statečku nebo k „spravedlnosti". Vyšlo však na jevo, že řečník list akademický padělal. Na to bylo i hrdlo. Šlo o zničení podvodníkovo. Kampanus v tom rozumu jakožto direktor kolleje Rečkovy, k jehož soudné stolici věc přišla, učinil s mistry diktum, že se řečník dopustil podvodu a že tudy o poctivost přišel, ale když nepoctivý advokát „pro své dítky, manželku a přátely" prosil, mistři odpustili zhola a zrušili ortel.[2])

Pokud jsme mohli souditi z přemnohých zápisů o soudě misterském nad poddanými, vyznáváme, že lid sedlský pod akademickým panstvím žijící mohl býti se svou učenou vrchností spokojen, spokojenější nežli poddaní leckterého urozeného pána, trápení na hradech v lidomornách a v podzemních „kabátech". I protož tuze nelibě dotýká se, čteme-li v pamětech universitních, že po bitvě bělohorské před samým koncem Karlovy školy vysoké nejedni sedlští lidé, domnívajíce se, že mistři jim rozsudkem ukřivdili, utíkali se ke knížeti Lichtenštejnovi proti mistrům.[3])

Pokuty ze soudu nebyly proboštovy; o ty sdělovali se všickni mistři kollegiáté.[4])

K soudům sirotčím, pokud jich probošt nevykonal při obnově konšelské, bylo jezditi do vsí zvláště, což byla, jako všecko jiné soudní obtěžování, ztráta času a námaha. A přec nemohli mistři jakožto moudrá vrchnost nechávati sirotkův a jich statečků bez dozoru; sirotčí jmění musilo nějak býti spravováno, aby sirotek dorosta vzal své. Tou příčinou proboštové nestačili konšelům vesnickým hleděti do prstův, a našli-li někde ujmu, hned nuceni konšelé s rychtářem nahrazovati. Na příklad r. 1599 direktoři kolleje České vyjeli si do Michle k soudu sirotčímu a při první prohlídce nalezli, že v pokladnici sirotčí místo dvanácti kop leží dvě. Rychtář pravil, že neví, „kde by se dělo 10 kop". Ale odsouzen s konšely, aby těch deset kop přinesl do kolleje.[5])

---

[1]) Rukop. univ. arch. A. 13. a. 62. a 64.
[2]) Rukop. univ. arch. A. 14. b. 197.
[3]) Doklady v kopialu děkanském v rukop. univ. arch. 14. A. b.
[4]) Doklad v Oeconom. v arch. zem. č. 14. 616.
[5]) Oeconom. 15. 39.

Probošt na sirotčím soudě zvláště musil ohledávati, pošacoval-li rychtář s konšely poctivě stateček sirotčí, jenž měl býti prodán. Tou příčinou počernický rychtář Jiřík Pernštejnský s konšely svými s těžkou potkal se r. 1585 výčitkou, že tak lacino směli grunt Šimunkovský pošacovati, že při tom neměli zření ani nad sirotkem ani na svou povinnost.[1]) A což proboštové napsali se listů o spravedlnosti svých sirotků a vdov přes pole k vrchnostem cizím, které jim je zadržovaly!

Jest otázka, co probošt a mistři za to nekonečné soudní a jiné starání od sedláků a chalupníků měli požitečného. Svrchu jsme uvedli za první důchod výroční nebo úroční platy. Uvedli jsme je celkovými summami. Jednotlivec platil jeden víc, druhý méně dle starodávných zápisů urbárních. Na prvním místě rychtář býval povinen ty platy dvakrát v rok vybírati a do kolleje odváděti. Také mistr probošt při obnově sháníval se po úrocích sedlských.

Mimo platy sedláci bývali kolleji povinni úročními slepicemi a vejci, což se zároveň s penězi vybíralo nebo na peníze uvádělo. Psářští mívali kromě toho všeho na sobě i tu podivnou povinnost, že každý soused k sobotě po pěti košťatech a po otepi jalovce musil do Prahy pánům odeslati. Tak jim r. 1601 se poroučí, starým-li právem či nově, nevíme.[2])

Roční platy neboli úroky proboštové a direktoři vybírali časem přísně, neboť nedoplatky probošt byl povinen hraditi sám ze svého; milosrden mohl býti, mohl dluhu počkati, mohl ho i za příštího probošta upomínati, ale pořád za celou summu ručil, a ouroční platy novému proboštu měly přednost před zadržalými platy, proboštu starému povinnými. Odtud tedy přísnost. Roku 1592 Chorinnus, probošt kolleje Karlovy, káže si nějaké dlužníky úrokův „v řetězích“ do kolleje dovésti.[3]) Však nemohli-li sedlští lidé bezelstně zaplatiti, mistři druhdy i promíjeli, ale ovšem teprv po poradě. Na příklad hned pod tím zápisem, aby dlužníci přivedeni byli v řetězích, stojí psáno, že Počernickým se ourok odpouští, protože vyhořeli (1592).

Také krupobití bývalo dostatečným důvodem k slevě nebo k odpuštění úroku. Ba proboštové s povolením kollegiátů v těch nešťastných příčinách i účinně pomáhali, půjčujíce poddaným svého obilí k osití, když naříkali, že nemají, čím osíti.[4]) A nepomohli-li jináče, aspoň pohořalým mistři vydávali podle tehdejšího oblíbeného zvyku list na žebrotu,[5]) s kterým pak chodili po městech, shánějíce groš na postavení nové chalupy.

---

[1]) Rukop. univ. arch. A. 13. a. 35.
[2]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 110.
[3]) Rukop. univ. arch. A. 13. a. 265.
[4]) Rukop. univ. arch. A. 14. b. 328.
[5]) Roku 1583 Kenačovští ho dostali. Rukop. univ. A. 47. 132.

V posledních zlých dobách mistři, jsouce sami v tísni peněžité, byli i vynalezaví, leda by nepřišli o gruntovní peníze. Roku 1622 poručili vdově Mařencové, když nemohla platiti, majíc statek po muži v dluzích a dětí hromadu, aby se vdala, a kdo by jí chtěl, aby ji koupil s dluhy všemi. A ženich se našel; probošt a kollej přišli k svému.[1])

Krom úročních platů poddaní kollejní byli povinni odváděti professorům zemské berně. Kolleje totiž byly starým privilegiem (1376) daní osvobozeny krom zemských obecných, a ty skládány na poddané. Každý probošt odváděl berně za své lidi, ale ovšem musil pečovati o to, aby je od lidí obdržel. A tu se opakovaly způsoby rozmanité jako při úročních dávkách. Proboštové nutili, trestali, shovívali, čekávali, ač tu byli odpovědni za berni. V posledních nepokojných dobách nejednou vymluvili se poddaní, berně neodvozující, že nemají z čeho odvozovati, že jsou zhubeni od soldatů; jindy kladli za omluvu, že jsou zhubeni od krupobití, od ohně. Zhola odpustiti nebo „pasírovati" berni mistři nemohli, ale prosívali u zemských berníků za své poddané velmi ochotně. Probošta kolleje císařské Kampana r. 1620 rychtář z Doubku Kaucký „toužebně" prosil o pasírování berní pro krupobití 16. června; Kampanus ihned slíbil, že přednese berníkům; pak vzkázali tutéž prosbu všickni Doubečtí řkouce, že nemají ani na chléb. I těm slíbena pomoc; domovní daň probošt odpustil, úrok slevil na půl.[2])

Probošt berni rozvrhl na jednotlivé statky dle jich gruntovní velikosti. Na příklad r. 1584 v Počernicích jest 18 osob berní povinných, z nich platil rychtář Mašek nejvíc, 20 grošů bílých, ostatní platili po desíti groších; v Nenačovicích z jedenácti osob dvě platily po 20 groších, ostatní po desíti.[3]) Zdá se, že sedláci mistrům berně odváděli správněji, nežli mistři berníkům.

Někteří poddaní byli kromě platů mistrům i robotou povinni. Robotovati musili zvláště ke dvorům universitním. Neochotné robotníky mistři trestávali. Roku 1619 na příklad tuze domluvili Drahelčickým, že nějakou oulehli nezorali, „že není při nich kázeň ani bázeň, aby šli do kurníku, a Mařenec že kýval hlavou k napomenutí pánů, aby se vyprodal".[4])

Zvláštní druh roboty ukládán některým poddaným ten, že byl povinen, kdykoli a pročkoli přišel do Pražských měst, postaviti se nejprv u probošta v kolleji. Asi proto, aby něčím posloužil, bylo-li by třeba, při nejmenším aby byl aspoň do své vsi poslem od probošta, chtěl-li co rychtáři vzkázati. Psářským r. 1601 po-

---

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 397.
[2]) Tamže 475.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 60.
[4]) Arch. univ. A. 14. b. 328.

hroženo, nebudou-li se stavěti u probošta, že položí každý provinilec pokuty 10 grošů.[1])

Jako zemskou berni tak i povinnost vojenskou mistři skládali na své poddané. Kterak to pořizováno, vysvítá z listu, jejž mistři píší r. 1601 „mustrherrovi“ vojenskému Janu Lobkovicovi. Píší, že mají statku učení Pražskému náležitého za 4700 kop grošů českých, však zbroje, koní, nápravníků že nemají; „předkům že jest se ta milost vždy činívala, že k vypravování rejtharů nebyli potahováni, než toliko pěším lidem pokud možno pomoc že činívali“; teď prý mají poddaných 146 osob a z těch že na vojnu nařídili dvacátého člověka.[2]) Bylo tedy universitní vojsko vesnické v sedmi osobách všecko. Vojsko z r. 1605 bylo v devíti osobách vybraných ze vsí jmenovitě uvedených, z Doubku, Počernic, Trčous, Michle, Dolan, Psář, Baštku a z Mečíř.[3]) Některou zbraň mistři poskytli, jinou poddaní byli povinni koupiti sobě sami.[4]) Universitní vojsko vesnické přidávalo se „dle starého obyčeje“ k vojsku Pražan pod stejného vůdce. Proto také pražský purkmistr r. 1594 vzkazuje do university žalobu, že z vesnického vojska do Uher od mistrů poslaného čtyři utekli, a uvádí jich jména na potrestanou.[5])

Na vzájem mistři zase v příbězích válečných chránili své poddané a jich stateček, jak mohouce. Prosívali hejtmanů krajských, aby vesňanů nestěžovali nad míru ložírováním vojska, tehdáž tuze surového. Prosby ovšem nebývaly někdy nic platny. Takž na příklad, když táhl Matiáš proti bratru Rudolfovi r. 1608, sotva že byli professorové za své poddané prosili (v květnu), rychtář z Počernic oznámil v kolleji, že mají u sebe (a zvlášť ve dvoře Čertouzích) tři sta jízdy, a ti že jsou jako lupiči, i do zamčitých pokojů se lámou. Mistři žalují u císaře; podávají seznam škod svých i vesnických. Když se blížilo vojsko Matiášovo, mistři kázali dobytky z blízkých svých vsí a dvorů hnáti do Prahy, třeba do kolleje Nazaretské neb Rečkovy, a byli hotovi do kollejí přijmouti i svršky svých lidí od vojáků ohrožených. Tenkrát něco toho zachráněno skutečně, ale „vzteklý a loupeživý lid uherský“ přece veliké škody zdělal ve dvoře v Trčousích, kdež pobrali do třiceti ovcí a obilí nad kopu strychů i ouly včel surově spálili, takže dvůr mistrům zanechán téměř pustý. Když v únoru r. 1611 blížili se ku Praze Pasovští, poddaní zase utíkali se k mistrům o pomoc. Šafář z Čertouz přinesl do kolleje i kohouta s 35 slepicemi; co necháno dobytka ve dvoře v Čertouzích, v Michli, v Drahelčicích, z toho část pobrali Matiášovi loupeživí Valouni; kdyby dobytek

[1]) Oeconom. 14. 110.
[2]) Arch. mus. Opis 1601.
[3]) Oeconom. v arch. zem. 14. 409.
[4]) Arch. univ. A. 14. b. 344.
[5]) Arch. univ. A. 13. a. 293.

byl tehda ochranu měl v kollejích pražských, mohl býti přichráněn. Je to vůbec nezvyklý obrázek, že dobytek a drůbež vesnická chrání se v kollejích!

Některý užiteček proboštové měli dále z toho, že vydávali svým poddaným listy fedrovní a propouštěcí nebo výhostní. Listem fedrovním byl poddaný jen na čas propuštěn. Probošt psával do takového listu, že N. může živnost provozovati kdekoli, po roce však že se musí v kolleji postaviti a jistotu, kde byl, ukázati.[1]) Výhostem zřekl se probošt svého poddaného docela a zbavil se práva k němu; to činívali proboštové koncem XVI. věku za plat 10 nebo 12 kop. Mistr Troilus, jakožto probošt kolleje Karlovy, napomínával sedláky, aby sobě „zhostě toho draze vážili a ledajakémus pánu se nepodávali“.[2])

Jakýsi způsob „zhostě“ byl, když probošt propouštěl poddanou nebo kmetičnu k manželství na jiné panství. Činívali to proboštové ochotně, ale vždy i za to chtívali míti „koláč“ čili nějaký plat. Že byli proboštové ochotni propouštěti nevěsty, to víme z případu Václava Nechuty ze vsi Herynku. Roku 1619 žádal za vdovu Klobásovou z Michle. Ta nechtěla, vymlouvajíc se, že je Nechuta bratranec nebožce manžela jejího, a že sama slib má s jiným. Direktor kolleje Rečkovy, mistr Kampanus, učinil Nechutovi (aby neztratil ženicha zhola) „dictum“, aby si zde v Michli namluvil jinou.[3])

Ženiti se bez dovolení proboštova člověk kmetcí nesměl neb aspoň neměl. Poslední zápis v Aktech kolleje Karlovy po bitvě bělohorské (7. máje 1622) jest důtka udělená jednomu z Počernic, že se ženil bez dovolení pánův.[4])

Důchod z lidí poddaných některý, ale řídký, byl proboštům a kollejím z odúmrti, to jest kollej si činila právo na statek sedlský, když nebylo kšaftu a dědicův. V těch příčinách proboštové mívali někdy víc zlostí nežli užitku, poněvadž skoro vždy se někdo vyskytl, jenž se s mistry o statek hádal.

Zvláště dvě příhody toho způsobu byly mistrům nepříjemně památny, ponévadž se pro ně dostali k soudům jiným „světským“. V Michli r. 1542 umřel bez kšaftu bohatý sedlák Chalupa. Zůstala tu jen „nevěsta“ po nebožtíkovi synovi. Direktor kolleje Rečkovy, mistr Zikmund z Helfenberka, sotva že dověděl se o smrti starochově, s chvatem přispíšil sobě, aby popsal statek selský. Bál se, aby se nic nerozztratilo. Však konšelé staroměstští vzkázali do university, že míní ten statek ohledati pospolu s mistry. Direktoři národa Českého ihned odepsali, „aby se oni nedávali v ohledávání statkův jejich, že páni mistři z toho rozumu dosti mají dé-

[1]) Tamže 88.
[2]) Rukop. univ. A. 14. b. 335.
[3]) Tamže 203.
[4]) Arch. univ. A. 14. b. 405.

kujíc pánu Bohu s přátely svými, že statky své a grunty mohou sami opatřiti jako páni dědiční".

Vzav s sebou písaře svého a studentů kollejních několik, vyjel s mistry kollegy mistr Zikmund do Michle do domu Chalupova. Ale z poručení purkmistra staroměstského a návodem písaře téhož města, pověděmého kronikáře Martina Kuthena, vyslanci z radního domu také přijeli k osiřalému dědictví do Michle. I oni chtěli popisovati. Přijel pan Václav Trubka, Jan Kropáček, Bakalář, jeden z radních písařů a jiní sousedé, a ssědše s vozu, oznámili mistru direktorovi a jeho průvodu, že přišli ohledat ten statek. Před vraty michelského statku nastala hádka. Pražané musili ustoupiti; odjeli, a mistři dali se do práce. Rychtáře doma nebylo, povoláni jsou tedy dva konšelé, aby byli přítomni popisu dědického. Ptali se nejprv „nevěsty", kde by měla dobytek; když oznámila, písař zapisoval. Zapsal i, kolik obilí. Pak mistr Zikmund Antoch z Helfenberka ptal se ženy, měla-li by jaké hotové peníze nebo klenoty, „aby o nich pověděla a mistrům je k opatření dala, že jí na tom nic nemá sjíti, než všecko mnohem lépe, nežby ona sama mohla, že by mělo opatřeno býti". Nevěsta však dala se v nářek, stěžujíc sobě to, „že by tepruva na ní takové vdov opatřování počínali". Mistr Antoch, nedada se nářkem plésti, kázal světlo rozsvítiti a komoru otevříti i truhly. Nalezen pytlík peněz i měchýř a puštička dřevěná, vše s penězi. Tehda mistr Zikmund rozkázal sedlákům zapřáhnouti, jednomu „kolliátu" (studentovi) kázal truhlici s penězi na vůz donésti, a pak se průvod do Prahy hnul, kamž dojel Svinskou branou. Mistr Zikmund se sedlákem seděl na voze, a kolliáti šli podle vozu nebo před ním. Byl mezi nimi také bakalář Havel Gelastus, z pozdější doby pověděmý administrátor české církve.

Nazejtří po obědích u přítomnosti rektora universitního, mistra Jindřicha z Helfenberku, peníze selské sečteny; nalezeno rozličné mince okolo tří set a 40 kop, stříbrný žaloudek, „kousček" stříbra v zámišovém měšci s jakýmsi prstenem měděným. Tyto kousky zavdaly příčinu Pražanům k nové jízdě do Michle. Přijeli a sháněli se po zlatě a stříbře; prý bylo v truhlách lité stříbro a zlato, a mistři prý je pobrali. Professorové zase nuceni jsou jeti do Michle a před svědky mnohými přístojícími tázati se své poddané Chalupky, ví-li co o nějakých kruzích litého zlata a stříbra.

Vznikla soudní žaloba.[1]) Mistr Kuthen postavil se za žalobce proti mistru direktoru Antochovi z Helfenburka a při purkmistru Sixtovi z Ottersdorfa nějak tuze snadno vymohl rozkaz, aby rychtář městský Antocha „obstavil" (zatkl). Rychtář obstavil mistra v Železné ulici, an právě kráčel mimo apoteku. Obstavil ho pro po-

---

[1]) Vše líčeno dle zápisů v knize svědomí soud. komor. č. 6. G. v mus. fol. BB 12, 13, 14; fol. U 2; U 4; Z 6, Z 20, B 11.

hledávku dvou tisíc kop. Za tolik páčil historik Kuthen selské dědictví z Michle odvezené.

Mistr Antoch byl všecek od sebe pro to zatčení; byla to urážka privilegia universitního, dle něhož osoba universitní vyňata byla z práva konšelského i rychtářského. Mistr se bránil svého zatčení; hnal se i s Kuthenem do bytu purkmistra Sixta z Ottersdorfa, tam se tuze pohádali; mistr Antoch latině vyčítal Kuthenovi u Sixta na mazhauze, že zradil nad universitou proti své misterské přísaze. „Mluv, pane mistře, česky,“ Kuthen se ozval směle, „ať jiní dobří lidé rozumějí!“ Antoch mu tedy pověděl česky: „Tys, Martine, nevěrný, nevěrně jsi proti závazku svému, kterýmž si témuž učení Pražskému zavázán, učinil a činíš!“ V tom přišel purkmistr Sixt z pochovávání nějakého a vzal mistra Antocha „na závazek“, což ovšem také byla urážka svobodného člena universitního.

V universí professoři byli o to vzhůru. Rektor — bylo to ve čtvrtek po sv. Havle — vstoupil s mistry a přátely, mezi nimiž byl farář havelský Pavel, kněz zderazský Petr, farář sv.-jindřišský Jiřík, do městské rady a tam „stěžovali sobě lehkomyslnost Martina Guttena, kterou jest učinil mistru Zikmundovi“, žádajíce spolu, aby propuštěn byl mistr z nepořádného „stavunku“, že jest osoba svobodná, obdařená privilegii od císařův a králů, a že k městskému právu nepřináleží; také vyčítal rektor Kuthenovi, že hrozil i jiné mistry rychtářským právem sbírati „jako hnilice“. Na to purkmistr oznámil, aby se mistr Antoch v určitý den k soudu postavil, že ho nepropouštějí ze závazku nikterak.

Na den sv. Severina r. 1542 purkmistr s radou vyřekli ortel toho rozumu podivného, když prý mistr Antoch mluví, že mohl pobrati peníze v Michli jakožto vrchní a dědičný pán té vsi i kmetičny Doroty Chalupky, aby tedy dokázal, že je pánem dědičným; kromě toho purkmistr Sixt s konšely rozhodli, že „dnes v nešpory“ dvě osoby s písařem vyšlou do Michle, aby v zapečetěné od mistrů komoře hledali stříbro a zlato.[1])

Rozumí se, že po takovém nespravedlivém orteli, jímž se direktorům národa Českého v universitě popíralo právo ke vsi Michli, nelíbezná věc všecka musila se dostati do soudu komorního, jenž r. 1543 dal mistrům právo proti purkmistru a konšelům staroměstským. V orteli připomenuto, že Reček kdysi své právo „na mistry a direktory kolleje národa Českého kšaftem svým jest převedl a přenesl, podle kteréhožto kšaftu tíž mistři té vsi Michle byli jsou v držení a užívání, a to jest se provedlo, že Dorota Chalupka kmetičnou týchž mistrů jest byla, a tak on mistr Zygmund z Helfenberka jakožto správce též kolleje a nadepsané vsi Michle mohl dobře do vsi dojíti, a bylo by jest co po manželu té Doroty od peněz neb zlata a stříbra pozůstalo, pro opatření

[1]) Miscellan. při zem. deskách č. 71. fol. 1. (Nyní v arch. praž.)

jich mistrův jakožto vrchních pánův, aby se to nerozptýlilo, k sobě přijíti".[1]) Takž dle tehdejší kritiky břitké mistr Antoch peníze ty „vychvátil z jícnu mistra Kuthena a jiných vlků".[2])

Právě padesát let po těchto příhodách mistři strženi jsou o sedlský statek v spor tak zlý, že se také zase dostal k soudu královu a tam se vlekl deset let!

Na dvoře v Čertouzích umíral r. 1592 Mašek, poddaný mistrův. I vyšli 18. září rektor Trojan a probošt Bacháček do vsi, sebrali rychtáře a konšely, aby popsali odúmrť nastávající. Ale do dvora se nedostali. Vrata byla zavřena, vrátce závorou a kamením zakladeny. Ve dvůr se byl zatím uvázal měštěnín staroměstský Jakub Melcer z Breitenberku, jenž nebyl v tu chvíli právě přítomen. Za něho přes zeď mistrům odpovídal strýc jeho Václav Vacek, že zde nemá probošt nic činiti. Paní Melcerova Magdalena stála za vraty a neotevřela. V tom přijde Jakub Melcer manžel odkudsi a dá se s mistry do hádání; vykládá jim, že grunt není akademický, nýbrž jeho paní manželky, kteráž ho ujala v dluhu, prý už matka její Dorota z Vratu ho dcerce v dluhu odkázala dskami. Když prý budou tiši mistrové, že je do dvora vpustí. Při tom podávala žena skrze vrata list deskový jakožto své právo k statku. Professorové nechtěli čísti a s křikem odešli.

Když se vrátili domů, byla porada s přátely v právích znalými. Ti nahlédli v listiny a nalezli toto: Mašek seděl na dvoře jakožto poddaný misterský a byl mistrům povinen úročními platy; ale vedle toho platu kmetcího byl nějakým dluhem povinen i Dorotě z Vratu, ten plat však nebyl poddanský, byl jen „holý" nebo „suchý", a Dorota odkázala ho neprávem nebo nedopatřením i s dvorem dceři Melcarové. A nedočkavá paní s mužem svým zmocnili se statku, nečekajíce, až Mašek ducha vypustí. I protož znalci práva radili, aby mistři při nezbytném nastávajicím processu právním zaujali postavení žalovaných a statku svého hájících i držících, to že jim výhodnější bude, nežli aby sami žalovali a statku nedrželi. Míti, držeti ho musí; obrana u soudu jest snazší. Na ten konec aby tedy nemeškajíce vypravili se tam a Melcera vyházeli ven.

Mistři kollegové usnesli se o výpravě, kteráž se zvedla opravdu po vojensku. Usnesli se, že vetřelce vyženou.

Šli a jeli tam se studenty a s přátely dne 21. září rektor Bacháček, Trojan, Khernerus, Chorinnus, doktor Huber a měšťan Pavel Pala přizvaný. Ve dvoře vrata zase zatarasena. Syn Melcerův Jan s kordem stál za vraty, hotov jsa brániti, a při něm byli Vacek a lidé, kteří měli ručnice dlouhé. Mistři povolali si

---

[1]) Registr. černá soud. komorn 1513—1552. 13. J. fol. 101. v mus.
[2]) Jireček. Rukověť. I. 434.

v Počernicích rychtáře Jakuba Kautského a konšely; vesnických poddaných seběhlo se drahně. Byli ochotni mistrům, své vrchnosti, pomáhati proti vetřelým. Před vraty lékař Huber dal se v pěkné napomínání. Mluvil Melcerovi, že mistři přijeli opatřit grunt svůj, že chtějí pochovati tělo Maška (zatím) zemřelého a péči míti o sirotky. Ale hluchému mluvil. Syn se ozval, že z rozkazu otcova vpustiti nesmí nikoho, a ukázal k svému kordu a k ručnicím. Nastal tedy boj, při němž mistři osvědčili se dobrými vůdci; poručilitě sedlákům, aby pod tají vlezli do dvora od zadu, zatím co v předu zaměstnávali odporníky své, Jana Melcera a jeho druž. Tak stalo se; Melcer se svými jsou od zadu přepadeni a přemoženi, závora stržena, zámek sražen.

Jan Melcer odběhl nahoru, za ním mistři. Nahoře kázali vetřelcům, aby seberouce, co tu svého mají, vyšli z dvora. Ti, že nevyjdou. Tedy mistři poručili rychtáři a poddaným svým vesničanům, aby je pěkně a bez bití ven vyvedli. Zdá se však, že pěkně ani bez bití nebylo, neboť Melcer kordiskem bránil se, až mu ho vydřeli. Strýc Vacek šel s ručnicí nějak klidněji ven.

Když byli vně, tu teprv mírněji požádali mistrův, aby směli si odnésti své věci ze statku. Jsou tedy vpuštěni a brzy potom jali se nakládati některé svršky na vůz. V náhle vystřeleno. Střelil Vacek, a v tom již na koni přijel starý Jakub Melcer, jsa přinapitý. Přijížděl z vesnické krčmy a chtěl do dvora. Když mu vesničané bránili, mířil ručnicí rejtharkou na ně. Tu mu vytrhli. Pán objel dvůr a ze zadu do něho vskočiv, vytrhl kord a hnal se nahoru. Tu kdes ulehl za stůl na slámu a stenal: Ah! Ah! Když se mu odlehčilo, vyzřel oknem a dal se do křiku; volal vesňany na pomoc. Mistři ho krotili, ale marně; napomínali ho, aby dobrou volí vyšel. Křičel, že raději ztratí hrdlo. Naposled professorové rozkaz dali, aby starý Melcer pěkně byl vyveden. Teď nastal zápas nejprudší. Mladý Melcer oháněl se zase kordem, až mu ho násilně vyrvali; starý lehl si na schody a živou mocí nechtěl dolů. Mladý strkán, starý snesen či uvlečen (jak sám tvrdil) dolů a ze statku ven. Při tom zajisté škodně stlučeni oba. Kdo ho vlekli, těm starý nadával biřiců a mistrům hrozil, že nazejtří sto zjedná lidí, aby provedli totéž, co dnes mistři jemu. Mladý s Vackem když viděli, že nic nesvedou, zanechavše starého při kletbách a výhrůžkách, prosili mistrů, aby směli odvézti své. To dovoleno, a když děvečka věci odnosila, vůz s Melcery odjel ze vsi.

Mistři zůstali tu přes noc; ráno pohřbili Maška. Dvůr teď drželi, byli tedy in possesso. První bylo, že zapověděli Melcerovům grunty. „My, probošt a mistři kollegiáti kolleje císaře Karla IV. podle práva a zřízení zemského vám, slovutný pane Jakube Melcare z Breitenberka a pí. Magdaleno Melcarová, měštěníne a měštko Star. měst. Pražského, poněvadž se nám taková nesnesitedlná a zúmyslná příčina dává, věděti dáváme, že vám, čeládce vaší náchlební i přístavní též obojího pohlaví grunty naše ke vsi Počer-

nicím hořejším a ke vsi Trčousům zapovídáme . . . kromě cest a stezek svobodných . . . ač se chcete pokuty zřízením zemským vyměřené uvarovati.“

V říjnu 1592, nemnoho dní po „vyhození“ ze dvora, Melcerka v kanceláři královské žalovala mistry; prý od padesáti let byla v držení toho dvora matka její, po ní za 4 roky drží ho vlastně Melcerová; na tom dvoře sedal Mašek prý jen do vůle její; v pondělí den sv. Matouše mistr Trojan a Bacháček s drahným počtem lidí robotných učinili vpád, manžela i syna ven vyvlekli, škodně je stloukše. Žádá tedy za opatření.

Kromě toho druhou supplikací vinila je z pobrání obilí, které prý z části jest její. Věc dostala se na soud zemský, kdež vlekla se na desátý rok V tom čase leckdy ještě opakovaly se náběhy čeledi Melcerovy do dvora.[1]) Mistři pak vidouce, že soudní pře se protahuje, a sobě netušíce (neboť při nejasném kšaftě snadno mohl výsledek pře padnouti i proti nim), spouštěli dvůr a odprodávali od něho kde co. Do roku 1601 byl skoro všecek spustlý. Toho roku právě Melcerka žaluje zase důtklivě až k samému císaři.[2])

Však téhož ještě léta stal se konečný rozsudek, mistrům příznivý; soud uznal, že mistři dokázali, kterak od mnohonásobně let, co lidská pamět snáší, dvoru toho kollej v pokojném držení byla, a lidé poddaní z něho proboštu do kolleje odvozovali poplatky a berně; naproti tomu Mandalena nedokázala dědičné držení dvora mimo samý plat, který jí z toho dvora vycházel. Také není dokázáno, aby se Jakubovi Melcerovi co bylo stalo bez příčiny a proti řádu i právu škodně na zdraví.

Ale sto dukátů měli zaplatiti památného čili taksy hofmistru a předsedovi komorního soudu Krištofu z Lobkovic na Tachově a Pátku. Prosili passirování těch peněz, o slevení, o počkání, ale urozený pán hrozil, tedy asi nezbylo, než platiti.

Vraťme se k dalším důchodům, mistrům ze vsí plynoucím. Neposlední býval důchod z krčmy. Mistři proboštové obyčejně najímali krčmu rychtáři, jenž pak zajisté sousedům na užitek nebyl; maje vésti je k střídmosti, byl rád, pijeli-li u něho spíš víc nežli méně. A nepil-li který, rychtář mstil se. V tom býval Vyšín v Dolanech tak nestydlivý, že ho sousedé chtěli až i vypáliti.[3])

Krčmář platíval proboštům posudné. V Krymlově vsi platil dvacátý sud.[4]) Na některém krčmáři probošt chtíval určitého platu posudního v půlročních lhůtách. Když r. 1590 poručeno Janovi, krčmáři v Počernicích, aby ročně platil po 10 kopách míšeňských,

---

[1]) Rukop. univ. A. 13. a. 261. 262. Oeconom. v arch. zemsk. č. 14. 107.
[2]) Rukop. univ. A. 47. 302.
[3]) Oeconomica č. 15. 255.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 338.

nechtěl dáti. Jemu mistři přísně poručili, aby tedy nechal krčmy, a prodada grunt, aby šel. Pověděl, že tak udělá.[1])

Krčmář zavazoval se platem obyčejně tak, že probošt povinen ze svého hraditi náklad na stavení krčmy. Ovšem nebývaly náklady husté; mistři spravili jen, co nutno. Roku 1586 naložil probošt na pošití krčmy v Psářích 80 a šest otepí dochů po dvou krejcařích, od díla dal 17 gr. bílých, celkem vydal 3 kopy 6 denárů.[2]) A při té správce zůstalo až do r. 1605, kdy probošt musil, aby krčma nepadla, dáti nová „bedra" a lati na krov spolu s deseti kopami záklasníků.[3])

Jiný způsob důchodu krčemného proboštové mívali ten, že zavázali krčmáře, aby v určitém panském pivovaře odbíral pivo. a panský pivovar pak byl povinen proboštovi a mistrům posudné platiti určitě smluvenou summou. Na příklad r. 1584 probošt a mistři smluvili s Jiřím Pichlem z Pichlperka a na Chrustěnicích že bílá a stará piva krčmáři budou bráti do výsadních krčem v Drahelčicích a v Nenačovicích jen od něho, a on za to dá 25 kop tak, jakž jindy předešle jest placeno. V smlouvě o to urozený pán slíbil sedlákům vařiti příhodné pivo a v slušných penězích „jako v Praze" (odkud do té chvíle si pivo vozili) vystavovati. Smluveno s čtvrtletní výpovědí.[4])

Taková smlouva mohla lakomostí urozených pivovarníků býti vesnickým krčmářům velmi nepohodlna a škodna. Počernický krčmář Jan a žena jeho Markéta r. 1583 pro to až císaři žalovali do probošta a mistrů kolleje Velké. Prý „majíce nás jakožto vrchnost, kdyby jaké těžkosti na nás přišly, zastati, to ještě sami nemalé příkoří nám činí, nutíce nás k tomu, abychom od p. Viléma Malovce z Koloděj pivo brali místo z měst Pražských"; prý pražští nákladníci čekají dluhu, Malovec nečeká nic; i protož prosí císaře za ochranu, neboť probošt a mistři je nutí, nebudou li poslouchati, aby se vyprodali. K tomu mistři s proboštem nevěděli jiné odpovědi císaři, nežli že poddaní podle zřízení zemského nemají žalovati na svou vrchnost.[5])

Také z vína probošt chtíval míti užitek, když vesničané k slavnému pití si je objednali. Roku 1617 na příklad žádal z Michle Váňa, aby mohl vzíti na posvícení 4 vědra vína od pana mistra Vlaverina z Prahy. Probošt dovolil, ale aby z žejdlíka odvedl po 2 denárech.[6])

K dalším příjmům ze vsi proboštům připadal nájem z kováren a z mlýnů vesnických. Poslední zápis kolleje královny

---

[1]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 183.
[2]) Tamže 121.
[3]) Oeconomica 14. 428.
[4]) Arch. univ. A. 13. a. 63.
[5]) Arch. univ. Tamže 35. Též A. 47. 201.
[6]) Arch. univ. A. 14. a. 155.

Hedviky před odevzdáním university jesuitům r. 1622 týká se kovárny v Krymlově. Direktor kolleje mistr Jiří Šultys najal ji Kopřivovi na roční tři kopy; při tom si kovář vymínil, aby mu kollej dopřála za kopu dříví ročně.[1])

Za příklad mlýnského nájmu posluž zpráva z Nenačovic. Roku 1620 mlynář Matouš Berounský chce najmouti mlýn a nabízí mistrům ročně sto kop. Probošt zamítá; prý aby dal půlročně po 70 kopách. Odpověděl mlynář hrubě, že tomu páni mistři nerozumějí.[2]) Ale roku potomního v dubnu přece smluvil se o nájem s mistry tak, jak oni chtěli, jen když slíbili, že správky dají sami.[3]) Podobné smlouvy mistři činívali o mlýn v Michli, až r. 1620 (5. října) pustili mlýn Hesákovi docela, a to za 900 kop; z nich měl složiti závdavku hned 80 kop, r. 1621 měl dáti 100 kop a odtud ročně měl skládati po 20 kopách až do vyplnění summy.[4])

V některé vsi náležel mistrům a kolleji hospodářský dvůr se vším příslušenstvím a takový dvůr zanechávali mistři ve vlastní správě; probošt musil o dvůr péči míti, aby z něho byl kolleji důchod. A právě ta péče o dvory nejvíc činila z mistrů universitních hospodáře, ta je nejvíc odváděla od učeného zaměstknání, ta dodává přemnohým zápisům kollejním ráz dnes docela nezvyklý, podivný a po nynějším vkuse nepříslušný. Čtěte na příklad zápis z r. 1606 toho rozumu, aby se „děvce“ ve dvoře na rok 6 kop a škorně daly, aby se v Nenačovicích nemocný vepř prodal, a jiný dal na jeho místo,[5]) nebo že kněz Jan Rosacius nabízí professorům 8 krav, menší prý prodal před tím po 12 kopách, tyhle že by jim dal po 11;[6]) tu praví jeden zápis, že bylo proboštu a mistrům vyjeti do dvorů ke střízi ovcí, tu zase mistři radí se v kolleji při vážné konferenci, měl-li by se ve dvoře chovati řezáč a mlatci ke stravě a na stálý plat či jináč mistrům příhodněji;[7]) tu zase nuceni jsou v radu bráti, když řezáč bez světla nechce řezanky řezati, kolik svíček mu mají na to povoliti; tu jest mistrům ven vyjeti, aby spatřili mezníky, hranice, jindy zase hádají se se sousedem o meze, musí dokazovati, že ty mezní duby, hrušky, babky, klenky jsou jejich; v čas žní probošt musil do polí na dohled, v čas setby byla porada misterská, kolik čeho kde zasíti; o smlouvy s ovčákem bývaly porady, a co zlostí zapsáno stran šafářů dvorských! Šafář drahelčický, jemuž r. 1621 domlouvali, že se opil a radlici ztratil i hradbu okolo sadu po-

---

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 707.
[2]) Tamže 365.
[3]) Tamže 3[?]0.
[4]) Tamže 246.
[5]) Oeconom. v arch. zem. 14. 495.
[6]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 70.
[7]) Roku 1619 platili řezáčovi od 100 strychů po 36 groších, mlatcům po 4 krejcarech od strychu. Rukop. arch. univ. A. 14. b. 334.

pálil, odpověděl směle, „že se opil na Pohořelci, a spícímu že radlici vzali, plotu nepálil a měl-li by býti osočován, že raději službu zbude, aby mu páni zaplatili".[1])

A nad to šafářové byli snad vždy neupřímni a k vzatkům nakloněni. Ovčákům ve dvoře mistři propouštěli, že smějí sobě vedle panského držeti určitý počet kusův ovcí (v Drahelčicích do 30); též tak šafář míval v smlouvě určeno, kolik smí svého dobytka chovati; ale často čítáš v zápisech, že mistr probošt nebo jiný akademický dohlížitel postihl, an šafář i ovčák víc, mnohem víc dobytčat, nežli povoleno měli, chovají a s nimi „frejmarčí". Ovšem probošt a mistři vždy, když takovou neupřímnost poznali, přebytečný dobytek pobrali v pokutě, ale což dlouho trvalo, kolik je našidili hospodářští zřízenci, nežli učení mistři poznali, že jsou šizeni. Něco se jim doneslo někdy; o drahelčickém šafáři r. 1620 psáno, že loni „kupoval jehňata a letos je chce za staré pánům vysázeti".[2]) A což to nepříhodná starost professorům, což nedůstojná sháňka vypátrati nepoctivé hospodaření! Kterak lacino šafář učené mistry odpovědí odbýval! Kdys r. 1620 povolají si počernického šafáře, proč pšenice tak málo vynáší? Odpověděl krátce, že malá vazba.[3])

Proboštové obyčejně uložili rychtářům, aby bděli nad šafáři,[4]) ale což, byl-li rychtář s šafářem v dobrém srozumění? Tu mistři vždy mívali škodu, a proto nedivíme se, naříkali-li, že dvorové nenesou jim nic nebo velmi málo.

Ještě hůře bylo s lesy, z nichž probošt a kollej také čekávali užitku. V starých dobách hospodářství lesní vůbec bylo na bídné míře, ale akademické hospodářství bylo asi nejhorší; tu bral a dral kde kdo. Málo kdy psáno, že mistři s proboštem jeli do Michle nebo jinam na lesy vyměřovat dříví a prodávat. spíš čítáš v pamětech kollejních, že poddaní sedláci sami pánům svým les mýcí a sobě berou. Ovšem probošt, když dověděl se, nenechával pychu bez trestu. Roku 1602 čteme, že sedláci psárští vymejtili les, a probošt že proto odsoudil starého Babu k pokutě 50 kop.[5])

Také hajní dosti často dostali se do universitního kurníku pro nepozor. Roku 1587 z Nenačovic sám rychtář se všemi konšely i s hajným dán v kolleji do kurníku, že „dopustili lesy sekati".[6])

Drahelčičtí a Nenačovští vedli si v lesích panských nejsměleji. Roku 1594 jim probošt tuze vyčítá, že „hanebně" lesy plení a že by přec také něčeho měli mistrům zanechati; konečně jim slíbil, že každému bude část lesa vykázána pro domácí potřebu. Ale

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 386.
[2]) Arch. univ. A. 14. b. 372.
[3]) Tamže 373.
[4]) Arch. univ. A. 14. a. 270.
[5]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 94.
[6]) Arch. univ. A. 13. a. 120.

sedláci nebyli spokojeni; chtěli lesem vládnouti bez překážky, vznikla myšlenka, že lesy jsou jejich a ne mistrův; z té asi příčiny jeden nechtěl na sebe vzíti úřad hajného, ani když ho mistři pro vzdor zavříti dali.[1]) To bylo na jaře; v podzimi, když probošt Mitisko přijel, zase nucen byl Drahelčickým vyčítati, že „nerozšafně“ sekali a prodávali lesy; tenkrát jim les přímo zakázal, jenom jim určil kousek, kde smějí bráti.[2]) Tu nastala pro lesy bouře. Drahelčičtí s Nenačovskými nejedni poseděli v akademickém kurníku. Daniel z Veleslavína r. 1595 po dvakrát mistry v hněvě jejich krotil, tvrdě, že se vesničané chystají žalovati pro zápověď lesův až i u císaře.[3])

A Drahelčičtí téhož r. 1595 skutečně žalovali císaři, že mistři jim berou les, jenž jest jejich, a když se vzpírají tomu, že mistři a probošt je trápí i několikanedělním vězením, smradem, dýmem, ani vody jim píti nedopouštějíce; prý rychtář a obec prosí císaře za ochranu. Mistři se bránili listem k císaři, že lesy byly nadací Karla IV. vždy jejich, a od poddaných že to neslušné obvinění. Nařízena kommisse, aby věc vyšetřila; prokurátor nebo advokát, kterého si vesničané najali, cítě nedobrý vítr, opustil své klienty, a těm nezbylo nežli pokořiti se pánům svým a upustiti od lesů.[4]) Ale pleniti jich nepřestali; zápisy o tom jdou pořád až do konce universí Karlovy; čtemeť ještě r. 1617, že rychtář drahelčický Říha sám lesy seká, a mistři že na něm chtějí pokuty sedm kop,[5]) také r. 1619 čteme, že konšelé v Drahelčicích „mejcí“ les a zasluhují pokuty.[6])

Z ostatních kollejských poddaných nejhustěji čteš o Krymlovských, že sekají lesy akademické bez práva a pokoutně.[7]) Podotknouti jest, že do michelských lesů kromě poddaných také z Prahy leckdo přišel les hubit. Na příklad r. 1618 mistři obdrželi zprávu, že „znamenitou škodu dělají v lesích chasa pražská, podruzi a viniční podruhyně; že chodí po stu, po půldruhém stu a z šátků dělají praporce“.[8]) Tenkrát probošt nesl stížnost na radní dům novoměstský.

Některý užiteček spojený se zábavou probošt a mistři z lovů na gruntech svých polních a lesních mívali. K honbám a lovům poddaní povinni bývali voziti tenata a jiné lovecké nástroje. Michelští vozívali je do Psár, jiní zase do Michle a jinam po blízku i po daleku. Probošt k lovu zvával pražské hosty, přátele univer-

---

[1]) Tamže 289.
[2]) Tamže 291.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 315.
[4]) Arch. univ. A. 47. 317. 320. 390.
[5]) Arch. univ. A 14. a. 162.
[6]) Arch. univ. A. 14. b. 328.
[7]) V knize arch. univ. A. 14. a. místy na každé stránce o tom. Viz 340, 339, 338.
[8]) Tamže 210.

sity; po „kollací“ vyjeli si. V obci robotné býval rychtář se sousedy povinen mistry a hosty ctíti jídlem a pitím. Roku 1600 29. ledna probošt zapisuje si zajisté pro mrzutou pamět: „Kollací sem uďál o vejjezd na lov do Nenačovic; rychtáře starého žena nechtěla podlé hamfeštu nic dáti nám od jídla.“ [1])

Honci bývali vesničané poddaní, ale také pražští studenti ze škol latinských. Čtemeť r. 1599: „Venatum fuimus cum scholaribus pragensibus“; [2]) roku následujícího, 17. prosince, pedellus běhal po školách s „chartou“, aby učitelé k lovu vyslali secundanos et tertianos a frigore quidem tutiores, [3]) tedy studenty zrostlejší, kterým neublíží mráz.

Příliš hojný výtěžek z lovů proboštských nebýval. Roku 1599 na příklad za přítomnosti rektora Bacháčka uloveno v zadních částech lesa michelského „s božím požehnáním a boží pomocí“ devět zajíců; rok potom pět zajíců v týchž lesích lapeno. Roku 1601 zapsáno v pamětech, že na den sv. Tomáše uhoněny 4 lištičky (vulpelculae) a 5 zajíců. [4])

Stran svých nevalných lovů probošt a mistři byli úzkostlivi a žárlivi. Roku 1604 kdys jim soused jejich Václav Homut z Harasova dopsal, že by s nimi lovil společně, pokud by nebyli proti tomu. O to psaní probošt svolal poradu kollegiátů; zdání byla nestejna, obávali se někteří, aby „snad někdo potom na lesy pánů mistrů se nepotahoval“. Na odpor tomu jiní zase pravili, aby se jeho přátelské podání přijalo, dokládajíce toho, že „při vyšších stavech často se trefuje“ takový společný lov, a kdyby chtěl Homut nebo někdo z jeho přátel tím důvodem na lesy misterské se potahovati, že „podobně by se mohlo na jejich lesy sáhnouti“. Homut zdvořile nabízel, že s ním mistři mohou loviti také v lesích jeho. Mistr Troilus zase proti této nabídce přednášel mínění rychtáře psářského, Baby, že by měli mistři honiti sami a jen ve svém, neboť v lesích Homutových, „kde dříví tak veliké jest“, málo se chytiti může. Což byli i v maličkostech mistři úzkostlivi!

Homuta konečně pozvali přec, a výsledek lovu, 19. prosince konaného, byl tak směšný, že si ho probošt Kampanus do pamětí zapsal. Prý, jak Bůh den dal, byli v lese, Homut řídil lov, tenat bylo do třiceti pěti, pět nebo šest léček — a zajíci chyceni čtyři; psi prý se dali před zajíci na útěk hanebný — „psi v Psářích psi“ tak zlobivě probošt poznamenává; k tomu zápisu připojuje i výklady sedláků, že totiž myslivec jakýs přítomný mohl by býti vinen svými čarami. Myslivci prý umějí dovésti, že psi před zajíci utíkají. [5])

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 62.
[2]) Oeconom. 15. 48.
[3]) Tamže 104.
[4]) Oeconomica 17. 7.
[5]) Oeconomica v arch. zemsk. 14. 281.

Proboštům také nabízeli se někteří, že budou na akademickém lese loviti a s mistry o to, co uloví, poctivě se sdělovati. Roku 1605 Jaroslav Sobek ze Šemberka, písař pana Granovského na Vršovicích, chtěl myslivost tím způsobem provozovati v Michli, připovídaje mistrům polovici toho, co pán Bůh naděliti ráčí.[1]) Tušíme, že probošt té nabídky nepřijal. Proti tomu roku 1620 direktoři kolleje Reginské povolili Janovi Kouřimskému a Jakubovi Žateckému, pomocníku jeho, aby v lesích krymlovských myslivost s ručnicí provozovali. Ale ti musili přísahati, že pernatou a srstnatou zvěř budou do kolleje odváděti. Byli to lidé, kteří se dali na „povolání myslivecké".[2])

Jako z lesů tak i z rybníků býval důchod nepatrný. Proboštové na lepší a pronikavější hospodářství nestačili, a vesničané se s nimi sdíleli neupřímně. Roku 1584 jen udavačskou žalobou vesničana jednoho mistři dověděli se, že v Počernicích konšelé nachytali 4 škopky ryb a jen něco z nich pánům svým do kolleje že odeslali, ostatek mezi sebe rozdělivše.[3]) Kolikrát slovili, a neposlali nic, anoť nebylo žalobníka!

Jako z lesů takž i z rybníků Praze blízkých mistři mívali ob čas zábavu. Buď sami, buď s hosty podnikali lov. „Piscatio" v Michli leckdy v knize zapsána.[4])

Že by proboštové nějaký ovocný užitek ze zahrad a vinic zábranských (ovšem nemnohých) kdy byli brali, není zapsáno; jen to čteme r. 1604, že jakýs měšťan novoměstský Dvorský s manželkou a dívkami přišel do Kodicillovské vinice v Michli a tu setřásli mistrům hrušky muškatelky skoro všecky. Rychtář prý jich nemohl vyhnati, neboť měli ručnice.[5])

Vyloživše o důchodech ze vsí, dvorův a lesů, nejsme ještě se vším všudy, co přináleželo k správě proboštův a direktorů, hotovi. Zbývá zmíniti se ještě o jistinách na úroky složených a o darech, z nichž roční důchod plynul. Ty obojí proboštové oněch kollejí, k nimž dar nebo jistina slušela, na péči mívali.

Jistin na úrok půjčených připomíná se v jmění kollejním nemnoho. Bylatě universí celkem i v částech svých nevalně bohata. Dle seznamu z r. 1611 byli nejprve Kutnohorští od r. 1602 povinni úrok platiti z vypůjčených 1200 kop;[6]) Písečtí od r. 1609 měli platiti ze 1400 kop; od r. 1612 platí z 1000 kop 30 kop

---

[1]) Oeconomica v arch. zemsk. 15. 252.
[2]) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 695.
[3]) Rukop. arch. univ. A. 13. a. 84.
[4]) Arch. zem. Oeconom. 15. 67.
[5]) Oeconom. 15. 236.
[6]) Rukop. arch. univ. A. 17. VI. 38. Tu je úpis z 5. května 1604. V opisech zem. arch. (Kutná Hora) jest již z r. 1602 vyznání Horských o dluhu 1200 kop, z něhož budou podle nového nařízení platiti 72 kop lichvy.

půlletně;[1]) dluh, jejž zdělal u mistrů Adam z Veleslavína, byl ve 100 kopách českých; od r. 1597 uvádí se dluh Veleslavínský ve 400 kopách míšeňských; u Jana z Proseče na Jirnách byl dluh 1000 kop od r. 1602, Novoměstští měli od r. 1603 úrok platiti ze 1300, jiná jistota u nich zněla na 500 kop kolleji Rečkově; Žatečtí od r. 1603 ze 1300 kop byli povinni úročiti (39 kop půlročně) a Kouřimští z 1000 kop; také u Pavla Koldína a jeho dědiců byl nějaký dluh 200 kop, r. 1592 od soudu uznaný.[2])

Správnost věci žádala, aby dluh připsán byl té kolleji, která půjčila. Roku 1532 mistr Jan Kulata, tehdáž rektor, půjčil jménem kolleje Karlovy Řehoři Skřemenci 45 kop na louku a chmelnici; však teprv potom mistři vypátrali nějak, že peníze ony příslušely kolleji Laudově, a protož musil r. 1533 zápis v městské knize býti přepsán na direktory řečené kolleje.[3]) Podotknouti jest, že také mistři začasté vypůjčovali sobě hotové peníze na interesse. Bacháčkovi se r. 1588 přihodilo, že mu nepůjčili. Chtěl 200 kop „na interesse“, ale mistři odvětili, že ty peníze slíbili již mistru Danielovi.[4])

Komu který peníz půjčiti, to nezáviselo na proboštovi, ale o úroky čili interesse upomínati, to bylo povinností jeho, a to povinností někdy velmi nepříjemnou. Zapsalť sobě probošt Kampanus r. 1604, že šel k Novoměstským pro interesse a že neobdržel nic nežli hubatý výtopek; zavtipkoval si o tom v knize:[5]) „Non semper interesse petere interest“.

Vypověděný kapitál obyčejně těžko dostával se do fisku professorského. Na příklad do Hradce Králové paní Kateřině Kavínské ze Stranova od r. 1586 za kolik let professorové s proboštem nuceni byli dopisovati se, aby vrátila 60 kop míš., půjčených sobě v minci papežské čili v marcelech.[6])

Zajímavo, kterak mistři k penězům na ourocích složeným hleděli; r. 1609 když universí oddána stavům, mistři při zamýšlené reformě své školy nechtěli těch peněz býti zbaveni s důvodem tímto. Prý jsou to peníze, o něž pracovali sami, berně z vlastního měšce za poddané odvádějíce a žádného didaktrum neberouce za vyučování; peníze ony jsou shromážděny s ujmou vlastního vyživení a šacení; mnozí z professorů při té práci školské utratili nad to svá dědictví otecká a vše, co si ustřádali na školách nižších; proto by úročné peníze měly zůstati jim i nadále.[7])

---

1) Arch. univ. A. 13. b. 71.
2) Tamže 404.
3) Arch. praž. 1233. 43
4) Arch. univ. A. 13. a. 154.
5) Oeconom. v arch. zem. 14. 270.
6) Arch. univ. A. 47. 228
7) Tomek Č. Č. Mus. 1847. 512.

Z darů, které Pražské akademii roční nesly užitek, zmínku zasluhuje s pominutím drobnějších onen tisíc kop fundace, kterou založil r. 1578 dr. Mikuláš Walter z Waltersperka na vydržování 4 studentů; počátkem XVII. stol. nesla 197 kop 23 grošů 3 denáry užitku;[1]) ty peníze tedy probošt kolleje Karlovy spravoval; na péči měl za některý čas i správu, nájem a konečný prodej druhého znamenitějšího odkazu, totiž domu Štětského na koňském trhu, jakkoli r. 1581 dům ten byl od bakaláře Bartoloměje Vodňanského z Levenperka odkázán fakultě artistů; nechalať ho fakulta tuze spustnouti.

O ten dům byly starosti a práce; mistři oň r. 1583 souditi se musili s paní Lucií ze Šonova;[2]) když šťastně vysoudili, probošt pronajal ho nejprv v 45 kopách;[3]) po r. 1584 probošt chtíval zvýšiti nájem na 54 kopy, ale slevoval na 50 nebo i 49 kop. Teprv r. 1591 najat dům ten v 57 kopách do roka.[4]) Byl to dům z větších. Probošt pospolu s děkanem fakulty novému nájemci v domě tom pokaždé odevzdávali 103 „přívory do maštalí mezi koně“, žlabů též tolik; stolů, židlí drahně, hrnců v kamnech nemálo, řebříky, provaz k studni a jiných všelijakých kusů hromadu. Nájemce slíbil z domu odváděti městské povinnosti (na kněze, školu atd.), probošt zase berni odváděti slibovaI. Proboštu přináležel také mravní dohled v domě. Tou příčinou dosti bývalo žalob, a mrzutosti proboštovi do cesty vbíhaly začasté. Roku 1602 konečně s dovolením královým prodán dům za 1200 kop míšeňských kováři Skřivanovi.[5]) Dovolení králova bylo potřebí, neboť donátor kšaftem zakázal prodej. Summa za dům získaná půjčena r. 1602 Kutnohorským,[6]) nerozumíme, zdali všecka neb část, a r. 1604 odevzdány peníze Novoměstským pod ourok šesti kop ze sta[7]) a ujištěny na Malešicích.[8])

Z všelikterakých příjmův a důchodů kollejních, jak jsme je dosavad líčili, proboštům a direktorům rozmanitá vydání bývalo uhrazovati. Byla to nejprv útrata na živobytí v kolleji. Bylo-li víc kollejí v tom sloučeno, útrata byla společna, jako r. 1606 zapsána v knihách kollejních tabula communium sumtuum kolleje národa Českého, Rečkovy, Nazaretu a Laudovy, obsahující v termíně svatohavelském „victus familiae“ 2 kopy 42 gr.; ligna querna (dubová) 12 kop 41 gr.; butyrum (máslo) 2 kopy 42 gr.; za aromata (ko-

---

[1]) Arch. univ. A. 34. v účtech Bacháčkových.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 1. 3. 5.
[3]) Tamže 66. Smlouva v rukop. A. 47. 151.
[4]) Arch. univ. A. 13. a. 209.
[5]) Rukop. arch. univ. A. 47. 501.
[6]) Opisy v arch. zemsk. Kutná Hora. Tu se Horští k dluhu 1200 kop přiznávají a praví, že ty peníze jsou z těch, za kteréž prodán dům Štětský.
[7]) Místodržit. archiv Missivae č. 111. 116.
[8]) Arch. univ. A. 1. Tu výslovně stojí, že peníze půjčené jsou za dům Štětský.

ření) 1 kopu 30 grošů; pisum et pultes (hrách a moučné kaše) 1 kopu 54 gr.; ablutio mapparum (praní ubrusů) 8 gr.; služby kuchařce 1 kopu, tertianovi jakožto služebníkovi 30 gr., úhrnem 28 kop 47 grošů. Jindy bývá útrata i větší o některou kopu; bývají v ní také konve, mísy, kotle na ryby, talíře a všelijaké jiné nádobí.[1]) Rozumí se, že útrata přední kolleje Karlovy v těch všech příčinách bývala násobnější, největší.

K vydání proboštův a direktorů dále náležely všelijaké opravy staveb kollejních a vesnických, o čemž svrchu tu a tam dotčeno. Někdy zapsána také útrata na pohřeb některého kollegiáta, ale přečasto psány almužny rozmanitým lidem. Což to všelijací lidé přicházeli do kollejí žebrat! Na příklad r. 1605 čteme v zápisech kolleje krále Václava,[2]) že probošt vydal Kašparovi Sixtiovi, zajatému od Turků 5 grošů, jinému zajatci a nemocnému vojákovi, jenž chodil na své vyplacení požebrávat, též něco dáno na pomoc; 15 grošů dal probošt Bacháček tehda Janu Skultetovi s dvěma studenty, všem ze Štyrska pro náboženství vyhnaným; Janovi Pilgramovi, vratislavskému studentovi, vracejícímu se z Padovy, dány 3 groše; „nobili militi“ 4 groše; dvěma Polákům, putujícím do Říma (ad limina Apostolorum) 2 groše; Krištofu Zimmermannovi z Lehnice, „člověku dobrému a učenému“, dáno almužny 6 grošů; Antonínovi Rickovi z Vestfalska, z dioecese kolínské pro náboženství vypuzenému (o čemž přinesl vysvědčení) 5 grošů; mistru Filipovi Ludvíkovi Hessovi, žádajícímu almužny, samému druhému dáno 5 grošů. Ouhrnem zapsána při kolleji Václavově v jednom odstavci toho roku almužna 14krát; bylo to za dobu od 27. prosince 1605 po 21. září 1606; osob žebrajících bylo 20. V nich, jakož viděti, putující studenti, mistři a vojáci i urození.

Roku následujícího 1607 koliks německých studentů žebravých zapsáno, mimo ně i „soldati z Uher se vracející“; mezi žebrajícími toho léta jest také Davidus Chytraeus Silesius Vratislaviensis, vracející se z Hollandu; obdržel 6 grošů. Po něm zapsán jakýs havéř (metallicus), lidé pohořelí, kterýmž dáno „na přímluvu staroměstských pánů“ 5 grošů almužny; jeden žebrák, Laurentius Gochemius Svecus (Šved), musí se vlastní rukou do knihy zapsati, že dostal viaticum 2 groše 4 denáry.[3])

Roku 1608 zase žebrají „zajatí“ od Turka, jakýs mladík, od pana Kapplera odporučený, dostává 7 grošů; dva Poláci hlásí se na místě almužny jako by polským právem ke kolleji královny Hedviky; ale do kolleje přijati nejsou, než odbyti 25 groši, což almužna neobyčejně valná; přinesli sobě odporučení akademie Pařížské. I fratres Františkáni jsou v almužnách toho roku psáni.

[1]) Arch. univ. A. 34. 12. 117.
[2]) Tamže 6
[3]) Arch. univ. A. 34. 19.

Přišli od Panny Marie Sněžné a obdrželi 8 grošů 2 denáry.[1]) Kantor Jiří Opitius také zapsán v almužnách; 'oddal kollegiátům skladbu jakous a dostal 15 grošů za ni; r. 1609 probošt Bacháček zapsal si v almužnách mezi jinými též 5 grošů daných Samuelovi Lupovi, synovi professora akademie v Greifvaldě; mezi nemocnými studenty žádajícími viaticum psán téhož léta Jan Christofor licentiát v právech, z Vídně se vracející a od vojáků oloupený; obdržel almužny 5 grošů a 1 denár. V témž seznamě čte se osm grošů, které dány jsou jakýmsi učeným Skotům, kteří „dlouhou cestu do tohoto království podnikli, aby v kterékoli fakultě mohli býti professory“ („professionem consequi“). Osm grošů místo professury je ovšem málo. Následujícího (1610) roku probošt Bacháček začasté nenapsal jmen žebrajících; zapsal jen, že dal jakýms dvěma způsobným studentům 5 grošů a denár; studentovi dánskému, „učenému“, jenž tu chtěl míti „condici“, řeckému člověku, nemocnému medikovi po groši a některém denáru. Jmenovitě mezi žebráky přec uvedeni Vavřinec Eysner a Ludvík Bavarus, „kteří se pravili býti našeho náboženství“, a vedle nich Petr Hajecius ab Hájek, philosophiae doctor, jemuž dáno „almužny“ 10 grošů 2 denáry.

V almužnách kolleje krále Václava r. 1611 zapsáni dva řečtí mnichové, kterým dáno 15 grošů;[2]) po mniších, z nichž jeden, Josef, z vděku zapsal do kollejní knihy přání po řecku, svědčící Bacháčkovi, jenž tu zván *κύριος Μαρτῖνος ὁ σοφώτατος καὶ ἐντιμότατος*, asi za 2 měsíce přišli do kolleje prosit řečtí zajatci, majíce vysvědčení od arcibiskupa bulharského; obdrželi 5 grošů 4 denáry.[3]) V almužnách kolleje krále Václava z r. 1612 čte se také zápis 3 grošů 3 denárů, daných „Petro baccalaureo phraenetico“ (ztřeštěnému, smyslem pominutému), když se byl dosti najedl a napil, aby počestně se ho zbavili, neboť chtěl se jim usaditi na noc v kolleji Rečkově.[4])

Almužnové zápisy jiných kollejí jsou téhož rozumu, jako jsme dosavad uvedli; přicházejí studenti, vagantové, graduovaní lidé, zajatci, mendíci, pobudové. Z posledních let samostatnosti jest zajímavější zápis jeden z r. 1616; přijde Johanna Othonia Belgica, vdova po Vilímovi Mayartovi, prosit; dali jí neobyčejně štědře kopu. To jí bylo málo. Prý chce dosíci císařského mandátu, a to stojí víc peněz. Podivno, že jí přidali ještě kopu. Nevysvítá, jaký mandát měla na mysli.[5]) Roku 1619 Zachariáš Gerganus, z Ithaky Řek, chtěl podporu akademie a nabízel za ni svůj spis proti „papežencům“. Dostal 2 kopy na přímluvu rektorovu, a do-

[1]) Tamže 67.
[2]) Rukop. arch. univ. A. 34. 181.
[3]) Tamže 181.
[4]) Rukop. arch. univ. A. 34. 300.
[5]) Arch. univ. č. 20. Kusé listy z Oeconom.

voleno, aby se na něho sbírala petice u kostela sv. Trojice.[1]) Roku 1620 v srpnu prosil „poeta laureatus“ Mathias Zuberus o kondici v Čechách, tvrdě, že nemá z čeho žíti. Probošt dal mu jeden zlatý (florenum);[2]) roku následujícího, když bylo universitě velmi zle, prosil mezi jinými Joannes Baptista Gvalter, studios z Lipska, o beneficium; dostal 30 krejcarů.[3])

K vánocům a o koledě proboštům rok co rok nastala vydání, byť drobná, ouhrnem přece značná. Roku 1610 probošt kolleje Václavovy, Bacháček, až se z toho i rozhněval. Zapsaltě: „Za těchto koliks dnův před Štědrým večerem a nejvíce na Štědrý večer netoliko chudí jeden za druhým, ale i také někteří potřebnější sousedé skrze spisy za almužnu a fedrunk na budoucí slavnosti žádali, jichž tuto zejména klásti se stydím, jakž jim jednomu každému jest pretio učiněno a toho všeho po různu nomine eleemosynae sešlo se kopa 30 grošů 4 denáry.“ [4])

Koledovat přicházeli do kollejí také žáci farní, ponocní, nižší policie z radního domu. Aby vykoledovali víc, žáci chodívali i po četách, nikoliv najednou. Psánotě v zápisech kolleje Václavovy r. 1610, že dáno po osmi groších scholasticis Gallensibus (svatohavelským) primae parti, tertiae parti; 10 gr. obdrželi havelští žáci secundae partis; hospodář „domu panského pánů Starého města“ koledy vzal 12 grošů 6 denárů, ponocní z věže staroměstské, „kteří se pravili nad kollejemi dobrý pozor míti“, dostali 10 grošů 2 denáry, jiní ponocní podařeni 5 groši, a ještě jiní 15 groši; konečně dáno tehda 15 grošů koledy také „tovaryšům nebo raději střelcům, kteří při branách na Hradě vartují“.[5])

V příjmech a vydáních nebyli proboštové, neoddělil-li se který se svou kollejí od společnosti mistrů ostatních, nikdy samostatni. Direktoři národa Českého a stejně tak probošt kolleje Karlovy se svými radami ve finančních věcech v poslední instanci vždy závisel na kollegiátech. Bacháček jakožto „direktor“ kolleje Jerusalemské zapsal si r. 1606 do kollejních počtů tuto domluvnou řádku: „In pago Krymlov od postavení chlívečku počítal sobě (tesař) 10 grošů bílých, páni mu srazili 5 alb; a tak zůstává.“ [6]) Ze slov „páni srazili“ viděti, že musil direktor i tak špatnou drobotinu, jako jest 10 grošů za chlíveček, předložiti kollegům, aby schválili nebo změnili.

O všem na konec rozhodoval všecek sbor kollegiátův.

Aeditui (consiliarii) byli proboštovi přidáváni, „ne caput videatur esse destitutum oculis et auribus“.[7]) Měli býti tedy „oči a

---

[1]) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 116.
[2]) Arch. univ. A. 14. b. 31.
[3]) Tamže 84.
[4]) Arch. univ. A. 34. 174.
[5]) Arch. univ. A. 34. 174. 175.
[6]) Tamže 7.
[7]) Arch. univ. A. 14. a. 236.

uši“ proboštovy. Při nepatrném počtu professorův asi zhusta bývaly rozpaky stran volby aeditův. Mistři bránívali, aby kdo měl dvou beneficií, a na obsazení všech přece dobře nestačili; kromě toho, jakž přirozeno, na tučnější beneficium vždy byl některý mistr spíš pohotově, než aby na se bral úřad dohlížitelský, jenž nic nenesl. Tyto úsudky jsou patrny z professorské porady o sv. Martině r. 1589. Tehda již byla za čas volba aeditův odkládána, vicerektor Trojan chce v poradě odklad nový s důvodem, že bude co nejdřív volba probošta do kolleje Václavovy (tedy tučnější místo); kdyby prý jeden z aeditův, kteří mají dnes býti voleni, onu kollej sobě potom vybral, nemohl by probošt kolleje Karlovy s jedním aedituem býti spokojen, spojiti obojí úřad nelze, an „nemo collegarum duobus benificiis frui potest“, a nechati kolleje Václavovy neobsazené, toť by při nástrahách jesuitů, kteří po kollejích touží, bylo nebezpečno. Pro různost mínění v té poradě nedostali se mistři k volbě, až pak po sv. Kateřině voleni přední z členů university Pražské, Bacháček a Trojan, na úřad aeditův.[1])

Aeditům zvoleným dáno po klíči od pokladny čili fisku; třetí klíč probošt měl. Všechny funkce, jak jsme je vylíčili, probošt kolleje Karlovy konal s vědomím aeditův; najímal byty a sklepy kollejní „consensu aedituorum“,[2]) vyjížděl s nimi na řízení do vsí, s nimi radil se o drobná vydání, s nimi ukládal peníze do fisku.[3]) Jim konal probošt počet podle statut z r. 1528 čtvrtročně, byly to rationes minorum provisionum toho a toho kvartálu.

Počty vesnické stran gruntovních peněz, odúmrtí a devoluc konány v advent. Píšeť mistr Adam Rosacín z Karlšperka, primas sušický, v registrech příjmů a vydání (v Sušici): „Pamatuji, že v akademii a v kolleji Veliké, když se počty o advent konaly, peněz odoumrtných a z devoluc na sta bývalo, neb sem za pět let při obecních počtech býval . . . a dobrou částku odoumrtných peněz k fišku obecnému zachoval“.[4]) Kollejní počty veliké měly býti konány u přítomnosti všech kollegiátů, a to okolo sv. Jiří.[5]) Poznáme v následující kapitole o životě mistrů, že pro počty větší i menší, pro neskládání peněz do fišku, pro zadržení vybraných berní bývaly ve sboru kyselosti a hádky.

Najal-li si probošt na zapisování příjmů někdy pomocníka studenta, jenž slul fiscarius,[6]) musíval ovšem s tím si vykonati počet dřív nežli s mistry kollegy. Fiscarius zapisoval mastnotu, hrách a vaření rozličná, zapisoval almužny a jiná drobná vydání.

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 178. 180.

[2]) Tamže 215.

[3]) Oeconom. v arch. zem. 14. 44.

[4]) Č. Č. Mus. 1897. 542. Nováček.

[5]) Acta litter. Voigt. II. 75.

[6]) Rukop. univ. A. 34. 31. Bacháček měl r. 1609 za fiskaria Daniele Krusia z Vysokého Mýta.

Fiscus, do něhož skládány peníze kollejní po vykonaných počtech, lišiti dlužno od fisků jiných: známo již, že každá korporace v universitě i universita jakožto celek mívala svůj fišek. O němž tu mluvíme, jest fišek kolleje Karlovy, jenž v posledních létech ovšem shrnul v sebe poklady veškeré vysoké školy; byla v něm složena privilegia jednotlivých kollejí, nádobí z drahých kovů, knihy, slavnostní šaty, peníze, jistoty.

Hospodaření proboštů s jměním kollejním na té míře, jak vylíčeno, stejně zůstávalo až do času, kdy po majestátě náboženském nastaly v universitě pokusy o reformy. V listopadu 1609 defensorové stavovští, jimž universí odevzdána, mistrům oznámili, že míní od vysoké školy odprodati nejen statky vzdálené, ale i bližší a nejbližší; z peněz získaných stavové hodlali obnoviti fakulty a professorům platy stálé a pevné vydávati. Když rektor stavům, na radním domě staroměstském shromážděným, pověděl, že roční důchod vychází mistrům na 700 kop, stavové děli v odvet, že ani ten důchod není na čisto; prý jest z něho platiti kontribuce a sbírky, zajisté ledva že mistrům zůstává 500 kop na čisto, ale kdyby se prodaly statky a vesnice misterské, vytěžilo by se za ně „snad“ 90.000 kop, a tudy by mistři místo 500 kop ročních dobře mohli míti 5000.[1])

Tak do mistrů mluvili stavové, tak je přesvědčovali. Proti odprodeji vesnic vzdálených od Prahy na 7, 8 nebo více mil mistři nenamítali, ale proti odprodeji bližších se bránili tuze ústně i potom písemně. Namítali, že fundacemi a privilegii králův jsou vázáni vesnic od učení neodcizovati; kdyby všecky vsi byly odprodány, potom universí by v soudech neměla za sebe čím ručiti, nemajíc ničeho svého, a tudy by mohla ztratiti právo; kromě toho bylo by to učení Pražskému na hanbu a ujmu, aby nemělo nic, a jesuité aby své měli; konečně, kdyby neměli vesnic a práce poddanské, kdo by jim do kollejí foroval dříví, obilí, omastky? Aby si fůry platili, na to nemají, a teď všecko draho. Také prý strach z toho, že peněz za statky utržených nechá některá osoba za sebou, a mistři potom budou snášeti velikou miserii, potom by v ní teprv žádný professor nechtěl se držeti. Lépe by bylo, tak mistři navrhovali, aby se vzdálenější vsi prodaly, a za to se zjednaly vsi nové u Prahy; úředník k tomu zvolený mohl by statky ty spravovati, z nich peníze odvozovati, počty čině třeba před pány defensory.

V únoru 1610 sněm po dva dni jednal o statcích Karlovy školy. Defensorové stáli na svém. Purkrabí Adam Šternberský hájil mistrů karolinských a jejich držby; činil tak bezpochyby na prospěch jesuitů, jichž statkům hrozil úmyslem defensorů osud stejný; nesliť protestanté těžce, že jesuité kupují statky, vkládají

---

[1]) Knihov. biskup. litoměř. Ms. č. 82. Acta boemica 462.

je sobě do desk a berně z nich nezpravují. Vždyť sněm již v září r. 1609 snesl se, aby jesuitské statky náležely pod správu komory, král aby měl moc prodati je či směniti a ze všech aby platili berni. Potom v listopadu na přímluvu mocných pánů stalo se nové snesení, aby jesuité při statcích dosavadních zůstali, platů z nich neplatili, ale z budoucích koupí že platem povinni jsou.[1])

Mistři karolinští opět a opět voláni jsou stran svých vesnic před mocné pány; domlouváno jim, že sejde s jich společnosti neboli kommunity, že každý dostane plat, a tudy nebude jim statku nic zapotřebí; ale mistři byli neústupni.[2]) A takž na konec statky jim zůstaly.

Ale změna v hospodářství brala se jiným směrem. Pronikla oblíbená myšlenka mistra Vavřince Benedikti Nudožerského, jenž od r. 1611 neustále na to bil, aby mistři zanechali hospodářských a selských starostí proboštských úředníkovi schválně na to volenému, kvestorovi nebo ouředníkovi. Ten ať hospodaří pod dohledem mistrů a nechť vydává professorům stejné díly z čistého užitku. Z mistrů dva eforové nechť jsou mu radou i stráží. Zvláštní notarius nechť vede professorské dosavadní práce písařské. Mistři budou potom „v své professí expeditiores". Nelze sic nezmíniti se, že vlastně již r. 1600 professorové, uznávajíce tíhu a škodu svého sedlačení, najali „za správce a úředníka gruntů k Veliké kolleji i jiných pěti kollejí Mikuláše Poříčského za ročních 42 kop, ku kterémuž platu měly kolleje přispívati po sedmi kopách.[3]) Úředník 1. ledna přijat, ale tušíme, že dlouho nepobyl.

Když k návrhu Skálovu byla krátký čas (1611—1612) proboštura roční zaměněna proboštūrami desetinedělními, a proměna neosvědčila se, dne 24. března r. 1612 mistři, přijavše svrchu psaný návrh Nudožerského, zvolili mistra Hippia za notáře s platem 50 kop, a za kvestora všech všudy statků universitních zvolen mistr Paeonius Světnovský, jenž brzy úřad odevzdal Hippiovi, a ten po uklizení vzdorův a sporů mezi mistry spravoval jmění kollejní až do r. 1617; po něm hospodařil po několik měsíců mistr Jan Chebďovský a pak Čežbivius, jenž byl po Danielovi Třebíckém (1612—1617) již od r. 1617 písařem universitním. Ten jakožto notarius a kvestor dočkal se konce universí Karlovy (1622).

Probošti bývali i po té reformaci volíváni, ovšem již ne k správě statků, ale spíš jen na pořádek v domě; kolleje staly se domy universitními, přestaly býti korporacemi; také společnost kollegiátů přestala, byť ten onen professor v kolleji sobě byt podržel.

---

[1]) Tamže 382. 393.
[2]) Podstatně o tom v Děj. vys. škol. 90. 91. (Winter).
[3]) Arch. zem. Oeconom. 15. 50.

Kvestorovi oddány knihy kollejní všecky, oddány mu knihy k direkturám náležité. Z instrukce, kterouž mu mistři po některém odkládání vydali, zřejma jeho práce a povinnost.[1]) Nejprv, aby byl pobožný a u poddaných aby pobožnosti hleděl, „čáry a pobořky“ aby při nich zastavoval; druhé, aby spravedlnost u poddaných měla průchod, aby dohlédal k soudům rychtáře a konšelův, které rozepře by rychtářové srovnati nemohli, „aneb ukryti chtěli“, ty ouředník aby ke dnům sobotním před mistry odložil; pokuty soudní aby byly skládány u professorův; poddaní aby jeho vedením raději bohatli než chudli; aby se nedlužili bez vědomí vrchnosti. Propouštění z poddanství mistři dle té instrukce zanechávali sobě. Dále měl úředník dbáti, aby „jedni na druhých rolích nesili“, cizích poddaných aby nechovali; archiva, knihy, listy dle rejstříku sobě odvedené úředník měl chovati v truhle nebo v almaře a žádného člověka k nim nepouštěti bez dovolení rektorova čili děkanova; registra zotrhaná měl spraviti, přepsati; dále se mu ukládalo, aby měl sepsané důchody všech kolejí, a do soupisův aby příjem a vydání zapisoval; „týhodní cedule“ aby každou sobotu do truhlice skládal a při počtích aby kvitancemi se vykázal; bez vůle eforů neměl kvestor za sebou peněz nechávati víc nežli do jednoho sta kop; klíč od fišku a od truhlice jeden i druhý aby měli eforové, „tak nebude se potřebí obávati neřádů, jací předešle byli“.

Při dvořích ouředník byl povinen „užívati rozšafnosti, při mlácení, orání, setí prozřetedlnosti, aby se všecko časně, užitečně a skrovně dělalo; dbáti měl, aby zásoby píce, slámy stačily na celý rok; platy komorní, zádušní, platy z luk, vinic, polí, břehů, peníze gruntovní, sirotčí měl vybírati kvestor sám a pilně; „vypravovati“ měl pak ty platy věrně; lesů aby šetřil, bez pánů aby nic neprodával. Statuta prý vyhledávají toho, aby každý úředník „zaručil“ (t. j aby složil kauci), ale z toho prý se propouští, jednak proto, že nebude míti peněz za sebou, jednak že eforové budou nad ním bdíti.

Víme bohužel, jak v tomto kuse mistři, tuze dověrní jsouce, šeredně se zmýlili.

Naposled instrukce položila úředníkovi jakožto „generalis“ povinnost, aby „ve všem obmýšlel božskou čest, akademie dobré, poddaných vzdělání a užitek všech“.

Této instrukce týkala se také přísaha, kterouž si mistři nového úředníka nebo kvestora zavazovali. Přísahal Bohu, rektoru, pánům mistrům „actu regentibus“ (t. j. řádným professorům), že vše, což mu v instrukcí podáno bylo, věrně bude držeti a spravovati, čehož aby mu dopomáhal Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch Svatý, Amen![2])

---

[1]) Arch. univ. A. 14. a. 377.
[2]) Rukop. arch. A. 14. a. 377.

Když později kvestor sobě stěžoval, že nestačí ke všem hospodářským prácem, mistři poručili, aby kollejní oeconomus nebo šafář byl mu pomocníkem při jízdě do dvorů. [1]) Šafář v kolleji byl jako dnešní domovník. Zavíral, otvíral a čistíval v kolleji. Říkali mu také prokurátor, poněvadž zastával ještě také jiné nižší služby. Šafářem býval i student chudý, a proto mohli mistři roku 1614 kollejnímu šafáři poručiti, aby kvestorovi i v psaní býval nápomocen. [2])

Od služebného prokurátora kollejního lišiti jest „akademického prokurátora"; ten byl advokát, jehož si universí svým časem najala k nějakým soudům, poněvadž probošt ani radové nestačili k soudním pracím. Roku 1608 byl povědomý Václav Magrle ze Sobíšku „prokurátorem akademie"; před tím r. 1546, když byly spory o Michli, a probošt s professory začasté byl nucen školy zanechávati, najat za roční salár prokurátor mistr Václav Flavinus z Helfenberka. Ze sboru misterského byli mu tehda dva radové přidáni. [3])

Smutná odpověď k otázce, kterak věrně sobě kvestorové v akademické službě vedli, kterak mistři se svou nejrozumnější reformou pochodili. Zlou stopu po sobě v zápisech zanechal zvláště Hippius. Podváděl mistry jak moha. Uváděl pokojníky v kolleje a činže od nich nechával za sebou; vybíral berně od sedláků, a neodváděl ji všecku, kam se náleželo; šafářům ve dvořích hleděl skrze prsty, poněvadž kradl s nimi zároveň; v Počernicích užíval strychu, který byl menší o půl čtvrtky nežli strych poctivý, [4]) obilí z Počernic ztratilo se za jeho správy mnoho, kázaltě šafáři Zikmundovi nejednou, aby mu obilí svezl do Prahy, kdež si je kvestor bezpochyby zpeněžil, za to směl Zikmund šafář i pro sebe nočně akademické obilí mlátiti a časem některé zvíře panské na svůj prospěch odprodati. [5])

Mistři některých věcí dověděli se a vyčítali; když mu r. 1617 vyčetli, že do Vodňan jeda povozem kollejním, pět dní bloudil, „a to ještě s kobylami březími", kromě toho dvoru že časně potřebami neopatruje: úředník vymluvil se ledabylo [6]) a brzy potom vypověděl službu. Dne 22. dubna 1617 „vzal odpuštění" a vzkázal, že „chce počty odvésti". [7]) Ale neodvedl. Usadiv se mezi měšťany novoměstské, nestaral se o universí. Mistři ho zvali po pedellovi častokrát po sobě. Pedellus 13. května vyřizoval mu, že mistři na něho již od šesté hodiny čekají; odpověděl jakoby na posměch,

---

[1]) Acta rectoratus 22. Arch. zem.
[2]) Acta koll. Nazaret. 122.
[3]) Monum. univ. Prag I. 2. 339. 343.
[4]) Rukop. univ. A. 14. a. 112.
[5]) Tamže 265. 266.
[6]) Tamže 33.
[7]) Tamže 43.

že „dobrý a šťastný den vzkazuje a že se postaviti nemůže pro hodné příčiny“. Poslali pedella zase s vyřízenou, že mistr Hippius nesloživ počtů dosavad jest ouředníkem nepropuštěným, aby tedy hned se postavil. Hned nešel. Po čase přišel do kolleje, pohádal se tvrdě, že oni již nejsou jeho pány, on že není jejich ouředníkem.[1])

Posilu našel vzdorovitý kvestor v advokátovi Těchenickém, jenž mistrům vyčítal, proč ho tak těmi počty zaneprázdňují.[2]) Konečně v červnu Hippius přistoupil k jakýms počtům, ale nevykonal jich cele. „Ani stipendium pánům nedal“, tak naříká zápis; vymlouval se, že jsou mu sedláci také pozůstali. Mistři dali mu lhůtu. Po vypršení jejím pedellus zase běhával za mistrem Hippiem neunavně a na dvéře psával mu pozvání do kolleje tak dlouho, až mistr Hippius mu pohrozil kordem; zvlášť ho zlobila titulatura, kterouž universitní posel mu dával; prý kordem jemu „pár šrámů udělá“, zastihne-li ho, an mu píše na tabulce ‚Pane aurzednicze‘; kteří mu říkají pane ouředníče, „aby ho i s ním v etcaetera políbili“.[3])

Zatím učiněn kvestorem Chebdiovský, jemuž nejprv uloženo, aby pátral po nedoplatcích předešlého kvestora. Tu teprv vyšlo na jevo, že Hippius do počtů položil berni nejednu, jakoby jí byl zaplatil, a zatím zemským berníkům nedal nic.[4]) Nový kvestor a mistři pojezdy podnikali stran té věci do vesnic ještě r. 1619 a nutili sedláky k přísahám, že Hippiovi odvedli, čím byli povinni.[5]) Zase vrátil se čas, kdy mistři sami musili dbáti „sedlačení“, jehož se mínili kvesturou zbaviti. K veliké mrzutosti mistrů naposled vyšetřilo se, že Hippius nad 700 kop zůstal dlužen jen při berni. Volán do kolleje znova a zase přes tu chvíli; mistři již pohrozili, že budou exkvestora u defensorů žalovati, s důrazem napomenuli ho, aby „s pány mistry nepohrával“.[6]) Nevěrný ouředník bezpochyby na tu výhrůžku něco do berně splatil, neboť v knize zapsáno potom, že exkvestor zůstal berně již jen 492 kop 40 grošů míšeňských.[7]) O tu summu berníci pořád naléhali na mistry, a ti ovšem vždy zase vzkazovali exkvestorovi. Když zašla trpělivost, roku 1617 4. listopadu mistři snesli se, že Hippia budou viniti soudně.[8])

Měl býti viněn z „radyrování“ register, z nevěrných počtů sirotčích, z peněz zádušních, z peněz fakultních a naposled, že berně neodvedl, ač v počtech se ohlašoval, že odvedl. Prokurá-

[1]) Tamže 46.
[2]) Tamže 49.
[3]) Tamže 54.
[4]) Tamže 368.
[5]) Rukop. univ. A. 14. b. 196.
[6]) Tamže 58. 59.
[7]) Rukop. univ. A. 14. a. 60.
[8]) Tamže 160.

torem universitním měl býti malostranský Jiřík Jamský.[1] Ale zdá se, že k soudní žalobě nedošlo; něco Hippius přece spravil, něco nechal na výmluvách, a takž začaly se citace do kolleje a vytáčky obviněného nechutně znova. V červnu r. 1620, když mu zase jednou vzkázali, aby spravil se „z defektů“, odpověděl, „že jest před šesti léty počty pánům učinil a není se povinen před nimi stavěti, a budou-li páni tak na něho nastupovati a s ním tak zacházeti, že on také bude věděti, jak se k nim chovati“. Na tuto smělou odpověď mistři v poradě učinili „dictum“, aby se spočetlo, co Hippius dlužen, a že teď mistři na něco jistého nastoupí.[2]) A nač nastoupili? Psali purkmistru a radě Nového města, „že mistr Jan Hippius Vodňanský, někdejší ouředník nad důchody a nyní měštěnín, po mnohém přátelském napomenutí, aby počtův učení Pražského jako i kvitancí, které za sebou od berní zemských má, se spravil a do kolleje Veliké se postavil, toho všeho učiniti zanedbal a jako za hřbet a nějakou hříčku sobě položil“; v posléz aby rada ho přiměla k povinnosti. K tomu rada odpovědi nedala, a Hippius se nestavěl.[3]) Asi měsíc před bitvou bělohorskou mistři psali radě novoměstské zas a zase marně. Následující pak hrozné události zarazily a zmořily všecko dosavadní nerozhodné jednání proti nesprávnému kvestorovi, a universitě zůstaly „defekty“, s nimiž zahynula.

O druhém kvestorovi mistru Janovi Chebdiovském není v pamětech tolik nekalého psáno jako o jeho předchůdci, ale nepořádky v jeho správě byly též, a stejně odešel „s defekty“. Za jeho spravování probošt kolleje Karlovy činil mistrům relaci, že nalezl v Počernicích stodoly otevřené a že místo 62 strychů nalezl v nich o deset méně.[4]) To svésti jest buď k nedbě kvestorově, buď na vrub jeho poctivosti. Kromě toho v hospodářství akademickém ukázalo se, že šafářové byli pořád stejně nepoctivci, a kvestor bezpochyby nedbal jich nebo nestačil k jich hlídání. Roku 1618 přesvědčili se mistrové o šafáři Lukšovi, že neupřímně ztratil kopu a 8 mandelů žita.[5]) Úředník sám asi také nebyl vzorem hospodářským zřízencům; vždyť professorové nuceni jsou vyčísti mu, proč v čas žní a setby odjíždí bez dovolení, a proč se sýry zhnojily? Odpověděl, že sýrů nemohl prodati, proto se zkazily;[6]) potom ho zas volali a vyčítali těžce, že „žere a pije, slepice (bezpochyby ze dvora) dává sobě vařiti, kuřata a vejce béře, máslem že plejtvá“.[7]) Toho popřel.

---

[1]) Tamže 65.
[2]) Rukop. univ. A. 14. b. 24.
[3]) Rukop. univ. arch. 14. A. b. 849.
[4]) Rukop. univ. arch. A. 14. a. 237.
[5]) Tamže 252.
[6]) Rukop. univ. arch. A. 14. a. 94.
[7]) Tamže 97.

Konec téhož r. 1618 úředník mistrům oznámil, že vystupuje ze služby, prý mu zemřel otec a odkázal statky.[1]) Brzy potom odjed zval pány do Brodu Českého k své svatbě; tím také omlouval, proč mu na ten čas nelze vykonati počtů s mistry. Trpěliví professorové přes to mu slíbili svatební básně.[2]) Ale v lednu r. 1619 mistři vzchopili se přec; napsali mistru Janovi Chebdiovskému z Felzova, měšťanu poděbradskému, „poněvadž místo počtů pořádných tak mnoho dluhů na poddaných vykázal, aby ty dluhy vyupomínal nebo sám ze svého měšce vypravil". Odpověděl, že počty složí, určil také kdy. Pak si odložil zase, odložil do sv. Jiří; minulo léto, nepřišel; v podzimi mistři psali mu několikrát.[3]) Také ještě r. 1620 volají Chebdiovského, aby spravil se „defektů".[4]) Tušíme, že se ho nedovolali.

Za takových příhod a nehod a při té smutné zkušenosti ký div, že mistři pomýšleli vážně na to, jináč nežli skrze kvestory zbaviti se starostí hospodářských. Již v listopadu 1618 radili se, nemá-li býti dvůr v Drahelčicích prodán, prý žádného užitku nenese, a větší na něj se vede náklad. Jakožto druhý podřízený návrh tehdáž vyskytlo se mínění, neměl-li by šafář z toho dvora býti vypověděn. První návrh poodložen, a stran druhého stalo se snesení velmi charakteristické, aby prý se totiž ještě s výpovědí počkalo, neboť šafář, „maje do sv. Jiří odpuštění, ještě více by krásti mohl".[5])

Což to smutné hospodářství professorské! Roku následujícího v srpnu hlásí se šafář počernický, že nemíní déle zůstávati šafářem. Významno, kterak se mistři usnesli tou příčinou; prý „poněvadž sám odpuštění béře, aby byl při tom zanechán, že jest dosti pokradl, jakož pak i drahelčický (šafář) aby byl odbyt, poněvadž jest patrný zloděj, zůstávaje šafářem i vovčákem".[6]) Tento šafář ročně odváděl ze všech ovcí užitku 150 kop míš., kdež mistři čekali kolikonásob víc. To jim neomylně svědčilo, že si šafář vede nepoctivě.[7]) Hněvali se a přece ještě celý rok zanechali všeho při bývalém způsobě. Teprv r. 1620 děkan s mistrem některým překvapil šafáře ve dvoře a spočítal, že maje chovati podle dovolení a smlouvy 40 kusů dobytka, chová o 13 kusů víc. Vymlouval počet větší tím, že se splemenilo. Ale mistři rozhodli, že mu přebytek berou. Tehda také vzali mu všecken „svinský dobytek", jejž choval bez vědomí pánův.[8])

---

1) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 103.
2) Tamže 110.
3) Tamže 406. 412. 415. 419.
4) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 24.
5) Rukop. arch. univ. A. 14. a. 98.
6) Tamže 277.
7) Rukop. arch. univ. A. 14. b. 333.
8) Rukop. týž 244.

Z té inspekcí ve dvoře a po mnohých jiných zápisech lze poznati, že mistři, když se blížil konec samostatnosti Karlovy školy vysoké, právě tak byli zabavováni starostmi o hospodářství sedlské jako před tím, než najali si na to kvestory. V touž poslední dobu připadá konečně nájem dvoru Drahelčického, jímž začali se mistři sedlačení zbavovati dokonce; ovšem bohužel pozdě. Jindřich Šťastný Homut z Harasova najal onen dvůr; mistrům slíbil odváděti čtvrtý mandel. Takž byli by asi také jiných hospodářství zbavili se mistři, kdyby nebyl nastal konec Karlovy universí. Na spojené potom Karlo-Ferdinandově universitě sic také býval kvestor a jeden z professorů „administrátorem" statků universitních,[1]) ale podřízení hospodářští úředníci bývali snad lépe hlídáni, nežli za panování professorů víry „podobojí" se dělo.

Na konec budiž slovo o úřední řeči proboštově, jeho dopisech a knihách.

Řeč úřadu jeho nemohla býti jenom latinská. Proboštové mívali co činiti s lidmi neučenými, k universí nenáležitými. I protož proboštové karolinští a jiní direktorové jednou píší latině, jindy po česku. Tuze řídko najdeš v knihách, že by psali někomu německy; r. 1583 probošt Karolina Bystřický píše tím jazykem Němci Rudolfovi z Bínova (Bünau) o spravedlnost nějaké vdovy,[2]) což budiž za vzácný příklad.

S latinou, aby byla v dopisech pěkná, dávali si práci; r. 1616 vyznává v knize kdosi — nevíme probošt-li či notarius — že mu rada misterská vrátila koncept, aby latinu v něm spravil, neboť onen „baro", k němuž se má psáti, je velmi učený.[3])

A jako rektorové stejně i proboštové zapisovali do knih mimo úřední věci i rozličné příhody veřejné, úkazy na nebi, případy podivné v přírodě i mezi lidmi. Čteme r. 1616 v knize proboštské v úředních zápisech na příklad i tuto příhodu, jež probošta tuze zajímala: „Ňáká Kosmačova ze vsi Michle od zlého (t. j. blesku) byla udeřena, že jí klobouk dolů srazil, punt vyrazil, potom nožnice rozraziv želízko od nože odrazil, a potom u stehna ňáká boule vyskočila, potom se jí zdálo, jako by v ňákej tmě zůstávala za dvě hodiny, potom se upamatovala".[4])

* * *

---

[1]) Na příklad r. 1651 byl jim povědomý dr. Markus Marci. Arch musejní 1651.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 8.
[3]) Arch. univ. Kusé listy z Oeconom. č. 20.
[4]) Tamže.

Do této kapitoly náleží slovo o statcích kolleje Klementské a o jejich správě.

Jest vůbec povědomo, že jesuité byli řeholní klerikové rázu bojovného. Byli bojovníci za katolickou víru, u nás i v sousedních Němcích již na smrt zemdlenou. S plným přesvědčením Kanisius r. 1558 píše generálovi řádu Lainiovi, že jesuité milites invicti erunt,[1]) a jindy zase vykládá, že v Praze potřebí udatných vojáků (fortes milites).[2]) V spisech jesuitských zhusta opakuje se slovo o vojínech Kristových.

K tomu boji s protivníky jinověrnými jesuité byli vystrojeni podivuhodnou, neobyčejnou organisací, zápalem ideovým, vzděláním, čemuž všemu praktický smysl se připojoval. A ten praktický smysl vůdce jesuitů přímo k tomu pudil, aby, než přivedou mezi protivníky své soudruhy podřízené, prve dobře postarali se o zabezpečení jich hmotné existence; jeť věru ne pouze k světským vojnám krvavým potřebí hodně peněz a zase peněz; bezpečný důchod musily míti i kolleje tovaryšstva Ježíšova; již proto, aby členové sháňkou po chlebě nebyli odváděni od svých cílů, které jim byly důležitější, vyšší.

Vůdcem a jednatelem prvních jesuitů v Čechách byl doktor Petr Kanisius (de Hundt z Nijmeg), jejž papež Lev XIII. nazval druhým v Německu po Bonifáciovi apoštolem. Z listů Kanisiových, které psal svému generálovi do Říma,[3]) ona snaha o zabezpečení důchodů kollejních bije do očí. Roku 1555, prve než vstěhují se jesuité do Prahy, přijde sem Kanisius, s císařem o důchodech již jak tak smluvený, a vybírá i ohledává místo příští kolleje. Arcikníže Ferdinand, jesuitů veliký přítel (valde benevolus), pomáhá. Kanisius volí bystře Klimentský klášter, ať polozbořený, jen když v středu města pohodlně, příhodně ležící. Svému generálovi Ignáciovi v červenci r. 1555 Kanisius dává zprávu o svém podniku, o nadějích a klade důraz na to, že pojištěn důchod příští kolleje. Císař prý oddal kolleji příjmy kláštera coelestinského v Ojvíně, kteréž vydají nad tisíc tolarů říšských (daleros imperiales); také na stavbu kollejní přispěje císař.[4]) V druhém listě k témuž generálovi (v srpnu 1555)[5]) kromě jiných věcí Kanisius zase píše o důchodě coelestinském, prý ponese ročně zajisté do tří tisíc zlatých (florenses); vykládá, kterak žádal císaře, aby důchod ten kolleji

---

[1]) Braunsberger. Canisii Epistulae II. 194.
[2]) Tamže 375.
[3]) Těch listů již dva svazky v malém čase za sebou vydal P. Otto Braunsberger, člen řádu jesuitského, pod titulem Beati Petri Canisii, Societatis Jesu, epistulae et acta., Friburgi. 1896. První svazek dr. Boh. Navrátil ocenil ve své studii v Česk Čas. Historick. 1898. 111 a násl. O stycích Kanisiových s vlastí naší dr. Podlaha psal v Časop. kat. duch. 1897.
[4]) Braunsberger. Canisii epist. I. 543. 547.
[5]) Tamže I. 552.

Pražské byl dán libere et integre, sine omni obligatione et exceptione, tedy beze všech závazků a výjimek.

Jednal tedy velmi opatrně a přece ne dosti opatrně, neboť první jesuité přišli v dubnu[1]) r. 1556 a přišli do nouze nemalé. Již na cestu se musili vzdlužiti, neboť peníze králem slíbené marně očekávány.[2]) Důchody z kláštera Ojvínského, jenž jesuitům přece nebyl zúplna přiřčen,[3]) nebyly hned na hotově. Také na postavení lepšího domu jesuité musili sobě peníze dlužiti; v první chvíli neměli v zbořenině, od dominikánů pozůstavené, ani postelí; ubytovali se v smutných kobkách a nevycházeli za kolik dní na ulici pro zedrané šaty, které bezpochyby tak zle zchodili cestou pěší z Říma do Čech. V třetím psaní[4]) generálovi (v máji r. 1556) Kanisius do všeho toho si stěžuje, ale krále i arciknížete omlouvá; prý by rádi dali, však nemají. Členové v Praze jsou v nouzi, jsou bez peněz, ale oplývají sliby a nadějemi (kteráž věta Kanisiova zní dosti trpce). V dalších řádcích dovídáme se, že Kanisius nucen požebrávati leckde. Stran Ojvína vypravuje, že část bibliotheky klášterské již odstěhoval si do Prahy, z čehož jde, že Kanisius vzdálený ten klášter přec již nějak ujal, ale k důchodům jeho bylo těžko dostati se, vládltě tam kapitán hradní a starý jeden kněz coelestinský. Konečně oznamuje v listě svém Kanisius, že císař míní vesnice a jiné statky ojvínské zastaviti v nájem Žitavským s výminkem, aby jesuitům platívali hotově. Aby tedy otec Ignacius při papeži vymohl převod klášterských statků na kollej.

Asi brzy po odeslání této zprávy do Říma došel Kanisia dekret císařský (z dubna datovaný), jímž sesazuje se dosavadní ojvínský hejtman hradní se správy statkův a ve správu dosazen konšelský úřad žitavský na deset let s povinnostmi k jesuitům, jimž Ojvín se teď skutečně odevzdává. Kanisius vyjel s kommissary královskými do Ojvína a čtrnáct dní ohledávali, popisovali, měřili. Dne 11. června 1556 podává o tom zprávu do Říma.[5]) V ní čteme, že Žitavští povinni ročně platiti jesuitské kolleji Pražské 1400 tolarů; svým vozem ročně dvakrát povinni do Ojvína dovážeti jesuity na dohledy, kterak se hospodaří. Naproti tomu jesuité měli živiti v klášteře Ojvínském tři kněze a čeleď, celkem 14, 16 lidí. Ti kněží měli na sobě míti duchovní správu, kterou Kanisius důtklivě zamítal od svých bratří; prý by v takové opuštěnosti jesuité málo přičinili k rozmnožení slávy boží; jim prý jest tam pobývati, kde mnoho lidí. Kanisiovi také se nelíbila povinnost živiti oněch 14 lidí; byl by se jí rád zbavil platem ročním 200 nebo 300 tolarů. Generál řádu měl v těch věcech raditi.

---

[1]) Dle Schmidla přišli 18. dub.; Braunsberger má jinou zprávu o 21. dubnu I. 616.

[2]) Podlaha. Styky bl. Petra Canisia. 14.

[3]) Týž. 14.

[4]) Braunsberger. Canis. epis. I. 612.

[5]) Tamže I. 625.

Kterak to srovnali, nevysvítá jasně z pramenů; to však jisto, že všecko stálo na nedobré míře. Píšeť Kanisius v březnu r. 1559,[1]) že jsou s administrací Ojvína zlé obtíže. Žitavští totiž neplatili pořádně[2]) (bezpochyby i z té příčiny, že, jsouce protestanté, jesuitů nenáviděli), a v Ojvínském klášteře samém zlobil jesuity poslední mnich coelestinský; Kanisius zove ho schátralým starcem (decrepitus senex); až umře, bude prý lépe.

Téhož roku 1559 Pražská kollej jesuitská viděla nutnost toho vyslati do Ojvína na zlepšenou věcí kněze a tovaryše svého Hurtada Pereza, aby tu byl stálým gubernátorem. Říkali mu rektor ojbinensis; úřad jeho patrně byl oekonomický a podobal se tudy poněkud proboštskému v Karolinum. Jenže probošt karolinský seděl v Praze, probošt jesuitský musil z Prahy za hranici zemskou. To jesuitům velmi překáželo, a Hurtadovi mezi protestanty v okolku ojvínském také nebylo příjemno. Své mrzutosti Kanisius dává výraz r. 1559 v jednom listě do Říma míněním, že by lépe bylo zbaviti se ojvínské administrace uprostřed bezbožného lidu tamějšího; v druhém listě spoléhá na příchod císařův do Čech; císař by to mohl spraviti. Když pak Kanisius s císařem osobně jednal, sliby obdržel. Píše o tom r. 1560 generálovi Lainiovi; vyznává, že Ojvín jest pro jesuity kříž, Hurtadus že chce z něho mermomocí pryč, i protož nechť ho generál zatím ještě utěší, neboť dle císařova slibu lépe bude.[3])

Hurtadus však s těží se utěšuje, prý v nepohodné drsné krajině té stížen chrlením krví; císař nabízí Ojvín křižovníkům,[4]) sekretář řádu jesuitského Jan de Polanco asi z rozkazu generálova r. 1560 (v červenci) chce, aby tovaryšstvo se zbavilo nevýnosného Ojvína a Hurtada vybavilo;[5]) Kanisius tím dohnán byv píše Prusovi z Mohelnice, biskupu vídeňskému, aby na jeho přímluvu byli jesuité „servitutu“ ojvínského učiněni prázdni, a za to aby dostalo se jim živobytí jiného.[6]) „Kéžbychom,“ píše, „byli břemene tak těžkého osvobozeni konečně, nechť naši v Praze dostanou živobytí odkudkoli; svět rozmanité překážky nám zde do cesty zavaluje; nepřemůže-li jich Vaše Důstojnost, bídnou zajisté služebnost nuceni budeme sloužiti.“ [7])

Dále zatím zevrubná historie ojvínská se nedostala, veliká edice listů Kanisiových tu na ten čas umlká; příští sbírky zajisté vynesou víc. Stran Ojvína víme z následující doby jen to, že Hurtadus Perez r. 1561, osvobozen byv nepříjemného „proboštství“

---

[1]) Tamže II. 374.
[2]) Schmidl. Hist. Soc. Jes. I. 115.
[3]) Listy v Braunsbergerovi. Canis. epist. II. 418. 501. 639.
[4]) Tamže 655.
[5]) Tamže 674.
[6]) Tamže 757.
[7]) Podlaha. Styky bl. Canisia 35.

tamějšího, ocituje se mezi pražskými professory;[1]) a že císař Maxmilián statky ojvínské roku 1574 prodal Žitavským docela; jesuitům však příjem 1400 tolarů pojistil.[2])

Patrno, že přes vši opatrnost začátky jesuitské oekonomie nebyly utěšené. Jesuité snažili se potom vždy spíš jen o hotové a bezpečné platy, aby nemusili tolik starati se jako při ojvínském nadání. Začátek tedy zlý, ale lepšilo se dosti záhy. Král poručil komoře, aby vydávala jesuitům 300 kop, a r. 1560 oddal jim s dovolením papežským 450 tolarů ročních z kláštera zrušeného v Dobroluce (Dobroluk, Dobrilugk, Doberlow).[3]) Důchod ojvínský a tyto dva právě řečené dostaly se jakožto jádro jesuitských příjmů r. 1562 do královy listiny zakládací. Mělo tedy přicházeti jesuitům ročně 2150 kop na hotové summě. Tu měla jim vydávati komora. Rektor jesuitské kolleje péči měl o ten důchod. Byl rektorem i „ministrem". Práce jesuitského správce finančního bývala tedy v tom, přijímati od komory peníze, a když komora platiti pomíjela. což se leckdy přiházelo, bylo na rektorovi, aby upomínal důtklivě i důtklivěji a ob čas si požaloval u pánů a příznivců mocnějších.

Důchod jesuitský rostl; šlechta přinášela jesuitům přes tu chvíli peněžité dary; jesuité mohli dosti záhy již pomýšleti na zakupování domů, gruntů, dvorů, k čemuž dovoleno měli od krále. Ovšem drahnou část peněz naložili na zřízení podružných kollejí, konviktů studentských, z nichž první založen asi již roku 1556. Prosilitě tehda, aniž byla ještě škola pro nedokončené stavby otevřena, čeští šlechticové, by směly jejich děti bydliti u jesuitů. Kanisius byl tomu rád. Psal o tom (v červnu r. 1556) do Říma, že by mohli chlapci obojí víry bydliti v sousedních domech při kolleji na svůj náklad; z členů řádových vždy prý se najde některý, jenž jim bude oekonomem nebo dispensátorem.[4])

Druhý konvikt byl seminář chudých; ten vznikl r. 1559, ale o zřízení jeho nadání jednáno také již roku 1556. Tehda neúnavný přítel jesuitů Píšek, probošt svatovítský, dohodnuv se s Kanisiem, píše císaři, aby dal jesuitům na chudé žáky, z nichž budou vychováni kněží, pět opuštěných klášterů a jejich statky. Mínil Píšek s Kanisiem klášter augustinský v Domažlicích, v Tachově karmelitský, v Skalici cisterciácký, v Chýši karmelitský a v Těnovicích pavlánský.[5]) Král vzal bezpochyby radu jinou a dal semináři důchod kláštera Dobroluckého, o čemž svrchu zmínka.

---

[1]) Schmidl. Hist. Soc. J. I. 149.
[2]) Bílek. Statky a jmění koll. jes. 7. Rukop. mus. arch. Jesuité má 1576.
[3]) Dar ten stal se jim na radu Píška (Scribonia), zámecké kapituly probošta. Braunsberger. Canis. epist. II. 672.
[4]) Tamže I. 631.
[5]) Tamže I. 647.

Třetí dům jesuitský byl konvikt alumnů papežských; ten počátky měl r. 1575. Zřízení těch kollejí a stavby domů zhltily peněz dosti. Ale darů přibývalo stejně. Finanční starosti byly již rozsáhlé, rektor nestačil. Takž stalo se, že r. 1571 vyskytuje se mezi jesuity zvláštní „minister collegii“ kněz Alexander Voyt (Fojt),[1]) jenž peníze přijímá a vydává. Možná, že nebyl prvním. Roku následujícího (1572) jesuitům dvůr Kopanina postoupen od komory místo 300 kop míšeňských, jež platiti byla povinna, a pro toto hospodářství týž prve psaný Fojt stal se prokurátorem — procuratoris nomine oeconomiam collegii administrabat.[2]) Při tom zastával úřad kněžský, professuru mathematickou a kazatelství u sv. Jakuba. Kterak hospodářství vedl, měl-li zlosti s neupřímnou čeledí, jako proboštové a direktoři university Karlovy, o tom není v přístupných pramenech psáno. To jisto, že o důchod kollejní tuze byl snažliv; nedostávalo-li se, sháněl osobní prací, prosbami; takž prý dům chudých studentů za kolik let držel sám jen žebráním, almužnami.[3])

Majetek jesuitů rostl vůčihledě. Šlechta i soukromé domy jim v dar podávala, a jesuité z peněz kupovali také sami domy i grunty všelikteraké. Kolem kolleje získali a obsáhli plochu nynějšího rozložitého Klementina, na níž jindy 32 domy a domky stávaly, proťaté dvěma ulicema. Původní malou kollej rozšiřovali stále o nové stavby. Jednotlivé domy konviktní mívaly své správce (regentes) zvláštní. kteří pečovali o důchod k domům náležitý a připsaný. Tito regentes bývají v knihách gruntovních psáni, kdykoli jde o nějaké přikoupení ke konviktu a tudy i ke kolleji, z čehož znáti, že správa finanční u jesuitů dlením doby a přírůstkem jmění se dělila. Takž na příklad roku 1597 v pražské knize[4]) bývá psán při koupích kněz jesuita Ondřej Modestinus, jakožto „správce domu chudého žákovstva“; jednou kupuje zahradu k Motolu jdouc pod Bílými horami za 80 kop, jindy (1599) trží vinici tamtéž.

Dlením doby jesuité získali ke kolleji a ke konviktům pražským ze znamenitějších statků a gruntů tyto: r. 1567 zahradu na Petříně a hospodářství v Nebušici (r. 1570); jež si koupili za 350 zl., roku 1587 dostali od Jiřího Lobkovice mlýn s pozemky, roku 1594 koupili si dvůr v Motolech, dvě živnosti a tři vinice; r. 1609 však ty živnosti i s dvorem prodali zase (za 3000 kop); r. 1600 Maria Pernštejnka, rozená Manriquez, vdova, dává jim při Vltavě dům a zahradu, dotud Jesuitskou zvanou; r. 1603 císař prodal Dobrolucký klášter; jesuité odškodněni 15.000 kop. míš. z úřadu rentmisterského s povolením, že si mohou koupiti statek

[1]) Schmidl. Hist. S. Jes. I. 312.
[2]) Schmidl. Hist. S. Jes. I. 316 320. 321.
[3]) Týž I. 488.
[4]) Lib. oblig. 8. arch. praž.

kdekoli. Koupili tedy r. 1606 Bernartice (půl městečka a tvrz na Bechyňsku), k tomu půl vsi Podolí s mlýnem a jiné grunty ještě, vše za 12.700 tol. Téhož roku Marie Valdštýnka, vdova, dává jim statek Čelakovický, jejž jesuité dali na jistinu; k tomu přikoupili si dvůr a dědiny; však roku 1616 prodali to zase za 22.000 kop králi Matiáši. Týž král štědře a laskavě roku 1616 jesuitům pojišťuje z důchodů Chlumeckého panství ročních 2000 tolarů, rok potom (1617) císařovna Anna upisuje jim stálý plat 15.000 kop na panství Mělnickém. Jest patrno, že prokurátoru jesuitskému věru nebylo zaháleti.

Ouhrnkem počítá se, že jesuité do r. 1618 měli ke kolleji stálých důchodů nad 3000 kop míš. ročně; dvůr Kopaninu, Bernartice, na jistinách 22.000 kop (za Čelakovice), dary Matiášovy a Rudolfovy i šlechtické páčí se nad 100.000 zl. rýn., z kteréž summy po zaplacení domů, ke kolleji přikoupených, a po zaplacení Bernartic mohla jesuitům dobrá polovice zůstati na útraty jiné.[1]) Jesuité ve své známé obraně r. 1619 se k těmto velikým summám nepřiznávají; praví, že roční příjem všech jejich kollejí v Čechách byl jen v 10.000, a kolleje že nebyly bez dluhů.

Než ať summa svrchu pravená jest přemrštěná či není, to přec jasně vysvítá, že finance jesuitské kolleje byly na míře daleko utěšenější nežli v Karolinum. Při hojnosti prokurátorové jesuitští měli asi zaměstknání radostnější nežli proboštové chudých kollejí staroslavné školy Karlovy.

---

[1]) Ty počty jsou v Bílkových Děj. řádu Tovar. Ježíš. 458. Viz též jeho Statky a jmění kollej. 7.—12. Jest-li úhrnné počítání Bílkovo správné, nevíme. Jest s počty v pramenech vůbec obtíž.

Kapitola třetí.

Professorové.

Starodávnou nadací byly tři kolleje na to, aby živily a hostily učitele akademické. Dlením doby kollej Všech Svatých a krále Václavova o své sbory učitelské přišly, byly by jich neuživily; při životě zůstal jen sbor kolleje Karlovy, sbor ten obsáhl i skrovné jmění obou svrchu psaných kollejí tím způsobem, že ze sebe vysílal do nich jednoho člena za probošta, jakož o tom svrchu položeno.

Sbor v kolleji Karlově dle statut činil společnost v témž domě bytující, téhož stolu požívající, o své hospodářství pečující a týmž řádem vázanou; z výtěžku společného hospodářství měl každý člen svůj díl za praebendu. Se samosprávou sboru kollegiátů přímo souviselo, že směl se novými kollegy doplňovati.

K volbě nového professora mistři kollegiáté přikračovali, jen když pociťovali toho nutnou nouzi. Mělo jich býti v Karolinum dle statut dvanáct, ale v té době, k níž se odnáší tato kniha, nikdy jich tolik nebylo. Počet jich, jakož svrchu zmíněno, kolísal mezi sedmi, osmi a nejvýš deseti.

Znaje tedy nutnou potřebu, probošt kolleje Karlovy napsal chartam convocatoriam, zvací list, kterýž pedell donesl professorům. V něm obyčejně udával, že počet mistrů jest tak umenšen, že volba nového kollegiáta vidí se býti pilnou. Probošt volával sub poena non contradicendi, to jest, že usnesení se podvolí každý oud domu Karlova Někdy v listě zvacím nebylo položeno o volbě jisté, alebrž probošt zval kollegy, aby rozhodli, měl-li by či neměl-li by volen býti nový oud do domu. Zvací list z r. 1584 v outerý před svatým Bartolomějem jest z latiny na česko v tomto rozumu: Reverende magister! Zná Tvoje Spanilomyslnost (Tua Humanitas), že statuta toho žádají, aby určitý byl počet professorů. Že tedy počet kollegiátů jest poněkud zmenšený, a stav naší kolleje i nebezpečenství

hrozivá žádají většího počtu professorů, napomínám Tvoji Spanilomyslnost, aby zítra v hodinu hned před obědem přijíti ráčila do síně letní a svůj hlas dala o tom, mají-li býti některé osoby do kolleje volány, kterým počtem, které, ke kterému dni a jak.[1])

Někdy stálo v pozvánce určitěji, nač má býti kollegiát nový volán, totiž „ad publicam professionem pietatis et bonarum artium“,[2]) tedy k řádné professuře theologie a filosofie; slovo o theologii mívalo tu jen historický zvuk bez podstati, připomínalot jen prvotnou nadací kolleje Karlovy, kteráž určena byla 12 mistrům, kteří povinni byli učiti v theologii a též ve svobodných uměních. Proto také nad to častěji probošt psával podle skutečnosti, že má volán býti někdo do společnosti „ad professionem philosophiae“.[3])

V zvacím listě na konec probošt připsal jména kandidátů, nomina vocandorum. Sedm až i patnáct jmen držívá v sobě list. Kandidáti professury bývali vesměs lidé na školách městských zaměstknaní; který na ten čas byl bez veřejné služby školské, u toho připsáno „privatus“; na příklad r. 1609 sluje „privatus“ M. Thobias Makovinus Horažďovský; též tak M. Jan Hippius Vodňanský.[4]) Nezamítali ani učitele, jenž soukromě učil panské děti. Týž Hippius, právě připomenutý, uvádí se v kandidátní listině z r. 1610 jakožto paedotriba u Thurna hraběte.[5])

Když se mistři k volbě sešli, první bylo vyznati se, že žádný nezaslíbil se nižádnému z kandidátů. Kdo se zamluvil komu, ten měl volby nechati. Leckdy se sešli, dost se naradili a nevyvolili nikoho. Roku 1599 sešli se a uznali, že do počtu dvanácti, statutem nařízeného, scházejí čtyři, ale přes to většinou hlasů rozhodnuto, aby nebyl do kolleje volán nový professor pro — velikou drahotu potravin — propter maximam caritatem annonae.[6]) Toť zajisté přiznání velmi upřímné. Před tím r. 1596 v únoru sešli se k volbě, mezi kandidáty psán tentokrát také Jan Kampanus Vodňanský, učitel v Hradci Králové, ale „neminem vocandum censuerunt“. Probošt si to zapsal v knihu, že uznali nikoho nevoliti, a přidal k tomu: Ego approbavi.[7]) V poradě volební dne 5. března r. 1591 mluvilo se latinským jazykem asi takto: Rektor Trojan: „Když jest taková drahota potravin, nebudiž nikdo za professora volán; jest nás počet plný, jináč byl bych pro Chorinna.“ Prorektor Bacháček: „Nezadal-li se již obci, ať je volán Benicius z Kutné Hory.“ Mistr Adam Hradištenus promluvil: „Ať není volán nikdo, neboť v jiných akademiích pět, šest, nejvýš osm pro-

---

[1]) Arch univ A 13. a. 89.
[2]) Tamže 138.
[3]) Arch. zem. Oecon. 14. 6.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 152.
[5]) Tamže fol. 239.
[6]) Arch. zem. Oecon. 14. 47.
[7]) Arch. zemský Oecon. 14. 6.

fessorů dostačují k prácem akademie, budmež tedy spokojeni se svým počtem sedmi.' Z ostatních professorů dva dali bez dlouhého mluvení hlas Beniciovi, rodákovi táborskému; jeden professor dal hlas Chorinnovi, a konečně professor Mendicellus nepřišed k volbě osobně, poslal list omluvný, v němž dává hlas Kochanovi, rektoru na Malé Straně. Výsledek byl, že zvolen Benicius.[1]) Zvolen třemi hlasy.

Když se hlasy roztříštily, byla volba bez výsledku; někdy skončila se dokonce hádkou a týž den nemohla dojednána býti. Volívalo se několik dní potom zase. Ve lhůtě mezi volbami ovšem jednáno pro toho neb onoho kandidáta, aby mu k vítězství přibylo hlasů. Byly-li hlasy na stejno, rozhodoval probošt. Příklad z voleb r. 1593. Na listině kandidátní bylo pět jmen. Jan Vokorineus, správce školní v Litoměřicích, Ondřej Mitisko u Vysokého v Hoře, Štěpán Turka v Týně, Valentin Kochanus z Prachové, u sv. Jindřicha správce, a Martin Galli v Hradci Králové. Sedm professorů sešli se, a dva volili Vokorinea, dva Kochana, dva Mitisko, jeden Galla. Tedy roztříštění. Pohádavše se, třetího dne sešli se zase, a tři byli pro Kochana, tři pro Vokorinea. Probošt rozhodl, anyť „voces aequales", pro Vokorinea.[2]) Ten tedy zvolen.

Kandidátní listina už tak bývala sestavována, aby kandidáti co do schopnosti řadou po sobě následovali. Soud o té schopnosti ovšem byl zatím při proboštovi. Ve schůzi professorů pak obyčejně volen první v řadě kandidát.[3]) Ale mohlo padnouti také i poslednímu; na příklad r. 1609 při volbě byl zadní mezi patnácti kandidáty mistr Pavel Stránský, učitel v Litoměřicích, a ten zvolen.[4]) Při volbě roku 1584 bylo 12 kandidátů. První byl Jan Štanderus Berouňan (mistrem od r. 1582), třetí byl Plzňan Khernerus, na pátém místě Jan Krispus, po něm řadou Eliáš Štyrkolský Volyňský, Adam Hradištenus, Adam Rosacius ze Sušice; ze známějších mistrů desáté místo držel Matouš Mendicellus Žatečan. A vyvolen Krispus čtyřmi hlasy, Mendicellus obdržel tři, Khernerus jeden.[5])

Professorové znali kandidáty tou měrou důkladně, že probošt druhdy ani jich jmen nepsal, pojmenoval pouze školu, kde kan-

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 214.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 270.
[3]) Tamže 234. První v řadě roku 1592 Chorinnus zvolen; arch. zem. Oeconom. 14. 220. 1602 první v řadě učitel z Loun Mikuláš Troilus. Roku 1594 mezi 13 kandidáty první byl Mitisko, rektor v Hoře, a druhý Valentin Kochan z Prachové od sv. Jindřicha; Gotsman Německobrodský, učitel v Rakovníce, tehda byl na šestém místě, Laurentius Sarkander Falkomontanus v Chrudimi po něm, Šimon Skála, učitel u sv. Jiljí, byl devátý; Jiří Karolides, učitel sv.-Martinský, jedenáctý, Jan Gryllus z Gryllova, učitel malostranský, poslední. Ti dva první zvoleni. Arch. univ. A. 13. a. 283.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 152. 153.
[5]) Arch. univ. A. 13. a. 89. 90.

didát sloužil. Při volbě rozhodovala, jako při kde které kooptaci dosavad, osobní náchylnost na předním místě. Jináč professorové pro své hlasy za důvod rádi uvozovali, kdo je z kandidátů starší, kdo slouží při škole přednější, výtečnější.[1]) Také praxe školní padala na váhu; nejeden stal se professorem, jenž začal jako nízký na škole kustoš dítek nejmenších. Z takových byl na příklad Bacháček. Píšeť roku 1611 o sobě, že před léty mnohými custodis locum v městě Žatci ujal, po málu nedělích byl za sukcentora vyhlášen a snad po půl létě za kantora; „ač sem posavad ničemným anebo slabejm kantorem, však sem nic méněji levou rukou kůr spravoval a snad opět po půl létě byl sem přijat za primarium collegam a v nepřítomnosti domini Strabonis tu všecku školu žateckou za několik neděl sem spravoval".[2]) Ze správcovství latinské školy na konec volán do universí.

Aby byl kandidát nějakým odborníkem nebo aby ho volali pro odbor určitý, toho nebylo. Vůbec nikde v universitách nebylo toho;[3]) učitelé přednášeli a uměli všecko, mívali polyhistorické průměrné vzdělání. Ovšem vynikal-li kandidát v něčem, co se hodilo universitě zvlášť, mistři vytkli to. Na příklad r. 1615 chtěli k professuře volati Basilia „propter calendaria". Tedy nerozhodovalo, že Basilius byl doktor v právích, ale všimli si s důrazem, že by mohl sdělávati kalendáře, z nichž universí měla důchodek.

Lze domnívati se, že při volbě ovšem mistři také hledívali na to, kdo je učenější; zapisovati toho nebylo třeba, mistři znali učenost kandidátů ze zkoušek jejich bakalářských a mistrských, které zajisté většina nedávno byli vykonali. Postačovala při kandidátovi učenost také jen „prostřední". Řekl to děkan Troilus r. 1615, když navrhoval volbu mistra Žabonia; řekl za důvod proti jiným kandidátům přilepšující: „est etiam mediocriter doctus".[4]) Při témž Žaboniovi je zaráželo jen to, že byl kmetcí poddaný (servus). Ale z volby nevylučovalo poddanství nikoho, poněvadž na žádost university vrchnosti svého učeného poddaného obyčejně propouštěly, jakož se stalo při Žaboniovi skutečně.

O mravní kvalifikací kandidátů nebývá v knihách psáno nic, ale listy zachovací zvolenec zajisté mistrům ukázati byl povinen. Starý Bacháček ještě rok před svou smrtí prosil kollegův, aby mu zachovací list jeho, podepsaný Hertvikem Zejdlicem (Seidlic) z Šenfeldu, dovolili složiti mezi poklady v bezpečnost.[5])

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 288. „Quod in primariis scholis docuisset et senior esset." Tak mluveno roku 1605, a volen Tetauer Svinčanus, rektor školy svatojilské

[2]) Arch. univ. A. 13. b. 226.

[3]) Monum. German. paedag. III. 197.

[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 508.

[5]) Tamže A. 13. b. 404. Příklad profes. listu zachov. viz na konci knihy.

Byl-li některý z kandidátů vyvolen, tím ještě nebyl volán. Mohlo i po volbě z příčin všelikých sejíti s „vokací“, jako se stalo r. 1604 po volbě mistra Jeronyma Netolického, učitele rakovnického. Zvolen, ale nevolán — nevíme proč — a podán do Žatce za učitele do nové školy.[1])

Vokace k professuře děla se listem zvacím. Psal ho probošt a dával si s ním na práci.[2]) Roku 1584 probošt píše jednomu list latinský tohoto rozumu: „Přirozeností samou tak jest zařízeno, ctihodný mistře, aby rady starších nebyly daremní, a jakkoli často nejlepším radám výsledky neodpovídají, přece pravidlo obecné (regula generalis) nemnohými odpornými příklady se nevyvracuje. Takového způsobu těchto dní od starších mistrů v akademii Pražské rady brány; radili se pečlivě o stavu akademie, aby stala se zase pilností lidskou dostatečnější, jakož i všickni, kteří jsou jí přidáni, tak k své mateři nakloněni býti mají. I protož sneseno, aby Tvá Spanilomyslnost (Tua Humanitas) nejbližší pondělí do Prahy do slavného domu našeho v 14 hodinu na rozhovor (colloquium) přišla, kdež starší mistři o některých kusech pojednají.“[3])

Roku 1594 Ondřej Mitisko, učitel v Hoře, obdržel dekret či vokací tak nejasnou, nedomluvnou, že se od soudní citace skoro nelišila. V ní stálo, že mistři, majíce o svých věcech poradu, usnesli se o něm, aby co nejdřív do Prahy se přibral, a těžkou příčinu té věci vyslechl; prý aby přišel v ten a v ten čas, pamatuje na svůj slib poslušnosti a věrnosti.[4]) Nabídl-li se pražským mistrům k službě některý český mistr v cizině pracující a přijali-li ho, tu ovšem dekret zněl jasně; byla to odpověď k nabídnutí učiněnému. Pěkný příklad z r. 1587, když zvou Adama Hradištena, jenž po tolika prácech v studiích medických v cizině přál si bez škod a útrat býti přijat mezi professory. Zvou ho, aby přišel brzy.[5])

Pozvaný obyčejně přišel v určitý den; bezpochyby i při pozvání ne docela jasném přece uhodl, kolik uhodilo. Probošt nebo senior měl k němu v shromáždění kollegiátů řeč děkovací, že se in conspectu communitatis objevil, a optal se, je-li hotov od příštího sv. Jiří nastoupiti professionem publicam. I když nově zvolený rád nastoupiti chtěl, přece žádal mrav oněch dob, aby se drobet vzpíral uváděje svoji nedostatečnost nebo vědeckou mdlobu.[6]) Mistři však přemlouvali a vymlouvali, až se zvolenec na konec

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 245. 242.
[2]) Tamže 480.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 90.
[4]) Arch. týž. Tamže 283.
[5]) Koncept v listinách arch. pražsk. Byla to vložka v knize č. 1284.
[6]) Arch. zemsk. Oeconom. 14. 458. Vymlouvá se jeden také „propter vitae mutandae genus“.

poddal. Roku 1590 v březnu při colloquium Václav Vlaverin, dosavadní učitel u sv. Jindřicha, volán byv za professora, vymlouval se třemi kusy, prý není od pána svoboden, druhé, že jest u vědě mdlý (quod agnoscat imbecillitatem virium suarum), třetí, že není dlouho u sv. Jindřicha, čímž snad mínil říci, že nenabyl ještě prakse, nebo že osadní farští, kteří si ho zaplatili, tak brzy by, přijdouce o něho, musili sháněti a platiti za nového učitele. Mistr Trojan ve všem ho upokojil; stran poddanství mu slíbil přímluvu všech mistrů k vrchnosti jeho.[1]

V březnu 26. dne r. 1591 přišel zvolený Jan Chorinnus před obědy do kolleje na rozhovor. Nechtěl professury. Trojan mu hovořil, že, přijímaje grad mistrský, sliboval (jako každý), že bude v akademii pracovati při nejmenším dvě léta, aby tedy tu práci k sobě přijal. I odpověděl s mnohým všeho zdraví „vinšováním“, že k professuře nestačí, ant skoro zbaven sil duševních i tělesných;[2] na konec chtěl rozhodnou odpověď odložiti. Odklad mistři uznali za nemožný; všickni přemlouvali. Poddal se tedy řka: „Do me fidei vestrae!“[3])

Na odpor tomu začasté stalo se, že zvolený nedal se nikterak pohnouti k professuře. Z těch byl na příklad dr. Matiáš Borbonius (z Borbenheimu), jejž volali r. 1598; zamítl a oženil se.[4] Z těch byl také výtečný náš historik Pavel Stránský, jenž mistrům roku 1609 zdvořile vyložil, že se raději ožení, než aby stal se professorem. Zapsal sobě tehda probošt o tom kus elegie:

„Quid nisi vana fuit spes nostra, et cura laboris,
quem multi nequeunt, uxor habere potest.
Phoebe, tibi fieri solet haec injuria, taedae
qui doceant artes, jam quoque parce petant.“[5]

(Čím jiným nežli lichou byla naděje naše a starost o práci, kterou mnozí míti nemohou, žena míti může; Phoebe, tobě děje se často toto bezpráví svatebné, nechať ti, kteří učí vědám, již také po řídku sňatku se dožadují.)

Jindy v podobné příhodě probošt jakoby s výčitkou psával o zamítnuté professuře, volba že byla nešťastna, a zvolený že raději volil thorum quam chorum.[6]

Po vydání majestátu na svobodu náboženství, když se byl děkan Troilus Hagiochoranus r. 1610 oženil a děkanem zůstal přes

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 184.
[2]) Quod sit tum animi tum corporis viribus pene orbatus. Tamže 216.
[3]) O volbě Chorinnově psáno v téže knize (A. 13. a.) dvakrát a s nestejným datem, jednou že byla 1591, druhé 1592. (str. 216, 234). Byl skutečně volen dvakrát, neboť po prvé nenastoupil.
[4]) Dvořák. Denníky Borbonia 91. 94.
[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 154.
[6]) Tamže 239.

všecky odpory některých mistrů tuze konservativných,[1]) nemusilo býti zásadně žádnému kandidátu professury na závadu, když vymlouval se hotovým manželstvím. Na příklad r. 1610 vyvolen za professora mistr Vratislavský. Při colloquium 6. února vyznával svoji mdlobu a „matrimonium“. Ale jest z toho vymluven a přijat.[2])

Na onu dobu dosti významo a při sníženosti tehdejšího kněžstva skoro nepochopitelno, když r. 1606 k professuře volaný mistr Vrbenský Chrudimský, učitel v Hradci Králové, jde raději za kněze nežli do kolleje za professora. A čemu se nejvíce diviti, že Troilus v knize kollejní to rozhodnutí pochválil slovy: „Deus ipsius coepto benedicat; melius quidem est sedere ad sacra biblia, quam ad profana Aristotelea.“ [3]) (Bůh žehnej toto počínání, lépeť seděti u posvátné biblí nežli u světského Aristotela.)

Roku 1595 přihodilo se, že volba professorská konána byla na třikrát; dva ze zvolených totiž odřekli. Při první volbě bylo sedm kandidátů, všickni ovšem mistři. První byl Jan Pithopaeus Slanský, rektor v Domažlicích, po něm řadou Jan Gotsman Německobrodský, rektor u sv. Jindřicha, Vavřinec Sarkander Falkomontanus, rektor v Chrudimi, Martin Mathiades Písečan, rektor v Hoře u Vysokého kostela, Šimon Skála Klatovan, tehda ve škole u sv. Jiljí v Praze, Štěpán Ambrosii Kladrubský, rektor malostranský, a poslední Jan Gryllus z Gryllova, správce v Žatci. V lednu 23. vyvolili Sarkandra s rozkazem, aby přišel 3. února. Nepřišel a nechtěl. Volili tedy druhou volbou Pithopaea. Ani ten nechtěl. Dne 14. března do třetice zvolili Skálu, kterýž 21. března nastoupil.[4])

Aby zvolenec o professuru nestál tou nezdvořáckou měrou, že mistrům ani neodpověděl, toho zapsán jediný příklad roku 1606 o mistru Janovi Šonovském Pražanovi, jenž na ten čas učiteloval v Českém Brodě. Ovšem omlouvá ho poněkud, že Brodští přišli prosit, aby směl u nich zůstati.[5]) Prosby od městských ouřadů, aby ten onen mistr nemusil do kolleje za professora, přiházely se dosti často. Někdy mistři i přes nechuť svoji povolili prosebníkům. Takž r. 1591, když zvolen byl učitel hradecký Chorinnus, z Hradce Králové přijeli do Prahy primas mistr Jiří Vodička s několika konšely s prosbou, aby kollegiáté nechali jim Chorinna ve škole. Mistři po některých úradách dali Královéhradeckým odpověď povolnou vyslovujíce naději, „že tato jejich povolnost a posloužení jim vděčné a příjemné bude“.[6]) Rok potom zvolili ho zas a již nepustili. Když měl se r. 1601 mistr Kampanus professorem státi,

[1]) Winter. Děje univ. 99. 104.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 242.
[3]) Arch. zem. Oecon. 14. 456.
[4]) Arch. univ. A. 13. a. 299. 300. 301.
[5]) Arch. zemsk. Oeconom. 14. 482.
[6]) Arch. univ. A. 47. 248.

šefmistři kutnohorští, u nichž obratný a plodný ten veršovec učiteloval, také prosili, aby jim byl ponechán. Mistři se usnesli, že ho nebudou nutiti, hlavně z těch příčin, že v Hoře má víc salarium nežli důchodu v Praze; kromě toho v Hoře jest dobře prospěšen Pražské akademii, neboť odtud posílá studenty do Prahy, bez nichž by kolleje byly prázdny.[1]) Ale rok potom zas ho chtěli míti v kolleji za professora. I přišel 13. února písař městský mistr Jan Piscis k mistrům a vyloživ jim jménem císařského rychtáře a šefmistrů, že na opravu Karolina z Hory (od literátů) do třiceti kop míš. posláno, žádal, aby páni mistři Jana Kampana z Hory nevyzdvihovali, poněvadž jejich škole dobře a platně slouží a dobře se mu daří. I tentokrát přestáno na tom; ale když potom 8. června sám Kampanus po straně mistrům vzkázal, že nechce u Hory býti, kollegiáté pozvali ho a učinili ho professorem.[2]) Horští však přece dovedli toho, že lhůta propuštění Kampanova prodloužena na rok;[3]) ba zdrželi si ho i nad ten čas, takže teprv r. 1603 vstěhoval se do Karolinum.[4])

Roku 1595 mistři důkladně se mezi sebou pohádali o to, mají-li k prosbě měšťanů propustiti zvoleného professora nastávajícího či nemají. Byl to Sarkander, učitel toho času v Litoměřicích, svrchu již vzpomenutý, jenž sám o professuru nedbal. Přišli pak poslové z Litoměřic spolu s písařem městským Šimonem Žďárským do kolleje prosit, aby jim Laurentius Sarkander stvrzen byl za učitele, a ne aby volán byl za professora do Prahy. Vicerektor Trojan a někteří mistři „líbeznými slovy“ Litoměřickým byli po vůli. Po jich odchodě hádka. Rektor Marek Bydžovský trpce oznámil kollegům, že Sarkandra „přál akademii, a protož aby se naň potom nenaříkalo, že by nic dobrého nepřál akademii, a poněvadž sami páni mistři od něho upouštějí, on že tomu neví co říci“. Hádka vzrostla do té míry, že konečně vicerektor navrhl, aby mistři zvolili ze sebe dva, a on též že vybéře dva, kteří by „to nedorozumění mezi nimi spokojili a rozeznali, kdo jest komu křiv“.[5])

Někdy ovšem mistři nedali na prosby ani přímluvy nic. Důslednosti při nich není. Roku 1580 vzkazují na příklad mistru Jiříkovi Sušilovi Rakovnickému do Žatce, aby se nikterak nedal od senátu zdržovati a dostavil se k professuře.[6]) Přijal Sušil a téhož roku již má na sobě těžkou probošturu karolinskou. Hned následujícího léta (1581) Klatovští prosili o svého mistra Jana

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 87. Porada všecka a ostatní jednání o Kampana obšírně tištěna v Listáři škol. kutnohor. od Nováčka. 76. 77. a d.
[2]) Arch. zem. Oeconom 91.
[3]) Tamže 117. 126.
[4]) Úřední upomenutí, aby dle slibu svého rukou daného již konečně přišel, jest tamže 192. a v Nováčkově Listáři. 80.
[5]) Arch. univ. A. 13. a. 313. 312.
[6]) Arch. univ. A. 47. 105.

Pachea (Pachaeus), aby jich škole, kterou chtějí „zase vyzdvihnouti“, byl pozůstaven; k tomu obdrželi nepříjemnou odpověď: „Tato žádost Vašich Opatrností neobyčejna a nebývala jest, neb věděti račíte, že mistři facultatis naší podle statut do kolleje císaře Karla ze škol partikulárních se povolávají, a ne zatím aby zase do týchž škol za správcí poddáni býti měli.“ Na konec připomenul probošt, že jest jiných bakalářů a mistrů dost.[1])

Když v colloquium zvolenec kollegiátů dal na jevo, že by professuru přijal, přečetli mu statuta kollejní; nejprv čteno statutum de susceptione (přijetí) collegae, pak statut, kterak se kollegiát má chovati ve společenstvu kollegiátském (in communitate). Po té zvolenec sliboval professí rukou dáním (stipulata manu), „což mistři přísahou a povinností přísežní jmenovali“.[2]) Sliboval, že chce všemu, co statuta vyhledávají, dosti činiti. Od husitských dob přísahal také na kalich, od r. 1459 zavazoval se hájiti svátosti pod dvojí způsobou a přijímati ji o svátcích Kristových a svaté Panny; po r. 1575 na českou konfessí protestantskou přísahal. Pak mu oznámili, že jest připuštěn ke všem beneficiím, určili mu, o který termin — Havelský-li či o sv. Jiří — má se svými svršky do kolleje se vstěhovati. Lhůty musili mu přáti, aby mohl ze svého dosavadního místa dáti výpověď platnou, a měšťané, u nichž sloužil, aby mu vydali propuštění z povinnosti.[3]) Od té chvíle byl mu titul professora, což značilo učitele, jenž slíbil čísti na fakultě,[4]) a byl mu též přívlastek nejen „vysoce učeného“, ale i „důstojného“.[5])

Při volbě své bývali mistři v Karolinum daleko svobodnější nežli mistři na universitách německých, kdež zvláště po reformaci zeměpánové do všeho učení se pletli a ve všem rozkazovali. Kterak nízce takový pán cenil professory, toho domluvný příklad o Juliovi brunšvickém. Ten r. 1597 vydal professorům v universí Helmstedtské rozkaz, aby při volbě professora přísně hledělo se k tomu, aby byl z poctivého lože, neopilý, nehádavý, nelíný.[6])

Čeští stavové pod obojí po vydání majestátu, jímž universí jim oddána, začasté provozovali svoji vůli nad universitou a pokoušeli se nejednou kollegiátům nové professory takřka nařizovati, ale mistři se vždy bránili a provedli svou. Budiž tu za doklad

---

[1]) Tamže 116.

[2]) Musejní diplomatář. 1611.

[3]) Arch. kutnohor. Lib. memorab. 1583. C. 2. Zpráva o mistru Jeronymu Machabaeovi z Kralovic. Otisk v Nováčkově Listáři škol. kutn. 29.

[4]) Význam slova „professor“ v Němcích viz v Mutherovi Universitätsleben 38. V středověku byl stejně professor jako magister; od konce XV. věku byl professorem, kdo skutečně četl; ve Vittenberce po reformaci byl professorem jen ustanovený učitel na rozdíl od doktorů jakožto členů fakulty ale ne učitelů.

[5]) Umlauf. Bělá. str. 6. Rukop. mus. List vysoce učenému a důstojnému pánu mistru Janovi Kampanovi (r. 1613).

[6]) Janssen. Culturzustände d. deutsch. Volk. III. 181.

připomenut jen spor o mistra Jiřího Mollera Opatovina, učitele od sv. Haštala, jenž po smrti Skálově (1617) chtěl býti professorem.

Byly časy, že mistři mívali Mollera velmi rádi. Podávaje ho r. 1612 do Chrudimi „u přítomnosti všech pánů professorů jedněmi ústy“ rektor universitní o něm psal, že jest mládenec pobožný, příkladný a učený.[1]) Ale časem sobě Moller dobrou pověst zkazil sám. Byl rváč a bez povahy člověk, což ukázal nejjasněji, když po bitvě Bělohorské pro osobní prospěchy opustil víru otců svých a dal se v služby protivníků. Tento Mollerus tedy r. 1617 chtěl býti professorem. Nejprv k svému úmyslu naklonil si Thurna hraběte. Ten povolal si v září r. 1617 mistra Kampana sama druhého, jimž oznámil, že chce, aby Mollerus byl professorem. Odpověděli mistři, že to vznesou na větší počet.[2]) Vznesli, ale výsledek byl, že povolali Mollera, jemuž přísně vyčetli „ambitionem“, dotěrnost, neslušnou ctižádostivost. Odpověděl mistr drze, nebude-li dobrovolně přijat, že kollegiáté k tomu přinuceni budou od pánů defensorů stavovských, nad universí zřízených. Mistři s hněvem odvětili, že jest ambitiosus, ridiculus (směšný), že sepral tři mistry, jednoho při hře v karty ve škole sv. Jindřicha, jiného při konvivium po determinaci, že málo umí, neboť při zkoušce mladého hraběte Šlika, jehož byl praeceptorem, mnozí nedostatkové v učení jeho se našli; že professorů jest počet plný, že nemají stipendia a konečně, že jest to proti způsobu jiných akademií, aby se měl sám na professí tříti.[3])

Moller ukrotil se jen na chvíli. Pak psal defensorům o tu professuru přec. V dubnu r. 1619 se toho dověděli mistři.[4]) Psal také jim samým, aby ho zvolili, ale neodpověděli ani. Nepřestal nabíhati. V září r. 1619 psal direktorům království Českého, aby „dle slibu svého“ učinili ho professorem, že na salár školní, jakž ho béře dosavad, nemůže býti živ. Na to si ho professorové zavolali a nadavše mu „mercenarius“ (nádenník) propustili ho nemilostivě.[5]) Opíraje se o vysokou přízeň, Mollerus Opatovinus neztrácel mysli. Professoři sic vzdorovali všem vrchnostem, držíce se svého práva, ale při tom mínili Mollera přec nějak udobřiti. V dubnu 1620 nabízeli mu ochotně školu slanskou; té nechtěl, byla mu „tenuis“ (malý důchod); nabízeli mu paedagogii u Belviců,[6]) ale Mollerus chtěl býti professorem; běhal na ten konec přes tu chvíli k defensorům a získal nového příznivce a přímluvčího Sixta z Ottersdorfa. V červenci r. 1620 mistři zase volají ctižádostivce a tuze mu vyčítají, kterak rektorovi byl slíbil, že

---

[1]) Arch. univ. A. 13. b. 73
[2]) Arch. univ. A. 14. a. 62.
[3]) Tamže 62.
[4]) Tamže 116.
[5]) Tamže 126.
[6]) Arch. univ. A. 14. b. 18.

nebude se víc sháněti po professuře, ale zatím prý běhá, jako by násilně chtěl professí vydříti (extorquere); zase mu nabízeli rektorát v Hradci, v Lounech, v Chrudimi. Moller nepřijav obrátil se konečně až i ke králi o professuru.[1]) A mistři ani tu se nezalekli. Zase si ho zavolali, hádali se s ním tak dlouho, až prý uznal chybu svou a slíbil pokoj.[2])

Pak pokoj dal, ale když universí docházela svého konce smutného, vymstil se, jakož z historie povědomo.

Při své volbě tedy mistři vzdorovali mocnému Thurnovi, defensorům, direktorům, ano i králi. Koho nechtěli, nepřijali mezi sebe v užší kollegiátskou společnost. Kdo jim mil, toho vzali, i když se třeba sám nabídl. Na příklad z Helmstedtu psal jim r. 1587 Adam Hradištenus, artis medicae licentiatus, sám, aby ho volili; i položili ho za prvního kandidáta a zvolili ho,[3]) jakož o tom již svrchu jinde zmínka.

Ovšem kandidáta z cizí university mistři přijali mezi sebe v společnost jen po veřejné disputací a přednášce, kterouž měl ukázati, čeho nabyl v cizích universích, a kterak se hodí.[4]) I nový professor domácí musil podniknouti počátkem školního semestru inaugurální přednášku.[5])

Než k ní došlo, vybral si nově volený professor v kolleji habitaci; to jest komoru s pokoji. Bylo takových habitací v kolleji Karlově dvanáct, a professoři podle stáří mohli sobě vybírati lepší a lepší, kdykoli která smrtí nebo vystěhováním dosavadního držitele se uprázdnila. Nejhorší habitaci měl professor nováček, ačkoli i ten mohl sobě vybrati aspoň ze tří, ze čtyř, neboť dvanáct bytů nebylo od husitských dob v kolleji nikdy obsazeno. Ovšem byla li některá volná habitace pronajata lidem cizím, nový professor bral za vděk, co zbylo. Někdy byli mistři tak opatrni, že najali cizím prázdnou habitaci s výminkou, kdyby ji který mistr chtěl, že ji nájemník hned postoupí. Tím způsobem r. 1568 měl na příklad Václav Budovec najatu „habitaci zelenou“, s ním zároveň jinou habitaci držel mistr Pavel Kristián z Koldína z jedné kopy do roka.[6]) Který z mistrů vybral sobě za sídlo kollej Václavovu nebo Všech Svatých, ten uprázdnil habitaci v kolleji Karlově, a bylo na výběr víc.

Habitace oddána professorovi s nábytkem, který byl její nedílnou částí. Co si vstěhoval do habitace sám, to směl při odchodě sobě vzíti zase.

[1]) Tamže 28.
[2]) Tamže 30.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 138. Opominuli tenkrát i Adama Rosacia, rektora u sv. Jindřicha, jenž byl mezi kandidáty.
[4]) Collectan. Bydžovini. Knihov. Lobkovic. v Praze. 93. 138.
[5]) Program. Jičínský 1615.
[6]) Acta univer. Rukop. bibl. Lobkovic. č. 320. 27.

Když se nový professor přistěhoval, byla domácí slavnost s pitím čili konvivium. Přibytím professora jakožto nejmladšího postoupil některý z dosavadních mistrů mezi starší. Ten rozdíl činěn mezi professory vždy, že jedni za starší kladeni, druzí za mladší. Kde byla mezi nimi mez, není určito. Při vhodné chvíli připomenuto novému členovi, že za půl roku musí do obecné pokladnice čili fisku složiti dvě kopy na opravy kolleje, ale nemá-li jich pohotově, že mistři počkají a odloží mu usque ad fortunam pinguiorem (do tučnějšího stavu).[1])

Mistrům kollegiátům v roce nejméně jednou statuta měla býti čítána,[2]) aby na paměti měli podle práv svých také povinnosti.

První důležitý kus byl,[3]) aby byli všickni poddáni správě probošta, jehož si sami vyvolují ročně ze sebe; jemu příslušel dohled nad kázní v kolleji, jemu náleželo bdíti nad tím, aby statuta se plnila, v domě byl mu podřízen kde který kollega, byť i rektor universitní byl, jemu náležela u věcech domácích jurisdikce tím způsobem, že drobné spory mezi kollegiáty rovnal sám nebo s radou klíčníků neb aedituův. Však provinil-li se kollegiát proti druhému slovem nebo rukou a činem, probošt na rozsouzenou měl zavolati všecek sbor. Nalézati mohl probošt s kollegiáty i na vyloučení, zvláště tehda, zprotivil-li se professor rozsudku nebo byl-li kolleji na hanbu. Který z kollegiátů by urazil probošta slovem, platí dle statut z r. 1528 deset grošů pokuty.

Několik artikulů roztroušených týkalo se povinností professorových ke kollegům a ke škole. Kollegy měl kollegiát pěkně snášeti, radu držeti v tajnosti i řeči, které mistři vedou ve spolku svém. Kdoby pronesl tajnost, tomu se vina klade za zradu, leč by co pověděl zapomenutím nebo z nemoudrosti (imprudentia). Professor povinen byl čísti a účastenství míti v disputacích; z Prahy bez dovolení proboštova nesměl professor se vzdáliti. O feriích mohl s dovolením i měsíc pobýti mimo Prahu, ale v době přednášek již na nepřítomnost sebe kratší ukládána pokuta. Proto také na příklad r. 1620 probošt s kollegiáty o mistru Fradeliovi, jenž odjel bez opovědi do Žatce, usnášejí se, aby se vedle statut k němu hledělo, „ješto statuta, kdo by tři dni z professorů při svém povolání nebyl, jistou pokutu ukládají“.[4])

Několik řádků v statutech týká se bytu professorova. Obdržel ho s inventářem nábytku, a statut kázal, aby kollegiát dbal ohně; se světlem neměl pocházeti pod střechu neopatrně; v zimě měl na noc mívati při sobě pod pokutou peníze jednoho aspoň půl

[1]) Jireček. Codex. II. 294.
[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 34.
[3]) Béřeme za základ statuta z r. 1528, která obsahují řády staré i novější. Tištěna u Voigta Acta litter. II. 222.
[4]) Arch. univ. A. 14. b. 24.

pinty vody na první hašení. V bytě neměl nic co do stavby měniti, leč s přivolením všech kollegiátů; zlepšil li co přestavbou povolenou, měl mu nástupce v témž obytě nahraditi polovici nákladu, načež příští nástupce platil tomuto zase polovici a tak až do vyjití vydané summy. Byty professorské měl probošt s aedituy měsíčně jednou ohledávati, je-li v nich všecko v pořádku (inspectio camerarum).

Professor byl statutem povinen choditi v takovém šatě vážném, aby jím ukazoval svůj stav, své mistrství. Dle Husovy zprávy mistři universitní chodívali v tabartech, v sukních s křídly, v kápích s běliznami.[1]) I v XVI. věku zevnějším znamením professorovým pořád byla mistrská sukně čili kápě, jež měnila se modou cizinskou. Byla to dlouhá široká sutána, na níž u krku buď přišit byl široký límec nebo po starodávnu kápě rohatá; rukávy její byly nahoře velmi obšírné, naduté, k pěsti se zužovaly. Sukně ta byla z všeliké látky. Slavnostní sutány ovšem byly hedbávné, barvy modré nebo i černé; rektorova a děkanova byla již od dob Karla IV.[2]) šarlatová. Na ulici mistr měl reverendu třeba šamlatovou nebo soukennou barvy rozmanité. Zapovídáť Ferdinand arcikníže, aby professorové na pohřeb králův nepřišli mu v habitě rozmanitě zbarveném; prý ať si k pohřbu pořídí na útraty fisku „pláště“ stejné. Mínil pláště smutkové.[3])

Pod reverendou mistrskou professor ovšem býval oděn vždy podle osobní chuti své, některý i dle mody, nescházelť professorům ani nabíraný límec čili okruží v době Rudolfově, kabátky mívali popásní, krátké, vycpané jako jiní pánové. V zimě odíval se professor širokou šubou nebo kožichem jako jiní měšťané. V inventáři po professoru Gotsmanovi (1606) zůstalo 6 obojků, sametové kalhoty a kordík; po professoru Chorinnovi (1606) zůstalo pět popásních kabátů aksamitových, tři sbírané obojky, tři hladké tacle k rukám.[4]) Vypadal tedy dost po modě.

Druhý znak misterský měl professorovi býti na hlavě birét doktorský. Byl v XVI. věku o střeše velmi úzké, se svrškem velikým, placatým a barvy obyčejně rudé. Birety doktorské jako kněžské kvadrátky rohaté vyskytují se u nás teprv v době jesuitské; professorům filosofie byly tehda modré hedbávné.[5])

Připomenouti jest, že professorové také někdy vyšli si na ulici zcela po světsku bez mistrské reverendy. Jedenkráte, r. 1602 jest o tom mrzutý zápis v úřední knize, poněvadž tu věc nezákonnou mistři provedli rektorovi Bydžovskému naschvál. Rektor

---

[1]) Hus Erben. I. 451.
[2]) Arch. zem. Varia. Viz obšírně Winter-Zíbrt. Dějiny kroje IV. 572.
[3]) Monum. univ. III. 164.
[4]) Arch. zem. Oeconom. 14. 452.
[5]) Arch. univ. A. 17. II. 1. 642.

totiž úředně uložil proboštovi kolleje Veliké, aby napomenul kollegů, ut habitum suae vocationi competentem gerant; prý ať nejsou ve svých pláštících (modních) špatným vzorem bakalářům a správcům škol i studentům, neboť ad exemplum regis totus componitur orbis. Probošt vyřídil kollegům; a tři z nich týž den hned po obědě vyšli si v pláštích na vzdory. Rektor v knize dvakrát naříká, že mu slíbili poslušenství a že neposlouchají.[1])

O společný stůl bylo dle stanov pečovati proboštovi. Mistři byli povinni přicházeti k stolu v šatě misterském. Od modlitby měli začíti, modlitbou končiti. Při jídle měl býti čten text z biblí zcela po způsobě v klášteřích obyčejném. O způsob a množství jídel a pití měl probošt uraditi se s kollegy, poněvadž útrata děla se nákladem společným. Kdo nepřišel ke stolu omluviv se, tomu pošle se porcí spravedlivá do habitace, ale z domu nikoli. U stola prvním jest probošt, doleji sedají kollegové, byť i rektor universitatis mezi nimi byl.

Probošt dle statut byl povinen od času sv. Jiří, kdy byl zvolen, až do sv. Havla, kdy nastoupil, zásobiti spižírnu professorskou i sklep, opatřiti kollej dostatečným palivem. V tom byl tedy provisorem domu. Měsíc po splynulém ouřadování svém probošt byl vázán statutem učiniti kollegiátům u přítomnosti nového probošta počty. Co přebylo, rozděliti se mělo mezi kollegy, to byl jich důchod.

Velmi podstatný kus statut týkal se samotnosti čili coelibátu; professoři měli žíti v kolleji „ad instar aliarum honestarum congregationum vitam regulatam“, měli tedy žíti život jako řeholný. Nepořádné ženštiny nesměl v byt svůj vzíti ve dne ni v noci pod pokutou i vyloučení z kolleje. K službám svým měl míti famula, ze studentů vybraného. Příkaz coelibátní byl v statutech článkem nejbolavějším, a jest divná věc, že mistři, jakkoli byli kališníky a dosti brzy protestanty, od coelibátu dlouho živou mocí nechtívali upustiti. Na německých universitách humanism coelibátem zatřásl, a reformace protestantská zavrhla a zrušila ho docela.[2]) Ale u nás nikoli. Jednak nebylo protestantství u nás (do r. 1609) zákonem uznáno, a jednak mistři báli se při nevalném nadání universitním, že by porcí jednotlivých kollegiátů nestačily na výživu rodiny, a konečně byl mezi professory vždy kmen starých tuze konservativných pánů, kteří na reformu tak pronikavou neodvážili se mysliti.

V domě Karlově za delší čas života Pražské školy tedy mimo kuchařku či hospodyni a děvečku nemělo býti ženy jiné, která by k professoru některak náležela a s ním bydlila. „Pokojníky“, jakož svrchu již pověděno, mistři v Karolinum mívali a trpěli, ale žen

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 24. Též v arch. zem. Oeconom. 18. 186.
[2]) Geiger. Renaissan. Humanism. II. 407.

u sebe nikoli. Když přišel Jessenius do Prahy, nabídli mu r. 1602 po některých rozpacích raději byt u kolleje Laudovy, aby tam s manželkou bydlil, jenom ne v Karolinum, aby nebylo pohoršení.[1]) Vybral-li si professor kollej krále Václava nebo Všech Svatých za sídlo, v němž proboštoval, i tu bylo mu lze držeti si hospodyni. Některá směle osvojovala si veliká práva. Takovou nějakou drzou měl r. 1607 Bacháček. Chodila rozkazovat i do jiné kolleje.[2])

Jestliže mladší professoři po milostných cestách se chtívali nočně z Karolinum toulati, hrozily pokuty; r. 1588 ustanoveno v poradě, aby provinilec byl trestán třeba i karcerem za den a víc.[3]) I protož mladším, čipernějším nezbývalo, nežli poddati se řádu a vystoupením z kolleje zbaviti se ho, jakmile nahodila se první pěkná příležitost. Tak mnohá bystrá hlava rychle odešla z úřadu učitelského k úřadům městským, zemským, k písařství, k živnosti. Známotě, že ze 69 professorů mezi r. 1547—1608 sotva dvacet zůstalo ve svém povolání do smrti. Přes tu chvíli čteš v pamětech zápis o nějaké svatbě, kterouž se professor rád zbavil svojí professury. Zápisy začasté mívají vyčítavý ostenec. Tu čteme r. 1528, že mistr Tomáš Vulassimensis (Vlašimský) „maluit praeesse uxori quam lectionibus“,[4]) raději chce vládnouti ženě nežli čtení školnímu; tu zas r. 1546 zpráva, že Václav Krussinius vzdav se úřadu svého na fakultě do Hradce se odstěhoval „k vůli ženě“;[5]) potom r. 1569 zase zápis, že mistr Tomáš Husinecký opustil kollej, doufaje že „polepší svému stavu“, když se ožení (rebus suis melius consultum iri sperans).[6]) I když napsal probošt do pamětí pouze to, že ten onen kollega způsob života dosavadního proměnil (genus vitae mutavit),[7]) jakýs povzdech nad ztraceným zněl ze zápisu.

Oznámil-li kollega v čas a pořádně, že kollej opustí, aby způsob života proměnil, mistři rozloučili se s ním srdečně. Na příklad r. 1596 27. září mistr Jan Vokorineus po obědě pověděl kollegům, že se ožení, a řečí dobře připravenou vzdal jim za všecku lásku díky; slíbiv, že zůstane akademii vděčen vždy, skončil pozváním mistrů na svou svatbu. Z usnesení všech mistr Trojan opět dlouhou řečí vzdal ženichovi kollegovi „votum pro felicitate“[8]) Rozumí se, že pak k svatbě někteří z mistrů zvykem své doby skládali básně „in nuptias, epithalamion“. Často přinesla verše k svatbě professorově veliká část humanistické republiky, k níž většinou náleželi veršotepci mimokollejní. Na příklad, když se ženil mistr Jan Kanha z Veleslavína, professor a probošt kolleje Karlovy,

---

[1]) Arch. zemsk. Oecon. 17. 99.
[2]) Arch. zemsk. Oeconom. 15. 365.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 162.
[4]) Lib. decanor. v Monum. univ. II. 294.
[5]) Tamže 343.
[6]) Tamže 400.
[7]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 221.
[8]) Oeconom. 14. 2.

s pannou Anežkou, dcerou druhdy Silvestra z Radkova, měšťana v Novém městě, r. 1580 přátelé, mezi nimiž Mitis, Kodicillus Petr, Pacheus a jiní, verše skládali. [1])

Však při nejlepším přátelství každý oženělý professor (až do reformace universitní) musil zanechati universitních důchodů zhola; professoru Adamovi Zalužanskému r. 1592 mistři kollegové dokonce přiřekli, že mu nechají 90 kop stipendia za řecké čtení, i kdyby se s boží volí oženil, „etiamsi Deo sic volente uxorem ducat“, přislíbili mu, že bude professury moci užívati bez překážky; ale když se, jsa rektorem, r. 1593 vskutku oženil, přese všecky sliby přinucen jest professorův urážkami a pomluvami nechati důchodu i professury, „nolens volens professionem deserere coactus est“. [2])

Zle bylo, ušel-li mistrům kollega beze časného a slušného oznámení, opustil-li jich, jda za manželkou a jiným zištnějším zaměstknáním, nepořádně.

Starší professor, jenž v kolleji kolik let žil, neučinil té neslušnosti svým kollegům; ale mladší, sotva se tu některý ohřál, tak učinil nejeden, ačkoli zákon byl tu na překážce. Statuta totiž stanovila: Vstoupil-li mistr nedávno do domu a chtěl-li by zase vystoupiti, prve nežli dle pořádku vykonal úřad proboštský, ten mistr nebudiž propuštěn, leč kolleji zaplatí deset kop. [3]) Někdy sic professorové i nad tímto statutem snažili se zamhouřiti oko, asi z osobní náklonnosti k tomu mistru, jenž jich nezákonitě opustil. Takž psáno o mistru Štefanovi Prunerovi r. 1608, že ho z proboštství a z professury propouštějí do Kolína za písaře, „ač statuta a mnohé potřeby akademie v tom předsevzetí slušně by ho zdržeti mohly, a že ještě dle své povinnosti proboštury v kolleji Veliké neodbyl“. [4]) Ale rok potom přece zase rozmyslili si a dopsali mu, aby se ujal proboštství; když prý užívá titulu kollegiátského, nechť povinen jest také prací. S mistrem Valentinem Kochanem, jenž se roku 1595 ženil, neodbyv proboštury, měli o 10 kop pokuty tuhou hádku; již radili se, mají-li mu zabaviti v kolleji svršky: pak toho úmyslu nechali, ale mistr po svatbě 10 kop dáti musil. [5])

Mistr Bartoloměj Hircius Piscenus, odcházeje r. 1599 proti svrchupsanému statutu z kolleje za písaře do Loun, dal se s kollegiáty o deset kop pokuty do vyjednávání; bránil se, že to tuze mnoho, prý ve své habitací kollejní nebyl více roku, a kdyby byl

---

[1]) Vyženil dům v Truhlářské ulici, kdež umřel r. 1599. Z professora stal se veliký pivovarník. Viz inventář jeho zůstalosti v arch. praž. č. 1208. 119. Svatební smlouvu professorskou viz na konci knihy.

[2]) Monum. univ. III. 201. 202.

[3]) Arch. zem. Oeconom. z r. 1608. 642.

[4]) Zem. arch. fas. B. 25. 5. Opisy v Diplom. mus.

[5]) Acta coll. Carol. v arch. univ. A. 13. a. 299.

věděl, že takovou summu má dáti, že by sobě jinde mimo kollej byl byt zjednal. Patrno, že mistr Piscenus nedobře pojal statuta, měl-li za to, že oněch deset kop platí se za činži. Když mu vinu vysvětlili a laskavě pokutu polevili na půl osmé kopy, mistr prosil na rozchodě, aby mu místa professorského zachovali prázdného, „jestliže by té povinnosti (písařské v Lounech) zadosti činiti nemohl, aby jeho zase mezi sebe přijíti se nezbraňovali, nebo odpuštění od akademie tak oblé nebéře". Divíme se, že mu odpověděli příznivě.[1])

Proti tomuto mistrovi, jenž o slevu peněz a další lásku vyjednával, mistr Jan Cypriani Mšenský zachoval se s tak neobyčejnou sprostotou a neomaleností, že si urážku svou mistři do pamětí zapsali několikráte. Řečený mistr, pobyv v Karlově kolleji dvě léta, přijal r. 1579 písařství v Čáslavi dřív nežli došla ho proboštura. Již sám odchod jeho byl nezdvořácký: odešel oukradmo, poslav do kolleje klíče po ledabylém člověku. Kollegiáté hněvivě píší konšelům čáslavským, aby ho nepřijímali, prý učiniv závazek k professorství a k proboštství, teď jim utekl; to prý je posmíšek akademii, jaký se jí nikdy nepřihodil. Nevěrného professora mistři latinským listem zároveň napomenuli, aby se vrátil a dostál slovu. I odpověděl nadutě, nejprve vychváliv svou osobu, že pro nouzi v kolleji a pro nepořádné chování (inordinatos gestus) a vášně některých professorů nemohl mezi nimi déle zůstávati, i kdyby byl chtěl; také že by nikomu neradil, aby mezi ně chodil; prý děkuje pánu Bohu, že jich prázden, s Aeschinem attickým prý volá povděk nad tím, že osvobozen jejich společnosti jako vzteklého psa; deset kop pokuty prý posílá, aby nebyl podoben jim v nevlídnosti.[2]) Kollegiáté vrátili nezdvořilému mistrovi peníze, což se nám velmi líbí; ale napomenuli ho, aby se do kolleje vrátil a naplnil slovo dané, což bylo zajisté zbytečné napomenutí. Mistr Mšenský ze svého písařství do kolleje za professora se nevrátil.

Většina bývalých professorův, odšedše za ženitbou z universí pořádně, navždy zůstávali vysoké škole a jejím professorům srdečně nakloněni I na studenty vztahovali svoji přízeň. Píšíť paměti o mistru Tomáši Husineckém, že opustiv professuru a stav se v Praze měšťanem a lékařem na slovo braným, chudé žáky pilně a lidsky léčíval.[3]) Za všecken čas najdeš nejednoho bývalého professora, an universitě radí, professorům pomáhá. Aby bývalý professor potom byl nepřítelem vysoké škole, toho příkladů málo. Ale jsou tu a tam. Za protivce uvozuje se mistr Khernerus

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 49.

[2]) O těch věcech, jež zovou paměti „casus inusitatus", viz arch. univ. A. 47., 91., 92., 94.; a rukop. Lobkovic. knih. v Praze č. 310. Psal o tom Tomek v Č. Č. Mus. 1847. 45.

[3]) Monum. univ. Lib. decanor. II. 400.

Plzeňský, jejž paměti r. 1601 vyličují jakožto člověka na peníze honného a nespravedlivého; „kdo mu měšec nakrmí, toho do nebes vynáší, ale kdo mu nic nedá, tehdy klne a zlořečí“.[1]) Co však s professory měl, není jasno. Mnoho zlých chvil působil kollegiátům také mistr Marek Bydžovský, jenž jsa nejstarším v kolleji a od 37 let professor na stará kolena bez předchozího kollegům ohlášení oženil se. Ten stěhuje se z kolleje krále Václavovy pobral s sebou i manuály a registra téže kolleje; potom dlouho se s professory o ně i o peníze hádal, však o těch zlostech stran peněz položí se doleji.

Když po vydání majestátu na svobodu náboženskou akademie oddána byla protestantským stavům, naděje vznikla, že zavržen bude professorský coelibát co nejdříve. Ale víme z části historické tohoto díla, že naděje se nesplnila hned. Co od kollegů některých, zvlášť od Skály professora, oženělý děkan Troilus zkusil! Nejprv mu roku 1610 většina k sňatku přáli, pak ho chtěli odpuditi od beneficia. Najednou se zase skoro všickni odvolávali k statutu. A víme, že musil děkanský úřad složiti, ale ve sboru ho nechali. Proto také dobře chápeme mistra Tetaura, jednoho z tehdejších kollegiátů, že i přes všecky reformační naděje a snahy živou mocí shání se po ženě, aby se dostal z university pryč; vždyť roku 1612 i dokonce soudil se o manželský slib s Dorotou Kanhovou z Veleslavína. Chtěl ji k manželstvu přinutiti.[2])

Teprve časem, když někteří z defensorů (Budovec) mistrům i nejkonservativnějším neustále vykládali, že je coelibatus impurus, schladl ostych i vzdor, a professoři se ženili zůstávajíce v professuře i v beneficiích. Roku 1617 shledáváme i mistra Kampana ženatým; manželka jeho béře nájemné od sklepa v kolleji Andělské.[3]) Téhož roku 1617 odkládá se konfirmace rektorská ze sedmého června, poněvadž k tomu dni položena svatba děkana facultatis philosophicae mistra Šultysa z Felsdorfu;[4]) provází ho přání všech kollegiátů; roku následujícího v červenci probošt kolleje Karlovy ohlašuje ve sboru, „poněvadž z daru pána Boha z toho bahna poddanosti vybředl, že míní v stav svatého manželství vstoupiti a že tedy zve pana prorektora a professory k svatebnímu veselí. A zase přáli všickni kollegové již bez rozpaků, slibujíce, že se dají k sňatku najíti; z upřímného přání ihned snesli se poslati k tomu professorskému snětí dva „dobrá“ skopce, hroudu másla, 15 kuřat; kromě toho dali poddané napomenouti, aby po kuřeti dali k svatbě proboštově.[5])

---

[1]) Kniha konsistorní v knih. Lobkovic. v Roudnici. fol. 29.
[2]) Knih. konsistorní B. 23. 138.
[3]) Arch. univ. A. 14. a. 62.
[4]) Arch. univ. tamže 364. V tomto prameni jméno děkanovo není. V rukop. univ. A. 17 V. je v seznamě na r. 1617 děkanem Šultys a Troilus.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 91.

Ptáme-li se, kterak professorové bydlili, kterak jich habitací byla pořízena, visitační zpráva proboštova z r. 1601 [1]) bude nám v tom na ruku. První tehdejší habitace, jež náležela mistru Chorinnovi, záležela nejprv v hypocaustum (světnice většího způsobu), v níž byl stůl, pak v komoře (cubiculum) se stolem jedním větším, druhým menším; všecky ty stoly náležely kolleji, příslušely k habitací inventárně. U kamen bidlo viselo pro vysušování peřin. I bidlo zapsáno v inventáři jakožto věc neodcizitedlná.

Mistra Skály habitace záležela ve dvou světnicích s třemi stoly; v komoře měl kollejní sedadlo u postele a bidlo pro šaty. K třetí habitaci, jež byla mistra Trojanova, příslušelo jakés atrium čili mazhauz, v němž stál obdloužný stůl a dva menší; mistr v světnici měl stůl a repositorium, umyvadlo cínové, konvici a knihy dvě, totiž Mikuláše Lyry Super biblia a jakous knihu starou, continens historiam mundi. Ty knihy náležely k bytu; dědily se s bytem. Při té habitaci byla komora pro famula, a v ní probošt při visitaci nalezl nepořádek, „chaos“.

Čtvrtá habitace, náležitá mistru Václavovi Vlaverinovi, měla atrium se stolem a dvě světnice; k jedné byl stůl, rohy jelení a v kamnech hrnec měděný; kromě toho příslušelo k bytu tomuto čtvero knih: Philosophia Mursilii, nějaký rukopis nejmenovaný, jiný rukopis De auditu physico a Postillae majores. Ony tři knihy oddal té habitaci „magister Carolus“ (není-li to Žlutický, jenž děkanoval r. 1528?), postilly daroval mistr Vlaverinus. V menší světnici byla dvě repositoria, „in cubiculo stříkačka měděná“ a dlouhá ručnice. Tu se vidělo proboštovi zvlášť poznamenati, že okna jsou neporušená.

V habitaci professora Gotsmana počítá visitační zpráva ouhrnem dva stoly, dvě stolice, jarmaru a bidlo; k tomu bytu byla komora famulova, v níž byla postel (sponda) a stůl. K šesté habitaci, jež byla mistra Štýrského, slušelo hypocaustum, atrium s dvěma stoly, tolikéž jarmar, stolice obdloužná a sedm knih. V habitaci mistra Daniele Basilia z Deutschenberka byl jen stůl a v komoře postel. Do osmé habitace, jež náležela professoru Mitiskovi, probošt nešel, neboť professor stonal.

Tu jsme poznali byty professorů co do počtu světnic a svršky jejich, jen pokud náležely k bytu. A těch svršků bylo velmi málo. Z toho jde, že professor byl nucen téměř vším opatřiti se sám. Divíme se, že v inventáři prve psaném nalezli jsme také dvě postele. Praví Troilus r. 1606 ve sboru, že famulům náleží, aby si kupovali postele sami, neboť mistři si lůžka také kupovati musejí. Načež mu odpověděno, že, když páni mistři z kolleje se odbírají, lůžka s sebou berou, famulové ne.[2])

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14.
[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 494.

Byt professorský měl tedy, jakož patrno, vzezření dle toho, jak hojný byl professor statkem vlastním. Pro příklad ohledáme všecken svršek, jenž zbyl po mistru Gotsmanovi r. 1606.[1]) V světnici, kde mistr spával, byla postel se svrchnicí, spodnicí, polštářem, třemi poduškami; vše bez povlaků. Tu kdes měl mistr složeny tři ručníky, tři košile, ubrus a čtyry cejchy. V almaře u dveří nalezen prsten zlatý s kamenem turkusem, jiný prsten se škorpionem na jaspise vyrytým a prsten sekrýt, jímž mistr pečetil. Poznati, že světnice ta vlastně byla poloprázdna. Druhá světnice sluje veliká; v ní stála truhla obšírná s drobtem prádla. Povlaků na peřiny tu bylo jedenáct, plátna nového 2 kusy; professor měl také rouchu s okolky tisknutými a koberec plátěný tisknutý. I v té světnici povalovala se poduška s polštářem. Tento pokoj byl tedy prázdnější prvého. V přední komoře profesor Gotsman měl truhlu se šesti obojky a s karkulí aksamitovou; v jiné truhle choval peřiny, patuch (šat do lázně), ubrus, plachtu, facalík (šáteček). V té komoře také visela šamlatová reverenda a harckop též ze šamlatu; jiné reverendy (dlouhá sukně jako klerika) byly tu dvě ze sukna; kalihoty z planého aksamitu jedny s kabátem. Dovedeme si tedy dle toho představiti, jak se mistr strojil. Hojný šat to nebyl.

V téže komoře mistr měl ještě „kordík starý", umyvadlo, dvě cínové konvice, dva žejdlíky a moždíř s paličkou. Na zdi visely dva jeho „kontrfekty" a podle nich podobizna „Friderici pulchri", což byl bezpochyby Bedřich Sličný z rodu Habsburského († 1330). V druhé zadnější komoře stálo repositorium s hojnými knihami, a lze chváliti mistra, že sobě knih hleděl při malém statečku tou měrou. V nejsvrchnějším pořadě onoho repositoria mistr měl knih in octavo 35, v druhém 29, v třetím 30, ve čtvrtém 33, v pátém 25 a při tom partes hudební na pět hlasů, v šestém 20 knih. Mimo repositorium polehalo leckde ještě 11 knih, biblí bratrská o pěti dílech, kancionál a biblí českých bratří drobnějšího tisku in quarto. Držela tedy knihovna mistrova v sobě 185 knih; bratrské knihy mohou svědčiti o mistrově náboženském smýšlení.

V té komoře mistr choval také své poklady, z nichž byl nejprv list zachovací, pak 8 dukátů, 44 tolary, 2 poloutolary a českých grošů za 39 kop míšeňských.

Ze svršků jiného professora, mistra Jana Chorinna, jakož jsou zapsány r. 1606 v pamětech, všimneme si jen význačnějších.

Peřin mistr měl šest, k nim polštář kožený pod hlavu. Z šatů buď uveden jeho vlčí kožich, popásní kabát. aksamitové asi čtvery kalhoty, jedny štrymfy, suknička, dva soukenné koláry. Košilí měl mistr pět; k nim tři obojky sbírané, tři hladké a jedny tacle. Na hlavu měl birýt aksamitový a klobouk „husárek" též aksamitový.

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 454. 455.

Na krk měl amulet stříbrný a dýchánek, což je také drobnůstka amuletového rázu. Z ostatních nemnohých věcí v bytě Chorinnově zajímava je mapa universalis et itinerum Israelitarum; „kalamář zelenej na způsob šrejbtišu“, hudebný „instrument“ a cythara. Knih choval asi 36. Zlata a stříbra mistr měl nemnoho, v něm i „vidličky v nožnicích“, kteréž ani v té době nebyly ještě věcí zcela obyčejnou.[1])

Do třetice příkladů ohledáme byt a svršky mistra Bystřického z r. 1603, a to pro jich pestrost.[2])

Mistr bydlil v kolleji Všech Svatých. Měl světnici, pokoj zadní, přední, komoru a kuchyni. Největší sklad věcí choval v zadním pokoji. Tu stálo lože žluté pod nebesy s třemi spodními peřinami a s třemi svrchnicemi; při nich bylo 7 podušek a 3 prostěradla a některá cícha. Dvě repositoria byla v světnici knihami plna, škoda, že psáno není, kolik jich bylo a které. V světnici stály dva „pulpity“ a „šrejbtiš“, což účelem obé skoro totéž, neboť na pulpitě se psalo též. V pulpitě mistr měl listy. U pulpitu byla „stolice dřevěná pro potřebu nemocných“. V jarmárce nebo spížku bílém dřevěném složena byla „čepička šamlatová bez vody“, šlofpelz barchanový po kolena a koberec protkávaný. V druhém spížku byly dva ksásy (kalhoty) kožené se štrymfy, vydělaná kožka jehenčí. Byly tu mimo „měšec do lázně“ ještě čtyři kusy šatné, mezi nimi „ksás“ modrý soukenný a kabát žíhaného plátna. Na polici mistr měl hromadu nádobí, byly tu 24 konvice, z nichž jedna až na dvě pinty, 24 mísy, 11 talířů, tři vaječné misky, džbánek hliněný s cínovým víkem a dva svícny. Na zdi 2 umyvadla visela a baňky měděné. Byly tu „dvě slánky na stěnu se zavěšující“. V staré truhle složeno ještě mnoho kusů šatstva, v nichž troje kalhoty a dva ksásy kožené bez portek, 2 pásy (jeden aksamitový, druhý kožený), plášť soukenný s aksamitovými křídly, reverenda damašková, reverenda šamlatová, horckop tisknutý karmazinový s aksamitovými rukávy, druhý horckop bez rukávů, sukní (jako náš svrchník lehký) damaškových a šamlatových čtvero, kabáty tři popásní (tedy krátké), všecko z lepších látek, s rukávy po každé jinačími, dražšími.

V truhle téže mistr měl ještě aksamitové birety dva, obojky s krajky, šat do lázně, rouchu vyšitou „rozličnou barvou“, šátek černě vyšitý, osm prstenů, koraly, „karkuli se zlatem k líhání“, muškátový ořech veliký na koflík, loubky se zlatými tkanicemi na věnce. Čemu s touto ženskou tretou professor chtěl, nesnadno uhodnouti.

V jiné zelené truhle bylo něco prádla a klenotův. Velikých rouch „s mřížemi“, též vyšívaných i šátků dohromady bylo tu 55,

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 482.
[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 202.

obojků 10, prosté karkule k líhání dvě; v malých krabičkách schováno 11 dukátů, 69 tolarů, 66 grošů všelijakých, perly v pateříčku, stříbrné tři kompasy („komposty“) a jeden kostěný, orumpant mosazný, dvě jablka stříbrná pozlacená a „zlaté šňůrky, když jej někdy vázali“. To zajisté mistra o nějaké slavnosti vázali a musil se vyplatiti; schoval si šňůrku na památku.

V poslední černé truhlici mistr měl sedm košil a ještě dvě karkule k líhání mimo drobet jiného prádla. Také dvě svíce parunkové tu byly. V pokoji před světnicí mistr měl almaru s několika sklenicemi, s zeleným hliněným džbánkem a dřevěným korbelem. Též tak poloprázdna byla komora poslední. V ní náležely mistrovi jen nevalné ložní šaty.

Ze všeho znáti jest, že professor Bystřický byl z kollegiátů zámožnějších a že hleděl si pěkného šatu, že byl poněkud parádník. „Loutna v pouzdře se slonovým hrdlem“ a vrhcáby s kameny, o něž po smrti mistrově Alžběta Bystřická se hlásila, mohou svědčiti, čím se mistr v prázdni bavíval.

Za starší doby není popisů obytných tak obšírných. Tu a tam ještě nejspíš o knihách řeč Tou příčinou nebude od místa ohledati knihy mistra Jana Příbrama, z historie církevní pověděného († 1448). Mistr byl farářem u sv. Jiljí, administrátorem konsistoře, byl professorem, rektorem, hlavou mírných kališníků, za něho nejvíc znáti, že universí jest ústav církevní ku své nenabytné škodě, neboť církev česká byla v zmatcích; v mistrovi byl ve všem všudy kněz, a to jeví se v knihách, kterých zanechal po sobě v kolleji Karlově u mistra Petra Bělořita. Byly to Sermones mistra Matěje Pařížského, Glossator Raimundi, Quaestiones super quatuor libros Sententiarum in tabellis, Jacobus super Quadragesimam, postilla mistra Jana Alexandrinského in tabulis et in pergameno, Bicipitis super Summarum Sermones od neděle Vzkříšení až do adventu na papíře, Summa casuum fratris Purkardi na pergaméně.[1])

Se svým bytem některý mistr býval spokojen a nechával si ho, i když mohl pořadem měniti a vybrati sobě lepší; nechával si ho snad proto, že do jeho zlepšení vydal některý groš. V té příčině statuta chtěla, aby náklad na zlepšení bytu nesl professor, a nástupcové jeho aby mu pomohli uhrazovati. Ale jest doklad, že roku 1589 mistři obmezovali v tom Bacháčka; ten, chtěje na mazhauze svém postaviti „kancelářku“, žádal kollegiátů, aby ji potom směl „pobrati aneb sukcessor jeho polovici nákladu aby mu zaplatil podle statut“. Však mistři rozhodli, aby sukcessor nebyl platem stěžován, než Bacháček aby té kancelářky pro památku svou a dobré jméno tam zanechal.[2])

---

[1]) Kšafty v arch. praž. č. 2119. (Miscell. č. 53.) A. 8.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 172.

Dlením doby prakse tedy se změnila; professor někdy zaplatil sám ze svého a pak chtíval, aby „communitas“ čili společný fišek mu pomohl, buď aby zaplatil veškeru útratu nebo polovici. Stojíť psáno r. 1606, že „mistrům lecco na fiškus se kupuje, čeho dříve nebývalo“, jako: kamna, zámky a jiné věci.[1]) Proto také r. 1594 v posezení mistrském vicerektor Trojan žádal, aby mu byla „pasírována polovice peněz, které dal od vymazování světničky a udělání nové mříže na mazhauz; tehda také Chorinnovi „pasírováno 12 grošů, to jest polovice nákladu, za kozu do prsku“; v témž sedění honem také Vlaverin a probošt kolleje Karlovy žádali mistrů, aby směli do svých prsků kozy dáti udělati, za něž polovici by zaplatil „fišek“. Všickni obdrželi, čeho žádali.[2])

Nestačila-li kollegiátovi za jakoukoli příčinou habitace dosavadní, mohl sobě v kolleji na svůj groš některou prázdnou místnost najmouti. Takž na příklad r. 1590 mistr Bacháček najal si „sklep“ (klenutou místnost) po Mitisovi za 14 kop ročního platu.[3]) Pronajetí dělo se sic u probošta, ale s povolením sboru kollegiátského. Týž mistr Bacháček již obdržel od probošta Adama Rosacia klíče od infirmatoria, jež mínil najmouti, ale vrátil je zas, poněvadž prý „porozuměl, že pan mistr Trojan nechce k tomu dovoliti, aby mu to ze tří kop bylo pronajato“. Potom Bacháček žádal sbor za ono infirmatorium, mistři však „odložili, až by se na něm, jenž byl nepřítomen, vyzvědělo, co by s tím pokojem mínil a tam chtěl dělati“.[4]) Roku 1597 mistři propustili Bacháčkovi zase nějakou habitaci v nájem za ročních 15 kop, ale pravili, kdyby některý z mistrů tu habitaci sobě zvolil, aby nájemce ustoupil, neboť bylo by proti statutu míti habitace dvě.[5]) Mistr Kherner před tím r. 1590 k habitaci své chtěl sobě najmouti ze tří kop míšeňských i kollejní zahrádku. Ale kollegové neměli k tomu chuti.[6])

K malé ozdobě habitací professorských sloužilo, že snažil se kde který z mistrů o hojnost dříví na zimu, a to dříví, pošlé z universitních lesův, aby jim jeho nikdo neustraňoval, skládali do svých pokojův. Když r. 1591 napomenut byl děkan Khernerus, aby nenosil dřev do auditoria, odvětil, že toho již tedy neučiní, „ačkoli loni jiní do habitac dříví dosti nanosili“.[7]) Také asi málo přičinilo k okrase a pořádku v habitacích, že nejeden mistr míval u sebe na bytě studentíky a „líhače“ pro lepší důchod. Lze sobě představiti pořádek a čistotu v takové habitací, kde hospodařil učený professor, několik žáčků neb expendentů, o nichž se na jiném místě dovíme, že nebyli vždy zvedeni, a professorský famulus,

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 494.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 295.
[3]) Tamže 200.
[4]) Arch. univ. A. 13. a. 187.
[5]) Arch. zem. Oeconom. 14. 40.
[6]) Arch. univ. A. 13. a. 183.
[7]) Tamže 232.

student to, jenž začasté míval jiné věci na mysli spíš, nežli habitaci mistrovu a její čistotu.

Konečně pro celek nelze nezmíniti se, že nešvár habitac i vší kolleje Karlovy bývaly také myši. Když r. 1602 škodily i uvnitř truhly obecní, mistři byli nuceni ve sboru pomýšleti na prostředky proti myším.[1])

Přes všecku zevnější i vnitřní schátralost svou kollej Karlova pokládána za pevnost bezpečnou. Jest z r. 1472 zpráva, že kdos, odcházeje do Anglie, dal své věci schovati k mistrům do kolleje,[2]) tedy věřil, že se do kolleje zloději nedostanou. Pověst dobrá udržela se i napotom do konce. Roku 1608 dr. Adam Huber, přítel vysoké školy, boje se škodného vojska Matiášova, dal si schovati cenné věci ve fišku kollejním; prý tu bezpečněji nežli v domě soukromém; a když Pasovští vpadli do Čech (1611), také dr. Borbonius skryl svoje poklady v Karlově škole. Však domácích zlodějů mistři nedohlédali se. Jest hojně zpráv, že mistři byli ve svých habitacích v kolleji okradeni, aniž to div: kollej byla příliš veřejná; byly v ní krámce i podruzi. Na příklad r. 1603 soudí se mistr Trojan z Oskořína s podruhyní Herynkovou, v kolleji bydlící, že mu pokradla 23 kopy a 4 groše míš. Také si stěžoval, že mu kradou dříví z bytu.[3]) Roku 1580 mistr Václav Zelotin z Krásné Hory, v obojím umění lékařském doktor a professor, těžce vinil Apolenu Bártovou, pradlí svou, že mu v kolleji pokradla. Mistr sám došel si se zámečníkem do jejího bytu v Podskalí prohledat komoru, nenalezl svého nic; vypravovali, že Apolena v zoufání chtěla nůž do sebe vraziti, že jest žena poctivá, v skále za dne pracující a večer peroucí; co vypracuje na ruku, to že má.[4])

Společný stůl mívali professorové v zimě in stuba hiemali, v létě in stuba aestivali.[5]) Starý řád stanovil, v kterou hodinu za rozličných dob ročních professoři mají sedati k prandium neboli k obědu. Od října měsíce měla to býti hodina sedmnáctá (naše 10. dopolední); od prosince hodina táž sedmnáctá, ale to naše devátá; tedy měli obědvati dřív; od března patnáctá, což ještě dřív nežli v našich 9 hodin; od 14. dubna kázán oběd na hodinu čtrnáctou, což u nás teď hodina osmá; od 1. máje statut určoval hodinu třináctou a dvanáctou, kteráž jest u nás devátá; po svatém Václavě kladeno prandium na hodinu šestnáctou, naši desátou.[6]) Tak starý řád.

V dobách mladších mistři nedrželi se ho, alebrž hodinu jídla, kdykoli se jim vidělo, stanovili sobě hlasováním a dle většiny.

[1]) Arch. zemsk. Oecon. 14. 140.
[2]) Arch. musejní. 1472. Listina.
[3]) Arch. praž. č. 1064. 263.
[4]) Arch. praž. č. 1120. Zápis 98.
[5]) Arch. zem. Oecon. č. 14. 465.
[6]) Monum. univ. Pr. I. 1. 130.

Roku 1591 na celé léto určili dvanáctou hodinu, v níž jísti se mělo prandium, coena (večeře) měla býti o hodině dvacáté prvé, ačkoli mistr Trojan horlil pro hodinu třináctou a dvacátou druhou.[1])

„Večeřeli“ tedy tři hodiny před západem slunce (na příklad v měsíci máji v 5 hodin odpoledne), což je proti našim zvykům příliš záhy, a „obědvali“ v dvanáct hodin po západu (v máji tedy kolem 8. hod. ranní), což se také záhy vidí býti. Na zimu mívali druhdy prandium i o patnácté hodině dle usnesení.[2])

Před prandiem již dvě hodiny se učívalo v kolleji, teprv potom, když zvoneček zacinkal, mistři scházeli se k stolu. Modlitbou začínali. Ustanoveno-li r. 1597 zvláště, aby mistři při modlitbě stávali, lze souditi, že před tím asi klečmo vykonávali modlení stolní.[3]) Způsob modlitby býval jako v klášterských refektářích. Jeden z famulů začal „Benedicite“, a mistři odpovídali. Ostatní ministři strojili a nosili na stůl. Dle řádu z r. 1601, na starých zvyklostech se zakládajícího,[4]) jeden z famulů, „communis“ schystával k stolu ředkvičku (raphanum) a jiný příkrm k pečením (et alia pro assis). Jiný minister byl sklepníkem (oenophorus), jenž donášel pivo a víno; jinému byla úloha, aby za oběda četl (lector). „Capitis lectio“ příslušela onomu lektorovi, jenž říkal modlitbu počátečnou; témuž také slušelo na konec říkati děkování Bohu. V konec jídla minister k tomu ustanovený přinesl ubrusec, druhý mědenici, třetí umyvadlo, a když mistři se umyli, ministři nádoby zase odnášeli do kuchyně.

V hlavních úlohách svých střídali se ministrové co týden, pokud nedrželi se řádu, aby minister nejstaršího professora vždy nosil ubrus, a minister proboštův vždy bděl nad donáškou jídel.

Při čtení kapitoly z biblí byli ministři povinni býti přítomni; který se zmeškal, nedostal jísti; scházel-li docela, hrozilo mu vězení.

Porady mistři mívali u stolu za jídla[5]) nebo po něm. Když se radili, famulům bylo vyjíti a čekati za dveřmi. K takové stolní poradě vzácnějšího rázu dostala se r. 1602 povědomá otázka Šimona Podolského, Martina Fruweina a jiných přátel, slušno-li říkati Češi či Čechové? Mistři při stole na to dobře pomyslivše přistoupili k formě Čechové, neboť Veleslavín a zřízení zemské jináč neužívají.[6])

Řád z r. 1601 stanoví, aby závěrečná modlitba děla se po poradě. Na dané znamení, když rada skonána, měl lektor do síně vejíti zase.

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 219.
[2]) Rukop. bibl. Lobkovické v Praze 310. 47. Rok 1571.
[3]) Arch. zemsk. Oecon. 14. 33.
[4]) Tamže 113.
[5]) Arch. zem. Oeconom. 14. na mnoh. míst. Arch. univ. A. 13. a. 183.
[6]) Arch. zem. Oeconom. 14. 186.

Jídla strojila kollejní kuchařka, kterouž najímal probošt; přijaté kuchařce odevzdával „supellectilem“ (hospodářství), od komory klíč a nádobí. Roku 1602 měla ročního platu šest kop.[1]) Co měla kdy vařiti k stolu panskému, probošt poroučel. Ale ovšem ptával se mistrů v určité časy, obyčejně jednou za měsíc, když jim počet skládal, mělo-li by se k stravě co přidati nebo ubrati. Po takové otázce r. 1592 rektor (Trojan) navrhl, aby na příště byly dvě slepice strojeny namísto pečeně, filosofům prý jest zvláště k době večerní stříci se hovězí pečeně; mistr Rosacius zase si přál, aby chléb byl kupován čistý; jiný mistr byl s jídly spokojen, ale chtěl, aby byla v čas strojena, a v hodinu určitou aby se dávalo znamení k stolu.[2]) Když r. 1605 probošt ptal se podle zvyku, přidati li co k stolu či ubrati, mistři jednomyslně odpověděli, „že jsou spokojeni, neboť na filosofy sluší skrovnost a mírnost“; ale zároveň hned se usnesli, aby jim probošt v ty dny, kdy se jedí ryby, kupoval víno; kdyby však jindy který mistr chtěl vína, nechať si koupí z měšce svého a svými penězi nechť ducha si zveselí. Na to snesení probošt Troilus učinil distichon do knihy proboštské:

„Bacche, vale, festi turbator saepe diei,
Ad mensam venias, non nisi pisce dato“.[3])

(S Bohem buď, víno, ty slavného dne častý rušiteli;
k stolu přijdiž, jen když ryba bude prostřína.)

Stran vína budiž dotčeno, že probošt kupoval ze společného měšce víno na sudy a z něho vydával k stolu, chtěl-li mistr kromě stolu koupiti u probošta, mohl tak učiniti. Na příklad r. 1595 koupili mistři od mistra Václava Vlaverina soudek vína červeného za čtyři šedesátníky a dvacet krejcarů, „aby po málu k stolu mívali, a kdo by chtěl píti privatim aby dával za žejdlík 3 groše míš.. a aby se žádnému jinému nedávalo kromě mistrům, ani ven z kolleje aby se žádnému nevěřilo (t. j. nedávalo na úvěr).[4])

O svátcích a slavnostech universitních býval stůl hojný. Také si mistři přilepšovali z osobních podnětů. Na příklad roku 1600, když byly narozeniny mistra Zachariáše Štyrského, zapsáno v pamětech s radostí, že byla „coena piscibus et placentis (koláč) splendida“.[5]) Na odpor tomu v době postní mistři snažili se při stole míti ujmu. Roku 1568 se dokonce snesli, aby večeře nebývalo kromě v neděli; k obědu aby nebývalo dvojích ryb, ale při tom zase chtěli míti tu příjemnost, aby vaření postní mastilo se máslem, a ne olejem podle zvyklosti starobylé. Za ujmu jedněch

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 118. Arch. univ. A. 13. a. 205.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 267.
[3]) Arch. zem. Oeconom. 14. 440.
[4]) Arch. univ. A. 13. a. 302.
[5]) Arch. zem. Oeconom. 15. 60.

ryb mistři vymyslili si ještě tuto náhradu: prý aby jim z obecného měšce za to probošt vydal každému po třech kopách. Vydal tehdy probošt ochotně 21 kopu, bylotě professorů sedm.[1])

Roku 1602 přišlo některým mistrům na mysl, aby si stůl zlepšili důkladně a trvanlivěji. Mistr Bacháček je vedl. Požádali rektora Bystřického, děkana a direktory jednotlivých kollejí, aby ze svých fišků zapůjčili kolleji Karlově 800 kop „pro obecní kolleje dobré a opravení stolu"; prý jedna kollej druhé pomocí jest povinna. Tedy s rozhojněním a zlepšením stravy se mistři netajili. Ale Marek Bydžovský rozpakoval mistry tvrdě, že věc to nebezpečná, peníze prý jsou ad directuras collegiorum na vychování studiosů a opravu kollejních stavení; také prý bude peněz potřebí na věci důležitější, na příklad kdyby mistři žádali císaře za konfirmací privilegií. Na konec se všickni pohádali; a pohádali se asi tuze zle, neboť prý rektor volal, že „není jejich chlapem".[2]) Jak se skončil pokus o stola opravení, nevíme.

K professorskému stolu dosti zhusta přisedávali hosté. Bydlil-li rektor v jiné kolleji nežli v Karlově, mistři karolinští zvávali ho za hosta.[3]) Jináče bývali hosté rozmanití, přátelé a příznivci universitní, příbuzní professorů, učenci přespolní; však i za plat professoři mohli připustiti k svému stolu kohokoli, jenže bylo napřed smluviti se v poradě, není-li osoba professoru některému nemilá. Ukázalo-li se později, že host jest přece nepříjemný, byť jen jedinému mistrovi, vypověděn jest hostovi stůl. Roku 1519 připomíná se starý kněz jakožto expendent v kolleji Karlově. Ten tedy sedával s mistry u stolu až do své smrti, která ho stihla v kollejní lázni.[4]) Z posledních, kteří chtěli s mistry v kolleji smrti se dočekati, byl kněz Adam Tesacius; slíbil r. 1618 professorům odkázati 100 kop, aby potom ouroky přicházely na potřebného mládence Čecha, k tomu že kotlík, jenž slove Uher, chce fakultě odkázati a za byt v kolleji platiti; až prý umře, chce býti nesen z kolleje. Mistři svolili se.[5])

Roku 1606 nějaký Vlach žádal býti na stravě u stolu professorského, i vzkázali mu, že má dosti hospod.[6]) Koho tedy nechtěli, toho i prudce odmítli.

Ženy k stolu kollegiátskému nesměly. Ale bydlil-li kollegiát v kolleji Václavově nebo Všech Svatých jakožto probošt sám, tu k němu ženy směly i na oběd. Známe scénu obědní u mistra Kodicilla.[7]) Jan Ambrosii, bakalář a správce školy v Čáslavi, vy-

---

[1]) Acta univ. Codex v Lobkovic. knih. v Praze č. 310. 32.
[2]) Arch. zem. Oeconom. 17. 69.
[3]) Tamže. Oeconom. 14. 6.
[4]) Pfrogner. Kirchengesch. (Písecký) 166.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 213.
[6]) Arch. zem. Oeconom. 14. 481.
[7]) Arch. praž. č. 1121. zápis 226.

pravuje o tom na soudu: „Léta 1582 na den sv. Tří králů, když sem byl praeceptorem u pana mistra Petra Kodicilla z Tulechova, pana rektora universitatis, tehdy měli sme sedati k stolu, a Josef Koutský (z Tulechova) seděl s námi... p. mistr promluvil: Pane strejče, jest náležitá věc, abychom se dnešního dne taky s poklady ukázali! I vyšel ven a přinesl několik koflíků, lžíce stříbrny, a k tomu na sobě zavěšenu měl točenici se zlatými (penězi), řetízek zlatý s prsteny, potom přišla k tomu manželka Koutova a pohleděvši na pana mistra promluvila: Ej, co jest náš pan mistr dnes pěknej! A pili sme z těch všech koflíků, a pan mistr sám začínal.“

U stolu i mimo stůl co do pití mistři holdovali nectnosti tehdáž vůbec a tuze obyčejné. Oni píjeli z míry. Sic z první půle XVI. věku o té nemírnosti není zpráv (snad pro skoupost pramenů vůbec), ale z doby potom ač do reforem universitních zprávy o professorském pití valném a nezřízeném se hrnou, ač spravedlivě nutno oznámiti, že mezi mistry vždy bylo dosti výjimek, a že vždy, když hřích vzrostl měrou povážlivější, nalezl se někdo mezi nimi, jenž káral, napomínal, stavil a napravoval.

Zlo tkvělo v tom, že leckterý kollegiát za nic nevážil zásoby pivné, která byla obecna; posílal si pro obecní pivo, kdy ho chuť napadla, a nad to zvával sobě do habitace kohokoli ze známých, aby pomohl píti; při stole pak ovšem také nic neodpustil obecným zásobám. Roku 1588 probošt Kherner pokusil se zlozvyk zastaviti.[1]) S výčitkou přednesl mistrům kollegům, že vždy v osmi dnech vypije se drejlink[2]) piva obecného, a to prý tím, že někteří z pánů mistrů zvou k sobě ze škol bakaláře a jiné lidi a tu pijí svobodně. K tomu hned také přičinil probošt napomenutí, aby mistři, kteří jsou mladší, chopíce se lepšího života, zvlášť v noci zdržovali se doma. Tomu ochotně připojili svá napomínání seniorové kollejní, mistr Marek z Florentina a vicerektor Trojan. Ba ti napomínali ještě prudčeji. V obecném pohnutí a jsouce plni dobrých snah, mistři v témž posezení snesli se, a probošt potvrdil, aby mistři před druhou noční hodinou do kolleje se vraceli, před obědem aby nebylo žádnému z obecného piva vydáváno; po obědě nechť dostane se každému po pintě (unus sextarius); po večeři tolikéž. Chtěl-li by kdo nad to ještě pinty, ať si řekne proboštovi. Před tím si to patrně spravil s oenoforem nebo se studentským sklepníkem bez vědomí proboštova.

Nezdá se, že by se byli mistři v těch příčinách na dlouho polepšili. Žaloby na nemírné pití trousí se zase; ba r. 1600 mistři usnesou se,[3]) aby platilo za zákon a dostalo se v statuta kollejní,

---

[1]) Arch. univ. A. 13 a. 152.
[2]) Dreiling 20—24 věder, vědro po 24 pintách. V prameni nečte se drejling, nýbrž latině „cupa“; pokládáme to za drejlink podle starých slovníků.
[3]) Arch. zem. Oecon. 14. 63.

že nesmí nikdo k stolu přijíti — opilý! Pokuta na provinu budiž 15 grošů. Hic sensus nostrae congregationis debet pro lege haberi! Tak s důrazem zápis v knize oznamuje, že to snesení bude zákonem. To bylo sneseno v létě. A již příští rok (1601) prvního února v posezení probošt (Zachariáš Štyrský) měl tuto řeč k mistrům: „Shledávám některé, že chovají se u stolu opile a nezpůsobně a víc než po sedlsku, a to na ohavu kollegia, stolu a pánů mistrův ostatních. I protož měl by ustanoviti se zákon, kterýmž by se řečené chyby skrocovaly, abychom již nedoslýchali u cizích i domácích, že professorové Karlovy kolleje tropí při pitkách neustálé hádky, hanění, hloupé i zuřivé úštipky a jiné toho způsobu zlosti. Jest tedy postaviti se tomu zlu na odpor, a očekávám, že to zlé vyzdvihne se moudrostí pánů kollegův.“ [1])

Tuto řeč důtklivou větší díl mistrů (plerique) pochválili, ale někteří prý ji lehkomyslně natahovali. Tak sobě o nich probošt Štyrský zapsal; znáti jest předem, že nápravy nebude přes kommissi (Trojan, Bacháček, Vlaverin) na to zvolenou. Kommisse i sbor potom r. 1602 dovedli toho, že k starým statutům přidány nové, opilstva se týkající (leges novae antiquis annumerandae). V prvním odporučuje se mistrům u stolu vážnost; v jiném zapovídá se mistru přistupovati k stolu, když nestřízliv; prý z knihy Aristotelovy (Polit. II) i ze zkušenosti se ví, že opilství činí z dobrých lidí bouřlivé a stydlivosti je zbavuje. Kdo by přišel k stolu opilý, budiž zbaven stolu na celý týden. Střízliví o zpilých budou souditi, opilci poslechnou, jakoby to bylo nařízení všeho kollegia pod pokutou 10 grošů. [2]) Ostatní články nových statut týkaly se nesvornosti mistrův, o čemž doleji. Valného pití však nebylo lze staviti.

Byl to ráz doby, že se tuze pilo ve všech stavech bez rozdílu.

Když pak reformami v universitě po vydání akademie protestantským stavům společnost professorů zrušena, mistři 5. června r. 1614 napsali defensorům o bývalých pitkách svých i předků svých vysvědčení tak křiklavé, že snad bude lze nazvati je až přemrštěným. Mistři se chtěli tím asi zavděčiti defensorům; chtěli ukázati, co všecko zlého defensorové zrušením kommunity professorské napravili. [3]) V oné zprávě zvány habitace mistrské vůbec piternami, mistři prý se spíjeli před tváří famulů, ba opilí jsouce potáceli se i na ulici; odkudž bývali s hanbou domů vodíni nebo nošeni. Zajisté přemrštění aspoň v tom, že opilství nemohlo se týkati všech všudy.

Nelze nepověděti, že mistři velmi rádi dávali se k hodokvasům zváti také ven z kolleje. Jsou zprávy, že nejednou kvasili u stolu přátel universitních, odkudž zvykem doby tehdejší

---

[1]) Arch. zemsk. Oecon. 14. 85.
[2]) Tamže 167.
[3]) Tomek. V pamět. kollegiátů. Č. Č. Mus. 1847. 529.

neodcházeli při střízví. Mistr Trojan r. 1602 na hostině u purkmistra Haldia, jsa přinapit, se svými kollegy u cizího stola až i do hádky se dal; když ho upokojili, „potom byl dobré mysli, až ho na lůžko spat podnapilého uvedli“.[1])

Když se který bakalář pražský ženil, obyčejně mistři kollegiáté pomáhali při hodokvase svatebním; ba hněvali se, nebyli-li pozváni. Stojíť r. 1600 v pamětech psáno s výčitkou zřejmou, že mistr Jan Posthumus Rosicenus, rektor školy sv. Štěpána, se ženil a žádného z pánů mistrů k svatbě nepozval („et nullum ex d. magistris ad suas nuptias invitavit“).[2]) K hodokvasu svatebnímu professorové z Karolina nepřicházeli nikdy s prázdnou. Jsouce statkáři, posílávali ženichovi některý příspěvek ze svého hospodářství, obyčejně slepice, deset neb i víc.[3])

S podivením poněkud větším jest, že mistři se dávali rádi zváti na svatby sedlské. S radostí na učeného professora až rozpustilou zapsal r. 1611 do knihy děkan Troilus, že byl s professory Skalou, Kampanem, Tetaurem na svatbě Zameškalově v Michli, a „skvostně byli jsme částováni majíce tu pěkné panny pražské[4]), zároveň s mojí holubičkou pozvané“.

Toho však nikda nechtívali mistři dovoliti, aby se jim svatba, byť nejlepšího přítele, vstěhovala do kolleje přes to, že leckdo o to tuze prosil. Mistři báli se pomluv. Však to zřejmě vyznali, když r. 1617 chtěl kněz Brosius, senior v Betlémě, slaviti svatbu v kolleji; pravili mu odvetou, že nelze mu býti po vůli „pro uvarování kalumnií“.[5]) Spíš by hodokvas svatební byli dovolili v jiné kolleji nežli v Karlově. Roku 1599 vzkázali Jakubu Menšíkovi, že mu dovolují vzíti k svatbě dceřině síň, kuchyni, sklep v kolleji Rečkově, ale „chtěl-li by to na sebe vzíti a nás v tom, kdyby co z toho pošlo, zastati“.[6])

Vracejíce se z cizích nočních hodokvasů, mistři pro svoji bezpečnost užívali průvodu svých famulů nebo si pozvali na ochranu některého člověka sedlského. Bylatě zvláště v době Rudolfově, kdy v Praze toulalo se mnoho cizinské chasy zlé, noční cesta dosti nebezpečna. Roku 1579 šlo při takovém nočním návratě do kolleje o život mistru Trojanovi a Kanhovi. Bylo v pondělí masopustní po třetí hodině noční, když se oba mistři se svým michelským poddaným Šestákem ubírali z nějaké pitky od Anjela domů; u Šmertošů na rohu Konešovic ulice vyřítili se na ně dva zlatničtí tovaryši, Hendrych von Osterwitz a Egidius de Brucker; jeden z nich hnal rapírem kolmo k mistru Trojanovi, německy

[1]) Arch. zem. Oeconom. 17. 112.
[2]) Arch. zem. Oeconom. 15. 58.
[3]) Arch. zem. Oeconom. 14. 206.
[4]) „Formosas pragenses Veneres“. Arch. univ. A. 17. VI. 327.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 343.
[6]) Arch. zem. Oeconom. 15. 13.

mluvě; Šesták zkřiknuv: Co to děláš, zvyjetěný lotře? spěšně zaskočil mistra a zbraň zbojníkovu svou svěcí posrazil, takže nevběhla mistrovi v prsa, nébrž ubodla ho pouze v ruku skrze sukni; na to vrhl se Němec na Šestáka a probodl ho v bok naskrze. Po skutku byli oba zlatníci od ponocných, vedených Janem Škrétou, zlapáni. V soudě konšelů staroměstských, kamž děkan a direktorové kolleje Rečkovy věc prožalovali, vyšlo na jevo, že zlatníci za professory se zlými úmysly kráčeli již od mostu kamenného; konečně zahovořili na ně jazykem německým, jim cizím, načež mistr Kanha neřekl nic víc, než, chtěli-li by páni latině neb česky mluviti. A na to bitva. Professorové v soudě chtěli, aby zlatníci byli pro lepší vyhledání svých úmyslů dáni na mučidla, ale soud rozhodl, aby poseděli u vězení dolejším (tedy horším) 14 dní a za ránu Šestákovi i mistrovi aby zaplatili.[1])

Kollegiáté začasté byli mezi sebou velmi nesvorni. Paměti universitní z doby mladší vykládají nesvornost a prudké hádky mezi kollegiáty z nezřízeného pití. Líčíce život professorů, nemůžeme nevšimnouti sobě této stránky nepříjemné, ale to předem vysvětliti jest, že professorové se vlastně ani jináče nescházeli než u stolu a tudy ani jinde nemohly vznikati křiky nežli tu při číších. Pravý původ hněvů ovšem býval v osobních kyselostech, nastřádaných z nejrozmanitějších příčin, a stůl i číše daly jen podnět, že nepříčetností z rozhněvaného mistra vyrazilo, co se jináče uvážlivě tajilo.

Než se stala universí výlučně protestantskou, hádky mezi mistry kališnými a protestantskými vznikaly z náboženství (na příklad mistr Zikmund Antoch z Helfenberka s mistrem Kolínem v letech čtyřicátých); když potom byli mistři u víře stejní, příčiny k hněvům vytryskovaly skoro samy sebou ze společnosti professorského života. A leckdy to byla jen špatná příčinka. Co se na příklad r. 1592 nahádali mistři s Khernerem o sklad otýpek; mistři chtěli, aby je složiti dopustil do své děkanské zahrádky pro nebezpečí ohně; Kherner nedovolil, a hádky s urážkami byly tu.[2])

Od konce XVI. století zápisy o sporech professorských a všelikterakém hádání jsou velmi hovorné a přispívají nemálo k poznání tehdejšího života učených oněch mužův. Na příklad r. 1590 bylo v kolleji Veliké po obědích sedění poradné stran domu s kollejí sousedícího, domu totiž Nožičkovského, o nějž mistři se chtěli s držiteli souditi. Šlo o zjednání advokáta.[3]) Probošt Adam Rosacius naléhal na rychlé jednání; chtěl, aby se dojednalo již dnes. Mistr Trojan proti tomu chtěl, aby se jednalo „pondělí kteroukoli

[1]) Arch. praž. knih. č. 1135. 58. 60. Svědectví v knize téhož arch. č. 1051. 248.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 264.
[3]) Tamže 186.

hodinu". Probošt k tomu: „To jest zdání nesrovnávající se s sebou, jestli má býti v pondělí kteroukoli hodinu, proč nemá dnes přece býti v kteroukoli hodinu, poněvadž s tím odkládati není dobře." Na to Trojan vyčetl proboštovi, že mu vskakuje v řeč; v tom již zlostně odcházel i s mistrem Bacháčkem „z toho consilium". Probošt za nimi volal: „Expectate!" Ale ti šli přece. Probošt byl zahanben, rozhněván. Napsal do pamětí svoje mínění takto: „Čistá věc, když pan probošt co proponuje, aby mu ihned pro špatnou příčinku ucházeli z konsultací, když se jim něco v kotrbě zavrtí; čistá autoritas praepositi, nostris affectibus postponimus publica; včera to taky řekl pan rektor mistr Marek panu Trojanovi, že „publica postponit privatis" (že dává přednost osobním věcem před obecnými).

Dvě léta potom (1592) vznikla mezi tehdejším rektorem Trojanem Nigellem z Oskořína a mistrem Bacháčkem tak prudká hádka, že přátelé mimoprofessorští musili rozvaděné mistry smiřovati, ano většího vinníka i trestati. A tím byl tehdy mistr Martin Bacháček z Nauměřic. Z řeči, kterouž smírčí soudce, mistr a lékař Jiří ze Sudetu, měl v přítomnosti mistrů Jana Kanhy z Veleslavína, Matiáše Molesina z Dielnperka, dra. Hubera, Jana Khernera (děkana), Jana Chorinna, probošta, a Marka Bydžovského z Florentina, vysvitne provinění obou stran.[1] K Bacháčkovi pravil: „Vaše milost, pane rektore a pane mistře Bachaci, ačkoli nehodno a stížno jest, že musejí se Vámi zaměstknávati páni přátelé, co se mezi Vámi stalo, není potřebí oznamovati, nebo neslušné a nehodné věci jsou. Pan Bachacius mohl dobře seděti na pokoji a nehaněti pana rektora, kterýž mu neublížil; podle dotázání a jiných zpráv uznává se to, že jest panu rektorovi ublíženo. Co nějaký nepřítel sobě Bachacius počínal; pana rektora s pavlače shoditi chtěl. Jakž pak takové věci se trefují a jináče přetrženy býti nemohou, nyní tuto, poněvadž na pány přátely se podávají, takto, nejprve vyslyšíce statuta, výpovědí poděleni budou."

Po té řeči smírčí soudce čte statuta o křivdě mezi kollegy a de molestia fugienda; tedy dva články o svornosti, které hrozily i vyloučením z kolleje; pak zahovořil sousedsky a neomaleně dále: „Nyní se vopijíce haníte; když tak budete dělati, co z toho bude? Smích a zahubení literního umění. Pan mistr Petr, kdyby se nevožral, byl by k tomu nepřišel pádu, kam se poděl, kdo ví? (Tím míní zajisté professora Petra Krispa Austina, jenž jda do týnské školy po schodech kamenných, spadl a zle se potloukl, až z toho umřel).[2]) Nedržím, aby se co toho podobnyho trefilo vod

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 264.

[2]) Tomek v Č. Č. Mus. 1847. II. 397. dobře hádal, že míněn Krispus, jenž byl mezi professory od r. 1584—1591. Že Krispus s adl a potloukl se, nalezli jsme v rukop. univ. knih. Rudolphus rex. 221. (opis).

sta let, ba snad jak ta kollej stojí, proto se to snad stalo, že statuta za hřbet položili. Milí páni mistři, nechcete-li kolleje potratiti, hleďte statuta zachovati.“

K Bacháčkovi zvlášť pravil: „Pane mistře Bachaci! mám zvláště k Vám toto promluviti. Ač pan mistr Trojan má ten obyčej, od stolu zaháněti, vyháněti, jestli co takovyho (t. j. byl-li k stolu pozván někdo cizí na pití, kdo by zasluhoval odehnání), máte toho cognitioni (t. j. rozsouzení mistrů) zanechati; však kdybyste vy říkaje lecjakých štveráků nezvali sobě, nebylo by opilství, to děláte pro něketerej žejdlíček vína, dejte ze sebe příklad jinejm, kterým jste vystaveni. Protož co se trefilo tu koliv, podle zmocnění vyzdvihujeme, moříme, aby jeden druhému toho nevzpomínal. Než poněvadž, pane Bachaciuse, když se opíjíte, máte obyčej každého haněti, k žádnému se nechováte, troupů, sedláků nadáváte, poněvadž jste se toho dopustili, poroučí se vám, abyšte připověděli rukou dáním do roka se nevožrati; pakli byšte to uďáli, z kolleje abyšte nevycházeli a do týhoždne z pokoje vašeho nevykráčeli.“

Po tomto rozsudku Bacháček chtěl mluviti, soudce však kázal počkati a udělil ještě Trojanovi důtku slovy: „Domine magister Trojane, pane rektor! Prosím, abyšte, když se opijete, nevyháněli od stolu, než cognitioni zanechali; máme jich dosti, kteří se vám posmívají.“ Nejvyšší ubrman končil otázkou oběma stranám: „Ujímáte to, či nic?“

K tomu mistr Bacháček prohlásil slovem, rozčilením poněkud zmateným, že ujímá trest týdenního domácího vězení, ale stran neopíjení se do roka prosil, aby se přestalo na tom, co je možno; do domů soukromých, i kdyby na krásně byl pozván, prý nepůjde za celý rok, ale doma chtěl míti svobodu pití. „Žádám než to,“ pravil, „abych, kdybych měl dobryho přítele, toho mohl užíti a trunk vína s ním se napiti.“ Když do toho Trojan vpadl poznámkou, že Bacháček skutečně se na rok v kollej ani uzavříti nemůže pro obecné práce a povinnosti: srdce vinnějšího Bacháčka naplnilo se smířlivostí, dobrý mistr poprosil Trojana za odpuštění. Podával ruku Trojanovi. Ten nejprv vyčetl, co dobrého mu učinil (i to, že ho povolal do kolleje), ale smířili se. A když si odpustili, mistr Molesinus, bývalý professor, toto napomenutí velmi významné přidal: „Haec domus est disciplinae, protož, moji milí přátelé, šetřte se, aby před čeládkou se nevadili, nebo když sme my se někdy pohodli (t. j. pohádali), kázali sme famulům vystoupiti.“

Po bouři mistři rozešli se v pěkné pohodě, ale za nedlouho zase stopy o nových kyselostech vyskytují se v knihách. R. 1593 — několik měsíců po smíru právě vypravovaném — v knize na jednom listě dvakrát zapsáno, že pan rektor Trojan pohádav se s ostatními a zvláště s Bacháčkem, zlostně ušel „od konklusí“, od porady.[1] To

[1] Arch. univ. A. 13. a. 272.

bylo kterýs den v únoru; ale v pátek po Proměnění Páně v přítomnosti mistrů Bacháčka, Rosacia, Vlaverina rektor Trojanus „ozval se“ velice laskavě ke všem, „že, uznávaje ouzkost (t. j. nouzi) pánů professorův a jich nedostatek, sám z svobodny vůle 50 kop grošů vídeňských u vigilií sv. Vavřince chce složiti, aby na něco dobrého byly obráceny; a z toho na svíčky pánům professorům aby se scházelo a za ně k potřebě kupovalo, však tak, aby týž páni mistři na examen do škol (t. j. pražských) chodili, pakliby který nešel a jej vypustil, půl kopy pokuty aby dal, ty (peníze) též na svíčky aby byly obráceny; k tomu jestli by pán Bůh jej neuchoval, a on bez kšaftu umřel, že svou bibliotheku do této Veliké kolleje odkazuje a knihy, jestli by se dvoje jednoho autora nacházely, ty aby do kolleje České, Rejnské dány byly.“

Po tomto přátelském zaslíbení, jež mohlo mír mezi professory na dlouhý čas upevniti, „pan mistr Bacháček jemu ihned veliky poděkování učinil a na památku toho všeho z dožádání pana rektora Trojana na tři žejdlíky vína dobryho po šestnácti velikých (t. j. penézích) dal, a sám pan rektor taky dával. A tak sme se pěkně všickni rozešli“.[1]) Než nastojte! Již v srpnu téhož léta 1593 mistři nuceni jsou usnésti se o pokutách pro hanění urážlivá. Usnesli se, kdo by druhému řekl: „lžeš“ nebo latině „mentiris“, aby pokuty splatil jeden ort (t. j. 15 grošů malých nebo půl lotu stříbra), kdyby druhý navrátil svoje pohanění slovem „sám lžeš, ipse mentiris“, aby pokuty položil půl jochmtálského (joachimicum, tolar jachymovský, půl tolaru = 30 grošů malých čili lot stříbra); kdyby pak někdo, pokračuje v hádce, nad to ještě: „Mentiris in tuum caput“, což by mohlo jakožto stupňované pohanění po česku řečeno býti „v hrdlo lžeš“, ten aby poplatil pokutou tři orty.[2])

A první, jenž hned měsíce následujícího platil pokutu, byl rektor Trojan, an byl pohaněl Bacháčka slovem mentiris. Bacháček pohanu trpělivě snesl, neodpověděv, neplatil tedy nic.[3]) Ale spory ani potom neustaly. Roku 1596 zase jest v knihách psáno o hádkách mezi Bacháčkem a Trojanem, kollegové měli práci stavovati je.[4]) Následujícího léta 1597 chystal se Bacháček Trojana dokonce soudně pohnati, tedy z kolleje ven.[5])

Vedle těchto hněvů, kteréž časem při podajnějším Bacháčkovi pozbývaly ostří a prudkosti, měl Trojan hádky husté také s jinými. Roku 1595 všecka communitas musí srovnávati nějaké „rumores“ v kolleji Andělské, hádal se tuze Trojan vicerektor s Chorinnem.[6]) Týž zase mistr Chorinnus r. 1602 velikou pohanu učinil Bacháč-

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 276.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 277.
[3]) Tamže 278.
[4]) Arch. zemský Oecon. 14. 15.
[5]) Tamže 33.
[6]) Arch. univ. A. 13. a. 305.

kovi; vyčetl mu, že akademii zavedl, že ji dává v moc Němcům; mínil tím bezpochyby, že Bacháček uvedl některé pověstné autory německé do přednášek (Schoppium a Frischlinum).[1]) Na konec mu řekl velmi hrubě: „Na lekcí lázáš, tlampáš, chtěl jsem tě, když's byl rektorem, skliditi!“ Bacháček k tomu odpověděl skromně i špičatě: „Znám se k tomu, že neuměje nemluvím moudře, žádám, aby to pan Choryn svou hlubokou moudrostí vynahradil.“[2])

A téhož roku (1602) všecku učenou společnost professorů mistr Zachariáš Štýrský proti sobě popudil svým nechováním. Po obědě byla kterýs den r. 1602 porada o kapli Betlémskou, kterak má býti spravována. „Mezi mluvením ten mistr Zachariáš Štýrsko vyvstal z lavice a souc napomenut, aby neodcházel, poněvadž na něho sententia (hlasovati) nepřišla, on hned spurnou, lehkomyslnou a nevážnou odpověď dal, že má jiného co činiti.“ Doktor Huberus podotkl k odcházejícímu, „že žádnému nesluší ex deliberatione ucházeti“. Tedy zarazil se mladý ten mistr, a Huberus pokračoval ve svém napomínání řka, „aby se k rektoru a k starším mistrům lépeji choval, že sou se na onen čas páni mistři k starším mistrům lépeji chovali, a vážnost toho místa že jest znamenitá bývala“. K tomu Huberus přidal výčitku, když na jedné bakalářské promocí „při přítomnosti jiných učených mužů“ měl řeč, že Štýrský sobě z té řeči tropil smích. Na to Štyrský, dávaje „švábskou odpověď“, pravil, že se smál někomu jinému.

Po těch slovech pustili se do sebe hádkou prudkou; při tom Štyrsko začal se „procházeti jako nějakej král“, „ústy, rukama mluvil, jako by na železech vlk byl“. Když od své zlosti nepouštěl, rektor Bystřický kázal mu ven. Při tom všem „jiní páni mistři mlčeli, snad jeho daremného žvání poslouchali“. Mladý mistr vyšed z veliké světnice na mazhauzek proti pokoji mistra Chorinna, „divně sobě počínal“. Doktor Huberus potom všecek ještě hněviv jsa vypravoval novoměstskému písaři Janu Kocínovi, co se v kolleji od Štyrského stalo; Kocín uznal, že to „magna elevatio officii rectoris a radil, aby se ta věc tak nenechávala, dal exempla na Collinovi, který taky, když řeckou lekcí o své ujmě ujal, byl přátelsky napomínán, aby od ní upustil, on proti rektoru a consiliariis se postavil, páni mistři nechtěli ho v kolleji míti, a on se vystěhoval“ a to je teď podobné. Tu radu uslyšev, rektor Bystřický odpověděl, že by tu věc byl ad deliberationem s radami a přátely vzal, ale zase nohy mu v kotnících otekly.

[1]) Schoppe (Scioppius) Kašpar, skladatel grammatiky filosofské, Paradox literních, byl filolog falcký († 1649); r. 1598 stal se katolíkem, byl nesnášenlivý, jízlivý. Stejných povah byl Frischlinus Nikodem, filolog virtemberský, korunovaný básník, jenž psal divadla a výklady ku klassikům; toulal se Německem, všude ho pro zlý jazyk a zlé péro vyháněli nebo zavírali. Roku 1590 utíkaje z vazby zabil se.

[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 87.

„A to soudím," pravil, „že nebylo než z hněvu, k kterému mne mistr Zachariáš pohnul." [1]) Kterak se srovnali, není psáno.

Hádky mistrské pronikly do obce, lidé si o nich povídali mistrům a kolleji k hanbě. Také protivníci Karlovy školy, vysocí katoličtí pánové, věděli o všem a tím směleji snažili se právě tenkrát vzíti mistrům nesvorným kollej Všech Svatých. Tenkrát i přátelé universitní mistrům činili výčitky, že sobě druh druha nic neváží, dítek neučí, nesvorni jsou, a varovali je.[2])

Vůbec toho roku (1602) tolik hádek se vyrojilo, že uvážlivým mistrům vidělo se k starým statutům přidati tyto nové stran nesvornosti; nejprv ať nenosí se k stolu žádné spory, kollegové mějtež spanilomyslnost a vzájemnou k sobě dobromyslnost; varovati se jest nadávky lhářů; rodí se z toho zlé činy i vraždy; kdo komu nadá lhářů, dejž pokuty 20 grošů, opakuje-li, dá 30 grošů; budou-li obě strany napomenuty, aby nechaly hádky, a nenechají, položí 2 kopy trestu nebo za dvě neděle nesmějí k stolu; řekne-li kollega kollegovi „hrome", za celý měsíc budiž prázden společnosti a stola.[3])

Roku 1606 začal se nový způsob hádání nesvorných professorů. Mimo hádku ústní jali se totiž špičaté poznámky proti sobě psáti v universitní knize zápisní. Původce toho byl asi Šimon Skála, professor přijatý r. 1595, všech nejhádavější. Čtoucí pomní z předešlých kapitol, kteraké různice Skála tropil při reformě universitních statkův; však Skála i v soukromé živobytí kollegiátů až do své smrti (1617) „chovaje se s foukáním obyčejným" [4]) přes tu chvíli vznášel zlosti a hněvy. Podnět k boji pérem v knize proboštské r. 1606 dal probošt Troilus poznámkou, že mu Skála a Vavřinec Nudožerský nechtějí k stolu a k poradám docházeti. „Per duas dies expectabam, ut dignarentur venire." V slově „dignarentur" — aby ráčili — je špice. Jeden z jmenovaných obviněných připsal stranou uštěpačně jako v odpověď: „Poněvadž štědrého a počestného probošta jsme měli." Druhý připsal: „Proč jsi nepoznamenal, zdali jsi vyslal k nim pozvání?" A po té sype se přípisek anonymní jeden za druhým. V jedné odpovědi Troilus píše, že potomci (posteritas) budou souditi o jich úštipku, byl-li ironický či ne. Na to zas odpověď: „Legit haec posteritas, apud quam nos traducis, ea de te simul judicabit et de tuis contumeliis." Tedy i anonymové se odvolávají k potomkům, aby ti usoudili. K potomstvu Troilus se vrátil ještě jednou, prý ať posoudí, jaký jest ten, jenž se opovážil proti zvyku psáti sem své hany, moha se odvolati ke kollegům.

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 17. 112.

[2]) Zmínka o tom v Děj. vysok. škol (Winter) na str. 76, kdež v desáté řádce od dola vypadla slova „vyčteno i od přátel", což se tím doplňuje.

[3]) Tamže. Oeconom. 14. 167.

[4]) Arch. zem. Oeconom. 14. 460. Tak zapsal o něm roku 1605 probošt Troilus.

Boj přípisky na okrajku knihy pokračuje drobnými střelami ještě na koliku listech.[1]) Konečně si mistři vyčtou navzájem i to, že neumějí správně latinsky, k čemuž zase přivolává se potomstvo, posteritas, na rozsouzenou mistrovské latiny. Tento podivný zápas v knize téhož roku 1606 znova se začal, když děkan mistr Vavřinec do knihy učinil poznámku, že Kampanus Troila napomínal o peníze. Na to rozhněvaný Troilus ozval se přípiskem po straně: „Mendosus es homo!“ Jsi lhář! Pak pokračovali.[2])

Z všelijakých sporů nejkrutější ten, jejž Skála způsobil r. 1616 s Albertem z Kaménka. V listopadu (12.) Kamének viní Skálu před rektorem a mistry z urážlivých tvrzení a pomluv; nejprv že upírá pořádnost jeho mistrovství tvrdě o něm, jako by nebyl „determinatus magister“ (na mistrství promovovaný), a ti, kteří v této akademii od něho promováni jsou, že tudy nemohou býti legitimi magistri; druhé, že ho pomlouvá, jako by z Opavy, kdež písařoval, pro nějaký zlý skutek byl utekl; třetí, že mu vyčítá, jako by psal nebo psáti dal proti professorům útočné básně; dále, že opustil vokaci professorskou, a konečně že Skála roztrušuje o Kaménkovi, že člověk nectný, jenž jakožto hejtman při klášteře znojemském o své ujmě dal lidi nějaké šibenicí trestati a stínati a nad to ještě učil kata, kterak má muka prováděti.[3])

K některým článkům žalobným Skála odpověděl hned, říkaje, že toto nebo toto slyšel, něco že viděl sám, a na některý kus že přivede svědky. Odloženo stranám, aby stály se svědky. V lednu měsíci (1617) stáli sporníci, a v tom stání uznáno mistrství Kaménkovo, neboť předložil vysvědčení o něm z Vittenberka z r. 1571.[4]) Zatím hnaly rozvaděné strany některé kollegy professorské k svědectví. Ti se vymlouvali všelijak, nechtějíce svědčiti, jsou tím celé listy popsány, ale na konec se svolili svědčiti.[5]) Troilus svědčil o epigrammatech, na počest děkanství Kaménkova roku předešlého od dra. Steinmeciusa tištěných, že jsou štiplavě míněna na Skálu a na něho samého, Troila. Prý mu to tak vyložil farář Matouš od sv. Havla.[6]) Byly to asi velmi slabé šípy a obalené, když na ně Troilus musil míti cizí výklad. Z ostatních svědectví nejzajímavější jest ono, které vydávají o Kaménkovi bratrští kněží Korvin Jan, assessor konsistoře, a Jan Cyrillus Třebíčský, kazatel betlémský. Jest v něm obsažena minulost Kaménkova do té doby, než se dostal k professuře. Byl prý na školách českých a moravských dlouhý čas, vedl si poctivě, r. 1581 ho bratří za kněze zřídili, rektoroval potom v Boleslavi Mladém, odtud v Zábřehu byl

[1]) Tamže 473. 484.
[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 491. 495.
[3]) Arch. univ. A. 14. a. 7.
[4]) Tamže 12.
[5]) Tamže 15.—17.
[6]) Obšírněji viz v Č. Č. Mus. 1896. 127.

„správcem lidu božího i školy“, odtud se dostal do Hradiště Choustníku, kdež pobyl na čtrnáct let, pak poslán do Evančic k správě církve německé a školy, odtud do Fulneka. Potom odstoupil od bratří, „od řádu toho, jemuž po mnoho let obcoval a jiné v něm vzdělával“. Stal se v Opavě syndikem, odkudž odešel za úředníka do kláštera Louckého k Znojmu a potom do Oslavan (u Evančic).[1])

Měl tento professor hebrejštiny zajisté pestrou minulost.

Další vedení processu jest zdlouhavé a nechutné. Domácí spor vtažen do širších kruhů učených mimo kollej. Jsoutě 21. ledna 1617 k tomu voláni omnes scholarum rectores et magistri, jimž děkan Troilus oznámil všecku při s dodatkem, že z nich někdo musí býti přibrán k rektorovi za soudce a radu, poněvadž Skála pohnal professory k svědectví, a svědkové nemohou býti zároveň soudci. Když se strany zase dost zbytečně nahádaly, rada vydána, aby se přátelsky porovnaly.[2]) Když se 11. února 1617 sešli o přátelské porovnání, Albertus žádal, „jsouc nyní bez přátel a srdce zarmouceného, aby ho tak kvapně k tomu neměli“. Mistři odpověděli, že „to zkormoucení tento dnešní den k obveselení skrze tuto smlouvu přivésti může, protož že jemu radí k tomu“.[3]) Ale Albertus nechtěl; nejvíc ho hnětlo, že mu protivník pořád přel mistrovství. Ob čas sešli se, pohádali se a zase odložili. Když 15. dubna Kamének stížně uváděl, že věc trvá marně již za osmnácte nedělí, rektor začal pořádné vedení pře podle tehdejších právních pravidel, a když popsány tři plné listy latině, odloženo zase.[4])

V málu dnech potom (24. dubna) Kamének od kollegů zvolen za prorektora. To bezpochyby na něho působilo smířlivě tou měrou, že ustal usilovati o při se Skálou. V létě pak dal se škorpivý Skála do stonání a 10. srpna zemřel.[5]) Po smrti svého protivníka Albert z Kaménka — Hebraeus — žádal, aby akcí soudní byla zrušena. Rektor tedy 9. prosince všecku při, všecko „nedorozumění“ zrušil a zmořil dle práva: „defuncto reo poena criminis extinguitur.“ [6]) Hned potom 16. prosince také Hebraeus umřel.

Líčili jsme snad poněkud dlouho neutěšené povahy některých mistrů při společném bytu jejich. Nebylo by spravedlivo, kdybychom neukázali také k chvalitebným stránkám učených kollegiátů.

Především to byla jich upřímná zbožnost, kterouž ovšem všecka doba tehdejší byla proniknuta. Kollegiáté vodili studenty k svátečním pobožnostem kostelním; slavnostně konávali výroční

---

[1]) Arch. univ. A. 14. a. 20.
[2]) Tamže 21. 24. 26.
[3]) Tamže 27.
[4]) Tamže 37—43.
[5]) Tamže 55.
[6]) Tamže 73.

vigilie a mši v kapli Božího těla za dobrodince universitní; professorové chodívali na vigilní nešpor a nazejtří pak na mši v misterských sutánách se scholary „turmatim“ z Karolinum na Dobytčí trh, kde kaple Božího těla stála. Mistr Pavel ze Žatce roku 1493 hrozí pokutou tomu, jenžby pobožnosti se vyhnul,[1]) a rektor Přeštický r. 1522 ustanovuje na tu nedbu 9 grošů za pokutu.[2]) K svátosti oltářní mistři přistupovali veřejně a slavnostně v kapli Božího těla nejméně jednou v rok, a to o Zelený čtvrtek. Před tím konávali u týnského faráře také zpověď, ovšem (pokud jsou před rukama zprávy z druhé půli XVI. věku) zpověď hromadnou, protestantskou.

Po vydání majestátu poznáváme při mistrech snahu po volnosti náboženské, již nejsou při náboženských úkonech tak jednomyslni jako bývali, patrně byly mezi mistry zásady náboženské nestejné a těch nebylo potřebí tajiti; kdo nakloněni byli víře kalvinské nebo snad bratrské, nechtěli již choditi k stolu Páně s ostatními, poněvadž věřili jináče. Roku 1617 tou příčinou vzkázali po pedellovi knězi do kaple Božího těla, že o Zelený čtvrtek nemíní k přijímání přijíti. Ale kněz jim po témž pedellovi v odvet vrátil důtku důtklivou: prý, „poněvadž se pánům mistrům tak líbí, aby v Zelený čtvrtek do kostela Božího těla k večeři Páně nechodili, že s tím spokojen jest a že by byl sobě toho vinšoval, aby byl do toho kostela ani nohou nevkročil!“[3]) Zdá se, že v těch posledních dobách, pokud mohli, zanedbávali chrámek Božího těla. Leckterou pobožnost universitní raději vykonali si v Karolinum. Na příklad r. 1611 se mistři usnášejí, aby 10. března byly modlitby za akademii a toto království se zpěvem latinských a českých žalmů vykonány v kolleji a ne v kapli Božího těla.[4]) Na odpor tomu zase o výroční pobožnost Mlaďátek v druhé svojí kapli, v kapli Betlémské (kdež chovali dítě, Herodesem zavražděné) mistři pečovali přes všecko svoje protestantství ještě v té poslední zlé době, když už bylo ustanoveno universitu pod obojích zrušiti. Také památku mistra Jana Husi, jakožto českého světce, slavívali v téže kapli ročně dvojím kázáním a bohoslužbou do poslední chvíle, tedy i v letech, kdy kapli obsáhli bratří; bratrský kněz v ten slavný Husův den ustoupil vždy některému faráři pražskému; na příklad r. 1617 měl veliké kázání farář haštalský mistr Jiří Tesacius, nešporní kázání konal farář od sv. Klimenta mistr Tobiáš Albertus Vodňanský.[5])

Také bylo by chváliti při nejednom kollegiátovi pilnost v prácech školních a literních. O tom, kterak si vedli v učitelském

[1]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Bydžovini Collect. 12.
[2]) Tamže 20.
[3]) Arch. univ. A. 14. a. 33.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 298.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 229.

úřadě, položeno bude na svém místě; o literních prácech lze říci, že není oboru, aby k němu některý z professorů karolinských nebyl přičinil. Oni psali knihy nábožné, psali grammatiky latinské i české, školní knihy a výklady, studijní řády, lékařství, zvláště k času mornímu, spisy astronomické a počtářské. A nepřestával professor spisovatel na jediné látce! Mistři bývali druhdy velmi rozmaniti ve svých plodech. Na příklad Trojan, jenž přednášel o Aristotelovi, tiskem vydal Ethiku i napsal traktát o chudých; Šebestián Aerichalcus († 1555) psal Argumenta k divadlům Terenciovým i spisek o penězích a jich ceně;[1]) Nudožerský († 1615) napsal první úplnou mluvnici českou, parafrasi žalmův i Elementa arithmeticae. Tím způsobem bylo by lze přivésti ještě dlouhou řadu příkladův.

Professorové nejvíc času ovšem věnovali spisování všeliké tehdejší poesie. Na všecko professor uměl dělati verše, na případnost kde jakou. Nejhustější případnosti ovšem byly slavnosti na vysoké škole. Což tu do roka naděláno veršů! A nebylo výmluvy ani nejprosaičtějšímu mistrovi. I doktor Huber, lékař, robil veršovaná pozvání! Kampanus si zveršoval i historii, ba r. 1605 zaveršoval sobě i k anatomické sekcí ženy sťaté.[2]) Nudožerský napsal 370 veršů o jilské škole pražské; jsou to verše „plynné, šestiměry z veliké části vkusné, rázu didaktického; báseň upravená dle způsobu Horatiova, zejména dle listu k Pisonům“.[3]) Není svatby čelnějšího literáta tehdejšího, onačejšího měšťana, aby k ní neposlali mistři universitní svoje verše (epithalamia); některý „přítel“ university domnívaje se, že by si mistři nevzpomněli, za verše si poprosil sám. Roku 1618 na příklad kaplan Assulinus žádal, bera sobě dcerku administrátorovu za manželku, aby mistři svatbu okrášlili a některý verš učinili.[4])

Umřel-li, kdo poněkud byl s universí v přátelském poměru, mistři robili verše žalostivé, pochvalné, utěšující s titulem Epitaphium, Epistolae consolatoriae, Epicedia. Naenia, Tumulus a s jiným humanistickým nadpisem. Mistr Chorinnus r. 1599 zhotovil elegické verše i na smrt paní Veroniky Stiberiae, ženy Michala Christofora Sendivoje ze Skorska a Lukovice, alchymisty a dobrodruha.[5]) Řídčeji mistr dal se nadchnouti k poesii jiné nežli příležitostné, ale zachovaly se i toho rázu verše; připomínáme pouze Chorinnovy básně (z let 1598—1605): Idyllia de quatuor

---

[1]) Rei numariae appellationes ex Budaeo ad valorem nostratis monetae. Monum. univ. I. 2. 362.

[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 299.

[3]) Pojednal o ní a jejím autorovi v zajímavém článku C. Č. Mus. 1891. 68. Ant. Truhlář.

[4]) Arch. univ. A. 14. a. 98.

[5]) V sbírce mus. 49. C. 15. č. 15. Tisk z r. 1604.

partis anni,[1]) Idyllion de Majo mense, mundi pictore (idylly o čtveru ročních časech, o měsíci máji), psané květnatým slohem latinským a místy i vzletně.[2])

Ohledáme důchody professorské. Lze říci úhrnem již napřed, že nebyly tuze valné. Nebyly v oněch dobách, o nichž jednáme, nikde z hojných, leč bychom učinili výjimku na velikých universích italských nebo na Pařížské. Tu mistři bohatli z kollejného, jež se jim z množství studentů hrnulo V Italii prý přemršťovali kollejní platy tou měrou, že pak prosívali za ten hřích absoluce papežské.[3]) Náš cestovatel Harant vypravuje, že v Padově některý professor béře ročně až 2000 dukátů platu.[4]) Při tom mívali ještě honoráře za soukromá čtení, která v bytech svých zvlášť štědrým šlechticům rádi pořizovali.[5]) Ale nebylo ani tu všem mistrům stejně; některý filosof za rok vydělal prý jen 500 dukátů, medický professor 800.[6]) V starší době ještě méně; měl-li právník v Bologni ročního platu 800 scudů (scud jako tolar), Valla († 1457) humanista v Pavii učil eloquenci jen za 50 dukátův.[7])

Proti tomu v sousedních Němcích byly důchody professorské na školách katolických i protestantských naskrze bídné. Ve Vittenberce, kamž přece shrnovalo se ze všech protestantských zemí — i z Čech — hojně studentstva, professor svobodných umění měl při počátku reformace 80—100 zl. ročního platu, jurista 150 až 200 zl., Lutherovi platili r. 1536 jen 200 zl. v rok.[8]) Slavného Erasma r. 1528 král Ferdinand lákal do Vídně platem v oné době nejvyšším — 400 zlatými.[9]) Ke konci století (1599) z vittenberských professorů jeden naříká, že při ročním služném 160 zlatých nelze mu živu býti s manželkou a dětmi; tak dobře se neměl ani jeden z německých professsorů jako fechtýř, jejž povolal lantkrabě Ludvík do university v Giesenu na roční služné 500 tolarů, nebo jako saský šašek dvorský, který míval vedle všeho zaopatření ještě 150 dukátů služného. Proto neostýchal se nejeden německý professor pivním nebo vinným šenkem ve svém domě přivydělávati sobě o některý groš víc.[10])

---

[1]) V mus. signat. 49. E. 16. jest de secunda parte anni — aestate z r. 1604. Balbin. Bohem. docta. I. 166.

[2]) Ant. Truhlář v Ottově Slovníku.

[3]) Hautz. Gesch. Univ. Heidelberg. I. 82.

[4]) Harant. Putování. I. 42.

[5]) Vilému Slavatovi roku 1593 (arch. zem. Opisy z Hradce Jindř.) kýs doktor čítal soukromě Institutiones za peníze; v Paříži takové „priváty“ lakomstvem professorů během dob zatlačily až i přednášky veřejné. Drtina v Čes. Časop. Historic. Gollově III. 91.

[6]) Č. Č. Mus. 1889. 392.

[7]) Voigt. Das erste Jahrhund. d. Humanis. 483.

[8]) Monum. Germ. paedag. VII. 485.

[9]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. 193.

[10]) Janssen. Culturzustaend. d. d. Volk. 176. 179. 164.

Takž v Němcích. Ve Vídni o nic lépe. Na Vídeňské škole vysoké r. 1554 mělo dvanáct professorů in artibus všeho všudy dohromady ročně 1180 zlatých; kolem r. 1563 vzrostl sic důchod universitní s pomocí vlády na 3000—4000, ale i z toho připadlo jednotlivým mistrům tak málo, že r. 1588 oznámili úřadu, že chudobou a nepatrným platem svým jsou nuceni zanechati professe a dáti se na jiné „kondice".[1])

Naši professorové při universí Karlově stálých ani bezpečných platů nemívali. Mistr Petr Kodicill r. 1564 navrhoval něco toho, aby professorům bylo služné z příjmů universitních; při opravě university Pražské po vydání majestátu od r. 1611 zhusta se mluvívalo i jednalo o stálém služném (stipendia), schuzelý mistr Albert z Kaménka na tu naději, že bude od stavů na sněmě nařízena professorům „stanc", vypůjčil se 300 kop od Jachyma Ondřeje Šlika[2]) — tedy pevně doufal pán i professor — ale nedošlo k tomu. Jenom to provedeno, že r. 1612 ustanovením kvestora a zrušením společnosti kollegiátské i rozdílů kollejí měl od té doby professor každý bráti stejný podíl z ročního čistého výtěžku všech všudy důchodů, které do university a do kollejí plynuly. Navrhováno, aby úředník vyplácel mistrům půlletně všem „aequaliter", „neboť stejnost neplodí vojnu".[3]) Roku 1620 k professuře volán Berger, jemuž kollegové slibují dávati salár sto kop celkem.[4]) Nevíme, lze-li těch sto kop pokládati za nejmenší salár v poslední době Karlovy školy, či zdali takové salarium bylo všem professorům bez rozdílu.

Od prvopočátku Pražské školy vysoké byla v příjmech mistrů jednotlivých nerovnost. Hlavní podstatný důchod býval jim nejprv z kollejních statků, činží, ouroků a vůbec ze všeho kollejního hospodaření, o němž svrchu položeno. Summa omnium proventuum z kollejí uvádí se počátkem XVII. věku nad čtyři tisíce kop. Po odražení výloh na alumny, na stavby, na stůl kollegiátský, almužny, berně a jiné i nahodilé kusy o zbytek professoři rozdělili se, a to nestejně, starší obdrželi víc, mladší méně, takže nemožno říci, kolik kdy na koho připadlo. Nepřidal-li se probošt kolleje krále Václava nebo kolleje Všech Svatých se svými statky a důchody k společnosti ostatních, hospodařil a živil se sám tím, co mu kollej nesla.

Mimo důchod z kollejí nějakou část professor míval z příjmů, které plynuly celkem své universitě: byl to důchod z tax, z pokut, ze zápisů do matrik a jiných drobnějších případností; rektor universitatis příjem ten spravoval a zanechaje sobě náležitou třetinu,

---

[1]) Tamže 139.
[2]) Arch. univ. A. 14. a. 24.
[3]) Tamže A. 13. b. 119.
[4]) Arch. univ. A. 14. b. 36.

z ostatku měl díl nechati fisku universitnímu, díl rozděliti mistrům, jimž vůbec o tom měl ročně konati počty.

Také z důchodů třetí korporace, z fakulty, z jejích tax za zkoušky a čtení i pokut mistři professorové měli svůj podíl. Počty tu kladl děkan.

Viděti, že správa důchodů byla dle rozmanitých korporací v rozdílných rukou, společné správy všech příjmů na ústavě nebylo. Z toho pocházely všelijaké nesprávnosti a zlosti. Nejeden probošt vzdaloval se konati počtů; skoro zvykem bylo, že nastupoval nový probošt dříve, nežli odhodlal se starý k počtům. Roku 1590 chce nový probošt Adam Rosacius, jakožto pořádný muž, dělati počty primae quartae, proboštoval tedy už čtvrt léta, ale mistři nechtějí přijíti počet jeho, až prý předešlý probošt počet vydá.[1]) Co se mistři nanutili Matěje Mendicella, jenž roku 1587 proboštoval v kolleji Karlově, aby dokonal počet! Něco složil, a osm mistrů, Mendicella počítajíc, hned rozdělili se,[2]) ale počtu dokonati a ostatek splatiti do fisku Mendicellus živou mocí nechtěl. Nástupce jeho mistr Marek v máji veřejně ho napomínal ukazuje k tomu, že tím všickni potomkům vydají příklad nejhorších rušitelů zákona. Když mu pak dopřáli lhůt, nepořádný mistr skládal peníze povinné po částech.[3])

Snad namítne se, že Mendicellus byl člověk mladý, lehký, jemuž noční toulky, pro něž brzy potom byl trestán vazbou sedmidenní a vyloučením od stola,[4]) víc ležely na srdci nežli pilná správa důchodů kollejních a počty o nich. Tu vyznati jest, že ani usedlí, vážní mistři nejevívali valné chuti k pořádným počtům. Na příklad r. 1603 dlouho mistr Vlaverin vzdoroval sboru a nekonal počtů; téhož roku Bacháčka nedostali snadno k tomu, aby se spočetl ze sbírek na Karolinum; marna byla řeč Skálova, že „někteří přátelé napomínají mistrů, aby se vyvarovali u potomků zlého domnění“; mistři se sešli k přijetí počtů, Bacháček nepřišel.[5])

Počtům mistři vyhýbali se obyčejně proto, že utrativše obecní peníze neměli jich pak ku konečnému počtu po ruce. Některý snažil se outratu za svého ouřadování v počtech zveličiti, aby nemusil na konec tolik odváděti. Ale kollegové podezírali, a bylo leckdy hádky hojně. Na příklad r. 1602, když došlo v počtech mistra Zachariáše (Štyrského) na útratu za vůz, rektor Bydžovský vyvstal s otázkou důtklivou, jak to, že 20 kop za opravu probošt počítá. A hned hádka se strhla. Mistr Zachariáš pustil se do

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 184.

[2]) Tamže A. 13. a. 150. Dělí se Bydžovský, Trojan, Bystřický, Austin, Mendicellus, Hradištenus, Bacháček a Kherner.

[3]) Tamže A. 13. a. 152. 155.

[4]) Tamže 165.

[5]) Arch. zem. Oeconom. 14. 194. 195.

rektora, proč ho „naříká", a tvrdil, že je povinen poslušností nynějšímu proboštu a nikoli rektorovi. Za to rektor vyloučil ho z konvokací a z deliberací jakožto neposlušného, až do té doby, dokavad nepodá počtu zevrubného (speciatim).[1])

S mistrem Khernerem professorové hádali se o útratu stavební. Nevěřili jeho tvrzení, že na kollej Jerusalemskou prostavěl kromě professorských 500 kop ještě také svá čtyři sta. Roku 1594 upustil od svých peněz řka, „že nechce podvodníkem býti, jak se někdo domnívá".[2]) S Bacháčkem byly r. 1603 také hádky při počtech o stavbě. Mistři nevěřili jeho zprávám, zač vydal 200 kop, darovaných od Petra Voka z Rožmberka. Nedohádavše se peněz, mistři usnesli se velmi špičatě „poděkovati panu mistru Bacháčkovi za práce, vedené při stavení a opravách domu tohoto, že na potomní časy ho ušetřiti chtějí a takových prací zbavují, pakli by kdy co chtěl při svých pokojích opraviti, tehdy, opověda se pánům mistrům, bude li dovoleno, že na svůj groš to spraviti bude moci".[3]) V tom slově, že ho na příště ušetřiti chtějí, jest ostrá špice.

Jediné počty, počty kaple Betlémské, mívaly svého nepořádku jistou omluvu a vysvětlení ve zvláštních nepříjemných okolnostech. Připomeneme jádro těch věcí na porozuměnou.

Správa kaple bývala od starodávna při kazateli neboli rektorovi té kaply, jehož vrchním úřadem byli tři starší mistři a purkmistr staroměstský jakožto kollátoři. Mistři spravovali jmění. Administrátor Mystopolus, rozkazem krále Ferdinanda I. mistrům do kaple (1550) vnucený, ustanovil proti zvyku a právu ke kapli „osadní" čili úředníky z měšťanstva, a ti žádali míti účastenství v počtech. Byly hádky o ty věci dlouhé a tuhé, do nichž připletly se spory o betlémskou kollaturu s komorou královou i s purkmistrem.[4]) Asi v letech 1572 a 1573 počty betlémské ocitly se v rukou Václava Krocína, měšťana, tedy mimo universí. V letech hned následujících správa jmění dosti ztenčeného zase jest při professorech. Vede ji mistr Václ. Zelotin (od r. 1574); „osadní" k počtům nepuštěni, pročež pomlouvali mistry, že důchody berou a sobě obracejí, ale kazatele při kapli nechovají. Proto také, když r. 1586 pražský měšťan Mikuláš Karyk odkázal kapli 2000 kop míš., ale jen na kazatele,[5]) mistři k tomu platu nedostali se na léta, neboť administrátor Václav Benešovský, jenž se jim r. 1583 do Betléma vstěhoval, nedopustil, aby tu byl kazatel, a sám nic v kapli nepracoval. Stejně tak zvedlo se, když r. 1589 měšťanka Kateřina Táborská odkázala 200 kop kapli nebo „úředníkům záduší" betlémského. I uchopil peníze ty proti mistrům měšťan a

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 23.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 297.
[3]) Arch. zemsk. Oecon. 14. 196.
[4]) Winter. Děje vys. šk. 66. Tomek. Č. Č. Mus. 1847. 50. 405.
[5]) Arch. praž. č. 993. 304.

úředník Jan Libocký a koupil za ně něco nad 10 kop platu na gruntech volšanských a košířských, což dal v knihy viničné zapsati bez mistrů.[1]) Mistři bránili se zle.

Do těch hádek proti mistrům postavil se (1591) purkmistr Václav Krocín z Drahobýle, sebral plat z odkazu Karykova na svou péči a chtěl je připraviti dokonce o kapli samu (1592) s důvodem, že mistři chrámečku si nic nehleděli a nehledí. Když se odvolali k svým privilegiím, posupně volal za nimi: „My víme, jaké jest to vaše privilegium... jest nic, a uzříte, že se svým v zadu zůstanete!“ Mistři nabízeli slušné smíření, poddávali se se svými počty všelijaké kontrole, ale Krocín, již primas, v nic nechtěl se nakloniti. Roku 1601 nabízeli, aby důchod betlémský spravoval jeden z mistrů a dva z osadních. Ale osadní, puzeni jsouce primasem a katolickým konšelem Blovským, nepřijali.

Do těch sporů vpadl i ten zmatek, že mistrové sami nemohli se shodnouti, komu že z nich sluší spravovati důchod betlémský. Dle fundací měli to býti tři nejstarší mistři kolleje Karlovy; ale skutečně vedl to od r. 1593 mistr Trojan sám. V hádkách s osadními chtěli mistři držeti se přísně fundace, ale neshodli se, kteří z nich jsou tři nejstarší. I protož hospodařil i na dále mistr Trojan, a hospodařil tuze nepořádně až do své smrti r. 1604. Jak ty počty vedl, viděti ze zprávy r. 1602. Tenkrát rektor Marek Bydžovský a mistři, jsouce od osadních betlémských pro zlé hospodářství žalováni, prosili Trojana, aby počty shledal a snesl, že mu v tom pomohou. Mistr „na to divně foukal, s každým se vadil, až potom přece nahoru do svého pokoje pro ně šel“. Ale nepřinesl všech, vymluvil se, že pro zimu jich shledati nemohl. Šli tedy mistři, nedbajíce Trojana ani zimy, nahoru, některá registra našli, jiných nenašli.[2])

Po smrti Trojanově teprv Kampanus počty s nouzí spořádal, a purkmistr Melichar Haldius z Najenperka, jenž byl přítel akademie, bezpochyby s přimhouřením oka je přijal za správné. Po smrti Krocínově mistři s purkmistry se smířili (r. 1606); správa důchodů stálých jim zanechána; ouředníkům zádušním propuštěno spravovati důchod případní; oni i mistři počty budou klásti před purkmistrem. Přebytky měly býti v společné pokladnici, od níž jeden klíč mistrům, druhý osadním. Na tom pak zůstávalo napořád.

Dokud professorové měli nepořádného kollegu mezi sebou ve společnosti, vždy bylo na snadě, že počtů a peněz některak z něho dobudou. Hůře bylo, umřel li jim, nevykonav počtů. Ze starší doby nějakou (ač nejasnou) takovou příhodu známe o mistru Pavlu Žateckém (byl rektorem r. 1507 a snad ještě 1510), jenž jakožto

---

[1]) Tedy ne za peníze Karykovy, jak podle jiného pramene tištěno v našich Děj. vys. škol 67.

[2]) Oeconom. v arch. zem. 14. 189.

správcí kolleje Laudovy kdys koupil pod Běchovicemi za 400 kop louky, aby z jich nájmu dva nebo tři kollegiáté theologičtí drželi se. Když z luk mu neplaceno správně (20 kop do roka), prodal je zase. To asi všecko podnikal bez mistrů, neboť později nikdo z nich nic jistého nevěděl. Nepovědomo kdy, [1]) vystěhoval se jim z Veliké kolleje s penězi i s klíči od privilegií do soukromého bytu k Václavovi Pikartovi a tu umřel. Teprv roku 1523 mistři Václav Albus, Tomáš a Jan Přeštický, direktoři kolleje Apoštolské, soudí se s poručníky statku po Václavovi Pikartovi. V té při vypravuje soudu mistr Tomáš Vlašimský: „Po smrti mistra Pavla (Žateckého) když jsme přišli do toho pokoje (k Pikhartovi) o klíčky, které měl nebožtík od privilegií z Veliké kolleje, nemohli jsme těch klíčků najíti; bylo mluveno k Václavovi Pikhartovi, že by měl míti nějaké peníze, kteréž náleží ad collegium Laudae, odpověděl Václav, já o žádných nevím a já musel svého na pohřeb naložiti.“ [2]) Jakož řečeno, právní věc nejasna,[3]) ale to jasno tuze, že peníze kollejní při stařičkém administrátorovi Pavlu Žateckém byly opatřeny špatně.

Poněkud světlejší toho způsobu příhoda se zřejmým obviněním sběhla se na příklad smrtí mistra Petra Kodicilla. Roku 1589 a léta následujícího universí ve svých částech jednotlivých i jakožto celek hlásila se k statku po nebožci mistrovi, aby se na něm hojila za peníze, od mistra vybrané a neodvedené. Mistr Adam Bystřický jako probošt kolleje Všech Svatých učinil připověď na statek Kodicillův pro summu 42 kopy 47 grošů míš., „kteréž jest někdy on z důchodův a platů i činže též kolleje k sobě nenáležitě přijal“. [4]) Mistr Marek Bydžovský z Florentina, probošt kolleje krále Václavovy, připověděl se na 118 kop peněz sirotčích, které Kodicillus přijal a nevydal; kollej Národa Českého připověděla se k pozůstalosti mistrově, poněvadž nebožtík vzal k sobě ze vsi Děčan obecní truhlici s penězi a nenavrátil jí; také rektor, mistři a bakaláři i studentes university Pražské všickni pospolu učinili připověď na Kodicillovy domy, „ležící pod malými domky“ v Novém městě Pražském, že nebožtík přijal berně z lidí poddaných a nechal jich sobě.[5]) Kromě toho v poradě professorské r. 1589 sneseno, aby probošt hleděl získati zase tu zahrádku, kterou Kodicillus od kolleje (Všech Svatých?) byl „odcizil“. [6])

Byly-li tyto svrchu psané připovědi oprávněny, jest o hospodaření probošta Kodicilla soud nechvalný. Ze svědectví, kteráž

---

[1]) Mistr Martin Klatovský r. 1523 praví o tom, že tehda byl servem u mistra Jana Přeštického.

[2]) Arch. pražský č. 1047. Fol. B. 20.

[3]) Jest o ní jen v knize svědomí několik svědectví zapsáno, v knize ortelní nic; snad se ke konečnému rozsudku ani nedostala.

[4]) Musejní rukop. 7. A. 14. Fol. F. 7.

[5]) Arch. pražský č. 1060/a. 1590.

[6]) Arch. univ. A. 13. a. 163.

při projednávání pozůstalosti Kodicillovy v soudní knihu jsou psána, úsudek o nebožci mistru Petrovi snad se ještě zhoršuje. Ondřej Pion Žďárský (Zdarenus) svědčí totiž, že pomáhal mistrovi odnášeti knihy z kolleje do jeho domu „pod malé domky"; praví: „Z Angelské kolleje dvě putny knih také sem do téhož domu z poručení jeho přinesl." Stejně tak Samuel Krakovský Chrudiman, správce školy na Mělníce, svědčí, že spolu se žáky od sv. Jiljí vynášel knihy z kolleje krále Václavovy do domu Kodicillova. Pomáhal prý i pedellus Jan.[1])

Toto odnášení knih z kolleje stalo se r. 1583 po smrti mistra Matěje z Hájku; bylo-li to bezprávným ustraněním, tož jest jen podivno, že mistři s tím mlčeli až do smrti Kodicillovy. Či se toho teprv teď dověděli?

Velmi mrzuté hádky s nemalou ostudou veřejnou nastaly příčinou peněz a nedokonaných počtů po smrti mistra Jana Bystřického. Při svém rektorství a proboštství vyhýbal se i on počítání pořádnému; snad že dlouho postonával. Když roku 1603 zesnul, rychle mistři vešli do jeho kolleje (Všech Svatých) a sháněli se po truhlici universitní; odpočetli pytlíky, v nichž shledáno 107 kop 56 grošů míšeňských. Při tom pohřešili dva pytlíky, kteréž prý hlídačka nemocného pobrala.[2]) Zevrubněji počítajíce po nebožtíkovi, mistři spočetli, že kolleji a jim nebožtík povinen dvěma sty kopami. Tím rozumem vzkázali bratru zesnulého mistra, Jiřímu Bystřickému z Bochova, že „zůstalo restu po něm nad 200 kop, a po jeho smrti žádných peněz ani obecních v cele sme nenalezli kromě malých asi za dvě nebo tři kopy, protož jestli že statku pozůstalého se ujíti oumysl máte, povinen budete rest odvésti".[3])

Ale bratr nebožtíka rektorův odpověděl professorům zřejmou urážkou: prý nebude restů platiti, neboť „páni mistři peníze obecní s truhlicí z kolleje Všech Svatých vzali, a snad brali, co se jim líbilo, tak že pochybno jest, měl-li by co platiti neb dlužen býti". Mistři marně se bránili tím, že měli s sebou přátely Karchesia a Peldřimovského.[4]) Věc dostala se žalobou k císaři, a ten nařídil kommissi, aby rozhodla, vyšetříc spor. Do kommisse dostaly se osoby professorům jistě velmi nemilé; byl to katolický kanovník a probošt Pontanus, císařský rychtář mistr Ondřej Blovský spolu s rychtářem městským Kohoutem.

Vyšetřování těch mužů připravilo professorům pro jich v počtech nepořádky ostrou důtku. Kommissaři totiž optali se, kterak vznikl onen „rest", ony dluhy. Mistři odpovídali, že Bystřický,

---

[1]) Arch. praž. č. 1060. a. fol. 224. dovídáme se, že Kodicill pocházel z otce Jana Bradáče Kodexa, jinak Kubičky, starého pekaře.

[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 188.

[3]) Tamže 193.

[4]) Tamže 196.

jsa po dvě léta rektorem, počtů nečinil. „Proč jste ho k počtům neměli?“ kommisaři na to. Odpověděno, že někdy stonal, a statuta universitatis zbraňují toho, aby kdo měl rektora napomínati. Kommisse rozkázala stranám vyjíti a radila se o té odpovědi. Když mistři zavoláni do pokoje zase, kommisse jim oznámila, že statuta universitatis jsou hloupá (insulta), nevhodná (inepta), a snad od někoho nemoudrého smýšlena; „což jest rektor Váš králem nebo císařem, ješto i Jeho Milost císařská rad svých poslouchati ráčí!“ K tomu Pontan kanovník dodal: „Já sem proboštem a kapitolu spravuji, kdybych dosti svému povolání neučinil, co by mi žádný z pánů praelátů slova říci nesměl?“ A po této řeči zase císařský rychtář i s městským rychtářem tepali břitce i důtklivě mistry tvrdíce naposled, „že takového řádu snad v pekle není — primas sem, primas tam, na obecné dobré má se obzvláštní pozor dáti, nežli na jeho ouřad; zle se děje, že těm statutům a zlým zvyklostem tak volný průchod dáváte!“ [1])

Věru horšího odsouzení nebylo lze mistrům do očí praviti! A od náboženského protivníka a nepřítele bolelo asi dvénásob!

Když mistři přijali svrchu řečené výtky i důtky, po dobrém svolili se vydati z dědictví rektorova bratru jeho 40 tolarů, sekrét a jiný prsten s dvěma majestáty. Tenť konec nepořádných počtův professorských.

Nelze ztajiti, že i za professorem Janem Chorinnem, když umřel 2. máje r. 1606, zůstaly kollejské peníze,[2]) a nebožec byl muž velmi čestný!

Nejeden professor byl také tím způsobem nepořádný a důchodu společnému škodný, že nesloživ počtů, z nenadání vystoupil ze společnosti mistrů a dal se na jiné zaměstknání. Toho pak mistři upomínávali, aby přišli k svému, aniž lze říci, že by se jim u každého bylo zdařilo.

Z této kategorie professorů, počtem ze svého úřadování povinných, uveden buď pro příklad mistr Adam Rosacius (Rozacín) Sušický. Roku 1589 na podzim začal proboštovati; svrchu jsme uvedli, že s chutí chtěl klásti počty drobné po čtvrt létě, ale mistři že jich ještě přijmouti nechtěli; teď jest oznámiti, že mistr, naučiv se nepořádku od jiných, odešel r. 1594 z kolleje, aniž se postaral o dokonání počtů svých. Bacháček strojí se psáti za ním, aby doplatil, co v počtech nalezeno nespraveného;[3]) v jiném listě chtějí od něho sto kop sirotčích, Laudově kolleji náležitých a Jindřichovi Křineckému půjčených;[4]) pak zase mistři chtějí, aby vrátil koflíky, „na Janovi Christianovi“ ve dvou stech kopách vy-

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 211.
[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 466.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 49.
[4]) Tamže 283. 290.

souzené. Nějak se srovnali na konec; neboť mistr Adam byl potom věhlasný a vážený senátor sušický, jenž zajisté již pro veřejnou čest spravil, co bylo spraviti; v registrech města Sušice [1]) píše o sobě sám, že akademické počty vedl dobře; píše: „Ne že bych to k své marné chloubě mluvil, ale že sem věrností a bedlivostí svou nic v tom sjíti nedal.“ Lze senátoru sušickému věřiti.

Bývalému professoru a kollegovi svému, dru. Adamovi Zalužanskému, mistři po „častém“ upomínání r. 1595 (8. května) spečetili a „obstavili“ apatyku, kterou měl v kolleji, a to pro neodvedené kollejní peníze, k nimž prý se při počtu přiznal. Chtěli na něm, spočítáno-li dobře, 357 kop. Dne 11. července odpečetili zas. Tedy se srovnali. [2])

Jiný professor mistr Krištof Mathebaeus, jenž r. 1608 proboštoval v kolleji Karlově, ještě r. 1610, jsa měšťanem v Chrudimi, byl upomínán od mistrů důtklivě, aby zaplatil, co od sedláků byl na berni vybral a sobě zanechal.[3])

Ale nejdelší a nejmrzutější hádka byla s mistrem Markem Bydžovským z Florentina. Od čtyřiceti skoro let sloužil universitě,[4]) jiné poháněl k pořádku častokrát a teď r. 1604, když se na stará léta nenadále bez ohlášení kollegům byl oženil s vdovou Kateřinou Slivenskou a měšťanem novoměstským a nákladníkem piva se stal, živou mocí nechtěl spraviti počtů ze svého proboštování, ba, aby mistři se počtů nedopátrali, pobral jim ještě v čas z kolleje krále Václava, Laudovy, Nazaretské a též kaple Betlémské manuály a registra, kteráž uklidil si v domě svém, právě vyženěném. Jakmile mistři postihli, že se mistr Marek stěhuje z kolleje Václavovy, zarazili stěhování, spečetili byt kollejní, a povolavše z Michle sedláky osadili jimi stráž v kolleji. Když pak Marek proti stráži ničeho nepodnikal, mistři odpečetili zase a zámky skrze zámečníky odemknouti davše, uvedli do kolleje Bacháčka; teď teprv mistr Marek dal se do žalování u císaře, jako by jemu bylo učiněno kdo ví jaké násilí.[5]) Zase vyneseny domácí věci Pražské university na veřejný přetřes a pomlouvání.

Mistři hájili svého práva; žalovali, že se jim, pobrav manuály a peníze, vytrhl z jurisdikce, chtěl prý vyletěti co čáp z konopí; oni že mu sic zabavili věci jeho vlastní také, ale jen aby nebyli nuceni svého postihati těžkými soudy před právem cizím, za něž se Marek schovává. Císař nařídil, aby se mistři srovnali. I rovnali se u rady a purkmistra Nového města Jiříka Zygle.[6]) Mistr Marek tvrdil, že mu nelze klásti všech počtů, poněvadž poddaní ve vsích

---

[1]) Registra příjmů od l. P. 1618. Nováček Č. Č. Mus. 1897. 541.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 303. 304. 310.
[3]) Arch. univ. A. 13. b. 419.
[4]) Sám si vypočetl, že akademii prospíval padesát let; ale toho není.
[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 30.
[6]) Arch. zem. Oeconom. 18. 214. 218.

neplatili dosavad, také pokojníci kollejní jsou mu dosud dlužni za půl léta, Doubečtí dluhují 14 věrtelů žita (modios siliginis) atd.[1])

Rozkazem císařským smluveno, že mistr Marek vydá do dvou neděl manuály, privilegia, hamfesty, klenoty, registra příjmů; že učiní počty z peněz, z obilí, ze dříví. Proti tomu mistři slíbili, že mu dopomohou dluhů na lidech poddaných.[2]) Ale nevykonáno, co smluveno.

Roku následujícího (1605) mistři žalují u senátu novoměstského, že Bydžovský smlouvy nenaplnil. Jednáno zase a zase; jednáno za kolik let s obapolným hněvem a beze zdaru. Roku 1609 oznamuje radě novoměstské doktor Huber a mistr Bartoloměj Havlík Srnovec z Varvažova, že jakožto smluvci mezi universitou a mistrem Markem o manuály a peníze nic nedovedli, poněvadž jest neústupný, a tedy že skládají se sebe úřad smírčí.[3]) Také direktoři, přehlížející privilegia universitní, nelibost svou nad tím professorským sporem téhož roku 1609 vyslovili.[4])

Rozhněvaní mistři složili kdys v říjnu r. 1609 žalobný spis, jejž hodlali podati defensorům; spis není v knize ukončen, nevíme tedy, podali-li ho; ale zlý jest velmi. Mistři v něm praví, že Marek Bydžovský se zakázal všecko pro dobré učení Pražského od sebe odvésti, též „slyšeti se dal, poněvadž jest statku v učení Pražském nabyl, že jeho třetí díl témuž učení Pražskému chce darovati. Po dobré paměti panu mistru Matějovi Hájkovi z Hájku, kterýž umřel l. 1583, veliký statek s mistrem Petrem Kodicillem pobral, sami dva oni se dělili a bedellovi, že nápomocen byl toho odnášeti, 20 kop dali, a dobré paměti panu doktoru Hájkovi z Hájku, že se na týž statek po svým erbovním strejci potahoval, za to jemu 50 tolarů dali sami o svy ujmě a tak ho spokojili“.[5]) V sobotu po Božím Těle r. 1610 mistři píší Jindřichu Kozlovi z Peclinovce, písaři radnímu v Novém městě Pražském, aby pohnul Marka Bydžovského, měšťana, by konečně vrátil manuály kolleje krále Václavovy za 14 let správy své, ne-li, že ho prožalují u defensorů.[6]) Kterak a komu zdařilo se srovnati obě strany, nevíme; 23. června léta 1610 zapsáno stručně, že stalo se narovnání.[7])

Lze tedy ouhrnem říci, že od té doby, co začínají prameny jen poněkud zevrubněji hovořiti, až příliš zhusta vyskýtají se zprávy o nesprávném hospodaření professorském. A když s reformou university po vydání majestátu vyvoleni čtyři proboštové

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 44.
[2]) Diplomatář musejní. Opis z Oecon. B. 18. 1604.
[3]) Arch. univ. A. 13. b. 565
[4]) Kniha privil. v mus. 23. H. 8. 72.
[5]) Arch. univ. A. 13. b. 517.
[6]) Tamže 453.
[7]) Arch. univ. A. 17. VI. 221.

na správu důchodní a po nich konečně kvestor nařízen, aby na místě professorů péči míval o důchod, nenapravilo se v neupřímném hospodaření nic; mistři mívali v celkovém příjmu i na svých z něho podílech vždy ujmu a škodu, jakož o tom doklady podány svrchu na příslušných místech.

Podíl z kollejních důchodů („rata") professorům obyčejně vyplácen byl dvakrát v rok — rata hiemalis, aestivalis — vždy po konci semestru.[1]) Byla to jich „praebenda"; po spojení všech kollejí říkali svému podílu „stanc".

Který z professorů vystoupil z kolleje před ukončením roku nebo semestru, tomu mistři zdráhali se podíl vydati, ač nejeden ho chtěl, tvrdě že to zvyk, aby se zaplatilo až do konce.[2]) Doktoru Zalužanskému, jenž roku nedobyl, r. 1594 vydali „ratu" toliko za půl léta se vzkazem, že se to nikda nestalo, aby se měla dávati celá rata, když kdo nebyl celý rok.[3])

Z tak mnohých zápisů je patrno, že mistři kollegiáti všemi způsoby vždy pečovali o to, aby podíl jejich byl spíš větší nežli menší. Teď teprv dobře vyložiti lze, proč mistři přestávali na malém počtě svém, i když potřeba byla počet professorů rozmnožiti: vždy šlo jim jakožto praebendářům o to, aby podílu vzrostlým počtem kollegů se neumenšilo. A byli-li houževnati, tvrdi, když šlo o přírůstek řádného professora do kolleje, tím protimyslnější bývali vždy proti professorům mimořádným, když se jim který chtěl některak dostati do kolleje.

Mimořádnost professury v starší době na cizích universích všech byla v tom, že mistr četl na knize nebo v předmětě mimořádném.[4]) Professorové ordinarii čítali knihy řádné, ke zkouškám nařízené. Ale již záhy řádná professura dostala se do rukou starších professorů čili senátu, jenž držel místa a důchody, a těch nedopouštěl větším dělením umenšovati sobě.[5]) V řádech Krakovské školy vysoké jest řádný professor ten, „qui ordinarie disputaverit et ordinarium legerit",[6]) a to byli professorové v kolleji: kdo byli mimo kollej, byli učitelé „zewnętrzni", živili se na svůj groš, trudili se dozorem v studentských konviktech nebo vyučováním soukromým.[7])

Nápodobně u nás: statutem z r. 1367 byly ustanoveny jisté knihy za čtení řádná, rok co rok nutná.[8]) V schůzi vždy 1. září měli býti dle stáří mistři dotazováni, který kterou chce — a ti

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 206—209.
[2]) Arch. mus. V kšaftě Jana Mat. ze Sudetu 1613.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 297.
[4]) Mauther. Universitätsleben 34.
[5]) Týž 49.
[6]) Muczkowski. Zabytki z dziejów. Statuta phil. ordinis. VI. R. 1404.
[7]) Mieszkania i postępowania uczniów Krakows. Muczkowski 30.
[8]) Monum. univ. Prag. I. 1. 68.

mistři byli actu regentes, řádní professorové. Oni jediní též obsáhli platy a kollejní praebendy. Ti docentové, jimž actu regentes dovolili čísti v domech mimo kollej nebo sic v kolleji, ale bez požitků a důchodů kollejních, byli mimořádní, extraordinarii. Ačkoli ještě r. 1497 v pamětech psáno, že mistři mezi sebou se hádají o actu regentia, takže čtyry osoby po ubrmansku přátelsky je musí smiřovati,[1]) přec jisto, že v těch dobách, o nichž jednáme, byl pojem řádné professury dosti jasný, a professura ta, hledíme-li k nedostatečným celkovým důchodům, o něž se professorové měli sdíleti, poněkud oprávněna. Mimořádný docent byl odkázán na jiná mimořádná stipendia (a ne na praebendy kollejní), ovšem byla-li jaká stipendia při ruce.

I protož mimořádní professorové bývali u nás řídci; naříkalitě řádní na svou chudobu, natož aby se učený mistr vydal na práci s příjmem zhola nejistým. Ale běda, vyskytl-li se časem přec některý, jenž od řádných professorů nějaké výhody si přál. Toho pudívali od sebe. Tak odpuzovali Matouše Kolína, přes to, že byl stipendiát chovaný od roku 1541 ze zvláštního fondu; nechtěli ho ani v kolleji trpěti, takže nucen vystěhovati se.[2]) Roku 1544 bezpochyby k prosbě Kolínově král sám napomíná professorů, aby nepřekáželi v lekcích řeckých. Odvětili mistři na svou obranu, že nepřekáželi, dokavad Kolín v poslušenství stál, teď že nestojí a plat béře za záhubu smlouvy dvénásobný. Do toho vpadla proti Kolínovi i denunciace faráře Pavla od sv. Havla, že Kolín jest náboženský novotář.[3]) V únoru r. 1545 jednáno v radě králově o věcech Kolínových; usneseno mistrům poručiti, aby si dali na vzájem pokoj do nového příjezdu králova. Ani další soukromá professura Kolínova nebyla bez nesnází všelikých až do konce.

A což kollegiáté professorští nahádali se, když při zamýšlené reformě Pražské university od defensorů pozváni byli mezi ně r. 1610 za professory práv a hebrejštiny mistři Jan Matěj ze Sudetu a Mikuláš Albert z Kaménka! Defensorové nařídili, aby jim oběma i doktoru Huberovi, který o důchod universitní asi tuze lakomě nestál, propůjčeno bylo pro začátek po stu kopách „na vychování“ z jmění universitního, při tom bezpochyby doufali v novou úpravu poměrů, takže by každý professor měl stejnou a stálou stanci. Však když k úpravě se dlouho neschylovalo, oba

---

[1]) Monum. univ. Prag. III. 66.

[2]) Arch. zem. Oeconom. 17. 112.

[3]) V mých Dějích univ. uveden dle univ. pramene rok té denunciací 1545. V arch. musejním má denunciace datum 1544. Datum napomenutí králova 1545 jest v Dějích správno; vyšlotě v únoru po snesení v králově radě, ale z listin arch. mus. vysvítá, že jest to napomenutí již druhé. Věcně se tím mnoho nemění. Doplňující listiny hledej v arch. musejním ve fascikl. Universita.

mimořádní professorové tuze naléhali na mistry kollejní o své živobytí. A tu boj vzešel.

Výsledek jeho byl dle různých povah Sudetovy a Kaménkovy protivně různý. Sudet byl prudký, nepoddajný, mistrům hrdý, proto se ho bránili zle. Do roku 1612 trvalo, než mu pustili v kolleji pokoj. Dne 19. ledna 1612 rektor Huber vykládá proboštu kolleje Karlovy,[1]) že Mathias a Sudetis byl legitime vocatus, pročež aby mu dali byt po Troilovi, jenž se byl oženil, také by mu mohli dáti stravu, neboť „jeden se při jejich stole také uživí“, „pro uno homine mensa adjungendo culina ultra usitata nihil amplius requirit“. Odpověď mistři dali nepříjemnou, prý po Troilovi bytu nedají, aby si vzal opuštěnou habitaci mistra Fradelia; k stolu prý ho pustí — ale ať platí in convictum týdně kopu; v postě, kdy děje se ujma při stole, aby dával po 40 groších.[2]) Kyselosti rostly mezi oběma stranama. Mistři přeli Sudetovi již i titulů čestných, říkajíce a píšíce o něm, že jest pouhý student. Ale Sudet se nedal. Mistři ho pokaždé po velikém hluku nuceni byli upokojiti některými penězi; však Sudetovi vždy bylo málo: páčil sobě povinný roční důchod na 600 kop. Na konec v hněvě opustil vysokou školu.

Kamének, onen výborný spolupracovník veleslavné biblí Kralické, jenž byl měkčí a v prošení a naříkání vytrvalý,[3]) vymohl na upjatých kollegiátech víc, jen že po málu. Nejprv chtěli, aby si učil mimo kollej jako prý Kollinus za onoho času. Když vpádem Pasovských ubohý mistr s rodinou byl oloupen, kollegiáté naklonili se mu drobet, ale přec teprv na přímluvy a defensorů nátlak. Tito dne 9. června 1611 donutili mistry, že vydali (proti jistotě defensorů) Albertovi sto kop míš. na výživu; v listopadu r. 1611 mistři učinili ho prefektem akademických klassí, chtějíce tomu, aby ho klassí čili školní plat od chlapců živil. To bylo na živobyt málo. Mistr Albert stále prosil, při tom pilně si vedl v školské práci; r. 1612 tiskem vydal jakožto rektor oné akademické školy chlapecké Intimationem paedagogii,[4]) tedy nutil se do práce a zase prosil. Mistři r. 1611 dovolili mu přednášeti v akademii, volili ho i k ouřadům předním, ale od společných důchodů ho přece odstrkovali ještě dlouho; za kollegiáta s plným právem praebendy přijat teprv r. 1616; konečně roku 1617 v srpnu (12.) zvolen za probošta Všech Svatých,[5]) kamž odstěhoval se s rodinou a kdež za nedlouho zemřel.

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 396.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 397.
[3]) Herrmann Ball v Das Schulwes. d. böhm. Brüd. str. 100. vytýká Kaménkovi, že když učiteloval v Ivančicích (1598), pořád naříkal, spokojen nebyl; se stížnostmi jeho bylo bratřím zabývati se. Dekrety. Gindely. 268. Ball míní, že dobrý učitel stále nenaříká.
[4]) Voigt. Acta. II. 277.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 231. 232.

S rodinou jeho mistři měli potom nechutný, dlouhý spor o důchod otcův. V lednu 1618 syn nebožčův Jan Albertus z Kaménka prosil mistrů nejprv, aby směl v kolleji Všech Svatých do sv. Jiří bydliti se sestrami (z nichž jedna byla ona učená Kateřina Alžběta, znalá řeči české, německé, latinské, řecké, hebrejské).[1]) a pak aby mohl užiti po svém otci salarium „za tohoto půl léta". Rektor dovolil první prosbě, o druhé zatím nic.[2]) Po čase nevelikém Kamének přišel zase prosit platu otcova, prý otec klenoty nejlepší židům zastavil, a syn by je rád vyplatil, aby židé s nimi neujeli.[3]) Mistři se nějako vymluvili. Na stanc nebožtíka mistrovu „připověděli" se proti synovi také věřitelé jiní.[4]) V červenci udeřil na mistry mladý Kamének „s huřtem". Vyhrozili mu, bude li tak nastupovati, že se mu vyrazí sto kop, kteréž pan otec jeho vzal před jinými professory.[5]) Nedada se uhroziti, syn žádal 31. srpna 1618 na kollegiátech 153 kop 36 gr. určitě a s důrazem. Mistři se vymluvili tentokrát roztržitostmi vojenskými, prý musejí víc opatrovati sebe a manželky proti nepříteli, který již v Žebráce býti se praví; v září opět hartusí, mistři vymlouvají se časy zlými.[6]) Přimlouvá se za Kaménka pan Vilém z Roupova, předkládaje mistrům, že mladík „platně zemi slouží"; překládaltě již před tím defensorům tajné korrespondence německé stran Pasovských.[7])

Mistři tedy nařídili kvestorovi, aby ho něčím spokojil. Ale syn chtěl míti otcovu stanc celou, ne díl. Mistři v odvet vzkázali, když prý defensorové ustanoví, aby manželky a děti po professorech, již umrou mimo čas sv. Havla a sv. Jiří, celého stance užily, že k tomu rádi přistoupí.[8]) Nezbylo sirotkům než žalovati. Dne 1. října 1618 Jan z Kaménka třem stavům žaluje, že jsou kollegiáté dědicům dlužni dvojí stanc půlletní, od sv. Havla 1616 do sv. Jiří 1617 a druhý stanc od sv. Havla 1617 do Jiří 1618. Mistři se bránili; prvního stance prý nemohou dáti, poněvadž kvestor jim dosavad neučinil počtů z důchodů přijímaných; druhým stancem prý nejsou povinni, ant nebožtík nedosloužil. Plat případný za čtvrt léta prý dají, víc nic.[9])

Nechutně střídá se dopisování sem tam; professoři vyčítají synovi, že otec, stav se professorem, vyzdvihl sto kop; syn odpovídá, že jim po tom nic není; ten peníz byl nařízen ex biblio-

---

[1]) Balbin. Boh. doct. II. 371.
[2]) Arch. univ. A. 14. a. 74.
[3]) Tamže 86.
[4]) Tamže 94.
[5]) Tamže 90.
[6]) Tamže 123.
[7]) Jireček. Rukověť Literat. I. 8. Tento syn Hebraeův byl vzdělaný, školami prošlý; zapsán v studium ve Vittenberce r. 1602 Joann. Alb. Kameneck Marcomannus. Č. C. Mus. 1897. 268. Menčík.
[8]) Arch. univ. A. 14. a. 96.
[9]) Tamže 391.

thecae pecunia, oni dle starého obyčeje při tom dobře užívali svých praebend, každý ke kolleji a k úřadu svému náležejících.[1]) Jindy zas mistři vyčetli synovi, že otec, „když byl rektorem classium, všecken stanc zadržal“.[2]) Kamének soužil professory prosbami a útoky už skoro denními. Když pak direktoři professorům nařídili, aby sirotci dostali po otci „celý stanc“,[3]) mistři vydávali po částkách[4]) tak dlouho, až politická katastrofa všemu učinila konec.

Od důchodů plynoucích professorům z hospodářství kollejního, od důchodů předních a nejpodstatnějších, přikročíme k drobným zhola nejistým, případným.

Z nich nejprv je plat za poslouchání přednášek. Slul pastus, jinde minervalia. Každá kniha, kterou mistr četl a vykládal, za starých časů měla svou taksu určitou, již byl student povinen zaplatiti mistrovi; pastus se řídil počtem hodin dle prvotního ustanovení; byl v Praze menší nežli jinde; po třetím čtení mistr zapsal sobě jména a vybíral plat; chudí byli svobodni.[5]) Ale jako v jiných universitách stejně u nás (ale nevíme od kdy) mistři přestali plat vybírati od studentů počátkem semestrů; přednášky staly se všem volně přístupny; zajisté v XVI. století mistři vybírali pastus teprv při bakalářských zkouškách pod titulem platu „pro lectionibus“. Brali od jednotlivých kandidátů po kopě 20 groších (1581).

Taksy zkušebné, jež brali mistři od zkoušek bakalářských a misterských kromě platu za čtení, a potom platy za promocí časem, když shrnul se znamenitější počet kandidátů, stály za řeč; ty přinesly mistrovi přece některou kopu; na příklad při dvaceti kandidátech r. 1581 sešlo se ouhrnkem 58 kop 26 grošů, o něž sdělilo se sedm professorů.[6]) Zevrubně o těch všech platech viz při zkouškách.

Nevalný asi byl důchod professorův z rozmanitých taks a pokut, jež rozděloval rektor nebo děkan, každý ze svého úředního oboru. Některý důchod měli mistři neb aspoň ten z nich, jenž vykládal astronomii, z toho, že ročně sestavoval kalendář s pranostykou čili minuci. Byl to universitní monopol, ne-li starší, to zajisté z doby krále Jiřího,[7]) jenže v XVI. století leckdo se mistrům do publikací těch pletl a důchod jim ubíral. Však i o tom položí se na příhodnějším místě.

---

1) Tamže 399.
2) Tamže 100.
3) Tamže 103.
4) Tamže 129.
5) Monum. univ. Prag I. 1. 76. V jiné následující kapitole o tom zevrubněji.
6) Rukop. knih. Lobkovic. v Praze 310.
7) Monum. univ. II. 85. Tomek D. P. IX. 228.

Ze snahy, aby sobě důchody zmnožili, mistři v kolleji Karlově odhodlali se k práci, kterou by dnes žádný professor universitní k sobě snadno nevzal: brali synky bohatých rodičů k sobě do habitace a k stolu. V protestantských universích cizích, kde professorové žili s manželkami v soukromí, nebylo takové bytování nic zvláštního. Na příklad náš Borbonius se svými urozenými žáčky stůl měl v Heidelberce u slavného professora Grynaea, jehož manželka stravníkům vařila. [1])

Ale u nás nabrali si dětí do obmezených svých obytů v kolleji! Kdy toho způsobu výdělek u nás začali, lze jen hádati. O Jakubovi Kodicillovi jistě víme, že měl žáčka expendenta. Jeť r. 1565 (tehda již kollegiátem nebyl) zapsána v městské knize jeho stížnost k Ladislavovi Bezdružickému z Kolovrat a na Buštěhradě, že poddaná jeho Marta Rytířka za svého syna, jenž se na ten čas z Pithy píše, nechce platiti stravu a učení literní, jehož u mistra požíval; Kodicill prý téže Rytířce opatřil pro dceřku Annu byt a stravu na deset kop, strych hrachu a věrtel pohanky; [2]) to sobě bývalý kollegiát klade za zásluhu. Ať tento Kodicill začal s expendenty nebo ne, jisto, že v jeho době již mistři oddávali se soukromému vyučování dětí, zvlášť šlechtických a bohatších; jeť r. 1568 zapsáno usnesení všech mistrů kollegiátův o expendentech, aby rodiče jejich pro drahotu přidali něco na stravu; [3]) a právě týž rok již také zapsána ta nemilá věc, že rodičové zůstávají za expensi dlužni docela: viněn tím tehda pan Václav Budovec; zadržel expense na 19 kop; mistři měli o tom po stole rozmlouvání, a výsledek bylo napomenutí chlapci, aby pan otec platil. [4])

Chování expendentů v kolleji byl jeden z podnětů, z nichž zrodila se myšlenka zříditi při akademii vzornou školu (1591), [5]) k čemuž ovšem pobízel také příklad jesuitů a jejich konviktů.

Vyučování dětí nejúsilněji provozoval v kolleji Andělské mistr Petr Kodicill a po něm v kolleji Karlově i Václavově mistr Bacháček. Tento po svém do kolleje přijetí již roku druhého (1584) měl tolik dětí k učení, že nestačila mu kollejní habitace; poprosil kollegů, aby mu dopřáli „z lásky, by mohl in stuba Saxonum dítky učiti“. [6])

V druhé půli XVI. věku lze tedy za pravidlo vzíti, že vždy některý professor, ne-li většina, ať byla v kolleji veřejná chlapecká škola (classes) anebo jí nebylo (časem zhynula, aby po-

[1]) Dvořák. Dva denníky Borbonia. Histor. archiv Č. Akadem. 9. 5.
[2]) Arch. praž. 397. Manuál staroměst. fol. F. 10.
[3]) Knihov. Lobkovic. Rukop. 310. 23.
[4]) Č. Č. mus. 1884. 109.
[5]) V Krakově si ji založili při akademii roku 1588. Slula classes jako v Praze. Zabytki z dziejów. I. Statuta phil. Muczkowski. CXLVII.
[6]) Arch. univ. A. 13. a. 8.

vstala zase), míval na bytě, na stravě a na dohledu některého žáčka expendenta, z něhož chtěl sobě míti přilepšení.

I přicházeli rodičové do kolleje prohlížet a najímat svým synům byty, vyjednávali o učení, o stravu; kdo nemohli osobně, dopisovali. Na příklad r. 1577 jakýs Klatovan píše děkanovi Matiáši Molesinovi, aby přijal Adama, syna jeho, do kolleje mezi jiné studenty „na zvláštní pokoj svůj“;[1]) r. 1585 Žatečtí prosí, aby mistři přijali pod svou ochranu v byt i stravu Mikuláše, syna po mistru Martinovi Homeliusovi z Prochova; ale o penězích nepíší.[2]) Roku 1605 chce doktor Roth, aby syn jeho byl v kolleji expendentem, jenž by se učil pouze česky čísti, psáti a mluviti. Týž rok přišel do kolleje Fridrich z Bílé s manželkou svou vyhledat a ohledat pokoj svým synům expendentům; dán jim mistrův Kollinův, „ale aby si dříví kupovali sami“.[3])

Kromě malých expendentů mistři brali na byt a začasté i na stravu také zrostlé lidi, „líhače“, ovšem studiosy, kteří nechodili do chlapecké školy akademické; na příklad r. 1595 mistr Vokorineus žádá kollegův, aby směl nějaký studiosus z Velvar v jeho habitací přeležení míti, že mistr Bacháček a Vlaverin také mají líhače. Mistři dovolili, ale aby studios dal na pomoc k domu jednu kopu.[4]) Potom r. 1599 přijat studiosus Jan Cholossius do kolleje Veliké na stravu a do pokoje mistra Vlaverina na líhání se slibem, že strýc jeho bude platiti týdně po 1 kopě míšeňské.[5]) Při tom domluvné znamení, že mistři pro výdělek přijali k stolu a v byt i studiosa nedobře pověstného; pravíť onomu Cholossiovi, „kdyby co neslušného před sebe bral, tehdy aby mu všecko (tedy i co před tím vyvedl) vzpomenuto bylo“.

Ona svrchupsaná kopa byl obyčejný týdenní plat expendentský na hraně XVI. a XVII. věku. Na ten plat tu byli mimo jiné Vilím a Jan, synové Václava Oudrckého (Údrcký) z Oudrče,[6]) na týž plat k stolu a k stravování přijati dva synové staršího Štampacha r. 1608; jejich služebník, jenž se v kolleji ubytoval také, platiti měl 30 grošů míšeňských, tedy polovici platu panského. Služebník svrchupsaného Fridricha z Bílé byl roku 1606 přijat „k stolu s jinými panskými služebníky“ na týdenní plat 24 grošů míšeňských.[7]) Byl-li r. 1608 přijat synáček Kauckého (Koutský) z Jenštejna jenom na 30 grošů týdenních, to zajisté otec slíbil náhradu v jiné způsobě,[8]) jakž výslovně psáno r. 1607 o Samuelovi,

---

[1]) Rukop. univ. knih. 17. C. 1. fol. 222.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 55.
[3]) Arch. zem. Oeconom. 14. 439.
[4]) Arch. univ. A 13. a. 301.
[5]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 39.
[6]) Tamže č. 14. 183.
[7]) Tamže č. 14. 460.
[8]) Tamže č. 14. 606.

synku Václava Přecha z Hodějova; tenť „pod plat 30 grošů míš. k stolu druhému přijat“, však s vyzváním, aby sýrem a máslem otec činil nějakou náhradu.[1])

Mistr Bacháček v prvních letech své činnosti chtíval méně než kopu za týden. Roku 1584 píše do Žatce urozené měšťce Kateřině z Reyčovsi (z Radičevsi) nejprv pochvalu, že se všelijak stará, aby syn její Jan Jiřík v tom svém mladém věku při učení zameškán nebyl, a pak dokládá: „Všickni páni mistři společně jej do kolleje Karla IV. přijmouce rádi chtějí sobě poručeného míti . . . aby prospíval a s jinými dítkami stavu panského i také rytířského k stolu pánů mistrů přijat byl, a obzvláště já, poněvadž v mých pokojích má býti s jinými dítkami stavu panského, chci na něj bedlivej pozor jmíti, . . . aby mohl svým časem na šlápěje pana otce svého dobré paměti nastoupiti; . . co se stravy dotýče, mělo by od něho na každý týden 20 bílých dáváno býti, zvláště v těchto drahých časech, však já jako říkaje sám o své ujmě dělám, poněvadž mně na ten čas správa domu a opatrování kuchyně poručeno jest, že k tomu dovoluji, aby 18 bílých vycházelo.“ [2]) Z tohoto listu zároveň vysvítá, kterak sousedsky Bacháček uměl se domlouvati. V pozdější době byl v té příčině až i neopatrný; psaltě r. 1604 panu Vratislavovi z Mitrovic dokonce i to, že u něho v bytě naučí se žák v astronomii a mathematice za půl léta víc než v jiných akademiích za několik let.[3]) Že německé studentíky panské Bacháček lákal do své soukromé školy němčinou, o tom jen mimochodem Míval na to zvláštního německého praeceptora; r. 1599 na příklad vydává Matěji Ritteshusiovi z Brunšviku vysvědčení, že víc než semester učil jeho „privatos discipulos“.[4])

Expendenta do habitace v Karolinum a k stolu přijmouti nebylo necháno vůli jednotlivých mistrů; expendent měl přijat býti jen svolením mistrů všech.[5]) Z peněz od expendentových rodičů přijatých (expensae) professor byl povinen odváděti proboštovi, část na chlapeckou stravu; když zavedeny byly klassí, mistři o ty peníze, co kdy nad stravu zbyly, stejně se rozdělovali. Rovně tak dělívali se o plat vstupný neb introitale, jímž studenti byli domu povinni (ale někdy se jim odpouštělo introitale),[6]) dělívali se o plat školní, o peníze z klassí po odražení honoráře, učitelům oné chlapecké školy akademické od mistrů placeného. Čtemeť v zápisech při r. 1605, že o peníze „klassické“ rozdělily se osoby domu

[1]) Arch. zemsk. Oecon. č. 14. 532.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 74.
[3]) Opis z Oeconomica č. 18. v Diplomat. musejním.
[4]) Arch. zemsk. Oeconom. 18. 44.
[5]) Arch univ. A. 13. a. 191.
[6]) Arch. univ. A. 14. a. 154. Úředník nad důchody žaluje, že studenti od m. Kampana nedávají introitale. Usneseno, poněvadž propriis sumptibus vivunt, aby jim to bylo pasírováno.

Karlova kromě 14 kop učitelům daných; při tom poznámka, že „pauci illo anno laborarunt, sed omnes fructus carpserunt" [1]) — málo kteří pracovali, ale všickni užitek vzali — poznámka buď upřímná, buď závistná.

Strany platu z klassí r. 1591 mistři snesli se (budou-li zřízeny classes), aby žák platil na čtvrt roku po dvou kopách, kdo jsou chudi, ať jsou odmítnuti a do městských škol posláni; který mistr bude míti žáka „klassického" na bytě, ať má z platu třetinu. [2])

Někdy se přihodilo, že mistr, jenž měl ve své habitací s expendentem přec jen potíž největší, nechtěl expense vydati proboštu do spolka, ba ani za stravu svého chovance. Roku 1589 mistrům vidělo se uhoditi na Bacháčka, aby platil za stravu expendentovu; [3]) zlá hádka vzbouřila se r. 1606, když nechtěl Skála platiti za jídlo Christiána Berky z Lipé; Troilus si připsal do knihy, že probošt za dvě léta neviděl „ani obolum; rač Bůh mu to zaplatiti". [4]) A rok potom (1607) zase mistr Troilus sboru svých kollegů vzkázal, že za expendenty nebude platiti zhola nic, prý už dávno proti tomu placení se vzpíral (protestatum fuisse). Kollegové jsouce rozdrážděni tím vzdorem splnomocnili probošta, aby zabavil svršky expendenta Vilíma Oudrckého z Oudrče, jenž u mistra Troila bydlil. [5])

Sbor v poradě usnášel se s proboštem o způsobě stravy expendentské; také stanovil (obyčejně na dobu čtyř neděl), kolik piva chlapcům dáti. Roku 1592 jest návrh zapsán, aby expendentové na žejdlíku piva přestávali — mívali při obědích patrno víc — ale professorové prý k tomu návrhu mlčeli. [6]) K večeři bezpochyby piva nedostávali, slibujeť r. 1595 hejtman brandýsský Redelfester, budou-li mistři dávati jeho synovi a bratru, kteří byli v kolleji expendenty, „trunk piva na šloftrunk", že za to bude posílati každého čtvrt léta dva sudy piva bílého. Tehda mistři usnesli se příznivě, prý, „aby se jim na ten způsob dávalo". [7]) Expendenti sedali u dvou stolů v stejném pokoji s mistry; horší stůl byl „druhý" (altera mensa vel scamnum). Roku 1601 schváleno, aby k stolu expendentskému jídla podával minister domini magistri senioris, tedy famulus karolinského seniora. [8]) Jináč rozumí se, že drobní expendenti také sami mistrům všelijak při stole a po stole posluhovali.

Úhrnem lze věřiti, že mistři pro ledajaký důchodek z chlapců trpívali všeliké nepohodlí. Již to nemohlo usedlejším učeným

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 444.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 232.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 168.
[4]) Arch. zem. Oeconom. 14. 466.
[5]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 532.
[6]) Arch. univ. A. 13. a. 267.
[7]) Tamže 311.
[8]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 113.

mistrům než prudce proti mysli býti, že chlapci, bujná mláď, v domě hřmotívali a skotačili; r. 1591 napomenut od probošta děkan Khernerus, aby jeho chlapci „contra statuta domus" zvlášť v jeho nepřítomnosti nepůsobili takové hluky, prý se tím překáží nejvíc mistru Trojanovi, jenž jest jim nejblíž. [1])

Nepohodlné mrzutosti mistři také tím někdy zakoušeli, že k urozenému chlapci do kolleje i praeceptor se vstěhoval, jenž rušil domácí řády, nechtěje na nikom záviseti. Na příklad r. 1585 probošt Bystřický soužení měl s jakýms Němcem Janem Linigiem, praeceptorem pánů z Redern; prý nedal se zapsati v universitu, své i cizí chlapce odluzoval od starodávního zvyku studentské deposice (t. j. tehdejší immatrikulace), říkaje, že pražská deposice v jiných akademiích nic neplatí; zameškával modlení při obědě, k stolu chodil s hlavou neodkrytou, hochů svých nechoval v kázni, prý křičí a běhají po kolleji; někdy zase kasá se na ně jako kat, obecného služebníčka užívá k svým službám a svádí ho k toulkám, jídlo dává si donášeti do habitace, čehož prý se ani mistr žádný neopovažuje. Na ty žaloby mistři usnesli se, že výstupného Němce v kolleji nestrpí. [2])

O tom, kolik expendentů mistři kdy živili na svůj prospěch, jsou zprávy jen kusé. Roku 1571 mistr Matěj Molesinus (Montanoslatinensis z Dielenperka) přivádí k zápisu jedenáct chlapců, mezi nimi jsou bratří Račinius a Račin (Račínové z Račína), Karel Černín z Chudenic, Hadrian Strojetický ze Strojetic, Jindřich Žakovec z Žákovy (Žákavy); dva hoši z Klatov a dva Pražané. [3]) Čtyři léta potom (1575) „agente Marco Bydžovino" devět malých studentů přivedeno k zápisu; z kolleje Karlovy přivedeni dva Malovcové (Oldřich a Jan, onen Zdeňkův, ten Bohuslava Malovce z Malovic), Jan Kalenicius (Kalenický) z Kalenic a bratr jeho Oldřich, Vladislav a Jan Loubští z Lub, dva bratří Retychové z Albersdorfa a v posléz Karolus Nucelius Noricus, syn hejtmana (rei militaris capitanei) a sedmipána (et septemviri) v obci Norimberské. [4])

Roku 1577 mistr Molesin přivedl k zápisu pět expendentů, z nichž tři byli Vchynští; u mistra Petra Kodicilla bylo ten čas devět studentíků, z nichž jeden byl Jan Jiří z Freysingu, syn bavorského maršálka, jiný byl Bernard z Koncechlumí, syn Hynka Vlka z Koncechlumí; tehda i v kollejích ostatních byli studující malí po jednom; v Laudově kolleji dva. [5]) Dvě léta potom (1579) „discentů" Kodicillových přivedeno dvacet osm. V nich uvádí se Krištof Berka z Dubé, syn Jindřichův; dva synové Kašpara Belvice

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 232.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 63.
[3]) Rukop. knihov. Lobkovic. v Praze č. 300. 1571.
[4]) Tamže v knih. Lobkovic. v Praze. Rukop. 300. R. 1575.
[5]) Tamže 1577.

z Nostvic; Jan, syn prokurátora Stříbrského; synek písaře boleslavského; Otmar, syn impressora Dačického. Z kolleje Karlovy přivedeno k zapsání (k deposicí) šest hochů, z nichž čtyři náleželi mistru Kaňhovi. Mezi Kaňhovými svěřenci čte se jméno Václava Hajecia, jenž byl syn Tadeáše Hájka z Hájku; druhý chlapec byl Nathanaelův z Ryffmburka (Ryfmperka).[1]

Ovšem nelze z těch počtů uhodnouti, kteří chlapci byli skutečně expendenty a kolik jich chodilo k mistrům universitním pouze „na privát", tak že o důchodě professorském i při těchto určitých zprávách jen neurčitý máme pojem.

Professorové vysoké školy Karlovy těšili se za všecken čas přízni nejrozmanitějších lidí, kteří odkazy a dary projevovali náklonnost k akademii a jejím mistrům. Některé odkazy a dary ovšem týkaly se jenom školy, ale jiné byly na prospěch mistrův a slušno je klásti za misterský důchod, ovšem zhola nejistý, nahodilý. Z první kategorie odkazů a darů největší uvedli jsme již v historii vysoké školy. Drobnějšími dary popsána jest v museum knížka,[2] aniž drží v sobě všeho.

Darem dávány nejprv knihy, jež se odkazují buď vší škole, buď jednotlivým mistrům; na příklad r. 1470 mistr Jan z Krčína, doktor umění lékařského, odkazuje do kolleje Rečkovy knihy, jenž slovou Johannes de Tornamira, „aby tu zůstaly věčně";[3] r. 1532 mistr Jan Kulata z Javořic, měšťan malostranský, oddává do Karolina „Senecam" a 19 knih; r. 1568 správce školy u sv. Štěpána Šimon Pistorius Litoměřický odkazuje kromě tří kop ročního platu ze své zahrady kolleji Rečkově všecky své knihy chyba matematických, jež oddává mistru Kodicillovi; r. 1585 knihy daroval kolleji Veliké doktor Václav Zelotin z Krásné Hory[4]) a mnozí jiní.

Mistr Jan Berka Choceňský, jindy professor, potom konšel staroměstský, r. 1545 kromě knih odkázal universitě svou „impressí" (typographiam) všecku, kteráž potom prodána Janu Hadovi (Colubro) za 45 kop grošů.[5] I noty hudebné odkazovány mistrům. Roku 1608 Jan Makovinus z Nového Kolína motettas sex ex pluribus vocibus ab Orlando di Lasso compositas (Norimberg. 1587 excusas) kollegiátům karlovským daroval.[6] Mistr Václav Medulanus (Medek) Piscenus z Krymlova, bývalý professor mathematiky, potom primas Nového města († 1567) dal r. 1530 sphaeram (kouli) mě-

---

[1]) Tamže 1578.
[2]) Calendarium beneficiorum academiae Prag. 1616. 49. G. 3.
[3]) Arch. praž. č. 2119. vložka.
[4]) Calendarium v mus. 49. G. 3.
[5]) Viz kšaft jeho v městské knize Miscellan. 92. fol. X. 11. V Calendarium musejním (49. G. 3.). V Collect. Bydžovského v Lobkovic. biblioth. v Praze fol. 46. zapsáno při odkaze tom, že týž mistr „chronicon praesbyteri Bohuslavi (Bilejovský) boemicum in Norimb. suis sumptibus imprimi curavit".
[6]) Oeconom. v arch. zem. z r. 1608. 639.

děnou, globus kosmographický s velikou tabulí, na níž běh hvězd se poznával. Pověsili to mistři v auditorium theologickém.[1])

O získání podobného rázu věcí umíval pečovati zvláště mistr Bacháček. Roku 1611 přímo vyprosil jakožto dar universitě dokonce i tiskací formy králův a vévod českých, jež si pořídil a držel v Žatci mistr Matiáš Gryllus z Gryllova. Když mistr ten umřel, Bacháček 28. října 1611 píše do Žatce konšelům, aby se vdova sklonila a „na novosedlí" jim darovala ty kuperštychy ducum et regum; „věčná by její památka zůstávala a jak my tak i potomkové naši z toho dobrodiní každoročně určitými časy bychme děkovali"; kdyby prý vdova měla vzíti škody z toho, Bacháček chce, „aby mu ty plechy proti jeho záplatě přepustila"; k tomu přidává mistr Žateckým pro snadnější náklonnost, kterak by byl vděčen, kdyby se dal některý rodič města Žatce do učení Pražského (za expendenta), dokud Bacháček nad studiosy inspekcí má, osobně mezi nimi přebývá a jich „commensalis" jest.[2]) To psaní bylo s výsledkem. 21. listopadu posel ze Žatce přinesl mistrům do kolleje laminas cereas ducum et regum Boemiae; zaplatili mu kopu 48 grošů, že tak těžké břemeno nesl.[3])

Leckdy připadne mistrům odkaz a dar zlatých nebo stříbrných věcí. Těch darů bylo na podiv dost. Přemnozí, kdož z universí vyšli, majíce na ni paměť vděčnou až do smrti, odkazovali jejím mistrům koflíky, lžíce a lecco jiného drahocenného. Takž na příklad arciděkan kutnohorský Zrůbek r. 1508 odkazuje do Veliké kolleje „ad communitatem" 12 stříbrných lžic; mistr Jan Chocenský r. 1545 také jim odkazuje 12 lžic s držadly stříbrnými,[4]) kteréž obojí shořely roku 1568, jakž jinde svrchu dotčeno. Mistr Matouš Kolín z Chotejřiny kšaftem z r. 1565 odkázal proboštu a mistrům do kolleje ad communitatem konvičku stříbrnou; jednotlivým professorům poručil také lecco zvlášť; mistru Matějovi Dvorskému z Hájku, rektoru uviversitatis, knihu Kalvínovu a listy Oecolampadiovy a Zwingliovy; mistru Petru Kodicillovi nový zákon řecký na dvě partes rozdělený a zlatem obložený.[5]) Přední dědic Kolínův, bakalář Jan Simonides Kouřiman, syn sestry Kolínovy, umíraje r. 1568 poroučí, aby učení Pražskému koupen byl koflík za 24 tolarů, a ten aby byl v moci proboštově.[6])

---

[1]) Calendarium v mus. 49. G. 3.; též v Collectan. Bydžovského v Lobkovic. knih. v Praze. 138.

[2]) Arch. univ. A. 13. b. 280.

[3]) Arch. univ. Rationes č. A. 24. fol. 242. Na fol. 286 zove se dar „Genealogia" ducum etc.

[4]) Miscell. při deskách č. 92. X. 11. (teď v praž. arch.).

[5]) Kšaft v arch. praž. Misc. z desk 54. čili 2120. fol. 28.

[6]) Tamže 79. Jiné zprávy o Simonidovi a dědictví Kolínově viz v arch. praž. č. 991. fol. 608. a tamže fol. 366. Zajímavo, že bibliotheku po Kolínovi nedal universitě; dal ji bratranci Václavovi, aby ji obrátil k užitku těm, „kteří by se učili a vlasti naší prospívati chtěli".

Kněz Jan Krinitus nebo Fousek roků 1568 poroučí kolleji stříbro ex scypho — tedy snad koflík rozlámaný;[1]) mistr Jeroným Hrobčický r. 1583 oddal kolleji 2 koflíky, které stály 50 kop.[2]) Z odkazu Bartoloměje Vodňanského r. 1581 dostalo se mistrům plné truhlice vzácného nádobí stříbrného i cínového. Byl v tom i nějaký koflík s přikryvadlem, řečený Nedvídek. Mistři usnesli se, aby ta „clenodia" chována byla ve fišku nebo v bibliothece a stříbrnou lžicí, která byla v tom odkaze, aby jídal probošt.[3]) Doktor Zelotinus dal roku 1585 mistrům vzácnou číši; jinou číši týž rok poslal jim děkan mělnický Jan Manetinus.[4]) Mistři přijali vděk, i když jim roku 1568 Matěj Slaneus, farář na Náměti v Hoře, odkázal mísu (patinam grandem) s dvanácti talíři, vše cínové.[5])

Nejhustěji dostávalo se mistrům odkazů peněžitých, od kopy do mnoha kop. V kšaftovní knize pražské kde které (zvláště v XV. století) najdeš o tom doklady. Peníze oddávají se buď jednotlivým mistrům nebo jejich spolku na rozdíl. Z větších odkazů uvedeno budiž z roku 1479 deset kop, které Dorota Strupinova oddává mistru Martinovi do kolleje Všech Svatých;[6]) deset kop, jež Jan Chocenský r 1545 odkazuje do kolleje mistru Jindřichovi.[7]) Mistr Jan Kolínský, druhdy administrátor, roku 1562 zanechal professorům dohromady 90 kop,[8]) Šimon Proxenus ze Sudetu 50 kop a jiní podobně.

Některý odkaz přímo určen byl „na opravení" stolu misterského, na přilepšenou stravy a pití. Takž na příklad Zikmund Kozel z Reyzntálu Kutnohořan r. 1590 odkázal 25 tolarů výslovně na opravu stola. Z největších darů toho způsobu byl dům „u Štětských" na Koňském trhu, odkázaný od Bartoloměje Vodňanského (1581), jakož o tom svrchu na svém místě položeno. Když mistři pro lepší užitek dům ten prodali, strýna nebožtíkova Perníčková žalovala u císaře, že mistři z nevděčnosti ani tabuli čili epitaf dárci za to nepostavili; honem koupili kámen za 14 kop, sháněli erb nebožtíkův po mísách, po talířích, až ho našli v nějakém kalendáři[9]) a ovděčili se dárci za zlepšení svého stolu.

Sem náleží zmínka také o tom, kterak Kříž Chvalský mínil zlepšiti stůl misterský: r. 1608 postoupil mistru a měšťanu Vlaverinovi vinici při Litoměřicích do života s výminkou, aby ročně

---

[1]) Acta univ. Rukop. Lobkovic. v Praze. 310. 28.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 43. Píší si o ně Pavlu Grymillerovi, nejvyššímu prubíři, který měl dceru Hrobčického.
[3]) Arch. univ. A. 13. a. 189.
[4]) Calendarium v mus. 49. G. 3.
[5]) Tamže.
[6]) Kniha arch. praž. č. 2119. T. 5.
[7]) Miscell. při dskách č. 92. X. 11. (teď v arch. praž.).
[8]) Calendarium mus. 49. G. 3.
[9]) Arch. zem. Oeconom. 14. 211.

na den Jana Husi, mučedlníka Páně, jedno vědro vína mistrům k stolu vydával, po jeho smrti pak aby vinice plným právem kolleji připadla. Zdá se však, že Vlaverin nedbal tuze, aby bývalí kollegové v den Husův měli víno. Jeť v knize připsáno, že daru překážel (beneficium hoc impediit Vlaverinus).[1]) Roku 1619 připadla vinice mistrům a prodána jest.[2])

Nepřehledná téměř řada zpráv o tom, kterak rozmanití lidé i korporace z rozličných příčin, úmyslů a v rozličný čas roční snažili se dárky „in natura" polepšiti buď proboštův nebo misterský stůl. Mistr Bacháček těmi dary z let 1605—1612 naplnil obšírnou knihu.[3]) Velmi pilně si je zapisoval pod titul „Recepta". Jsou to příjmy čili recepta k Štědrému dni, k Zelenému čtvrtku, k sv. Duchu, k sv. Martinu, k Novému létu, k masopustu, k svatému Řehoři. Dárky ty, jakožto příspěvek ke kuchyni professorské, jsou nestejné ceny; probošt si je v knize tu a tam některým přidaným slovem oceňuje, ale nezhrdá nižádným, sebe špatnějším. Právě tyto dárky, jak si je Bacháček v ouřední knihu poznamenává, dodávají kollejnímu hospodářství sousedský ráz, dnešním pojmům zhola cizí; dnes posuzovatel s těží chápe rektora a probošta Bacháčka, an počítá vejce, sýrce a zapisuje si je u veliký foliant. Na snadě jest výtka, co že mistři neměli nic lepšího na práci než pilně zapisovati takové drobty; či snad ty drobty měly v chudém hospodářství neženatých mistrů opravdu velikou váhu?

Mezi zasílateli na prvém místě bývala města, městské rady, primasové, rychtáři, hejtmané, písaři, kněží městští. Posílají dárky z vděku a z pocty nebo proto, aby universí poslala ven do měst nějakého učitele. Pražané podávali proboštovi a rektoru Bacháčkovi ročně o Vánocích húsce čili calty; některý rok také úřad mostní poslal caltu vánoční.[4]) Štědrého večera r. 1606 dali Pražané kromě húsky dvě štiky; písař příbramský, Řehoř Prachatický, zajíce; Jan Chvatalius, primas táborský, dvě štičky a kapra poslal, jičínští konšelé zajíce; ze Slaného císařský rychtář Mráz zajíce.[5]) V receptech Zeleného čtvrtku roku 1607 psáno, že páni Hradečtí n. L. poslali do kolleje vepřové plece, Knínští beránce, senát jičínský dva kapouny a vepřové plece (pernam), Kolínští, Čáslavští, Brandejsští, Slanští po beránci, Kutnohorští dva beránky a kačera, Petr, farář týnský, beránka, Jaroměřští plece, hejtman pardubský sedm kaprů pečených, a Přeloučští (teprv v dubnu) kohouta indiánského.[6])

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 598.

[2]) Winter. Děje vys. škol. 163.

[3]) Arch. univ. A. 34. Podali jsme z ní obšírné zprávy v Č. Č. Mus. 1895. 387.

[4]) Arch. univ. A. 34. 117.

[5]) Tamže 36.

[6]) Arch. univ. A. 34. fol. 36.

O Štědrý den téhož roku (1607) zapsáno, že z Poděbrad přivezeno několik kaprů, dva z nich byli od Ondřeje Chebdiovského, písaře odtamtudž; páni Staroměstští dali dva kapry, štiku, velikou caltu; úředníci mostečtí caltu „prostřední"; páni města Písku poslali „jeden zmoklej zajíc"; [1]) z tohoto označení snad patrno, že se zajíc Bacháčkovi nelíbil. V receptech Nového leta a masopustu přineseni z Poděbrad a z Jičína kapři, k nim přidal děkan tamější Paulus Nonnius Heřmanoměstecenus dva kapouny; Domažličtí podali kbelík medu, Dvorští zajíce. Odjinud přineseny do kolleje i koroptvy, ba i suchá jablka.[2]) O Štědrý den r. 1608 v darech psáno. že Písečtí poslali dva kapry „prostřední". Boleslavští zajíce, Slanští čtvrt telete, Staroměstští dva kapry, dvě štiky.[3]) V dárcích Zeleného čtvrtka téhož léta nacházíme Brandýsské, Kouřimské, Kolínské, že dali po beránčeti; Kutnohorští mimo beránče poslali 20 vajec; Bohdanečtí 3 kapry. O sv. Martině týž rok Slanští poslali se soudkem piva půl telete; z Berouna od císařského rychtáře přibylo pět kvíčal, od literátů mělnických asi 4 pinty vína v soudku.[4])

Masopust r. 1609 přinesl proboštu a rektorovi Bacháčkovi drahně „recept", v nichž hemží se vejci, plecemi, všelijakými rybami. Z Ounhoště poslali tři mandele vajec a čtvrt telecí, aby se Bacháček za jich kněze přimluvil v konsistoři. O Veliké noci hojně posláni ptáci „velikonoční". Pták ten (avis paschalis) byl jeřábek. Poslali ho kromě jiných také Písečtí; Slanští místo ptáka dali čtvrt telete. Pokud psáno, Bacháček obdržel největšího a nejznamenitějšího takového ptáka, „jakého ne často u nás vídávají", r. 1584, když proboštoval v Karolinum. Poslal ptáka kněz Jan Lounský, jemuž probošt děkuje slovy: „Já nejvíc Vám děkuji, že se ráčíte k tomu přičiňovati, aby kuchyně za mého spravování lépeji opatřena byla. odkudž já nemalou pochvalu mám, když stůl pánů mistrů zlepšuji, a v pravdě, kdyby časem dobrých pánů a přátel nebylo, nemalé by se skrácení vychování našemu stalo."[5]) Z toho díku vysvítá, jako by mistři na pomoc své kuchyni čekali.

Z dárků r. 1610 budiž uvedeno koření (pepř. hřebíček a zázvor), jež poslali Německobrodští. Bacháček děkuje Brodským tak, jako by si koření nikda nemohl koupiti sám; píše dík, že sobě nebo služebníkům bude moci odvářku okořeniti; prý dosti nesnadno Brodským groš, ražený na paměť založení kostela německého, vyjednal, aby mu tedy ještě za ten groš „zase pro my polívky ňákou maličkou částku šafránu a květu odeslali".[6])

---

[1]) Tamže 37.
[2]) Tamže 38.
[3]) Tamže 39.
[4]) Tamže fol. 58.
[5]) Arch. univ. A. 13. a. 67.
[6]) Arch. univ. A. 13. b. 252.

Z dárků málo obyčejných stůj tu z r. 1611 v říjnu prostice soli, od Vimberčanů mimořádně poslaná se suchými pstruhy.[1]) Téhož roku o Zelený čtvrtek mimo všelijaké jiné dary proboštu a rektorovi Bacháčkovi dostalo se z Pardubic „koliks rybiček a smetaničky"; Žlutičtí dali 90 vajec a „prosí za rektora"; Kostelečtí n. L. dvě štičky holemé a též tak „petunt rectorem"; z Domažlic přivezen jeřábek, jenž rektora povzbudil k odpovědi písemné a rychlé, v níž děkuje „šetrně a společně" za ostatní mistry z toho, „že učení Pražské a osoby v něm pracující sobě poručené míti a určitými časy některými dary na ně zpomínati ráčíte".[2]) Když pak později v den mistra Husi Domažličtí zase vyskytli se s kbelíkem dobrého másla, Bacháček z veliké radosti děkoval dlouhým listem, tuze hovorným a sousedským; úvodem vypravoval jim, že umřel kurfiřt saský, a že jdou světem teď vůbec nějaké „divné noviny"; dále pozdravoval domažlické školní inspektory, prose jich, aby chodívali pilně na examina do školy a prospěch její aby spatřovali, „nebo jak mládež dobře zvedenou míti budeme, takž také, když k létům dospělým přijde, i obecní dobré".[3])

Přibyl-li dar z měst v časy obyčejné a nevynikal-li, rektor děkoval po poslu oustně. Byl-li dar z lepších, Bacháček díky psával. Slanští r. 1611 Zeleného čtvrtka poslali beránče, a Kutnohorští dvě; Bacháček si připsal poznámku, že Horským poděkováno z jich daru stejně tak, jako Henykovi Valdštýnovi, tedy jako za dar šlechtický; Slanským že odpověděno kratčeji;[4]) u dobrého rektora tedy také délka odpovědi závisela na hodnotě daru. Někdy dar byl opravdu praskrovničký; na příklad o Vánocích ze vzdálené Volyně přinese posel „pečeného kapříčka" s žádostí, aby dán byl Volyňským do školy rektor. Na tu velikou dálku poslána pečená rybička![5])

Nejsrdečněji Bacháček psával děkování o Vánocích, kdy brávaly listy na sebe podobu gratulací. Bacháček psával jádrem vždy totéž, co psal r. 1608 Domažlickým: „Abyste, bůhdá, přes rok po mnohá léta Vaše příbytky všech společně i také jednoho každého obzvláštně od všelijakých zlých, nešťastných příhod v celosti zachovalé vesele spatřili, toho i jiného dobrého vinšuji, přeji Vám věrně rád."

Podotknouti jest, že kromě darů kuchyňských z měst posílány o svátcích i kusy plátna, a rektor přijímal všecko vděčně. Na příklad r. 1607 dal kněz Jan Nysselus Bacháčkovi o Zelený čtvrtek „pěknýho tři lokty plátna"; r. 1610 kněz Jiří Dikastus „na místě dcery své poslal do kolleje darem dva šátky kmentové

[1]) Arch. univ. A. 34. 246.
[2]) Tamže 180. Holemý = hrubý, veliký.
[3]) Tamže 190.
[4]) Tamže 189.
[5]) Arch. univ. A. 34. 245.

v jeden loket“;[1]) a téhož léta Bacháček děkuje do Chotěboře za plátno.[2])

Druhá řada dárců, kteří se v určité sváteční doby roční dostavovali do kolleje s věcmi k snědku, byli rozliční šlechticové, přátelé mistrů akademických a rodičové expendentů, u stolu misterského chovaných. Na příklad k Štědrému dni r. 1606 hrabě z Thurnu poslal „dva dobré zajíce a dva vopařené kapouny“; Bohuslav z Michalovic, místopísař království Českého, zaslal věrtel piva rvenického[3]) a 5 kaprů; paní Velvarská poslala misku švestek a „sloupek mistrným dílem“; Klusákové z Kostelce zajíce; kýs „pan postmeister“ zajíčka; pan Simeon Humberk vařené kuře a půl pinty (!) vína; Matiáš Štampach stehno jelení.[4]) Roku následujícího o Zelený čtvrtek Jan Vostrovec z Vlašimě daroval korec hrachu a beránka; Jan z Proseče a na Jirnách též beránka. K štědrému dni přineseny od Fridricha Míčana z Klinštejna a z Roztok dvě koroptvy, od Kateřiny Žďárské na Červ. Újezdě zajíc; svrchu psaný Matiáš Štampach, jehož synové v kolleji byli za expendenty, také tenkrát poslal zajíce a zakázal se hrachem, začež mu ihned poslán „hospodářský kalendář v zlatě“; měšťan Václav Holian k témuž Štědrému večeru podal do kolleje mísu jablek, hrušek, smetanici a skleničku octa malinového, a jiný soused pražský Daniel od Háj obdařil probošta „velikým bochníkem kořenatým“.[5])

Následujícího roku 1608 poslal písař města Stříbra „per suos filios studiosos“ dobrý sejr; Simeon Humberk zase dostavil se s vínem, k němuž přidal půl slepice;[6]) o svatý Martin prokurátor Oldřich Gerštorf z Gerštorfa poslal do kolleje mísu zvěřiny vepřové. Mezi štědrovečerními dárci roku 1611 objevuje se měřič zemský Šimon z Podolí s „dvěma čerstvými pstruhy, které z Rychnova přivezl“, a soudní řečník Joachim Těchenický podal proboštovi jménem nobilis domini Baršovicii (bude některý z Baršů z Kamenice) prstének, jejž sobě Bacháček v zápise usoudil za ne valně cenný.[7]) Dobrý přítel mistrů pan kancléř staroměstský Humburk poslal tentokrát dva líhance s měchurou, a správce hor viničných Ledčanský pintu vománkového vína.[8])

Dary z měst a od pánů, zvláště dary Zeleného čtvrtka, někdy zřejmě označeny jsou jakožto odměna, přímluva nebo i záplata za konfirmaci učitelskou. V trojím tom smyslu Rakovničané rok co

---

[1]) Arch. univ. A. 34. 117. 179.
[2]) Arch. univ. A. 13. b. 416.
[3]) Rvenice (Ervěnice) v Žatecku; něm. Seestadtl.
[4]) Arch. univ. A. 34. fol. 36.
[5]) Tamže 37.
[6]) Tamže 38.
[7]) Arch. univ. A. 34. 245.
[8]) Tamže 246.

rok zasílali do kolleje k stolu mistrovskému sud svého velebeného piva (zythum raconense).[1]) Primas vysokomýtský r. 1609 poslal o masopust do kolleje šest uzených pstruhů s výslovnou žádostí, aby rychnovský rektor scholae Voborský Misenus k nim byl konfirmován; Turnovští téhož roku poslali 10 vajec a plece s zřejmou prosbou, aby dobrý učitel jim byl stvrzen; k Veliké noci posel ze Sušice přinesl jeřábka žádaje, aby do jich školy dosazen byl mistr Beňovský, a mistr Adam Rosacius, primas jejich, aby snad bylo bezpečněji, přidal zajíce.[2]) Bacháček, jakož byl jeho zvyk, někdy se o konfirmaci dle kollejních potřeb domluvil sám — a zapsal si to. Na příklad r. 1610 čteme v knize: „Já jim, Píseckým, konfirmoval Jacobum Hercynium; Švantle, primas písecký, slíbil objednati jednu i druhou kopu prken smrkových za půl čtvrty kopy, tři vory dříví k palivu.“[3])

Třetí řada dárcův o svátcích a jiných případnostech výročních byli učitelé škol pražských a venkovských i soukromní praeceptoři ze zámků panských; někdy také rodiče učitelův. Ti lidé přinášeli dárečky s úmyslem, aby je rektor universitní strany školního místa zachoval v laskavé paměti. Učitelskými dary je v zápisech Bacháčkových mnoho listů popsáno. Na poznanou věci několik příkladů. Roku 1606 k Vánocům z Příbramě rektor školský Martinus Vyzovicenus poslal kuřátko a 10 vajec;[4]) v příjmech Zeleného čtvrtku r. 1607 psáno, že dal učitel Václav Ripa Stankovinus 30 vajec, Mikuláš Latomus, rektor u sv. Petra v Praze, 60 vajec; Václav Adami Kašovinus, rektor mikulášský, 60 vajec; mistr Šimon Beniovský dobrý sýr; rektor štěpánský, havelský, malostranský (u sv. Mikuláše), jilský, všickni po kopě vajec; zderazský jen 50 vajec; od venkovských učitelův od leckterého zaslána také kopa vajec, a kdo neposlal celé, doplnil jiným dárkem; jenom Baltasar Parlagius nepodal víc než 15 vajec.[5])

O Štědrý den r. 1607 jest psána v učitelských darech zlatá rybička Jiřího Topoličana, správce školního v Mýtě Vysokém; zajíc Jiřího Tacitoria, praeceptora páně Sezimova z Vrtby, a „slanský koláč“, tuze kořeněná zvláštnost ze Slaného, poslaná od Paulusa, správce tamější školy.[6]) O Novém roce 1608 poslali do kolleje po zajíci rektor malostranský Bohuslav Mathiae a Pavel Stránský, rektor jilský; měšťan Havel z Mělníka jménem svého syna, učitele v Jičíně, podaroval Bacháčka nádobkou vína asi 20 žejdlíků; jiný otec za svého syna bakaláře Klementa Hořovini poslal dva kapouny, svrchu psaný Topoličanus 9 kvíčal a zase zlatou rybku.[7])

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 14. 199.
[2]) Arch. univ. A. 34. 116. 92.
[3]) Arch. univ. A. 34. 134.
[4]) Tamže 33.
[5]) Arch. univ. A. 34. 36.
[6]) Tamže 37.
[7]) Tamže 38.

K Zelenému čtvrtku r. 1608 zase hemží se zápisy samými vejci. Učitelé obyčejně po kopě odsílají, Kropilius od sv. Vojtěcha z Podskalí však podává jen půl kopy; Pavel Stránský, náš milý historik, je tu psán s kopou. K sv. Martinu týž rok přineseny do kolleje od mělnického rektora Matěje Borussia hrozny a uzené. Jeden z učitelů (Bohuslaus Mathiae) také husu martinskou pánům podal.[1]) Roku následujícího shledáváme o Zelený čtvrtek mezi dárci zase mistra Pavla Stránského jakožto rektora „collegii Litomericensis", an podal do kolleje nádobku vína litoměřického; podle něho je psán mistr Fradelius z Nymburka, jenž poslal kus vepřoviny.[2])

V masopustních darech téhož r. 1609 v dlouhé řadě psáno mimo jiné, že mistr Jakub Krupský, správce školní ve Slaném, poslal smetanici a slanské pivo — slíbil; mistr Gabriel Svěchín z Paumberka, správce v Hradci Kr., poslal 13 maldříků (sýrů);[3]) čteme tu také, že kollega (t. j. druhý učitel) v Sušici daroval tři kapouny „ac petebat successionem in rectoratu scholae Suticensis". Poněvadž k tomu připsáno „factum", tedy povýšen kollega na ředitele za tři kapouny. Dále je tu zápis, že mistr Jan Dikast, rektor školy týnské, podal 16 vajec, což je proti kopě jiných učitelů (až z Náchoda poslal rektor Daubecius kopu) neuctivě málo.[4]) Dal sic tehda Jan Květonský jen deset vajec, ale byl pouhý sukcentor petrské školy, a příští měsíc honem doložil nových 15 vajec. Lacinou promoci ke škole chtěl tehda míti také Jakub Hobelius Polický: poslal dvě slepice a dva ptáčky, chtěje za to místo v Rychnově. Neobyčejný masopustní dar přibyl z Berouna; tamější rektor Adam Millerus Táborský daroval 15 hrnců a rendlík.[5])

O svátek sv. Řehoře zapsáno v počtech Bacháčkových opět několik učitelů s dary vaječnými; Daniel Vratislavský Boleslavinus, správce sv. Mikuláše staroměstského, podal ptáka velikonočního, a mistr Krupský ze Slaného poslal sýr V těch rubrikách vyskytuje se také „sýr klatovský" jakožto zvláštnost. Mezi dárci k Štědrému dni r. 1609 zapsán kněz Jan Adalbert, „budoucí" děkan v Sedlčanech, jenž daroval zajíce a pstroužky s prosbou, aby syn jeho poslán byl do Klatov za kollegu.[6]) Mistr Melichar Kolidius Solnický roku potomního dostavil se mezi dárce s kutnohorskými svíčkami. Snad za půl kopy „horských svíček" dal.[7]) Kutnohorští učitelé dařívali svěcmi universitní vrchnost častokrát; také šep-

[1]) Tamže 39.
[2]) Arch. univ. A. 34. 92.
[3]) Tamže 45.
[4]) Tamže 49.
[5]) Tamže 116.
[6]) Arch. univ. A. 34. 93.
[7]) Tamže 117.

mistři posílali do kolleje svíček „pudlače“, aby „pan rektor nějaké zření k obci jměl a ji hodnými správci školními fedroval“.[1])

Při učitelských darech Zeleného čtvrtku r. 1611 několikrát psáno, že chce dárce „promocí“ k lepšímu místu učitelskému; rektor v Kníně (nejmenovaný) a kollega v Turnově Sarkander chtějí místo za kopu vajec; rektor z Bohdanče Spissius poslal 4 uzené kapry, ale o místo zřejmě neprosil.[2]) Dary s prosbou za místa trousily se téhož roku i mimo výroční hody; na příklad v srpnu Duchoslav Hovorka, měšťan čáslavský, posílaje sýr, prosí za svého syna Jana Hovorinum, na ten čas správce v Jemnici, „aby jinou kondicí opatřen byl“.[3]) V říjnu podle jiných i kantor přeloučský, Jiřík, posílá 2 kapouny a živého zajíce, jejž sobě Bacháček označil za „dosti velikého“.[4]) Jan Žák Litoměřický, rektor školy mělnické, poslal víno a calty „ex encoeniis“ (posvícení); Daniel Kantoris přinesl mistrům z Velvar z posvícení indiána a koláče, o nichž připsána nechvála, že byly nehrubě křehké; Valentin Koptiades, kollega pacovský, dal 2 kapouny prose za učitelství v Chrudimi; Jan Libertinus, rektor v Litomyšli, podal zlaté rybky.

Také dvě pečlivé matky zapsány mezi učitelskými dárci: matka Jiřího Brady, studiosa, přinesla dvě kuřata prosíc, aby syn byl k místu promovován; paní Tuhanská v Dobrovici (Doubravici) poslala s košili plátna s přímluvou, aby syn její Jaroslav dostal se k místu; potom přinesl posel její ještě ptáčky a zase s košili plátna.[5]) Pavel Šternberk, primas berounský, o sv. Martin téhož roku 1611 poslal hus „za příčinou syna svého, kollegy boleslavského“; tehda také bakalář Basilides z Malé Strany (pozdější professor) poslal do kolleje hus.[6]) Konečně nalezli jsme roku 1612 mezi dárky Nového léta i prasátko, jež poslal rektor školy brandýsské Jan Passonides.[7])

Čtvrtá řada dárců při rozličných výročních případnostech jsou poddaní z kollejních vesnic a nájemci krámů, pokojníci a podruzi v kollejích bytující.

Nejspíš přicházeli s dary výročními rychtářové a mlynáři nájemní. Rychtář podával nevalný dar jménem svým anebo i jménem sousedů. Na příklad r. 1606 „rychtář a sousedé“ vsi Radkova do kolleje podali šest slepic a hus; Václav Holý z Michle kohouta; Jiří Vyšín, rychtář z Dolan, „smetaničku a koliks hrozníků sušených hrušek“; Kašpar Topinka, rychtář postřižínský, dvě

---

[1]) Roku 1586 Listář Kutnohor. Nováček.
[2]) Arch. univ. A. 34. 189.
[3]) Tamže 191.
[4]) Tamže 241.
[5]) Arch. univ. A. 34. 245. 246.
[6]) Tamže 246.
[7]) Tamže 248.

čtvrtce míšeňských jablek; Jiří Pohl, mlynář michelský, „housku koláčovou a 11 vajec“.[1]) O Zelený čtvrtek r. 1607 mlynář „dolejšího“ mlýna michelského poslal koláče a pecen chleba.

O Štědrý den téhož roku rychtářové bližších vsí universitních donesli zase bochy a pecny chlebů, koláče, jeden i jablka a pargamentky (hrušky), jiný kuřátko. V týž vánoční čas Doubečtí sedláci přivezli do kolleje jelena, ale ten nebyl vlastně dar a přece byl dar; byl to jelen z panského lesa, a Doubečtí poddaní učinili proboštovi a mistrům jen tu radost, že uhonivše jelena, nesnědli ho úkradmo sami, alebrž poctivě vydali. „Zvíře“ přivezli sedláci tíž ještě po koliks následujících vánoc; od cesty jim probošt platil rád; když r. 1612 přivezli dva srnce vánoční, obdrželi 20 grošů bílých a obě kůže.[2])

Roku 1609 také k sv. Duchu mlynář michelský darem přinesl placentas (koláče neb líhance) a chléb;[3]) v masopustě toho roku z jedné vsi Bacháček dostal klobásu, k sv. Řehoři z mlýna michelského pecen. O posvícení r. 1611 zapsáno, že mlynářka vepřecká, Káče, poslala koláče, a to „dobry, křehky, po pražsku pečeny“;[4]) potom o Štědrý den zalíbil se dar téže mlynářky (smetanice a chléb) tou měrou, že Bacháček v zápise pojmenoval Káči již Kateřinou z Vepřku a připsal, že jí „hned in continenti odměna učiněna, a dáno zvěřiny mísu a 10 velkých svíček“.[5])

Z dárků, od pokojníků a nájemců krámných proboštu podávaných, stůj tu jen něco na poznanou prosté doby i srdečné. Roku 1606 hrnčíř Křikava odevzdává k Štědrému večeru „hrnců za 10 krejcarů“; Lorenc, apatykář z České kolleje, posílá kadidlo a myrhu.[6]) O Zelený čtvrtek r. 1607 jest tu zase Křikava s hrnci a s rendlíky; „krejčová u zahradky“ roku následujícího (1607) podává proboštu umyvadlo hliněné, zelené, pozlacené.[7]) Také apatykář z kolleje Veliké přinášel mistrům o Vánocích kadidlo v krabičce po kolik let. K masopustu r. 1609 je tu kterýs nájemník kollejní psán s měchurou, darem přinesenou; o jedné nájemnici, jejíž jméno Bacháček neznal, zapsal sobě: „Jak sejry prodává, půl holandskýho sejra“. O posvícení téhož léta nájemníci podávali po kuřeti, i „ta, jak sejry prodává“.[8]) K Štědrému dni léta 1610 zapsáno mezi jinými kusy, že dal Abraham, svícník, sloupek voskový; roku následujícího o Zelený čtvrtek „syrnář půl sejra holandskýho“ dal; Dorota svícníkova k novému létu 1611 poslala koblihy a půl pinty vína; apatykář o Štědrý den 1611 poslal

[1]) Arch. univ. A. 34. 36.
[2]) Tamže 39. 248.
[3]) Tamže 92.
[4]) Tamže 245.
[5]) Tamže 246.
[6]) Tamže 36.
[7]) Tamže 38.
[8]) Tamže 117.

marcipán, a rok potom je mezi dary štědrovečerními od koláčnice Střeštěné „převálenej koláč“.[1])

Naskytá se otázka, co probošt s dary a dárky činíval, co s věcmi k snědku, co s oněmi pečenými i surovými rybami, zajíci a jinačí drobotinou, kteréž pro veliké množství nedovedl sníst sám, ani na dlouze pro potřebu stolu uschovati.

Odpověď stručna: něčeho probošt užil sám, část oddal kollegům, a ostatek všecko rozdal, a to hned v týž slavnostní čas a s týmiž svátečnými úmysly, jakž byl sám obdržel. V knize Bacháčkových počtů při každých „Receptech“, psána jsou „Distributa“; tedy vedle příjmů hned rozdělení jejich.

První podarován byl tedy mistersky stůl. Píšeť rektor Bacháček r. 1607 do Hory stran dvou beránků a kačera: „Má prostranná špižírna bude dobře zoužena. Na místě p. professorův, poněvadž toho společně oučastni budeme, děkuji.“ [2]) Bacháček, jenž bytoval v kolleji Václavově, posílal dary do kolleje Karlovy, kdež byl společný stůl mistrovský. Proto čte se v distributech na příklad o Štědrý večer r. 1606, že dána proboštu Veliké kolleje dobrá hus opařená a osekaná; jindy (r. 1607, 1608) že dán do kolleje Veliké jeřábek, kačer, kvíčaly, koroptvy, zvěřina.[3]) Rozumí se, že některým soustem podařeni také kollejní studiosové.[4])

Při rozdělování darů mistři nikdy nezapomínali přátel universitních, zvláště ne úředníků všelikterakých zemských i městských, kteří mohli vysoké škole býti všelijak vhod. Takž čteme v distributech Štědrého večera na příklad r. 1606, že pan Adam Skála obdržel přední plece jelení, Řehoř Kautský z Jenštejna, registrátor desk, hrudí jelení; jeho bratr Matěj prsy jelení. Tenkrát také darem posláno některým registrátorům a komorníkům několik kop peněz; farářovi sv.-jilskému poslána mísa zvěřiny.[5]) Roku 1607 slavný astronom Kepler, jenž se tu zove Kappler, dostává Zeleného čtvrtka plece a 30 vajec, Řehoř Koutský vejce a půl berana, Adam Skála též tak; Šimon Humberk 30 vajec, písař Florián 60 vajec.[6])

Téhož r. 1607 o Štědrý den jeden z úředníků, Burš, obdržel kopu peněz, kapra a koroptvu výslovně „pro fedruňk vyřizování v kanceláři“; v masopust r. 1608 týž Burš a Mikuláš Magrle přijali darem z kolleje po koroptvě, a jiný úředník královy kanceláře obdržel hřízek (ryba mřeňovitá) a k němu ještě „zřízek od dobré laně“.[7])

---

[1]) Tamže 117. 180. 255.
[2]) Nováček. Listář kutnoh. školství 96.
[3]) Tamže 38.
[4]) Tamže 39.
[5]) Tamže 38. 20.
[6]) Tamže 39.
[7]) Tamže 38.

O Zelený čtvrtek r. 1608 slavný Kepler nepohrdl 30 vejci; o Štědrý den téhož roku podarován půl druhým zajícem a kouskem zvěřiny; tehda také městskému kancléři Humberkovi kollej uštědřila „dva kusy a hřízek od jelena"; Mikuláši Rydlovi a Skálovi Adamovi dány „dobry tři kusy zvěřiny". Rok před tím Jan Piečka (bezpochyby prokurátor) obdržel „slanský kořenný koláč", asi ten, jejž v týž čas správce školy slanské byl poslal Bacháčkovi. [1])

Také zapsáno leckdy, že poslové z měst, když přinesli o svátcích dary, ihned musili zase navzájem dárek z kolleje odnésti do svých měst. Zajisté že posláno něco jiného, nežli co bylo přineseno; Bacháček rád přidával, kde se mu vidělo, i dárek literní. Na příklad r. 1606 o rozdělení Štědrého večera čteme, že radním v Příbrami a jiným přátelům poslal 17 kalendářů v papířích červených, panu děkanovi „po jedny straně se žlutejma", Ješkovi půl zajíce a kalendář, Pelikánovi půl zajíce. [2]) O Zelený čtvrtek poslán z kolleje pánům Velvarským jeřábek; rok potom o Vánocích poslán do Brandýsa „pěknej, zelenej a pozlacenej žbáneček"; r. 1609 18. dubna Bacháček posílá do Velvar ptáka velikonočního výslovně proto, že „začasté na něho dary vzpomínati ráčí"; a týž den Slanským, kteří byli poslali čtvrt masa telecího, odsílá jeřábka; ale Sušickým, kteří poslali jeřábka, nevrací nic; těm jen děkuje. [3])

Největší podíl — a to věc dobře pochopitelná — připadá lidem místem nejbližším, při nichž mohlo jíti bez okolků z ruky do ruky. Byli to pedell, kuchařky a čeleď rozličných kollejí, nájemníci i podruzi misterských domů. Ti snědli vlastně největší díl toho, co se darem do kolleje poslalo a jinam nehodilo; něco také k snědku pokaždé ulovili přednější poddaní z vesnic.

Některý příklad. O Štědrý den r. 1606 pedellus dostal kus zvěřiny, kuchařka z kolleje Veliké „krotkou slepici", hrnčíř Křikava dva kusy zvěřiny, mlynář Ješek půl zajíce a kousek zvěřiny „k pečení"; apatykář v České kolleji malého zajíce, apatykář „naprotější" půl zajíce, svícník půl zajíce a kus hřízku. [4]) V Zelený čtvrtek r. 1607 obdrželi po třiceti vejcích často psaný hrnčíř Křikava, kuchařka v kolleji Rejnské, hospodyně v kolleji Veliké, zedník nějaký, krejčí, hodinář, svícník; kuchařka v kolleji Karlově musila vděk vzíti 15 vejci, též tak nějaká švadlí Dorota; za to truhlář Volek a Jobst zámečník obdrželi po kapounu a po 30 vejcích, Žiška knihař přijal kapra a kus beránka, mlynář „dolejšího" mlýna, jenž se svrchu vyskytuje mezi dárci, je teď podarován beránkem, jiní poddaní dařeni několika vejci a čtvrtkou beránčí. [5])

---

[1]) Tamže 37.
[2]) Tamže 38.
[3]) Arch. univ. A. 13. b. 583. 584. Též v A. 34. 92.
[4]) Arch. univ. A. 34. 38.
[5]) Arch. univ. A. 34. 37.

Týmž lidem svědčí veliká hromada zápisů o Štědrý večer roku 1607. Jan hospodář a tesař společně obdrželi téměř věrtel hrachu a sádla husího skoro dva žejdlíky, „domácí“ truhlář kus housky a ryby, kuchař „domácí“ dva kousky ryby, Laurencius, hrnčíř v kolleji Nationis, půl zajíce, tři jiní nájemníci čili „domácí“ po koroptvi, tři po zajíci, svícník půl zajíce, jiný půl kapra. kožešnice kollejská dva kousky kapra a kus calty, pernikářka půl bochníka a půl calty, a tím způsobem to jde dále.

V masopustním rozdělení r. 1608 podobní i tíž lidé dostávají větším dílem po kousku zvěřiny, portiunculam ferinae.[1]) O Zelený čtvrtek objevuje se mezi podarovanými impressor Sessius, nový obyvatel kollejní; obdržel půl beránka. Téhož roku dostal se mezi distributa i cínový svícen, jejž Bacháček dal poddanému rychtáři Vyšínovi, jiným některým rychtářům tenkrát posláno po pečeni jelení,[2]) některým pokojníkům a nájemníkům (v nich i Pavlu Sessiovi impressoru) dostalo se po jedné neb druhé „konvi“ hrachu.

Již patrno, že z darů naturálných, které se sbíhaly hromadou o výročních případnostech, ani rektor ani mistři úhrnem neměli nic víc požitečného, nežli že sobě spižírnu na několik dní naplnili.

Mistři ovšem pečovali i mimo svátky o to, aby sobě něčím přilepšili. Nejvíc stop v pramenech o takové sháňce Bacháček po sobě zanechal; ta sháňka po zmnožení a zlepšení důchodu ukazuje nejsvětleji, jak nevalně vedlo se mistrům slavné akademie císaře Karlovy. Bacháček nejhustěji pomáhal si prodejem knih, map, traktátů, obrázků, řídčeji globů, neboť na globus jakožto věc drahou řídčeji vyskytl se kupec; r. 1606 Bacháček nabídl globum terrestrem samé universí z nouze a s vyhrůžkou, nekoupí-li ho, že ho koupí jesuité.[3]) Někdy se Bacháčkovi zdařilo prodati knihy a literní drobotinu za peníze hotové, jindy prodal je směnou za jiné sobě užitečné věci a jindy je zas vydal z ruky na slib, že něco požitečného se mu za to učiní.

Některé příklady. Roku 1606 Bacháček prodal 30 exemplářů Regulas syntacticas do Chrudimi;[4]) r. 1610 prodal Otě Štossovi z Kounic slovník Veleslavínův za kopu a 40 grošů; za vazbu chce 40 grošů.[5]) Velmi zhusta prodával mapu království Českého, ročně na sta minucí nebo kalendářů, jichž byl redaktorem, rozeslal a zpeněžil; chytal se také časových příhod (kupřštych jízdy turecké do Prahy, charta o vraždě krále francouzského), a rozesílal za peníze zvěst o nich tištěnou obrázkem i veršem. Takž na příklad „kupřštychů“ o vpádě Passovských hromady poslal po Čechách,

[1]) Tamže 38.
[2]) Tamže 39.
[3]) Arch. zem. Oeconom. 15. 329.
[4]) Arch. univ. A. 34. 13.
[5]) Tamže 156.

ba i do Moravy, do Jemnice.[1]) Když byl Matiáš korunován roku 1611, Bacháček do českého světa vyslal mnoho „Koronací"; do Berouna, do Velvar a jinam posílal po desíti kusech s rozkazem, aby byly předním osobám „rozdány". I do Teplic 8 exemplářů dáno. A když všecko rozesláno, Bacháček dlouho zapisoval, co za to. Někdy také jen málo; na příklad děkan stříbrský, kněz Eliáš, poslal „syrček".[2])

Tím dostali jsme se k druhému způsobu Bacháčkových zásilek. Zasílal směnou smluvenou nebo aspoň pevně čekanou. Roku 1608 zapisuje si, že pastoru knínskému poslal Politiam (Veleslavínovu) za dvě koroptvy.[3]) Roku následujícího čteme: „Knězi Matějovi Stříbrskému, který byl toho žádostiv, daroval jsem na odměnu mappam Hungariae, stála dobře za kopu, byla illuminovaná; České království též illuminované, 6 kalendářů nalepených za 18 grošů, šest království Českých nalepených za 18 bílých grošů; slíbil plátno, poslal ho za 5 kop."[4]) Týž rok (1609) panu Adamovi Horskému Bacháček dal obraz města Konstantinopolis a fictio (skládání) domini Kolovrati na ten konec, aby poslal za to tři kopy prken smrkových, dva neb tři vozy smíšenice k palivu a něco prken jedlových. Žatecký rektor Václav Ripa Stankovinus přijal pět map o ceně 12 kop za 7 kop, ale připověděl „jako dobrý, že to chce samečkem (pivem) zapraviti".[5]) Když r. 1611 Ignátovi Mičanovi (z Klinštejna) dal „Prahu illuminovanou", Bacháček zapsal sobě, co za ni směnou požádati: „dva strychy žita na chléb, strych pšenice pro žemličky a koláče, strych ječmene na kroupy, strych vovsa pro chování slepic a půl strycha hrachu, aby skůra byla rovnička, poněvadź táž mappa tak oupravně illuminovaná stojí přes 10 kop."[6]) Pražským a venkovským učitelům, svým podřízeným, rektor vydával kalendáře po dvaceti i více exemplárech někdy na úpisy, že zaplatí, ale někdy také jim je „svěřil" bez úpisu.[7])

Hojně svých věcí Bacháček vydal na sliby. Slíbil-li r. 1610 Vodňanský, že se odmění za kalendář a obraz Čech, až si ho všimne lepší Fortuna, mohl takový slib i za nic platiti.[8]) Zapisuje sliby, Bacháček málo kdy pominul připsati cenu svého daru. Tak na příklad roku 1606 čteme, že mistru Janu Dikastovi dal mappam universalem, stála 2 kopy, a dva globy, nebeský a zemský na malý způsob, ale přes to stály dobře také dvě kopy, a za to Dikast „připověděl odměnu učiniti". Téhož léta Vilém Kamejtský (Kamejcký) ze Lstiboře na Libochovanech a Žernosekách za knihu

[1]) Arch. univ. 34. 241.
[2]) Tamže 187—191.
[3]) Tamže 38.
[4]) Tamže 98.
[5]) Arch. univ. A. 34. 149.
[6]) Tamže 239.
[7]) Tamže 17.
[8]) Tamže 134.

práv a zvyků norimberských, která stála 5 kop, slíbil odměnu učiniti věrtelem vína.[1]) Pavel Romerus, rektor školy nymburské, slíbil husí sádlo a vzal na to 4 kupr̃štychy a dva kusy tabulí Honterových, což sobě Bacháček ocenil jednou kopou.[2]) Roku 1611 zapsal si rektor, že byl u něho Ignácius Mičan s praeceptorem Horkým a při večeři mezi studiosy zakázal se, jak domů přijede na Vitanovice, že hned proti darované mapě chce odeslati „dobrej sejr plesnivej, dva strychy žita, strych pšenice a hrachu, hrnec másla.“[3])

Někdy slib zklamal. Bacháček neobdržel tolik, kolik spravedlivě čekal. To své zklamání také vpisoval v knihu. Na příklad r. 1610 dal urozenému Otě Štossovi z Kounic osmero knih (řeckou mluvnici Clenardovu, Posseliova evangelia a epištoly řeckým veršem vydané, syntax, Aurea dicta, Jesu Syracidae Sententias vydání Camerariova, epištoly „quatuor linguarum“, ethiku a Cicerona). Pan Štoss „ohlášení učinil, že takové knížky při času Zeleného čtvrtka chtějí vynahraditi... dali s košili plátna — nerovná odměna“.[4]) Mrzutost z lakomstva panského lze dobře vycítiti z mistrova následujícího zápisu v téže knize; když se totiž týž Štoss písemně ptal, má-li dáti děti na školu do Prahy, či vzíti jim na venek praeceptora, pohněvaný Bacháček velmi dobrou štipkou odpověděl, aby jich nechal venku, že na školách draho.

Mnoho literních darů Bacháček rozesílal zhola beze slibů; rozesílal je po známých, po školách, městských radách, purkmistrech, farářích a jiných osobách s titulem pocty. Knězi Adamovi Klementovi do Vraného poslal r. 1607 poctou libellum Kepleri De nova stella, ale připsal si, že knížka stála 40 grošů;[5]) po scholasticích táborských poslal na Vitanovice kalendář v zlatě, ale čekal za to „ředruňk prken“;[6]) do Pardubic poslal r. 1611 rektoru Jiřímu Krumlovskému Domažličanu mapu českou se vzkazem, že nechce jinou „kompensací“ než zase nějakou rybu.[7]) Osadním záduší týnského r. 1612 poctou daroval několik knížek, ale rád přijal za ně dvě kopy grošů.[8])

Bacháček poctou posílal všelijaké literní produkty, jednou i Orationem contra ordinem jesuiticum, habitam Parisiis, však

---

[1]) Tamže 18.

[2]) Tamže 191. Honterus Jan († 1549) byl reformátor evangelický v Brašově, tam měl tiskárnu, vydával kromě zbožných věcí i kalendáře; vydal Rudimenta cosmographica a Geographiam universalem s tabulkami. Ty tabulky se tu míní.

[3]) Arch. univ. A. 34. 279.

[4]) Arch. univ. A. 34. 156.

[5]) Tamže. 24.

[6]) Tamže 23.

[7]) Arch. univ. A. 13. b. 238.

[8]) Kniha zádušní. Lit. N. v praž. arch.

kromě kalendářů nejhustěji posílával intimace universitní, na něž vedl náklad. Na příklad r. 1608 zapsal si, že u Pavla Sessia vytisknouti dal intimací mistrských šest set. Převalnou část těch intimací rozeslal do měst aspoň sedmnácti; i po šestnácti exemplářích posílal. Někde připsal, že dává několik exemplářů „pro žáky“. Chtěje dojíti zištnější odměny, Bacháček někdy složil intimací tak, že vpravil do jejího tekstu s velikou pochvalou jméno toho neb onoho města, jeho učených rodáků neboli „rodičů ; někdy jmenoval těch měst hromadu a omlouval se soukromými listy, vynecháno-li které jméno, aby na sebe nikoho nikde nerozhněval. Na příklad r. 1608 odsílaje do Králové Dvora intimace, Bacháček přidává list omluvný, v němž svádí na tiskaře, že přehlédl při sazbě „poctivou zmínku o slavných Vašeho města rodičích a krajanech“; slibuje, že „to duplo vynahrazeno bude“.[1]) A Domažlickým píše omluvu týž čas: „Ač v příležící intimací žádné zmínky o rodičích města Domažlic nečiním, aniž mi slavní předkové Vaši na paměť přicházeli, však že přivozuji ku paměti některé muže slavné, sousedy a spoluradní Vašich Milostí, jak pana Prokopa Lupacium z Hlavačova a p. mistra Kubinium, mnoho let primasa obce Domažlické, za jiné nemám. než že pro jejich dobrou památku a pro vzdělání mládeže... tento krátký spis vděčný bude“. A hned paedagogické úmysly sází na vrch slovy: „Sotva se to může vysloviti, jak příkladové lidí vznešených, kteří obecnímu dobrému platně sloužili, při mládeži mnoho mohou, nýbrž vidouc takové příklady anebo o nich slyšíc, na to potají myslí, aby i ona časem svým tomu něco nápodobnýho spůsobila.“ Na konec míní, aby mládež domažlická tu intimaci na česko překládala pro cvik a povzbuzenou, a slibuje stran vynechaných rodáků, že vynahrazeno bude.[2])

Však na čest mistra Bacháčka vyznati dlužno, že býval štědrý, ochotný muž, že rozdal dost literatury a jiných věcí opravdu ctí a darem; již sousedská srdečná doba přinášela sama sebou, že kdo Bacháčka v kolleji navštívil, všelijak, byť třeba skrovně, býval podarován. Jednomu dá Calendarium perpetuum a mapu,[3]) jinému aspoň nádobku s vínem nabídne. A co koledami rozdal! O vánoční časy přes tu chvíli chudí žáčkové z městských škol přicházeli do kolleje požebrat k Bacháčkovi, přicházeli ponocní, hospodáři rathouzní a jiní zadnější sluhové, ba i střelci s bran. A mistr bez peníze, bez grošů nikoho nepropustil z kolleje. Kromě toho přes tu chvíli sobě na kollací dobré přátele, zvlášť úřední pány, zvával k rozličným případnostem universitním na filosofská snídaní, nač ze svých důchodů mnohou kopu vydal. Lidé, o jichž přízeň k universitě Bacháček dbával, pozvali se leckdy

[1]) Arch. univ. A. 34. 64.
[2]) Tamže 69.
[3]) Tamže 98.

i sami, nečekajíce pozvání. Roku 1608 Bacháček zapisuje si o panu Lidlovi a Skálovi: „Dali se slyšeti, že se ke mně zůví na koledy, toliko abych jim klíč odeslal.“[1])

I tam, kde měl právo na peníze, Bacháček odpouštíval leckdy nebo spokojoval se sliby. Na příklad r. 1610 zapsal sobě, že zadarmo dal vysvědčení deposice (t. j. přijetí mezi studenty) synkovi Václava Slávka z Poděbrad, a ten že mu slíbil rybu; o jiném roku 1606 zapsal si, že vzal devět vysvědčení se slibem odměny. A Bacháček mohl chtíti určitou taksu! Tu přichází (1610) primas stříbrský, aby syna jeho Bacháček kommendoval do Altorfa,[2]) tu žádají Litoměřičtí Bacháčka za přímluvu u defensorů, aby směli chovati německého praedikanta, a rektor běží, prosí, píše, pomáhá ochotně. Dosti často půjčoval učitelským osobám i peníze, a nikdy není psáno, že by byl úrok nebo lichvu vzal sebe menší. Ale někdy dluh zapsati sobě dával vlastní rukou dlužníkovou. Na příklad čteme: „Ego Nonius vypůjčil jsem sobě od p. rektora 25 alb. grossos“ — „a ty posavad oplacuje“ připsáno.[3]) Vypůjčil si jich r. 1599 a teď bylo 1606. Byl to shovívavý věřitel!

Bez pomoci Bacháčkovy byl by se leckterý učitel snad ani k své štaci nedostal. Roku 1607 zapsáno: „Já Johannes Prokopides Zdaunecenus, odcházeje na paedagogii k panu Janovi z Talmberka, zapůjčuji sobě od mistra Martina Bacháčka 1 kopy gr. míš. a slibuji o Hromnicích ji navrátiti.“ „Učinil“, připsáno.[4]) Nebyl ovšem s tou ochotností křesťanskou Bacháček sám; vždyť již r. 1475 přiznává se Laurin, služebník pánů Staroměstských, že dlužen mistrům kolleje Veliké tři kopy, a chce, aby byly z pozůstalosti jeho zaplaceny.[5])

Lze o pestrých všelijakých důchodech professorských ukončiti; jest snad zřejmo, že souvěkovci právem uznávali je za nedostatečné, a s toho stanoviště nutno vysvětliti, zdál-li se čtoucímu některý professorský čin holé lakomstvo. Jen čtěte, oč tou příčinou smutnější poměry byly na příklad v universí Heidelberské, která byla lépe zřízena nežli naše ubohá odstrkovaná Pražská. Jak tam professor vydíral professorovi důchod z rukou, jak hanebně sobě druh druhu odluzovali studenty, jak nemravně si vedli, aby získali sobě větší důchod.[6])

Ani ten případ nebude vždycky lze vykládati lakomstvem, když professor vedle professury hleděl sobě zaměstknání písařského, což bývalo v Němcích dosti obyčejno. U nás nenajdeš

---

[1]) Arch. univ. A. 34. 39.

[2]) Tamže 134. Toť Altorf Norimbergensium, tehda věhlasné gymnasium v Bavořích.

[3]) Arch. univ. A. 34. 23.

[4]) Tamže 24.

[5]) Arch. praž. č. 2119. Q. 11.

[6]) Monum. Germ. paed. VII. 487.

mnoho professorů, kteří byli spolu městskými písaři. Ale jsou přec. Ze starších připomíná se r. 1541 mistr Jan Karel Žlutický jakožto professor akademie a senatus Novae Pragae protonotarius.[1]) Roku 1591 mistři hněvají se a kárají professora Mendicella, že písařskými pracemi na radním domě zanedbává povinnosti své školské. Roku 1606 i Jan Kampanus, vicerektor akademie Pražské a direktor kolleje Všech Svatých, zastával povinnost písařskou tamž v Novém městě. V den sv. Lukáše dotčeného roku zřekl se písařství, pročež Novoměstští mu píší: „I ačkoliv toho sme se nikoliv nenadáli, abyste v tak rychlý čas od nás a té práce odstoupiti v úmysl sobě vzali, zvláště byvše my s Vámi, s pracemi Vašimi dobře spokojeni, však ponévadž některé své jinší příležitosti a nejvíceji obecní dobré akademie předstíráte a v ní v tyto nebezpečné časy podle jiných tím pilněji a ochotněji pracovati chcete, nemůžeme Vám v tom nic za zlé míti a protož za tu všecku práci Vaši v radě i v kanceláři naší vykonanou Vám přátelsky děkujeme.“ [2]) Z posledních dob jest uvésti Mikuláše Troila professora, jenž byl písařem staroměstským v časech bouřlivých (1620).

Že by mistr professor snažil se přivydělati sobě některý groš provozováním lékařství, to bezpečně víme o Janu z Chocni; roku 1525 žaluje v městském soudě, že mu Barbora ze Všehrd nechce platiti od léčení smluvenou odměnu. Tu tedy vedlejší výdělek nebyl beze zlosti.[3]) Hustěji najdeš, že ten onen professor přivydělával sobě duchovní správou. Sem slušejí všickni ti, kdo byli professory a spolu administrátory církve pod obojí. Těm se vedlo poměrně také nejlépe. I v té době, kdy husitská církev měla býti a byla chuda, najdeš u mistra Jana z Příbramě v kšaftě z roku 1448 peněz na úroky půjčených a pojištěných.[4])

Při obecné nuznosti tehdejší vysoké školy bude velmi nesnadno nalézti mezi universitními mistry, pokud v professorství trvali, některého skutečně bohatého. V starší době tu a tam potkáš se s některým professorem v gruntovních knihách; ale veliký boháč není. Na příklad roku 1479 zapsáno do knihy pražské, že rektor Vavřinec z Rokycan koupil sobě a svým potomkům dům u sv. Mikuláše za 50 kop.[5]) Kterak nevalný to byl dům, lze poznati z toho, že dům u lilium na malém rynečku, do té chvíle

[1]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Collect. Bydžovského. 42.
[2]) Arch. praž. č. 403. 24.
[3]) Arch. praž. č. 1129. 189.
[4]) Arch. praž. Miscell. 53. A. 8. (2119). Činí „umělé“ a rozšafné lidi mistra Petra z Hradce, mistra Staňka z Gnezna (děkana a probošta kolleje Karlovy), Mikuláše mydláře a mistra Jana z Čáslavě poručníky 14 kop platu ročního a věčného na tvrzi v Malešicích, „kteréž jsem koupil a zaplatil“. Prokopu Bervikovi (zemanu) na Malešicích půjčil kdys 40 kop; ten mu na to zastavil list na 100 kop.
[5]) Arch. praž. č. 2103. 149.

dobře známý, stál tehda ke 300 kopám. Z professorů nad jiné opravdu zámožných vidí se nám býti v mladší době mimo Skálu z Kolínce († 1617) mistr Petr Kodicillus († 1589). Tento mistr, syn sedlčanského Jana Kodexa jinak Bradáče, snad něco přinesl si z domova, však nejvíc nashromáždil si chováním dětí vyšších stavů v kolleji Andělské. Mistr jim dával byt, stravu, a k vyučování jich držíval některého studiosa nebo praeceptora českého i německého.[1]) Z peněz nastřádaných Kodicill koupil si dům a v něm dával šenkovati pro větší výdělek. Svými poklady nashromažděnými rád se chlubíval, k slavnostem školním ochotně půjčoval řetězy; při veselí mistra Pachaea v Kolíně ukázal se s řetězem okolo rukou a s mnohými prsteny na prstech; když měl v kolleji hosti, jedenkrát na pochlubu jim zlato a stříbro své, koflíky, lžíce, řetězy vykládal na stůl; příbuzná jeho, Káče Koutova, která mu šenkovala, vypravovala sousedkám o něm, „že jest znamenitě skoupý, než vondy večer vynesl měšec zlatých a potřásal jimi“, a Káče mu řekla: „Pane strejče, to jest smrt!“

Však to asi byla také jediná radost z bohatstva, že se jím mohl pochloubati; jináče mistr okusil všecky mrzutosti z bohatstva plynoucí, zvláště tu, že příbuzní se k němu tiskli, jakož sám vyznal, jen proto, „aby brali“. Byl li opravdu skoupý, nenabrali dobrou jeho vůlí mnoho, ale r. 1584 obrali ho dosti škodně, krádežně. Kodicill sám soudně stihal svého příbuzného Kouta, z té krádeže podezřelého, uváděl na něho rozličná domnění neboli „potahy“; prý Kout říkal, že mistr má klenoty v aumaře v pokoji, kde léhá, a že jsou velmi nebezpečny, prý se bojí, aby mu tam někdo vejda škody neučinil; Bacháčkovi řekl prý týž Kout, že by těch pokladů mistrových hlídati nechtěl, „poněvadž nyní do voken lezou“. A pak viděn Kout s ženou svou ráno, an jde od kolleje po příkopích a má před sebou plášť nadutý, a žena jeho putnu plnou na zádech. Také prý, když rychtář Mníšek, nenašed stop po zloději ani na zámcích ani na oknech, s Koutem mluvil, Kout se třásl, ale nepřiznal se. Kodicillus zkusil po dobrém, páče sobě ztrátu na víc než 300 kop, žádal Kouta, aby vrátil, že nic se mu nestane, že prý bohatství beztoho chová pro něho a druhé přátely. Ale Kout nic. Naposled, když mu nic nedokázali, z urážky cti žaloval mistra samého.[2])

Měl tedy bohatý Kodicillus při svých pokladech soužení, kterého jiní kollegové nepoznali. Ani onen šenk, jenž mu k ruce

---

[1]) Připomíná se, že druhdy Václav Posthumus „věrně učil tu mládež stavu městského i obou vyšších k ruce mistra Petra“. Arch. praž. č. 1122. v processu 146. Erasmus Ulrich, Praeceptor bei dem Herrn Mag. Petro Codicillo. Arch. praž. č. 2121. zápis 226.

[2]) Vše zapsáno v arch. praž. v knize č. 1121. U Kouta nalezl rychtář jen šaty po nebožce Kateřině Kodicillové, ženě mistra Jakuba, bratra Petrova, písaře městského a též bohatého. Viz zápisy v knize viniční Lib. oblig. č. 3. 74. 117.

provozován, nebyl bez mrzutostí všelijakých. Jedenkráte dokonce přišla mu Maryana šenkéřčina do kolleje prosit peřin, aby, jsouc stavu požehnaného, po lavicích se nehnětla a měla se pod čím svinouti.

Že mezi chudými příbuznými a chudým professorem byl srdečnější poměr, to viděti při Bacháčkovi. Rok co rok v hody boží dostavili se prostičtí vesňané z Nauměřic, bratr mistrův Jiří Bacháček nebo jeho žena, a podali do kolleje dáreček, byť skrovný; jednou kačku, jindy koroptvy. Roku 1610 poslala švakrová Káče i čepičku ze spratků nidrlantských, a tu sobě Bacháček ocenil za 1 kopu, patrně, aby tou měrou odplatil.[1])

Při nevalných důchodech a všelikých svízelích z coelibátu plynoucích mistři professorové mívali život zvlášť trudný, když v té samotnosti sestárli a na těle i na duchu ochabli. Dobře postihneme obraz ubohého starého professora nemocného ze soudního svědectví o Kateřině z Tulechova, která ať už z úmyslů jakýchkoli mistra Petra Kodicilla hlídala: „Chodívala k mistru, dochovala ho smrti, kdyby nebylo jí, byl by musil se v nečistotách naležeti, říkal vždycky, paní teta, neopouštějte mne, neb nemám, kdoby mne opatřil, než pán Bůh a vy, a když ho šlak porazil, chytil ji za ruku a držel, aby od něho neodcházela.“ V jiném svědectví stojí, že našla nebožtíka tak v nečistotách, až zaplakala. A opět z jiného svědectví jde, že mistr pořádkem nebyl valně opatřen ani před tím v létech jarejších; řeklať mu nějaká žena: „Pane mistře, však ste měli mlady kuchařky, a ty vám nic nepoklidily!“ Tehda mistr dal za odpověď, že se v masopustě ožení — ale zase odložil.[2])

Nemocný a umírající professor byl opravdu v rukou zaplacené hlídačky nebo mladistvého nezkušeného famula. Což trudné bylo umírání mistra Jana Chorinna (1606), jenž doktora nechtěl žádného a poslední čas i všechno jídlo zamítal.[3]) V opuštěnosti své zemřel takřka hladem. Že by kollegové nějak tvrdě kollegiáta těžce nemocného kdy byli opustili, toho nelze říci; navštěvovali nemocného ochotně, ale obratně ulehčiti, měkce, něžně posloužiti neuměli. Dojemné je umírání Bacháčkovo, účastenství kollegů při tom srdečné, ale dle našich pojmů podivné. Když se dověděli, že mistr Bacháček v kolleji krále Václava stůně „morbo desperato“, nemocí zoufalou, všickni kollegové šli k němu; bylo to 16. února r. 1612; stařeček nemohl prý dobře vyříci to, co chtěl, ale přes to přijal kollegiáty přívětivě a lahodně. Ti se dali u postele Bacháčkovy do modlení, pak zpívali zpěvy o smrtelnosti a o naději vzkříšení. Hotové requiem za živa. Dnes by nemocný se tím zpěvem jen ustrašil. Když se nazpívali, prosil je laskavě, aby se neunavo-

[1]) Rukop. univ. A. 34. 180.
[2]) Arch. pražský č. 1122. Zápis 146.
[3]) Diplomatář musejní. Opis 1606.

vali. Snad chtěl míti pokoj. Dali mu tedy dobrou noc a šli; podal každému ruky a přál dobré noci. V sedmou hodinu noční potom přiběhl posel do Karolina, že Bacháček již nemluví. I šli kollegové zase k němu. Jim takřka na očích tiše usnul. [1])

Po smrti professorově první práce kollegů byla, že spečetili jeho svršky a stateček, aby v prázdnější chvíli mohli ho popsati a spočísti. Chtěla-li hlídačka bráti, musila si pospíšiti. Ustranila-li v čas, bylo pak s ní nesnadné pořízení. Když r. 1602 mistři povolali hlídačku nebožce Bystřického, zlatnici Dornu, stran nějakých peněz, které scházely: zlatnice tvrdila, že nebožtík mohl se svým činiti, co se mu líbilo, a dáti, komu se líbilo. Vyhrožovali jí, ale není psáno, že by něco byli vyhrozili. [2])

Cennější svršky mistra Skály z Kolínce roztratily se dřív, nežli umírající vypustil duši. Umřel v kolleji Václavově 10. srpna r. 1617 dle udání kuchařky hlídačky v osmou hodinu na celém orloji. Zatím pedellus z rozkazu mistrů vyzvěděl, že kuchařka v pokoji, kde Skála stonal, shasila světlo v třetí hodinu, z čehož souditi, že již umřel v tu hodinu, a ne v osmou; do osmé hodiny vynášelo se to, co neodneseno za nemoci nebožcovy. Byli svědkové, že hlídačka odnášela, vypravováno, že má spolky v tom „s ňákými jinými“. Famulus Skálův donesl mistrům, že v sobotu potkal pacholka doktora Borboniova, an odnášel truhličku asi loketní, a že „jest byla obtížní“. Mistři svolali si veškeré obyvatelstvo Skálovy kolleje. Pokojníci vysvědčovali, že Lida kuchařka (prý z rozkazu Borboniova) nikoho k umírajícímu nepouštěla, mnoho peněz měla, i žákům dávala. Lida pak sama oznámila, že dr. Borbonius peníze Skálovy ve dvou truhlicích vyvezl. [3])

Nazejtří po smrti Skálově přinesl Borbonius a Hunczelius, měšťané, zapečetěný Skálův kšaft do university, aby tu byl publikován. V kšaftě poznali mistři ujmu svou, ale prve než uradili se, mají li se kšaftu vzepříti, už tu byl rozkaz od vlády, aby kšaft i inventář věcí Skálových byl zaslán do komory královské. Patrno, že se o bohatství zesnulého mistra rozhlásilo, a komora chtěla jednak také míti podíl v dědictví, a jednak mocní katolíci při vládě chtěli protestantské škole ublížiti. Ale mistři snesli se podati komoře opis kšaftu a vzkázali, že inventovati není co, poněvadž všecko už za živobytí Skálova — odneseno. [4]) Důvěrníkům kšaftu, Borboniovi a Hunczeliovi, mistři oznámili, že kšaftu Skálova nepotvrdí jináče, leč vydají 300 kop „od konfirmací“, vrátí knihy, jež Skála odnesl z bibliotheky, a darují pro památku něketrou knihu do bibliotheky. [5])

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 367.
[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 188.
[3]) Arch. univ. A. 14. a. 55. 56.
[4]) Arch. univ. A. 14. a. 58. 60.
[5]) Tamže 62.

Kterak strana stranu spokojila, psáno není, ale to zajisté víme, že s komorou královskou o kšaft Skálův byl boj tuhý. Šlo o princip. Komora hleděla k pozůstalosti Skálově jako k odúmrti, tedy tak, jakoby Skála ani žádný jiný mistr kollejní neměl práva kšaftovati; čeho po sobě zanechá, jakoby náleželo komoře právem odúmrti. Proti té nespravedlivosti mistři bránili se. Dne 19. září 1617 dopsali komoře listem dosti prudkým, že lidé učení ve všech akademiích mají svobodu kšaftovati neboli říditi o svém jmění, ostatně mistři karolinští že slušejí pod stavy a defensory a ne komoru královskou.[1]) Zajisté, že se komoráti, jimž byl na čele povědomý Vilém Slavata z Chlumu, hned nezalekli. Mistrům bylo útok na své právo odrážeti dále. V listopadu téhož roku shánějí obšírnější důvody svého kšaftovního práva a podávají je svým protivníkům.

Těch důvodů si všimneme. Osvětlují otázku výborně. První, že všecky university to právo mají; že Pražská universí založena dle Pařížské a Bononské, a tam to jest vždy; že Lipská jest jako kolonie Pražské školy, jako dcera, a tam tu svobodu mají; že to starodávný zvyk; králové to právo stvrdili (tu mínili bezpochyby privilegium Vladislavovo z r. 1513 o nápadu po mistřích v kolleji, de non confisandis bonis collegiatorum);[2]) v dalších důvodech kladli to, že studiosův kšafty mistři potvrzují, nad to tedy že mohou sami kšaftovati; privilegia toho nebrání výslovně nikde; svobodní lidé (liberae personae) kšaftovati mohou, proč by měli professores v tom servi býti? Žádny rozumný a šlechetný studiosus do takové poddanské, otrocké akademie by se nechtěl dáti, kdyžby po svých rodičích měl tu o své patrimonium (dědictví) přicházeti; kdoby chtěl při vyučování jiných tesklivou práci vésti, kdyby ani té knížky chudému žáku nemohl odkázati? Taková nesvoboda (servitus) byla by potupou tomuto království v jiných zemích, a konečně: když i kněží kšaftují, proč by neměli mistři?

Professorové napočítali sobě těch důvodů dvanácte;[3]) nechť se logicky seschnou i v menší počet, to jisto, že každého spravedlivého přesvědčují. Komorní pány na konec buď přesvědčily také, nebo defensorové protestantští donutili Slavatu a komoráty, aby university zanechali stran odúmrti na pokoji.

Než kšaft zesnulého došel v universitě svého zákonného publikování a stvrzení a tudy i provedení, professorové zatím pilně pátrali a počítali, zůstal-li nebožtík něčím universitě nebo kolleji povinen, aby v čas mohli se s dluhem přihlásiti a na pozůstalosti, ať dle kšaftu padla komukoli, se hojiti.

Zatím ovšem konány přípravy k pohřbu, jenž obyčejně vykonán již nazejtří po smrti. První bylo, že rektor, časem i pro-

---

[1]) Tamže 369.
[2]) Arch. zem. Oecon. 14. 477.
[3]) Arch. univ. A. 14. a. 375.

rektor nebo děkan oznámili velikou ohláškou neb intimací o smrti svého kollegy a zvali k pohřbu všecku universí. Intimace posmrtné mívají obyčejně zvuk srdečný a ovšem, jakož zvyk doby tehdejší, nespoří slovy, chválami začasté až i nabubřelými. Obyčejně se velebí výbornost professorova v tom onom předmětě. Když r. 1585 (17. květ.) Václav Zelotin z Krásné Hory (a Formoso Monte), lékař, zesnul, mistr Chorinnus v intimaci nade všecko vychvaloval nebožcovu mathematiku.[1]) Někdy vyskytne se v intimací i kus životopisu zesnulého professora. Prorektor Kampanus oznamuje roku 1613 (v listopadu) o smrti Paeonia, uvedl i tu drobnost o poměru svém k nebožci, že si ho, stav se r. 1603 professorem, z mnohých vybral za famula, že ho měl rád; přičinil i to, že při zkoušce bakalářské mezi 61 čekanci nebožtík r. 1605 obdržel druhé místo.[2]) Když umřel Petr Kodicillus r. 1589, ohlášku o pohřbu prorektor Bydžovský psal, a schválně jsme hledali, zmínil-li se při životopise nebo činnosti mistrově také o povědomém vypuštění svátku Husova z kalendáře, čímž mistr od souvěkovců malou získal chválu. Ale v ohlášce nic toho. Prorektor chválí osobu kollegovu jakožto obětivou, horlivou a loučí se s ním slovy poetnými konče: Vale etiam, atque etiam![3])

Podotknouti jest, že rektor jak o smrti svých kollegův, stejně tak oznamoval, i když umřel někdo, jenž býval kdys professorem v universitě, ba leckdy srdečnou a vzletnou intimací poctil i památku kteréhokoli muže, jenž pouhým svým gradem mistrským nebo bakalářským měl vztah k universitě. Takž pro příklad rektor Matěj Dvorský (Kurius) z Hájku roku 1576 a kromě něho i prorektor Marek Bydžovský oznamují smrt městského písaře mistra Jakuba Kodicilla z Tulechova, jenž býval kdys professorem[4]) — „professor et medicus in academia“ dle slov básníkových.[5]) Šumné intimace psány, když umřel r. 1566 mistr Kolín, jenž býval řecký a latinský professor; stejně tak, když roku 1575 zesnul Šimon Proxenus ze Sudetu, poeta, rady císařské orator a jindy professor latinský a řecký v universitě. O něm pěkně Petr Kodicillus napsal v ohlášce, že snažíval se všem prospívati, nikomu neškoditi. Byl prý zván do služeb dvorských, ale nešel, spokojiv se raději losem prostředním (mediocri sorte), jen když mohl zůstati doma mezi svými.[6])

O mistru Tomáši Husineckém Vodňanském, bývalém professoru a pak měšťanu pražském roku 1582 zemřelém, ohláška dí, že byl lékař při léčbě ne nešťastný, a chválí mu, že v městě pozůstal, když

[1]) Arch. univ. A. 17. IV. 232.
[2]) Programmata Jičínského; při r. 1613.
[3]) Arch. univ. A. 17. IV. 170. Tisk v mus. 49. C. 15. Zve „in aedes ipsius in Nova urbe Pragensi“.
[4]) Rukopis „Z Dobřenských“ v bibl. Strahov.
[5]) Arch. univ. A. 17. IV. 225.
[6]) Bibl. Lobkovická v Praze. Collectan. Bydžovský 181.

jiní moru utekli. Nebožci mistru Jindřichovi Dvorskému (Kuriovi) z Helfenburka, opatu slovanskému, prve professoru i rektoru, děkan Khernerus r. 1582 (Dvorský † 15. září) věnuje chválu, ač nedovede potlačiti poznámku, že byl „staré víry“ (antiquae religionis). [1]) Že také Pavlu Kristianovi z Koldína r. 1589 a rok potom i mistru Matěji Bydžovskému z Aventina universí psala vzletné vzpomínky pohřební, toť samo zřejmo, professorovali oba v škole, než se stali předními písaři či kancléři, a nebyli na kathedře z posledních. [2]) Ba, i když r. 1557 zemřel Mikuláš Šud, jenž vystoupiv z professury mathematické, tuhé měl hádky s bývalými kolegy o vydávání kalendářů, pustiv kyselosti a zlosti stranou, děkan Jakub Kodicill zval pěknou intimací všecku universí k pohřbu a chválil v ní nebožtíka slovy mnohými. Dovídáme se i toho, že Šud byl těla lvího; prospěl prý velmi mnoho tím, že předpovídáním zkázy odvracoval vůli těch, kteří chtěli se do zkázy řítiti. Konec ohlášky je v těchto zajímavých slovech (na česko vyložených): „Když žil i mimo akademii, býval k studentům přívětivý, rád s nimi sděluje učení mathematické; byl k žákům také štědrý. Modleme se, aby Bůh vzbudil vtip k učení se mathematickému a téže vědě aby dal schopné professory.“ [3])

Spolu s ohláškou pohřební, nejhustěji však teprv po vykonaném pohřbu, vyrojilo se všelikých básní latinských buď psaných jen, buď potom tištěných, skládaných od professorův i od jiných veršovců. Hromada básní na příklad tištěna na čest mistra Petra Kodicilla r. 1589 pod titulem Exequiae; přispěl verši mimo jiné i Adam Hradištský, mistr a medik, Tomáš Mitis, Jan Khernerus. A jiný svazek veršů na smrt téhož Kodicilla uspořádal a svým nákladem vydal Martin Bacháček; do sborníku, jenž měl jméno Epitaphia, přispěli Bacháčkovi i cizí veršovci, nějaký Sasík z Perna, mistr Bergius z akademie Altďorfské Norimbergensium, jiný ex academia Julia (Helmstedtské); jeden ze Šafhuz (Scaphusia). [4]) Pod titulem Tumulus roku 1606 shromáždilo se koliks vzletných básní na smrt mistra Jana Chorinna, rodáka z České Třebové, jenž umřel 2. máje řečeného roku. [5]) Epicedia domino Laurentio Benedicto Nudožerino Pannonio (4. června 1615) s předmluvou mistra Kampana obsahuje celý snopek veršů na chválu zesnulého professora Slováka; jsou tu verše Jiřího Šultysa, Jakuba Žabonia, Kampanovy, Troilovy. Tento uvádí o stydlivosti Nudožerského: Quanta fuit casto vita pudore nitens —

I na smrt mistra Šimona Skály, jenž byl za živa tuze škorpivý, shrnulo se v svazeček dosti veršovaných žalů a všelikých

---

[1]) To vše a víc jiných oznámení viz v arch. univ. A. 17. IV. 226. 227.
[2]) Tamže 240 241.
[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Collect. Bydžovsk. 119. Jiná intimace fol. 98.
[4]) Bibl. mus. 49. C. 15. č. 4. č. 5. Akademie Helmstedtská založena od brunšvického Julia r. 1575. Naše byla s ní v dobrém spojení.
[5]) Tamže č. 23.

pochval. Zaveršoval si Kampanus (přeochotný vždy), Troilus, Žabonius, Šultys, Jiří Berger z Grinberka, Sictor, Florian Aegidii, Spira, Jaroslav Megalinaeus Bučinus. Čtyři poslední byli ze škol venkovských. V básni Bergerově čte se o Skálovi i toto: „Felix, quem non fraus vitae de tramite recto tarda nec invidiae flectere culpa potest.“[1]) Šťasten, jejž ošemetnost života ani váhavá vina závisti nedovede zvrátiti od cesty přímé. Básník jistě nemínil tím nebožtíka, na něhož se ta slova dobře nehodí, uštipovati.

Srdečně zní verše Šimona Proxena, jež napsal roku 1557 na smrt Jana Hortensia:

Chare senex et fama scholae celeberrima nostrae,
Condis in exiguo corpus inerme loco,
Pro meritis gratamur quisque salutem,
Quorum tu vivens ceu pater alter eras.[2])

Vzácný starče, slávo školy naší nejslavnější, ukrýváš do skrovného místa tělo se bezbranné, pro zásluhy přejeme tobě klidu kde kdo, jimž jsi za živa býval otcem druhým.

V pohrobních básních i skrze bombast a šumné slovo leckdy vidíš až do srdce; zhusta se dovídáš o vlastnostech nebožcových, o jeho zásluhách; někdy také zamyslíš se nad básníkem samým; na příklad když sedmdesáti a šestiletý básník Tomáš Mitis napíše r. 1590 o smrti Jana Fortia Kouřimana, professora hebrejštiny sedmdesáti a tříletého, že umřel záhy. Je znáti, jak se sám bál smrti, která ho sklátila rok potom.[3])

Pohřeb kollegiáté kollegovi důstojný strojívali. Tělu připraven na věčné odpočívání obyčejně sklípek při chrámečku Božího těla, ale naskytují se zprávy, že professor byl pochován také jinde. Na příklad u sv. Havla, kdež r. 1512 pochovali kollegiáta Michala ze Stráže a rok potom Václava Pacovského; nebo v kapli Betlémské, kamž pochovali Skálu; ovšem Betlém náležel universitě, a chrám sv. Havla byl soused Karlovy kolleje. Přál-li sobě zvěčnělý mistr ležeti v kostele zhola cizím, přání vyplněno. Takž Petr Kodicillus pochován (1589) u sv. Štěpána Většího podle bratra Jakuba;[4]) mistr Václav Zelotin (1585) v Podskalí u sv. Vojtěcha podle svých rodičův.[5])

Chtěl-li mistr Jan Chorinnus Boemotrebovinus, senior kolleje Karlovy, ležeti ne v kapli ve sklípku, ale jako jiní sprostnější na hřbitově, mistři po jeho smrti 2. máje 1606 usnesli se, aby k za-

---

[1]) Tamže č. 57.
[2]) Arch. univ. A. 17. IV. 220.
[3]) Arch. univ. A. 17. IV. 242.
[4]) Monum. univ. Prag. III. 195. Tři Kodicillové položeni u oltáře hlavního na stranu evangelia. Eckert. Posvát. mist. II. 109.
[5]) Bydžovský; Rudolphus rex. Opis v univ. knih. 76.

mezení pomluvy (ad vitandam calumniam) pochován byl k jiným professorům přece.[1])

Professora pro poctivost jeho a vysokého učení konšelé staroměstští, purkmistr, primas k hrobu provázeli obyčejně; r. 1557 při pohřbu mistra Jana Hortensia byli konšelé všech tří měst Pražských.[2]) O slavném průvodě mistři graduovaní nebo bakaláři, vybraní z učitelů pražských škol latinských, byli povinni professora k hrobu donésti. Když r. 1617 mistr Jiří Bergerus, rektor od sv. Jindřicha, mistr Samuel Sabbatecius Měřínský, rektor malostranský, a mistr Jakub Včelinus, rektor haštalský, nechtěli mrtvého professora Skálu nésti do Betléma k pohřbu, vymlouvajíce se, že jsou mdlí a neduživí, odsouzeni jsou od rektora universitatis všickni k pokutě jedné kopy grošů.[3])

Pohřeb mistra Bystřického roku 1603 stál 29 kop a několik grošů nad to. Vydány za kment 2 kopy, za půl štuky mochejru také tolik; za 50 grošů koupen karmazin na karkuli nebožtíkovi, z osmi loket sukna ušita mu sukně, tkaničkami premovaná, poduška pod hlavou ušita mu také z dražší látky karmazinové; za ty látky, šití a malování erbů vydáno nad 4 kopy. Truhla stála kopu a 42 groše, 2 denáry. Něco utraceno za svíce a víno, neboť zvykem tehdejším mistři musili hosti pohřebné ctíti vínem; od mar a od příkrovu dáno po 6 groších, hrobníku 26 grošů; zvoníku týnskému 45 grošů, zvoníkům svatohavelskému, michalskému, jilskému, na Louži,[4]) betlémskému, martinskému, mikulášskému a václavskému dáno od 3 grošů po 42 grošů. Zvonilo se tedy o pohřbu mistra Bystřického při devíti kostelích.[5])

Pohřeb mistra Štěpána Ambrosii Kladrubského roku 1609 († 7. února) byl lacinější: všecek stál 16 kop 32 groše. Několik málo denárů vydáno od mytí těla, prkna k truhle stála 5 grošů a denár, truhlář vzal od díla 30 grošů 3 denáry; 16 loket mochejru koupeno za 3 kopy, nálepky (svíčky) stály také některý groš, tiskaři Sessiovi od vytištění epitaphia dána 1 kopa 50 grošů, tovaryšům jeho na zpropití, „že v noci dělali“, dáno 17 grošů, za 12 knih papíru neboli tři sta exemplárů dáno 48 grošů, compositori od componování epitaphium Janu Sessiovi 48 grošů; hostina po pohřbu (convivium post defunctionem) i s vínem stála 2 kopy 53 groše, hrobník obdržel 40 grošů, tři zvoníci zvonili za 30 až 40 grošů. Do útrat pohřebních mistři započítali mapu Hondii

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 15. 328.

[2]) Monum. univ. Prag. I. 2. 364.

[3]) Arch. univ. A. 14. a. 57. 58.

[4]) Panna Maria na Louži, ad lacum, byl kostelík, asi tu, kde stojí teď zahrádka paláce Klamova.

[5]) Arch. zem. Oeconom. 14. 197.

(Hondius, Jošt Hondt)[1]) cenou 1 kopy 15 grošů, kteráž darována přísežnému písaři, když byl sepsal věci nebožcovy, a groš od pečetění jeho pokoje.[2])

Útraty pohřebné platily se z pozůstalosti professorovy; proto také přikládány obyčejně hned k inventáři jeho svrškův a peněz. Na příklad stojí psáno r. 1606 při inventáři professora Gotsmana, jenž po sobě zanechal 8 dukátů, 40 tolarů, 4 šedesátníky a za 34 kopy dudků a českých grošů, několik prstenů, že náklad na funus byl ve 20 kopách 14 groších a 4 denárech.[3]) S touto výlohou a s dluhy, jichž po sobě zesnulý zanechal v universitních úřadech, mistři očekávali dědice, aby prve zaplatil a pak vzal, co mu dle kšaftu nebožcova náleží. Po smrti Bacháčkově přišed bratr jeho Jiří do kolleje ptal se kšaftu; když mu oznámeno, že umřel mistr bez kšaftu, prohlásil se Jiří se sestrami za dědice. Z usnesení senatu Huber odvětil venkovanovi z Nauměřic, že proti dědění mistři nic nenamítají, ale chce li děditi, musí platiti dluhy; peněz prý zanechal nebožtík málo, dluhů však mnoho.[4]) Kterak se porovnali, nevíme.

Když r. 1609 professor Kladrubský zemřel, zapsáno, že bratří z Kladrub si pro věci přišli a dluhy zaplatili.[5]) Nějak divně mistři zachovali se stran dědictví Vavřince Nudožerského; strýc (patruus) nebožce professorův Jonáš Benedicti Nudožerinus, měšťan z Prešova (Eperiensis), psaním po poslu z daleka vzkázal, že se táhne k statku synovcovu; mistři mu chtěli v odvet vzkázati, že se hlásí pozdě, ale nevzkázali nic, poněvadž doručitel listu nechtěl čekati.[6])

Nedovedli-li mistři kšaft zesnulého kollegy s dluhy jeho nikterak porovnati, vzepřeli se kšaftu, a nastal s příbuznými nebožtíkovými čili s nápadníky pozůstalého dědictví soud. Na příklad v létech 1585—1589 zapsáno v pamětech o třech odporech kšaftovních! Sotva že v pátek po neděli Jubilate (17. května 1585) umřel mistr Václav Zelotin, obojího umění lékař a professor, a v sobotu nazejtří pochován, měšťan Holub a dvě sestry Zelotinovy hlásily se ke kšaftu; mistři ho secundum ritum laudabilem (po chvalitebném řádu) složili, ale hned oznámili, že nebožtík zůstává peněz sirotčích 29 kop 31 groš a že má za sebou knihu Theatrum

[1]) Jošt Hondt starší naroz. 1563 ve Flandrech ve vsi Wackene, převzal od Mercatora měděné desky map a vydával je od r. 1606 téměř rok co rok. Zemř. 1611 zanechav dva syny též kartografy a vydavatele atlantů. Metelka v Č. Č. Mus. 1892. 175.

[2]) Arch. univ. A. 34. 89.

[3]) Arch. zem. Oeconom. 18. 335.

[4]) Arch. univ. A. 13. b. 203.

[5]) Arch. univ. A. 34. 89.

[6]) Arch. univ. 17. A. VI. 136. Též něco v kusých listech Oeconomik č. 20 v témž archivě.

vitae humanae; pak v následující poradě mistři uložili proboštu Bystřickému, aby zdvihl odpor kšaftu, mezitím aby se všecko vyhledalo, co mistr buď stran peněz kaple Betlémské, buď kolleje Nazaretské, buď sirotčích peněz či kuchyňských za sebou zdržel; v první ráz vyšetřeno, že za mistrem zůstalo též 14 kop, které vzal od hrobu mladého Valdštýna v kapli Betlémské. Také usneseno radu o to vzíti s Pavlem z Koldína a s Ropalem, právními přátely.[1])

Druhý v onen čas spor byl o kšaft mistra Jana Krispa (Crispa) Pražského († 1586). Soudila se sestra nebožtíkova Anna Skřehovcova s mistrem Markem Bydžovským z Florentina, zástupcem kolleje Veliké. Sestra vlastně začala naříkati již v tu první chvíli, když všedši do kolleje, nalezla mrtvého mistra před pokojem, a pokoj zapečetěný. Na soud o kšaft dala se r. 1586 nejprv před právem rektorovým. Mistr Marek pořád chtěl, aby pře i kšaft podány byly konšelům na rozhodnutí; Pavel z Koldína zase smiřoval obě strany; určen již den k přátelskému porovnání, a když se smluviti nemohly, žalováno až u císaře jednou i podruhé. I ten nařídil, aby se po dobrém srovnali.[2])

Třetí spor vznikl roku 1589 o domy zemřelého mistra Petra Kodicilla z Tulechova, k nimž učinila v soudě připověď Kateřina z Tulechova, manželka Václava Rožnovského; byla mistru Petrovi strejnou, ač on sám toho příbuzenství mnoho necenil; vypravujeť v soudě Jan, pedellus universitní, že mu pan mistr Petr příbuzenství s Kateřinou vykládal „starým příslovím, naše kráva z jejich louže se napila, přátely nejsme, než aby braly“.[3]) Mistři s paní posléz smluvili se; i první dva případy urovnány po dobrém.

Když professor uložen v prach země, buď kollegové, buď příbuzní a dědicové pečovali o kamennou tabuli hrobovou na stálou pamět nebožtíkovu. Na kameni mramorném zevrubně vyryty všecky tituly zesnulého, stáří, den smrti a rok, nešetřeno chválou, někdy i verše přidány, a měl-li zesnulý mistr přídomek, vryt na tabuli kamennou též erb jeho, a nebylo-li erbu, tedy aspoň nějaký znak, erbu podobný.

Na příklad na náhrobníku bývalého professora Šimona Proxena ze Sudetu v kapli Božího těla četlo se, že byl philosophus, orator, poeta, mathematicus, juris doctor a znatel jazyka řeckého a latinského, italského, francouzského, českého, německého; že byl appellační rada císařův a že v květu věku jeho smrt ho vyrvala očím lidí, ale ne z jich paměti. Pod erbem vyryto, že pomník ten strýci svému postaviti dali Jiří, medicinae doctor, a Daniel Mathiassius

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 51. 52.

[2]) Arch. praž. č. 1054. Z jednoho svědectví jde, že vlastní otec mistra Krispa slul Benedikt Kučera, matka Marta; otec byl měšťan staroměstský.

[3]) Arch. praž. č. 1122. Pře 146.

oba ze Sudetu. Na konci životopisná čísla. Kámen byl mramorový 7 stop zdélí, 3 stopy zšíří.[1])

Na tabuli mistra Jana Chorinna, probošta kolleje Všech Svatých († 1606), mistři kollegové dali vyryti, že byl filosof velmi břitký, básník vtipný. Přidáno dvojverší s přáním, aby jemu země byla lehka. Kámen byl z mramoru červeného jen 4 stopy dlouhý, stopu široký (palce nepočítajíc).

Na tabuli professora Ondřeje Mitisky nápis začíná se hrou slovní: Mitissimo viro domino m. Andr. Mitiskoni — Mitisko bude snad po česku Tichava, tedy Tichavovi veletichému. V znaku pod nápisem zříti na vysokém podstavci malinký globus. Dvě ruce ho drží.

Velikou nádhernou tabuli měl mistr Adam Bystřický z Bochova. V nápise (1602) vypravuje se, že Charitky truchlí nad otcem rektorem, akademia nechť s Musami pláče. Epitaf mistra Trojana (5 stop dlouhý, 2 stopy široký) roku 1604 uvádí, že byl nebožtík professor třikrát rektorem; zemřel „in augusto"; a toho slova (augustus — vznešený, velebný) chytil se básník náhrobních distich:

„Augusti nona augusto Trojanus in axe
laeta ter augustae munera sedis habet.
Haec demum vita est, quam vixerat ante, laborum
plena suoque gravis pondere vita fuit."

Což v českém hlaholu: Dne devátého srpna Trojan zaujímá místo sídla trojblaženého jako úděl radostný na velebné ose nebeské. Toť teprve jest život, ten, který dříve žil, byl život plný strasti a břemene těžkého.

Na konec všimněme si v kapli Božího těla ještě náhrobníku mistra Bacháčka z Nauměřic; byl z červeného mramoru 6 stop vysoký 3 stopy široký, kolem na obrubě vyryto jméno a datum smrti (17. únor 1612), v prostřed kamene vyryto, že byl dvakrát proboštem, čtyřikrát děkanem a patnáctkrát že nesl břemeno rektorské;[2]) poetný verš na konec praví, že Bacháček, jenž byl dobře znám vysokým i nízkým, spočine tělem svým tuto v zemi, duchem svým že bude v stěžejích nebeských.[3])

Šimon Skála z Kolínce, jenž odpočíval v kapli Betlémské, měl na tabuli kamenné s nápisem erb s dvěma růžema a ptákem, jehož krk šípem prostřelený (1617).[4])

* * *

[1]) Popis těch a jiných kamenů i s hrubým vyobrazením erbů hledej v knize univ. arch. A. 17. IV. 835. atd. Něco toho (bez erbu) je také v Schallerovi. Prag. Neustadt.

[2]) Bezpečně o rektorátě jeho víme jen dvanáctkrát.

[3]) Arch. univ. A. 17. IV. 841.

[4]) Arch. univ. A. 17. IV. 857.

Obraz o tom, jak žili v XVI. věku professorové v kolleji jesuitské u sv. Klementa v Praze, nemůže býti tak pestře malován jako při professorech karolinských. Již proto ne, že professorové jesuitští byli klerikové onoho řádu, jenž ad majorem Dei gloriam a na sesílení církve katolické dlouholetým snažíval se vychováním zdusiti, zmrtviti v každém členu svém veškeru individualitu dokonale; všickni a jedenkaždý stali se živým prostředkem k jednomu cíli, vše se neslo, směřovalo k mohutnému, silnému celku stejně jako při vojště,[1]) v němž jednotlivec mizí pro celek.

Z nejdůležitějších bojovných prostředků jesuitských proti jinověrcům byla škola. „Scholae sunt spes ecclesiae", to bylo přesvědčení jesuitů od prvopočátku.[2]) Proto již praktický zakladatel řádu vzal školství do svého programu. Jesuité stali se předními učiteli v katolické církvi, vychovávali světské lidí i duchovní, ovšem vždy na ten konec, aby i z nich zase byli horliví zastánci katolické církve; při tom byli jesuité u výchově trpěliví; když nebylo lze, netoužili viděti zralého ovoce hned, nýbrž vychovávali, až si vychovali novou generaci bojovníků a pomocníků zvláště z vrstev mocných, šlechtických.

Jako každá lidská instituce i školství jesuitské mělo své skrovné začátky, v nichž snažilo se o nejlepší cesty; svůj květ a vrchol; svůj úpadek. U věku humanistickém v XVI. věku bylo školství jesuitů moderní. V školství, aby bylo s nesnadný úkol svůj, snažili se řídící jesuité velmi horlivě o vychování dobrých učitelů. O výchově kandidátů jesuitských jest položiti stručné slovo.[3]) Poznáme z něho kvalifikaci jesuitských professorův.

Jesuité vybírali si nadané mladíky; než koho přijali v noviciát, zkoušeli ho, zpytovali ho. V noviciátě rok první nevzdělával se literně, žil jen mortifikaci, cvičení duchovnímu, umrtvoval svou vůli; v druhém roce posílali ho do škol časem, aby učil katechismu. Průměrně bývalo novicům hotovým 18, 20 let. Po složení prostých slibů nastalo kandidátovi studium humanitní, filologické, které mohlo trvati rok, dvě léta. Kandidát jesuitský stal se scholastikem (scholasticus approbatus), sedal v rhetorice, učil se v literatuře římské a poněkud i řecké, čítal výklady klassiků, Cicerona i Quintiliana a doučoval se soukromě; vedle toho takový klerik i sám v nižší škole gymnasijní, bylo-li potřebí, učíval, zova se proto magistrem.

Dokonav studia humanitní, scholasticus frater poslán na dvě nebo na tři léta do studií filosofských; studoval logiku, fysiku, metafysiku, po jichž vyplnění stal se jesuita na kolik let učitelem

---

[1]) Quick-Foustka. Reformátoři vychovatelští 54.

[2]) Braunsberger. Canisii epist. I. 562.

[3]) Obšírněji Winter v Církev. život. Paulsen. Gesch. d. gelehr. Unterr. I. 2. 384 a násl.

v kolleji; učíval na gymnasii, ale zároveň vzdělával se dál. V těch pomocnících, koadjutorech, byl znamenitý počet učícího personálu jesuitského. Kdo byl dle uznání vyšších ne mnoho nadán, zůstával již na tom stupni jakožto magister perpetuus. Jiným nastalo studium theologie, kteréž trvalo čtyři i více let. K těm létům jest přičísti také čas, v němž jesuita snažil se dosíci gradů akademických.

Kdo byl málo nadán, užil zkráceného studia theologického a zůstával potom v službě zpovědlní a kazatelské. Po vysvěcení na kněze, k čemuž jesuita v pozdějších dobách sotva před svým třicátým rokem dospěl, nastala poslední probace a slavné sliby, k nimž připouštěni buď jen nejvzdělanější členové řádu nebo ti, při nichž osvědčena nějaká zvláštní schopnost řádu všemu prospěšná.[1]) Jesuitský člen buď jako professus se všemi sliby či bez nich jakožto koadjutor spiritualis dle rozhodnutí svých představených posílán do vysokých škol, kde učil v humaniorech, filosofii, theologii. Uměl všecko, stačiti měl ke všemu. To byl účel výchovy v societě, aby člen hodil se ke všemu, aby byl všestranně vzdělaný. Kdož měli u jesuitů vládu v rukou, nedopouštěli, aby vychovávaný člen jevil nějakou znamenitější k něčemu zálibu, ale sami bystře pozorovali, k čemu se hodí, a takž bez jeho přání, kteréhož beztoho vyjádřiti nesměl, jako by řízením božím určovali ho k tomu, kde mohl řádu nejlépe prospívati. Jest tou příčinou domluvný list Jana de Victoria, rektora vídeňského, v němž r. 1558 radí se Kanisiovi, provinciálovi, aby člena Pavla Hoffaea, dobře vzdělaného v theologii, zanechal při professuře akademické, neboť prý má ingenium a víc může svésti při vysoké škole nežli v domácích starostech jiných.[2]) Týž Hoffaeus stal se roku řečeného rektorem v Praze.

Vzdělání k professuře filosofské a theologické, kteréž bralo se ruku v ruce s vychováním i pro všecky jiné účely řádové, kandidát jesuitský mohl nabývati v kterékoli kolleji. Elitu svého členstva však jesuité vychovávali od r. 1552 v collegium Germanicum v Římě, do něhož posíláni mladíci, vybraní z krajin zaalpských; z Němec i z Moravy a Slez a (do r. 1584) také z Čech.[3]) Kollej Germánská založena popudem samého Ignácia z Loyoly; chtěl, aby ve vzorné škole vychováni byli k cílům jesuitským vzorní zápasníci pro katolickou a jesuitskou věc. Odtud vycházeli nejprudší bojovníci; z Germánské kolleje římské hned z prvního poslání vrátili se první čeští jesuité Šturm a Hostounský, v antireformaci protestantů trpce zapsaní; z moravských germa-

[1]) Monum. Germ. paedag. Pachtler I. 87. Naříz. kongreg. 1615.
[2]) Braunsberger. Canisii epist. II. 313.
[3]) Borový. Akta kons. 758.—760. Bullou Řehoře XIII. 1573 dána Germanicum nová statuta, jimiž Čechové vyloučeni. Ale dostávali se sem přece dispensí a protekcí. Navrátil v Gollově Čes. Časop. Histor. IV. 120.

niků stačí připomenouti Stanislava Pavlovského, biskupa olomouckého, jesuitům v snahách podobného.

Hlubší vzdělání v Římě provázeno bylo tím úmyslem, aby rodáci čeští, až se vrátí do Čech, byli tak pevni a spolehlivi, že se ničím nedají svésti od účelů jesuitských. Je to zřejmo při Šturmovi svrchu psaném. Roku 1558 psal si o něho Kanisius, aby jižjiž byl do Prahy poslán; českého jesuitu že čekají tu toužebně. A v Římě otáleli; zřejmě vysvítá z listů, že jest strach o ty Čechy, aby nepodlehli nátlaku doma; prý Šturmius z nich mortificatissimus (umrtven nejvíc) a přece druhdy s poslušností jeho jsou obtíže.[1])

Lze tedy vzíti za bezpochybnou pravdu, že jesuitští professorové, kteří působili v Pražské akademii na kathedře vyššího učení (o nižší kathedře gymnasijní nemluvíme), k své úloze byli vzděláni dokonale. Ujma vysoké školy bývala asi jen v tom, že se jich někdy nedostávalo. Generál řádu Lainius, zajisté po dobré zkušenosti, roku 1564 nařídil, aby nejmenší kollej držela v sobě aspoň 20 sociů jesuitských, z nichž čtyři aby byli učitelé klassičtí, tři kněží na církevní práce, sedm scholastiků, šest bratří na nízké služby. Která kollej měla míti plné gymnasium, té kázal Lainius 30 osob jesuitských, díl na učení, díl na duchovní správu a jiné práce nutné; při které kolleji mělo býti učení filosofické, té určoval generál 50 osob; kde chtěli míti učení theologické, tu mělo sloužiti celkem aspoň 70 jesuitských sociův. A v Praze, kde jesuité snažili se o rhetoriku, filosofii a theologii, ani r. 1559 nebylo víc sociů nežli dvanáct, z nichž tři kněží! Ti měli na sobě povinnost zastávati mnohá kázání, bohoslužby hojné, školu gymnasijní, učení akademické a domácí hospodářství, čištění, vaření, dohledy v konviktě. Rektor Hoffaeus r. 1561 píše do Říma Lainiovi o mnohosti práce, kterou přední členové pražští na sobě mají: téhož kněze viděti jest, an ráno káže k lidu i na Hradě k vznešeným osobám, pak když s Hradu sešel, viděti ho, an ve škole vážné vědy vykládá, po té hned béře se do nejnižší třídy a učí maličké, brzy potom pomáhá kuchařovi v kuchyni, ministrovi v jídelně, vrátnému u dveří.[2]) K tomu ještě slušno dodati, že pobožnosti řeholní při témž členovi řádovém zabíraly nikoli nepatrný čas, a kromě toho měl se professor do školy připravovati. Jest věru otázka, mohl-li člověk, byť nejpilnější, nejčilejší, všecko to bez chyby a mdloby zastati?

A zastal-li přec, kdy pak se mohl věnovati, jsa professorem vysoké školy, vážnému vyššímu i hlubšímu studium? Věříme-li

---

[1]) Braunsberger. Canis. epist. II. 307. 531.

[2]) Schmidl. Hist. S. J. I. 151. Při té příležitosti opravuji z Církevního života (str. 779.) zprávu na mylném zkratku založenou, že u jesuitů pražských r. 1569 platí se kuchařce; v originálu musí se čísti „coquinae“, což značí kuchyni.

i té nemožnosti, že starší jesuita již všecko uměl a nemusil studovati dále, což mladší členové? Zajisté i pražští první členové mohli naříkati, jako roku 1558 naříkali ingolštadtští, že tuze jsou zaměstknáni a učíce jiné, že nemohou učiti sebe samých, nemají prý na to kdy a také se jim leckdy nedostává sil k studium (queruntur sibi deesse tempus, nonnunquam et vires sua studia prosequendi).[1])

A v Praze neměli příčinou konkurence s akademií Karlovou školskou práci snadnou. Kanisius, když tu byl na ohledy ponejprv (r. 1555), pražské poměry poněkud podceňoval; psal generálovi do Říma, že tu husitů mnoho, ale že jsou nesvorni (v tom pravdu měl); ti husité že mají málo učených mužů a vzdělaných,[2]) Pražská universí jest skoro jako žádná a jako svému konci blízka (tu měl Kanisius od nepřátel Karolina zprávu sic žádoucí, ale od pravdy dosti vzdálenou); prý má za to, že jesuité budou od smrti Husovy první professorové a theologové v Praze, radí, aby vysláni byli do Prahy také dva dobří řečtí učitelé a několik grammatiků̊v.[3])

Ale první jesuité i s Kanisiem záhy přesvědčili se, že protestantských protivníků ani university jejich nelze podceňovati. Práce měli tolik, že nestačili. Tím lze vysvětliti si častou nespokojenost Kanisiovu, jenž stal se r. 1556 (7. června)[4]) prvním provinciálem per superiorem Germaniam a tudy dohlížitelem jesuitské činnosti v Praze. Jemu netrpělivému nelíbí se první rektor pražský Ursmarus Goissonius, nedůvěřuje dostatečně ani ostatním bratřím v Praze. V červenci 1557 píše generálovi,[5]) že Ursmarus na úřad rektorský v Praze nestačí; jest mu nějako povahou tvrdší (natura sua durior videatur); i protož navrhuje jiného. V listopadu (1557) Kanisius píše svoje hněvy a strachy zase. Tentokrát Janovi de Victoria, viceprovinciálovi, jenž ho zastupoval. Píše mu o nějaké neobratnosti pražského rektora stran peněz; stěžuje si, že Ursmarus nedává povinné zprávy časté, prý sotva za tři měsíce jednou (literas trimestres) psává; Kanisius by rád věděl, je-li Ursmarus rektorství hoden; má také strach o disciplinu jesuitů v Praze, aby se v městě obcováním s lidmi nenakazili, prosí v listě tom Krista za pomoc, při čemž zove národ náš bez práva spravedlnosti nationem pravam et perversam (nešlechetným a převráceným).[6]) Roku následujícího (1558) Kanisius zase do Říma píše, že se mu stav Pražské kolleje nelíbí;[7]) v jiném listě naříká, že posluchačů málo, a studia že ladem odpočívají.[8])

---

[1]) Braunsberger Canis. epis. II. 193.
[2]) „Pochi homini literati et preti".
[3]) Braunsberger. I. 543.
[4]) Týž I. 623.
[5]) Týž II. 113.
[6]) Braunsberger. Canis. epist. II. 147.
[7]) Tamže 192.
[8]) Tamže 307.

Povolil tedy generál Lainius, a první rektor Pražské kolleje odstraněn. Od listopadu 1558 Pavel Hoffaeus rektorem. Ten byl dle přání Kanisiova. Byl neobyčejný horlivec. Pražští jesuité, jak je na počátku svého úřadování zastihl, nelíbí se mu, jsou prý mnozí ve svém povolání nestatečni. Kanisius dávaje o tom do Říma Lainiovi zprávu diví se, že nebyli do Prahy posláni schopnější soudruhové; rektor Hoffaeus prý musí býti rektorem, ministrem, subministrem, kantorem a časem i kuchařem. Těm zprávám, kterých dostává z Prahy, Kanisius prý nevěří (bezpochyby pokud byly chvalné),[1]) a spraviti nic dokonale nemůže, poněvadž jest Prahy dalek.[2])

Z prvních dob Pražské kolleje zní tedy těch nářkův a žalob poněkud mnoho. Professorové jesuitští měli v nich zajisté svůj vinný díl. Ale majíce na paměti, co všecko se od dvanácti sociů v Praze chtělo, a vědouce, že jesuité při nevídaném nadšení svém byli jen lidé s lidskými silami, nemůžeme v těch žalobách Kanisiových neviděti nedočkavost ranných úspěchův. To jisto, že začátky jesuitské v Praze nelze, jakž dosavad se dělo, představovati sobě hned jakožto velikolepé, oslňující. Všech věcí začátky vždy jsou maličké, poněvadž nesnadné, jesuitské také tak byly. Vždyť právě z těch nepatrných začátků lze sobě vysvětliti, proč podezření a protimyslnost pražských protestantů, z počátku silná a obecná, v malých časech přec u mnohých byla uspána, takže jesuita Mikuláš Lanoius r. 1560 k správnějšímu dospěl o Češích přesvědčení nežli před tím Kanisius. Onomu jsou Čechové lid prostý, zdvořilý a k cizím daleko lidštější a dobrotivější nežli Němci.[3])

Teprv časem, a to při energii řádu dosti brzo, z malých, nejistých začátků změnilo se všecko na prospěch cílů jesuitských. Když na příklad roku 1583 měli v Pražské kolleji čtyřicet dva členy, v nichž 11 kněží, professorů fakultních sedm:[4]) tož při větší dělbě práce mohli víc pořiditi a pochvalu vyšších sobě získati. Pak ovšem protestanté prohlédše jasně hněvali se; Budovec ze zlosti i z obavy pojmenoval jesuity progenies Kainina (Kainovo pokolení),[5]) ale jesuité již seděli pevně.

Jináče o životě professorů řeholníků málo co pověděti. Poddáni byli řádu domácímu jako jiní všickni bez rozdílu. Rektor měl na péči, aby každý konal své povinnosti; praefekt studijní dohlédal též; jiní zase dohlédali na praefekta i rektora, a tak

---

[1]) Na příklad, jako čte se v Schmidlovi Hist. Soc. J. I. 125., že v kolleji jest jen 12 pracovníků, ale ti že konají takové skutky, quae magnae multitudini responderent.

[2]) Braunsberger. Canis. ep. II. Tamže 356.

[3]) Braunsberger. Canis. epist. II. 666.

[4]) Schmidl. Hist. S. J. I. 485.

[5]) Přípisek v knize Cronologia Bucholceri z r. 1594. Náležela Budovcovi, teď jest v museum.

stálou, vzájemnou kontrolou nemohlo se ani přihoditi, aby professor jesuitský byl svých věcí na dlouze nedbalý. O každém podávány tajné zprávy v malých lhůtách provinciálovi a odtud generálovi; mnohá zpráva šla z kolleje do Říma přímo. Ob čas přicházel také visitátor řádový do kolleje na obhledy.

Jesuita svého nesměl míti nic. Měl žíti v chudobě. V refektáři Pražské kolleje byly jen zdi bohatě vyšňořeny nápisy všech evropských jazyků, však stůl byl prostičký, jakož svědčí bratr Augusta, jenž byl nucen u nich r. 1561 pobývati. Tak veselé a někdy i pohoršlivé pití, jako bývalo u stola v Karolinum, u jesuitů nehledej. Spíš najdeš, že jesuita professor jako kterýkoli jiný ze sociů z pokání při jídle ani nesedí, alebrž jí klečmo u nízkého stola (parva mensa). Víno píjeli jen starší. Měli-li nějaké hádky mezi sebou, o tom se z jesuitských pramenů pražských nesnadno dověděti. O nesvornosti professora Tiliana, kterou působil mezi prvními jesuity r. 1556—1557, dovídáme se z pražských pramenů asi jen proto, že byla tuze pohoršlivá a dosti veřejná. Vědělitě o ní všickni přátelé a vysocí příznivci jesuitští v Praze, poněvadž nepokojný a nespokojený professor dr. Jan Tilia (Tilianus) k nim spory své donesl. V listáři Kanisiově ovšem o Tilianovi také zpráva. Kanisius píše v listopadu 1556 generálu Lainiovi, že Tilianus jest Pražské kolleji velmi nepohodlný; je prý nesnášenlivý, předstírá stále, že jest choroben, a to na ten konec, aby nemusil sobě nic odpouštěti aniž sobě ujmu činiti; pořád prý žaluje, mohl by snadno proti rektorovi jiné vzbouřiti; lituje Kanisius, že má rektor (Ursmarus) vázanou ruku jiným jesuitou, jenž mu dle řádových nařízení (v Constitucích) přidán k radě jakožto socius collateralis, nejsa rektorovi poddán.[1])

Poněvadž nejtužší hádka professora Tiliana vznikla stran vyučování, položíme o ní na příslušném místě zevrubněji.

---

[1]) Braunsberger. Canis. epis. II. 28.

Kapitola čtvrtá.

Studenti.

Kteří se na studia v universitní album zapsati dali, byli studenti. Pokládáme li všecku universí za učený cech, studentes byli v něm učenníci. Geiler zcela vážně zvával německé studenty universitní „Studierknechte“.[1])

Než mladík se dal v universitu zapsati neb immatrikulovati, všecky university, cizí i naše, měly takovému žákovi všude stejné jméno „beanus“. Podivné to jméno všelijak se vykládá.[2]) Obyčejné vyložení jest z „bec jaune“, což by po česku mohlo býti piskle, holopiště.[3]) Pražská kniha děkanská v staré době vykládala jméno onomatopoetně; prý beanus slove dle zvuku „be“, jakž bečí ovce nebo telata; bývajíť novotní studentíkové rovnáni ovcím; také akrostichem se to jméno vykládalo: beanus est animal, nesciens uitam studiosorum, zvíře neznající života studujících.[4]) Na všech universích příchozí beanus býval zapsaným hotovým studentům a ostatním členům akademie „pecus campi“, „bestia amata nusquam“, „bestia aequalis asino, nihil vere sciens“.[5]) Slovem, v oněch dobách starých žákovi v universitě nezapsanému nadávali.

Než mladík připsán universitě, musil beánství čili hrubé „sedlské“ mravy (agrestes mores) složiti se sebe, a to dělo se veřejnou ceremonií, jež slula beánie, examen tyronum nebo deposice (skládání), Poláci říkali beánii otrząsiny;[6]) v Praze vyskytuje se leckdy jméno „ludus literarius, cui beaniae vulgo nomen est“; někdy případněji nežli „hra literní“ zove se beánie „examen pa-

---

[1]) Geiler v. Kaisersberg; Weltspiegel 127.
[2]) Literatura snesena v Hautz; Gesch. d. Univ. Heidelberg. 88.
[3]) Du Cange = Gelbschnabel, ptáče z hnízda nevylítlé.
[4]) Lib. decanor. II. 553.
[5]) Geiger. Renaissance u. Humanis. II. 413.
[6]) Meszkania uczniów krakowsk. Muczkowski 88.

tientiae", zkouška trpělivosti, neboť při skládání domnělých mravů hrubých nováček opravdu musil dobrou hrst trpělivosti osvědčiti; zacházelitě s ním studenti na všech universích velmi neomaleně.

Obřady studentské beánie původně byly zajisté nevinné symboly, označující, že neumělý a nevzdělaný žáček, chtěje vstoupiti v společnost vzdělaných, rád se zříká způsobů, jimiž se liší nevzdělaný od vzdělaného. Rozpustilou bujností studentů však vyvinulo se z nevinných symbolů opravdivé týrání, symboly brány tuze realisticky a upřímně.

Zkouška trpělivosti původem odvozována z Athén klassických od Sokrata mudrce.[1]) „Obřady deposice, které se na universích našich zachovávají," tak píše se roku 1589 v jednom vysvědčení frankfurtském,[2]) „došly k nám od nejstarších Řeků; čtemeť o Sokratovi, že přišed za příčinou studií do Athén, byl od svých soudruhův ihned do lázní vlečen, na tváři pomazán a bídně týrán a tak nucen dáti znamení veliké trpělivosti, kterýžto příklad mládeži našeho věku všude jest potřebou." V Athénách zůstával zvyk týrati nováky ještě v křesťanských dobách; Řehoř Naziański (r. 360) o něm píše, ale Justinián císař ho omezuje.[3]) Odtud přešel zvyk na románské university. Na odpor tomu uvádí se, že skládání sedlských mravů čili beánie začaly se teprve v první půli XV. století.[4])

Slavnost držela v sobě několik oddílů. K prvnímu náleželo veřejné pozvání, jež věšeno na vrata kollejní. V pozvání, jež děkan fakulty psával, kladen obyčejně důraz na rozdíl mezi lidmi učenými a laiky obhroublými, slibován po odbytí ceremonie zcela nový lepší život; vykládáno, že bez té ceremonie nelze k Minervě. Děkanové pražští rádi psávali o beánii, veršem, strofami antickými; ceremonii samu děkanové shrnovali v slovo „kozel" hircus; jednak vsazení na kozla bylo tu rázovitým a hlavním kusem, jednak i proto, že u nás býval beán k smrdutému kozlovi nejraději přirovnáván.

Od Minervy začíná svoji báseň na beány roku 1518 děkan Tomáš Vlašimský.[5])

„Gratias omnes agimus per aevum
jure solennes studio Minervae,
quod dedit nobis nimium beatam
tangere sortem."

Osudem blaženým básník děkan míní stav lidí vzdělaných, učených, jichž váží sobě král i šlechtic vzácný, úřadové, boháči, chuďas:

„quem colit fulgens diadema regum,
quem petit princeps generosus omnis,
quem magistratus veneratur et cum
divite pauper."

---

[1]) M. Thomas Pentzelt. Modus studendi. 1509. Univ. knih. 5. H. 79. Též Dinckelius De origine . . . depositionis 1578 (v museum).

[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 18. 58.

[3]) Jungmann. O beánich. Č. Č. Mus. 1832. Dinckelius De origine. Fol. A. 5.

[4]) Muther. Universitätsleben. 20.

[5]) Arch. univ. 17. A. III. 51.

Pro kontrast básník dalšími strofami líčí smutný stav tříd literně nevzdělaných, aniž jim lichotí. Pravít: Hleď, jak žalostný jest osud lidu obecného, život od pecí a teplých kamen, obličej, ruce, chřípě, oči, vlasy, všecko jest černé; tito připravují šaty, tito kůže a kožešiny, dříví nebo plodiny a maso z dobytčat, hromadí peníze i zločiny vším způsobem právem, i neprávně.

„Vide, quam vulgi miseranda sors est,
vita per furnos, calidos caminos,
os, manus, nares, oculus, capillus
  cunctaque nigrant.
Hi parant vestes coriumve, pelles,
ligna vel fruges pecudumque carnes,
congerunt nummos, scelus et per omne
  fasque nefasque."

Tytéž nešťastné laiky, kteří o umění literní nezavadili, v následující strofě básník ne právě zdvořile přirovnává jakožto soupeře k Faunům, Satyrům, oslátkům a zamilovaným pastuchám či korydonům. Pak opakovav hořejší myšlenku o úctě k stavu učených, volá, že osud vzdělaných je šťastný, velice šťastný; jej obchází krása, cnost, důstojnost, moc. — Na konec zve na kozla, vybízí k deposici a k trpělivosti slovy: Kdožkoli si přeješ býti soudruhem kozlovatých a těší tebe sláva, zelený vavřín: prve buď kliden, až budeš seděti na kozlu, trpěliv buď!

„Quisquis hircosis cupis esse consors,
te juvat laus et viridisque laurus,
sis prius mitis, residens in hirco,
  sic patiens sis."

Jiná báseň k beánům z počátku XVI. věku zní českým hlaholem a rozumem takto: „Boje rohatého obnovujeme kozla a beánův staré cvičiště; sem dostav se, kdožkoli chceš úcty hodné poznati mravy. Kdožkoli na divokém nepojezdil kozlu, nikdy nebude míti prospěchy z koně Pegasa; za malou práci dostavují se výhody převeliké.

„Bella cornuti renovamus hirci
et beanorum veterem palaestram.
Huc ades, qui vis pietate dignos discere mores!
In fero quis non equitavit hirco,
Pegaso nunquam fruitur caballo.
Maximae parvo veniunt labore commoditates."

Posledními dvěma strofami děkan vzývá k nápravě mravů na kozlu; prý není způsobilý k uměnám posvátným, kdo prázden ušlechtilé vážnosti mravů; i protož, horlivý ctiteli Mus, mravy své oprav! Takž vítězně překonáš urputného kozla a hlavu ověnčíš vavřínovým věncem, kterýž svým chovancům vijí ve znamení šťastném Charitky.

Ad sacras non est habilis Camaenas,
qui caret culta gravitate morum.
Ergo, Musarum studiose cultor,
  corrige mores!

Sic trucem victor superabis hircum,
et caput lauri redimes corona,
quam suis nectunt Charites alumnis
Numine fausto.[1])

Krátce urobil na beánii verše Matouš Kolín; zmiňuje se v nich o ceremonii od předků stanovené, o trpělivosti a zve ty, kdo voní kozlem a mají rohy.

Hinc patres ritus statuere certos,
in quibus mores patientiamque
experirentur juvenum, rebelles
corrigerentque.
Hos magistratus renovare noster
cogitat nunc; si quis olet vel hircum,
vel gerit cornu, veniat sub ora
nostra beanus.[2])

Roku 1553 děkan mistr Jan Arthophidius z Týna Horšova zova beány k 12. srpnu, začíná svou saphickou strofu od pohanů a židů, kteří dobytek rozmanitým způsobem očišťovali, prve než obět vděčná dotkla se oltáře hojného.

Ethnicis aeque fuit ac Hebraeis
multiplex ritus pecudes piandi,
antequam libatio grata pinguem
tangeret aram.[3])

Přirovnání k dobytku latinské studentíky asi neurazilo, bylitě mu zvyklí.

Tím způsobem a rozumem, jako příkladem položeno dosavad, většina básní k beánské slavnosti se nesou. Málo v které moment jinačí. Roku 1543 děkan Gregorius Orinus z Chocemic, volaje k bojům s rohatým kozlem, uvádí do verše „krále beánův".[4]) Jiný děkan, Václav Krussinius Vysokomýtský, v básni o beánech roku 1546 poněkud naznačuje způsob deposice slovy: Aby chlapec prohledl a staré nešvary (špínu) se sebe složil, a dále nesmrděl páchnoucím hnusně kozlem: to plíce zkažené a kozel dvourohý označují, že mravy a zaměstknání nechvalné (t. j. dosavadní zaměstknání beánovo) musí býti změněno a rohy vzdorné mysli býti uťaty.

Ut puer videat, veteresque sordes
exuat, deinceps oleat nec acrem
turpiter hircum:
pulmo corruptus, caper et bicornis
denotat, mores studiumque turpe
esse mutandos, trucis et secanda
cornua mentis.

---

[1]) Bibl. Lobkovic. Rukop. Collectan. Bydžovského. 37.

[2]) Z rukop. dvorní knihovny 9910. 225. vytiskl Menčík v Rozprav. Akadem. Čes. IV. č. 1. 51. Tříd. III. Menčík míní, že tenkrát beánie jakožto klesající zvyk křísili. Toho není. „Renovare" značí obnovu každoroční.

[3]) Arch. univ. 17. A. III. 216. Jiné veršované pozvání z r. 1552 tamže fol. 207.; verše Koldínovy tamže fol. 307.

[4]) Arch. univ. 17. A. III. 137.

Na konec zve děkan Krussinius do posvátného hradu bohyně Atheny, do vysokého stavení kolleje Rečkovy vzletnou strofou:

Ergo qui doctae properas ad arcem
Palladis sacram celebrare Musis,
fac die lunae venias ad aedes
  Rejckonis altas.[1])

Děkan Zelotin r. 1568 ve svém veršovném pozvání beánům vykládá, že deposice pochází z ustanovení Sokratova; moudrost s nebe přivábiv, mudřec ten zjemňoval mravy občanů a spolu ustanovil, aby mládež drsné mravy nechávala na kozlu; ten způsob prý býval na lyceu athénském, jehož zachovává starý řád školy Pražské:

Socrates coelo sophiae reducta
moribus cives poliens honestis
sanxit, ut mores rigidos juventus
  linquat in hirco.
Mos Athenarum fuit hic lycei,
quem scholae servat vetus ordo nostrae,
deditus Musis sine labe vitam
  moribus ornet.[2])

Děkana Marka Bydžovského beánská báseň na rok 1571 je zajímava zprávou, že ceremonii Athénských beánů naši otcové do Prahy přinesli si z Paříže:

Attici talem docuere ritum
Quem patres huc a Sequana tulerunt —[3])

Jednu z nejdelších básní beánských zdělal (1576) Matiáš Molesin z Dilenperka; z té se dovídáme, že už sama beánie činí mravy uhlazené (mores facit elegantes).[4])

Veršem ale, pokud rozumíme, dosti prosaickým zbavil se úlohy své mistr Trojan r. 1583. Pravíť:

Non licet cuiquam scholicis inesse
coetibus, Musae quibus ampla dona
porrigunt, mores nisi sordidos deponat in hirco.

Po česku řečeno, že není dovoleno komukoliv býti v školských družinách, jimž Musy vznešené dary podávají, leč prve složí špinavé mravy na kozle.

O Attice a Paříži myšlenku, svrchu zmíněnou, takto zveršoval:

Hic fuit mos prius in urbe quondam
Attica, nunc Parisiis in usu est;
nos eum Patrem patriae secuti
  lege tenemus.[5])

---

[1]) Tamže fol. 150.
[2]) Arch. univ. 17. A. III. 446.
[3]) Tamže 495. Jiné veršování fol. 558 na rok 1575 od téhož Bydžovského.
[4]) Arch. univ. Ruk. 17. A. III. 610.
[5]) Arch. univ. 17. A. III. 902.

Poslední pozvání beánův, jehož sobě pro příklad ještě všimneme, psal děkan Marek Bydžovský roku 1585 strofou sapfickou. V něm zase poněkud naznačen jest způsob, jímž beán bude týrán a kterak bude při tom ustrojen. Po česku bylo by takto: Veliké jsou to věci, chlapče, které vidíš za šťastného východu slunce, třebas i v útrobách srdce se vysmíval tomuto zakuklení, důkazu života dříve požitého.

Magna sunt fausto, puer, orto sole,
quae vides, imis licet in medullis
ridens larvam hanc, documenta vitae,
ante peractae.

Kukla tedy měla býti beánovi symbolem škaredého života, jejž se sebe musí svléci. To se mu poví strofou následující a slovy ne lichotnými: Poněvadž jsi hrubými mravy, zpozdilým srdcem všem byl na škodu, nyní skrze toto zakuklení jemnější tobě vzniknou mravy; věř mi, dříve jsi byl sprostým oslíkem a skákajícím kozlem, jenž doráží rohem —

Moribus duris quoniam solebas
omnibus stulto nocuisse corde;
nunc per hanc larvam tibi mitiores
credito surgunt.
Barbarus nuper fueras asellus,
qui petit cornu saliens et hircus.

Poslední strofou básník pobízí beána, aby pokroče rychle nohou k učelišti, tu aby krví z plic tváře sobě natřel, neboť týrání, které tu zažije, valně mu jednou prospěje:

Duc pedem nostrum celerem ad lyceum!
Ergo pulmonum faciem cruore
tinge, nam vexatio nostra multum
proderit olim.[1])

Akademické beánie konávaly se obyčejně v měsíci srpnu v den nestejný (datum bývá od 8—21) o hodině osmnácté. Mimořádně byly také deposice v dubnu i v říjnu.[2]) Na zvláštní prosbu mohla býti beánie vykonána však kdykoli; na př. r. 1600 18. ledna deponováni čtyři chlapci (pueri) z usnesení professorů k prosbě rodičův a praeceptorů.[3])

Ze slova „chlapci“, jež ostatně také již ozvalo se ve zvacích verších svrchu položených, patrno, ke komu vlastně činěno bývalo od děkana pozvání; beánové bývali s největší části opravdu chlapci. Přicházeliť v XVI. věku k beánii většinou žáci latinských škol,[4])

---

[1]) Arch. univ. Rukop. č. A. 17. IV. 76.
[2]) Arch. univ. A. 14. a. 7.
[3]) Arch. zemsk. Oecon. 15. 53.
[4]) Historický zbytek toho zvyku udržel se až do našeho věku při akademickém gymnasium v Praze. „Jeho žáci, počínajíc třídou pátou, čítáni byli k akademikům, přísahavše na scepter universitní.“ Odtud jméno „akademického“ gymnasia. Tomíček v Hl. Nár.“ 1897 25. března. A. Truhlář v Ott. Slov.

kteří podniknuvše obřad, zase vraceli se do své latinské školy, aby tu dospějíce, mohli pak opravdu vstoupiti na vysokou školu. Některý rok ze všeho království připutovali žáčkové s učiteli svými do Prahy. Universitní mistři, majíce z beánů důchod, sháněli je; pobízeli, rozkazovali, aby přišli. Že rozkazovali, to čteme v listě Rakovnických z r. 1604. Píší 5. srpna do konsistoře, že správce školy Václav Orcini Královéhradečan nemůže se dostaviti k soudu, „neboť dne včerejšího s discenty svými do měst Pražských na beánii z poručení své vrchnosti se odebral“.[1]) Vrchnost, jež poručila, byl rektor nebo děkan. Proto také bakalář slanský Jan Skalka r. 1571 se omlouvá děkanovi Markovi, že nemůže chlapce poslati k beánii jednak pro zlost cesty a jednak proto, že rodiče nemají dosti peněz na to; ostatně prý má počet žáků nevalný, a kdo z nich jsou starší, ti již byli deponováni kromě čtyř.[2])

Přicházeli chlapci z kterékoli třídy latinské školy; ostatně čipernější hoch mohl býti hotov se vší latinou na farní škole do roku svého dvanáctého. Vypravuje li se, že slavní humanisté němečtí Reuchlin a Geiler vstoupili na universí v 15 létech svého věku,[3]) náš Sigmund Gelenius odebral se r. 1509 do italských škol vysokých dvanáctiletý.[4]) Ve Francii až do nové doby studenti na universitu byli přijímáni u věku 9—10 let; v 17 létech již byli mistry fakulty filosofické.[5])

Studentíci na cestu do Prahy shánívali peníze. Šimon Žlutický, radní písař rakovnický, r. 1604 píše tou příčinou Malleciusovi, správci školy do Loun, že posílá synu svému Danielovi a pastorku Holárkovi na výpravu k beánii ad deponendas sordes (k složení špíny) dva tolary, opatrně přičiňuje učiteli napomenutí, aby „oběma, každému však obzvláště, testimonium pod pečetí akademie objednal a to mu při náhodném poselstvu odeslal“. Končí: „Pán Bůh rač Vám v práci požehnati, tam i domů průvod dáti.“ [6]) Správcové školní tedy sbírali od žáků peníze na útraty. Roku 1618 professorové vyčítají učiteli týnskému nejen to, že nepřivedl žáků k deposici, ale i zpronevěru peněz žákovských; prý nechal sobě peněz od nějakého žáka Uhra rodem. Učitel vymlouval se, že žáci jeho nechtěli složiti agrestes mores (sedlské mravy); o penězích uherského chlapce neříkal nic. Odsouzen k pokutě peněžité.[7])

Když beánové sešli se v Praze, uvedeni jsou od svých učitelů k děkanovi a odtud k rektorovi. Tu prosili ústy svých zástupcův, aby z beánů byli učiněni studenty. Zdá se, že již tato prosba beánů u děkana děla se nějakou obvyklou formou určitými slovy,

---

[1]) Arch. rakovnický, Kopiář z r. 1603.
[2]) Univ. knihov. Rukop. Epistol. decanor. 17. C. I. 12.
[3]) Janssen. Gesch. d. deutsch. Volk. I. 68.
[4]) Jos. Truhlář. Časop. Mus. 1886. 30.
[5]) Drtina. Č. Časop. Hist. III. 88.
[6]) Arch. rakovnický. V kopiáři z toho roku.
[7]) Arch. univ. A. 14. a. 208. 209.

jako známe z cizích škol. Řád heidelberský z konce XV. stol. byl tou příčinou jádrem tento: Mistr ptal se: Unde es puer? Abundant parentes tui? Odkuds, chlapče, jsou tvoji rodiče bohati? Pak mistr utěšoval beána, aby se deposice nebál, a naposled optal se, má li pozvati k deposici mnoho professorů. Beán mohl odpověděti, že nechce, aby bylo mnoho mistrů zváno, že je chud, že není s nákladnou drahou hostinu (collatio).[1] Snad něco toho také v Praze hovoříváno.

Deposice konána ne vždy v stejné kolleji. Někdy ji provedli v Karolinum, jindy v kolleji Rečkově, buď v síni, buď ve dvoře. Studenti university Jagellonské v Krakově chodívali beánům vstříc daleko za město do vesnic a proháněli je odtud z hospody do hospody až do města; r. 1511 mistři poručili, aby beánie neboli otrząsiny konaly se v jedné kolleji.[2])

Pohledněme zevrubněji, jakž bývalo examen patientiae v školách německých provozováno. Obyčejně jeden ze studentů měl úvodní řeč, vítal hosty vlastně „ke kvasu";[3]) při tom upozornil na beána špinavého, pokáleného, s velikými rohy, jenž prý postaral se o náklad toho kvasu. Dalšími verši student vítající oznámil obsah dnešního „spectaculum"; prý dřevo hrozné budou drbati, hrubého sedláka hoblovati, co křivého, to ohnou, co se do výše vystrkuje, osekají. A pak začalo se týrání. Nejprv slovem. Studenti pravili, že tu někdo smrdí. Toť se ví, že to byl beán, poněvadž je beán zvíře smrduté. Jali se mu s nadávkami slibovati, že ho očistí, rohy utlukou, zuby vyrazí, což také kus po kuse věrně provodili nástroji, které s sebou přinesli, nástroji hrubými, z nichž se uvádějí pila, hoblík, dláto, vidly, palice, hřeben, sekera, vše o formách větších přemrštěných.[4]) Dřevěnými meči usekávali mu z kukly dlouhé uši na znamení, že už odkládá hloupost, a s napomenutím, aby studoval a nezůstával oslem; usekli mu rohy, vyrazili mu veliký zub kančí, jejž mu před tím byli vpravili do úst; někde ten zub vytahovali dřevěnými kleštěmi, jinde zase třepali beánem tak dlouho, až zub vypadl sám; pak beána položili na lavici a hoblovali ho i česali; naposled mu zašpiněnou tvář umyli; někde pedell byl k tomu zřízen, aby beánovi zlil hlavu. I to se dělo, že oblékali a svékali beána z kůže volské, stříhali mu vlasy velikými nůžkami, čistili mu uši palicí hrubou, posypávali ho solí

---

[1]) Zarncke. Die deutsch. Univers. im Mittelalt. I. 10.

[2]) Muczkowski. Meszkania uczniów Krakowsk. 95.

[3]) De origine, causis, typo et ceremoniis atd. Joh. Dinckelius 1578. Z té knihy pojednání učinil Zíbrt v Světozoru XXIX. 355.

[4]) Serra, dolabra, bidens, dens, clava, novacula, pecten, cum terebra tornus, cum lima malleus, incus rastraque cum rostris, cum furca et forcipe forpex. Raumer. Die deutsch. Univ. 40. Dle Dinckelia (De origine . . depositionis fol. C. 2) těmi nástroji: „truncum tondeo, tundo, seco, rado, lavo, levigo, limo, scalpo, sculpo, scabo, fodio, tero, torno, terebro, divido, compono, frico, dedolo, cudo, recudo" atd.

na očistu a polévali vínem (v Heidelberce), jakoby ho posvěcovali k jinému životu.[1])

Všecky ceremonie propleteny byly řečmi a žerty neomalenými. Na příklad v Mariboře dav beánovi políček, depositor ptal se: „Měls matku?“ Řekl-li, že měl, dostal políčku druhého s přívětivým vysvětlením: „Ne, šelmo, ona měla tebe.“ Také velmi necudné hovory o zmrhání děvčat cpány beánům do uší; professorům oznamováno, že ten beán pošle pro víno a utratí všecky peníze, jež mu dal otec, a také ty, jež mu matka dala, manželu je ukradnuvši.

Na konec trpělivé zkoušky studenti zvolali „Proficiat vobis, Johannes!“ Pak předstoupil professor (nejspíš děkan) a promluviv napomínání vážná ke všem, prohlásil beány za deponované, za studenty a zapsal je v knihu. Po té se pilo v „convivium“.

Celkem se prohlašují beánie cizích universit, zvláště německých, za velmi surové, ač příti se nesmí, že professorové časem snažili se nejhorší kusy staviti; na příklad v Lipště leckdy zakazovali tahati beány za vlasy a polívati je močem, pohazovati popelem. Ale studenti, majíce sobě propuštěnu veselou švandu, tropívali co nejhoršího.[2]) Luther a Melanchton, byvše o deposici tázáni, nezavrhli jí, prý nechať se cvičí mládež v trpělivosti; Luther psal, aby si jen zvykali, že v živobytí zakusí každý jiných deposicí horších daleko víc; až prý se který ožení, bude ho manželka deponovati, až bude v ouřadě, což tu přijde naň lidí, aby mu rohy navěsili a otloukli.[3]) V XVII. věku hlasy proti neurvalým deposicím množily se, někde je také odstranivše, za náhradu uložili taksu.[4])

Pohlédněme, kterak na pražské škole Karlově konána zkouška trpělivosti.

Některý z beánů vybrán za krále neb vůdce, opata beánů; starší studenti někteří oblékli se ve všeliký maškar, při němž zvlášť oblíbeny byly kukly s ušima a rolničkami. Ti maškarové beány týrali nejvíc, ačkoli mohl každý student přiložiti.

Poněkud zevrubněji vypsal beánii Pontanus latinským dialogem, jejž na česko vyložil Jungmann.[5]) Vysvítá z hovoru, jejž vede ztýraný beán Těch s hotovým studentem Hronem, že právě

---

[1]) Dinckelii. De origine . . depositionis. 1578. V posudku Melanchtonově jest ten výklad.

[2]) Líčení a výpisy o beánech německ. čti v Zarncke, Die Universitäten im Mittelalter 8. 10. 162. Zeitschrift für deutsch. Culturgeschichte II. 757. Muther; Universitätsleben 20. Monumenta Germ. paedag. VII. 460. Hautz. Gesch. d. Universit. Heidelb. I. 85. 87. 88. Raumer; die deut. Univer. 40. 44. Schulz. D. Leb. 204. O polských: Muczkowski. Meszkania uczniów Krakow. 88.

[3]) Dinckelii. De origine . . . depositionis. 1578. K tomu připojeno Judicium M. Lutheri.

[4]) Raumer. Die deutsch. Univ. 46.

[5]) V C. Č. Mus. 1832. 54.

Těch byl vybrán z mnohých jiných beánů, aby na něm trpělivost největší měrou se zkoušela. Ostatní vyvázli prý lehčeji (ač víme jistě, že ani jim „instrumenta“ se neodpouštěla). Těch tedy stal se beánův opatem, arcibeánem, a tudy terčem, po něm, jakožto „lepší zvěři“, se hnali studenti jako „psi štěkaví velmi dorážliví a kousaví“; škubali ho „jako ptáci sovu“. Když ulehl znak jako mrtvý, pilou, sekerou, oštěpačkou, bradaticí podle tlustého provazu jako nějaké břevno otesávali ho, bili ho všude, aby hrubé třísky od něho odrazili, odloupali. Holili mu bradu, ač neměl vousů. Pak ho drsně pobídli, aby si sám z kuchyně přinesl vodu v nešvarné nádobě; cestou z kuchyně naň stříkali po tváři a strkali do něho, aby upadl i s hrncem. Všedše zase na síň nebo na dvůr, omyli mu hlavu, česali ho hřebenem, jenž měl zuby jako hrábě. Při tom luskali mu v tvář, rozdávali štilce, utírali tvrdým hadrem, smýkali sem tam. Marno bylo prositi, marněji brániti se. Byl bit víc. Týrání bylo promícháno ledajakými vtipy a scenami. Přinesen kalamář, péro, papír. Poručeno beánovi, aby psal. Uposlechl, ale nemohl vniknouti do kalamáře; neměltě zátky, byl všecko jeden kus na soustruhu zdělaný. Vidouce marnou námahu beánovu, studenti volali s chechtotem: Pro pána krále, ten beán ještě neumí otvírati kalamáře! Naposled přistrčili mu do nohavic nepozorované psaní, kteréž za chvíli s křikem vytáhli a hned četli. Matka v něm píše lítostivě a pláče nad tím týráním, které v akademii podniknouti má její mazánek, zlatoušek, holoubek, jehňátko, cukroušek. Prý se smíchy při tom všickni váleli. Když pak byl beán dostatečně unaven a usmýkán, musil se pěkně poděkovat a přísahati, že se za to, co mu udělali, nebude vymstívati. Konečně zaplatil.

V této zprávě o deposici schází na všecken způsob ten obřad, jenž beze sporu od prvopočátku až do konce university byl vlastně hlavním, podstatným. Bylo to vsazení na kozla. Vždy čítáš in hirco deponebat agrestes mores. Pochybujeme, aby to byl kozel živý.[1]) Spíš to byla nějaká dřevěná nemotora, na niž beán jeden po druhém nucen sednouti.

Jináče mají traplivé obřady a týrání beánů na škole Karlově tu historii, že byly starší dobou hrubší, horší, ošklivější. Beánové trápeni bývali druhdy smradem; po tváři mazáni plícemi, z nichž červi lezli, nebo jinými nečistotami, droždím, smolou tekutou, což budilo prý ošklivost dobrých mužův a mládeže jemnější. Zdvihly se proto nějaké křiky r. 1516 se strany pražských farářů; konšelé obou větších měst Pražských nuceni rovnati universí s faráři.[2]) Surovosti při deposicích zakázal r. 1543 rektor university Jindřich Dvorský z Helfenberku.[3])

---

[1]) Tomek. Č. Č. Mus. 1848. 176.
[2]) Monum. univ. II. 259. V. 84.
[3]) Jičínského; Programmata. 216. Ant. Truhlář v Ottově Slovn. pod jmenem Dvorský z Helfenb.

Od roku potom následujícího (1544) děly se deposice mírněji a slušněji (mitius ac modestius).[1] Taková první slušná byla 4. srpna v kolleji královny Hedviky, ačkoli zdá se, že s urozenými mladými pány i v hrubší periodě zacházeli šetrně, těšíť r. 1540 učitel Šentygar mladého Bohuslava Hodějovského, jenž měl z beánie valný strach, že sic na kozla bude vsazen, ale jiného nic že se mu nestane zlého.[2] Z r. 1616 jest usnesení professorské, které při deposici činí spravedlivý rozdíl mezi chlapci drobnými a velikými. Tehda usneseno, „aby maličcí toliko na kozle málo vexirováni byli; větší pak aby ta instrumenta podstoupili“.[3]

Po vykonané deposici byl zápis jmen do knihy universitní. Pro úplnost obrazu nutno oznámiti, že při slavnosti beánské obyčejně provozováno od studentů divadlo, k němuž hosté zváni. Leč o divadle na jiném místě.

Novotným studentíkům, zaplatili-li, vydávána testimonia písemná často i tištěná,[4] že deposici vykonali; někdy vyžádal učitel, jenž beány přivedl, attestace hned, jindy rodiče psávali o vysvědčení do university po čase. Ve vysvědčení stálo, že tento a tento (mohlo jediné vysvědčení i více osobám svědčiti) starým řádem attickým složil mravy sedlské. Psával to a vydával děkan.[5] Bez takového vysvědčení nebo aspoň bez zápisu o deposicí v album universitní, i když se student nějak dostal do university za posluchače, přece za úda university neplatil a nebylo mu možno dosíci akademických gradů. Asi proto roku 1605 snažil se kněz Václav Seidelius z Miletína, farář v Bystřici Veliké, aby ho mistři pražští vsadili na kozla, poněvadž druhdy tyrocinium to zanedbal a na kozle nebyl. Děkan s professory tehda nad tou žádostí zarazili se; vykládali mu, že by to ouřadu kněžství svatého bylo potupou a posměchem, ale kněz prosil pro bůh; prý chce podniknouti řád jako jiní scholastici, složiti selské mravy a býti oudem této university. Mistři se naposled usnesli, že ho dají na kozla s šetrnou ceremonií, a vydali mu o deposici žádané vysvědčení sub sigillo facultatis.[6] Patrno, kterak tuze lpěli tehdejší lidé na takových formalitách bláhových a jakou váhu přikládali deposici.

K otázce, kolik chlapců přicházelo k deposici, bylo by lze dle zápisů z některých let zevrubně odpověděti, ale že beánové ti přicházeli z latinských škol a zase se tam vraceli, necháme odpověď do kapitoly o školství latinském; budeť počet dotčených

---

[1]) Liber. decanor. II. 407.
[2]) Č. C. Mus. 1884. 175. J. Jireček.
[3]) Arch. univ. V kusých listech pod č. 20.
[4]) „Povoleno, abych dal 400 exemplářů tisknouti.“ Tamže.
[5]) „Nos decanus.. optimae indolis adolescentulum Jacobum Nigrinum Vacovinum,“ a d. v arch. univ. ruk. č. A. 13. b. 561. Vysvědč. o deposici Petra Kautského z Jenštejna r. 1612 je v Programm. Jičínského. Jiné v bibl. Lobkov. v Praze, rukop. č. 310. 67. z r. 1571.
[6]) Arch. zem. Oeconom. 15. 296. 28. Septemb.

žáků přece spíš charakteristický pro městské školy nežli pro universitu; příkladem uvedeny buďtež jen některé počty úhrnné.

Zapsáno deponovaných r. 1540 560; r 1566 okolo (circiter) 546; r. 1571 560, r. 1575 597; r. 1581 671;[1]) v tomto čísle právě položeném zahrnuto z pražských škol latinských 315 žáků, scholastiků z venkovských škol (scholastici ex civitatibus regni Bohemiae) přišlo tentokrát 356.

Že při deposici neshrnulo se najednou do sálu žáků 671, alebrž že po částech beánie vykonána, to jde z poznámky rektorovy z 8. srpna 1614, kteráž praví: Beánia začata, a deponováni jsou Mladoboleslavští a Kutnohorští;[2]) tedy žáci jiných škol čekali, až na ně dojde.

Mimo žáky z obecných latinských škol také soukromní učitelé přiváděli své discenty k deposici; mistr Kodicillus vodíval své šlechtické i měšťanské žáky k beánii rád; na příklad r. 1581 dal deponovati Fridricha Míčana z Klinštejna, Karla Weitmile na Postoloprtech, Arnošta a Šebestiána Leskovce, Karla Horňateckého z Dobročovic, Davida a Jiřího Černíny z Chudenic, Adama Chluma z Chlumu, Vavřince Kokovského z Kokovic a ještě 14 jiných svých žáčkův.[3]) Vyskytne se někdy i německý praeceptor s německými žáky beány; na př. r. 1581 přivede učitel Kondelius z Rosenhoffa své žáky, Emericha a Julia, syny nejvyššího jagrmistra Theodosia a Suendi (Švenda ze Švendy);[4]) roku 1610 deponován byl syn urozeného Volfganga Uttenhoffera z Uttenhoffena v Slavkově („Sslakenbaldu, kde jsou cínovy hory“);[5]) přicházejí též jednotliví beánové bez praeceptorů, Čechové i cizinci, na př. r. 1612 „universitati nomen dedit“ (zapsati se dal) et deposuit agrestes mores Andreas Rezelius Waldmünchensis Palatinus[6]) a obdržel o tom ihned vysvědčení;[7]) r. 1616 13. dubna byli deponováni Agricola ze Šváb, Langius ze Šťávnice, Lornmannus a jiní z Lužice.[8])

V prvních časech university od intitulace do matriky platilo se po 6 groších, a šest halířů bylo dáti bedellovi; ten plat zůstává i v stoletích potom.[9]) Ale chudým se odpouštěl s část nebo docela. Nějaké zvýšení starodávného platu stalo se roku 1616. Usnesli se professorové (13. srpna), „poněvadž nejsou všickni stejně možni“, aby beánové dávali po 10 groších bílých; tenkrát

[1]) Lib. decanor. v Monum. univ. I. 2. 394. a j., též v rukop. Lobkovic. knih. č. 310.
[2]) Arch. univ. Acta rectoratus. 55. Též v rukop. A. 17. VI. 483.
[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. č. 300.
[4]) Tamže.
[5]) Arch. univ. č. A. 34. 117.
[6]) Arch. univ. A. 17. VI. 370.
[7]) Musejní diplomatář 1612.
[8]) Arch. univ. Kusé listy pod č. 20.
[9]) Rukop. univ. A. 14. a. 379.

chtěl pedellus, aby mu bylo přidáno „po sedmáku“; na to professorové nepřistoupili.[1]) Zmíněno buď, že urození odměňovali se mistrům mimo sazbu také rozmanitými dárky do kuchyně. Na příklad onen urozený ze Slavkova poslal „cantharum duorum sextariorum“, konvici dvoužejdlíkovou.

Kteraký užitek byl professorům z beánie skutečně, o tom málo zpráv. Roku 1571 byl z beánů příjem 47 kop 13 grošů 4 denáry; útrata na „expensí“ byla 12 kop a několik grošů; zůstaly tedy na rozdělenou mezi šest professorů 34 kopy; dostali po 5 kopách 48 groších. Roku 1575 děkan zapsal do knihy, že každý z devíti professorů obdržel podíl čtyř kop 30 grošů z beánie a z divadla s ní spojeného; beánové „pragenses et peregrini“ dali totiž 42 kopy 2 groše 4 denáry, z divadla bylo nad 6 kop; po útratě zbylo na rozdělenou 40 kop 30 grošů. Plynulo by z toho, že beánové platili průměrně po 4 groších taksy.[2])

Tolik o beánii a beánech.

Ke konci XVII. věku leckde v Němcích přestávaly, ale místo nich na léta pevně udržel se horší způsob, jemuž říkali pennalismus. Pennál bylo posměšné jméno studenta nováčka (pennale, pouzdro na péra), hlupáčka, jenž v mladistvé horlivosti pilně psává přednášky. Pennalism vlastně zrodil se z beánie. Tvrdili staří studenti, že deponovaný novák nemůže se sebe složiti hrubých mravů jedinou ceremonií zhola, že bude hrubost z něho vypuzována i nadále, že jest mu zůstati poddaným služebníkem a poslíkem starších studentů ještě za celý rok, pak teprv po pitce slavnostní může býti učiněn rovným těm, kteří ho po celý rok hlídali, uštipovali a týrali všelijak. Pennála přijímali starší studenti mezi sebe leckde v krčmě nekalé. Bohatý student mohl se ze služebného pennálství vyplatiti nemalou pitkou a hostinou; vyhnouti se nebylo lze, poněvadž by byl novotný student mezi staršími rozpustilci bez výplaty nikterak nevydržel.[3])

V pamětech universí Pražské není o pennalismu v té době, k níž se tato kniha odnáší, nikde zmínky.

Jak se stal beán studentem, směl si dáti jiné jméno nežli měl dosavad. Dávali si jména latinská nebo i řecká, Zoubek sobě proměnil jméno v Dentulinus, Rysovský v Lynceus, Červenka

---

[1]) Arch. univ. Kusé listy pod č. 20.

[2]) Bibl. Lobkovic. č. 310. 64.

[3]) O pennalismu čti Raumer Gesch. der Univ. 46. 49. Schricker. Zur Gesch. d. Univ. Strassb. 33. 34. „Pennalismus war ein rohes Fuchswesen.“ Janssen. Cult.-Gesch 207. O pennálech posměšně psali a tiskli souvěkovci. V knize „Facetiae Pennalium“ z r. 1618 čteme: „Ein Pennal ist ein unvernünfftig Thier, wird also genennet a pennis, von Federn, die er an seinem Pennal am Gürtel tregt, umb nachzuschreiben alle Wort, so aus seines Praeceptoris Mund fallen; andere nennens... Bachanten o. Bachfrantzen, andere Beanum quasi pene asinum, dann er ist nichts anderst als ein halber Esel, der nun zwei Beine hat.“

v Erythraeus, Fousek v Crinitus, což by byl překlad, ale pražský Vošitka r. 1604 nechtěv přeložiti, zvolil si jméno Mitis,[1]) kteréhož jména rádi užívali Tichavové. Takž vznikali oni Hippiové, Essiniové, Olyriové, Ophthalmiové, Cichoreové, Grynaeové a jiní všelikterací, jichž počestných jmen českých dopátráš se někdy s těží a skoro jen náhodou. Snaha zcizovati jména česká po humanisticku byla tak silná a modní, že člen učeného cechu, i když nepřeložil jména svého, aspoň latinskou je obdařil příponou a pravopisem; na příklad Konečný aspoň změnil se v Conecia.[2])

Mimo beány přicházeli rok co rok do university k immatrikulaci studenti již hotoví, dávno deponovaní, lidé dospělejší, pravá universitní mládež studentská, celkem nikterak starší nežli nynější. Toho v Pražské vysoké škole již v XV. a XVI. věku nebylo, aby zapisovati se tu dávali v počet studentů starší mužové rozličného povolání, jako dělo se hojně po založení university v století XIV. Oni starší mužové poslouchali v Praze na vyšších fakultách, a ty válkou zašly. Zbyla fakulta nejnižší, fakulta artistů, která bývala druhdy průpravou k vyšším (asi jako nynější vyšší gymnasia), a proto lze přijmouti za pravidlo, že do ní vpisovali se studenti větším dílem mladiství. Ze starších mohl býti ten, jenž se po farních školách latinských za několik let potloukal jako bacchant anebo tu a tam poslouživ jakožto nižší učitel, teď přišel k zápisu.

Kteří studenti sobě odbyli beánii jindy a jinde, musili při zápise platiti v Praze od starodávna po 6 groších bílých.[3]) Zápisné platiti bylo všude. V Kolínské universí platilo se za inskripci roku 1496 po sedmi groších.[4]) V Basilejské universí našeho Zikmunda Hrubého z Jelení syn r. 1553 zaplatil taksy immatrikulační šest grošů (VI solidos). Ovšem šlechtičtí studenti, aby se ukázali, dávali nad sazbu; z basilejské matriky viděti, že se skládali dva a dva po dukátu, po půl tolaru, jedni víc, jiní méně. Roku 1590 Diviš Žerotín za sebe a čeleď čtyřčlennou dal dva dukáty.[5]) Býval zvyk, že ti, kdo dosavad nestudovali na žádné universitě, platívali dvojnásobné zápisné.[6])

Při immatrikulaci student povinen byl přísahati. Přísahal věrnost králi a tomuto království, poslušnost rektorovi, ovšem jen u věcech ctných a slušných, sliboval, kdykoli ho rektor zavolá, že přijde; sliboval zachovávati statut („pro posse“, pokud možná) a hleděti dobra universitního, ať přijde v stav potom jakýkoli; na konec přísahal, že nebude mstíti svého bezpráví nikdy sám než

[1]) Arch. zem. Oecon. 15. 251.
[2]) Mistr Mikul. Konecius, jináč výtečný rodák z Jaroměře (od r. 1585 do 1616, zprávy o něm v Knappových Pamět. Jaroměře 73).
[3]) Jireček. Codex jur. boh. II. 266. Statuta primaria.
[4]) Murmellius; Reichling 18.
[5]) Nováček. Časop. Č. Mus. LXX. 473.
[6]) Dvořák. Dva denníky Borbonia. 42. (Arch. Č. Akadem. 9.).

skrze rektora a řád právní. Začátek přísahy byl: Ego N. juro Deo omnipotenti. Konec: Sic me Deus adjuvet. Amen.[1])

Kolik kdy bývalo do matriky na universitě Karlově zapsáno skutečných studentů, kteří do přednášek chodili, toho za nebytí knih se nedopátráme; zůstávají všecky počty na dohadech. Obyčejně se počet studentů na cizích universích přemršťuje. Z matrik zahraničných akademií, tu a tam úplně zachovaných, počet studentů, řádně-li ohledáváme všecky zapsané, znamenitě se umenšuje, neboť na první mžik patrno, že rektor do matriky zapsal kde koho, studenta i jeho sluhy, čeleď; zapsal je na dobu neurčitou, a třeba i kratičkou. Tím ovšem počet zapsaných bije v oči.[2]) Které universí měly vyšší fakulty a některou z nich obzvláště slavnou, tu mohl počet studentů do roka vzrůsti do několika tisíc: na příklad v Paříži za vlády Jindřicha II. (1547—1559) bylo prý zapsáno 20.000 osob v universitě;[3]) v Bononii počátkem XVII. věku počítali do 5000 studentů.[4]) Kde fakulty vyšší hynuly, jako na příklad z náboženských rozbrojů ve Vídni, v Paříži, tu klesal počet studentů rychle. V Paříži za Karla IX. (1561—1574) sotva 600 studentů zapsáno; na Vídeňské škole vysoké, když kvetla, počítali r. 1519 661 studentů; však r. 1530 poklesla na míru až divně malou; bylo v ní jen 30 studujících, kterýž počet teprv r. 1588 vzrostl na 80.[5])

Asi na takové též míře bývalo u nás. Při začátku XVII. věku neměla Pražská škola vysoká víc než 25—30 studentův; před tím v XVI. století leckdy — tak zdá se — bývalo studentů ještě méně; vždyť některý rok přihlásilo se ke zkouškám nemnoho nad deset studentů, jiný rok, ba i dvě léta po sobě zkoušek ani nekonáno pro nebytí kandidátů; to přec svědectví dosti světlé také o nebytí studentů; v dobách prvního hojného života Pražské akademie bylotě stanoveno, aby se zkoušky bakalářské konaly čtyřikrát za rok! Vypočteno, že v XV. věku průměrně 7 neb 8 bakalářů promováno ročně, kdežto před vojnami husitskými připadalo jich na rok průměrně 93.[6])

---

[1]) „Promitto serenissimo ac potentissimo regi et inclyto regno Boemiae fidelitatem. Item. Juro et promitto rectori studii Prag. et successoribus ejus in omnibus licitis et honestis veram obedientiam, meque ad illius evocationem compariturum; statuta universitatis et statuenda pro virili servaturum; bonum universitatis, ad quemque statum devenero, procuraturum et sollicite promoturum. Postremo juro et promitto injuriam, a quocunque mihi illatam, neque per alium praeter ordinem et jus hujus univers. a me propulsaturum, sed super his omnibus rectoris academiae auxilium imploraturum.“ Arch. univ. A. 17. VI. 391; též A. 13. b. 42. Též ve Voigt, Acta litterar. II.

[2]) Hautz. Gesch. d. Univ. Heidelberg. I. 62. 94. Monum. Germ. paedagog. III. 210. Kaemel. Gesch. d. Schulwesens. 158.

[3]) Sicard. Les études classiques. 340.

[4]) Č. Č. Mus. 1889. 392.

[5]) Janssen. Kulturzust. d. deutsch. Volk. 144. 143. 138. Weisz. Gesch. Wien. II 464.

[6]) Tomek. Děj. Prahy IX. 221. Čísla v Monum. univ. I. 2. Zevrubně viz o tom doleji v kapitole o zkouškách.

Universitní zápisy touží na nedostatečný studentův počet velmi zhusta: čítáme, že jest „paucitas alumnorum“, že jsou „rari adolescentes“, řídcí mladíci, kteří pijí z pramenů posvátné filosofie, že jsou „destituta collegia“ (r. 1529) a tak nápodobně.[1]) Ba, když šlo r. 1601 o professuru Kampanovu, Vlaverin (snad s nadsazením) pravil, že bude víc učících nežli žáků.[2]) Příčina, proč studentů v Pražské universí bývalo tak málo, zajisté povědoma z trudné historie strany pod obojí, ale počet studentů mohl býti přes všecky nesnáze přece větší, kdyby se byl nezakořenil zvyk půlletního studia universitního; zapsaní studenti totiž zvykli si pobývati na universitě při studium na místě nařízeného filosofského tříletí nebo aspoň dvouročí pouze půl léta, jediný semestr.[3]) Po půl létě z akademie vyšedše, tlačili se na místa učitelská v městech. V druhém půlletí již seděli v lavicích zase jiní studenti. Kdyby byli nuceni posedati ve škole za dvě, tři léta, byl by počet studentů přece býval znamenitější. Professorové milovní oprav leckdy na to uhodili; radívali se a usnášeli, aby studenti aspoň rok trávili při studium, mistr Petr Kodicillus chtěl r. 1564 dokonce, aby učili se po tři léta, než vstoupí za učitele na školy latinské; však zůstávalo při starém, a r. 1612 mistři opět donuceni usnésti se, kdo rok nestuduje, že nesmí ke zkoušce. Viděti, kterak starý zlozvyk držel se houževnatě.

Že bývalo studentů v Pražské akademii tuze málo, o tom také svědectví vydává ona professorů snaha, aby Pražští žáci škol latinských byli puzeni od svých učitelů choditi do přednášek na universitu. Od příchodu jesuitů jest ta sháňka čím dál větší. Jesuité brzy po svém příchodě pochloubali se sty žáků; ale ovšem počítali všecky své školy dohromady, universí i gymnasium; karolinští professoři vidouce v kolleji jesuitské žáků do set, asi styděli se za nepatrný počet posluchačů svých, a proto rektorové farních škol pražských zhusta bývali voláni do university, kdež jim na mysl kladeno, aby posílali své žáky ad publicas lectiones; roku 1612 v den sv. Řehoře při shromáždění professorové pravili učitelům pražským jako ze zoufalé mysli, že žáci jejich, nechodí-li do universí na lekce, jsou pecora campi, dobytek.[4])

Také žáci latinských škol sami bývali do university voláni k přeslyšení důtklivého napomenutí, aby chodili do přednášek. Universitní pedellus nebo notár nosíval po pražských školách rozvrh hodin a přednášek universitních, aby se jím žáci řídili.[5])

---

[1]) Monum. univ. I. 238. 285.

[2]) O počtu studentů Tomek v Č. Č. Mus. 1848. 199.

[3]) Dokud byly všecky fakulty, mohlo studium na některé z nich, zvláště na vyšší fakultě trvati za více let. Dáváť Bonifacius r. 1396 dovolení, aby praebendáři se v universí Pražské směli zdržovati po 5 až 8 let. Histor. der theol. Facult Millauer. Rukop. 19.

[4]) Arch. univ. Rukop. A. 13. b. 17.

[5]) Arch. univ. A. 14. b. 218.

Jest domluvna příhoda tato. Když stavové, obdrževše akademii do své moci, chtěli r. 1612 skrze defensory přesvědčiti se o návštěvě v ní v neděli Invocavit (11. března) honem pozváni jsou z farních škol žáci, „qui publicas lectiones audiunt“, aby dostavili se do kolleje.[1])

A k přednáškám na fakultě nebyli puzeni jen žáci, kteří vykonavše „zkoušku trpělivosti“, složili hrubé mravy a zapsali se v album universitatis. To by nebylo nic divného, tiť byli oudové university, třebas bydlili v městské škole farní. V tom zvláštnost, že bylo choditi do přednášek dospělejším žáčkům, kteří byli beánové nezapsaní. Vysvítá to z porady professorů 30. listopadu r. 1619; tehda na radě bylo, mají-li scholastici pragenses, kteří budou přednášky poslouchati, přijati býti „in studiosos“. A usneseno, budou-li pilně do akademie choditi, že budou v počet studentů přijati, to jest, že budou zapsáni a že se jim snad promine plat za deposici.[2])

Věc ta, že nižší žáci docházejí do akademie, nesmí nás zaraziti nikterak. U nás bylo jako ve Francii až do revoluce; „nebylo podstatného rozdílu mezi školstvím středním a vysokým“;[3]) chodil-li tedy starší žák gymnasijní svého Ovidia nebo Virgilia, jejž mu měl vykládati na farní škole mistr nebo bakalář, poslouchat do kolleje Karlovy, kdež mu ho vykládal professor, to mohlo podstatně býti jednostejno. Ale nás tu zaráží, s jakým úsilím professorové honí ty žáky do lekcí, a v tom zříme důkaz, že pravých studentů bylo nepatrně málo.

Sem též náleží zmínka o tom, že po vydání majestátu o víře professorové snažili se, by k universitě zapisovati se dávali také žáci českobratrští z Betléma. Bratří se do roku 1609 o universí Pražskou nestarali; chodívali za svým vzděláním do Vittenberka, však když kurfiřt August r. 1574 vypudil z tamější university směr kryptokalvínský, bratrští studenti od té doby brávali se do škol kalvínských, do Ženevy, Heidelberka, Basileje a do Štrasburka. Obsáhše Betlém se sousední kollejí. Bratří chovali své studenty v Praze. Možná, že některé posílávali pak do klassí při akademii Karlově,[4]) jiné snad i do přednášek v universitě, vždyť v řádě soběslavské školy bratrské r. 1613 radí se, aby chovanci chodili do university Pražské na studia. Ale aby tuze horlivě slučovali se žáci karolinští a bratrští, toho nebylo. Spíš opak: propouštějíce r. 1618 bratrskému knězi Cyrillovi byt v Nazaretě, mistři uložili mu za to, „aby lepší korrespondencí mezi alumnos betlémskými a akademickými býti mohla, aby oni se dávali zapisovati v album akademie“.[5]) Z toho zároveň viděti, kterak šlo mistrům o větší počet studentův.

---

[1]) Arch. univ. A. 13. b. 13.
[2]) Arch. univ. A. 14. b. 217.
[3]) Drtina v Česk. Časop. hist. III. 87. 88.
[4]) Jak domnívá se Ball v Das Schulwes. d. böhm. Brüd. 134.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 250.

Za studenty dávali se zapisovati mladíci všech stavů, nejvíc ovšem ze stavu městského. Ale nescházeli nikdy ani mladí lidé ze stavu poddanského. Ti ovšem musili míti svolení vrchnostenské, smějí-li dáti se na studia. Jsou doklady, že vrchnosti zhusta překážely. Roku 1515 byli tou příčinou Pražané prošeni od rektora universitního Václava Šišmánka Litomyšlského, aby se přimluvili u krále Vladislava proti pánům a rytířům, kteří na mistry, bakaláře a studenty sáhají a je z učení berou. Král vydal toho rozumu list r. 1516.[1]) Roku 1531 stavové pod obojí sami se usnesli, že svým poddaným nebudou činiti překážek ve studiích,[2]) ale přes to nejednou i potom vždy vyskytla se některá vrchnost, která kazila svému poddanému studia; universí dosti často musí prositi, aby ten onen propuštěn byl z poddanstva, neboť „artes liberales" sluší jen lidem svobodným; někdy i sám král prošen, aby uhájil studenta proti vrchnosti. Na příklad r. 1549 Ferdinand píše Bohuslavovi ze Švamberka, aby nepřekážel Václavu Orpheovi v učení a „poněvadž k tomu chuť má", aby ho v Praze déle zanechal.[3]) Tou příčinou jest významno kázání Havla Žalanského z r. 1613. Dí: „Ó, by páni místo her, lovů, pangetů, frejů dobré knihy čítali; nemajíť se za tu věc stydě'i... To činí a chválu odtud mají města, kupci a páni slezští, uherští a slovenští, z nichž někteří tři, čtyři mládence v akademii na náklad svůj vždycky chovají, potom z nich správné písaře, regenty, kněží, praeceptores míti mohou. Chceme-li z té naší barbarie vyjíti, jejich příkladu máme následovati .... Kteří z vyšších mládež liternímu umění oddanou fedrovati nechtějí, ó, by aspoň jí škol nestrhovali!"[4])

Šlechtických studentů bývalo v Pražské škole málo; spíš vyskytne se erbovník některý nižšího řádu. Nemůže u nás tedy býti řeči o tom, že šlechtičtí mívali ve všem přednost před ostatními, jak to shledáváme v universitách cizích; na př. v Gottinkách měli šlechtici zvláštní, nádhernější knihu zápisnou, v kostele měli vyšší lavice; v Tubinkách prý směli v kolleji nesmekati.[5]) Ovšem za to víc platívali; v Ingolštatě stávali urození studenti s professory v choru u oltáře pod lampou, ale za to musili dvakrát při mši choditi k oběře s penízi.[6])

Jest otázka, kolikeří byli u nás studenti?

Jeden druh studentů v XV. století přestal býti. Byli to bursalii, conbursales. Prvotně studenti bydlili na větším díle v bursách.

---

[1]) Tomek. Děj. Prahy IX. 242.

[2]) Týž XII. 126.

[3]) Arch. místodržit. Missiv. 41. 280. R. 1607 píšíc universí Joachimovi Šlikovi o poddaného, dí: „Superiore aetate nullus ad artes liberales perdiscendas admittebatur, nisi sit liber." Arch. zem. Oeconom. č. 18. 359.

[4]) Žalanský. O posluchačích sv. evangelia str. 11. 13.

[5]) Henne am Rhyn. Culturgesch. II. 134.

[6]) Arch. zemsk. v Receptech z arcibiskup. arch. 1574 v účtech Bartol. Lobkovice.

Bursa byla soukromý dům professora, který držel studenty pod svým dohledem na bytě a stravě; tu jim konával i přednášky. Konvikty takové neboli bursy i soukromé osoby mohly držeti, ale s dovolením a dohledem rektora universitního. Bursy byly tedy konvikty bez pevné nadace; student v burse musil platiti; ten plat vlastně slul bursa a dal konviktu jméno. Studenti z bursy do bursy mohli přecházeti o terminy půlroční, o sv. Havle a svatém Jiří. Professor byl bursy držitelem i rektorem; v bursách soukromníkův rektoroval některý bakalář či mistr; členové jedné bursy byli socii, vázáni byli řádem domácím i universitním.[1]) Byly také bursy chudých studentů,[2]) kteří tu bydlili zadarmo a stravy sobě prosívali.

Taková contubernia středověká, všude obyčejná (v Krakově bývala i bursa czeska),[3]) u nás v XV. věku zašla sama sebou, neboť nebylo návalu žactva, jež by je plnilo. V universích zahraničných trvaly sic déle než v Praze, ale klesaly již v XV. století nešvarně, neboť držitelé burs shánějíce se po bursálech a přebírajíce je druh druhu, hověli jich neplechám, aby si je udrželi, a tím zvracely se bursy v krčmy, až zašly.[4])

Jiný druh studentů jsou kollejní. Že kolleje byly veřejné nadační domy, to svrchu již vyloženo. Mohly také slouti bursami, ale lišily se od předešlých pevnou nadací, stipendii. Podle kollejí, jež byly založeny na výživu professorů, byly kolleje studentské. Studenti v nich bydlívali obmezeným počtem dle nadace, ale i na svůj náklad jako hosté. Jest tak dosavad v Anglii, a bylo tak všude při vysokých školách. V Paříži vzniklo při universitě asi padesát kollejí,[5]) z nichž nejpřednější byla Sorbonna (dle zakladatele Roberta Sorbona); kolleje ty naplnily (i s bursami) konečně pařížskou čtvrt, známou jménem „Latinské“. V Oxfordě vzešlo od roku 1249—1547 kollejí nad dvacet; v Krakově sedm.[6]) V Němcích kolleje reformací leckde zahynuly; studenti bydlili pak volně, kde jim libo; jinde zase udržely se pro chudobu studentů.[7])

U nás bylo kollejí studentských pět. Kollej královny Hedviky, kollej národa Českého a Nazaretská byly z prvních dob Pražské universí; Rečkova a Laudova vznikly později. Dvě z nich zřízeny výslovně pro 24 studenty (po 12), tři měly živiti studentů tolik, kolik stačila nadace. Dle fundace mohli do kollejí přijímáni býti nejen prostí studenti, než i graduovaní bakaláři (kteří jsou vlastně

---

[1]) Tomek. Děje univ. Praž. 46. Jireček. Cod. juris. Stat. primaria II. 279.
[2]) Lib. decanor. II. 554.
[3]) Muczkowski. Meszkania . . uczniów krakowskich. 33.
[4]) Muczkowski. Meszkania uczniów krakow. 43. 73. Henne am Rhyn. I. 316. Jméno bursálů ozývá se dosavad v slově bursch, burschenschaft.
[5]) Drtina. Histor. Časop. III. 88.
[6]) Muczkowski. Zabytki z dziejów towarzystwa naukowego. I. 444. Týž: Meszkania uczniów 5. a násl.
[7]) Paulsen 224. Monum. German. paedag. VII. 482.

také studenty), ba v kolleji Rečkově mohl student, dosáhnuv i mistrského gradu, ještě za nějaký čas pobýti v kolleji jako stipendiát. Ke kollejním studentům mělo od r. 1578 novou nadací Mikuláše Valtera z Valterspergu přibýti ročně po čtyřech studentech, jimž bývalo jméno Valteriani.

Přijímání studentů do kollejí bylo buď hned samou fundací zanecháno professorům nebo přešlo teprv dlením doby s fundátorů a jich potomků na mistry „direktory", o nichž jinde položeno. V některé kolleji měl býti dohlížitelem dle fundační listiny jeden z mistrů jako hospodář nebo probošt, v jiných měl býti probošt volen ze studentů; při kolleji Rečkově byl ustanoven kaplan, dvě kolleje blízko Betléma měly poslušností hleděti ke kazateli betlémskému.

Student v kollej královny Hedviky přijatý mohl sobě vybrati pokojík, jinde mu ho určili mistři professorové. Vybírání pokoje mělo se díti pořadem, jak kdo v kollej jmenován. Studentům dle statut kollejních [1]) měl býti stůl společný dvakrát denně, kdo zmeškal stolu, neměl dostati ničeho, druzí socii mohli sníti za něho; jísti student měl střídmě a počestně, a jen tolik, aby byl živ a nikoli jako zvěř jest navykla žíti jen proto, aby jedla. [2]) Při jídle mělo se čísti z biblí nebo z jiné knihy vážné; čísti měli studenti střídavě. Mluviti měli mezi sebou jen latinsky.

Neposlední místo v statutech a základních listech kollejních zajímají zbožné povinnosti studentů. Studenti dvou kollejí, Královniny a Nazareta, povinni byli v určité dni zpívati při mši v kapli Betlémské a modliti se za dobrodince a zakladatele; studenti kolleje Rečkovy vázáni byli posluhováním při službách božích v chrámečku sv. Štěpána ve zdi; kollej Česká zase měla povinnost ke kapli Božího Těla. Že v statutě bylo o povinnosti studijní, to rozumí se samo; zvlášť kladlo se studentům na srdce, aby nezanedbávali disputací. V menších věcech trestati mohl studentský či mistrský probošt sám, u věcech vážnějších soudili direktoři professorové; nejtěžší trest fundační listinou nařízený bylo vyloučení z kolleje. To mělo stihnouti studenta nepilného, tuláka nočního a krčemného, jenž třikrát v tu vinu padl; ale ihned měl prázden býti kolleje ten, v jehož obytě nalezena podezřelá žena, nebo ten, jenž se toulal v místech podezřelých a vešel v domek nevěstčí. Přísná doba husitská (r. 1438) vstavila do fundace Rečkovy také zákaz, že nesmí student bez trestu dívati se divadlům. Trestem měly stíhány býti rvačky a nadávky. Kdo bil holí nebo mečem soudruha, také mohl býti zbaven dobrodiní kollejního.

Takž, jak tu vypsáno, mělo býti vedle statut kollejních a zakládacích listin. V skutečnosti vyvinulo se v XV.—XVI. věku

[1]) Monum. univ. IV. I. IV. 91.
[2]) Zaklád. listina Rečkova. Arch. praž. č. 992. 187.

lecco jináče. Vysvitne to samo, ohledáme-li život kollejního studenta od počátku.

Nejprv šlo mu o přijetí v kollej. Direktoři přijímali; student se obyčejně přihlásil u některého professora s prosbou, aby za něho se přimluvil; v konferenci pak professor svého studenta „kommendoval“ nebo zaň se přimluvil.[1]) Také mohla kommendací býti od některého přítele university Pražské. Někdy je výslovně u každého jména studentského zapsáno, kdo studenta odporučil. Roku 1610 (30. října) čteme také, že Jan Huberus z Risenpachu Pragenus jest kommendován od dra Hubera z Risenpachu.[2])

Někdy professorové měli výběr, někdy měli nouzi o studenty. Na příklad roku 1602 dlouho odkládali konečné přijetí studentů v kollej, „poněvadž čekali jich počet větší, ale naděje sklamala je“.[3]) Tenkrát přišli pouze čtyři! Aby nedostatkem kollejských studentů nebyly rozpaky, mistři obvykli sobě tu cestu k jich získání, že vycházeli v určité časy po školách pražských, aby poznali ingenia scholasticorum; tu pozkouševše primány všecky (nejvyšší třídu), vyložili, co je student, a vybídli schopnější žáky, aby stali se studenty v kolleji.[4]) Také volávali žáky z venkovských škol. Roku 1619 (2. listopadu) jsou dva venkované voláni. Byli to ze školy kutnohorské[5]) Karel Šultys z Felsdorfu a Jan Danielův Vysokomýtský ze školy lounské.[6]) Těm zřejmě od professorů pověděno s pohanou žáků pražských, kterak na školách pražských žactvo rozpustilé, akademie za ně se stydí, o nich (z venkova zavolaných) že akademie se nedomnívá, aby tak rozpustile jako pražští žili, naopak, od nich právě se doufá, že budou žíti život studentů v kolleji, přednáškám že budou přítomni a že vyplní naději rodičův a učitelův.[7])

Poněvadž přijetí studentů v kolleje dělo se na jeden ráz, musili, kdož na ten konec do Prahy se sjížděli, čekati druh na druha. Někdy jich professoři nechávali čekati, jindy si zase naopak pospíšili s přijetím, aby studenti, majíce v Praze nejisté bydlo, netoulali se.[8])

---

[1]) „Receptus est pro alumno collegii Reček ad intercessionem Campani Daniel Jessinius Pragenus, conrector scholae žatecensis“. 20. listopad. 1609. Arch. univ. A. 17. VI. 139.

[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 229. Dva žáky ze školy litoměřické kommenduje tehda mistr Pavel Stránský.

[3]) Oeconom. č. 15. 170.

[4]) „Conclusum, ut excurratur in scholas a professoribus et cognoscantur ingenia scholasticorum. Et studiosi convocentur et distribuantur cognitis ingeniis in collegia.“ Acta rectoratus r. 1614. fol. 3. Též v arch. univ. č. A. 17. VI. 465.

[5]) Kde správcem byl mistr Samuel Alektorius Batelovinus (Batelovský) od 25. února. Viz o něm v Listáři Nováčkově o škol. kutnoh. 155.

[6]) Kde správcem byl mistr Zikmund Podkostelský.

[7]) Arch. univ. A. 14. b. 216.

[8]) Oeconom. č. 15. 66. Arch. zem.

Důchody kollejí studentských dlením doby tak se zmenšily, že mistři, přijímajíce studenty v kollej, chtívali (nevíme, od které doby) na nich nějaký, byť nevalný, příspěvek na stravu a topivo; jen Valteriani byli zhola zadarmo. Kteří synkové bohatých chtěli býti v kolleji za studenty, ti musili platiti plný plat dle ujednání s mistry. Takového studenta přijal třeba rektor sám.[1]) Byli tedy tím způsobem i mezi alumny kollegiáty někteří „expendentes“, na expensí žijící. Nemohl-li student platiti, mistři neodmítali docela, buď odpustili nebo poslali ho do některé pražské školy latinské na byt s uložením, aby chodil do přednášek; ve farní škole byl živ ovšem z mísy chudých žáčků. Světlou o tom zprávu čteme r. 1611; tehda mistři radili se stran přespolních studentů, kteří míní vstoupiti do kolleje. Usneseno, aby se jim předložilo, chtějí-li podle zvyku jiných studentů „sumptus facere et praeposituram administrare“, tedy nějaký náklad činiti a v proboštství se uvázati, tu by mohli užiti „beneficia“; prý by mohli též prositi podpory u defensorů, a s tou by pak bylo lze bydliti v kolleji, jináč aby pozůstali po školách a chodili na lekcí.[2]) Nastupovala tedy farní škola na místo bursy (aspoň v Krakově počítaly se školy farské tou příčinou k bursám neboli kollejím).[3])

Kromě Valterovského stipendia, jež vázalo se ke kolleji studentské, vyskytuje se r. 1606 zpráva o studentském stipendium volném, ale i poživatel toho stipendia pobýval v kolleji. Jest to stipendium nebo beneficium Šimona Proxena ze Sudetu. Před tím rokem požíval beneficia Kracovský z Hradce Jindřichova, zatím již učitel v Klatovech; r. 1607 žádá stipendia užiti Karel Oršinovský z Firstenfeldu. Poručníci kšaftu Proxenova povolili mu na tři léta po 30 kopách míš.; ale na slib upsaný, že nebude penězi mrhati, že půlletně ukáže v učení prospěch a že nezadá se k žádné práci nebo k službě bez vědomosti poručníků kšaftovních.[4]) Ten stipendista měl stůl v kolleji za plat. Platíval od stolu šedesátník nebo 40 grošů míšeňských týdně.[5])

Rozumí se samo, chtěli-li v pražské kolleje přijati býti studenti potulní, zhola cizí a zadarmo, že je mistři obyčejně odmítali. Na příklad roku 1608 jsou odmítnuti jacís dva studiosové z Anglicka, kteří chtěli bydliti v kolleji Rečkově;[6]) též tak přihodilo se téhož roku dvěma Polákům, kteří hlásili se do kolleje polské královny Hedviky, o čemž jinde již zmínka.

---

[1]) Oeconom. 15. 53. Roku 1599 rektor přijal Melchiora mladšího Haldia z Neuenperka za studenta do kolleje Rečkovy; pobyl tu ještě r. 1600; téhož léta stal se učitelem v Hoře; pak v Českém Brodě. Umřel 1604.

[2]) Arch. univ. A. 17. VI. a. 307.

[3]) Muczkowski. Zabytki. I. 444.

[4]) Arch. zem. Oeconom. 15. 375.

[5]) Tamže 115.

[6]) Arch. zem. Oeconom. 15. 431.

Studenty v kollej přijaté, jimž říkáno „alumnové“, nutno sobě představiti o kolik let starší nežli byli beánové a nežli byli průměrní scholárové z latinských škol; vždyť nejednou čteme, že bývalý učitel latinské školy (kantor ba i konrektor) stal se alumnem kolleje. O Melicharovi mladším Haldiovi dí zpráva určitě, že přišel do kolleje v 17 létech.[1]) Ze starších studentů neb učitelů latinských dávali se v kollej ti, kteří měli úmysl v půl roce složiti zkoušky akademické. Z těch žádný nechtěl pobývati v kolleji déle než půl léta, proto také dělo se přijímání v kolleje dvakrát v rok, vždy na počátku semestru. V tom veliký rozdíl od starých časů. Stěžováno nejednou do té krátké doby, vytýkáno, co prý statuta ustanovují za minimum pobytu, to prý obvykli si alumnové za maximum a jako svatost zachovávají; prý ani nedobuda půl roku, mnohý chce už na školu, aby se tím ven vybavil a vykoupil;[2]) Petr Kodicillus vzpomínal trpce, studenti že druhdy v kollejích bývali za 2 a 3 léta, než dali se na úřad školský jako lidé graduovaní; ba statut kolleje Hedvičiny přával i hotovému mistrovi, aby ještě rok pobyl v stipendium kollejním, pak teprv aby chudému ustoupil. Ale ani nářky, ani statut nepomohly. Mistři v době universitní reformy (1614) doufali nápravu těch věcí, až jen „beneficium Rosenbergicum“ do Prahy ze Soběslavi bude převedeno;[3]) tu prý zřídí seminarium studentům i professorům. Než i ta naděje selhala.

Studenti byli v kollegia všickni najednou vyhlášeni, „pronunciati“. V starší době, kdož byli „pronunciati“ za alumny, příslušeli vlastně k té kolleji, ku které byli jmenováni, a bytovali v ní. Ještě v době krále Jiřího jsou jednotlivé kolleje studenty obydleny; vždyť leckterýs dobrodinec odkazuje studentům kolleje České zvlášť, do Hedvičiny zvlášť, do Rečkovy i do Nazareta zvlášť[4]) s výslovným vytknutím o jejich bytě v té neb oné kolleji. Ještě roku 1488 jest v zápisech široce dotčeno, že pohádali se studenti a bakaláři kolleje Nazaretské s direktorem a kazatelem betlémským Pavlem ze Žatce. Šlo o důchody, a studenti musili odprositi. Z konce století XV. také z kolleje Královniny zpráva o studentské hádce (r. 1493).[5])

Ale když počet studentů vůbec tuze sklesl, professorové začasté posílávali alumny na byt všecky do jediné kolleje, ačkoli pronunciace děla se formálně řádem starým, že totiž k jednotlivým kollejím přiřčeni jsou jednotliví alumnové, snad proto, aby věděli, kteří za které dobrodince a zakladatele modliti se mají.

---

[1]) Arch. univ. A. 17. IV. 622.
[2]) Jičínského Programmata z r. 1612.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 476.
[4]) Čti na příklad kšaft mistra Sigmunda, lékaře „vnitřního“, z r. 1470, v němž odkazuje studentům čtyř kollejí po kopě. Arch. pražský č. 2119. P. 6.
[5]) Monum. univ. III. 60. 62.

Uprázdněné byty po kollejích byly, jakož svrchu vyloženo, najímány pokojníkům z města. Víme zajisté, že koncem XVI. století alumnové kolleje Rečkovy, Laudovy a Nazareta měli společný stůl a fiskus v kolleji Rečkově, kdež asi též pospolu bydleli;[1]) nějaký čas pobývali v kolleji Hedvičině; žádajít r. 1604 alumni, aby od stola byli rozděleni, že v kolleji Reginae jest úzko. Byli patrně do té kolleje shrnuti. Mistři jim vyhověli, a rozděleni jsou na čas opět.[2]) Zdá se, že r. 1612 byli už zase pospolu všickni v kolleji právě jmenované, jež alumnům byla prve nepohodlna. Píše 15. ledna 1612 Bacháček do Kutné Hory mistru Melicharovi Kolidiovi Solnickému: „Přišel sem do veliké světnice v kolleji Rejnské, pohnul sem se, že se dřívím tak plejtvá a daremně pálí, ale když mi zprávu dali, že jsou tu Vaši nešatni discipulové, a že za příčinou jejich musilo se tepleji protopiti, byl sem s tím spokojen.. jestli budou chtíti Vaši discipulové někdy mi to některou svíčkou horskou vynahraditi, budu míti z čeho děkovati.[3]) A není-li tato zpráva dosti průkazna, máme z roku následujícího (1613) zprávu zcela zřejmou, že professorové povolali všecky studenty do kolleje královny Hedviky, tu jim ohledali obyty a ustanovili za správce domu Jana Češpivia.[4])

Byla léta, že se do jediné kolleje všickni studenti dobře vešli, bylotě jich nemnoho. V zimě bývalo obyčejně alumnů méně nežli v létě. Ohledáme některé studentské pronunciací na poznanou.

Před sv. Havlem (14. octob.) r. 1570 „distributi sunt studiosi in collegia“; do Rečkovy odkázáni čtyři; do Nazareta a kolleje České po 3; do kolleje Hedviky 2, do Laudovy 1; úhrnem třináct alumnů.[5]) Čtyři léta potom (1574) prohlášen v kolleje 21 student, z nichž nejvíc (6) přiřčeno kolleji Rečkově.[6]) Roku hned potom vzrostl počet alumnů na 29 osob, z nichž ke kolleji Rečkové oddáno devět; do Laudovy, jakožto nejmenší, tři.[7]) Toť bude bezpochyby největší summa za celé století. Poskočíme-li o dvacet let, čteme, že r. 1599 na zimní semestr přijato v kolleje jen deset alumnů; do Rečkovy tři, do Rejnské jeden a do ostatních po dvou.[8]) Na letní období r. 1600 prohlášeno 12 studentů, v nichž také Němec Volfgang Schopperus Altorfiensis. V zimní semestr (27. října) přijato sedm alumnů. Rok potom (5. máje) 15 jinochů „od rodičů a praeceptorů kommendovaných“ vstoupilo v alumnát, z nichž dva byli ze školy Týnské; z Kutné Hory, z Loun a ze Žatce též po dvou; jeden právě přibyl z Vittenberka (Adam Volf

[1]) Arch. zem. Oeconom. 15. 68.
[2]) Tamže 232. 10. června.
[3]) Arch. univ. A. 13. b. 216.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 435.
[5]) Acta univ. Rukop. v knih. Lobkovic. v Praze č. 310. 2.
[6]) Tamže 124.
[7]) Tamže 136.
[8]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 35.

z Volfenberka Pragenus). Ten počet sklesl pak roku hned následujícího na čtyři osoby! Ke všem pražským kollejím čtyři alumnové; to číslo přímo volá. Nebylo studentů, nepřišli.

Roku 1603 na zimu již polepšilo se; alumnů bylo šestnáct; potom r. 1604 už zase jen jedenáct alumnů zapsáno v zimním semestru. Na jaře 1605 dostoupil počet 18; skoro na téže výši ještě rok potom bylo v semestru letním (17 studentů).[1]) Až do bitvy bělohorské nikdaž víc jich nad to nebylo.

Reformační snahy po vydání majestátu nepovznesly počet alumnů. Potom, když těžký zápas protestantů s katolíky znova vzplanul až do zničení protestantské většiny českého národa, tím méně mohl býti v nepokojné době očekáván v universí větší počet alumnů. Takž na příklad r. 1616 v říjnu „pronunciováno“ v kolleje pouze 8 studentů;[2]) v máji r. 1617 zapsáno 9 osob;[3]) v listopadu už jen 5, v nichž také jeden erbovník, Václav Vepřecký z Vepřek Velvarinus.[4]) Na jaře osudného roku 1618 ještě jednou naposled naskytl se poněkud znamenitější počet alumnů v kollejích; bylo jich 15; byl v nich z Prachatic Mitisko, z Hory Faberus, z Pacova Kruppius; Jan Kozelius (Kozel) z Peclínovce a též jeden Moravan z Jimramova. K nim v mimořádný čas (23. června) přibrán a vyhlášen ještě Němec Martin Froschius z Durynk (Thuringus). Za to na zimní semestr bylo studentů jen pět, „a jiní že se ještě očekávají“.[5]) V máji r. 1619, když byla již vojna, přijato v kolleje 10 studentů, k nimž v červnu ještě přibyli dva; z nich byl Jan Felix Celestýn (Nebeský) z Freifeldu. Jan Havlík Srnovec z Varvažova, Jan Písecký z Třebska rodák z Loun, z téhož města ještě jiní dva; jeden z Rychnova, jeden z Písku, z Chrudimi a dva z Čáslavě.[6]) Ale naproti tomu 16. května r. 1620 hlásilo se do kollejí už jenom pět alumnů, i rozděleni ke každé kolleji jeden.[7]) To byl poslední semestr před bitvou bělohorskou.

Než uvedeni alumnové v kollej, míval k nim řeč některý z mistrů professorů, jimž náležel dohled neb direktura. Všecky domluvy, pokud jsou po ruce, hovoří v ten rozum, aby alumnové hleděli si zbožnosti, aby večer a ráno se modlili, aby čítali biblí (sacras scripturas), aby bývali všickni přítomni četbě biblické před jídlem, aby se počestně chovali v bytě, chránili se ohně, bez lucerny aby nechodili, aby mívali vodu k prvnímu hašení, aby mezi sebou hovořili jenom latinsky, disputací a lekcí aby nezane-

---

[1]) Tamže 66, 95, 125, 212, 278 (přijati 30. dubna), 329.

[2]) V nichž Adam Rosacius z Karlsperka ze Sušice. Archiv univ. A. 14. a. 131.

[3]) Tamže 138.

[4]) Tamže 161.

[5]) Tamže 189. 193. 212.

[6]) Arch. univ. č. A. 14. B. 204. 206. Jména všech viz v Časop. Č. Mus. LXX. 4. sešit.

[7]) Tamže 230.

dbávali a tak aby se stávali schopnějšími ke zkouškám; probošta svého měli poslouchati na slovo, s ním měli konati cvičení disputační, ukázajíce napřed látku professorům; do kuchyně nechoďtež, abyste kuchařce nepřekáželi; ve dne ani večer nestůjte před kollejí na lelkách, s děvčaty nájemníků kollejních nežertujte. To tak hlavní kusy všeho napomínání bývaly.[1])

Některý professorský řečník přidal lecco napomínavého se svého stanoviště. Roku 1617 13. května prorektor jim mluvil, že nejsou od rodičů sem vysláni, aby tady vedli život kyklopský a rozpustilý, alebrž aby studia dotvrzovali; mějtež, pravil, vždy na paměti obyčejný veršík:

„Esto memor, patriis cur huc sis missus ab oris,
Moribus ut redeas cultus et arte domum.“[2])

(Pomni, proč jsi sem vyslán z oteckého kraje; abys se vrátil zušlechtěn mravy i vědami.)

V měsíci máji roku 1619 direktor kollejí Kampanus uloživ alumnům, aby dělali verše o Duchu sv., kteréž jim pak direktorové opraví, napomínal je, materským jazykem aby nemluvili nic, prý druhdy, kdo česky štěbetal (qui bojemice garrirent) od stola býval hnán; také připomněl studentům, v té své úvodní řeči, že by mohli pro viny spáchané býti dáni do ornithobosku čili do kurníku.[3]) Roku 1605 při podzimní pronunciací řečník zase kladl na to hlavní důraz, aby alumnové časně chodívali do chrámu Betlemského a k sv. Štěpánu, a také aby mívali na sobě šat svému stavu náležitý (habitum suae vocationi competentem).[4])

Před řečí napomínavou či po ní noví alumnové v ruce direktorů vykonávali přísahu, že míní všeho tak zachovávati, co statuta káží. Po vydání majestátu přísahali latinsky takto: „Já N. slibuji pánům direktorům kolleje N., že budu poslušen jich rozkazů, že horlivě hleděti si budu učení a umění, že držeti budu konfessí českou sám i spolu s jinými. V tom Bůh mě podporujž.“[5])

K obnovenému přeslyšení statut bývali studenti kollejní svoláváni také v semestru v nestejný čas, obyčejně v lednu a v červenci.

Šat alumnů, o němž v předchozích řádcích se připomíná, byl původně klerikálný. V cizích universích nosívali bursálové jakous kukli o širokých rukávech, pasem přepjatou; ve Vídni mívali kukli šedou.[6]) U nás býval za starých časů nějaký svrchní šat, jímž se lišili graduovaní od studentů pouhých; připomíná se

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 83.
[2]) Arch. univ. A. 14. a. 138.
[3]) Arch. univ. A. 14. b. 204. 205.
[4]) Arch. zem. Oeconom. 15. 251.
[5]) Arch. univ. A. 14. b. 230.
[6]) Weisz. Gesch. Wien. I. 467.

pláštík studentský,[1]) na obrazích vídáme studentskou sukni šedou, také i rudou, s kuklicí.[2]) Ale není pochyby, že alumnové, zvláště od dob humanismu, jenž si z uniformy klerikálné i z tonsury tropil smíchy, šatili se vlastně dle mody a jen při funkcích školních a kostelních brávali na sebe suknici delší, svrchní jako klerikální. Ve Vídni přestali nositi se klerikálně r. 1513 po odporu studentů vydatném.[3]) V tomtéž čase i v Krakově, kdež biskup jakožto kancléř měl nad universitou moc, studenti začali odvrhovati kleriku.[4]) Že u nás studenti jako jiní všickni oudové universitní vždycky nakloněni bývali modě, to jde zcela světle z těch mnohých intimací rektorských, jimiž se modní šaty, filosofům neslušící, přes tu chvíli zakazují. Rokycana se zlobí, že žáci nedbají noh krýti,[5]) že ukazují honosné střevíčky. To patrně si zkracovali klerikální sukni. Ku konci husitského století zapovídá se habit turecký, nekřesťanský, a jiné všelikteraké novoty, mravokárcům nerůdné.[6]) V XVI. věku studentům hrozí pokuta za hedvábné klobouky divoké formy modní a pro úzké kabátce; mistři chtějí, aby nosili kabáty dlouhé a birety, jež jim náležejí.[7]) Rektor Jan Hortensius podle svého mínění r. 1549 nejlepší k nápravě šatů volil čas, když vydal intimaci 15. dubna, proto že ke vzkříšení (k svátkům Velikonočním) nové šaty se pořizují, aby se tedy kde kdo řídil rozkazy a zákazy. Ale nic platno. Moda studenty vždy přemáhala. Ke konci XVI. věku zalíbil se bohatším studentům konečně i tvrdý kroj španělský s krejzly, poněvadž byl modou. Na počátku XVII. věku (1603) mistr Bacháček nucen zakazovati studentům šat „potvorný“ (monstrosum), zvlášť kalhoty a punčochy rozličných barev.[8])

Teprv r. 1609, v době oprav, čteme snesení professorů, aby studenti s bakaláři chodívali k slavnostním aktům „togati“, do školy však aby měli co do šatu volnost; tehda tedy mistři na to pomyslili, zrušiti onen šat, jenž prý sluší spíše „studentům theologie nežli filosofie“.[9]) Z toho patrno, že dosavadní toga nebo vestitus talaris, do něhož alumnové kollejní za všecken čas bývali nuceni, měl ráz kněžské sukně nebo kleriky.

A což nazakazováno studentům, aby nenosili zbraní! Zvlášť tesáčky měli rádi po boku a při španělské modě ovšem kordy.

---

[1]) Tomek. Děje univ. 86.
[2]) Arch. univ. 17. A. III. 34.
[3]) Paulsen. Gesch. d. gel. Unterr. 142.
[4]) Muczkowski. Meszkania uczniów. 71.
[5]) Goll. Rokycana. Postilla. Č. Č. Mus. 1879. 205.
[6]) Arch. univ. 17. A. III. 34.
[7]) Arch. univ. 17. A. III. 163. Podobně v Tubinkách. Scheible. Die gute alte Zeit. 133.
[8]) Diplomatář musejní. Opis z Oeconom. B. 18. r. 1603.
[9]) Arch. univ. A. 17. VI. 139.

České „tysacken“ zapovídají se studentům i v sousedních Sasích v době reformační. [1])

Všelikeré zákazy o šatě a zbrani u nás týkají se ovšem summou studentů všech, ale někdy výslovně stojí psáno, že v těch věcech poslušen musí býti zvláště ten, qui bonis universitatis gaudet, kdo drží místo v kolleji nebo (v starší době i) v burse, tedy alumnus kollejní i bursál. [2])

Vstoupením do kolleje student alumnus zavázal se k určitým službám chrámovým při universitních kaplích zhusta jmenovaných. Bylo-li v kolleji studentů počet slušnější, není pochybnosti, že bývali nuceni povinnost konati; bylo-li jich málo, nestačili, a tu bývaly o to s osadními těch chrámečků druhdy i hádky; musívali z nouze zastati zpěv a posluhu žáci nejbližší latinské školy. Připomínáme hádky o to s osadními sv. Štěpána ve zdi roku 1621 Odvolávajíce se k smlouvě, s mistry r. 1510 učiněné, osadní chtěli, aby alumnové Rečkovy kolleje chodili zpívat v neděli; mistři tvrdili, že Reček je zavázal ke čtvrtku. Konečně srovnáno tak, aby žáci od sv. Jiljí v neděli tu zpívali, ale bez útraty osadních, „bez ouplatku“. [3])

K výročním pobožnostem alumnové byli vázáni před jinými studenty. Takž k stolu Páně chodívali do kaple Božího těla, kdykoli professorové šli, ale bývali k tomu slušně vyzýváni rektorskou ohláškou. [4])

Ráno vstávali alumnové dle našeho času asi kolem páté hodiny; tedy dosti brzy; umyli se, pozpívali a dali se do studia. Pak šli do přednášky. Po ní bylo první jídlo; po odpoledních přednáškách nebo cvičeních jedlo se podruhé. Stůl měli alumnové jen dvakrát denně v hodinách tehda vůbec obyčejných, hodinu neb dvě před slunce západem byla coena (večeře), pět hodin před tím oběd či prandium; obojí v zimě dřív, v létě později.

Kterak se měli, o tom není zřejmých zpráv. O nespokojenosti studentů svědčí starodávní satirická píseň:

„Ti kuchaři naši
vaří nám ze mlhy kaši,
ze tmy zvěřinu,
ve snách zeleninu.“

Z roku 1619 zachovala se zřejmá žaloba, že nejsou spokojeni se stravou; jeden nechce masa hovězího, nýbrž telecí, jiný alumnus žaloval, že kuchařka jim pečeni nikda nepodává dobře připravenu; pro tu příčinu prý raději odtáhnou zase. Tehda jim mistři vyčetli, že mají větší péči o břich než o učení (majorem curam

---

[1]) Monum. Germ. paedag. VII. 480.
[2]) Arch. univ. 17. A. III. 34.
[3]) Arch. univ. A. 14. b. 257.
[4]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Collect. Bydžovského. 54.

ventris quam mentis), nejsou-li spokojeni, aby si šli.[1]) To z knih jisto, že se mistři pravidelně naplatili za stravu dost a že při drahotě potravin leckdy nuceni byli i mimořádně přidávati na stravu. Roku 1570 přidávají na studenta týdně 4 gr. míš.[2]) Na všecken způsob naši mistři se o studenty přece slušněji starali nežli bývalo v kollejích pařížských dle vypravování Erasmova. Tam prý měl nečistotu, lůžko tvrdé, málo stravy a špatnou, mnozí prý umřeli z toho všeho.[3])

Který alumnus náš měl rodiče nebo příbuzné štědré, dostával pomoc na přilepšenou stolu od nich. Víme na příklad o rakovnickém písaři městském Žlutickém Šimonovi, že roku 1583 posílá alumnovi Ondřeji Mrázovi do České kolleje 30 ptákův a omlouvá se, proč mezi ně neposlal „některou kvíčalu nebo prskavec".[4])

Alumnové (zvlášť v starší době) pokládáni za chudé studenty; leckterý dobrodinec duši své mínil posloužiti tím, že jim na smrtelné posteli odkázal podporu. Na příklad hned prvním kšaftem knihy testamentů pražských z r. 1448 Sezema ze Zvíkovce odkazuje „studentóm a žákóm collejí" na hrách a slaniny, na drva i na maso, a to studentům v Nazaretě 4 kopy a jiným v kolleji národa Českého také 4 kopy;[5]) o čtyři listy dál zas jest odkaz do Nazareta; r. 1455 Martin, písař někdy na Velíši, odkazuje studentům dvou kollejí pět kop; a tím způsobem vyskýtají se podpory ve všech knihách; ale víc v XV. století nežli potom.

Podotknouti jest, že kromě příspěvků na maso a hrách také knihy alumnům se odkazovaly. V též svrchu dotčené knize testamentů roku 1456 lékař mistr Matěj poroučí, aby kazatel kaple Betlemské mistr Václav všecky knihy dal „do kollejí mezi studenty pro obecné dobré a tomuto městu ke cti".[6]) Takové odkazy lze stopovati až do konce university; r. 1602 sám doktor Jessenius 24 knihy poroučí dáti chudým studentům kollejním; byly v nich grammatiky (Melanchtonova, Donatova), slovníky (jeden latinsko-německý), Ovidius, Caesar, Terentius, Cicero, Aesop a jiné kusy.[7])

Ovšem aby podporu od měšťanů pražských získali, kollejní studentes bývali často pobízeni od mistrů, kterak slušně měšťanstvo předcházeti; především měli na ulici sousedy vzácnější a jejich ženy uctivě zdraviti; nestalo-li se tak, měšťané druhdy i žalovali. Na příklad statečný rytíř Jan Menšík z Menštejna pozval sobě roku 1607 rektora Bacháčka a děkana Skálu i purkmistra Ondřeje Blovského z Palatýna na oběd a při stole žaloval do stu-

---

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 208.
[2]) Monum. univ. III. 179.
[3]) Cramer. Geschicht. d. Erzieh. 201.
[4]) Arch. rakovnic. Kopiál z toho roku.
[5]) Lib. testam. č. 53. A. 1. (Teď v arch. praž. č. 2119.)
[6]) Tamže H. 1.
[7]) Arch. zem. Oeconom. 14. 183. 30. octob.

dentů kolleje Rečkovy, zvlášť na Rindu, že mu dělají vzdory, o papeži že ničemně mluví, na cestě ho nepozdravují, „nad to že paní manželka jeho tu potupu velice těžce nese“. Tím rytíř zjednal alumnům trest karceru neboli kurníku.[1])

Mnohem obtížnější nežli pozdravování byla asi ta zdvořilost studentů kollejských, že chodívali pro dobrou vůli na pohřby kde komu v sousedství, a kynul-li některý groš, ctili mrtvého i z osady vzdálenější. Když šlo o reformu universitní po r. 1609, mistři snažili se i v tom o nápravu. Zlobili se, že prý již i ledajaký hrobník (vespillo) o tu službu opovažuje se říkati.[2])

Aby naši alumnové koledami nebo žebrotou si zlepšovali živobytí, toho za tu dobu, o níž jednáme, nikde není stopy, žebrání tenkrát bývalo spíš omezeno na nižší školy, ale z universit vyloučeno nikde nebylo; nepokládánoť za hanbu.[3]) Všaktě v starší době i u nás jsou zprávy, že z kollejí a z burs vycházely všelijaké žebravé listy latinské, v nichž studenti s humorem líčili svůj hlad a zvláště svoji žízeň. Zachovaly se písně latinské i české, jež svědčí, že studenti i velcí koledovali o sv. Martině a o svátcích. Z písně české o sv. Martině (z XV. věku) vyjímáme veršíky:

„Ale my školníci,
nevolní chudníci,
malí i velicí,
v škole vždy sedíme,
veselé strašíme;
neb nás dusí chudoba,
toho netajíme.

Račtež darovati,
majíc na paměti
svatého štědrosti,
abychom radostí
podle vaší ctnosti
tučnú hus upečenú
mohli s vámi jísti.“ [4])

Z doby pobělohorské zase víme o chudých studentech, že stávali na mostě, u kostelů, leckde u soch a hudouce i pobožně zpívajíce prosili mimojdoucích. Roku 1723 se jim úředně zakazuje, aby neběhali za vozy, než aby žebrajíce stávali klidně. Ale o alumnech kollejních XVI. věku nic takového nečte se.[5])

Alumnům vybrán obyčejně jeden z nich samých za představeného, za probošta, což ovšem disciplině mnoho neprospívalo; i protož roku 1619 nacházíme mistra Galerina, jenž ovšem nebyl student, v té dohlížitelské práci. Probošt měl povinnost se studenty kollegy disputovati, což dělo se starodávným zvykem večer.[6])

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 15. 339.

[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 416.

[3]) Paulsen; Gesch. d. gelehrt. Unterr. 439. Janssen; Kulturgesch. d. d. Volk. I. 83. Kämel; Gesch. d. Schulwes. 141.

[4]) Ukázky v Tomkových Děj. univ. Praž. 80. 81. 82.

[5]) Arch. praž. listiny 112. 140. 253. Též Emler v Památ. Arch. VII. 212.

[6]) V intimací Pavla ze Žatce, rektora 1492, čteme: Omnes et singuli prima hora noctis, post cujus pulsum disputationes et exercitia studentium et baccalaureorum per bursas et collegia isto hiemali tempore agi consueta sunt, in domo sua permaneant. Collect. Bydžovini. Bibl. Lobkovic. v Praze 11.

Třetí druh studentů byli famulové neboli ministri. Podobají se ve všem všudy alumnům kollegiátům, jenže stipendium jejich bývalo v té kolleji, kde seděl professor, jemuž měli posluhovati. Dle statut každý professor měl právo vybrati sobě „unum servitorem pro domus honestate", pro čest domu; měl to býti jinoch nadáním takový, aby byla o něm naděje, že jednou bude i za kollegu v kolleji professorů promovován.[1]) Kterého sobě mistr vybral, toho musil ohlásiti rektorovi a sboru, aby byl i od nich přijat (receptus).[2]) Při svém přijetí famulus sliboval v ruce rektorovy věrnost, pilnost a mlčenlivost. Po té slib zapsán v knihy. Zněl r. 1609: „Ego Mathaeus Amaracus Čáslavinus receptus sum a magnifico rectore N. pro ministro a proximis feriis sti Galli, et promisi fidelitatem, industriam et taciturnitatem in arcanis non divulgandis."[3]) Pak ohlášen jest mistru proboštovi v kolleji na ten konec, aby ho připustil k stolu famulů.[4])

Naskýtá se otázka, kolik studentů bývalo přijato ve famulství. Poněvadž měl každý professor právo voliti si famula k posluze, jest soud na snadě, kolik professorů, tolik že bylo famulův.[5]) Ale ten soud klamá; kollegiáté professorští nemívali na deset nebo osm famulů subsistenčních prostředků. Jednou roku 1618 určitě psáno, že byli jen čtyři famulové,[6]) a nezdá se, že by před tím počet jich býval o mnoho valnější.

Který z famulů ustanoven za předního, slul oeconomus. Práce jeho a povinnost nebyla malá. Nehodil se k ní každý student a snad jí ani nechtěl každý. Vysvítá to z příhody zapsané r. 1622. Prosil tehda Štěpán Jakobides Zahořanský o famulaturu. A mistři odvětili, že famuly již mají, však chce-li býti oekonomem, že by ho přijali.[7])

Oekonomus byl ostatních famulů jako hlídač (quasi custos); jméno „oeconomus", hospodář, bylo tím oprávněno, že na místě kollejního probošta vydával kuchařce některé potřeby do kuchyně, že měl povinnost dbáti chlebů a piva; svěřovány mu jakožto šafáři od spižíren klíče; ba druhdy choval i klíče od kolleje Veliké, kterážto důvěra mistrů to s sebou přinášela, že musil oekonomus nočně chodit otevírat. Roku 1617 o tom zřejmě zapsáno u příležitosti nemilé; prý v úterý 11. ledna okolo třetí hodiny na noc někdo na kollej tloukl, a „když oeconomus otevřel, žádného nespatřil, než na dveřích přilepenou effigiem (obraz) p. dra. Jessenia

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 164. Též Voigt. Acta litter. II. 222.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 177.
[3]) Arch. univ. A. 34. 100.
[4]) Tamže A. 17. VI. 164.
[5]) Na tom základě také Tomek v Č. Česk. Mus. 1848. 185 počítal; spočetl, že jich bylo r. 1600 až i deset, a nikdy méně nežli osm.
[6]) Arch. univ. A. 14. a. 189. Tehda byl v nich Georg Moller Příborenus, Tomáš Bentzius Teutolypczenus (Německá Lupča) Pannonius.
[7]) Arch. univ. A. 14. b. 405.

a při ní famosos rythmos bohemicos" (potupné verše).[1]) Pro ty klíčnické starosti statut kollejní oekonomovi studentovi ukládal, aby bez příčiny z domu neodcházel, chce-li pryč, dej klíče proboštovi.

Příčinou ostatních famulů statut kázal, aby jim oekonomus u stola předsedal (caput ad mensam tenebit), aby jim byl vzorem, kázeň mezi nimi aby držel, latině s nimi hovořil; kdyby ho nechtěli poslouchati, měl professora probošta žádati za pomoc; byl také povinen po sv. Martině (v listopadu) s famuly ostatními začíti cvičení disputační.

Z ostatních famulů jakés přednosti těšil se minister proboštův, jemuž vlastně náleželo nositi jídla k misterskému stolu, ovšem jiní musili pomáhati. Jeden minister čítal při jídle, jiný staral se o konvice, jakož o tom zmíněno svrchu při stravě professorské. Jeden z famulů býval „communis", ten sic obstarával ředkev a strojil na stůl jako jiní, ale kromě toho povinnovat byl kuchařce dříví donášeti a v zimě denně „publicum vaporarium" hodinu před obědy vytápěti; professorům v habitacích famulové topili asi střídavě po řadě.[2]) Z toho, že r. 1594 famulus communis rozstonal se jim v Chrudimi na podagru,[3]) lze usuzovati, že úlohou communisa bylo také poslíčkování.

Famulům se určitě ukládalo, jak který má k stolu sloužiti, s kuchařkou se při tom neměli hádati. Na každou provinu statut hrozil pokutami; za největší vinu kladeno, pobyl-li některý famulus v noci mimo dům kollejní.

Oekonomus mluvíval k professorům jmenem famulů. V určený čas (hned po sv. Martině) stavíval se s nimi před mistry s žádostí, aby páni svým famulům ráčili dovoliti soukromé disputace, při čemž bezpochyby themat si vyprošoval. Bez disputačních cvičení mistři nechtívali famulův ani promovovati ani propouštěti z famulství.[4])

Zvyk byl starodávný, že dostávalo se famulům, když přišli po sv. Martině prosit těch disputací, obšírného napomínání (admonitio), kterak si mají v kolleji vésti. Čteme o takových napomínáních leckdy také v měsíci máji nebo vůbec na jaře, z čehož by mohlo usuzovati se, že i famulové dávali se v kollej jenom na půl roku, po jehož uplynutí, byli-li se zkouškami hotovi, ustoupili jiným.[5])

---

[1]) Arch. univ. A. 14. a. 220. Pamflet mistři roztrhali a spálili, ale teprv po konferenci 14. ledna.

[2]) Řád z r. 1601 v Oeconomic. v zemsk. arch. č. 14. 113. Srovnej ještě 115 v témž rukopise.

[3]) Arch. univ. A. 13. a. 300.

[4]) Snesení z r. 1610: „Famuli magistrorum non promoveantur neque dimmittantur, donec disputationes suas absolvant." Arch. univ. A. 17. VI. 179.

[5]) Die 31. maji recipiebantur ad mensam ministri nostri, legebantur illis statuta, item monebantur officii. Oeconomica v arch. zem. č. 14. 209 r. 1603.

„Admonitio“ famulů mívala slavnostní zvuk; začátek řeči proboštovy býval druhdy i orace poučná, z klassiků vyňatá.[1]) Vlastní kusy proboštova napomenutí byly vyňaty ze statut a nelišily se hrubě od kusů alumnům kollejním ukládaných. Druhdy lecco z nových zkušeností přidáváno nebo s větším než jindy důrazem propovídáno. Na př. r. 1584 napomíná se oekonomus, aby choval pilně klíče, ničeho nekupoval, domu ostříhal; famulové aby hleděli si zbožnosti a počestnosti v šatě, při stole aby byli přítomni modlitbám, aby pilně doslýchali lekcí a psali je, pintu vody aby mívali v habitaci pro oheň, aby odcházeli jen s vědomím mistrův a s kuchařkou aby se nevadili.[2])

Roku 1589 napomínáni famulové o ranní a večerní modlitby, pro uvarování ohně aby nechodili bez lucerny po domě, v domě aby pozor měli na zdi (a jich neotloukali), aby disputovali, aby oekonomovi jakožto přednímu nebyli obtížni, aby v posluhách byli ochotni, jsouce bez napomínání vždy hotovi; též aby neskládali práce na jediného kollegu, alebrž v nutných pracech střídejtež se; nechá-li něčeho oekonomus v pokoji, aby se toho nedotýkali; u kolleje aby nelelkovali večer a s děvčaty nájemníkův aby nežertovali, aniž měli s nimi zbytečné rozprávky (colloquia non necessaria).[3]) Před léty dvaceti (1567) famulové byli napomínáni o mravech a šatě, ale obzvláště aby kuchařce nebyli na obtíž.[4])

Famulové bytovali druhdy pospolu v jednom pokoji a jídali společně u svého stolu; zdá se, že sedali teprv po misterském jídle; o svátcích mívali stravy víc a lepší; nechtěl-li professor své porcí, připadla famulům. O tom, co se jim poskytovalo k snědku, jest málo zpráv. Statut z r. 1528 chce, aby famulům v určité dni byla porcí vařeného masa (carnis elixae); o svátcích aby měli maso v jíše (caro jurulenta) a pečeni.[5]) Roku 1568 mistři usnášejí se, aby se „familiae“ (to jsou jistě famulové s čeledí) ryby dávaly v neděli, ve středu a v pátek; večeře aby bývala v neděli, v úterý a ve čtvrtek, leč by byl půst, vigilia neb suché dni; tu aby nedostal nikdo ničeho.[6]) Roku 1596 jedná se o nějaké polepšení stola; sneseno, aby se famulům dávalo za dva groše míšeňské chleba ke každému jídlu, pečeně za 6 grošů aby se kupovaly a každý půl rok aby se jim vydával týnsky sud (t. j. 64 pinty neboli 256 žejdlíků) piva.[7]) Brzy potom r. 1600 mistr Trojan daroval na opravení stolu famulského 50 kop; před tím i Bacháček tolikéž dal a slíbil v nově dáti. Tedy nebýval asi stůl

---

[1]) Doklad v rukop. univ. arch. A. 13. a. 75. Rok 1584.
[2]) Tamže.
[3]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 4. Arch. univ. A. 13. a. 180. Napomínání alumnův a famulů v pramenech se prostupují, kryjí. Bylať jistě shodna.
[4]) Rukop. Lobkovic. knih. v Praze. 310. 6.
[5]) Voigt. Acta litter. II. 222.
[6]) Rukop. Lobkovic. knih. v Praze. 310. 32.
[7]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 20.

stkvělý, když ho pořád opravovati musili. Téhož roku 1600 dokonce v knihy psána také ta podivná věc, že dva ministrové (famuli) prosili za almužnu od kollejí. Mistři snesli se, aby jim kollegia dohromady dala 15 grošů.[1])

Majíce dále vyčítati druhy studentův Pražské školy vysoké, dáváme si otázku, což kromě alumnův a famulů, dosavad uvedených, nebylo obzvláště v XVI. věku studujících, kteří bydlili mimo kolleje v domech soukromých? Nebylo-li — řekněme — externistův?

K tomu jediná bezpečná odpověď ta, že v kusých pramenech o externistech nikde není zmínky. Spíš z některé zprávy svrchu již položené mohlo by býti usuzováno, že jich nebylo dokonce; sem svědčí na příklad zpráva, kterak rychle mistři snažili se s pronunciací v kolleje býti hotovi, aby se studenti po hospodách v Praze netoulali, a kterak ochotně posílávali studenty, jichž do kollejí přijmouti nechtěli, do škol farních, aby tu jako v nějaké burse pro snažší výživu pobývali a odtud do přednášek akademických chodívali; sem hodí se poněkud i zpráva z roku 1614, že oznámen začátek přednášek „svolaným studentům, kteří až dosavad se nepostavili v kolleje (qui nondum comparuerunt in collegia);[2]) nebo konečně obyčejná ona otázka, kterou kommisse zkušebná kladla nastávajícím bakalářům: čas-li spravedlivý ztrávili v kolleji (an justum tempus in collegio exegerint).[3])

Přes to zdá se však, že někteří, byť nemnozí, externisté přece bývali.[4]) Což kteří studenti v kolleji na expensí bydliti nechtěli? Což bohatší studenti z pražského měšťanstva, kteří mohli opatřeni býti doma lépe nežli v kolleji? Ostatně v statutech nikde psáno není, že studenti všickni povinni jsou bytovati v kolleji, a psáno to býti nikdy nemohlo, poněvadž při počtu větším, jako za stára býval, nebyli by se do kollejí ani vešli; víme ť, že za starodávna byly na nejvalnější počet studentů bursy, konvikty soukromé. A zároveň víme, že rektor podle starých statut mohl k soukromému bydlení dávati povolení. Proto také ještě r. 1492 ve své intimací rektor Pavel ze Žatce dí, že zákony universitními sic za hodné uznáno, aby nikdo z poddaných (nullus suppositorum) nebydlil než s mistry a bakaláři pro scandali evitatione (aby se vyhnuli pohoršení); ale vykládá, že universí nemůže dovoliti těm, kteří bytují v místech počestných s mistry nebo s jinými poctivými muži, aby počestné své byty zaměnili za místa nepočestná.[5]) To přec svědčí o soukromých bytech.

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 66.

[2]) Acta rectoratus. Cod. v arch. zem. fol. 4. 24. máje.

[3]) Oeconom. 15. 120. v arch. zem.

[4]) Tomek (v Č. Č. Mus. 1848 178. a násl.) nechávaje věc celkem nerozhodnutu, přece kloní se k tomu, že externích žáků nebylo.

[5]) Bibl. Lobkovická v Praze. Collect. Bydžovini. 11. Arch. univ. 17. A. III. 37.

Slušno v téže starší době znova zastaviti se při řeči rektora, jenž (buď r. 1435 neb 1458) hrozí nedbalým studentům z burs (a tím slovem míní se na onen čas již jen kolleje), že budou zbaveni stola ba i vyloučeni, a jiní, kteří nedrží místa v bursách, nedbalí jsouce, že nebudou přijati potom do burs a puštěni ke gradům.[1]) Kdo jsou tito „loca in bursis non habentes“? Kdo jsou ti, kteří nedrží míst v kollejích? Ovšem mohou to býti studenti, zatím do škol farních poslaní; těm mohlo se hroziti, že nebudou potom v kolleje bráni, ale mohou to býti i externisté, jimž platí hrozba, že nebudou ke zkouškám puštěni.

Také pozdější seznamy promovovaných bakalářův a seznamy alumnů[2]) nás k soudu vedou, že externisté mohli při universitě býti; neboť některého zkoušence nikde mezi alumny nenajdeš, a přec musil aspoň semestr choditi na fakultu. Pravda, seznamy nejsou docela úplny; některý rok scházejí, ale shrnovali-li se pravidelně ke zkouškám kandidáti ze čtyř posledních školních semestrů, tož aspoň před r. 1601 a před r. 1607 máme před rukama na čtyři semestry seznamy úplné docela, a bez valného hledání postřehneme jména bakalářů, kteří kollegiáty nebyli. A namítne-li se, že mohli býti třeba famuly (famulů seznamy úplné nejsou zachovány), připouštíme; ale propustíme-li za famuly ze seznamu bakalářů třeba 5, 6, 8 osob (víc nelze), ptáme se, kde byli ostatní, kteří potom ještě zbývají. Na př. mezi bakaláři roku 1607 jest 26 osob, jichž jména mezi alumny nenajdeš, bylo-li z nich osm famulů, kde pak bydlilo ostatních 18? Ti mohli býti externisty.

Ostatně i u jesuitů pražských, kteří jistě hleděli míti všecko žactvo ve své kolleji, v konviktech a v semináři pevně v rukou, přece shledáváš externisty, jakož o tom jinde se položí.

Konečně mohly působiti v naši universitu příklady universí cizích. V Krakovské universitě r. 1491 professorové nařídili statutem, že bakaláři a studenti musí bytovati v kollejích a ve (farních) školách, a to proto, aby vyhnuli se ženskému pohlaví, jež odvádělo od studia; prý ať jsou studenti pod kázní; kdo neposlechne, pozbude ochrany rektorovy. Kdož, přijdouce do Krakova, za osm dní nezjednají sobě bytu v kolleji či na škole, takové městští konšelé z hospody hnáti mají jako „acephalos et sine remige fluctuantes“ (bezhlavce a bez veslaře sem tam se zmítající). To by tedy mohlo svědčiti o tom, že nebylo v Krakovské akademii externistů. Ale statut to hned vyvrací slovy: „Aby ne-

---

[1]) Bydžovského Collectan. v bibl. Lobkovic. v Praze. 10. Též arch. univ. 17 A. III. (Putzlacherovy opisy) 30. Uvádí se rektor Rokycana, ale přes vši sháňku nemohli jsme se dopátrati jistoty, byl-li onoho některého roku rektorem, ačkoli v universitě jest jako senior jistě ještě do r. 1464.

[2]) Zachovaly se souvisle a úplněji jen z posledních několika desítek let před koncem samostatné akademie. Bakaláři a alumnové (od roku 1597) jmenovitě vytištěni v Č. Č. Mus. 1848. 180. 189.

bylo tvrdo, dovolujeme, kdož mají rodiče v městě, ti s dovolením rektorovým po domech že bydliti mohou.“ Týž statut propustil také šlechtickým studentům volný byt soukromý, ale s výminkou, že budou míti při sobě mistra nebo bakaláře na dohled.[1]) Tedy akademie Jagellonská již r. 1491 externisty měla.

Bývalá povinnost studentů bydliti v kollejích a bursách během časů také v Němcích zašla; v kollejích a internátech na dále zůstávali jen stipendisté; ostatním studentům professorové dopouštěli volnost bytů; vímeť, že v Ingolštatě roku 1574 Bartoloměj z Lobkovic platil u paní Beyserin za postel týdně 11 paců, za stravu týdně 13 paců, za stůl služebníkův 7 pacův a od pokoje 3 zl.[2]) Také z Vittenberka víme, že v domě Martina, syna Lutherova, bydlili roku 1563 nějací urození studenti z Pomořan, kteří musili před svým domácím pánem a jeho rodinou sklep vinný tuze zavírati, aniž se dohlídali.[3])

Pro úplnost nelze nepočítati za zvláštní druh posluchačův universitních ty bakaláře, kteří chystají se ke zkoušce misterské. Studenty ovšem v obyčejném smysle už nejsou, jsou víc, jsou bakaláři; ale přece zase jsou studenty, neboť musí poslouchati ty knihy na fakultě, z kterých podniknou misterskou zkoušku. Bývali to ze stálejších posluchačů jen bakaláři, kteří sloužili jako učitelé na pražských školách latinských, odkudž mohli v universí docházeti. Venkovští bakaláři pobyli mezi posluchači asi kratičký čas před zkouškou, jen tak pro jméno; jinak studovali venku soukromě.

Na tom místě není zbytečno připomenouti, že v těch akademiích, které měly fakulty vyšší, mohl býti i graduovaný mistr studentem; býval to mistr filosofie, jenž poslouchal medicinu, práva nebo theologii. U nás tak bývalo až do husitských vojen.

Za zvláštní druh studentů mohli by konečně uvedeni býti ti, kteří toulajíce se z universí do universí po dalekých zemích, také časem přicházeli do Prahy; jedni tu pobyli za čas, z nich některý dostati se mohl i do kolleje; jiní jsouce druh velmi pohyblivých, nestálých lidiček, požebrali si a šli zase. Pokládalť se student

---

[1]) Muczkowski. Statuta phil. ordin. 1409—1849. XLII. XLIV.

[2]) Arch. zem. v Receptech z arch. arcibisk. r. 1574. Je tu účet studentův za čtvrt roku. Je v drobnostech zajímav. Lobkovic má s sebou průvodce Valentina a nějaké pachole za sluhu; do bytu si musil koupiti žbán, umyvadlo, hrnec pikací; koupil si též kalendář, rys papíru za 1 tolar 1 pac (pac = 4 krejcary tehdejší; dva české groše byly za 6 krejcarů nebo za půl druhého pacu), ingoust a máz piva do ingoustu za 4 denáry, Epistolas selectiores ex Cicerone za 1 pac, Evangelia deutsch und lateinisch za 6 paců 2 pfen., Michaelis Verini Poëmata, grammat. Despauterii se syntaxí za čtyry pacy; péra, pergamen, sypací hodiny za 2 pace 2 pfen.; koště na metení za 3 denáry, sklenici na pití, lžíci. Kupoval si housky a k stolu za víno a pivo utratil osm a půl tolaru (byl tehda žejdlík vína za 4 krejcary a máz piva za 4 denáry).

[3]) Paulsen. Gesch. des gel. Unterr. I. vyd. I. 161. v II. vyd. str. 222.

jedné university v širokém slova smyslu za příslušníka všech vysokých škol hned od prvních dob, kdy university vznikaly. Květ a nejbujnější život těch studentských tuláků, jimž bylo jméno vaganti, bacchanti čili dobře po česku těkaři,[1]) připadá do XIV. století. Onen „žák“ v klerikální sukni „šeré a umlené“ s kuklou zelenou, jenž se živě a vtipně hádá s podkoním v staročeské básni povědomé, jest typus bacchantů z konce XIV. věku. Takových žáků toulávalo se tehda drahně, byli ve všech zemích, byli to veselí kumpánové, kteří náleželi do veselé doby jakožto její organická součástka; dělávali písně latinské i jazykem mateřským, písně lehkomyslné, satirické, milostné, pijácké;[2]) žebrali, kradli, zpívali, dvořili ženskému pohlaví,[3]) a to nikoli bez úspěchův; bývali vítáni, rádi viděni i zase bíjeni a odehnáváni. Mnohý odbyv sobě dobrodružný studentský „vandr“, klidně usedl a dobyl sobě vážného místa v úřadech církevních či světských.

Bacchantství v staré způsobě vleklo se až do XVI. století; na universitách umdlelo dřív; chlapci nižších škol toulávali se déle. Ti studenti, o nichž jsme svrchu oznámili, že až do konce XVI. věku i potom ještě docházeli k nám toulkou, byli již jen nevinný zbytek starodávných těkařů. S takovými studenty potkáváš se v knihách snad všech českých měst; všude zápisy o almužnách studentům. Na příklad dle knihy stříbrské r. 1590 vydáno 8 grošů „dvoum studiosům, jdouce z nějakého Antorfa“; „ňákému studiosu z Frankreychu 4 groše; dvoum studiosům jdouce z Vlach 10 grošů“ atd.[4]) Náchodští dávají také jednou r. 1617 „třem studentům, spolu putujícím do Říma a odtud potom k božímu hrobu, fedruňku na cestu“ 2 gr. 4 denáry.[5]) Turnovští r. 1606 podali „nějakému studiosu Abrahamovi z Míšeňské země“ 5 grošů a denár almužny; studentům z Polska příchozím dali 3 groše týž rok.[6])

Ti a podobní přicházeli i do Pražské akademie, jakož o tom při počtech proboštských zmíněno. Jedenkráte r. 1602 přišlo studentů z Dánska pět najednou; všickni měli jeden žebravý list dohromady. List se professorům našim asi zalíbil, neboť si ho zapsali v knihu. Začíná se: „Pauperum studiosorum vita est tamquam passerculus pede alligatus“ — chudých studentů život jako vrabčík

---

[1]) V právech Brikciho z r. 1536. Tu čteme mimo jiné: „Žákovstva, kteří slují těkaři, nepřijímejte.“

[2]) O jich písních u nás viz u Fejfalíka v Sitzungsber. d. Wien. Akad. IV. 7. V. 36. Na jednu sbírku z XV. stol., která se k nám dostala z Němec (Summa recreatorum v univ. knih.) upozorňuje J. Truhlář ve Věstn. akad. VII. 45. Němec. vagant. literat. publikoval obšírně Mone.

[3]) Roku 1502, když byla syphilis ještě zánovní, ve Vratislavi 250 bacchantů najednou tou nemocí ulehlo. Kaemel. Gesch. d. Schulwes. 141.

[4]) Arch. plzeň. stříbr. kniha 193 fol. 124. 138. 192.

[5]) Hraše. Děj. Náchoda 260.

[6]) Purkmisterský počet z r. 1606. Půjčil dr. Šimák.

za nohu uvázaný.[1]) Dostali-li za to co, nevíme; jiní obyčejně dostávali.

Naši ovšem také chodívali po cizích školách. Šlo-li o theologii a jiné fakulty, jichž v Praze nebylo, musili choditi do ciziny nezbytně. Jsou mezi těmi studenty dosti zhusta šlechtici. Někteří berou si fedrovní listy nebo kommendace od Pražské universí. Ovšem nebyly to listy na žebrotu. Ukazatel se odporučoval dobrému přijetí. Tak v starší době zhusta odporučují se mladíci do italských škol; později do německých protestantských; některý na určitou školu, na př. roku 1600 Jakub Kanha do Štrasburka odporučen, jiní na studijní cestu vůbec, na př. r. 1600 prosí Adam Skála ze Zhoře za „testimonium", poněvadž syn jeho chce se „projíti do jiných akademií", zvláště do Vittenberské.[2]) Podobnou kommendací do všech universit r. 1621 obdržel Jan Sophronius alias Hozák Horaždějovský.[3]) Panští studentes vyprošovali sobě na své studijní cesty také královské „passbrify", na příklad r. 1598 obdržel takový list Karel z Žerotína, aby mohl sám šestý do říše na studia.[4])

Pražská universí dávala studentům listy týmž způsobem mnohomluvně psané jako jiné školy cizí; nalezli jsme z r. 1618 také jeden s tak neomalenou upřímností psaný, že div to nemalý, kterak s ním mohl šlechtický student do světa jíti; píšeť se v něm, že urozený mladík Adam Fridrich Doudlebský z Doudleb pochází z otce nevzdělaného, po jehož smrti od mateře v přílišné volnosti držen jsa za všecken čas lenošil a hynul, do čehož praeceptor jeho Slezan Godfrid Reimannus tuze žaloval; teď prý se chce polepšiti, i protož ho mistři všude odporučují.[5])

Smutně zajímava je kommendace, kterou prorektor píše dlouhým listem r. 1621 bratřím Janu a Šimonu Zarybnickým ze Zarybenska. Úvodem líčí vliv Mus a vzpomíná, co jim bylo kdy zkoušeti; válkou tureckou byly vyhnány z města Konstantinova, vstěhovaly se do Italie, přes Alpy přešly. Válkou husitskou předkové naši z university vypuzeni byvše nalezli ochranu v Hradci Králové. Válkou šmalkaldskou, do níž Čechové s velikou škodou svou jsou vtaženi, naše Musy byly utlačovány, ale nikoliv potlačeny. Což bychom zoufali o Musách v této roztržitosti (pobělohorské)? Bolí nás zajisté, když vidíme, kterak naše kollegia vojáky plna, učitelé i žáci roztrženi; důchody, vsi akademické buď zpustošeny, buď bezprávně, křivě od jiných uchváceny (tím míněny Počernice, které uchvátil milosrdný bratr Savonatius),[6]) přátelé a patronové

[1]) Arch. zemsk. Oecon. 18. 99.
[2]) Oeconomica č. 18. 70. 78.
[3]) Arch. univ. 14. A. b. 872.
[4]) Missiva v místodržit. arch. 106. 169.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 384.
[6]) Savonatius Jan Babtista Romana. Viz Winter. Děje vys. škol. 174. 179. 182.

kterak jen o své věci pečují, kloníce se tam, kde přeje štěstí. Přes to však doufáme, že bude lépe (speramus tamen meliora); ubozí mistrové! Když to psali, bylo již po jich škole skorem veta. Na konec listu svého prorektor dostal se k odporučencům; prý slibují dobrý prospěch vlasti a universitě, až se oba, vyhledajíce sobě teď pokojnější místa učebná, vrátí s břemenem opravdových statků (veris bonis onusti).[1])

Vrátíme se k studentům Karlovy školy a k jejich životu. Všickni co do disciplíny podléhali zákonům universitním, které jim bývaly čteny, jakož svrchu položeno, při rektorské slavnosti; alumnové i famulové podrobeni byli řádu kollejnímu, jenž jim byl také čítán; co do učení podřízeni byli děkanovi fakulty. Není pochyby, že byli studenti, kteří ve všem dobře poslouchali; o těch v pramenech psáno není; proti nim jiní prohřešovali se proti řádu, a o těch v knihách rektorských a proboštových zapsáno dosti mnoho.

Nejméně jest zpráv o jich nepobožnosti. Z jedné dovídáme se, že 23 ledna r. 1605 všickni famulové utekli z kostela, tím „znesvětili den sváteční", a mistři s hněvem dali je do kurníka ještě v týž sváteční den zasnoubení Panny Marie.[2])

Častěji psává se o nepilnosti studentské; alumnové i famulové bývají voláni k svým představeným, kteří jim vyčítají, že zanedbávají lekce, disputace, deklamace, že se neučí na pamět;[3]) jsou pro nedbu trestáni karcerem domácím nejednou;[4]) r. 1614 kterýs den přišlo jich do lekcí všeho všudy pět; alumnové vymlouvali se potom, že měli bolení zubů, všickni dáni do kurníku.[5])

Mistr Kollinus tuze naříkával na nedbalost a netečnost studentů, prý při vyučování sedají jako sochy bez ducha; soudil, že mládež se přerodila a není více podobna starým žákům českým.[6]) Nedbalé studenty professorové uštipovali v ohláškách veřejných, při napomínáních slavnostních a kdykoli se hodilo. Za Kampana měli pořekadlo „Vallam et Tullium lectitant", to jest po česku válejí a toulají se; o líném studentovi uvozována hra ve slovech málo zdvořilá: prý by se říci mohlo, že není „labori assuefactus studiosus" (student práci přivyklý), nýbrž spíše „a sue factus studio sus"; kteří se sháněli po prázdninách, zváni bývali tehdáž úštipkem „libertini", kteří posedávali v krčmách „lychnobii", t. j. u lampy žijící.[7])

Jako Kampanus stejně Bacháček líných studentů nešetříval. Kde a kdy moha, do nich bil slovy důtklivými. Bacháček v inti-

---

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 861. Datum 30. ledna 1621.
[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 288.
[3]) Arch. univ. A. 14. a. 78. 1618.
[4]) Arch. zem. Oeconom. 15. 217. 1603.
[5]) Acta rectoratus; tamže 29.
[6]) Menčík. Č. C. Mus. 1884. 213.
[7]) Z výpisů Ant. Truhlářových.

mací rektorské (3. února 1610) zřejmě vyčítá lenost přemnohým (plerique); prý vstupují do kolleje a již aby zase byli pryč; nejde jim o lekcí jako o funkcí (t j. již aby byli někde v úřadě) snaží se, „ut praesint potius quam prosint" (t. j. spíš aby vládli kdes, než aby se sami ještě vzdělávali). Prý vymlouvají se na chudobu, ta prý je nutí, aby ze školy se tlačili ven, ale aby sloužili jako famulové, aby učili po klassích, to prý nečiní, za to se stydí, pak není div, že rodiče nad nákladem v kolleji naříkají.[1])

Prokop Paeonius, probošt kolleje Karlovy, r. 1613 v intimaci své přičetl k lenosti ještě jinou obecnou jich vlastnost studentskou, neskromnost. To jędno bych si přál, pravil, aby mladíci našeho času ctižádostiví, pyšní, hrdí, smělí, závistní, posměvační, nadutí, chocholatí, kudrnatí, příkladem mnohých, samoláskou zvrácených i vyvrácených, všemi silami se snažili obléci na sebe skromnost, neboť ta jest matka cti.[2])

Na čirý nedostatek této ctnosti zhusta sváděny výstupky studentů, jichž se dopouštěli v kollejích. Těch sobě všimneme.

K svému nejbližšímu představenému proboštovi nebo oekonomovi chovali se začasté velmi vzdorně. Roku 1608 jsou alumnové dáni do kurníka dokonce proto, že svého probošta přijali ranami a kamením.[3]) Ovšem některý probošt podněcoval vzdory sám; jakkoli byl jen student jako jiní, byl tuze vypínavý; r. 1604 všickni alumnové kolleje Královniny a České přišli žalovat do svého probošta Jakuba Pomaria Pražského, prý je ke všem hrdý; vejde-li do nejpoctivějšího v kolleji místa, do jídelny, nečiní poctivost, vejde-li v jinou kollej, také ani nesmeká cappam; není-li sám u stola, ustanovuje na místě svém pedella jakožto místoprobošta; tulichem jsa ozbrojen přistupuje k stolu. Aby mu žalobníci přitížili, přidali ještě jiné viny krom pýchy; prý pravil, že ani hrom mu nerozkáže choditi do kostela, do lekcí a disputací; a nad to vše, když ho kuchařka upomínala, nestaral se o zásoby k stravě.

Toho pyšného a nedbalého probošta mistři potrestali kurníkem na den a noc; slíbil polepšiti se, ale nestál v slově.[4])

Skoro před koncem samostatné školy Karlovy mistrům přišlo jedenkráte zase na mysl vstaviti alumnům za probošta hotového, dospělého mistra; byl to r. 1619 mistr Galerinus, jenž se kromě toho živil při universitě paedagogií. Ale i k tomu mistrovi vedli si alumnové příliš příkře a svévolně. Žalovaltě v červnu roku nadepsaného, že sobě jeho nic neváží, při stole se nenáležitě

---

[1]) Arch. univ. A. 17. V. 5. Též Jičínský; Programmata. Univ. knih. 52. G. 58.

[2]) Arch. univ. A. 17. V. 261.

[3]) Arch. zem. Oeconom. 15. 400.

[4]) Tamže 221.

chovají, po dveřích a stěnách o něm píší (scripta contumeliosa); jeden prý nechce číst hlavu z Písma u stola, jiní zase čtoucímu překážejí, proti němu se bouří, neposlouchají, nedělají řádem studentským carmina et oratiunculas, s jídlem nejsou spokojeni, kuchařce chtěl jeden z nich — Sobolužský — dáti pohlavek, v noci chtějí vyrážeti vrata, nebudou-li jim volně otevřena; najali jednoho, aby do kolleje vleza oknem zámek visutý odstrčil, což by byl jistě vykonal, kdyby pradlí nebyla v to vkročila.

Mistři soudcové napomenuli mistra Galerina, vyslechše všecko, aby jen bedliv byl mravů studentských, studenty zavřeli do kurníka a kuchařce vyčetli, proč jest k studentům tak důvěrna.[1]) A v září už zase Galerinus mistrům žaloval, že alumnové si ho nic neváží, a že kamna na několika místech provrtali.[2])

S pedellem a s kuchařkou měli studenti hádky přes tu chvíli. Studenti kolleje Hedvičiny a České r. 1600 vyhrožovali pedellovi nebezpečně; slovo měl Polenta Litoměřický. Proto dáni jsou v domácí vazbu.[3]) Některý pedell oplatil; roku 1618 studenti přišli žalovat, že pedell jednomu nadal „mládků“ a všecky že vyhlásil za hloupé.[4]) Jindy ovšem býval pedellus se studenty za dobře a hrávali pospolu v kuželky a karty.

Kuchařka, aby nebyla urážena, ano i bita, zavírala se před studenty; vyráželi na ni dvéře; r. 1616 odemstila se jim, že je udala pro toulání, žalovalať, že „nemnoho v kolleji bývají“.[5]) I famulové a oekonomus, tedy studenti na očích samých professorů žijící, boje s kuchařkou v Karolinum sváděli; r. 1591 všecka rozezlena přišla v pondělí po kočičkách k mistru proboštovi oznámit, že od sv. Jiří chce býti „preč“. „Napomenul sem ji,“ tak probošt píše, „aby nebyla tak zlá, byl-li by jí kdo křiv, aby to na mne vznesla; pověděla, že ona toho přestati chce, když jí famuli příčiny dávati nebudou; s tím odešla, a já jí vinš dal, aby jí pán Bůh požehnati ráčil.“ To zapsal probošt Vlaverinus v akta jako věc předůležitou.[6])

K jeho nástupci mistru Chorinnovi kuchařka přiběhla se žalobou, že ji oekonom sbil, že má oko „stlučeny“.[7]) Roku 1596 způsobil oekonomus Jiří Glozius Nymburský s dvěma famuly o kuchařku takovou v kolleji pranici, že v noci přihnali se před professorské habitace a tu poranili studenta, jenž je chtěl rozvaditi. Trestáni za to pouty na nohách (compedibus), trestem to neobyčejným, tuhým.[8])

---

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 207. 208.
[2]) Tamže 212.
[3]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 71.
[4]) Arch. univ. A. 14. a. 92.
[5]) Roku 1616 student Math. Skála Lunaeus jí nadal sakram. k., proto mstila se. Arch. univ. A. 14. a. 133.
[6]) Arch. univ. A. 13. a. 216.
[7]) Tamže 276.
[8]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 17.

Dosti je zápisů o tom, že studenti také mezi sebou se právali a nadávali si přes to, že již starý statut jim jako i ostatním členům universitním určoval obšírně, kolik pokuty platiti jest za ránu a nadávku; určoval, kolik platit za nadávku lháře, kolik za zloděje, za zrádce; kolik dá ten, jenž kámen zdvihl nebo meč vytáhl, napřáhl hůl; kolik dá, kdo honí, udeří, ale mine ranou; kolik dá, kdo skutečně raní, ale lehce; kolik dá, kdo raní těžce, kdo ochromí.

Studenti nejen že mezi sebou v téže kolleji se brávali a nadávali si, ale také z jedné kolleje konali výpravy nepřátelské do kolleje druhé.[1]) Když byli pospolu dobří, upadali zhusta zase v jiný zapověděný hřích: hrávali v kolleji na místě učení v kostky a karty. Tolik o životě v kolleji.

O bujnostech veřejně mimo kollej páchaných dlouhá byla by kapitola. O bujnostech studentských ze všech universit stejné hlasy a již od starodávna. Na studenty karthagské ve svých konfessích žaluje již před čtrnácti sty léty sv. Augustin a utíká od nich. Život pařížských studentů býval pověstný;[2]) pro sebe menší příčinu v italských a jiných universích studenti tasili na sebe a jiné lidi meče, tulichy; zabíjeli se. Ty hrubé fechtýřské mravy všude zaváděli bujní studenti z rodů urozených. Ti kazili studenty ostatní. Dosti jasný obraz o těch nemravech lze učiniti sobě z listu, jejž Vilém Slavata píše roku 1593 panu Adamovi z Hradce, svému dobrodinci;[3]) přiznává se, že v Padově s tovaryši každý den na fecht a tanzšul chodil, ale hříchu se nedopouštěl; prý, chtěje ty způsoby jich benátské přezvěděti, do ledajakýchs míst se dostal, ale bezbožnými věcmi se neposkvrnil (!), zná se, že v Padově mnoho nestudiroval, prý nechtěl začíti. anoť skoro dva měsíce pro masopust žádných lekcí nebylo, a vždy téměř hádky mezi scholáry byly, neboť den před tím, než odtud odjel, rektor (to byl student) navracuje se v noci domů zabit byl na cestě od některých scholárů a téměř na kusy rozsekán. Dále ukazuje urozený student, kterak jest obyčej na těch školách mnoho utráceti; prý Karel z Žerotína v Neapoli do roka nejméně čtyry tisíce korun, někdy i šest tisíc korun na outratu míti musí; zvláště ten, koho volí za rektora, aby mnoho měl, pan Fugar (Fugger?) pro ten úřad utratil 6000 korun; teď prý chtěli za rektora jeho, Slavatu, všecka universitas, consigliarii, měšťané, zemané zdejší, „všecka má nacie mne za rektora volili“; ale Slavata to nevzal pro veliký náklad; musil by prý nejméně pět sluhů chovati, jim stejné šaty dáti, několik pankytů držeti.

Tanec, šerm, pití, bití z listu Slavatova se ohlašuje jakožto jádro života studentského za Alpami, a nejeden mladý pán vrátil

[1]) Zápisy v knize bibl. Lobkovic. v Praze. č. 310.
[2]) Digby; Mores catholici I. 575. Muther; Universitätsleben 23.
[3]) Arch. zem. Opisy z Jindř. Hradce. 1593.

se odtamtud na zdraví poraněný. Píšeť r. 1605 o tom Jan Tadeáš Mezeříčský: „Nelitujíť někteří nákladů na dítky své, posílajíce je do krajin dalekých na učení... By i jaká začáteční pobožnost, stud a mravů šlechetnost při některých se zplodila, to tam do cizích krajin zanášejí, potracují a odtud zase domů (leč kohož pán Bůh sám chrání) obyčeje divoké, učení hostinské, život rozpustilý a zlému navyklý, řeči nestoudné... přinášejí s potracením tam nejedni netoliko dobrého svědomí ale také i zdraví svého.“[1])

V Němcích na universitách nebylo jináče. Praviť professor Dinckelius r. 1578, že mnohým studentům život záleží v tom, aby byli jako cyklopové divocí a měli volnost Lapytharum (Lapithové, divoký, rvavý národ v Thessalii), chtějí jen toulati se dnem i nocí po ulicích v nohavicích až na kotníky spuštěných a potvorně svislých, ohyzdnější nad obraz ďáblův; napodobují kde jakého blázna, prsteny nosí jako kejklíři o masopustě i od uší visuté; udatně místo knih číše obracejí; ruce jejich obírají se místo papírem kartami, místo kollejí navštěvují marštale nebo domky, které byly starým nepřístupny.[2]) Bujnost studenti pokládali za své právo; ze všech škol německých jsou o tom přemnohé zprávy, knihy jsou tím popsány, všude pití, rvačky; studenti se oblékali druhdy jako šlechta, druhdy naházeli na sebe „patuchy“ (šat do lázně) a tropili po ulicích svými nahotami ostudu.[3]) O studentech v rýnském Kolíně vypravují se neřesti s ženskými, loupeže, vraždy, bouře i žhářství;[4]) kterak vídeňští uměli píti a bíti se s řemeslníky a jinými, o tom již Sylvius poznamenal; vittenberským Melanchton zakazoval r. 1523 noční křiky, maškary, necudnosti, pustošení zahrad, vyrážení dveří, pamflety a jiné kousky toho řádu;[5]) vypravuje souvěký Schwengfeld, že ve Wittenberce je divoký, drzý a nezvedený pronárod studentský, zvlášť mezi žáky Melanchtonovými; tenť prý často cedí slzy nad tím v přednáškách říkaje, že ta svévole mladíků znamením jest brzkého konce světa. A ten rok, co Melanchton umřel (1560), studenti učinili prudký útok na jeho dům, vydobyli ho, okna vyrazili, zdi vylámali; vzbouřili se proti rektoru Peucerovi, zeti nebožce slavného reformátora.[6]) O necudném chování studentů hovoří rektorské mandáty v universí Lipské;[7]) kterak se mu opíjeli v universí Heidelberské urození žáci beztrestně, o tom vypravuje sám jich učitel Borbonius,[8]) a s dostatek známo, jak výtržně v Altorfské

[1]) J. Tadeáš Mezeříčský: Vysvětlení o stavu manželském.
[2]) Dinckelius. De origine... depositionis. fol. B. 2. V mus. v Šafaříkových.
[3]) Geiger. Renaissance. II. 412.
[4]) Zeitschrift für deutsch. Kulturgesch. II. 756.
[5]) Monum. German. paedagog. VII. 478.
[6]) Janssen. Kulturverh. d. d. Vol. III 186. 188.
[7]) Zarncke. Die Univers. 185.
[8]) Dva denníky Borboniovy od Dvořáka 42.

škole vedl si r. 1599 Albrecht z Valdštýna, jsa mezi studenty rozpustilými vůdcem; popíchal rapírem kollegy, vytloukal professorům okna, dvéře vysekával, ba prý i svaté Trojici se svými kumpány se posmíval.[1])

Také studenti na universí Jagellonské v Krakově dopouštěli se rozmanitých rozpustilostí; sváděno na ně i „łupieztwo“ jako na vídeňské; o jeden podnět k nepřístojnostem mívali v Krakově víc než jinde, totiž studenti chodívali vybírat od židů daň, k universitě náležitou (slula změtěním hebrejského slova po polsku kozubalec, kosobales); při bujnosti studentské „kozubalec“ bez bitev nemohl ani býti.[2])

Přestaneme o cizích studentech, nemělo by to tak brzy konce. Ale varujeme příliš přísného soudu konečného o tehdejší akademické mládeži. Doba XV. a XVI. století všecka byla bujná, všickni stavové k pitkám a pračkám tuze nakloněni, natož aby student dal komu v tom napřed! A zvláště v universitním městě, kde se jich shrnulo mnoho a národů nejrozmanitějších! Úřadové krotili, zakazovali, ale marno, nestačili; tehdejší stát a jeho policie neměla té síly jako dnes; proto také nám, střídmě chovaným, lecco na starých studentech vidí se býti tuze hrubým, nehodným, co souvěkovcům bylo nutné a přirozené zlo, s nímž se dovedli smiřovati; v bujných studentech byla jakás naivní surovost, která se svým časem uklidnila, a byla i na pohled přívětivější nežli raffinovaný nebo i také jen strojený cynismus některých moderních studentův.[3])

Studentes pražské školy Karlovy co do bujnosti bývali za starodávna jako jiní jinde; nejsou-li podniky jejich tou měrou šumné, jako prováděli studenti románští a němečtí, to jen tím přicházelo, že našich studentů bývalo úhrnem málo, ale při tom malém počtu svém jsou pro nezbednosti veřejné zapsáni v knihách přece dosti zhusta.

Nejprv se pozoruje to, že svému kollejnímu okolí bývají obtížni. Vycházejíce před dům, ledakomus posmívali se a pobízeli k rvačkám; někdy tím způsobili si také útok. Roku 1592 pekařští tovaryšové šli z lázně, bylo jich šest, byli Němci; před kollejí seděli tři alumnové neboli „kollegátové“, kteří se pustili s tovaryši v nějaké „pohádky“, až se svadili. Obojí strana hned sbírala cihly a kamení; nastal boj, studenti musili do vnitř prchnouti; pekaři házeli za nimi po schodích nahoru, a když zavřena vrata, hrubě a dlouho bouchali na tu kollej cihlami. Následek byl, že děkan a mistři kolleje Rečkovy žalovali na pekaře v městském soudě.[4])

---

[1]) Janssen. III. 201.

[2]) Muczkowski. Meszkania uczniów kraków. 44.—70. Výklad slova kozubalec na str. 53.

[3]) Hautz. Gesch. Heidelberg. I. 90.

[4]) Arch. praž. č. 1055. 229.

Zajisté aby se nad studenty vymstil, Jan Kauc, tovaryš mlynářský, zavřel se kdys roku 1560 do kolleje Rejnské, ale byl popaden a vydán právu městskému.[1]) Mimo pekaře a mlynáře mívali studenti půtky také s chasou vápenickou, která s kollejí Rečkovou sousedila. Roku 1605 studenti žalovali, že jim chasa, když ujdou k stolu, leze do oken, okna vylamují, věci berou. Písař staroměstské vápenice dal studentům neopatrnou radu, aby chasu bili a stříleli.[2]) Toť se ví, že poslechli aspoň s polovice, ovšem pokud dovedli.

Hustěji, nežli o pračkách při kollejích, psáno jest o studentských nočních toulkách a nemírném pití. Byl zajisté vždy některý student, jenž k srdci bral si statut a to, co mu radila zbožná studentská modlitba:

Dilige stare domi!
Ora, scribe, stude, lege, semper carmina pange,
semper agens aliquid, dilige stare domi —[3])

Rád pobýval doma, modlil a učil se, robil veršíky, ale vždy také bývali jiní, že nevydrželi doma živou mocí; hned po svém do kolleje přijetí, jak se v ní jen drobet ohřáli, již vylétali. Roku 1618 konec máje jsou v kollej přijati — a již 3. června někteří dáni jsou do kurníku pro noční toulky.[4]) Na své toulky obyčejně lezli oknem ven i tudy se vraceli; pilní studenti, kteří doma zůstávali, asi musili tulákům v tom pomáhati, aniť by byli jinak v jich spolku neobstáli Vyzradilo-li se o cestě oknem, byl z toho trest kurníka.[5]) Roku 1604 snad nezdálo se alumnovi Janu Kerbicarovi z Kerbic (Gerbicer) z Rakovníka býti důstojno, aby lezl oknem, vyrazil tedy se soudruhy svými vrata kollejní s hlukem nemalým. Z kurníku pak se soudruhy psal mistrům uctivou prosbu za milost, kteréž se všem ihned dostalo. To bylo 29. ledna; však 9. února tíž alumnové způsobili v noci tak veliký křik u kolleje Rečkovy, do níž se dobývali, že rozhněvaní mistři tentokrát nedali jich do kurníka, ale do vězení staroměstského.[6])

Píti některý uměl nemírně: Matěj Fifek z Vysokého Mýta, alumnus kolleje Nazaretské, r. 1574 vsadil se s městským rychtářem o půl tolaru, že vypije najednou 4 pinty, a vyhrál.[7]) Jest to bezpochyby onen pozdější mist Hozius (Jireček zove ho Fítka), který přeložil Kroniku moskevskou († 1589). Špatným příkladem alumnům a famulům bývali jich nejbližší studentští představení; v lednu 1620 potkal v Karolinum mistr probošt oekonoma tak

[1]) Arch. praž. č. 1281. 71.
[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 263.
[3]) Officium studiosorum v Agendě kněžské. Mus. rukop. 3. G. 3. 97.
[4]) Arch. univ. A. 14. a. 139.
[5]) Tamže 134.
[6]) Arch. zem. Oeconom. 15. 221.
[7]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. 310. 125.

spitého, že nemohl na nohou státi a „bylby se schodů hlavu srazil“; kromě toho poznal professor s hrůzou, že nedbalostí oekonomovou kollej zůstala na noc otevřena; latinsky mu hned za to učinil důtku, pověděl mu, že by měl býti bit, ale že ho zavrou v karcer jen.[1])

Pokud v hospodách studenti píjeli tiše, mohlo zůstávati pod pokličkou; také nebylo ještě zle, jestli si zazpívali při svém pití. Písně pijácké starodávné od studentů skládané nejsou bez humoru a jest jich velmi mnoho na důkaz, že vznikaly z časté potřeby. Slyšme ukázku:

„In tabernis quando sumus,
nescimus, quid sit humus;
ibi nullus timet mortem,
sed pro Baccho mittunt sortem.[2])

Když vyšly pijácké zpěvy vagantské z mody, naši studenti zpívali v hospodách i umělá motetta, ba i zbožné písně. Pití a zpěv veselé mládeže po krčmách asi nikomu nepřekážel. Ale studenti, když se spili po hospodách, obyčejně tropili hluky a bitvy po ulicích. A to bylo zle. Tu se obec i úřady hněvaly. Některý obrázek o tom. Roku 1574 Duchkoslav Čáslavský, bakalář, a studenti Jan Kostelák a Tobiáš z Chrudimě, spivše se, tropili mezi 6. a 7. hod. „po largum sero“ (Štědrý večer) u kolleje Rečkovy proti sousedům i ostatním studentům takovou bouři kamením a křiky, že vzati byli do vazby městské; ale z té vazby byli brzo vyprošeni; prosila za ně i nějaká dobrá paní.[3])

Bujnost svého způsobu snad jedinou studiosi kolleje Rečkovy provedli r. 1605. Kolem první hodiny na noc vnikli zahradou čili vinicí kollejní na hřbitov sv. Štěpána menšího, tu zlezli věž a dali se do zvonění. To nebyla v oněch dobách malá věc; zvonilo se buď při požáru nebo při pohnutí obecném. I protož také se seběhli se všech stran lidé, co se děje, volajíce; věc donesena primasovi, přiběhli ponocní, aby z rozkazu primasova spité studenty zatkli; ti se nedali, byl boj. Nazejtří, v svátek mistra Husi a Jeronýma, studentes voláni před rektora a dra. Hubera, kdež obdrželi přísnou důtku, a všickni uvrženi jsou na tři dni a noci do vazby staroměstské. Jeden z nich fiscarius a praepositus jménem Mikuláš Fabricius Měřínský v málu dnech potom (15. července) jda v 23. hodinu za svou potřebou na pavlač, bez pochyby v opilosti spadl a srazil si vaz. Pochován na témž hřbitovečku, kdež před svátkem Husovým byli studenti vzbouřili všecku osadu. Pohřeb stál 5 kop, kteréž zatím půjčil měšťan Křikava na úpis děkana fakulty artistův a mistrů.[4])

---

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 342.
[2]) Fejfalík. Sitzungsber. d. Wien. Akad. V. 54. 55.
[3]) Bibl. Lobkovic. Rukop. 310. 125.
[4]) Arch. zem. Oeconom. 15. 280.

Roku 1614 na soudě rektor (Šlik) s professory sedí a trestá kurníkem studenty, že se zase nějakého bouřlivého toulání nočního dočinili, při čemž objevuje se za přitěžující okolnost, že zanedbali kostel u sv. Štěpána a že k penězům útratným pomohli sobě zpronevěřením peněz k proboštuře náležitých.[1]) Toto zpronevěření klásti jest za případ ojedinělý; studenti, když nedostali z domova,[2]) raději zůstávali šenkéřkám dlužni, než aby krádežně brali z fisku školního.

Rozumí se, že při těch nočních výpravách začasté sbíhaly se srážky s právem městským, s policií. Studenti na to patrně hřešívali, že jsou poddáni jurisdikci rektorské a nikoli městské. Pro bujnost studentskou bylo již od počátku university leckdy velmi nesnadno, ano i nemožno toto universitní právo udržeti v nějakém souladě s městským právem; husté byly o to spory. Již r. 1374 smlouvají se obojí práva a narovnávají se; městský rychtář s radou slibují universitě, že studenta při zločinu popadeného sic zatknou, ale hned rektorovi odevzdají; bylo-li by v noci, že ho do rána zachovají sic u vězení svém, ale v místě poctivém, kde nesedí zločinci; rychtář slíbil spokojiti se s poloviční sazbou od zatčení studentského.[3]) Ale přes všecka narovnání v staré i novější době pořád bylo dosti konfliktů mezi úřadem městským a jurisdikcí universitní, kterou konšelé pokládali vždy za chabou a bez účinku.

S kterakým sebevědomím student spoléhal na universitní jurisdikci, viděti roku 1571 na Simeonovi, jenž byl před tím famulem mistra Matěje Molesina a pak „za kollegiáta ordinován jest"; ten na své noční toulce v podezřelých místech sotva že zastaven byl od Václava písaře rychtářského prostičkou dotázkou, co tu činí, ihned popadl železnou kouli nějakou a místo odpovědi písaře, jenž byl rychtářova „pravá, druhá ruka", škodně stloukl. Napomíná městská rada rektora, aby se Simeonem „ujistil a od něho za spravedlivé učinil."[4])

Že byli studenti leckdy od policie také sami biti, kdož by pochyboval? Drábové nebývali zdvořilí. Takž víme na příklad, že r. 1585 Petr Kninský, oekonomus v Karolinum, na noční toulce byl od rychtáře a jeho drábů tuze bit a nad to ještě vlečen do žaláře. Sbitého svého studenta mistři podle starodávných práv a zvyků ujali se; v noci ve dvě hodiny došel si děkan s mistrem Kristianem z Koldína a s mistrem Bacháčkem pro studenta na radní dům a

[1]) Acta rectoratus v arch. zemsk. fol. 24.

[2]) Mrzuté otcovské psaní studentovi, jenž držel se pití a ženských víc než studia, již ze XIV. století Schlesinger uvádí v Mittheilungen XXVII. 16. Guarinoni (Grewel der Verwüstung) r. 1610 posmívá se studentům, kterak snadněji se píše domů o stovku nežli se o desítku oustně říká; „schriftlich" prý to jde „viel lustiger". Str. 195.

[3]) Arch. praž. v cod. zvaném Lib. vetustiss. 102. Obšírně u Tomka. Děje univers. 83, kdež datum opraveno.

[4]) Arch. pražský Manuál č. 397. 214.

vymohli ho „s velikým pohoršením“. To bylo ve středu, den svatého Filipa a Jakuba, tedy prvního máje, kdy oekonom byl nezřízeně oslavoval majales. V pátek potom mistři v poradě snesli se o žalobě k císařskému rychtáři, že proti privilegium jejich šafář byl bit, do vězení vzat, klíče od kolleje chtěl prý mu městský rychtář odníti. Došli tou příčinou také k primasovi Krocínovi se stížností; Krocín však mistrům vyčetl, že mají zpuštěnou kázeň (laxatam disciplinam), žáci že se nočně toulají, nic se neučí, lekcí že se neordinují od pánů mistrů, že to na zhoršení všem městům Pražským. To mistři měli z opilstva svého oekonoma. Odcházeli asi mrzutě z radního domu. Pak odpověděli dopisem pod pečetí velmi krotkým, vzpomínajíce v něm, že konšelé vždy mívali kollej v křesťanské ochraně, oekonom že neměl býti tolik bit, byl-li v něčem křiv; na konec prosili za ochranu. Stran výtky Krocínovy, že „neordinují lekcí“, mistři honem snesli se, že „rozmluví“ s panem rektorem. Bylo to tedy pravda, že od sv. Jiří, kdy se začínal nový semestr, ještě nezačali přednášeti. [1])

Na svých obžerných toulkách nočních studenti obecenstvu rány rozdávali i přijímali. Tu přišel šenkéř do kolleje k rektorovi a ukazoval rány, jež mu sdělali studenti; [2]) jindy přicházeli žalovat jiní, zvláště lidé řemeslní, mezi nimiž a studenty bývala stavovská nenávist. Roku 1605 sami přísežní mlynářové přišli do kolleje a předloživše rapír a tulich, žalovali na studiosy, že mlynáře Jana Váňu zranili a šaty na něm roztrhali. Žádali za „obsílku“ na studenty; ze slov probošta karolinského: „nemoha odepříti, povolil jsem“ viděti, kterak mistři neradi přijímali k sobě žaloby na své studiosy. V soudě potom, jenž konán před direktory kollejí, vyšlo na jevo, že v hospodě u Petráčka, pernikáře v Starém městě, studenti při víně dlouho zpívali k radosti mlynářů, do kolleje pro partes chodili ochotně, až na konec mlynáři začali studenty podrývati, nadávajíce jim knotů a troupů. Když mlynáři pak i to řekli, že by „s akademií zadek utřeli“, bitva nastala a trvala od čtyř do osmi hodin na noc. Raněný a potrhaný Váňa soudním smiřováním a přemlouváním spokojil se s náhradou 30 kop, ale na odchodě přece prosil, aby byli studenti zavřeni, čehož se jim dostalo. [3])

Ze studentů, kteří ve rvačkách raněni byli od laiků, uveden budiž z r. 1561 Ondřej rodilý z Blovic (Blovský), studiosus a služebník doktora Tomáše Vodňanského; ten v ulici Celetné nastavil boku a ruky krejčímu Koukolíkovi a dal mu políček; krejčí však kordem studenta popíchal, „kdyby dobrých lidí nebylo, byl by ho

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 45. 48. Městský rychtář, jenž studenta sbil, slul Václav Libocký.

[2]) Monum. univ. III. 148. 1538.

[3]) Arch. zem. Oeconomica 15. 294. 15. Septemb. 1605. Dvorský. Paměti o škol. List 332.

probodl". Potom pak „vejše ten Ondřej přiběhl potam sám šestý, kdež on Tobiáš byl u Fanty na Poříčí (do hospody) a tu mluvil, že ztakového, kde jest, rozsekáme"! Měšťan Pamphilus však bitvu překazil. Poněvadž krejčí studenta zranil asi tuze, konšelé zavřeli ho.[1])

Za proboštství mistra Marka Bydžovského r. 1568 několik famulů kterous noc vraceli se z noční pitky do kolleje; než proklouzli do vrat, opilý mečíř jakýs vrhl se na ně s kordem a jednoho z nich, Martina Hradeckého, pobodl a prst mu ufal. Stalo-li se mečíři co za to, není psáno, ale to poznamenáno, že studenti pro tu noční toulku dostali se do kurníku.[2]) Roku 1575 Benjamin Flokcides Táborský, studios kolleje Rečkovy, a bakalář Václav Volinský viní Jakuba Šlyslpergara, že je těžce sbil; onoho dokonce ochromil, při čemž švec Vávra pomáhal.[3])

Zanechajíce těch a podobných příhod rvavých, poněvadž jsou na jedno brdo, obrátíme se k jiným hříchům starodávných studentů. K mlsné rozpustilosti jich lze přičísti, když r. 1612 dceři pana mincmistra nebožtíka v domě, kde mince se razí, strhali ořechy, začež se jim dostalo kurníka;[4]) jiným by se bylo kladlo za krádež, a pro krádež bývali tehdejší soudové zlí, ale studentům taková věc vážena lehčeji. Trhati cizí ovoce zvykli se nejspíš na kollejních zahrádkách. Roku 1618, když zas jednou v srpnu všecku zahrádku kolleje Karlovy pěkně z ořechů očesali, mistři všecky poslali do vězení s úlohou, aby tu napsali elegii o ořechu, a určili, kdo příště první utrhne ořech, aby všecky ostatní zaplatil.

Horší vzatek studenti provedli r. 1577. Nebylo v tom asi také nic jiného nežli rozpustilost. Alumnové kolleje Nazaretské kloboučníkovi Janu Slunci (naproti Betlému) ukradli svini, kterouž ve tři hodiny na noc v kolleji zabili. Studenti ovšem zapřeli, a kloboučníková přišedši s tovaryšem a děvečkou do kolleje ohledávat, byla by se málem dostala „pro tu výtržnost" na soud konšelský, neboť porušila privilegium kollejní.[5]) O skutečných zlodějích zápis pravzácný. Roku 1499 připomíná se nějaký z kolleje vypověděný a z krádeží viněný;[6]) pak r. 1536 Johannes bakalář se zvoníkem Martinem z Litomyšle po dvě léta loupali bibliotheku v kolleji krále Václava.[7])

Milostných pletek a hříchů studenti mívali za všecken čas dosti na svědomí; bylitě mladí lidé, kteří sváděli a byli sváděni. Lehké ženštiny táhly se k bytům studentským a ke kollejím od

[1]) Arch. pražský č. 990. 434.
[2]) Acta univ. v bibl. Lobkovic. v Praze č. 310. 25.
[3]) Arch. praž. č. 1157. fol. A. 11.
[4]) Arch. univ. A. 13. b. 152.
[5]) Rukop. bibl. Lobkovic. v Praze 310. 153.
[6]) Arch. pražský č. 1046. str. 33.
[7]) Monum. univ. III. 109.

starodávna.[1]) V Paříži za Erasma bydlili v přízemku kollejí samých;[2]) u nás těsně sousedily za všecken čas s kollejí Karlovou v domcích za vraty zadními.

Studenti však zdvihali oči a srdce i k pannám ušlechtilejším, ačkoli rodiče zamítali studenta jakožto člověka nehotového. Odtud již v písních vagantských ty vzdechy veršované, aby panna pochopila, obojí řečí psané:

Detrimentum patior
nyní i v každém času,
usque ad mortem quatior
a vše pro její krásu.
Velut solis radius
zrakem srdce projímá,
eminens ut gladius
túha mě, ach, podjímá.
Coeli sub cacumine
nelze krasší tváři
Zodiaco fulmine
rovna slunečné záři atd.[3])

Některý student podnikavý spíš u tehdejších paní milost nalezl, jakož jsou o tom stopy v soudních knihách. A přec jak nevděčné verše studenti robili o ženských povahách. Nevěřte ženě — ne mulieri credite — tak zní hned první píseň studentská u Fejfalíka uvedená mezi milostnými.[4]) V jiných popěvcích ozývají se myšlenky, že málo která žena hodna; která hodná, zasluhuje věnec; pro peníze říkají ženy: Miluji tě; když přísahá žena, klame se, kdo jí věří; jako sníh na jaře tak pevna věrnost ženská.[5]) Naproti tomu zase jiní veršovníci zkušení uznávali za nutné manžely vystříhati od studentův. Na příklad Lomnický roku 1597 varuje hospodáře:

„Hodí-li se k tobě dvořáci
anebo ze školy žáci
aneb nějací kunštýři:
ti jsou tvé ženy špehýři;
měj ty toho jak chceš hoře,
kolíbej dítě v komoře —
nebo jest žena křehký oud,
chytí se hned tak jako troud.“[6])

Také v Dačického Prostopravdě[7]) vystříháni jsou manželové slovy ne právě jemnými:

Pozorujte, muži hloupí,
nebývejtež jako sloupi,

---

[1]) Zpráva z r. 1380. Tomek. Děj. Pr. III. 284.
[2]) Hautz. Gesch. d. Univ. Heidelbg. I. 96.
[3]) Časop. Česk. Mus 1829. 80.
[4]) Sitzungsber. d. Wien. Akad. V. 47.
[5]) Jos. Truhlář ve Věstn. Č. Akad. VII. 48.
[6]) Instrukce hospodáři.
[7]) Exemplář v Museum.

nezůvte žáků k obědu,
na hody ani k večeři,
nechť jim v tom medle nevěří,
sice vám konečně věru
poskvrní ženu neb dceru,
na tomť zůstává jich datum,
nemohouť přít, est probatum.
Chytře a fortelnou radou
nejvíceji žáci kradou."

Některý alumnus nehledal lásky po beznadějných nebo nebezpečných cestách mimo kollej, zapředl si milostné pletky doma s dcerou kollejního nájemníka nebo s ženskou čeledí, tuze nevybíraje. Jest dosti nechutná zpráva to, když r. 1620 na jaře, v trudných dobách po bitvě bělohorské, kde všecko trvalo ve vyděšení a v starostech o věci příští, přijde tu kněz Jan Záhumenský, obyvatel kollejní, mistrům s žalobou, že jeho dcerka s děvečkou, jdouce z kolleje pro pivo, spatřily oekonoma za vraty při skutku nemravném. [1])

Se vzdělaným obecenstvem mužským mívali studenti v starých dobách častý styk; nebylo v universitě disputace, volby, slavnosti, aby ze všech Pražských měst nebyli k tomu přišli vzdělaní muži, v živnostech nebo v úřadech postavení. Býval ten důvěrnější styk mezi měšťanstvem a vysokou školou všude. Havlík z Varvažova, mluvě o vlašských universích, přidává k oněm školním slavnostem, jež se dějí „v tak velikém množství počtu netoliko měšťanů ale i přespolních" i studentské svatby; prý „některý student, ženě se, drží veselí, na něž zůví se nové nevěsty a jiné paní města toho, kdež s slavnými výpravami netoliko zpěvu, libých muzik, ale i veršů poetských vedena bývá poctivá nevěsta". [2])

O tom, že studenti účinně a šumně zasahovali v události veřejné, jsou zprávy jen z první doby husitské; v tom velikém pohnutí studenti rádi obstarávali stránku satirickou a demonstrativní; vzpomeňme jen toho výjevu, kterak r. 1412 oblékli jednoho ze sebe za nevěstku, posadili ho na káru, navěšeli naň listů jakoby z kanceláře papežovy, a ty listy pak spalili u pranéře novoměstského. [3]) A kolik za onoho času narobili posměšných veršů studenti obou stran náboženských jedni proti druhým! [4])

V době pohusitské studenti kráčeli s proudem časovým a ztráceli se v něm. Bylo jich ovšem tuze málo. V XV. věku naposled způsobili o sobě veřejné hovory r. 1461, když se byli postavili proti proudu. Vznikalatě tehda jednota bratrská. Bratr Řehoř způsobil tajné schůze v Praze, do nichž dostavili se také někteří

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 384.
[2]) O ctném obcování. Překlad 1613.
[3]) Zpráva bratří Kunvaldsk. z rukop. Herrenhutsk. opis v arch. zemsk., kdež chybný rok 1410. Tomek D. P. III. 512.
[4]) Fejfalík. Sitzungsber. d. Wien. Akad. V. 37.

mistři a studenti kollejní. Když se jim dostalo výstrahy, že král Jiří míní všecky schytati a trestati, většina rozešli se; však tři studenti zůstali v spolku, hotovi jsouce pro víru dáti se mučiti. Byli to Augustin Halar Chrudiman, Petr z Ledče a Jiří Sušický. Ti jsou rychtářem jati, a rektor universitní nucen vězniti je. Do vazby rektorské dostal se potom i professor Mikuláš z Hořepníka, u něhož nalezeny spisy táborského kněze Mikuláše Biskupce a jiné listy prý králi potupné. Professor za trest vypověděn z Prahy, a studenti, k nimž přibyl dalším slíděním ještě čtvrtý (Petr z Hradce), nuceni jsou po kolikanedělním žalařování veřejně v kostele Týnském odvolati svou víru postranní a přiznati se ku kališné.[1])

Na konec stati o studentech budiž propuštěno uvésti tu převzácnou zprávu, že jsme studenta jednoho také nalezli mezi testatory se statkem. Činíť v Praze r. 1459 kšaft čili poslední vůli Tomáš, syn Matěje Kozlíka z Hradce Králové, studens almae universitatis; odkazuje dvůr v Nedělišti nedospělé sestře a bakaláři Mikuláši z Tábora, soudruhu svému; něco peněz odkazuje lidem některým v Chrudimi, kdež u městského písaře Petra měl k věrné ruce složeno 36 zlatých [2]) V starší době před tím mohlo býti podobných studentů víc; r. 1412 prameny hovoří o jednom „tovaryši řádu žákovského“, že koupil dvě kopy platu na lázeň chudým a šel do Říma.[3])

* * *

Studentes u jesuitů v kolleji Pražské byli povinni beánskou deposicí teprv od r. 1573. V tom roce totiž jesuité, aby se jich škola vysoká nelišila od Karlovy ani stran starodávných universitních zvyků, nařídili si deposici. První byla 26. listopadu roku nadepsaného. Potom již pravidelně ji konávali v říjnu pro zimní semestr, v dubnu nebo v květnu pro letní. Obyčejně právě den před začetím školy.[4]) Při deposicí byl praefekt kollejní, od r. 1578 spolu s ním dohlížel rektor. Kteraká byla ceremonie, zda stejná s karolinskou, hrubší či jemnější, o tom nic psáno. Jen to poznamenáno jedenkrát, že oba dohlížitelé rozhodli, byla-li ceremonie dostatečna čili nic; tedy nějaké týrání na kozle, nějaké examen patientiae bylo.

K deposici jesuitské přicházeli scholárové velicí i maličcí, stejně jako v Karolinum; přicházeli posluchači filosofie i žáci

---

[1]) Monum. univ. Prag. III. 86. Tomek. D. Pr. VII. 21.
[2]) Arch. pražský č. 2119. K. 4.
[3]) Arch. Česk. IV. 349.
[4]) Líčíme vše, co s deposicí souvisí, dle jesuitského rukopisu univ archivu pod č. XIX. Je to matrika, do níž zapisováni deponovaní beánové od r. 1573—1617 nepřetržitě. Pak zas od r. 1624. O počátku deposice viz též Schmidl Hist. S. J. I. 339. Schmidl se s pramenem nesrovnává všude.

všech tříd gymnasijních, nejhustěji rhetorové a humanisté, ale i dost grammatistů, ba několikrát se mihne v knize i principista, tedy žáček školy nejnižší. Roku 1589 (30. octob.) také zapsáno, že Jan Caelar nepuštěn k beánii, protože se pral v auditorium logickém a nechtěl za to podniknouti pokutu.

Po vykonané beánii deponovaní studenti psáni do album čili matriky; od r. 1608 podpisují se tu sami, ač ne vždy. Testimonium o deposici brávali si hned nebo i po létech. Kdo byli deponováni na jiných školách jesuitských, i ti zapisováni (ascripti, inscripti) do matriky deponovaných, čehož účel poznává se po některých poznámkách býti ten, aby studiosus měl oprávnění k akademickým gradům, zvláště k mistrství. Kdo v té knize zapsán nebyl, toho ke zkoušce nechtěli připustiti. Roku 1608 musilo se 6 bakalářů před mistrskou zkouškou do knihy schválně zapsati dáti, prý nebyla jich jména v album nalezena, a nad to ještě nemohli sobě vzpomenouti, byli-li vůbec kdy v album psáni.

Budiž na tom místě dovoleno všimnouti sobě počtu zapsaných beánů jesuitských, jich národnosti a některých jmen, z historie naší povědomých. Při první deposicí r. 1573 bylo 11 osob, první byl Jan Hostivinus, Čech, pozdější jesuit; byli tu ještě 4 Čechové, z nichž rytíř Volfgang Chanovský budiž uveden. Ostatní beánové byli ze Slez, z Lužice, z Němec. V dubnu r. 1574 deponováno 16 osob, v nichž Joachim z Plavna, Jan Václav z Lobkovic. Mezi 11 deponovanými roku následujícího shledali jsme Jana Scribonia Plzňana, Adama z Pernklo (Bärenklau z Schönreuthu) i polského Krištofa Soběkurského, rytíře. V máji r. 1576 rozděluje se v knize 16 beánů dle škol jmenovitě; jsou tu 4 filosofové, 2 rhetorové, 7 žáků „politioris literaturae classis“ (což byli žáci asi čtvrté gymnas. třídy), mezi nimiž Jan Lohelius, premonstrát a pozdější arcibiskup, jeden discipulus nejvyšší školy grammatické a dva žáci střední grammatiky (z nich byl Ladislav z Lobkovic).

Téhož roku 1576 slavena v říjnu nová beánia s 16 žáky, mezi nimiž z prostřední grammatické třídy je Leopold Lobkovic a rytíř Albert Briknerus (Bryknar, Bruknar z Brukštejna); mezi rhetory byl Jiří Metich (Mettych z Čečova), Adam z Vinoře, Vilém Kavka z Říčan. Ve třech následujících létech drží se počet deponovaných mezi 13—19 žáky, v nichž r. 1577 zase jeden Lobkovic (Zdeněk) z třídy grammatické, r. 1578 mezi syntaktisty baro Ludvík Švihovský, roku 1579 druhý Švihovský (Václav, mezi grammatisty), Vojtěch a Václav Šternberkové z třídy etymologistů, a „humanista“ Jiří Selander. Jináč je mezi beány kolik Němců Sasíků, Westfálové, jeden Francouz, Poláci.

Dvě deposice následující (r. 1580 a 1581 v máji) byly počtem chudé, jednou šest žáků, podruhé deset bylo; v nich Johannes de Borgia Španěl a Jan Proškovský (z Krohenštejna) baro. Ti dva ještě s třetím Slezanem šlechtickým podnikli beánii „ad instan-

tiam bonorum virorum"; t. j. jesuité i při beánské ceremonii činili rozdíl mezi urozenci a neurozenými.

Téhož ještě roku 1581 v říjnu 23 žáci jsou deponováni, a to na třikrát, tři dni po sobě; byli mezi nimi 3 rhetorové, 16 humanistů, 4 syntaktisté, 1 principista (Hubertus de Lespinoy ex Hannonia). Mezi deponovanými r. 1582, jichž bylo jen osm, uvádí se z rhetorů Jindřich Chanovský (Dlouhoveský z Dlouhé vsi) a Jan Ferus Tynensis; roku následujícího vzrostl počet na 20 beánů, v nichž jeden etymologista, Diviš Černín z Chudenic. Roku 1584 v únoru zapsáni pouze tři filosofové, mezi nimiž známý Volfgang Selender; za to v říjnu 26 osob deponováno (19 poetů), z nichž zajímavější Ital Merlianus, alumnus papežský, „nondum tamen clericus". V lednu léta následujícího psáni tři logikové jakožto deponovaní. Toto poklesnutí spraveno roku 1586; 76 žáků přišlo k ceremonii beánské [v nich nejvíc (32) syntaktistů]; byl mezi nimi Francouz, z Čechů několik Plzňanů, po jednom z Horšovotýna a ze Soběslavě; z urozených Sigmund Dubenský z Dubenec, František Ditrichštejn, pozdější kardinál, Oldřich Pruskovský (Pruškovský na Starých Hradech), Ignác Kolovrat z Buštěhradu.

V následujících letech až po r. 1600 žáků nejméně deponováno r. 1588 37; nejvíc roku 1597, totiž 91.[1]) Z deponovaných r. 1587 jeden žák grammatické třídy sluje Vilím Lammermaine Flander, roku 1589 jeden grammatista zapisuje se Hannibal vicecomes Mediolanus; roku 1593 jest mezi syntaktisty Lamormayn Henricus Gallus, r. 1597 Baltasar ab Hoyos mezi grammatiky. Ze šlechty české jmenují se r. 1587 Jan a Fridrich oba Donínové purkrabí z Donína, Jiří Pětipeský (z Chýš a Egerberka), Jan Míčan; roku následujícího Jan Haugvic z Biskupic jest z rhetorů. Max z Pernštýna a Mik. Lobkovic ze školy syntaktické. V r. 1589 deponován poeta Alexander Haugvic, ze syntaxi Vilém Vřesovec z Vřesovic, z grammatiky Jiří Vratislav z Mitrovic a Jan Brozanský z Vřesovic.

Roku následujícího posazeni na kozla dva ze Šenburka (Schönburg) a Jan. Želinský (Čelinský) ze Sebuzína; roku 1592 skládá „hrubé mravy" rytíř Mettich, Podhradský (z Vlčí Hory), Záruba (z Hustiřan) Hrzaňové (z Harasova) dva a Adam Černín. Mezi rhetory deponovanými r. 1593 jest Krištof z Říčan, mezi humanisty rytíř Jan Žďárský (ze Žďáru); „na prosbu" pana Henrycha Domináčka z Písnice jsou deponováni tři jeho chlapci a s nimi Mikuláš Briknerus z Bruksteina. Rok na to mezi rytíři, kteří složili „selské mravy", jest Šebestián Černín, Vilém Žakavec (z Žákavy) a jeden Wideršpergar (z Wideršperku); všickni tři

[1]) Při deposici 4. máje 1588 jest sic psáno také jen 6 osob, ale ze zápisu neuhodl jsem, byli-li inscripti nebo depositi. Léta a počet deponovaných: 1587 44, 1588 37, 1589 55, 1590 49, 1591 42, 1592 72, 1593 57, 1594 56, 1595 66, 1596 54, 1597 91. Pak je mezera do r. 1600.

malí žáčkové z grammatiky. Roku 1595 český šlechtic žádný neskládal hrubých mravů beánských; zapsáni skoro samí Vlaši, Belgové, Slezané a jiní cizí lidé. K deposici roku 1596 přišel rhetor Ferdinand Kolovrat (Libštejnský) a grammatikové Oto z Opperštorfa, Jan Přemysl Jeníšek (z Újezda), Zikmund Pleský,[1]) rytíř.

Mezi beány roku 1597 zapsán z logiků Vilém Vok Vitha ze Zrzavého (Rzavého) a Mitrovský; z rhetorů Václav Rozdražovský, z poetů potom zle pověstný Pavel Michna Budinensis (z Vacínova). Pražan Philibert de Bois, ze syntaktistů dva Chanovští, Fridrich Kaplíř (ze Sulevic), z grammatistů Vilím Mrácký (Mráčský z Dubé), Jan z Říčan a jeden z Dohny (Donína).

Od roku 1600 do 1617 bylo 14 deposic; v tom čase nebylo beánie pro mor r. 1613, a od r. 1603—1607 deposice, byvši bez pochyby vykonaná, nebyla zapsána; zůstaly prázdné listy. Za ten čas do bitvy bělohorské jesuitských beánů bylo nejméně r. 1615: totiž 21. Nejvíc 84 r. 1616.[2]) Z jmen r. 1600 buďtež zmíněni tři Lukavští z Lukova (z Lukavice), Jan Bechyně z Lažan, Philibert de Bois, Karel Platejsius z Platenštejna, tehdáž grammatik, Matěj z Těchenic, dva Popelové z Lobkovic, Jan a Václav. Roku následujícího deponován z rhetorů zase jeden Lobkovic (Vilém), z humanistů Přichovský (z Přichovic), dva Leskovcové (z Leskovce), ze syntaktistů a ještě nižších žáků Rajský (Rejský) z Dubnic, Jiří Michna, Blíživský (z Blíživa), Haugvic.

Známý Jakub Sinapis Bojanovicensis Moravus (Horčický z Tepence) přišel z logiky mezi jesuitské beány r. 1602; s ním spolu jeden Šternberk (Zdeněk) a Bertold z Lippy jakožto syntaktikové; Karel Žampach (Hložek ze Žampachu), Adam Hrobčický z grammatiky. Mezi španělskými, vlašskými a polskými beány r. 1603 psán Daniel Chlumčanský (z Přestavlk a z Chlumčan), jeden Opprštorf, a zase Leskovec. Roku 1607 jest mezi samými cizinci jeden „Croata“, jeden Čech z Litomyšle a dva z Libochovice.

Jakož řečeno, r. 1608 beánové začali se sami v album podpisovati; jest velmi zajímavo studovati podpisy těch studentů z nejrůznějších národů; z Čechů jsou tu roku dotčeného Pražané, z nichž jeden skoro neuměl se podepsati, Luňan jeden (Crispus), Budyňan, Strakoničan a zase jeden z Libochovic. Roku následujícího dostavil se k beánii 61 student. Čechové z nich rozeni jsou v Týně Vltavském, v Praze, Kladrubech, Třeboni, Plzni, Teplé, Budějovicích; z erbovaných a urozených je tu Pětipeský, dva Heideliové z Rasenštejna, Polešovický z Polešovic a Beřkovský z Šebířova.

[1]) Snad Ples Heřmanský ze Sloupna. Přídomků, jež uvozujeme při šlechtických jménech v závorách, v rukopise není.

[2]) Roky a čísla beánů: 1600 71, 1601 56, 1602 68, 1603 59, 1607 48, 1608 65, 1609 61, 1610 52, 1611 39, 1612 61, 1614 55, 1615 21 1616 84 1617 45.

První student z Třebenic dostavil se r. 1610, jiný téhož roku byl z Jistebnice, z Hradce Jindřichova. Jeden z beánů byl jesuita Jiří Pecinovský, sluje „nobilis Bohemus", a jeden podepsal se Kalopolos Lacedemonensis. Známé jméno mezi beány r. 1611 nese Jan Řehoř Blovský z Palatýnu; podle něho je tu Jetřich Žďárský ze Žďáru, jeden Bruknar a Adam Polešovický z Polešovic, jenž se neumí dobře podepsati.

K národům, mezi deponovanými zastoupeným, přichází r. 1612 také jeden Bask z Pyrenejí; v jménech vyskytuje se Plzňan Raisvický z Freifelda, Švihovský, Šlejnic (ze Šlejnic) a Jiří Adam Bořita z Martinic. Z měšťanských scholárů jsou tu chlapci z Oustí, Mosta a ze Sobotky kromě jiných katolických měst známých.

V první po moru deposici roku 1614 jsou tu beánové rodilí z Oseka, Krumlova, z Planice, z Budějovic, z Týna, Plzně, Hradce Jindř. a z Prahy. Také jeden Pařížan. Ze šlechty Zbyněk Kolovratský (Novohradský). Mezi 21 beány r. 1615 je zase jeden Pařížan Parfaiet; z ostatních většina jsou tentokráte žáci z Čech; také jeden ze Sedlce, jiný z Mýta; ostatní z Prahy a z měst katolických z Budějovic a z Plzně. Roku 1616 mezi beány shledáváme také žáky rodem z Broumova, Cheba, z Jablonného, ze Stoda (Franta), z Landškrouna, z Kopaniny a z Chomútova; jeden také Čech Zvikaviensis (ze Zvíkova?). Z pražských bylo nám nápadno jméno Jana Hubera. Z urozenců jeden jest Vilím ze Svárova, Křeček z Kosarova, urozený Moravan od Znojma, Švihovský z Rismburka, zase jeden Haidelius a Valdštýn.

Poslední deposice před bouří stavovskou konána 8. listopadu r. 1617; pak je mezera až do r. 1624, kdy za rektoratu Petra Ximenia hned při prvním zápise studenty se takřka prosypalo; přihlásiloť se 28 „metafysiků", 23 logikové, 20 rhetorů, 24 ze syntaxi, 23 poetové, 17 grammatiků a 9 malých principistů. Týž rok konány ještě tři jesuitské deposice, a to — v Karolinum, v bývalé vysoké škole protestantské.

Z těch, co byli za všecka léta v album zapisováni bez deposice (neboť byli již jinde deponováni), uveden budiž z roku 1581 Claudius Labe Verdunensis Lotharingus, deponovaný v Ingolštatě; r. 1593 zapsáni čtyři, z nichž jeden označen jakožto beán vídeňský; roku 1596 zapsáno studentů 22, z nichž většina deponováni v Olomouci; r. 1601 psáno studentů 8, jinde deponovaných, v nich jsou 2 klášterníci pavláni, 2 premonstráti a Ladislav Abdon Eusebius z Kolovrat, deponovaný v Štrasburce; r. 1602 pět studentů zapsáno, mezi nimiž Slezan Matěj Dlugoš; a konečně rok potom „adscriptus" Jan Flaxius z Čenkova Hostovinus, alumnus papežský, jenž si také jinde odbyl beánství.

Beáni, stavše se studenty, vraceli se k svym třídám gymnasijním; jen ti, kteří byli s poslední třídou gymnasia (rhetorikou) hotovi, mohli se vlastně počítati k universitním studentům, po-

kládáme li kollej jesuitskou pro její odbor filosofický a theologický za akademii čili universitu.

Kolik universitních posluchačů jesuité mívali který rok, o tom málo určitých zpráv. Na počátku měli vyšší ústav skoro prázdný; filosofické výklady začaly se pořádně teprv r. 1559,[1]) a to stačil na ně jediný učitel; z roku následujícího (1560) pochází zpráva, že Hoffaeus dialektice učí čtyři lidi;[2]) naproti tomu již r. 1562 uvádí se 21 filosof, osm „našich" a 13 externistů, počet to, jenž pokládán tehda za neobyčejně veliký.[3]) Když po některé přestávce r. 1565 začal se nový kursus filosofický, bylo v něm sedm scholárů jesuitských, a pouze sedm externistů.[4]) Ke konci století páčí se počet jesuitských filosofů na několik desítek, ale vše nejistě.

Ještě nesnadněji jest určiti, kolik bylo řádných posluchačů theologie; bývalť v theologii vždy některý počet posluchačů, kteří byli jen v nejširším smysle „studentes", totiž byli to pražští kněží, zvláště klášterní klerikové (frequentabant plerique nostri et externi sacerdotes); občas přicházeli do školy jesuitské i faráři, kanovníci, vikáři, ba i kněží z podobojích;[5]) ovšem sedali v nejvyšší škole také učitelé nižších tříd jesuitských, adjutorové. Tedy bývali v ní, kteří byli i nebyli studentes. Seběhli se sic hned r. 1556, ale zase rozbíhali se. Byli nejisti. Píše o tom jesuita Petrus Silvius do Říma, že klassí theologická má několik posluchačů, někdy i hojně jich, ale jsou málo kteří vytrvalí; jsou v ní františkáni, dominikáni i dva kacířští kazatelé slavní, které vyučuje Jindřich Blyssemius s pevnou nadějí, že je přivede k „dobrému rozumu" (ad bonam mentem).[6]) Roku 1560 uvádí se v theologii osm kněží externích,[7]) o domácích chovancích jesuitských se nemluví, ale nemohlo jich v akademii sedati mnoho, bylotě všech všudy „sociů" i s kněžími čtrnáct; později počet ovšem vzrostl; na př. roku 1577 bylo sociů 30, z nichž 8 kněží,[8]) tedy ostatní všickni mohli býti spolu studenty akademie, buď filosofy buď theology.

Jsou známa z pramenů jesuitských mnohá čísla o počtě studentském, jdou do set (r. 1598 prý měli jesuité na svých školách v Praze nad 700 žáků), ale čísla ta jsou celková, takže nedohádáš se, který díl v nich vlastně náleží akademii, a který gymnasium.

Studentes akademičtí byli trojí. Nejprv byli to scholastikové řádu jesuitského. Ti vzdělávali se k členství řádovému. Bydlili s kněžími v kolleji.

---

[1]) Schmidl. Hist. S. J. I. 125.
[2]) Braunsberger. Canis. epist. II. 579.
[3]) Schmidl. I. 169.
[4]) Tamže 203.
[5]) Tamže 226. r. 1567.
[6]) Braunsberger. Canisii epist. I. 771.
[7]) Schmidl. I. 145.
[8]) Tamže 394.

Studentes druhého způsobu byli všickni ti, kteří bydlili pod dohledem jesuitů v jejich rozmanitých ústavech, ke kolleji náležitých; bydlili zajisté pospolu se žáky škol nižších, bytovali jakožto stipendiáté v semináři chudých čili v „collegium novum" nebo i v semináři alumnů papežských; některý také v konviktě šlechtickém, jehož členové platili si byt a stravu. Že někteří členové šlechtického konviktu bývali, byť řídko, posluchači akademie, to víme ze zprávy r. 1584; tehdáž totiž dokončil jeden šlechtic, „quod inauditum" (věc neslýchaná), běh filosofický.[1])

Seminář chudých byl ovšem určen studujícím vyšších tříd gymnasijních, ale poněvadž ony poslední dvě třídy co do předmětů školních vlastně náležely již k učení universitnímu, lze počítati studenta „fysika" a „rhetora" dobře k akademikům. Že v semináři alumnů papežských byli universitní studentes, není potřebí dokazovati, bylitě to vesměs studenti theologie, určení stavu kněžskému. Bývalo jich 12—26 členů.

Akademičtí studentes jesuitští třetího druhu bydleli jakožto externisté leckde po městě v bytech soukromých. Čtemeť v popise čtvrti linhartské z r. 1608 o jednom domě, že tu studenti někteří líhávají, kteří u jesuitů studují.[2])

Jako jsme poznali v Karolinum žebravé akademiky, stejně takové hostila v sobě také kollej Klimentská. Její žaci velcí i drobní leckdy šli si k šlechtě a ke katolickým měšťanům požebrat. Roku 1575 prosí tři filosofové jesuitští arcibiskupa Antonína Prusa, aby jim dal patenty na žebrotu, že půjdou až do Říma; veršem prosili arcibiskupa; podle jména byli to Němci.[3])

Jest nutno upozorniti také na to, že i v zdejších katolických studentech tkvěl zvyk navštěvovati zahraničné školy vysoké, třeba že měli svou jesuitskou akademii v Praze. Nejblíže chodívali do Ingolštadtu. Arcibiskup Prus rád je tam posílával; r. 1566 dává mu Krištof Popel mladší z Lobkovic zprávu o tom, kterak on a jiní ze šlechty české na studiích v Ingolštadtě si vedou.[4])

O disciplině u jesuitů pražských bude lépe pojednati až při jesuitské škole latinské, zde položíme kromě obecného rázu jen to, co týče se nepochybně studentů akademických. To lze obecně říci, že pořádek a kázeň na jesuitské škole byla tužší nežli na kterékoli universí protestantské, neboť jesuité si školy hleděli s nepopíratelnou horlivostí, a v konání povinností jsouce žákům vzorem, chtívali také od žáků, aby sobě vedli dle návodu svých učitelů. Studenty vedli k pilnosti nejvíc tím, že v nich rozmanitými cestami a institucemi budili ctižádost. Akademickým stu-

---

[1]) Univ. bibl. Rukop. 1. A. 1. 324.
[2]) Arch. praž. Chaos rerum memorab.
[3]) Arch. zem. Arcibis. Miscell. Opisy.
[4]) Arch. zem. Arcibis. 1566.

dentům svým nařizovali časté deklamace, koncertace, disputace; theologové měli zápasiti s filosofy; s těmi zase rhetoři a humanisté. Výteční studenti filosofičtí s theology sdružováni ve zvláštní spolky, kteréž měly jméno akademií; rhetorové a humanisté měli akademii svou, nižší žáci také svou. Akademie měly samosprávu, svého rektora a svůj magistrát, tajným hlasováním volený, svého sekretáře. Nad magistrátem a vší akademií bděl moderator z jesuitů. I v akademiích konány zápasy pro lepší výcvik věcí ve škole naučených.[1]) Universitní studenti vedeni i k veřejným disputacím; leč o všem tom jinde.

I byť se přiznalo, že v ostentativném vystupování s vědou mnoho bylo povrchního a na oko, přec nebude lze příti, že buzení ctižádosti je u studentů prostředek výborný. Jest o pražské škole jesuitské již r. 1567 zapsána v pamětech jesuitských samochvála, že totiž pilnost a prospěchy studentův a učitelů zdejších liší se valně od píle a výsledků, které jsou na školách v Německu; lipští a vittemberští mistrové prý dbají víc o důchody peněžité nežli o své studenty, tak pry naříká každý, kdož od nich do Prahy zavítá a zdejší poměry u jesuitů shlédne; jen prý se jesuitům to vytýká, že vědu staví na pověrečném svém náboženství. K tomu jesuita ještě dodává, že i Pražané, jakkoli náboženství jesuitů neschvalují, přesvědčeni jsou o výsledcích školy jesuitské v tak krátkém čase.[2]) Že jesuitský zápis v jádře pravdiv, to kalvinský básník Fortunat z Iuvalty, jenž v kolleji jesuitské (r. 1586) v Dillinkách studoval rhetoriku, logiku a filosofii, dosvědčuje; chválíť píli jesuitů a péči o studenty; prý se u nich dost naučil, ale nechce, aby jinověrci se k nim do škol dávali, neboť ze všech sil a bez ustání pracují o to, aby do žáků pověry papistů vpravili.[3])

Jesuité stále a stále žákům svým malým i dospělým vštěpovali náboženství a zbožnost. V té jim byla vnitřní disciplina. Pravili, že ctnostem učí stejně jako vědám: In scholis non doctrina magis quam virtus docebatur.[4]) I v protestantských školách studiosové vedeni byli k zbožnosti, bylatě všecka doba zbožna, protestanté chtívali tomu, co kdysi štrasburský rektor Šturm oznámil za cíl školy: sapiens atque eloquens pietas; toť moudrost a výmluvnost ve službě zbožnosti a víry.

Tedy principem jesuité a protestanté chtěli totéž; ale v provedení byl valný mezi oběma rozdíl. Protestanté zavrhovali zevnější kult; u nich bohoslužebnosti byly daleko střídmější i řidší nežli u jesuitů. Studentes jesuitští bývali předními pomocníky okázalého kultu a veřejných slavností církevních; a kromě toho ovšem také k soukromé zbožnosti byli stále nabádáni. Jesuitům zbožnost na-

---

[1]) Regulae academiae. v Ratio. Univ. knih. 24. J. 105. 46. D. 134.
[2]) Schmidl. Hist. Soc. J. I. 226.
[3]) Janssen-Pastor; Culturzustände. 147.
[4]) Univ. bibl. Rukop. 1. A. 1. 57. Též Schmidl H. Soc. J. I. 145.

před; pronikala všecko; nebylo dne, aby studenti nebyli v chrámu Páně, některý den i několikrát; mše byla co den, k nešporům chodili studenti zvlášť v sobotu a před svátky; v sobotu čítány litanie k Mateři boží; kromě toho bývalo cvičení duchovních v kostele i ve škole za týden kolik.[1]) Nad těmi, kteří bytovali v kolleji, aby se pilně modlili, jesuité dohlíželi; externistům se zbožnost doporučovala, a byla kontrolována; představený mohl a měl navštěvovati externisty v bytech nenadále. Studenti všickni měli ráno, jak probudili se a umyli, hned zbožně modliti se, u večer před spaním den co den měli aspoň na čtvrt hodiny zpytovati svědomí pořádně a ukládati sobě dobrovolně tresty za viny svoje nebo za tresty měli sami žádati.[2]) Ostatně studentům býval jmenován určitý zpovědlník, k němuž byli povinni utíkati se. Ve čtvrtek bývalo kázání, jímž napomínáni studující velcí i malí k pokání a k přijímání těla Páně.[3]) Nejméně jednou měsíčně student jesuitský musil vykonati nařízenou zpověď, ale byli, kteří přijímali svátosti týdně; r. 1560 dí se dokonce, že plurimi in hebdomade bis coelesti pane reficiebant sese; tedy týdně dvakrát.[4])

Jesuitští studentes bývali nad to nade všecko ještě nabádáni, aby na větší, účinnější pobožnost spojovali se v družstva; r. 1575 v kolleji zřízena sodalitas čili kongregace Marianská, kteráž měla se zvláštní horlivostí oddati se úctě Matky boží. V sodalitě byla vlastně trojí sdružení; byl sbor malých studentů, sbor mužů dospělých; filosofové a vůbec studentové akademičtí byli ve sboře prostředním pospolu s professory. Ti konávali „convivium angelorum“ týdně, užívajíce k schůzím svým zbožnym takového dne a chvíle, kde měli od studií odpočinek.[5])

Svátků a svěcených dnů jesuitští žáci mívali víc než bylo v akademii protestantské; slavívali s nemalými přípravami kromě svátků Marianských, Božího těla a jiných velkých svátků výročních zvlášť dni sv. Kateřiny, zakladatele řádu a sv. Xaveria; oba tyto slavili v Čechách již před jich kanonisací. K svátkům studenti strojili básně a orace.

Zbožnost studentských sodálů v adventě a v postě byla rozhojňována hustějšími návštěvami chrámovými a dostupovala vrcholu vždy o kající týden velikonoční; roku 1608 začali se až i veřejně bičovati způsobem flagellantů; praví jich kronikář, že o Veliký pátek nadepsaného roku „novo hic exemplo communi se flagellatione diverberarunt“.[6]) Byl to tedy první příklad veřejného trýz-

---

[1]) Monum. Germ. paedag. V. 381.
[2]) Schmidl. Hist. S. J. II. 554.
[3]) „Secundum genus constitutionum, quae ad praecept. mores pertinent“ v Monum. Germ. paedag. II.
[4]) Univ. bibl. Rukop. 1. A. 1. 57. Schmidl. Hist. S. J. I. 145.
[5]) Schmidl Hist. S. J. II. 467.
[6]) Tamže II. 506.

nění těla; jináče soukromě bičovali se v adventě a v posté potom každý pátek a sobotu. Kterak veřejné bičování provedli v Praze, nevíme, ale obdobu známe z Olomouce. Roku 1609 studenti jesuitské university v Olomouci totiž pospolu s menšími žáky o Veliký pátek vyšedše v pytlovitých rouších smutkových z oratoře sodálů brali se v průvodě k božímu hrobu a tam ulehli na způsob kříže na zem; měli s sebou insignia pašijí a kromě toho měl každý řemenné bičíky neboli důtky; odzpívavše žalm padesátý, bili se velmi prudce („acriter saevierunt").[1])

Stálá cvičení náboženská roznítila mysl některého studenta tou chorobnou měrou, že měl nadpřirozená vidění, o nichž sobě pak jesuité do knih zapisovali. Tomu onomu zjevil se anděl nebo i ďábel, duch, strašidlo, a to nikoliv ve snu, nýbrž ve dne, v kolleji, v kostele, kdekolvěk. Takových zjevení jesuité neopomíjeli ostatním studentům oznamovati hned a paedagogicky jich využitkovati. Na příklad r. 1594 jeden z pražských studentů vyhnul se mši a chodil raději po chodbě; i zapsáno o něm v pamětech, že zjevil se mu neznámý muž, ďábel, jehož poznal po kopytech a drápech; ďábla ihned zahnal znamením kříže; rychle prý zmizel, smradu po sobě zanechav. Student dal se na pokání; studentstvu ostatnímu oznámeno, do čeho mohou upadnouti, vyhýbají-li se Kristu.[2])

Při r. 1571 zapsána i pamět tato. Přišel mladík lutherský do Prahy, aby poznal katolíky; vešel v kollej, by požebral. Bylo mezi 11. a 12. hodinou, k obědům. Vstoupiv do prázdné síně rhetoriky, spatřil na kathedře sličného mladíka podoby andělské, jenž mu rozkázal oznámiti otcům jesuitům, že jeden jest v kolleji, jenž se nemodlí tou měrou, jak by měl, ten nechť se obrátí, sic všickni pro něho od Boha budou kárání. Dověděv se toho, rektor dal zvoniti, a když se veškeré studentstvo sešlo, rektor důtklivě napomínal všech k modlitbám.[3])

Jednomu dospělému studentovi osmnáctiletému. hodnému roku 1603 jevil se duch zemřelého poručníka; tahal mu s postele pokrývku a všelijak jinak ho budil. I oznámil mladík otcům. Ti ho navedli, na co se má ptáti, až duch zase přijde. I optal se student příchozího ducha jménem Jesu Krista, kdo a odkud jest, a čeho žádá sobě. Odpovídaje hlubokým hlasem, jenž pláčem přecházel v zvuky tenké, duch řekl: „Vítku, jsem duše z očistce, tys věděl, že jsem umřel, a přec jsi se za mne nic nemodlil!" To zase mladík otcům oznámil, jsa prý při tom víc podoben mrtvému nežli živému, a vyznal svoji vinu. Vyznal, že už deset dní povědomost měl o smrti poručníka, 15 mil odtud vzdaleného, a že se sku-

[1]) Tamže II. 562.
[2]) Schmidl. H. Soc. J. II. 31. Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 338.
[3]) Bibl. univ. Rukop. 1. A. 1. 159.

tečně zaň nepomodlil. Na rozkaz jesuitů ihned odříkal třikrát officium defunctorum, a od té chvíle duch se nezjevoval. Byl prý z očistce vysvobozen tou modlitbou.[1]) Není pochybnosti, že takové hallucinace, jimž nejspíš podléhali lidé něžných nervů, se stanoviska nynější paedagogiky ukazují na bolavé místo u vychování v kolleji jesuitské.

V konviktě a v semináři jesuité konali dohledy přísné a stálé; magister artium býval prefektem a vedl studenty skoro po kláštersku. I mlčení v určité doby byli povinni zachovávati.[2]) Že přes vši přísnost a dohledy studenti si časem přece zadováděli, kdož by se divil. O bujných kouscích, které seminaristé provozovali po domácku, máme sic zprávy ze semináře jiného a teprv pobělohorského,[3]) ale nemůže býti pochybnosti, že mládež seminární, a tím spíš i konviktisté, před tím i potom vždy bývali k bujnosti nakloněni stejně.

Studenti konviktu šlechtického mívali všelijakou přednost před studenty rodu obyčejného, už to, že ve škole mívali místa přednější, pohodlnější.[4]) Ale jináč řád školní kázal jesuitům, aby jakožto učitelé chovali se ke každému stejně. Hlídáni a stále kontrolováni bývali šlechtičtí studentes jako jiní.

Jesuité studentům svým akademickým dávali rady, kterak na veřejnost slušně vystupovati, kterak se ke každému chovati. Filosofům i to nařizováno, že mají mlčky vycházeti po páru z kostela první, žáci nižší jdou teprv po nich. Cvik těla nezanedbáván; hráno míčem, urození žáci cvičili se v šermu; v prázdných dnech konány vycházky. Na šat svých studentů jesuité pilně dohlédali; klerikálný šat měli u nich pouze v semináři studenti, ale při šlechtických konviktistech snažili se jesuité přece také o nějakou uniformu šatnou; netrpěli žákům velikých okruží neboli krejzlů ani jiných bujností modních.[5]) Zbraň do školy studentes bráti nesměli, neboť „non militaria bellorum, sed literaria Musarum castra sequantur“. Jen nožíky na ořezávání per bylo dovoleno do školy s sebou bráti. Ale jináče mimo kollej jesuité byli strany zbraně studentské velmi svobodomyslni. Zvláště šlechtičtí jejich žáci mohli se po ulicích kordisky a rapíry volně oháněti. V Paříži, kdež jesuité závodili s universitou nápodobně jako u nás, jesuité uhodili stran zbraní na takovou liberálnost, že universí ze svých starých přísných řádů nucena byla lecco sleviti, aby si udržela studenty. Jižtě šmahem všecko (r. 1603) přebíhalo k jesuitům, a kollej jejich přeplňovala se na útraty starožitné university.[6])

---

[1]) Schmidl. II. 331.—333.
[2]) Univ. knih. Rukop. 1. A. I. 322.
[3]) Soldat. Sborn. hist. krouž. 1896. 84.
[4]) Monum. Germ. paedag. V. 365.
[5]) Monum. Germ. paedag. II. 425.
[6]) Sicard. Les études classiques. 340.

Hospody studentům universitním zakázány prostě a stejně jako žákům menším; rovněž nedovoleno hráti v kostky, karty a v jiné hry neslušné; nebezpečných divadel se měli stříci.[1])

Nad svými akademickými studenty rektor kolleje jesuitské měl stejně tak jurisdikci jako rektor university Karlovy. Když něčeho se veřejné dočinili, soudil a trestal rektor. Trest bývalo vězení; student akademický metle poddán nebyl jako scholárové nižší. Provinilce tuze těžkého vylučovali; r. 1599 zapsán příklad, že zlý provinilec před vyloučením byl i bit, a to u přítomnosti všeho studentstva. Je totiž psáno, že návodem nějakého utekléno jesuitského socia student vloudil se v pokoje kollejní a pokradl knihy; jiný student zase padělav pečeť jesuitskou psal si prosebné listy, jimiž u šlechty pomoc vybíral. Ti za trest metlami veřejně coram studiosis in domo pauperum biti a vyhnáni.[2])

Při své disciplině, jež bývala celkem tužší nežli v akademiích protestantských, zvláště v pražské Karlově, jesuité přece nedovedli v přebujné tehdejší mládeži zabrániti, aby časem nevykračovala z mezí. Ba jsou příklady, že se studenti vzpírali i jesuitům samým. Roku 1598 dva studenti činili odpor soudu rektorskému velmi zhoršlivě; byvše voláni, proč na mostě s ženštinou hovořili lehkomyslné, nedostavili se; když poslán k nim pedellus, také nedostavili se; došlo toho, že rektor veřejnou na ně vydal citaci; ani pak nešli. Jsou tedy listem rektorovým „proscribováni“, ale proscripce na vrata nevyvěšena, poněvadž přivalila se veliká voda, a školy rozpuštěny. Než vody opadly, studenti se pokořili, odprosili. Vinu odpykali karcerem třídenním, a věc oznámena všem studentům pro výstrahu.[3])

Jsou psány příhody v pamětech školství jesuitského, že studenti se i hromadně bouřili. Na př. r. 1579 nechtěl se dáti bíti posluchač humanitatis Jan Týnský, jenž byl v kolleji Pražské z počtu papežských alumnův, a všickni alumnové, ponuknuti byvše soudruhem Václavem Plzeňským, drželi s ním až na pět věrných;[4]) vzbouřili se, šat klerikálný se sebe strhavše a meči se opásavše. Přihnali se se stížnostmi svými až k papežskému nuntiovi Janu Delfinovi. Bylo dost práce, aby se navrátili a byli upokojeni. Při tom jednání jesuité mnoho slevili ze své přísnosti k studentům, za to magister humanitatis Mauricius, že se vzdorného alumna Jana Týnského zastával a zlý popud k neposlušnosti dal všem, obdržel před studenty důtku od rektora a musil prefekta na kolenou odprositi. Ta bouře měla jen ten následek, že napotom alumnové rozděleni jsou v kobky (cubicula), aby prý vzbouřením několika nevzbouřili se všickni.[5])

---

[1]) Constitutiones v Monum. Germ paedag. II.
[2]) Schmidl. Hist. S. J. II. 184.
[3]) Rukop univ. knih. 1. A. 1. 222.
[4]) Mezi nimiž byl pověďomý Volfgang Zelender.
[5]) Ruk. 1. A. 1. 200. Schmidl. I. 430.

Jiný případ obecné bouře u jesuitů je znám z universí Olomoucké z r. 1592. Tu nějaký professor studenty urazil; z nich někteří opustivše školy konali schůze v domech šlechtických a listy veřejně (i na kolleji) přibitými vyzývali všecko studentstvo ostatní k táboru pod širým nebem, kdež by jednalo se o rozličných věcech studentských a zvláště o zadostiučinění, jež má dáti studentům urážlivý professor. Lidé se sbíhali z města na podívanou. Akademie z toho měla škodu. Rektor prý „chytře“ i rázně povstání položil, dav náčelníky potrestati.[1])

Rektor leckdy přicházel v nesnáze stran své jurisdikce nad studenty; vyskytl se výstupný a rozpustilý student, který dal příčinu městskému rychtáři, že zakročil. Toho úrazu rektor bránil, nedopouštěje, aby jesuitští studentes poddáni byli jinému právu. Také tehdejší studenti sami byli na svou příslušnost pod rektora žárliví. Kterak své právo hájili prudce, o tom příklad z Olomouce. Roku 1617 studenti dali se tam do hájení akademické jurisdikce tak horlivě, že byl strach, aby všecky školy i s universí tam nevzaly za své. V červenci svrchupsaného roku totiž dva šlechtičtí žáci jdouce se svým služebníkem, studentem jesuitské školy vysoké, za Olomouc do vsi, trhali cestou lusky na poli; sedláci je jakožto „zlodějíky“ (furunculos) honili; mladí páni šťastně utekli, student sluha chycen a u rychtáře vesského zavřen. Rumerus rektor jde si pro studenta, jenž náleží právu akademickému. Sedláci ho nevydají; vloží se do sporu kardinál Dietrichštejn; ani ten studenta nedobude. Tedy tři sta studentů sebrali se a zbrojně šli vysvobodit kollegu z vazby rychtářské. Podnikli útok na rychtu a zvítězili.

Z toho křik vzešel se strany protestantské; kardinál zase smiřoval, srovnával; studenti stáli na svém, že jednali dobře; konečně 1. srpna všickni šmahem od nejvyšší filosofské školy až po první grammatiku odešli z kolleje a z Olomouce. Majíce akademii zhola prázdnu, jesuité prosili císaře za pomoc. Císař vrátil akademii studenty novým privilegiem (14. října), v němž přísně zakázal, aby se nikdo neopovažoval studentům akademie a kolleje, v matrice zapsaným, ať mají grady na fakultě nebo nemají, jakým způsobem koli ubližovati; každý aby se k nim choval jako k ctným a slovutným nebo vznešeným lidem: „Volumus, ut studiosi ab omnibus et singulis, cujuscunque illi sint ordinis, in honore ac existimatione habeantur, quo nobiles ac honestae personae haberi solent.“ Naproti tomu ovšem studenti prý nesmějí dávati příčinu k stížnostem; páchají-li přece něco neslušného, ať je rychtář vede do kolleje počestně, tedy nesvázané (leč by se učinili rebelly), kdež pak rektor neb kancléř, praefekt nebo děkan rozsoudí a potrestají.[2])

---

[1]) Schmidl. H. S. J. I. 656.

[2]) Schmidl. H. S. J. III. 47. 48. 49. 50. „Si (causa) civilis sit; si autem criminalis, per judicem, quem sui loco (rector) constituet, examinari, justitiamque administrari curabit.“

V Praze rektor hájil r. 1598 své jurisdikce i proti vyšším pánům nežli byla městská policie. Roku praveného jeden student jesuitský zatčen pro noční toulku a poranění ponocného, druhý student zatčen zároveň, ale když zavázal se, že se k soudu městskému dostaví, policie pustila ho. Toť jisto, že se nedostavil; také druhého studenta rektor jesuitský sobě ze šatlavy přivedl a nepropustil jich, ani když místokancléř poručil, aby mu provinilci byli vydáni; prý císař sám chce věděti, kdo se to v noci toulají. Rektor odvolal se k privilegium a slíbil, že studenty potrestá sám, a místokancléř musil nechati tak.

Mimochodem řečeno, oba toulaví studenti za trest tentokrát jen napomenuti; víc se jim nestalo, poněvadž prý nebylo žalobce (nemo contra illos aliquid proposuit); [1]) onen posekaný ponocný nepřišel žalovat, a když není žalobce, není soudu.

Obecenstvo pražské, jsouc valnou většinou nekatolické asi nedůvěřovalo domácímu soudu jesuitského rektora; raději pobíhalo k soudu městskému. Vzorem v tom bývali obecenstvu mistři z Karolinum, jenže ti mívali důvod jiný: oni nechtívali kollej jesuitskou uznati za akademii a proto pomítali její jurisdikce; žalovávali v radním domě, kdykoli jesuitský student něčím se provinil proti členům vysoké školy Karlovy.

Při tehdejším divokém různověrství a bujnosti studentů i jesuitských bývaly žaloby v radním domě neřídké. Prudce sesypaly se zvlášť r. 1598. Žalovalitě mistři v radě městské, že jesuitští studenti některé ze studentů karolinských urazili a jednoho z professorů, starce, měli za smích. Konšelé vyslali dva ze sebe k jesuitům o tu věc; prý je strach, rektor nenapomene-li studentů jesuitských k pokoji a slušnosti, že bude z toho pozdvižení v městě. Jesuitský rektor odpověděl poslům s výčitkou, kterak se diví, že mistři z Karolina jdou se stížností na radní dům, kdyžtě zákonný tribunál vlastně v kolleji u něho; kéž by jen také mistři z Karolinum byli dbalejší svých studentů, kteří jesuitským nikoli řídko sami protivenství dělají; ostatně prý nelze při tak valném počtu žáků jesuitských ani diviti se, vyskytne-li se někdy některý neústupník (refractarius). Rektor končil: Nebude se v akademii naší nedostávati spravedlivosti a přísnosti, jen když bude za ni žádáno u zákonného soudce akademických pří, kterýmž sudím nejsou konšelé městští, ale jediný rektor kollejní. (Apud legitimum academicarum causarum judicem, qui non senatus, sed unus rector collegii est.) Potom studenty provinilé pokáral přísně. [2])

Jeden z napomenutých tentokrát nevzal si slova rektorova k mysli; neboť málo dní potom kterémus studentovi z Karolina poranil hlavu tulichem. Hned zas žaloba v radním domě; volán rektor jesuitský, náprava žádána, prý touto novou ranou mysli

[1]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 222.
[2]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 219. Schmidl. H. S. J. II. 149.

obecenstva jsou vzrušeny, strach, aby se něco zlého nezvedlo. Vysloviv díky žalobníkům, rektor slíbil vyšetřovati a napravovati. Vyšetřoval; student jesuitský vinil raněného, že začal. Rektor poslal studenta k purkmistru, aby se tam čistil. Ten buď prý ze zlomyslnosti nebo že nerozuměl, nešel k purkmistrovi, nýbrž přihnal se do kolleje Karlovy ozbrojen jsa mečem a tulichem. Nebylo ani jináč možná, než že strhla se bitva v Karolinum. Obecenstvo přidalo se k „husitským“ studentům, a jesuitský studios sbitý a svázaný doveden k císařskému rychtáři za shluku lidí a pokřiku nemalého. Konečně zase purkmistr dal se do smiřování; rektor jesuitský žaloval, že jeho studentovi stalo se násilí; uštipl měšťany, že nemají býti posluhy práva čili dráby; k druhé schůzi purkmistr pozval obě strany; rektora klementského i mistry z Karolinum. Tu dlouho smiřováno a jednáno; jakož taková schůze svůj přirozený běh mívá, jedna strana sváděla na druhou; rektor dal naováženou, proč by přes soukromou studentskou svádu nemohla akademie Karlova žíti v pokoji s kollejí otcův? Prý známo, že otcové jesuitští studentů svých proti nikomu nepodněcují, spíš prý snaží se napomínáními a hustými zákazy překaziti, aby nikomu neubližovali; takž ještě přísněji budou činiti i na příště, když i professorové totéž učiní, bude pokoj. Ale po mnohém hovoru rektor nechtěl přistoupiti na to, aby se obojí studentes sešli k smíření; bál se, že by z toho vznikly spíš nové křiky.

Nazejtří rektor klementský vyzval konšely, chtějí-li, aby byli svědky, kterak potrestá vinníka; nechť poznají, že provinilých svých žáků žádným způsobem jesuité nechrání, ale dle viny k nim přikračují. Přijavše pozvání, přišli tři z rady. Rektor studenta jesuitského odsoudil, aby raněnému zaplatil, kolik uznají zkušení ranhojičové; aby poseděl v žaláři akademickém za čtyři hodiny, aby tulich a zbrojné rukavice u rektora složil a víc jich neužíval. S tím trestem spokojili se prý i „Carolini“.[1])

Roku následujícího 1599 zase rvačka studentská, zase žaloba v radním domě se strany mistrů z Karolinum. Z rady vysláni Blovský a Haldius do kolleje jesuitské „žalovat na toho Floriana jezovita“, že se provinil proti studentům strany druhé. Rektor jesuitský vyznal a nezapřel, že ten student Florian „jest zlej člověk, který jim okna vytloukl a pro ten výstupek že jest ode všech jejich žákův i od vlastního bratra metlami mrskán byl, a že ho zase chtějí citovati a od něho (protivné straně) dosti učiniti“.[2])

Tím způsobem bylo by lze přivésti ještě několik zpráv o tom, kterak se škorpili studenti obou vysokých škol, a kterak rektor jesuitský hájil si jurisdikce nad studenty a kterak zase snažil se universí Karlově činiti zadosti. Lze věřiti, že rektorové a profes-

---

[1]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 220. 221. Schmidl. Hist. S. J. II. 150. 151.
[2]) Oeconomica v arch. zemsk. 18. 35.

sorové jesuitští na nebezpečné půdě pražské svých studentů k ničemu protimyslnému přímo nenaváděli, ale to také pravda pravá, že nechuť ke „kacířským“ protivníkům vyplývala jakožto výsledek všeho učení u jesuitů, a že té nechuti bujný mladík neuměl moudře stajovati a některý ani nechtěl stajovati, maje za to, když ublíží jinověrci, že vykonal čin bohumilý. Všude tak bylo, kam jesuité přišli. Do Polska usadili se r. 1565 a již v druhém desetiletí po tom všude děl se útisk „dissidentů“ (jinověrců), a r. 1593 studenti násilně bourají kalvinský kostel.[1] Jesuitů školní řád (Ratio) zapovídá studentům dívati se popravám lidí, dovoluje to však, kdyby ti odsouzenci byli kacíři.[2] Hodí se tento statut ovšem spíš k těm zemím, kde kacíře pálili, ale o duchu výchovy jesuitské, jenž byl všude stejný, svědectví podává.

Proto klam by byl, domnívati se, že studenti kolleje Klementské v Praze, jsouce pod zbožnou disciplinou, byli vesměs skromní, zbožní beránkové; jsou zřejmé zápisy, že i sami útoky podnikali na studenty jinověrce a jejich školy, k čemuž v Praze zapotřebí bylo nemalého odhodlání. Připomínáme z r. 1601 oné scény, kdy přišli do kolleje Karlovy kazit disputaci bakalářskou; když byli okřiknuti, „odcházejíce pohrůžku pod závazkem zdvihše dva prsty učinili, že kohokoli buď z kolleje aneb škol (pod obojích) potkají, tu se mstíti chtějí; intimaci na dveřích roztrhali, pošlapali; na oulici kamení chápali, chtějíce do oken školních na auditorium házeti, ale jsouce okřikováni od lidí, nechali.“ Po dvou dnech přišli zase „na disputaci, jsouce od služebníka napomenuti, aby s kordy do místa pokojného nechodili, spůrně odpověděli, poněvadž s kordy choditi bráníte, budeme choditi s ručnicemi!‘ I tenkrát děkan, mistři, bakaláři i studenti učení Pražského žalovali v radě městské, varujíce, „aby taková jiskřička někdy k horšímu příčiny nedala“.[3]

Úmyslů dosti podezřelých a, jak se zdá, i útočných byl také na příklad onen student jesuitský, jenž se v červenci r. 1593 dal zavříti v kolleji krále Václava, „a to v komoře nad velikou světnicí“. Mistr Marek Bydžovský, probošt té kolleje, zapsal si to jako důležitou věc. Prý to byl „nějaký lotřík z discipulů jezivitských, jakž postava i oděv rozdílnej od jiných to ukazoval“; vymlouval se, popaden byv, že hledá nějakého posla. Mistr Marek přemýšlel, má-li vetřelce podati městskému právu, ale než si rozmyslil, student utekl, z pasti vyváznuv.[4]

Svrchu líčeno, že jesuitští studenti porvali se s ponocnými, že bitky sváděli se studenty protivné víry, ale o bitvách jesuit-

---

[1]) Moraczewski. Jezuici v Polsce. 9. Muczkowski. Statuta phil. ordin. 14.

[2]) Compayré. Hist. critique des doctrines de l'education. 173. „Neque ad supplicia reorum, nisi forte haereticorum, eant.“

[3]) Arch. zemsk. Oeconom. č. 15. 122. Datum listu žalobného „nazejtří Zvěst. P. Mar.“ (26. břez.).

[4]) Bydžovský. Rudolphus rex. 272. Rukop. v univ. knih. Opis.

ských studentů s pražským obecenstvem zapsáno málo. O jedné zmíníme se z r. 1616. Pustil se do studenta jesuitského Václav nožíř a ubodl ho. Student chtěl bodnutím oplatiti, ale nedovedl podle úsudku svědků, neboť nožíř se učaroval: „student jemu nic neuškodil, protože by Václav nožíř měl zmrznutý býti, a jeho se žádná zbraň chytiti neměla.“ [1])

Na konec o životě studentů jesuitských lze beze všeho podivení přivésti i tu povahu, kterou sebe přísnější disciplina při mladých lidech nezahubí, že totiž leckterý student kolleje Klimentské byl na ženské pohlaví tuze laskav. Při r. 1594 dokonce zapsána i soudní zpráva o milostném poměru jesuitského studenta k manželce Martina z Michelberka, staroměstského měšťana. Měšťan ten pak ženu svou zabil. [2])

---

[1]) Arch. praž. č. 1008. 312. Pozoruhodný jest v citátě jazykový germanismus se slovem „míti“. „Zmrznutý“ nebo „zmrzlík“ zaříkáváním a žehnáním činil zbraň protivníkovu neškodnou sobě.

[2]) Arch. praž. č. 1061. 233.

KNIHA DRUHÁ.

Fakulty a činnost v nich.

Kapitola první.

Děkan a jeho úlohy.

Mistři, bakaláři a studentes u věcech učení dělili se již od prvních dob ve čtyři fakulty, theologickou, právnickou, medickou a fakultu artium. Byly to čtyři autonomní, učené cechy, společné universitě připsané, ale právě u věcech učení na ní neodvislé. Monopol učení byl při nich. Nejvýše stávala fakulta theologická. „V slovutnosti umění přední místo sobě osobují theologové, a po nich druhé zběhlí v právích, s tou taky i lékaři vzácností.“ Takž líčí zpravodaj v XVI. veku.[1]) Nejníže byla fakulta svobodných umění (artium) čili, jakož později říkáno, filosofská. Ta byla jako průchodiště k ostatním, vyšším.[2])

Svrchu řečený zpravodaj v té poslední fakultě činí některé rozdíly co do vážnosti předmětů učebných a co do odměny za ně; dít, že „lepší důchody mají mathematikové a astronomové; než poetové více sou sami mezi sebou v slovutnosti nežli u lidí vznešenosti“. Poety míní tu filology a veršovce humanistické.

Bylo již řečeno, že mezi artisty byla studentská mládež vyšší studia teprv začínající a tudíž počtem nejhojnější. Vyšší fakulty mívaly vždy a všude členstva učícího i vyučovaného skrovněji.

Následkem bouří husitských zbyla naší Pražské universí, jakož povědomo, fakulta jediná ze čtyř. Fakulta theologická první zašla; přes to, že universí kališná byla věroučnou autoritou husitů, fakulty theologické v ní nebylo. O fakultě medické mluví se v posléz roku 1447; právnická rozpadla se dávno dřív. Zůstala tedy v universí pouze fakulta svobodných umění za všecken čas až do nesmělých pokusů opravných po vydání majestátu na svobodu náboženskou (1609).

---

[1]) Aubanus-Mirotický. 1597.

[2]) Do heidelberské fakulty artistů prý zapisovali po celý rok, byla jako průchodní dům. Hautz. Gesch. d. Univ. Heidelberg. I. 63.

Členy ve fakultě byli graduovaní a studenti. Z graduovaných nižší byli bakaláři, vyšší licenciáti a mistři. Ti všickni tvořili obec s monopolem učeného řemesla, ale plné v ní právo mohli míti, jako v řemeslném cechu bývalo, jen mistři a z nich přednost držívali zase jen ti, kteří lekce četli, řádní professorové, jimž starodávné jméno „actu regentes".

Fakulta vázala členy své statuty, kteráž jim jednou v rok pro dobrou pamět a zachování bývala čítána. Shromážděná fakulta mohla jako nějaký sněm zákony sobě měniti, rozmnožovati, zrušovati.

Náčelníkem kterékoli fakulty v prvních dobách byl rektor universitní; však již roku 1367 statuta nařizují fakultám děkany za vrchní správce, kromě právnické, která až do svého konce podržela rektory. Od r. 1368 fakultě artistské děkan volíván.[1])

Jakožto člen universitní děkan ovšem byl rektoru poddán, tudíž byl v důstojnosti za ním, ale co do svého úřadu jakožto ředitel fakulty jemu poddán nebyl. Co do promovování ke gradu mistrskému byl na fakultě rozhodujícím až do husitských dob kancléř; byl to arcibiskup. V té jediné příčině byl tedy děkan obmezen. Osiřením stolice arcibiskupské přešlo kancléřské právo na rektora Zůstal tedy v oné jediné příčině děkan pod rektorem u věcech školských. Teprv r. 1613 zdělán v universitě statut, aby promoce nejen bakalářů než i mistrů byly při děkanovi, ten nechať je také promovuje k úřadům školským.[2]) Ale i potom vždy bývalo na rektorovi, aby dal děkanovi k tomu pokaždé zvláštní dovolení nebo pravomoc (facultatem creandi et pronuntiandi).[3])

Děkan fakulty volíván prvotně na půl roku; býval volen stejně jako děkan v krakovské fakultě artistů[4]) jen z mistrů „řídících" (actu regentes), tedy nikoli jako v universích německých XVI. věku obvyklo, že děkan vybírán byl i z mistrů mimo kollej.[5]) Oslabením university Pražské husitskými bouřemi byl počet mistrů řídících nevalný, a tudy stalo se již samo sebou, že děkan, z nich na půl roku volený, k následujícímu půlletí býval volen zase, čímž zcela přirozeně vyvinul se dekanát roční. Vyvinul se již před ukončením veliké války náboženské. Příchod cizích mistrů a studentů (z Vídně) roku 1446 přinesl s sebou zase semestrální dekanát, ale již jen na krátko.[6]) Když Jiří dobyl Prahy (1448), cizinci odešli, a malé poměry vrátily se s celoročním dekanátem.

---

[1]) Tomek. Děj. univ. 31. Tomek. D. Prahy III. 275.
[2]) Monum. univ. Pragen. III. 229.
[3]) Arch univ. A. 14. a. 61.
[4]) Muczkowski. Statuta 1404. III.
[5]) Monum. Germ. paedag. VII. 445. Ve Vittenberce. Monum. univ. Prag. I. 1. 35.
[6]) Arch. univ. A. 17. V. 193.

Teprv když po majestátě (1609) stavové jali se universí opravovati, způsoben zase půlroční dekanát.

Volba děkanská konána k času sv. Jiří; od r. 1463 kladena k času sv. Havla, a to tak, že předcházela volbu rektorskou, na týž čas připadající. Když byl dekanát na půl roku, konána volba o sv. Jiří a Havle stejně jako v Krakovské akademii. V XVI. věku dosti často se připomíná, že volba konána v den sv. Diviše.[1])

Děkan, jehož úřad docházel konce, v čas odeslal po všech mistrech pražských, nechť byli v kollejích nebo sloužili po farních školách kdekolvěk, zvací list, aby se dostavili k volbě. Kdo nepřišel, měl se omluviti. Řád fakultní také tomu chtěl, kdo nepřijde v hodinu určenou, aby pozbaven byl hlasu volebného. Též tak potrestán měl býti, kdo by nepřišel k volbě v šatě a s odznaky misterskými. Jenom od roku 1420 za některé léto směli mistři k volbě bez tabardů neboli sukní misterských;[2]) bylytě v tehdejším pohnutí zvláště Táborům učených lidí kroje velmi proti mysli.

K shromážděným děkan promluvil řeč příležitostnou. Děkovával Bohu za pomoc v úřadě poskytnutou. Šimon Skála, děkan roku 1600, vyznal hromadě (conventus magistrorum), že neřídil a nepodnikal za svého ročního dekanátu nižádné práce sám svým rozumem, alebrž že při všem spolehal na prozřetedlnost boží, drže se při tom příkladu lékařů, kteří hojíce nemocných také jsou víc povinni prozřetedlnosti boží nežli svým vědomostem; dalšími slovy ukazoval na klidný život ve fakultě, na osm šťastných promocí misterských za svého správcování a jevil radost nad tím, že mistři ho mají rádi.[3])

Po své úvodní řeči děkan složil se sebe úřad: vydal od sebe knihy facultatis, dvě pečeti děkanské, vestem et epomidem, t. j. svrchní roucho, děkanu příslušné. Na to senior ve fakultě díky učinil děkanu odstupujícímu, a hned přistoupilo se k volbě. Dle statutu mohlo býti hlasování buď tak, že všickni mistři odevzdávali hlasy přímo, a to buď zřejmě nebo tajně; skrutátorové hlasy tajné sbírali, anebo děkan volen skrze několik vybraných volitelů. Většina hlasů rozhodla.

Jedna z voleb děkanských jest památna. Ač do této knihy nenáleží, za zmínku stojí již proto, že se v té době, o níž jednáme, opakuje poněkud. Byla to volba roku 1409. Tehda nebylo totiž lze pro spor o tři hlasy volbu děkanskou způsobiti jináče, nežli že v máji onoho roku král sám praesentoval za děkana mistra Šimona z Tišnova, a konšelé staropražští dosadili ho.[4]) Když

---

[1]) Arch. zem. Oeconom č. 15. 32.

[2]) Monum. univ. Prag. I. 1. 35. 36. Zajímavé usnesení učinili r. 1449 mistři v Krakově; kdo prý nemá tabardum bonum et verum, ten nemůže volen býti za děkana, a volen-li přec, musí přísahati, že si pořídí za měsíc pro čest fakulty slušnou sukni. Muczkowski. Statuta XXIX.

[3]) Arch. zem. Oeconom. 15. 92.

[4]) Monum. univ. I. 1. 403.

r. 1461 při volení děkana Václava Korandy šest mistrů protestovali a při tom všickni se o přijímání pod obojí zle pohádali, nucen král sám hádku staviti a správnost volby rozhodnouti.[1])

Zvolený byl povinen úřad k sobě přijíti. Který mistr nechtěl, složiti měl ustanovenou pokutu jedné kopy, a to hned neb aspoň týž den. Ob čas se mistr naskytl, jenž raději pokutu dal, než aby stal se děkanem. Takž na příklad roku 1492 mistr Jan Blovický učinil,[2]) omlouvaje se jinými mnohými pracemi; tentokrát mistři omluvu uznali, pokutu odpustili. Roku 1517 mistr Pavel Příbram ani nechtěl úřadu k sobě vzíti ani nechtěl pokuty dáti, a mistři tenkrát neústupnému kollegovi v obojím ustoupivše, zvolili jiného.[3]) Z pozdější doby víme o Gotsmanovi, že r. 1601 volen byl děkanem, kteréhož úřadu zbavil se pokutou; pozejtří po tom volen Chorinnus.[4]) Šest let potom Troilus platil kopu, že neprijal děkanství.[5]) Vavřinec Nudožerský vzpíral se. naříkaje na závist a křivdy, ale marno bylo, r. 1612 přece děkanem se stal.[6]) Proti těm všem mistr Žabonius roku 1616 přijal úřad mlčky, ale se smutnou duší (tristi animo) [7])

Nevíme, kterak přišlo v zvyk, že k děkanství volen býval za mnoho let probošt kolleje Karlovy. kterýž byl právě se svojí proboštùrou hotov. O tom r. 1519 zdvihla se mezi mistry hádka. Tři z mistrů drželi se zvyku, ostatní na odpor tomu tvrdili, že volba svobodna. Shromáždění vší fakulty naklonilo se k volbě svobodné.[8])

Po volbě nový děkan, když byl delší řečí vyznal svoji nedostatečnost a mdlobu k takovému úřadu,[9]) přísahal neboli slibovai senioru ve fakultě, že učiní dle možnosti zadosti úloze svojí a zvlášť že pečeti bez rady nepřitiskne k listům. Po té mistři, když byl přečten statut. kterak si mají vésti k děkanovi, navzájem zase slibovali jemu poslušenství.[10])

Děkanu bylo rok vytrvati; jen smrt omluvila. Kdo nedobyl bez uznané příčiny. pokutu platil. Na ostatek nedobytého času volen pak místoděkan (vicedecanus); nebyl tedy místoděkan hned spolu s děkanem volíván jako prorektor s rektorem.[11]) Že mohl býti děkan s úřadu složen před časem, to víme o Jiřím Ježíškovi Pražském; ten r. 1523 svolením všech mistrů z toho úřadu. jejž prý vedl nerozšafně, vyvržen (ejectus). Bylo v tom náboženství.

---

[1]) Tamže I. 2. 75.
[2]) Monum. univ. I. 2. 168.
[3]) Tomek. D. P. IX. 219.
[4]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 155.
[5]) Tamže 349.
[6]) Arch. univ. A. 17. VI. 343.
[7]) Arch. univ. 17. A. VI. 134.
[8]) Paměti kolleg. Tomek. Č. Č. Mus. 1847. 537.
[9]) Monum. univ. I. 1. 37. 94.
[10]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 33.
[11]) Hádky stran místoděkanské volby odstranil statut z r. 1546. Monum. univ. I. 2. 344.

S volbou děkanskou pospolu děla se volba děkanovy rady. Zbožně potom schůze skonávána prosbou (roku 1600): Deus ter optimus, maximus juvet, promoveat et terminet omnes labores ad nostrae reipublicae literariae emolumentum.[1])

Týž den, co byla volba děkanská, nebo některý den po sv. Diviši rektor pozval professory, aby mezi sebou sdělili se o direktury kollejí. Tu zvykem starým děkan jmenován býval ředitelem kolleje Rečkovy. Na konec děkan jakožto direktor kolleje Rečkovy sliboval věrnost při správě kollejní jménem ostatních direktorů. Byl tedy předním.[2])

Práva a vlastní úlohy děkanovy byly: svolávati fakultu, předkládati a říditi v ní jednání; jmění fakultní spravovati, knihy zápisné a pamětní vésti, pečovati o učení na fakultě, o rozdělení hodin a pilnost docentů, pořizovati disputace a konečně dbáti o zkoušky a předsedati jim.

K těm funkcím některým děkan měl pomocníky z mistrů sobě vydané. V starší době byli to dva collectores (také aerarii) k správě jmění, dva assessores na ohledávání oučtů, od r. 1370 čtyři dispensatores, kteří s děkanem povolovali mimořádná čtení a ohledávali listy, od děkana jménem fakulty vydávané (r. 1544 označuje se jich funkce slovy, „qui praesunt lectionibus atque aliis scholasticis exercitiis); [3]) čtyři examinatores, ke zkouškám zřízení k ruce děkanově, a konečně čtyři mistři jakožto ochránci statut a spolusoudcové s děkanem, kdyby který člen fakultní se provinil. Volby všech těch pomocníků konány zároveň s děkanskou až na examinátory, kteří volíváni k časům zkoušek.

Ale při velikém ztenčení vysoké školy Pražské v XV. století hned již po r. 1419 v některý termin volebný méně osob do těch úřadů volíváno; někdy úřady dva slučovány, a jiný pomíjen zcela; obzvlášť sběrači peněz mohli voleni býti opravdu, jen když zkoušky kvetly a bylo co sbírati. Od r. 1430 dva mistři byli vše pospolu dispensatory, kollektory, assessory. Návalem cizích studentů r. 1446 obnoveny úřady všecky, však roku hned následujícího již zase jen dvě osoby misterské zastaly všecko všudy.[4]) Rokem 1451 fakulta začala voliti dva výběrčí a dva dispensatory, při kterémž způsobě pak zůstávalo za všecka léta v XVI. století. Čtemeť roku 1570, že děkanovi Marku Bydžovskému k ruce dáni dva consiliarii seu dispensatores lectionum (v Krakově sluli dispensatores a assistentes) et duo collectores pecuniarum pro fisco.[5]) Ale ze slova con-

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 93

[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 64. Acta univ. v bibl. Lobkovic. v Praze. č. 310. 2.

[3]) Monum. univers. Prag. I. 2. 334.

[4]) Monum. univers. Prag. I. 2. 1. 6. 9. 45. 73. 157. Tomek. Děj. Prahy IX. 220.

[5]) Acta univ. v knih. Lobkovic. v Praze č. 310.

siliarii lze souditi, že do těch dob již vlastně přešly funkce oněch pomocníků na radu fakultní (consilium facultatis), kteráž původně byla na něco jiného zřízena. Skládala se vždy pouze z mistrů regentů, tedy z řádných professorů, kteří měli raditi při těch věcech, k nimž děkan neměl pomocníků zvláštních. Tím se tedy snadno mohlo státi, že při malém počtu professorů tíž čtyři consiliarii převzali práci dispensatorův i kollektorů. V pozdějších létech již zcela zřejmě čítáme, že k děkanovi voleni čtyři consiliarii, totiž duo lectionum, duo fisci.[1])

Že se při hubenosti vysoké školy nemohlo dbáti statutu, aby do rady fakultní dostal se jen mistr, který dosáhl již pátého roku mistrství a nejméně dvě léta přednášel, toť není potřebí zvlášť dokazovati; kollegiáté vyvolili si některého mistra za professora a v nejbližším čase byl v radě a pomáhal v konferencích. Do rady choditi byla povinnost, k níž se zasliboval professor děkanovi zvlášť. Také sliboval, že nebude z rady vycházeti bez děkanova dovolení.

Šlo-li o věc vážnou, rada nestačila; děkan svolal všecku fakultu, do níž pod pokutou každý člen dojíti byl povinen Polovice pokuty náležela děkanovi, druhá půle fisku fakultnímu. Odejíti z valné schůze mohlo také některý groš pokuty státi.

Než zevrubněji vyložíme o děkanových pracech na universí Karlově, budiž dovoleno odchýliti se do kolleje Klementské s otázkou, kým u jesuitů byla konána úloha děkanova.

Rektor pražský byl superintendens vší kolleje, která v sobě držela studia inferiora, superiora neboli humaniora a školu vysokou. V příčině vědecké a školské rektor však měl vedle sebe jiné bratry pro správu. Sluli praefektové studií. Když školství jesuitů bylo v květu, jeden praefekt býval nad nižším gymnasiem, jiný nad třídami humanitními, třetí nad školou vysokou. Není pochybnosti, že v Praze na dlouhý čas na všecko byl a stačiti musil praefekt jediný.

Ten praefekt jest tedy za děkana. Býval jmenován od provinciála (nikoli od rektora), řídil studia, disputace, zkoušky, posílal praeceptory do soukromých domů za vychovatele; bezpochyby také katolické osady od něho chtívaly učitele svým školám, on spravoval bibliotheku, jeho povinni poslouchati professorové, scholastikové, alumnové všech konviktů, ovšem jen u věcech, jež týkaly se učení.

Praefektové mívali při sobě radu dvou nejzkušenějších učitelů, ti „assessorové“ ho obmezovali; jináč neměl býti rektorovi poddán poslušností: měli oba býti vedle sebe a nikoli jeden nad druhým. Tak aspoň chce tomu instrukce jesuitská, r. 1556 do Ingolštadtu

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 126. R. 1609.

poslaná.[1]) Teprve v řádě školském o sto let mladším (1658) čteme o tom, že studiorum praefectus má býti pod rektorem.[2]) Ale i pokud kdy a kde byli podle sebe, nelze pomýšleti na nižádnou při praefektovi samostatnost, byltě u jesuitů vždy kontrolován jeden druhým; rektor zajisté býval o všem prve tázán, co praefekt mínil podniknouti ve školských věcech.

University jesuitské, pokud byly zřízeny úplně, dělily se ve tři fakulty, totiž ve fakultu jazyků, artistů a theologickou. V Praze bychom za fakultu jazyků musili čítati nejvyšší třídy gymnasia akademického. Ty fakulty mohly míti děkany, ale jen pokud možná (quantum fieri potest).[3]) Tedy úřad a jméno děkanovo u jesuitů nebylo nepovědomo. V Praze se však děkanové nevyskytují v té době, o niž nám jde, nikdaž. Za to vyskytuje se tu, když školy jesuitské byly vzrostly, na místě děkanově kancléř. I ten jest vlastně studiorum praefectus, a to praefectus generalis. Jiné jméno pro starou funkci. Kancléř na péči měl studia. Kde jesuité měli fakulty s děkany, kancléř kontroloval děkany, býval nad nimi.[4]) Bývala také přísně vyměřena pravomoc obojích; děkan předsedal v promocích a v schůzích fakultních, řídil disputace pro akademické grady; generalis praefectus řídil jiné disputace a zkoušky.[5]) V Praze prvním kancléřem r. 1585 jest rektor kolleje.

Po té odbočce ohledáme činnost děkanů karolinských. Měli právo svolávati fakultu a předsedati tomu konventu, jenž měl u věcech fakultních právo zákonodárné. V XVI. století pravidelné schůze fakultní sotva kromě zkoušek čeho jiného se týkaly nežli čtení zákonů fakultních a napomínání pražského učitelstva. Pozvání k schůzi dělo se mistrům a bakalářům obšírnym listem děkanským.

Intimace děkanské mají ráz mnohomluvné a upřímné doby, stejný tón, jako jsme shledali u rektorských. Pavel Kristián z Koldína, jsa děkanem r. 1562, začal svůj zvací list obhroublým přirovnáním, že osud degenerovaného lidstva v této nešťastné době jest horší nežli osud rohatých zvířat (cornutarum bestiarum).[6]) Zajímavější jest intimace děkana Václava Zelotina r. 1578. Začíná se od Platona, tepe hloupé, nevzdělané lidi, břichopasy, rozkošníky, lakomce. Přirovnává je také k dobytku hovězímu. Pak obrací se k lidem osvíceným, vypočítává cizí; z našich velebí Husa a Jeronyma, dva Duchem sv. vedené vlastence, nad něž nic většího, nic skvělejšího akademie a všecek náš kraj nikdy nezrodil; byla to pravá světla boží; a když se jim veliká křivda stala, z vnuknutí

---

[1]) Monum. Germ. paedag. III. 459.
[2]) Forma et ratio gubernandi academiam. Monum. Germ. paedag. III. 330.
[3]) Monum Germ. paedag. III. 326.
[4]) Tamže III. 331.
[5]) Tamže III. 149.
[6]) Arch. univ. 17. A. III. 288.

božího povstal jakožto mstitel náš udatný bojovník Jan Žižka —. Po těch třech předních jmenuje děkan ještě jiné slavné muže.[1])

V schůzi fakultní správcům školním, mistrům a bakalářům děkan promlouval reč napomínavou. Zachovala se její forma asi z polovice XVI. věku [2]) Úvodem děkan připomíná větu Katonovu, že život náš má býti tak zřízen, abychom mohli vydati počet o svých povinnostech v každý čas a komukoli. Této sentence měli by býti pamětlivi bakaláři a správcové škol, neboť fakultě zavázáni jsouce, vědí, že v určitý čas mají vydávati rationem studiorum et morum scholasticorum (počet o studiích a mravech školských); proto prý je volají professorové do schůze, aby jim přečetli statuta a vyložili je. Prvním statutem prý zavazuje se děkan a mistři dispensatores lectionum, aby učitelstvo vedli k povinnosti a k povolání jeho, výstupky jeho aby kárali slovem a k polepšení nabádali; dalším statutem prý se káže učitelům, aby byli poslušni zákonův a podle nich aby podporovali vědy, z nichž jsou zkoušeni, správně a věrně; s počestností mravů aby spojovali studia humanitní. Po té začaly se výtky. Děkan pravil: „Ostatně, abych pověděl, co mě a mistry, učitele vaše, tuze trápí a studem polévá: jest to veliká žaloba stran úřadu vašeho, žaloba všech měšťanů bez rozdílu i magistrátu politického, a to nejen v těchto Pražských městech, ale zhola všech po celé naší vlasti, že mládežku, sobě svěřenou a oddanou, nedbale vedete, jednak vykládajíce začátky věd a latinské řeči buď převráceně (praepostere) buď liknavě, jednak přehlídajíce žákům chyby a uzdu discipliny popouštějíce. Nad tu žalobu nic trpčího nemůže se professorům přihoditi. A že pravda jest, co se na vás žaluje, o tom důkazy jsou.“

A hned vyčetl jim čtverý důkaz; prý velmi řídko mladíky do kollejí vypravují, k čemuž jsou statuty vázáni a což veřejně slibovali, když se k místům dostávali; druhé, že chovají rozpustilé a neposlušné žáky, mající mravy sedlské, hrubé a nepořádné; třetí, že ty mravy, jakož zvykli na školách, s sebou přinášejí do života; konečně že přirozeným jazykem více mluví se na školách nežli latinským; výsledek ukazuje, kterak to poctivým studiím jest na škodu. A ký div to? Jací učitelé, takoví žáci; toť obecné přísloví. Když vidí, že učitel v kostele řídký a nepobožný, ve škole nedbalý, na ulici parádný, v krčmě nezbedný: ihned k tomu přikloňují mysl, aby potom, až se jim naskytne příležitost, byli stejní v svobodě. Dále děkan v řeči své měl vyčítati šat učitelů některých, šat stříhaný, krátký, skroucený a vůbec komediantský (habitus histrionicus). V tom prý chodí nejen nočně, než i ve dne, ba opovažují se v něm přicházeti i před professory do kol-

[1]) V arch. mus. bez data v Univers.; v Pamětech Jenika z Bratřic III. 275 v mus.

[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 773. Též v Collectan. Bydžovského 73. v bibl. Lobkovic. v Praze.

leje; jmen prý nemíní jmenovati, však napomíná, aby se polepšili, sic ponesou trest dle statut a hanbu. V ostatku své řeči děkan připomenul učitelům důtklivě, že nic nepadá hanebněji na čest a mrav učitelův, jako když jináč učí a jináče žije; napomínal k zbožnosti; prý nechť učitelstvem sláva boží hýbe, k níž všecka studia mají směřovati, nebezpečenství církve a její nehody, neboť té církve jsou oudové, a ona žádá, aby ozdobena byla jejich studiemi, nechť jimi pohne vlast, od níž by měli odvraceti posměch nevzdělanosti a hrubosti; na konec zase a zase vzpomíná jich slibů, řka, že zločin jest slibiti a nestáti v slově, zvláště když jde o Boha, církev a vlast. Líným ještě jednou hrozí pokutami. Loučí se s nimi s rozkazem, aby se o to, co tu slyšeli, sdělili se žáky svými, aby jich napomínali a krotili. Když prý to všecko, jako jim kázáno a předkládáno, vykonají, v krátké době uzří, že akademia bude míti lepší slovo.

Řádná děkanská napomínání a výklady statut měly býti dle usnesení r. 1372 čtyřikrát za rok,[1]) ale v XVI. věku bývaly obyčejně jen jednou, totiž tu sobotu před nedělí Invocavit (počátek února); však k mimořádným napomínáním a výtkám děkan volával si skrze pedella učitele pražské, kdy se mu koli vidělo. Zvláště voláni, když professorové byli vykonali inspekci pražských škol; tu v schůzi nebývalo k nim promlouváno tuze přívětivě.[2])

Druhá péče a právo děkanovi bylo spravovati důchody, fiscus fakultní. Od pokladnice (cista facultatis) měl jeden klíč děkan, a druhé dva klíče kollektorové.[3]) Nevalný peníz připadal do pokladny z tax; jednak za přijetí ve fakultu (pro intitulatione),[4]) jednak od zkoušek. Peníze ty dlouho nepobyly v cistě; professoři, jak nejprve možná, dělívali se. Aby děkan měl z pokladnice nějaký plat za své úřadování, o tom se nečte. V Krakovské akademii r. 1480 snesli se, aby děkan bral za práci v letním semestru „salarium" 20 uherských zlatníků, za zimní 26.[5])

Děkan byl povinen chovati fakultní knihy a činiti do nich zápisy; jedna kniha zvlášť měla býti „obecná" (communis liber facultatis) na zápis nových statut a na rozmanitá akta; jiná kniha měla býti na zapisování zkoušených a ku gradům pozdvižených.[6]) Zajímavé bývají v děkanských knihách zápisy soukromého rázu; stejně jako jiné úřední osoby i děkanové zapisovali do knih lecco, co s úřadem nesouviselo. Nejvíc zápisů týká se historie a zjevů

---

[1]) Monum. univ. Prag. I. 11. O čtení statut fakult. o vagacích viz tamže I. 1. str. 95.

[2]) Acta rector. v arch. zem. 5.

[3]) Monum. univ. Prag. I. 1. 98.

[4]) Roku 1612 učitel německé školy v Praze Michal Gebhardus z Nisy, chirurg. a medic. dr., dal pro intitulatione joachimicum (t. j. tolar). Arch. univ. A. 13. b. 42.

[5]) Muczkowski. Statuta XXXIV.

[6]) Monum. univ. Prag. I. 1. 3. 38.

astronomických, zvlášť kometám děkanové pozor věnovali, aniž odbývali je ledabylo. Na příklad děkan Mikuláš Aletinus Kolínský r. 1572 velmi obšírně píše o kometě, o jejím postavení mezi nebeskými těly; ukazuje na literaturu a soudy mathematiků, z nichž jmenuje i českého rodáka královéhradeckého Cypriána Leovitia (Lvovského ze Lvovic), jenž učil († 1573) v Dillingách bavorských.[1]) Také děkan Marek Bydžovský roku 1580 obšírně zapisuje o kometě. Jsou v knize děkanské i zápisy o zemětřesení, rozsedlinách (chasma) a rozličných výjevech přírodních. Roku 1580 děkan Marek Bydžovský zapsal si též drobet geografie české, vypsaltě tok labský a vltavský.[2])

Děkanova největší povinnost byla pečovati o učení na fakultě. Tou příčinou nejprv měl starati se o auditoře, o posluchárny.

Karolinum mělo k přednáškám síně nejpohodlnější a jednu, která byla na dlouhé doby v Pražských městech největší. Konány li přednášky v prvních dobách universitních leckde po soukromých bytech, po farních školách, potom po kollejích: v XV. věku všecka všudy čtení uchýlila se do Karolinum. Auditoř v kolleji Veliké byl veliký sál v horním patře;[3]) slul, jakož svrchu jinde dotčeno, aula magna, palatium, lectorium theologorum, poněvadž, dokavad universí byla plna, v té síni konány výklady theologické.

Mimo velikou síň byla za posluchárnu ještě jedna světnice letní, druhá zimní. Fakulta je měla od university najaty a platila z nich fisku proboštovu.

Aula magna byla po zdech malována malováním „pamětihodným“ [4]) a popsána texty zajisté případnými. Roku 1601 4. června přátelé university Václav Radnický ze Zhoře, prokurátor, Melchior Haldius, senátor staroměstský, Václav Magrle a Vít Dentulín, prokurátoři, a Havel Štyrský přišli do auditorium velikého a malování jeho spatřovali ohlašujíce se, že je chtějí obnoviti dáti. I povolán malíř Jindřich Jindrovský, aby to staré malování do týhodne vyrejsoval, potom že se s ním smluví. Pak smlouvali s ním „od figur, stropu, okenic a koberců malování 165 kop míš, s tou vejmínkou“, kdyby město nebo pán chtěl tu dáti vymalovati svůj erb, aby platil sám.[5]) Následujícího roku 1602 mistři znova smluvili s týmž malířem „Hendrykem“ Jindrovským, že jim vymaluje stěny a stropy kromě textů za 170 kop míšenských.[6]) Patrně šlo jen o obnovu maleb starých. Malíř Jindřich Jindrovský z Bučiny vy-

---

[1]) Tamže I. 2. 412. 415.
[2]) Tamže 436.
[3]) Tomek. Základy. I. 145.
[4]) Dle slov Bacháčkových. List 8. Bacháčkův v Pamětech Dvorského.
[5]) Arch. zem. Oeconom č. 15. 128. V Pamětech Dvorského 78.
[6]) Arch. zem. Oeconom. 14. 91.

zdvihl summu, ale díla nedodělal a co dodělal, dříve než rok vyšel, osvědčilo se býti nedbalým; barvy od figur spadly.[1])

Téhož roku 1602 mistři dali spraviti „pozlacené pukličky“ do auditorium.[2]) Ty pukličky byly snad na stropě v táflování. Dvéře v auditorium taktéž byly malované. O slavnostech věšeny po zdech kortyny a tapety. Jeť v pozdějším inventáři filosofické fakulty zapsána tapeta turecká a jedna „stará v Carolinum“.[3]) Že by všecky zdi o slavnostech byly zakrývány, toho nebylo. To byl zvyk teprv pozdější, jesuitský: nalézámeť v témž řečeném inventáři, jenž pochází z r. 1676, karmezinových kortyn červených 15 kusů „na ozdobu celého auditoria“.[4])

Při zdobě velikého auditoria nesmí býti pominuto, že humanista Palaeologus na čest Kolínovu „statuam marmoream in hoc nostro auditorio“ brzy po smrti mistrově († 1566) dal zříditi.[5]) Jest to tabule kamenná, kteráž teď vezděna v chodbě před aulou.

Okna v aule byla obšírná; dáváť z ochoty na jich opravu r. 1572 Jan Jindra z Fürstenfeldu řečený Famfarum ze své sklárny vedle Křižovníků 61.000 skelných koleček. K útratě, kteráž při tom placena kováři a jiným řemeslníkům (nad 29 kop), něčím i fakulta přispěla.[6]) Kdyby nebyl Jindra dobrotivě učinil svůj dar, fakulta byla by musila pořiditi a koupiti všecko sama; aspoň roku 1463 zlé a děravé okno překáželo v lekcích tak dlouho, až děkan a fakulta opatřili sklo; universí se toho nechtěla dotýkati.[7])

V aule byly na vyvýšených místech dvě lektoře či kathedry, jedna vyšší čili hořejší,[8]) druhá nižší, ona mistrům, tato bakalářům určená. Na opravu nebo znovuzřízení kathedry misterské, kteráž asi zevnějškem svým byla nádhernější, nejeden člen universitní pamatoval. Na příklad r. 1570 Tomáš z Proseče, prodávaje mistrům vesnici Roztyl, upustil od 25 kop grošů českých s tou výměnkou, aby mistři „tu lektoř (a stolice) Veliké kolleje pěkně a náležitě udělati z nových prken a dříví dali, na kteréž mají vynaložiti do 30 kop míš.“[9]) Padesáti kop dostalo se fakultě na zdělání kathedry a stolic odkazem benešovského bakaláře Pavla Heliadesa Lochenického.[10]) Kšaft učinil Heliades ze strachu morního r. 1598, v něm dí, že má po své bábě Kateřině Velichovské

---

[1]) Arch. univ. A. 47. 573.

[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 135.

[3]) Arch. univ. A. 17. II. 1. 642.

[4]) Tamže 646. Dvě kortyny byly k obrazům sv. Jana a sv. Kateřiny.

[5]) Jičínský. Programmata.

[6]) Calendarium beneficiorum v mus. 49. G. 3. Monum. univ. I. 2. 411.

[7]) Paměti kollegiátů. Tomek. Č. Č. Mus. 1847. 536.

[8]) Skála. Histor. II. 114.

[9]) Arch. univ. A. 12. I. 561. Calendarium benefic. v mus. sign. 49. G. 3. Arch. univ. v Lobkovick. knih. v Praze č. 310. 57.

[10]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 13. 20. Též Oeconom. č. 18. 14. V Calendarium svrchu citovaném stojí datum 1585 nesprávně.

ve vsi Rusku na dvorci jednom sto kop bílých, z nichž se platí ročně po 6 kopách; z těch tedy aby 50 kop bylo mistrům na stolice, 10 kop tam, kde bude pochován, a ostatek rodičům.[1])

O slavných případnostech kathedry přikrývány sukny červenými. Na kathedře professor sedal při čtení s biretem na hlavě. V německých universích bez něho přednášeti nesměl.[2])

V aule stávala řada škamen čili stolic. Za panování jesuitů v Karolinum stávalo dle inventáře z r. 1676 v aule 13 škamen dubových. Víc jich tu před jesuity asi nebylo. Jakou měly škamny v universitě podobu, nevíme; ale to jest nad pochybnost, že vypadaly jináč nežli dnešní. V kolleji Vladislavské v Krakově studenti sedávali na prostých, nízkých lavicích, proto nízkých, aby mohli na kolenou psáti.[3]) Snad podobně bylo i u nás. Že by na Karlově škole činěn byl rozdíl v škamnách co do přednosti a urozenosti žáků, jakož to bylo u jesuitů, o tom jest zpráva jen ze staré doby, a to z fakulty juristů (scamna nobilium).[4])

V aule podle kathedry při zdech rozestavena byla sedadla pro doktory a mistry; jiné stolice pro bakaláře. V inventáři (z r. 1676)[5]) uvádí se 12 starých stolic květovanou látkou pošitých, z Karolina do Klementina přenesených. Byl v aule též stolec k zkouškám a stolec, při němž přísahalo se o promocích. Jesuité dali do auly, když se byli university Karlovy zmocnili, trůn s baldachynem pro kancléře vší university a jiný trůn pro císaře. Také sem vstavili loubí neboli pavlač pro pištce, neboť při slavnostech vedli všecko hlučněji nežli bývalo v husitské universí. Konečně budiž znova připomenuto, že v aule samé byla kaple na službu boží. V ní děla se ob čas kázání kněžská vší fakultě.[6])

Jiné pokoje, v nichž se konala čtení, byly zevnějškem skrovně zdobeny. Některá „stuba“ byla jen od hliňáka omazána a vybílena.[7]) Jedna z těch síní byla propůjčována konsistoři pod obojích; shluk lidí ke konsistornímu soudu volaných přednáškám professorů asi k duhu nebyl. Jeť zapsáno o hádce dvou manželů před dveřmi konsistoře tak tuhé, „až pan mistr Zelotin čtouc lekcí zamlčeti se musil.“[8])

Auditoria u jesuitů, poněvadž ze stísněných místností kollej teprv dlením drahné doby vyrostla u veliké domy a v celek, za

[1]) Kšaft zapsán v arch. univ. A. 48. 225., připsáno k němu, že bakalář umřel a pochován.
[2]) Schulz. D. d. Leben. 214.
[3]) Wiadomość o założeniu uniwersytetu. Muczkowski. 147.
[4]) Tomek. Děj. univ. 80.
[5]) Arch. univ. A. 17. II. 1. 646.
[6]) Kaple byla „*in* auditorio theologico“; r. 1616 Dikast administrátor kněžstva pod obojí tu kázal. Arch. univ. Kusé listy z Oeconom. pod č. 20.
[7]) Arch. zem. Oeconom. 14. 177.
[8]) Arch. zem. O. 5. 100.

týž dlouhý čas bývala dosti skrovna; bylo li k slavnosti školské potřebí veliké auly, šlo se do chrámu.

Vyučování, o něž pečovati náleželo děkanovi, co do času dělilo se v semestry. Co do materie nikoli. V dnešní universí professor obyčejně se semestrem skonává také svoji ohlášenou učebnou látku, ať je s ní hotov nebo ne. Takového semestrálného dělení staré školy neznaly. V nich professor četl o své látce, pokud se mu vidělo; s některou knihou byl hotov za dvě neděle, s jinou táhl se třeba do polovice příštího semestru a pak začal znova, jakkoli starý statut z r. 1367 chtěl tomu, aby professor ukončil se semestrem.[1])

Semestrálné oddíly tedy byly jen období časová. Zimní začínal se 18. října v den sv. Lukáše. Dva dni před tím, v den sv. Havla měl skončiti se běh letní, jehož počátek byl o sv. Jiří v dubnu. Hlavní prázdniny byly dle starého řádu šestinedělní; byly od poloviny července až do sv. Bartoloměje. Sluly vacationes, také „psí dni“, dies caniculares. Píše r. 1613 hrabě Šlik mistrům, že o psích dnech na všech akademiích upouští se od studií, a mistři mu odvetou vykládají, že tak se děje, aby duch studentů tesklivostí jatý nezoufal nad učením a nestrašil se práce literní.[2])

Který horlivý docent nechtěl přestat čísti v polou července, mohl dle starého řádu přednášeti ještě o deset dní dál, až do sv. Jakuba, ale pak musil přestati pod trestem.[3])

Dni, v kterých se nečetlo (dies non legibiles), byly svátky, dni universitních slavností, voleb, zkoušek, promocí i jarmarků; v adventě a v postě třikrát v témdni ustoupily dopolední přednášky disputacím. K svátkům počítány od r. 1408 také Dušičky; nad jiné delší ferie byly o sv. Václavě, a slavný den byl svátek mistra Husi. V roce tedy při nejmenším šestkrát, sedmkrát na kolik dní přetrženo vyučování; o Vánocích a Veliké noci na dva týdny, o masopustě a o svátcích Svatodušních na týden, o sv. Michalu, Václavu na týden i na víc, a k tomu dies caniculares na šest týdnů, ferie sv. Jiří a ferie sv. Havla prodlužovány také na týden. Již to samo dohromady vydá nad sedmnáct týdnů v roce.[4])

Při reformaci Pražské školy po vydání majestátu pomýšleno na zkrácení dnů feriálných; již hned r. 1609 jednomyslně mistři snesli se, „aby lekcí se vykládaly nejen v adventě ale i v postě a vůbec po všecky dni kromě psích. Zvyk však byl příliš zatvrdlý, neboť r. 1613 zase naříká se do velikého množství prázdných dní.[5]) A při těch nářcích zůstalo. Lze říci, že mimo neděle

---

[1]) Tomek. Děj. univ. 66.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 440 441.
[3]) Monum. univ. I. 1. 118.
[4]) Jako v univ. německ. Paulsen. Geschichte d. gelehrten Unterr. 264. Hautz. Gesch. d. Univ. Heidelb. I. 157. 158.
[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 139. 415.

úhrnem nad sto dní v roce neučilo se; kdo by četl v den sváteční za peníze (propter Deum, za zaplať Bůh čísti mohl)[1] nebo jináč v den zapověděný, tomu hrozil starý statut pokutou půl zlatého.[2] Starý statut ovšem při tom měl na mysli veliký počet neoprávněných docentů první slavné doby a chtěl tím předejíti konkurenci nezřízenou. Pozdější dobou takový statut byl na úsměch; z těch málo professorů, které Pražská škola měla, ani při pilnosti nebyl nikdo tak horlivý, aby učil ve svátek.

Na přirovnanou podotknouti jest, že v Krakovské akademii v XV. stol. měli ročně nejméně šedesátkrát ferie sváteční, z nichž čtvery rozprostíraly se za týden celý.[3])

V letním období začínalo se v Praze učení obyčejně o 14. hodině ranní, v zimním semestru o 15. hodině;[4]) ale mistři s děkanem mohli se usnésti o hodině po libosti; začínávali učení také o hodině 16.[5]) i o hodině 11., kterážto hodina, počítáme li, že slunce v červnu zapadá v 8 hodin našich, byla šestou naší ranní. A tomu se nedivme, že by záhy bylo. Za onoho času všude začínali život a práci záhy z rána. V universí Vittenberské učívali již od páté hodiny ranní.[6])

Odpolední vyučování začínalo se buď o 20. nebo o 21. hodině, v létě i o 19. hodině.

Učilo se v každý půl den po dvou hodinách; někdy sobota (ale celá), jindy středa i sobota (ale jen dopolední) určena byla disputacím a deklamacím. Odpoledne „pokoj“, quies. Tedy učiti bylo v témdni, nepočítáme-li čas disputac, šestnácte hodin; učeno-li stejnou dobou ve dvou sálech, bylo by hodin třicet dvě, jakž to vidíme v době universitních oprav r. 1610.[7]) Ve filosofické fakultě Vittenberské za Melanchtona čítalo se od šesté ranní hodiny do deváté, a od dvanácté do čtvrté, tedy 7 hodin denně,[8]) což jest denně o tři hodiny víc nežli u nás.

V pražské kolleji Jesuitské mívali podzimní prázdniny v prvních časech dosti krátké. Roku 1578 se uvádí, že trvaly od sv. Michala do sv. Lukáše; to jest 19 dní.[9]) Semestr neměl počátku stejného; r. 1562 začali 15. září; jindy začínávali v říjnu a někdy i v listopadu. Prázdniny i začátek školy visel jediné na vůli rektorově a na okolnostech. Teprve od r. 1621 začíná se pravidelně 18. říjnem, svatým Lukášem.[10])

---

[1]) Monum. univ. I. 1. 74.
[2]) Tomek. Děj. univ. 69.
[3]) Muczkowski. Statuta XXI.
[4]) Ty hodiny se počítají od slunce západu, po staročesku.
[5]) Acta univ. v Lobkovick. knih. v Praze č. 310. 11. 20. 41.
[6]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 108.
[7]) Programmata Jičínského v mus. R. 1610.
[8]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 223.
[9]) Schmidl. Hist. Soc. J. I. 420.
[10]) Týž III. 287.

Zakladatel řádu jesuitským školám určil za vagace psí dni po příkladu jiných škol.[1] V Ingolštadtu r. 1556 ony dies caniculares ustanoveny jsou na dobu od 13. července do 10. srpna (od sv. Markety do sv. Vavřince).[2] V pozdějším studijním řádě jesuitském (Ratio studiorum) určeny hlavní prázdniny vyšší škole neurčitě od měsíce do dvou; v roce o svátcích prázdno mělo trvati od Štědrého dne po Nový rok; o masopustě čtyři dni; od Květné neděle až po první neděli po Velikonoci (in albis), dva dni o Letnicích; před Božím tě em, v den dušiček a o křížových dnech vždy po půl dni. Kromě toho bývalo prázdno v dni českých patronův a v jiné příležitosti zbožné, i také o pražských jarmarcích dle uznání rektorova a provinciálova.

Jedny bezděčné prázdniny jesuitské stojí za zvláštní zmínku. Když jesuité přišli do Prahy, první léta neodvažovali se v svátek Husův (6. čce.) držeti školu; jestiť z r. 1560 o tom zpráva, že bývá v kolleji na ten den prázdno. V Římě byl jen o to strach, aby jesuité nebyli v tom podobni kacířům, rozkolníkům.[3])

Lze celkem říci, že u jesuitů učili stejně jako v Karolinum denně dopoledne i odpoledne po dvou hodinách kromě soboty. Některý rok také oblibili si odpolední prázdno ve středu nebo ve čtvrtek, ale užívali ho jen, nebylo-li v tom témdni svátku; jináč učilo se.

Na universí Karlově o feriích sv. Havla a sv. Jiří professorové pod předsednictvem děkanovým dělívali se o předměty učebné a stanovili hodiny vyučovací. Staré řády fakultní z prvních dob, majíce na očích universí plnou a hojnou, v níž právo k přednáškám měli bez rozdílu všickni promovovaní mistři a s některým omezením i bakaláři, ustanovovaly hromadu pravidel o čtení učebném, jednak aby uvedly do oné neobmezené volnosti přec jakýs pořádek, jednak aby čelily lakomé konkurenci docentů, kteří stkvělejší a chlubnější přednáškou lákali posluchače.

Nařízení směřovala hlavně k tomu, aby přednost v přednášení byla pojištěna vlastním professorům, kteří jsouce actu regentes a užívajíce nadací, měli nikoli jen právo čísti, alebrž povinnost.

I protož po všelikých hádkách od r. 1367 ustanoveny jsou na fakultě artium jisté určité knihy za řádná čtení každoroční, pravidelná. Byly to knihy filosofské, jichž potřebí bylo k zkouškám. Dne 1. září bylo professorům sejíti se na poradu, a děkan vyzvati je měl dle stáří, aby sobě vyvolili knihu k čtení veřejnému a řádnému. Však k té knize čili přednášce neměl v tom

---

[1]) Braunsberger. Canis. epist. II. 7.
[2]) Monum. Germ. paedag. II. 220.
[3]) „Si ben non fossi per altro, che per non parer simile alli cismatici.“ Braunsberger. Canisii epist. I. 546.

roce právo sám, nýbrž pro slušnou soutěž a závodění mohli ještě jeden nebo dva jiní mistři touž řádnou knihu obrati sobě se svolením fakulty; aby pak professor přece měl přednost, stanoveno, že konkurent smí začíti čtení teprve za několik neděl po professorovi. Bakalářům zapovídáno čísti De secretis mulierum zhola. Směli konkurovati jen v těch knihách, k nimž odnášel se jich grad.[1])

Mimořádně mohli, kdož měli právo, čísti po libosti, ale ovšem s povolením oněch dispensatorů, o nichž svrchu byla řeč; mohli čísti „publice", ale darmo, kdežto za řádné přednášky v prvních dobách platilo se od posluchačův.

Professor měl po poradě písemně odevzdati jméno knihy, kterou čísti hodlá, jakož i čas udati, kdy bude hotov; zaměniti knihu s jinou potom již nesměl pod pokutou.

Toť v nejhrubších rysech starý řád z kvetoucích dob university Karlovy.[2])

Od dob veliké války husitské leckterého z těch ustanovení již potřebí nebylo. Zvlášť ne těch, jež týkala se soutěže docentů, neboť té nebylo. Docentů bývalo skrovně. Mladým mužům, kteří právě byli dosáhli misterství, ani na mysl nepřicházelo, aby užili svého práva a na fakultě za dvě léta přednášeli; kde který spěchal za chlebíčkem. Na fakultě obyčejně přednášeli na větším díle jen „actu regentes" a těch s těží bývalo tolik, kolik předmětů nařízeno bylo ke zkouškám.

K rozvrhu hodin a předmětů professorové jednofakultní university Pražské scházívali se, jakož řečeno, o feriích sv. Jiří a sv. Havla; tedy před počátkem semestru. Děkan den před schůzkou posílal po professorech „chartam convocatoriam pro eligendis lectionibus sequentis semestris". Když sešli se, děkan nejprv přečetl list zvací a pak statuta dotýkající se lekcí. Když mezi professory byla přívětivost, shodli se o hodinách brzy; byla-li mezi nimi některými nevraživost, hádali se. Starší pánové, zvláště rektor, chtívali, aby se jim hovělo. Na příklad doktor Jessenius roku 1616 dlouho se naradil s professory o den a hodinu svých přednášek: den střední a sobotní nebyl mu příjemný „k propononování lekcí"; jednak měli faráři, kteří prý by ho rádi slyšeli, v ty dny zaneprázdnění v konsistoři, jednak i to, že ve středu jsou disputace studentův, a v sobotu bývá „tumult od řezníkův a vozů". Po dlouhém uvažování rektor ujal tedy v pondělí a pátek třetí hodinu.[3])

Stran předmětů učebných hádky asi řídko bývaly: víme již, že professorové artium nebývali vlastně v jedné jediné věci od-

---

[1]) Monum. univ. Prag. I. 1. 73.

[2]) Obšírně u Tomka D. univ. 62.—67. a v Monum. univ. Prag. I. 1. 68. 71. 73 „De modo eligendi ordinarium".

[3]) Arch. univ. A. 14. a. 71.

borníky; mladý mistr, byv mezi ně k professí povolán, mohl o všech všudy knihách čísti; objem věd ani literatury nebyl tak valný jako teď, vědomosti professorovy byly rázu polyhistorického; a přišel-li na universí Karlovu v některé nefilosofské vědě odborník, tomu nezbylo než přednášeti čtení, filosofské fakultě náležité, a každý to uměl; na příklad Danieli Basiliovi, jenž byl právník, roku 1614 uložili, chce-li čísti, aby četl mathemata a ne Institutiones juris.[1]) Ovšem zvykem a osobní zálibou stalo se, že dostávalo se témuž professoru téhož předmětu filosofského, takže byl v něm dlením času jako odborník, a přebíhání z professury do professury nebylo husté. Ale bylo vždy snadno možné; vímeť na příklad, že mistr Bacháček přednášíval zajisté jako odborník astronomii, a když chtěla universí získati nadaci Francovu, hlásil se Bacháček k professuře jazyka řeckého. Teprv při reformaci universitní po vydání majestátu defensorové (r. 1611) uložili mistrům, aby si každý obral určitý předmět a o něm aby pořádně vykládal.

Teď, když měl míti každý stálou a určitou professí, hádky nastaly. Mistr Skála s Troilem hádali se o své předměty. Dle nařízení defensorů Troil ujal ethiku, a Skálovi určena historie římská; té se však brzy zbavil a ujal logiku. Dne 8. října 1614 po volbě děkanské Skála žádá, aby mu bylo dovoleno přejíti „a logicis ad ethica“.[2]) Kollegové bezpochyby nepopustili. Po dvou létech neptal se kollegův a dovolil sobě sám, svévolně: jeť v listopadu r. 1616 pedellus k němu vyslán, „že se tomu p. děkan a fakulta diví, že on beze vší opovědi, opovrhši professionem svou logickou, směl se ujíti professí ethické, kteráž vlastní jest mistru Hagiochoranovi (Troilovi)“. Skála ruče vzkázal odpověď, že lekcí ethická jemu odevzdána a nikoli Hagiochoranovi, a vůbec že professorové užívají lekcí, kterých nemají od defensorů sobě poručených. Mistři poslali pedella znova se vzkazem, že se opět tomu dosti diví, že se Skála proti nim tak hrubě postavuje, a že pan mistr Troilus Hagiochoranus od své lekcí ethické upustiti dokonce nemíní. Na to Skála zase odpověď poslal stručnou, že také on nemíní upustiti od ethiky. Zdá se, že věc urovnána konečně po dobrém, neboť mistři v osobním potom shledání vyložili Skálovi, že „akademie bez logiky býti nemůže.“ [3])

Z příhody Skálovy jest patrno, že professorové mezi sebou měrou dobrou i zlou také za reformace universitní vyměňovali si předměty jako jindy bývalo. Také nemoc nebo smrt nutila převzíti osiřelý odbor. Na příklad 10. máje r. 1614 radí se, co teď s fysikou, když mistr Paeonius zemřel. Rozhodli, aby ji vzal

---

[1]) Acta rectoratus. 62.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. fol. 485.
[3]) Arch. univ. A. 14. a. 131.

Troilus, týž, který přednášel organon a ethiku.[1]) Nařízení defensorů stavovských, aby professor měl určitou professí, mistrům sloužilo asi jen k tomu, časem pozlobiti a pohádati se.

Když v poradě o rozvrhu hodin a učení každý z professorů byl přijal své dvě neb tři hodiny týdní — víc jich obyčejně neuloženo[2]) — děkan končil schůzi napomenutím, aby byli v čteních pilni všickni; moniti professores ad diligentiam in proponendis lectionibus.[3])

Na vysoké škole u jesuitů pražských toho způsobu porad professorských stran rozdělení hodin a předmětů nebylo. Všecko viselo na rozhodnutí rektorově. Komu co a na kdy určil, to měl. Při všestranném vzdělání členů jesuitských dobře bylo možno témuž professoru jednou přiděliti theologii, po druhé filosofii, po třetí výklad římského básníka. Zdá se, že při prazvláštní poslušnosti členů jesuitských ani reptání nebylo proti rektorskému rozhodnutí nemilému. A bylo-li přec, jesuité pražští moudře doma stajili. Jen jednou, pokud víme, zapsali takový spor o předmět učebný; nebylotě možnosti věc tajiti, neboť sporník sám ji vynesl na veřejnost.[4]) Bylo to r. 1556. Jesuita Jan Tilia čili Tilianus (Tilanus), theologie doktor, byv od samého zakladatele řádu do Prahy poslán, těšil se pevnou nadějí, že bude přednášeti o theologii. Ale selhalo mu. Rektor Ursmarus poručil mu filosofickou přednášku. Z toho zle. Tilianus byl prý sic bystrého nadání, učený, ale povahou velmi nesnadný, vědám spíš oddaný nežli zbožnosti, což u jesuitů chtívali naopak. Uražený vědec tedy hněv svůj namířil na rektora a na professora Blyssemia, jemuž přiřčena theologie. Když Blyssemius měl řeč o chválách theologie, Tilianus sepsal odpověď, v níž hořce všecko protivci svému zvracel. Byla řeč ta jako nějaká filipika. Nastalo krocení, smiřování. Provinciál Kanisius a jeho zástupce Jan Victoria stišovali bouři. Ale Tilianus se nedal. Trvalo „to zlo domácí za nějaký čas, otravujíc domácí disciplinu“. Dostala se věc i ven z domu. Tilianus stěžoval si u generála křižovníků, u probošta kapituly zámecké Píška (Scribonia). Kanisius tedy kollej zbavil „zlého hosta“. Poslal ho r. 1557 do Vídně; prý tam jeho práce bude užitečnější.

I zase domníval se Tilianus, že bude učiti theologii ve Vídni, ale nepovoleno mu. Prosil, hrozil; na konec bez dovolení odešel jim z Vídně do Prahy. Ursmarus neposlušného bratra v kollej nepřijal. Utekl se tedy ke křižovníkům, a bylo z toho nové pohoršení. Kanisius honem píše proboštu Píškovi a Prusovi z Mo-

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 465.

[2]) Z roků 1616 jest zpráva, že radili se, má-li professoru dostati se po třech nebo čtyřech hodinách. Usnesli se o čtyřech. Arch. univ. 17. A. VI. 335.

[3]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 60.

[4]) Schmidl. H. S. Jes. I. 111. 112. 113.

helnice, velmistru křižovnickému, aby mu nehověli, kdyby chtěl pracovati proti Ursmarovi rektoru.

Ale nespomohlo. Již i přátelé a ochránci jesuitů stavěli se na stranu nespokojeného professora, žádajíce, aby ho rektor přijal v kollej zase; ukazovali k tomu, kterak se bude císař zlobiti, až se doví. Ale rektor hájil se zákony, řády, konstitucemi. Consultores jeho čili rada v tom ho podporovali. Naposled vida neústupnost rektorovu, Tilianus provinciálův rozkaz k sobě přijal a slíbil jíti do Říma. Chtěl jen ještě nějaké laskavé odporučení na svou dalekou cestu k otci generálovi. Aby se nemilého jesuity zbavili, dali mu odporučení, ba přečetli mu je, aby neměl podezření, však po straně podána do Říma zpráva s žádostí, aby, až tam zpurný ten kněz dojde, učiněn byl z doktora žák a z filosofa maličký človíček v Kristu.[1])

Tilianus však do Říma nedošel; cestou sešel zimnicí ještě téhož roku 1557. Kronikář končí zprávu o neposlušném professoru výstrahou budoucím; výsledek prý ukázal, že se Bohu nelíbil skutek Tilianův.

Když byl programm lekcí hotov, děkan v universí Karlově a rektor u jesuitů oznámili ho studentstvu na vratech. Jesuitské ohlášky byly vždy obšírné, plné citáty a s patrnou pochlubou promíchané řečí řeckou. Ohlášky děkanů karolinských bývají také obšírny, ale jináč nejsou stejny. Jeden děkan píše prosou, druhý veršem, a to verši, které někdy nechtějí konce míti.[2]) Některých si všimneme. Nudožerský Benedikt († 1615) psával intimace střídmé, bez prázdných frasí; vždy v nich něco bylo, co dotýkalo se denních otázek; nejčastěji se zmiňoval o reformě universitní, o kterouž se po majestátě také sám Nudožerský dosti byl nastaral. Huber z Risnpachu, doktor v lékařství, psával jakožto děkan intimace dlouhé, zbožné, naplněné citáty z biblí a z církevních otců; tu a tam vtrušoval zmínky a příklady historické, vše promíchaně, takže hned vedle byl Plato a Abel, Cicero a David (r. 1580).[3]) Celek činí dojem vodnatosti, ale o nic horší nežli jak jiní před tím a potom psávali, předstihujíce prázdným slovem druh druha.

Roku 1577 děkan Václav Zelotin napsal intimací o lekcích, jež měly se začíti 25. října, tak dlouhou, že v knize na sedmi velikých listech; úvod učinil tvrzením, že školy jsou zahrady a že již patriarchové a proroci je zakládali; pak přešel k Adamovi; primus conventus in paradiso habitus est, neboť tu učitel Bůh Adamovi dal poučení o stromu; ten pak učil Setha, poučován byl

---

[1]) Nové zprávy o tom má Braunsberger v Canis. epist. II. 109. 112. Též Podlaha; Styky bl. Canisia. 18. 30.

[2]) Děkan Kherner Plzeňský r. 1591 v Collectan. Bydžovského. Bibl. Lobkovic. v Praze.

[3]) Čti v arch. univ. 17. A. III. 699.

Noe, Mojžíš a tak jeden po druhém až na Mesiáše. Conventus a colloquium měla blahoslavená Panna s archangelem. Jan Křtitel v 30 letech otevřel školu. Ježíš měl školu. Doctor doctorum, totiž Duch svatý, učil apoštoly. Líčí, kde který apoštol učil. Svatý Marek v Alexandrii měl školu s lekcími, disputacemi, meditacemi sv. Písma. Řekům první školu Herodot zřídil u Parnassu kolem r. 2631 po stvoření světa. Římané učili se všemu od Řeků. Theodosius II. r. 441 první akademii po všem křesťanstvě v Bononii zřídil; zřízena akademie Pařížská; čtvrtá po ní v život dostala se naše Pražská, kterou král nadal důchody jen prostředními (reditibus mediocribus). Blíže se ku konci, děkan hovorný položil ještě o Husovi a Jeronymovi, o vystěhování Němců z Prahy, z čehož prý vznikly nové university, a pak ještě dosti dlouze bez patrného přechodu napomíná studentů k pilnosti a zve je k přednáškám, kteréž uvádí jmenovitě i s docenty.[1])

Svou přednášku děkan uváděl v ohlášce napřed; někdy ji také vysvětloval obšírněji, kdežto ostatních učitelů čtení uváděl jen krátce. Pobízeje děkan Troilus r. 1610 (4. máje) studenty do lekcí, dí, „kterého z pánů professorů buď v logice, buď ve fysice, mathematice, ethice a politice budete chtíti poslouchati, toho vybeřte sobě; a ke kterému umění z vás kdo nakloněn, to si poslouchejte; co se mne týče, kdož žádostivi jsou logiky čili organi Aristotelis, ve čtyři určité dni přicházejte.“ Po té slibuje, kterak se přičiní, aby jim vědu na základě Platona, Boethia, Cicerona, Zabarelly,[2]) Augustina, Aristotela pěkně a stručně vyložil.[3])

Kromě obecné ohlášky některý děkan svou přednášku ohlásil ještě zvlášť. Jednu z nejdelších takových ohlášek děkanských mistr Marek Bydžovský z Florentina r. 1584 napsal. Začal od Zenona, filosofa stoického; ten prý byl prve kupcem; když přišel o loď, orakulum ho přivedlo k čtení starých knih a k studium filosofie; Pythia prý mu prorokovala zdar, „si concolor fieret mortuis“. Učil se tedy dnem i nocí tou tuhou měrou, až měl po tváři bledou barvu mrtvol. Tím chtěl děkan navésti studenty k pilnosti. Pak přivedl o Demokritovi, že čas cenil nade všecko; všecko se nahradí, čas nikoli. Potom již bez všelikých okolků oznámil, že nejbližší pondělek v 15. hodinu ranní vykládati začne učení de praedicamentis ex Aristotelis categoriis. Ale tím ohlášky neuzavřel. Teď právě jal se vychvalovati svoji materii filosofskou; ukazuje, že znalost kategorií ke všemu nezbytna. Kategorie Aristotelovy musí znáti, kdo chce strojiti definice, divise, kdo chce popisovati druhy a individua, nechť jsou to věci neb osoby; medikové při

---

[1]) Arch. univ. 17. A. III. 612. Podobně dlouhou intimaci, kterou psal děkan Matiáš Gryllus r. 1581, viz v bibl. strahovské. Rukopis z Dobřenských.

[2]) Giacomo Zabarella († 1589) hrabě, filosof, professor v Padově, psal Logica, Physica, In libr. Aristotelis de anima.

[3]) Programmata Jičínského. V univ. knih. 52. G. 58.

anatomii popisujíce oudy jednotlivé, na methodě Aristotelově spolehají; nejprv pátrají o „substanci" předloženého údu, pak o jeho „quantitate seu figura", pak o „qualitate seu temperamento"; o vztahu k jiným oudům („de relatione"); o jeho činnosti („de actione seu officio"), o jeho utrpení („passione") čili o rázu jeho nemoci.

Odbyv mediky, dále děkan slibuje, že jeho přednáška mnoho dobrého přinese fysice a metafysice tím, že jedná o substanci, o podstatě. Prý metafysika uvažuje o substancích tělesných a netělesných, „prout sunt re vera et per se"; fysika zas pojednává o tělesech přirozených, jich materii a formě a jejich proměnách. A toho všeho základ jsou kategorie. Také mathematika dobře pochodí, neboť kolem kvantit točí se umění mathematické; ono učí kvantitě čiré buď souvislé buď rozdělené a od těl abstrahované. Potom děkanská ohláška obrací se s vychvalováním kategorií Aristotelových k právníkům a k theologům.

Kategorie vztahu či relace, z níž vlastně ostatní řada kategorií vzniká, zapotřebí má jurisprudentia a theologie; máť theologie mnoho pojmů, jako na příklad milost, pravda, hřích; máť právnictví v sobě mnohé kapitoly, jako na příklad persona, způsob dobývání statků, obligace, actio, judicia, privilegia a jiné podobné, a nic z toho všeho nemůže býti bez pomoci, která se podává in praedicamento relationis, správně a šťastně vyloženo. Lidský duch bez konce byl by bloudil v nepoznávání příčin; proto filosofové na desíti tabulích, jež slují Praedicamenta, všeho míra řád a rozdělení vyložili, aby žáci spatřujíce přírody meze a konce v jich přemyšlování se upokojili.

Ale tím ještě není děkan se svou ohláškou u konce. Líčí potom na dvou stranách velikého listu oněch desatero kategorií. Na konec zve studenty zase a podpisuje datum 1584 dne 2. listopadu, kteréhož měsíce před 873 lety Staré město založeno bylo od Libuše, a jemuž od ní dáno jméno Praha, což v slávské (sclavonica) nebo venetské řeči práh (limen) značí. [1])

Naznačili jsme jen myšlenkový pochod intimace Bydžovského, a jest viděti, že byla předlouhá, že obsahovala v sobě vlastně nemalý kus chystané přednášky děkanovy.

Naproti tomu v starší době děkan mistr Jan Chocenský r. 1526 zve k logickým výkladům zhola prostě: prý logika v jednotlivých létech na této universí se opakuje, on že ji bude opakovati v té části, kterou Porphyrius vypravuje jakožto úvodem. [2]) Dva roky před tím (1524) mistr Jiří Písecký oznamuje přednášku s chválou filosofie, ale nikoli tuze dlouhou. [3])

Také jednotliví professorové vedle děkanské úhrnné intimace ohlašovali zvláštními na vratech listy přednášky své. V starší době

---

[1]) Arch. univ. A. 17. IV. 1.
[2]) Bibl. Lobkovic. Collect. Bydžovského. 26.
[3]) Tamže 23.

oznamovali je střídmými úvody, od polovice XVI. věku mnohomluvnými. V těch úvodech vedou si všelijak. Jiří Písecký, vybízeje studenty r. 1552 (7. listopadu) k přednáškám o fysice učeného Aristotela, volí sobě k úvodu předmět současný; tehda totiž Luther zamítal Aristotela, tedy český mistr pustil se do Luthera. Nejprv naříká do časů bouřlivých, pak tepe lidi, kteří o filosofii zlé mají mínění, to jsou lidé sordidi, sophistae, idiotae, barbari, kteří mají v duši chlupy; obštěkávají Aristotela, jako by jeho učení odporovalo božímu zákonu: to se mýlí velmi všickni ti otcové kuklíci i se svým knížetem Lutherem. „Vyznávám, že dogmata božského Platona, krále filosofů Aristotela neměla by ohněm býti zničena, jak oni pokrytci směle tvrdí, ale hájena.“ [1])

Mistr Tadeáš Hájek volaje r. 1556 studenty do geometrických přednášek Euklidových, vykládá jim:[2]) „Když jsem skončil výklad knih Analyticorum posteriorum, přemítal jsem, co bych dále měl proponovati; ale když jsem poznal, že práce školské mezi pány professory po všem oboru artium tak jsou rozděleny, že skoro jedinou geometrii nikdo vykládati nechce nebo nemůže, po úradě se senátem akademickým ustanovil jsem se Vám Euklidova Elementa geometrica zadarmo vykládati, Vás pozvolna ad geometricas ἀποδείξεις zvykati a jakoby cestu k vyšším stupňům Vám prostírati. Znáti ta elementa nutno nejen mathematikům než i každému, ať studuje cokoli. Professor pařížský Orientius nabádá a přísahou váže ty, kdo chtějí býti mistry, aby šestero prvních knih Euklidových slýchali, neboť neznalostí oněch geometrických základův a počátků zavřena jest cesta k vědám vyšším.“

Když byl mistr Nemicus tímto způsobem svou nastávající přednášku dosti vynachválil, přidal ještě zprávu, že by rád četl také knížku Aristotelovu De mundo; jest prý to elegans epitome o bylinách, o vzduchu, meteorech, zemi, o částech země; knížka ta jest jakoby methoda jakás, kterouž veškerá fysika v krátkou a elegantní summu jest stažena. „Psal ji Aristoteles pro Alexandra krále, a Vy byste se neměli styděti býti spolužáky královskými.“ Toť přec domluvný důvod! Ač dosti dlouhou intimaci napsal, přece v ní poněkud středmější byl Šimon Proxenus, jurista, když jakožto professor r. 1561 oznamoval studentům touž přednášku o Euklidovi. Pravil sic také jako předešlý, kdo se naučí tomu, co bude vykládati, pochopí snáze všechny ostatní vyšší vědy; ale na konec prostě děl, že čísti bude první knihu Euklidovu; v té vykládají se o zvláštních schematech rovnočárných dvě části, z nichž jedna obsahuje doctrinam triangularem (trojce), druhá parallelogrammorum.[3])

---

[1]) Tamže 21.
[2]) Arch. univ. 17. A. III. 217.
[3]) Arch. univ. č. 17. A. III. 260.

Pěkné sliby, čemu všemu naučí, také Jan Fortius Kouřiman, professor hebrejského jazyka, r. 1584 do své intimace po příkladě jiných mistrů položil. Studenti prý poznají litery, punkty (jimiž hebrejština značí samohlásky) „tunos toamimet" (t. j. výroky líbezné, sententiae delectabiles[1]) a všelikterá pravidla mluvnická k četbě a k výslovnosti se odnášející. Aby slib byl důkladnější, touž myšlenku opakuje znova.[2]) Při tom na konec professor upozorňuje studenty na svou knihu, o jazyce hebrejském po latinsku psanou a r. 1570 vydanou. Ta prý prospěje těm, kteří se hodlají učiti posvátnému jazyku. Nechť prý jen pilně chodí do lekcí, tu se bude mluviti a očitě demonstrovati. Přednášky budou dvakrát v témdni o hodině 17té.[3])

Mikuláš Albert z Kaménka, jenž po Fortiovi (r. 1590 v 73 létech věku svého zesnulém) dostal se k témuž předmětu, r. 1611 v ohlášce svých přednášek hebrejských dal se do převelikého vychvalování „svaté řeči židovské"; prý Mojžíš lépe hovoří nežli Herodot, síla řeči jest větší v Isaiášovi nežli v Demosthenovi, nade všecky gnomology předčí Šalamoun, Jobova historie vyniká nad moudrost Sokratovu a Platonovu daleko (longo intervallo), vrzavá, skřípavá (stridula) jest lyra Pindarova a Horatiova proti žalmům Davidovým.[4])

Lze říci, že větší část intimací obsahuje vychvalování vědeckého předmětu a sliby o dokonalém jeho naučení. Napomínání k pilnosti jsou v intimacích také dosti častá; Troilus r. 1612 vyslovuje kromě toho také naději, že budou studenti učelivi a ducha že budou míti na všecko pozorlivého. Někdy také slovo důvěrné ozývá se z professorovy intimace; Pavel Kristian z Koldína na příklad r. 1561 odůvodňuje, proč položil přednášku o logice na hodinu patnáctou, tím, že obědy položeny na sedmnáctou.[5]) Mistr Kolín kdys vyzval posluchače, aby sami pověděli, kterého auktora čísti má; jindy zas, poznav, že mu málo studentů chodilo do přednášky, v intimaci oznamuje s odhodláním trpkým, že neumdlí, a kdyby mu nikdo nepřišel, že bude vykládati lavicím a sloupům.[6])

Tím na poznanou ohlášek professorských budiž dosti. K té příležitosti jest jen dotknouti ještě toho, že rektor Zahrádka (Hortensius) r. 1538, když mu děkan fakulty ani professorové dlouho nechtěli vytasiti se s ohláškou o svých přednáškách, vydal k nim napomínavý list sám, v němž uvádí, že jednak povinností úřadu

---

[1]) Tak mi rabbinský ten terminus vysvětlili znalci.

[2]) „Nam ita discendo literas hebraeas, tunos toamimet et ipsas pronuntiandi regulas punctis suis ubique notatas, praeterea audiendo videndoque, quomodo ista omnia legantur, scribantur ad legendum asuefieri discentes possunt.."

[3]) Arch. univ. 17. A. III. 925.

[4]) Jičínského Programmata acad. 1611.

[5]) Arch. univ. 17. A. III. 284.

[6]) Menčík. Matouš Kollin. Časop. Č. Mus. 1884. 211.

svého, jednak stížnostmi do lenosti mnohých našinců povzbuzen byv, napomíná všech professorů bonarum artium jak v akademii tak i na partikulárních školách, aby konečně, vytřesouce ze sebe nemoc ustavičného spaní, po slavných feriích Seslání Ducha svatého k svému povolání vážně se vrátili, lekcí začali a v nich pokračovali. Stejně tak žáci aby svých povinností byli dbalí. [1])

Po ohláškách, jimiž počátkem semestru děkan a professorové oznamovali přednášky, nastal zápis studentů. Kterak se děl, o tom zpráva z r. 1616. Tenkrát přítomní studenti dovedeni jsou „do fisku", kdež k nim děkan promluvil, že páni professorové porozuměli, čeho studenti žádají; že to obdrží (totiž připuštění k přednáškám), ač-li slíbí, že budou žíti podle konfessí české; jména svá aby zatím zapsali na list venku (foris). [2]) Z toho listu pak děkan studenty přepsal v album fakultní. Před pořízením konfesse české (1575) bylo studentům bezpochyby přiznávati se k přijímání kalicha.

Začátek vyučování akademického býval na universí Karlově i u jesuitů slavnostně zahajován.

Sloužily k tomu v obojí škole veřejné disputace, deklamace a produkce divadelní. Zprávy o tom bezpečné, ale dosti kusé, jsou při Karlově škole teprv ze XVI. století; zprávy jesuitské jsou pilné a se schvální chlubnou obšírností. Že by si byli professoři karolinští k těm slavnostem zahajovacím podněty brali teprv od jesuitů, říci nelze, poněvadž disputace a divadlo universitní bylo tu dávno před příchodem jesuitů. To však jisto, že jesuité hleděli si těch slavností horlivě, a že tím nutili karolinské k závodění.

V universí Karlově k provedení disputací a deklamací zahajovacích bývali podle studentů zváni také bakaláři na pražských školách pracující. Po roce 1578 stalo se zvykem, že alumnové, z nadace Walterovy žijící, veřejně deklamovávali v onen slavnostní začátek školy. V těch „deklamacích" Walterianův mělo býti vděčně vzpomínáno všech dobrodinců, zvlášť nebožce sekretáře Mikuláše Waltera. [3]) Ovšem také jiní studenti v ten čas měli se ukázati. Dne 30. dubna r. 1616 děkan napomíná před začátkem lekcí, aby každý professor ex sua lectione thesemi studenty cvičil na ten konec, než začnou lekcí, aby mohly býti provedeny deklamace a logické disputace. [4]) Proto také i jindy bývali v tu dobu studenti napomínáni, aby lekce předešlého běhu opakovali; mínít děkan Vlaverin r. 1598, že přednáška čtená se líbí, desetkrát opakovaná tím spíš se zalíbí (lectio lecta placet, decies repetita placebit). [5])

---

[1]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Collect. Bydžovsk. 38. Příklad jiných ohlášek viz v arch. zem. Oeconom. č. 15. 88.
[2]) Arch. univ. Kusé listy z knihy Oeconom. pod č. 20. 30. dubna 1616.
[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Collect. Bydžovsk. 362.
[4]) Arch. univ. Listy z knihy Oeconom. č. 20.
[5]) Collect. Bydžovsk. 362

Disputace a deklamace ty konány ve schůzi všeho členstva akademického; kantoři a sukcentoři škol pražských při tom zpívali obvyklé nějaké hymny a kantileny. Schůze mohla i čtyři hodiny trvati a končila se napomínáním členstva, aby byli dbalí svých povinností k akademii.[1])

Divadelní hry universitní, jakkoli v rozličný prázdný čas provozovány, přec nejčastěji spojovány s beánií a se začátkem školního roku. Kdy se nejprv začaly, o tom první zápis jest z r. 1534.[2]) Tenkrát hráno mimo dům universitní. Potom zapsáno o hře divadelní, kterou již universí pořádá doma, při r. 1538. Byla to hra Susanna.[3]) Provozována za velikého návalu. Po té hráno jen po přestávkách i víceročních, teprv zápasem s jesuity Karlova škola pravidelněji dávala se do her scenických, o čemž na svém místě se položí.

V kolleji jesuitské byly zahajovací slavnosti již o to hlučnější, že v nich měly svůj díl všecky školy, nižší i vysoká. Kdež vysoká škola jesuitská sama o sobě leckterý rok byla dosti skrovna, gymnasium vydalo chlapců do set, a s těmi již bylo lze něco šumného podniknouti. K zevní stkvělosti velmi přičiňovalo také to, že pokaždé přicházeli hosté vznešení a nejvznešenější, nádherná šlechta, dvůr, ten onen člen rodiny královské, prelátové, arcibiskup, legát papežův. Takové zevnější nádhery ovšem Karlově škole se nedostávalo. Oni vznešení hosté dvorští a prelátové také sami platívali jesuitům na zahajovací slavnosti, zvláště na divadlo, a platívali štědře, takže universí Karlova v té příčině snadno byla jako popelka. Ba i v disputacích zahajovacích daleko stála za akademií jesuitskou tím, že beze své viny nemajíc fakulty theologické nemohla vystupovati s disputacími theologickými, jež jesuité strojívali v chrámě s nemalými přípravami a opět s leskem vnějším.

Jesuité již hned toho roku (1556), jak přišli do Prahy, hodlali školy své otevříti s neobyčejnou slávou. Spolehali při tom na krále. Ale král napomínal jesuitů, aby si vedli v té příčině maxima cum modestia (s největší skromností), nedráždíce university Karlovy. Dali si říci, ale ne tak jich přehorlivý přítel probošt zámecký Píšek (Scribonius). Ten totiž zastal jesuity „stkvělou“ intimací, kterou kázal čísti od farářů sobě podřízených s kazatelen pražských. Její datum jest 4. července r. 1556.[4]) Málo dní potom (10. května) přišla od některého protestantského horlivce odpověď: hozeno do chrámu jesuitského kamenem na Kanisia, právě když

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 21.
[2]) Monum. histor. univ. I. 2. 315.
[3]) Monum. univ. Prag. I. 2. 322.
[4]) Braunsberger. Canis. epis. I. 618. Schmidl má 7. července. Srovnej příčinou nesrovnalých dat také naše Děje vysok. škol 44. Podlaha v Stycích Canisia str. 17. uvádí otevření škol na den 8. července.

četl mši; a opět několik dní potom učinil jakýs člověk na jiného jesuitu útok při samém oltáři, chtěje ho bíti. Byl přemožen a vyveden.[1]) To byly začátky nepřívětivé. Však záhy zvykli si Pražané na slavnosti jesuitské; otcové mohli bez překážky školu otevírati způsobem, jak jim kázaly instrukcí.

Školní pravidla německé provincie, sestavená v l. 1560—61, nařizovala jesuitům, aby aestiva (letní) studiorum innovatio kolem sv. Jiří začínala se pobožnostmi, zkouškami soukromými a veřejnými za kolik dní trvajícími, pak disputacemi jednotlivých fakult a dialogem nebo komoedií. Autumnalis (podzimní) innovatio kolem sv. Martina po prázdninách nechť děje se též tak.[2])

Zbožná část slavnosti vlastně týkala se vzývání Ducha svatého. Byly zpěvy, průvod rektora s professory a magistry; scholastici za nimi kráčeli; v chrámě klekali každý na svém místě a vzývali na kolenou Ducha svatého při slavné mši.[3]) Taková pobožnost konána snadno a vždy.

Stran disputací a divadla však nemohlo býti pokaždé stejně; takové šumné vystoupení záviselo na všelijakých okolnostech. Roku 1558 jesuité provozovali první hru divadelní, to jest dvě léta po svém příchodě, tedy brzy dost. Od té doby, nebyl-li mor na překážce, rok co rok nějaké divadlo bylo. Roku 1561 o renovací studia v dubnu zapsáno v pamětech jesuitských, že čtyři dni před začetím přednášek bylo z theologie, z řečnictví, z ethiky i z grammatiky (což týkalo se jen gymnasistů) břitce disputováno „s převelikou učených pochvalou“; theologii zastával jeden „z našich“; ostatních tří disciplin členové nové kolleje hájili.[4])

Druhá, podzimní renovace téhož roku v listopadu obsahovala za dva dni disputaci theologickou v chrámě; bylo zápaseno velmi vroucně, pak byly disputace o thesích dialektických, mathematických, ethických, rhetorických. „S neobyčejným zápalem“ byly činěny útoky i obhájení. Po tom prý provozována slavnostní hra o Adamovi devátého dne listopadu za velikého účastenství diváků. Z roku následujícího (1562) jest v pamětech obšírně zapsána renovace podzimní. Školy se začaly tenkrát v říjnu, slavnosti zahajovací již 15. září. Po celý den v chrámě disputováno o theologii; zápas vedli hlavně dva španělští františkáné, probošt sv. Vítské kapituly Scribonius; díl v tom měli také jiní řeholníci a učení mužové; prý zápas byl tak prudký, že blízcí u kolleje řemeslníci přiběhli, chtějíce zápasníky rozvazovati. Vzbuzen tím veliký shluk

---

[1]) Schmidl I. 89. Braunsberger. Canis. epist. I. 619.

[2]) Constitutiones v Monum. Germ. paedag. II. Janssen-Pastor; Culturzustände 120.

[3]) Schmidl I. 274. Též zpráva z Olomoucké akadem. 1615. Schmidl H. S. J. II. 781.

[4]) Bibl. univ. Rukop. 1. A. 1. 64. Schmidl H. S. J. I. 154.

lidí. Nazejtří byl zápas filosofský o these rhetorické; třetího dne divadlo.[1])

Po moru r. 1563 24. října školy jesuitské „chválou moudrosti“ v chrámě konanou zahájeny; pak byly obvyklé disputace „in magna doctorum corona“; bylo při tom hovořeno nejen latině, ale i řecky; slavnost ukončila Poesie chytrými epigrammatickými rozprávkami kratochvílnými (argutis epigrammatum acroamatis) a učenými i sličnými básněmi, k nimž Echo mistrně odpovídalo.

Takž podobně dělo se i v následujících létech. Zahájení školy r. 1567 jest zvlášť slavně zapsáno v pamětech, poněvadž s tím spojena první doktorská promoce. Dne 9. října celý den disputováno v theologii, dva dni ve filosofii, jazykem i řeckým i hebrejským; pak měl jeden řeč de praestantia literarum a konečně 12. října dáván poprvé český kus „Sv. Václav mučedlník“, jejž napsal jesuita Salius.[2]) Při otevření škol r. 1569 v září byl divadelní kus napřed; škola filosofická vystrojena potom koberci[3]), a konány v ní disputace ráno za dvě hodiny o thesích řečnických, po obědě o dialektických. Tož je patrně konali žáci humanior, a nebylo tentokrát nic disputováno od professorův ani akademiků.[4])

Od r. 1573 až po rok 1577 pražští jesuité začínali školy bez divadla. Roku 1573 si ten způsob pochvalují výslovně. Praviť kronikář: „Na školách nic slavnostnějšího nebylo nad podzimní škol zahájení v počátek října;“[5]) divadla nebylo; pouze čtena v hromadě vzdělanců jména mladíků, kteří nad jiné pilností, vlohou a vědami předčili, recitována epigrammata, listy, elegie, poemata; orationes jednotlivců jsou s pochvalou přednášeny; pak jsou voláni a praemii školskými ctěni, „což všecko přítomní vzdělanci pravili býti sobě daleko milejší nad divadlo“. To sic jesuité si za pochvalu zapsali, ale zajisté byli přesvědčeni, že divadlo jest v těch slavnostech nade všecko. Všaktě v touž dobu v Olomucké akademii pilně hráli a disputovali při instauraci školních období. Pražští vyhýbali se práci s divadlem asi jen proto, že v ta léta usilovně stavěli.

Roku 1576 o jarním počátku studií již zase provodili, když ne divadlo, tedy aspoň scenu, dialog. Jest u tribunálu žalována Filosofie a souzena i obhájena. Na podzim říkal Kampianus velikou řeč o sv. Václavu.[6]) Po moru r. 1583 stačila jesuitům pro začátek škol v únoru také jednou jen slavná mše o sv. Duše;

---

[1]) Schmidl. I. 171. Rukop. univ. knihov. 1. A. 1. 79.

[2]) Schmidl. I. 229.

[3]) Koberci jesuité rádi strojili své školy. Po bitvě bělohorské koupili si na to za 1200 zl. gobeliny flanderské s obrazy. Archiv musejní. Rukop. „Jesuité“ str. poslední.

[4]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 19. Schmidl I. 285.

[5]) Rukop. týž 178. Tu čte se september. V Schmidlovi I. 339 jest říjen.

[6]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 25. Arch. mus. „Jesuité“ str. 47.

však zapsali, že podzimní renovace za to byla tím slavnostnější; přidali k ní promoci misterskou s příslušnými disputacemi; říkány orationes, básně recitovány. [1])

Lze o slavnostech, kterými školy zahajovány, skončiti; podotýkáme na konec úhrnem, ač zprávy nikdež nejsou úplny, že o divadle, o dialozích, scenách, akcích, jež jesuité k začátku studií chystávali, jest zapsáno od r. 1558 víckrát nežli vypravují paměti o škole Karlově. Jesuité měli větší v sobě čilost, hojnější prostředky hmotné, vysoké přízně až na zbyt.

Kterak zakončován byl semestr a školní rok, o tom zápisů pramálo. Zdá se, že velkých okolků s koncem nikde nenadělali a že všecka sláva, všecken šum shrnován jen k počátkům školy. Málo kdy u jesuitů zapsáno, že v ten čas pořídili divadlo, končili spíš jen bohoslužbou. V Karlově škole nebývalo asi jináče.

Další a neposlední péče děkanova byla dbáti o pilnost docentů. Karolinský děkan byl statutem povinen dohlédnouti, čítají-li a dočítají-li knihu; trvalé nedbalce byl povinen udati fakultě, kteráž trestati měla většinou hlasův. [2]) Budiž dovoleno vsunouti otázku, kterak pilně sobě vedli professorové obou vysokých škol.

O jesuitech, že by byli v škole bývali nedbalí, zpráv není; že někteří nedostačovali, o tom sic lze čísti, ale o nedbalcích dosavad nevíme. Povážíme-li, že škola byla jesuitům proti jinověrcům velikým vážným prostředkem a že byli ideou svojí bojovnou nadobyčejně zapáleni, smíme za pravdu vzíti, že nebylo v Praze nad ně horlivějších učitelů. Naproti tomu professorové školy Karlovy zapisovali o sobě sami začasté, že jsou nedbalí. Zapisovali ten hřích do svých knih s upřímností až neopatrnou. Zvláště v době, když šlo po dobytí svobody náboženské o reformaci vysoké školy, stížnostmi na nedbu učitelů téměř rozpršelo se. Přes tu chvíli vyznávali, že mnohými starostmi o sedlské hospodářství a lidi vesské, z nichž vlastně měli důchod a živobytí, nuceni jsou školy zanedbávati, že nuceni jsou rusticari potius quam philosophari. [3])

Však kdybychom zanedbu školy, kteráž plynula z hospodářských starostí, professorům karolinským vzali na mírnou váhu, z jisté loudavosti líné, kterou se neprospěšně lišili od jesuitů rtuťově čilých, omluviti jich nelze. Všecko všudy, i věci nejnepatrnější, ve svých poradách natahovali na nejdelší brdo a mohouce konečně doraditi se, odkládali zase. Domluvný zápis z r. 1590 posluž na doklad. Probošt Rosacius přinese do sedění professorského knihu, kterou koupil na regesta k bibliothece, a ptá se, jak

---

[1]) Schmidl. I. 488.
[2]) Monum. univ. Prag. I. 1. 38.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 415.

se líbí. Odpověděli, ohledavše, že dobře. Pak ukazuje na škartě titul, jaký by měl se na knihu napsati, a ptá se, může-li tak zůstati. Ohledali zase a ohledavše i přečetše, učinili diktum čili rozhodnutí, „aby se toho odložilo do jiného času příjemnějšího, že jest festum pana děkana“. [1]) Tedy odložili prostý nápis na prostou knihu, lehounkou práci dvou minut, do příští porady!

Roku 1594 jednáno o tom, aby privilegia Karlovy akademie opsala se všecka do jedné knihy, což byla věc žádoucí a skoro nutná. Rektor Marek Bydžovský poprosil kollegu Vokorinea, aby vzal tu práci na sebe. V pamětech zapsáno, že rád svolil Vokorineus. Čekal, až mu listiny vydají, a když se za dlouhý čas mistři k tomu nedostali, aby privilegia shledali, nechal Vokorineus tak. Opravdu loudavi byli. [2])

Nedbalosti, jež vznikaly z příčin takřka obecnějších a stálejších, na vrch zvyšovaly se ob čas některým professorem, jenž měl příčinu nedbalosti v sobě samém. Býval to mimo staré, zmrzutělé pány obyčejně ten professor, jenž pomýšlel na jiné zaměstknání nežli školské a již již byl na skoku z university.

Z těch nejhoršího paměti uvádějí v konec XVI. věku mistra Matiáše Mendicella. Ten chodil pro vedlejší výdělek do radního domu, kde i jakožto professor pomáhal písařům, tím zanedbával vyučování a nad to choval se proti kázni domu Karlova. Když viděli již míru vrchovatu, professorové zapečetili mu habitaci a učinivše 18. ledna r. 1591 poradu, jednomyslně usnesli se předložiti nedbalému kollegovi v shromáždění sboru učitelského i přizvaných přátel s obojí strany tyto otázky: Proč doma nespává; proč jednání obvyklých, disputac mistrův a práce domácí zanedbává, proč nečítá lekcí, proč byv volán se nedostavuje.

Nazejtří, když dostavil se, mistr Trojan jménem ostatních vážně se ho dotazoval, jak usneseno. Odpovědi professora mistra Mendicella jsou chlapecké a nic mu na čest. Prý nespává doma, poněvadž dobří přátelé ho zdržují, a cesta domů v noci nebezpečna, nocleh prý mívá v počestných domech; disputacím a přednáškám se vyhýbá, poněvadž má práce (písařské) v rathouze, až budou delší dni, že to nahradí; že se nedostavuje k pozvání úřednímu do kolleje, tím prý zase vinni dobří druhové, kteří mu zbraňují. Poctivé domy, v nichž professor spával, jsou při tomto disciplinárním vyšetřování uvedeny tři, všecko hospody, z nichž jedna hned u Týna, odkudž do kolleje Karlovy byl jen skok.

Po těch odpovědech Mendicellus poslán za dvéře, a mistři radili se znova. Trojan navrhoval, aby nedbalý mistr slíbil ruky podáním polepšení; nedostojí-li slovu, nechť pozbude professury;

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 200.
[2]) Tamže 297.

mistr Bacháček varoval, aby shovívavostí k vinníkovi mistři sami neutonuli. Dr. Adam Hradištenus, jeden z přátel přizvaných, správně upozornil na to, že Mendicellus spíš jest zavázán prací k akademii nežli k rathouzu, a vymlouvá-li své opilstvo a nedbalost dobrými přátely, tož by dvojnásobný trest zasluhoval; professorové byť nesáhli k nejhoršímu, přece by měli dle statut trestati ho aspoň ztrátou příjmů kollejních. Děkan Khernerus mluvil o zákonech, o autoritě professorské, o polepšení života a uzavřel návrhem, aby Mendicellus byl vážně napomenut, slibem zavázán a nepolepší-li se, nechť jedná se pak po zákonu. K tomu mínění přidal se i Adam Rosacius, a na tom zůstalo. Zavolaný Mendicellus slíbil nápravu — to bylo v lednu [1]) — a v únoru již zase mistři jsou nuceni tázati se ho přísně, proč nespává doma a zanedbává učení. [2]) Teprv když se stal notářem (písařem) staroměstským (v březnu) a nechal professury, ostuda od universí odpadla. Ale chápeme, že Mendicellus nebo jiný nedbalec jemu podobný dovedl universitě na časy utvrditi zlou pověst, že všecka na nic.

Že se některý čas sešlo pod starobylými klenbami Karlovy kolleje nedbalých professorů víc než jeden, nelze popírati. Jsouté k pilnosti v knihách dosti hustá napomínání. Na příklad r. 1571 zapsáno, že většina (plerique) mistrů zanedbávají lekce a že již kolikrát byli marně pobízeni, aniž chtějí sobě umoudřiti.[3]) Podivně čte se usnesení sboru professorského o pokutě za nedbu v době, kdy zápas školy Karlovy s jesuitskou byl nejtužší, kdy vláda katolických pánů podnikala na protestantskou školu Karlovu útoky; usnášejí-li se mistři r. 1601 a naposled ještě r. 1617,[4]) že professor, zanedbá-li hodinu, zaplatí ort (15 grošů) pokuty, lze bez ublížení domnívati se, že v té těžké době někteří professorové nedbalostí svou dali podnět k takovým usnesením a že pokutu zasloužili. A to je v oné zlé době neomluvitelno. Ani to neomlouvá našich starodávných professorů, že v jiných universích i slavných professorové vedli sobě nejináče. Zvláště rádi natahovali sobě prázdniny přes slušnou míru. Na příklad v Padově rozprostírali masopust na měsíce, v kterouž dobu nečetli nic. [5]) Na Vídeňské universí professorové byli druhdy tak nedbalí, že Ferdinand I., pozbaviv školu téměř vší autonomie, dosadil nad mistry zeměpanského superintendenta; kromě toho r. 1543 nařídil, aby každý professor ve čtvrt létě držel 42 hodiny (týdně tedy tři), zvláštní hlídači aby superintendentovi donášeli, který professor kterou hodinu zanedbal, aby se mu to pak na služném porazilo. [6])

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 210.
[2]) Tamže 212. 219.
[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Codex č. 310. 42.
[4]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 124. Arch. univ. A. 14. a. 161.
[5]) Arch. zemsk. Opisy z Jindř. Hradce 1593.
[6]) Janssen. Gesch. d. deutsch. Volk. I. 139.

Vyšších úředních dohlížitelů nad pilností dostalo se pražským mistrům r. 1609 zřízením defensorů nad akademií. Professorům v instrukci od sněmu uloženo bdíti nad mistry, aby prací svých nezanedbávali, aby neupadali v nezpůsobný a nepříkladný život, aby nechali různic v životě a v učení.[1])

O činnosti děkanů při zkouškách a disputacích viz v kapitolách následujících.

---

[1]) Biblioth. biskup. litoměřického. M. S. č. 82. 424.

Kapitola druhá.

Učení v Karolinum.

Po veliké válce husitské universitě Pražské jediná fakulta zbyla, facultas artium. Ty artes neb umění svobodná byla od starodávna grammatika, rhetorika, dialektika, arithmetika, geometrie, astronomie a musika. Těm se tedy mělo na fakultě učiti; ty jí dávaly jméno. Vlastní filosofie, kteráž byla soubor všech věd, byla za dlouhé časy zahrnuta v onom ze sedmera umění, jež neslo jméno dialektiky. Ta měla v době scholastické i potom vždy přednost před ostatními uměními.

V středověké universí vládl kníže filosofů Aristoteles. Ale ne zhola samostatně. Biblí nebo Písmo bylo nad ním. Písmo a Aristoteles opanovali všecek názor středověký. Že Aristoteles, onen antický vševěd, poddal se autoritě Písma, že se filosofie s theologií srovnala přátelsky, to učinili filosofové scholastičtí. Aristotela s křesťanskou dogmatikou nejlépe a nejpevněji sloučil Tomáš Aquinský. Antický filosof svou logikou musil dokazovati a objasňovati rozumnost věrouky a jejích dogmat. Aristotelovo filosofské učení o přírodě, o člověku, o jeho duši, ctnostech a nectnostech musilo pomáhati biblí a křesťanské morálce. V biblí a v Aristotelovi byly všecky známé a věřené pravdy pohromadě; co nebylo v nich, nebylo pravdou, po tom se ani pátrati nemělo. Filosofická práce rozumu lidského obírala se pouze jimi a jenom v jejich mezích. Za ty meze nešla ani o krok dále, neboť Písmo a Aristoteles, jenž podával všechno vědění hotově, byly auktority, o nichž se nepochybovalo.[1]) Úloha badatelův i universitních učitelů bývala nikoli novou pravdu hledati, nýbrž hotovou pravdu vykládati; nešlo tedy o výzkumy, o nálezy, o pokrok.

---

[1]) Drtina. Myšlénková povaha středověku. 1898. 32—34.

Filosofové pouštěli se do problémů logických, metafysických, nakládajíce všecken vtip a bystrost ducha na jich rozluštění, ale to dělo se nikoli pro materiální pravdu, než jen aby formální správnost soudův a důsledků přišla k místu. Logický syllogismus byl vědeckou methodou. Vznikal zhusta zápas jen o pouhá slova, o pojmy, byl to cvik vtipu velmi dobrý, ale pro vědu jalový.

Humanismus, jenž do těch scholastických způsobů nemilosrdně bil, nepřivedl filosofii na cesty a úlohy o mnoho reálnější. Humanisté nevymyslili nové filosofie; jich zásluha jen v tom, že vrátili se k pramenům řeckého mudrctví [1]) Chlubili se sic, že filosofii vyvedli ze školy do života, ale dobře dí Voigt,[2]) že ji vyvedli z jedné školy do druhé. „Co humanisté zovou fisosofií, není nic víc než variace klassických citátů o nejisté a přece nezbytné smrti, o nestálosti všeho pozemského, o ctnosti a hříchu, o štěstí, nejvyšším dobru, o mládí a stáří, o přátelství, o vděčnosti, o bohatství a chudobě, o pýše, a pokoře, o slávě a skromnosti a toho rázu pojmech.“ Auktor míval po ruce filosofská florilegia, z nichž obratnou rukou vybíral to, co Terentius neb Vergilius, Cicero neb Boethius, Horatius neb Augustinus pravili o tomto nebo jiném thematě. Jednotlivé květy antické moudrosti bylo pak při trochu stilistické dovednosti snadno spojiti a svázati u věnec, do něhož vpletly se ještě historické příklady. Takž vznikl filosofický traktát humanistů.

Humanisté ve filosofii nevedli nikoho do života; také jim stačily jen knihy s hotovou vědou a pravdou, ovšem knihy klassické, knihy starých, nad něž nic jim nebylo dokonalejšího. V těch knihách vrchol všeho; potřebí jen jimi a podle nich naučiti se. Aristoteles tedy vládl dál, a klassikové mu půjčovali roucho a dekoraci.

Nepatrný šrám Aristotelovi zasadil Luther. Mínil sic zasaditi větší, ale nezdařilo se. Luther byl totiž přesvědčen, že filosofie, obsahujíc vědy smyslem a rozumem pochopitelné, nutně odporuje theologii, kteráž se zabývá světem nadsmyslným, neviditelným, zjevením. Zle se zlobil na Aristotela; i učený Melanchton s počátku mu v tom pomáhal. Ale tento vrátil se k Aristotelovi brzo, psal k jeho filosofii kommentáře, podle nichž také v Praze učilo se, a takž ani německá reformace nezlomila vládu Aristotelovu na vysokých školách.

Obor veškeré filosofie od starodávna dělil se ve tré.

V první části byly artes formales, byly to zákony lidského myšlení a mluvení, byla to dialektika v užším smysle neb logika a podle ní rhetorika, od humanistů nad jiné vědy pěstovaná. Dialektika byla ratio discendi et docendi omnes artes.[3])

---

[1]) Monument. Germ. paedag. VII. 178.
[2]) Das erste Jahrhundert des Humanism. 459.
[3]) D. Chytraei. De ratione discendi 1597.

Formální filosofii Aristoteles složil do několika spisů; první, o němž u nás pořád přednášeli, byly Kategorie neb Praedicamenta (*Κατεγορίαι*); v tom spise vylíčeny byly základní pojmy všeho poznání, nejvyšší pojmy druhové. Jsou to podstata (substantia, *οὐσία*), jak veliko (quantitas, *πόσον*), jakost (qualitas, *ποῖον*), vztah (relatio, *πρός τι*), místo (ubi, *ποῦ*), čas (quando, *πότε*), činnost (actio, *ποιεῖν*), trpnost (passio, *πάσχειν*), poloha (situs, *κεῖσθαι*), míti (habitus, *ἔχειν*). Druhý spis Aristotelův k formální filosofii byly dvě knihy Perihermeniarum (*Περὶ ἑρμηνείας*), obsahující badání o principiích. Oba spisy dosavadní bývaly pospolu zvány Vetus ars. [1])

Hlavní dílo z formálné filosofie bylo třetí, jemuž jméno Analytika; jedná o soudech a důkazech; vyšetřuje o tom, co z daných vět s plnou jistotou lze odvoditi; kterak bezpečně a rozmanitě odvoditi z vět obecnějších věty zvláštní.

Analytika dělila se ve dvě knihy Priorum (*Πρότερα*) jednající o závěrech, a ve dvě Posteriorum (*Ὕστερα*), jednající o důkazech, výměrech a rozdělení. Že Analytika nejdůležitější kniha, pochopitelno; složenoť v ní všecko učení o syllogismech, a v syllogismu byla, jakož svrchu řečeno, forma i podstata veškeré učené práce; v nich byly důkazy hotových poznatků, na nich spoléhalo učení, disputování, vůbec všecek učený život. Analytice říkali také logica nova.

Methodu, kterak nalézati látku a důvody k důkazům o závěrech pravděpodobných, Aristoteles složil v osmi knihách Topik (*Τοπικά*). Konečně byly dvě knihy o syllogismech klamavých, sofistických; říkali jim knihy Elenchorum (*περὶ σοφιστικῶν ἐλεγχῶν*). Všecky logické spisy Aristotelovy od byzantinských dob slučovány pod jméno Organon.

Učebnice školní, vykládající Organon Aristotelovo, pojednávají soustavně nejprv o pojmu, o definici, divisi, soudu, o syllogismech, o topice a úsudcích klamných. Z nejstarších knih u nás i jinde užívaných jest Tractatus Petri Hispani čili Summulae logicales Petra Hispana, [2]) kterýžto auktor byl do r. 1277 papežem s jménem Jana XXI. Knihu jeho kritikové odsuzují za nedostatečnou. [3])

Vedle té knihy užíváno u nás prací Boetiových. Kromě toho v první slavné době Pražské školy i některý mistr učebnici logickou napsal sám, jež zachovala se v rukopise do té doby. Roku 1533 mistr Jindřich Dvorský z Helfenberka (Curius) zavedl do Pražské školy dialektiku Melanchtonovu a knihu Jakuba Fabera, jenž prý Aristotela pravého, řeckého, lépe vyložil po latinsku než bylo dosavad. Oznamujeť řečený Dvorský studentům, že bude čísti

---

[1]) „Vetus ars, a partibus argumentationis, quia partes veteriores toto."
[2]) Tomek, Děje univ. 95.
[3]) Geiger, Renaissance und Humanism. 415.

od 13. máje vždy o 12. hodině ranní z knih Aristotelových Analyticorum. Aby prý měli z toho čtení užitek, míní jim vykládati, jakž obsaženo jest „in libellis dialecticis doctissimi viri Philippi Melanchtonis;“ radí, aby si koupili dialecticam Philippi a též knihu Jacobi Fabri Stapulensis; [1]) nepřiveze-li knih Lukáš od zlatého kříže, až se vrátí z Lipska z cesty obchodní, Dvorský ustanovil prý se text diktovati a pak věrně a pilně vykládati. [2])

Ke konci století XVI. Kodicillus napsal škole vysoké Praecepta dialectices. Dílo vyšlo tiskem r. 1590. [3]) Kniha nad 200 stran oktávových. Kodicillus v ní vykládá nejprv, proč se dialektice učí; prý aby pravdivost věcí a řeči byla známější a bezpečnější; říkají prý dialektice také logika, Aristoteles ji zove organon organorum, a jest opravdu matkou všech umĕn; dialektika jest ars recte et perspicue docendi, a to se děje správným definováním, dělením, spojováním pravých důvodův a odkrýváním nepravých a jich zamítáním. Jméno její od *διαλέγομαι*, colloquor, týče se všech věcí a všech otázek filosofských čili quaestií.

Dále vykládá auktor, kterak se kvestie dělí a kterak jest odpovídati k otázkám jednoduchým, kterak vésti si při kvestiích složitých. Vykládá, co jsou kategorie. Definice jest mu „oratio, quae naturam dictionis vel proprietatem rei explicit.“ Uvádí rozmanité definice; divisio jest mu „communioris seu latius patentis rei in angustiores distributio.“ K pochopení lepšímu auktor přičiňuje tabulky, v nichž látka rozdělena. Obšírně vykládá o „proposicích“ nebo praemissách, jich způsobech, převratech a důsledcích z praemis plynoucích, o syllogismech, figurách a modech; uvádí obecná mnemotechnická jména, dodnes gymnasistům dobře povědomá, Barbara, Celares, Darii, Ferio a jiná, kterým souvěkovci se posmívali, zovouce je netvornými, neforemnými. [4])

---

[1]) Jakub Faber, doktor († 1536), složil Paraphrasin in libros logices sive in Organon Aristotelis. Vyd. v Paříži r. 1525. Potom vydal Introductiones in suppositiones a Praedicabilia.

[2]) Collect. Bydžovsk. 33. Bibl. Lobkovic. v Praze.

[3]) Signat. mus. 49. E. 6.

[4]) Michal Piećek v Rozepři mezi filosof.: „Bratr můj filosof sedě v své kleci v kolleji, o čem přemejšlí obci a vlasti své sloužiti? O predikamentích, o syllogismích, o figurách, o formách, o attomiích, o materiích vysokých, o elementích, de fato, de vacuo, de ideis, de incorporeis, de infinito, de aeternitate, jako kulhavý švec celý den doma bosý aneb na trepkách se prochází, aneb skrze díru na lidi co na masné krámy se dívá aneb s sebou co mnich brepce a zase sobě odmlouvá, říkaje:

Si est A, est B.
A non est B.
Ergo non est A.

A tak se z toho raduje, jakoby as Tatara aneb Turka porazil. Odtud pošla ta netvorná a neforemná slova: Barbara, Camestres, Baroco, Darapti, Felapton, Bocardo, Ferison a jiná dětinská strašidla. A nicméně se vším tím svým uměním za nic nestojí, nebo ničím obci neprospívá, poněvadž jen toliko

Pro osobu spisovatele, jenž svátek mistra Jana Husi vypustil z kalendáře, významno, že mezi příklady, kterak dialekticky správně sestaviti jest životopis, uvádí životopis Husův (str E. 5) dle schematu, která byla jeho vlast, rodiče, vychování, mravy, způsob života, skutky, výsledky, smrt. Příklad psán velmi srdečně, a Hus zove se v něm beatus martyr, blahoslavený mučenník.

V téže asi době, co Kodicill psal svou Dialektiku, českobrodského učitele Šimona Jelenia Sušického pokus se stal o logiku českou.[1]) V té práci zajímavo jest české názvosloví, jehož zběžně dotknouti se budiž dovoleno. Subjectum jest mu důležitost, definitio vypsání, axioma propovědění, elenchon podvod nebo falešné užívání oučinné příčiny, disparatum jest mu mnohoodporný, contrarium dvouodporný. Jiné názvy jsou na mnoze dobré. Příklady uvádí jasné; celkem jest to pozoruhodný pokus v naší literatuře. Logiku definuje jakožto umění dobře užívati rozumu.

V rhetorice vysvětlovány druhy nebo způsoby řeči a pojednání slohových; uváděny jednotlivé částky řeči, její správné uspořádání, návody, kde a jak hledati citáty a látku k oracím; vykládány tropy a figury řečnické; k tropům počítána také ironie; figur uváděno až devatenáct. Přidávána k tomu i nauka o pronunciaci čili, kterak přednášeti. Gestus byl vykládán jako řeč těla.

V rhetorice čítány knihy Aristotelovy Rhetoricorum s výklady a kommentáry od rozličných spisovatelů; doba humanistická přidala Ciceronovy knihy, jeho theorii řečnictví, v níž uváděl zákony řecké techniky řečnické v podobu a tvar římský. Vykládána také Rhetorica ad Herennium ve čtyřech knihách. Z kommentářů k Aristotelově rhetorice v druhé půlce XVI. věku užívány u nás kromě jiných i výklady Šturma, rektora štrasburského; r. 1570 vydal podle něho Jan Kocinus (Cocinus) tři knihy Aristotelovy s řeckým a latinským textem vedle sebe, rozděleným v krátké odstavce (capita); pod každým odstavcem dal obšírná scholia Šturmova i své sebrané příklady. Knihu věnoval městu Hradci Králové.[2])

Zajisté patrno, že rhetorika tehdejších universit byla po našem smysle stilistika či jakás theorie slohu a pěkného říkání, což university nové doby odkázaly gymnasiím; ovšem staré školy latinské i vedle university měly rhetoriku, z čehož nejlépe se poznává, že v oněch dobách nebylo co do učení mezi universitou a školami latinskými ve všem všudy pevného ani patrného ohraničení. Na

---

v skrejši své co hlemejžď v skořípce ustavičně vězí, společnosti, obce, rathauzu, soudův, sněmu a úřadu co pes blech se štítí, a když na něj co těžkého přichází, buď že ho někdo před právo obsílá, jako někdy Sokratesa (nebo ani filosofové vždycky pokoj míti nemohou) aneb někdo k soudu pohání, nevěda kam koz hnáti, všecknu starost jinému poroučí.“

[1]) Referuje o tom Zíbrt v Č. Č. Mus. 1898. 171. V mus. je rukopis pod sign. IV. D. 54.

[2]) Sign. mus. 49. D. 14. Listů 429.

správné a krásné slovo psané a přednášené nakládána školská snaha i v universitě; eloquentia byla heslem humanistů, eloquentia ceněna nade všecko; ke všemu a při všem ve škole i v životě se řečnilo; i poesie oněch dob byla jen a jen rhetorika ve formě metrické; vše se neslo k pěknému formálnému líčení, začasté i bez zvláštního zřetele na věcný obsah; epistolaria nebo sbírky dopisů, na nichž studenti se učívali, vedou jen a jen k rhetorické formě, snažíce se z římských vzorů učňům vštípiti zevnější sličné roucho. První epistolaria školám psali humanisté vlašští;[1]) u nás Racek Dubravský vydal r. 1501 Libellus de componendis epistolis, kteráž knížka ještě nejeví valnou znalost pěkné latiny.[2])

Druhý obor filosofie byly artes reales.

Míní se tu přírodní filosofie, jež zabývá se světem tělesným a ovšem i duševním, jenž s tělesným spojen. Názory filosofie fysikálné všecky spočívaly v Aristotelovi.[3]) V tomto odboru středověké filosofie nejvíc se jeví rozdíl od moderní vědy. Byla tu hotová nauka, od níž nemělo se badati dál; příroda nebyla zkoumána zkušeností, novými poznatky; byla vykládána na tom základě, jak Aristoteles pravil, a theologie schválila. Zkušenostem smyslovým se nedůvěřovalo; smysly klamou.

Filosofický názor fysikální býval tento.

Bůh stvořil svět a jest jeho pohybovatel. Vesmír dělí se ve dví; v pozemský a v nebeský. Svět pozemský skládá se ze čtyř živlů pozemských, proměnlivých, smrtelných. Jsou to oheň, vzduch, země, voda. Nebeský živel, jakožto živel počtem pátý (quinta essentia), ether, látka nebeská, stále pohnutá, quintessence všeho, látka nejdokonalejší, v ní jsou jednotlivé sféry, a v těch krouží tělesa nebeská; každá hvězda má svoji sféru, v níž se pohybuje od východu na západ; jen planéty krouží opačně od západu na východ.

Živly všecky upravily se v koule, a to tak, že země, jsouc koule nejmenší, postavena v střed všehomíra, a ostatní živlové obalují ji na způsob větších a větších koulí dutých koncentrických; vzduchová koule obaluje kouli zemskou, jako ve vejci bílek složen okolo žloutku. Koule vnější jest jako skořepka při vejci poslední obal; v něm jsou hvězdy a nebe.[4])

---

[1]) Jména viz ve Voigt. Das erste Jahrhundert d. Humanism. 441.

[2]) Truhlář. Jos. Humanismus a humanisté v Čechách. Rozpr. Akad. III. tř. 3. č. 4. str. 102, 105, 107. Zove ho „hudlařem“.

[3]) Jasně a přehledně u nás o tom psal nejnověji Drtina. Myšlénková povaha středověku. Str. 44. a násl. K přehledu poslouží též Ottův Slovník pod titulem Aristoteles.

[4]) Zajímavé obrazy, kterak si to představovali, jsou v Aristotelových knihách z doby renesanční v dvorním museu (*Φυσικὴ ἀκρόασις* z biblioth. vévod. z Attri). Reprodukce viz v Jahrbuchu kunsthist. Samml. des allerh. Kaiserhaus. XIX. 160 a násl.

Země jest v klidu; spočívá v středu všech věcí stvořených; všecko ostatní, vesmír, točí se kolem ní, slouží jí, působí na ni a na její organický život. Zvláště slunce přibližováním a oddalováním se přivádí na zemi vznik a záhyn. Země také působí na vzájem; jdou z ní páry, z těch vznikají komety i vřelé meteory, které padají zase zpět.

Člověk jest účelem všeho stvoření; pro něho všecko tu, jeho spasení jest cíl veškerenstva; pro něho jsou tu všecky ty koule, on jest v středu světa.

Při tomto názoru, jenž pevně platil až v doby nové, chápeme, jak nesnadno bylo proniknouti Koperníkovi s naukou novou fysikální, v níž maličká země nebyla středem světa, alebrž jen nepatrnou částkou, která se otáčí kolem slunce.

Fysikální nauka Aristotelova pojednávala o živočišstvu i o člověku. Živočichové jsou podivuhodně a účelně stvořeni. Jsou mezi nimi stupně až k člověku. Tvorstvo skládá se z hmoty a formy. Forma jest immanentní a ta vlastně dodává tvoru princip života, sílu hybnou (*ἐντελέχεια*). Duše jest první entelecheia; jest netělesná, ale ne bez těla. Podle stupnice tvorstva a jeho života rozeznává se duše rostlinná, která působí ve vzrůst a plození; duše živočišná, z níž jest smyslové vnímání a pohyb; konečně duše rozumová, která přísluší jediné člověku. [1])

Aristoteles posluhoval tomu názoru a učení knihami svými, v nichž byla nejprv metafysika (*τά μετὰ τὰ φυσικά*) o čtrnácti knihách; dále fysika (*φυσικὴ ἀκρόασις*); k ní náležely čtyři knihy o nebi (de coelo *περὶ οὐρανοῦ*) dvě knihy o vzniku a záhynu (de generatione *περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*) a knihy o meteorech (*μετεωρολογικά*). Knih Meteororum Aristoteles zanechal čtvero; v prvé jedná o čištění hvězd, o větrech, bouři, rose, dešti; v druhé byla theorie větrů, blesk, hrom, fysika moře; v třetí meteorologická optika, duha a j. Ve čtvrté obsaženo jest o hmotných vlastnostech těles do toho řádu náležitých. Kniha Aristotelova o mathematice ztracena.

Což bychom nazvali popisem veškerenstva, to staří zvali fysikou v nejširším smysle. Fysika byla jim totum naturae theatrum, všecka kosmologie i přírodní vědy; bylo v ní obsaženo nebe a hvězdy čili astronomie, metalla, elementa, plantae, animantia, corpus humanum i tělo zvířat, slovem všecko, co žije a co jest. Na přírodní část posluhoval školám vedle Aristotela i Plinius svou knihou Naturalis historia.

Z Aristotelových psychologických knih za nejzralejší pokládaných zachovaly se tři knihy o duši (de anima, *περὶ ψυχῆς*); k nim byly knihy z fysiologické psychologie: de sensu et sensato, (*περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν*), o snu (de somno, *περὶ ὕπνου*), o paměti (de memoria, *περὶ μνήμης*), o délce a krátkosti života (de longitudine ac brevitate vitae, *περὶ μακροβιότητος*) a j.

---

[1]) Drtina. Obšírně v d. c. 41.

Aristotelovu látku filosofskou sestavil universitám Melanchton, jehož kommentářů i v Praze užívali, ve dvě díla, jedno De anima (vyd. r. 1540), druhé Initia doctrinae physicae (r. 1549).[1]) V knize De anima líčí se podstata duše a připojují historické i kritické výklady; pak následuje stručná anthropologie, probírají se „mohutnosti" duše potentiae animae, kteréž jsou: potentia nutritiva, generativa, sensitiva, appetitiva, locomotiva, rationalis. Anima rationalis čili mens drží v sobě intellectus a voluntas, což všecko obšírně se vykládá. Jedna stať věnována též nesmrtelnosti duše.

Melanchtonova kniha o fysice drží v sobě úvod o přírodních vědách, stať o Bohu, o světě a světové soustavě. Dále jedná o metafysických otázkách základních, o materii a formě, o rozmanitých příčinách, o pohybu, prostoře, čase. Naposled dotýká se poněkud i věcí praktické fysiky a chemie, ale všecko jen elementárně, prostičce.

Mimo knihy Melanchtonovy užíváno v Praze i rozličných jiných spracování Aristotelovy fysiky. Na příklad mistr Gelastus († 1577) oznamuje roku nevíme kterého, že bude čísti de physico auditu seu naturali auscultatione a chce, aby sobě studenti koupili knihu od Jana Argyrophyla Byzantského neb aby si ji opsali.[2])

Třetí oddíl filosofické vědy universitní dotýkal se filosofie praktické.

Té Aristoteles posluhoval nejprv knihami Ethicorum (*Ἠθικά; Νικομάχεια*), jichž bylo deset. Začal od myšlenky, že každé lidské jednání snaží se dosíci nějakého statku; nejvyšší statek jest blaženství, a to spočívá v nejdokonalejší ctnosti. Vyšetřuje pak pojem ctnosti (v II. knize); i rozum, tato božská část duše, musí provozovati ctnost; jedná o svobodné vůli (v III. knize); probírá a uvažuje o jednotlivých ctnostech. Od udatnosti začíná. Spravedlnost zaujímá sama všecku knihu (V.). I přátelství jest ctnost. Na konec slavný Stagiřan líčí, kteraké rozkoše poskytuje filosofie.

Z ethiky Nikomašské a z jiné pozdější Eudemovy složeny výpisy do dvou knih Ethiky řečené veliké (*Ἠθικά μεγάλα*), kteráž se v rozličném spracování dostala do škol.

K ethice připojuje se osm nedokončených knih Politicorum (*Πολιτικά*), v nichž vykládá se o účelu, který má stát, a jaké jsou ústavní formy. Konečně do třetího a posledního odboru filosofského počítány Aristotelovy knihy Oeconomicorum, o nichž mistr Václav Rožďalovský v intimací své stran přednášky oznamuje, že obsahují poznání mnohých věcí soukromých i veřejných (cognitionem multarum privatarum et publicarum rerum).[3])

Všecky učebnice ethické Aristotela vykládající, protestantské i předchůdkyně jich v XV. století, dotýkají se poměru ethiky

---

[1]) Obšírně v Paulsenově Gesch. des gelehrt. Unterr. I. 259.
[2]) Bibl. Lobkovic. Collectan. Bydžovského 113.
[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Collectan. Bydžovského 17.

k zjevení a stanoví za nejvyšší cíl lidského života poznati Boha a sloučiti se s ním. Proniknuty jsouce duchem křesťanským vykládají o ctnosti, o svobodné vůli; obsahují zásady filosofie práva a kommentují Politica a Oeconomica Aristotelova otázkami své doby. Učitelé k učení ethickému rádi přibírali Ciceronovu práci o povinnostech. Professor Pražské universí Trojan Nigellus z Oskořína svým nákladem vydal r. 1579 studentům k potřebě Ethiku na základě Ciceronově i sv. Ambrože, která se od mravoučných kázání kněžských mnoho neliší.[1])

Ve třech těch oddílech bylo tedy zahrnuto všecko filosofické učení na universích, a jest oprávněný soud, že tyto vědy byly potřebám oněch časů přiměřeny, látku že měli studenti před sebou přehledně sestavenu a rozmanitými vztahy k denním otázkám i přes všecku formálnot zajímavou.[2])

Některá materie v dotčených filosofských oddílech osamostatněla na universitní kathedře jakožto předmět učení zhola o sobě; jináče také k oněm třem filosofickým odborům připojovány jiné vzdálenější discipliny, které však k nim měly po některé stránce dobrý vztah.

Takž mimo rhetoriku s prvním oddílem, s filosofií formálnou, byla spojená grammatika.

Grammatikou rozuměla se všecka věda latinského jazyka, tedy nikoli jen prostá mluvnice; mínilo se tím všecko umění vykládací, všecka filologie, v níž mluvnice byla jen částkou.[3]) Řekneme-li, že učitelé universitní vykládali s kathedry grammatiku, nesmíme při tom domnívati se, že vedli posluchače k nejvyšším vrcholům vědy filologické, že jim vykládali o rukopisech, o správném nebo sporném textě, o historické filologii neb o aesthetické; začasté zajisté bylo jim spokojiti se s grammatikou skutečně prostičkou, neboť na universí, jakož svrchu leckde dotčeno, nepřicházeli studenti v elementech řeči latinské vždy dostatečně vzdělaní; přijímacích zkoušek nebylo, zapsali kde koho. A to nejen v Praze; všude tak činili. Učitel grammatiky v scholastické době na textech biblických a na církevních otcích nucen byl vykládati mluvnická pravidla, a stejně tak vedli si pozdější učitelé humanističtí na textech klassických.

O knihách grammatických položíme jen něco málo na poznanou.

V Pražské škole vysoké za nejstarší doby užíváno grammatiky Priscianovy (z doby cís. Justiniána), v níž jedná se v sedmnácti oddílech o částech řeči a v osmnáctém o syntaxi. K té gramma-

---

[1]) Signat. mus. 46. H. 3.

[2]) Paulsen. Gesch. des gelehrt. Unterr. I. 259.

[3]) Literaturu školních knih viz v Paulsenovi. Gesch. d. gelehrt. Unterrichtes I. 43.

tice pro vzory čítána díla Boethia a středověké básně didaktické.[1]) Oblíbena byla též grammatika Aelia Donata ze IV. století, určená těm, kteří jazyk latinský poněkud znajíce chtěli nahlédati v jeho theorii; pro slabší latináře byl již za stára učiněn z velikého Donata výtah, Donatus minor, v němž látka sestavena v otázkách a odpovědech po středověkém, starodávném způsobě.[2]) Grammatiky byly větším dílem veršované, zakládající se na didaktickém přesvědčení, že pravidla u verš vpravená lépe se v paměti udržují. Z těch grammatik v Praze užívali knihy Despauterovy (Jan z Pauteru † 1520); ale nade všecky nejvíce zobecnělo Doctrinale františkána Alexandra de Villa Dei z hrany XII. a XIII. století. Doctrinale vytlačilo všecky jiné grammatiky a panovalo na školách až přes začátek XVI. století, tedy na tři sta let.

Doctrinale stalo se vedle Aristotela skladem vší učenosti pozdního středověku. Ve čtyřech dílech a 12 kapitolách obsažena látka orthografická, etymologická, diasynthetická, prosodická. Etymologií míní se naše tvarosloví, diasynthesí rozuměli syntax, skladbu. Pravidla upravena jsou v leonské verše, tedy v takové hexametry, v nichž se prostředek a konec rýmují, našemu vkusu jsou neohrabané, kostrbaté a umu našemu velmi málo srozumitelné. Všaktě už starým vidělo se veršovanou formu té grammatiky provázeti výklady věcnými i slovnými, kterýmižto kommentáry a glossami Doctrinale čím dál tím víc v opisech a konečně i v tiscích rostlo a tloustlo, přecházejíc jako poklad od otců k synům po věky. Nemálo k objemu jeho přičiňovaly při výkladech scholastické kvestie a argumentace, jež pravé jádro věci dusí.[3])

Proti scholastickým grammatikám vystoupili humanisté. Vystoupili jako každá nová škola s příslušnou břitkostí a nadutostí, ale také ovšem ne bez zásluhy. Nic neomlouvajíce, že dosavadní latina byla vlastně řeč živá, řeč učeným lidem „obcovací", tedy nutný produkt středověký, jenž již z praktické potřeby nucen byl vymýšleti a tvořiti sobě nová slova, jakých Cicero ovšem neznal, odsuzovali všecku tu latinu za řeč barbarskou, a přes to nemohli sami nepřijmouti scholastických názvisek, jako substantia, essentia, quantitas, qualitas a jiných, která dosavad platí.[4])

Humanisté pustili se tedy do grammatik a jejich kommentářů. Za přední úlohu svou po té stránce uznávali zbaviti školskou grammatiku zbytečné přítěže. Textu nechávali dlouho ještě tak, jak byl, jali se jen vymítati temná místa a zbytečné kudrlinky

---

[1]) Tomek. Děj. univ. 99.

[2]) David Chytraeus ve svém spise De ratione discendi (1595) 54. staví Prisciana nad Donata, jest mu accuratissimus et copiosissimus.

[3]) O Doctrinale píše kde která kniha, školstva středověkého se týkající. Stručně a dobře psáno o něm v Grünhagenově Zeitschr. d. Verein. f. Gesch. Schlesiens. XXIX. od Baucha. 162.

[4]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 46. Voigt. Das erste Jahrh. des Humanism. 377. 380.

scholastické. Z filosofské grammatiky převzali pojmy a vázali je snadnější a záživnější formou; při tom měli patrný úmysl netrápiti suchými pravidly, alebrž co možná hned uváděti v pěknou řeč.

Došlo i na Doctrinale. V Italii zatlačili je humanisté již do konce XV. století. Učinili to mimo jiné i dva auktoři u nás povědomí. Byl to biskup Niccolo Perotti († 1480), jenž r. 1468 napsal Rudimenta grammatices nejprv pro svého synovce, ale kniha se dostala a hodila do škol nižších i nejvyšších. Chválí se její vhodnost, dobré rozdělení a obsah. Byvši v malých časech několikrát po sobě tištěna, zapudila Doctrinale dokonale. Druhý grammatik byl Manutius, jehož kniha vyšla tiskem roku 1501. Obou auktorů grammatiky roku 1507 mistr Václav Písecký odporučoval u nás;[1]) nalezli jsme je také v starých seznamech pražských bibliothek.

V Němcích bojoval proti Doctrinale od počátku XVI. věku nejvíc münsterský Murmellius[2]) a Jeronym Cingulatorinus čili Aurimontanus. Tento vydal r. 1511 novou grammatiku, v níž se chlubí, že vynechal v ní halucinace Alexandra Galla a jiných grammatikův; Alexandrem neboli Doctrinalem prý ztrácí se mnoho času, a latina jeho nedobra.[3]) Ale zatištění Doctrinale šlo přece jen zvolna před se; v době knihotisku ještě padesát vydání se dočkalo!

Grammatiky humanistů byly už o to lepší, že v nich přiváděny příklady a doklady z klassiků, ačkoli citáty z Boethia, z Řehoře, z Vulgaty udržují se v knihách ještě velmi dlouho. Však byli-li staří grammatikové směšni svými scholastickými a sofistickými oklikami, humanisté zase svým etymologisováním jsou svým potomkům moderním na smích. Srovnávacího jazykozpytu ještě nebylo, tudíž pokusy etymologické nutně kulhaly. Etymologisovalo se podle zvuku slova; odvozovala se zcela vážně slova latinská a řecká i z hebrejštiny, jakožto jazyka nejstaršího, jímž mluvil Bůh a první rodiče.[4])

Na škole Karlově z nových grammatik dlouho udržela se mluvnice Perottova. Exemplář pod titulem Libellus grammatices, vytištěný r. 1530 (129 listů), byl vyložen tu tam i slovy českými. Začíná se o jméně (de nomine), následují pravidla o rodu, deklinaci, de verbis, modis, přidáno o figurách a o slohu. Též hojně užíváno u nás větší grammatiky Melanchtonovy, kterou r. 1544 zkrátil a v otázky s odpovědmi uvedl Lossius.[5]) Grammatika téhož

---

[1]) J. Truhlář. Rozpravy Akad. III. 3. tř. č. 4. 135.
[2]) Reichling; Murmellius. 13.
[3]) Grünhagen. Zeitsch. f Gesch. Schlesiens. XXIX. 183, kdež o Cingulatorinovi či Gürtlerovi od Baucha článek.
[4]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I 281. O grammaticích výborné charakteristiky psal Ant. Truhlář v Ottově Slovn. Humanismus 862.
[5]) Monum. German. paedag. VII. 275.

německého reformátora byla r. 1567 od Pavla Aquilinata Vorličného upravena a českými příklady rozmnožena; u Melantricha vydána zase r. 1580, a dle přípisků v exempláři, jenž zachován v klášteře Ročovském, učili se z ní u nás ještě v XVIII. věku.

Výtečný professor Pražské školy, Matouš Kolín, vydal r. 1557 Aelii Donati quaestiones de primis etymologiae elementis. Podívejme se do té knihy poněkud. Začíná se definicemi a výkladem svobodných umění. Na příklad poslední z umění musica jest mu ars canendi; k otázce, odkud má jméno, odpovídá auktor, že buď od Mus nebo od slova *μόω*, což jest inquiro, compono. Pak otázkami a odpověďmi vykládá, co jest pravopis, co jsou litery. *H* není litera, jest aspirát. V druhé části grammatiky vykládá prosodii; ta jest mu učení o přízvuku; pojednává v ní o slabikách a jich platnosti. Etymologia jakožto třetí část grammatiky jest mu ona věda, která původ slov stopuje a vyzkoumává (vocum originem investigat). Čtvrtou částí jest syntax, která učí o pravidelné vazbě slov (quae legitimam structuram vocum seu dictionum docet). Pak se vykládá o částkách řeči, kteréž jsou nomen, pronomen, verbum, adverbium, participium, spojky, předložky a mezislovce. Zajímavo, že participium (příčestí) podle všech starých grammatik byla samostatná částka řeči. Podstatné jméno (substantivum) jest slovo, jež samo sebou stojí, jsouc srozumitedlno bez jiného slova přidaného (quod per se subsistit et absque altero addito intelligitur). Jméno přídavné (nomen adjectivum) definuje se jakožto slovo, quod in oratione additur alicui substantivo, sine quo etiam intelligi non potest; tedy slovo, jež se přidává k podstatnému, aniž má bez tohoto připojení rozum.

Při jménech rozeznává Kolín jako jiní grammatici rod, počet, pád a figuru. Figurou rozumí se, jest-li slovo prosté nebo složené, na př. potens, impotens; prvé jest figurou simplex, druhé compositum. Při sklonbě substantiv má Kolínova jako jiné grammatiky (i Melanchtonova) předraženo ukazovací hic, haec, hoc, jako po německu der, die, das. Poznámky Kolínovy při této partii mají ráz filosofské grammatiky; také tu vyskytují se přirovnání k řečtině.

Verbum (sloveso) jest Kolínovi částka řeči s časem, osobou, bez pádu, znamenající aneb nějaké činění, aneb trpění, aneb nějaký stav střední, jenž není to ani ono (pars orationis cum tempore et persona, sine casu, aut agere aliquid, aut pati, aut neutrum significans). Následují hned po této definici vzorky časův a způsobů, aniž se dí, kterak ty vzorky povstaly; přípony od kmene slovesného znatelně se neoddělují. Formám neosobného slovesa věnuje kniha zbytečné vzorky zvláštní; a to ve všech časech a způsobech: na př. legitur, legebatur, lectum est atd. Participium (příčeští) jest mu ta forma řeči, která na sebe přibrala část podstatného jména, část slovesa, (forma orationis, partem capiens nomini, partemque verbi).

O spojkách, kteréž jsou svaly jakékolivěk řeči a jimiž logické myšlení nejspíš k platnosti se přivádí, Kolín má velmi málo. Též tak o předložkách, k nimž není zhola příkladu. Na konci knihy jsou vzorky sloves nepravidelných.

Toť Aelius Donatus v spracování Kolínově. Tato obšírnější zmínka o Kolínově grammatice byla by se snad lépe hodila do knihy o školách nižších, ale vzpomenuvše sobě, že bakalářská zkouška začínala se orthografií a elementy mluvnickými a že většina studentův u svém filologickém vzdělání přestávali na té grammatice, položili jsme zprávu o ní sem, byť jen povrchně, znalcům zanechávajíce soud o vnitřní hodnotě toho díla i ostatních grammatik.

Od těch dob, co vítězný humanismus vešel do universit, k předmětům školním také náleželo čtení a vykládání římských klassiků. Nejoblíbenější auktorové klassičtí byli u nás jako jinde Virgilius, zhusta čítána jeho Aeneis, ale i Georgica; Horatius, Cicero, jehož všecky řeči čítány, z ostatních spisů jeho zvláště knihy De officiis.

Čtení a výklady Virgilia a tím humanistická studia v Pražské universí začal mistr Řehoř Pražský. Professorem byl v létech 1465—1485. On první „odvážil se“ na kathedře čísti v studiích humanitních;[1]) bylo to v touž dobu, kdy se humanismus dostal i do Krakovské akademie prací Řehoře ze Sanoka († 1477)[2]) Od roku 1499 po dvě léta měl na Pražské škole přednášky humanistické Jeronym Balbus. Pak usnul zdejší humanism na škole; ovšem nikoli mezi učenými mimo universitu, z nichž slavní jsou Šlechta a Lobkovic. I Morava tehdaž měla svého největšího humanistu Augustina Olomouckého (Kaesenbrota). († 1513.)[3])

Pokusy humanistické na škole pak děly se od počátku XVI. věku několikrát (Václav Písecký 1507,. Vavřinec z Třeboně 1509—1513, Martin Klatovský 1529). Od let třicátých čtení humanistická jsou u nás již na stálo zavedena.

Účelem latinské četby klassické v universitě nebyla vědecká filologie, nebyla filologicko-historická interpretace textů, alebrž klassik měl býti vzor k pěknému čistému mluvení; všecko i tu směřovalo k eloquenci, a cesta k ní nejbezpečnější bylo napodobení, imitace; auktor poskytoval příklady, vzory. V tom nic nelišila se vysoká škola od latinských škol nižších.

---

[1]) J. Novák ve Věstn. Uč. Společ. 1897 XXIII. 78. v zajímavé o tom studii míní, že snad přiklonil se k humanismu „až po létech svých akademických hodností“, což asi nebude dobře možná; poslední hodnost jeho akademická byla r. 1484, a rok potom (prý) umřel.

[2]) Ant. Truhlář. Humanism. v Ottově Slov. Roku 1475 zaveden v čtení akadem. Krakovské již i Plautus, ale Perottova grammatika uvedena teprv roku 1538. Muczkowski. Mieszkania uczniów. 19.

[3]) Nejnověji psal o něm studii dr. K. Wotke v Zeitschr. d. Ver. f. d. Gesch. Mährens. 1898. I. 47.

Na pomoc snadnější imitace pořizovány v cizině [1]) byly i u nás výňatky z klassiků; skládány knihy: Summy, Dicta, Elegantiae, Loci communes, aby měl v nich velký i malý student pomoc při stilu i při hovoru; zvlášť aby imitoval čistě, klassickou řečí. Díť Václav Philomates v předmluvě k Etymologii, že na čistou latinu, aby byla bez barbarismů, jsou knihy znamenité, libri elegantiarum; prý staří učitelé Jeronym, Ambrož toho šetřili, ale pak přišli jiní s kuchyňskou latinou (Scotus, Thomas Aquinský, Albertus), kteří potvorné terminy tvořili; avšak nynější latiny učitelé pilnost mají o čistou latinu.[2])

Naši latiníci napsali toho způsobu knih s dostatek. Připomínáme ze znamenitějších Aquilinata Vorličného Elegantissimae colloquiorum formulae z Terentia, roku 1550 vydané, obsahující příhodné obraty k rozmluvám; v prvním oddíle frase, v druhém sentence; v sloupcích text latinský, český a německý. Známo, že i náš Veleslavín r. 1589 vydal knihu Elegancí z Plauta a Terentia, vzav si za podklad práci německého filologa Fabricia; jsou to konversace vybrané z komoedií a týkající se potřeb a věcí v životě. Všecko pěkně rozděleno dle odborův a předmětů.[3])

Humanisté vpravili mezi předměty universitního vyučování také řecký jazyk, řecká čtení. Poznavše hojný a libý jazyk Homerův v Italii, němečtí humanisté přenesli si ho přes Alpy. Ten jazyk byl jim branou, klíčem (janua, clavis) „totius philosophiae, historiarum, mathematum, legum, artis medicae.“ A protestantům řecký jazyk zvlášť otevíral vstup k původním pramenům Písma („ad verae de Christo doctrinae fontes cognoscendos.“)[4])

Melanchton byl nejhorlivější z jeho zástupců, pěstitelů. Jeho prací řečtina do škol vešla i do nižších nežli universita. Na Vídeňskou školu vysokou řecká grammatika a „poesie“ dostala se roku 1523.

Naši zprvu chodili si k pramenům do Italie stejně jako Němci;[5]) pak si docházeli také jen do Vittenberka k Melanchtonovi. Z těchto byl první lektor řeckého jazyka v naší universitě Matouš Kolín, r. 1540 do Prahy povolaný, aby tu učil dle řecké fundace od juristy France z Královy Hory roku 1537 založené.[6]) Řeckou lekcí Kolín proponoval na škole Karlově do roku 1558. Tu je mu plat i lekcí odňata, poněvadž byl císaři udán jakožto u víře podezřelý.

---

[1]) Viz Agricolův spis: De formando studio epistol. Sign. mus. 32. K. 65. Jest tu návod, jak čísti, návod colligendi exempla z klassiků.

[2]) Z exempl. vydaného r. 1588. Znovu vydán ještě 1643.

[3]) Ant. Truhlář uvádí a posuzuje knihy ty v Program. akad. gymn. 1887. Voigt. Acta litteraria I. 299.

[4]) Dav. Chytraei. De ratione discendi. 99.

[5]) Zápisy v lib. decanor. II. 289. Monum. univ. Prag.

[6]) K původním pramenům o té fundaci a jejích nepříznivých osudech přidej ještě Arch. zem. Oeconom. č. 14. 628.

Melanchton bezpochyby dle zprávy Kolínovy tvrdil, že jesuita Kanisius Kolínovi tu ztrátu způsobil.[1])

Universí však bez řečtiny nezůstala, ač fundace peněžitá úraz vzala tím, že královská komora plat za lekce čili bývalé stipendium sobě zadržovala. Hned r. 1558 Šimon Proxenus, naučiv posluchače soukromí základům mluvnice řecké, zval k veřejnému čtení z Hesioda.[2]) Po něm ujímali se řečtiny jiní, zvlášť Petr Kodicillus, Trojan Nigellus, kteří rádi pochlubili se Homerem a Hesiodem. Roku 1592 i doktoru v lékařství Adamovi Zalužanskému odána ta lekcí. Roku 1602 dne 26. listopadu řečtina přikázána od university mistru Bacháčkovi s ustanovením, aby platu komorního užíval „až do smrti“.[3]) Ale zdálo se, že mistrům šlo spíš o vybavení zadržovaného platu než o řečtinu.

Do řeckých čtení posluchačstvo se nikde nehrnulo tuze; byl čas, že i Melanchton, vykládaje Demosthenovy řeči filipické, naříkal na nedostatek studentů[4]), a také našemu Kolínovi přicházelo posluchačů aspoň v prvních létech žalostně málo. A co se jich nalákal! V intimacích veřejně naříkal na jich vlažnost, prý toho litovati budou, neboť bez znalosti řečtiny nepochopí ani latiny dobře; jedenkrát napsal s odhodláním jakoby zoufalým: „A kdyby sotva jeden nebo dva posluchači byli, dodám svému koni slabé pobudky, aniž mě odstraší, třebas čtení odhánělo žáky z mé školy.“ Jindy napsal i toto: „Kdožkoli přijde, poslouchati bude, a nepřijde-li nikdo, aspoň lavicím a sloupům vykládati budu.“[5])

Protož, čteme-li, že vykládány obě velebásně Homerovy a že vykládán Demosthenes, Hesiodos a jiní, nebylo by s pravdou představovati sobě věc z míry velikolepou. Účel při řečtině byl zajisté týž jako při jazyce Římanů; šlo o eloquenci a imitaci, ale jest oprávna pochybnost, že výsledky byly vesměs valné; přicházelitě posluchači, kteří neznali z řečtiny ani písmene; ohlásil-li professor Homera, to zajisté dlouho trvalo, nežli naučil své posluchače řecky čísti a psáti a než do nich vpravil elementa. Eloquencí a imitací musila čekati a začasté nedočkala se, leč ovšem při lidech čiperných a pilných, kteří si lahodný jazyk řecký odnesli i do života mimo školu.[6])

Z grammatik řeckých bývala oblíbena kniha Theodora Gazy, nebo některé spracování staré řecké mluvnice v otázkách a odpovědech, jakž ji napsal Manuel Chrysolaras. Kolín zavedl v Praze knihy Jana Murmellia, knihu grammatika španělského Clenarda

---

[1]) Braunsberger. Canisii epist. II. 907 to popírá.
[2]) Collect. Bydžovského v bibl. Lobkovic. 113.
[3]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 180. Též Oeconom. č. 14. 186.
[4]) Raumer. Gesch. d. Paedag. I. 320.
[5]) Menčík. Č. Č. Mus. 1884. 211.
[6]) Připomínáme, že se takovými graekofily dostala řečtina i na český hřbitov v Chrudimi. Č. Č. Mus. 1848. 430.

Institutiones linquae graecae (vyd. 1530, 1544) a řeckou mluvnici Urbana Bolzania (Bellunensis), a jinou od lipského professora Jana Metzlera.[1]) V pozdějších létech užívána u nás Gorlicensis grammatika graeca. Naši mistři měli té knihy prodejný sklad. Roku 1618 prodávají Tomáši, knihaři v Platnéřské ulici, 40 exemplářů Grammaticae graecae gorlicensis.[2])

Jen letem budiž zmíněno, že ke klassickým jazykům studentům na pomoc bývaly slováře. Od slovníka t. zv. Klena Rozkochaného (1360) až po veliký slovník Veleslavínův jest u nás řádka slovníků, v nichž jeví se čím dál větší pokrok. Slovář Klenův jest „jakás terminologická encyklopedićka,“ [3]) v níž něco nad tři tisíce slov; časem byl vokabulář ten rozhojňován. Z roku 1512 jest plzeňský slovář Lactifer Jana Vodňanského, od Veleslavína právem za nedostatečnou práci odsuzovaný. Vznikaly humanistické lepší slovníky.

V Němcích náš Zikmunnd Hrubý Jelenský měl pilnou ruku při zdělání čtyřjazykového slovníku Frobeniova (Lexicum symphonum) r. 1537; byla v něm zastoupena řečtina, latina, řeč německá a česká (sclauinica).[4]) Týž čas vyšel v Němcích slovník štrassburského Petra Dasypodia, kteréžto Dictionarium dosti neladně roku 1560 spracoval a vydal u nás Rešel, nejprv latinsko-český a dvě léta po tom obrácené.[5]) Proti tomu slovník latinsko-český, jenž roku 1579 vyšel u Melantricha prací Veleslavínovou, značí nade všecko dosavadní veliký skok v před. Přiznává se Veleslavín sic, že slovník sdělal „e magno Basilii Fabri Thesauro“, ale což pěkně vzdělal a kterak v něm ukázal krásu, velikost, ohebnost, bohatost našeho jazyka českého.[6]) „Dictionarium“ Veleslavínovo velmi vroucně posuzuje Voigt ve svých Acta litteraria; chválí, že Veleslavín nepřestal na holých slovech a jich výkladech, ale že vybral „insigniores linguae latinae phrases et elegantiores loquendi formulas, interdum etiam sententias, locos communes“. Ten slovník jest Voigtovi daleko nejpřednějším všech slovářů století svého i následujícího, ba staví ho co do spořádanosti a výběru nad slovníky ještě století osmnáctého.[7])

---

[1]) Menčík. Č. Č. Mus. 1884. 212. 213. Kniha Urbana Bellunensis slula Institutiones in linguam graec. v Basileji vyd. 1538. Metzlerova měla nápis: Primae grammatices graecae partis rudimenta. Dle sdělení prof. Wotke vyšla u Winglera ve Vratislavi 1529, 1543; 68 listův drží.

[2]) Arch. univ. A. 14. a. 247.

[3]) Zoubek. Č. Č. Mus. 1880. 468.

[4]) Voigt. Acta Litter. I. 110.

[5]) Ferdinand I. dává ve Vídni v outer. po neděl. křížové r. 1560 Janu Gynterovi privilegium do čtyř let, aby směl dikcionář Dasypodiův latině a česky tisknouti. Arch. místodr. Missiv. č. 50. fol. 235.

[6]) Ač v něm pořád ještě není ani čtvrtý díl slov a rčení českých potřebných. Šmaha. Č. Č. Mus. 1878. 498.

[7]) Voigt. Acta litteraria 274. 275. Novák J. V., O slovnikářských pracích Dan. Adama z Veleslavína. Č. Č. Mus. 1886. 333.

Roku 1598 konečně na světlo vyšel od téhož Veleslavína slovář rozšířený do čtyř jazyků, vyšla jeho slavná Silva quadrilinguis, latinská, česká, řecká, německá, jejíž význam jest vůbec povědomý. V předmluvě naříká, že nebývalo za dlouhé časy žádných pravých slovníků, leč by tím jménem zdobil se Lactifer, Mammaetractus a jiné toho způsobu knížky; začasté žáci přestávali na těch slovech, co jim diktovali učitelé. Poctivě Veleslavín vyznává, že podnět k velikému slovníku dal mu mistr Mikuláš Albert, v dějinách české university často připomínaný učitel hebrejské řeči, jenž ukázal arcitiskaři českému na Emmeliův Slovník Silva synonymica quinquelingua, jenž r. 1592 vyšel německy, latině, řecky, hebrejsky, francouzsky; také vyznává, že něco vzal z Rešelia a něco ze slovníčku, jenž toulal se po školách, až naposled vytištěn byl s verši mistra Petra Kodicilla.

Z druhého odboru filosofických nauk, umění reálná řečených, samostatné místo od starodávna u nás udržela sobě přední z praktických částí mathematiky, totiž nebeská fysika čili astronomie, kterou ve všech dobách u nás i jinde spojovali zcela rovnoprávně s astrologií.

Hus neměl mathemata rád právě proto, že vedou k astrologii a odvádějí theologa od jeho úloh. Naproti tomu mathematikové byli svými vědami nadšeni. Chvále mathematiku, Jiřík Görl roku 1577 ve své počtářské knize dí: „Žádné umění k poznání Boha nepřivozuje kromě toto samé umění počtů; skrz toto umění hnutí oblohy nebeské, kolácení hvězd pohnutedlných i nepohnutedlných, paprslkování planet… se spatřuje, hrozná a strašlivá zatmění světel nebeských se vyhledávají.“ Dále vysoce velebí, že tím mathematickým uměním „kalendáře se dělají, stránky světa, položení země, širokost, dlouhost, dutost její se poznává. Mathematika jest filosofům potřebna, ba prohlédneme-li k mládeži a k dítkám malým, prsů ještě svých matek požívajícím, žádného umění jim tak potřebí není jako počtův.“ (!) Tak mathematik horuje a za vrchol svého horování klade na konec ještě myšlenku, že lidé od hovad se dělí jedině rozumem a mathematikou.[1])

Astronomie byla tedy přední kus mathematiky (astronom vůbec zván býval mathematikem), a péstována u nás nad jiné vědy pilněji. Pražská universí osobovala si, nevíme určitě, od které doby, právo samojediná vydávati kalendáře, tudíž již z té příčiny aspoň od doby krále Jiřího (v druhé polovici XV. věku) nařízen býval jeden z professorů za astronoma universitního, kterýž v tom předmětě přednášel. Jménem universitního astronoma zřejmě připomíná se Polák Martin z Lančice teprv r. 1464.[2]) Možná, že právě on tu zavedl universitní minuce podle příkladu university Krakovské,

[1]) Exemplář v Mus. 28. G. 1.
[2]) Monum. univ. Prag. II. 85.

v níž professor astronomie byl statutem z r. 1449 vázán takové kalendáře vydávati.[1])

Uvozuje se mezi výtečnými „mathematiky“ v Pražské škole přítel Husův Křišťan z Prachatic († 1439); slavný mistr Jan Šindel, bývalý lékař krále Václavův, jejž Sylvius zove „saeculi nostri praecipuum decus“, také tu na škole za nějaký čas pracoval i v umění tom mathematickém; uvozuje se též mistr Vavřinec z Rokycan, jenž r. 1485 psal o zatmění slunce. Tedy v XV. věku od samého počátku vždy někteří znamenití professorové v astronomickém umění zběhlí[2]) bývali naší škole ozdobou. Ne bez důvodu uvádí se výtečný pražský orloj Hanušův (z r. 1490) za důkaz o zdatném učení astronomickém v Pražské škole; jeť v tom důmyslném díle Hanuše Královéhradečana spojena mechanika s velikou znalostí astronomie, prakse s theorií.[3])

V pamětech XVI. věku velebí se jakožto universitní astronom Václav Pacovský († 1513), i vrstevník jeho Vavřinec Třeboňský; též Václav Žatecký († 1520), jenž se svým kollegou Pavlem Příbramem († 1520) r. 1518 hádá se o pražský meridián tak horlivě, až rektor a mistři nuceni smiřovati je.[4]) Posluchačem Pavla Příbrama r. 1519 byl onen znamenitý Jan Táborský, písař kancionálů, jenž naučiv se „astronomským věcem“, opravil pozdějším časem staroměstský orloj a jeho sfery. S pochvalou uvádí se také mistr Václav Písecký, který roku 1526 vykládal opus sphericum Joannis de Sacrobosco (professor pařížský z XIII. století) rozumem svého času, že totiž podivné a hrozné změny politické závisejí na hvězdách, a že lze z rozmanitých pohybů oněch těles nabýti předzvěst, kteráž nás může učiniti opatrnějšími, bezpečnějšími při vlastním počínání, ovšem jen po vůli boží, „si diis placebit“.[5])

Opus sphaericum Jana Sacrobosci, právě uvedené, byla jedna z knih, jichž užíváno u nás i jinde ve školách vysokých podle slavného astronomického díla Ptolemaiova (*Μεγάλη σύνταξις* čili dle arabského zkomolení a překladu Almagest z al megisti) již od XIII. století. Od téhož spisovatele užíván již v prvních dobách Pražské školy také „Computus (počet) cyrometricalis“ na vypočítání výročních svátků.[6]) I náš Křišťan napsal Computus, dle něhož se učilo. Ke konci XV. věku naši mistři poznali knihu

[1]) Muczkowski. Meszkania uczniów krakowsk. 20.

[2]) Tomek. Děj. Prahy IX. 227.

[3]) Studnička. O mathem. učení na univ. Pr. 1888. 7.

[4]) Monum. univ. III. 89. Jeden čítal 37°, druhý 29°. Chybili tedy oba. Mimochodem řečeno, počítání délky zeměpisné bylo vždy chybné proti nynějšímu. Ptolemaeus vedl základní poledník východním cípem Ferra. Od r. 1634 volen nynější základní poledník ferrský a ten jde od Ferra na západě. Metelka. Č. Č. Mus. 1892. 185.

[5]) Bibl. Lobkovická v Praze. Collect. Bydžovini. 26.

[6]) Též sluje chirometralis (*χείρ* = ruka); na ruce a prstech počítány časy „cyclus solaris, litera dominicalis“, svátky pohyblivé.

o bězích planet a o zatměních, kterou napsal prof. vídeňské školy Peyerbach († 1461) a kteréž užíváno ještě v XVII. věku.

Astronomii nastala v XVI. věku doba nová. Zatím co u nás Mikuláš Šud, Adam Vodička (1548)[1] a jiní starých knih vykládají system geocentrický, a zvláště Šud svoje pranostyky píše s přesvědčením dobrého astrologa, že hvězdy nejsou jako špalkové bez moci: veliký Mikuláš Koperník r. 1530 dohotovil svoje dílo „De revolutionibus orbium coelestium“, kteréž dílo musilo v zápětí míti revolucí v astronomickém učení. Dílo vyšlo tiskem nedávno před auktorovou smrtí (r. 1543), theologové katoličtí i protestantští přijali je velmi nepřívětivě, a filosofové na universitách stejně tak. Všem tuze na mysli vězela povědomá zpráva biblická, že slunce se zastavilo, a ne země; chtěli i na dále držeti, že slunce běží a země stojí. Všude a dlouho zamítali systém Koperníkův. Štrassburský rektor Sturmius, s nímž byli naši v přátelském spojení, ještě r. 1578 učil o ročním běhu slunečném;[2]) ignoroval Koperníkovy pravdy ještě 35 let po jejich objevení.

Nevíme, kterak zachovali se k nové astronomii naši universitní astronomové, jichž činnost do prvních dob zápasu padá. Ale to víme, že byl z nich Tadeáš Hájek z Hájku, jejž kladou znalci za jednoho ze slavných hvězdářů. To svědectví dává mu sám Tycho (Tygo) de Brahe. On první zavedl methodu určovati souřadnice hvězd pozorováním v poledníku, kteráž methoda, dosavad platná, neprávem připisuje se Němcům.[3]) Tycho měl s Hájkem vědecké a přátelské spojení, když Hájka již v universitě dávno nebylo.[4]) Nejlepší znalec astronomie po Hájkovi byl Petr Kodicill a nad něho větší mistr Martin Bacháček; nebylotě asi marno kolikoleté přebývání dánského astronoma Tyga de Brahe v Praze; nebylo bez vlivu v Bacháčkovy názory jeho přátelství se slavným Keplerem (nar. 1571), jenž v Němcích hájil Koperníka a přišed r. 1600 do služeb císařských po Tygovi, právě tu, v královském městě českém, doplnil a mathematicky zdůvodnil systém Koperníkův svými zákony vůbec povědomými. Tu vydal tiskem svoji Astronomii.

Kepler bydlil za nějaký čas u Bacháčka v kolleji, a Bacháček rád míval účastenství v studiích geniálního astronoma německého. Roku 1600 Bacháček píše Rudolfu Koraducciovi, říše německé místokancléři, do Říma, aby v Italii pátral po Sanutově globu zemském i nebeském a po spisech arabského auktora Zacutana De motu stellarum, maje za to, že by mohly býti v bibliothece vatikánské.[5]) Ať to chtěl Bacháček pro kohokoli, z té prosté pří-

[1]) Collect. Bydžovského v bibl. Lobkovic. 52.
[2]) Raumer. Gesch. d. Paedag. I. 268.
[3]) Ottův Slovník 755.
[4]) Arch. zem. Oecon. 18. 24. Byl od r. 1574 životním lékařem Maxm. II.
[5]) Arch. zemsk. Oecon. 18. 38.

hody jest zřejmo, jaký ruch hvězdářský byl tehda na naší universitě. V Praze bylo tehda středisko mathematiky nad jiná města slavnější.[1]) Roku 1604 Bacháček v paměti zapsal,[2]) že s Keplerem pozorovali hvězdu, a připsal-li, že ta hvězda něco nového, snad odporného přinese, nedivme se té astrologické poznámce, všaktě ani Kepler nebyl v Praze než pro astrologii, kterouž měl zabavovati Rudolfa krále.

Bacháček byl vzdělaný astronom, ale z hvězd hádal jako jiní nejučenější; činil tak již proto, aby se rozličným pánům, od nichž čekal k universitě přízeň, zavděčil. Ti se také na něho dosti zhusta utíkávali s otázkami stran hvězd, které je strašily. Čtemeť na příklad r. 1609, že se ho pan Štampach po zvláštním poslu ptá, jaká by to hvězda byla jasná a veliká, která se spatřuje na západ slunce. A Bacháček ochotně vykládá, že to Merkur (Dobropán), a přidává, že Mars o hod velikonoční stane nedaleko Venuše nebo Dobré paní, že jsou to planety přirozené a nejsou hvězdy nové; Venus že jest dobrotivá lidskému pokolení, zvláště když má dobré patření k jiným planetům, ale Mars jest krvavého přirození a hledí války a šarvátky stropiti.“[3])

Před tím r. 1604 (10. listopadu) slovutný český pán bratrský Václav z Budova vzdává Bacháčkovi poděkování za to, že mu vydal list, který kdys byl psal z Konstantinopole Kodicillovi, a že mu dal ochotnou zprávu stran komety, kterou 3. listopadu viděl a která znamená boží trestání.[4])

Když se „pan Kaplerus“ z kolleje odstěhoval, i potom vždy s Bacháčkem míval u věcech hvězdářských přátelské spojení, začasté docházeli k sobě, „per instrumenta mathematica“ pozorovali hvězdy z věžičky, ze dřeva schválně na to sroubené.[5]) A když Bacháčkovi nohy začaly nesloužiti, dopisovali si. Něco té korrespondence v rukopisech universitních zachováno. Takž byla r. 1611 Bacháčkovi konjunkcí Jupitera s Venuší několikrát podivnou, i psal o tom Keplerovi, kterýž srdečně odpověděl, že mu jest milá ona Bacháčkova rozkoš v pilnosti a v práci; chválí ho, že ta práce hodna jest jeho vysokého ducha, jenž nikdy nepřestává Stvořitele

---

[1]) Studnička. O mathem. učen. na univ. Praž. 1888. Zde vydány tiskem první tabulky logarithmické. Vydal je Jost Bürgi r. 1612 (2 léta po anglických Briggsových) in der alten Stadt Prag bey Paul Sessen der löbl. universitet Buchdrucker.

[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 18. 38.

[3]) Arch. univ. A. 13. b. 585.

[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 41. Jest zajímavo, že toho r. 1604 jevilo se na nebi nějaké spojení hvězd takové, jaké bylo roku 747 ab urbe condita; jedna z hvězd se vykládá za hvězdu mudrců, když šli do Betléma. Emler. Rukovět chronologie. XVIII. Bacháček píše o té „nové hvězdě“ r. 1605, že jde od západu z prostřed nebe k východu následujíc cor Scorpii; est inter cor Scorpii et stellam novam 15 grad., 10 minut. Latitudo septentrionalis ab ecliptica duorum graduum.

[5]) Archaeol. Památ. IX. 654. Dvorský.

oslavovati v dílech Jeho. Stran spojení hvězd psal: „Ostatně po samotné konjunkcí Jupitera s Venuší nic hrubě se takového nepřihází, což bych pokládal, poučen byv očitým těch planet spatřením, za hodno nějakého poznamenání.“ Na konec svého listu vypravuje, že byl v Drážďanech na observatoři, ale pro oblaka nic neviděl, teď prý už zas civí doma, ale „z jistých příčin“ zapírá se, jakoby ho doma nebylo.[1])

Z posledních slov nejpatrněji, kterak byli důvěrni spolu český mistr s mathematikem císařským.

Týž rok spojení Jupitera se srdcem Lva připravilo Bacháčka v nadšení; psal o tom na všecky strany a zase také ad dominum Caplerum. Psal zvlášť členům university, kteří po venkově učitelovali, napomínal je, aby tu konjunkci ukázali žákům.[2]) Mistru Melicharu Kolidiovi Solnickému do Hory psal 15. ledna 1612, že v noci nahoře na kolleji Rejnské (Reginae) pozoroval ono hvězd spojení. „Jest věc hodna homine studioso,“ tak Bacháček dokládá, „aby dal dobrý pozor na tuto observationem Iovis et cordis Leonis, sotva dokud živ takového aspectum se dočká. Kdybyste měli ňákej globum caelestem v Vaší škole, tak za to mám, že byste se do toho snadně vpravili, a snad bohdá míti budete, aby Vaši discipulové ňákej gustum studiorum mathematicorum mohli v Vaší škole míti a potom někdy na Vás cum quadam voluptate vzpomínati. Arcturus, Arctophylax anebo Boothes ještě se spatřují v půl nebi v hodinu třináctou. Sedláci dobře vědí, kde jest ten Vůz velikej anebo Ursa major; nedaleko za vocasem Ursae majoris stojí ta světlá hvězda Arcturi vel Arctophylacis. In observatione Ursae minoris, která také tu hned stojí in vicinia, totum negotium consistit, quia in cauda Ursae minoris est stella polaris, o které se okolo nebe anebo primum mobile firmamentum et reliquae sphaerae moventur. Teprv porozumívám, že nebylo o tom zapotřebí tak mnoho psáti, jinačeji nesmejšlím, než že někteří páni havířové na Horách Gutnách (tím míní měšťany) anebo na Kaňku tomu dobře rozumějí; nebuď Vám někdy líto o těch věcech s nimi rozmluviti a očité spatření k tomu přičiniti.“ [3])

Zůstali jsme při tom listě poněkud déle, poněvadž se v něm zajisté uvádí dobrý kousek Bacháčkových astronomických přednášek. Také by mohlo toto psaní aspoň poněkud nalomiti ono tvrzení, jináč pravdivé, že staří učili všemu z knih a nic očitě nepozorovali; navádí-li Bacháček mistra kutnohorského, aby vedl

---

[1]) Arch. univ. A. 13. b. 327. Datum bude asi v září 1611.

[2]) Mistru Petrovi Fradeliovi, praeceptoru na Litni u pána z Mitrovic. Arch. univ. A. 13. b. 266.

[3]) Arch. univ. A. 13. b. 216. Na str. 217. zas píše o té konjunkci: „Znamení Lva spatřuje se v prostřed nebe okolo devíti, 10, 11, 12 hodin, po těch hodinách počíná se ubírati k západu slunce, a na to místo nastoupí zase světlá hvězda, která sluje Arctophylax anebo Custos Ursarum.“

měšťany horské na očité spatření nebes, lze s jistotou domnívati se, že své žáky sám vedl také

Ad dominum Caplerum 19. ledna (1612) Bacháček psal stran téhož hvězd spojení listem latinským, jehož jádrem jest prosba: „Domnívám se, že včera ve Tvých Ephemeridách viděl jsem, že aspekt obou těch hvězd jest poopraven a na straně že o tom poznámka; jestliže snad tedy Jupiter ve svém pohybu jest napraven, jest-li poznamenáno a určeno, kterou hodinu a minutu konjunkce Jovišova a Leonis se přihodí, prosím Tě, abys mi to také určil." Pisatel přidává ještě svoje přesvědčení, že ta konjunkcí by měla býti ještě pilně pozorována, poněvadž na léta nebude podobného spojení těles nebeských viděti. Končí list slibem, cokoli Kepler mu z libosti učiní, že bude se za to jemu i jeho rodině odsluhovati. „Bylo by mi velmi milo," tak poslední slova znějí, „kdybys byl přítomen sám, abychom mohli o těch věcech spolu hovořiti, však nelze mi vycházeti pro nemoc nohou a žaludku." [1])

To byl snad poslední dopis rektora Bacháčka Keplerovi. Za nedlouho rozloučili se na vždy. Bacháček zemřel v únoru 1612, a Kepler 7. dubna téhož roku loučí se s Prahou [2]), odcházel po smrti císařově do Němec, aby tam hynul a zahynul v bídě a v starostech.

Po smrti Bacháčkově až do konce své samostatnosti Pražské učení nemělo víc v astronomii takového horlivého professora. Posléze ujal se toho předmětu doktor v právích Daniel Basilius z Deutschenperka, přerychlý potom odpadlec od víry otců svých. Pro názory onoho času i pro auktora významný jest spisek, jejž roku 1618 vydal Basilius, „doktor v právích a v učení Pražském hvězdářského umění professor", s nadpisem: „Soud hvězdářský přirozený o strašlivé s ocasem kométě". Auktor ukazuje, že kométa jest „dejm a pára z země sanejtrné, mastné a suché, paprslkováním a mocí jak slunce tak i jiných planétův vzhůru do povětří shromážděná". A dokazuje to. Rok 1616 byl horký, okršlek země byl jako upečen, řeky vysušeny, což i Vltava naše, k smradlavosti jsouc přivedena, očitě to vysvědčila, jakož potomně l. 1617 i břeh při Menším městě Pražském mocí paprsků slunečných rozpálený na podzim se zapálil a tak kométě nemálo materie smrduté přidal". Jináč jest mu kométa hvězda hněv boží ukazující; škodlivost její závisla na hnutí planet neboli na tom, v kterém okršku souhvězdí jest; na příklad kométa na znamení panny znamená králům a knížatům veliké neštěstí; kométa na střelci značí záhubu lidem učeným. „Tato kométa založila se na vahách, což ukazuje, že bude vítr, roztržitost, nepokoj — ale Čechové zvítězí." [3]) K tomu jen to

---

[1]) Arch. univ. A. 13. b. 215.

[2]) Arch. univ. Sign. 13. b. Listina.

[3]) Exempl. v museum zemsk.

dokládáme, že již Tadeáš Hájek z Hájku psal proti víře, že komety působí v pozemské věci.

Celkem lze držeti, že na škole Karlově o vědu astronomickou pečovali lépe než jinde. Z naší školy vycházeli mathematikové-astronomové, kteří i v cizině byli váženi: na příklad náš rodák královéhradecký Cyprian Leovitius a Leovitia (Lvovský z Lvovic) professoroval do r. 1573 v Dilinkách bavorských a býval na slovo brán u věcech astronomických.[1]) A na druhou stranu, když přišel některý cizinec na školu naši, neznaje se dobře v těch věcech, nepochodil tu. Na příklad za rektorátu Vavřince z Rokycan (1478, 1479) nějaký Petrus, rodem Polák, přišed sem tlačil se do university jakožto bakalář pařížský. I ukázali mu zdejší mistrové tabule astronomské, a když v nich neuměl nic pořídíti, nejen že ho do universí nepřijali, ale poslali ho do vězení na rathouz.[2])

Slovo o universitním kalendáři neboli almanachu, minucí.

Bude asi pravda, že podnět k vykládání výročních kalendářů nedala církev; tať měla svůj stálý kalendář, jejž nacházíš v starých knihách přemnohých vždy hned na prvém místě; při tom kalendáři pro pamět svátků na pomoc byly verše cisiojanu.[3]) Také zdá se, že astronomové nedali podnětu k vydávání kalendářů. Učinili to as lékaři. Šlo lidem již v starodávné době o to, v který čas dobře jest pouštěti krev (minutio sanguinis) a v který čas to škodno. A na poznamenání té minuce krevní bylo potřebí učiniti si výroční seznam dní neboli kalendáře. Odtud vzešlo mu jméno minuce.[4]) K lékařské kalendářní minuci asi brzo přiskočili astronomové se svými počty i s astrologií, uvádějíce v pranostikách rozličná proroctví. Nejstarší minuce, jež podobají se našim kalendářům nástěnným, dosavad nalezeny dvě z XV. století.[5]) Pozdější minuce s pranostikami byly v knížkách.

A takové minucí nebo almanachy vydávati osobila sobě v Praze universita již v XV. věku, jakož o tom svrchu řečeno. V kalendářích universitních professor astronomie musil všelikeraké pranostiky rok co rok sobě vymýšleti. Pletl-li se kdo jiný mistrům do vydávání kalendářů a jejich proroctví, hněvy byly i soudy. Hněv nemalý mistr Zahrádka (Hortensius) měl roku 1534 s bakalářem Šimonem Načeradským, jenž byl vydal professorům na vzdory almanach nebo minucí. Při tom sporu mistr Martin Kuthen (ze

---

[1]) Monum. univ. Pr. I. 2. 412.

[2]) Monum. univ. III. 78.

[3]) Cisiojanus slulo 24 verše; vždy dva připadaly na měsíc; složeny bývaly ze začátečních slabik jednotlivých větších svátků v roce i ze slabik prázdných; na každý den připadala slabika. Byly to verše celkem bez smyslu, jen prostředek pro pamět. Na příklad verš na červen začíná se v jednom z českých Cisiojanů: Bis-kup-Er-sim-Bo-ni-fác-šla-v ja-ho-dy atd. Obšírně viz Emlerovu Rukověť Chronol. Tu i literatura hojná.

[4]) Jos. Truhlář ve Věstníku Akad. VII. 3. 211.

[5]) Od téhož Jos. Truhláře. Viz tamtéž.

Šprimsberka) popichoval bakaláře a skládal na professory verše potupné. Ze sporů o kalendář však nejprudší a nejdelší byl roku 1544 s mistrem Mikulášem Šudem, tehda měšťanem.

Šud byl do r. 1524 professorem v universitě; tu vydával od roku 1520 kalendáře; když ženitbou nechal školy, kalendářů nenechal. O jeho umění hvězdářském šlo široké slovo: předpověděltě z komety r. 1525 neštěstí králi Ludvíkovi, jež rok potom se naplnilo. Asi proto také Ferdinand I. dal Šudovi privilej na vydávání almanachů s pranostikami; Šudovi byl v tom příspěvek na živobytí, jež bylo jináč neveselé, ovšem samého mistra vinou. [1])

Hádka Šudova s universí podnět vzala z almanachu universitního na rok 1544 psaného. Professor Jan Zahrádka do kalendáře toho ze žárlivosti vstavil něco na lehkost Šudovu, Šud zase v svém kalendáři na příští r. 1545 odměnil se „utrhačům", čímž ovšem mínil professory. Z toho soud a smiřování konšelské. Mistři žalovali, že Šud vydal minucí proti pořádku učení Pražského bez jich dopuštění a v předmluvě že vydal učení Pražské v znamenité zošklivení.

Šud se bránil. Prý stran kalendářů hledal u nich pokojnou cestu, ale oni, čemu se učil, aby toho užil, mu bránili; dělal tedy minucí dle majestátu královského, což dobře mohl činiti; v předmluvě jim lehkosti neučinil, prý nikoho zejména nejmenuje, kdežto v loňském kalendáři Zahrádka jeho (Šuda) jmenoval.

Stran kalendářů konšelé uznali za právo, „poněvadž všelijaké svobodné umění a při lidech učených držeti se má, a umění hvězdářské též se pojímá v učení svobodné", nechť tedy Šud si kalendáře vydává, ale „s vědomím, přehlédnutím a povolením rektora a rady jeho". Při času sv. Havla aby přinesl psaný exemplář rektorovi a ve dvou nedělích rektor vrátí schválený nebo napravený. [2])

Stran urážky konšelé osvobodili Šuda, neboť slovo o utrhačích může se vztahovati na všecky učené lidi, ne na professory; i protož mají v budoucích časech strany k sobě dobrou a přátelskou vůli bez rozdílu a vší strannosti držeti. Do předmluvy kalendáře na rok 1545 konšelé dovolili mistru Janovi Zahrádkovi stran Šudovy urážky položiti toto vysvětlení: „Ač snad někdo

---

[1]) K známým příspěvkům životopisným, jež to dokazují, přidáváme jiný, nový. Roku 1546 totiž konšelé pražští vynutili na Šudovi povinnou pilnost jen vazbou; Šud nepuštěn dřív ze šatlavy, až slíbil, že vykoná svoji povinnost; dal se byl v ingrossování potřeb pánů soudcův a svévolně toho nechal. Arch. pražsk. č. 1280. 25. Marta vdova a sirotci po Šudovi († 1557) z císařské milosti dostávají 5 kop česk. čtvrtletně. Zpráva z r. 1560. Arch. pražsk. č. 1281. 60.

[2]) Arch. pražsk. č. 100. fol. 72. Jednáno v radě fer. 6. ante Thom. apost. 1544 za purkmistra Duchkoslava ze Semechova. Monum. univ. Prag. I. Liber. decanor. II. 335. Monum. III. 122.

z předmluvy Mik. Šuda chtěl by jeho sepsání, proti protivníkům a nepřátelům učiněné, na Pražské učení ztahovati, poněvadž on, jsa o to před p. purkmistra a radu Star. m. obeslán, světle jest oznámil, že tím spisem předmluvy své nemíní na mistry učení Pražského, také toho při tom zůstavujeme."

Po roce 1547 nejeden tiskař nabyl královského privilegia tisknouti pranostiky a minucí pro žárlivost mistrův. [1]) Tiskli původní práce, překládali z cizích kalendářův i patiskovali. Universí vždy obhajovala svého kalendářského monopolu, však s výsledkem malým; r. 1599 rektor dokonce nucen byl prositi Voka z Rožmberka, aby při sněmě zastal se tou příčinou university. [2]) Při universitních kalendářích zajímavo, kterak zachoval se roku 1584 redaktor mistr Václav Zelotin stran nápravy kalendářní papežem Řehořem, kterouž nápravu, jak povědomo, němečtí protestanté zamítali a pro niž se i na Keplera, jenž byl její rozumnost uznal, hněvali. Zelotin totiž, poněvadž nesměl déle rozkazům vládním, jež od r. 1582 naléhaly tuze, odporovati, vydal obojí kalendář, starý i dle nové opravy, skromnost redakční v listě svém do Hory takto osvědčuje: „Posílám kalendář zvyklý i také nově skorigovaný, žádného soudu sobě o jednom, o druhém neosobujíce, ale vtipnějším to poroučejíce." [3]) V zprávách bratrských vypravuje se, že přes to kalendář Zelotinův i kalendáře Jana Straněnského a jiné protestantské tehda roku 1584 byly pobrány, že bez vědomí arcibiskupova a přehlídnutí jesuitů byly v nich tištěny některé svátky katolíkům protivné. [4])

V posledních létech samostatnosti professorové již nějak nestáli o universitní kalendář, dostalať se r. 1618 redakce jeho dokonce mimo sbor professorský. Přišeltě v březnu mistr Jan Horký s žádostí, aby se mu dostalo pokoje „v kolleji studiosů", že napíše kalendář, a mistři svolili se. [5]) Byl to týž Horký, jenž z mladické nadutosti a snad cizím návodem snažil se vědecky ublížiti i Galileimu. Ale ten mu radou Keplerovou moudře ani neodpověděl. [6])

Horký tedy dělal v universitě kalendář, ale kromě toho i rozbroje. V červnu probošt žaluje, že dostal od Horkého šňupky. Horký vypověděn z kolleje, poručeno mu, aby „se opatřil jiným ložumentem". [7]) Mistři měli s ním soužení ještě dlouho. Po-

---

[1]) R. 1558 dává se to právo malostranskému Němci Firmiánovi Bendygarovi. Arch. místodržitel. Missiv. č. 50. 194.

[2]) Arch. zem. Oeconom. 14. 49.

[3]) Datum v kolleji Veliké. Arch. zemský. Opis z Hory. 1583. V témž smysle jest zápis v Monum. univ. III. 195.

[4]) Cvrček v Česk. Lidu VII. 281.

[5]) Arch. univ. A. 14. a. 245.

[6]) Nováček. Časop. Česk. Mus. 1889. 292. 395.

[7]) Arch. univ. A. 14. a. 250.

slední zápis v knize před bitvou bělohorskou týká se ještě tohoto redaktora. Nadal mistrům a jich poctivým manželkám. [1])

V červenci r. 1621 po hrozných popravách na staroměstském náměstí stalo se universitě i toto bezděčné pokoření: přišel jakýs Georgius Hannokius, „který se pravil býti zběhlý v umění mathematickém, žádal, aby mohl mezi počet studiosů přijat býti a povolení jmíti, aby mohl kalendáře dáti tisknouti a deponován býti, ale v umění literním že není na konec zběhlý“. —

Odpověď umírající university člověku nevzdělanému, jenž se jí nabízel k službám, byla plna resignací: prý za studiosa nemůže býti přijat, any jsou knihy spečetěny, a kalendáře tisknouti může, byť nebyl studiosus akademie, když toliko od jeho milosti knížete Lichtenštejna bude míti povolení. [2]) Toť konec astronomie i pranostik na Pražské universí.

Vedle astronomie byla částkou mathematiky arithmetika a geometrie. Ty byly vlastně mathematika čirá. Těm vědám od starodávna sloužilo v universitách šest knih Eukleidových, v nichž ten onen professor studentům čítal. Euklid psal svoje Elementa r. 300 před Kristem; obsahují v sobě i rovnice, řady, učení o shodnosti geometrické, Pythagorovu větu, učení o kruhu, o polygonech atd. Logistická část mathematiky, počtářství. mělo od starodávna své návody v knihách, jimž bylo jméno Algorithmos, Algorismus (arabsk. a řeck. al arithmos). Náš mistr Křišťan z Prachatic napsal takový Algorismus asi r. 1400. Obsahuje pojednání o numeraci, addici, subtrakci, mediaci (půlení), duplaci (zdvojování), divisi, progressi (řady), hledání kořene; nejprv v číslech celých, pak ve zlomcích.[3]) Nad Křišťanův Algorismus častěji se připomíná u nás knížka téhož názvu od Jana de Sacro Bosco.

Trigonometrie, kteráž nejvíc na pomoc byla astronomii, obsažena byla v rozmanitých traktátech „de sphaera“.

Nebylo by správno, představovati sobě počtářství v cizích universitách, jako by bylo na míře vysoké a obšírné. Spíš opak. [4]) Nebylo-li náhodou professora nebo měl-li dosavadní docent chuť a vůli k jiné přednášce nežli mathematické, bylo na čas po mathematech veta. Za doklad uvádí se ustanovení Basilejské university o zkouškách mistrských; arithmetika zkoušeti se totiž měla jenom, „si legatur“. Nebylo-li jí ten semestr čteno, nezkoušeli z ní. [5]) Uvažuje o pláně, dle něhož učeno v XV. století mathematice v Bologni a zajisté podobně i jinde v italských universích, Günther,

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 40.

[2]) Arch. univ. A. 14. b. 82.

[3]) Algorismus prosaicus Křišťanův vydal Studnička r. 1893. Rukopis není celý; přestává u zlomků.

[4]) Paulsen. Gesch. d. gel. Unterr. I. 375. Überhaupt je schlichter und geringer man sich die Sache vorstellt, desto näher wird man der Wirklichkeit bleiben.

[5]) Vischer. Gesch. d. Univ. Basel 154 citát v Monum. Germ. paedag. III.

jenž psal o dějinách mathematiky, praví s přesvědčením málo lichotivým, že v Němcích podávali studentům vědečtí nádenníci jen drobty.[1])

U nás i v tom druhdy bývalo o něco lépe; lze souditi to již ze samého ustanovení, aby kandidát zkoušky mistrské znal šest knih Eukleidových a nad to ještě theorii planet, kusy, jež dostaly se do jiných universit teprv v XVI. věku, kdežto naši je měli už v stol. XIV.[2])

U nás vždy někdo byl, jenž se při astronomii staral též o počty. Některý rok měla arithmetika i samostatnou přednášku, ale kolik učitel podával, nesnadno říci při nedostatku zpráv. Když r. 1556 mistr Tadeáš Hájek z Hájku oznamoval, že bude přednášeti geometrii, Euclidis Elementa geometrica,[3]) ohláška, svrchu již dotčená, zněla jen obecně. Kdož ví, kam se za semestr v Elementech dostal se svými posluchači. Roku následujícího (1557), než začal v Eukleidovi čísti, učinil v universitě řeč „de laudibus geometriae", kterou pak tištěnou věnoval Maxmilianovi králi.[4])

V řeči té chválí Čechy, jich udatnost, umění; přejde k mathematikům; vzpomíná Šindela, kterak slavný Vlach Blanchinus v dedikaci Fridrichu císaři podává se vědeckému soudu pražského Jana Šindela; mezi mathematiky uvádí i našeho Jelenia v Basilejské universí; pak vykládá jméno mathematiky a dí, že drží v sobě čtyři vědy: arithmetiku, geometrii, astrologii a musiku. Starým nebyla prý geometria nijaké jen měření země; byla v tom i astronomie, optika a jiné vědy. Vzpomíná řeky Nilu, jenž ročně stíral Aegypťanům meze polní; tím stalo se, že musívali vždy znova vyměřovati; to byl začátek geometrie, která měří jen zemi. Potom chválí megarského Eukleida a jeho spisy. Kdo jeho vysoké vědy nectí, toho přirovnal řečník k jednomu z těch, kteří u čarodějky Kirke proměnili se u vepře. Ku konci mluví o počítání velikosti dle stínu těles, o proporcích; chválí musiku, zahovoří ještě o harmonii a končí modlitbou.

Z té slavnostní řeči, kterou zahájeny přednášky, také nevysvítá, co všecko professor míní s studenty probírati, ale při takovém úvodě lze přec domnívati se, že potom podal z geometrie něco vážného a nemalého.

Slibuje-li r. 1577 mistr Jan Mšenský, že bude vykládati methodu praktické arithmetiky dle Frisia,[5]) to patrně chtěl také zajíti dále do jádra.

---

[1]) Monum. Germ. paedag. III. 221.

[2]) Studnička o mathem. učení na univ. Pražsk. 4. 5. 1888. V Krakovské univ. měli kandidáti znáti jen 3 knihy Euklidovy. Muczkowski. Statuta CXLIV.

[3]) Collectan. Bydžovského, rukop. v bibl. Lobkovic. 89.

[4]) Programmata Jičínského 12.

[5]) Gemma Frisius (1508—1555), mathematik a lékař nizozemský, vynálezce astronomického prstenu, původce methody, kterak stanoviti geografickou délku, kosmograf, kartograf. Metelka. Sborník spol. zeměvěd. I. 96.

Stran studentů nelze tehdejší mathematické umění tuze vysoko páčiti. V Němcích mohl přijíti z latinské školy student na školu vysokou, jenž neznal z čisté mathematiky ničeho, neboť až do XVI. věku nebyly na školách arithmetika ani geometrie obligátní, učilo se jim jen výjimkou, byl-li tu totiž učitel, jenž ji jakožto zvláštnost obliboval.[1]) Teprve po roce 1500 dostávají se ty předměty do školních plánů v Němcích, a to za dlouhá léta ne všude; všímají si mathematiky jen na jihu a západě; v severních Němcích nedbají dál.

Ve Francii asi nebylo lépe. Žák školy latinské nevznesl se nad elementární formy početní až teprv ve filosofii; tu teprv učeno základům mathematiky.[2])

Lze vzíti bezpochyby i u nás celkem za pravidlo, když věc byla na dobré míře, že žáci do university přinášeli si známost obyčejného mechanického počítání ciframi;[3]) povědomy jim byly dle knih XVI. věku obyčejné sex species, svrchu v Algorismu vytčené, a pak vrchol všeho, regula de tri. Znal-li který počty zlomkové (čísla zlámaná), nad to něco z geometrie nebo algebry, bylo to již znamenitější chlapík. Vždyť mohl i v XVI. století vždy ještě zapsán byti mezi studiosy mladík, jenž víc neznal než mensam Pythagoricam (násobilku).

Na míře neutěšené postaven byl v universích dějepis a zeměpis, kteréžto předměty dlouho se nezmohly k samostatnějšímu životu.

Dějepis středověký byl závislý na idei vykoupení lidského. Dějepis světa byly vlastně dějiny vykoupení; k němu podstatně nesly se všecky všudy i nejvzdálenější historie. Homer znal se s Abrahamem, Mojzíš naučil Platona, Seneka učil se od sv. Pavla. Od Abela pochází království boží na zemi, od Kaina stát světský, jehož první útvar byla říše assyrská, poslední Řím pohanský. Symbolem obce božské jest církev, říše to Kristova.[4]) K těm myšlenkám nesly se všecky kroniky se svou pravdou i legendou. Tím středověkým rázem historie světové humanismus nezatřásl tuze.

Ostatně dějepis býval spíš v knihách nežli na kathedře učitelské. Živořil i za vlády humanismu v zlomcích příležitostných při výkladech klassického čtení; výklad ten, ať byl sebe formálnější, začasté nutkal k rozmanitým realiím, vedl k dějepisným poznámkám a pojednáním. Byl-li čtený klassik sám sebou historik,

---

[1]) Monum. German. paedag. III. 132. 135.
[2]) Drtina. Česk. Časop. hist. III. 89.
[3]) Počítali v XVI. věku všude již číslicemi arabskými, nyní obecnými. Nejstarší číslo arabské v střední Evropě nalezeno z r. 1007. Monum. Germ. paedag. III. 175. Ale toť ojedinělo. Větší rozšíření stalo se v Italii skrze kupce začátk. XIII. věku. V našich knihách městských panuje dlouho číslice římská. Na př. v knihách bělských první arabská cifra vyskytuje se teprv r. 1483; v jiných knihách však již 1427; do r. 1504—1510 se střídají.
[4]) Drtina. Obšírněji v spisku: Myšlénková povaha středověku. 48—52.

to nebylo pak historii žádného vyhnutí. Humanisté radili k pěstování historie na školách, ovšem především jen historie starého věku, jak ji psal Caesar, Cato, Sallustius i řečnický Livius.[1]) V Němcích zvlášť Melanchton radil, aby již na školách latinských učilo se dějepisu, ale mnohá léta minula, než se do školních plánů ten předmět dostal.

Účel dějepisného učení humanistické doby nemohl ani býti jiný nežli ten, aby historie svými fakty posluhovala eloquenci a rhetorice. Při Liviovi se humanistům z míry líbilo, kterak i nepatrné příhody umí odívati v krásnou formu slovesnou; právě ta stkvělá forma činí i malichernou událost vzácným činem.[2]) Protož sobě jich spisovatelé historičtí také tak vedli; nešlo o pravdu, o pragmatismus, o zjištění, příčinnost a souvislost jednotlivých událostí, šlo i při souvislém díle o vděčnou formu, která nám se vidí začasté býti nabubřelou jalovými frasemi.

Mimo tu souvislou formu oblibovány všude i u nás také historické annaly. Takový byl i Veleslavínův historický kalendář, z něhož na universitě čítáno.

Na škole naší největší zásluhu o historii obecnou i domácí má mistr Kampanus (od r. 1603). O rozšířené lásce k vědě historické právě v době Kampanově svědčí úmysl komorního rady Funka z Olivetu; tenť mistrům r. 1609 vzkázal, že chce učiniti odkaz 1000 kop na historika v universitě Pražské.[3])

Zeměpis jakožto samostatná věda o vlastním logickém systemu v oněch dobách nebyl ještě povědom.

Odporučuje již od počátku XV. věku Ptolemaea a Strabona, humanismus způsobil u věcech zeměpisných novou dobu, novou činnost; praktické objevy zámořské popoháněly zeměpisnou theorii, a knihotisk, zvlášť v XVI. věku, široce posluhoval k rozšíření vědomostí starých, klassických i nových stále se naskytujících. Vydávána díla zeměpisná s mapami čím dál tím úpravnějšími a správnějšími, jak se totiž zdokonalovalo a rostlo očité poznání objevovatelů, ovšem pokud pohádkovým líčením nezalhávali.[4]) Čím víc šířily se známosti nových zemí, tím spíš a ochotněji zraky a věda obracela se ke krajinám bližším, domácím.[5])

Stran školy humanisté naváděli k zeměpisným realiím, odporučovali je, ovšem nejprv a vlastně jen k lepšímu porozumění klassikův a k jich interpretaci. Ale odporučován Ptolemaeus a Strabo také k samostatnému studiu. Vedle této modernější snahy

---

[1]) Bullingerii ratio studiorum. 1527. 1594. Mus. 31. L. 77. str. 16.
[2]) Voigt. Das erste Jahrhund. d. Humanism. 498.
[3]) Arch. zem. Oeconom. 15. 415.
[4]) Metelka. Sborník spol. zeměvěd. I. 95.
[5]) Budiž mimochodem tknuto, kterak děkan Marek Bydžovský r. 1580 v úřední knize vypsal tok Labe a Vltavy; obmezuje se na pouhá jména poboček a těch měst, při nichž poboční řeky se ústí. Monum. univ. Prag. I. 2. 436.

nevymizel středověký názor geografický, jenž jeví se i přes XVI. století v slovech paedagoga nejednoho. Pravíť na př. Chytraeus, [1]) že geografie jest nutné světlo církvi boží, vší historii církevních otců a proroků i apoštolů, neboť popisuje krajiny, v kterých žil Bůh a v nichž děly se veliké věci jak církevní tak státní. Středověká geografie byla k biblickému studiu.

Zeměpis středověký, klassický i novější, v XVI. věku dostal se do universit v způsob samostatnější pod jménem kosmografie a vykládán byl na knihách, jimž totéž jméno. Knihy, titul kosmografie nesoucí, byly veliké encyklopaedie, obsahující zprávy o zemích a národech, ale podle nich i přerozmanité zprávy skutečné i fantastické z nejrůznějších odborů jiných než zeměpisných. Byl v nich veliký kus Aristotelovy fysiky, která jedná „o kreaturách, o aetheru, o hvězdách, zvěři, rostlinách, kamenech, člověku a jeho nemocech a hojení". Všecko, všecičko vešlo se do takové kosmografie. Kosmografové brali pohádky šmahem a jen zvolna se jich zbavovali. Vychvaluje se humanistický pokus povědomého Eneáše Sylvia o takovou encyklopaedii; vychvaluje se, kterak skoro po vědecku správně pojímal pohoří tří světa dílů v souvislosti, kterak z té kardinálovy práce i Kolumbus podněty sbíral; [2]) ale nechť v té i v jiné kosmografii dost bylo tu a tam zdravých zrn a věcných zpráv, přece v každé z nich také zase veliká spousta byla fantasií, jež vlastně již ze starého věku opisovaly se z knihy do knihy. Co nabásnil Ktesias o Indech, Herodot o lidech s psími hlavami i bez hlav, Plinius o lidech s jednou nohou a jiní staří, to drželo se houževnatě v spisech až do století XVI. a XVII.

O zemích sobě bližších auktor kosmografie lecco věděl správného, také antických zemí topografie a jiné okolnosti bývaly z klassických spisovatelů s jakousi správností podávány, ale když šlo o krajiny a země vzdálenější, kosmograf nedovedl do díla nepřijmouti starých a nových lží. On věděl a ukázal, kde žijí Amazonky a jak vypadají, v Indii nebo v Africe znal lidi, kteří mají jedinou nohu, ale tak širokou, že se jí proti vedru přikrývají jako pláštěm, on věděl a uvedl. kde žije basilišk, kde hadi s křídly, kde pták noh, kde draci. Z říše rostlin znal stromy s listy tak velikými, jako štíty Amazonek, a jiné podobné divné věci znal. Veliké, světové objevy zámořské dotýkaly se kosmografa zajisté; ale při všem pokroku vždy ještě našel neznámý koutek světa pro starodávné výtvory fantastické ze všech říší přírodních.

Viděti to na první německé úplné kosmografii basilejského professora Šebestiana Münstera (1489—1552), která i po objevení Ameriky a objetí Afriky obsahuje v sobě vymyšlené země, tvory, knížata a události. Právě tato „Kozmografie" neboli Kronika světa

---

[1]) David Chytraei. De ratione discendi. 1595. str. 135. Sign. mus. 1. K. 46.
[2]) Voigt. Das erste Jahrh. d. Humanism. 514.

byla vyložena r. 1554 od Zikmunda a Jana z Puchova[1]) na česko a tak dostati se mohla i na Pražskou vysokou školu. Začíná se o ráji, o Satahelovi jinak Satanáši, jedná mimo jiné věci o živlech, ohni, kovech, o cirkulích a kolách světa (poledníky a rovnoběžky); po tomto úvodě zevrubný zeměpis Asie vypsán. Začíná se od Asie „menší“, tu a tam obrázek osvětluje vypravování, v němž zkušenosti pletou se s fantasiemi. Na Samu na příklad slepice mléko dávají; u Arabů jest foenix pták okolo hrdla blesku zlatého; jinde jest jednorožec, ale živý lapen býti nemůže; v Indii jest drak atd. Auktor zná Magellanusa a jeho cestu, ale na Molukkách ví o lidech s ušima tak dlouhýma, že si jedním mohou pokrýti hlavu. Vypisuje cestu Kolumbovu, Kortezovu a jiných a podává „Vypravování divné o nových ostrovích“. Nejvíc bájí sneseno do Afriky, k jejímuž vypsání přidán i obrázek baziliška s korunkou a obraz spotvořilých lidí. Vážnější a místy velmi zevrubné i poučné jest vypsání jednotlivých zemí v Evropě. Všude předeslány dějiny země, při italských rodech jsou i genealogické tabulky při ruce; všímá si půdy, vod, měst, obyvatelstva a jeho mravů. O lidu německém dí, že jest robotný a nečistý, „všickni ustavičně jedí a konvice vysušují“. Všecka střední Evropa obšírným okruhem kolem České koruny jest vypsána místy s velikou zevrubností a znalostí; však o Českém království málo tu, o Moravě ještě méně. Stati o obou těch zemích našich jsou s část prací překladatelovou. Kniha začíná hned po Livonii městem Prahou, vypisuje město, naříká na špatné pivo, diví se (jako dávno před tím Celtes-Pickel) velikosti a mnohosti masných krámů; po Praze líčí hned Cheb. Země Moravská odbyta stránkou. Po ní píše o Denemarku. Konec největší této knihy české obsahuje dějiny od stvoření světa po Krista.

Kromě kosmografií psaly a tiskly se v zeměpisném oboru také rozmanité Lucidáře (Elucidáře), jež obsahovaly v sobě to, co prý v jiných knihách „zatmělého“.

Lucidáře byly knihy poučné a v leckterém kuse dobré, však houževnatě držely v sobě i staré bludy pořád.

Lucidář veliký, jejž tiskli u nás od roku 1498[2]) až do XVIII. věku[3]), drží v sobě jakoby všecku snůšku toho, co kosmografie a jich antičtí zpravodajové nabájili. Na poznanou stůj tu několik z něho zpráv. Svět tento jest okrouhlý, a my zplýváme v moři jako žloutek ve vejci. Podle ráje leží jedna země, ješto slove India; do ráje žádný nemůž vjíti, neb jsou u ráje hory, v nichžto leží saně a drakové. V Asii jsou lidé Agrokté a mají v sobě tak ve-

[1]) Než dali se Zikmund a Jan z Puchova (administrátor arcib. Pražsk.) do vydání Kroniky světa, vyprosili sobě r. 1553 královský majestát na vydání a prodej. Viz ho v Č. Č. Mus. 1884. 304. Jan nakládal, Zikmund Zika z Puchova překládal.

[2]) První tisk v Plzni.

[3]) Exempl. v museu z r. 1783.

likou horkost, když se sejdou, tehdy sami se zapálí. V té vlasti, kde roste pepř, jsou lidé dva lokte zdélí; ta vlast jest plna hadů, a když pepř zralý jest, tehdy lidé les zapálí, a hadové pryč běží, a tak od toho jest černý pepř, ale od přirození má bílou barvu. V třetí Indii jsou lidé majíce paty napřed, mají psí hlavy, potom jsou lidé, jejichžto ženy mívají pojednou patnáctero dětí; potom jsou lidé, ježto mají jednu nohu, a ti běží spěšněji nežli pták může letěti; potom jsou lidé bez hlavy, těm lidem stojí oči v prsech, ale za nos a za ústa mají dvě díry v prsech a štětiny mají na hřbetě. V Indii jedno zvíře monoceros má hlavu člověčí a tělo jako kůň a roh na čele loket zdélí a jest tak světlý jako „karbuňkulus“. S Jordánem jedna hora jde až do povětří, a tu jest konec světa. Podle Rejna počíná se Hispania a jde až k vzteklému moři. V Sardinii roste jedno koření, kterého kdo by okusil, musí se smáti až do smrti.

Tím budiž dosti příkladů.

Zda-li professor, jenž přednášel z kosmografie, držel se jen věcí zkušených a bájí pomíjel, nesnadno říci. Jest to divno, že mnohé nesmysly i přes zjištěný opak stále se tiskly znova. Vždyť již v XIII. století Marco Polo ohledal a správně vylíčil ohromný kus Asie; toho jako by nebylo. I z našich lidí nejeden v XV. a zvláště v XVI. věku zjezdil veliký světa kus a poznav cizí země očitě, psal o nich způsobem, který svědčí o pozorování bystrém. Když náš Prefát byl r. 1563 vydal svou Cestu do Palestiny, nebylo zajisté potřebí v Čechách zas a zase tisknouti, že „s Jordánem jedna hora jde, a tu že jest konec světa“. Dnešní geograf pochytí ze starých kosmografií kloudného málo; jsou dobry jen kulturnímu historikovi, jenž v nich vidí, kterak lehko lidé věřili a kterakou dětinskou náklonnost mívali k věcem zázračným, nepřirozeným,

Že přírodopis, který nebyl samostatným předmětem přednášek, ale o nějž přece ten onen professor zavadil, celkem stál na téže nevědecké a spíš poetické míře jako geografie, toť již z kosmografií světle patrno.

A nemusilo tak býti. Přírodopis Aristotelův podával bystrým zkoumáním a pozorováním i systematikou popudů vědeckých dost. Čteš-li na příklad z Aristotelových knih „O přirození zvířat“ (r. 1538 zčeštěno),[1]) pouze o psychologii jejich, „o té straně rozumné, kterouž zvířata některá podobná jsou k rozumu lidskému“, o vtipu mořských a říčných ryb, o vtipu pavoukův a „sekaného pokolení“, zvláště včel, a jiných rozmanitých tvorů, aby si lstí a bojem „zabezpečily lepší živnost“, tož jakoby moderní myšlenky se ozývaly. Aristoteles podal rozvoj tvorstva všeho od nejnižších tvorů až po člověka, o němž dí, že jest „všech zvířat nejvíce známý“, ale studium toho tvorstva oddával se druhdy málo kdo.

---

[1]) Kniha v univ. knih. 17. F. 5.

Zvířat, rostlin a nerostů obyčejně všímali si jen potud, pokud mohl z nich míti užitek člověk nemocný a alchymie. Jednotníkům těch tří říší přírodních přičítány hojivé síly magické, a všímáno si jich účelem a rozumem nejspíš medickým. Theophrast, Plinius a jiní staří ovšem pořád měli při tom své slovo. Lékaři psávali o botanice, jim to náleželo.

Botaniky popularisovány v herbářích psaných i pak tištěných, a kdo na nich čítal, chtěl hojiti nebo hojen býti. Teprv počátkem XVI. věku začali v Němcích i u nás rostlin sobě všímati poněkud vědečtěji, začali přírodu zkoumati. Čest v tom náleží u nás Janu Černému, lékaři litomyšlskému, jenž r. 1517 vydal svůj povědomý herbář, první illustrovanou knihu toho rázu, kteráž na mnoze již má povahu poněkud vědeckou.[1]) Ke konci století (1592) náš Zalužanský, první z botanikův, zřetedlně vyřekl, že rostliny mají pohlaví. To samo již klade se za důkaz, jak vysoko stály tehdaž nauky přírodní v Čechách.[2]) Ovšem přes to vždy ještě na dlouhé časy nezmizela ona pověrečnost medická, kterou Paracelsus a jeho následovníci takřka v systém vpravili, totiž, že rostlina, svým některým útvarem mající poněkud podobu tohoto neb onoho lidského orgánu, témuž oudu při onemocnění musí pomáhati.

Medické „umění“, jemuž na universích věnována byla fakulta, v těch a podobných věcech od starodávna se toulávalo.[3]) Učitelé vykládali aforismy Hippokrata doktora, jenž umřel r. 377 př. Kr.; jeho stručné poznámky o therapii a prognose byly u vážnosti až do předešlého století, přes to, že z ústrojí vnitřních od Hippokrata sotva poněkud srdce bylo poznáno; o oběhu krve neměl dobrého pojmu.[4]) Mimo starého Hippokrata učitelé vykládali medické spisy mladšího doktora Galena pergamského († 201 po Kristu), jenž 82 spisy složil a nad předchůdce svého vyniká daleko. Znalci chválí při něm, že byl anatom, fysiolog, že dobře prostudoval zimnici, souchotiny; výborně psal o therapii zubů (při čemž zpráva, že falešné zuby sázeli sobě již staří Aegypťané); ukazoval, kterak léčiti choromyslné, psal o očích, posílal chorobné do klimatických míst (do Aegypta, do Sorenta), slovem psal o všem na svou dobu znamenitě.[5]) Tedy těch dvou drželi se medikové v středověku; přibrali k nim ještě Avicennu Araba a od knih těch tří nedostali se po mnohá století daleko v před. Arabským popudem a vzorem staly se v léčbě oblíbeny masti a theriaky neboli dryáky, ale podle nich vyvinula se spousta léků všelijakých ze všech říší přírodních;

---

[1]) Č. Č. Mus. 1872. Vlček. Děj. liter. 403.

[2]) Hubert a Krasiński. Udzial Czechów w rozwoju oswiaty v Polsce. 12. Od Zalužanského jest Methodi herbariae libri tres; v Praze tisk. Čas. Česk. Mus. 1848. I. 286. Živa IV. 252. Osvěta VI. 33.

[3]) Tato stať o medickém umění na fakultě jest jen přehledná; o českých medicích XVI. věku materiál shromážděný spracuje se v knize jiné.

[4]) Müller. Handbuch d. Alterthumswissensch. V. 105.

[5]) Týž 112. 113.

chudým lidem vždy spíš na pomoc zůstávaly jen rostliny a domácí prostředky. Chirurgie nedbáno od doktorů; povrhovali jí, zanechávajíce ji holičům.

Čeští medikové, dokud měli v Praze fakultu (ba i potom) nečinívali u věcech svrchu líčených žádné výjimky; ale na jejich rukopisech z XIV. a XV. století zachovaných chválí se, kterak bystře uměli nemoci rozeznávati a kterak je bedlivě vyličovali. [1])

Do medického učiva, jež takřka zmrtvělo, jisté osvěžení ze samé přírody přinesl Ondřej Vesalius († 1564), dvorní lékař španělských králů, jenž vedl svými knihami k anatomii, a tudy k pravému poznání lidského těla. Také v praktické medicině naváděl k opravám a ujímal se chirurgie. Jeho vlivy stalo se, že německé university ob čas odhodlávaly se k pitvání těla lidského a zvířecího, ač přednášky v medicině přes to zůstávaly pořáde jen theoretické a bez klinik; ba i v anatomii musil studentům postačiti obrázek z Vesalia nebo na nejvýš že předložen skutečný praeparát, ale sekcí sama bývala spíš pro vzácné publikum nežli pro studenty, aby očitě shlédli souvislost těla a jeho stroj. Také nebyly ty „veřejné anatomie“ tak husty; sekcí ve Vittenberce r. 1526 líčí se jako neobyčejná vzácnost na léta; [2]) v Basileji se usnesli r. 1536, aby ročně jednou nebo aspoň ve dvou letech jednou konána byla anatomie.[3])

Cvičení na psech, zdá se, že bylo hustěji konáno a bylo také víc soukromě školské, jakož víme z denníku Borboniova o universí Heidelberské.

Lékařské školy vlašské (Salerno, Padova, Bologna) a francouské (Paříž, Orleans, Montepellier) byly ode dávna lepší, praktičtější nežli německé. Sami Němci pochvalovali jich lepší zřízenost. [4]) Což nadšen byl náš Harant „velikou slavnou“ zahradou, kterouž medická fakultas měla v Padově; byly v ní byliny z celého světa, aby studenti umění lékařského a apatykářského v ní jako na divadle se učili; dva professorové dvakrát týdně sem se studenty chodívali. [5])

Proto také studenti medičtí putovali ze severních krajin raději přes Alpy do škol, čímž se stalo, že německé university málo mívaly žáků; Lipská na příklad sotva kdy víc mívala mediků nad šest. [6]) Dlením doby klesly i školy románské. Ještě před sto lety žalováno do medické fakulty pařížské, že zanedbává praksi, že lpí

---

[1]) Schrutz. Česká Revue. I. 806.
[2]) Raumer. Gesch. d. Paedag. I. 321. Tu praví, že papež Sixt IV. dal škole v Tubinkách právo sekcí již r. 1482.
[3]) Dvořák. Dva denníky Borbonia. 45.
[4]) De optim. stud. ration. Dickii. 63.
[5]) Harant. Cesta do sv. zem. I. 42.
[6]) Janssen-Pastor. Kulturzust. d. deutsch. Volk. III. 385.

na starých theoriích Hippokratových, že po celý rok sotva dvě mrtvoly secíruje.[1])

Na universitě Karlově medická fakulta velikou vojnou náboženskou ztracena. Po r. 1460 neděje se zmínka o ní, ač už vlastně jakožto samosprávná korporace dávno dřív zahynula. Ale v XV. i v XVI. věku některé medické nauky dostávaly se přece ob čas na kathedru; připojovaly se totiž k reálním vědám Aristotelovy fysiky. Nejedna these disputační v pramenech zapsaná svědčí, že leckterý professor ve filosofické přednášce promlouval o medicině.[2]) Ovšem bylo to jen příležitostně, neboť u nás za nebytí fakulty medické musil doktor v medicině, dostal-li se do kolleje Karlovy za professora, přednášeti o svobodných uměních.[3])

Některý druhdy vytasil se i se samostatnou medickou přednáškou, a konečně reformací Pražské university po vydání majestátu stáleji a veřejně se vykládalo o medickém umění. Pražským studentům přednášeno obyčejně z Vesalia. Dr. Huber čítal Leonarda Fuchsia, doktora v Tubinkách, Institutiones ad Hippocratis et Galeni aliorumque veterum scripta recte intelligenda.[4])

Proti tomu v posledních dobách samostatnosti, kdy to bylo dobře možno, doktor Jan Jesenský, jenž byl medik na slovo braný a o medicině i literně pracoval,[5]) v universitě naší o lékařství nepřednášel. Ale byl první, jenž tu provedl veřejnou anatomii. Dne 5. června 1600 požádal totiž Jesenský, jejž paměti zovou „professor Vittenbergicus", aby mu mistři dovolili v kolleji Rečkově řezati lidské tělo, a když rádi dovolili, rozřezával oběšence, od Staroměstských darovaného, po pět dní (od 8.—12. června); poslední den řezán ještě materník ovčí, ut cognosceretur locus matricis, ubi foetus generatur et detinetur.[6])

Bylo to divadlo, nikoli pro studenty, alebrž pro hosty, na nichž anatomovi i universitě záleželo. Proto také jeden z mistrů v paměti zapsal radostně o tom, že Jessenius „učený a vznešený člověk, kterýž nyní mezi námi zůstává", tu anatomii podnikl a r. 1601 všecku historiam o tom dal vytisknouti.[7])

K první anatomii, zdá se, že naběhlo drahně lidí i nepozvaných, a že také s katem, jemuž vlastně tělo popraveného náleželo, mistři měli potíž. Seznáváme to z porady o druhé anatomii, kterou

---

[1]) Drtina. Č. Časop. histor. III. 92.

[2]) Na mnohých listech knihy Collectan. Bydžovského v bibl. Lobkovic. v Praze.

[3]) Příklad, že i v jiných universitách dr. mediciny přednášel ethiku, Borbonius přivádí v svém denníku (vyd. Dvořák 48)

[4]) Voigt. Acta litteraria Boem. et Morav. II. 209. Programmata Jičínského 1612.

[5]) Na př. psal o moru latině r. 1606. Musejní signat. 51. F. 9.

[6]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 71. O poradě, že anatomie bude v kolleji Rečkově nejpohodlnější, viz v Oeconom. č. 14. 73.

[7]) Arch. univ. A. 47. 398.

Jesenský strojil roku 1604 s pomocí Huberovou a Zalužanského, obou doktorů. V poradě činí se povědomost, že nejvyšší vrchnost dovolila, aby nějaká zločinná žena nebyla katem potupně trestána, ale u vězení aby otrávena byla nápojem; mrtvola její aby pak vydána byla ze staroměstského radního domu mistrům k anatomii; však anatomie aby řízena byla u přítomnosti učených mužův a nikoli při sběhu lidu.

Na to všecko doktor i mistři prý přistoupili, ale naříkají, že s podáním číše ženě oné se otálí; Platejz, sekretář věcí německých, dosavad spisu nepodává, kterak by měla žena býti otrávena. Sneseno, že mistři nechají, aby byla žena ortelována, nákladů dosavadních že odpykají raději, než aby „měli opět s katy o cadaver tak mnoho zaneprázdnění míti“. [1])

Však anatomie nenechali. Žena odpravena roku následujícího (1605) a 11. února ve dvě hodiny po obědích v kolleji Rečkově řezána. Tentokrát universí měla při tom jen hosty vybrané a neskrblila nákladem; síň v kolleji povlečena černě, rozsvíceno drahně voskových svíček. [2]) Mistr Bacháček dávaje do Teplic faráři Hofmannovi Žateckému o tom zprávu píše, že to „druhá anatomie, čehož snad nikda nebejvalo, poněvadž se žádné paměti nenacházejí; snad také za tou příčinou někteří páni katoličtí jsou k nám náchylnější“.

Tu náchylnost usoudil zpravodaj z toho, že jeden z katolických velmožů (nejmenuje se), jenž schválně za mnoho let zdržoval kolleji povinný plat komorní, jsa anatomii přítomen, nějakými přívětivými slovy slíbil, že bude platiti. [3]) Dostál-li slovu, neví se.

Mistr Kampanus o té ženě, jež zabila dítě a pak byla řezána na podiv, napsal verše; [4]) měla tedy universí radost i naději, ale lid obecný, zvlášť ženské pohlaví Jessenia proklínalo s přáním, aby ho kat čtvrtil a řezal také. [5])

Týž rok 1605 17. září konána poslední anatomie v Pražské universí odpoledne okolo nešpor. Řezáno dítě, čemuž dívali se mnozí mužové znamenití („spectantibus multis egregiis viris“). [6])

Ke skupině reálních věd bylo by konečně ještě přičísti musiku, poslední ze sedmera umění. Ovšem že jí na universitě neučívali jako nějakému výkonnému umění po smyslu nyní obecném. Vykládali ji jako mathematickou vědu. [7])

Dlením času na vysoké škole tuze nevšímali si této discipliny, ačkoli při zkouškách na akademické grady se o ní hovořívá; skrovný počet professorů míval co činiti s předměty povinnými a zanechával musiku soukromému studiu.

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. č. 18. 278.
[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 269.
[3]) Arch. zem. Oeconom. č. 18. 273. Archaeol. Památ. IX. 654.
[4]) Arch. zem. Oecon. č 14. 299.
[5]) Kezeliova Kronika. Rukop. v mus. 193.
[6]) Arch. zemsk. č. 15. 294.
[7]) Ambros. Gesch. d. Mus. II. 98. 99.

V prvních dobách Pražské školy zavedena k musice kniha Jana de Muris[1]) (ze XIV. století), kterouž mistr Tadeáš Nemicus z Hájku ještě r. 1557 ve své slavnostní řeči o geometrii vychvaluje a její zásady harmonické přednáší. V XVI. věku k studiu musiky oblibována v akademiích i na jiných školách od rozličných spisovatelů „Praecepta musicae choralis et figuralis", obsahující učení o tonech, o tonové soustavě, o notách, o mensuře, o taktu, o harmonii, o zpěvu i jeho koloraturách, vše s notami a diagrammy. Byla to díla odborná, obšírná, i díla příruční, školská. Za znamenitější kladou se Musiky Mikuláše Listenia (Rudimenta musicae) z roku 1533, Practica musicae Herm. Fincka a Compendium Adriana Petit Coclica (1552). Exempláře těch knih zachovány v našich bibliothekách, tedy jich u nás užíváno.[2])

Literatura naše hudební může se z oněch dob pochlubiti i českým dílem o theorii hudby. Jest to proslavená Musika Blahoslavova, vydaná r. 1558, první česká práce toho oboru. Znalec o ní píše, že v bohaté literatuře tehdejší doby Musica netoliko čestné místo drží svým obsahem hudebně-theoretickým, nýbrž v druhém vydání (1569) svém vysoko vyniká svou všestranností jakožto malá technická a esthetická encyklopaedie duchovní písně.[3]) Majíc na zřeteli hlavně bratrský zpěv chorálný, Musica Blahoslavova schválně pominula nauky o hudbě figurálné, a protož se domníváme, že naši studenti i po vydání té znamenité knihy sahali vždy zase raději k latinským příručním knížkám.

K třetímu oddělení učení filosofického, k učení ethickému, přivtělovány na universí naší zbytky a drobty vědy právnické a theologické, když byla potratila fakulty oněm vědám věnované.

Dlením XV. století jest v pamětech zapsáno o právu pouze dvakrát, že nepřestalo na příležitostných zmínkách, alebrž že poněkud samostatněji vtlačilo se do přednášek artistských. Jednou, v době správcovství Jiřího z Poděbrad, přednášel bakalář a písař novoměstský Prokop o právě městském a knihách městských. Jest to na onu dobu zpráva vzácná. Známo, že na universích, které měly fakultu právnickou plně zřízenu, za dlouhá léta přednášeno jen právo církevní, Decretum Gratiani, potom i dekrety pozdější; po létech dostalo se do škol právo římské, a tyto dva odbory, kanony a leges, opanovaly školy docela: právo domácí zemské a městské nebylo učeným juristům dosti vznešené pro kathedru. Jest tedy zajímavo, že u nás v půli XV. věku čte se o právě městském. Že filosofský bakalář asi tuze vysoko při výkladě práva se nevznášel, toť lze hádati; účel jeho byl asi jen praktický, kterak zařizovati a rozlišovati knihy městské.

---

[1]) Tomek. Děje univ. 101.

[2]) Viz o nich Hostinský. Jan Blahoslav a Jan Josquin. Rozpravy Akad. V. tř. I. č. 1. LXXIV.

[3]) Týž LXXII. V témž spise je otisk Blahoslavova díla.

Po druhé zapsáno o samém právě kanonickém a římském. Přednášel o nich na Pražské universí od r. 1499 humanista Jeronym Balbus. Nic zevrubnějšího o jeho přednáškách se neví. Nevíme, které dekrety a leges vykládal; ani kterak je rozebíral a dostal-li se k jádru zákonů lépe nežli předchůdcové humanistů, kteří zákony glossami, dialektikou a kontroversami tuze obalovali.

Humanisté přivedli do výkladů jen lepší latinu, vyhýbali se prázdným hříčkám slovným a přičiňovali výzkumy o starožitnostech římských při exegesi pramenů, ale dosavadní způsob vykládací „mos italicus“ v podstatě jim zůstal. Mos italicus při přednášce záležel v tom [1]), že professor nejprv učinil úvod k právnímu místu, jež mínil vyložiti; pak vysvětlil terminy, potom rozčlánkoval látku, a když byl vyložil části a myšlenky v ní obsažené, podal summu čili podstatu místa, po té přivedl praktické případy a připojil podobná místa z pramenů a na konec zatoulal se v kontroversy. Divil se tomu náš Kocín z Kocinetu, že učitel práva v Padově výkladem jediného slova ztrávil čtyři přednášky. Měsíce trvalo, nežli byl professor hotov s celým místem, některý za rok nevyložil víc než pět vět Justinianova Codexu. [2])

Po odchodě Balbově zůstalo za dlouhá léta právo zase jen na příležitostných zmínkách při filosofii právní. Naši lidé putovali za právem na fakulty vlašské a od dob reformace německé chodívali nejraději do Vittenberka, kdež studium práva, překonavši krisi, utěšeně zkvétalo.

Krisi Luther způsobil. Jako snažil se zničiti Aristotela pohana ve filosofii, stejně tak protiven mu byl Corpus juris canonici v právech; ale nezvedlo se mu; Aristotela zachránil učený Melanchton, a Corpus juris vzali v ochranu právníci protestantští proti fanatismu reformátora theologického. Jeho mínění, že církevní právo, právo papežů, jest „summa injuria tyrannis“, nezahynulo sic hned,[3]) ale juristé protestantští církevního práva drželi se přec stejně jako „císařského“ zvláště stran řízení soudního.[4]) Ve Vittenberce po reorganisaci university r. 1536 čtyři professorové vykládali pandekty, dekretaly, codex a instituce. [5])

V touž dobu také již změnila se methoda vykládací; mos italicus zavržen; nastoupil „mos gallicus“, způsob předešlého opačný, synthetický; professor shrnoval prvky k ústrojným celkům vždy větším, posloupně spojoval úsudky k sobě náležité, postupoval od povšechných vět k zvláštním. [6])

---

[1]) Ott v Právníku 1887. 10. „O osudech právních studií při universitě Karlo-Ferd.“

[2]) Janssen. Gesch. d. deut. Volk. I. 492.

[3]) Bullingerii Ratio. Výtisk z r. 1594. str. 18.

[4]) Ott. v d. c. 11.

[5]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 215.

[6]) Ott. V Právníku 1887. 40.

V téže době, co náš Kocín z Kocinetu o lepší methodě práva psal, na universí Pražské domohlo se právo v XVI. věku poprvé přednášek samostatnějších. Matěj Molesinus z Dilenperka r. 1580 četl o Justinianových Institucích, ale jen hodinu v témdni.

Při reformě university Pražské roku 1610 vřaděny jsou právnické přednášky mezi discipliny stálé a řádné. Měla jimi zahájiti se obnovená fakulta právnická. Jeden professor, jedna přednáška jest ovšem obnovení fakulty velmi mdlé. R. 1610 Skála přednášel o městském právě, a v únoru 1612 Jan Matiáš ze Sudetu začal čísti o Institucích. Při těch přednáškách setrval nedlouho. Nastaly šeredné hádky mezi staršími professory a novým příchozím, Matiášem ze Sudetu, jejž defensorové mistrům karolinským byli přivtělili o své ujmě. Byl to zároveň závistný zápas o posluchače s přídavkem osobní nechuti.

Domluvný doklad, že šlo o posluchače, zapsán v pamětech r. 1614. Uvádíme ho tu, týčeť se učení. Koncem máje řečeného roku sbor filosofických professorů s rektorem usnesli se, aby ti, kdož chtějí poslouchati právnická čtení, před rektorem ukázali písemní zkouškou, kolik umějí, kterak jsou utvrzeni v svobodných uměních, in artibus. Drželiť se mistři obecného přesvědčení, že fakulta filosofská jest průpravou, předsíní k fakultám vyšším: tedy, kdo chtějí poslouchati Sudeta juristu, ať ukáží, co umějí ve filosofii. Dne 31. máje děkan studenty zavolal a zle vyčítal, že nedbají filosofských přednášek, onehdy prý nebylo ani jediného z nich ve čtení mathematickém a poznalo se, že zatím byli ve čtení právnickém; kterak jim to užitečno, to prý mohou dobře pochopiti, zvláště ti, kteří v jiných vědách nejsou utvrzeni. I protož trest se jim ukládá: Nechť krátký spis napíší o smrti pana administrátora (tehdá 29. máje umřel administrátor církve podobojích Eliáš Šud); tím spiskem zároveň prokáží své pokroky v studiích; budou-li pak na dále nedbalí a budou li zavrhovati mathemata, odebéře se jim podpora, která týdně se jim vyplácí.[1])

Takž nechutnou hádkou professorskou jurisprudentia na universí Pražské zahynula.

Theologie měla na artistské fakultě Pražské školy v XV. století místo oprávněné. Universí byla v náboženských věcech husitských hlavou, měla podíl v církevní správě, i protož soud na snadě, že professorové artistské fakulty, když nebylo fakulty theologické, in theologicis pracovati byli povinni, aby mohli býti správci české církve. A kdyby ani toho nebylo, že autorita university u věcech víry je nutila k studium věcí theologických, čemuž se, jsouce za dlouhý čas namnoze kněžími, bez nesnází oddávali, již to je i v pozdější době připuzovalo k školským nějakým pracím v theologii, že musili české žáky pro svěcení na kněžství posílati

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 469. 470. Též v aktech rektorských v zemsk. arch. fol. 5.

ze hranice; zajisté že jim dali na cestu nějaké theologické vzdělání; jakby jináč byli směli jim psáti na hněv církevních správců katolických[1]) dlouhé odporučovací listy, v nichž svých alumnů erudici a schopnost ku kněžství vychvalovali?

Škoda ovšem byla veliká, že potracena theologická fakulta, v níž by se byly přednášky děly samostatně a systematicky a nikoli pod přístřeškem fakulty druhé jakoby z milosti.

O přednáškách v theologii zachovaly se v pramenech zmínky řídké, což nemění soud o tom, že se v XV. věku přednášelo daleko hojněji nežli o tom napsáno. Z těch mistrů, kteří přednášeli, uvádí se Koranda, současně s ním bakalář Antošek († 1506) v České kolleji vykládal kněžím „sermony“, a mimo universitu mistr Martin z Vlašimě v kostele sv. Štěpána, kdež byl farářem, čítával in sacra theologia.[2]) O bakaláři theologickém mistru Janu Příbramovi se ví, že r. 1447 měl theologickou disputaci o sv. Trojici; v pozdějších letech uvozuje se mistr Pavel z Pelhřimova jakožto professor sacrarum literarum, mistr Václav z Rožďalovic († 1520) zove se přímo theologem, ačkoli přednášíval též oekonomii Aristotelovu, a po nich mistr Jan Hortensius († 1557) se uvádí, že vykládal theologii s kathedry universitní (uče epištolám sv. Pavla);[3]) konečně i Jana Kolínského († 1563) zápisník universitní zove „professorem theologie“.[4]) Však ti byli poslední, kteří se poněkud veřejněji osmělili s theologií na filosofskou kathedru.

Jakmile vláda, jsouc v rukou katolických a vědouc, že professorové Pražské školy jsou protestantstvu zcela oddáni, nezdařeným povstáním stavovským (r. 1547) zmocněla, bylo po theologii veta. Již mistru Janu Hortensiovi (Zahrádkovi) děly se překážky; co do věci sic správně, ale s úmyslem škodolibým přísně ukazováno k tomu, že fakulta artium není fakultou theologickou, aby se v ní mohlo o theologii vykládati. V XVI. století bylo by lze bývalo získati k znovuzřízení theologické fakulty doktory protestantské, ale mocní katolíci nedopustili. Zvláště katolická kapitola hradu Pražského bděla nad tím, aby mistři v Karolinum se nezatoulali do theologie.

Kterak kapitola a vláda uměly mistry uhroziti, o tom domluvný zápis r. 1571; tenkrát prosil Pavel Pressius mistrů za dovolenou, aby směl vykládati epištolu ku Galatským, děkan ze strachu nesvolil, vytáčeje a vymlouvaje se široce takto: prý před tím nikomu nebylo dovoleno v theologii veřejně přednášeti, prý nepo-

---

[1]) V Sněmech sv. IX. 181. r. 1593 arcibiskup Zdeněk snažně prosí císaře, aby professorům v Karolinum zakázal odporučování ku kněžské ordinaci.

[2]) Staří letopisov. 275. 279. Millauer; Hist. d. theol. Facult. Rukop. mus. Tomek. Děj. Pr. IX. 233.

[3]) Monum. univ. I. 2. 364. Jireček. Rukovět. II. 343. O Rožďalovském arch. univ. 17. A. III. 55.

[4]) Collectan. Bydžovsk. v bibl. Lobkovic. v Praze. 305.

voleno, když mistr Šebestian Aerichalcus chtěl vykládati jen poetas sacros, leč by vykládal soukromně; nedovoleno mistru Havlu Gelastovi roku 1553 vykládati epištolu k Titovi, a jestliže před tím směl mistr Jan Hortensius přednášeti o epištolách k Římanům, to prý stalo se jen tím jménem, že byl senior v universitě, a i ten, sotva ukončiv dvě kapitoly, když byl poznal, že kanovníci hradu Pražského pro tu přednášku zdvihají pokřik, pro pokoj sám toho zanechal. [1])

Když protestanté došli svobody náboženské (1609), schystali si docenty i přednášky theologické, ale za nedostatku peněz řádné fakulty theologické sobě poříditi neuměli.

Dokud za prvních časů theologická fakulta při Karlově škole byla, učilo se výkladům biblí a čtyřem knihám Sententiarum Petra Lombarda (z XII. věku), v nichž byla dogmatika, něco z morálky a pastorálky; konečně vykládána mínění sv. otců. [2]) Professorové pod obojí, ať husitští ať protestantští, pouštějíce se do theologických přednášek, zajisté vykládali u nás jen biblí, a z Nového Zákona zvláště listy sv. Pavla. Aspoň o těch dějí se zmínky. Ostatně vidíme to tak i v protestantských universích, kde měli theologickou fakultu všecku dobře zřízenu. Ve Vittenberce r. 1561 šest professorů učilo několik hodin v témdni na Melanchtonově knize Loci a Examen, větší počet hodin věnovali listům sv. Pavla a prorokům; hebrejskému jazyku určena byla jen hodina, při níž vykládány žalmy nebo přísloví. [3]) Lze vzíti na všech universích protestantských za pravidlo to, co pastores et lectores, ministri ecclesiae Tigurinae (Curych) psali r. 1556 českým Bratřím: „Čtení theologických jest potřebí, ale nechceme, aby vtip ohlušován byl Summami, jako kdysi dělo se v školách theologických, v nichž čítány Summy Lombardovy; radíme, aby theologiae studiosi upřímně vedeni byli k lekcím evangelickým a apoštolským, potom i prorockým, při nichž kontextus sám postačí, aby si osvojil theolog nutné locos communes ... Theologovi užitečnější zbožnost nežli učenost.“ [4])

Hebrejskému jazyku, jenž jinde počítán k disciplinám fakulty theologické, ti mocní katolíci, kteří dusili učení theologické v universí Karlově, nepřekáželi. V tom měli mistři svobodu.

Ale zdá se, že učitel v tom jazyce nedostal se nikdy daleko za elementa a čtení. Vždyť Jan Fortius, jenž tu od r. 1584 učil, ve své intimaci ani víc nesliboval nežli poznání liter, punktů a čtení dle své knihy. [5]) Tušíme, že učitelé, jakmile přemohli obtíže čtení jen poněkud, že hned předložili posluchačům aneb sv. Pavla, nebo žalmy a přísloví v jazyce „posvátném“ a ti, dobře znajíce

[1]) Acta univ. v Lobkovic. knih. v Praze č. 310. fol. 48.
[2]) Millauer. Hist. d. theol. Facult. Rukop. v mus.
[3]) Janssen-Pastor. Culturzustände 440. 441.
[4]) Jednání a paměti Jednoty. X. sv. opisů z Herrnhuta v mus. list 47. 48.
[5]) Arch. univ. A. 17. III. 925.

překlady latinské a české,[1]) překládali z hebrejštiny snadno, ať znali formy čili nic. Tím způsobem se při hebrejštině mohla také aspoň část theologie do školy Karlovy dostati. Že některý posluchač nepřestával na hebrejských začátcích školních, ale že v soukromí potom vzdělával se v tom jazyce dál, tomu na svědectví onen soused roudnický Jan Vartovský, o němž roku 1542 zpráva, že v řeči německé není zběhlý, ale v hebrejské že jest učený.[2])

Znajíce z dosavadního vypravování zhruba všecky předměty, jimž se na universí Pražské učilo, pohlédneme teď do školních programmů na další, zevrubnější poznanou toho, co kdy skutečně čteno, která disciplina měla vrch nad druhé, kolik času které věnováno.

Lze říci hned předem, že filosofské předměty, z nichž se zkoušelo ku gradům akademickým, vždy mívaly přednost, vyplňujíce programmata nejvíc. Mistr Písecký roku 1536 to studentům přímo oznámil, že bude čísti Aristotelův Elenchorum liber pro mladíky, kteří gradu bakalářského míní dojíti.[3]) Pozdější dobou již psávali jen, že tu onu filosofskou část přednášeti budou pro usitata consuetudine. Právě tyto stálé přednášky uvádějí učení filosofické aspoň na pohled v jakýs systém.

Ze starších dob programmat učebných není. Jsou jen zmínky o přednáškách, a ty převalnou většinou dotýkají se filosofie ke gradům potřebné. První úplný pořádek lekcí v Pražské universí dovolujeme si předložiti z r. 1577. Sestavili jsme ho v tabulku, jak v skutečné ohlášce děkanské sestaven nebyl. V pramenech i v ohláškách (aspoň starších) uváděni professorové jeden po druhém (od děkana začínajíc) každý se svým předmětem a svými hodinami.

(Viz tabulku na str. 362.)

Na té tabulce pozorujeme 23 hodiny, v nichž učí devět docentů; Aristotelově filosofii náleží jedenáct hodin, tedy skoro polovice všeho učení; rhetorice jsou hodiny dvě, filologii šest, arithmetice jedna, medicině tři. Že ve středu, ve čtvrtek a v pátek v druhé hodiny ranní učilo se současně ve dvou síních, to čtoucí z tabulky již vyrozuměl. O sobotě není tu řeči; v ten den obvykly bývaly disputace.

Řád čtení na zimní období léta 1580 má ráz poněkud jinačí nežli jeho předchůdcové; položíme ho do tabulky druhé.

(Viz tabulku na str. 363.)

---

[1]) Roku 1577 vydána v Praze nová pomůcka v řeči hebrejské, řecké a latinské s poznámkami a s kusem žalmů od Petra Metropagity.

[2]) Listiny roudnické v arch. mus.

[3]) Collectan. Bydžovského v knih. Lobkovic. v Praze 36. Zajímavo, že týž professor r. 1519 touž knihu Elenchorum četl. Viz kroniku Píseckého v Pfrognerově Kirchengesch.

Ordo lectionum z r. 1577.[1])

	Horae matutinae (ráno)		Horae pomeridianae (po poledni)	
Pond. ☽	Děkan Zelotinus: Isagogen Porphyrianam *περὶ τῶν πέντε λόγων*; Arist. Kategorie a jeho *Περὶ ἑρμηνείας*.	Mistr Kodicillus: Arist. *Τὰ ἀκροάματα φυσικά*.	Mistr Kaňha: Rhetoric. ad Herennium.	Mistr Jan Mšenus: Aristot. knihu *Τῶν ἐλέγχων*.
Út. ♂	Děkan Zelotinus: totéž co v ☽.	Mistr Kodicillus: Homeri Ilias, cum exegesi rhetorica, e graeco in latin. convertet.	Mistr Kaňha: totéž co v ☽.	Mistr Mšenus: totéž co v ☽.
Stř. ☿	Mistr Marek Bydžovský: Arist. o Meteorech; scholiis illustrabit.	Dr. Huberus: Aristot. De sensu et sensato et parvis naturalibus. Mistr Trojan: Aristotel. *Προτέρων ἀναλυτικῶν*.	Mistr Trojan: Hesioda *Ἔργα καὶ ἡμέραι*.	Mistr Math. Gryllus: Aristot. *Περὶ τῆς ψυχῆς*.
Čtvr. ♃	Mistr Marek Bydžovský: totéž co ve ☿.	Dr. Huberus: totéž co ve ☿. Mistr Trojan: totéž co ve ☿.	Mistr Václav Posthumius Bydžovský: Aeneis Vergil. lib. II.	Mistr Gryllus: totéž co v ☿.
Pát. ♀	Mistr Marek Bydžovský: Ciceronis I. lib. Officiorum.	Dr. Huberus: Anatomiam corporis humani secund. Andr. Vesalium. Mistr Gryllus: Cicero. Pro Sexto Roscio; scholiis illustrabit.	Mistr Mšenus: Methodum arithmeticae practicae per Gemmam Frisium conscriptam declarabit.	M. Posthumius Bydžovský: jako ve ♃.

[1]) Collectanea Bydžovského v bibl. Lobkovic. v Praze. 196. Též v arch. univ. č. 17. A III. 612.

Ordo lectionum pro hiemal. semest. anni 1580.[1])

	Hodiny ranní.		Hodiny odpolední.	
☽	Děkan Marek Bydžovský: Isagogen de quinque vocibus. Laelium seu de amicitia ad Pomponium Atticum.	Mistr Kodicillus: Aristotel. lib. II. De physico auditu; deducto prius ad finem XIII. Iliados Homeri graece.	Mistr Jiří Sušil z Rakovníka: Aristotel. libros Ethicorum.	Mistr Trojan: Libros rhetorices ad Herennium.
♂	Děkan Marek Bydžovský: totéž jak v pondělí.	Mistr Kodicillus: totéž jak v pondělí.	Mistr Sušil: totéž jak v pondělí.	Mistr Trojan: totéž jak v pondělí.
☿	Mistr Zelotinus: Aristotel. lib. II. De anima.	Dr. Molesinus: Aristotel. libros Politicorum.	Mistr Jan Pachaeus: Aristotel. libros Elenchorum.	Dr. Huberus: Anatomia corpor. human. secundum Andr. Vesalium.
♃	Mistr Zelotinus: jako ve středu.	Mistr Jan Rosacius: Arist. Poeticam.	Mistr Pachaeus: jako ve středu.	Dr. Molesinus: Justiniani imperatoris Institutionum juris civilis libros.
♀	Dr. Molesinus: Aristotel. libros Politicorum.	Mistr Zelotinus: Aphorismos Hippocratis.	Mistr Pachaeus: Virgil. Aeneis I.	Mistr Trojan: Theogoniam graecam latinitate donabit.

[1]) Arch. univ. A. 17. III. 764.

Na programmě tu 20 hodin rozděleno devíti docentům (přetíženi prací nebyli). Aristotelova filosofie drží 13 hodin, víc tedy než polovici; rhetorika dvě; klassickému čtení věnovány vlastně jen dvě hodiny; Homerova Ilias přijde v pondělí druhou hodinu ranní na řadu, až mistr Kodicillus skoná Aristotelovu fysiku, a bezpochyby též tak učiní mistr Marek Bydžovský z Florentina s knihou De amicitia, až skončí Isagogen. V tom způsobě, že professor třeba prostřed běhu skončí jeden obor přednášek a hned začne druhý, jest zajisté poněkud rozdíl od dnešních řádů. Arithmetika z plánu zmizela. Anatomie se drží dvěma hodinami. Nově a jakožto veliká vzácnost přistupuje římské právo do lekcí fakulty filosofické.

K tomuto řádu připojen doslov, z něhož se dovídáme, že starým zvykem (veteri consuetudine) budou v adventě a v postě hodiny ranní ve dnech pondělních, středách a sobotách věnovány cvičením a veřejným disputacím; soukromým disputům že přikázány jsou večerní hodiny ode dne sv. Martina po očišťování Panny Marie; v ostatní dny v těch časích přednášky prý budou.

V pořádku lekcí roku následujícího (1581)[1]) má osm docentů 19 hodin. Filosofie dle Aristotela převládá nad polovici hodin a látkou je táž; jsou tu zase meteory, fysika, de anima, ethica, de elenchis, tedy materia zkoušek. Právo a medicina, obě vzácnosti, odpadly docela. Nově přibyly básně Horatiovy a Virgiliova Georgica. Při Iliadě Kodicill oznamuje studentům, že ji čísti bude „propter exercitium graecae linguae“; cvičili tedy na nesmrtelné básni grammatiku. Svědčí to o správnosti našeho mínění, že klassikové řečtí začasté nebyli tuze vysoce pojímáni.

Ordo lectionum z r. 1584[2]) rázem se nese již známým, ale pro některou novou stránku stojí za uvedení. Položíme ho pro příklad tentokrát bez tabulky, tedy tím způsobem, jak v pramenech psán.

Začíná se, jako vždy, od děkana. Děkan Bydžovský bude přednášeti o Aristotelových Kategoriích „seu doctrinam de decem praedicamentis“ první hodinu ranní v pondělí, úterý. Petr Kodicillus v též dni, ale v druhou hodinu dopolední čte Aristot. IV libros priores De physico auditu, ubi de natura sive de rerum principiis docetur, a k tomu Iliadu XIII. zpěv. Václ. Zelotinus a Formoso Monte čte Aristotela De anima ve středu a čtvrtek první hodinu ráno. Mistr Trojan čte Aristot. De syllogismo dialectico ve čtvrtek druhou hodinu a v pátek první dopoledne. Mistr Jan Fortius vykládá principia sacrae hebraeae linguae denně v hodinu nešporní. Mistr Adam Bystřický, probošt v Karolinum, čte Aristot. De elenchis sophisticis seu de syllogismo litigoso, qui falsa vel apparenti

[1]) Collectan. Bydžovsk. v bibl. Lobkovic. v Praze 230.
[2]) Collect. Bydžovsk. v bibl. Lobkovic. v Praze 253. Arch. univ. A. 17. IV. 10.

materia constat; v pátek druh. hod. po poledni; týž čte ještě De officiis Ciceronis ve středu druh. hod. ranní. Martin Bacháček čte III. liber Aristot. De coelo et mundo seu de altero genere corporum simplicium, quatenus illa sunt mutationi obnoxia; v pond., úterý první hodiny popolední. M. Jan Nepressius z České Třebové čte Rhetoricen ad Herennium ve čtvrtek první hodinu popolední a v pátek druhou ranní; týž čte ještě Hesiodova Opera et dies v úter. druh. hod. odpolední. Mistr Petrus Krispus Austinus (z Oustí) čte sedmnáctou knihu (z mluvnice) Prisciani De structura linguae latinae; ve středu a pát. první hod. po poledni. M. Math. Mendicellus Žatecký čte Sphaericum libellum Joannis de Sacro Bosco v pond. druhou hod. odpoled; týž čte také I. knihu Aeneidy ve středu a čtvrt. druhé hodiny popolední.

V tomto řádě uvádí se deset docentů, což pro stav školy Karlovy dobré znamení, a dvacet pět vyučovacích hodin. Šest professorů přednášejí povědomé vědy filosofské ke zkouškám; filosofie má tedy i tu obvyklou svou přednost. Filologie nebo čtení klassická řecká zajímají dvě hodiny, což je málo; čtení latinská čtyři hodiny; k latinské četbě počítáme tu i Hesioda, neboť jest ohlášen po latinsku. Mluvnici latinské věnovány hodiny dvě. Nově hebrejština přistupuje s pěti hodinami, ale nešporní, pozdnější čas, jenž jí určen, svědčí, že byla mimořádnou. Mistr Bacháček astronom ohlašuje se tu po nejprv. Mimo něho má ještě také poslední z jmenovaných docentů přednášku hodinovou z astronomie a trigonometrie.

Řád čtení z r. 1597 drží v sobě 20 hodin; jsou všecky filosofské až na Bacháčkovy dvě hodiny o principiích sferických, dvě hodiny Chorinnovy nazvané Meteorologia a konečně jednu hodinu římského čtení Pro Archia poeta.[1] Roku následujícího (1598) v semestru letním z 20 hodin přikázány klassikům hodiny čtyři, dvě Ciceronovi (De officiis) a dvě Demosthenovi. Bacháček měl Sphaeram dle Sacro-Bosca. Ostatek samý Aristoteles.[2] Řád čtení z r. 1599, usnesený a urovnaný 19. října, nazejtří po smrti Veleslavínově, vyniká zase tím, že jest od počátku do konce naplněn Aristotelem. Z předmětů jiných mimofilosofských jest tu jediná Odyssea Homerova, kterou četl rektor Bacháček, kromě toho maje přednášku „De primo mobili“.[3])

Řád jarní roku následujícího (1600) vyloučil i Homera, a ve dvaceti týdenních hodinách jest všecko jen Aristoteles: de quinque vocibus, de anima, ethica, fysika, oeconomica, meteory, atd. Rektor učí zase De primo mobili. Z jiných věd nic, což nesvědčí na prospěch vysoké školy. V podzimním řádě téhož roku jest stejně tak, jen prof. Mitisko ohlásil, že čísti bude Sphaeru Jana de Sacro

[1]) Arch. univ. A. 48. 17. Octob.
[2]) Tamže 173.
[3] Arch. zemsk. Oeconom. č. 15. 34.

Bosco. O klassickém čtení, o arithmetice, dějepise, právech, medicině, hebrejštině ani potuchy. [1])

Zajímavý jest jarní řád z roku 1601. Nejprve tím, že mistři odhodlali se přednášeti dopoledne po třech hodinách; odpoledne zůstalo při dvou. To vydá ouhrnkem 25 hodin. Co do mnohosti práce zajisté pokrok. Pak pozorujeme, že Bacháček přivedl nejen znova arithmetiku Gemmae Frisii, ale ponejprv uvedl do vysoké školy kosmografii. Přednášel z ní ve středu třetí hodinu dopolední. [2])

K náoravě zvlášť slušné klassická studia na Pražské akademii došla r. 1604. Tu čteme v řádě podzimním, že Vavřinec Benedikti Nudožerský čte Horatia, mistr Chorinnus oznamuje Virgiliova Georgica, mistr Troilus Cicerona De fato, Kampanus hodlá vykládati osmou knihu Iliady. V témž řádě shledáváme se poprvé s historií Sleidanovou; čte ji probošt koll. Vš. Svatých Gotsman. [3])

V letním řádě na rok 1606 nové a nebývalé jest vřadění deklamací v odpolední jednu hodinu vyučování. Jináč shledáváme se tu s Iliadou (11. zpěv), s Horatiem, s řečmi pro Sylla a pro rege Dejotaro. Hlavní zásluhu o klassiky má zase Nudožerský. [4])

Ze zimního řádu r. 1609 [5]) vyrozumíváme o změně prázdna v témdni. Jindy sobota bývala prázdna, tu jsou prázdny středy a soboty po poledni, tak jako dnes na středních školách. Dopoledne obou těch dní určeno disputationibus de thesibus ex lectionibus selectis. Odpoledne „quies", pokoj.

V témž řádě zajímá jen to ještě, že rektor Bacháček vykládá theorii planet a mistr Kampanus čte dějepisné dílo: Annales Bohemorum — snad kalendář Veleslavínský. Jináč Aristoteles vládne skoro docela jako jindy; Cicero s Homerem drží čtyři hodiny v témdni; Nudožerský s Tetaurem přednášejí fysiku Aristotelovu.

Jarní programma z r. 1610 ukazuje universitní reformaci aspoň potud, že přednášek víc, takže obrány k nim dvě síně, pak i to, že po letech zase přistoupilo mezi discipliny právo jakožto předzvěst o zamýšlené fakultě juridické. Mistr Skála uvolil se přednášeti o právu městském.

Osm professorů přednášelo. V první posluchárně učili čtyři logice, fysice, rhetorice a Virgiliovi (Georgica) v šestnácti hodinách; připadly každému čtyři hodiny. Viděti snahu proti letům předešlým, kdy professor přestával začasté na dvou hodinách. V druhém audi-

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. 15. 95.

[2]) Tamže 124.

[3]) Tamže 251. Jan Sleidanus, professor v Strassburce, historik † 1556. Jeho nejslavnější dílo jest De statu religionis et reipublicae Carol. V. commentarii (1517—1555); výtah z toho díla jest Epitome commentariorum Sleidani z roku 1556.

[4]) Arch. zem. Oeconom. 15. 326.

[5]) Arch. univ. č. 17. A. IV. 832. Srovnej Arch. univ. A. 17. VI. 131.

ditorium jiní čtyři též v šestnácti hodinách vykládali ethiku, politiku, jus municipale, historické annaly, arithmetiku a Iliadu. Oba tyto předměty měl Nudožerský. Středy a soboty dopolední oddány jako prve disputacím a deklamacím; odpoledne quies. Neděle určeny concionibus et lectionibus sacris, kázáním a evangelium.[1])

Řád podzimní téhož reformačního roku již zase skrovnější. Snaha poustydla. Osm professorů zase v jediné síni jen šestnáct hodin na se vzali. Právo zmizelo. České letopisy se udržely; četl je Kampanus. Také arithmetika zůstala. Z klassického čtení jest tu Virgil, jehož Georgica již po kolik let stálé se těší přízni, a Cicero s řečí pro Roscio.[2]) V tom řádě ne bez zajímavosti jsou latinské významy, jimiž professor poněkud označuje methodu své přednášky; Aristotelova Akroasis „proponetur“ (bude přednášena), ethica „explicabitur“ (bude vykládána); Kampanus Annaly české „enarrabit“ (bude vypravovati), Nudožerský arithmetiku „exercebit“ (procvičí); Paeonius Virgiliova Georgica „resolvet“ (vyloží).

Seznam letních přednášek bouřného roku 1611 drží v sobě 16 hodin učebných, určených k jediné síni; v síni druhé se nepřednášelo. Aristotelovo Organon, Politica, Oeconomica držela hodin právě polovičku; Georgica Virgiliova a řeč Ciceronova pro Roscio zaujaly čtyři hodiny, dějepis dvě, a Quaestiones geometricae dle knihy Petra Riffa také dvě.[3])

Dne 26. září téhož roku 1611 defensorové ze stavů evangelických, jimž příslušelo právo nad universitou, určili, jakož na jiném místě svrchu dotčeno, aby každý professor obral si určitou professí. Jan Matiáš ze Sudetu určen k stálým přednáškám právnickým; dr. Adam Huberus měl přednášeti Institutiones medicinae dle knihy Leonarda Fuchsia „et alia“. Ohlašuje se tu vážný pokus o obnovu fakult, medické a právnické; professora theologie ještě nebylo na snadě, ale slibován veřejnou intimací.[4])

Řád lekcí, jejž mistři vyhlásili 30. prosince, zdělán byl již zase na třicet dvě týdenní hodiny, po dvou dopoledne, po dvou odpoledne, a ke dvěma posluchárnám. V prvním auditorium přednášeti se mělo o mathematice, filologii, ethice a hebrejštině; na to bylo pět docentů. K druhému auditorium určeny byly přednášky právní, medické, Aristotelova fysika, jeho knihy politické a konečně historie, ale ne česká, než římská na základě Sallustia, Caesara, Suetonia a j. římských spisovatelů. Na to bylo též pět docentův.

---

[1]) Arch. univ. č. A. 17. VI. 213. 214. Programmata Jičínského. 4. máje 1610. Též v arch. univ. č. A. 17. V. 20.

[2]) Arch. univ. č. A. 17. VI. 229. a tamtéž č. A. 17. V. 24.

[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 307. Riff, Ryffius Petr, prof. math. v Basileji od r. 1586, zemř. 1629.

[4]) Tamže 332.

Budiž dovoleno oba řády, v nichž se jeví universí jak tak ve tři fakulty spravená, položiti sem.

Zimní řád lekcí z r. 1611—1612.[1]

Primum auditorium.

	Dopoledne		Odpoledne	
☽	Mistr Vavřinec Nudožerský. Mathematika.	Mistr Troilus Hagiochoranus: Aristot. Ethika.	Mistr Kampanus: Poesis et graeca lingua.	Mistr Vratislavský: Rhetorika, Cicero.
♂	"	"	"	Mistr Albertus z Kaménka: Hebraea.
☿	"	"	"	Totéž jako v ♂.
♃	"	Mistr Albert z Kaménka: Hebraea.	"	"

Alterum auditorium.

	Dopoledne		Odpoledne	
☽	Jan ze Sudetu: Jus.	Mistr Paeonius: Aristot. Politica.	Dr. Huber z Risenpachu: Medicina.	Mistr Tetaцer: Aristot. Physica.
♂	Stejně jako v pondělí.			
☿	Mistr Paeonius: Politica.	Mistr Skála: Historia (Sallust a Caesar)	"	"
♃	Matěj ze Sudetu: Jus.	Mistr Paeonius: Politica.	Mistr Skála: Historia.	"

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 362.

Jakož viděti, fakulta právnická zastoupena tu všeho všudy třemi přednáškami; medická stejně tak. Mathematika, držíc čtyři hodiny v témdni, přichází tu k platnosti nebývalé. Jazyk hebrejský těší se též čtyřem hodinám; tolikéž obsáhl jazyk řecký. Naproti tomu čtení latinské přikrývá se v jediné hodině rhetorické a ve dvou hodinách historických. Aristotelovi věnováno jedenáct hodin. V pátek a v sobotu se neučilo. Tento den určen deklamacím, onen disputacím. Z plánu jarního roku 1612 poznáváme, že učí týchž deset docentů týmž předmětům jako roku minulého.[1] V zimním řádě téhož roku 1612 pohřešujeme m. Vratislavského a Tetaura, jichž předměty (Aristoteles) utrpěli ujmu. Také postřehujeme, že mistr Skála nechal historie, učí logice.[2]

Roku následujícího vyrozumíváme z ohlášky o lekcích, že Huberus čísti bude o medicině (Institutiones medicinae), bude-li moci pro zdraví. Nemohl, umřel. Bylo po medicině. Sudet oznámil stejně s ostatními v dubnu (16.), že bude čísti Instituce juris civilis, ale zdá se, že právnictví na universitě prudkými hádkami mezi professory též pokulhávalo. Z kollegů ostatních vykládali ten rok (1613) Skála logiku, Kampanus řečtinu s poesií, Troilus ethiku, Nudožerský mathemata, Paeonius, jenž právě toho roku morem zhynul, slíbil vykládati fysiku a Albert z Kaménku hebrejštinu.[3])

O lekcích r. 1614 mistři vydávají stavům zprávu, které sobě povšimneme. O juristovi Sudetovi praví, že v Institucích došel k osmé hlavě knihy druhé. Učí prý vždy o deváté hodině dopolední (dle hodin německých, nynějších); prorektor Nudožerinus učí arithmetice dle spisu vlastního dvakrát v témdni, geometrii dle spisu Riffova jednou, Libellum de numeris figuratis vykládá dvakrát a o spheře jednou v témdni, všecko o deváté hodině ranní. Kampanus prý v první hodiny odpolední již do té doby vyložil Poeticam Horatii, dvě knihy Hesiodovy, dvě knihy Ovidiových Metamorphoseon, první dva zpěvy Homerovy Iliady a historii několika králů českých; Skála probral Logicam Rami, nyní probírá se in Organo Aristotelis; učívá ráno v sedm hodin. Mistr Troilus odbyv Aristotelovu ethiku začal svolením fakulty téhož auktora fysiku; čítá vždy o osmé. Mistr Albert z Kaménka odpoledne vykládá novým posluchačům pravidla grammatiky hebrejské Buxdorfii, k těm pravidlům přilehají zvlášť sentence ze sv. Písma; až to odbude, bude vykládati pokročilejším některého auktora biblického.[4]) Z té zprávy vysvítá, učeno toho roku po třech hodinách dopoledne.

V řádě učebném z r. 1617 pozorujeme, že dopoledne se učívá po třech hodinách, odpůldne po dvou, což vydá ve čtyřech dnech 19 hodin vyučovacích; vydalo by sic dvacet, ale poslední hodina

---

[1]) Arch. univ. A. 17. V. 168.
[2]) Programm. Jičínského.
[3]) Arch. univ. A. 17. V. 313.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 477.

v pátek odpůldne věnována dle programmu disputacím a musice. „Musica celebrabitur“, tak zní vzácná přípomínka o universitní musice. O medicině a právech tu nic. Basilius z Deutschenperka, právník, nucen učiti mathematice a geometrii.

Stejně takový ráz má poslední úplný seznam lekcí z osudného roku 1618. Aristoteles obsáhl zase většinu hodin, stopy fakult zmizely, filosofská zůstala.[1]) Do toho vojna udeřila; to byl na protestantskou universitu národa českého mráz a smrt.

Jest položiti ještě slovo o způsobu vyučování v universitě. Nejprve slovo obecné. Scholastická i po ní humanistická doba skoro všecko universitní vyučování nechávaly na knihách. Knihy byly vykládány ve škole i v těch disciplinách, které měly míti svoji podstatu a výklad v empirii, v očitém spatření. Mimo botanickou zahradu při medických školách italských nic nebylo při universitě, co by se jen z daleka bylo podobalo nynějším praktickým ústavům a institucím. Byla tu jen knihovna; o fysikálním kabinetě, o chemické laboratoři, o hvězdárně pro posluchače, o klinikách pro mediky nikde ani řeči. Professor vykládal ve fysice text Aristotelův bez experimentů, anatomii bez těla: ve všem vykládal knihu, vykládal text knihy, a účel studia byl, textu se naučiti na pamět. Rhetorika, grammatika, dialektika, jednotlivé filosofské knihy Aristotelovy nebo aspoň „Summy“ z nich, všecko aby držela pamět.[2])

Z toho plynula zvláštní charakteristika universitního učení minulých dob: autoritou knih byli professorové tak vázáni, že z nich nikdo na to nepomýšlel, badati ve svém oboru a o nové pokroky sdělovati se s posluchači a naváděti jich, aby i oni ve vědách pracovali dále a šíře, aby byli činni, možná-li, i samostatně. Na to tehdejší university nikde nebyly. Přednášelo se letos totéž a stejně tak jako loni a loni stejně jako před lety. Kniha byla autoritou asi tak jako dnes na gymnasiích. Věc se podávala hotova; bez dovolení fakulty přinésti nová mínění, nové knihy (Hus a knihy Wiklifovy), to mohlo vzbouřiti revoluci školní.

Professor usednuv v taláru či v mistrské sukni na kathedru a maje mistrský birét na hlavě, otevřel knihu, rozložil škarty a jal se čísti.[3]) Na kathedře mívali mistři postavené hodiny přesypací, aby viděli, kdy hodina sprchla, kdy jest učiniti přednášce konec.[4])

Čtení bylo základ učení. V grammatice Perottiho překládá se slovo „docere“ vždy slovem „čísti“. Čísti a učiti tedy jednostejno, proto lectio neznačí jen holé čtení, ale čtení s výkladem.

---

[1]) Arch. univ. A. 14. a. 161. 212.
[2]) Bylo všude tak. Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 336.
[3]) Obraz toho na kamenné tabuli Kolínově v Karolinum.
[4]) Viz kathedru s hodinami v rukopise „Životy sv. otců“ z roku 1516 v mus. Je to kathedra ve škole sv. Dyoškora.

Posluchači měli před sebou míti knihy s textem; do knih zapisovali sobě glossy. Na obrazech z cizích universit viděti, že také několik žáků pospolu mají jediný text, a někteří že jsou zhola bez textu.[1]) Nebylo-li po ruce dosti knih, professor diktoval text i výklady. To slulo pronuntiatio. Bývalo asi obojí spojeno, lekce i pronunciace.

Celkem byla to methoda akademická, všude obecná. Po hodině studenti mohli se dotazovati učitele. Z university Bononské víme, že po hodině posluchači tak činívali s úmysly všelijakými; namítávali lecco, a professor musil se hájiti; nedovedl-li, prý vysmívali se mu. Nelíbilo-li se jim co, dupali již při přednášce tak hřmotně, až professor donucen odejíti.[2])

Při reformě university Pražské po vydání svobody náboženské dr. Zalužanský bojoval proti obvyklé methodě, chtěl, aby „větší díl dne in exercitio nežli in praeceptis proponendis stráven byl, aby professor ničímž zbytečným buď vědomě buď z neumělosti mládeže nezanášel“.[3]) Cvičením (exercitium) Zalužanský mínil onen výkon, jemuž dnes na střední škole věnuje se první část hodiny vyučovací, v níž cvičí a zkoumá se otázkami, kterak si studenti osvojili výklady hodin předešlých. Tomu chtěl doktor Zalužanský, a o to usilovali mnozí v Němcích již před ním dávno; již Melanchton něco toho začal. Ale zkoumání a cvičení takové třebas kratičké na počátku hodiny potkávalo se v Němcích se zlou. Studenti se bránili; z university, kde se tak dělo, utíkali. Když roku 1556 kancléř Bruck v universí Jenské navrhoval, aby před každou hodinou zkoušeni byli ze studentů aspoň stipendisté, professoři odpověděli, že by takové examen mládeži dobře nesloužilo; ten čas, co by zkoušeni byli stipendisté, byl by pro druhé posluchače ztracen; také by taková examina všem nemohla než protimyslna býti, anoť na jiných universích jich není; této universitě by to bylo na pohanu. Ovšem prý Melanchton examinuje při některých lekcích, ale činí tak, jakož sám říkává, jen proto, aby sobě odpočinul, když od jiné práce zemdlen, anebo když se na lekcí nepřipravil; ostatně prý činí tak jen v lekcích méně důležitých, při rhetorice a dialektice. Takové zkoumání by čas k lekcím určený zkrátilo o polovici, universita byla by pomluvena a snížena na paedagogium, studenti by se jí vyhýbali, jako se to přihodilo před několika léty v Marburce.[4])

Pochybujeme, že naši professorové návrh Zalužanského v skutek uvedli. Byl by je stihl týž vzdor studentů jako jinde. Professorové universit tehdejších měli jiný prostředek přesvědčiti se, po-

---

[1]) Obrazy v Onckenovi. Geiger, Gesch. d. Renaissance. Též v známém díle Lacroix. Science. 25.

[2]) Časop. Č. Mus. 1889. 392. Nováček.

[3]) Mus. rukop. 23. II. 8. 280.

[4]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 261. 262.

chopil-li student látku, byly to disputace, o nichž tu a tam již lehce tknuto a o nichž zevrubnější kapitola doleji. V těch týdenních disputacích mohla býti látka také doplněna a procvičena.

Z všeobecné methody vyučovací, jakž jsme ji tu vyložili, sám sebou plyne způsob učení jednotlivým předmětům.

Ve filosofických přednáškách professor četl latinského Aristotela větu za větou; vykládal slova, myšlenky, přiváděl příklady a doklady věcné z věd rozmanitých stále hledě k thesím či quaestiím, které pak studenti měli v disputacích spracovati. Učitel od učitele asi lišil se v tom, kterak obratně dovedl probrané kousky v zaokrouhlené celky studentům k strávení podávati. Za nejnesnadnější pokládána čtení Aristotelovy fysiky a De anima. Sturmius štrassburský dokonce vypravuje,[1]) že ani žáci ani učitelé věci nerozumívali, ale čísti se musilo; k dosažení akademických gradů byly ty předměty dle starodávných řádů nutny.

Při četbě klassické methoda stejna. Náš mistr Kolín z Chotěřiny kdys ohlásiv čtení Iliady začal výkladem o Homerově osobě; odvozoval jméno jeho všelijak; vykládal, že byl Homer slepý a odtudž že bylo jméno (*μὴ ὁρος* = nevidoucí, homeros vzniklo prý přesmyčkou); vykládal o rodičích Homerových, jichž jména znal; matka prý ho porodila u řeky Melety; líčil, kterak sedmero měst se přelo o rodišti Homerově, kterak Homer se toulal se svou poesií; vykládal, že Ilias složena byla prvního roku po vyvrácení Troje; pak vypravoval obsah celého díla Homerova, načež začav od jednotlivých zpěvů, při každém obsah předeslal nejprv prosou, vlastními slovy, pak veršem; po té rozebíral jednotlivé odstavce a vybíral místa poučná, přičiňuje k nim své poznámky.[2])

Text latinských a řeckých auktorů při přednášce býval od mistra glossován, a posluchači zapisovali si poznámky do knih pod text. Jest před rukama školní kniha Ovidii Nasonis Heroidum liber, v níž vidíme, že student popsal poznámkami všecko prázdné místo po stranách i mezi řádky; překlad psán není, ale pod jednotlivými slovy leckde hromádka synonym. Neschází ani ohromná kaňka půl listu vyplňující.[3])

Poznámky týkaly se všelijakých nejen filologických věcí. Nemůže býti o tom pochybnosti, že i naši zbožní mistrové do textu pohanského auktora začasté přiváděli mravní křesťanská naučení, jaká jinde bývala zvykem. Jinde na Sophokleovi ukazovali desatero boží; v Ovidiových Metamorfosach uváděli příklady o hněvu a milosti boží a tak podobně.[4]) Poněvadž eloquentia byla vždy předním účelem klassického studia, byli i univesitní posluchači

[1]) Týž 132.
[2]) Menčík. Č. Č. Mus. 1884. 211.
[3]) Univ. knih. č. 37. H. 85.
[4]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 341 obšírně.

vedeni k imitaci čteného, musili sbírati a zapisovati si locos communes a v cvičeních, jimž od dob humanismu říkáno deklamace, ukazovati, kterak si osvojili artem bene dicendi. Že by se měl student k čtení klassika pro lepší porozuměnou na hodinu připraviti doma, o tom již v XVI. věku byly hlasy. [1])

Také zeměpis, dějepis a mathematika od professora čteny na knihách; ale již z počátku XVI. věku jsou povědomy hlasy, že bez očitého patření zvláště mathematice a kosmografii učí se marno. „Mathemata et cosmographia frustra fere docentur absque instrumentis et oculari demonstratione," tak čteme v jedné methodice z roku 1564 [2]), ba skoro doslovně tak již roku 1509 v jiné knize methodické. [3])

Při mathematice bylo očité spatření na tabuli; o Thadeáši Hájkovi z Hájku se ví, že geometrii učil také prakticky; s bývalými žáky po svém odchodě z university měřil okolí pražské. Při kosmografii byly pomůckou mapy a globus, též tak při „nebeské fysice".

Mapy oněch dob starých mají cenu nestejnou. Některé byly zdělány na síti zeměpisné, jsou na nich rovnoběžné kruhy i poledníky označeny, někdy až na díly o několika minutách rozdělené, ba naznačena někdy na pasech zeměpisných i délka dne, a naproti tomu jiné mapy jsou zhotoveny zhola bez sítě. Průměty map byly všelijaké, druhdy i dosti nepřirozené, tak že obrys některé země daleko se různí od pravé podoby; o přesné poloze míst nebývá začasté ani potuchy. To ovšem nebéře mapám starým cenu, jest-li orientace jejich někdy proti našim zvykům zvrácena; města jižní jsou-li položena na sever a obráceně. Ale obrysy zemí a moří obyčejně bývají i tam skreslené a nepřirozené, kde plavci hustými plavbami pravou podobu dobře znali nebo znáti mohli. Chyby v mapách bývaly tuze houževnaty. Které vody, hory, místa auktor znal z názoru nebo ze spolehlivé zprávy, to na mapách jak tak bývá vystiženo, co dál, to chybno leckdy až na hrůzu. Místa v skutečnosti jsoucí skoro u sebe, bývají na míle cesty v mapách od sebe vzdálena. Místa a vody jedné země bývají lehounce přehazovány do země jiné.

A k těm kartografickým chybám ještě ty odvěké lži! Šlo-li o země málo povědomé a velmi vzdálené, auktor vedl si na mapě stejně jako kosmograf: naplnil mapu výtvory své fantasie i cizí, což bývá někdy našim očím tím směšnější, že jsou Amazonky a jiní potvorní i netvorní lidé oděni šatem vlašským, německým, jaký se nosil v té době, kdy vznikla mapa.

A přece nebylo by správno ani spravedlivo podceňovati práci starých kartografů. Platiž tu, co znalci tvrdí, že totiž „poříditi

---

[1]) David. Chytraei. De ratione discendi 1595. fol. 14.
[2]) De optim. studior. ratione. Leop. Dickio. 1564.
[3]) Modus studendi. Thomas Pentzelt. 1509. Exempl. v univ. knih. 5. H. 79.

z prakusých vědomostí tehdejších jakouž takouž mapu bylo dílem neskonale těžším a záslužnějším, než je teď nakresliti dle vytříbených, ucelených, hojných udajů nynějších sebe dokonalejší mapu kteréhokoli koutu zemského. Místo pohrdlivého úsměvu jímá nás po odborném objasnění podiv nad pracemi takovými." [1])

U nás, pokud jsou zprávy z inventářů a z knihoven, oblíbeny byly nejprv mapy Ptolemaeovy. Práce tohoto slavného geografa a astronoma na západě poznány teprv počátkem XV. věku; tiskem dostaly se na veřejnost r. 1478 ponejprv. Kartografové drželi se na dlouhá léta předností i chyb Ptolemaeových, ale chyby časem opravovali v nových vydáních. První nad Ptolemaea zevrubnější mapa střední Evropy pochází od kardinála Mikuláše Kusy, tištěná poprvé r. 1491 a potom reprodukovaná častěji. Ta mapa jest nad jiné dosavadní lepší. [2]) Jest první moderní mapou; auktor odchýlil se od názorův a výkresů starých Řeků a kreslil, co znal ze zkušenosti nebo z nových zpráv. A přece i na té mapě dosti chyb převzato z Ptolemaea. Horní tok Labský teče Uhrami, Rýn spojen s Veserou, v Hollandě jsou vrchy atd.

Oblíbeny byly u nás mapy Münsterovy, Merkatorovy († 1594); mistr Bacháček velmi rád měl mapy a kosmografii Jana Hontera Coronensis z r. 1564 [3]) a studoval na díle Abrahama Ortelia Theatrum orbis terrarum (poprvé vydáno 1570). V bibliothece kollejní také měli dílo Gerarda de Judaeis Speculum orbis terrae (1593), a od r. 1606 vyskytují se u nás mapy staršího Jošta Hondia (Hondt, jenž byl v Amsterodamě rytec a umělecký obchodník), a jiné všelijaké. V pokladě akademickém chovali tu jakous mapu všeho světa, velkou a vzácnou, kterou označují Charta incisa cum sigillo de cruce. [4])

Mapa České země, pokud si jí v universitě všímali, byla ona povědomá, kterou roku 1518 v Norimberce vydal lékař Klaudian Mikuláš († 1521). [5]) Jest nezapomenutelna tím, že jižní konec země obrácen k severu, tedy s orientací dnes opačnou. Jest vůbec map našeho království ze XVI. věku žalostně málo vydání. Povědomo jest ještě jen jedno německé z r. 1568. [6])

Však nejedni snažili se o nové a lepší mapy. R. 1547 mistři a kollegiáté dostávají pro svého kollegu mistra Jana Zahrádku královský patent a povolení, „aby tohoto léta království České spatřiti a potom tabuli neb mappu tisknouti dal"; král chce, aby professoru nikdo v takovém jeho slušném předsevzetí překážek

---

[1]) Metelka. Sborník Spol. zeměvěd. I. 215.

[2]) O ní důkladné pojednání Metelkovo ve Věstníku Náuk. 1895. III. 8. Tu jest zdařilá reprodukce.

[3]) Exemplář v univ. knih. Rudimentorum cosmogr. Tiguri.

[4]) Arch. univ. A. 14. b. 103.

[5]) O něm Dvorský v Č. Č. Mus. 1884. 301.

[6]) Sborník Historický II. Dvorský o kartografii české 325. Pam. Arch. IV. 136.

nečinil.[1]) Nikdo sic professorovi překážek nečinil, ale také nikdo ho nepodporoval, a tak zůstalo při dobré vůli.

Po něm jiný bývalý professor Pražské university Tadeáš Hájek z Hájku učinil r. 1563 pokus o mapování Čech, ale nedosáhnuv nikde podpory, nechal tak.[2]) Vším právem zlostně tehdáž Kolín napsal, že šlechta naše utrácí raději na psy a koně a jiné věci, o nichž raději mlčeti, než aby podporovala ejusmodi patriae ornamenta. Nebyli bychom správnou mapou tenkrát nad jiné národy předčili,[3]) ale mohli jsme se jim vyrovnati. Ke konci století XVI. mistr Bacháček, professor kolleje Karlovy, robil nějaké mapy, ale zůstaly prací soukromou.

Morava byla o to šťastnější, že v XVI. věku majíc jen mapu nedobrou od Fabricia, lékaře krále Ferdinanda, brzy v XVII. stol. obdařena jest výbornou mapou Amosa Komenského, na níž zřejmo, kam dospěla věda zeměpisná a umění kartografické.[4]) Před lety Komenský schodil zemi několikrát, aby co možná vše očitě spatřil, a r. 1627 vydal dílo, na němž s neobyčejnou zevrubností určena místa, vody, hory, lesy tím způsobem, že vzbuzuje obdiv.

O globech zmínky se dějí v pramenech Pražské university teprv za Bacháčka často psaného. On globy pořizoval svým nákladem a, nemýlíme-li se, i svýma rukama a svým umem. Zvláště na jednom globu zemském, velikém sobě tuze zakládal. R. 1608 chtěl ho prodati. Hlásili se kupci „adversae partis“, protivníci u víře, což byli asi jesuité z kolleje Klementské, jimž by se byl globus hodil, ale Bacháček žádal kollegův a university, aby globus koupili do své bibliotheky, on že by ho „protivné straně“ nerad dopřál. Tedy ho koupili, a zůstal Karlově škole.[5]) Za zhotovitele globů mimo universitu uvádí se v době Bacháčkově Čech Jiří Ramhaufský; ten roku 1599 podal císaři zemský globus, o němž rok pracoval, a obdržel zaň sto tolarů.[6])

Že snažili se naši mistrové v astronomii mimo globus také o jiné pomůcky a přehledy na lepší pochopení, o tom svědčí nebeská fysika v tabuli sestavená od mistra Marka Bydžovského z Florentina a roku 1582 vydaná s titulem „Tabula causae efficientis et materialis meteorum in gratiam studiosae juventutis in alma academia Pragensis“. Kodicillus napsal k té tabuli verše jako na průvod a vítání.[7])

Tabulek přehledných a chronologických užívali u nás jako jinde též při dějepise. Oblíbeny byly tabule Davida Chytraea roku

---

[1]) Arch. místodržit. č. 34. 37.
[2]) Riegger. Material. I. 197.
[3]) Jak míní J. Jireček v Děj. liter. I. 214.
[4]) Metelka. Č. Č. Mus. 1892. 238. Podává tu reprodukci Komenského mapy i obšírné o ní pojednání od str. 169.
[5]) Arch. zemsk. Oeconom. č. 14. 602.
[6]) Jahrbuch kunsthist. Samml. d. allerh. Kaiser. XII. 2. č. 8335.
[7]) Biblioth. Strahovská. V kodexu z Dobřenských.

1563 vydané s titulem „De lectione historiarum". Byly to vlastně chronologické tabulky k řeckým auktorům historickým, k Thukydidovi a k Herodotovi. Chytraeus data těch historiků přirovnává k událostem a časům v Písmě udaným, a tím mu vznikla chronologie všeho dějepisu od stvoření světa, kteréž klade před Kristovo narození na rok 3962. Až do Krista vede ty tabulky.[1])

Kdybychom se na konec optali, kterak se methody a všecko učení osvědčovalo na studentech, doslechneme odpověď: kdyby bylo bývalo hodin vyučovacích sebe víc, methody a pomůcky kdo ví jak výborné, k dokonalému vyučení stále byl na překážku onen podivný zvyk, že studenti obyčejně chtívali všecko odbýti jediným semestrem. Který toužil po gradě bakalářském, přišel, vybral si několik přednášek o formálních disciplinách Aristotelových, z nichž se zkoušelo, a po ukončeném semestru podnikl zkoušku. Chtěl-li do smrti zůstati bakalářem, odbyv zkoušky, nepřišel víc. Kdo, jsa bakalářem, chtěl dojíti misterství, po druhé přišel, vyposlechl v krátkém čase několik čtení z materiálných věd Aristotelových a hlásil se hned ke zkoušce. Jest již patrno, že veliká část studia zůstávala na soukromé činnosti studujícího.

* * *

Bylo řečeno, že jediný institut, jenž v bývalých universích pomáhal učení a studium, byla bibliotheka. O té položíme zběžné slovo.

Bibliotheka musila býti při kollejích university kde které od samého počátku jejího již proto, že při veliké drahotě a vzácnosti knih nemohlo se na professorech žádati, aby měli s dostatek knih vlastních. Proto císař Karel bibliotheku založil zároveň s kollejí Velikou; založil ji na svou dobu hojně: libros pro studio necessarios tribuit in habundantia.[2]) Týž král i potom na knihovnu paměť měl; ještě r. 1370 ji rozmnožil, přikoupiv z pozůstalosti vyšehradského kanovníka Viléma z Lestkova za 100 hřiven 114 svazků, jichž nebožtík byl po světě, zvlášť v Avignoně, nabyl.[3])

Není pochyby, že také ostatní kolleje Pražské university při svém založení nadány byly potřebnými knihami, kteréž dlením doby dobrodinci byly rozhojňovány v slušné bibliotheky.[4]) Z těch darů prvních dob nejzajímavější byla kniha obou Pliniů, obsahující listy mladšího a přírodopis staršího Plinia, dar to rady staro-

---

[1]) Univ. knih. 3. L. 38. Pojednání o tom Krabbe; David Chytraeus. 104.
[2]) Fontes rer. Boh. IV. 518.
[3]) Script. rer. boh. II. 405. Tomek Gesch. d. Univ. 78.
[4]) I při kolleji Laudově byla bibliotheka, od níž klíče direktor jeden odevzdával druhému. Viz arch. univ. A. 48. 64.

městské kolleji Karlově; důležitý také byl darovaný rukopis Topik a Metafysiky Boethiovy. [1])

Zachoval se z konce XIV. věku seznam knih jedné té kolleje, kolleje národa Českého. Je-li seznam úplný, kollej měla 204 knihy většinou rázu theologického, ale dost knih z filosofie a z církevního práva, méně z historie a jiných věd. Byly tu biblí a jich výklady; byly tu knihy sv. Bernarda, Bonaventury, Lyry, Petra Lombarda, sv. Tomáše Aquinského; všeliká Moralia, Apologetica, Sermones, Decretalia. Podle těch knih, jež drží předek, jest tu z historie Flavius a kronika Bohemorum. Konečně i nějaký Liber medicinalis. [2])

Bouře po smrti mnicha Želivského připravila některým domům kollejním a tudy i bibliothekám škodu, ale již prve než skončily se vojny husitské, knihovny plnily se zase. Knihovně kolleje národa Českého dostalo se darem krále Ladislava r. 1454 části sousedního domu Hankova s věží; král, jak dí se v úvodě listiny darovací, poznal, že v domě kollejním není pro tu bibliotheku místa vhodného; tedy jistě měla hojnost knih a byla cennou. [3])

Dosti dlouhá jest řádka těch mužů, vychovanců akademie nebo jejích učitelů, kteří oddávali kollejím knihy. Ze štědřejších uveden budiž Jan Šindel († 1443) druhdy rektor, jenž 200 knih medickych a mathematických dal kolleji Karlově. Sbírku knih dal r. 1467 Mikuláš z Humpolce, v XVI. století kromě jiných uvádějí se mezi dárci Václav ze Žatce a mistr Přeštický; kšaftem svým r. 1574 mistr Nikodem z Paumberka pamatuje bibliotheky universitní, řka, aby synové, kdyby k něčemu jinému povoláni byli než k umění liternímu, všecky knihy do učení Pražského dali „k užívání chudým mistrům a collejátům, a kdožby kterých potřeboval, tomu aby od pánů mistrů předních, totiž p. rektora, děkana a probošta kolleje Veliké půjčovány byly, a ti, komužby kdy půjčeny byly, aby je zase vraceli“. [4])

V kalendáři Kampanově z roku 1616 jest ještě kolik dárců jmenováno, jichž tuto pojímáme. [5]) Přidáváme k nim z nejznamenitějších mistra Jana Keplera, mathematika císařského, jenž roku 1605 rozmnožil „bibliotheku naši libro suarum lucubrationum, in quibus contra opticos et anatomicos multa disputat“. [6])

Také universitní kaple Betlémská druhdy těšívala se všelikým odkazům k své bibliothece. Bývaly to knihy spíš rázu nábožen-

---

[1]) Hanslik. Gesch. u. Beschreib. d. Prag. Universitätsbiblioth. 25. 27.

[2]) Hanslik uvádí seznam na str. 18—22. Katalog asi z r. 1420 má nad 1800 svazků, jsou v něm i knihy Wikliffovy. Uveřej. Loserth v Mittheil. des Inst. f. öst. Gesch. IX. 301. Viz o těch věcech též Tadru. Styky 361.

[3]) Codex diplomat. v Monum. univ. č. LXXXIII. Tomek. D. P. VIII. 91.

[4]) Miscell. č. 54. fol. 155 při deskách druhdy; teď v arch. praž. č. 2120.

[5]) Mnozí jmenováni u Hanslika. Gesch. d. Prag. Univers.-Bibl. 31. 38. 41.

[6]) Oeconom. v arch. zem. č. 14. 399. Dne 11. dubna.

ského. Připomínáme pro příklad, že r. 1457 Matěj knihař poroučí, aby knihy, „které užitečné k kázání, vybral mistr Václav z Betléma a dal je k Betlému, jiné ať prodají se na chudé“.[1])

Professorové druhdy také sami horlivě pečovali o rozmnožení knihovny; slušno uvésti s pochvalou Bacháčka na předním místě. Což se jen nasháněl i po letech, aby naplněn byl kšaft Václava z Vřesovic, jejž pán napsal roku 1579 (do desk vložen 1583)[2]) a v němž poručil, aby čtyři nejpřednější mistři kolleje Veliké přehlédli, rozvážili, vydali nebo potlačili některé spisy, traktáty, kterých nechal v truhle, a veliká knihovna Vřesovská aby vydána byla škole malostranské. Nelze pochybovati, že Bacháček, snaže se, aby knihy dostaly se do Prahy, měl zájem universitní na srdci.

Bibliotheky universitní rostly v posléz také tím, že soukromé knihovny professorské zůstávaly v kolleji po smrti mistrův. Ale ne vždy. Na příklad knihovna po mistru Trojanovi bez ujmy nezůstala; Trojan na ni za živa nakládal tolik, že padl v dluhy. Aby zpravili dluhy, mistři po smrti Trojanově část knihovny r. 1605 prodali. Probošt zámecké kapituly Pontanus z Breitenberka s legátem biskupa janovského vybrali si a koupili některé knihy hned na poprvé. Pak probošt Pontanus přišel zase, poobědval s mistry a vybrav z knihovny Trojanovy „staré“ knihy, zaplatil je. Některé knihy Trojanovy dostaly se také místokancléři německé říše Corraducciovi, něco koupil Daniel Škréta a knihkupec Daniel Sedlčanský.[3])

Svým časem bibliotheky kollejní dočkávaly se nejen přírůstkův ale i ztrát. Takž roku 1536 s žalem rektor Jiří Písecký zapisuje v paměti, že dva zloději, Johannes bakalář z Litomyšle a Martin z Litomyšle, idiota campanator, obyvatelé v kolleji krále Václava, vyloupali bibliotheku národa Českého „optimis olim exemplaribus locupletissimam.“[4]) Svědčí o podivné bdělosti kollegiátů i o podivné správě, když zlodějští kazisvětové mohli víc než po dvě léta veliké i malé pergamenové folianty odnášeti na pražský tarmark židovský, aniž kdo z učených správcí poznal. Kradouce vedli si ovšem chytře; železnou mříž k bibliothece prolomili a prolomenou vždy zase bystře skládali, že nebylo znáti; knihy na tarmarce prodávali po listech vytrhané „na vobasla“; na konec prozradili se velikou nádhernou biblí. Martin odsouzen k velikým mukám a pak na oheň. Praví universitní kronikář, že tou smrtí příliš krutou vinni byli vlastně někteří kanovníci sv.-Vítští, jež zove Nerony. Universí chtěla, aby odpykal krádež vazbou a penězi stejně, jako se stalo Janu bakaláři, druhému zloději, ale kanovníci stáli zvoníkovi na život, poněvadž usvědčen i z krádeží kostelních.

---

[1]) Arch. pražský č. 2119. J. 2.
[2]) Kšaft otištěn v Č. Č. Mus. 1896. 132. Nováček.
[3]) Arch. zem. Oeconom č. 14. 399. 407.
[4]) Monum. univ. III. 108. 109. I. 2. 317., ale tu jest datum 1535.

K bezprávným ztrátám pozdějši doby snad nelze nepřičísti to, co u soudu vysvědčují svědkové o mistru Petru Kodicillovi, že totiž po plných putnách kázal sobě donášeti knihy z kolleje Císařské a Andělské do svého soukromého domu, jakž o tom svrchu na jiném místě již praveno. Tu jen ještě dokládáme, že r. 1597 v pondělí po Naroz. P. Marie učinila universita s paní Kateřinou Rožnovskou z Tulechova, dědičkou po Petru Kodicillovi, smlouvu, kterou nepořádky mistrovy se urovnávaly. Paní slíbila vydati 400 exemplářů grammatiky Kodicillovy nevázaných, kus po 2 groších 4 denárech, mimo to 900 nějakých exemplářů nejmenovaných a nad to vše ještě „knih hodných“ měla paní odvésti za summu 200 kop. Celkem jí spočítali náhradu za hospodářství Kodicillovo 686 kop 41 gr. 4 d., což paní v knihách i na penězích hotových dosti brzy odvedla.[1])

K ztrátám, byť nemnohým, ale přece zlým a neomluvitelným bohužel nutno přičísti i ty případy, když mistři kollegiáté, snad aby získali nějaký groš do svého nevalného hospodářství, staré rukopisné knihy z bibliotheky (ne ze soukromé, professorské, ale z kollejní) prodávali sami. Tak čteme při r. 1605, že odprodali panu Hoffmannovi několik svazků starožitných knih („aliquot volumina antiquorum librorum“).[2]) Že to napsali pro paměť, z toho lze usuzovati, kterak nevinně brali tu věc.

Asi též tak lze vysvětliti návrh Adama Zalužanského a jiných kommissařů, k nápravě universitní po majestátě nařízených, aby byly „z knih na větším díle psaných na pergaméně písmem starodávným, tak že se sotva čísti mohou, . . . málo některé vyberouce, ostatek prodány, a za to jiné knihy užitečnější k doplnění druhé bibliotheky nové koupeny“.[3]) To byl smutný návrh, s kterým se mistři zajisté snášeli; ještě při roku 1617 psáno v Aktech kolleje Karlovy, že Tomáš knihař chce koupiti „pergamenovy knihy“, a mistři mu povolují snesše, „pokud by se našly illegibiles libri a měli by je žráti moli, aby se uprodaly“.[4])

Tedy čeho neuměli pro stáří čísti, toho se mistři lehce zbavovali. Na pochlubu jim to právě není.

O zevnějšku, řádu a správě knihoven kollejních není v pramenech skoro nic. Ze seznamu knih z konce XIV. věku soudí se,[5]) že složeny bývaly po jarmarách. Jisto jest, že ani v téže kolleji nebyla bibliotheka všecka pohromadě; knihy byly složeny v kolika pokojích a dle potřeby stěhovaly se. Aspoň r. 1598 upomenut rektor Bacháček, aby universitní bibliotheku „někde jinde choval,

---

[1]) Arch. univ. A. 48. 148. O několik listů dál jest kvitance.
[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 14. 306.
[3]) Rukop. mus. 23. H. 8. 279.
[4]) Arch. univ. A. 14. a. 61.
[5]) Hanslik. Gesch. u. Beschr. d. Universitätsbibl. 36.

neb in stuba Saxonum mají míti svou habitaci praeceptores" (t. j. učitelé klassí, vzorné školy latinské).

Zdá se, že se knihy někdy válely jen po prknech; po zemi mimo jarmaru. Aspoň r. 1617 prorektor sboru professorů v Karolinum oznamoval stran bibliotheky „hořejší", „že jest zase velmi zaprášena, aby byla vyprášena a repositoria udělána, skla vzdělána, nebo jestli se skla nezdělají, tehdy se zase z ulice napráší". [1]) Byla tedy část Karolinské bibliotheky nahoře v pokoji, jenž měl vybitá okna, a knihy uličným prachem zaprášené čekaly na repositoria. Z tohoto jediného dokladu ovšem nelze souditi o stavu druhých bibliothek kollejních.

Rozumí se, že probošt, když k sobě bral kollejní klíče a správu kollejních klenotů, zavazoval se také k péči o knihovnu. Tedy bibliotheky nebyly bez dohledu. Jsou také zmínky o počtech z peněz bibliotheky se týkajících, což svědčí, že se něco opravuje, kupuje. Z r. 1590 jest přímá zpráva, že bibliotheka v Karolinum měla býti dle usnesení professorů napravena, spořádána. Bylo to za proboštování mistra Adama Rosacia. Tehdáž mistři koupili k bibliothece zapaditý zámek za dvě kopy a pořídili půl rysu papíru na regesta k též knihovně; tedy chtěli opatřiti pořádný katalog. [2]) Také roku 1609 26. září zapsáno o bibliothece v kolleji Národa, že byla ohledávána a čištěna. [3])

Půjčovati knihy z kolleje příslušelo bezpochyby proboštovi jakožto správci v domě. Zvláštních bibliothekářů nebylo. Teprv v máji r. 1613 ustanoveni jsou notarius universitní a dva professorové za inspektory knihovny. [4]) Do té doby probošt v bibliothece panoval; proto mohl Kodicill, jsa proboštem, knihy dávati odnášeti. Jestliže r. 1574 Nikodem z Paumberka v kšaftě svém staноví, aby knihy, jež on oddá kollegiátům, byly půjčovány od mistrů *předních*, rektora totiž, děkana a probošta kolleje Veliké, tuším, že se mu dosavadní půjčování samotným proboštem nelíbilo.

Po reformách z počátku XVII. věku již pozorujeme, že knihy se vydávají v přítomnosti některého svědka ze sboru; někdy i dvou professorů a rektora (r. 1617); ba usnáší se o jich zapůjčce všecek sbor kollegiátů karolinských, a když kniha nevrácena pořádně v čas, zase sbor se usnáší a posílá pedella pro ni. [5]) Před tím ještě roku 1606 — 1609 půjčuje probošt Bacháček knihy sám, komu chce.

---

[1]) Arch. univ. Kusé listy z Oeconom. pod č. 20. 1. července. Před tím r. 1616 v týchž listech zpráva, že bibliotheka v nepořádku.

[2]) Arch. univ. A. 13. a. 188. 200.

[3]) Tamže A. 17. VI. 126.

[4]) Tamže č. 437.

[5]) V únoru roku 1618 sbor jedná o tom, že biblí židovská zůstává za Hebraeusem (Albertem z Kaměnka) a za Borboniusem Jus canonicum. Poslán pedell, aby je vyzdvihnul. Arch. univ. A. 14. a. 242.

Některé zápůjčky knih uvedeme na poznanou bibliothek kollejních. Václav Šach, měšťan chrudimský († 1536), vypůjčil sobě, jsa jakožto bakalář člen university, některé knihy z kolleje České, Karlovy a Rečkovy. Vypůjčil sobě kromě jiných Opera Platonis, Aphorismos Hippocratis. Za to poručil bibliothekám universitním ze své libráře některé vzácnosti, jako Plinia a knihu De illustribus viris et mulieribus.[1]) R. 1538 za rektorství Jana Zahrádky převzácný rukopis Pliniů Melanchton sobě vypůjčil do Vittenberka. Po roce ho vrátil.[2]) Mistři kladli si to za čest, prosebný list Melanchtonův si věrně zapsali do knih, ale půjčka knihy Pliniovy stala se tentokrát s přivolením konšelů staropražských, poněvadž prý Plinius původně z knihovny jejich.

Nevíme kterého roku[3]) Kašpar z Nydbrucka, rada císaře Maxmiliána II., vypůjčil sobě z knihovny Karlovy kolleje 45 knih, z nichž zajímavější tyto: Divisio ecclesiae militantis; M. Stanislai De peccato; Liber contra praecipuos errores Graecorum; rozličné traktáty mistra Math. de Cracovia; Glossa, missa papae Urbani, De concordia fratrum, Positio magistri Zítek; Juramenta eligentium rectores et lectores; Mg. Adalb. de Ericinio de Bohemia Statuta scholae Parisiensis. Sermo Husii scriptus; Quartus sententiarum magstri Hus; Lectura super eodem. Evangelia per circulum anni Wikliff; St. Cantica Wikliff; mgstri Jacobelli De concione, missum ad Constantiam. Hus De ecclesia a některé jiné traktaty náboženské, polemické.

Svrchu psáno, že Bacháček ještě r. 1606—1609 půjčoval sám z bibliotheky své kolleje Císařské. Jest zajímavo čísti, komu půjčil. Pánům i sedlákům půjčil. Uvedeme jen něco málo. Bratru svému Jiříkovi Bacháčkovi a rychtáři Vyšínovi z Dolan půjčil po exempláři Politie; dvéma přátelům university půjčil Sněmy, český z roku 1421, moravský z r. 1608 a paměti psané in quarto z strany konfesse pražské; knězi Šudovi půjčil Akta sněmu r. 1575; praesidentu nad appellacími Ferd. z Donína půjčil českou kroniku v jazyce německém; slavnému Václavovi z Budova poslal čtvero knížek psaných De statu religionis in regno Bohem. Nějakému učiteli půjčil Epistolas astronomicas Tychonis Brahae in duobus voluminibus. Křižovníku proboštovi v Hradišti (Poeltenberce) půjčil Ephemeridy Dav. Origani.[4]) Při jedné knize, roku 1606 půjčené, nelze nezastaviti se. Povědomý doktor Adam Huberus z Risnpachu vypůjčil sobě tehda Tomos urbium in quinque voluminibus, dílo červenou koží povázané a obrazy zdobené, jež probošt cenil 50 ko-

[1]) Rybička. Č. Č. Mus. 1845. 365.
[2]) Arch. univ. A. 17. V. 783. Acta decanor. v Monum. 192. Též Monum. univ. I. 2. 319. 321.
[3]) Uvádí se v zápise probošt dr. Tomáš Husinecký z Vodňan, jejž Tomek uvádí v universitě v l. 1557—1569. Zápis sám jest v kod. Lobkovic. knih. v Praze č. 310. Před ním jest zápis s datem 1579.
[4]) Arch. univ. A. 34. 48.

pami. Z jiného přípisku v knize proboštské srozumíváme, že si to dílo odkoupil Theodor Sixt.[1]) Byla ta nádherná kosmografie z kollejní knihovny či byla vlastnictví Bacháčkovo?

V září r. 1617 mistři půjčili „in praesentia domini prorectoris" (Alberta z Kaménka) mistru Pavlu Jessíniovi, písaři Nového města Pražského, z bibliotheky čtyři knihy zajímavé: rukopis in quarto De vita sti. Adalberti, Vencesilai, Ludomillae, Basilii, Aegyptiacae Mariae; druhý rukopis in quarto, v jehož přední části byl list akademie Oxoniensis ad academiam Pragensem; třetí byl kodex pergamenový, v němž Chronicon de imperatoribus et papis scriptum ad Carolum IV. a konečně foliant pergamenový držící v sobě Historiam Romanam.[2]) Když pak v červenci roku následujícího (1618) týž mistr Ješín žádal při mistrech klíče od bibliotheky hořejší, „aby tam volně mohl codices versare", nepustili ho, až prý budou knihy spořádány a v katalog uvedeny.[3])

Naproti tomu r. 1617, když chtěl dr. Garthius ze školy německé pohlédnouti v bibliothece „staré i nové", mohl-li by nalézti díla sv. Otců, mistři povolili ochotně.[4]) Též knězi Samuelovi Martiniovi na jaře r. 1619 k přednesení prorektorovu „páni ráčili povoliti, aby v bibliothece mohl knihy přehlídnouti, pokudž by k té materii (o níž chtěl pracovati) se něco nalézti mohlo". Chtěl vydati Collationem m. Philippi Melanthonis et m. Joannis Hussii.[5])

Toť byla asi poslední služba, kterou bibliotheka v Karolinum učinila; roku následujícího připadla katastrofa na Bílé hoře a 14. listopadu roku 1622 stěhovány knihy Karlovy university do kolleje jesuitské. Že prý jich nebylo mnoho,[6]) ale nevěříme. Seznamu všech kollejních knihoven ovšem zachovaného není, obsahuje-li však zachovaný soupis jediné kolleje Všech svatých z roku 1603 v sobě nad tři sta knih, lze souditi, že kolleje přednější, zvláště kollej Veliká, měly nad ten počet více, a dohromady že jesuitům zbyla na svou dobu přec jen veliká universitní knihovna, třeba že mistři z ní lecco byli ještě uprodali dřív, nežli byli o ni připraveni.

Svrchu řečeného seznamu bibliotheky kolleje Všech Svatých sobě všimneme na poznanou knih, universitě náležitých. Vybéřeme jen knihy význačné.[7]) Katalogus obsahuje „bibliotheku starou" a „bibliotheku novou po smrti mistra Jana Adama Bystřického z Bochova, probošta kolleje Všech Svatých". V oné spočítáno pergamenových knih in folio 36; v nich latinských pět knih Mojžíšo-

---

[1]) Arch. univ. A. 34. 19.
[2]) Arch. univ. A. 14. a. 62.
[3]) Tamže 90.
[4]) Arch. univ. A. 14. a. 234.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 117.
[6]) Schaller. Prag. Altstadt. 321.
[7]) Seznam celý čti v arch. zemsk. v Oeconom. č. 14. 230—235.

vých, Liber Mathiae de Mont. Cutnis; Augustinus De libero arbitrio; multae, variae quaestiones disputatae mgstri Regerii Andrii; latinské glossy ke všem epištolám sv. Pavla, Glossa super Deuteronomium, Scotus De coelo empyraeo et motu coeli; De natura paradisi; Lectura Costensis fratris, Libri viginti ad Bracellum; Quaestiones super primum Sententiarum Thomae (Tomáše Aquinského); též o druhé knize Sententiarum Commentarius super physicam, Authoritates in libros physicorum; homilie b. Hieronymi, Gregorii; Boethii Liber de duabus naturis in Christo; Commentarius super secundum Sententiarum, darovaný od mistra Jiřího Píseckého; Quodlibetum Godefridi; Liber continens quaestiones Durandi super 4. Sententiarum, o kteréž knize připsáno, že jest na čtyři prsty tlusta. Jsou to tedy folianty vesměs scholastické theologické a filosofie; jen jedna kniha mezi nimi astronomská a chiromantická.

Knih pergamenových in quarto bylo 13, v nich Tractatus de septem donis Spiritus s.: De septem itineribus aeternitatis; o té knize poznamenáno, že jest jednoho prstu ztloušťí, z roku 1368 a sličně, ozdobně psána (eleganter); jeden rukopis týkal se grammatiky, jiné obsahovaly spisy filosofské — libros meteorum physicorum — mezi nimiž Simonis de Rokycan fysika a astronomie. Také tu byla Summa fratris Burghardi de ordine praedicamentorum, t. j. o kategoriích Aristotelových.[1]) Dva rukopisy byly formátu oktávového, v jednom byly Concordantiae minores bibliae a o druhém katalog neví nic jiného říci, nežli že jest hanebně (turpiter) psán a že tlustý na čtyři prsty.

Papírových knih in folio spočítáno 88,[2]) některé z nich psané, jiné tištěné. Soupis ledabylý. Zhusta čteš místo zevrubnějšího určení jen quaedam (jakás) miscellanea. quaedam sermones turpiter scripti, quaedam theologica scripta. Ze zajímavějších jest Postilla Nicol. de Lira; Apparatus Pauli Clementis, Prima pars quaestionum Alexandri de Ales, kniha darovaná od mistra Jiřího Píseckého; Liber distinctionum, rozmanité části biblí jmenovitě uvedené, Catholicon prima pars de literis et casibus, tedy kus mluvnice; De modo dictandi, Catholicon scriptum de orthographia. est additus Calepinus. Super quatuor libros Sententiarum de tribus personis in Trinitate, Monarchia papae (tisk), Augustinus De civitate Dei (tisk), secunda pars Speculi naturalis, Liber astronomiae; physicus liber de stellis; Speculum humanae salutis; Martyrologia, Perottus impressus (mluvnice), prima pars Bibliorum, darována od mistra Jiřího Píseckého roku 1529; Quaestiones ethicorum Aristotelis;

---

[1]) V rukopise opovážil se někdo nepovolaný v slově praedicamentorum škrtati slabiku „men", mermomocí chtěje docíliti knihu de ordine praedicatorum; o řádě dominikánském.

[2]) Dvorský v Pamět. o škol. spočetl 90; ale neuvádí jich. Jest počítání tu nesnadné; někde nevíš, kniha-li, či něco přivázaného.

Francisci Maronis Liber sententiarum; Scotus super II, III, IV Sententiarum; Thomae de Aquino super Mathaeum; Liber de virtutibus theologicis; Liber Simonis de Sanctis; Flores d. Bernhardi; Cursus logicae commentariorum, dedicatus Friderico imperii archimarschalco; logické spisy Mart. Polichia, spisy Priscianovy, Homiliae b. Remigii; Distinctio decretalium Joh. Caldarini, Addictiones Johannis Andreae super lib. decretalium; byl tu též nějaký psaný slovník, žaltář, missál. Úhrnem jsou v tom oddíle psány knihy theologické, filosofické, grammatické a jedna o církevním právě.

Následující oddíl zabírá 76 knih papírových in quarto téhož rázu jako prve. Jsou tu Sermones ab adventu, nuptiales a jiné ještě; Armandus Tractatus de declaratione difficilium dictorum et dictionum in theologia; mezi ostatními traktáty jsou také české, ale nedí se které. Dále zapsán Rosarius, Graecismus, Commentum super Donatum; Husii De ecclesia, téhož auktora Super quartum Sententiarum; Augustinus Enchiridion de fide ad Petrum, scriptus; Augustini descriptio Terrae Sanctae; m. Simonis de Chrudim quaedam physica; Hymnarius et prosarius, Commentum in psalterium super vocabula bibliarum, Commentum epistolae ad Hebraeos, dar mistra Píseckého, probošta kolleje Omnium Sanctorum; Lira Adversus Judaeos de Christo rege, tum super librum Sententiarum et reliqua ad finem grammatica. Belial Alanus, ad finem opus Alani Hispani in Anticlaudianum; Canones schol. Blanchini post obitum Martini de Počátek, servitoris Coradicaei (Koranda) impressus a. 1495; Quaestiones collectae per m. Busconem de Gylovia (Jílové) De anima; Priscianus metricus; Agidus De regimine, logica quaedam scripta, Bernhardus de Clara Valle Prosodia. Mnoho knih má přídatek, že jsou hanebně psány, některé, že jsou eleganter scripti.

Poslední oddíl „staré bibliotheky“ drží v sobě 9 knih, z nichž zajímavá Leges monachorum a st. Benedicto traditae.

„Nová bibliotheka“ obsahovala nejprv 25 knih in folio, nedí se papírových-li či pergamenových. V nich jest Pantaleon, Epiphanii et Irenaei opera, Ciceronis opera philosophica, Brentii In Lucam homiliae, Platonis opera, comoediae Plautinae, Petri Hispani Commentarii in logicam; Erasmi opera, Aristotelova Ethica, Georgica Columellae, Seneca moralis, postilly, biblí (norimberská latinská) a slovař řeckolatinský.

In quarto zapsáno knih 29; v nich zajímavější: Colloquium Alteburgeum de justificatione, Cantiones Valentini Poloni bohemicae, Metamorphoses Ovidii cum comment.; Explicatio catechismi Lutheri; versio bohemic. epistolarum; Ostracii In dialecticam; In ethicam commentarii Stapulensis, Margarita philosophica, Exercitium grammaticum, Claudiani opera, Grammatica Henrichmanni, Carminum bohemicorum svazků osm! Leges Codicilli, český kancionál Waldensium (Bratří); Aristotel. physica; Ostracii Rudimenta

graeca; Interpretatio psalmorum Joh. Bugenhagii; Opera Hasisteinii, Algorythmus. Kommentářů všelikterakých řada.

Knihy in octavo zapsány 43. Jsou tu filosofské a řečnické spisy Ciceronovy, Quintilianovo řečnictví (oratoria), Aldi Manutii Phrases latinae, Wittenbergicae intimationes, Vigelii Commentarii juris civilis; Sabini Poemata; Psalterium Spangenbergii; Adagia Erasmi; Erasmus De modo orandi; Grammatica Collini; Grammatica graeca Metzleri; Bellum grammaticale, Trivium Spangebergii; Catechesis Thomae Mitis; Luciani aliquot opuscula; Ignatii Lojolae vita, Curtii De rebus Alexandri; Anton. Schori De lingua graeca docenda; Enchiridion theologicum Nicol. Hemingii; Processus juridic. Henningi; In Hippocratem Babtista Mantuanus; Grammatica Laurentii Ludovici; Rudimenta Despauteriana; Pasquillorum tomi duo; Cantiunculae super catechismum; česká arithmetika tisku norimberského, carminum ad Hodějovinum Farrago 1, 3, 4. Grammatica germanica. Ravisii Officina. Proroctví „Sybillinovo", Zahrádka duše. V nové bibliothece, jakož patrno, převládá filologie, básnictví; v staré bibliothece theologie a filosofie.

Kolik z těchto tří set (321—323) knih kolleje Všech Svatých dostalo se jesuitům, nesnadno říci. Některé ztraceny dojista. Jeť úvodem k jich katalogu zaznamenáno usnesení professorův, aby „knihy netoliko z odkazu (Bystřického) ale i z těch nečitedlných starých pergamenových, co se nehodí, byly uprodány a za ně buď nové užitečné se koupily neb kollej se opravila."

Na konec stůj tu o bibliothece Betlémské, jakž o ní zapsáno r. 1571. Držela v sobě deset děl; byla to díla Jeronymova, devět svazků Erasmových Frobeniova vydání; čtyři svazky Origena, pět knih Chrysostoma vydání Frobeniova; dílo Bernhardovo, Dionysii opera simul opera Tertuliani; opera Hilarii; Decretalia Clementina ve dvou svazcích, tištěné Catholicon, antifonáře. [1])

---

[1]) Knih. Lobkovic. v Praze. Acta univ. č. 310. 28.

Kapitola třetí.

Učení v Klementinum.

Též u jesuitů ve filosofické škole Aristoteles na tři obory rozdělený panoval, jenže byl to Aristoteles přísně scholastický, jak si ho v system upravil Tomáš Akvinský.

Z oněch tří oddílů filosofie Aristotelovy první držel v sobě artes formales (logiku, rhetoriku). S rhetorikou a logikou jesuité chtěli začíti v Praze hned po svém příchodě r. 1556; ale nebylo dosti posluchačstva; v obou těch disciplinách začali řádně teprv r. 1559. Oběma sám rektor Hoffaeus učil; logice dle knihy Titelmannovy, kterouž paměti jesuitské vychvalují nad jiné knihy,[1]) v rhetorice četl povědomé knihy „ad Herennium", řeč Ciceronovu pro Archia a Lukiana. V logice jesuité užívali také jiných knih,[2]) oblíbeno bývalo i staré spracování Boethia; knihám protestantským, v Karlově škole zavedeným, ovšem se vyhýbali.

V rhetorice s Ciceronem a jinými starými klassiky dělili se o panství na škole jesuitské také církevní otcové, z nichž mnohá místa jsou vykládána a z paměti říkána. Ke konci XVI. věku u jesuitů oblíbena byla Soarii Rhetorica, spracování to pravidel řečnických dle Cicerona a Aristotela.[3])

Připomenouti jest, že řečnické učení u jesuitů odkázáno bylo do poslední, nejvyšší třídy akademického gymnasia, v Klementinum úzce spojeného s akademií. To spojení není ovšem nic zvláštního; vímeť, že určitá hranice mezi vyššími třídami latinských škol a universí co do předmětů nebyla nikde.

---

[1]) Schmidl; Hist. S. J. I. 125.

[2]) Pozdější Ratio (vydání z r. 1606 i z r. 1726) chce, aby logice učilo se na knize Toleta. Toleto, Toledo, Toletus byl jesuit a kardinál († 1596), jenž napsal mimo jiné spisy Introductionem in dialecticam (1561) a Summa casuum conscientiae.

[3]) Pachtler. Monum. Germ. paed. II. 317.

In artibus realibus, v druhém to oddíle filosofie Aristotelovy, čítáno mělo býti u jesuitů jako v Karolinum z osmi knih fysiky velikého Stagiřana kniha De coelo a první kniha De generatione, ale jen povrchně, jen něco. Aspoň tak chtějí tomu pravidla, předepsaná professoru filosofie.[1]) Jesuité v Praze do těch přednášek se nehnali; ačkoli již r. 1557 Kanisius mínil a radil, aby jesuita Hurtadus byl poslán do Prahy, by tu mimo jiné vědy vykládal „globi rationes“, astronomii.[2]) O nebeské fysice určitou zmínku nacházíme teprv roku 1581; praefekt konviktů Bastius četl tehda Sphaeram Sacrobosci,[3]) ač nepřeme, že snad i před tím lecco čítáno, neboť i jesuitští bakaláři ke zkouškám měli toho potřebí. Celkem souzeno, v těch věcech Klementinská kollej nevyrovnala se Karolinské, kdež, jakž svrchu vyloženo, ode dávna bývalo v astronomii čilo.

Poněkud větší přízni a píli nežli nebeská a jiná fysika těšila se geometrie, mathematika. Pražští jesuité slibovali její čtení hned po svém příchodě, ovšem prý bude-li v tom pohodlí posluchačův a dosti knih. Zdá se, že zatím obého nebylo. Ale dlouho mathematika nezahálela; skutečně začali ji vykládati roku 1561.[4]) Pak časem zase zacházela, ale zase byla obnovována (resuscitata).[5]) Nečekejme v ní však nic velikého. Jesuitský mathematik nečítal víc než elementa. Počátky algebry jesuité zaváděli na svých školách v Němcích teprv od r. 1573 (v Kolíně).[6])

Jiná „umění“, kteráž lze připojiti k filosofické fakultě, totižto klassická čtení, mluvnici, dějepis, zeměpis, u jesuitů Pražských odkazována akademickému gymnasium v Klementině, jehož svrchní dvě třídy (rhetorica a poesis) zovou se „inferiores facultates“ a nejednou přímo jmenují se pospolu s filosofií a theologií, tedy s universitou.

Latinskému jazyku věnována v gymnasii jesuitském píle největší na všech stupních školy. V nejvyšších dvou třídách čítány hlavně Ciceronovy spisy řečnické a filosofické, historické spisy Caesarovy, Sallustiovy, Liviovy, Curtiovy; z poetických děl vykládány Virgiliovy básně, ač ne všecky, některé ody Horatiovy, z Ovidia jen něco. Všickni klassikové u jesuitů čítaní byli „vyčištěni“, aby z nich student nebral prý mravní úhonu. Některých klassiků ani nepřipouštěli. Zvláště Terentius byl jim tuze nepočestný.[7])

---

[1]) Ratio. Regulae mag. super. facultat. 70. Monum. Germ. paedag. V. 335.
[2]) Braunsberger. Canisii epist. II. 60.
[3]) Schmidl. Hist. S. J. I. 451.
[4]) Rukop. v arch. mus. „Jesuité u sv. Klimenta“ 1556—1687. str. 46. Schmidl. Hist. S. J. I. 149. 154.
[5]) Schmidl. Hist. S. J. I. 316.
[6]) Monum. Germ. paedag. III. 213.
[7]) Ratio. str. 13. (Exempl. v univ. knih. z r. 1606.)

Do ducha klassických auktorů jesuité nesnažili se vniknouti, jim šlo stejně jako v jiných souvěkých školách hlavně o to, aby žáci uměli latině mluviti a psáti; šlo o eloquenci, o to, aby chovanci jesuitští naučili se slohu rhetorickému a poetickému. K tomu vedla imitatio, nám z jiných škol povědomá a všude oblíbená. Čtemeť v pamětech jesuitských při roce 1562, že studentům výborná místa byla na pamět ukládána z Cicerona, z Ovidia a Virgilia „ad imitandum.“[1])

I u jesuitů užíváno rozličných Elegantií a jiných sbírek k osvojení sobě příhodných míst klassických. Že při výkladech o formálné leposti učiněna tu a tam poznámka věcná, jichž souhrn pak byl studentům eruditio, toť rozumí se samo. Však napomíná učebný řád, aby pro takovou erudici nezapomínalo se na jazyk, professor aby se v ní tuze nerozptyloval.

V grammatice jesuitům posluhoval Donat a Despauter, o nichž položeno při akademii Karlově; Despauterius (van Pauteren † 1526) se však Kanisiovi nic nelíbil; psaltě roku 1560 do Kolína, aby sobě hledali tamější bratří nějaké lepší mluvnice; Despauterova jest mládeži prý obtížna tuze.[2]) Jesuité v prvních letech také užívali knihy Erasma Roterodamského „De copia verborum“, ale r. 1559 byl Erasmus z kolleje Klementinské vyloučen, anoť prý se otcům nevidí ctíti knihu toho, jenž otevřel všemu kacířství okna a dvéře.[3]) Ke konci XVI. století jesuité zavedli do svých škol grammatiku Španěla P. Emanuele Alvareza (tisk první v Lissaboně 1572), rozdělenou ve tři díly. Poslední díl, jehož rhetorové a poetové jesuitští užívali, držel v sobě opakování syntaxis, metriku, figury, tropy. Byla-li lepší či horší grammatik v Karolinum užívaných nebo jiných protestantských knih, neodborníkovi nesnadno říci.[4]) To by mohlo svědčiti o vhodnosti její, že dle ní učeno od XVI. věku po XVIII. a že dožila se vydání nad dvě stě v jazycích rozmanitých. Také hojně užívána Progymnasmata latinitatis, jež vydal jesuita Jakub Pontanus (rodák mostecký Spannmüller).

Že jesuité ve všem všudy nedržívali se latiny Ciceronské, klassické, to se jim vyčítá již ode dávna. Po vyhnání jesuitů z Čech (1619) Jessenius psal o jich latině stavům českým: „Místo vejmluvnosti Ciceronové barbarskému mluvení (učí), užívajíce slov neforemných, potvorných a kterých se dávno neužívá.“[5]) Neklassické přímětky v jesuitské latině vykládají se tím, že jesuitům byla latina řečí živou, jedinou řečí obcovací, čímž vždy byla kazimluvům přístupnější, a pak že scholastické vědy u jesuitů mno-

---

[1]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 76. Schmidl. Hist. S. J. I. 169.
[2]) Braunsberger. Canis. epist. II. 680.
[3]) Schmidl. I. 136.
[4]) Odborník prof. Kelle ve svém spise „Die Jesuitengymn.“ ji nechválí.
[5]) Exempl. ve třech jazycích v univ. knih.

hými výrazy a úslovími, jichž jiní humanisté se zhostili, stále se držely a příčily slovesnou stránkou Ciceronově řeči vzorné; jest zajisté, že jesuitům byla středověká latina pohodlnější, [1]) ačkoli o snahách po lepší latině i u nich leckdy bylo jednáno. [2])

Řeckému jazyku jesuité začali učiti r. 1560, ačkoli ho ohlašovali hned po svém příchodě roku 1556. Roku svrchu řečeného rektor Hoffaeus čtyřem lidem vykládal dialektiku a řeč řeckou. [3]) Účel vyučovací při řeči řecké byl podřízenější nežli při latině. Nešlo o to, naučiti žáky krásně a plynně po řecku psáti a hovořiti, alebrž aby rozuměli biblické exegesi, výkladům sv. Otců.

Zápisy jesuitské přes to však oznamují na několika místech, kterak brzo žáci uměli řecky mluviti i disputovati. Na příklad r. 1561 stojí psáno, že začalo se řecké vyučování, a to s úspěchem tak brzkým, že přemnozí non modo scribere graece, sed colloqui etiam inter se possent. Šťastně prý se osmělili, a šlo to, uměli psáti i mluviti. [4]) Roku 1564 píše se zas, že studenti jesuitští tak dobře řecky znali, že po řecku disputovali co nejčastěji, neque latine solum sed etiam graece saepissime certabatur. [5])

Zápisy jesuitské kolleje Pražské mají nepopíratelný ráz chlubivý, však při řečtině pochvalou přemršťují nejvíc. Těm bystrým a velikým úspěchům v řečtině nikdo nevěří. Vždyť z doby dosti ranné jest zpráva, že žáci učili se tuze neradi jazyku Homerovu: při bouřce, kterou provedli proti svým učitelům r. 1579, jeden z požadavků byl, aby na příště nebyli řeckými lekcemi unavováni, obtěžováni, že by na jich místě raději slýchali výklad o otázkách svědomí, (ne graecis in posterum lectionibus fatigarentur, sed earum loco quaestiones conscientiae explicari audirent). [6])

Ostatně jesuita Jakub Pontanus [7]) (Spannmüller), jenž studoval v Pražské kolleji a od r. 1582 byl professorem poesie a rhetoriky v Augšpurské kolleji, uváděje v pamětním svém spise nedostatky vyučování jesuitského praví, že žáci v řečtině namnoze nemají základů, že neumějí veršů robiti, ba ani bez chyby psáti; ze studentů tak mdle vyučených stávají se pak nedostateční učitelé; humanistická studia i učitelé klassického čtení prý u jesuitů znevážení; kdo z jesuitů káže a učí filosofii, tomu říkají operarius, kdo učí klassikům a trudí se grammatikou, toho sami jesuité sotva uznávají za hodna všimnutí. [8])

---

[1]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. 424. v prvním vydání 287.
[2]) Janssen. Culturzuständ. 103.
[3]) Braunsberger. Canisii epist. II. 579. Pražské prameny začátek řečtiny uvádějí r. 1561.
[4]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 64.
[5]) Tamže 102. Schmidl. H. S. J. I. 191.
[6]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 200. Schmidl. H. Soc. J. I. 431.
[7]) O něm Pelzl. Böhm. Gelehrt.
[8]) Janssen-Pastor; Culturzustände. 102.

Z těch upřímných slov jesuitského humanisty viděti, že řečtina ani v kolleji Pražské v prvních desítiletích nekvetla tolik ani nenesla těch stkvělých plodů, jak v zanícení poznamenal kronikář jesuitský. Když vydán řád školní jesuitský, povědomá Ratio, ani v něm nedrží řečtina jiné než druhé, zadnější místo. Na gymnasium učili jí jen poslední půl hodiny odpoledne; pouze v rhetorice určena jí hodina celá. V poesii čili v páté třídě stačilo dle plánu všímati si syntaxe, přízvuku a dbáti toho, aby žák prostředně (mediocriter) rozuměl klassikům. Čten měl býti Isokrates, Chrysostom, Basilius, něco z Platona, Plutarcha, Řehoře Nazianského a některých jiných méně povědomých spisovatelů antických i křesťanských, vše jen zlomkovitě, v kouscích, v ukázkách. O erudici nešlo, professor měl jen uváděti do jazyka. V třídě, jež slula rhetorika, opakovati bylo skladbu, metrice učeno, čten Demosthenes, Plato, Thukydides, Homer, Hesiod, Pindar, všecko vyčištěno; vedle nich stejné právo měly výňatky ze spisů Řehoře Nazianského, Basilia, Chrysostoma. V té třídě bylo uloženo, aby professor hleděl již poněkud víc k erudicí, ale přes to učení jazyka mělo býti napřed.

Grammatiky užívali jesuité Clenardovy, k syntaxi mívali Varenia; do století XVII. napsal jim mluvnici Gretser (1560—1625), která se pak na léta držela v jich školách. Kniha ta bývá odsuzována od znalců i hájena;[1]) nebude asi docela spravedlivo nynější filologii, její methody a systemy na mysli míti při čtení takové staré grammatiky, která jsouc nacpána zbytečnostmi a neumějíc ještě hleděti k podstatě slov, i substantivum stupňuje.

S dějepisem a zeměpisem bylo u jesuitů v XVI. věku daleko hůře nežli v Karolinum. Pokud dějepisné zprávy mohly posluhovati rhetorice a jejímu skládání, potud si jich škola všímala, ale jen při klassické četbě pod titulem erudice. Jináč nic. Karolinští professorové aspoň v posledních časech své samostatnosti vzmohli se k samostatným přednáškám v dějepise a v kosmografii. Jesuité opozdili se v tom za mistry university Pražské víc než o sto let; v české provincii své zavedli dějepis teprv roku 1728 a zeměpis dokonce teprv r. 1753.[2])

Také o přednášky v medicině a v právech Karlova škola měla za některou dobu víc nežli Klementinum, kdež právo a medicina byly zásadně vyloučeny. Těch se jesuité nechtěli dotýkati nikdy.

Za to v musice jesuité pracovali víc nad své protivníky. Ale ne tak v musice vědecké, jako v praktické. Vypravujíť paměti jesuitské již při r. 1561, že studenti zpívali symfonické litanie, což drahně lidí do kostela uvábilo. „neboť byli studenti jesuitští již vůbec slavni svým zpěvem a hudbou, takže nad jiné předčili“.[3])

---

[1]) Ebner v Beleucht. der Schrift Kelle's str. 169 jí hájí; Kelle (Die Jesuitengymnas.) ji odsoudil.
[2]) Ebner S. J. Beleucht. der Schrift Kelle's, str. 517. 519.
[3]) Ruk. 1. A. 1. 65. Nová pochvala r. 1562. Schmidl. Hist. S. J. I. 170.

Na zpěv umělý byly u jesuitů obligátní hodiny, ale časem prý s nich také scházelo.[1])

Co dosud ze školy jesuitské uvedeno, byly předměty filosofické fakulty a nejvyšších dvou tříd gymnasia, kteréž souvisely dosti pevně s fakultou. Nad nimi všemi byla fakulta nejvyšší, fakulta theologická, k níž předchozí školy měly býti přípravou. Kdežto v Karolinum všecky pokusy o theologii byly z náboženské politiky od mocných katolíků dušeny, fakulta u jesuitů byla podporována, poněvadž jí mělo přivedeno býti důkladnější vzdělání katolického kněžstva. Nemysli však nikdo, soudě dle dnešních řádů, že studentům, kteří chtěli dojíti svěcení, vždy byla návštěva theologické fakulty nutna: když byla nouze, dali jesuité vysvětiti i žáky z logiky.[2]) Fakulta theologická byla těm, kdo chtěli nabýti vyššího vzdělání theologického. Proto bývali jejími žáky začasté kněží, již dávno hotoví. Kdo šli z humanior na kněžství, těm za všecku theologii postačil velký katechismus Kanisiův, po prvé vydaný roku 1555 s titulem „Summa doctrinae christianae". V rychlé nouzi snad stačil i menší katechismus Kanisiův: Institutiones christi. pietatis. Katechismy Kanisiovy mají v světě katolickém svou výbornou pověst; onen veliký byl pro nové doby tou měrou významný jako kniha Sententiarum Lombardova ve středověku.[3])

Theologickou fakultu jesuitskou nelze si představovati v každý čas jakožto školu hojnou. Jesuité učinili nějaké začátky r. 1556, potom zase r. 1560, ale vše skrovně; rok potom škola přestala zhola, nebylť učitele, pak zase vzchopila se, aby příští mor jí opět učinil konec. Tak se stav její střídal. Dlouho učil jen professor jediný, později dva. Ti dva byli všecka učící fakulta theologická.

Běh theologický určen byl na čtyři roky. Svaté písmo, první předmět na fakultě, dle Vulgaty professor měl vykládati; měl také vzíti k ruce text řecký a hebrejský, ale výklad tu měl býti stručný a jen pokud Vulgatě a naukám církevním se nepříčí. Při chronologii a zeměpise palaestinském neměl se zdržovati, toť prý jsou věci málo užitečné. V Praze oblíbeno bylo čísti žalmy Davidovy a zvláště listy sv. Pavla. Četli je již roku 1556 na místo filosofie, když k ní nebylo žáků.[4]) Roku 1569 rektor Blyssemius vykládal epištolu k Římanům dokonce i v chrámě sv. Víta na Hradě.[5]) Před tím roku 1566 přednášel v témž chrámě „sacros canones" a doma četl epištoly sv. Pavla.

---

[1]) Monum. Germ. paedag. II. 154.

[2]) Příklad z r. 1598. Quatuordecim alumni sacerdotio initiati sunt, tametsi nonnulli eorum vix logicen excesserint. Schmidl. H. S. Jes. II. 151.

[3]) O katechism. Kanisiových čti Podlahovy Styky bl. Petra Canisia str. 20. Otisk z Časop. katol. duchov. 1897. Veliký katechismus latinský do češtiny přeložen nebyl; byl přeložen r. 1559 jen malý, a to z němčiny.

[4]) Arch. mus. rukop. Jesuité 1556—1689; str. 45.

[5]) Schmidl. Hist. S. J. I. 280.

K výkladům písma jesuité brávali na pomoc Homilie Fridricha z Nausey, biskupa vídeňského († 1552).[1])

Druhým předmětem byla scholastická theologie, v níž vykládána dogmata a podávány návody, kterak jich hájiti proti jinověrcům (theologia polemica). Někdy dogmatické kontroversy byly předmětem zvláštních lekcí. V Praze zahájeny tyto lekce r. 1567; kronikář dí, že to byla věc nová, neobvyklá, která co den vábila mnoho lidí, kanovníky i kněze husitské.[2])

Na dogmatickou theologii byly knihy Petra Lombarda a Summa Tomáše Akvinského. Zvlášť tento byl přední autorita, a profesor theologie dle Ratio povinen byl vzbuzovati k němu v posluchačstvu úctu největší, však v některých věcech směl a měl se od něho šetrně a uctivě odchýliti a přidržeti se mínění, od theologů obecně přijatého.

Třetím z předmětů na theologické fakultě jesuitské v Praze byla morální theologie, kterou však zápisy kollejní výslovně připomínají teprv při r. 1600. Přednášky o kasuistice čili dubiae conscientiae quaestiones, casus conscientiae, dostaly se na kathedru pražskou o kolik let dřív (aspoň již 1572). Professor v tom předmětě měl úlohu vyučiti kněze k duchovní správě; přednášel obyčejně o svátostech, o desateru, o stavech lidských a jich povinnostech, probíral s nimi praktické případy, vedl je k správnému rozsuzování jich.

Církevní dějiny nevyskytují se v předmětech pražské fakulty theologické. Také ne církevní právo.

Předmětům svrchu vytčeným neučilo se v stejnou dobu roční pospolu; kdež by to byl jediný professor všecko zastal? Učil jeden rok tomu, druhý onomu. Roku 1581, kdy byli theologičtí professorové dva, byly v týž semestr theologické lekce také dvě: jesuita Varus četl magistrum Sententiarum (t. j. Lombarda) a v druhé souběžné lekcí vykládal jiný divi Pauli Epistolas ad Timotheum.

K předmětům theologické fakulty počítá se hebrejština. I tu jesuité ohlašovali již v programmatě r. 1556, ale pevně a pravidelně se asi nedržela, uvádíť zápisek kollejní r. 1561 mezi předměty právě zavedenými znova hebrejský jazyk.[3]) V potomních letech, pokud byl učitel po ruce, hebrejský jazyk nezanedbáván, ale přednášeli ho také někdy jen privatim.[4]) Učiteli toho jazyka učebný řád kázal, aby znal i chaldejsky a syrsky, ale ve škole měl vykládati jen začátky mluvnice hebrejské; nic víc. Při tom hned

---

[1]) Ten spisovatel koupil sobě r. 1541 v Praze za 600 kop. míš. dům v rohu proti sv. Tomáši od Jana Günthera z Morey, puchaltera král. Arch. praž. č. 2213. A. 1.

[2]) Schmidl. I. 226.

[3]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 64.

[4]) Schmidl. Hist. Soc. J. I. 226.

měl čítati některou snazší knihu z Písma; neměl hleděti k věcem, k obsahu, alebrž jen k slovům, k mluvnici; non tam in rebus ac sententiis expendendis laboret, quam in potestate verborum. [1])

Znajíce všecky všudy předměty kolleje Klementské, uvedeme teď první akademický ordo lectionum z r. 1556. Jsou v něm tři professorové uvedeni s šesti předměty. Professor Blyssemius hodlal vykládati denně od 8—9 hodiny ranní epištolu sv. Pavla k Římanům, což činí v témdni pět hodin (v sobotu se neučilo); odpoledne týž professor mínil učiti na žalmech Davidových začátkům hebrejského jazyka a sliboval i řeckou mluvnici. Hodin není udáno kolik. Druhý professor, Tilianus, sliboval ve čtvrtek od 7—8 ráno učiti logice a vykládati Isagogen Porphyrianam; odpoledne chtěl čísti v řecké mluvnici Clenardově. Počtu hodin v témdni neudáno. Třetí professor Vilím Antverpský, neurčiv hodiny, oznamoval jen, že bude učiti řečnictví na knihách ad Herennium a na řeči pro Milone. [2]) Mathematika a poesie Horatiova slibována jen s podmínkami, budou-li knihy a vůle posluchačstva, jakož svrchu již dotčeno.

První řád čtení v akademii jesuitské tedy dosti neurčitý, nejistý byl, jakož při nejistých začátcích nebylo ani jinak možno. Když pak jesuité dlením doby pevně zasedli, učení šlo pravidelně před se, ovšem pokud kdy měli na to docenty. Když byla škola dobře spravena, učívalo se filosofii a theologii denně pouze po dvou hodinách, ráno v jedné, asi od čtyř odpoledne v hodině druhé. V sobotu bývaly disputace. V rhetorice učilo se po dvou hodinách ráno, po dvou odpoledne. Programmat jesuitských není potřebí uváděti, poněvadž šly předměty po sobě svým pravidelným během; ve filosofii první rok vždy podávána logika, druhý rok knihy „Physicorum“ a De coelo, třetí rok metafysika s ethikou. Čtvrtý rok začali zase znova.

V theologii zdá se, že šlo též všecko během určitým; po čtyři léta učeno dogmatice, a současně dvě léta vykládána biblí a druhá dvě léta morálka.

V tom také jesuité mívali určitý dobrý pořádek, že z rhetoriky nepustili studenta do filosofie beze zkoušky, a z filosofie zase ne beze zkoušky do theologie; chtívali se přesvědčiti, schopen-li student k vyššímu a k vyššímu stupni. K tomu pořádku asi dospěli teprv časem. Prameny jesuitské sic vypravují již při r. 1556, že mistři z Karolina, závistivě vidouce prospěchy škol u sv. Klimenta, vyžádali sobě od jesuitů docendi methodum, a shledavše, že řád ten jest tuze spořádaný, šli prý do sebe, neboť poznali, že učí všemu zmotaně (confuse), všemu najednou a pomíchaně. Aby pak příkladem jesuitských mistrů zlepšili akademii svou, vydali na

---

[1]) Monum. Germ. paedag. V. 299.

[2]) Monum. German. paedagog. II. 150. Collect. Bydžovského v bibl. Lobkovic. v Praze 115.

vrata oznámení, v němž veršem prý přiznávali se k své chybě i zároveň k společné chybě všech jinověreckých učitelů. Verše byly tohoto rozumu:

„Non bonus est coctor, patina qui miscet in una
Omnia: aves, pisces, ova, legumen, oves;
Sic malus est doctor, teneros si quis simul annos
Grammaticen, logicen, rhetoricenque docet.“ [1])

Jakoby na vysvětlenou těch veršů kronikář jesuitský píše dále, že ten zvyk u jesuitů od počátku se utvrdil a dodnes platí, že nikoli nebyli jako v Karolinum jednotliví posluchačové učeni všemu zmateně a pomíchaně; alebrž jednotlivé vědy rozděleně k svým třídám jsou připsány a k příhodným, ustanoveným časům se připojují, takže nikomu není dovoleno k vyšším vědám se bráti, kdo v nižších nalezen nedostatečný. [2])

Proti tomu čteme v rukopise jesuitském při r. 1561, že lekcí začaty, ale že práce nebyla věnována jedné pouze vědě, alebrž rhetorové v jisté časy poslouchali dialektiku (logiku), jiní zase řeč hebrejskou neb mathematiku. [3]) To jest tedy mícháno stejně jako v Karolinum.

Také není potřebí doslova věřiti, že se mistři Karolinští svrchupsanými disticby k methodické chybě nějaké veřejně na vratech přiznávali. Oni mívali od starodávna v čteních akademických některé předměty, které u jesuitů byly přikázány gymnasium; jejich posluchač jednu hodinu slyšel rhetoriku, druhou poslouchal filosofii, pak třeba vešel do přednášky filologické a tak podobně předměty proměšoval, aby za krátký čas pochytil co možná nejvíc. To byl všecek didaktický hřích tehdejší. A omluvou jemu to, že v Karolinum postupného pořádku již proto nemohlo býti, poněvadž tu nebylo gymnasium; gymnasia farní pražská i venkovská některá neměla tříd nejvyšších s logikou a rhetorikou: musili tedy mistři v universitě podle nejvyšší filosofie učiti i logice a rhetorice.

Ostatně vystupovati od vědy k vědě určitými třídami nebyl vynález jesuitů. Evangelíci to znali stejně; píšíť Curyšští r. 1556 Bratřím, že erudice v školách má se bráti ordinibus et classibus, a Šturm téhož r. 1556 vzkazuje do Polska bratrským sborům, aby si hleděli škol, „in quibus docendi ratio et exercitatio et usus ordoque omnium partium continuatus“. [4])

Bude na místě, abychom sobě všimli akademické methody v Klementinum.

---

[1]) Není dobrý kuchař, jenž na jedné míse míchá všecko, ptáky, ryby, vejce, luštěniny, skopovinu; stejně tak zlý jest učitel, učí-li v mladá léta zároveň grammatice, logice, rhetorice. Schmidl. H. S. J. I. 103.

[2]) Schmidl. l. c. I. 104. 105.

[3]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 64.

[4]) Jednání a paměti bratrs. X. sv. opisů z Herrnhuta v mus. list. 48. 66.

Jest obecně známo, že v školských věcech jesuité byli nad své protivníky pilnější, ale nových method nevymyslili. Oni rádi se učili od jiných; učili se, což jim není na hanu, také z vlastních chyb, jakož toho výmluvný důkaz stížnosti a reformační návrhy svrchu uvedeného jesuity Pontana, z kolleje Augšpurské professora. Do vydání školského plánu (Ratio) obecně závazného jesuité byli všude na pokusech, sháněli, učili se, osvojovali sobě, co kde vidělo se jim býti vhodného. Ratio studiorum roku 1599 vznikla ze snahy, aby jesuité ve všech svých kollejích učili stejným způsobem a methodou nejzkušenější. Do té doby, než vznikla Ratio, jesuité řídili se normami od generálův i od kongregací generalných vydávanými; ale ty zákony a řády bez jednotného systému vznikaly; také platily jen té oné kolleji, málo který držel v sobě závaznost obecnější. Generál Aquaviva pomyslil na jednolitou úpravu jesuitského školství po všem světě. Na sestavení konečného plánu toho viděla se jesuitům zkušenost víc než čtyřicetiletá býti dostatečnou.

Aquaviva r. 1584 povolal do kommisse šest jesuitů škol znalých ze šesti rozdílných zemí, ti radili se, uvažovali o dosavadních methodách, studovali řády všelikých universit a gymnasií [1]) a roku 1586 sestavili pak návrh všeobecného školského řádu. Tento návrh poslán do provincií a tu zase uvažován a opravován, doplňován. Teprv r. 1599 vyšel hotový závazný řád učení: „Ratio atque institutio studiorum societatis Jesu.“ [2]) Toho se drželi jesuité až do konce svých škol v XVIII. století. Na tom pláně pak neměněno podstatného nic; časem jen dodávány vysvětlivky a doplňky, jež nevystupovaly z rámce pevně zhotoveného.

Ratio jest system vyučování školního do nepatrných zevrubností dobře promyšlený; jest psán formou předpisů jesuitských představených rektorovi kollejnímu, prefektovi, professorům vyšších fakult jednomu po druhém, učitelům tříd gymnasijních od nejvyššího až po učitele v nejnižší třídě, každému předepsán cíl a objem učení, methoda, knihy; všecko určeno v jednotlivostech, a jednotlivosti zase v celek jsou tak pevně složeny, že budí podiv a uznání znalců bývalého školství, přátel i nepřátel jeuitských. Líbí se Ratio zvláště proto, že v ní jest cíl učení dosažitelný a k určitému cíli methoda jednostejná, schopná. [3])

Pátrati, odkud jesuité do svého školního plánu čerpali, byla by práce nesnadná; čerpali z pramenů nejlepších a ulili paedagogický a didaktický materiál do formy své. Říká se, že opisovali

---

[1]) Ebner. Beleuchtung der Schrift Kelle's 670.

[2]) Ratio má kolik vydání. Přeložena na německo v Monum. Germ. paedag. V. Tu také tištěn návrh z r. 1586. Posudky a úvahy v Schmid. Gesch. d. Erzieh. III. 1. Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 412 a násl. Huber. Die Jesuit. 353. Literatura o tom veliká. U nás posléz o tom Navrátil v Č. Č. historickém IV. 116—118. V univ. knih. pražské jest vydání Rationis z r. 1606 sign. 24. J. 105 a stejné z r. 1726 sig. 46. D. 134. Dle nich citujeme.

[3]) Quick-Foustka. Vychovatelští reformátoři. 49.

z plánu Jana Šturma, slavného protestantského paedagoga štrassburského, s nímž i naši karolinští mistři byli v přátelském spojení. Ale Šturm sám dí tou příčinou jen toto: „Přede všemi jinými mnichy, ačli mnišství vůbec je chvalitebno, zasluhovali by chvály jesuité. Mám radost z toho institutu z dvou příčin, poprvé, že pěstujíce vědy podporují naši věc (tím míní humanismus), neboť jsem viděl, které spisovatele vykládají, podle které methody se berou; methoda jejich od naší tak málo se liší, že se zdá, jakoby byli čerpali z našich pramenův; po druhé (mám radost), že nás připuzují k snažlivosti a k bdilosti.“ [1])

S velikou pravdě podobností Paulsen upozorňuje, že Šturm i zakladatel řádu jesuitského první schema k svým školním řádům vážili oba ze stejného pramene v Paříži, kdež spolu skoro v stejných letech studovali. [2]) V drobnostech pak základní schema rozvinulo se svou cestou, zvláštními potřebami a účely.

Přihlédneme k akademické methodě pražských i jiných jesuitů blíž.

Všecko učení ve filosofii a theologii spoléhalo na schválené knize. Nebylo-li v Karolinum ani v jiné protestantské universí zvykem, aby professor své vědecké vymoženosti s posluchači sděloval, veda je tím k samočinnosti, tím méně hledejme této moderní snahy u jesuitů. Ti tu snahu přímo potlačovali. „Novitas opinionum fugienda!“ Pryč s novotnými míněními! Tak důtklivě káže se v regulích professorům vyšších fakult. Jen žádných nových otázek, kvestií! [3]) Pro původnost, pro rozšíření věd, pro jich rozvoj studijní plán jesuitský neučinil zhola ničeho, byltě v tom na stejném strnulém stanovisku jako bylo v jiných souvěkých školách. Jesuité dávali svým plánem na jevo, že pravda ve filosofii a ovšem v theologii jest docela hotova; kdo by chtěli svého něco vykládati, nechť nejsou učiteli. Ba i v těch případech, kde by víře a zbožnosti nijaký úraz se nestal, ať učitel zanechá nových mínění, zvláště těch, pro něž by neměl znamenitou auktoritu na své straně. Z té příčiny professor jesuitský býval od prefekta stále hlídán, pozorován. Dle návrhu z r. 1586 prefekt měl i mezi studenty pátrati — nenápadným prý způsobem — jaká mínění přednáší ten onen učitel svým posluchačům; do zápisnic byl povinen se jim dívati a lapil-li co, měl s tím obraceti se k rektorovi.

Toho nepěkného způsobu hlídání a stíhání ovšem v Karolinum ani jinde na protestantských universích nebývalo nikdaž, i protož byli professoři těch škol nad professory jesuitské nepoměrně volnější; také příčinou mínění náboženských ani nemohlo u nich ustrnouti na jediné společné formě, nebylotě protestantstvo jednotno. Karolinský professor s počátku XVI. století vtrušoval do

[1]) Citát v Huber-u Der Jesuitenord. 376.
[2]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 412.
[3]) Regul. mag. super. facult. v Ratio v exempl. univ. knih. str. 32.

svých přednášek mínění husitská, po reformaci lutherské ozvala se s kathedry zajisté mínění lutherská, a ke konci století byla viněna škola Karlova z kalvínství.

Způsob učení v Klementinské akademii byl tento. Professor se pomodlil, druhdy i posluchač jeden za ostatní vyříkal modlitbu, ale také stačilo na vyšších fakultách, poznamenal-li se professor jen křížem.[1]) Rozloživ nařízenou knihu, professor jal se čísti. Po kouscích pak větu za větou posluchačům diktoval a vykládal. Čtemeť v pamětech o jesuitském professoru Varovi, že r. 1568 metafysické quaestiones skončil „dictando et explicando“.[2]) Ratio vyslovuje se proti diktování, ale nerozhodně; prý jsou-li v knize věci snadnější nebuď diktováno, ale vykládáno; a diktuje-li se co, nechť professor kus po kuse vykládá pilně. Tedy důraz je tu na výkladě, a diktování nezapověděno.[3])

Zevrubnějšími pokyny radilo se professoru, jemuž bylo vykládati Písmo, aby předem předložil obsah kapitoly čili argumentum, potom aby vysvětlil, což by bylo nesnadného v slovech, v textě, v překladech; po té ať položí se pravý smysl, pokud lze, doložený podobnými místy z Písma a provozený interpretací sv. Otců s pomíjením všech kterýchsi nejistých mínění.

Filosofii a zvlášť rhetoriku přednášeti jest tak, že se poví nejprv generalis summa capitis nebo celé knihy obsah, pak se vykládají kvestie nebo praecepta auktorova, kteráž pospolu nejvíce souvisejí, pak se luští nesnadnosti, které by se v textě sběhly.[4])

Ciceronovy řeči podávati jest studentům tím způsobem, že se napřed podá argumentum, obsah všecek, pak se vyloží smysl první periody po mluvnické stránce a ukáže se mistrství po stránce řečnické. Na to odstraní se ozdobnost formy slovesné a ukáže se síla důvodů, jež se v řeči tají, konečně professor ať zabývá se locis communibus, historkami, fabulemi, kdykoli se mu nahodí která.

V řeckých auktorech nejprv jest význam slov poznamenati, potom se místo čte, po přečtení podá se souvislou řečí obsah, dále rozvažují se jednotlivá vocabula a vybírají se loci communes i historie.[5])

Z dalších instrukcí patrno, že při všech předmětech hlavní věc byla, aby studenti na paměť naučili se tomu, co se jim diktovalo, vyložilo. Při vyučování jesuitském šlo vždy jen o recepci učebné látky a nikoli o povzbuzení rozumu k samostatné, tvořivé činnosti. Učena paměť a ne kritický rozum. Za nijakou zvláštní chybu nelze toho jesuitům vyčítati, poněvadž v jiných akademiích podstatou nebylo hrubě jináče.

---

[1]) Monum. Germ. paedag. V. 287.
[2]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 106.
[3]) Monum. Germ. paedag. V. 289. 292.
[4]) Obšírně o přednášení filosof. v Paulsenovi. Geschichte des gelehrten Unterr. I. 421.
[5]) V „Constitutiones“: De studiis praeceptorum. Monum. Germ. paedag. II.

Aby se snadněji v pamět vpravila látka, na to jesuité měli cest osvědčených několik. Nejprv dbali o to, aby posluchač věci porozuměl. Na ten konec po přednášce studenti zůstávati měli as půl hodiny pohromadě a po hromádkách měli sobě ještě jednou lekcí zopakovati. Také professor měl chvíli ještě počkati, aby k možným otázkám svých posluchačů odpovídal a je lépe poučil; mohl se také sám dotazovati. Příští pak hodinu professor ptával se posluchačů způsobem zkoumacím, umějí-li lekcí předešlou. Sám lecco opakoval; takž střídalo se memorování s repeticemi [1]) neustále.

Kromě toho vedeni byli studenti jesuitští i nejvyšší k předstihům, koncertacím, v nichž se látka opakovala zase. Že u jesuitů byly také obyčejné domácí i veřejné deklamace a disputace o naučených látkách jako v jiných universích, rozumí se samo. O nich zevrubněji položíme na svém místě. Rhetorové měli kromě toho všeho mnohá cvičení písemná a z paměti odříkávali jednou v témdni řeči Ciceronovy, ve škole probrané. Písemně se měli denně cvičiti, měli napodobiti klassická místa čtená, měli latině skládati popisy, líčení všeliká, vymýšleti nápisy, epitaphia, epigrammata; jednou za měsíc robiti měli i básně větší. Že to v Praze dělali, o tom pamět na příklad při r. 1573. Tenkrát veřejně četli jednotliví studenti svá poemata, elegie, epigrammata a nejlepší z nich přijali odměnu. [2])

Tím budiž dosti o studijním plánu a methodách vysokých škol jesuitských. Nemůže býti pochybnosti, že plán i methody na svou dobu byly příhodné; jesuité jimi dobyli sobě zásluh o katolické školství nepopíratelných. Během času ovšem cena všeho školství jesuitského tím více klesala, čím pevněji jesuité drželi se svých starých method a plánů školních, neohlížejíce se na pokroky dob nových. [3]) Že sobě nevšímala jich Ratio v XVI. věku realií, nebylo ještě zle; ta chyba na časy tuze nevadila; však již v XVII. věku stala se zřetedlnější, až konečně byla spolu se zastaralými methodami nesnesitelnou. S tou vadou školství jesuitské v XVIII. věku zahynulo. Teprv po obnově řádu v století XIX. roku 1832 generál odhodlal se k proměně školského řádu bývalého zvlášť na prospěch jazyka mateřského a věd exaktních. [4])

Jest s podivením, když v řádě jesuitském vedle několika set spisovatelů, kteří napsali knihy humanitního rázu, byla nemalá řada učenců, kteří v mathematice i v přírodních vědách se osvěd-

---

[1]) O repeticích filosofských v Praze mluví Schmidl již před vydáním Ratio, totiž při r. 1583. I. 488. Též tak Rukop. Jesuité (1556—1689) v arch. mus. str. 47.

[2]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 178.

[3]) Sicard. Les études classiques. 385.

[4]) Navrátil. Č. Č. Historický. IV. 117.

čili,[1]) že nic kloudného z těch věd nedostalo se dlením doby do školy jesuitské. Ratio z r. 1599 jakoby zkamenělа.

Má tedy Ratio jako kterákoli školská instrukcí cenu jen relativnou, jen pokud a jak sloužila době.

* * *

Z institutů, jež u jesuitů posluhovati měly vysokému učení, bylo by uvésti jakýs filologicko-didaktický seminář ad formandos professores a bibliotheku. Ratio káže, nemají li učitelé tříd gymnasijních chápati se školy zhola bez zkušenosti, nechť rektor kolleje vybéře staršího, zkušeného učitele, u něhož by se kandidáti učitelství třikrát v témdni scházeli na cvik ve výkladech klassiků, podávání úloh písemných, jich oprav a všeho toho, co k učitelství náleží. Byl-li takový seminář pořízen v Pražském Klementinum, nevíme.

Zbývá položiti stručné slovo o bibliothece Klementské.

Začátky její byly skrovné. Některou knihu si jesuité do začátku asi přinesli sami, ale to na dlouze nestačilo. První větší přírůstek přibyl jesuitům z knihovny kláštera Ojvínského, od učených Coelestinů opuštěného; r. 1560 jesuita Perez odtud poslal kolleji Pražské všecky knihy do konce. Byly v nich vzácné svazky z XV. věku.[2]) Tím se vlastně začala Klementská knihovna, ačkoli v pamětech čteme, že teprv r. 1575 bibliothecae initium.[3]) Pak již rostla vůčihledě mnohými dary přátel jesuitských, o nichž již na jiném místě zmíněno. Dí Hammerschmid s jakýms nadsazením, že bys dni a měsíce ztrávil vyčítáním darů, jež staly se bibliothece.[4]) Z nejštědřejších dárců uvozuje se roku 1580 i Ferdinand vévoda bavorský; roku 1593 probošt (děkan?) u sv. Víta Valentin Cikán z Rotenštejnu, jenž svou bibliotheku přidal k jesuitské, r. 1600 Maria Manriquez Lara mladší, vdova po Janovi z Pernštejna, dala jesuitům manželovu knihovnu ceněnou v několiku tisících zlatých; druhá paní Manriquez, vdova po Vratislavovi z Pernštejna, roku 1608 bibliotheku po manželu z Litomyšle poslala pražským jesuitům, konečně budiž před sloučením jesuitské knihovny s Karolinskou uveden z r. 1622 dar knih vyšehradského děkana Pavla Pistoria, ceněný za 3000 zl. Smutně povědomý Zikmund Kapr 25. srpna onoho roku obohatil jesuity množstvím knih nabraných jinověrcům.[5])

---

[1]) Překvapuje seznam spisovatelů jesuitských a jich děl u Smetsa: Was that der Jesuitenorden für die Wissenschaft. A není nikterak úplný!

[2]) Hanslik. Beschr. u. Gesch. d. Univ.-Biblioth. 44. 45.

[3]) Arch. musej. Rukop. Jesuité str. 4.

[4]) Prodromus V. 87. Odkazy a dary bibliothece lze shledati poněkud v rukop. mus. arch. Jesuité (1556—1689) od str. 63—87.

[5]) Dary jsou uvedeny také v Hanslikově Beschr. d. Univ.-Bibl. 46, 47.

Vyhnání jesuitů bouří stavovskou r. 1618 připravilo Klementské bibliothece episodu poněkud škodnou. Kollej i s bibliothekou vzali stavové, nasadili do ní vojáků, kteří tu nedobře hospodařili. Mistři karolinští zvěděvše, že se bibliotheka roznáší od všelijaké chásky, žádali za ni.[1]) Dne 30. prosince 1619 obdrželi klíče,[2]) a lze jim přičísti zásluhu, že ochránili knihovnu jesuitskou. V lednu r. 1620 zvoleni z professorů k té knihovně dva bibliothekáři, kterýchž defensorové nestvrdili, přes to však bibliotheka byla v dobrých rukou; mistři nedopustili její škody. Než však knihovnu oddrželi, hospodařil v ní praedikátor od sv. Salvatora, jenž ji z prachu čistil a pořádal bezpochyby z dovolení direktorů, s jichž vědomostí sobě za odměnu byl také některé knihy vybral.

Když se jesuité po bitvě Bělohorské vrátili, mistři karolinští ochotně jim knihovnu vydali. Byla aspoň na té míře, že rektor jesuitský mistrům z péče poděkoval, lituje, že jí neobdrželo Karolinum hned s počátku, nebyla by prý bývala vybita.[3]) Uznává kronikář jesuitský, že dobrá část knihovny zůstala neporušenou.[4])

O rázu a správě jesuitské knihovny není v pamětech pražských nic poznamenáno. To jest jisto, že se až do roku 1623 neuvozuje nikde mezi úřady v Klementinum zvláštní správce bibliotheky.

* * *

Poznavše učení i způsob jeho na obou akademiích v Praze, můžeme teď přirovnávati. Nejprv co do učitelstva.

Nelze akademii jesuitskou tou příčinou v XVI. století pokládati proti škole Karlově za něco z míry velikolepého. Karlova škola mívala, když se jí vedlo nejhůř, sedm, osm professorů. Proti tomu v jesuitské akademii r. 1556 učili professorové dva; a počítáme-li k nim učitele rhetoriky a poesie, tedy byli dohromady čtyři. Ještě devět let potom (1569) pořád jen čtyři učitelé učí; jeden theologii, druhý filosofii, třetí v rhetorice, čtvrtý v třídě humanitní; pro celé gymnasium i s akademií jesuité měli tehda úhrnem devět docentů. Teprv r. 1581 učí na „vyšších fakultách“ šest učitelů, přičtou-li se totiž zase k čtyřem na akademii učícím dva z gymnasia nejvyšších dvou tříd. Úhrnem tedy šest docentů jesuitských kromě theologie určeno jest týmž předmětům, jako osm professorů v Karolinum. Roku 1583 již na všecky vědy a školy u jesuitů (na akademii i na gymnasium) jest pouze sedm professorů, tedy počet proti Karolinum malý.

K hraně XVI. století jest patrné zlepšení; vyskytujeť se u jesuitů k samotným universitním předmětům někdy pět osob učitel-

[1]) Jednání stran bibl. v arch. univ. 14. a. str. 90.
[2]) Arch. univ. 14. b.
[3]) O tom psáno v Č. Č. Mus. 1896. 385—419. Č. Č. Mus. 1896. 7.
[4]) Schmidl. H. S. J. III. 248.

ských,[1]) což je proti bývalým poměrům počet značný; však ani tento počet i s professorem rhetoriky a poesie nevyrovnává se počtu soudobých docentů v Karolinum, jichž bylo v ty časy obyčejně deset.

Z těch několika příkladů patrno, že bude nutno o vysoké škole jesuitů po té stránce souditi středměji než se dosavad děje. Klamný soud o velikosti akademie jesuitské vzniká tím, že se Karolinum se svými osmi nebo desíti professory, jedinou fakultou a nevalným počtem alumnů přirovnává k celé kolleji Klimentské, která v sobě držela dvě fakulty universitní, nad to i šestitřídné gymnasium, jesuitských členů zhusta nad půl sta, a studentů od třídy nejnižší až do nejvyšší úhrnem do set. Ale tak se přirovnávati nesmí; gymnasium jesuitské se svými sty studenty musí při tom odpadnouti, aspoň svými čtyřmi nižšími třídami zajisté, a neodpadne-li, počítá-li se: tož pak nutno k studentům karolinským přičísti všecky žáky aspoň šestnácti pražských gymnasií farních, což by ovšem vydalo také do set.

Co do učení jednotlivým předmětům brzy ta brzy ona škola má vrch. Fysice Aristotelově a zvlášť fysice nebeské učeno v Karolinum spíš a důkladněji než u jesuitů; v klassickém čtení podávány u jesuitů obyčejně jen vybrané, vyčištěné ukázky, pouhé kousky; na odpor tomu v Karolinum celkovité kusy, celé zpěvy, celé knihy čítány.

V Karolinum všímali si v posledních dobách dějepisu a kosmografie, u jesuitů ne. U nich zase bývalo víc umělého zpěvu a hudby nežli v Karolinum. V škole Karlově ob čas bylo učeno drobtům práv a mediciny; u jesuitů nebylo nic toho; za to měli theologii, kteráž karolinským mistrům zapovídána.

Co do methody bylo podstatně na obou vysokých školách asi stejně; jen o to u jesuitů bylo lépe, že užívali víc prostředkův k vzbuzení a utvrzení pilnosti svých studentů. Ovšem byly ty prostředky rázu spíš gymnasijního než akademického.

Největší rozdíl mezi oběma školama byl v cílech. V tom se sic snášely školy obě, aby učení dělo se ke cti a slavě boží; měli-li jesuité heslo „ad majorem Dei gloriam“, byl i u protestantů cíl školy sláva boží, i oni sobě volali: „Omnia facite ad gloriam Dei.“ [2]) Jesuité však všecko učení a vědění pevně slučovali s katolickou věrou; ta pronikala všecko všudy. Jich paedagogika i vědy měly jen a jen vésti k církevnímu přesvědčení katolickému. Jejich filosofie sloužila jako v středověku jen theologii. Ratio tou příčinou káže, „poněvadž umění a vědy přírodní ducha k theologii připravují, jest povinen učitel s pilností co možná největší, upřímně hledaje cti a slávy boží, filosofii vykládati tak,

[1]) Schmidl Hist. Soc. J. I. 93. 201. 4ö1. 482. II. 319.
[2]) Davidi Chytraei. De ratione discendi 1595. 1.

aby posluchače k theologii připravil a hlavně ku poznání stvořitele přivedl". [1]) Vykladačů Aristotelových, kteří jsou katolickému náboženství v něčem na ouraz, professor sám do ruky bráti neměl, nerci-li aby ve škole o nich se zmiňoval; chce-li zmíniti se o nich přec, ať je horlivě vyvrací a jich vážnost snižuje. Averrhoesa, arabského vykladatele Aristotelova nejznamenitějšího, professor neměl si všímati, a užil-li z něho přec něčeho hodného, měl udati raději jiný pramen než Averrhoesa. Povinen byl vůbec držeti se filosofie sv. Tomáše Aquinského, a nebylo-li lze ve všem se ho držeti, professor měl s úctou a nerad od jeho mínění odstupovati.

A takž bylo i v jiných předmětech; všecko posluhovalo horlivému náboženství katolickému. Proto také mnozí z těch, kdož vyšli ze škol jesuitských a došli moci veřejné, byli horlivci náboženští, kteří jinověrcům snažili se škoditi vší silou. Zajisté ta nenávist vštěpovaná souvisí úplně s dobou; dnešní paedagog s těží chápe ono záští náboženské; ale nemysliž, že jesuité nechuť k jinověrcům dávali ve škole na jevo způsobem drsným; instrukce, jež dána jesuitům do Ingolštadtu roku 1556, káže, aby k haeretikům mluvilo se bez urážek a vždy tak, aby poznávali křesťanskou lásku a skromnost, blud jejich aby byl vyvrácen pravdou katolickou a ne útokem, a kdyby i chtěl panovník, aby se děl útok na jinověrce, nechať děje se skromně a vždy s ukazováním lásky k bloudícím. [2])

V Pražské kolleji bývali studenti, kteří z jinověrců sem se dali pro vědu zapsati, od víry své a svých rodičů odváděni asi oním laskavým i chytrým způsobem, jakž o tom kronikář jesuitský zapisuje při roce 1584; prý přijati kacířští studenti do škol s nadějí, že se napomínáním zřeknou svého náboženství, a prý stalo se, jak doufáno. [3])

Jinověrečtí studenti snažívali zavděčiti se učitelům svým všelijak, zvláště tím, že jim přinášeli knihy nekatolické. Pálení jinověreckých knih v kolleji Pražské začalo se již dávno před bitvou Bělohorskou, tedy v dobách, kdy protestanté měli vrch. Jeť v pamětech již r. 1562 (tedy sotva 6 let po příchodě jesuitů) zapsáno, že „ingens librorum haereticorum numerus" ohromný počet knih do kolleje snesen a tu spálen. [4])

Tyto všecky věci jsou za veliký rozdíl mezi školou Karlovou a jesuitskou. Konečně je také rozdíl ve výsledcích obou škol. Jesuitská akademie nevychovala ani zdaleka tolik spisovatelův a učenců při vší šumnosti své jako akademie Karlova při své chudobě a nedostatcích; příčinu toho Tomek [5]) vidí v tom, že jesuit-

---

[1]) Ratio. 44.
[2]) Monum. Germ. paedag. III. 470. 471.
[3]) Schmidl. H. S. J. I. 498.
[4]) Arch. musej. Rukop. Jesuité 1556—1689. str. 20.
[5]) Tomek. Gesch. d. Univ. 170.

ská škola spíše dbala o duševní výcvik než o duševní rozvoj. Karlova akademie sic také neměla úlohou podporovati duševní rozvoj svých posluchačů, ale nepřekážela mu. Odtud snad pochází konečně také onen rozdíl, jenž patrn mezi spisy auktorů z jesuitské školy vyšlých a spisy bývalých chovanců z akademie Karlovy. Na přesvědčenou stačí do ruky vzíti současné knihy Slavatovu (Paměti) a Skálovu (Historii). Ovšem bláhovo by bylo knihy obou auktorů přirovnávati po všech všudy stránkách; neboť třebas jednaly obě o téže věci, přece cíl každé té knihy a tudy zvuk i forma její musila býti jinačí; ale toho příti nelze a to bije do očí, že Skála má při stejné věci obzory daleko širší a vyšší nežli Slavata a že jest hlubší humanista, srdečnější člověk, nežli hraběcí spisovatel z protivného tábora.

26*

Kapitola čtvrtá.

Disputace a deklamace.

Oba úkony, jakož jsou v nadpise této kapitoly uvedeny, lze právem připojiti k vyučování universitnímu. Obzvláště disputace byly nutným doplňkem školského čtení a učení; vždyť přec zajisté učitelům na tom záleželo, aby se přesvědčili, zdali posluchači zažili látku diktovanou nebo čtenou. Také šlo o utvrzení, prohloubení té látky. A na to obojí byly disputace. Tím staly se součástkou učby.

Disputace neboli hádání byla cvičení ústní, cvičení polemická ve všech vědách, o nichž v akademii vykládáno. Z přednášek jednotlivých mistrů vybírány věty dvojího rázu s dvojím didaktickým účelem. Jedny věty totiž byly takového způsobu, že bylo lze tvrditi je i popírati; konec hádání zůstával tedy při nich na pochybách. Těm větám říkáno sofismata. Cvičiti vtip byl jejich účel. Druhého rázu věty měly určitou pravdu v sobě, ale odporováním i zdůvodňováním projasňovala a utvrzovala se v myslech posluchačů. Těm větám bylo jméno kvestií (quaestiones); druhdy jim říkáno také posice. Účelem jich bylo osvětliti, prohloubiti probrané učivo.

Zvláštní samostatný druh disputací, jenž nenáleží k cvičením, byly disputace při zkouškách, totiž buď disputace promoční, v nichž měl kandidát ukázati, kterak se zná ve vědě, nebo disputace cizích graduovaných, kteří chtěli býti přijati na zdejší universitu. O tomto třetím způsobě disputac položí se doleji v stati o akademických gradech, poněvadž byly při jich udílení organickou částí.

Disputace školské jakožto studentská exercitia od starodávna bývaly řádné nebo veřejné či soukromé neb mimořádné. V Krakově říkali jim „actus“;[1]) i u nás druhdy tak slovou. Nejstarší řád fakultní určoval řádným a veřejným disputacím, které se měly

[1]) Muczkowski. Statuta 443.

rozprostírati po celý rok, sobotní den;[1]) padl-li na sobotu svátek, bylo držeti disput v pátek. Pravidlo, aby jednou v témdni řádně (ordinarie) se disputovalo, zůstává platným po všecky doby potom,[2]) jenže v pozdějších časech upouštěno od soboty, a vybírán také jiný den, jejž však při ohlášce školních čtení mistři oznamovali na počátku semestru jakožto den na ten čas pevný, určitý. V ten den čtení konáno býti nesmělo.[3])

Disputovati ordinarie se studenty každý mistr actu regens byl povinen, a to jak svým časem připadl na něho pořádek. Dovoleno bylo zastoupení jednoho professora druhým, ovšem jen v nutné příčině. Schválně-li mistr zanedbal, platiti měl pokuty osm grošů dle téhož starého řádu přísného, jenž chtěl dokonce i tomu, aby nedbalý mistr na přesrok vyloučen byl z řádného čtení. Toto ustanovení nebylo lze v pozdějších dobách, kdy na fakultě bývalo mistrů málo, v skutek uváděti. Zašlo samo.

K disputacím řádným student byl povinen choditi. Při zkouškách chtívali na něm průkaz, že při řádných disputacích aspoň třikrát odpovídal.

Disputace řádné konány na Pražské škole některý čas pilně, jindy nedbale. Rektor Jan z Rokycan v jednom mandátě (r. 1558?) chválí, že předešlých let (snad ještě za války husitské) konána byla exercitia, jež děkan řídil velmi pečlivě. Ale poněvadž za něho patrně umdlelo, nařizuje pilnost, hrozí tresty na nedbu. Který student kollejní by nedbal disputac, ať nedostane jísti, ať jest hnán od stolu, ba i z kolleje.[4]) Nejpilněji konány týdenní řádné, veřejné disputy školské v těch dobách, kdy Karlova universí závodila se školou jesuitův, ač i tu některý čas poumdlévalo. Aspoň v sneseních mistrů roku 1612 čteme, že disputationes hebdomadariae, o nichž prý rozkázáno v starých statutech, sunt revocatae (obnoveny); z toho jde, že před tím jich aspoň na čas nedbali.[5]) Týž rok mistři usnášejí se, aby disputace byly hojnější, by studenti neleniněli (ne torpescant).[6])

V starých časech mimořádné, soukromé disputace se studenty professorové podnikali, za to vybírajíce od nich plat fakultou stanovený. Který mistr nechtěl soukromě žáků cvičiti, nemusil; odhodlal-li se však k tomu, povinen byl držeti řád, platný o soukromých těch cvičeních; řád týkal se času i platu, obojího na ten konec, aby při mnohosti učitelstva a studentstva v prvních dobách Karlovy školy staveno bylo nezřízené závodění.

---

[1]) Monum. univ. I. 2. 63. Statut z r. 1374. Viz o disputacích v Tomkově Děj. univ. 70—73.

[2]) Zápis, aby disputationes studiosorum byly týdenní, čte se ještě roku 1616 v knize arch. univ. 17. A. VI. 335.

[3]) Monum. univ. I. 2. 73.

[4]) Arch. univ. A. 17. III. 30.

[5]) Tamže A. 17. VI. 379.

[6]) Monum. univ. III. 220.

Byly nařízeny těm exercitiím běhy dle předmětů; v některých předmětech byl běh půlroční, v jiných čtvrtletní. Ony začínaly se se semestrem školním; v oktáv sv. Havla a sv. Jiří. Čtvrtletní exercitia omezována byla dobou od Tří králů do Velikonoc, odtud do sv. Jakuba a odtud do sv. Havla. Ve čtvrtém čtvrtletí nebylo cvičení pro krátkost doby. Půlroční cvičení děla se třikrát v témdni, čtvrtroční pětkrát. Ale jest snesení mistrů, že co den smí cvičeno býti „tam in philosophia, quam in logica“; také cvičení sofistická mohla býti denní, ale časem to i ono obmezováno. [1]) Ovšem sobota, jsouc určena disputům řádným, vždy bývala vyjímána ze soukromých disputac. Bez zvláštního povolení nesmělo se disputovati také ve svátky a určité dni; těch dní zapověděných podle zachovaného kalendáře universitního bylo do roka nad sto; v březnu na příklad bylo jich 6, v máji 12, v červnu 9, v srpnu 10, v září 11. [2]) K svátečním dnům počítaly se naše dosavadní veliké výroční svátky, svátky Panny Marie (5 dní), čtyři svátky církevních doktorů, dni apoštolův a evangelistů, zvláštní svátky pražské a deset svátků jiných, k nimž náleželo i Boží tělo. [3])

K soukromým disputacím byly určeny statutem hodiny; logickým cvičením určoval starý statut ante prandium hodinu desátou v létě, čtrnáctou v zimě; cvičením ve filosofii morální a naturální měla býti hodina večerní v létě dvacátá, v zimě dvacátá druhá. [4])

Pastus čili plat studentů za soukromé disputace v staré době byl také nařízen statutem fakultním; který mistr na příkald disputoval v logice po jedné hodině v témdni, měl míti za půl léta od každého studenta po půl kopě grošů. [5]) Mistr o své ujmě neměl plat nikomu promíjeti, a ovšem nikoli zvyšovati; pod stanovenou summu jíti sotva mohl; ustanoveno ť r. 1372, aby za tři cvičení v témdni o kvartál nebral méně nežli jeden zlatý.

Když život universitní v XV. století zemdlel, platy za disputace mimořádné přestaly, a soukromé disputace obmezovány jsou na studentské kolleje a odkazovány pilnosti studentův. Ostatně toho způsobu disputace nařízeny byly alumnům již při založení kollejí. [6]) Byly-li v XV. století kollejní disputy zvlášť v zimě co večer, v XVI. věku obmezily se jen na některé dni po svatém Martině. Probošt studentský a oekonomus, jenž bděl nad professorskými famuly, přicházeli v ty časy prosit mistrů, aby směli soukromě disputovati; mistři ovšem vždy dovolili a bezpochyby se k nim některý z nich přibral jako dohlížitel. Roku 1610 zapsáno, že

---

[1]) Tamže I. 2. 90. 100.
[2]) Tamže I. 1. na počátku.
[3]) Tamže I. 2. 88.
[4]) Tamže 88. 100.
[5]) Tamže 86.
[6]) Arch. univ. A. 12. I. 346.

k těm disputacím posláni i mladší učitelé škol pražských, kteří dosavad nedošli gradu bakalářského. [1])

Vedle studentských disputací vyšší ráz cvičebný v sobě měly disputace bakalářské. Ty náležely k řádným a bývaly veřejné, leč když v městě hrozily překážky, jako na příklad r. 1611 „pro ten tumult“ (s Pasovskými), mistrům vidělo se disputovati jen privátně.[2])

Bakalářských disputů povinni byli účastniti se nejprv studenti; veřejné disputy studentské tím způsobem spojovány s bakalářskými. Bakaláři všickni, ať byli v Praze na školách jako učitelé zaměstknáni nebo v kollejích mezi studenty, bývali ovšem před jinými vázáni choditi k těmto svým disputacím. Také se jich činně musívali účastniti officiálové pražských škol latinských, kteří nedošli ještě gradu bakalářského; byl-li však který „kollega“ nucen zůstati v době disputační doma, mistři chtívali, aby zanedbu nahradil disputací soukromou. [3]) V příčině disputac officiálové školní všickni všudy podléhali děkanovi, jenž nedbalé pokutoval. Na zanedbání disputace po třikrát trest šesti grošů v XIV věku byl usazen; v XV. věku zvýšen trest na 8 grošů; [4]) a v století následujícím byla pokuta o to větší, že k ní začasté přidáváno kollejní vězení. V případech obzvláštních tresty kolikeré spojovány. Na příklad r. 1618 v únoru mistři volali do university officiály pražské, aby odpověděli, proč nechodí do disputací; když se byli všelijak omluvili, nalezeno jim pokutou, aby od sv. Jiří změnili svá místa na školách pražských s jinými pilnějšími, kromě toho aby šli do kurníku a do třetice aby za jednu disputaci zanedbanou položili ort, t. j. 15 grošů. Za důvod přísného toho trestu mistři uvedli, že bakaláři svou nepřítomností uvalili na akademii hanbu, neboť ze strany katolické, jesuitské, přišli k disputaci nejedni a viděli tu prázdnotu. [5])

Bakaláři byli povinni nejen k disputacím choditi a při nich až do ukončení zůstávati, než i podle pořádku disputovati. Již při promoci bakalář sliboval, nejen že bude navštěvovati za dvě léta (ovšem jen pokud bude v Praze) actus solemnes, tedy hlavně disputace; ale sliboval i to, že bude bráti od mistrů kvestie pod pokutou nedby a v dny určité že podle pořadu bude disputovati o jedné kvestii a jednom sofismatě. Roku 1471 professorové jsou nuceni důtklivě připomínati bakalářům jejich slib promoční, neboť do té doby zhusta přiházelo se zanedbávání disputac. Připomenuli jim povinnost a vyňali z ní jen ty pražské bakaláře, kteří se oddali pro svou výživu na jiná zaměstknání nežli školská, tedy na písařství nebo vázání knih (introligaturae librorum). [1])

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 179.
[2]) Usnesení 19. února. Arch. univ. A. 17. VI. 283.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 141.
[4]) Monum. univ. I. 2. 122. 128.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 170.
[6]) Monum. univ. I. 2. 121.

Čas, disputacím bakalářským určený, byl ode dávna advent, půst a psí dni (dies caniculares od 6. neb 14. července do 15. neb 24. srpna). Roku 1528 sneseno ve fakultě znova, aby každý bakalář in quadragesima et diebus canicularibus unum sophisma et unam quaestionem publice disputoval.[1] A stejně tak až přes konec XVI. věku slibují bakaláři, že kvestie od mistrů budou přijímati a v adventě, v postě i v psích dnech budou každý o jedné kvestii a sofismatě disputovati.[2] Při opravě universitní r. 1609 návrh vznikl, aby nebyl bakalář vázán voliti sobě k disputaci sofisma, neboť toho rázu disputy škole nebývaly na pochlubu; ať prý každý volí sobě svobodně větší či menší počet thesí.[3] Ale disputovati musí. Roku 1616 mistři usnášejí se, aby disputace bakalářské byly měsíčné.[4]

Jestliže se bakaláři vyhýbali pouhým náštěvám disputac, tím spíš mnohý hleděl se zbaviti povinnosti disputovati sám. Co rok se jim povinnost musila při výročním čtení statut zvláště připomínat;[5] jsou voláni bakaláři pražští spolu s jinými officiály do kolleje, a tu napomínáni, aby časně v těch materiích, v nichž jsou zkoušeni, k disputování se schystali a kvestii i intimace děkanovi záhy donášeli k schválení.[6] Nejeden bakalář byl trestán, že nechtěl disputovati. I ten trest se přihodil učiteli od svatého Michala na Novém Městě bakaláři Matěji Polickému (Policenovi), že ho r. 1605 pro nedisputování mistři dali na čtyři dni do vězení staroměstského radního domu. Odtud vypuštěn teprv na prosbu faráře sv.-michalského Jana Facilisa.[7]

Professorům velice záleželo na těch bakalářských a officiálských disputech; což to byla nemilá a universitě ostudná věc, když roku 1534 bakaláři všickni se vzbouřili proti fakultě (sustulisse calcaneum contra facultatem) a o dnech psích nepřišli k disputacím ani jako činní ani jako posluchači. Rektor s mistry namáhal se tuze, aby všecko srovnal.[8] Od druhé půle XVI. věku honil mistry k pilnosti v disputech závod s jesuity. Jest domluvno, že roku 1584 nařizují se zkoušky bakalářské jen proto, že v Praze na ten čas bakalářů málo a že by tím nedostatkem mohly disputace řádné býti opomenuty.[9] Aby nebylo nižádné výmluvy, děkan roku 1562 koupil i sukno na nové togy, do nichž se odívati měli bakaláři při disputacích.[10]

---

[1]) Tamže 125.
[2]) Oeconom. v arch. zem. 15. 128.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 139. 141.
[4]) Tamže 335.
[5]) Monum. univ. I. 2. 124.
[6]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 45.
[7]) Tamže 296.
[8]) Monum. univ. I. 2. 314.
[9]) Tamže 446.
[10]) Tamže 376.

Ještě vyššího cvičebného rázu nad bakalářské disputace byly mistrské disputy, a to nejprve disputy mistrů novotných, nedávno promovovaných (magistrorum modernorum), pak disputace hotových professorů. Obojí byly mimořádné. K oněm disputacím mladý mistr zavazoval se před promocí; druhdy přísahal, pak jen sliboval, dle statut z r. 1370, že příštím rokem disputovati bude v rozdílných časech osmkrát.[1]) Řád chtěl tomu, aby noví mistrové vždy dva v témdni jednou vykonávali svou povinnost. Dni na to určené byly úterek a čtvrtek. V novém statutě roku 1528 pro vzácnější počet mistrů snížena povinnost disputační na trojí jen vystoupení místo osmerého. V době universitních oprav r. 1612 professorové snesli se, aby rektorové škol pražských (a to byli mistři většinou) v adventě, postě ani o dnech psích nedisputovali, alebrž za to aby pilněji doma cvičili své žáky.[2]) Však to snesení na dlouze neostalo. Professorové již zase r. 1616 usnášejí se, aby misterské disputy byly konány jednou za tři měsíce; však stačiti mělo, když mistr zadisputuje sobě jednou za rok.[3]) Ale zdá se, že se i po tomto usnesení mistři z pražských škol činnosti disputační vyhýbali jak mohouce. V listopadu r. 1618 děkan radí se s professory, kdo by měl z mistrů tentokrát začíti disputovati; rozhodli, aby začal týnský mistr školní, a ten vzkázal, že nezačne, že stůně.[4]) V prosinci rok potom (1619) voláni rektorové školní do university; tu jim vyčítáno, že nic nedisputují, kdežto jich předkové mistři bývali nuceni ročně disputovati osmkrát každý. Hroženo jim, nebudou-li disputovati, že musí z Prahy na venek, a jiní, pilnější, přijdou místo nich.[5]) V době bouřné nebyl div to, nechopila-li se tato výhrůžka mistrů zdárně.

Při misterských disputech předsedal professor; ale mohl od professorů i jiný mistr k tomu býti obrán. Do těch disputac povinni byli choditi všickni mistři v Pražských městech bytující, slibovalitě to před promocí; podle nich i bakaláři a jiní školní officiálové; bakalářům ukládáno, aby v disputu činné měli účastenství, aby k thesím odpovídali. Který bakalář odpovídal nebo odpověděl při mistrském disputě, tomu mohla samotná disputace bakalářská býti prominuta.[6]) Že budou rok choditi k disputacím mistrů novotných, to bakaláři slibovali při promoci.[7]) Proto professorové, když se bakalář hlásil ke zkoušce misterské, chtívali věděti nejprv pod přísahou, pak už jen pod slibem, zdali v disputacích misterských šestkrát ku kvestiím odpovídal.[8]) Také studenti

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 58.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 379.
[3]) Tamže 335.
[4]) Arch. univ. A. 14. a. 211.
[5]) Tamže 103.
[6]) Arch. univ. A. 17. VI. 179.
[7]) Monum. univ. I. 2. 49.
[8]) Tamže 100.

byli zváni k misterským disputům; před zkouškou bakalářskou se jich professorové dotazovali, „an disputaverint cum magistris et baccalaureis“. [1])

Disputace novotných mistrů v XV. a XVI. věku bývaly dosti řídky, vždyť řídky bývaly i promoce misterské. Bylo asi také velmi nesnadno přinutiti mistry, v Pražských městech v samostatných živnostech (mimo školu) bytující, aby do disputac chodili; vždyť i ti z mistrů, kteří, jsouce na pražských školách rektory, mohli poněkud býti nuceni, dlením doby z té povinnosti se vytáčeli; r. 1618, když byli o to upomenuti, odpověděli, že to není zvykem, aby na disputace chodili, ale že půjdou. [2])

Pro čest university také professorové ob čas vystupovali v mimořádných misterských disputacích, ohlašujíce všem příslušníkům fakulty, že budou o některé thesi disputovati sami. Buď jsou zápisy o těchto disputacích kusé nebo děly se tyto vznešené disputace opravdu řídko. Nejhustější zápisy o tom, že professorové disputovali veřejně, jsou od konce XVI. století. Také v první části XV. věku leckdy o tom zaznamenáno. V prostřed století (r. 1555) děkan Jakub Kodicillus z Tulechova pochvaluje v knize děkanské stav university, neboť prý professorové pilně pracují v lekcích i v disputacích. [3]) Tu by snad mohly býti míněny mimo cvičení se studenty i disputace professorské. Ale v ostatní doby o professorských disputech na větší čest university není pamětí.

Professorové pokládali je asi za obtíž svou. Vždyť i v té době, kdy se jeví toho druhu disputace býti častější, zapsáno jest, že se professor k nim dal nutiti, nebo že se jim zhola vyhnul. V první příčině psáno o mistru Fradeliovi r. 1618 (10. února), že publice nikdy nedisputoval, statuta však toho vyhledávají, tedy nechť se připraví. [4]) V druhé příčině jest velmi domluvný zápis z r. 1601, jenž po česku praví: „Předložil jsem (děkan) radám fakulty, že žádný z professorů, kteří dosavad extraordinarias disputationes nevykonali, nechce disputovati v dnech psích; uzavřeno, aby jménem fakulty (prof.) Mitiskovi uložena byla ta práce, a on aby svou disputací odbyl; ale ten neuposlechl (sed ille non paruit).“ [5]) Roku 1612 byl v poradě professorské návrh, aby každý z professorů povinen byl jednou v měsíci disputovati. I vymlouvali se ti mistři, kteří zasedali v konsistoři, že jim pro jiné práce nelze disputovati. Ta omluva nebo výmluva nemohla ovšem býti druhým na podporu pilnosti. [6])

Naproti tomu častější jsou disputace těch mistrů, kteří jinde v universitě přijali svůj misterský grad a chtěli, by hodnost jejich

[1]) Oeconom. č. 15. 120.
[2]) Arch. univ. A. 13. a. 78.
[3]) Monum. univ. I. 2. 361.
[4]) Arch. univ. A. 14. a. 169.
[5]) Oeconom. arch. zem. č. 15. 131. (30. června).
[6]) Arch. univ. A. 17. VI. 366.

misterská byla uznána i zde na škole Karlově. To buď chtěli býti prostě mezi mistry přijati nebo snažili se o zdejší professuru.

Takoví mistři přicházeli sem začasté. Některý byl už na kolika universitách uznán. Na příklad Pavel z Prahy, když ho zdejší mistři r. 1442 mezi sebe přijali disputando, byl již mistr paduanský, bononský, vídeňský. Oddisputoval sobě úlohu, dal 1 zlatý pro fisco a přijat jest.[1])

Disputace takových mistrů náležejí již k disputům zkušebným. Mistr musil nejprv odpověděti ke kvestii toho mistra, jejž fakulta k tomu vydala z professorů. Když chtěl přijat býti r. 1545 Šebestián Aerichalcus, mistr vittenberský, oznámil mu děkan, že jest od ostatních delegován, aby mu kvestii podal, na kterou ve lhůtě deseti dnů musí odpověděti veřejně.[2]) K těm disputům, poněvadž byly osobou cizího mistra zajímavy, obyčejně scházeli se, kdož k fakultě příslušeli, počtem zajisté hojnějším; z měst Pražských přicházeli i ti mistři, kteří již byli v počtě a v živnosti měšťanské. Matouš Kollinus z Chotěřiny zova k své disputací vybízel posluchačstvo, aby velmi četně se shromáždili, že lépe bude svých thesí obhajovati, uvidí-li před sebou množství.[3]) Když r. 1556 Šimon Proxenus ze Sudetu, mistr frankfurtský, disputoval za své přijetí do zdejší fakulty, děkan zapsal si do knihy zřejmě, že byli při tom nejen mistři professorové ale i ti, kteří v městě (in republica) žijí a ti námitkami chytrými eruditionem ejus explorarunt.[4])

Kdyby se byl cizí mistr osmělil v Praze disputovati bez dovolení fakulty, zle bylo. Rychtáře městského byli by naň přivedli mistři karolinští, jakož něco toho na příklad hrozilo roku 1467 cizinci mistru Mikuláši de Stregonia. Ten dal přibiti na kostely oznámení, že bude v domě Váčkářově disputovati o ctihodné a přestkvělé astronomii a jejích věštbách; prý míní ukázati, kterak síly těl vyšších působí v tento svět, při tom bude se držeti Ptolomaea božského. Zval kde koho z mistrů, aby s ním vstoupili v hádání pod základ jednoho sta zlatých.

Rozhněvavše se, mistři z Karolinum vydali proti němu hned ohlášku prudkou, že drze, pyšně se činí už napřed vítězem; aby nemínil, že není ve fakultě muže, jenž by s ním de indiciis astrorum nedovedl disputovati, proto ho vyzývají, by si zjednal vstup mezi mistry dle statut, a obstojí-li, pak dostane se mu k disputaci slavného místa a ne soukromého pokoje; základ že může býti třeba i zvýšen. Nepřijde-li, zakročí se proti němu přísněji.[5]) Nepřišel. I protož ho vyhlásili za neposlušného, intimace jeho za hloupé a frivolné; členům university při tom mistři zapověděli, s tím člověkem co míti.[6])

---

[1]) Monum. univ. I. 1. 18.
[2]) Monum. univ. I. 2. 336.
[3]) Menčík. Č. Č. Mus. 1884. 210.
[4]) Monum. univ. I. 2. 363.
[5]) Tamže 97.
[6]) Tamže 98.

Mimo disputace cizích mistrů, žádajících za přijetí ve fakultu, vyskytovaly se ob čas také disputace cizích bakalářů s týmž účelem. Bylo bakaláři cizímu prokázati svoje vědy také trojími disputacemi, jako u mistrů, ale stačila někdy jediná. Roku 1576 zapsáno jest o bakaláři archigymnasia vídeňského Vítu Ophtalmiovi Strakonickém, že mistři nejprv mu přečetli statut o přijetí, pak ordinarie disputoval a hned potom dostal školu svatojilskou k správě.[1] Z toho patrno, proč cizí bakaláři také někdy o zdejší přijetí stáli; disputací sobě dobyli školské služby.

Na posled o jednom zvláštním druhu disputací ještě jest položiti. Jest to obrovská disputace, jakýs turnaj disputační, jenž slul disputací de quolibet.

V pařížské universí byly tyto disputace již v XIII. věku; bývaly všude v starých universích obvykly. Někde konány ročně, jinde čtyrročně.[2] Způsob jich nebýval všude stejný, ale to podstatou asi všude stejně zachovávali, že k určitému času volen ze všech mistrů jeden, jenž měl tak přihotoviti se, aby odpovídal v slavném shromáždění námitkám veškeré fakulty. Někde prý quodlibetarius proti svým protivníkům musíval dialekticky hájiti dvou zhola různých, protivných vět; na jednu stranu hájil věty této, na druhou hájil přímého opaku;[3] patrně šlo při tom o přítomnost ducha, hotovost vědomostí a mrštnost jazyka. Takový disputační turnaj, disputatio cyclica trvala i kolik dní. Někde prý poklesla na pouhé divadlo jádrem prázdné,[4] při němž zvláště konec býval hotová fraška: přidávána totiž pro obveselení obecenstva na konec nějaká kvestie žertovná, satirická i necudná; na příklad v Heidelberské universitě r. 1488 měla název: Monopolium philosophorum vulgo Schelmenzunft; jindy pojednávala o ožralství, jindy (r. 1500) o věrnosti lehkých ženek k milovníkům; jednou také de fide concubinarum in sacerdotes.[5]

Není pochybnosti, kde brali disputaci de quolibet jen poněkud upřímně a do tuha, že tam práce quodlibetaria byla z míry namáhavá, nesnadná. Scholastické university se jí však nevyhýbaly. Teprv příchodem humanismu rozšířila se po uviversích nechuť k disputacím de quolibet a jsou opouštěny, až zanikly počátkem XVI. věku všude.[6] Že mívaly svou dobrou stránku i vychovatelskou, uznává se.[7]

---

[1]) Tamže 422

[2]) Tak v Lipště. Zarncke. Die Univers. 235.

[3]) Hautz. Gesch. d. Univ. Heidelberg. I. 84. Řád quodlibetu ve Vídni z r. 1389 tištěn u Kinka. Gesch. d. Univ. Wien II. 218.

[4]) Monum. German. paedag. III. 195.

[5]) Zarncke. Die deutsch. Univers. 1. 61.

[6]) V Heidelberce teprv r. 1549 pro veliký náklad a rozbroje při tom. Hautz. Gesch. d. Univ. v. Heidelb. I. 166.

[7]) Monument. Germ. paedag. VII. 451.

U nás měla disputace de quolibet řád upravený roku 1379. [1]) V sobotu před sv. Janem Křtitelem bývala povinna fakulta sejíti se k volbě quodlibetaria čili mistra, jenž bude disputací de quodlibet vésti. Pozvání děkanovo k schůzi mělo býti na vratech kollejních i po školách, kde mistři jsou, přibito. V schůzi bylo děkanu vyšetřiti, na kom z mistrů jest řada, aby disputoval; tato práce (onus) měla jíti od starších k mladším. Do západu slunce musil se rozhodnouti mistr, u něhož pořad se zastavil; nebyl-li schůzi přítomen a nedostavil-li zástupce, upadl v pokutu čtyř zlatých. Touž pokutu propadl, kdo se vůbec vzpíral převzíti disputaci. Pokuta šla s jednoho neochotného mistra na druhého, až konečně pořadem došlo se k mistru ochotnému. Statut o pokutě byl přísný; kdo jí nepoloží do šesti dnů, dá dvénásob, kdo potom nedá, vyloučen bude z jednání fakultních, ba na konec vyvržen bude i z fakulty.

Disputace ta veliká statutem byla určena k dni 3. ledna před zkouškami mistrskými. Quodlibetarius, půl léta napřed zvolený, byl povinen každému mistrovi písemně oznámiti kvestie čtyři nebo tři dni před slavným dnem. Všickni mistři v Praze bytující měli při disputaci odpovídati a namítati, hádati se s kvodlibetářem. Kdo by nechtěl odpovídati, tomu také pokuta hrozila. Ale kvodlibetářovi za jeho těžkou práci byla týmž statutem ustanovena také odměna. Fakulta musila mu koupiti nový biret, pár rukavic, pár poctivic čili nohavic (caligarum) černé barvy, všecko to nejméně za půl kopy grošů. Tento honorář měl mu býti již první disputační den podán od pedella veřejně.

Pražský řád de quolibet změněn r. 1391 bez pochyby proto, že tuze nutil mistry k těžké práci, z níž se kde který raději 4 zlatými vykupoval; tím stalo se, že disputace de quolibet v některý čas nekonány vůbec aneb jen zřídka. Vznikl tedy nový statut. Děkan měl v schůzi se ptáti, kdo dobrovolně chce býti kvodlibetářem; hlásilo-li se jich víc než jeden, staršímu dána přednost. Přihlášený byl vázán pak pokutou dvou kop. Nepřihlásil-li se nikdo, v příští potom schůzi (v sobotu před sv. Janem) stala se obecná volba. Který zvolen většinou hlasů, musil vzíti práci chtěj nechtěj, poněvadž, i když zaplatil dvě kopy trestu, mohl zvolen býti zase a zase. [2])

Po této změně konány ony disputy veliké spíš. Z roku 1412 jest znamenitější disputace de quolibet, v níž jednáno a hádáno o Antikristu (papeži), má-li býti od věřících posloucháu čili nic. Rozhodnuto, že papeži Janu XXIII. věřící mají se protiviti jakožto úhlavnímu nepříteli a odpůrci Krista. [3]) Ale rok potom (1413) v době pohnuté již zase nikdo z mistrů nechtěl býti kvodlibetářem.

[1]) Monum. univ. I. 1. 65.
[2]) Monum. univ. I. 1. 102. Viz též u Tomka Děj. univ. 72. 73.
[3]) Tomek. Děj. univ. I. 199. Helfert. Hus 111.

Konečně po dlouhém nutkání svolil se Šimon z Tišnova, ale teprv r. 1416.[1])

Oslabením university velikou válkou husitskou hynuly také disputace onoho velikého, šumného rázu; r. 1445 v schůzi stran zvolení quodlibetaria, obecně usneseno, aby upustilo se tentokrát od quodlibetu docela.[2]) Roku následujícího mistři usnesli se stejné tak.[3]) Kdy zašly ty disputy u nás dokonce, nevíme. Na všecken způsob bylo po nich již v XV. století.

Znajíce rozmanité druhy disputac dle povahy zevní, abychom si teď všimli vnitřního jich obsahu a formy zevrubněji.

Nejprv šlo o nalezení thesí nebo kvestií. Vybírány byly z nauk rozmanitých. Hledělo se k tomu, aby these byly k disputování schopny, aby hovor o nich byl možný. Hned také přidány k nim srozumitedlné propositiones, s nimiž kvestic byla v logické souvislosti.

These a kvestie podávali mistři studentům i bakalářům, ale též bakaláři studentům. Někdy zase rozkaz dán od professorů, aby si these bakaláři vybrali; r. 1609 upozorněni jsou na to, že na these jest zvláštní libellus;[4]) jindy poručeno, aby bakaláři sepsali si these sami a vypracovali; sepsání své pak aby podali děkanovi, jenž je odevzdá některému z professorů, aby je pročetl, opravil. Ten z mistrů, jenž opravil, byl pak při disputací praeses.[5])

Při řádné disputací školské měl praesidens nejvýš tři these (nebo tři sofismata) připustiti k hádání. Při disputech bakalářských a misterských nebylo obmezeno. Mistru Partliciovi, rektoru od sv. Jindřicha v Praze, r. 1616 professorové vzkázali, aby disputoval po celý den samojediný o svých thesích, nebo aby si je rozdělil na jednotlivé hlavy a probral je v obzvláštních pojednáních.[6]) Zhusta položeno na den tolik thesí bakalářských, kolik bakalářů vůbec říkati chtělo. Misterské these sotva se kdy shlukovaly o počtu valném.

Při disputaci mistr předseda thesi jednu po druhé ohlásil; mohl z ní hned in utramque partem činiti důsledky a zamítati námitky možné. Pak se začala vlastní disputace. Ve formě syllogismu these hájena. Pronášena mínění o thesi (arguere); proti argumentům zase dávány rozebíravé odpovědi (respondere). Proti disputujícímu a svým způsobem argumentujícímu mistru či bakaláři při řádných disputech v Praze dopouštěni byli jen tři respondenti; jeden, který měl přesvědčovati, druhý popírati, třetí pochybovati. Hádali se tedy concedendo, negando, dubitando.[7]) Každý respon-

[1]) Monum. univ. Prag. I. 1. 424. 428.
[2]) Tamže 26.
[3]) Tamže 32.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 141.
[5]) Tamže 179.
[6]) Arch. univ. Kusé listy pod č. 20.
[7]) Monum. univ. Pragen. I. 1. 63.

dent měl jen jednou odpověděti. Při disputacích mimořádných byla v polemice volnost: respondentů bylo, kolik bylo, a odpovídali, kolikrát se jim vidělo. Kdož byli argumentantes, měli svoje argumenta přednášeti rozšafně, nikoli jalově, a slovy klidnými; argumenta měla býti pauca, nervosa et ad rem (nemnohá, silná a věcná). Respondenti měli oponovati „placide et amice", pokojně a přátelsky.[1])

Argumenty ku kvestii podávány o třech kusech. Nejprv řečník praecognoscenda položil; vysvětlil totiž věcnou povahu své these, vyložil, co tou thesí míní. Druhým kusem „deciditur quaestio" zbavil totiž kvestii formy otázkové a obrátil ji v tvrdivou nebo zápornou. Třetím kusem satis fit argumentis oppositis: dotvrzoval kvestii vyvracováním důvodů protivných. Všecky jakékoli disputace měly složení podobné; vše bylo pevně a uvykle upraveno, sformováno; počet argumentů a probací začasté již napřed stanoven, každý oddíl kvestie naplněn byl citáty někdy i takovými, že se hodily jen velmi málo. Vítězství viselo na citátech, na autoritě.

Uvedeme obsah některých kvestií na poznanou věci.

Nejprv, o čem disputovali mistři professorové.

Z disputací rázu theologického zmíněno buď hádání o svaté Trojici, jež měl roku 1447 mistr Jan Příbram; všickni mistři prv drželi stranu protivnou; mistr Jindřich, licenciát písma, řídil hádání.[2])

Největší počet zápisů týká se filosofie. Roku 1518 mistr Václav Rožďalovský položil si thesi: „Anima intellectiva tota quidem in toto corpore et tota in qualibet corporis parte actu remanens" a k tomu připojil kvestii: „Potestne vere et substantialiter suum illud corpus transcendere an vero minime?"[3]) Tedy these a kvestie metafysická. Mistr Jan Karel Žlutický zve r. 1527 k disputací, jejíž these prozrazuje zápas mezi humanismem a scholastikou; tedy these pro universitu Pražskou časová: Filosofie má-li větší zásluhu o lidi nežli eloquentia?[4]) Rázu jiného, ale též časového byla kvestie mistra Píseckého roku 1536: Potřebny-li jsou artes příštímu theologovi?[5]) Mistr Adam Rosacius roku 1591 uložil si thesi nejprv tuto: Výživa (nutritio) jest vyplnění potřeby přirozené z potravin tělu mocí tepla provedené, čili jak jiní popisují, jest proměnou potravy z venčí příchozí v podstatnost těla, což děje se silou tepla přirozeného, aby náhrada stala se za to, co ztráveno. Druhá these s první souvislá mu byla: Výživě prospívá šestero věcí, které se zovou non naturales; jest to vzduch, potrava a nápoj, spaní a bdění, pohyb a klid, naplnění a vyprázdnění se.

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. R. 1598. 13—22.
[2]) Č. Č. Mus. 1847. I. 530. Tomek.
[3]) Collectanea Bydžovského, rukop. bibl. Lobkovic. v Praze 17.
[4]) Tamže 27.
[5]) Tamže 36.

Zovou se non naturales, ne žeby byly mimo přírodu, ale že naše tělo nutně zjinačují, a když neopatrně a nezdravě se jich užívá, že zdraví také ničí K těm thesím přičinil kvestii: Potřebno-li rozumnou výživu poznati na ten konec, aby se předešly nemoci?

Tu tedy disputace poněkud medická.

Mistr Ondřej Mitisko r. 1595 měl these a kvestii o zemětřesení, tedy z Aristotelovy fysiky. Terrae motus v thesi vykládal jakožto páru teplou a suchou nebo vítr ve střevech země uzavřený a východ hledající; když pára ta východu nenajde pro pevnost částek zemských, třese jimi. K tomu přidal thesi: Pohyb země jiný jest nadpřirozený, jiný přirozený. Na konec přičinil kvestii, dovede-li pára v zemi vzniklá zdvihati tak veliké tíže? „Potestne spiritus a terra genitus tantam molem attollere, quantam terrae motus saepe egerit?“ [1])

Professor Mikuláš Troilus 20. listopadu 1604 disputoval z Aristotelovy Politiky o tom, co jest civitas (obec), čeho k ní dle Aristotela zapotřebí, a připojil kvestii, jest-li prospěšnější, aby v obci bylo velmi mnoho občanů nebo velmi málo; a jest-li počet prostřední nejprospěšnější, zda potřebí eforův a nejvyšších úřadů. [2]) Z téže politické materie professor Jan Kampanus Vodňanský roku 1604 veřejně disputoval o demokratii. Demokratia jest mu státní zřízení, když vládne národ skrze dobré tribuny, obecného blaha sobě hledící. Jí na odpor jest anarchia horší nad tyrannidu. Druhou větou ptal se, jest-li demokratia druh neodvislé moci či spíš jen moci svěřené; k čemuž přičinil konečnou kvestii, když demokratia jest plna nebezpečenstvími a nepokoji a vylučuje nejlepší lidi, zda mají býti káráni ti, kteří ji staví nad monarchii? [3])

Týž rok (1604 v červenci) svrchu řečený Troilus disputoval také o válce. Válku prý bez hříchu lze vésti, jen když při ní autoritas panovníkova, příčina zákonná, úmysl bojujících spravedlivý. Válka spravedliva i bohabojna vede-li se pro víru neb pro blaho obce. Válka-li spravedliva, nic na tom nesejde, bojuje-li se ze záloh a léčkami či otevřeně. [4]) Dne 15. února r. 1605 professor Vavř. Nudožerský zahájil disputaci o řečníkovi a řečnictví. Řečník jest mu ten, který dovede tropy a figurami řeč zdobiti a hlasem i posunky shodnými svou řeč přednášeti. Z definice vznikla mu kvestie, zdali takový řečník může býti omezován mezemi umění řečnického? Toho Nudožerský popřel. Druhé kvestie, k tomu připojené, totiž má-li se eloquentia spojovati s filosofií, hájil. [5]) Týž professor, jeden z nejčilejších, měl ještě téhož roku 1605 v červenci disputaci o filosofii. Ta mu byla věda o věcech lidských

---

[1]) Collect. Bydžovsk. 352 Též v arch. univ. A. 17. IV. 533.
[2]) Oeconomica v arch. zem. č. 15. 256.
[3]) Tamže 226.
[4]) Tamže 236.
[5]) Tamže 270.

i božských. Kvestii k tomu si položil tu, má-li nastávající křesťanský philosophus, poznaje na rychlo vědy lidské, obzvláště pak věnovati své studium božské filosofii, t. j. theologii.[1])

Roku následujícího (1606) prof. Tetauer disputoval o přátelství.[2]) V lednu 26. dne r. 1607 prof. Christofor Mathebaeus Bohdanečský obral sobě k disputu věty následující: Skoro všecka filosofie otáčí se ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ θανάτου (v úvaze o smrti), lepší-li den života nežli den smrti? A jestliže lepší den smrti, slušno-li spíš o něm rozjímati nežli ho utíkati.[3]) Týž professor rok na to (1608) v prosinci dal se do disputu o kometách. Prý dle Anaxagory a Demokrita rodí se komety z nebeské materie; Pythagoras pokládal kometu za jednu z bludných hvězd; nám pak jest dle Aristotela kometa ohnivé meteoron.[4]) Týž mistr r. 1609 disput měl o universitě, kterou stavové protestantští v svou moc obdrželi; položil si totiž větu: Fatum (osud) jest jedno pravdivé, jiné vylhané; ono jest božské a přirozené, toto chaldejské a stoické; rok tento 1609, dvě stě let po onom roce, v němž bylo učení Pražské rozmeteno, zda jest osudný či je to rok nového narození akademie? Má-li se slaviti rok ten za jubilejní? Jest zapsáno v pamětech, že při této disputaci dvanáctiletý synek rytíře z Michalovic, místopísaře království Českého, osvědčil výborně svoji učenost (!).[5])

Na konec o professorských disputech budiž zmíněno o disputací nejzajímavější, jež přešla pak v učenou i osobní hádku. Professor práva Sudet ze Sudetu r. 1614 vyvolil si k disputací otázku o původě Čechů. Tvrdil, že předkové naši nebyli ze Slávů, jakž Sylviovi a Dubraviovi se vidělo, ale že pošli dle Ptolemaea ze Sarmatů čili z Roxolanie, t. j. z Russie. Tehdejší děkan mistr Mikuláš Troilus opřel se té větě tuze, nechtěje dopustiti, aby původ našich byl z Roxolanů neboli ze Skythů jakožto národů barbarských a divokých. Nepřestáno na disputací; námitky a hněvy své děkan přenesl i do promočních thesí bakalářských r. 1615; mluvil o tom při slavné promocí misterské, vydal věc tiskem téhož roku 1615 s titulem „De Bohemia pia contra Roxolanos". Sudet se však nedal. Též vytiskl své tři kvestie stran původu Čechův. Na to opět Troil dal vytlačiti knížku s nadpisem Antiroxolana mag. Nicol. Troili Hagiochorani adversus Joh. Math. a Sudetis atd. Konečně akademický magistratus roku 1616 kázal oběma rozhněvaným professorům mlčení, při čemž obdržel Sudet kárání, že své kvestie tisknouti dal bez dovolení rektorova.[6])

---

[1]) Oeconomica v arch. zem. č. 15. 337.
[2]) Tamže 314.
[3]) Tamže 350.
[4]) Tamže 400.
[5]) Magnum specimen suae doctrinae edidit. Arch. univ. A. 17. VI. 140. 27. listopad.
[6]) Obšírně u Voigta. Acta litter. I. 194—211.

Uvedeme na poznanou také některé disputace mistrů cizích, kteří snažili se o přijetí v zdejší fakultu.

Na příklad r. 1537 disputováno mezi mistrem Jiřím Píseckým a mistrem Řehořem Orinem Pražským (z Chocemic), jenž byl doctor artium et philosophiae formatus na fakultě ve Ferraře, o to, zdali všecka filosofie jest správci obce a theologovi nevyhnutedlna.[1] Matouš Kollin (z Chotěřiny) 11. února 1541 disputoval první disputací o manželství, druhou o spravedlnosti a třetí (20. února) o slávě.[2] R. 1552 disputuje děkan Matiáš Stephanides Bydžovský s mistrem Martinem Kuriem, v jiné universí promovovaným, o kvestii: Když se filosofie dle některých vykládá správně jakožto uvažování o smrti, má-li se ex doctrina philosophiae raditi křesťanskému člověku, aby se smrti, jež jest ze všeho v životě nejstrašlivější, neobával, ale spíš aby jí pohrdal.[3])

Šimon Proxenus, doktor frankfurtský, k prvnímu vystoupení disputačnímu r. 1556 vybral si thesi: Když zákony platnost mají účelnou a k vůli autoritě, spravedlnost však, kterouž zoveme přísnou, kráčí podle zákonů přirozeným jich rozumem slov beze všeho smíření, zdali epiikia (čímž se rozumí umírnění [mitigatio] drsného práva a trestu) pro některý chvalitebný účel jest dovolena a v některých případech má-li míti umírnění přednost před spravedlností krutou? V druhé potom disputaci Proxenus hovořil o kvestii: Dobře-li dí Aristoteles, že po některých rozkošech (voluptates) má býti touženo; zvláště po těch, které se srovnávají s poznáním pravdy a činností všeho života počestného.[4])

Roku 1567 oznámil mistr Pavel Philopatridos Mělnický dlouhou disputační thesi a kvestii tohoto rozumu: Když filosofie obsahuje vědy dílem o umění řečnickém, dílem o přirozenosti veškerenstva, dílem o mravech: kterou pak svou částí filosofie předkem zdá se přinášeti obzvláštní sílu a ochranu k zachování a obhájení oekonomií politických, ba celého lidského spolčení? Zdali logikou, či fysikou či poznáním toho, co zove ethikou? Druhou disputací pojednal o právě. These zněla: Právo, jež pokládá se za nástroj spravedlnosti, zdali jest *φυσικόν*, od přírody do myslí lidských vloženo a vrozeno, či *νομικόν*, od zákonodárce pro počestnost a užitečnost obecnou psané?[5])

To postačiž na poznanou oněch vzácnějších disputací misterských, v nichž měla býti obsažena a prokázána nejvyšší věda.

Hojnější a rozmanitější ukázky lze položiti o thesích, o nichž disputovali podle povinnosti své bakaláři a mistři, kteří byli nej-

[1]) Collectanea Bydžovského v bibl. Lobkovic. v Praze. 37. Tento mistr nechav školy, stal se řečníkem a pak assessorem soudu purkrabského. † 1563. Monum. univ. I. 2. 318.

[2]) Menčík. Č. Č. Mus. 1884. 210.

[3]) Collectanea Bydžovského 84.

[4]) Tamže 93.

[5]) Tamže 140.

spíše officiály pražských škol. These bakalářů jsou vybrány většinou z knih Aristotelových, jež pokládány za nižší; these mistrských officiálů jsou vyňaty e politioribus libris, z knih vyšších.

Mistr Václav Žabonius z Vyšetína v listopadu r. 1599 obral si these o affektech. Affekty jsou hnutí srdečná, jimiž sháníme se po věcech nebo utíkáme jich, jakož pravdivě nebo klamavě myšlení nám ty věci ukazuje za užitečné nebo neužitečné. Affekty jsou jedny mírné, jiné nestřídmé. K tomu kvestie: Zdali affekty popadají muže mravného (virum ethicum).[1])

V prosinci r. 1593 osm officiálů školních disputovalo. Rektor od sv. Martina Václav Chrudimský hovořil o slunci. Kollega od sv. Štěpána měl kvestii o logickém původě kategorií Aristotelových. Jan Hanecius Německobrodský položil si thesi: Rostlina jest živoucí bytost, jež rodí se nejspíš ze země a z vody. Od sv. Martina kollega Vokalius tvrdil: Člověk jest živočich rozumný; a k tomu přidal kvestii: Neschází li člověku němému přívlastek lidský? Rektor svatohavelský Kampanus Hořovinus definoval pamět jakožto vniterný smysl a ptal se, liší-li se pamět od fantasie. Rektor svatovojtěšský (v Podskalí) Čahota Stříbrský za definici vyvolil si: Rosa jest pára jemná a vlhká, pošlá z nejnižší oblasti vzduchu. A k tomu kvestii: Nad rosu jest-li jinovatka studenější? Tomáš Syracides z Německého Brodu, rektor od svatého Václava, vybral si z logiky kvestii velmi jednoduchou: Zdali enunciace jsou aneb pravdivé nebo nepravdivé? Konečně Mikuláš Magrle ze Sobíšku Přeloučan, rektor svatomichalský, disputoval o tom, ryby dýchají-li?

Roku následujícího (1600) v únoru jest zapsána disputace: Jus est ars boni et aequi; právo jest veřejné a soukromé; k těmto thesím připojena kvestie, dopouští-li právo lichvu?[2]) Hoffmann Pražský, rektor od svatého Mikuláše staroměstského, ptal se, sofistika-li část logiky? V březnu roku 1600 disputoval svrchu vzpomenutý učitel Hanecius Německobrodský o blesku. Vzal si definici, že blesk jest meteoron mixtum, k čemuž připojil otázku hádavou: Bleskový kámen zda v oblacích či spíš kdes okolo země se rodí? Pelargus Vodňanský, officiál od sv. Jindřicha, disputoval tehdáž o paměti; počítá-li se pamět správně k částkám rhetoriky? Kollega od svatého Martina mluvil o tom, co jest obloha. Jest mu to corpus subtile, těleso jemné, řídké, od přírody svítivé, vytvořené mnohonásobným sdružením světů se otáčejících. K čemuž kvestie: Zajde coelum proměnou nebo zničením?[3]) Dne 15. března Jiří Chudecius, rektor svatohaštalský, disputoval takto: Život jest spojení duše s tělem; jest lépe v přírodě žíti co nejdéle či co nejmoudřeji? Dva dni potom Hoffmann měl disputaci o hmatu: Jest-li hmat jeden či víc jich? V témž měsíci dne 22. Syracides, ze Zderazu

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 45. 29. Novemb.
[2]) Tamže 58.
[3]) Tamže 59.

učitel, položil si thesi: Georgica jest vědomost, kterak pole vzdělávati; má míti orba (zemědělství) přednost před kupectvem? [1]) Tyto disputace všecky konány v prázdných dnech mezi zkouškami.

V létě v srpnu r. 1600 disputováno nejprv z logiky. Kožíšek Bydžovský, rektor svatopetrský, měl hádání o definici; Zacchius (Žák?) Čáslavský, rektor sv. Mikuláše staroměstského, označil logiku jakožto ars bene differendi, k čemuž přičinil kvestii, má-li logika jen dvě částky v sobě, totiž invenci a soud. [2]) Zase Hoffmann, tentokrát rektor malostranský, disputoval o auktoritě. Má-li auctoritas větší moc nežli rozum? [3]) Libertinus Klatovský vyložil čich jakožto smysl zevnější, jenž vůně poznává prostředkem vzduchu a vody; k tomu připojil hádání o tom, vůně-li živí. Tomáš Syracides, rektor zderazský již svrchu pravený, v srpnu obral sobě kvestii, jsou-li dle tvrzení astrologů zatmění nebeských světel znamením mnohých a neblahých proměn. Rektor Čahota vystoupil s kvestií: Když jsou tři oblasti vzduchu, zdali se oblaky vznášejí pouze v prostředním oddíle? Též z fysiky vybral si 1. září Mikuláš Peuceus Strašecký, rektor sv. Vojtěcha na Novém městě, otázku, jest-li mléčná dráha nějaké meteoron? Po něm hovořil Václav Artopoei Polnaeus. rektor havelský, de physiognomia, kteráž mu jest umění souditi po znameních těla o jakosti duše. Kvestie k tomu byla, jest-li physiognomii schvalovati?

Léta následujícího (1601) právě k časům bakalářských promocí disputovali zase učitelé pražští někteří. [4]) Jeden měl kvestii, zdali duše od těla oddělená nemá podílu v ctnostech. Svatohaštalský rektor Thermantyk definici měl o poetice; je prý to umění dobře upravovati verše; kvestii na to vybral si, poetika má-li se vštěpovati mládeži? Jiný disputoval o tom, je-li svět věčný nebo v nějakém čase vzniklý; jiný ptal se jest-li člověk pravý zázrak v přírodě; jiný tvrdil, že voda jest elementum studené, k čemuž připojil kvestii: Co jest studenější, voda či země? Také vyskytla se jedna disputace mluvnická o vztazích jmen z téhož kořene vzniklých. Čahota Misenus ze školy podskalské definovav fysiku jakožto vědu o přírodě položil kvestii: Sluší-li fysikovi jednati o příčinách v přírodě? Nikodem Edlinger Jindřichohradecký ze školy svatého Jindřicha tvrdil, že duch lidský jest schopen rozuměti jednotlivostem (singularia), však neštěstí jest rozjímati o všem. [5])

Z jarních disputací roku 1601 význačnější na poznanou tyto: Čich jest-li corpus či qualitas? Jeden ptal se, zda hvězdy padají s nebe také na zemi. Jan Thermanticus Kurius, rektor od svatého

---

[1]) Oeconomic. v arch. zemsk. č. 15. 60.
[2]) Tamže 86.
[3]) Tamže 87.
[4]) Tamže 120. 121.
[5]) Tamže 149.

Haštala, ptal se, zjemňuje-li filosofie mravy; jiný pravil o světě, že jest hmota, a hádal se o tom, je-li svět věčný.

Z disputací r. 1603 zajímavější tyto: Který živel nejvýbornější? Odpověď, že oheň. Který škodlivější, oheň čili voda? Disputací uhájeno, že oheň. Jeden hovořil, že Silphi (skřítkové) jakkoli jsou ďáblovi příbuzní a často vedou si jako trýznitelé, nicméně přece leckdy bývají lidem dobrodějní; jich druhů jest šestero, jakž dokážeme dle Trismegista [1]) a Theophrasta. Jiná these: Příčina snů jsou páry. A kvestie k ní: Mají-li všichni živočichové sny? [2])

Roku 1604 pozorujeme v zápisech, že se některé these a kvestie opakují. Jeden si položil nový disput o tom, člověk touží-li od přírody po vědění? [3]) Pavel Raphigius Litomyšlský, rektor od sv. Petra, definoval nemoc, že jest to porušení mohutností tělesných; k tomu kvestii přičinil: Čí působení jest prudší a silnější, zda bylin jedovatých na zničení přírody či bylin hojivých na zachování její? V přestávkách mezi zkouškami bakalářskými v březnu r. 1604 jeden disputoval o zlosti. Zlost jest affectus vznikající z rozlité, vzbouřené krve; otázka, přepadá-li zlost všecky lidi? [4]) Tesacius, jenž disputoval v létě roku téhož, kvestii si určil: Zdali pouze člověku přísluší rozkoš míti z vůně či ne? [5]) Týž v prosinci zase přišel s kvestií, jest-li zrak přirození ohnivého či vodového? [6])

V disputacích officiálských roku 1605 mistr Fabian Ripanus, rektor školní z Týna, položil si věty: Voják jest člověk od ouřadu k vojně volaný; jest buď nováček (tyro) nebo veteranus. Divná k těm větám kvestie: Mají-li se vojáci před úplným vítězstvím od kořisti zdržovati? V knize připsána odpověď, že mají. Jiný má tentokrát kvestii o věštbách astrologických, jsou-li dovoleny? [7]) Rektor haštalský Bergerus thesi měl o člověku, žeť v něm malý svět, a ten malý svět obraz velikého. Krupský, praeceptor klassí v Karolinum, hádal se zase jednou, jsou-li komety přirozenou příčinou budoucích neštěstí.? [8]) Takové opakování svádí k všelijaké doměnce. Svědčí spíš o pohodlném opsání staré kvestie nežli o čipernosti u vyhledávání nových. Proti tomu Paeonius Světnovinus, rektor svatovojtěšský, měl thesi novou: Gynaecocratia, vláda žen, jest proti všem zákonům přírody, jest bez moudrosti a všecko řídí závistí a mstivostí. Kvestie: Mají-li takové vládě poddáni býti mužové duchem svým smělejší a moudřejší? Vyloživ duhu jakožto

---

[1]) Trismegistos (Hermes), jemu připisován původ všech věd, zvlášť alchymie a magie.

[2]) Oeconomica 217.

[3]) Tamže 227. 238.

[4]) Tamže 126 a násl.

[5]) Tamže 245.

[6]) Tamže 257.

[7]) Tamže 281.

[8]) Oeconom. č. 15. 287.

meteoron, vzniklé odrazem světla slunečného neb měsíčného v oblace deštivém, jeden o tom držel disput, byla-li duha před potopou?[1]) Jiný: Stojí-li země či běží?[2]) A opět jiný definovav moře jakožto počátek i konec vod, disputoval o solných výparech mořských.

Když zahájeny r. 1606 v únoru disputationes quadragesimales,[3]) rektor od sv. Štěpána Paulus Essinius disputoval o kvestii, odkud bezpečněji vzíti do války vůdce a vojáky, zda z domácích či z cizích? Jiný disputoval o tom jsou-li vody nebeské téže přirozenosti jako zemské?[4]) Jeden si obral také tuto význačnou kvestii: Může-li zlý duch (cacodaemon) lidi a lidská těla proměniti v pravá zvířata? Připsáno v knize, že odpověď k té kvestii zněla záporně.

Roku 1607 jeden určil si kvestii tuto jalovou: Těla pochovaných, vyskytnou-li se z hrobu venku s patrnými jakýmis mohutnostmi duševnými, zda-li mohou býti zvána mrtvolami? Také podivná disputace tenkrát byla o moru. Mor jest nemoc z otrávených par; sluší-li se moru utíkati? Hněv byl jednomu řečníkovi vroucnost krve u srdce, k čemuž připojil theorema: Hněv střídmý a umírněný sluší se na muže statečného.[5]) Učitel Václav Rokycanský, disputuje o reformě kalendáře (r. 1582), tvrdil, že správně stala se. Jedna kvestie tehdejší hovořila, možno-li bydleti pod čarou rovnodennosti? Ten rok zřejmě víc disputac astronomických vyskytlo se nežli jindy. Jeden disputoval i o skopci nebeském.[6])

V disputacích psích dnů téhož roku (1607 22. července) Tetauer měl kvestii, závisí-li velikost obce na množství či na statečnosti měšťanův? A když na statečnosti, jestli potřebí zdí a pevností?[7]) Pavel Stránský, kollega od sv. Jiljí, disputoval tehdáž o tom, mají-li se novým věcem přikládati v každém jazyce nová názviska? Položíme thesi pro slovutnou osobu řečníkovu v originále: „Vox est nota, qua unumquodque vocatur; eaque et novis et nomen nondum habentibus rebus in unaquaque lingua est imponenda“?[8]) Jeden z kollegů Pavla Stránského měl thesi: Zloděje polapeného zabiti jest dovoleno, leč by mu dána byla milost bez nebezpečenství.

V učitelských disputacích roku 1608 z nových byla v červenci Matiáše Mathiadesa kvestie: Jest-li zemětřesení znamením nějakého zla; a druhá disputace čísi, vzbuzuje-li bouřky ďábel; a konečně třetí, co jest sníh a zúrodňuje-li pole?[9]) V prosinci Pavel

[1]) Oeconom. č. 15. 292.
[2]) Tamže 293.
[3]) Tamže 317.
[4]) Tamže 321.
[5]) Oeconom. v arch. zem. 15. str. 350. a násl.
[6]) Tamže 365.
[7]) Tamže 386.
[8]) Tamže 387. Disputoval 12. srpna.
[9]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 442.

Stránský, tentokrát již rektor od sv. Jiljí, položiv sobě povědomou definici z Cicerona, co je řečník, tvrdil v kvestii, že řečník nemá býti vázán jen k soudům a k věcem veřejným, rathouzním, ale též že má býti ustanovován k chrámům.[1])

Roku následujícího 1609 jeden z officiálů disputoval o flegmaticích. Jsou prý lenoši a ospalí. Phlegma jest mu humor frigidus.[2]) Fridrich Kropilius Albinus, rektor školy u sv. Štěpána, disputoval, jest-li těla lidského nejvznešenější část mozek či srdce, a sídlo duše je-li v mozku nebo v srdci? Tvrdil, že v srdci.[3]) Jakub Žabonius z Vyšetína, pozdější professor, jsa tentokrát rektorem školy týnské, v srpnu definoval srdce jakožto membrum principale, corporis vitalis officina a ptal se, srdce-li ten oud, jenž v člověku první žije a poslední umírá.[4]) Týž Žabonius potom v prosinci jakožto rektor svatojindřišský vytasil se s disputací věru ne novou, o moru totiž.[5]) Tenkrát také Daniel Basilius Teotolypczenus, pozdější professor universitní, nevymyslil sobě jiné these nežli o zemětřesení.

Tyto uvedené disputace na poučenou postačtež.

Z disputac těch světle se ukazuje, čemu se tehda na universí učilo, a jest tudíž tato stať vysvětlením kapitoly předchozí. O duchaplnosti nebo prázdnotě bývalých thesí filosofských nemělo by souditi se se stanoviště moderního, ač zapříti nelze, že již souvěkovci leckdy je posuzovali zle. Luther dokonce nazval kvestie filosofů všecky všudy hnojem a lejnem čertovým.[6])

Zvláštní postavení zajímal v posledních časech školy Karlovy jurista Sudet ze Sudetu, proto také právnické disputace, jež provozoval s posluchači a přátely svými, předsedaje jim, mějtež tuto své místo.[7])

Uvedeme jen některé pro poznání. Dne 5. června roku 1612 v sedm hodin ráno disputoval mistr Daniel Basilius z Deutschenberka, notarius caesareus, v Karolinum z Justiniána de justitia et jure; jinou disputaci měl 11. července s týmž praesidentem Václav Kochan z Prachové de jure personarum; v září (11.) Daniel Thermenus ze Zhoře hájil positiones de sponsalibus z práva církevního; v témž měsíci (15.) Abraham Hermann Cygnaeus disputoval de privilegiis studiosorum. V té disputaci položeno také o trestech

[1]) Oeconom v arch. zemsk. č. 15. 412.
[2]) Tamže 415 a násl.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 115.
[4]) Tamže 121.
[5]) Tamže 237.
[6]) Raumer. Gesch. d. Paedag. 167.
[7]) Zajímavo, kterak nevlídně mistři filosofové na Sudetovy juristy hleděli. V prosinci r. 1617 Samuel Mathysaeus vzpírá se ve filosofii disputovati, dávaje příčinu, že není připojen k filosofické fakultě, ale k juridické. Professorové filosofští učinili o tom dictum, aby student byl při tom zanechán, „že by (beztoho) sotva obstál“. Arch. univ. A. 14. a. 153.

studentských, o žaláři. Disputant dí, že žalář jure civili k trestům (ad poenam) není určen, alebrž jen k vazbě (ad custodiam), ačkoli jure canonico i zvykem uložen může býti za trest; karcer jakožto vězení studentské chválí, poněvadž činí žáky způsobnými, zvláště žáky nové, jež prý kardinál Ximenius nazval pěnou školy, která vře (spuma ebullientis scholae); karcer studentský není nic nečestného. Roku 1613 zase disputováno v právech. Jednou de nuptiis, jindy o feudech.[1])

Všecky disputace, jež měly veřejně býti konány, musily býti veřejně oznámeny. Oznámení děkan psával, a pedellus přibíjel na vrata kollejní. Byla li disputace osobou disputujícího důležita, pedell poběhal s oznámením po pražských školách, a disputační oznámení přibíjeno na více místech. Chtěl-li professor disputovati, psával si také někdy intimaci neb ohlášku sám i mimo ohlášku děkanskou. Hus v době pohnuté roku 1412 proti snesení fakulty theologické svoje these stran odpustků přibil na branách, na kostelích, na mostě, na Hradě, pobízeje všecky, kteří by chtěli mu odpírati, do veliké síně kolleje Karlovy.

Od r. 1555 vydávány vážnější intimace tiskem.[2]) Jako všecky jiné universitní a fakultní intimace, stejně tak i vyzvání disputační bývala mnohomluvná, dlouhá. Děkan Prokop Lupáč na příklad napsal r. 1567, kdy ještě nebyly intimace délek nejdelších, veršované pozvání k disputaci o devadesáti osmi verších; ovšem byla v těch verších již také kvestie o ctnosti a její kvalitě.[3]) Jinak byly intimace obsahu podobného, jako svrchu při jiných děkanských ohláškách jsme líčili. V jedné intimaci, kterouž roku 1564 děkan Mat. Dačický psal, čteme také tuto časovou narážku: „Hloupě soudí nevzdělaný lid, má-li za to, a což nestydatějším jest, vykřikuje-li svobodně, že školy jsou domy a skrýše líných lidí, a kdož filosofii studují, že jsou na tom světě daremná závaží.[4])

K disputacím někdy přišlo i drahně hostí z měst Pražských. Roku 1601 držíce se slova v intimaci, že zvou se všickni studentes a bakaláři, třicet osob jesuitských studentů, aby své protivníky jinověrné pozlobili, přišli 21. března k disputaci s úmyslem, že budou se hádati o these a přednášeti argumenta contraria, jakož o tom svrchu jinde zmíněno. Nedopuštěno jim odpovídati; nesmělte disputovati, kdo nebyl zapsán v universí; universí, zvouc bakaláře a studenty, neměla na mysli oudy cizí školy. Ale ten výklad nešel jesuitským chovancům na rozum; i způsobili křik, dobývali kordu, přísahali, že se mstíti budou, roztrhali intimaci na dveřích. Potom v pátek 23. března zase přišli kazit disputací. Po obakráte s těží jsou z pokojného domu Karlova vytištěni.[5])

[1]) V mus. knih. 47. F. 37.
[2]) Monum. univ. I. 2. 361.
[3]) Collectan. Bydžovského v bibl. Lobkovické v Praze. 138.
[4]) Tamže 131.
[5]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 121. 122.

Jiného způsobu cvičení byly deklamace. Byla to vlastně cvičení řečnická, nedlouhé články, vypracované na ten konec, aby je řečník přednesl. Byly obyčejně toho rázu jako nynější školní úlohy o volném čili daném thematě a samostatném vypracování, jenže se po učitelově opravě veřejně říkaly z paměti, a byla-li paměť mdlá, z papíru. Nikdo k nim neodpovídal. Tiše vyslýchány bývaly a pochvalovány.

Deklamace školám přinesl humanismus; náležely k jeho eloquenci; sloh v deklamacích byl řečnický, obsah obyčejně morálný, byly v nich loci communes, chvály, veleby, všecko naplněny citáty z klassiků. Také někdy to byly obsahem řeči příležitostné, děkovací. Byly se školskými disputacemi rovnoprávné, neboť v programmatě akademickém nejednou čte se ustanovení „aut declamabitur aut disputabitur“.[1]) Tedy jedno jako druhé o stejné váze. Že deklamace pohodlnější, rozumí se.

Ale nebyly všecky všudy deklamace jen žákovské. Někdy také professor nebo jiný mistr uznal za vhodné, vystoupiti veřejně s deklamací, s orací. Takž na příklad mistr Albert z Kaménka r. 1611 (25. června) deklamoval o hodnosti a užitečnosti hebrejského jazyka;[2]) r. 1612 dne 2 ledna doktor Huber z Risenpachu deklamoval o medicině;[3]) Jan Matthiae ze Sudetu 2. února 1612 deklamoval o studium práva.[4]) Ti tři deklamovali před otevřením svých přednášek.

Roku 1616 žádal mistr Samuel Martini Hořovinus, aby směl veřejně deklamovati o svornosti (de concordia), prosil za určení dne a předloživ programma invitatorium, přál si, aby to pozvání směl veřejně vyvěsiti. Mistři dovolili.[5]) Řeč, kterou měl r. 1615 k své vlastní žádosti mistr Adam starší Rosacius z Karlšperka, primas ze Sušice, De academiae auctoritate, dignitate et excellentia, byla též deklamací. Stejně taková byla řeč Bartoloměje Kanutia, Dána, kterouž měl o universitě a o výbornosti literního vzdělání; byla veřejnou deklamací. Dánský tento student, jenž se na ten konec v zdejší škole dal zapsati, aby mohl deklamovati a podpory požádati, sepsal si deklamaci básní herojskou.[6]) Příležitostného rázu byla též deklamace, kterouž r. 1610 konal syn místokancléřův Jan Smil z Michalovic o reformaci Pražské university.[7])

K deklamacím slavnostního rázu v Pražské akademii náležely výroční orace v den svaté Markety. Ten den byl svátkem kolleje Veliké; bylo to její posvícení, pouť, festum collegii. Roku 1584

[1]) Programmata Jičínského. V univ. knih. 52. G. 58.
[2]) Tištěno u Hanuše Landskronského 1611. Jireček. Č. Č. Mus. 1883. 493.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI 364.
[4]) Č. Č. Mus. 1883. 493. Tisk.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 9.
[6]) Programmata Jičínského. 1610.
[7]) Arch. univ. A. 17. VI. 180.

Bacháček, probošt karolinský, píše do dvanácti škol pražských pozvání, z něhož se dovídáme, že slavnost ta jest zvyklost, že k ní scházejí se hojně akademikové i měšťané ctní, že i v jiných akademiích takovou slavnost kollejní mívají, ve Vittenberce na příklad v den sv. Kateřiny, a že se při tom slaví oběť za mrtvé (parentalia), kteří o akademii mají zásluhu. Na jich památku a čest říkávají se básně a řeči; při tom Bohu se děkuje, že akademii zachovává i školy, z nichž jako z koně trojského vychází pomoc církvím a obcím. [1])

Jiné výroční deklamace byly ty, jež drželi alumnové Walterianští. Svrchu jinde zmíněno, že císařský sekretář Mikuláš Walter učinil universitě nadací (r. 1578), z níž živeni alumnové Walteriani. Těm pak ukládáno, aby výročně v plném shromáždění všech příslušníků Pražské akademie mluviti řeči vděčné na pamět dobrodince Waltera. Ale ne pouze na jeho pamět. Čtemeť v pozvánce děkana mistra Václava Vlaverina roku 1598, že budou 28. srpna o 12. hodině alumnové in declamationibus vzpomínati též dobrodince a heroa Vratislava z Mitrovic, Bartoloměje z Levenperka bakaláře, jenž dům oddal akademii. [2]) Alumnové se na toto své vystoupení deklamační pilně připravovali, professorové pomáhali. Roku 1601 zapsáno, že alumnus Matiáš Benátský Misenus a druhý, Abraamus Russinus Novohradenus, v shromáždění 5. října deklamovali řečí veršem vázanou; [3]) tedy dali si práci.

Na konec uvedeme pro příklad některé tituly obyčejnějších v universitě deklamac, jež konány mimo slavnostní případnosti. Roku 1610 jeden ze tří studiosů deklamoval (4. června) „De persona et officio Spiritus“. [4]) Asi tři neděle potom Tomáš Rosacius Taborenus deklamuje o Trojici svaté a pak o ctnosti, má-li míti přednost před bohatstvím. [5]) A zas několik dní potom v konec měsíce července hned po disputacích učitelských dva studenti deklamují o přednosti sluchu, o přednosti zraku. [6]) V září r. 1610 koná se nějaká deklamace arithmetická; mimo ni jeden líčí také, kterak život bez literního umění jest smrt. Paměti přidávají, že tenkrát pochválena byla pilnost a způsobilost deklamátorův. [7]) Za zmínku stojí, že v týž čas s deklamacemi vystoupili na kathedru také učitelé akademické školy vzorné (praeceptores classici).

Roku následujícího (1611) v lednu jeden deklamuje o vojně, má-li býti vedena pro náboženství; jiní čtyři poděleni látkou o Na-

---

[1]) Arch. univ. A. 13. a. 80. 81.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 594. Též v Collect. Bydžovského v Lobkovic. knih. v Praze 362.
[3]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 155.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 219.
[5]) Tamže 223.
[6]) Tamže 224.
[7]) Tamže 226. 227.

rození Kristově. Také tenkrát schválena řečníků industria et diligentia.[1] Málo dní před vpádem Pasovských do Prahy jeden z deklamátorů přednášel, že není času příhodnějšího k studiím nad jitřní (aurora).[2]

V říjnu 1611 Martin Horský Lochovicenus, učitel, požádal v universitě, aby směl žák jeho baro Ignác Albert z Míčan veřejně deklamovati o lásce k vlasti. Deklamátor byl syn Fridricha Míčana z Klinštejna a Roztok, rady císařského. Professorové ochotně dovolili, a děkan napsal 7. října velmi dlouhé k deklamaci pozvání, v němž hojnými a vzletnými slovy pochvaluje snažení chlapcovo o tu látku.[3]

K deklamacím takovým, v nichž urozený deklamátor se chtěl zastkvíti, nebo k těm slavnostním oracím, jež strojeny k některé příležitosti, scházelo se mimo obec universitní, jakž dotčeno již, též drahně pozvaných hostí do kolleje Karlovy. Někdy seběhli se také nezvaní. Ženské a všeliký lid zvlášť hojně navštěvoval slavnost sv. Markety a na mrzutost mistrů plníval kollej. Proto roku 1615 tato slavnost, spíš posvícenská než akademická, proměněna v jinou poněkud soukromější a rázu akademického, a to v oslavení památky svobody náboženské, propůjčené císařem Rudolfem.

Právě k té slavnosti 9. července r. 1615 měl řeč již dotčený sušický senátor mistr Adam Rosacius. Rektor Jan Albrecht junior Křinecký z Ronova v pozvání svém vykládá o změně těch slavností; dí, že auctoritate pánů defensorů odstraní se slavnost svaté Markety, kteráž děla se z jakés zvyklosti starodávné; úřad akademický chce prý po akademicku slavnost slaviti, neboť dům jest Musám posvěcen, a pak i proto, aby mohli učení mužové do akademie přicházeti bez překážky hlomozu zběře; ostatně prý z archivu nikde nevysvítá, kdy a kým začala se slaviti slavnost svaté Markety.[4] Z toho patrno, že ročně o slavnosti dotčené bývalo v Karolinum velmi hlučno, a že deklamace v ten den asi sotva mívaly dost slušného pohodlí a klidu.

* * *

U jesuitů v akademii disputacím a deklamacím věnována od počátku pilnost a pozornost veliká. Již první konstituce praefekta zavazují k bdilosti, aby disputace po všech školách konány byly pilně, ba chtějí tomu, aby pokaždé sám býval při nich.[5] Disputy a deklamace byly jakožto cvičení organická část jesuitského vy-

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 259.
[2]) Tamže 275. 5. února.
[3]) Tamže 339.
[4]) Arch. univ. A. 17. V. 464.
[5]) Monum. German. paedag. II. Constitutiones.

učování vůbec; ale kromě toho jesuité dobře uměli oceňovati sílu, kterou působily disputace a deklamace veřejné, byly-li náležitě a s úmysly připraveny. Vyznávají spisovatelé starých pamětí, že ony šumné výstupy veřejné přivábily do kolleje nového žactva nejvíc.

Obyčejné disputace řádné i mimořádné konány největším dílem studenty, ovšem přípravou a řízením professorů; professorové vystupovali nejspíš jen v disputech theologických. V regulích učitele theologické, vyšší fakulty nařizuje se, aby disputovalo se v témdni po dvě hodiny ve škole, a kromě toho zvláštní disputace aby byla měsíčná; z posluchačů měli se k disputům veřejným vybrati jenom učenější.[1]) Při měsíčních disputacích, z nichž tři měly konati se dopoledne, tři odpoledne, nařízeno, aby dopoledne disputoval theolog s metafysikem, metafysik s fysikem, fysik s logikem; odpoledne disputuj posluchač stejný se stejným.[2])

Stalo se pak u jesuitů zvykem, že k disputacím zvala fakulta fakultu, třída třídu a že v společné schůzi obou škol za předsednictví představených professorů disputovali vybraní studenti.[3])

Pražští jesuité k týdenním disputacím volili sobotní den;[4]) jednotlivé školy disputovaly o látce ten týden probrané, a také již z r. 1559 jest zápis, že disputacími zápasila jedna škola s druhou, sobě nejbližší. Ta věc jakožto zde nová a velmi užitečná prý těšila jednosvornou mysl magistrů, zvláště proto, že rodiče obvykli sobě k tomu docházeti; o tom snaženství a horlivosti u jesuitů rozneslo se po městě, a to „veliký počet nových žáků do škol přitáhlo“.[5]) Týž zápis z r. 1559 uvádí zvlášť, že podle thesí veřejně přibitých týdně disputováno v rhetorice „de omni politioris (vyšší, ušlechtilejší) literaturae genere“, rektor kolleje kvestie sám že na konec zavíral. V sobotní den z vyšších disputac pravidelně dostavovaly se disputy filosofské a humanitní;[6]) mnohem řídčeji theologická certamina konána.

Jiné pravidelné a ovšem slavnostnější disputace konány před obnovou semestru školního, kteréžto ustrojené zápasy veřejné trvaly leckdy až tři dni, jakož o tom na svém místě svrchu dotčeno. K slavnostním disputacím lze přičísti ony, jež pořádal professor kdykolivěk v roce školním. První takovou disputaci theologickou Blyssemius konal r. 1558 12. ledna. Hovořil o svátosti biřmování,

---

[1]) Ratio z r. 1606. 34.

[2]) Tamže 73.

[3]) Monum. Germ. paedag. V. 393.

[4]) Tvrzení Svobodovo (Katolická reformace 11.), že disputace byly třikrát v témdni, jest bezpochyby nedorozumění: byly jen v sobotu, jednou v témdni. Minil-li Svoboda studentské disputy domácí, ty byly co den. Monum. Germ. paedag. III. 355.

[5]) Schmidl. Hist. Soc. Jes. I. 136. Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 52. Též rukop. v mus. arch. „Jesuité“ str. 45.

[6]) Schmidl. I. 191.

a hádali se s ním nuncius papežský Liberius a jiní.[1]) K slavným disputům přičísti dlužno i ty, jež konány, když professor skončil filosofický nebo theologický kolikoroční běh.

Třetí druh disputací byly concertationes ve škole. Tyto závody v odpovědech velice volné začínával učitel některou otázkou; žáci odpovídali; v odpovědech jedni drželi tu stranu, jiní druhou, a tak zápaseno, až učitel rozhodl o vítězství. Koncertace takové týkají se ovšem hlavně tříd gymnasijních, ale nejvyšší dvě třídy počítáme k universitě, a proto nelze o těchto disputech nezmíniti se.

Tolikéž za zmínku stojí disputy čtvrtého způsobu, totiž ty, jež konány v schůzkách nejvýbornějších žáků kolleje Klementské. Ti výborní žáci tvořili s dovolením a pobídkou svých učitelů spolek, jemuž bylo jméno academia. Mladí výtečníci scházeli se mimo školské hodiny pod dohledem professorů každý v příslušnou akademii svou, a tu lecco z učení opakovali, nově skládali a také disputovali. Již tedy patrno, že disputační zvyk školský u jesuitů byl pěstován z míry mnoho, zajisté víc nežli u jejich protivníků.

K disputacím jesuité vydávali intimace tištěné, jež přibíjeli na vrata kolleje a katolických kostelů pražských; pozvání k slavným disputacím také rozesílali široko daleko po obecenstvu měst Pražských i po příznivcích mimo město.

Obyčejné školské zápasy, při nichž závodila třída s třídou, konaly se v některém větším auditorium klementském. Veřejné slavnostní disputy ať theologické ať filosofské konány v chrámě, neboť školní síně jesuitské kolleje záhy nedostačovaly hojnějšímu shromáždění.

These a kvestie k disputacím professorové vybírali a hotová vypracování posluchačům přehlíželi. V školním řádě jesuitském (Ratio) jest zevrubný návod k tomu. K theologickým disputacím jsou tu uvedeny kvestie ze Summy Tomáše Akvinského.[2]) Praefekt školní měl bedlivě dbáti toho, aby se nedostaly k řečnickému zápasu falsae vel absurdae authorum opiniones, alebrž jen verae sententiae, a byla-li by these na obě strany rozluštitelna, měl držeti se praeses disputace většiny vykladačů, lečby římští otcové byli mínění jiného, jehož by pak musil obhájiti.[3]) Při theologických thesích jesuité nevyhýbali se otázkám dogmatickým, jež byly na tuhém sporu se stranami jinověrnými, jesuitům protivnými; zapsánotě, že disputovali de haeresibus, aliisque gravissimis argumentis.[4]) Velmi obšírnou úlohu disputační mistr Ludvík Flander jesuita obral si r. 1559. V thesích tisknutých toho roku stojí, že bude obhajovati veškeré theologie (universam theologiam);[5]) před touto disputací jeden měl thesi o výběru jídel a o postu.

---

[1]) Arch. mus. Rukop. „Jesuité“ str. 45.

[2]) Ratio studior. z r. 1606. 44.

[3]) Constitutiones ad solum praefectum. Monum. Germ. paedag. II.

[4]) Schmidl H. S. J. I. 191 (1564).

[5]) Schmidl. Hist. Soc. J. I. 136.

K disputacím filosofickým vybírány these z týchž pramenů jako v Karolinum, byly to these z knih Physicorum, De generatione, De coelo, De anima, z knih Ethicorum, Politicorum a jiných Aristotelových, ovšem v té úpravě, jak byly u scholastických vykladačův.

K veřejným i slavnostním disputacím připouštěny také these z rhetoriky a z latinského jazyka; již r. 1561 zapsáno o kvestiích z latinské mluvnice.[1])

Obyčejná studentská disputace veřejná mívala tuto podobu. Jeden z bohoslovců, filosofie posluchačů či z rhetorův a logiků byl vybrán k defensí; dva ze spolužáků určeni, aby odpírali. Obhájce v shromáždění všeho posluchačstva na kathedře nejprv oznámil svou thesi a stručně ji vysvětlil a opřel několika důvody. Na příklad v thesi theologické, jež měla titul: „An vox tubae sit causa nostrae resurrectionis," jest-li hlas trouby příčinou našeho vzkříšení, řečník nejprv vysvětlil o hlase trouby, vyložil, kteraké trouby jsou; v druhé části vyřekl přímo, že vox tubae *est* causa instrumentalis, a v třetí části vyvrátil důvody protivné; na příklad ten, kterak by mrtví mohli slyšeti hlas.[2])

Obratnost svou řečník měl ukázati aspoň v tom, že důvody ve škole probrané pověděl jinou formou. Když skončil, vyvstal první z odpůrců, kteří seděli proti obhájci, a činil námitky obyčejnou formou filosofického hádání, syllogismem nebo dotíral dilemmatem. Obhájce odpovídal. Byly repliky, dupliky. Stejně tak vedl si druhý odpůrce. Professor stranou sedící nepletl se do hádky, pokud děla se formou obvyklou. Na konec mohl se súčastniti disputace kterýkoli z posluchačů; professor disput skonal svým rozhodnutím, kde pravda.[3]) Stejnou podobu měla disputace měsíční, jenže bylo obhájců víc i odpůrcův, a hádání trvalo za kolik hodin.

K disputací, kterou jesuité kladli ze žákovských za nejslavnější, volen býval nejvýtečnější posluchač z některé obou fakult; ten obdržel čtyři měsíce napřed až do osmdesáti thesí z filosofie nebo theologie, na jichž obhájení se musil připraviti. These zatím tištěny a po Praze věšeny, hostům posílány. V kostele v určený den sešli se hosté, všecko Klementinum, a na kathedru vešel řečník. Byl-li to student theologie, bezpochyby, jako jinde u jesuitů se dělo, prve přísahal, že nic nepromluví proti dogmatům, a omýlí-li se přec něfkterak, že všecko již napřed rád odvolává.[4])

Po modlitbě začalo se hádání; vystoupil proti obhájci a jeho thesím nejprv některý mírný spolužák; z toho soud na snadě, že bylo všecko schystáno jako na divadle. Když byl obhájce osmělen,

---

[1]) Schmidl. H. S. J. I. 154. Rukop. univ. 1. A. 1. 106.
[2]) Tisk v mus. 48. D. 24. 6. kvestie.
[3]) Tak líčí disputace jesuit. Svoboda. Katol. reform. 10. 11.
[4]) Takovou přísahu z Trevirské školy čti v Monum. Germ. paed. III. 152.

mohl prý dotírati na něho kdokoli z přítomných.[1]) I ta maličkost byla nařízena,[2]) disputuje-li který z tovaryšstva (ať žák, ať učitel), ten disputuj s hlavou obnaženou, podporuje-li žáky pouze, sám hlavního slova nemaje, aby na hlavě měl svůj rohatý birýtek, jímž jesuité byli nad jiné řeholníky znatelni.

O hádání samém začasté v pamětech jesuitských zapsáno, že dělo se acriter, ostře, r. 1562 dokonce hádali se tou horlivou a křiklavou měrou, že řemeslníci ze sousedstva přiběhli půtku rozvazovat.[3]) Toho způsobu křik v kostele tehdejší doba nepokládala za urážku posvátného místa.

Že k veřejným disputacím k jesuitům chodívali vznešení hosté ze stavu šlechtického a kněžského, o tom již zmíněno. Arcibiskup r. 1582 sám vmísil se v hádku a závodil,[4]) ani druzí důstojníci církevní nebývali při disputacích nečinni. Poněvadž jesuité k veřejnému hádání zvávali všecky všudy vzdělance, stávalo se nezřídka, že přicházeli studenti, bakaláři a mistrové také karolinští, aby viděli a slyšeli. Zápis r. 1564 je pochvaluje, kterak dobrotivě a klidně poslouchali.[5]) Jesuité dovolovali těm jinověrcům účastenství míti v disputaci, což naopak při disputacích v Karolinum dovoleno nebylo. Z této nestejnosti vznikla neslušná ona bouře jesuitských posluchačů v Karolinum, o níž na jiném místě byla již řeč.

Stejné váze a oblibě jako disputace u jesuitů deklamace těšily se. Prvotně deklamace jakožto cvičení posluhovaly grammatickému a rhetorickému učení, ale pražští jesuité užívali jich, kdekoli a kdykoli se jim hodilo. I na to byly deklamace stále na hotově, aby vzácnější host, vešel-li do jesuitské kolleje, byl jimi vítán a ctěn; jesuité jimi nejsnáze mínili ukazovati, co žáci umějí.

Deklamace byly soukromé a veřejné, řádné a mimořádné; každý professor a magister byl povinen se svými žáky konati je. Všecky třídy k nim vázány, ovšem dle svých látek a svých sil. Obyčejné deklamace rázu poněkud akademického v pražské kolleji Klementské obstarávali posluchači rhetoriky a humanity. Jeden z nich střídavě od professora obdržel v témdni zbožnou látku na vypracování[6]) a v neděli svou orací nebo deklamací přednesl v hromadě všeho žactva. Kronikář jesuitský vypravuje při r. 1560: „Žáci v každou neděli a zhusta i o sváteční den scházeli se ve školní síni jedné, aby poslechli řečnickou deklamaci nebo báseň od spolužáka, k tomu přednášení určeného; ale často se stávalo,

---

[1]) Dle Svobody. Katol. refor. 11. Srov. Monum. Germ. paedag. II. 29.
[2]) Constitutiones v Monum. Germ. paed. II.
[3]) Schmidl. H. S. J. I. 171.
[4]) Týž 480.
[5]) Týž 191. Též Rukop. univ. knihov. 1. A. 1. 102.
[6]) Nařízení v Constitutiones prof. rhetor. Monum. Germ. paedag. II. Též V. 393, kdež jest řeč o čtrnáctidenních deklamacích.

že pro jiné naléhavé práce tovaryšstva (sociorum), nebo že nebylo lze na pamět se tomu naučiti, oratio a báseň odpadly; tu aby mladíci nescházeli se darmo, naši mezi ně vcházeli a mysli ke všemu zbožnému nakloněné a hotové vyučovali; vykládáno evangelium, instituce náboženství, Kristův život a smrt, z čehož potom jevil se větší prospěch, nežli se na to mohlo pomysliti.“ [1]) Málo let potom (1564) již kronikář zapisuje, že konány nedělské deklamace bez rozpaků co neděli.[2])

Slavnější deklamace chystány k svátkům; dle statutu byla povinnost samého praefekta péči míti, aby k svátkům větším strojily se deklamace a poemata, která na sebe v těch případech mohli vzíti i členové řádu, studující nebo jiní dospělí. Deklamace a básně chystávány nejspíš k Narození Páně, k božímu hrobu, k svátku Těla božího, k Panně od anděla pozdravené, k jejímu Vzetí na nebe, ke dni sv. Kateřiny a jiných oblíbených svatých a patronů sodalit jesuitskych.[3]) Nebylo slavnosti bez studentského vystoupení oratorického. Lidé se k tomu sbíhali a prý podivovali se studentu, kterak beze strachu, s velikou vážností a slušností posunků množství veršů bez ourazu paměti odříkává; zprávy o tom prý také roznesly se po sousedních krajinách a věc byla všude pochvalována.[4])

Látky k deklamacím veřejným řídily se případností, ku které určeny. Jeden řečník (pokud o tom zprávy) mluvil o chvalách filosofie, jiný o tom, že má pobožnost spojovati se s vědami, jiný o pilnosti v studiích; jednou také deklamováno o sedmi dařích Ducha sv., a to, jak kronikář s pochlubou dí, deklamováno v sedmi jazycích, z nichž jeden byl také latinsko-český,[5]) míšený. Deklamace v cizích jazycích mimo latinský nemohla býti u jesuitů nic nesnadného, ni na div: jesuité mezi scholáry svými měli nejrozmanitější národy.

Deklamace jesuitské braly na se leckdy formu zvláštní, která je přibližovala divadlu; byla to tak řečená akcí; byla ve formě dialogické. Takž připomíná se (r. 1569) dialog de bello grammaticali;[6]) dialog mezi prací a poctou, dialog o žákovi, jenž učitele svého „pomlouval“ (1577, 1579 v Olomouci),[7]) dialog o marnotratném synu, o opilství; v Praze provedeno r. 1580 šest dialogů: jeden o Narození Páně, druhý o třech králích, jiný de agricultura, zase jiný de senectute, de Argophilo, de restituta st. Damasceno manu.[8]) Téhož roku se uvádí ještě dialog allegorický, jímž rolník

---

[1]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 57. Schmidl. Hist. S. J. I. 145.
[2]) Schmidl. I. 191.
[3]) Schmidl. II. 558. I. 217.
[4]) Univ. knih. 1. A. 1. 106.
[5]) Dle Schmidla latinsko-germánský.
[6]) Schmidl. I. 274.
[7]) Menčík. Příspěv. k děj. česk. divadla 61.
[8]) Univ. knih. Rukop. 1. A. 1. 306.

vychvaloval orbu, a ctitel Mus velebil vědy; kromě toho deklamován dialog de indulgentia matrum erga filios (o shovívavosti matek k synům);[1]) roku 1582 uvádí se mezi dialogy v kolleji Klementské jeden o vzkříšení Páně, druhý de studioso ob bacchanaliorum festa in tartara et infernum rapto (o studentovi pro masopust do pekla vzatém).[2]) Roku 1592 říkána v Klementinum akcí o sv. Janu, kterak nalezl svého ztraceného učenníka;[3]) r. 1605 měli andělé u jesliček dialog; jindy andělé dialog říkali u božího hrobu, při čemž prý diváci až slzeli.[4])

Místo prosté deklamace zvlášť o slavnosti Božího těla jesuité pro větší přitažlivost rádi strojili dialogy; již r. 1567, když se slavnostní průvod zastavil u jednoho oltáře, dávali dialog mezi pohanem, židem a křesťanem o přítomnosti Kristově v hostii; křesťanu napovídal anděl; na konci všickni tři i s obecenstvem padli na kolena a klaněli se svátosti.[5]) Tím již se sotva lišil dialog od divadelního představení, aspoň ne podstatně. Tato dialogická představení jesuité dávali (zvlášť v letech pozdějších) na voze, na jevišti pohyblivém po způsobě vlašských a španělských herců.

Aby deklamace a dialogy vynikly u vděčném rámci, stalo se zvykem, že zpěv studentský umělý býval k nim připojován pro potěšení posluchačstva.

Také mistři professorové, kdykoli se jim vidělo býti příhodno, vystupovali s deklamacemi sami. Obyčejně provázeli svými oracemi veřejné výkony studentů. Někdy měla býti deklamace professorova jako „praeludium“ k disputacím a deklamacím, aby se studenti osmělili; jindy zase trvaly-li disputy po delší dobu, professor pro oddech disputantů promlouval vzletnou oraci; při slavnostech školních, při počátku semestru praefekt, rektor nebo jiný přednější pater v hromadě pozvaných hostí deklamaci panegyrickou, paraenesi (napomínání) studentům, chvály Mus, chválu moudrosti, chválu některé vědy přednášívali.

---

[1]) Schmidl. I. 443. 445.
[2]) Univ. knih 1. A. 1. 316.
[3]) Schmidl. Hist. S. J. I. 643.
[4]) Tamže II. 295. 401.
[5]) Rukop. univ. bibl. 1. A. 1. 125.

Kapitola pátá.

O akademickém divadle.

Nejprvnější herci divadelní v křesťanské Evropě byli kněží a studenti. Ti hráli divadlo nejdřív. Divadlo, jakož vůbec povědomo, vyvinulo se z obřadů chrámových, z evangelia o svátcích velikonočních a vánočních, jemuž dána forma dialogická a dalším rozvojem i dramatická. Tu tedy přirozeno, že kněží a žáci, ku kostelu náležití, hráli na kostelní scéně. Proběhem doby ztrácelo divadlo chrámové význam a ráz liturgický, neboť jalo se přestupovati z latiny církevní v jazyky národní a znárodňováním přibíralo na sebe obhroublé scény, nešvarné řeči, ale dobu a lidi velmi dobře charakterisující, figury ze života vystřižené a do kostela se nehodící, jakož máme toho nejznamenitější vzor na Mastičkáři.[1]) Vystupovali čerti, všelijaké duše lichvářské, šenkéřské, pekařské, mniši, židé, pohané, vojáci v kostky hrající a se peroucí, jejichž osobami a řečmi proměšován vážný evangelický děj.

Tím sesvětštěním musily hry z kostela ven. Vystoupily na hřbitovy a odtud na náměstí; kněží přestali hráti, a divadlo zůstalo v rukou učitelův a žákův, zůstalo úlohou škol; v pozdějších dobách někde vedle školních lidí ujali se ho též řemeslní cechové a literátští spolkové. Ale církevní původ s divadla nesetřen; hry se ještě na časy pořád přimykaly k církevním případnostem, k slavnostem výročním. Tendence napořád zůstávala mravokárná, poučná.

---

[1]) C. Č. Mus. 1889. 122., kde vydavatel Patera ani nemohl dáti všechny necudnosti do tisku. Zprávy o divadle starém u nás shrnul Menčík v díle „Příspěvky k dějinám česk. divadla“ (1895). Důležité staré zlomky dramatických her ze XIV. století vydali Patera: „Drkolenské zbytky“ Č. Č. Mus. 1889. 122, a Jos. Truhlář: Zlomky Mnichovské Č. Č. Mus. 1892. 35. Před nimi Hanka v Starob. sklád. V. 198; viz též Hanuš: Die latein-böhm. Osterspiele, kdež i starší literatura.

Husitským převratem zašlo divadlo církevního rázu, leč snad že v katolických městech zvlášť při německé hranici zůstalo. S husitskými tendencemi o prostotě bohoslužby a vážnosti mravů nesrovnávaly se kusy, jako byl Mastičkář. „Spectacula theatrica dobrých lidí jsou nedůstojna,“ tak čte se v zakládací listině kolleje Rečkovy. Studentům zbyly k odříkávání jen dialogy a výstupy při koledách sv. Mikuláše a o sv. Řehoři, když chodívali shánět nováčků do školy.

Teprv humanismus přinesl školám divadlo zase. Přinesl je ovšem na jiném základě nežli na církevním. Přinesl Terentia a Plauta, Římany pohanské. Plautus[1]) a Terentius[2]), slohem výtečnější nad Plauta, měli posluhovati pěkné latině jako jiní klassikové; zvláště Terentiovy hry, jichž latinita byla nad Plautovu pravidelnější,[3]) staly se školní četbou, školním předmětem, a na snadě bylo nejen sestavovati z nich myšlenky, průpovědi na poučenou mládeže a vykládati o charakterech osob vystupujících v komedii, alebrž i tu komedii skutečně hráti. Divadlo stalo se jedním z prostředků osvojiti si latinský jazyk a kromě toho osmělovati se u veřejném vystupování.

V Němcích Erasmus provozování her Terentiových tuze podporoval, odporučoval, ačkoli jiní proti tomu viděli v komediích římských úraz mravnosti. Jsoutě oba římští dramatikové frivolní. Plautus v tom obhroublejší.[4]) Reformátoru Melanchtonovi Terentius nic nebyl úrazem; humanista ten tvrdil, že Terenc stojí nad řeckého Aristophana zvlášť po stráce rhetorické. Humanistům šlo vždy velmi o rhetoriku. Slovo Melanchtonovo působilo. Terentius dostal se do školských řádů protestanských stejně tak, jako byl již od počátku XVI. století v katolických. Štrasburský rektor Jan Sturmius chtěl míti ve škole dokonce stálé jeviště, na němž by se co týden hrálo s tím úmyslem, aby za půl roku vyhrány byly všecky komedie Terentiovy i Plautovy.[5]) Vyskytovaly se sic hlasy, že školy divadelními představeními vlastně ničeho nezískávají, že mnoho v učení prospěšnějšího přípravami k divadlu zameškávají.[6]) Hlasů však povzbuzujících bylo víc, a divadlo školské drželo se. Jest zajímavo, že ani veliký reformátor školstva, náš Komenský, nebyl protivcem školského divadla, vždyť v gymnasii Lešenském, kde pracoval, pro vštípení zásad mravních a filosofických i pro obratnost v jazyku latinském, jenž mu nebyl takovým mazlíčkem jako humanistům, nejednou divadlo s žáky provozoval, a sám napsal divadelní kus Abrahamus Patriarcha, ba i svou Bránu jazyků

---

[1]) Maecius Plautus ze Sarsiny v Umbrii (254—184 př. Krist.). Ztrativ jmění spekulacemi, žil z literatury divadelní.

[2]) Publius Terentius z Karthaginy, propuštěnec (185—156 př. Krist.).

[3]) Reinhardstoettner, Plautus 29.

[4]) Týž. 26.

[5]) Janssen-Pastor. Kulturzustände. 108.

[6]) Zeitschrft. f. deutsch. Kulturgesch. I. 615.

zdramatisoval v osmeru divadelních hrách. I Komenskému byla školní komedie na výcvik žáků, aby ukázali svoji bystrost, aby osmělovali se, aby nápodobili život, osvojovali si podobnější, lepší mravy.[1])

Humanisté při školském divadle nepřestávali na Terentiovi a Plautovi; humanisté podle římských vzorů (někdy i podle Seneky) skládali kusy nové;[2]) oni napodobovali. V Němcích takové napodobeniny hrány již koncem XV. století a stopa jest, že na příklad kus Henno od Reuchlina (1497 hraný) i u nás byl povědom.[3]) Německá reformace náboženská uvedla ve formu dramatickou biblické látky, aniž při tom starý Terentius zanikl. V biblických dramatech podle vzoru Terentiova spracovány všecky znamenitější a známější příhody starého zákona. Rozumí se při školském dramatě biblickém samo sebou, že bylo psáno i hráno jazykem školským, latinským.

Z latiny leckterý kus byl překládán, jiný byl podle vzoru školské komedie v řeči národní i původně složen, jiný zase přeložen z jazyka sousedního národa, a tím způsobem stalo se, že z komedie školské posilek braly i hry prostonárodní pro širší obecenstvo určené, a to tím spíše, poněvadž i prostonárodní hry provozovali studenti a dramaturgem jejich býval obyčejně učitel. Žáci je hrávali o masopustě, o Řehoři a sv. Martině; hrávali je, jdouce s nimi začasté i z města ven po žebrotě. Tyto prostonárodní hry žákovské u nás týkají se spíš jen škol latinských a měst venkovských, i protož výklad o nich nenáleží do kapitoly o dramatě akademiků pražských.

Jen to budiž ještě dotčeno, že školské drama latinské bralo se svou cestou, která nejde tuze do výšky, kdežto naproti tomu divadlo prostonárodní zbavivši se látek biblických a dostavši se z rukou učitelských a žákovských do rukou herců z povolání a dramatických spisovatelů, pravých poetů, rozvinulo se v nynější divadlo moderní. Italští a francouzští komedianti hráli ve Vídni již r. 1568; angličtí byli již u nás před koncem XVI. věku.[4])

Kterou cestou akademické divadlo latinské dostalo se na Pražskou universí, nesnadno říci. Není světle zapsáno, přišlo-li s humanismem před reformací lutherskou, či s ní. Roku 1507,

---

[1]) Viz Bötticher; Comen. schol. ludus. Šmaha Komens. Sebr. spis. IV. (Bayer). Ball; Das Schulwesen d. böhm. Brüd 1898. 213.

[2]) Nebyli sic římští dramatikové nezmámi ani v středověku. Již z XII. a XIII. věku jsou povědomy komedie dle Terentia pořízené. Voigt. Das erste Jahrh. d. Humanism. 408. Od roku 1429, kdy nalezeno 12 nových komedií Plautových, rychle roste produkce humanistická na tom poli. Také Eneáš Sylvius ve slohu Terentiově napsal komedii Christis, velmi necudnou, roku 1444, jsa tehda ještě laik. Voigt. 414.

[3]) Věstník Uč. společ. 1891. I. Menčík v knih. č. 45.

[4]) Zevrubnější zprávy o těch divadlech a hercích má r. 1610 Guarinoni v díle Grewel d. Verwüst. 213.

tedy kolik let před reformací, Bohuslav Lobkovic činí ve svém listě kanovníkovi Kašparovi z Tachova zmínku o nějakých v Praze hrách, ale bohužel zmínku nejasnou. [1]) O překlad Terentia pokoušel se nějaký nepovědomý Čech asi v touž dobu, v počátek XVI. věku, [2]) což by mohlo býti významno. Soudí se z toho, že snad již tenkrát se hrálo.

Ale první zřejmá zpráva o hře Plautově, skutečně provedené, pochází teprv z r. 1534. [3]) Soudívá se, že jest to zpráva nahodilá; kdyby se hra byla vykonala bez nesnází, že bezpochyby nebyla by se o ní zmínka do knih dostala. Příhoda byla tato: V době masopustní řečeného roku horlivost popadla (subiit ardor) několik bakalářův a studentů, že odhodlali se provozovati Plautova Chvástavého vojína (Miles gloriosus). Jest to kus, v němž Pyrgopolinikes (dobyvatel věží) chlubí se hrdinnými činy, ale v skutku je zbabělý; chlubí se, že mu ženské neodolávají, ant velmi krásný; zatím byl chlipná šereda. [4]) Jest chlubivý vojín praotec Shakespearova Falstaffa.

Tedy ten kus studenti pražští chtěli zahráti. Vyprosili si k tomu síň na radním domě novoměstském, jakožto místo k takovému představení dostatečně obšírné. Z toho vzešel na rathouze staroměstském hněv, msta. Zapisovatel pamětí universitních neví, byla-li v tom závist či zlomyslnost. Staroměstští proti Novoměstským tvrdili, že přes zákazy královské dopouštějí schůze lidu na záhubu měšťanstva, a bez okolků zavřeli předního herce studentského, jménem Modrého, jenž hrál vojína chlubivého. To bylo ovšem zase proti jurisdikci rektorské, kamž student náležel; mistři se herce tedy ujali, ale tvrdohlavostí konšelů staroměstských propuštěn jest teprv třetí den. S hněvem zapisuje pamětník, že to bylo ausum Pragensium contra privilegia. [5])

Nám se podobá ze slov „subiit ardor“ a pak z toho, že teprv od té doby zapisují se akademické hry s jakous takous pravidelností, že ona hra studentská náležela ještě k hrám mimořádným, vzácným, a že teprv od té doby akademie přibrala dramatické hry do svého programmu školského, a to ne ještě s ochotou čerstvou, jak by byl směl mistr Kolín několik let potom říci, že komedie se tu provozují „novo more“, [6]) kdyby drama v universí nebylo bývalo zánovní?

Mistři oblíbili sobě dlením doby hry divadelní zvláště při beániích, kdy scházeli se scholárové odevšad z českých měst, a kdy bylo v kollejích šumno. V srpnu, kdy konány beánie, sehrána

[1]) Listář Bohusl. Hasišteinsk. Jos. Truhlář. 165.
[2]) Menčík. Příspěvky 51.
[3]) Menčík dle Jirečka (Staroč. div. hry) má chybně 1535.
[4]) Reinhardstoetter. Plautus 106. 600.
[5]) Monum. univ. I. 2. 315.
[6]) Citát z jedné hry Kolínovy. Menčík Přísp. 52.

roku 1538 v kolleji Karlově na dvoře komedie obsahu biblického s titulem Susanna od auktora nejistého.[1])

Po přestávce opakována roku 1542 na jevišti akademickém v kolleji Rečkově Susanna, kterouž dvořané přítomní tak vychválili, že akademikové ku přání krále Ferdinanda znova ji zahráti musili na Hradě. Královna byla přítomna i dva synové její Ferdinand a Maxmilian; král vytrval při dlouhém představení až do konce.[2])

Lze domysliti se, že výtečný humanista professor Aerichalcus, jenž sám několik dramat sestavil, a Matouš Kolín, jenž se dostal r. 1541 mezi professory, mistry i akademiky k divadelním hrám, jakož je byli poznali ve Vittenberce, nabádali; vždyť Kolín o Terentiovi vykládal a ve své soukromé škole potom nejednou se žáky provozoval hry, jež byl sám upravil.

Potom až do příchodu jesuitů zapsáno v pamětech universitních o divadle jen čtyřikrát; r. 1544 hrán Terentiův Phormio; r. 1548 biblický Samson; r. 1552 comoedia Adelphorum Terentiova,[3]) a r. 1555 Aman či Hamanus. Viděti, že kusů biblických provozováno bylo na Pražské škole do té chvíle skoro stejně jako klassických, ale Kolín, když na své škole soukromé provozoval Plautova Vojína, v prologu za dobré uznal omlouvati se, proč podává profanam fabulam od pohanů vypůjčenou na místo zbožných komedií de christianis dogmatis.[4])

Roku 1556 jesuité založili si v Praze kollej a po malých začátcích již r. 1558 vystoupili s divadlem. Patrno, kterak vysoko cenili účin divadla. Tím v Praze donutili Karlovu školu i stran divadla k závodění. Stojí li v pravidlech školských z roku 1599 o divadle, aby bývalo řídko, a vyplynula-li ona pravidla (v Ratio) ze čtyřicetileté školské zkušenosti, jest soud na snadě, že někde se stran divadla přemršťovalo na škodu učení. První jesuité pražští osobně znali působení divadla na lidi v Italii, ve Španělsku, kdež se ho užívalo při všech slavnostech církevních, hleděli sobě od prvopočátku s pilností a čilostí neobyčejnou školního divadla s nepokrytým úmyslem, aby získali přízeň, důvěru pražských husitův a protestantů, a po důvěře aby dostavila se konverse ke katolickému náboženství. Proto příznivci jesuitů nešetřili nákladem; podporou vladařů a panstva jesuité hry strojili způsobem v našich končinách nevídaným, neslýchaným. Že při tom měli paedagogické a didaktické úmysly k svým studentům, toť rozumí se; i učitelům jesuitským šlo o to, aby žáci u veřejném vystupování nabývali

[1]) Tato Susanna prý jest zpracování stejnojmenného kusu Birckova, rouk 1538 v Curychu vydaného. Menčík. Př. 52. Zápis o té hře v Monum. univ. I. 2. 322.
[2]) Monum. univ. I. 2. 330.
[3]) Arch. univ. 17. A. III. 207.
[4]) Menčík. Příspěvky. 53.

smělosti, aby vystupovali ladně, slušně, podobně, pěkně, aby dotvrdili a ukázali svoji latinu, ovšem na pamět naučenou, aby vysvědčili pokrok veškeré kolleje. Ale agitační účel byl přední.

Kusy skládali většinou jesuité sami, ale i žáci vedeni k skladbě kusů. Hrálo se na počátku semestru školního; obyčejně k sv. Jiří na jaře, k sv. Martinu na zimu. Látku jesuité vybírali obyčejně zbožnou, z biblí; vzali-li k provedení přec některého pohanského klassika, to ho tuze očistili, osekali, předělali.[1]) Někdy sestavili si také kus časový, obravše k němu nedávnou událost (Hugenotti, zavraždění Valdštýnovo). Řeč dramatu jesuitského byla latinská, jeden kus v XVI. věku napsali také po česku.

Katolíci pražští byli divadlem jesuitským nadšeni. Píše o tom doktor Guarinoni, jesuitský vychovanec, svědek souvěký, očitý. Jest v jeho slovech dojem tehdejších katolíků. Doktor píše: Počestné, křesťanské, svaté naučení z mnohých starých i nových historií, a nikoliv divadla osob pohanských, modlářských, frejířských, necudných, nepoctivých, nýbrž divadla o osobách bohabojných, zbožných, počestných, cudných, panických, které svatým životem a ctností všemu světu zářily, jichž život se tu jakoby opravdivý podává u veřejném divadle, z čehož mimo nevyslovitedlnou zábavu i to pochází, že diváci k ctnosti a bohabojnosti se dávají pohnouti — takové užitečné, krásné hry páni Societatis Jesu se zvláštní milostí a přispěním božím mnohým tisícům zbožných duší již od počátku svého připravují; v těch velikých a vzdělávacích divadlech jest taková síla, že nejen pravověrné přitahují, ale i odporníky a všelijaké sektaře z daleka k sobě vedou ne jináč, než jako Orfeus daleké lesy, hory, údolí a zvířata. Ať nedím ani o vznešených všech zemí panstvech, o vysokých potentátech, kteří předůležité říšské a zemské práce na čas odloživše, o nic se tak nestarají, jako o tato ušlechtilá divadla, jimž bývají přítomni s obzvláštní chutí a žádostivostí a nenasytně, sami k tomu rádi a vesele nabízejíce a vydávajíce náklady, skvostná theatra, potřebná nářadí, nejkrásnější, nejlepší apparat a zbroj, která má cenu leckdy na několik tisíc tolarů. Nad to svou přítomností a vznešeností divadlo ozdobují, k němuž i na kolik dní cesty pospíchají.[2])

V Praze jesuité vystoupili 5. února roku 1558 na ponejprv s allegorií de ecclesia ejusque in populos authoritate (o církvi a její moci nad národy). Jesuité nazvali ji komedií, lidu poskytnutou.[3]) Vznešení hosté a veliké publikum tuze tleskalo.[4]) Dle jiné zprávy jesuité hráli allegorii: „Boj těla a duše“, kterouž pak roku následujícího opakovali. Divákům prý byla krátka. Trvala

[1]) Proto odsuzováni. Carl v. Reinhardstoetter; Plautus 31.
[2]) Grewel d. Verwüstung. 214. 215.
[3]) Nebylo to tedy tak soukromé, jak Wolkan ve své Gesch. d. Literatur (381) vykládá.
[4]) Schmidl. H. S. J. I. 120. Rukop. univ. 1. A. 1. 34.

pouze dvě hodiny.[1]) Karolinští prý roku 1559 v srpnu hráli Samsona.[2]) Než, ať hráli v kolleji či nehráli, horlivost divadelní na ten čas byla neobyčejná. Přišeltě právě toho roku k rektorovi Šimon Proxenus s mistrem Math. Dačickým prosit dovolení, aby směli na radním domě staroměstském hráti komedii o Josefovi. Rektor mistr Mat. Dapsilis Kurius dovoluje, ale s prapodivnou výstrahou, z níž hledí strach, jejž jesuité vzbudili. Prý ať hrají, ale aby v nebezpečných těchto časech nedotýkali se protivníkův, a nikoho aby neuráželi. To oba slíbili.[3]) Byl-li tu míněn Josef, u mistra Kolína kdys (r. 1549) provozovaný na zahradě Andělské, či jiné drama o též látce v Němcích oblíbené, nesnadno říci. Nevíme, aby akademici v nevalném čase byli stačili na dva kusy.

V následujících dvou letech v universí Karlově o dramatě nic není zapsáno. Proti tomu jesuité po oba roky vystoupili šumněji nežli po prvé. Roku 1560 hráli Euripa, ale nikoli klassického,[4]) alebrž Euripa, tragedii křesťanskou, kterou krátce před tím napsal františkán Livin Brecht.[5]) Líčí se v ní nestálost věcí lidských a bědná krátkost našeho života. Vznešeným pánům líbila se hra tak, že ji čtyřikrát studenti opakovati musili, jednou i na Hradě v největším sále tamějším na žádost arciknížete Ferdinanda. Bezpochyby k jeho žádosti rektor jesuitský Hoffaeus hru přeložil na německo. Prý chtěl arcikníže, aby jesuité ještě jednou si zahráli, ale ti již odřekli, neboť úloha řádu prý přec jiná, nežli aby hrál komedie.[6]) Naproti tomu hra nelíbila se lidu pražskému; když na jeviště ponejprv vylezli čerti, aby sebrali nemravného Euripa, lid volal: „En jesuitae larvatis daemonibus terrere nos volunt!“ Chtějí prý nás strašiti demony přestrojenými, nechať je samy opravdiví čerti sežerou! Potom si lid pražský na dábly jesuitského divadla zvykal. Na hru tentokrát biskup vídeňský naložil.[7])

Roku 1561 hrán v kolleji jesuitské Adam.[8]) Karolinum nehrálo nic. Karolinum dalo se s jesuity v závod zase roku následujícího. Jesuité 18. září 1562 před otevřením škol podzimních hráli o Saulově zahynutí a korunování Davidově. Byl na sceně boj Saulův s Filištíny jako skutečný, což se velmi líbilo.[9]) Před tím 18. srpna v 18. hodinu provozována v kolleji Rečkové od studentů karolinských Susanna.[10]) V následujících dvou letech (1563,

---

[1]) Menčík. Příspěvky 55. Dle rukop. musej. „Jesuité“ str. 45. hrána Pugna carnis o masopustě r. 1559, před tím ne.
[2]) Menčík dle Jirečka 57. V Monum. o tom nic.
[3]) Bibl. Lobkovick. v Praze. Rukop. č. 300. fol. 3.
[4]) Jak omylem míní Wolkan ve své Gesch. d. Literat. 381.
[5]) Menčík Přisp. 56.
[6]) Janssen-Pastor. Culturzust. 123.
[7]) Schmidl. H. S. J. I. 146. 147. Rukop. univ. v knih. 1. A. 1. 58.
[8]) Uvádí to Menčík bez udání pramene. Příspěvky 56.
[9]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 79. Schmidl. H. S. J. I. 171. Arch. mus. Jesuité. str. 46.
[10]) Rukop. univ. arch. 17. A. III. 307.

1564) dvě divadla jesuité sehráli, Philopedia a Fucus. Dala si všecka kollej práci „in comoediam omnis sociorum labor incubuit.“ Arcikníže Ferdinand, maximus comoediarum amator, poručil, aby první představení dáváno bylo jemu samému na Hradě; pozval si na to dvořany a některé z šlechty (28. října). Potom teprv hráno velikému obecenstvu v kolleji. Když prý nemravní a prostopášní mladíci byli od ďáblů se scény dolů do pekla staženi a tam v plamenech když naříkali, obecenstvo bylo prý pohnuto k pláči (ad uberes lacrymas).[1]) Nezdá se, že by tento Philopedius byl klassické doby římské kus, byl to asi zase nějaký Philopedius christianus. k účelu jesuitské školy upravený.

Potom za rok hrán Fucus dvakrát za sebou na prosbu přátel jesuitských.[2]) Karolinští opět účast mají v závodě r. 1565; v létě tenkrát od akademiků sehrán v kolleji Rečkově Asotus, „evangelica de filio parabola“ od Macropedia (z r. 1540),[3]) kdežto jesuité na podzim dávali Mille artifex, v kterémž kuse líčí se zápas hříchů se ctností. Diváci prý chválili velmi.[4])

Po Asotovi akademie Karlova opět nějak zemdlela, neboť následujícího roku (1566) nehraje se nic. Za to jesuité se nutili. Nepočítáme za mnoho, že dávali o Velikonoci „actionem comicam“ totiž Vzkříšení Páně (Christus resurgens) a v prosinci že vystavili pastýře, kteří Kristu se klaní. To byly přes to, že i pastýři u jeslí zovou se v pamětech „comoedia“, přece jen scény neveliké, s jakýmiž čiperní jesuité byli snadno na hotově. Pořádný a pracný kus divadelní toho roku byl však v říjnu při začátku škol „Baptista decolatus“; toto stětí sv. Jana hráno před arcibiskupem s převelikými pochvalami již obyčejnými.[5])

Také roku následujícího 1567 předběhli jesuité mistry karlovské. Co se tito radí o kus sv. Jana Křtitele, k jehož provozování v kolleji Rečkově došlo až teprv roku potomního (1568),[6]) jesuité vytasili se při obnově škol 12. října s kusem českým, jejž napsal jesuita Mikuláš Salius. Kus nesl jméno patrona českého sv. Václava, a tím jazykem českým stalo se provedení kusu morálným znamenitým vítězstvím jesuitů nad akademií Karlovou. Lid prý volal s nadšením a vděčností: Konečně jesuité zasluhují svůj chléb, když se s námi tak srovnávají! Šlechtičtí přátelé jesuitů vyznávali, že touto cestou víc se dokáže nežli mnohými kázáními.[7]) Co tragoedia o sv. Václavu v sobě obsahovala, neví se; pražští jesuité prý pomýšleli na její vytištění, leč provinciál nesvolil, prý

---

[1]) Schmidl. I. 183.
[2]) Tamže I. 192.
[3]) Monum. univ. I. 2. 394. Menčík. Příspěvky 57. Datum se neshoduje.
[4]) Schmidl. 1. 203. Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 108.
[5]) Rukop. knih. univ. 1. A. 1. 9. 115.
[6]) Monum. univ. I. 2. 402.
[7]) Rukop. 1. A. 1. 126. Schmidl. I. 229.

jen s přivolením generálovým mohlo by se tak státi, a kus sám by musil vynikati. [1])

Jakoby po svém triumfu odpočinouti chtěli, jesuité roku následujícího (1568) stran divadla přestali na dvou malých allegoriích o slavnosti Božího těla a o Vánocích. Naproti tomu Karolinští zahráli sv. Jana Křtitele, již loni chystaného. [2]) K roku následujícímu jesuité chystali v divadle svém protestantským Pražanům překvapení nové. V lednu r. 1569 totiž studenti jesuitští provedli kus z příběhů souvěkých, kus o kacířské ukrutnosti v Gallii. Tím mínili francouzské hugenotty, kterak ukrutně si vedou ke katolíkům. Nečteme o nějakém pohnutí proti jesuitům pro tuto jich jendenci proti jinověrcům. Za to po letech stavové čeští vyčítali tesuitům velmi stížně, že svými divadly byli protestantům na urážku a posměch. Že kus byl mířen proti podobojím a že byl tudy na horké půdě české smělým, o tom nelze pochybovati, zdá se však, že jesuité o té „ukrutnosti kacířské“ psali bona fide. Aspoň v zápise jejich stojí psáno, že o ničem se tehda mezi katolíky nemluvilo tolik jako o té hugenottské ukrutnosti.[3]) Tedy snad věřili tomu, až po zločinné noci svatobartolomějské (1572) rozneseny po světě zprávy opačné, pravdivější.

Týž svrchupsaný rok (1569) v srpnu jesuité se svými žáky sehráli dvakrát po sobě komedii Euripa. Karolinští toho roku prý říkali tragedii o stětí sv. Jana Křtitele. Kdy tíž Karolinští při beánii říkali komedii Hekasta, zdali r. 1570 či 1571, o tom se zprávy rozdvojují. [4]) Kus Hekastus zase nebyl onen klassický, alebrž nový na křesťanskou morálku spracovaný: bohatec rozmařilý Hekastus, obrátiv se k životu pobožnému, vyrván jest ďáblům. Toť obsah. [5])

Jesuité r. 1570 nehráli nic; za to rok potom v říjnu provedli drama o sv. Vavřinci, v němž papež Sixt stínán. To se líbilo nejvíc. [6]) Po Hekastovi Pražská universí odpočívala stran divadla až do roku 1575; jesuité nelenili tak dlouho. Roku 1573 představili tragedii Senekovu Thyesta, konečně něco nepochybně klassického, jenže nevíme, jak sčištěného. Po tomto představení nebylo u jesuitů hráno za čtyři léta, v kterémž čase zase jednou mistři karolinští si zahráli. Zdá se, že je popoháněl kollega Marek Bydžovský z Florentýna, kterýž chtíval míti za svého děkanování při beánii divadlo. [7])

---

[1]) Menčík. k. c. 58.
[2]) Monum. univ. I. 2. 402.
[3]) Rukop. 1. A. 1. 147 v biblioth. univers. Rukop. mus. Jesuité. str. 46. Schmidl. I. 280.
[4]) Monum. univ. I. 2. 407 udávají r. 1570; rukop. knihov. Lobkovick. v Praze č. 310. 60 uvádí 1571.
[5]) Dle Menčíka. Příspěvky. 60. Wolkanovi v Gesch. d. Literat. 380 jest to opět classisches Stück.
[6]) Rukop. 1. A 1. 162. Univ. knihov. Schmidl. I. 305.
[7]) Jireček. Rukovět. 112.

Hráli tedy r. 1575 hru od mistra Jana Aquily z Plavče složenou, Tobiáš přezvanou. [1])

U jesuitů zatím trvalo o divadle „silentium". Jest po úspěších, chvalách a pochlubách divadla jesuitského nedobře pochopitelno, co sobě kronikář jejich, jakž svrchu připomenuto, zapsal r. 1573. Prý ozývali se hlasové katolických vzdělanců, že jim nad komedie daleko jsou milejší ony slavnosti, při nichž se čtou epigrammata, a deklamace se přednášejí. [2]) Do roku 1577 hlasové ti se zas proměnili. Roku právě řečeného jesuité jali se zase strojiti divadlo. Hráli o Saulovi králi tragedii v podzimních prázdninách jarmarečních; rok potom říkána Kampianova tragedie svatý Ambrož, kterak císaře Theodosia vedl k pokání. Po obakrát byl dvůr přítomen, císařovna i francouzská královna Alžběta. Veřejné úřady nesly náklad, a hra musela býti opakována k žádosti vznešených pánů příznivců, císaře a pana Viléma Rožmberského. [3])

Po té zase jesuité až do r. 1581 zanechali divadla; naproti tomu Karolinští se snažili vyniknouti nad své protivníky hrou Susannou, kteroužto ozdobili beánií v srpnu. [4]) Bylo by jim zajisté víc na čest, kdyby se byli tentokrát naučili kusu novému na místě starého, povědomého. Právě rok po tom v srpnu o beánii zahráli Samsona.

V desítiletí následujícím (1580—1590) jesuité — tak zdá se — předstihli počtem svých dramatických výkonů mistry a studenty staroslavného Karolina; ale ovšem nevíme, nejsou-li v témž čase divadelní zápisy Karlovy školy kusy. Jediné provozování divadla jest zapsáno za devět let! To přec téměř nepodobno k víře! Hráli totiž r. 1585 Nabala, komedii biblickou. Proti tomu jesuité za touž dobu veliká divadelní představení po šest let provozovali. Sehráli Plautova Euklia, jenž byl však nad originál „multo castior", druhé jméno měl: Theatrum vitae humanae. [5]) Potom představovali tragickou komedii o israelském králi Achabovi dvakrát po sobě (1582, 1583), ke druhému představení přidali scenu o zahynutí nešlechetné Jezabel; [6]) první představení, jež bylo v létě, předcházela o masopustě scena o studentovi do pekla vzatém; [7]) vydali na jeviště zase sv. Václava, tragikomedii (1585); [8]) kus řídil professor rhetoriky mistr Jodocus Brand Gandavensis, „orator a poeta ex-

[1]) Monum. univ. I. 2. 418. Skládal ji mistr Aquila r. 1569. Bibl. Lobkovick. rukop. č. 310. 142.

[2]) „Quae omnia longe comoediis omnibus sibi gratiora fuisse affirmabant, qui adfuerant eruditi." Schmidl. I. 339.

[3]) Schmidl. I. 396. 419.

[4]) Monum. univ. I. 2. 430.

[5]) Schmidl. I. 451. Arch. mus. Rukop. Jesuité str 47 má titul: Theatrum vitae hum. alias Euclio Plauti. Menčík v Příspěvcích má kusy dva. Str. 62,

[6]) Schmidl. I. 489.

[7]) Menčík. Příspěvky 62.

[8]) Rukop. univ. knih. 1. A. I. 328.

cellens". Upravil divadlo s takovým „apparatem", jakéhož před tím nikdy nevídáno. Prý mužové nejvyšší autority tvrdili, že všelikteraká divadla na mnohých místech a v mnohých provinciích viděli, však takového nikde.[1]) Hráli v tom období r. 1586 ještě tragedii o zkáze Sodomy a Gomorrhy.[2])

Následující desetiletí stran divadla ukazuje při Karolinských mdlobu jako předešlé; jesuité polevili v své horlivosti také. Universí Karlova nehrála divadlo ani jednou v devíti letech (aspoň nic není o tom zapsáno), jesuité vystoupili s divadlem již jen v pěti letech. Po čtyři roky nehráli. Provedli drama Magdalenu, její život a smrt; Magdalena z Pernštýna, dcera nejvyššího kancléře, pro své křtěné jméno platila náklad (1590);[3]) v kolleji konviktistů zahráli sv. Alexia, a hned po něm v akademii hráli Vítězství sv. Vavřince (1591).[4]) Při podzimním pořádku školy roku 1593, ukázali na scéně komedii evangelického kupce perly hledajícího;[5]) r. 1595 hráli nějaká dvě dramata konviktisté a jednu hru studiosi pauperes, ale nepraví se, co hráli, jenom že to byla elegantia dramata.[6]) Stejně tak dělo se roku následujícího; hrána tři dramata nejmenovaná.[7])

Nejhojnější dramaty akademickými bylo desítiletí, jímž počíná se XVII. věk. Od r. 1600, pomineme-li hned následujícího roku 1601, hrálo se v pražských akademiích rok co rok, jednou v té, podruhé v oné, a některý rok v obou zároveň. V tom období divadelní stránka v Karolinum jest tak čilá, že se skoro vyrovnává protivníků čilosti. Jesuité hráli tragedii o sv. Eustachovi (1600),[8]) Jefte (1602)[9]), o sv. Rupertovi, kterak byl nadán od Panny Marie duchem prorockým, (1603); allegorické drama o usmívavém a plačtivém světě (de mundo ridendo et flendo 1604), kterémuž představení byl přítomen s dvorem císařským i perský vyslanec.[10]) Jesuité hráli potom k podzimnímu školy počátku comicum spectaculum s jménem Vilém, vévoda akvitanský (1605)); nebyla hra asi vybrána maně; přítomný španělský vyslanec, jenž rozdával žákům praemia, slul de San Clemente Vilém, hrou se mu mělo zajisté aspoň co do jména lichotiti.[11])

Když minulo morní povětří, jesuité r. 1608 na počest nového arcibiskupa Lamberka hráli sv. Pavlina, jenž prodává se za otroka

---

[1]) Schmidl. I. 514.
[2]) Uvádí to J. Jireček bez udání pramene. Staroč. divad. hry.
[3]) Schmidl. I. 594.
[4]) Rukop. univ. knih. 1. A. I. 335.
[5]) Tamže 338.
[6]) Tamže 340. Schmidl II. 75. Arch. mus. Rkp. Jesuité. Str. 48.
[7]) Schmidl. II. 83.
[8]) Týž II. 208.
[9]) Týž II. 278.
[10]) Týž II. 351.
[11]) Schmidl. II. 393.

na místo syna vdovina. Při začátku studií pak zahráli Eliáše. Ku konci školy roku 1609 provozována u jesuitů tragedie o svatém Justovi a Pastorovi, kteří byli „chlapci a mučedlníci“.[1]) Jest co diviti se té činnosti jesuitské v časech bouřlivých; tehda právě stavové čeští pod obojí podali císaři žádost, aby jesuité nehráli komedie; prý je hrají na potupu a lehkost jejich náboženství. Této obrany své víry stavové čeští tentokrát si troufali spíš nežli dřív, neboť situace změnila se na prospěch protestantů. A jesuitům jakoby dobou nebezpečnou horlivost vzrostla.

Karlova akademie v témž období, co jesuité hráli kusy právě uvedené, provedla se svými členy nejprv Juditu a Holoferna. Zovouce k té komedii pana Petra Voka z Rožemberka, mistři psali, že ta komedie předivný příklad v sobě zachování církve křesťanské obsahuje, a ten k těmto časům náhlým a nebezpečným přísluší. Hra konána 16. srpna r. 1600 v kolleji Rečkově, a děkan zapsal si kritiku: „Sat mediocriter processit at finiit. Laus Deo summo.“ [2])

To divadlo nadchlo akademiky; také závod s jesuity tentokrát hlásil se po přestávce silněji, a z těch dvou příčin vykládáme si, že ještě téhož roku 1600 15. září přišel do kolleje Karlovy doktor Adam Huber z Risnpachu jménem pana Václava Radnického ze Zhoře s žádostí, aby professové dopřáli „exhibitovati“ komedii o Susaně v kolleji Rečkově. Děkan Skála odložil na direktory. Ti svolili, ale doktor prý pozor měj, aby se na dveřích, na střechách a stavení nestala škoda.[3])

Tedy hráno v akademii též divadlo soukromou prací a řízením. Potom r. 1602 jednáno ve sboru professorském o tom, aby zeď mezi kollejí Českou a Rejnskou (Reginae) byla prolámána, a „pavlače pro komedii postaveny“. Tedy šlo o stálejší úpravu hlediště. Mistři se lekli útraty 150 kop a nechali toho.[4]) To byla všecka divadelní činnost onoho léta. Ale již již chystali se mistři s divadlem, jímž chtěli jesuity zastíniti. Jeden z nich, poeta z nejobratnějších, mistr Jan Kampanus Vodňanský, dobrým vtipem obral si látku z domácí historie, látku velice populární o Břetislavovi a Jitce. Titul kusu: Raptus Judithae, imperatoris filiae, a principe Břetislao, Achille bohemico.

Chtěli kus ten hráti akademikové 16. srpna roku 1604. Ale tentokrát chyba lávky. Katoličtí protivníci školy Karlovy zmařili hru, kterou by se mistři byli tentokrát opravdu pochlubili; neboť jednak byla to originální práce a vynikající nad spoustu obyčejných tehdejších dramat jesuitských i protestantských auktorů, jednak

---

[1]) Schmidl II. 501. 537. 540. Menčík; Příspěvky 68. 69.
[2]) Arch. zemsk. Rukop. Oeconomica č. 15. 86. 87. Dvorský. Paměti o škol. č. 84.
[3]) Oeconom. 15. 88.
[4]) Oeconomica č. 17. 100.

mistři konali tentokrát přípravy veliké, neobyčejné. Když již konaly se divadelní zkoušky, z čista dobra z kanceláře rozkaz došel mistrů, aby „na ten čas s komedií se spokojili a jí zanechali do císařovy resoluce". Že by ten zákaz přišel právě den před provedením hry, jakož se psává, tomu není tak, ale to přece pravda, že kancléř Zdeněk Popel z Lobkovic na Chlumci a Jistebnici nenáviděné protestantské škole neposkytl dostatečné doby, aby mohla představení při zvaných hostech na všech stranách odvolati.

Zákaz dopadl jako blesk nenadále do nejhorlivějších zkoušek a příprav divadelních. Nevěříce, že by se něco podobného universitě mohlo skutečně přihoditi, mistři poslali do kanceláře místo sebe rektory školy jilské a mikulášské, aby se tam vyptali, proč hra zapověděna. Vyslanci byli přijati drsně. Prý hned aby přinesli té hry exempláře, nechtějí-li se ocitnouti u vězení. To byla řeč srozumitelná, a bylo znáti, že kancléř chce raniti universitu opravdově. V Karolinum byl z toho zmatek. Psaný exemplář komedie donesen na Hrad, a s rozpaky čekáno, co bude. Došel rozkaz, aby mistři 15. srpna přišli nahoru ke kancléři sami. Šli poslušně. Mistr Bacháček čtyři mistry vedl. Maje exemplář Kampanovy komedie v ruce, kancléř se na mistry osopil prudce, proč tak potupnou, hanlivou a bouřlivou komedii ukazovati chtějí? V té komedii jest jeho milost císařská v potupu dávána. „Lid bouříte," pravil, „na předky království Českého a knížata česká hanbu odkrejváte, proti druhé straně (katolické) píšete!" Mistři skromně v odvet pravili spravedlivě, že jim takové věci ani na mysl nepřišly. „Pro zvelebení vlasti naší sme takovou comoedii strojiti chtěli a pro slávu a pochvalu tohoto našeho národa Českého!"

Ale kancléř nic sobě říci dáti nechtěl. Byl popuzen tuze. Konečně dal se i do kritisování kusu, zlostně mluvil o jeho literní ceně: prý argumentum té komedie ineptum (neohrabané, hloupé), stylus incomptus (neozdobný), materia nulla, látka ničemná. A zase vyčítal, že se v kuse velebí zločin Břetislavův, svatokrádežný únos, a že v něm obsažena infamia německého krále, římského císaře. Končil napomenutím a výhrůžkou: prý aby byli podruhé chytřejší, římského císaře aby neuráželi, ani stranu katolickou; učiní-li něco toho podruhé, neodejdou pro takový zločin (facinus) bez trestu.[1])

Pátý den po této nepěkné návštěvě, kteráž ukazuje tehdejší vášně strannické světlem nejjasnějším, usnášejí se mistři v Karolinum, že budou stran svého divadla prositi kancléře písemně a též praesidenta komory Štěpána Jiřího ze Šternberka. V psaní svém dávají se do omluvného vysvětlování. Prý drama sestaveno věrně podle historie; Dubravius nepraví, žeby Jitka byla jeptiškou, alebrž že byla pouze vychována inter Vestales; císař prý se v kuse chválí jakožto milostivý, jenž zlost svou krotí; Oldřich kníže líčen jako

---

[1]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 15. 243.

otec pečlivý o věci syna svého i země. Na latinském tom dopise podepsán děkan.

V českém listě k Štěpánovi Šternberskému mistři píší, že té komedie slova všecka vzata z historií hodnověrných; prosí ho, aby se přimluvil u kancléře o tu komedii, by směla se v den sv. Bartoloměje strojiti, zvou ho k tomu představení, prostoduše dokládajíce, že v domě rytíře Jakuba Menšíka, purkrabí pražského, jest to objednáno, aby pán byl příhodnými místy k dívání opatřen s kým se koliv Jeho Milosti líbiti bude.

Ty listy svědčí, že mistři, cítíce jalovost výtek kancléřových, pořád doufali, že budou přece moci hráti; nechtěli po tolika drahých přípravách jen ledabylo ustoupiti. Kancléř si mistry povolal znova. S rozkazem jeho přišel do university vrátný z kanceláře; prý aby mistři ve čtyřech osobách, pojmouce s sebou auktora komedie, hned dali se najíti do domu páně na Hradčanech.[1]) Bez meškání šli k pánovi rektor Bacháček, professor Gotsman Brodský, probošt kolleje Veliké, a Kampanus, spisovatel zapověděné komedie. Kancléř u přítomnosti sekretáře Menzla těžce se do nich obořil, těžce jim vyčítal, proč tak v svém předsevzetí urputni a neústupni jsou. ježto vědí, že jim jménem J. M. císařské poručeno, aby takové komedie exhibování zanechali, a oni že na to nic nedbají, nýbrž ještě jak jeho samého, tak i pana praesidenta komory psaním svým zaneprazdňují. Mluvil k nim jednak latině, jednak česky a pořád těžce domlouval. Zvlášť mnoho do Kampana mluvil, „někdy štrafuje, někdy haně“. Na konec jim pověděl milostivě napomenuti, aby jak auktor tak i ostatní byli rozumnější a opatrnější a J. M. císařskou ani jiných pánů na sebe aby nehněvali.

Po všelijakých výhrůžkách mistři tedy oznámili, že hry Břetislava zanechají. Když potom po letech poměry protestantů majestátem se polepšily, Kampanus r. 1614 vydal u Samuela Veleslavína svoje dílo tiskem. Kterak mistři sobě vykládali potlačení hry r. 1604, o tom napovídá heslo k dramatu přitištěné: „Drama de se. Ut premerer tenebris, insana calumnia fecit; ut videam lucem, candor amorque facit.“ Tedy insana calumnia, nesmyslná pomluva. Auktor drama vydané připsal Albertovi Smiřickému ze Smiřic *ξενίου ἕνεκα*, jakž stojí v tituli.[2]) Místo Břetislava zahráli v kolleji Rečkově 29. září komedii o Josefovi, sepsanou a vydanou od Croca, školního rektora amsterodamského.[3])

Biblickou hru Deboru mistři karolinští strojili r. 1606 o slavnosti beánií. Hra byla sepsána od Theodora Rhodia „stylo Teren-

---

[1]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 245.

[2]) Univ. knih. 52. G. 7. 52. F. 34. Obsahuje pět aktů na 36 listech.

[3]) Oeconom. v arch. zemsk. č. 15. 245. Jest zajisté nesprávno, co se opisuje podle Svátka z knihy do knihy, že hráli Deboru, při níž Pavel Stránský se vyznamenal. To stalo se teprv rok potom.

tiano et Plautino". [1]) Při této hře Pavel Stránský hrál sedláka. Rok potom 21. srpna před beánií opět hráli Karolinští, ale nevíme co. [2]) Následujícího roku 1608 strojili komedii Saula, od harlemského gymnasiarchy Schonaea týmž slohem Terentiovým sepsanou; v té opět hrál výborný náš historik Pavel Stránský: nejprv mu dali hráti Theophila, pak mu svěřili úlohu Polydora. [3])

V posledním období před vypuknutím bouře české od r. 1610 do 1618 jesuité při svém divadle byli horlivi stejně jako v předešlém; hrálitě kromě roku 1613 rok co rok. Nejprv r. 1610 právě v době sněmovní přenádherně ustrojili hru Život proroka Eliáše a jeho na nebe vzetí; hostí měli ze šlechty neobyčejné množství (flos gentium). Byla tu také arciknížata Maxmilian, Ferdinand, Leopold, byl tu vévoda brunšvický, kurfiřtové z Mohuče a z Kolína. [4]) Protestanté po hře vinili jesuity, že v kněžích Baalových naznačovati dali kněze pod obojí na urážku náboženství. Ať úmysl jesuitů skutečný čili nic, věc svědčí, kterak tuze napjaty byly poměry náboženské mezi oběma stranama.

Roku následujícího (1611) při počátku škol říkán kus, jehož jméno se nepraví; potomního roku (1612) opakována ta hra u přítomnosti krále Matiáše a jeho manželky v Belvederu. [5]) Tragedii o sv. Dorotě jesuité nádherně provedli dvě léta potom zase u přítomnosti císaře a všeho dvora, ale v Krumlově; v Praze toho roku nezahráli nic velikolepého. [6]) Za to roku následujícího 1615 vynahradili. Představovali na Hradě při počátku škol tragikomedii o sv. Alžbětě. [7]) Nějaké drobné výjevy hrány toho roku ještě také v jesuitské zahradě pod Letní na čest vídeňského kardinála. Rok potom (1616) přistrojili hru o sedmi spáčích.

Hrami bohatý byl poslední rok před defenestrací, rok korunování Ferdinanda II. (1617). Na Hradě ustrojili v únoru „slavnou" komedii o Konstantinovi Velikém; byli té slavnostní hře přítomni císař, nový král český a kardinál Klesl. Mladý Jiří z Martinic představoval Helenu císařovnu. [8]) Den sv. Matěje (24. února) dávali Sertum natale, věnec narození, k oslavě Matiáše a všeho domu jeho. Programma nese nadpis: „Věnec narození, který nejjasnějšímu, nejmožnějšímu a nejnepřemoženějšímu svaté římské říše císaři Matiášovi etc. Pražská akademie tovaryšstva Ježíšova, svého svobodného umění nejmilostivějšímu a největšímu ochránci a dobrodinci na znamení ponížené poddanosti, povinné uctivosti a povděčnosti navila a jej J. C. M. se vší náležitou poníženostî podala

---

[1]) Oeconom. č. 15. 337.
[2]) Tamže 344.
[3]) Tamže 439.
[4]) Schmidl II. 571. 572.
[5]) Menčík. Příspěvky. 71.
[6]) Schmidl. II. 717.
[7]) Týž II. 743.
[8]) Kapihorský. Hist. klášt. Sedlec. 96. Schmidl III. 53.

na den sv. Matěje apoštola Páně, l. 1617.“ [1]) Přes tento titul hra byla asi provedena jen latinsky, jakož zvyk byl. Týž rok ještě dvě menší hry provozovány: o Stanislavovi Kostkovi jedna a jiná hra o sv. Celsiovi.

Akademie Karlova v tomto posledním období před bouří stavovskou strojila divadlo třikrát. Horlivost její tedy v divadelním závodě s jesuity proti předešlé desítce let zase umdlela. Roku 1610 po velikém chystání vydávali na scéně kolleje Rečkovy 24. srpna komedii o Balsazarovi, králi monarchovi chaldejském. V pozvání k defensorům a jiným pánům mistři připomínali, že ta tragedie trefuje se velice k těmto časům.[2]) V bouřném roce 1611 nehráno v akademii ničeho; roku následujícího o beániích sehrán Naaman (bezpochyby Schonaeův), aspoň se o tom usnesli, že bude hrán.[3]) Dvě léta potom studenti sami zahráli jeden z nejlepších kusů Plautových, jemuž jméno Aulularia, dne 2. září u přítomnosti lidí „obojího pohlaví“.[4]) V kuse jedná se o lakomém Eukliovi a jeho hrnci (aula, olla), v němž poklad. Odtud jméno kusu Aulularia jakoby „osudy hrnce“.[5])

Potom zase přestávka dvouletá. Roku 1616 mistři sešli se k poradě o divadlo a zanechali na odkladech.[6]) Takž se stalo, že prve, než se odhodlali k hře, propuklo povstání a vojny. Jesuité také musili divadla zanechati, neboť v první ránu byli od svých protivníků ze země hnáni. Ale v listopadu r. 1621 již hráli zase. Představovali o sv. Alexandru.[7])

Přihlédneme k akademickým hrám poněkud zevrubněji. Nejprv název. Čtoucí všiml sobě, že divadelní kusy zovou se komedie, tragedie, tragikomedie. Rozdílu v těch názvech nečiněno, leč snad ten, že comoedia byla hra vůbec, tragoedia „divadlo truchlivé“ a tragicomoedia „divadlo veselé i truchlivé“. Tak to aspoň vykládají slováře tehdejší.

Hra začínala se prologem. V něm obsažen v stručném výtahu děj, často dost zevrubně uváděny osoby, které budou představovány, připojována všeliká naučení, napomínání, vysvětlivky a omluvy. Někdy říkán obsah kusu zvlášť po všeobecném prologu, což slulo argumentum. Pro lepší vyrozumění obecenstva mohl prolog i argu-

---

[1]) Rezek v Č. Č. Mus. 1886. 389. Držíme se Rezkova data. Menčík v Příspěvcích na str. 72. má r. 1615 a na str. 73 v poznámce uvádí rok 1617 bez vysvětlení té nesrovnalosti. Podivno jest ovšem, že by jesuité dvě veliké hry provozovali v témž měsíci.

[2]) Musejn. Diplomatář 1610. Dvorský; Paměti o škol. č. 679.

[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 378.

[4]) Rukop. univ. archiv. A. 17. VI. 484. Též acta rectoratus v archivu zemsk. 56.

[5]) Reinhardstoettner. Plautus. 255—291. Z Aulularii vznikl Molièrův l’Avare.

[6]) Rukop. univ. arch. A. 17. VI. 536.

[7]) Arch. mus. Rukop. Jesuité str. 48.

ment býti přednesen i v jazyce národním; v Karolinum po česku, u jesuitů začasté i po německu. Aby porozumění latinských dramat bylo ještě bezpečnější, vydáváno „argumentum“ psané nebo tištěné, v němž latině i řečí obecnou vyložen býval děj buď stručně jen, buď scéna po scéně; na konec přidáván i seznam osob v kuse vystupujících, jakož i jména těch, kdož hrají. Tito počátkové nynějších divadelních cedulí sluli též periocha nebo synopsis. Při kusech, které byly z jiných spracovány nebo na česko přeloženy, stane se též, že argumentum slibuje i ten děj, který se potom na scéně neděje. Na příklad v Šalamounovi slibuje argument, že král se zapálí k Sábě královně, a že bude modlám sloužiti, ale toho se nestane; oba odejdou ke stolu a jest konec. V originále totiž onen děj zapsán jest, v překladě vynechán. [1])

Kus dělil se v akta nebo v akty, v jednotlivá dějství, jichž bývalo začasté mnohem více nežli pět. Akta dělila se v sekcí (sectiones), ve výstupy. Při některých kusech i před aktou říkáno argumentum příštího dějství. Mezi akty bývala leckdy přidávána „pro kratochvíl pěkná intermedia“; to jest, někdy vystoupila jedna osoba a šprýmovanou řečí zabavila obecenstvo; jindy vložen za intermedium i divadelní kousek z brusu jiný nežli kus hlavní a k němu nikterak nepříslušný. Obyčejnější intermedium ovšem byl zpěv nebo hudba, o čemž doleji.

Na konec hlavní akcí říkán býval epilog, jenž obsahoval naučení, jež z kusu plyne, obsahoval všeliká děkování hostům a při studentských kusech prostonárodních, o nichž tu nejednáme, obsahoval i požebrávání za podporu liternímu umění. [2])

Co do tendence obsah dramat akademických býval moralisující. Jakož komedie o Josefovi byla tehdejším dramaturgům „castimoniae typus“, tak jiná hra jiné ctnosti měla býti vzor. „Tragedie složeny jsou, aby lidé v ně jako v nějaké zrcadlo se zhlédnouti a bídu a nestálost života poznati a k onomu nebeskému obcování strojiti se uměli.“ Tak se vykládá v předmluvě „k historii duchovní o Samsonovi“ (r. 1608). [3]) Moralisující snaha v kusech z husta tou měrou převládala, že drama bralo ujmu v živosti své; celé stránky dialogů leckdy vypadají jako mravoučná kázání.

A přece bývalo v tehdejších dramatech mnoho řečí a věcí, jež moralisující snahu v pravý opak mohly převrátiti. To bylo tím, že auktor a herci chtěli vésti posluchače k ctnostnému životu líčením života nectnostného; některá slabost lidská byla tak hrubě realisticky na scéně líčena, že by dnešní divadlo s těží tu nahou upřímnost slušnému obecenstvu smělo podati. Pravé umění mělo by i při hesle realistickém zůstávati tak vznešené a pyšné, že by

---

[1]) Exempl. v museum. 27. F. 7.
[2]) Viz prolog Sedlského masopustu.
[3]) Exempl. v Museum.

se ošklivostí tohoto života dotýkalo jen v rukavičkách. Při starodávném divadle akademickém kromě moralisující tendence, jež na škodu umělecké formy i jejího jádra příliš okatě se divákům vtírala, a kromě neslušných scén a hovorů realistických, to hlavně jest na pováženou, že ledajaké i bohopusté řeči kladeny do úst studentům! Student za nevěstku převlečený sváděl Samsona; student představoval těhotnou dceru Eukliovu v Aululariích a mluvil od ní s příslušnou smělostí. Když v Němcích namítali někteří scholarchové, že nehodné jest, aby studenti představovali život a zvyky nevěstek, mariborský professor Rudolf Goclenius (1604) hájil opaku: prý není neslušno lehké ženštiny představovati na divadle, když prý se to děje na ten konec, aby vylíčeny byly nevěstek mravy, neslušno jest jen na sebe bráti jejich mrav a nikoli pouze jejich šat.[1]) V řádě školním, jejž sepsal r. 1554 Hoppius, neodporučuje se, aby byl Terentius měněn, prý jsou v něm mnohá líčení ctností i chyb, a jest dobře, aby žáci věděli, co v životě se sluší a co ne.[2])

Ale hlasů opačných nikdy nescházelo. Tím se stalo, že vzorové akademického dramatu humanistického Terentius a hrubší Plautus byli pro školské jeviště aspoň z největších necudností a hrubostí očišťováni a opravováni; ba stalo se dokonce, že kusy, které dle nich skládány od rozmanitých poetů školských, neměly z antických básníků víc nežli formu zevnější, a to ještě mnohomluvností rozředěnou. Z nejpovědomějších očišťovatelů jest Kornelius Schonaeus, rektor v Harlemu († 1611), od něhož pochází Terentius christianus, řada biblických dramat, z nichž některé i v Praze strojeny. A nehledě k tomu že očištěná dramata biblická byla dějem vodnatá, nicméně všech surových řečí a scén přece nejsou prázdna. Nebylo to možno při zásadě, aby ctnost nectností se vylíčila. Na příklad když hráli komedii o ztraceném synu, nebylo vyhnutí; ztracený syn vždy mluvil hrozné řeči, vcházel do domku nevěstek, spíjel se atd. V tragedii o Sodomě vždy byly scény a řeči velmi nekalé, aby se dokázalo, že pomsta boží za hříchy byla spravedliva. V též tragedii vždy také Lot býval od svých dcer opojován, aby se rozmohlo plémě v zemi.[3]) Vyvolen-li k provozování r. 1610 v akademii Karlově Balsazar jen proto, quia depingat hujus saeculi mores omnium ebriosorum quam graphice,[4]) že maluje tohoto věku mravy všech ožralců, lze sobě domysliti, než Bůh Balsazara potrestal, jaké natropil po kolik aktů na jevišti pohoršení. V hře o Šalamounovi obě matky o děcko se hádající bývají líčeny jako nevěstky a řeči nevedly nikdaž příliš cudné. V duchovní hře o Samsonovi hrdina kusu jde do domku k nevěstce, což ovšem obecenstvu upřímně oznámí; ostatně obecenstvo

---

[1]) Janssen-Pastor. Culturzustände 110.
[2]) Forma veteris gymnasii Culmensis. Tisk vratislavský.
[3]) Viz Meysnerovu Sodomu od Daniele Stodolia z Požova 1586 přelož.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 221.

poznalo úmysl samo, neboť Samson na rynku činí nevěstce galantní nabídnutí. V domku mu pak ostříhají vlasy, aby ztratil sílu, na kterouž zradu Samson neodpovídá zdvořile ani cudně.

Tím způsobem bylo by lze přivésti ještě leckterý doklad k tomu, jaké věci dostávaly se i přes očišťovací snahy na jeviště studentské. U jesuitů tou příčinou bývalo o to lépe, že očišťovali dramata úzkostlivější měrou a pak že raději představovali ctnosti nežli nectnosti; u nich divadlo spíš mívalo ráz mysterií starodávných, rádi líčili životy a umučení svatých.

Ale ani jesuité nevyhýbali se všemu. Nebylo možno. Byli synové své doby, a ta nutila i jesuity, aby líčili na divadle nectnosti pro výstrahu. Při biblických hrách, jak upřímně biblí vypravuje a bez ostychu, podobně vypravováno a strojeno na jevišti. David cizoloží; když Josef utekl od Putifarky, dosti široce a velmi průhledně i srozumitelně jesuitská hra vykládá o domnělém hříchu Josefově, kterak chtěl lože manželské porušiti.[1]) A to vše říkal student! Co sobě myslil student a jeho posluchači, když v témž kuse hovořil o Putifarce a její neukojené vášni: Foemina irata nihil in orbe pejus spreta, si suo nequit potiri amore? (Nic není na světě horšího nad ženu rozhněvanou, nemůže-li, byvši zamítnuta, dosáhnouti své lásky.) Když se loučí obtížená Michola s Davidem v tragikomedii o pádu Saulově, musili mluviti oba herci studenti řeči, jež se chlapcům podle dnešní paedagogiky naprosto nehodí.[2]) Tehdejší doba všude, nejen u nás, měla jakous neurvalou upřímnost a nestydkost v sobě, a proto ani jesuité, nad jiné učitele opatrnější, nedovedli se jí daleko vyhnouti.

Začasté se vyskytla v dramatech tendence náboženská, vyplývající z tehdejšího pohnutého života rozličných křesťanských věr spolu až i nekřesťansky zápasících. V Němcích dosti záhy scéna divadelní stala se zbraní reformační, hromada kusů sdělána, jimiž katolické instituce špičkami a posměšky dařívány; se strany katolických auktorů zase všelijak opláceno i útočeno. Již r. 1530 hráno nějaké protilutherské divadlo u přítomnosti Karla V., a protestanté navzájem osm let potom katolíky podrážďili hrou Umučení J. Husi.[3])

Pražští jesuité k protivníkům svým byli opatrnější; než začali ostřeji a jasněji na scéně do nich pobodávati, za dlouhé časy činili jen to, že zásady katolické vpravovali v texty divadelní, a že na divadle u vděčném podívání odůvodňovali dogmata. Tím způsobem stala se scéna jesuitská proti protestantům zbraní velmi nebezpečnou. Že náboženské, věroučné tendence divadlům té ani oné strany v příčině umělecké nesloužily k prospěchu, toť zřejmo.

---

[1]) Rukop. univ. knih. 11. A. 5.
[2]) Menčík. Příspěvky. 56.
[3]) Menčík. Příspěvky. 46.

Co do formy býval v divadelních kusech akademických v akty a scény rozdělených zhusta patrný jich původ ten, že vznikly z epického vypravování; vypravování biblické nebo jiné rozstříháno v scény, v dialogy a epický ráz, dramatickému škodlivý a protivný, zůstal. Dlouho a mnoho se mluvilo dřív, nežli se co na jevišti stalo. Ani tenkrát, když auktor komedie chlubně napsal, že mu byl vzorem Terentius nebo Plautus, nepozoruješ, že by živá struktura antických komedií římských byla svedla k napodobení. Jak začne herec mluviti, neví, kdy přestati.

Jsou-li akademická dramata namnoze rozvedená vypravování, plyne z toho samo, že o jednotě děje, místa a začasté ani o jednotě času nemůže býti řeči. Jak jdou děje za sebou u vypravování, tak se na jevišti ustrojují; sledují-li po sobě děje nahodilé, na sceně také tak; události místem, časem od sebe vzdálené, v dramatě se k sobě pojí bez nesnází; která osoba má teď mluviti, ta přijde ať odkudkoli, jako na zavolanou. Také nevidělo se auktorům humanistických dramat školských děje nějak motivovati.

Charakteristika hlavních osob bývá obyčejně velmi mdlá, psychologické prohloubení žádné. Charaktery osob rozplývají se v moři slov. Životnost a život shledává se jen při osobách, jež představují živel komický. Ty osoby jsou vyňaty ze života souvěkého, jsou to sic episodisté, přívěsky, koncesse prostším posluchačům, ale jsou to lidé, kdežto hlavní osoby komedie jsou pouhé figuriny, do nichž vběhne život skutečný jen někdy.

Komické osoby vystupovaly v dramatě, před ním, po něm i v meziaktech. K těm někdy náležel již provolavač hry. Byl provolavač, herolt, praecursor, barbatus [tak všelijak mu říkali] [1]) oblíben již v starodávných hrách předhumanistických. Do svého prologu a epilogu vkládal řeči veselé, žertovné. Ten i do průběhu děje pak se vkládal, vhazuje do publikum všelijaké poznámky vtipné i nevtipné. Tuto úlohu převzal v některých kusech „stultus“ neboli blázen, jemuž bylo také jméno Markolt, u jesuitů též Satiricus. I do děje se plete blázen. Na příklad v českém Šalamounovi radí, aby neprovedl svého soudu pověstného mezi oběma ženami, alebrž aby obě nevěstky kázal v pytel zašiti a utopiti. Vysvítá jasně, že stultus, barbatus, Markolt byli otci pozdějšího Kašpárka lidové komedie.

Někdy vystoupilo v kuse šašků víc, kteří tropili na scéně veselosti pro kontrast vážné, dojemné scény, aby publikum si oddechlo, odpočinulo, a někdy provozovali kousky rozpustilé i mimořádné.[2]) Také psáno, že „pedellové šaškovali a laškovali“,[3]) čímž se asi nemíní pedellus universitatis, ale bezpochyby služebníci

---

[1]) Menčík. Příspěvky. 20. Hanuš. Osterspiele 81. a násl.
[2]) Schmidl. H. S. J. 1. 171.
[3]) Jireček. Staroč. div. hry.

ve hře zaměstnaní. Velmi často zastupují živel komický ďáblové velcí, malí i nejdrobnější. Nepochybujeme, že bylo šaškům a žertovným osobám dovoleno provozovati vtipy z patra; ovšem že v kusech latinských to byla věc dosti nesnadná. Z pozdější doby (1637) víme, že mistr jesuita jednoho satirika, jenž extemporoval proti mnichům, za vlasy popadl a vytáhl ze scény. A byl přítomen i arcikníže Leopold.[1])

Vtipy a žerty bývaly velmi obhroublé. Byly podle doby, která je zrodila a ráda snášela. Nejhustěji vtipy dopadaly na staré ženy.

Starý člověk tuze lákal k posmíšku, bába víc než stařec. Scéna, že baba tančí s čerty, nebyla právě vzácna; čarování babkám vyčítá kde kdo. Také sedlský člověk býval líčen ve všech kusech s vybranou surovostí. Aby jemným ostrým vtipem se šermovalo na scéně, toho nenajdeš. Spíš shledáš ve všech kusech bez rozdílu slova hrubá, neomalená; ba i nadávky měly býti kolikrát za vtip. V latinských kusech ovšem ty hrubosti mírněny byly latinou; nadávka a hrubost v cizí řeči mívá vždy měkčí ráz, jest jakoby zabalena; naproti tomu v kusech českých, jež provozovali studenti škol městských, bývají hrubé řeči až běda šťavnaté a nahé.[1]) Rozumí se, že nebylo tak jen u nás. Německé hry oplývají surovostmi, ne-li většími, to aspoň stejnými.[2])

Často se připlete nadávka nebo jiná nešvarná řeč i do hovorů osob hlavních, někdy i proti jich povaze, a to působí naivně; na příklad když Sarah, něžná dcerka, začne nadávat sluhám, nebo když některý král prohání své sluhy po jevišti holí a při tom láteří.

S realismem v řeči a výrazu v souhlase byl realism jednotlivých dějů. Co dnes odkazujeme za scénu, to všecko chtívalo publikum viděti; Samsonovi vyloupají oči na scéně; když má býti hrdina zabit, mučedlník svatý umučen, musí téci barva červená, třebas tajně v měchýři na to připravená. Obecenstvo musí viděti krev.

Aby se děj soustředil v několika osobách, toho také nebylo. Osob hrajících vždy jest veliké množství, kteréž vzrostlo vždy ještě o komparsy nemluvící, ale hrající. V Euripovi u jesuitů (1560) vystoupilo prý 50 herců, ve Philopediovi (1563) hráli 34 studenti, v Eliášovi (1610) dokonce 69 osob. Co do komparsů zvláště u jesuitů byla patrna snaha vyniknouti velikým množstvím, velikým šumem. To byly školy protestantské i naše Karlova po té stránce

---

[1]) Schmidl. IV. 1. 368.

[2]) Vzor nejkřiklavější jest studentská hra Masopust. Tu na příklad hovoří děvče děvčeti o nepříjemném muži: „Kráčí, jakoby noh neměl, an by mne přes noc omrzel, nosem piská, hrdlem krká, zadkem vejská, ústy hrká.“ Nebo, co volá Kouba: „Kdež se koutkuješ, Bětka? Anť snad vězí v řiti štětka?“

[3]) Viz kterékoli dějiny něm. literatury. Gervinus III. 103. Příklady zajímavé, ale velmi zlé v Gödeke, Grundriss z. Gesch. d. deutsch. Dicht. II. 376.

vždy střídmější. Snad toho tak neuměly. U jesuitů pořádány na divadle skvostné průvody s velikou okázalostí, strojeny bitvy, jichž realismus nestačily jesuitské kroniky vychvalovati. Takž vypravují, když r. 1562 v pražské koleji na divadle bojována bitva Saulova s Filištíny, obecenstvo bylo tak zapáleno, že horlivě a hlasno povzbuzovalo zápasníky [ingenti clamore].[1]) Nějaký prý vojín skutečný, jenž byl mezi diváky, maje představení za pravdu, dotřel se některak na jeviště k Saulovi skvostně obrněnému a nabízel mu svoje služby vojenské. Šaškové (moriones regii) prý ho obklopili a ztropili si z něho švandu; obecenstvo se smálo, a voják, poznav prý omyl, skryl se někam pod schody, sub scalarum tenebras se abdidit.

R. 1585 při hře sv. Václava sváděny takové bitvy znamenité, že prý vážní mužové pochvalovali, tvrdíce, že nic podobného nevídali. Je patrno, že tyto výjevy a hluky bývaly při divadle hlavní lákadlo, a že jimi vniterní obsah kusu nemohl než trpěti. Aspoň lid se na takové průvody a válečné výjevy již předem těšíval a po divadle dlouho o nich obdivující slovo roznášel. Proto ani dobře nechápeme zprávu,[2]) že školám jesuitským r. 1601 zákaz vzešel, aby na scéně nebyly strojeny bitvy, nýbrž aby jen za scénou nápodoben byl hluk. Jesuité pražští jistě neposlechli, vímeť, že málo let potom při hře o Eliáši vojska spolu zápasila zase, a to s velikým dojmem i pochvalou.

Jesuitům nelze upříti, že znali dobře techniku jeviště, že byli výteční strůjcové velikých šumných scen. V kterém městě měli volnost neobmezenou, jako na příklad v Mnichově, tu celého města užili k svým divadlům, tisíc osob divadelních, jásajících a pestrých bralo se městskými ulicemi, když r. 1574 strojena hra o vítězství Konstantinově nad Maxentiem. Tu bylo všecko vyšňořené město jevištěm.[3])

Který byl obsah kusů provozovaných, kterak hlavní scény za sebou následovaly, o tom uvedeme v hrubých aspoň rysech příklady dva.

Z Karolinum poslouží nejlepší kus, jímž se mohli pochlubiti, kus Kampanův Raptus Judithae a Břetislavo.[4])

Když odříkána periocha, v níž stručný obsah děje, nastal actus primus, scena prima. Oldřich kníže vyzývá Radislava, vychovatele Břetislavova, aby mu pomohl a poradil, kterak prince oženiti. Při tom v dlouhé řeči své ženské pohlaví dosti haní; „est larva mulier, dote quae probrum tegit“, věnem že přikrývá své neřesti, svou

---

[1]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 79. Schmidl. H. S. J. I. 172.
[2]) Menčík. Příspěvky. 65.
[3]) Janssen. II. 259. Janssen-Pastor. Culturzustände. 128.
[4]) Cena toho kusu po stránce jazyka, formy i obsahu uznána v pojednání Královĕ ve Filolog. listech 1892. 172.

hanbu; k čemuž, když byl hanění žen dlouho se naposlouchal, Radislaus odpoví znalecky: Scio, sensi saepius; vím to, pocítil jsem zhusta. Ženy německé jsou knížeti pyšné, proto prý pojal raději Domarodovu dceř sedlskou a měl v ní milou choť. V další deklamaci, kterouž vychovatel přetrhuje kratičkými slovy, míní kníže, aby Břetislav vzal sobě domácí děvče za ženu, aby pomněl, že má původ ab agricola Přemyslo, jehož vznešená Sibylla Českého národa, Libuše, sobě vyvolila. Vznikne ještě rozhovor, odkud jinud by mohla kněžna býti vzata — z Polska prý ne, Poláci nejsou v dobré paměti pro svůj nedávný do Čech a do Prahy vpád (za Boleslava Chrabrého). Ale druhá scéna učiní poradu první scény marnou. Břetislav jeví k radám otcovým náklonnost pramalou; chce jíti do Němec za činy slavnými.

V druhém aktě, jehož scéna jest v Němcích v Řezně, Jitka, dcera císaře Otty, hovoří se stařenou, svojí průvodkyní a hlídačkou. Babka dlouze vykládá o mužích a varuje pannu od nich; jsou prý špatní tuze a držívají se špatných ženských. Když to všecko vypoví, Judith chce k přítelkyni na návštěvu; ale stařena nesvolí, prý ať se raději prochází v zahradě, kteráž byla myšlena stranou od diváka. Na to vystoupí, když ženské odešly, Radislav, chválí Řezno, jeho věže, zdi. Po něm Caelio, komická osoba v kuse, oznámí obecenstvu, že má hlad a že v blízkém klášteře ukradne si něco k snědku. Při tom pronese zásadu, že mu žaludek bohem. Pro tu čistou zásadu a krádež v klášteře jest Caelio ve čtvrté scéně od Ekberta a Dromona, obyvatel a správcí řezenského kláštera, za ohromného hluku bit. Na konec aktu Břetislav oznámí, že Jitku odnese, ale až bába hlídající na zahrádce usne. Auktor a zajisté ani obecenstvo tím mysl sobě netrudilo, kterak tak bezpečně mohl Břetislav věděti, že bába usne.

Ve třetím dějství se únos provede. Čtvrtá akta v Čechách. Puer Jaromiri, sluha knížete slepého Jaromíra, tuze stěžuje sobě na službu u pána svého. Líčí knížete ne právě lichotivě, senex tristis, severus, morosus. Ve dvaceti a jednom verši vylíčena zlostná povaha starcova. Na konec řeči dovídáme se, proč puer na scéně. Má přinésti Jaromírovi zprávu, vrátil-li se z Němec Břetislav. V následujícím výstupu doví se toho puer i obecenstvo. Přijde Božena kněžna s Radislavem, a ten jí praví, co se stalo: vykládá, kterak Břetislav unesl Jitku a teď prý jest na Přimdě s ní, boje se hněvu císařova i hněvu otce svého Oldřicha. To puer vyřídí Jaromírovi, a ten ze zlosti nad tím zbije sluhu. „Hoi, hei!“ křičí puer. „Vapula!“ (Buď bit! Tu máš!) křičí Jaromír. Sluha brání se slovy, co mne bídného tepeš, slibuje knížeti, že mu uteče. Kam bys utekl, ptá se kníže, při tom stále bije. Scéna rozhodně neknížecí, ale obecenstvu snad veselá.

V páté aktě císař horlí pro únos Jitčin a chystá se k vojně. Na konec vyhrnou se vojska proti sobě, vojsko české Oldřichovo a voj Němců. Jitka však, jako druhdy unesené Sabinky, dá se do

smiřování. Padne císaři na krk, dá mu hubičku; po tom ještě dlouho se mluví až do konce.[1])

Na zevrubnější poučenou, co u jesuitů na divadle hráli, nejlépe poslouží kus Věnec narození, r. 1617 provozovaný na počest císaře Matiáše; [2]) vystupujíť v něm allegorie, personifikace abstraktních věcí, u jesuitů nad míru oblíbené, a kromě toho úmysly jesuitů v této hře jsou patrnější nežli při jiných obyčejnějších hrách. Již to samo mluví, že vystupuje devatero ctností, které panovník míti má, a jedna z těch ctností sluje „Ochrana tovaryšstva Ježíšova“.

Před hrou byly dva prology, a to nikoli o jedné osobě, alebrž vždy sbor. Vystoupí Akademie s Musami. Akademie vzletným slovem napomíná Musy, aby sbíraly vtip k oslavě císařova narození; pak poroučí Merkurovi, aby povolal akademické mládence urozené, kteří by „Věnec narození“, od Mus uvitý, podali císaři. Toť prolog prvý.

Po té vystoupí tři Gracie čili Milosti s hromadou urozených mládenců. Gracie pozdravují císaře a císařovnu; prosí, aby ráčili přijati věnec uvitý z vlastních ctností a všeho domu Rakouského. Jedna Gracie na stolici císařskou zavěsí prázdný loubek, na nějž podle postupu hry zavěsí se kvítkové, rozličné ony ctnosti značící. Jiná Gracie položí sceptrum akademické před stolici na zem na znamení poníženosti. Tenť obsah druhého prologu.

Po té začne se hra. V scéně první Pobožnost ohlásí, že byla vždy v Rakouském domě. Vyjde Rudolf I. s myslivci. Proti němu kněz se svátostí. Rudolf dá knězi svého koně, za kterouž pobožnost kněz slibuje hraběti a potomkům jeho císařství. Po té scéně Pobožnost vykládá, že se „ještě až do dnešního dne dědičná jakás pobožnosti posloupnost nachází“ a že se této ctnosti jasné příklady na cís. Matiášovi spatřují. Týmž rozumem mluvil ještě „řečník“, jenž scénu zavřel.

V scéně druhé druhá ctnost vystupuje: Vojenská síla. Jí za doklad proveden triumf Albrechta císaře; před císařem „loupeže odňaté nepřátelům a trophaea“ se nesou a vezou, za nimi svázaní zajatci, po nich na voze císař Albrecht Vítězitel s věncem na hlavě; lvi táhnou vůz. Nad císařem pachole drží „korunu vítězitedlnou“ a hned za vozem kráčí „voják vítězitedlný vesele a často sobě povýskujíc“. Při tom troubení a muziky. Na konec i tanec vojáků s vytaženými meči. Měli tedy jesuité i ballet.

Ve scéně třetí dva prosebníci Klassikus a Kajus snaží se dostati se k císaři. Žoldnéři je odhánějí, ale císař žádosti přijímá. Tou scénou měla naznačena býti ctnost Tichost, kteráž hned potom vystupuje na jeviště. Na konec řečník velebí knížata, že velmi

---

[1]) Exemplář hry v mus.
[2]) Program té hry jest ve Vratislavské knihovně, o níž Dudík v Zpráv. Spol. Nauk 1877. Rezek o něm pojednal v Č. Č. Mus. 1886. 388.

snadno lidi vyslýchají. V scéně následující „kacířští vojáci“ nadávají papežencům a obraz kříže zbraněmi potupují. V tom vystoupí ctnost, jejíž jméno Horlivost v náboženství, a ukáže na tu kalvinskou bezbožnost Karlu V., jenž spolu s ctností na jeviště se přibral. Karel pokleknuv prosí Boha, aby se mohl pomstiti pro takovou nešlechetnost. Ctnost přiloží pak kvítek do věnce jako její předchůdkyně, a řečník ukazuje, kterakou horlivost náboženskou má císař Matiáš.

Pátá ctnost, „Favor anebožižto přízeň svobodného literního umění“ vystupuje v scéně následující. Vystupuje s křídly a s kolem; ihned vyloží význam křídel a kola. Obyčejná přízeň prý jest nestálá, točí se jako kolo, přiletuje, odletuje. Však přízeň domu Rakouského stálá, a proto Favor kolo i křídla odkládá. Teď Apollo vystoupí, chlubí se mocností své loutny; hraje a „skály a kamení a rozličná zvířata k mistrnému tanci hýbá“. Aby Favor dokázal, že nad Phoeba jsou silnější knížata, káže vystoupiti Albrechtu I. císaři, Albrechtu a Karlovi arciknížatům a Ferdinandovi císaři, z nichž každý táhne za sebou na zlatém řetízku Apolla; jeden do Vídně, druhý do Freiburku, třetí do Štýrského Hradce, čtvrtý do Prahy. Favor potom položí květ do věnce, a řečník znova všecky chvály opakuje a scénu končí.

V následující scéně jedná Spravedlnost. Vypravuje, že již byla svět opustila, ale prosbami Rakouského domu se zase navrátila; oznamuje, že vyjde Rudolf císař, jenž svou moudrost a spravedlnost v soudě ukáže. To se pak dramaticky provedlo. Představen nějaký soud v Norimberce, o němž program jesuitský nic zevrubného nepraví. Po dramatické soudní scéně Spravedlnost obrací se k přítomnému císaři, jemuž slibuje, že za jeho spravedlivého panování neodejde do nebe, neboť srdce Matiášovo jí bude tady sloužiti.

Scénu sedmou opanuje sedmá ctnost, totiž Ochrana Tovaryšstva Ježíšova. Celá scéna strojena allegoricky bez dramatického živlu. Personifikovaná Ochrana káže v své deklamaci, aby do rakouských zemí vplula nejmenší lodička tovaryšská, že příznivé plavení bude míti. Ale místo malé lodice objeví se „Societas“ na lodi veliké s plachtami nadutými, aby se bezpochyby naznačilo, kterak přízní knížecí Societas vzrostla. Societas, též personifikovaná, a to Jiřím Adamem Bořitou z Martinic, vykládá o vzrostu jesuitů a na konec podává do věnce květ svůj. V předposlední scéně hraje Milostivost úlohu ctnosti rakouské. Vystoupí vojenský Furor, chtěje všecko zapáliti, ale Milostivost ho zažene.

Scéna poslední začíná se hádankou, kterou Apollo vydává pod způsobou nějakého obrazu, na němž nebe s hojným deštěm. Kdo uhodne, obdrží květ, jejž odevzdá do věnce. Přijdou sedláci a hádají. Ti byli zajisté komický živel. Apollo je vyhnal jakožto tupé lidi. Lze si pomysliti, co kloudného mluvili. Čtyři „veršovníci“ hádají, ale neuhodnou. Konečně vystoupí devátá ctnost, Štědrota,

a ta uhodne. Rakouský rod „spravedlivě může se jakýms nebem nazvati, poněvadž obojí okršlek svým panováním a vladařstvím obkličuje, z toho nebe hojný déšť dobrotivosti s velikou štědrotou na země jeho každodenně prší“. Obdrží květ a přidá ho k věnci.

Epilog obsahuje v sobě zase scénu s komparsy. Gracie vystoupí s urozenými mladými pány a nesou císaři uvitý věnec, prosíce, aby ho přijal. Po tom každá z přítomných ctností přednáší císaři šťastné přání. Tím konec.

V obou divadlech, protestantském i jesuitském, hudba a zpěv posluhovaly k sesílení nálady; někdy vyplněno jimi meziaktí, jindy užito jich při hře samé. Ve hře o Šalamounovi (1571) před argumentum každé akty zpívati se měl čtyřhlasý sbor; tak aspoň nařízeno auktorem; po argumentu hlavním měl pěti sbor Mus o moudrosti boží; na konci akty zas uložen sbor Musám.[1]) Ve hře Tobiáši odstup některých osob s jeviště měl býti provozen hudbou; když Tobiáš oslepne, protože čert mu dal vlaštovčí lejno na oči, předepsána byla „musica tristis“. Auktor komedií Kyrmezerus kněz radí, aby se po prologu něco zpívalo nebo troubilo. Tyto zprávy jsou sic z kusů českých vzaty, ale není pochyby, že akademické divadlo hudbou ani zpěvem nepohrdalo. Při jesuitech, kteří vplétali do svých her i ballet, věříme, že k divadlu jim posluhoval dokonce i orkestr nemalý.[2]) Nějaké hudby nebo zpěvu k osvěžení obecenstva v přestávkách bylo nevyhnutedlně zapotřebí, neboť divadelní hry oněch časů starých trvaly až příliš dlouho.

Hry začínaly se dosti brzy po ránu, v Karolinum mívali na to 15. hodinu českou, což v srpnu bude naše dopolední hodina devátá, a od té hodiny hrávali přes obědní hodinu až hluboko do odpoledne; u jesuitů tragedie Achab r. 1581 trvala od samého poledne až do nočních soumraků;[3]) tragedie Saulova v téže kolleji r. 1577 hrána plných šest hodin;[4]) ba jsou zprávy, že divadelní představení rozprostřeno na celý den.

Ohledáme akademické jeviště. Nebylo stálého. Stavělo se na dvoře kollejním k představení a po něm bouralo a skládalo se; u jesuitů stávalo u zdi vlašské kaple, kterou začali stavěti r. 1590, a při kostele sv. Salvatora,[5]) v němž první bohoslužby začaly se r. 1582.[6]) Jesuité kromě toho později rozbíjeli svou scénu i na prostranství křižovnické.[7]) Když hráli na Hradě, sloužil některý sál k divadlu, jednou i síň v Belvederu. V jesuitské zahradě pod Letní hráli asi pod šírým nebem jako v kollejním dvoře. Hry k církevním svátkům hrány u jesuitů v kostele.

[1]) Noty k tomu jsou přitištěny. Exempl. v mus.
[2]) Příklad z Olomouce. Schmidl. H. S. J. I. 634.
[3]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 316.
[4]) Schmidl. H. S. J. I. 396.
[5]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 242.
[6]) Arch. musej. Rukop. Jesuité str. 5.
[7]) Beckovský. Poselkyně. I. 247.

Při posuzování jeviště starodávného jest na správné pochopení pustiti z mysli scénu nynější a její účely. Princip moderní scény jest správně a zevrubně představiti místo i okolí, v němž se děj odehrává; moderní jeviště snaží se o illusi optickou pomocí dekorací; slovo básníkovo má se hoditi k dekoraci, dekorace k slovu, jeviště a osoby jednající mají býti jeden obraz. K tomu obrazu jest portál moderního divadla jakoby rám; za tím rámem jsou optické klamy. Tak nebývalo v XVI. století. Dramatikové oné doby nepomýšleli na illusi optickou, nepotřebovali dekorací; jim bylo drama básní, která se nutně neváže k příslušnému okolí. Básník působil ve fantasii diváků; položil herci do úst slova, která naznačovala, že scéna se změnila, a proměnu si divák představil v duchu, i když jeviště zůstávalo stále totéž; diváci tehdejší sobě okolí přimýšleli, nynější diváci chtějí je viděti očitě.

Jevištěm bylo lešení čtyrhranné, ale nikoli při samé zdi, alebrž dále do prostory na ten konec, aby bylo se všech stran viděti do scény, a ne-li se všech stran, jistě aspoň se tří stran. Pozadí jeviště bývalo zastíráno někdy závěsou, z níž herci vycházeli a do níž zacházeli; rekvisitami divadelními zastavováno asi jen při hrách výpravných; tu pak přichystané skály a jiné stroje stály po celý kus na jevišti, ať se hodily do scény či ne. Jindy, lze-li souditi podle cizích obrazů (našich bohužel není), i když na jevišti byl dům ke hře nutný, zdělali ho tak, aby vyhlídce diváků nepřekážel se strany žádné: vpravena místo domu čtyři dřeva svrchu pokrytá; byl tedy dům odevšad průhledný. Mělo-li se co díti v něm tajně, aby diváci neviděli, nataženy mezi dřevy záclony.

Rozlehlost a forma jeviště měnívala se kusem. Bylo-li mnoho komparsů, byla-li bitva chystána, ustrojeno jeviště nad obyčej větší. Nesnadno říci, bylo-li u nás, jako známe z cizích obrázků, trojí jeviště nad sebou, totiž tak, aby v hořejším bylo nebe, do něhož a s něhož osoby nebeské lezou po schůdkách nebo po řebříce, a ve spodním aby bylo peklo s osobami, které do něho náležejí.[1]) Některé kusy jesuitské ukazují na dolejší scénu pekelnou zcela zřejmě; leckterého s nešlechetníka strhnou ďáblové pod zem, aby tam trpěl pálením muka. A ta muka přec obecenstvo chtívalo viděti! Aspoň to jisto, že s propadlišti tehdejší divadelníci, zvláště jesuité, zacházeti uměli. Ostatně místnost pod scénou mívala v tehdejším divadle, do jehož jeviště bylo se stran viděti, ještě jinačí úlohu nežli dnes. Herci, kteří právě nehráli, tu se pokrývali, tu pobývali.

O přední oponě, kteráž by se shrnovala nebo spouštěla po aktech, nikde neděje se zmínka.

Toť by byly kusé zprávy a domněnky o zevnější podobě jeviště. Na tom jevišti zvlášť jesuité uměli všelijaké effekty provo-

[1]) O cizích divadlech poučuje Mone. Schauspiele d. Mittelalt. a Viollet le Duc. IV.

zovati malováním [1]) a divadelní technikou. Hrom pořizován kameny v sudě; v kuse o Eliášovi vznášel se havran v povětří a krmil Eliáše, potom krákoraje skákal po jevišti jako pták živý a pravý; Eliáš byl odvezen s jeviště ohnivými koni.[2]) Nicméně nechybíme, když sobě všecky všudy takové divy divadelní představíme u přirovnání s dnešními velice prostičce, namnoze i velice naivně. Máme před rukama zevrubné popisy podobných divů, jimiž vítáni králové do města příchozí, a ze všeho viděti papír, lepenku, pozlátko, stříbrný a zlatý papír a podobného rázu pomoci, kteréž na světle denním dnešního diváka by zajisté neokouzlily.

Naproti tomu co do divadelních kostumů, zbroje, zbraní a jiných rekvisit bývala divadla akademická opatřena výborně, tou měrou výborně, že se zdá, jakoby stkvělost a sláva divadla vlastně nejvíce v těch věcech záležela. Akademie Karlova ani jesuité však nemívali těch věcí, vypůjčovali si jich. A v tom to vězí, že byli, zvlášť jesuité, v tom výborně opatřeni. Vysocí přátelé jejich půjčovali své šaty a zbraně do kollejního divadla, půjčovali kusy nejpěknější, nejnádhernější; čeho neměli, koupili svým nákladem a štědře. V jesuitském divadle zvláště se připomíná nádherný šat Saulův, od panstva propůjčený, lesklé zbraně vojsk v Eliáši, ku kterémuž představení půjčeny prý i kořisti dobyté ve válkách tureckých, zvlášť kořist Bastova; i komora královská někdy otevřela své jarmary a půjčila divadlu jesuitskému, čeho potřebí.[3]) Jest dosti významno, že také konšelé obou větších měst Pražských r. 1567 propůjčili koberce, štíty, zbraně, praporce, i poslali k představení městské své trubače a vojáky na pomoc stkvělejší a hojnější výbavy.[4])

Častokrát divadlo jesuitské těšilo se v těch věcech pomoci císařské. Když byl r. 1614 císař půjčil divadlu jesuitskému na Krumlově koně a jiné věci, a císařovna vlastní rukou vyšňořila Dorotu a jiné čtyři studenty, ženské představující, rok potom podobnou převzácnou službu učinili císařští manželé pražskému divadlu jesuitskému, když hrána komedie o sv. Alžbětě. Mládenec, jenž hrál sv. Alžbětu, dostal od císařovny splendidissimum amictum, a královský diadém mu císařová do vlasů připjala sama.[5])

Karlova akademie měla všelikterakých podpor daleko méně nežli jesuité. Víme jen o Petru Vokovi z Rožmberka, že r. 1600 drahně čalounův a jiných rekvisit divadlu akademickému s velikou ochotou zapůjčil.[6]) Jindy pomáhali asi jen měšťanští přátelé, kteří

---

[1]) „Malíři od malování rozličných věcí ke hře pánů jesuitů" 2 kopy 23 gr. 1 d. Rok 1599. (v Jindř. Hradci) Mareš. Arch. Pam. XVII. 243.
[2]) Schmidl. II. 501.
[3]) Schmidl. Hist. S. J. II. 351.
[4]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 10. Schmidl. I. 230.
[5]) Schmidl. H. Soc. J. II. 717. 743.
[6]) Oeconom. č. 15. v arch. zem. 86.

měli své slušné zbrojnice, či pomáhali konšelé městští. Smutněji zní zpráva, že ke hře Kampanově o Břetislavovi, kterouž jim kancléř Lobkovic potlačil, naložila akademie na slušné rekvisity peníze sama a marně.[1])

Toho v tehdejším divadle nebylo, aby herci odívali se kostumem historicky věrným. Odívali se šatem souvěkým, moderním. Obyčejně zanecháno herci, aby sehnal po sousedstvu a známých co nejlepšího. Dovedeme si představiti, když u jesuitů k hrám byli vybíráni skoro jen urození chlapci, jak se o to doma pan otec a paní máti přičinili, aby byl chlapec v šatě nejstkvělejším. I kdyby nebylo průvodů, bitev, balletů, tato stránka sama byla by stačila na přilákanou velikého publikum.

V šat poněkud zvláštní strojeno vojsko pohanův a Turků; svatí po starém zvyku vystupovali asi v rouše kněžském; andělé též bývali v albě kněžské, jenže s křídly; čerti byli v černé kůži, měli rohy, vidly, řetězy a dlouhý ocas. S mythologickými osobami byla stran kostumu potíž. Tu strůjcové divadla nemohli než vymýšleti. Domácí souvěké popisy i obrázky svědectví vydávají, že fantasie při vystrojení mythologických osob nebývala vždy tuze šťastna. Náš Březan popisuje (r. 1555) bohyně při mumraji tak, jak je vídáme na francouzských obrázcích. Na tvářích larvy, vlasy visí po stranách larvy dlouhé žluté, na hlavě mají bohyně věnce zelené, suknice jsou bílé, při nich rukávy široké žluté, nohavice též žluté. Vodní mužové mythologičtí dle Březana měli kabáty žluté, na svrchním těle přilehal asi trikot, jakoby nazi byli, na stehnech měli telecí chlupaté kalhoty, na lýtkách zelené punčochy.[2])

Aby tváří, vzezřením každý herec tak se podobal, jak mu velela úloha, o to režiserové dbali pilně; tvář mladíků líčili, mazali, černili, kreslili barvou, černidlem. Že to dobře uměli, to vyrozumívá se ze zprávy svědka očitého a kritického. Jest to Rvačovský,[3]) jenž dí o komedii, „kterouž někdy učení lidé s svými učedlníky a pomocníky na nějakém placu strojí, v kteréž někdy množství osob se uvozuje, však všickni jinou od přirození svého tvářnost aneb křtalt na sobě mají, tak jakž je aktor zformuje a zobláčí. A on sám toliko ví, k čemu jednoho každého z nich pod tou personou aneb larvou podle běhu hry užiti má. Někoho pozevnitř učiní šedivého, ač mladý bude; někoho krásného, ač dosti bude šeredný. Někdo tu ctěn bývá za krále, ješto sic mendikem bude; někdo žebrákem, ješto v svém způsobu dosti jest bohatý. In summa: žádný z těch všech person vlastní své formy, dokud hra trvá, na sobě neukazuje, žádný z lidí tehdáž jich nezná, kdoby z nich v svém přirození byl mladý neb starý, pán aneb služebník,

---

[1]) Jireček. Staroč. div. hry.
[2]) Březan. Život Vil. z Rožmberka. 90.
[3]) Rvačovský. Masopust. 16.

chudý aneb bohatý, než když se dokoná hra, a aktor s každého larvu strhne".

Divadelní představení nedostalo se na prkna bez vážných porad předcházejících. Karolinští mistrové volávali k poradě rektory pražských škol a druhé učitele nebo kollegy, poněvadž bývalo na jejich pomoc při hře spoléháno.

Příklad porady z r. 1616. Pražští učitelé, ale tentokrát jen mistři, sešli se s professory, aby se poradili, má-li se hráti, a co. Kampanus začal první hlasovati nebo přimlouvati; chtěl, aby se v kolleji Rečkově hrálo. Mistr Ursin z německé školy dal hlas, aby se hrálo, protože již staří viděli v komediích ideu i divadlo všeho lidského života. Po tomto votum všech devět mistrů z pražských škol přiznali se k témuž mínění, a tudíž usneseno, aby se hrálo. Pak rada o dramatě brala se. Prorektor navrhoval Oresta; Kampanus byl pro odklad té otázky, ať prý se zatím přemýšlí, co hráti. Mistr Kamének chtěl Tobiáše, protože lidu (plebi) jest povědomější a nedá tolik práce. Basilius chtěl kusu, jemuž jméno Cornelius relegatus. Kus vyšel tiskem r. 1600, napsal ho hamburský poeta Wichgrev, a líčí se v něm život studentský způsobem, o němž kritik praví, že není „zur Ehre Deutschlands".[1])

Ten kus tedy odporučoval mistr Basilius, viděltě ho zajisté v Němcích a líbil se mu. Po něm mistr Berger navrhoval hráti komedii Hildegardis. Siktor, jeden ze školních mistrů pražských, když naň došlo hlasovati, pravil, že chce, jak páni chtějí. Když se spočítali hlasové, zvítězila Kampanova rada, aby se odložilo a přemýšlelo.[2])

Že zvolený kus z nuzných příčin také rychle odstrčili a ve chvatu vzali jiný, toho příklad r. 1614; vyvolena komedie Hildegardis a pak skutečně hráli Plautova Aulularia.[3]) Roku 1612 26. června padlo v poradě o divadle a beánech s ním spojených také toto význačné slovo, má-li se vůbec něco toho konati či podle křivého úsudku lidí, kteří tuto instituci pomlouvají, ustoupiti a všeho docela zanechati.[4]) Pak hráli 21. srpna Naamana.

Druhá schůze poradní stran divadla bývala na ten konec volána, aby se v ní rozdělily úlohy. K té schůzi voláni od professorů rektoři škol, učitelé i studenti kollejní.[5]) Roku 1614 professoři uvažovali mezi sebou, nevíme z jakého popudu, má-li se provedení dramatu svěřiti tentokrát jen studentům samým či pouze rektorům škol. Rozhodli, aby voláni byli ke hře akademičtí studenti i žáci pražských škol partikulárních, však „res tota commitenda rectoribus". Tedy správcové škol byli režiséry.[6])

---

[1]) Janssen-Pastor; Culturzustände. 113.
[2]) Arch. univ. č. 17. A. VI. 536.
[3]) Acta rectoratus, rukop. arch. zemsk. 56.
[4]) Arch. univ. 17. A VI. 378.
[5]) Doklad v Oeconom. arch. zemsk. č. 15. 75.
[6]) Arch. univ. 17. A. VI. 478.

Kterak a kým obsazeny v akademických dramatech úlohy, o tom zápisů jest nemnoho zachováno. Z těch zajímavější jest rozdělení úloh v Kampanově potlačené komedii Raptus Judithae. V tom kuse úlohy oddány sedmi rektorům, dvěma podučitelům (kollegům), ostatek přiřčen studentům.[1]) Břetislava měl hráti Jiří Kautský Pragenus, kollega školy jindřišské; Oldřicha Jan Tetauer, rektor jilský; Jaromíra Rasus Ždarenus, rektor svatovojtěšský; císaře Jindřicha Ripanus Plesnensis, rektor mikulášský; Godefrida Mathiades Želetavinus, student; Ottona Šimon Simonides Žatecký, student; Udona Jan Henrici Čáslavinus, student; Radislava Bohuslav Mathiae Brodenus, kollega malostranský (od sv. Mikuláše); Sibu Adam Tesacius, rektor havelský; Harpax byl svěřen Čahotovi, rektoru podskalskému; Caelio Lykaonovi Kosteleckému, rektoru od sv. Michala; Ekbertus Janu Chalybaeovi Blovickému, rektoru zderazskému; Dromo Erasmovi Štampachovi ze Štampachu; Božena kněžna dána Vilímovi Audrckému z Audrče; Judith Matiáši Štampachovi ze Štampachu, jenž byl zajisté hezký hoch; a bábu hlídačku měl hráti Jan Modestus Slanský či Leonhard Štampach; puer Jaromiri uložen Gabrielovi Svěchinovi z Paumberka Chrudimskému, studentovi, jenž potom r. 1606 byl již rektorem u sv. Jiljí.

V Deboře, kterou Karolinští provozovali r. 1606, hrál Baraka, vůdce Israelitů, praeceptor primae classis puerorum Fradelius, jejž později vidíme mezi professory. Sluhu Abiasara hráti měl Rinda Thermenus; Deboru matronu Daniel Obervašel Pragenus; sedláka Jothamasa Pavel Stránský Zapaenus; vůdce vojska kananejského Zisara oddán Jeremiáši Bergerovi z Grinberka, rektoru štěpánskému; Sangario cacula (vojenský pacholek) dán Horkému, rektorovi haštalskému; Heber, maritus Jahelis, uložen Janu Dikastovi, z Týna rektorovi; Strategus a Doristhenes, vůdcové vojsk, hráni od Jeronyma Želetavského, rektora vojtěšského, a od Jana Klaudiana z Berouna; Jahel matronu měl představovati Lukáš Karban z Volšan Pragenus, a Phrygia děvečka v poradě zůstala neobsazena. Snad ji nikdo nechtěl.[2])

Roku 1610 měli poradu o Balsazarovi (Balthasarovi), v níž rozdány úlohy takto: Prolog, jejž říkala Ebrietas, allegorická osoba, dán kollegovi svatohaštalskému; krále Balsazara hráti měl mistr Jakub Žabonius; dvořana Alazona a vůdce vojska mistr Peristerius; Biarcha, jenž byl praefectus annonae (profiantmistr), svěřili rektoru podskalskému; kmeta Eusebia kollegovi klimentskému; synka Eusebiova hráti měl Jiří Vohaunek, bezpochyby student; Daniele proroka mistr Voborský; čtyři opilce (sympotae) měli představovati Adam Tesacius, Oliva Lunaeus, famulus mistra Tetaura, jehož jméno se neví, a kollega havelský, též nejmenovaný; Oenochus

[1]) Arch. zemsk. Oeconom. č. 15. 236. Zpráva J. Jirečkova v Staroč. div. hrách o tom obsazení je mylná.
[2]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 337.

hospes uložen kollegovi jindřišskému; selku měl hráti Josef Vohanecius; královnu dali Haldiovi z Najenperka mladšímu; vojáky měli představovati sukcentor svatopetrský, štěpánský a kantor podskalský; vulgus (lid) měl hráti jeden student z Velvar cum studiosis aliis. Studenti větším dílem rozdělili se i o úlohy ostatní, z nichž vzpomenuto buď ještě tří vůdců, dvou kuchařů, sluhů. Také vystoupil Colax parasitus, Stomylus a Dromo, jejichž obsazení nezajímavo. Celkem byla 31 mluvící osoba.[1])

Když úlohy určeny, rozdány nemnohé exempláry ustanovené hry, aby herci pilně si opisovali, co na ně připadá.[2])

Rozumí se, že u jesuitů před provozováním hry děly se porady důkladné také; ovšem neměly toho demokratického rázu jako v Karolinum; co rektor s nejužší radou učitelů kollejních uznal, to se stalo. Při obsazování úloh šlechtičtí studenti mívali vždy přednost. Jim dostávalo se mluvících úloh nejvíc a nejlepší. Ze 49 mluvících úloh v kuse „Věnec narození" 31 rozdána synům panským, rytířským, zemanským a erbovním; při tom jest významno, že některému urozenému mladíkovi dokonce oddány i úlohy dvě. Císaře a knížata hráli jen oni. V dotčeném kuse hrál Rudolfa i Ferdinanda krále Jiřík z Frankenštejna, rytíř; Albrechty oba hrál Zbyněk Kolovrat ze stavu panského; Karla V. a jiného Albrechta arciknížete představoval rytíř Albrecht Briknar z Brukštejna. Ze stavu panského Hannywaldt a Švihovský hráli ostatní dvě knížata v kuse vystupující. Z devaterých ctností jen jedinou, Milostivost, dali prostému Pražanovi Tišnovskému, ostatní všecky ctnosti zastaly děti panské: tři Salmové hrabata, Kolovrat, Berka, Lobkovic a Valdštýn. Štědrotu dali zemanovi Diteliovi z Rakous. Úlohu Apollina a Merkuria hrál Jan ze Svárova rytíř, allegorické figury Tovaryšstvo Ježíšovo hrál Jiří Bořita a Akademii jeden z Mitrovských. Také kněze, jemuž půjčil král Rudolf koně, představoval šlechtic nějaký ze Slez. Mezi Musy konečně dostali se dva prostí neurození; jináč většina Mus oddána zemanům. Jednu z Gracií také hrál Jan Rossik, Pražan neurozený. Úlohy důchodního, veršovníků čtyř i allegorickou postavu „Vojenský hněv" nazvanou zase jen rytíři a zemané si zahráli. Důchodního hrál rytíř Mundprodt, veršovníky jeden Mitrovský, Kotz, Svárovský, všecko rytíři a zemané čeští a mimo ně Polák Václav Taranovský, též rytíř.

Naproti tomu úlohy prostých lidí v kuse s patrnou důsledností bez výjimky poroučeny studentům z rodin prostých. Hospodáře, rychtáře, konšela, žalobce, tlumače, tři sedláky hráli Windiš z Auště, tři Slezáci, Limpacher z Mostu a jeden Bavor. Jestliže úlohu řečníka, jenž scény uzavíral, obdrželi mistr Strasser z Budějovic a Moravan Rozvoda z Vyškova, to asi byli nad šlechtické studenty výbornější deklamatoři, kteří dovedli obraz a scénu lépe

[1]) Arch. univ. 17. A. VI. 221.

[2]) Debory dostali 4 exempláře. Oeconom. č. 15. 337. Arch. zemsk.

dokončiti. O prvním dí se, že byl „učenec theologie“, tedy student nejvyšší fakulty. Není k tomu potřebí velikého důvtipu, když na konci obrazu, v němž některá ctnost očitě probrána, vyložena, když ctnost již sama také o sobě hodně mnoho promluvila, nadbytkem má vystoupiti řečník a znova mluviti o téže ctnosti, že to musil býti deklamátor z nejlepších.

V ensemblových úlohách pozorujeme, že přední potykači a zbrojnoši až na dva dáni jsou zase studentům urozeným; jen ti vojáci kalvinští, kteří se rouhali obrazu, uloženi jsou prostým dvěma neurozencům, Bišofovi z Prahy a Pezoldovi ze Slez; třetí byl Jiří Peclinovský, ze stavu rytířského. Tedy přece jeden šlechtic v úloze nekalé.[1])

Když úlohy rozděleny, nastaly zkoušky divadelní. Říkali jim „koštování komedie“ nebo latinsky „periculum“. Zkoušky žádaly mnoho času školního, při němž nezaměstnaní žáci snadno mohli míti dlouhou chvíli s prázdninami, což byla škodlivá stránka akademických i všech jiných školských dramat.

Zkoušky řídil některý k tomu obratný mistr, musil ukázati hercům, kdy vyjíti a odkud, kdy odejíti a kam; ukazoval i pohyby na jevišti, kdy a jak seděti, jak státi, choditi, jak deklamovati.[2]) Již v oněch dobách znali a provozovali onu zkoušku, kteréž dnes říkají generálná. Bylo to „koštování“ poslední, provedené a propracované již tak jako příští představení samo; herci hráli „in habitu“ [3]) a scházelo se k takové zkoušce i drahně lidí zvaných a snad i nezvaných. Čtemeť o periculum k Raptus Judithae, že dálo se 4. srpna r. 1604 „praesentibus multis spectatoribus“.[4]) Tu náhradu tenkrát obecenstvo aspoň mělo za kus potom potlačený, že ho vidělo celý při zkoušce. Také periculum ke hře Balsazarus bylo provedeno „in magno concursu hominum“.[5])

Při zkoušce bylo živo. Roku 1606 při koštování komedie (10. srpna) studenti koudelí a papírem stříleli tak tuze, že z toho hejtman Nového města Vilém z Landštejna se pohoršil. Do sta ran vydali, a střely lítaly z kolleje na ulici. Hejtman žaloval na radnici, tam se bujnost ta nějak urovnala, omluvila, ale hejtman, nemaje na tom dosti, proti svému slibu žalobně vznesl věc až do královské kanceláře.[6])

Když byly zkoušky vykonány a divadlo schystáno, mistři karolinští i jesuitští konali poradu, koho k představení zváti z lidí mocných; lid obecný ovšem byl zván již veřejnou ohláškou na

---

[1]) Seznam obšírný čti u Rezka v Č. Č. Mus. 1886. 389.

[2]) V české hře Sedlského Masopustu v exempl. musejn. jsou toho způsobu latinské poznámky.

[3]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 87.

[4]) Tamže 238.

[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 226.

[6]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 343. Dvorský; Paměti o škol. č. 391.

kollejích přibitou. Šlo tedy jen o pozvání čestné. V Karolinum na příklad mají r. 1600 8. srpna poradu, num qui magnatum et baronum, item senatus civitatum invitari ad spectandum comoediam deberent".[1]) Z toho snad vysvítá, že nezvali vždy. Tenkrát usneseno zváti jmenovitě Petra Voka Rožmberského cum sua domo; ale zvali i pány jiné. Roku 1610 Karolinští usnesli se defensory zváti písemně, kurfiřta saského, jenž se svým bratrem v Praze pobýval na ten čas, prý pozvou oustně, ale per ipsius praedicantes, skrze kazatele jeho.[2]) Osobní pozvání konšelův za mistry professory vykonávali začasté rektorové škol městských jménem pánů mistrů.

Také jesuité chodívali oustně zvát po všech svých příznivcích v šlechtických domech a vcházeli do všech vyšších úřadů, do komory, do kanceláře. Také své protivníky u víře zvávali. Roku 1567 zapsáno, že novoměstští konšelé při takovém pozvání tak byli přívětivostí pohnuti, že půjčiti slíbili tapetas, scuta, vexilla, balthea, apparatus; ba nežádáni jsouce nabídli, jakož svrchu dotčeno, jesuitskému divadlu tubicines et satellites.[3])

Od prostých diváků mistři karolinští vstupné vybírati dávali. Jeť zapsano r. 1569, že vybráno před vraty kollejními, když recitována hra o Tobiáši, 6 kop 32 groše 6 denárů.[4]) Kolik přišlo dáti jedné osobě vstupného, nevíme, ale nebude mnoho již pro závod s jesuity, kteří pouštěli k svému divadlu darmo. Od vznešených hostí, rozumí se, jesuité a snad i Karolinští místo vstupného čekávali asi jiné odměny a pocty.

Obecenstvo sedalo i stávalo, majíc místa k dívání dole před scénou i po jejích bocích, také v oknech kollejních, na pavlačích, ba i na střeše a ve vikýřích. Akademické jeviště bylo r. 1538 v kolleji Karlově, kdež byl dvůr asi větší nežli dnes; obecenstvo sedělo na sedadlech, hledělo s oken a s některou jeho částí prý již již lámaly se pavlače nebo nějaké lešení, na něž se diváků natlačilo drahně.[5]) Od té doby hrávalo se v kolleji Rečkově, a obecenstvo stejně tak bývalo umístěno jako v Karolinum, dole totiž, v oknech a na pavlačích nebo lešeních. Roku 1602 jednali o stavbu nějakých stálých pavlačí pro komedii v oné kolleji.[6])

Nejináč u jesuitů. Jest zpráva z r. 1577, že víc než šedesát oken kollejních necháno vznešeným pánům, principibus ac primae nobilitatis viris; aby ženy nemusily býti puštěny do vnitř kolleje k oknům, jesuité tenkrát kázali pro francouzskou královnu a „fraucimor" dvorský postaviti zvláštní lešení se sedadly. Ostatní publikum, „plebs", zaujalo místo dole a všude, kde bylo možno.

---

[1]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 86.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 225.
[3]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 126.
[4]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. č. 310. 142.
[5]) Monum. univ. I. 2. 322.
[6]) Arch. zem. Oeconom č. 17. 100.

Plebs patrně stála.[1]) Roku 1610 se zvlášť připomíná v pamětech jesuitských, že principes ac summi quique hleděli divadlu z oken, jak obyčejně, ostatním že dala komora královská na svůj náklad postaviti in area scholarum sedadla po stupních nad sebou vyvýšená na způsob amfiteatru.[2]) Tu by tedy hlediště upraveno bylo u přirovnání s nynějším tak, že přízemí bylo amfiteatrálné, lože byla v oknech. Že svrchní, nejvyšší místa byla na střeše, o tom zápis z r. 1571. Tenkrát při hře o sv. Vavřinci shodil některý divák se zdi staré od střechy kámen, jenž jakoby zázrakem nikomu neublížil.[3])

Počet diváků uvádí se v jesuitských pamětech ne bez úmysla vždy veliký. Býval veliký v Klementinum i v Karolinum, ale číselné udaje jesuitské jsou tak přemrštěny, že se odevšad podezírají; i Schmidl, dávaje dle starých pamětí zprávu o dramatě Eustachius (r. 1600), praví s patrnou pochybou: „Hominum decem facile millia ad spectaculum convenisse feruntur.“ [4]) „Prý“ deset tisíc. Schmidl ještě znal dvorek, kdež se hrálo, a mohl posouditi, vešlo-li se tam deset tisíc lidí. Při hře v únoru r. 1560 počítají paměti jesuitské osm až deset tisíc diváků; r. 1565 uvozuje se víc než 3000 lidí.[5])

To lze vzíti za pravdu, že do jesuitského divadla naběhlo vždy tolik lidí, kolik se jich na dvůr vešlo. Zprávy karolinské o počtě diváků jsou opatrné. Psává se jen obecně, že sešlo se velmi mnoho lidí. O hostech vzácných, vznešených v zápisech karolinských zápis vzácný. Jednou — r. 1600 — zapsal děkan do knihy s patrnou pochlubou, že comedie provedena praesente magna multitudine hominum obojího pohlaví, že tu byli heroové, baroni, šlechta, Vok Rožmberský, Volf z Kolovrat, Hanuš z Říčan a jiní.[6]) Jindy (1610) zvali kurfiřta saského a nezapsali, přišel-li či nepřišel. Není pochyby, že šlechta pod obojí do divadla Karlovy university docházela, také konšelé měst Pražských. Ode dvora chodívali do něho před příchodem jesuitů, potom dávali přednost jesuitskému divadlu.

Obecenstvo obou divadel poslouchávalo s horlivostí, i když latinským slovům nic nerozumělo, a ti, co byli podál, když dokonce nic nedoslýchali. Celkem nebylo na závadu tehdejšímu divadlu, nerozuměli-li diváci slovům. Oni obsah většiny kusů znali beztoho, a v divadle hleděli na gestus a děj. Píše očitý svědek tehdejších produkcí divadelních Guarinoni (1610):[7]) Komedie, tragedie a činohry nejvíc a nejmohutněji lidské mysli potěšují; ... oči až podivně upoutávají a sytí pohledem těch věcí, které se tu dějí při vážné

---

[1]) Bibl. univ. rukop. 1. A. 1. 25.
[2]) Schmidl. Hist. Soc. J. II. 571.
[3]) Rukop. bibl. univ. 1. A. 1. 162. Schmidl. I. 305.
[4]) Schmidl. II. 208.
[5]) Rukop. bibl. univ. 1. A. 1. 108. Schmidl. I. 203.
[6]) Oeconomica. arch. zem. č. 15. 87.
[7]) Guarinoni. Grewel 213.

mluvě a posuncích; divadla nejsou než živé malby, zvláště poněvadž při nich každá osoba má krásný a sobě příslušný šat. A což naivně, upřímně obecenstvo tehdejší na jevo dávalo své pohnutí mysli při studentském divadle! Při hře Philopediovi (1563), uslyševši nářek mladíků, do pekla od ďáblů stržených, obecenstvo plakalo také;[1]) a když byla na sceně bitka, obecenstvo tak živě ji sledovalo, že volalo na bojovníky, aby se drželi, aby se nedali; křikem a posunky povzbuzovalo je.[2])

Že by se hercům v akademii Karla IV. bylo kdy dostalo nějaké odměny za jich dramatický výkon, o tom, pokud víme, nikde není psáno. Akademie byla chuda a přátelé její neplýtvali dary. Naproti tomu jesuitští herci studentští bývali od katolické šlechty a duchovních pánů štědře dařeni a poctíváni. Zápisův o tom hojně. Na příklad r. 1560 po hře Euripa Antonín Brus z Mohelnice, jsa tehda ještě biskupem vídeňským, pohostiti kázal padesát jesuitských aktorů. Pořídil jim splendidum convivium. U „hořejšího" stolu sám zasedl s panstvem.[3]) Roku 1563 po představení Philopedia 34 hercům stkvělé pořízeno od příznivců prandium; čtyři nejmenší chlapci posazeni k malému stolku do prostřed jesuitského refektáře; větší posedali kolem nich. Na konci hodokvasu sám provinciál Lanoyus měl k studentům hercům povzbuzující řeč.[4]) Roku 1593 přítomný kardinál Klesl a František z Dietrichštejna, pozdější biskup olomoucký, po divadle rozdávali hercům dárky; totéž rok potom nuncius papežský učinil. Mezi jinými dárci uvádí se r. 1612 také vyslanec florenckého vévody Julia z Medici,[5]) a tak lze říci úhrnem, že kde kdo z předních hostí snažil se jesuitům a jejich hercům zavděčiti se a povzbuditi je.

Asi velmi příjemný dojem způsobilo, když r. 1582 při komedii Achaba v jesuitském divadle pohostěno bylo jednou také i publikum. Mezi hrou hojně dostalo se mu pečiva, totiž koláčků (artologani), žemlí pšeničných (panes similaginei), třešní (cerasa) a dokonce i piva.[6])

---

[1]) Schmidl. H. S. J. I. 182.
[2]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 79. Schmidl. Hist. S. J. I. 172.
[3]) Schmidl. I. 147.
[4]) Schmidl. I. 183.
[5]) Týž II. 611.
[6]) Týž I. 480.

Kapitola šestá.

Grad bakalářský.

Od svého počátku Pražská škola vysoká měla po způsobě všech jiných universit právo pozdvihovati své studenty po vykonané zkoušce ke gradům akademickým. Byly grady v každé fakultě dva. Nižší slul bakalářský, vyšší, jehož docházeli bakaláři, slul misterský nebo také doktorský. Čekanec vyzkoušený pro grad misterský, ale k němu ještě nepromovovaný, slul licentiát.

Licenciátství mohlo by se klásti za prostřední grad. Zova r. 1545 ku zkoušce, rektor Jindřich Kurius z Helfenberka vykládá veřejně, že universitas má moc, od císařů a nejvyšších v katolické církvi papežů sobě propůjčenou, dávati tituly a grady ne jen nižší, střední, ale nejvyšší.[1])

Právo gradů universita Pražská obdržela založením samým.

Kdy a kterak grady vznikly na starších románských universích, o tom poučuje jedna z fakultních intimací r. 1589. Vykládá totiž, že spisovatelé stran té otázky se nesrovnávají; většina mají za to, že kolem r. 1120 zkoušky a grady vznikly v Bononii nebo v Paříži; do té doby prý ti. kteří dekrety Gratianovy o právě církevním a Epitomen sv. theologie Petra Lombarda byli buď přečetli nebo se jim naučili, obvykli sobě dávati název doktorů, ale že počet takových doktorů vůčihledě vzrůstal, pomyslilo se na jistý řád, aby prve byla na fakultách eruditio et virtus každého, jenž po tituli touží, vyzkoušena, vysvědčení o tom aby bylo dosaženo, a pak teprv aby kandidát byl ke gradu a k tituli promovován. Jiní prý odvozují grady již z císařských dob Augustových; prý do jeho časů v právích řečníval, komu libo; císař zakázav tu volnost nařídil,

---

[1]) Bibl. Lobkovic. Collectan. Bydžovského 45.

nechť u řečníka předchází zkouška publicorum gymnasiorum, a pak stvrzení císařovo, právo k řečnění a titul.[1])

Začneme od gradu bakalářského, nejnižšího, prvního, o gradu na fakultě artium (filosofické), neboť jiných fakult od vojny husitské na akademii Karlově nebylo.

Roku 1546 bakalářům mistři vykládali, že jméno jejich hodnosti pochází od bacca laurea (jahody, zrna vavřínova).[2]) Mistr Kampanus, r. 1615 děkan filosofické fakulty, zova k promoci bakalářské, oznamuje, že se grammatikové o to názvisko hádají, a věc do té chvíle že nerozhodnuta; jsou prý, kteří dle Ludvíka Viveta titul bakalářský odvozují od slova bakula (batula), kteréž voce gallica pugnam (boj, zápas) znamená (tedy batalarius ten, jenž již v boji byl);[3]) naši předkové ten titul viděli in baccis lauri, ve vavřínech, což značí, že sláva učenosti nesmrtedlna.[4])

Novější vykladači díl věří starým výkladům, z nichž také jeden jest od baculus, od žezla fakultního, neseného před bakalářem, díl shánějí vysvětlení podál od cesty. I takto: Prý baccalarius původně byl mladý rytíř, jenž neměl ještě vlastního praporce.[5])

Humanistický terminus o přijetí gradu bakalářského na universí Pražské býval ten, že kandidát buď byl bacca laurea coronatus, nebo přijal fasces baccalariatus, nebo corollas (věnec) baccalaureatus adeptus est.[6]) Kandidáti byli „divae philosophiae adolescentes“ a udělení gradu bylo „sacrae Minervae spectaculum“.[7])

O grad bakalářský na fakultě artium stáli obyčejně ti mladíci, kteří mínili se živiti školou neb učitelstvím na gymnasii, nebo také ti, kteří chtěli skrze školu dojíti bezpečného a hojného bydla. Že bakalářství jest na to, aby získáni byli školám učitelé dobří, kteří by konečně i k stolicím universitním mohli přijíti, to jasně praví báseň urobená o bakalářích r. 1617. Prý ať se jim zkouška na ten grad zdaří,

„Hoc felix Čechicis fiat faustumque lycaeis
et per eos Caroli sit rediviva domus“.[8])

Bakalářské jméno v XVI. století u nás zobecnělo tou měrou, že na konec značilo rektora školského vůbec. „Náš bakalář“, tak zván býval správce školy, ať byl akademickým bakalářem nebo

---

[1]) Arch. univ. A. 17. IV. 164. Intimace cituje o tom knihu Libellum de academiis Jakuba Middendorpia. Lud. Vives, humanista španělský († 1540), v knize De disciplina (1536) odvozuje grady z doby Caesarovy, kdež se týkaly řečníkův.

[2]) Monum. univ. I. 2. 341.

[3]) Muczkowski. Wiadomość o založeniu uniwersytetu w Krak. 5.

[4]) V Jičínského Programmatech. 1615. V univ. knih. 52. G. 6.

[5]) Monum. Germ. paedag. I. XLIV. Výklady v Hautz. Gesch. d. Univ. Heidelberg. I. 76.

[6]) Monum. univ. I. 2. 258. 261. a j.

[7]) Collectanea Bydžovského 31. v bibl. Lobkovic. v Praze.

[8]) Arch. univ. A. 14. a. 136.

nebyl. K ouřadům jiným mimoškolským nebýval grad ten ani jiný věcí nutnou, ale byl dobrým odporučením, byl titulem, na němž si zakládali.

Příprava studentova ke zkoušce bakalářské měla býti v tom, aby slyšel Syntax Priscianovu, Aristotelovu starou logiku: knihy Priorum, Posteriorum, Elenchorum; téhož auktora čtyři priores libros Physicorum, liber De anima, něco z arithmetiky, Sphaeram materialem Jana de Sacrobosco a rhetoriku.[1]) Knihy tyto, jakož patrno, držely v sobě valnou část tehdejší filosofie, ale ovšem filosofie nižší; byla v nich filosofie formálná a přírodní

Na universitách zahraničných větším dílem tytéž knihy byly k bakalářské přípravě žádány; připomíná se traktát Petri Hispani, jenž byl jakýs vstup do logiky i její přehled, připomínají se Priscianus brevior a svrchu řečené Aristotelovy knihy.[2])

V Němcích býval student s přípravou hotov studiem, trvajícím v starší době dvě léta, pak jen půl druhého,[3]) a konečně stačíval rok universitního poslouchání. Že v tom čase nemohl všech knih vyslechnouti, rozumí se. U nás bylo stejně, jenže naši na konci ustrnuli na půl létě doby studijní. Úbytkem studentstva slevovalo se z původních požadavků. Již vlastně v prvních dobách university, kdy bývalo studentů hojně, poněkud slevováno: dopouštívali, aby kandidát, neslyšel-li kterou knihu, zaplatil za ni děkanovi,[4]) a přislíbil, že po zkoušce a promocí doslyší knihy zanedbané.[5])

Tedy již tehda chodili ke zkoušce lidé, kteří neslyšeli přednášek všech a nebyli podle statutu připraveni plně. Změněnými, pokleslými poměry zvedlo se časem ještě hůře. Zdá se totiž, že ke zkoušce hlásili se takoví studenti, kteří vzdělání nabyli na latinské škole městské, o universitu nezavadivše, nebo v lepším případě ti, kteří v ní pobyli méně než půl roku. I protož r. 1528 fakulta usnesla se, aby nebyl ke gradu puštěn ten, jenž by nepobyl ve filosofii nejméně půl léta; knihy, jichž by neslyšel před zkouškou, může prý doslyšeti po přijetí gradu.[6]) Potom vidouce poloprázdné školy, mistři snesli se r. 1532, aby zkoušky bakalářské byly konány v dvouročních přestávkách; tím chtěli donutiti studenty, aby v universí setrvali déle a připravovali se více.[7])

---

[1]) Collectanea Bydžovského 64.

[2]) Zarncke. Die deutsch. Univ. im Mittelalt. I. 10. V Krakově ukládán podle starého řádu Alexander Villadeus (2. část), Liber novae poeticae aut exercitium rhetoricae. Ostatní knihy stejné jako jinde. Muczkowski. Stat.XIII.

[3]) Konec XV. věku počítali průpravu tak: Tripartitae sunt lectiones (knihy) et exercitia (disputace); itaque in tribus mutationibus, quas integre complere poterit, id est in spatio unius anni cum dimidio. Zarncke. Die deutsch. Univ. im Mittelalt. 10.

[4]) Monum. univ. I. 2. 108.

[5]) Tamže I. 1. 435. Roku 1415. Tehdá byl mezi kandidáty bakalářství slavný Jan Rokycana.

[6]) Tamže I. 21. 25.

[7]) Tamže 306.

Než přese všecko nucení jediný semestr fakultních přednášek zůstával již potom pořád dostatečnou přípravou kandidátům bakalářství. Naříká r. 1612 Vavřinec Benedikti Nudožerský, vypočítav zkušebnou látku a lekce školní, o ní jednající, kterak to může býti, aby tolik lekcí během půl roku jen mimochodem slyšel, natož aby jim správně porozuměl![1]) Když při reformě universitní r. 1612 usneseno, aby příprava školská k bakalářství trvala aspoň rok, povzdechl týž Nudožerský slovem pravdivým, že dlouhý zvyk nesnadno se napravuje.[2]) A domníváme se, že se nenapravil. Asi víc studia musilo zanecháno býti soukromé píli, neboť v půl létě mohli mistři, i když stále hleděli k přípravě kandidátů, jen málo přečísti z knih, ke zkouškám nařízených. Ovšem latinská škola městská, kdež v posledních třídách bývalo lecco kandidátům vhodného, pomáhala.

Při tom nedlouhém studium není podivno, že kandidáti prvního gradu bývali druhdy mladí lidé. Některý jen o to byl starší, že vykonav svůj studijní semestr, šel ještě někam na rok či na dél podučitelovat. Přicházeli pravidlem ke zkoušce studenti předešlých čtyř semestrů a nemívali nad osmnáct, devatenáct let. Čteme-li,[3]) že v Praze ke gradům baccalaurei žádný leč v letech 18 neb 19 připuštěn nebývá, toť jisté není přísným pravidlem; v německých universitách žádali bakalářovi aspoň 14 let, mistrovi 20,[4]) na Pařížské universí ještě v XVIII. století mohl se státi student hotovým mistrem filosofie v 17 letech,[5]) tedy nevíme, proč by u nás chtívali víc.

Výjimkou ovšem mohl přijíti ke gradu i starší člověk. Na příklad r. 1612 Jan Gelasinus Morašický, děkan chrudimský, hlásí se ke zkoušce; ten sobě ovšem přál, aby byl jako církevní služebník zkoušen zvlášť, neboť mezi ostatními kandidáty mohou prý býti jeho žáci.[6]) Na universích, kde byly „vyšší“ fakulty, bývali kandidáti prvního gradu juridického, medického nebo theologického vždy lidé letitější, začasté ti, kteří in artibus již byli došli mistrského gradu; také se jim nařizovalo víc let studia: magister artium, chtěl-li státi se bakalářem theologie, pět let musil poslouchati přednášky; při juristech byla čtyři léta do bakalářství a tak všelijak ne všudy stejně.[7])

Dle starého řádu zkouška na bakalářství měla se konati o Suchých dnech čtyřikrát za rok (stejně tak v Krakově);[8]) ale

---

[1]) Jičínského Programmata. R. 1612.
[2]) Tamže.
[3]) Arch. pražský č. 1132. 81. R. 1569.
[4]) Paulsen. Gesch. des gelehrt. Unterr. I. 2. vyd. 242.
[5]) Drtina. Česk. Časop. Hist. III. 88.
[6]) Arch. univ. A. 13. b. 34.
[7]) Kaemel. Gesch. d. d. Schulwes. 157.
[8]) Suché dni připadaly po první neděli postní; v týden po sv. Duše; 14. září; 13. prosince.

ten řád byl možný jen při hojnosti studentů za starých časů. Seslabením university v XV. věku dosti dobré znamení o stavu školy bylo, když zkouška konána za rok jednou jen; bývala léta, v nichž ke gradu nehlásil se nikdo.

Obyčejný čas ke zkouškám bývala v XV. století doba kolem sv. Václava. Ale v tomto i následujícím století professorové kladli čas, jak se jim vidělo s prospěchem býti.

Začátek děkan činil. Poznav „necessitatem“ zkoušky, t. j. poznav, že by bylo na hotově několik kandidátů „pro prima laurea“, svolal fakultu, aby se s ní poradil, mají-li se zkoušky konati čili nic. Radila se fakulta „de necessitate, dignitate et utilitate examinis“. Když byl souhlas stran zkoušky, a fakulta určila i den její, děkan byl povinen pod pečetí veřejné učiniti o zkoušce oznámení a pozvání k ní aspoň po dvakrát. Měl pozvati scholáry „k sladkým studií odměnám“ a k nabytí titulu.[1]) Tato ohláška někdy stala se dosti krátce před zkouškou, jindy zase až i měsíc napřed.[2]) Po starodávném zvyku přibita byla intimace po tři dni na vratech kollejních.[3]) S intimací dával si kde který děkan pilnou práci. Konečně je psávali tak, že mohly býti za celou přednášku. A nežli se dostal k posledním slovům, že zve ke zkoušce, podle povahy své osoby i podle času nejrozmanitější věci děkan vkládal do svého zvacího listu.

Některých intimací význačných sobě všimneme.

Roku 1518 děkan mistr Tomáš Vlašimský zve mládež ad publicum liberalium artium certamen, zve ty, kteří bdile pracovali, poslouchavše lekce řádné i soukromé. Po těch slovech děkan bije do „pikartů“; jeví se v intimaci bakalářské tehdejší pohnutí náboženské. Děkan zvlášť hněvá se do nedržení postu. „Všecky mladíky bludné, kacířstvem nakažené a rouhavé a požírající ve dnech zapověděných maso jako ohyzdy moronosné a ptáky masožravé od jeslí daleko odmítá a zahání.“[4]) K tomuto útoku na jinověrce přidává dvacet sedm strof básnických (sapphických), v nichž obsaženo pozvání.

Pozvání děkana Jiřího Píseckého roku 1525 má jádro velmi upřímné, skoro nezdvořilé. Prý zve jen ty, kteří se něčemu učili; a naopak ty, kteří následovali lenost a snažili se po líných rozkošech, od tohoto nejkrásnějšího zápasu Mus jako osla od lyry daleko odpuzuje, aby k lepšímu časem dozráli plodu.[5])

Martin Klatovský, děkan, r. 1529 připomíná v intimaci o bakalářské zkoušce, že Čechové bývali učení, universí zdejší vele-

---

[1]) Collect. Bydžovsk. v Lobkovic. knih. 64. Monum. univ. I. 2. 212. 360.

[2]) Na př. r. 1613. 18. ledna jsou zváni, aby přišli 18. února. Arch. univ. A. 17. VI. 387.

[3]) More antiquo intimatum est per tres dies. Tamže 273.

[4]) Collectan. Bydžovského. 16. Též v arch. univ. Rukop. 17. A. III. 49.

[5]) Collectanea Bydžovského 25.

slavná; ale nyní dílem nepravostí časů, dílem nedbalostí či nevědomostí některých našeho věku lidí změněny jsou ve vlasti naší vrcholky radostných umění. Na konec vyznává, že zkoušku nařizují mistři s tou nadějí, že se zkoušenými učiteli snad potom latinské školy partikulární napraví.[1]) V pozvání roku následujícího zas naříkal týž děkan do smutného stavu Pražské universí.[2])

Z mnohomluvných intimací o zkoušce bakalářské zmíněna budiž ta, kterou r. 1585 psal mistr Marek Bydžovský. Jest na dvanácti stranách listu velikého.[3]) Mistr děkan obšírně rozmlouvá o povolání lidí učených, radí mladíkům, aby studium jejich neslo se k jednomu cíli, hovoří o přirozeném živobytí, jen vzdělanci a mudrci dovedou dobře žíti, neboť jen oni vědí, co jest to žíti dobře; na všecko přivádí citáty z Platona, Hesioda, Cicerona, Seneky; za vzor uvádí Diogena. Dalšími hojnými řádky, aby vychválil filosofy, odstrkuje jiné třídy, což tehdejší doba snesla trpělivěji, nežli by bylo dnes. Děkan dí: Vari, kdož by se domníval, že větší zásluhu mají o pokolení lidské buď řemeslníci a umělci třeba nejvýtečnější, buď správcové politií nejslavnější, nad zásluhu zdárných filosofů, neboť onino na svůj zisk všecko strojí k živnosti, řemeslníci svým uměním jen tělu prospívají, jediný filosof hrubého ducha lidského vzdělává, a slepého paprskem moudrosti osvěcuje. Tím rozumem píše ještě dále. Ku konci oznámen den zkoušky, pátek po feriích sv. Matouše (1. března) v hodinu dvacátou. K datum intimace připojena ještě stať o smrti a pohřbu králové Anny, choti Ferdinanda I., kteráž umřela 29. ledna před 38 léty.

Zajímava intimace ke zkouškám, kterouž mistr Bacháček děkan psal r. 1586 den sv. Cypriana.[4]) V ní líčí význam škol, tepe hloupý lid tvrdící, že školy jsou pro lenochy, a studující filosofie že jsou „prázdná břemena zemská"; spíš jsou školy semeniště církve boží a klenoty obcí nejvzácnější. Est populus magnus erroris magister. Nechť prý jen ctní mládenci ke zkouškám se dostaví, děkan je zve otcovsky do shromáždění fakulty na den 16. máje, v kterýž den před 177 léty za rektora mistra Jana Husi Germani a druhých dvou národů doktoři, mistři, bakaláři a studenti u velikém počtu a hluku (o bezpečném počtě prý není jednoty mezi spisovateli letopisů, jedni kladou dva tisíce, jiní pět, jiní dvacet a někteří až i čtyřicet tisíc) z Prahy vyšli.

Roku 1591 děkan Jan Kherner dal si s intimací na práci tou měrou, že na třech listech zdělal ji veršem.[5]) Stejně veršem zval scholáry ke zkoušce r. 1609 mistr Jan Kampanus:

---

[1]) Collectanea Bydžovského 28.
[2]) Tamže 29.
[3]) Arch. univ. 17. A. IV. 13.
[4]) Arch. univ. A. 17. IV. 52.
[5]) Arch. univ. A. 17. IV. 256.

„Omnis olympiacam visebant Graecia palmam
Materiesque choro publica victor erat;
Ille suos crines pingui redimitur oliva." [1])

Vzletný začátek tušiti dopouští, co následuje u verších dalších: Kandidáti vyzkoušení budou jako vítězové v Olympii.

Nudožerský ve své intimaci r. 1612 zase jednou dotýká se věcí časových; prý opravujíce universitu, mistři obmyslili zhojniti zkoušky, ale zlomyslní lidé tvrdí, že prý mistři chtějí tím vynutiti peníze; to jest řeč směšná; všech věcí cena do nesmírna zvětšena, a v universitě sazby jsou po starodávnu. Pozvav ke zkoušce, Nudožerský v téže intimaci napomíná těch, kteří nedávno začali choditi do přednášek, aby nejen pilně poslouchali, ale i opakovali, by potom v čas zkoušek nemusili se utíkati k milosti (ad dispensationem) jakožto k útočišti své lenosti a neumělosti, nebo aby nemusili doslýchati nepříznivých odmítání.[2])

Ve své intimaci r. 1613 děkan Mikuláš Troilus vyčítá mládeži, že jsou pecivalové, nechtějící do škol ani za vědou putovati. Praví: Jsou dnešních dob mnozí synkové, kteří, aby nepozbyli klína a pohledu rodičů, na literní vzdělání lají a raději chtějí sloužiti chlívku než oltáři (harae quam arae); mnoho jest matek, které odmlouvají: Nechci, aby vychován byl syn můj na doktora nebo mistra, nechci, aby mi chodil mimo vlast.[3])

Ke zkoušce kandidát musil býti opatřen penězi. Obyčejně bylo po celý měsíc doby zkušebné v Pražských městech trvati, což mimo všelikteraké platy dosti hluboce sáhalo v sáček kandidátů. Nejedni se na to vypůjčovali po přátelích, příznivcích, ano i od rad městských, v jejichž školních službách stáli. Na příklad roku 1583 kouřimské konšely učitel Šimon Andreae Policenus prosí o čtyři kopy zálohy na grad bakalářský.[4]) Byli kandidáti, že zůstávali svým věřitelům déle než slušno dlužni, a zápisy žalobné o tom dostávaly se do knih universitních. Na doklad toho r. 1612 Florian Slanský, měšťan a písař staroměstský, chce v universitě upomínacího listu ku knězi Mikuláši Komiti Žateckému v městě Kralovicích, že syn jeho, Daniel Komes, vypůjčil si dvanáct kop na bakalářskou zkoušku a neplatí.[5]) V poslední rok samostatné universí (r. 1622) sám prorektor Kampanus v schůzi pražských správců školních upomíná Raubicia, aby zaplatil, co Kampanus byl za něho k titulu bakalářskému položil. Bakalář se vymluvil, že rodiče jeho na Táboře vojskem a vojnou přišli o všecko, ale že se vynasnaží.[6])

---

[1]) Arch. univ. A. 17. IV. 814.
[2]) Programmata Jičínského. 1612.
[3]) Tamže 1613. 10. ledna.
[4]) Arch. musejní. Listin. Kouřim.
[5]) Arch. univ. A. 13. b. 66.
[6]) Arch. univ. A. 14. b. 300.

Když se kandidáti sjeli a sešli, první návštěva v škole vysoké byla k děkanovi. Při malém počtu studentstva děkan a professorové mívali dobrý přehled těch, kdož ke zkoušce mohli přijíti a nepřišli. Bylo-li lze, nastaly citace rychlé, a přicházely omluvy, výmluvy. Vzdorné potkal i trest. Takž stalo se r. 1618, že byli po zkoušce voláni „kollegové“ svatojilský, michalský, zderazský a klementský, aby se zpravili, proč nepřišli ad examen pro prima laurea, ježto vědí, že dle statut nemá se nikdo ani opovážiti žádati za úřad učitelský, když nemá titulu. Svatojilský odpověděl, že jest chud; michalský, že pro nedostatek peněz odložil, ostatní dva, že vůbec nemají na to. Mistři vyčetli jim, proč chudoby své nevyznali před zkouškou a nežádali za milost; i protož odsouzeni jsou k pokutě obyčejné, totiž aby zaplatili grošů kopu; jen zderazský osvobozen, že prý svou chudobu vyznal dřív. Po nich také svatohaštalský učitel trestán pro touž věc; ten prý nešel ani na tři citace. Pro tu větší vinu měl dáti kopy dvě.[1])

Když kandidáti vykonali svou ohlášku u děkana, bylo jim potom představiti se fakultě. Tak kázal statut z r. 1385.[2]) To byla jich ostensio nebo comparitio. Kdož přišli některý den potom, představovali se zvlášť a zapisováni pod titul comparitio secunda, tertia.[3])

Děkan tedy svolal fakultu per chartam a shromážděných mistrů ptal se, smějí-li ty a ty osoby býti předpuštěny. Kandidáti již zatím stáli za dveřmi togati, v dlouhých sukních. Když mistři svolili, studenti vstoupili, a jeden od nich uctivě vyložil, proč vstupují, proč přišli.[4]) Hned při tom byli dotazováni, vědí-li či doufají-li, že by ještě někteří dostavili se ke zkoušce. Když odpověděli, kázáno jim za dvéře zase.

V jejich nepřítomnosti brala fakulta radu o tom, všickni-li mají býti podle statut připuštěni ke zkoušce. Šlo při tom asi jen o velikou nějakou překážku, kterou by někdo z fakulty přednesl proti některému kandidátovi. V Krakově dle statutu neměl býti puštěn k zkoušce hráč nebo jiný nemravný člověk.[5])

Když studenti vstoupili před fakultu zase, mistři přivítali je obecnou nejprv otázkou, an ea omnia, quae gradum hunc honestissimum concernunt, fecerint? Zdali zadosti učinili všem podmínkám tohoto počestného gradu? Ty podmínky zahrnuty v následujících zevrubnějších otázkách. Nejprv, slyšel-li každý z kandidátů knihy neboli lekcí, z nichž podstoupiti jest zkoušku bakalářskou?

---

[1]) Arch. univ. A. 14. a. 200.
[2]) Monum. univ. I. 1. 42.
[3]) Na příklad roku 1611 první představili se 18. července, comparitio secunda (16 studentů) byla 20. července, třetí comparitio 14 kandidátů byla 26. července, čtvrtá 5 kandidátů 28. července. Arch. univ. A. 17. VI. 319.
[4]) Processus examinandi v Collect. Bydžovsk. 64. a násl.
[5]) Muczkowski. Statuta VIII.

Druhé, pobyl-li každý v kolleji při nejmenším aspoň půl roku (semestre)? Druhdy zněla tato otázka též formou neurčitější, zdali v kolleji „justum tempus“ (spravedlivý čas) vydrželi? Do třetice tázáno, odložil-li každý v beánii na kozle hrubé mravy a dal-li při tom své jméno zapsati v matriku universitatis? Konečně čtvrtou otázkou fakulta chtěla zvěděti, jsou-li kandidáti z poctivého lože?

Na dotvrzenou, že knihy nařízené byl slyšel, kandidát musil podati ceduli s jich jmenovitým poznamenáním; bylo též nařízeno, aby připsán byl čas ke každé lekcí, kdy ji slyšel, kdy který mistr začal, kdy skončil. Bylo-li na ceduli knih málo, student sliboval, že doslyší po uděleném gradě. Přiházelo se, že pak slovu nedostáli.[1]) Časem kandidáti odvykli sobě k tomuto prvnímu introitu přinášeti cedulky s knihami zapsanými; i protož r. 1465 staré usnesení obnoveno s dodatkem, aby professor, jehož jméno zapsáno, sám vysvědčil, pravda-li. Mistři prý k tomu donuceni byli, viděvše, kterak studenti do řádných lekcí, ke gradu směřujících, chodí discontinuate et intercise (neustavičně a trhaně).[2])

Ustanovení o ceduli s přednáškami dostalo se potom i do obnovených statut universitních roku 1528.[3]) Také připojováno k otázce o lekcích, zdali kandidát jakožto student disputoval cum magistris et baccalaureis.[4])

Stran třetí otázky, totiž o beánii, dopouštělo se kandidátovi, náhodou-li nevykonal dosavad deposicí na kozlu, aby tak učinil u přítomnosti mistrů mezi zkouškou.

V staré době, kdy bývalo studentů drahně, kandidát musil i tím se prokázati, kde bydlil, aby se mohlo pátrati po jeho mravech, pak musil ukázati, že mistrům zaplatil za poslouchání knih. Těch dvou kusů v době pozdější potřebí nebylo. Mistři znali studenty dobře, ať byli v kollejích či zaměstnáni ve školství po venkově (vždyť je tam sami dosazovali); a plat za knihy platíval se již ne při přednáškách, nýbrž teď mezi zkouškou, jakž o tom doleji. Také se nevyskytují otázky o víře kandidátově ani o tom, je-li sobě svoboden či člověk kmetcí, poddaný; neboť i o těch věcech mistři zajisté věděli již před prvníouřední „recepcí“ svých kandidátů.

K hlavním otázkám svrchu položeným kandidáti v starší době přísahali, potom již prostě jen rukou dáním pravdu slibovali; r. 1456 a 1457 byly na fakultě hádky o to, má-li se kladná odpověď kandidátů přijímati promittendo či jurando.[5]) Ale potom

[1]) Monum. univ. I. 1. 45. Tomek. Děje univ. 38.
[2]) Monum. univ. I. 1. 120.
[3]) Monum. univ. I. 1. 126.
[4]) Tamže a v arch. zemsk. Oeconom. č. 15. 120. To bylo v Krakovské akademii vždy. Muczkowski. Statuta LXXXVIII.
[5]) Monum. univ. I. 2. 57.

na další doby zůstalo zvykem slibovati na dobré svědomí. Zvláště stran poctivého lože přestáváno na tom, když kandidát řekl, že se domnívá býti manželský syn „ex legitimo thoro“.[1])

Professorové a fakulta ochotně uvěřili kandidátům, leč vstal proti některému z nich příčinou některé odpovědi protivník (antagonistes). Přiznal-li se kandidát, že některá odpověď vázne, měl hned prositi za dispensaci.

Když hlavní dotázky odbyty, děkan všech kandidátů ptal se, chtějí-li dle řádu a pravidel v statutech nařízených žíti a míní-li statut i příštích nařízení všech zachovávati neporušeně? I to když ruky podáním zaslíbili, přijati jsou ke zkoušce. Byli intitulati pro examine. Ale nepropuštěni ještě. Přidáno jim napomenutí, aby byli vážných mravů a počestných, aby obcovali jen s dobrými, poctivě aby se nesli v šatech, veřejně majíce na sobě kandidátský šat (insigne candidatorum seu epomides in humeris palam ferant), jakož se sluší na „baccalaureandy“ a jakž tomu chtějí statuta, slovem, aby tak si vedli, by nejen od jiných byli rozeznáni, ale aby též jiné povzbuzovali vážnými mravy k lásce a počestnosti.

To bylo tedy na konec jakés malé kázání. Po něm kandidáti skládali dárky, peníz na znamení vděku, „munusculum in testimonium gratitudinis“.[2]) Roku 1571 kandidátů 15 složili 3 kopy 45 grošů na dárcích; tož by přišlo na jednoho dáti 15 grošů.[3]) Roku 1575 dávali munusculum někteří víc, jiní také jen po 12 groších; oeconomus karolinský nedal nic; na něm, na svém služebníkovi, mistři snad ničeho nechtěli.[4]) Roku 1581 20 kandidátů dali darem 4 kopy 54 groše; jeden tedy průměrně 14 grošů; potom r. 1583 28 zkoušenců podali darem 9 kop 57 grošů 5 denárů, tedy na jednoho přišlo dáti 21 groš.[5])

Znamení kandidátské, epomidem in humeris, každý měl na sobě míti od času svého prvního představení (ostensio) až do vyplnění zkoušky. Hrozili, kdo bude postižen beze znamení nebo bude-li je skrývati pod plášť, že zaplatí pokuty 2 groše.[6])

Když odbyt vstup kandidátů, voleny jsou čtyři mistrské osoby za examinatory. Starý řád (z r. 1378) byl ten, aby v sobotu před Suchými dny z každého národa volen byl jeden examinator, k nimž děkan bude pátý jakožto řiditel zkoušky.[7]) Ale nebývalo jich vždy summou pět; ještě za dob universitní hojnosti bývalo examinatorů druhdy po třech, a tak shledáváme i v době husitské, kdy (na příklad r. 1430 a r. 1435) zkouší i s děkanem pouze tři mistrové

---

[1]) Monum. univ. III. 146. I. 1. 56.
[2]) Processus examin. v bibl. Lobkovic v Collect. Bydžovského 64.
[3]) Acta univ. Rukop. v bibl. Lobkovic. č. 310. 63.
[4]) Tamže 137.
[5]) Tamže při r. 1581.
[6]) Monum. univ. I. 1. 126.
[7]) Tamže 42.

nebo (r. 1438) i s děkanem čtyři.[1]) Po vojnách již r. 1442 shledáváme, že vysláno od fakulty ke zkoušení pět mistrů s děkanem; potom se počet střídá; r. 1462 jest examinatorů jen tré, děkan čtvrtý.[2]) A tak zobyčejnělo i v XVI. věku, ač pak k jeho konci zase pět examinatorů se vyskytuje začasté.

Při volbě examinatorů „pro consuetudine“ vybírán první děkan: stalo se tak bezpochyby jmenováním rektorovým; rektor a děkan o examinatorech ostatních hlasování provedli. V starší době, kdy bývalo professorů dost, řád volby byl všelijak ztěžován; chtívalo se, aby za examinatora volen byl jen ten mistr, jenž vykonal biennium přednášek a disputací, ba vylučovali i toho, jenž při disputaci de quolibet neodpovídal. V století XVI. byl zvyk, že ke zkoušení voleni professorové dle stáří, ač bylo volno senia nedbati. Uznali-li mistři senium, ani nehlasovalo se. Příklad z r. 1604. Nejprv vybrán děkan; rektor potom žádal pro druhého examinatora „suffragia“ (hlasování), ale mistři chtěli, aby vybrán byl člen dle stáří, však hlasovalo se, a volen většinou mistr Trojan; druhé dva examinatory prohlásil rektor dle stáří bez volby.[3])

Zvolení examinatoři v přítomnosti fakulty slibovali, že, hledíce k dobrému a poctivému university a fakulty, budou zkoušeti věrně, kandidáty že spravedlivě přijmou a (dle zásluhy) roztřídí, aniž ustoupí od spravedlnosti z lásky nebo z nenávisti osob, ani prosbami se nedají pohnouti, ani dary porušiti.[4]) Ten slib děkan skládal fakultě, a examinatoři děkanovi. Děkan sliboval nejstaršímu přítomnému mistrovi ve fakultě, mistři slibovali skrze svého seniora.[5])

Zkouška bakalářská konána jazykem latinským, byla složita velmi a protahovala se při větším počtě kandidátů leckdy za celý měsíc. Dělila se ve dva oddíly, z nichž prvý zval se tentamen, druhý examen.[6])

Tentamen drželo v sobě nižšího rázu vědění a umění, totiž ony kusy, jimž učeno bývalo na školách latinských nižší kategorie. Patrno, že se touto zkouškou hledívalo k učitelskému úřadu, jímž se bakalář měl zabývati při městské škole. Tentamen mělo v sobě tři částky: tentamen orthographiae, tentamen grammatices neb etymologiae a tentamen logicae veteris.

Examen drželo v sobě vědu poměrně vyšší a bylo také ve třech kusech: examen in nova logica, examen physicum, examen in doctrina sphaerica. Již patrno, že na bakaláři žádány byly vědy formálné a něco z přírodních; materiálné a ethické nechávány zkoušce misterské.

---

[1]) Monum. univ. I. 7. 11. 13.
[2]) Tamže 78.
[3]) Arch. univ. 17. A. VI. 32.
[4]) Monum. univ. I. 1. 114.
[5]) Tamže 43.
[6]) Řád zkoušky psán také v arch. univ. A. 17. IV. 717.

Obhlédáme-li, z čeho zkoušeli bakalauriandy v jiných universitách, ač nebylo ani stejně ani pevně nic určeno, celkem přec postihujeme, že všude předmětem zkoušky byla dialektika, rhetorika, grammatika s poetikou a elementa fysiky a mathematiky, [1]) tedy jako v Praze, neboť i tu během XVI. věku přibírali k oddílům svrchupsaným zkoušku z rhetoriky nebo ze slohu. V Krakovské akademii také řecké věty kandidátům předkládány na výklad. [2]) V tom jsou patrné rozdíly, nač ta neb ona škola váhu kladla větší a které knihy si vybírala. Ve Vídni prý chtívali po některou dobu kromě algorismu nebo algorithmu, což by mohla býti prostičká arithmetika, i něco z knih Euklidových; ve Vittenberce chtívali zvláště znalost Erasma De duplici copia verborum ac rerum a zkoumali „Spheram Procli". (Proclos filosof z V. stol. po Kristu.) Proti tomu těžko věřiti, že v universí Helmstedtské dle statut z r. 1576 byli by chtívali stran grammatiky a poetiky jenom holé počátky řeči latinské. [3]) Že spokojovali se s pouhými počátky řeči řecké, tomu věříme, ale o latině, jazyce universit, pochybujeme, že by byl žádán měrou tak chatrnou.

Jeden kus zkušebné materie na protestantské universí Vittenberské (a bezpochyby jinde též tak) byly otázky z náboženství, již od r. 1536 kandidátům kladené. V naší universitě byly zavedeny také, bezpochyby příkladem vittenberským, ale teprv po vydání majestátu na svobodu náboženskou. Roku 1609 professorové mají o tom poradu před samou zkouškou. Tehda děkan ptal se, líbí-li se co ve formě zkoušky měniti? Usnesli se jednohlasně, aby theologie s grammatikou se nesměšovala, ale pak toho zanechali menší poradě examinatorů samých, a ti se shodli, aby de theologicis tázán byl kandidát zvlášť, a to při samé zkoušce grammatické, kterouž lze na ten konec zkrátiti. V skutku však zkoušeli ne při grammatice, ale již hned při prvním tentaminu, při začátku veškeré zkoušky. Také radili se r. 1609 o spojení staré logiky s novou, čímž by poslední tentamen spojilo se s prvním examinem, ale rozhodnutí nevíme. [4])

Před zkouškou studenti mívali, jakož pochopitelno, strach. Jest význačna rozmluva, jakž ji uvádí Manuale scholarium z konce XV. století. [5]) V ní těší student studenta před zkouškou tím, že již hloupější prošli, fortuna non semper aequalis est, a navádí ho, aby třemi nebo čtyřmi zlatými podplatil examinatory dle Ovidiových slov, že dary uchvacují lidi i bohy, munera capiunt ho-

[1]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 220. Monum. German. paedag. VII. 461.

[2]) Muczkowski. Statuta XIII.

[3]) Janssen-Pastor. Culturzustände 222.

[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 88. Po straně stojí: Mutatio quaedam in forma examinis.

[5]) Uvádí to Zarncke. Die deutsch. Univ. im Mittelalt. I. 26. 27.

minesque deosque. Kromě podplácení professorů [1]) uvádí se z cizích universit ještě leckterý jiný zvyk, jenž zkoušku ulehčoval; na příklad v Padově směl si zkoušenec přivésti nápovědy; v Helmstedtě prý dostával kandidát otázky i s odpověďmi již napřed, nežli zkouška se začala. [2])

Že by u nás něco toho bývalo, nelze dokázati; o podplácení jest řeč jen v době předhusitské, a to v kázání mistra Jakoubka r. 1414, v němž horlí proti vší universitě. Praví, že mistři dbají titulů, z čeho že pochází mnohé přijímání osob, když promovují ke gradům aneb místa vykazují při zkouškách; berou dary a nechávají se jimi oslepovati, odkudž pocházejí pak mezi nimi závistivé hádky. [3])

Znajíce předměty zkoušek přihlédneme teď k drobnostem, kterak zkouška konána. V den před prvním tentaminem kandidáti se shromáždili před professory a jeden z nich promluvil, že všickni tuto přítomní jsou připraveni podniknouti censuru svých učitelů, pročež prosí, aby k vyhlášené zkoušce byli připuštěni. [4]) Po té byla modlitba. [5]) Po modlitbě kandidáti, nestalo-li se to již při první návštěvě, teď odevzdali škartice, na nichž vlastní rukou mělo psáno býti, které lekcí slyšeli, kdy byli intitulováni, kdy podnikli kozla v beánii, kterých disputací se zúčastnili, kterak ke kvestiím a sofismatům odpovídali. Ty škartice jsou očíslovány a rozdány examinatorům, kteří napomenuti jsou od děkana v poslední chvíli ještě jednou, aby podle slibu svého zkoušeli věrně. Všem ještě připomenuto, aby neodcházeli bez zákonné příčiny, aby se scházeli k examinování v určené hodiny, aby zachovali pokoj a vážnost, aby tajností zkoušky nepronášeli. V Krakovské akademii mimo to kandidáti musili slibovati, že nebudou druh druhu pro odpovědi se posmívati ukřivujíce nebo krčíce nosy (naso adunco) a že nebudou mistrův argumentacemi pohrdati. [6])

Po té kandidáti vedeni in stubam facultatis, aby vykonali tentamen v pravopise latinském. Tentamen v orthographii bylo ovšem hračkou. Konána zkouška ta písemně, a chyby opravovány hned. [7]) Již při té zkoušce byli kandidáti rozděleni ve shluky (turnus) o několika studentech, kteří pak při všech ostatních zkouškách vždy zasedli pospolu. Ty společnosti kandidátů nebývaly stejny, někdy byl turnus po dvou, jindy po třech, po šesti,

---

[1]) O francouzsk. univ. bylo stran zkoušek (právnických) v XVIII. století přísloví: „S měšcem zlata lépe každý pochodí nežli s thesí sebe učenější." Drtina. Č. Časop. histor. III. 91.
[2]) Janssen-Pastor. Culturzustände 390.
[3]) Tomek. Děj. univ. 229.
[4]) Arch. univ. 17. A. VI. 88.
[5]) Monum. univ. I. 1. 127.
[6]) Muczkowski. Statuta XCIV.
[7]) Monum. univ. I. 1. 127.

po osmi i více kandidátech. To rozhodovala zkušebná kommisse, jak se jí vidělo. [1])

Na zkouškách, roku 1601 se dvaceti šesti kandidáty skutečně vykonaných, ohledáme čas, v kterémž byla ta neb ona do konce provedena. Tentamen in orthographia tehdáž vykonáno 13. března horis matutinis; tedy za kratičký čas. Po zkoušce orthografické kandidáti napomenuti, aby nazejtří dostavili se v určitou hodinu. [2]) Od r. 1609 připojovali, jakož svrchu řečeno, k prvnímu zasednutí jakous zkoušku theologickou. Z roku 1611 jest zevrubnější o té zkoušce záznam zajímavý v pamětech universitních. Tu čteme, že celkem bylo 25 kandidátů, když se byli všickni sešli a představili (finita comparitione); po osmi jich zasedalo ad mensam secundum ordinem a probéhem jedné hodiny odpovídali examinatorům, kteří dílem kvestiemi, dílem argumentacemi vyšetřovali jejich vtip, a to tak, když neuměl k otázce odpověděti jeden nebo druhý, dáno následujícímu, aby odpovídal. V prvním tentaminu pravidlem mělo býti zbožnosti vyšetřování; tu ať pojednává se o článcích víry v konfessí české obsažených tak, že první examinator probéře první článek, druhý obéře sobě druhý, až tak všickni artikulové jsou vyzkoumáni. [3])

Když se nazejtří kandidáti sešli, napomenuti jsou „vážně a přísně“ nejprv, aby k otázkám odpovídali uctivě a přihodně; druhé, aby pilně poslouchali a učili se mlčíce; třetí, aby nikdo nevycházel bez nutné příčiny; čtvrté, aby všickni v čas, „in puncto horae“ se scházeli, kdo ráz hodiny zamešká, děj examinatorům pokuty dva groše. Konečně, aby nikdo nepronesl tajností zkoušky pod pokutou.

Po tomto napomenutí bylo všem pokleknouti na zemi a vzývati pomoci boží společnou modlitbou: Veni, sancte Spiritus. Po tom kázáno jim, aby tím pořadem, jakž vstoupili do kollejí (a jakž již prve rozděleni) zaujali místa. Nastalo tentamen v grammatice. „In altero tentamine puritas sermonis consideranda.“ Tedy vlastně ne jen zkouška mluvnická, ale zkouška z latiny vůbec. Kandidátům neměly býti dávány otázky psané, ale examinator mohl od děkana obdržeti pro kandidáta otázku na papíře. Otázky byly de philosophia et ejus partibus, o grammatice, co drží v sobě ten onen článek, otázky z etymologie, syntaxi, o figurách básnických a j. Při zkoušce r. 1611 zkoušeno z grammatiky Philippo-Ramovy; první examinator zkoušel caput primum mluvnice dotčené, druhý vyptával se o hlavě druhé, a tak dále. [4]) Děkan zkoumati měl půl hodiny, druhou půli hodiny zaujati měli svými otáz-

---

[1]) V programmu porady r. 1609: „De duobus tribusve simul examinandis“.
[2]) Líčíme podstatně dle Collect. Bydžovského. 64 a násl.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 315.
[4]) Tamtéž.

kami ostatní zkoušející při každém kandidátovi. Tedy kandidátu bylo podniknouti zkoušku celkem hodinu trvající.[1])

V našem určitém případě z roku 1601 začalo se „tentamen in etymologia“ 14. března a skonalo se (snad s přestávkami) 30. března.

Když tento druhý stupeň zkoušky ku konci doveden, kázáno kandidátům, aby šli za dvéře. V jich nepřítomnosti kommisse měla uvažovati, kterak kárati zkoušence, že tak zle odpovídali. Když se professorové shodli, kandidáti vešli, a děkan měl podle instrukcí praviti jim mimo jiné, že mistři professorové podivují se smělosti těch, kteří se opovážili sestoupiti in palaestram certaminis philosophici s takovou grammatikou a že nevěděli ani toho, co by i chlapcům hanba bylo nevěděti. Na konci děkan měl říci na útěchu, že mistři, aby kandidáti poznali jich oteckou lásku, kteráž jest živa nadějí lepšího prospěchu příštího, nicméně dovolují jim přijíti ke zkoušce následující „in dialecticum certamen“. Rozpuštěni jsou s napomenutím, aby přišli hotovější.

Půl dne měl kandidátům býti přán odpočinek. V našem určitém případě zkoušky (r. 1601) dána kandidátům respiratio na tři dni; konánatě zkouška z dialektiky či „in veteri logica“ teprv 2. dubna.

V staré logice, která obsahovala součástky důkazův, bylo zkoušeti jen ze tří artikulů vybraných ze tří knih. Ex Porphyrii libello De quinque vocibus; z knih Aristotelových Cathegoriarum, ex libris Perihermeneias. Děkan měl zkoušeti půl hodiny, druhou půli ostatní magistři.

V našem případě vykonána zkouška ve dvou dnech (2. a 3. dubna); kandidátů bylo s těmi, kteří později přibyli již 44, z čehož jde, že mistři nemohli zkoušeti každého kandidáta plnou hodinu; zkouška trvala hodinu asi jen s každým turnem, kroužkem, při čemž ovšem připadlo kandidátovi odpovídati jen po kratičký čas.

Po zkoušce kandidátům bylo zase vyjíti ven ze síně, a professorové se radili, lze-li všecky kandidáty připustiti k druhému vyššímu stupni zkoušek — ad examen — či měl-li by ten onen býti vyloučen a k jiné době odkázán. Výčitky pro umění chatrné měly se jim státi zas, ale tentokrát prý aby byly mírnější nežli prve. Podotknouti jest, že ty výtky nebyly zvláštností Pražské akademie. Dělo se tak všude.

Při zkoušce r. 1611 nacházíme za třetí tentamen ne starou logiku ale ústní zkoušky z řečnictví; každý examinator, shromáždě určité kandidáty v kroužek (in gyrum) za hodinu dle knihy Ta-

---

[1]) Stejně tak v Krakově padla z grammatiky každému hodina. Druhé předměty také obsáhly hodinu, v čemž rozdíl od zkoušek pražských, kdež bylo celkem déle zkoušeno. Muczkowski. Statuta XCIX.

leovy (Talei) zkoušením měl rhetoriku proběhnouti.[1]) To však klásti jest za výjimku, obyčejně zkoušeno z rhetoriky až naposled, a stará logika neopomíjena.

Po skonaných tentaminech děkan oznámil kandidátům „bonum nuntium", totiž, že prošli, zval je ad examen, ale hned při tom jich napomenul, aby podle zvyku chvalitebného a starobylého zaplatili pánům professorům za lekce. Povinnou summu aby donesli děkanovi. Také pedellovi aby jednotlivci poplatili, čím povinni.

Jakož na svém místě řečeno, za lekce plat, jenž slul pastus, v prvních dobách university platíval se v době čtení, však do XVI. věku vyvinul se zvyk, že se školní plat za lekce platil až teprv o zkoušce. Již r. 1528 v obnovených statutech mluví se o tom jako o zvyklosti, jenže tu se káže, aby plat přinášeli ochotně a čerstvě před zkouškou. Měli ho podávati jen těm professorům, kteréž skutečně slyšeli; slyšel-li kdo přednášku nebo knihu stejnou od tří professorů, měl zaplatiti jen poslednímu; od knih, které nehleděly ke gradu a z nichž se tedy nezkoušelo, nemusilo se platiti ničeho.[2]) V druhé půli XVI. věku bylo již zvykem, že se platilo teprv po odbytí tentamin, tedy v době mezi oběma stupni bakalářské zkoušky.

Zdá se, že lekcí platily se po všecku dobu dle starodávné sazby, jež byla zdělána roku 1366 podle platů pařížských.[3]) Všimneme si sazby té, pokud týká se knih nebo přednášek bakalářských. Od knih Physicorum bylo platiti za tři čtvrtletí 8 grošů českých;[4]) od výkladu knihy De anima za dva měsíce 3 groše; od staré logiky (vetus ars) za 4 měsíce 3 groše; za knihu Posteriorum týž plat, ale za 3 měsíce; za knihu Priorum 4 groše za 4 měsíce, též tak za Aristotelovu knihu Topicorum; kniha Elenchorum byla ve třech měsících za 2 groše; logika Petri Hispani za 3 měsíce 2 groše, Sphaera materialis byla v šesti týdnech za groš; menší grammatika Priscianova platila za 2 měsíce 2 groše; Poetria (umění verše skládati) 2 groše za 3 měsíce; Doctrinale 2 groše za měsíc.[5]) Když humanismem odpadlo Doctrinale a vsunuta klassická čtení, určeny sazby za ně asi týmž poměrem jako bývalo dosavad.

Mistři při zkoušce dle cedulí kandidátských spočítali, kolik knih, nahlédli v taksy a určili plat „pro lectionibus" všem kan-

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 315.
[2]) Monum. univ. I. 1. 126.
[3]) Tamže 76.
[4]) Sazby vídeňské v XVI. století jsou na podobné míře. Za osm hodin Eukleida bylo platiti ve Vídni groš; v Praze 8 grošů za půl léta. V tom nemusí býti rozdíl valný. V Heidelberce v XV. stol. za 10 týdnů Sphaery bylo dáti 6 bíl. grošů; v Ingolštatě za 3 týdny Eukleida 3 groše. Monum. Germ. paedag. III. 210—218. Na též míře jsou krakovské sazby; připočetl-li se k nim však plat za disputační cvičení, vzrostly do výše veliké. Na příklad ze staré logiky za 4 měsíce bylo dáti 30 grošů. Muczkowski. Statuta XIV.
[5]) Monum. univ. I. 1. 82.

didátům stejný. Na příklad r. 1575 a r. 1581 určili, aby každý přinesl za lekce po kopě a 20 groších; [1]) před tím r. 1571 kandidáti měli dáti po kopě a 15 groších všickni stejně bez rozdílu; [2]) r. 1605 byl plat za lekcí ustanoven na 1 kopu 30 grošů, r. 1611 kázáno, aby přinesli po kopě 20 groších a pedellovi za práci aby dali po 10 groších. [3]) Chudým odpouštěl se pastus. V staré době bylo pravidlem, kdo neměl 12 zlatých roční expense, toho osvobodili, ten byl chuďas. [4])

Kterakým pravidlem osvobozovali v době mladší, nevíme. Ale tuze mnoho jich neosvobodili nikdy. Roku 1575 ze 36 kandidátů odpuštěno jen jednomu. To jisto, chtěl-li kandidát užiti milosti, že musil o ni říci záhy, zajisté před zkouškou již. Jeden prosil r. 1617 o sečkání taksy bakalářské do příštího semestru, ale professorové odpověděli, že prosí pozdě, jako by někdo strojil střelbu po vojně; ať prý jen sežene a položí peníze. [5])

Měli-li se kandidáti k placení „pro lectionibus“ poněkud váhavě, napomenuti jsou jednou i po druhé. Vyhroženo dokonce, nepřinesou-li peněz v čas, nezačnou se examina. Non posse fieri, ut examina inchoentur. [6])

Když poplatky spraveny, začal se druhý, vyšší stupeň zkoušky: examen in nova logica. Otázky bylo dáti písemně, ale ne všem kandidátům najednou, alebrž zase kroužku po šesti osobách či kolik jich na některou část dne určeno ke zkoumání. Starým řádem kázáno, aby každý kandidát odpovídal půl hodiny; čtvrť hodiny ztráví děkan „interrogando“; druhou čtvrt hodiny ostatní mistři „disputando“. [7]) Měli býti vybráni tři článkové ex nova logica, a to z knih Priorum, Posteriorum a Elenchorum. Při pozměněných zkouškách po vydáni majestátu roku 1611 odpovídá kroužek deseti kandidátů všickni dohromady jen hodinu; zkoušejí se capita z dialektiky Ramovy.

Po zkoušce byl oddech za půl dne. Při odchodě kandidáti zase napomenuti, aby přicházeli ke zkoušce připravenější.

Nazejtří potom zkoušeno mělo býti dále, a to v Aristotelově fysice. Dva články, dvě otázky měly býti vybrány ze čtyř prvních knih Physicorum a z knih De anima. Každý měl býti zkoumán jen čtvrt hodiny. Tato zkouška mohla vůbec býti kratší a jen v obecnější míře bez hloubky držena (pro ratione temporis poterit brevior et generalior seligi). [8]) V našem případě svrchu

---

[1]) Rukop. Lobkovické bibl. č. 310. 137.
[2]) Tamže 63.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 319. Oeconom. v arch. zem. č. 15. 273.
[4]) Monum. univ. I. 1. 76.
[5]) Arch. univ. A. 14. a. 29.
[6]) Oeconomica arch. zemsk. č. 15. 273. R. 1605.
[7]) Monum. univ. I. 1. 126.
[8]) Arch. univ. A. 17. VI. 319.

voleném vykonána zkouška in nova logica za den 4. dubna; nazejtří začali s fysikou a tu zkoušku s týmž počtem kandidátů (44) protáhli za dva dni (5. a 6. dubna), což s nařízenou délkou první zkoušky a s nařízenou krátkostí zkoušky druhé nějak se nesrovnává.

V universitách všech i v Pražské za stára zvyk býval, že po každém odstavci vykonané zkoušky byly v respiraci strojeny pitky, k nimž professorové byli zváni.[1]) To stálo kandidáty peněz mnoho. Na Pražské škole dlením doby professorové proměnili „convivia" v plat, v dárek peněžitý, o nějž teď, když zkouška došla v stadium fysiky děkan upomenul kandidáty. Podle instrukcí děkan měl říci, že páni examinatoři na prospěch kandidátů, aby nečinili velikých nákladů na hostiny, jakž to zvyk v jiných akademiích a jakož to bývalo i v této akademii, chtějí na místo těch kvasů po každé zkoušce dárek i odměnu za svou práci (pro labore); ten dar nechť přinesou děkanovi a senioru. Budou míti pokoj za půl dne a v tom čase nechť zaplatí.

Zdá se, že zkoušející mistrové sami určili, kolik jim každý kandidát pro labore přinésti má. Roku 1571 dali jednotliví po 1 kopě 25 grošů; r. 1575 přinesli po 1 kopě 10 groších; r. 1581 složilo 20 kandidátů 23 kop 44 grošů; r. 1605 jednotlivci dali po 1 kopě 40 groších a pedellovi po 10 groších.[2])

Nastal poslední kus ústní zkoušky. Examen in sphaericis. Otázky dány zase na lístcích, každý examinator podal je svému kroužku. Kandidát neměl býti déle tázán nežli čtvrt hodiny. Bylo nařízeno statutem, aby do obědů examen in sphaera materiali bylo skonáno. V našem případě (r. 1601) stalo se tak skutečně 7. dubna; vyzkoušeni všichni ranními hodinami. Možno to bylo, neboť knížka, z které zkoušeni byla, jen tractatulus, tedy drobná. Při zkoušce roku 1611 čteme dokonce, že všickni kandidáti jsou sraženi v jeden kruh (in gyrum congregati) a zkoušeni ouhrnem všickni jen hodinu.[3])

Po té zkoušce děkan oznámil, že zbývá ještě část examinis, totiž „proba" (písemná zkouška) z rhetoriky. Mají prý ukázati, kteraký prospěch jednotlivci učinili v řečnických cvičeních a v slohu. Nazejtří nechť přijdou s papírem, s kalamářem a pérem, dána jim bude látka, kterou písemně spracují „epistolari stilo". V programmu zkoušky roku 1605 stojí, aby nějaké in rhetoricis exemplum oratorium sepsali.[4])

---

[1]) V Krakovské akademii směli professorové i při zkoušení požívati občerstvení všelikého, statut jen kázal, aby nebylo skvostné. Muczkowski. Statut VIII.

[2]) Acta univ. Rukop. v Lobkovick. biblioth. č. 310. 63. 137. Oeconom. v arch. zemsk. č. 15. 273.

[3]) Arch univ. A. 17. VI. 319.

[4]) Oeconomic. arch. zemsk. č. 15. 273.

Nazejtří když se kandidáti sešli, děkan měl poslati je za dvéře a v jich nepřítomnosti předložiti zkušebným professorům látku k spracování neb argumentum. Professorové, bylo-li potřebí, poopravili ji a povolaným do síně kandidátům k vypracování předložili. Bylo-li kandidátů mnoho, mohly i čtvery úkoly uloženy býti, aby jedni pracovali o této úloze, jiní o jiné. Za hodinu musili s prací býti hotovi. Roku 1611 byla jedněm dána k spracování řečnickému látka: Academia Pražská prosí nejjasnějš. krále Matiáše, aby vědy (rem literariam) měl sobě poručené a je rozhojňoval. Jiní měli: Academia prosí, aby defensorové pro čest boží a svou i pro dobré vlasti pilně na péči měli opravu university.[1])

Kommisse zkušebná konala zatím, co kandidáti pracovali, poradu závěrečnou o všech všudy odpovědech in tentaminibus et examinibus, uvažovala o mravnosti kandidátů, jich erudicí, o věku a pilnosti ve škole. Rhetorické práce, o nichž kandidáti právě pracovali, examinatoři ovšem nemohli vzíti v úvahu, ale porada to byla přec již o tom, komu které přednější místo mezi zkoušenci dle dosavadního výsledku zkoušky by náleželo.

Kdo hlídal kandidáty, aby neopisoval druh ode druha mezi poradou professorskou, o tom nikde nic. Když minula hodina určená k písemní práci oratorické, děkan vstoupil na síň zkušebnou, sebral škarty popsané, jménem a číslem naznačené, a odnesl je examinatorům. Kandidátům kázal počkati. Professorové rychle měli prohlédnouti písemnosti a srovnati je. Pak vstoupíce do síně, skrze děkana měli oznámiti, že za tak kratičkou lhůtu nemohli censuru podaných prací písemných vykonati, aby se tedy kandidáti dostavili zase v určitý čas, hotovi jsouce oustně vydati počet z toho, co napsali. V tu hodinu pak vykonána zkouška juxta rhetorica praecepta. Tím teprv byl kandidát vyzkoumán do konce.

Řád zkušebný chtěl tomu, aby po zkoušce kandidáti jednotlivě předvoláni byli před mistry a děkana, a tu aby každému činěna byla řeč káravá, jakých jest mravův a což málo uměl. Ta řeč jméno měla „castigatio". Děkan žádal kandidáta, aby nemyslil, že se s ním nakládá tvrdým a nejvyšším právem, gradus bakalářský že žádá znamenitějších mužů mladých, ale páni že slevují a milost činí; nechť se tedy kandidát ohlásí, spokojen-li a vděčen-li všeho, buď že ho k titulu bakalářskému připustí, buď že mu ho uprou, buď že mu dají první místo, prostřední či třeba poslední.

Tu měl kandidát dle instrukce v odvet říci, že všecko rád přijme, mravy že chce polepšiti a studií že sobě bude hleděti pilněji, horlivěji. Když každý jednotlivě byl pokárán jaksi pod tajem, byli pak všickni voláni před mistry a děkana, aby se jim tu všem pospolu poněkud mírněji činily výtky stran nedostatečné učenosti, nepříhodných mravů, které se s titulem bakalářským

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 319.

nesrovnávají.[1]) Na konec bylo jim oznámiti, poněvadž plná úvaha a censura ani lokace nemohla býti ještě k místu přivedena, aby přišli sobě zítra pro výsledek.

Než odešli, měl býti stranou tento neb onen naveden, aby pobídnul druhých kollegů k spravení peněz pánům mistrům, kteří zkoušeli, „za lázeň", pro numeratione in balneas. V starých časech examinatoři bývali asi skutečně zváni do lázně; lázně byly místem zábavným, kde se jedlo, pilo při koupání i po něm. Ale dlením doby, jakkoli lázně sloužily stejně, stalo se slovo „platiti na lázňu" pouhou frasí, úslovím, jež znamenalo tolik, co dnes zpropitné. Mistři chtěli tedy zase peněžitý dárek.

Po té mistři rozhodli definitivně o lokaci a klassích tímto řádem. Nejprve jsou sepsána jména všech všudy kandidátů v tom pořádku, jak sedali a odpovídali při zkouškách. Potom vyšetřiti bylo, kdo odpovídal v kterých materiích „bene", „mediocriter", „tenuiter" (dobře, prostředně, slabě, což jsou známky klassifikační). Při tom třídění zvláště hleděti bylo na počestnost kandidátovu a na to, kteří by schopni a volni byli jednou dobýti sobě gradu misterského. Třídění potom mělo se bráti dle řádu a zvyku touto cestou. Čtyři kandidáti se pokaždé navrhnou pospolu, z nich vyjme se první, druhý, třetí a tak vždy po čtyřech se vybírá a vyníma, až jsou všickni řaděni. Při stejných hlasech rozhoduje děkan.[2])

Celá řada baccalaureandů pak rozdělí se v třídy dle počtu kandidátů. Každé třídě vstaví se na čelo jeden z mistrů za determinatora, v starší době sluje také „procurator" nebo „publicus disputator";[3]) první jest děkan, ten vede první třídu; druzí mistrové jsou determinatory dle senia. V starším řádě čteme, že si zkoušenci sami vyvolí determinatora; „examinati sibi eligent magistrum, qui eos titulo baccalaureatus donare posset".[4]) Když určeni determinatorové, čas determinace se ustanoví, to jest čas, kdy budou pozdviženi kandidáti na grad, neboli čas promoce. Determinator byl při tom vůdce své klassí. Lokaci a classes na konec zapsati bylo na papír, a spečetěný akt dán byl v opatrování seniorovi mezi determinatory.

Rozdělení v classes mohlo díti se jen při hojnějším počtě řaděných kandidátů. Tedy, když podnikalo zkoušku 10—15 kandidátů, těch nebylo potřebí děliti v classes. Dali jim lokaci dle umění, ale k determinací vedl je všecky mistr jeden. V starších

---

[1]) V referátě o zkoušce r. 1605 čteme: Reprehendebantur eorum vitia et mores, item, negligentia, deinde monebantur ad emendationem vitae et majorem diligentiam in studiis. Dělo se takové napomínání vždy. Oeconom. arch. zemsk. č. 15. 273. Viz též arch. univ. A. 17. VI. 319.

[2]) Roku 1415 o to dirimování hádka; fakulta však uznala děkanské právo. Monum. univ. Prag. I. 1. 435.

[3]) Collectanea Bydžovsk. 19.

[4]) Monum. univ. I. 1. 127.

pramenech se při jménech kandidátů klassí neoddělují. Roku 1521 při 29 kandidátech jest v knize poznámka, že k determinaci vedeni po deseti.[1]) To by byly classes. Ale slovo classes zřejmě čteme teprv r. 1542; tehda zkoušeno 30 kanditátů.[2])

Svou přednější lokací kandidáti bývali na časy pyšni. Také jim přednější místo kladeno k pochvale. Prorektor Kampanus roku 1613 při smrti Paeonia professora oznamoval, že nebožtík kdysi mezi kandidáty šedesáti a jedním obdržel místo druhé. Posílaje r. 1605 hraběti Matesovi Thurnovi pro synka praeceptora, mistr Bacháček dí na odporučenou, že tento Jakub Žabonius Raudnicenus, praeceptor, obdržel při zkoušce mezi šedesáti šesti kandidáty místo osmé.[3]) Tedy lokace mohla býti doporučením

Kandidáti zase shromážděni jsou, a děkan měl řeč. Censura prý hotova, a jakkoli učenost při některých nenalezena obzvláštní, nechať přece ti i všichni ostatní pamětlivi jsouce slibů svých, vše nahrazují, čeho jim v mravech a v učenosti se nedostává, aby toho čestného titule bakalářského byli hodni; páni že uznávají všecky za schopné a za baccalaureandy nebo nastávající bakaláře že je vyhlásí.

Ovšem mohli páni také říci, že některých za schopné nepoznávají, ale to se asi málo kdy přihodilo, poněvadž člověk tuze neschopný měl a mohl býti odehnán již v prvních stadiích zkoušky, a jiný každý, kdož jen poněkud málo uměl, prošel. Že byly podmínky šťastné zkoušky skrovné, to lze usouditi již ze samotné té chvály, která zapsána v pamětech universitních o Janu Smilovi z Michalovic, chlapci třináctiletém, jejž dal pan otec Bohuslav r. 1612 zkoušeti z předmětů školy latinské u přítomnosti některých mistrů universitních. A tu prý v malém zkoušenci nalezen takový prospěch, s kterým by se dobře mohli spokojiti mnozí bakalářové, ano i mistři.[4])

Roku 1620 shledali jsme dva kandidáty, kteří přece propadli u zkoušky, ale z divné příčiny. Bylo 21. února, děkan po tentaminech svolal radu, mají-li kandidáti všickni dále býti puštěni, aniť nejedni nalezeni jsou „valde jejuni". Pak mluveno o mravech Václava Fabera Kutnohorského, jenž viněn od probošta kolleje Karlovy mistra Troila, že mu na cti zmařil kuchařku, když pobýval u něho v kolleji jakožto famulus. Když se Faberus ve zvláštním slyšení přiznal i k tomu, že kuchařka za ním až do Brandýsa si dojela, kdež ve škole za tři noci pobyla, odsouzen jest, aby do dvou let nehlásil se ke zkoušce bakalářské, a s ním stejně tak Tobiáš Thermenus, jenž dopustil se v Starém městě Pražském ně-

[1]) Monum. univ. I. 2. 274.
[2]) Tamže 323. Též v arch. univ. 17. A. III. 134. Ale tu jest rok 1543. Snad přepsáním.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 45. Programmata Jičínského. 1613.
[4]) Arch. univ. A. 13. b. 38.

čeho podobného. Ale aby nebyli přátelům a kollegům svým za posměch, mistr prý oznámí, že oba jsou od zkoušky odvrženi, „propter ingenii infirmitatem", tedy že dobře neuměli.[1]) Ti dva tedy r. 1620 propadli.

V témž shromáždění, co děkan prohlásil vyzkoušeným kandidátům, že svým časem promovováni budou, poněvadž všichni prošli, neopomenul děkan ještě jednou připomenouti, kterak všickni byli slíbili, že s vděčnou myslí přijmou lokaci kteroukoli, beztohoť prý všickni stejně budou z milosti jen a z přízně (ex gratia et favore) pánů mistrů povýšeni; tedy není potřebí truditi se, bude-li kdo prvý či poslední. Po té bývali kandidáti vyzváni ke konečné modlitbě. Začali vždy po tichu, mlčky, pak zanotovali všickni jasným hlaholem zpěv: Gloria tibi Trinitas. Modlili se a zpívali klečíce, jakž dojemný tehda zvyk.

Pozpívavše vstali a shrnuli se druh přes druha v kout (in unum angulum), čímž zrušili kroužky a sbory, v kterých do té chvíle trvali, totiž kroužky svého sedění při zkoušce. Děkanovi teď senior podal libellum obsignatum sigillo facultatis integrum, to jest onen spis, v němž zapsána lokace a výsledky zkoušek. Děkan ohledav pečeť a pochváliv listu neporušenost, rozpečetil a stoje promluvil slavnostně: „Nos decanus et magistri examinatores, a facultate philosophica deputati, examinavimus infrascriptos juvenes et legitime atque accurate examinatos rite ordinavimus facta distributione in (quinque) classes hoc pacto."[2])

Po tomto prohlášení, jež v sobě tedy obsahuje pouze to, že zkoušeli bedlivě a zákonně a že řádně mládence vřadili, děkan četl jména. Kandidáti první třídy (primae classis) v tom pořádku, jak byli čteni, vycházeli z hromady v koutě a stavěli se jinam, kde jim bylo ukázáno. Po nich třída druhá, třetí a kolik jich. Tento akt slul pronunciatio.

Za prvních časů Pražské školy vysoké kandidáti musili stávati venku na předsíni, až na kterého bylo zavoláno. Koho volali dřív, byl lepší, kdo pozůstal, byl kandidát z hloupějších. Na to divadlo sbíhalo se množství lidí z města, a poněvadž se posmívali těm, kteří venku zůstávali, a kromě toho i pedell za vyvolávání chtíval poplatky, mistři od r. 1377 volávali všecky najednou do sálu a tu si je roztřiďovali, jakož jsme vylíčili, ale svolávali k tomu všecky professory i školní studenty.[3])

Po pronunciaci napomenuti jsou baccalaureandové, aby nezapomněli své lokace, podle níž budou pak povýšeni u veřejné slavné promocí; k té promoci aby se časně ohlásili a k ní, prve nežli z Prahy odjedou, aby vydali these nebo quaestiones, jež míní o promoci

---

[1]) Arch. univ. A. 14. b. 221. 222.
[2]) Arch. zemsk. Oeconom. č. 15. 274.
[3]) Arch. univ. A. 17. VI. 328.

přednášeti. Ty kvestie aby odevzdali každá třída svým determinatorům, kteří povedou klassí k promoci. Teď vystoupiv jeden z kandidátů ode všech činil díky za mírné zkoušení a podal mistrům dar na lázeň. Jednotlivci skládali se obyčejně po 10, 15 groších; roku 1575 podalo třicet šest kandidátů úhrnem 10 kop; r. 1581 20 kandidátů přinesli professorům 4 kopy 28 grošů (jeden tedy 13 grošů).[1])

Drže v ruce peníze „na lázňu", řečník hovořil díky, že otecky s nimi magistrové zacházeli, věrně je učili a dobrotivou odpovědí že jim učinili pevnou naději k dosažení gradu bakalářského. Z té příčiny bakalaureandi zovou pány do lázní, a poněvadž vidí lepší pohodlnost v tom, aby mistři sobě vybrali čas k lázni sami, i protož jim tento dárek na lázeň podávají. Po té řeči byl rozchod.

Děkan zapsal kandidáty v knihu pamětní podle lokace. a touž lokací počítalo se stáří gradu bakalářského, jenž kandidáty očekával. Ovšem musil kandidát, chtěl-li míti přednost co do stáří zabezpečenu, v čas nastoupiti na grad a neodkládati, aby ho jiní nepředběhli.[2])

Nastala determinace nebo promoce. To byla slavnost obřadní. Jí teprv došel kandidát svého cíle.

Statut byl, aby determinace vykonala se v témž kvartále, co byly zkoušky. Dokud bylo kandidátů málo, vykonali ji všickni najednou, ačkoli i v době té, kdy jich bývalo málo (XV. stol.) leckdy postřehujeme, že dva a dva pospolu konají determinaci či dokonce i jeden po druhém po přestávce dvoudenní.[3]) Při hojnosti kandidátů každá klassí měla promoci svou. Mezi promocemi jednotlivých tříd začasté plynuly nemalé doby. Na příklad r. 1605 62 kandidáti, na pět tříd rozdělení a počátkem dubna pronuncovaní, konali promoce až do polou září; to jest za čas pěti měsíců; každé klassí určen jeden měsíc, aby si věc odbyla.[4]) Stejně tak shledáváme po zkouškách r. 1609; dne 1. dubna rozděleni kandidáti in classes: první classis determinována 19. máje, druhá posledního června, třetí 28. července, čtvrtá 25. srpna a konečně pátá 22. září.[5])

Při takovém otálení mohlo se přihoditi, že se některý kandidát promoce ani nedočkal či že sobě rozmyslil. Na příklad roku 1515 čteme, že z 22 kandidátů tři nevzali titule, dva již o něj asi nestáli. a třetí umřel. O tom, jenž umřel, mistři zapsali, že nic nedal.[6]) Také dávno před tím roku 1459 stalo se, že Matiáš

---

[1]) V Krakovské akademii dáváno na lázeň po 17—24 groších. Muczkowski. Statuta. XCIX. Ale do lázně chodili též, tam pijeli víno, jedli bílý chléb a quosdam delicatiores cibos.

[2]) Monum. univ. I. 1. 51.

[3]) Tamže 12. 17.

[4]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 15. 274.

[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 93.

[6]) Monum. univ. I. 2. 257.

z Roudnice umřel před determinací.[1]) Za mimořádný případ, jehož příčina tkvěla v tehdejších rozbrojích veřejných, klásti jest ten, že kandidáti r. 1513 vyzkoušení dostali se k promoci teprv roku 1515; přišlo jich z 19 jen 14; ostatní buď smrt pobrala, buď zmrzevše se dlouhým čekáním, nechtěli gradu.[2]) Nelze nevšimnouti si, že mohla promocí býti také proti vůli kandidátově odložena. To stalo se r. 1490. Tehda překazil mistr Havel z Kouřimě studentu kouřimskému Havlovi promoci, až dal dostiučinění a odprosil mistra pro nějakou urážku. Odprosa stala se v komoře mistra Korandy u přítomnosti mistrů.[3])

Na kolik dní před determinací promotor nebo determinator napsal pozvání, intimaci k slavnému úkonu. Bylo-li klassí několik, každá měla svou intimaci, kteráž rozesílána po přátelích university Karlovy a přibíjena na vrata kollejní. Jako všechny jiné intimace takž i tyto bývaly čím dál do XVI. věku tím obšírnější a hovorem plnější Roku 1613 psána jedna taková intimace na šesti velikých listech.[4])

A co všecko obsahovaly intimace ty! Roku 1546 Orinus z Chocemic uváděje svou klassí mimo jiné kusy i to praví, že v naší vlasti malá ba zajisté žádná čest nedává se liternímu umění a jeho pěstitelům, pročež ký div, že máme nouzi o muže učené.[5]) Ten mistr, jenž bezpochyby své nějaké osobní zkušenosti a hněvy položil do intimace, byl aspoň v slovech krátek.

Proti němu roku 1581 což pestrou a dlouhou intimaci psal Petr Kodicillus! Začal od Platona, zmínil se o stvoření světa, obšírně promluvil o spravedlnosti, poslušnosti, o arithmetice, astronomii; dotekl se přítomnosti boží a hned přešel k pohybu slunečnému, jejž ruka boží vede. Při tom psal: „Jakkoli slunce sto a šestkrát (jakož mathematikové shledali) jest větší nežli celé koule zemské objem (ambitus), přece tato ohromná tíha tělesa tak podivuhodného od východu na západ velmocnou boží rukou denně se pohání na takový způsob, že, kdyby po zemi běžela, bylo by jí v jednotlivých hodinách 250 německých mil sběhnouti.“ Pak Kodicill přešel k Ciceronovým výkladům o povaze bohů, líčil boží působení ve vladaře, dle Herodota vzpomínal krále perského, mluvil o tyrannech a sofistech, o Kypselovi, při čemž vypustil z péra i tento citát: „Kéž by Bůh zhubil všecek rod tyrannů, který jde podle Kypsela!“ Potom hned zase přivádí Platona o výtečnosti věd, mluví o prorocích, o náboženství, cituje Řehoře Nazianského, rozhovořuje se o fysice a jiných vědách, o prozřetedlnosti boží, o Caesarovi, Karlu IV. a jeho úmyslech pro vědu, vykládá, co jest fa-

---

[1]) Monum. univ. I. 2. 68.
[2]) Tamže 254.
[3]) Tamže III. 64.
[4]) Arch. univ. A. 17. V. 241.
[5]) Collectanea Bydžovského v knih. Lobkovic. v Praze. 48.

kulta, velebí theologii, cituje z Řehoře Nazianského kus po řecku, přechází k titulům a zve k bakalářské determinaci. [1])

Uváděje první klassí roku 1585, Marek Bydžovský v dlouhé intimací promlouvá o moudrosti, a vykládá o majetku; bohatství že vzniká ze živlů zkažených, totiž z lakomstva, podvodem, zločinstvím a okrádáním bližního; přečasto se ho dostává lidem nehodným a zlým. Proti tomu vědy a umění mají původ božský; studia jsou čestnější nežli sháňka po statcích. Pak přejde ke zkouškám a oznamuje svých 11 mladíků (juvenes), kteří sobě v studiích dobyli uznání. [2])

Roku 1591 mistr Trojan, determinator jedné klassí, vykládá, jak lidé málo vzdělaní ženou se na nejvyšší vědy, k medicině, theologii, právům; však prý se vidí, jaké škody z toho; nevzdělaný v jazycích a ve filosofii theolog prý natrousí bludů; nevzdělaný medik a právník neumějí čísti v pramenech; medikus hloupý zabíjí lidi, a nejapný jurista svými radami je olupuje. Potom smělým skokem auktor dostane se k účelu své intimace. [3]) Týž mistr Trojan r. 1595 uváděje druhou classis, pustil se do Turků. Prý patrno, že jimi hrozí zkáza všeho křesťanstva, pak přejde k tomu, co hovoří filosofové o vojně, a na konec bez znatelného přechodu dostane se k svým kandidátům. [4])

Roku 1613 děkan Mikuláš Albert z Kaménka dlouhou řečí zve a při tom vykládá, že by déle se měli kandidáti připravovati k zkouškám, ale velikost království, množství měst nutí, aby noví potomci učících se tvořili; předešlého roku zemřelo 11 mistrů, jiní odešli od škol, tedy potřebí rychlého dorostu. [5])

Z těch příkladů již s dostatek patrno, že psalo se v intimacích o všeličemž a co nejpestřeji.

K intimacím přidávány these, kterých noví bakaláři při promoci míní hájiti proti komukoli. Z té příčiny bývaly intimace i these, aby se rozšířily, tištěny. Náklad nesli kandidáti; r. 1617 jest také zapsáno, že zůstali za tisk dlužni. Impressoru Sessiovi, když přišel žalovat, dána od professorů rada, aby se hojil na tom, jenž byl primus; ten prý tu, ostatní již pryč. [6])

Den před promocí konána schůze důležitá. Kandidáti všedše k děkanovi prosili, aby svolal fakultu. Fakulta sešla se ovšem hned, neboť na kandidáty po zvyku starodávném očekávala, vědouc, že musí ten den přijíti „in conspectum magistrorum“. Mistr determinator slavnostně oděný vstoupil se svými bakalauriandy

[1]) Arch. univ. 17. A. III. 801.
[2]) Arch. univ. A. 17. IV. 34. 42. Tu jsou také řeči Trojana, jenž uvádí 2 klassí, Bystřického 3 klassí.
[3]) Collectan. Bydžovsk. 311.
[4]) Arch. univ. A. 17. IV. 430.
[5]) Programmata Jičínského.
[6]) Arch. univ. A. 14. a. 71.

před fakultu a od nich oznámil prosbu, aby je směl determinovati ke gradu a k titulu, načež aby přijati byli do fakulty. Děkan nebo senior z mistrů optal se kandidátů (zajisté již zbytečně), aby pověděli na svoje svědomí, slyšeli-li knihy ke gradu tomu náležité a dali-li odpovědi mistrům a bakalářům na sofismata nebo these disputační. Když se v tom vyznali, bylo jim i s mistrem svým vyvoleným povystoupiti ven. V jich nepřítomnosti fakulta uvažovala, jsou-li nějaké při kom překážky, aby nebyl promovován. Když se nic nenašlo a nenamítalo od nikoho, byl zavolán mistr se svými kandidáty. Děkan vyřídil pak odpověď fakulty příznivou. Kandidáti jeden po druhém vedeni jsouce za ruku od svého mistra, fakultě jsou představeni (praesentatio) jakožto schopní ku gradu; při tom slibovali, že budou držeti všecky artikule, ku gradu tomu hledící.

Však než propuštěni, musili složiti platy k determinaci náležité, které sluly společným jménem „bursa". Dle řádu z r. 1528 bylo dáti fakultě (receptoribus facultatis) po desíti bílých groších nebo 20 míšeňských, tedy stejně tak, jak již r. 1371 ustanoveno, ale mistru determinatorovi měl kandidát 38 grošů složiti, kdežto dle prvotního statutu (1371) měl dáti pár rukavic nejméně za 4 groše; pedellovi určoval starý i novější řád stejně po 2 groších bílých.[1]) Dle řádu z druhé půle XVI. věku platí táž sazba, jen promotorovi určuje se 10 grošů bílých.[2]) V zápisech o zkouškách vyskytují se sazby také jiné všelijaké. Roku 1429 platí se pro bursa jen 12 grošů; r. 1442 psáno jen u jednoho, že dal 20 grošů, stejná sazba 20 grošů jest i v letech následujících; však r. 1470 dávají někteří zlatý rýnský.[3])

V Krakovské universitě při tomto představení, jež slulo suscepcí, platívalo se víc než v Praze; každý nejméně 54 groše musil položiti nejprv za suscepcí soukromou, kdež se představoval jen děkanovi a examinatorům, a všickni dohromady nejméně dva tolary skládali při suscepcí veřejné, kdy se stavěli fakultě.[4])

Prosil-li v Praze kandidát „pro Boha", mohla mu bursa býti odpuštěna neb aspoň posečkána. Na takové posečkání (dimissio bursae) míval starý řád zvláštní ceremonii. Prosící kandidát měl přivésti dva svědky o své chudobě. Jeden z nich musil býti mistr. Kandidát měl říci prosbu za posečkání určitými slovy, na svědomí měl vzíti, že mimo knihy a oděv nemá svého jmění, co by bylo za tři kopy české; měl slíbiti, až k lepšímu jmění dojde, že zaplatí. Svědkové byli povinni říci: Věříme pevně, že tak jest, jak tento pravil. Když fakulta povolila, zapsalo se posečkání bursy do knihy, a dlužník, pokud nezaplatil, při každé nové volbě dě-

[1]) Monum. univ. I. 1. 129.
[2]) Collectan. Bydžovsk. v bibl. Lobkovick. Řád na fol. 64.
[3]) Monum. univ. I. 1. 6. 16. 78. 91. 119.
[4]) Muczkowski. Statuta. XCIX.

kanské musil se k dluhu přiznávati.[1] V pozdější době o bursu tolik řečí nenadělali. Buď beze svědků odpustili docela, nebo neodpustili. Kdo zaplatil předešlé nemalé platy, ten již byl bez nesnází také s bursálný plat.

Za bursu zaplacenou kandidát obdržel „signetum", znamení od děkana; bez signeta nesměl k promoci. Zakázáno bylo místo bursy bráti zástavy nějaké.[2]

V témž shromáždění fakulty, kde se kandidáti představili, dostalo se jim všelikých napomínání. Roku 1601 kandidátům druhé classis uloženo, aby při determinací žádný z nich nečetl řeč svou neboli positionem z papíru ani z knihy, prý nechť se jí spíš naučí na paměť pro čest university.[3] Ostatně byl starý statut již z XIV. věku (1380), kdo bude čísti ze škarty, aby zaplatil 1 zl. pokuty.[4]

Urážkou bylo velmi vážnou, nepřišel-li před promocí kandidát fakultě se představit. Roku 1534 usnesla se fakulta, že Tomáš Pražský, dictus Šustar, nehoden titulu bakalářského, poněvadž nepřišel spolu s ostatními prosit za determinaci; tím dal na jevo, že pohrdá fakultou. Ale na prosbu svých přátel to přec obdržel, že ho na konec pustili k promoci.[5] Málo let potom, roku 1539, provinil se touž nevážností k fakultě Samuel Čáslavský. Před samou promocí mistři vydali chartam publicam, že Čáslavský nehoden věnce bakalářského, neboť dopustil, aby jméno jeho bylo vepsáno do intimace veřejné s kvestií, ale pak nepřišel, aniž udal příčinu.[6]

Nastal den promoce, slavnost, kterouž dáti se mělo kandidátům „jus civitatis philosophicae". V aule kolleje Karlovy shromáždili se obyčejně kolem hodiny sedmnácté hosté, přátelé university — r. 1609 paměti zapisují si zvlášť, že přišel k determinaci také František de Thurn a jeden z Lobkovic[7] — přišlo studentstvo pražské, mistři, bakaláři, aby přispěli k oslavě toho dne. Nastávající bakaláři sedli si v obyčejných pláštích mezi studenty.

Slavnost začala se řečí děkanovou. Bývala to řeč téhož rázu jako intimace. Obyčejně se týkala učení, jeho podpor, jeho pěstitelů; byly to chvály filosofie, učenosti a titulův. Jednou se mluví „De viro docto et milite armato", jindy: „Num artium studia liberalitate imperatorum, regum excitentur et propagentur".[8]

Jedna řeč, konaná 27. září r. 1612 prorektorem mistrem Mikulášem Troilem a psaná na deseti listech, tedy velmi dlouhá, vy-

---

[1]) Monum. univ. I. 1. 47. Tomek. Děje univ. 40.
[2]) Monum. univ. I. 48. Signetum = sigillum i v Krakově.
[3]) Oeconom. arch. zemsk. č. 15. 138.
[4]) Monum. univ. I. 1. 53.
[5]) Tamže I. 2. 314.
[6]) Tamže 323.
[7]) Arch. univ. A. 17. VI. 1. 126.
[8]) V Programm. Jičínského. 1614.

myká se z řečí obyčejných. Jest to oratio apologetica, kterouž vším právem očištěn býti měl u potomků vzdělaných král Václav IV. „vulgo Ignavus“.[1]) Řečník na počátku se divil, že historikové haní tohoto Václava; beze studu ho cizí národové zovou líným. Ten král byl akademii této dobrotiv, řečník ho bude hájiti; nemluvívalo se o něm na tomto místě, zejtra jeho den narození a v týž den dal tři hlasy Českému národu. Po té předmluvě bylo obhájení. Řečník vyložil o jeho pečlivém vychování od otce Karla, dotýká se všelijakých výčitek tomu králi činěných a vyvrací je. Zaplatil-li Karel volbu Václavovu kurfiřtům, což se mu za zlé pokládá, tím vinna lakomost kurfiřtů a nikoli Karel. Na to cituje prameny. Prý nadává se mu v historiích hroznými jmény, říkají mu porcus Epicuri, krutý tyrann; ale tu chybují historici, byl-li kdy přísnějším nebo drsnějším, to zavinili vyšší stavové zemští, páni, a též někteří z Pražanů, kteří s bratrem jeho, Sigmundem, se spikli proti němu. Řečník dovolává se Kuthena, že byl král spravedliv, a přes to ode všech opouštěn a zrazován. Němci ho pomlouvají ze zlosti pro ztrátu oněch tří hlasů. Dále řečník líčí královy zásluhy o školství. V nich připomíná také toho, že školu Panny Marie před Týnem Musis et Apollini consecravit;[2]) Václav jest náš Kamillus, jenž nepřátely od obležení Kapitolu udatně zahnal. Což nebylo to proti všemu právu, že na půdě vlastenské byli vlastenci jako cizinci a že drželi díl zadnější? Což to nebylo proti svobodě, když v českém soudě pře vyslýchali dva Čechové a šestnáct Němců? Řečník dále vykládá o zásluhách, kterých dobyl sobě týž haněný král o samo Německo. Vyčítá se králi od Němců, že nešel do Říma pro korunu; nešel tam pro rozdvojení papežův a kromě toho měl na Rudolfovi Habsburském dobrý příklad, aby tam nešel; co z tažení do Italie měli Němci, co si přinesli? Král měl osobně mnohé pěkné vlastnosti, za chválu mu klásti dlužno, že měl rád Milheima (zakladatele kaple Betlémské), měl rád také Žižku, jehož sláva sahá nad aether, jehožto pověst jako vojína nad všecky vojíny jest známa všude i „super aethera“.

Když slavnostní řeč skonána, mistr determinator předložil každému kandidátovi jedno sophisma, k němuž odpovídali, sedíce mezi scholáry. Potom byl oddech, při němž se zpívalo.[3]) Když se kandidáti zase vrátili do slavnostní síně, měli s sebou dary, jež od nich pedellus determinatorovi a děkanovi odevzdal řečí dosti prostrannou.[4]) Pravil: Spectabilis domine decane et determinator! Honesti ac eruditi baccalaureandi Vestrae Spectabilitati omnia fausta ac felicia a Deo optimo, maximo precantur. Po tomto křesťanském

---

[1]) Arch. univ. A. 17. V. 547. Vyšla tehda také tiskem.
[2]) Fol. 563.
[3]) J. Jireček míní, že kandidáti mezi zpěvem přemýšleli o svých sofismatech. Práva měst. Koldín. XVIII.
[4]) Collectan. Bydžovsk. 75.

přání řečník oznámil oběma pánům, že kandidáti za laskavost a přízeň, kterouž jevili páni k nim, jakož i za práci, kteráž naložena jest na jejich povýšení, tyto malé a špatné dárky upřímně jim podávají, žádajíce, aby je páni ráčili s tváří jasnou a veselou přijmouti; slibují, že později nahradí nedostatek dárků většími důkazy své vděčnosti; žádají zároveň, aby ráčili páni slíbenou hodnost bakalářskou podle svého práva a dle statut artium facultatis jim uděliti, aby hodností tou obdařeni budouce, mohli tím větší pilností čest této almae universitatis a zvláště čest boží opatrovati, umění filosofická ve vlasti naší rozmnožovati a mládeži sobě svěřené, posluhovati. Řečník končil nadějí, že se jim dostane, zač prosí.

Po té řeči vyvstal děkan nebo determinator a promluvil řeč ještě delší. Úvodem pochválil dar kandidátů, „magnifica sunt haec, domini candidati, munera"; prý tím hojně ukázali svůj vděk. Přijímá to s touž myslí, s kterou podáno; slibuje, že vynasnaží se svou hotovostí rád platiti tu štědrost (liberalitatem hanc et munificentiam); zatím nemůže nic jiného činiti, nežli co nařízeno statuty, totiž že jim jakožto statečným literního umění ctitelům hodnost žádanou dá dovolením fakulty. Pak jim oznamuje, že určitými slovy budou slibovati a přísahati, že zachovají dobrou věrou a neporušeně statuta, kteráž jim publicus minister přečte; potom že jeden po druhém podle zvyku této university jednu kvestii vyloží. Na konec děl: „Pročež vystupte na vyvýšené místo a zřetel obraťte četbě statut a zákonů facultatis artium. Ty, pedelle, statuta fakulty svobodných umění pánům bakalaureandům hlasem jasným čtiž a slibu, jenž má sílu a váhu přísahy, jakž tvůj úřad káže, od nich vyžádej!"

Kandidáti vystoupili ke kathedře, a pedellus začal: „Toť jsou statuta, páni bakalaureandové, jichž doslýchejte pozorlivě a pilně; zavazujete se k jich zachovávání pod pokutou svědomí! „Po té pedellus četl sedmero kusů, k nimž ku každému nebo snad jen ke všem najednou bylo odpověděti: promitto! (slibuji). Dle statutu měly býti čteny každému zvlášť (debent cuilibet publicari) [1]) ne-li všecky kusy, tedy zvlášť poslední dva, neboť obligant ad perjurium.[2]) Baccalaureandus podáním ruky sliboval, že bude děkana poslušen ve všech věcech dovolených a poctivých, statuta fakultní všecka všudy nynější i budoucí že bude zachovávati, že bude actus solemnes, disputace navštěvovati (ovšem jen pokud bude kdy v Praze bydliti), že bude přednášky řádných mistrů aspoň třikrát v témdni poslouchati, že bude dle pořádku, jak na něho dojde, o jednom sofismatě a jedné kvestii v čase příhodném disputovati, že gradu tohoto bakalářského na žádné jiné universitě nepřijme znova a

---

[1]) Collectanea Bydžovského 76.
[2]) Monum. univ. I. 129.

konečně že vždy se bude snažiti o dobro fakulty a university dle svých sil, ať přijde k stavu jakémukoli.

V prvních dobách university Pražské bakaláři slibovali leckteré jiné kusy, jež později odpadly buď zhola, buď se pozměnily. Sliboval nositi tonsuru klerikálnou, že hábitu nedá sobě podšiti hedbávem ani hranostajem, leč se zvláštním svolením fakulty, v hábitu že bude obcovati jednáním; když misterské tři disputace vynechá, že podrobí se pokutě 8 grošů bílých (v statutech r. 1528 jen 3 groše bílé); že nebude čísti na kathedře universitní nic z metafysiky než jen logicalia, ale čísti že bude aspoň po dvě léta (to dávno zašlo).

V starších přísahách také bylo určitěji naznačeno, kdy a kolikrát má bakalář, přijma od mistrů thesi, disputovati.[1]) Ale i v době mladší někdy si mistři určitě položili disputace do slibů zase, patrně jim na nich záleželo. Takž v přísaze r. 1601 slibují bakaláři, že v adventě, v postě a ve dnech psích budou disputovati.[2])

Vykonavše sliby, kandidáti přijali bakalářskou sukni nebo hábit, togu; bohatší přinesli si svou, chudším půjčena z fakulty, ale do půl roku měli si koupiti svou.[3]) Byla barvy modré, ale r. 1611 také připomínají se togy bakalářské černé a červené.[4]) Bývala rugata, to jest plna záhybů, řasnatá.

Když kandidáti odložili svůj studentský pláštík a oděli se v sukni bakalářskou, druh po druhu odříkal na kathedře svoji kvestii. Těch thesí všimneme sobě poněkud zevrubněji, ani ne proto, že některá jest významna, alebrž že v nich vlastně složena látka zkušebná, že v nich zahrnuje se vzdělání tehdejšího bakaláře. Mnoho thesí vybráno, jakož pochopitelno, z „trivialních“ partií filosofských, z logiky a z fysiky, ale voleny také látky praktického života se dotýkající. Ty jsou nejzajímavější.

Nejstarší these, jež jsou před rukama, pocházejí z r. 1495 z dekanátu m. Jiřího Kouřimského.[5]) Mistr Jan Pašek Kninský byl determinatorem sedmi bakalářů (13. června), z nichž jeden přednášel, má-li ztráta náboženství útokem vojenským býti napravována; druhý: Mají-li svěřeny býti úřady lidem, kteří jsou chtiví vlády. Zda pomyslil sobě tehda Pašek, kterak se these na něho hodí? Jiný kandidát mluvil, není-li proti náboženství a rozumu tvrditi, že vůle závisla na vlivu hvězd. Jiný: Zdali život soukromých osob není sladší a příjemnější nad život králův? V srpnu přišli jiní bakaláři s thesemi, z nichž jedna: Mužové ctnostní a ponížení, však ve vědách méně honění, mají-li míti v hodnosti přednost

[1]) Monum. univ. I. 1. 49. 129.
[2]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 15. 128.
[3]) Monum. univ. I. 1. 55.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI 275.
[5]) Collectanea Bydžovského v bibl. Lobkovic. v Praze. 13. Arch. univ. 17. A. III. 39.

před muži vzdělanými, ale špatnými. Jiné these: Má-li delší trvání stát knížete dědičného či voleného? Zdali sloužíce pravdě, čímž odstraňuje se všecka pověrčivost, lidé stávají se upřímnějšími k sobě? Vězí-li nejvyšší dokonalost lidská spíš v lásce „primi entis“ (Boha) nežli v jeho poznání; jest-li při člověku statečném chvalitebna spíš mlčenlivost nežli žvavost? Zdali bezpráví, jež dějí se dobrým lidem, jsou dostatečnou stopou, že není prozřetedlnosti.[1])

Mezi thesemi r. 1499 jedna dotýká se novotného humanismu. Bylo-li by užitečnější, aby vůdcovství všech věd měla „ars humanitatis“, kterouž někteří zovou nesmyslem, jiní božskou mocí. Jiná these: Jsou-li filosofové, jimž se Fortuna skoro vždy vyhýbá, obci nad jiné lidi užitečnější? Jiná: Zdali králové, kteří moc sobě nepřivlastňují, alebrž po zákonu panují, státu svému přinášejí zkázu? Lze-li nabýti uměním dar řečnictví či jest od přírody a od vtipu?[2])

Z thesí r. 1513 jedna opět dotýká se humanismu: zda knihy pohanských básníků mají býti čítány od mužů a mladíků křesťanských? Většina thesí ostatních dotýká se ctností. Jest-li spravedlnost nade všecky ctnosti krásnější? Má-li a dovede-li trpělivost všecku křivdu přemáhati snášením? Který život lidský žádoucnější, ten, jenž naplněn ctnostmi, či ten, jenž naplněn vědami? Jedna kvestie tehdaž byla časová, palčivá: Zdali protivným náboženstvím a rozdílnými řády neporušuje se pokoj nejvíc.[3]) Za mistra Mikuláše Šuda Litomyšlana (r. 1521) zase několik thesí ctností se dotýká.[4]) Má-li pravda vyjevována býti všem lidem na všech místech, či někdy má-li býti tajena? Spojuje-li přátelství lidi pevněji než příbuzenstvo krevní? Co jest větší dobro, bohatství po rodičích poděděné nakládati na dobrá umění, či zachovati je další prací řemeslnou? Onu thesi o panovačném člověku, která přes tu chvíli se vyskytuje, tentokrát obrátili: Jest-li možná, aby ten dobře poroučel, kdo před tím sám nebyl poddán?

Roku 1524 za děkana Píseckého z thesí jedna zní: Má-li vychování v literách a v ctnostech nějakou v sobě moc, či stačí-li člověku sama příroda? Jedna časová (proti neučeným kněžím): Zdali člověku, jenž beze všeho literního umění jest, přísluší, aby beze škody spasení v kruhu stkvělých kazatelů kázal evangelium? Druhá časová: Není-li svornost a laskavost měšťanů daleko lepší nad stonásobnou hradbu? Jiné: Spíše-li ovládán lid filosofy nežli mocnými lidmi? Zdali při poesii něco se dovede, když Minerva k tomu nezvána?[5])

---

[1]) Arch. univ. 17. A. III. 41.
[2]) Collectanea Bydžovského. 13. Arch. univ. 17. A. III 42.
[3]) Tamže 14. Arch. univ. 17. A. III 44.
[4]) Collectan. 19.
[5]) Tamže 24.

Roku následujícího (1525) v thesích bakalářských[1]) jest otázka, které nemoci jsou drsnatější, či duševné či tělesné? Zdali ctnosti a vědy více přispívají k ušlechtění smrtelníků nežli bohatství? Jedna skoro prázdná, holá: Má-li býti oplakáván a želen člověk, jenž zasloužil se o přátely i o obec? Jiná: Jsou-li tělesa nebeská příčinou těch věcí, jež dějí se v světě dolejším? Má-li přísaha býti zachovávána, i když hrozí života nebezpečenství?

Z thesí. r. 1531 jedna chce rozluštiti, dají-li se lidé říditi k rozumu jiných spíš lahodným slovem nežli bitím. Jiná: Kteří lidé jsou studií schopnější, ti, co jsou prázdni rozkoší, či kteří jich užívají? Má li se voliti výtečné nadání s tělem mrzáckým, či tělo krásné s duší hrubou, neschopnou?[2])

Roku 1534 mezi bakaláři primus, Sixt (z Ottersdorfa) Rakovničan měl thesi:[3]) Dobře-li činí, kteří poesii se oddávají, když Plato poety od svého státu odhání? Jiný kandidát mínil rozluštiti: Lepší-li manželstvo nad coelibát?, což při mladistvých zkušenostech bakalářových divná these. Jiná: Milují-li matky své děti víc nežli otcové? Muž chudý ale moudrý má-li míti k vládě přednost před bohatcem, jehož mysl málo střízliva? Jedna skoro prázdná: Mají-li se chváliti mužové, kteří podnikají nebezpečí na prospěch obce a ne na svůj? Nebo: Může-li se člověk zlobiti a hněvati bez urážky boží? Jedna časová: Má-li se s nepřítelem jména křesťanského bojovati čili nic? Tu mínili Turka. Jiné, také případné k době tehdejší: Zdali u veřejných věcech počestnost má následována býti, i když nebezpečí hrozí? Slušno-li, aby poddaní panovníka svého poslouchali ve všem všudy? Jedna o samovraždě: Dovoleno-li pro vyhnutí se všelikému protivenství aneb pro vyhnutí se hříchu učiniti sobě smrt dobrovolnou či ne? Jedna these chválí panenství, jiná chce luštiti otázku sic důležitou, ale snad zbytečnou: totiž zdali informatorové chlapců bez podezření mohou bráti platy od učení čili nic. Při téže determinaci najednou hromada starých thesí se opakuje. Jest tu these o mstě, o kazateli nevzdělaném, o filosofovi lid spravujícím.[4])

Z thesí r. 1536 jedna zavadila o mathematiku.[5]) Prý: Mají-li vědy mathematické pro svou zvláštní krásu a vznešenost předcházeti všecky vědy ostatní? Bylo by zajímavo zvěděti odpověď. Jedna these demokratická: Záleží-li šlechtictví pravé v dlouhé řadě rodů či v ctnosti? Jedna these brojí proti přísloví: Nic nevěděti jest život nejšťastnější. Dvě these tehdejší mohly míti lokální osten časový: Jest-li obci užitečnější výmluvnost či zkušenost? Neměliby býti z obce vyhnáni ti, kteří stoní nenasytnou žádostí zlata?

---

[1]) Collectanea Bydžovského. 25.
[2]) Tamže 32.
[3]) Tamže 35. Arch. univ. 17. A. III. 109.
[4]) Collectanea Bydžovského 36.
[5]) Tamže 37.

Z thesí bakalářských r. 1539 jedna staví slavné činy občanské proti válečným. Kterým prý přednost? Jiná míní, že stáří má moudrý člověk spíš očekávati než se ho báti. Jiná zase, že umění nejlépe se podporuje a živí poctou. Co je lepší, snášeti poctivou chudobu nebo shromažďovati bohatstvo per fasque nefasque.[1]) Při determinaci r. 1540 kandidát jeden mluví: Dovoleno-li křesťanskému ouřadu, aby přikračoval k jinověrcům a zlolejcům železem a ohněm? Jiný hovořil o theologii: Jest-li křesťanskému člověku ze všeho studia studium sacrarum literarum nejužitečnější, nejnezbytnější? Jedna z thesí týče se poslušnosti, není-li poslušnost vlastní lidem i zvířatům?[2])

Roku 1543 jedna these bojuje proti obecnému přísloví, že králům a magistrátům všecko náleží, že svým poddaným, co libo, vzíti mohou. These právních věcí se týkající: Jest-li lichva jakožto smlouva křesťanskému člověku dovolena či ne? Jest-li přestupek zákonů neb ediktů úředních smrtelným hříchem? Mají-li věci souditi se dle mínění soudcova či dle psaného práva? Některá these dotýká se theologů a jich věcí: Potřebna-li příštímu theologovi známost artium dicendi? Zda-li hanebný a nepočestný život knězův znevažuje slovo boží? Vede-li štěstí nebo neštěstí spíš k poznání Boha? Mohli-li národové ze zákona přirozeného poznati Boha? Zdali přirozenost lidská dokonale může býti poslušna zákona božího či ne? Mají-li býti sluhové boží nuceni k pracím rukou svých? Také o medicinu zavadil jeden z kandidátů: Jest-li medická věda nade všecky vědy nejpřednější, lidskému pokolení nejužitečnější, nejpotřebnější? Havel Gelastus Vodňanský, pozdější administrator kališné církve, jsa kandidátem (buď 1542 či 1543) mluvil: Osoby v úřadech postavené mají-li spíš dbáti svých prospěchů nežli obecných? Má-li mudřec pro velikost užitku zanechati poctivosti? Jeden z jeho kollegů také chtěl rozluštiti otázku, dosavad spornou, zdali věda zušlechťuje a zjemňuje čili ne?[3])

These r. 1544 a 1545[4]) málo nového v sobě drží. Myšlénky se opakují, obměňují. Jedna these chce rozhodnouti, mají-li filosofové o potřebnosti života větší zásluhu nežli řemeslníci? Jiná: Jsou-li spravedlivy zákony, jež dovolují násilí odrážeti a člověka zabiti? Zdali svět stvořen k vůli člověku? Člověku křesťanskému slušno-li užívati zákonův, od pohanů vymyšlených, ale souhlasících s právem přirozeným?

Roku 1546 z třiceti kandidátů[5]) jeden vykládá, zda ctnosti se rodí s námi, či vznikají vychováním; jiný trudí si hlavu tím,

---

[1]) Collectan. 39.
[2]) Tamže 39. Rok 1540 nesrovnává se s Monum. univ. I. 2.
[3]) Collectan. 43. 44.
[4]) Tamže 45.
[5]) Tamže 48. 49.

má-li obec býti řízena bohatými hlupáky? Jiný, zdali poetové obcím prospívají; má-li býti souzeno dle psaného práva či dle zvyku; pro koho svět stvořen; přátelství-li nade vše; zda víc náhoda zmůže nežli moudrost; hřeší li ti, kteří shánějí prospěchy svých přátel proti zákonům a úřadům; co lepší, bohatstvo nebo vědy? Zda jsou lidské zákony opak zákonů božích; zda muž vědám oddaný neměl by býti spíš svoboden nežli ženat; co jest lepší, mlčeti či mluviti? Z thesí poněkud novějších jsou tu: Mají-li zbožná knížata povinnost školy zřizovati či ne; zda astrologie škodí náboženství? Potřebna-li medicině astronomia, učící o pohybech těl nebeských? Zapovídají-li zákony v obcích dobře zřízených mnohoženství, či dopouštějí je? Pořídí-li umění, čeho příroda nemůže vykonati? Jsou-li poetové větších poct a odměn hodni než grammatices a ostatních umění professorové?

Z thesí r. 1548 na ukázku tyto: Jest-li manželství od Boha ustanoveno pro rozmnožení potomstva a pro zamezení toulavých náruživostí, či ne? Potřebí-li latiny a řečtiny k eloquenci? Z politie a věcí státních několik thesí: Rozpoutání poctivé kázně není-li bezpečnou známkou, že obec zhyne? Proměna království děje-li se osudem nějakým či pro hříchy lidí? Lichva odporuje-li právu přirozenému? Revoluce, jež občany k meči pudí, neměly-li by býti z obcí naprosto vyloučeny? Zdali lakota má býti přede všemi věcmi? Neškodí-li víc přítel, jenž se přetvařuje, nežli zjevný nepřítel? Opakovaných starých thesí zase řada. Jakub Kodicillus Sedlčanský měl tehda thesi: Utrum studia literarum ob ingratitudinem vulgi sint negligenda? (Mají-li se studia zanedbávati pro nevděčnost lidu).[1]

These roku 1550 jsou většinou staré známé a rázu pořád stejného.[2] Z novějších jedna pouští se do pomlouvačů, nad ně jest-li co škodlivějšího? Má-li magister civilis držeti studia humanitní? Má-li doctrina physica býti pěstována jen pro zábavu, či aby sloužila životu občanskému? Neměli-li by chudší studenti živeni byti nákladem publici aerarii? Z osob bakalářských, později slovutných, Tadeáš Hájek Pražan měl tehda psychologickou thesi: Animi functiones et affectus corporum temperamentis respondeant, an non? Pavel Kristian Klatovský, slavný potom právník, měl kvestii ne novou, může-li člověk soukromě se mstíti ze svojí křivdy? Adam Skála Vodňanský (otec historikův) vykládal, zdali spravedlností obec se zachovává, utrum justitia, in proportione geometrica consistens, conservet respublicas nec ne?

Při promoci r. 1552 Petr Kodicillus Sedlčanský říkal thesi: Utrum dissimilimarum rerum in homine, videlicet animae et corporis, quaedam sit inter se harmonia et societas nec ne? (Jest-li

---

[1]) Collectanea Bydžovského. 51. 52.
[2]) Tamže 82.

mezi duší a tělem harmonie?) Z ostatních třiceti thesí,[1]) většinou starých, jedna rozvažuje, nejsou-li zákony vlastně okovy společnosti? Jiné: Bouře občanské a války království jedněch proti druhým vznikají-li z neznalosti zákonů či z příčin nebeských, z hvězd? Zdali úřad utrius ordinis (světský a duchovní) má býti opouštín pro nenávist a nevděk lidu? Není-li mladíkům nebezpečno, odstupovati od zařízení předků; zdali při udělování titulů a poct zachovávati se má proportio geometrica nebo arithmetica; platí-li ve vojenství spíš dary ducha nežli těla; může-li mimo společnost pohodlně žíti člověk, kdyžtě od přírody animal politicum? Ani tato promoce neodbyla se bez these o lichvě.

Ve 32 thesích r. 1555[2]) jeden kandidát tvrdil, že přátelství nemůže býti pravé mezi těmi, kdož se stran některého dogmatu od sebe liší; jiný, že mohli pohané uvažujíce o stvořených věcech usuzovati, že svět Bohem stvořen a nikoli náhodou; jiný hovořil, zda lepší chudoba poctivá než bohatství zle nabyté; nejsou-li školy, v nichž se duše mladých vzdělávají pro úřady obecné, nejvzácnějším klenotem obce? Má-li znáti muž politicus dějiny; neměli-li by lakomci býti z obce hnáni; a tím způsobem jdou ještě jiné na mnoze povědomé.

Jan Vartovský (Vartensis) z Varty, kandidát r. 1558, mluvil starou thesi o šlechtictví, v čem jest, zdali v ctnosti či in externis. Prokop Lupáč vytasil se se starou: An lectio poetarum ad comparandam eruditionem et formandos mores conducat? Jiný tázal se, kuje-li každý štěstí své sám? Některé these tehda dotýkaly se medikův; z nich jedna: mají-li medikové po zásluze býti placeni v obcích nákladem veřejným; jiná byla o dietě, že prodlužuje život. Tenkrát jeden také pojednal o opilstvu, není-li urážkou boží.[3])

V thesích r. 1560 skoro všecko známo. A jest jich 24! Již patrno, kterak neproduktivná byla škola po této stránce. Dvě these uvedeme přec: Zdali obci jest potřebnější medikus nad řečníka; zdali školy pro zachování víry neměly by býti sloučeny s církvemi.[4]) Roku 1562 v 27 thesích bakalářských pozdější professor Trojan Nigellus měl tuto: Má-li k vůli obci dobrý muž jakékoli neštěstí hrdinně snášeti? Jiný kandidát obral si otázku: Fysika má-li míti jisté demonstrace; jiný pojednal o tom, nač jsou státy; jiný, zda řecký jazyk potřeben na poznanou biblí stejnou měrou jako filosofie samé.[5])

---

[1]) Collectan. 86. Arch. univ. 17. A. III. 202.
[2]) Collectanea Bydžovského 88.
[3]) Tamže 99.
[4]) Tamže 103.
[5]) Tamže 105. V Monum. univ. I. 2. 378. uvádí se Trojan Nigellus 16tý mezi bakaláři teprv r. 1564.

Z 28 thesí r. 1564 jen čtyři stojí poněkud za zmínku. Není-li potvorný šat znamením ducha nedobře spořádaného; smí li křesťanský soudce souditi dle zákonů Mojžíšových a římských; statky církevní bráti na světské potřeby, není-li to svatokrádež, a konečně: Jest-li podle přirozenosti spravedlivo, aby jedni panovali, druzí sloužili. [1])

V thesích r. 1566 [2]) co do formy změna. Některé jsou rozvedeny, rozšířeny v přemnohá slova; i these staré, které prve byly pověděny stručně, teď rozbředěny jsou a tonou v slovech. Také se vyskytují často slova řecká. Hlásí se tu závodění s kollejí jesuitskou. Ze dvaceti osmi thesí jen tři mají myšlénku zajímavější. Zdali zkoumání přírody vede člověka k poznání a k lásce? Jest-li řeč soudcem ducha či ne? A konečně these, jednající o tom, že vlast je všude.

Mezi thesemi roku 1568 velmi povědomými, jedna, jsou-li nemoci a zkažení vzduchu z příčin podružných či vznikají-li božím dopuštěním? Jiné: Schopnost elegantně mluviti jest v životě největší ozdoba; jak vznikají zrakové dojmy, zda vypouštěním paprsků z oka či vjemy věcí viditelných? Je-li přemýšlení o smrti nejvyšší moudrost? Zakazuje-li Bůh zpytovati pohyby hvězd? Jeden kandidát hájil tehdejšího obecného přesvědčení, že kometa jest pára ve vzduchu zapálená, oznamující lidstvu vojny, hlad a mory. Petr Šentigar z Choteřiny tvrdil, že pravá urozenost Bohem se vzbuzuje pro péči a obranu vlasti, církve a obce; Daniel Adam Pragenus (z Veleslavína) měl starou kvestii: Utrum omnes affectus sunt vitiosi et e natura evellendi?

Ze zajímavějších 26 thesí roku 1570 tyto: Zdali mladík bez grammatických základů v theologii a filosofii může prospívati? Příštímu filosofu, juristovi, medikovi a theologovi jest-li nanejvýš nutna latina, řečtina a hebrejština? Dobře-li dí Plato, že arithmetika a geometria vyzdvihují ty, kteří studují hvězdy, až do nebe? Líbí-li se musika samému Bohu a smutné lidi podivnou lahodností uchlácholuje-li? Jan Kaňha, pozdější professor, hovořil tehda o potřebě historie. [3])

Musice věnováno r. 1573 dokonce thesí několik; jádro jich, zda-li musika, zjemňujíc mysli, i hříchy a chyby vypleňuje? Tehda také jeden ptal se, nepodporuje-li historie muže, aby neodpadl od víry? [4])

Mezi kandidáty r. 1577 uznán za prvního studenta Martin Bacháček, slovutný professor potom. Ten vystoupil s thesí: Studia filosofská a zvláště astronomie jsou-li králům a knížatům ozdobou

---

[1]) Collectanea Bydžovského 113.
[2]) Tamže 135.
[3]) Tamže 161.
[4]) Collectanea Bydžovského 176.

a hodna toho, aby je znali?[1]) Tenkrát vyskytuje se také these o právě saském, správné-li jeho ustanovení, vrátí-li se vyhnanec před časem, aby byl popraven? Jiná: Zda-li soudce, jenž se nepohne jistým podezřením, za dobrého platí? Medické vědy tentokrát několik thesí se doteklo. Má-li míti spekulativná část mediciny přednost před praktickou či naopak? Prostější léky jsou-li bezpečnější a zdravější nad skladité? Nutna-li jest anatomie znalost k hojení nemocí nejen zevních ale i vnitřních? Jeden z kandidátů ptá se: Kteří lidé mají delší život, ti, co bydlí v teplých krajinách, či ti, kteří v studených? Jiný dokazuje, jsou-li v obcích tři druhové lidí, bohatí, chudí, prostřední, že tito jsou nejlepší. These jsou pestřejší než jindy, pociťujeme na škole přítomnost medika a právníka.

Ale starodávné these přes to opakují se pořád, zvlášť mnoho jich postihujeme zase r. 1579.[2]) O mediciné tu jedna: Má-li medikus při nemocech dbáti vhodného času a vlivu hvězd? Tedy ani za Hubera nebylo mediciny bez hvězd. Právnická these: Může-li stát býti dobře řízen bez studia juris civilis? Z ostatních zajímavější: Když dle Platona nejlepší ústava jest mezi tyrannidou a demokratií naprostřed, zda-li vyhovuje monarchia? Jedna vždy časová: Když za toho posledního věku mužům o stát dobře zasloužilým malý bývá vděk, nebylo-li by radno, žíti raději v soukromí?

Z thesí r. 1580 jedna poněkud prázdná: Oddá-li se kdo studium a jest při tom lenoch, hřeší-li?[3]) Roku následujícího jedna these jest všecka řeckým titulem; zahálka totiž že rodí zlo. mají-li tedy vládcové podporovati studia?[4]) Říkal-li o promoci kandidát všecko řecky, nesnadno říci. Roku 1583 přihodila se these tato: Má-li duše lidská určité sídlo v těle, a kde, či je-li po všem těle roztroušena? Při promoci dvě léta potom (1585) Jan Skála z Vodňan míní, že medik musí znáti astronomii, což není these nová; jiný hádá se, která fakulta jest přednější, juris či medická?[5])

Jan Gotsmanius, pozdější professor, jsa r. 1589 kandidátem bakalářství, hovořil, zda-li rozkoše či ctnosti jsou účel člověka. Vedle této starožitné a prázdné these kloudnější měl Šimon Skála z Klatov: Zda-li některé omyly a chyby knížat a úřadů mají býti od poddaných přehlídány a snášeny pro obecní pokoj? Jeden také luštil, pravda-li, že zvyk druhá přirozenost.[6]) Roku 1593 jest mezi kandidáty slovutný Jan Kampanus. Ohlašuje se řeckou thesí *'Ει κατὰ Ἄισχυλον σοφὸς ἢ ὀυχ ὁ πολλ' εἰδὼς, ἀλλ' εἰδὼς χρήσιμα.*[7])

---

[1]) Collectan. Bydžovsk. 190.
[2]) Tamže 204.
[3]) Tamže 213.
[4]) Tamže 226.
[5]) Arch. univ. A. 17. IV. 34.
[6]) Collectanea Bydžovského v bibl. Lobkovic. 272 a násl.
[7]) Tamže 318.

Je-li dle Aischyla moudrým ne ten, kdo mnoho ví, ale ten, kdo věci užitečné ví?

O geografii hovoří poprvé these jedna r. 1595. A jen tak ledabylo. Jest-li studium geografie potřebno jak těm, kteří v obci žijí, tak těm, kteří na školách vyučují i učí se. Toho roku zněla jedna these také takto: Pravda-li, že všickni duchaplní a vynikající učenci zdají se býti melancholiky?[1])

Z thesí r. 1597 jedna: Jsou li děti víc povinny otci či mateři? Tehda ve čtvrté classis, tedy mezi zadnějšími, Benedikt Nudožerský, pozdější professor, měl thesi vojenskou: Co příhodnější, vpadnouti do území nepřátelského nebo čekati nepřítele doma?[2]) Roku 1599 jest v thesích tato: Musika jest-li jakous mlčelivou filosofií a má-li býti mládeži vykládána? Také vyskytuje se prastará these o pomluvě, ale s touto proměnou: Jestliže mnozí na ten čas víc zla zkoušejí pomluvou nežli přímými nepřáteli, zda jest od pomluvy nějaké lékařství? Roku 1605 byla otázka, za spánku pracuje-li duše; jiná, pohybuje-li se země; třetí, co jsou andělé, jsou-li essentia?

Pohnutá doba a vojny obrážejí se poněkud i v thesích roku 1611 a i potom. Roku praveného jeden kandidát má kvestii: Vynález střelby prachové je-li obci užitečen? Titul císaře tureckého, jenž se nazývá imperator ter maximus, není-li pošetilý? Přísluší-li králům rušiti akademie, překážeti školám? Mají-li býti chrámy asylem? Zda-li v době míru vojenská disciplina má byti držána? Sluší-li úřadu, aby pravou víru promovoval, modloslužebnou kazil? Může-li křesťan lidi zločinné zabíjeti? Zda-li výborní řečníci mohou obci víc škoditi nežli prospívati?

Z jiných thesí podivně zajímava: Má-li se filosof ženiti? S jednou z prastarých thesí vytasil se také onen Jiří Mollerus, jenž universitě po bitvě bělohorské mstil se. Ten o své promoci hovořil o té urozenosti, jež získává se ctností a vzděláním.

Roku 1612 jedna these zabývá se otázkou, sluší-li studiosům zabývati se alchymií; jiná, zda-li professor academicus bez urážky své professí může býti zároveň měšťanem (civis politicus)? Jeden měl kvestii: Může-li uměním magickým proměniti se podstata jedna v druhou? Jiný mínil rozhodnouti, kdo k vojně schopnější, pěšáci či jezdci?[4]) A opět jiný (Knobelius, Knobl) položil si kvestii, který vojín má míti přednost, domácí-li či cizí najatý? Myšlénky z této kvestie zachovaly se; kandidát úvodem připomenul, že ve vlasti třesk zbraní, nepokoje; pak dal se do hanění žoldnéřů, citoval proti nim Tacita, Sallustia, aby dokázal, že bývali

---

[1]) Collectanea Bydžovského v bibl. Lobkovic. 333.
[2]) Tamže 356. Arch. univ. A. 17. IV. 494.
[3]) Arch. univ. A. 17. V. 42. 59. 80. Programmata Jičínského. 1611.
[4]) Programmata Jičínského. 1612.

vždy stejně zlí; vždy bývali libidinum amatores, castitatis propulsatores; před bitvou jsou bázlivci, jsou zloději, lupiči, jsou to Neronové nejukrutnější, vždy vysokým hlasem volající: Sic volo, sic jubeo! Proti tomu domácí voják bojuje pro Boha a vlast, pro his tanquam aris et focis. Přivozuje příklady, ukazuje, kterak město Konstantinopolis zničeno vlastně vojsky cizáckými. Na odpor takových námezdníků což znamenitě a vítězně za nás bojovali Táboři! Ale na konci kandidát přece míuil, že námezdníci jsou z nouze dobří. [1])

Zajímavější these r. 1613: Jest-li mathematika theologům, právníkům a medikům nutna? Zda-li bouřky ku konci předešlého roku v den Mlaďátek byly přirozené či zázračné? S tím souvisí ideou jiné these, zda-li totiž daemones a čarodějnice mohou způsobiti bouře a blesky? [2]) V thesích oněch dob také vyskytuje se otázka, mají-li se starci ženiti? Dovedou-li chymici dělati zlato? Také jedna mluvnická: Graeci et Bohemi habentne ablativum?

Kvestie z r. 1615 jedna ne bez časového významu: Na gymnasiích a akademiích dovoleno-li učiti negraduovaným? Jiná osobně polemická byla toho roku ta, jež dotýkala se původu Čechů z Roxolánů. Jedna hodně opozděná: Pravdu-li má Koperník, že země se pohybuje, a nebe stojí? [3]) These divné z téhož roku: Obce hornické mají-li býti váženy? Ústava česká jest-li monarchická? Strašidla jsou-li duchové zemřelých? Proč Anglie nemá vlků? [4])

Konečně buďte uvedeny některé these z r. 1618, odříkávané 9. srpna. Nedovíme se z nich již nic zvláštního, ale zajímavo, že při každé z nich slovem (negat či affirmat) naznačeno stanovisko kandidátovo, a ovšem také spolu přesvědčení professorů. Příklady: Mohou-li vojny z hvězd býti předvídány? Odpověď, ano. Zda-li chymií lze utvořiti zlato z kovů horších? Ne. These k promoci neuvěřitelna: Zda-li hojné požívání chleba jest zdrávo? Ano. Může-li člověk bez jídla a pití přirozeně dlouho žíti? Může. Kandidát Jan Vodička z Vasrštejna Strakonický měl thesi: Všecko-li poslouchá peněz? Tvrdil, že poslouchá. Jiný položil kvestii: Přednější-li a výbornější-li příroda nad umění? Affirmat. Václav Vepřecký z Vepřek Velvarský hájil, že pohlaví ženské k vládě připuštěno býti nemá. [5])

Když these vyříkány při promoci, pochválena kandidátův i v tom pilnost, a hned udělen jim titul slavnostními slovy promotorovými: „Auctoritate a Deo omnipotente et ab invictissimo romano imperatore Carolo IV., patre patriae, fundatore universitatis, aliorumque serenissimorum regum atque summorum pontificum, praecipue vero serenissimi principis Maximiliani Secundi

---

[1]) Zápisy Jeníka z Bratřic v mus. IV. 289.
[2]) Arch. univ. A. 17. V. 241. Též v Programm. Jičínského.
[3]) Programm. Jičínského. 1615. Arch. univ. 17. A. V. 434.
[4]) Arch. univ. A. 17. V. 476.
[5]) Arch. univ. svazek rukop. XXI.

(následuje celý titul) nec non unanimi consensu facultatis artium mihi plenarie concessa ego primus omnium, ego inquam, quod vobis, ecclesiae Christi, patriae, facultati nostrae sit felix ac salutare, hodie e baccalaureandis facio, creo baccalaureos legitimos, pronuntio ac saluto, omnibusque aliis nostrae scholae secundum promissa addictis eo titulo nominandos, honorandos ac salutandos jubeo!" Tedy autoritou boží, Karla IV., císařů, papežů, krále panujícího a svolením fakulty oddává kandidátu titul bakalářský s nařízením, aby ho všickni tak ctili a jmenovali.

Následující potom řečí obdrželi novotní bakaláři práva, z nichž první bylo, že smějí v této universí veřejně i soukromě čísti na těch knihách, z nichž byli zkoušeni a z nich také disputovati; přiznáno jim právo nižší kathedry, z níž se řídí a konají školní akce bakalářům dle statut příslušné; dále obdrželi právo přednosti před studenty při veřejném vystupování, ovšem ale teprv za mistry a licenciáty, konečně uznáno jim právo, domáhati se vyšších gradů.[1])

Skončil přáním, aby to všecko bylo platné a pevné: Quae ut vobis omnia rata ac firma sint, id efficiat omnipotens Deus, conditor omnium rerum, una cum Filio, domino ac redemptore nostro, Jesu Christo et Spiritu Sancto. Amen!"

Přítomná mládež studentská teď napomenuta, aby snažila se kráčeti příkladem povýšených bakalářů, a noví bakaláři napomenuti, aby pamětlivi jsouce dobrodiní, fakultu podporovali a podle sil jí byli ke cti. Na konec determinator ustanovil díků činění, a když i to vykonáno, pozval ad coenam philosophicam, k hodokvasu filosofskému. A tím skonána slavnost.

V příhodný po promoci čas byl na útraty bakalářů nových nebo jich příznivců a přátel kvas. Konán v Karolinum a někdy i v soukromém domě, zváni k němu professorové, přátelé akademičtí, příbuzní. Roku 1459 při promoci jest zapsáno, že dva bakaláři sami dali přistrojiti slavné convivium; r. 1470 byl na bakalářství pozdvižen Pavel ze Sedlčan, pleban od sv. Haštala; ten pak ustrojil conaem philosophicam.[2])

Na oslavu šťastné promoce leckdy přátelé poetní, učitelé školní a jiní urobili veršování latinská, kteráž nejednou i tiskem byla vydána obyčejně spolu i s thesemi, jež bakaláři odříkávali. Několik

---

[1]) „Facio vobis plenariam potestatem in hac universitate publice et privatim in his libris, in quibus examinati estis, legendi, docendi, disputandi, ac omnes scholasticos actus, vobis juxta statuta concessos, regendi et absolvendi; confero vobis autoritatem ascendendi hanc cathedram inferiorem, in qua actiones vestrum gradum concernentes publice peragi solent; confero vobis in omnibus actionibus ac publicis pompis priorem locum prae studiosis, secundum post magistros ac licentiatos; postremo facio vobis potestatem ampliorem gradum aspirandi." Collectan. Bydžovského l. c.

[2]) Monum. univ. I. 2. 81. 119.

takových gratulačních sešitků se zachovalo. Jeden r. 1595 začíná se: Acclamationes honori 13 honestorum ac eruditorum juvenum determinator Venc. Vlaverinus Nosislaviensis — je v tom devět básní; jiná gratulací z r. 1605 začíná se: Honori ornatissimorum duodecim juvenum gradum philosophiae primum . . . assumentium amici gratulabantur. V tom jsou první verše od Kampana, pod jehož auspiciemi promocí se děla; mezi gratulanty jest také Pavel Stránský. Skoro stejný titul a formu má gratulace z roku 1609 a 1611.[1] Jindy jiný nadpis, (na př. Onomastica honori et decori, Applausus gratulatorius),[2] ale vždy v něm i pod ním mnoho lichotek zvykem oněch dob; při jmenech bakalářů promovovaných v gratulaci z roku 1609 nacházíme i tuto hračku s počátečnými písmeny:

Venceslaus	Ssindler	Neocolinus;
Virtus	Superat	Nummos;
Venceslaus	Horarius	Glatovinus;
Vince	Hostes	Gladio atd.

Nazejtří po promoci sešla se fakulta a přijala promovované bakaláře za oudy. Připomenulo se jim, že by měli dvě leta při universí pracovati, ale tu hned také dostávali dispens od čtení, ne od disputací. Také dovolováno jim, aby od university pryč se brali z Prahy na školní zaměstknání venkovská.[3])

O testimonium accepti gradus mohl se bakalář hlásiti kdykoli. Vysvědčení mělo ráz odporučující. Podle formuláře ze XIV. věku mělo v něm státi, že kandidátu, když byl za dlouhé časy vědám pilně se oddal, veřejně na školách disputoval a vyzkoušen byl a když všecko to i mravy jeho nalezeny nad jiné chvalitebnými, že mu udělen grad bakalářský a že se všude bakalář ten odporučuje.[4])

S fakultou měli zůstati bakaláři v pevném spojení, i protož chtěla stará statuta tomu, aby čtyřikrát za rok přicházeli k napomínání nebo ke korrekcí, při čemž čteny jim zákony. V novějších statutech[5]) mělo se tak díti jednou v rok, o čemž jinde svrchu již položeno.

Na tom místě budiž položeno o nepřístojnostech, jež se někdy přihážely při zkouškách bakalářských. Nejčastěji byly v tom, že kandidát přišel ke zkoušce později, hlásil se, když zkouška již byla v proudu. Byla-li omluva vážná, mistři zastavili ostatních kandidátů zkoušku v kterémkoli stadii a pozkoušev̌se nové vpravili

---

[1]) V mus. 52. G. 7. 57. D. 77.

[2]) Některé uvádí Jireček v Časop. Č. Mus. 1883. 493. Viz je i v Jeníka z Bratřic sbírkách v mus. IV. 361.

[3]) Tak i jinde v univ. Zeitschrift f. Gesch. Schlesiens. Grünhagen. XXIX. 162. a násl. Povinnosti bakaláře Krakovské školy jsou hojnější než v Praze Muczkowski. Statuta. 1451. XXIX.

[4]) Monum. univ. I. 1. 3.

[5]) Monum. univ. I. 1. 40. 124.

je mezi staré. Tak na příklad r. 1601 po zkoušce z etymologie připustili dva studiosy, kteří se opozdili pro dalekost cesty.[1]) Jan Turka Německobrodský, rektor od sv. Jiljí, r. 1611 dostavil se ke zkoušce již po determinaci prvních klassí; chtěl býti zkoušen soukromě; omlouval se nemocí. Ale mistři tentokrát tuze se bránili; prý jest to proti zvyku, nechť se obrátí na defensory. Kandidát prosil tedy defensorův, a ti zkoušku tak pozdní nařídili: Turka vřaděn do čtvrté klassí, která ještě nepromovovala. V té klassí dostalo se mu místa třetího.[2]) Málo spravedlivá byla omluva, proč mistři r. 1619 k opožděné zkoušce pustili syna Kochanova z Prachové. Prý Kochan jest defensor, tedy „se mu nemůže tak snadně odepříti; jiní že nebudou moci sobě za exemplum toho bráti".[3]) Spravedlivější jest příčina, proč připustili r. 1620 Daniele Žalanského, sukcentora školy lounské; uznali totiž, že pedell zanedbal poslati do Loun intimaci, a kromě toho že změněn čas zkoušek proti zvyklosti o dvě neděle.[4])

Opačné případy ale neméně nepořádné jsou, když kandidát před ukončením zkoušky odběhl. Roku 1605 před samými examiny utekli dva, jakož se vypravovalo, na vojnu.[5])

K nepřístojnostem zkoušky náležely hádky a nepřízně mezi kandidáty a vzdory professorům. Sočení bývalo časté, ale uklizeno vždy po domácku. Roku 1612 nabylo jakés pohoršení o zkouškách rázu veřejnějšího. Vytištěn byl totiž nákladem kandidátů nějaký hanopis, ale nevíme, oč šlo. Mistři přísně volají nejprv studenta Václava Kochana z Prachové, odkud má paškvil, kdo ho skládal, tiskl? Vyznal, že 6. dubna v kolleji Hedvičině rozdán byl pamflet, vytištěný v typografii Hanušově (Jiří Hanuš [Hanus] Landskronský z Kronenfeldu). Potom povolán Matěj Marynek, impressor bydlící v kolleji České, proč ten paškvil, který kandidáti skládali, vytiskl? I odpovídal tiskař, že skladatelé, z nichž jeden byl Jiří Knobelius, kázali tisknouti, slibujíce, že jemu na škodu nebude. Rozsudek mistrů byl, aby impressor se vystěhoval z kolleje, a dva skladatelé i s kollegou svým Mikulášem Táborským, také kandidátem, jejž v hanopise asi ne bez příčiny urazili, aby poseděli v kurníku pokutném.[6])

Zmíniti se jest o tom, kterakým způsobem bakalář z university cizí uznán byl za bakaláře zdejšího. Byli takoví, že stáli o bakalářství více universit. Na příklad pověděmý Vít Ophtalmius, primas novoměstský, byl bakalář vídeňský i pražský.[7])

---

[1]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 120.
[2]) Arch. univ. 17. A. VI. 326. 328.
[3]) Arch. univ. A. 14. b. 197.
[4]) Tamže 221.
[5]) Arch. zem. Oeconom. č. 15. 273.
[6]) Arch. univ. A. 13. b. 77. 83.
[7]) Rudolph. Rex. Bydžovský. Opis v univ. knih. 302.

Zkoušky takový kandidát neopakoval, ale ceremonií mu bylo podstoupiti kolik. Nejprv měl prositi děkana, by ustanovil den, hodinu, k níž dostaví se kandidát se svými přáteli před děkana s jeho radou. Kandidáta vede (jako prve byl determinator při kandidátech) jeden z mistrů. Mistři oznámí kandidátovi podmínky, nejprv ovšem aby ukázal instrumentum suae promotionis, tedy svědectví z jiné universí, že je bakalář. Po té se mu uloží disputovati s bakaláři; dostane od děkana kvestii, a mistři hned vyvolí z bakalářů aktora, jemuž má kandidát odpovídati. Aktor vystoupí na kathedru „tapete exornatam“, kandidát usedne tam, kde sedají studenti, když s bakaláři disputují. Kvestie, o niž se disputuje, jest „in utramque partem“, to jest, že kandidát může tak i jinak odpovídati. Aktor vyzve přítomné bakaláře, aby se přidali k té odpovědi, která se jim vidí býti lepší. Hádají se všickni, to prý všem užitečno. Přítomen jest děkan, jeho consiliarii, a z magistrů, kdo chce. Na konci aktor jménem svým i kandidátovým děkuje Bohu, děkanovi, radě, bakalářům a posluchačům za jich účastenství.

Deset dní potom na též kathedře kandidát měl hovořiti sám v obyčejném rouše (ale počestném) o dvou kvestiích a po desíti dnech do třetice opět tak. Po té žádá odpovědi od fakulty. Ta uváživši předloží mu k slibu tytéž artikule, jako byly vydány jiným kandidátům. Slíbí pravicí a zaplativ 20 grošů českých a pedellovi 4, jest přijat do fakulty. Pak se smí odíti togou bakalářství svého.[1])

Pohlédněme k statistice promocí bakalářských in artibus. Pravíme hned, že všecko počítání jest nejisté; neboť i tu, kde zápisy nejsou kusé a mezerovité, shledává se obtiž zlá v tom, že se neshodují leta ani čísla. Dokud universí byla celá, v první době od r. 1367 do r. 1408 na fakultě artistů graduovali 3932 bakalářů, průměrně tedy nad 90 osob ročně.[2]) Velikou válkou a poklesnutím školy klesá i průměr promocí bakalářských v letech potomních; do r. 1525 na rok asi 8 promocí přichází; ale od roku 1526 do r. 1600 zase počty polepšují se. Za 74 leta (1526—1600) napočítali jsme 1113 bakalářů filosofie, tedy by přišlo na rok průměrně 15 promocí.[3])

Všimněme si počtů i okolností zevrubněji. Po odchodě Němců na právnické fakultě až do r. 1418 jsou determinace bakalářské; z Čechů ještě r. 1417 promovuje devět; z národa Bavorského a Polského jsou poslední promoce r. 1414; ze Saského národa poslední promoce r. 1417. Pak jest fakultě juristů konec.

Na filosofické fakultě od secesse Němců jdou promoce pěkným počtem, ale brzy ubývá. Roku 1410 nad třicet bakalářů promovo-

---

[1]) Collect. Bydžovsk. 68 Monum. univ. I. 2. 58.
[2]) Tomek spočítal v Děj. Pr. IX. 221. Poněkud jiné číslo v Děj. univ. 90.
[3]) Počítali jsme na cifrách v Monum. univ. I. 2. a v ruk. univ. 17. A. III., kde si počty sestavil Putzlacher, ale zhusta jdou ty počty různo velmi.

váno; r. 1411 24; leta následujícího 20, r. 1413 již jen 13; tolikéž r. 1415. Ten rok mistři pohádali se o lokaci. Pak rázem ubývá počtu r. 1416 8 bakalářů, r. 1417 6, r. 1418 5, 1419 jen již dva. Začínají se nářky, že jest řídkost examinum; že examina sunt omissa pro certis et rationabilibus causis. [1]) Ještě r. 1426 zápis, že promoce jsou opuštěny zhola. [2]) Ale již roku 1429 zkouší se, i potom v letech následujících, takže nejprázdnější doba jest mezi 1420—1428. Roku 1433 zas odloženy zkoušky „pro mnohá a dlouhá jednání obcí s posly basilejskými v kolleji". Dvě leta potom již zase zkouší se, ale bakalářů pořád jest málo. Teprv r. 1442 vyskytuje se jich devět jakožto počet znamenitější. Od r. 1444 čísla rostou. Trousí se sem i kandidáti vídeňští, lipští a jiní cizí; roku 1445 25 bakalářů promovováno, počet ku podivu veliký. Tenkrát rektor a ne děkan uděloval grad, což vytčeno v pamětech za zvláštnost. Rok potom 20 bakalářů učiněno, většinou lidí cizích, z nichž také jeden prosil posečkání bursy. Roku 1447 již zas jen 8 kandidátů, v nichž Hilarius z Litoměřic, později pověstný nepřítel kališných; v zkoušce obdržel místo druhé.

Následkem vzetí Prahy od Jiřího roku následujícího (1449) jen pět bakalářů promovováno, však hned potom r. 1450 zase jich už 14. V letech následujících až do roku 1460 jsou zase počty skrovné, po 6, po 7 bakalářích, jenom r. 1456 jich 13, mezi nimiž Václav Koranda z Plzně a baro Benedikt z Valdštýna; r. 1457 15 osob graduováno a rok potom 14, r. 1459 16. V této desítce let r. 1455 nezkoušeno zhola nic.

V desítce let následujících (1460—1470, nebylo zkoušek roku 1464 a 1469; nejvíc kandidátů bylo 14 (r. 1467), nejméně 5 (roku 1470); jináč chodili víc než po deseti. Mezi bakaláři jest tentokrát několik Moravanů, jeden Polák z Pobědiště. Také vyskytuje se Matiáš Rejsek z Prostějova, pozdější veliký český architekt; v lokaci bakalářů byl sedmý (r. 1468). [3])

Na malé míře drží se počty v následujících dvaceti letech 1470—1490. Devětkrát vůbec nezkoušeno, nepromovováno. Nejvíc promocí, 14 totiž, bylo r. 1476 a 1487; nejméně, totiž 6, bylo roku 1478. [4]) Mezi bakaláři pořád jsou Čechové zdejší a moravští (z Hranice, z Mohelnice); také z Teplice jeden.

V deseti letech do konce století XV. nejvíc promocí bylo roku 1499. Grad oddán 29 kandidátům; to zase jednou číslo veliké,

---

[1]) Monum. univ. I. 1. 415—452. I. 2. Roku 1413 byla poslední promoce bakaláře medického. Tamže I. 1. 426.

[2]) Tamže. Monum. univ. I. 2. 5.

[3]) Tamže 11, 16, 27, 33, 38, 41, 46, 47, 49, 58, 62, 68—119. Muczkowski (Wiadomość o założeniu uniwers. str. 100) počítá do r. 1467 30 Poláků, kteří v Praze grady obdrželi. Připletli se mu v počet Čechové dva asi.

[4]) Tamže 127. 158.

neobyčejné. Nejméně promocí bylo rok před tím, totiž jen 7.[1]) Mezi bakaláři roku 1499 vyskytuje se po dlouhé době zase jeden Němec. Byl ze Štyrska.[2])

V prvních dvaceti letech XVI. věku nebylo bakalářských zkoušek aspoň po osm let, ovšem s přestávkami. Čísla jsou celkem větší nežli dosavad; 24 promocí jest nejvíc (r. 1518); 8 promocí jest nejméně (r. 1509). Čtyřikrát po 19, čtyřikrát nad 20.[3]) Z Čechů nejčastěji Pražané a Kouřimané; jednou se vyskytl také Tepličan. Jednotlivě i jiní rodáci promovováni, na př. z Chotusic, z Pacova, Slavětína, Vimperka, Přelouče, ze Stříbra, z Něm. a z Českého Brodu, Podolí, Vlašimě, Kamenice, Rožďalovic. Moravané pocházejí z Třebíče, Bitéše, z Hranice, z Měřína, z Brodu Uherského. Jeden kandidát byl také z Vratislavě.

V druhých dvaceti letech XVI. věku (1520—1540) v šesti letech nezkoušeli bakalářů. Jednou (r. 1526) uvádí se smutný důvod, se tak stalo se pro malý počet studentů. Byla to doba zlá, rozbrojů domácích plná; r. 1528 praví zápis universitní, že kolleje jsou prázdny, a školám že hrozí extrema ruina.[4]) Ale zase zlepšilo se. Nejvíc promocí v řečeném období bylo r. 1534. Bylo jich 32; Sixt z Rakovníka (z Ottersdorfa) byl tehda primus.[5]) Nejmenší počet bylo 9 promocí r. 1524.[6]) Právě v tomto období, kdy universí počtem studentů poklesla na nejníže, stalo se roku 1532 usnesení svrchu připomenuté, aby byly zkoušky bakalářské vždy teprv za dvě léta; důvod k tomu položen, že mladíci, jak titule dojdou, ihned se nadýmají, chocholy nosí (intumescunt cristasque tollunt), nechtějí v kollejích trvati a jen shánějí se po správách škol a po paedagogiích.[7])

V následujícím dvacetiletí (1540—1560) nezkoušeno asi po osm let,[8]) tedy nedrželi se pravidla, že by zkoušeno býti mělo v přestávkách dvouročních. Největší počet — 38 — kandidátů byl

---

[1]) Tamže 183, 185, 187. V tom období začínají se zápisy v Bydžovského knize Collectanea a hned vyskytují se nesrovnalosti, s kterými není rady. Monumenta na příklad nemají při roce 1495 žádné promoce, Collectanea 15 promocí. Putzlacher v arch. univ. č. 17. A. III. 933. má ten rok jen 7 promocí. Kterak rozhodnouti?

[2]) Monum. univ. I. 2. 185.

[3]) Tamže 201—270.

[4]) Tamže 282. 296. 298.

[5]) Tamže 310.

[6]) Putzlacher v arch. univ. 17. A. III. má jich r. 1532 ještě méně, 7; ale nelze spolehnouti se.

[7]) Monum. univ. I. 2. 306. Překlad celého zajímavého místa od Tomka v Č. C. Mus. 1847. 198.

[8]) Čísla se tu rozcházejí velmi. Putzlacher (Arch. univ. 17. A. III.) má r. 1540 9 kandidátů, Monumenta nemají nic, při r. 1542 výslovně uvádějíce, že po tři léta před tím nebylo zkoušek. A Collectanea Bydžovsk. 39 uvádějí z r. 1540 these. Při r. 1544 má Putzlacher 9 kandidátů (937), Monumenta nic a Collectanea (45) uvádějí these, r. 1545 má Putzlacher 7 bakalářů, Monum. nic, Collect. these atd.

promovován r. 1557 nebo 1558 [1]) Nejmenší počet — 17 — promocí klade se na rok 1543. Jináče jsou čísla nad obyčej valná, 24, 30, 33 bakalářů přicházívá. [2]) Mezi bakaláři roku 1550 jsou později slavní Tadeáš Nemicus a Kristian Klatovský (z Koldína). Václav Zelotin, pozdější professor, jest mezi 33 bakaláři r. 1554 v lokaci čtvrtý.

Sháníme-li se také po tom, z kterých měst českých až dosavad kandidáti pocházeli (lze poněkud dle toho souditi o zdárné škole městské), to shledáváme, že kromě Prahy největším počtem zastoupena jsou města: Chrudim, Hradec Králové, Písek; po nich slušný počet bakalářů vydal: Dvůr, Klatovy, Slaný, Žatec, Vodňany, Hora, Tábor, Louny, Žlutice, Kouřim; po nich počtem vynikly Rokycany, Bydžov, Nymburk, Chotěboř, Jičín, Ledeč, Stříbro, Mýto, Beroun, Rakovník, Kadaň, Roudnice, Turnov, Příbram, Čáslav. Měst, která vyslala po jednom nebo po 2 kandidátech, jest velmi málo. I Plzeň katolická mezi nimi.

Dvacítka let následujících (1560—1580) svědčí příčinou zkoušek bakalářských o vzkvětu vysoké školy. Nezkoušeli sic po devět let, tedy dostatečně drželi pravidlo ob rok podnikati zkoušky, ale když zahájili je, vždy pěkný počet byl kandidátů. Nejvíc jich přišlo r. 1580, [3]) totiž 41, číslo dosud nevídané. Nejmenší počet 15 roku 1571. Jindy vždy jich bylo nad 20, ba i 37 a 38. [4]) Při onom největším počtě jest poznámka, že byli závistníci, kteří těm zkouškám, gradům (ejusdem honori) strojili nebezpečenství; ale arcibiskup (Prus z Mohelnice), jenž teď umřel, nebyl z nich, ten proti universí nebojoval. [5]) Z té poznámky patrno, kdo byli závistníci a protivci. Mezi kandidáty vzácnější jména: Roku 1562 Trojan Nigellus, pozdější professor, 1568 Daniel Adam z Veleslavína, jenž byl z kandidátů lokací zadnější; r. 1570 Matiáš Grillus Rakovničan, o němž poznamenáno, že r. 1581 stal se děkanem, když se byl vrátil z Ženevy a z Basileje. [6]) Roku 1573 jest Jan Adam Bystřický mezi zkoušenci. Roku 1577 Martin Bacháček dobyl sobě místa prvního; s ním spolu zkoušen Plzňan Jan Khernerus, později professor.

Ve dvaceti posledních letech XVI. století (1580—1600) promoce dosahují počtu již znamenitého a drží se ho. Roku 1595 bakalářů již 52 učiněno, nad 30 bylo jich šestkrát, dvakrát nad 40. Nejméně jich přišlo 20 r. 1581. [7]) Mezi kandidáty toho období

---

[1]) Monum. univ. I. 2. 366. Collectanea Bydžovského 99.
[2]) Monum. univ. I. 2. 340. 358. 363. a j.
[3]) Monum. univ. I. 2. 431. Putzlacher l. c. 950. má také r. 1580.
[4]) Monum. univ. I. 2. 380. r. 1566 38 bakal. (Collect. 135. jich uvádějí jen 28), a r. 1575 zase 37 (str. 416.).
[5]) Monum. univ. I. 2. 433.
[6]) Tamže I. 2. 439.
[7]) Čísla z Putzlachera l. c. str. 885. Ale rok 1581 jest z rukop. Lobkovického č. 310. Putzlacher má 20 kandidátů teprv r. 1586.

jest zřejmější počet Slováků (Pannonius). Roku 1583 jsou mezi kandidáty pozdější professorové Václav Vlaverin a Ondřej Mitisko Litoměřický. Ten byl v lokaci předposlední.[1]) Také se vyskytuje z rodin erbovních víc mladíků nežli bývalo před tím.

V posledním období samostatnosti Karlovy školy byl rok 1605 všech let před tím i potom promocemi nejhojnější. Kandidátů bylo 61 (či 62?). Potom ovšem byl úbytek, příčinou byl „strepitus Martis", prudké hádky náboženské až do konečného pádu nešťastného. Ale jest patrno, že universí v pokojné době byla by zajisté rostla. Roku 1612 si mistři ještě vybírali; usnesli se, aby o sv. Václavě ke zkoušce puštěni byli jen učitelé netitulovaní; studenti z kollejí aby počkali do příštího terminu.[2]) Tenkrát bylo 38 kandidátů. Rok na to bylo bakalářů jen 17, ale leta následujícího (1614) zase již vystoupil počet na 22; byl mezi kandidáty Jan Čežbivius, svrchu leckde připomínaný písař universitní; r. 1615 bylo promocí bakalářských 31, r. 1617 29, mezi nimiž Pavel Thermenus ze Zhoře, praeceptor u Stampacha, a Kříštan Thermenus, rektor školní v Teplicích, ve své patrii.[3]) V bouřném roce 1618 ještě přišli 22 kandidáti ke zkoušce; mezi nimi byl Pavel Konstantin z Vyšetína, Sixtus ze Zvířetína, Adam Rosacius z Karlšperka, Martin Jessenius z Jessenu, Slovák.[4])

Po bitvě bělohorské ještě 25. ledna 1622 prosí děkan Adama Valdštýna, aby směly býti podniknuty zkoušky. Vykládá urozenému pánovi, že dle způsobu akademického „studentové bonarum artium času postního na examina pro gradibus philosophicis přicházejíce, v kolleji císaře Karla shromáždění svá mívají", teď prý schůze zakázány, děkan tedy prose za dovolení té schůze slibuje, že by o literním umění pokojně mluvili.[5]) Ve chvíli nejposlednější professorové pamatovali na zkoušky!

Na konec otázka, kolik důchodu mistři ze zkoušek mívali. Lze ho postihnouti z několika určitých případů. Roku 1571 zkoušeno bylo 15 kandidátů; všeho všudy vybralo se od nich 45 kop českých. O ty peníze sdělili se examinátorové a professoři „actu regentes". Na počátku zkoušky za dárek vybrány 3 kopy 45 grošů, z toho ze šesti professorů každý vzal 37 grošů 3 denáry; za lekce vybráno 18 kop 45 grošů; to rozděleno mezi professory čtoucí, mistr Marek děkan obdržel nejvíc, 3 kopy 30 gr.; Kodicill 2 k., Zelotin 1 kopu 30 gr.; Kolínský 2 kopy; Pressius 1 kopu 30 gr., Molesinus stejně tolik; po zaplacení vybylo 6 kop, o něž se všickni stejným dílem podělili „pro pilnost". Za lázeň vybrali 3 kopy 45 grošů; o to sdělili se samotni examinatorové, obdržel každý

[1]) Monum. univ. I. 2. 442.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 378.
[3]) Tamže A. 17. V. 741. a násl.
[4]) Tamže A. 14. a. 139.
[5]) Tamže A. 14. b. 949.

po 39 groších (5 osob). Úhrnnými summami obdržel rektor jen 30 gr., děkan 9 kop 41 gr. 3 denáry, Kodicill 8 kop 8 gr. 3 d., Zelotin 7 kop 38 gr. 3 d., Aletin 8 kop 8 gr. 3 d., Pressius 7 kop 38 gr. 3 d., Molesin 3 kopy 14 gr. 3 d., což vydá summu 45 kop grošů. [1])

Při zkoušce r. 1575 bylo 36 kandidátů platících. O munusculum deset professorů rozdělili se po 55 groších. „Pro lectionibus" složeno 48 kop; z toho vzal děkan za starou logiku 8 kop 24 grošů, vzal ze všech mistrů nejvíc. Kodicill za fysiku obdržel 4 kopy 48 grošů; Zelotin z předních knih Analyticorum tolikéž přijal; o mistru Aletinovi, Heniochovi a Pressiovi psáno, že nedostali ničeho, poněvadž neměli lekcí řádných (non habent ordinariam); mistr Molesinus za čtení De anima přijal 3 kopy 36 grošů. Mistr Daniel Pragenus za přednášky rhetorické přijal 4 kopy 48 gr.; mistr Trojan „ab elenchis" 2 kopy 24 gr. Tím způsobem rozděleno z platu za čtení pouze 28 kop 48 grošů; o zbytek 19 kop 12 gr. rozdělili se všickni mistři řádní i mimořádní, dostal každý po 2 kopách, a zbytek 1 kopa 12 grošů dána rektorovi. „Pro labore" vybráno 42 kop a za lázně 10 kop; tyto peníze byly jen examinatorům; obdržel každý po 10 kopách; zbytek 38 grošů dali na víno k professorskému stolu. Ouhrnkem vybráno o zkouškách těch 110 kop a 18 grošů. Z toho měl rektor málo, jen 2 kopy 7 gr.; děkan Bydžovský nejvíc — 21 kop. Jiní méně a méně, až konečně jeden z extraordinárních vzal všeho všudy jen 2 kopy.

Roku 1581 byla summa všech „akceptů" (při 20 bakalářích) 58 kop 26 gr., v tom bylo 25 kop za lekce (grošů již pomíjíme), o něž rozdělilo se 7 professorů; „pro labore" 23 kop, o něž 5 professorů zkoušejících sdělili se; za lázně dostal každý examinator 53 groše; munusculum přineslo 4 kopy, z nichž rektor obdržel jednu. Roku 1583 složilo 28 bakalářů celkem 105 kop; z toho obdržel Trojan 28 kop, nejvíc; probošt Adam Bystřický 25 kop; děkan Bydžovský 21 kop; ostatní mistři (bylo jich ještě šest) vzali od 17 kop po 3 kopy nestejně. Šest kop dostalo se Krispovi Austinovi, čtyř Mendicellovi, tři kopy — nejméně — obdržel mistr Hortensius. [2])

A ještě jeden počet z roku 1599. Platila tehda 31 osoba „introitu" 10 kop 20 gr.; pro lectionibus 41 kop 20 gr.; tyto peníze rozděleny všem 9 professorům, ale tak, že examinatorové obdrželi po 6 kopách 20 groších a děkan 8 kop 20 gr., rektor jen 4 kopy 30 gr. Další plat pro labore byl 46 kop 30 gr. a za lázně 10 kop 20 gr.; tyto peníze zůstaly jen examinatorům; vzali po 11 kopách 22 groších. [3])

* * *

[1]) Acta univ. v biblioth. Lobkovic. v Praze č. 310. 63.

[2]) Všecky ty počty jsou v rukop. Acta univ. v Lobkovické knihovně č. 310. 125. a násl.

[3]) Arch. univ. A. 48. 220

V kolleji jesuitské u sv. Klimenta udělovali grady dle privilegia krále Ferdinanda z r. 1562. Udělovali je na dvou „fakultách“, ve filosofii totiž a v theologii, a grady měly platnost stejnou, jako by byly uděleny v říši, v Italii, v Hispanii, v Gallii.[1])

Ke gradu bakalářství svobodných umění připouštívali jesuité již ty žáky, kteří vystudovali logiku. Kdo chtel býti připuštěn k bakalářství v theologii, musil míti aspoň čtyři nižší svěcení na kněze. V theologii rozlišovali jesuité po starodávném způsobě dvojí bakalářství. Kdo studoval v theologii dvě léta, mohl dosíci gradu bakalářského, jenž slul „biblicus“. Takovým bakalářům říkali také currentes (v Karolinum cursores). Kteří pobyli na fakultě tři léta v studium, mohli dosíci vyššího gradu bakalářství theologie, sluli formati nebo sententiarii.[2]) Stolice učebné v theologii byly za všecken čas století XVI., když pěkně šlo, dvě; stolice starého a nového Zákona a druhá dogmatická spojená s morálkou. Kandidát bakalářství biblického musil tedy slyšeti „praelectiones theologiae ordinarias a výklady Písma“; měl býti cvičen v disputech a povědom býti fakultě.[3]) Dogmatické učení bylo v sentenciích Petra Lombarda, odtud slul svrchu oznámený bakalář „sententiarius“.

K zkoušce vydána intimace od rektora.[4]) Kde měli jesuité dobře zřízenu fakultu s děkanem, děkan svolal fakultu, aby se kandidáti bakalářství představili.[5]) V Praze představovali se svým učitelům. Při tom kandidáti prosili za připuštění ke zkoušce, ukazovali své listy, dokazovali původ svůj z počestného lože, vysvědčovali o svém vzdělání, o lekcích, o immatrikulaci. Fakulta nebo mistři pak rozhodovali o odpovědech v nepřítomnosti žádajících. Pak je volali a notarius nebo jiný ochotný mistr zapsal jich jména a vlast v album kandidátů. Při kandidátech theologického bakalářství mistři otcové chtívali věděti ještě i to, jsou-li schopni k vyšším svěcením, nejsou-li na těle mrzáky, mohou-li se živiti honeste, kolik jim let (žádali při filosof. bakal. 19—20 let, při theol. bakal. 22 léta), chtějí-li nositi slušný šat klerikálný; znova pátráno po tom, co všecko studovali, musili ukázati denníky s přednáškami zapsanými (dictata); pátráno, není-li z kandidátů některý infamis, apostata, člověk z některého náboženství vyvržený, nemravný; byl-li klerik nějaké řehole, musil ukázati svolení svého praelata. Na konec slíbili prosebníci, že se poddávají soudu mistrů o svém umění i o mravech. Potom teprv jsou vyhlášeni za kandidáty bakalářství.

Examinatory v Praze ustanovoval rektor; jinde, kde jesuité měli fakultu s děkanem, děkan; examinatory k theologii jmenoval

---

[1]) Schmidl. H. S. J. I. 163.
[2]) Pachtler. Monum. German. paedag. III. 182. 359.
[3]) Tamže 151. Řád trevirský.
[4]) Vzor tamže 372.
[5]) Tamže 1 2.

kancléř, čímž patrně jesuité chtěli docela podobati se universitám světským, v nichž kancléř autoritou papežů zahajoval zkoušky vyšší ve filosofii a všecky (tedy i nižší) v theologii.[1]) V Praze mívali jen v některých letech kancléře, jenže jesuitům býval cancellarius poddaný rektorův; býval generale rectoris instrumentum ad studia bene ordinanda.[2]) Tedy lišil se tuze od kancléřů, kteří bývali nad universitami světskými.

Kandidát theologického bakalářství povinen byl před zkouškou učiniti vyznání víry a podniknouti disputaci Obyčejně vybírána k disputaci věta ze Summy Tomáše Akvinského. Disputace i dvě hodiny trvala.

Kandidáti filosofského bakalářství byli zkoušeni nejprv po půl hodině z logiky a z některé části fysiky; potom následovala ještě zkouška druhá, o něco delší, z Isagogy, logiky, kategorií, de interpretatione, z analytiky, topiky, z elenchů a z katechismu. Rektor před tím examinatorům dal otázky z jednotlivých knih vybrané. Kandidáti seděli při zkoušce v škamně nebo stáli; byli zkoušeni při menším počtě všickni najednou, jináč po kroužcích.

První zkouška měla býti mírna; „nec rigorosum hoc examen erit“, tak stojí v jednom řádě z roku 1603[3]) a nápodobně čteme v jiném (z r. 1658), jenž hodí se na Prahu, že k bakalářství dostačuje prostřednost vědění a jistá obratnost (dexteritas) in logicis et dialecticis materiis.[4]) Druhé examen logické (v Treviru) mělo díti se „accuratius“, opatrněji, přísněji.

Na bakalářství theologické zkouška trvati měla hodinu. Není zpráv, že by u nás někdo se byl sháněl po bakalářství nižším, biblickém; po třetím roce studia hlásili se k zkoušce, a tu podnikali z biblí i ze svatého Tomáše nebo Petra Lombarda. Váha při zkoušce kladena asi na články sporné, jimiž katolická církev se lišila od jinověrců, byla to nauka o hříchu dědičném, o ospravedlnění, o svátostech, o mši, očistci, o úctě Svatých, o ostatcích, o moci papežské, o postech atd.[5]) Summa doctrinae Christianae od Kanisia bývala základem vědění věroučného. Praefekt studií s třemi mistry byli examinatory. Zkoušeli nejprv soukromě „pro utroque baccalaureatus gradu“; zkoušeli část způsobem disputačním („argumentando“), větší ostatek otázky dávali, jež praefekt examinatorům dva, tři dni před tím byl vydal, a chtívali odpovědi k nim.[6])

---

[1]) L'université de Paris et les Jésuites. Douarche 20.
[2]) Pachtler. Monum. Germ. paed. III. 329.
[3]) Tak dle řádu v Treviru. Monument. Germ. paedag. III. 168. 169. 170.
[4]) Tamže 363.
[5]) Je to patrno z thesí disputačních. Také při ordinariátní zkoušce jáhenské vždy šlo o tyto sporné články. Vacek. Sb. Hist. kroužk. 1896. 5. 40.
[6]) Monum. Germ. paedag. III. 150.

Po zkoušce provedena lokace podle umění prokázaného (secundum eruditionis praestantiam).[1] Při theologické zkoušce podána professorů suffragia kancléři, a ten s děkanem (rektorem) rozhodli o lokaci. Kandidátům výsledek se oznámil, aby schystali se k promoci. Oznámiti výsledek, vzkázati dobré poselství, to zove se v promočních řádech jesuitských bona nova dare nebo declarare. Někdy také pedell na papíře donesl bona nova[2]) jednotlivým kandidátům, ovšem ne zadarmo.

K promočním disputacím byli připuštěni jen chytřejší, vybraní kandidáti (doctiores),[3]) aby byla z toho jich vystoupení universitě pochvala. Kandidátům vyvoleným rozdají se these, aby se s pomocí učitelů pěkně připravili. Dá se tisknouti „catalogus" čili pozvání k promoci, jež začínalo se s povědomým Quod bonum, felix, faustum fortunatumque sit; následovala alfabeticky jména bakalaureandů a these nebo kvestie. Před promocí na všecko dělána zkouška jako na divadle; jesuité, kteří ve své přátely i nepřátely snažívali se působiti pěknými dojmy zevnějšími, divadelnými, nepustili filosofského bakalaureanda na školské theatrum bez několika prob a jedné zkoušky generálné.[4])

Na tři dni před promocí bakalářskou dělo se pozvání (invitatio) osobní; promotor určil jednoho z akademiků, jenž jménem kandidátů krátkou řečí zval vzácné pány k slavnosti promoční. Kandidáti chodili s řečníkem, přidali se k nim také jiní studenti; pedell provázel je bez žezla. Den před promocí kandidáti představili se promotoru, správcům fakulty a kolleje.

V den slavnosti na dané znamení trubami promotor a děkan (není-li ho, tedy rektor), před nimiž kráčí pedellus se žezlem, vedou kandidáty do chrámu. Všecko slavnostně oděno; promotor a rektor mají epomidem — kožíšky — znamení svého doktorátu na ramenou, jinak jsou ovšem v klerikách svých kněžských. Po službách božích průvod vrátil se na sál školní; kandidáti napřed, promotor za nimi, na konci hosté. Při tom hudba, trouby, šum. Promotor vystoupí na kathedru, kandidáti usednou níže na sedadla. Promotor má řeč o chvále gradů a promocí akademických a napomíná bakalaureandův, aby snažili se stoupati výše.[5])

Po té řeči jeden z kandidátů obšírným proslovením poprosil o udělení gradu. V některé své škole jesuité si obvykli po této prosbě kandidátů nepřistupovati hned k jejímu splnění; promotor

---

[1]) Monum. Germ. paedag. III. 170.

[2]) Tamže 360. Výklad, že by bona nova byly nějaké dary, zhola nepřípustný.

[3]) Tamže 337.

[4]) Tamže 336.

[5]) Všecko jednání skládáme dle několika promočních řádů jesuitských, jež v podstatě se neliší a jádrem jistě byly stejny s řádem pražským, jenž z XVI. věku není nám povědom.

slíbil, že je promovuje, ale aby nejprv učeným rozborem determinovali these neb kvestie na důkaz své učenosti. Jinde zase byl zvyk říkati these po promoci.

Bakalaureandové theologičtí po řeči promotorově vyvstali jeden nebo druhý a konali řeč o chválách theologie a Písma a pak teprv prosili o promoci. Kandidáti theologičtí jasným hlasem měli odříkati vyznání víry nejprv; pak předstoupil notarius nebo pedell, a kandidáti přísahali na jeho pobídnutí, jež se začínalo: „Honorandi et eruditi domini; priusquam hunc gradum suscipiatis, haec jurabitis.“ Filosofičtí kandidáti přísahali rektoru (děkanu) a fakultě v slušných a počestných věcech poslušnost; byl-li filosof klerikem nějakého řádu, přidával větu, že bude poslušen, pokud statuta jeho řehole připouštějí; ostatně slibovali stejně, jako v jiných universích světských, že budou hleděti dobra university dle možnosti a že v jiné škole toho gradu nepřijmou znova. Kandidáti theologického bakalářství přísahali o to víc, že zůstanou věrnými vzdělavateli své církve a že nebudou dogmat zavržených nebo podezřelých vědomě hájiti. Jeden po druhém přísahali žezla se dotýkajíce (primoribus digitis). [1])

Po té každý obdržel šat bakalářský, jenž při bakalářství theologickém byl cappa pellicea, kápě z kožešiny, při filosofském kápě asi jen z hedbáví. Promotor pak promovoval kandidáty slovy: Já N. N. mistr ... autoritou apoštolskou a císařovou, od fakulty sobě propůjčenou, vás, ingenuos ac eruditos adolescentes, řádně vyzkoušené týchž svobodných umění a filosofie za bakaláře (nebo za bakaláře biblické a formatos) jmenuji, činím a v tomto slavném shromáždění veřejně prohlašuji a vám všecku moc oddávám i privilegia, k tomuto gradu hledící, kteráž náležejí právem této akademii i platí ve všech akademiích na světě (per orbem). [2])

Vyslechše slavnostní ta slova, kandidáti klekli a promotor končil žehnáním: To budiž k boží slávě, na dobro církve katolické a této akademii k ozdobě; ve jmenu Otce, ve jmenu Syna, ve jmenu Ducha sv. Amen. K tomu zazněly trouby, tubis applauditur.

Nestalo-li se dřív, tož teď novým bakalářům promotor káže, aby vystoupili na nižší kathedru (t. j. bakalářskou); na kathedře jeden po druhém říká svoje problema.

These bakalářství filosofického, pokud jsou před rukama, hrubě neliší se od některých thesí v Karolinum říkaných; jsou vyňaty z knih Aristotelových stejně; některé jsou moudré, jiné jsou plané. Bylo nařízeno, aby these byly obecné platnosti, ne trnité, špičaté ani sprosté. [3]) Že jesuité vybírali také these plané, neužitečné ve

---

[1]) Monum. German. paedag. III. 375. 172. 154.
[2] Tamže 172. 376.
[3]) Tamže 373.

filosofii i v theologii, to uznávali sami a hledívali chybu předcházeti sbírkami vzorných thesí.[1])

Pro příklad uvedeme these jen některé, jak se naskytly mimochodem. Filosofického bakaláře kvestie jedna byla: Jest-li rozum základnou příčinou těch živočichů, kteří se rodí z hniloby? Jiná: Cur soli mares interdum ambidextri sint, et hi semper callidi? Tato planá these po česku: Proč jen mužské pohlaví časem umí obou rukou užívati, a takový člověk obojruči proč vždy chytrák? Jiná: Když Athos, vrch na Chalkidike, za letního slunovratu rozestírá stín až k Lemnonu, jest otázka, jak vysoký vrch ten?[2]) Může-li jeden býti na mnohých místech, či mnozí na jednom? Láska k vlasti zda pochází bezprostředně od Boha nebo vzniká-li z osobního úsudku? Kvestie z Karolina známé: Co jest křivda? Sluší-li člověka zabiti na obranu svého života?

Z kvestií a thesí bakalářů theologických některé: Textus: Henoch líbil se Bohu a převeden jest do ráje; k tomu první kvestie: Zdali paradisus pozemský jest přirozený (in rerum natura)? Druhá kvestie k tomu: Byla-li by rodiče v ráji zastihla smrt? Jiné kvestie: Mluvení andělů kterak se může díti? Zanechá-li hřích smrtedlný po sobě skvrny? Jest-li v ďáblech jaká věrnost či v kacířích bludných? Béře-li ten větší milost, kdo přijímá pod obojí způsobou? Byly these o závislosti vůle lidské na řízení božím; Syn boží že není menší Otce; o hříších, co jsou? Člověk popravený že nemůže bez zvláštní pomoci boží v milosti býti. Na obě strany bylo lze rozhodnouti kvestie: Zda-li Mojžíš a Pavel viděli essentiam divinam? Může-li se přirozeným rozumem dokázati, že svět počal býti? Jest-li větší počet andělů téže podoby a postavy? Zda-li andělé zhřešili z nějakého skutečného rozhodnutí?[3])

Po vyříkaných kvestiích promotor vyslovil svůj soud; pak zazněla zase hudba, při níž kandidáti rozdávali mistrům rukavice, jiným posluchačům katalogy, básně. Býval to snopeček básní i velmi kratičkých, namnoze od studentů urobených.[4]) Na konec jeden z promovovaných činil díky ode všech druhých, děkoval Bohu, Mateři boží, akademii, zakladatelům akademie, panovníkovi, arcibiskupovi, nuntiovi papežskému, rektoru, professorům a všem vzácným posluchačům. Navzájem professorové gratulovali kandidátům.

Vybírali-li pražští jesuité za udělení bakalářství nepřímo nějaký peníz, určitě zapsáno není. V privilegiích jejich, roku 1581

[1]) Monum. Germ. paedag. III. 77. 81—88.
[2]) Tamže 373.
[3]) Tamže 24—33.
[4]) Za příklad v mus. sign. 49. B. 40. Donaria, cum viginti et unus liber. artium candidati primum philos. honorem in Soc. J. academia adirent, data a convictoribus 1606. Jsou tu básničky i jen o 6ti řádcích; první jest od Leop. Henr. Šlicka z Pasaunu.

Rudolfem stvrzených, čte se, že rigorosní zkoušky u nich jsou zadarmo.[1]) Na jiných svých akademiích vybírali, ale peníze měly věnovati se jen na školu nebo na chudé studenty, nic na hodokvas.[2]) V Treviru bylo platiti od každé zkoušky po čtvrti zlatého, od promoce půl zlatého, fisku fakultnímu zlatý dukát. Chudým odpouštěli.[3]) V Ingolštatě (r. 1605) chtívali za obojí bakalářství theologické 15 zlatých, v čemž byla zahrnuta odměna notáři a pedellovi. V některé škole jesuitské pedell dostával při promoci bakaláře filosofického jen málo krejcarů; od bakaláře theologického však brával nepoměrně víc; na příklad tam, kde od filosofa vzal 20 krejcarů, od theologa chtěl 1 zl. 30 kr.[4])

Od příchodu jesuitů do Prahy až do jich proskripce roku 1618 promocí bakalářských není zapsáno hojně. Do roku 1580 (inclus.) jen dvě! Spíš v těch letech prvních najdeš promoce misterské, kteréž podnikali bakaláři, jinde na ten první grad pozdvižení. První zápis o zkoušce a promoci filosofických bakalářů jest v album[5]) teprv roku 1577; tehda 15. září 2 kandidáti, rodáci tyrolští a po nich 8. října 6 jiných osob, mezi nimiž tři Čechové, jsou promováni. Jeden z nich, Brinza, byl Olomoučan. Promoce děla se illustri pompa za přítomnosti arcibiskupovy.[6])

Roku 1580 na bakalářství filosofické vyzdviženo 11 kandidátů, mezi nimiž povědomý jesuita Fabian Sladovský z Bezděkova, Jan Sedlčanský z Kozmačova Pražan, Adam z Vinoře a Březský z Březí, jenž se v album píše za Moravana.[7]) Následujícího roku v zimě promovováno k bakalářství in artibus 8 osob.[8]) Byl v nich jeden Polák, z Teplé a z Budějovic dva Němci (dle jmena), jeden Slezan a jeden Bavor z Pasova. Mor vyhnal roku 1582 jesuity do Plzně. Tu in domo Leopoldiana, kdež zarazili sobě školu, od mistra Pavla Neukirchia, řádného professora filosofie, (21. srpna) za bakaláře promovován Michal Lederius Hippolitanus z Rakous.[9])

V máji dva roky potom (1584) 11 bakalářů jmenováno, v nich tři Plzňané, dva Budějovičtí, tedy kandidáti z obou katolických měst, kromě těch byli tu z pozdější historie povědomí Václav Brosius Podboranensis a Selender Pontanus (z Mostu).[10]) Tehdáž v pamětech zvlášť psáno, že tiskem vydány básně na poctu kandidátů; díl těch výtisků přibit byl na zdech auditoria, díl rozdán při slavné promoci.[11])

---

[1]) V arch. mus. Kniha Löwova. 54.
[2]) Monum. Germ. paedag. III. 109. Usnesení však jest teprv z r. 1667.
[3]) Tamže 161.
[4]) Tamže 348.
[5]) Album academ. Pragens. Societ. Jesu v arch. univ. č. XIX.
[6]) Schmidl H. S. J. I. 395. Též rukop. univ. knih. 1. A. 1. 24.
[7]) Album v arch. univ. XIX.
[8]) Dle Album; Schmidl. I. 451. uvádí devět.
[9]) Album l. c.
[10]) Album acad. Pragens.
[11]) Univ. knih. rukop. 1. A. 1. 324. Schmidl. Hist. S. Jes. I. 496.

Roku 1587 v únoru 12 osob stali se bakaláři ve filosofii, byl mezi nimi křižovník Nigrinus a jeden alumnus Jiřího Lobkovice. Na podzim (24. září) tři jesuitští kandidáti promovováni v kostele sv. Klimenta za bakaláře theologické.[1]) První bakalauriát theologický.

V červnu léta následujícího (1588) dvanácti osobám dostalo se promoce ve filosofii, v nich nejvíc Slezanů, Čechové tři. Po nich 15. září ještě jeden, jenž pro nemoc prve nepřišel, u přítomnosti bakalářů v sále „physices“ vyhlášen za bakaláře.[2])

Následující rok 1589 sedm osob ve filosofii „primam lauream“ obdrželi; v nich byli dva Čechové a z cizinců Českému národu smutně pověstný Jesuita Vilím Lamormanus (Lamormainus) Rupensis Belga, tehda mladík dvaceti a jednoho léta, alumnus semináře pražského. Byl v lokaci první.[3])

Teprv 29. července 1591 zase konána zkouška na bakalářství filosofské; ale počet kandidátů za to byl všech dosavadních nejhojnější. Bylo jich 21. Promotor jesuita Pistorius měl v promoci řeč de vero studiorum fine.[4]) Následující promoce byla teprv roku 1593; promovováno 2. září 14 bakalářů filosofických; dva byli z Mostu, jeden z Landškrouna, Pražan, Pardubičan (slul Ondřej Germanus), jeden z Teplé a jeden Hostovinus.[5]) Primam suae facultatis lauream obdrželi od patera Theofila Crystecca, akademie kancléře; při promoci byl arcibiskup, uherský kancléř biskup Jan, Melchior Klesl, biskup Nového města a kancléř university Vídeňské, opat strahovský a jiní vzácní hosté, které všecky v jesuitské zahradě pohostil regens convictus pater Vivarius.[6])

Po roční přestávce zase l. 1595 v květnu 15 bakalářů vyzkoušeno; většinou byli cizinci jesuitští, z Čech byli tři, Purkrábek z Plzně, Táhlo z Horšova Týna a jeden z Jablonné.[7]) „Elegantem orationem“ měl při té inauguraci sám promotor Krištof Stephetius, professor mathematiky a všech škol prefekt, nedávno na kněze posvěcený. Mluvil o staré a nové filosofii.[8])

Roku 1596 nebylo v Praze promoce bakalářské, za to paměti s pochlubou zapisují, že v Olomouci uděleno ponejprv bakalářství theologické.[9]) Následujícího roku (1597) zas přihlásilo se v Praze 8 osob ke zkoušce a stali se bakaláři in artibus. Byl mezi nimi také jeden z Hořic (Heldrl).[10])

---

[1]) Album v arch. univ. XIX.
[2]) Album. Schmidl chybně dí, že 21. června 13 kandidátů bylo. I. 560.
[3]) Schmidl. Hist. Soc. Jes. I. 581. Též rukop. arch. musejn. pod titul. „Jesuité“ str. 47.
[4]) Arch. mus. „Jesuité“ str. 48. má 20 kandidátů.
[5]) Album v arch. univ. XIX.
[6]) Schmidl. H. S. J. II. 5. Rukop. arch. musej. Jesuité str. 48.
[7]) Album. Arch. univ. XIX.
[8]) Schmidl. II. 75.
[9]) Týž II. 99.
[10]) Album. Arch. univ. XIX.

Po třech letech přestávky r. 1600 dostavilo se k bakalářské zkoušce 11 osob, většinou Slezané. Mezi hosty při promoci byl benátský orator u císaře Pepo Dodo. [1]) Hojná byla promoce v máji r. 1602. Povýšeno 26 bakalářů nebo 27. [2]) Byli to cizí Němci a Vlaši většinou. Z Čech tu byl jeden z Radomyšle (Blasius), z Prachatic, jeden ze Staňkova, z Mostu a ještě dva jiní. Z Moravy z Příbora pocházel Jan Sarkander; ten byl z konviktu chudých alumnus, jejž jesuité počítají k mučenníkům pro víru utraceným. Z Vlachů za vzácného kandidáta v pamětech položen Jan Bapt. Spinellus, Italus, Neapolitán, nepos nuntia papežského Filipa Spinella, jenž k větší oslavě té promoci byl přítomen. Promotorem byl kancléř pater Johannes Mamburg. Fakulta poetická k té promoci prý dala tisknouti velmi učený triumphus.[3])

Do r. 1618 již jen patero bakalářských promocí filosofických zapsáno; byly nepokoje, vojny a mory. Roku 1604 21 bakalář promovován; r. 1606 tolikéž studentů stali se bakaláři. Promotorem byl kancléř Melchior Trevinnius.[4]) Dvě léta potom počet kandidátů vzrostl nevídaně; bylo jich 31. Roku 1610 padesát dva, počet to vůbec největší, promovováni. Šli prý průvodem po dvou, v řasných sukních a přepásáni dle zvyku; před nimi kráčel rektor, kancléř a promotor; po nich professorové; šli kolem kostela svatého Salvatora. [5]) Roku 1614 konečně jmenováni dvacet jeden bakaláři. V jich průvodé kráčel, aby jesuity veřejně poctil, Jaroslav Martinic. Protivníci prý skřípěli zuby. Tak praví kronikář jesuitský. [6]) Po bitvě bělohorské vzrostly jesuitům počty nad míru; r. 1646 měli bakalářských promocí 94; r. 1650 sto. [7])

---

[1]) Album. Arch. univ. XIX.
[2]) V album jednou 26, po druhé 27, u Schmidla 27. II. 278.
[3]) Album. XIX. Schmidl. II. 278. 279.
[4]) Schmidl. II. 351; 424.
[5]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 266. Rukop. archivu musej. Jesuité. 48. má r. 1607 31 bakalářů.
[6]) Schmidl. II. 713.
[7]) Rukop. arch. musej. Jesuité. 52.

Kapitola sedmá.

O gradě misterském.

Gradus summus, secunda laurea, suprema laurea, nejvyšší grad byl misterský neb doktorský. Graduovanému po zkoušce misterské ve filosofii a v theologii říkali mistr, graduovaným v medicině a v právech říkali doktor. Rozdílu nebylo v hodnosti, a jména začasté pletena při stejné váze; mistři v theologii sluli velmi zhusta doktory, a z mistrů in artibus na příklad r. 1543 Gregorius Orinus z Chocemic nechtěl býti jináč zván nežli „artium doctor“.[1]) Grad nejvyšší byl grad řidčí, vzácnější. Hlásila-li se kdy z promovovaných bakalářů artistských ke zkoušce misterské třetina, byl to poměr příznivější, obyčejně hlásilo se jich méně než třetina; ostatní přestali na svém tituli bakalářském.

V této stati položí se jen o gradě ve filosofii (in artibus).

V příhodný čas počátkem roku professorové s děkanem se radili, má-li letos býti zahájena zkouška misterská či ne. V poradě obyčejně ukazováno k tomu, že mistrů jest vůbec málo, někteří že zase smrtí ubyli.[2]) Když se uradili o zkoušce, jistoty nabyvše, že nějací kandidáti jsou na hotově, svolána o to fakulta. Když i ta uznala nutnost zkoušky misterské, vypraveni jsou z fakulty poslové (děkan sám druhý, v staré době i sám pátý), aby při vyšším úřadě vymohli dovolení k té zkoušce. Tím vyšším dovolujícím úřadem byl v starém čase kancléř university (ordinarius et cancellarius studii), jímž byl pražský arcibiskup, nebo jeho zástupce „místokancléř“, některý z vyšších kněží.[3]) Dovolení ke zkoušce misterské zvalo

[1]) Arch. univ. A. 17. III. 134. V Putzlacherových opisech 17. A. V. v seznamě děkanů: Voluit philosophiae doctor non magister vocari.

[2]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 217. R. 1604.

[3]) V Krakově byl kancléřem biskup, prokancléřem však nemusil býti kněz. Roku 1568 jest jím městský konšel Dr. filos. a medic. Pico Stanislav. Muczkowski. Zabytki z dziejów. Statuta CXXXVIII.

se otevřením kancelláře, „apertura cancellariae“, „apertura examinum“.

V počátcích hnutí husitského arcibiskup Konrád po tři leta (1416, 1417, 1418) dovolení k zkouškám, když za ně prošen byl, nedal.[1]) Byl to vzdor husitské universitě. Potom již arcibiskup, stav se husitským sám, povoloval. Po jeho smrti ujal právo kancléřské dle privilegia papežského rektor universitní.

Tedy po všecky doby od smrti Konráda Westfála (1431) „legati“ z fakulty vyslaní docházeli k rektorovi de apertura examinum jakoby k místokancléři („tanquam procancellarius“).[2]) Děkan promluvil svou prosbu s důvodem, že tak usnesla se fakulta a že to bude pro čest její; r. 1610 pravil, že tak bude i na čest vlasti naší.[3]) Při tom podle zvyku podal rektorovi dukát (ungaricum aureum), vzatý z fišku facultatis. Roku 1610 mu ho podali „in signum gratitudinis et in faciliorem ejus rei recordationem“ (aby nezapomněl).[4]) Nebyl-li rektor v Praze přítomen, jako na příklad r. 1620 Jessenius, dán zlatý groš prorektoru.[5])

Rektor poradiv se s radami svými, odpověď dal děkanovi. Po ní, byla-li svolna, rektor psával intimaci a vyzýval bakaláře, kteří se zabývali „politiori literatura“, vznešenější filosofií, aby přišli ke zkoušce.[6])

Obyčejně vyvěsili pozvání na počátku února, a zkouška položena ke konci měsíce téhož. Veřejné pozvání byla pouhá forma, mistři dávno před tím posílávali po rektorech školních a jiných bakalářích, nechtěli-li by gradu vyššího. Vysvítá to z odpovědi Alexandra Cheloniana Prachatického, rektora v Táboře, kterou si r. 1612 zapsali v paměti; v ní přímo vzpírá se, ke zkoušce prý nepůjde, nemůže, prý nic neumí, nevidí a nemá peněz.[7]) Z toho vysvítá, že ho vyzývali. Pečlivý Bacháček v dopisech svých do měst nejednou morálně vybízel i mimo čas zkoušky. Na příklad r. 1605 psal Bydžovským, že z jich města Jiřík Kezelius titulem mistrovským jest ozdoben, „ač město Bohdánče Vás poněkud převýšilo a dva ze svého městečka vydalo, kteří za mistry jsou vyhlášeni, ale není pochybné, že budoucně město Nov. Bydžov k tomu se přičiní, aby poslednější nebylo“. Stejně tak psal tehda do Městce Heřmanova a bezpochyby též jinam.[8])

Intimace ke zkouškám misterským jsou téhož rázu jako jiné, o nichž na svých místech byla řeč. Nejsou na slova nikterak la-

---

[1]) Monum. univ. I. 1. 442 443. 446.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 364.
[3]) Tamže 178.
[4]) Tamže.
[5]) Arch. univ. A. 14. b. 239.
[6]) Kde není uveden o průběhu zkoušek zvláštní citát, tu všude líčíme dle rukop. bibl. Lobkovic. v Praze. Collectan. Bydžovsk. od fol. 69.
[7]) Arch. univ. A. 13. b. 15.
[8]) Arch. zem. Oeconom. č. 18. 289.

komé, což jim v tomto případě nelze ani za zlé bráti, neboť zkoušky a promoce misterské byly universitám kde kterým ke cti nemalé. Píšíce intimace, rektorové v hromady slov a citátů vplétali lecco i zajímavého. Na př. rektor Zahrádka r. 1550 vyličuje úvodem svého pozvání šlechtický turnaj, kterýž slavnostně konán r. 1548 na louce před král. Oborou za řekou. Prý všickni snažili se sílu svou osvědčiti i zdatnost oštěpem a koněm; s rozkoší jsme na to pohlíželi, kterak sok soka chtěl údery svého meče přemáhati. Dus koní, třesk zbraní, lámání oštěpů i těm divákům, kteří byli vzdálenější, naháněl o strachu. A jsou-li toho řádu zápasy na tělocvik ustanovené s pochvalou, oč skvělejší jsou zápasy ducha — tím učinil si rektorský spisovatel přechod k invitací zkoušek. [1])

Rektor Trojan Nigellus v dlouhé invitací r. 1593 charakterisoval svou dobu na konci století veršíky:

Annis mille jam peractis
nulla fides est in pactis,
mel in ore, verba lactis,
fel in corde, nil in factis. [2])

Není věrnosti v smlouvách, lidé med mají v ústech, slova jako mléko, v srdci žluč, v činech nic.

Zvláštní práci dal sobě s invitací r. 1608 mistr a rektor Bacháček. [3]) Líčí historii university na čtyřech listech velikých; jmenuje muže, kteří svým věděním přičinili k slávě Karlovy školy. Jmenuje mistra Jana Kardinála, jenž rozehnané Musy po odejití Němců shromáždil zase; mimo jiné chválí mistra Pavla Příbrama, professora mathematiky, zhynulého roku 1520 za opposice Marta a Saturna, kteréž se tolik vždy obával. Vyjmenovav slavné lidi, Bacháček dal se do jmenování měst, která vydala škole i národu muže učené. Asi dost práce měl s hledáním. Na první místo klade Žatec, z něhož 8 osob učených uvádí počínaje povědomým mistrem Pavlem. Z Hradce Král. mimo jiné uvozuje Šindela mathematika, jehož mathematické tabule líbily se Tychonovi de Brahe, když mu je byl Bacháček ukázal. Z Kutny Hory jmenuje i Martina Kuthena, městského kancléře a spisovatele epigrammat. Čtyři slavné lidi vede z Plzně, v nich historika Dubravia. Z Klatov uvádí mimo jiné Koldína, z Chrudimě Všehrda, z Písku Medulana, z Mýta Jana řečeného Sofistu a Kubinia, jenž v Domažlicích 15 let byl slavným primatorem. Z Kouřimi jmenuje Brikcího ze Zlicka, Kolína, theologa Pressia, ze Stříbra uvádí Jakoubka, „auktora české postilly". Odtudž též mistra Jana Rosacia, jenž mu jest „poeta gravissimus"; z Rakovníka ocitl se v invitaci Sixt z Ottersdorfu, z Vodňanských zvlášť připomíná Bartoloměje z Levenberka, jenž

[1]) Collectan. Bydžovského. 80.
[2]) Arch. univ. A. 17. IV. 343.
[3]) Tamže 807.

dal kolleji Karlově dům; z ostatních měst, která urodila slavné lidi, jmenuje již jen Rokycany, Litomyšl, Pelhřimov, Prachatice, Příbram, Pacov a Přeštici. Končí řadu slovem, že by dlouho bylo, kdyby i ostatních obcí ozdoby měl vyčítati. (Známo, že si získal dalším nevyčítáním jmen hněv po venkově.)[1])

Týž hovorný Bacháček položil do invitace k zkouškám misterským r. 1610 dosti ostré špičky o lenosti studentů, o jich nedostatečnosti, o velikém pití. Bakaláři prý slibují choditi do lekcí, a nechodí; chyba lávky aby mistrové nově utvoření dle slibu svého po dvě leta vytrvali v universitě čtouce a disputujíce; všecko se vyhýbá práci, kde jest dnes, jako druhdy bývala, ona φιλομάθησις? Zdislav ze Zvířetic od mistra Jana Husi r. 1410 titulem mistrským obdařený potom ještě mnoho let v kolleji žil pro studia; též tak Beneš z Valdštýna. Teď každý se vymlouvá na chudobu a pospíchá pryč.[2])

Den před zkouškou mistři facultatis sešli se, aby rozhodli, mají-li býti kandidáti všickni připuštěni ke zkoušce. Starší mezi kandidáty za to prosil, žádaje, aby jména všech byla pojata do knihy examinandův. Než fakulta dala odpověď konečnou, nastalo dle statut dotazování. První otázka byla stran knih nebo lekcí, slyšel-li každý z bakalářů všecky knihy Aristotelovy, logiku, knihy Ethicorum, Politicorum, Oeconomicorum, De sensu et sensato, De somno et vigilia a jiné ty traktaty Aristotelovy, jež se zahrnují názvem Parva naturalia, a vůbec všecky všudy knihy vyšší filosofie „majoris philosophiae“, knihy vyšší fysiky, šest knih Euklidových, Sphaeru, Perspectivam communem, něco z musiky a z arithmetiky (aliqua in musica et arithmetica).[3]) V XVI. věku určitě a výslovně chtívali Boethiovu arithmetiku, Proclum De causis, Musicam Joannis de Muris či Boethiovu, Theorica Purbachii (Peyerbach), Almagest Ptolemaei.[4]) Po vydání majestátu o víře professorové chtívali, aby kandidát znal i theologický výklad české konfessí.

V německých universitách stejně tak magistrandus musil počet klásti z Aristotelovy ethiky, fysiky, politiky a vyšších těch knih, při tom bývalo vedle latiny i drobet řečtiny;[5]) mathematiky a astronomie méně než v Praze. V Krakově ukládají se tytéž knihy jako na akademii Karlově, však z Euklida jen tři první; mimo to zvlášť zmínka se činí o knížce Parva naturalia.[6])

Druhá otázka, jež v shromáždění fakulty kandidátům podávána, týkala se disputací, zdali se jich podle povinnosti účastňovali. Třetí otázka byla o počestném narození.

---

[1]) Arch. univ. A. 34. 64.
[2]) Arch. univ. A. 17. V. 5.
[3]) Monum. univ. I. 1. 56.
[4]) Oeconom. v zem. arch. č. 15. 226.
[5]) Monum. Germ. paedag. VII. 462.
[6]) Muczkowski. Statuta. XIII.

Když odpověděli kandidáti, v jich nepřítomnosti pak rada brána, zda není překážek, aby všickni byli připuštěni. Když vstoupili zase, z úrady mělo jim oznámeno býti (tak chtěl řád z doby Maxmiliánovy), [1]) že v prvních dvou artikulích (co do přednášek a disputac) mistři poznali jich chatrnost, však že odpouštějí; co do poctivého lože nechávají věc na jich svědomí a připouštějí všecky ke zkouškám, zároveň jich vážně napomínajíce, když snaží se o nejvznešenější tu hodnost, aby dávali na jevo mravy neporušené, aby vyhýbali se krčmám, místům podezřelým i zvyklostem lidí nepořádně žijících, a hledíce sobě moudrosti, která ducha vzdělává, mravů ozdobených aby byli pěstitelé. Kromě toho ještě uloženo jim, by pro rozdíl studentů a bakalářů teď nosili insignia čili epomides ne pod pláštěm, leč na ramenou. Tím šatem přes ramena, tím humeralem, měli označiti, že jsou usnesením mistrů již vyňati z ostatních všech studentů a bakalářů. [2])

Bakaláři za všecko poděkovali a poděkovavše, podali rektorovi i mistrům peníze dárkem (pro munusculo). Roku 1576 podali osm bakalářů pět kop 14 grošů; [3]) r. 1610 5 kandidátů podali 5 tolarů in testimonium grati animi. [4]) V Krakovské škole každý kandidát musil samému prokancléři dáti tolar (či aspoň půl tolaru), kdežto v Praze rektor se o munusculum s ostatními sdílel. [5])

Dověděvše se o hodině, kdy nazejtří první část zkoušky nastane, kandidáti odešli, a rektor volil sám čtyři mistry examinatory, kteří mu zaslíbili věrnost v zkoušení. Dokud byl arcibiskup kancléřem, volil examinatory on nebo jeho zástupce místokancléř. Examinatorem mohl býti jen mistr regens na fakultě. Dokud universí měla čtyři v sobě národy, z každého národa volen jeden examinator. Místokancléř byl pak předsedou kommisse zkušebné a nechtěl-li, vydal za sebe děkana fakulty.

To nevadilo, připravoval-li professor kandidáta prve soukromě a pak zkoušel-li ho sám, jakož toho příklad při mistru Husovi, jenž připravoval i zkoušel Václava z Chrudimě. [6])

Nazejtří hned ráno předseda kommisse zkušebné — (po smrti arcib. Konráda) vždy rektor — napomenouti měl examinatory k věrnosti a pilnosti při zkoušení znova. Zatím kandidáti sešli se již a těm dána nová napomenutí: nejprv, aby zachovali tajnost o všem, co řekne se při zkoušce; druhé, aby pilně i mlčky poslouchali všecko, co se jim dí; třetí, aby zachovali způsobnost v posuncích i na tváři, když odpovídají; čtvrté, by neodcházeli ze svých míst

[1]) Collectan. Bydžovsk. 69.
[2]) Arch. univ. A. 17. VI. 193.
[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. 310. 153.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 193.
[5]) Muczkowski. Statuta. CXXIII.
[6]) Rybička. Č. Č. Mus. 1849. I. 90.

bez dovolení předsedova; páté, aby vždy přicházeli ke zkouškám v čas pod pokutou peněžitou. Naposled kázáno vzývati jméno boží. Mlčky klekávali i s examinatory na kolena, modlili se, a modlitba jich přecházela ve zpěv Veni Sancte a Veni creator Spiritus. Když pozpívali, ukázána jim místa. Byla to místa, jichž dosáhli kdysi zkouškou bakalářskou.

Zkouška měla dva oddíly o týchž jménech jako zkouška bakalářská. Byla tu dvě tentamina, a po nich čtyři examina. Řád z doby Maxmiliánovy káže, aby první tentamen drželo v sobě tři kvestie. První měla býti ex metaphysicis, druhá ex libris physicorum, třetí ex Porphyrio De quinque vocibus et Categoriis Aristotelis (tedy z logiky). Odpovídati mělo se po tři hodiny; rektoru zabrati bylo otázkami „ordine methodico“ hodiny dvě;[1]) třetí hodinu ujmouti měli examinatorové „argumentis contrariis“. Měla tedy zkouška formu disputace s námitkami. Po uplynulém čase zkušebném rektor měl napomenouti kandidátův, aby k druhému tentaminu přišli připravenější, aby ke kvestiím odpovídali s dospělejším úsudkem, a „poněvadž doufal, že se tak stane“, rektor měl jim oznámiti, že jsou připuštěni, aby v příštím zasednutí pokračovali u zkoušce. Určil jim hodinu.

Ohledáme dobu jednotlivých zkoušek na skutečném případě z r. 1576.[2]) Toho roku konána zkouška v létě. Kandidátů bylo osm. Devátého července vyzkoušeni za tři hodiny všickni z předmětů svrchu pravených. Teprv 14. července došlo k druhému tentaminu. V případě jiném r. 1604[3]) prvá zkouška s 12 kandidáty začata 8. března a skončena 11. března ve 22. hodinu; nazejtří po obědě ve 20. hodinu začala se zkouška druhá.

Při reformě universitní (po vydání majestátu) usnesením kommisse, v níž seděli Bacháček, Troilus, Skála a Nudožerský, změněn processus examinis nejprv tím způsobem, aby byla tentamina stejně tři jako tři examina, každé tentamen po třech hodinách. V prvním tentaminu aby byla theologie, zvláště místa a články české konfesse aby byly zkoumány, k tomu ovšem připojí se metafysika, ale i při ní ať mluví se o Bohu a metafysice křesťanské.[4])

Při druhém tentaminu dle starých řádů měly býti tři kvestie položeny ze tří knih Aristotelových, a to z knih Ethicorum, De generatione et corruptione a z knih Posteriorum analyticorum. Zkoušen měl býti každý aspoň za dvě hodiny; ale zkoušeno i po tři hodiny.[5]) Také v našem případě r. 1576 zkoušeni „singuli per

[1]) V Krakovské škole také začínal zkoušeti sám prokancléř; začínával otázkou z metafysiky, za kterouž ihned kandidáti mu kladli odměnu po půl tolaru. Muczkowski. Statuta. CXXII.
[2]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. 310. 153.
[3]) Arch. zemsk. Oeconomica č. 15. 226.
[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 191.
[5]) Tres horae continue absumuntur respondendo. Oeconom. č. 15. 59—60.

tres horas", což skončeno do 18. července; v případě druhém r. 1604 zkoušeno jen po dvou hodinách. Změněný řád po roce 1609 ukládal k druhému tentaminu za materii zkušebnou Organon Aristotelis; to mělo se otázkami přeběhnouti; k třetímu tentaminu přikazovala reformace universitní physicam doctrinam. Odpovídati se mělo jen dopoledne.

Zkoušku dle nového tohoto řádu r. 1610 vykonalo 5 kandidátů, mezi nimiž byl povědomý Jakub Žabonius Roudnický z Vyšetína, tou dobou, že 8. března absolvovali první tentamen, 9. března druhé, 10. března třetí. Tedy za tři dni hotovo.[1]) V tom byla i co do rychlosti reforma; právě toho r. 1610 v lednu professorové usnesli se, aby prý, jako v jiných akademiích bývá, nedrželi se kandidáti u zkoušek po tolik neděl (neque ad tot septimanas examinandos detineamus);[2]) roku 1612 touž příčinou zapsáno v knize usnesení většiny professorů, aby za jediný den tentamen bylo skonáno, ve třech, čtyřech dnech aby byla odbyta všecka ostatní zkušebná práce.[3])

Po odbytých tentaminech rektor dle řádu starého měl napomenouti kandidáty, aby za nějaký čas počkali, neboť bude o nich konána censura, mají-li všickni připuštěni býti ke zkoušce druhé, jež slove examen. Kteří budou připuštěni, těm dá se věděti, spolu oznámí se jim den a hodina. Za tu radostnou zprávu a poselství, což slulo „bonus (nebo laetus) nuntius", zaplatí pedellovi každý 20 grošů míšeňských. Dobré poselství r. 1493 začínalo se (ovšem latině): Pane bakaláři, nám v Pánu milý! Po té mu připomněli, že oddal se jim s důvěrou na veřejné vyzvání, aby v této universí došel vyšší promoce, na ten konec že již také podnikl tentamen. Aby tedy ve svém začatém předsevzetí nebyl oklamán, rektor spolu s examinatory jednomyslně mu oznamují dobré poselství, aby nazejtří v 11 hodin do pokoje fakultního ad examen přijíti nezanedbal.[4])

V tom čase, jenž zbyl do prvního examinu, kandidáti povinni byli sebrati a složiti plat za lekce a za hodokvas (convivia), kteráž za starodávna konána intra tentamina et examina. Za lekcí platilo se dle knih, jako bylo při zkoušce bakalářské. Za knihu De generatione bylo dáti 3 groše, přednášeno li o ní dva měsíce; kniha Meteororum a kniha De coelo byly po 5 groších při přednášce čtyřměsíční; kniha De sensu et sensato platila po 2 groších za měsíc; knihy De longitudine et brevitate vitae a De memoria et reminiscentia byly po groši za 2 týdny; De somno et vigilia 2 groše za 5 neděl. Za metafysické čtení bylo 8 grošů na půl roku, za čtení ve fysice a v politice tolikéž, ale teprv za tři čtvrti roku;

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 193.
[2]) Tamže 185.
[3]) Arch. univ. A. 13. b. 12.
[4]) Collectanea Bydžovského 12.

kniha Oeconomica platila se grošem za tři týdny výkladu, Boethiova kniha De consolatione stála 4 groše za 4 měsíce; Algorismus za 3 týdny 8 haléřů, Theorica planetarum 2 groše za 6 neděl; šest knih Eukleidových 8 grošů za půlletní přednášku; Almagest Ptolomaei placen za celoroční výklad jedním zlatým, Almanach (Ephemeris, kalendář) stál 10 grošů za půl leta.[1])

V starých časech kandidát vlastně již před nejprvnější zkouškou musíval přísahati, že svůj školní plat zapravil professorům dle knih a lekcí. Od doby nepovědomé platívalo se za lekce, jakož svrchu řečeno, teprv teď před examiny. Summa platu bývala sic měřena dle staré sazby a na základě knih, z nichž se zkoušelo, ale mistři zvykli si shrnovati plat za všelikteraké knihy, ať je kandidát poslouchal či ne, do summy jediné a všem stejné. Ta bývala v druhé půli XVI. věku po čtyřech kopách.[2])

Když platy složeny, začala se examina. Byla čtverá. V prvém troje dávány otázky z knih Aristotelových De anima, De coelo et mundo, a konečně z knihy Proklovy De causis. Odpovídání mělo trvati hodinu, nejdéle za půl druhé. Obyčejně zkoušeni pospolu dva a dva po tři hodiny.[3]) Po zkoušce měl býti klid za půl dne, v němž měly examinatorům i zkoušencům dány býti kvestie ke zkoušce příští.

V našem případě zkoušky, konané r. 1576, začalo se první examen 20. července, tedy dva dni po tentaminech skonaných. Z osmi kandidátů zkoumán každý půl druhé hodiny, a zkouška dokonána teprv 21. července; dva dni potom začali druhé examen. V druhém našem případě r. 1604 začali primum examen 19. března; druhé examen 26. téhož měsíce, tedy teprv po 7 dnech.

Reformovaný řád zkušebný po vydání majestátu určoval k prvnímu examinu za předmět ethiku. V případě, jejž jsme pro příklad uvedli z r. 1610, skončena tentamina 10. března, a první examen in ethicis vykonáno 12. března; druhé examen následovalo hned potom 13. března.

Řád reformovaný kázal zkoušeti při tomto druhém oddíle zkoušky Politica a Oeconomica Aristotelova. Řád před tím platný stanovil k této zkoušce tři kvestie z knih Aristotelových, a to jednu z politiky, druhou z meteorů, třetí z „Parvis naturalibus“ nebo také místo toho otázku pouze knihy De sensu. Z toho tedy kandidáti zkoušeni po hodině každý. V našem případě roku 1604 začali zkoušeti od obědů 26. března a skončili v hodinu 22. dne

---

[1]) Monum. univ. I. 1. 76. Statut z roku 1366. Skoro tytéž sazby jsou v univ. Krakovské do konce XVI. věku; potom jsou v některých předmětech zvýšeny i dvénásob. Na příklad za metafysiku platívali 6 grošů, potom 12; ale za ethiku bývalo 6 grošů, potom 10. Euklid zůstal pořád na 4 groších. Muczkowski. Statuta. CXXII.

[2]) Collectanea Bydžovského. 69. Rukop. bibl. Lobkovické 310. 153.

[3]) Respondebant duo per tres horas. Oeconom. č. 15. 60.

29. března. Trvalo toto examen dvanácti kandidátům tedy půl třetího dne.

Když dokonáno, rektor měl podle řádu kandidáty napomenouti, aby kvestie, jež přijmou k třetí zkoušce, sobě prohlédli s pilností, aby pak tím schopněji a správněji mohli odpovídati: na ten konec že jim propouští půl dne času, aby snáze mohli se obhlédnouti.

V třetím oddíle starý řád kázal dávati dvě odpovědi; nemělo se zkoušeti kandidátů kolik pojednou, alebrž každý examinator mějž svého „odpovědníka“. První responsio měla býti vybrána z arithmetické knihy Boethiovy; druhá odpověď z musiky Jana de Muris. Tato zkouška byla krátka. V jedné hodině odbyta obyčejně. Dle řádu stačila k otázce čtvrt hodiny. V našem určitém příkladě z roku 1604 zkoušeno v třetím examinu dne 30. března v hodinu čtrnáctou ráno; professorové v arithmetice a v musice vyzkoušeli kandidáty proběhem jediné hodiny; bylo jich 12. Tehda přihodilo se, jakkoli bylo již skoro po všech zkouškách, že přihlásil se nový kandidát, rektor školy žatecké Jan Thermantyk (Termentyk Kurius z Rychenberku) s omluvou, že stonal. Vznikl o připuštění toho bakaláře spor mezi examinatory s jedné a mistry mimo Karolinum žijící s strany druhé. Z těch zvlášť Zalužanský a Marek Bydžovský, jenž se nedávno oženil professorům na zlost, ujímali se opozdilého kandidáta.[1]) Na velikou prosbu a po nemalém hádání v schůzi všech pražských mistrů (29. března) Thermantyka mistři přijali ke zkoušce, ale to zapsali v knihu, že k vůli němu nebudou ostatních kandidátů, kteří tu již po kolikátou neděli meškají a utrácejí, nespravedlivě déle zdržovati, alebrž zítra že je rozpustí, aby si šli po svých školách.[2])

V případě našem starším (ž r. 1576) vykonána třetí zkouška (s osmi bakaláři) dne 26. července, duravit per unam horam. Při tom zapsána nejasná zmínka, že byli kandidáti zkoušeni také soukromě.[3]) To býval v cizích universích zvyk, že professor po několika otázkách soukromých zkoušel téhož kandidáta veřejně.[4]) Takž na příklad náš Matiáš Borbonius 20. ledna 1597 oznámiv děkanovi Basilejské akademie, že by chtěl dojíti doktorátu v medicině, ihned byl soukromě vyzkoušen; na druhý den poslán k professoru Platerovi Felixovi, jenž ho prozkoušel v soukromí dvakrát. Teprv 1. února bylo veřejné tentamen dvouhodinné. Od Platera Borbonius obdržel také jednu z otázek (o zimnicích), v soukromé zkoušce odpověděných.[5])

---

[1]) Jest to onen Thermantyk, jenž r. 1605 v Rakovníce se oženil s bohatou ženou starou a cizoložil. Levý. Děj. Rakovn. 230.

[2]) Oeconom. v arch. zem. č. 15. 227. Arch. univ. A. 17. VI 34. 37.

[3]) Collectanea Bydžovsk. Rukop. 310. 153.

[4]) Monum. Germ. paedag. VII. 462.

[5]) Dvořák; dva denníky Borbon. z Borbenheimu. 66.

Po třetím examinu platilo se „za práci“ (pro labore). Dávali jednotlivci po dvou, po třech kopách.

Reformovaný řád zkušebný ukládal k třetímu examinu mathematiku, jejíž věda všecka měla držeti v sobě arithmetiku, geometrii, musiku a astronomii. Tímto třetím examinem končila se zkouška misterská všecka. V případě, jejž uvádíme z r. 1610 za příklad, bylo třetí a poslední examen dokonáno 15. března; díku činění položeno na 22. březen, takže všecka zkouška zahrnovala dobu od 8. do 22. března.

Podle starého řádu bylo však kandidátům podniknouti ještě examen čtvrté. Obsahovalo opět jen dvojí response; jedny z Euklidových knih mathematických, druhé z astronomie.[1]) I tato zkouška bývala velmi krátka. Kandidát nebyl zkoumán déle než čtvrt hodiny. V našem případě z r. 1576 konána tato zkouška dva dni po předešlé, tedy 28. července; v druhém případě (r. 1604) vykonáno čtvrté examen týž den (30. března) odpoledne, v němž ráno vykonáno třetí.

Po zkoušce rektor vyzval kandidáty k díku činění buď hned. nebo si je objednal na zejtří. Díku činění začínalo se tichou modlitbóu, jež přešla v hymnus: Gloria tibi Trinitas. Všickni klečeli.

Výsledek zkoušky rektor oznámil buď hned po modlitbě nebo si kandidáty přizval zase nazejtří s omluvou, že professorové dosavad nic jistého neustanovili stran jich odpovědí ani pořádku; napomenul je, než se to rozhodne, aby dbali vážných mravů a chovali se ctně.

Po jich odchodě mistři radili se nejprv o tom, mají-li kandidáti všickni býti připuštěni ke gradu licenciátskému, jenž byl jakás předsíň magisteria, jenž předcházel misterství. Byl vlastně licenciát muž, pro mistrství vyzkoušený. Tedy porada byla o licenciátství, má-li všem, či jen některým býti uděleno, prošli-li všichni nebo propadl-li který. O tom, že by kdo kdy propadl, snadno nenajdeš zpráv.[2])

Po té uvažováno, kterým pořadem kandidáti mají býti jmenováni; mají-li podržeti pořad, v němž při zkoušce sedali a odpovídali, kdo starší bakalář, aby také starším byl mistrem, nebo dle prokázaného umění má-li pořízena býti jejich lokace a přednost. Pravidlem bývala lokace dle umění. Roku 1484 zapsána za děkana Viktorina Kornela ze Všehrd o lokaci mezi professory hádka. Grandis quaestio est inter ipsos examinatores suborta. Tehda zví-

---

[1]) Drželi se při tom knihy Peyerbachovy. Oecon. v arch. zem. č. 15. 66.

[2]) Jireček (v Rukověti Liter.) přivádí jednu o bakaláři Šimonovi Načeradském. že dvakrát podnikl zkoušku mistrskou a propadl; proto prý se mstil nad professorem mistrem Zahrádkou. Ze zápisu v Monum. univ. I. 2. 305. r. 1532 zdá se, že ho z osobní nechuti, byltě jim „bláznivé lehkosti člověk“, ke zkoušce vůbec nepustili.

těžilo mínění, aby lokace byla dle pořádku, v němž zkoušeni, a ne podle „ingenium et doctrina".[1]) Roku 1572 zase zapsáno o té otázce, mají-li míti licenciáti pořad dle svého obdrženého bakalářství, dle senia, či jináče. Tehda rozhodnuto, „ut secundum senium" držel každý místo.[2]) Roku 1610 proti pravidlu stala se změna v lokaci tím rozumem, že přednost obdrželi kandidáti kněžští (qui sunt sacris initiandi); kommisse zkušebná odvolávala se na to, že tak stejně bylo kdysi za druhého dekanátu Pavla ze Žatce.[3])

Shromážděným potom kandidátům výsledky oznámeny, při tom zase a zase napomenuti k vážnosti mravův a k nošení šatu příslušného. Primus z nich za všecky učinil poděkování, poprosil, aby dostalo se všem licence čísti a vykládati auktory, aby determinator té licence byl jim určen, jenž by jim vymohl přijetí mezi licenciáty.[4]) Na konec pozval professory do lázní neb ihned složil peníze sebrané ode všech na lázeň (pro balneis), kterýchž peněz náležely podíly všem mistrům „actu regentibus". Dávalo se po 20 groších bílých, více i méně. Professorové děkovali a oznámivše den k přijetí licenciatství rozdali mezi kandidáty filosofské knihy na ten konec, aby se v nich poněkud obhlédli a k veřejnému vystoupení při promoci připravili. Podle řádu reformního (1610) kladeno jim na srdce, aby nemírnou obšírností posluchačů svých nezmrzeli, nebrž aby své výklady vykonali lehýnce a stručně.[5])

Každému z nich půjčena neb aspoň ukázána jedna kniha. Která kniha kterému určena, zapsáno pro pamět pod titulem: „Distributi sunt libri inter examinatos", nebo „libros explicandos sumserunt". Na příklad dostávali jednu kteroukoli z knih Metaphysicorum, jednu z knih o poetice, některou z knih o fysice, jednu z topiky, některou z politických, jednu z knih ethiky, a jiný jinou.[6]) Byly to vlastně knihy, z nichž zkoušeno. Historik Pavel Stránský roku 1608 byl mezi dvanácti kandidáty řaděnými poslední a obdržel knihu De vita et morte; potomní professor Petr Fradelius byl v řadě devátý a uložili mu knihu metafysickou devátou; povědomý notarius z posledních let universitní samostatnosti Jan Hippius obdržel po zkoušce místo desáté a knihu desátou Ethicorum.[7]) Roku 1610 byl Jakub Žabonius z Vyšetína první a dána mu kniha první Ethicorum.[8])

Než nastal den promoce licenciátské, kandidáti byli povinni děkana prositi, aby svolal fakultu. Když sešla se, senior z kan-

---

[1]) Monum. univ. I. 2. 154. 155.
[2]) Bibl. Lobkovick. v Praze. Rukop. 310. 84.
[3]) Arch. univ. 17. A. VI. 198.
[4]) Tamže 200.
[5]) Tamže 192.
[6]) Oeconomica č. 15. 227.
[7]) Arch. univ. A. 17. VI. 68.
[8]) Arch. univ. A. 13. b. 485.

didátů nebo primus zase prosil, aby jim udělena byla licentia veřejně čísti a vykládati knihy Aristotelovy i také jiných auktorů vyšší literatury (politioris literaturae) jak latinským jazykem tak řeckým; aby jim udělena byla licentia disputovati o látkách filosofských nesnadnějších (in gravioribus materiis), jména jejich aby byla vepsána v album licenciátů.[1])

Fakulta ovšem dala odpověď příznivou, ale prve aby kandidáti slíbili za to, co přikazují statuta. Nejprv slyšeli-li nebo četli-li knihy k tomu gradu nařízené; jsou-li z počestného lože, což se jim věří na svědomí dobré, do třetice měli slíbiti, že v jiné universí licenciátu nevezmou znova, že bez svolení fakulty v jiné universí nebudou čísti, páté, že zde budou čítati po dva roky (biennium), leč by obdrželi odpuštění; šesté, že řádných disputací misterských se súčastní; sedmé, že zachovávati budou statuta, týkající se licenciátův a konečně že na péči budou míti vždy a všude dobré universitní.

Když slíbili, zapsáni do album. Po tom děkan, přibrav k sobě jednoho nebo dva seniory z mistrů, šel k rektorovi (za stára ke kancléři) s prosbou, aby kandidátům udělil ze své moci a podle privilegií veřejně „licentiam docendi“. Kandidáti při tom byli představeni a odporučeni. Proto slul akt tento praesentatio nebo recommendatio ad licentiandum. Rektor slíbil; a kandidáti platili hned taksu. Po tom rektor veřejné pozvání psal.

Stran platu promočního ustanoveno bylo již v prvních dobách Pražské university za licenciátství dávati 38 grošů českých, fakultě náležitých.[2]) Při fakultách vyšších, dokud byly v universitě, platívala se za licenci kopa grošů. Ty peníze mohly skládati se i po obdržení licenciátu až do patnácti dní. Kandidát mohl také obdržeti poshovění na delší čas; ba mohlo býti mu i zhola odpuštěno. V Krakovské akademii za licenc placeno bývalo víc než v Praze. Procancellarius dostával od každého zlatý groš (jenž byl prý v ceně 16 zlatých našich); děkan brával po 2 tolarech a promotor po tolaru.[3])

Zvací intimace, kterou r. 1493 a zase 1509 mistr Pavel ze Žatce psal, jest ještě dosti stručna; oznamuje omnibus dominis licentiandis nostris, podle řádu vyzkoušeným a approbovaným (teď je jmenuje, jest mezi nimi r. 1493 Jan z Knína řečený Pašek), že obdrží hodnost a právo; podle zvyku že budou o knihách, k té hodnosti příslušných, čísti a kvestie některé vykládati; kdo chce viděti a slyšeti, toho zve na 17. hodinu do učebny theologů.[4])

---

[1]) Líčení dle Modus conferendi licentiam legendi in philosophia et artibus v Collectaneích Bydžovského fol. 70.

[2]) Monum. univ. I. 1. 57.

[3]) Muczkowski. Statuta. CXXII.

[4]) Collectanea Bydžovského. 13. 14. Též Arch. univ. 17. A. III. 39.

Intimace pozdějších let jsou delší, hovornější. V jedné roku 1588 čteme: I protož nařídili první zprávcové v naší akademii, aby po odbytých zkouškách pro grad misterský ti, kteří u vědomí své ctnosti a učenosti touží dosíci moci a úřadu veřejného čtení, nejprv probu vydali o svém umění a o svém pokroku v humanitních vědách před posluchači. Na konec rektor (Petr Kodicillus) vykládá, že se tak děje pro povzbuzení studentů, nechť i oni snaží se a pospíchají ad encyclopaediam artium literarumque, čemuž říká se cursus filosofický.[1]) Touž myšlénku v intimaci licenciandů jiní rektorové opakovávali; roku 1593 také Trojan Nigellus, jenž doložil, že nestačí jen soukromá zkouška, ale nechť veřejně kandidáti ukáží specimen doctrinae; nechť prý od chválených mužů jsou chváleni. Poeta prý dí: Vědění tvoje nic, nevědí-li jiní, že víš. Z té příčiny bude tedy konána actio slavnostní; bude to pompa, k níž zve; nic prý není příjemnějšího, nežli přítomen býti učenosti a hovorům mužů, kteří pojednávají o věcech životu nutných; za příklad uvádí Karla IV., jenž seděl kdys při disputaci mistrův, aniž dbal oběda, poslouchaje na čtyři hodiny.[2])

V den promoce, maje na sobě šat svůj cum epomide, rektor kráčí první do posluchárny. Dva chlapci s žezly jdou před ním. Za ním bezprostředně jdou licenciandové ve svých sukních bakalářských, majíce na ramenou epomidem. Kandidáti zastaví se proti kathedře na pravo. Rektor má řeč; vychvaluje umění filosofická: ukazuje, že nikomu nepovoluje se vykládati slovem a písmem umění ta všetečně ani bez uvážení; od jakživa v akademiích osoby uvozovaly se v učenou práci jistými řády.

Po té řeči vyzván jeden licanciandus po druhém, aby podal důkaz své erudice; rektor oznámil knihu, a kandidát jal se vykládati o užitečnosti své knihy, vykládal, kterak míní interpretovati ji, rozděluje ji v traktáty a ve hlavy, vypravoval co nejstručněji jich obsah nebo summu a na konec vybral z knihy své některou kvestii; tu probíral „pro" i „contra"; na konec přidal se na stranu pravděpodobnější po způsobě Aristotelském (more Aristotelico.[3]) Pro tento výstup zvána všecka promocí licenciátská druhdy i jen colloquium:[4]) Ten hovor kandidátův, k němuž byla možna se strany mistrů nějaká odpověď, býval věc hlavní.

Když domluveno, rektor prohlásil bakaláře za licenciáty slovy obšírnými, jichž rozum tento:[5]) Podle privilegií naší university Pražské i svého úřadu oddávám, pánové licenciandi, Vám svobodnou i plnou moc a právo, všecka svobodná umění a filosofii veřejně

---

[1]) Arch. univ. A. 17. IV. 96.
[2]) Tamže 370.
[3]) Řád licenciátství čti též v arch. zem. Oecon. č. 15. 69—70. R. 1600.
[4]) Arch. univ. 17. A. III. 911.
[5]) Collectanea Bydžovsk 74. Formule jest z doby Maxmiliánovy. Srov. Forma licent. 1359 v Herm. Jirečkovi. Codex jur. boh. II. 249.

na kathedře misterské přednášeti v této universí, zvláště knihy Aristotela, filosofů knížete, a jiných uznaných auktorů, všecko na užitek studijní mládeže. Oddávám (trado et confero) Vám licenci veřejně na témž místě disputovati o každé užitečné literní materii. Vlastní prohlášení za licenciáty bylo v slovech: „Jamque vos omnes ex licentiandis licentiatos in artibus liberalibus et philosophia publice ordino, pronuntio, creo ac constituo.“

K těm slovům rektor přidal rozkaz, aby ti mladí mužové za licenciáty ode všech oudů universitních byli pokládáni a tak jmenováni „Sicque recens ordinatos omnibus membris huic academiae addictis tenendos, habendos et nominandos significo, praecipio et mando“. Konec formule byl zbožný, modlitebný: Quod, ut fiat ad laudem et gloriam omnipotentis Dei, ecclesiae et religionis nostraeque Academiae incrementum, concedere et largiri dignetur Deus, pater optimus, maximus, Jesus Christus, filius ejus unigenitus, et largitor omnium donorum Spiritus sanctus, qui est aeternus Deus trinus et unus in saecula benedictus. Amen.

Na konec rektor připojil napomenutí, aby ten titul jim byl ne k lenosti, ale povzbuzením k větší píli. Slavnost končívala se hodokvasem filosofským.

Řád při reformování university vydaný lišil se od starých způsobů tím, že nařizoval, aby místo všech licenciandů pouze jeden neb druhý o knize své vykládal pro uvarování nechutenstva (nausea) v posluchačích, „zvláště kdyby některý z pánů defensorů tomu byl přítomen“.[1])

Jakož patrno, licencí držela v sobě právo přednášeti na kathedře mistrské. Ne víc. Kdo z licenciátů chtěl míti právo skutečného členství při nejvyšším sboru graduovaných a chtěl díl svůj míti při správě fakultních věcí, ten musil přijmouti novou promocí grad mistrský. Stalo se obyčejem, že licenciáté filosofští bez váhání po krátkém čase hlásili se o mistrství, nebyloť k tomu potřebí zkoušek, alebrž jenom peněz. Z té také příčiny v jiných vyšších (a tedy dražších) fakultách mnozí přestávali po všecken svůj život již na tituli licenciátském o misterský pro veliké náklady nedbajíce. Bývalo tak u nás i všude jinde. Jest významno, čím vymlouval se v Kolíně (nad Rýnem) měšťan Weinsberg, když ho naváděli r. 1548, aby přijal mistrství; pravil, že to stojí do 300 až 400 tolarů, a nad to že by potom dle svého doktorátu musil sebe i manželku nádherněji šatiti.[2]) Těmi 300 tolary mínil asi platiti taksu a hostinu.

Promoce misterská konána někdy brzo po licenciátské; měsíc, dva neminuly, a již kandidáti se hlásili. Na příklad Žabonius často zmiňovaný stal se licenciátem v srpnu roku 1596, mistrem

---

[1]) Arch. univ. A. 17. VI. 191. 199.
[2]) Zeitschrift f. deutsch. Kulturgesch. I. 568.

v říjnu.[1]) Ale během časů již v XVII. věku zvykli si konati promoci licenciátskou pospolu s misterskou v stejnou chvíli, obě najednou.

Před promocí buď přinesli, buď obdrželi licenciáti kvestie filosofické, aby se dobře k hájení jich připravili. Když přiblížil se slavný den, rektor vydal intimaci nebo pozvání, obšírné, vzletné, jakož se k takovému vzácnému aktu náleželo. Děkan Troilus roku 1614 píše v intimací, aby té inaugurace bylo víc svědků, že zve pány defensory, jasného hraběte Šlika, rektora, „barones, nobiles, nec non excellentissimos, reverendissimos, consultissimos, clarissimos, doctissimos, ornatissimos, humanissimos omnesque Musarum cultores ad hanc panegyrin“. Rok potom (1615) děkan Kampanus v intimací vykládá o tituli misterském; již prý měli Židé své magistry; měla Persie své magy, od nichž jméno magister se odvozuje, v obcích na předním místě jsou magistri civium (purkmistři). Dřív býval titul doktorský. Vzpomíná Řehoře Orina z Chocemic Pražana, jenž chtěl raději jmín býti doktor artium, neboť tak ho jmenovali v akademii Ferrarské; líčí, kterak smutný byl čas, kdy nebylo misterských promocí; byl nářek na Kouráda Westfála kancléře, za něhož celé desetiletí a déle nebyl nikdo učiněn mistrem, zůstalo proto přísloví: „ἕκητ' Συλοσῶντος εὐρυχώρια“. To jest pro Sylosonta (tyranna) pustina, ticho.[2])

K intimaci vždy připojována jména kandidátů a při každém these.[3]) Vytištění 600 intimací s thesemi mistrskými r. 1608 stálo šest kop bez pěti grošů bílých.[4])

Den před promocí svolána fakulta, kandidáti předpuštěni, primus měl řeč, gratuluje fakultě k šťastnému stavu a prose za vydání determinatora nebo promotora. Mohl svolením mistrů vydán býti za determinatora i rektor.[5])

Býval všude zvyk, že k promoci licenciáti kráčeli slavnostně za hlaholu trub. Ve Vittenberce míval každý doktorand u sebe hocha pěkného se svěcí, takže na průvod, jenž vyšel z domu děkanova, bylo podívání. U nás průvod nebyl sic z domu děkanova, ale bez šumu nějakého v Karolinum samém neobešlo se. Rektor kráčel do sálu v čele kandidátů; za nimi hned šel bakalář, jemuž uloženo hájiti jedné kvestie, jíž bylo jméno quaestio generalis nebo principalis. Tato kvestie bývala v intimaci psána sic naposled, ale od ní se vlastně začínalo (odtud principalis).

---

[1]) Arch. univ. A. 17. IV. 494.

[2]) Arch. univ. A. 17. V. 478.

[3]) Některý tištěný příklad viz v Strahovské bibl. v knize „Z Dobřenských“. Jedna intimace vkusným barokem orámovaná jest tu od mistra Matiáše Kuria z Hájku. Též v programmat. Jičínského. Jména křtěná bývala zvykem těch dob tištěna silně, přijmení drobně, jakoby na nich nezáleželo tolik.

[4]) Arch. univ. A. 34. 68.

[5]) Arch. univ. A. 17. VI. 208. Arch. zemsk. Oeconomica 15 75.

Licenciáti zasedli bez plášťů v lavicích bakalářských, a bakalář, jenž měl kvestii generální, usedl poslední vedle nich v plášti. Ten tedy začal. Determinator dvěma, třemi argumenty mu odpíral a na pravdivou stranu rozhodl. Když dohádáno, bakalář sešel s kathedry bakalářské, zanechav plášté v ní. Tento úvod byl asi formou dosti prázdnou, neboť při reformování university po r. 1609 mistři usnesli se, aby kvestií generálních nebývalo při promoci. [1])

Po kvestii té licenciáti jeden po druhém usednuvše do kathedry determinovali svoji filosofskou otázku. Z přítomných mistrů mohl odpovídati, namítati, kterému libo. Po vykonaném hádání směl a měl licenciát odejíti pro občerstvení.

Thesí promočních všimneme sobě poněkud. Poznáme obor vědění licenciátů na misterství vyzkoušených. Úhrnem lze říci, že mnoho kvestií obsahem ani formou neliší se od kvestií bakalářských; rozdíl bude asi v hloubce, s kterou probral touž kvestii vzdělanější člověk. Některé kvestie byly časové, jiné jináč zajímavé.

Roku 1524 jeden z kandidátů obral sobě k hádání tuto otázku: Mají-li lidé opravdu moudří podnikati válku z příčiny jakékoli, na příklad válku, jako teď vede se proti Turkům? [2]) Roku 1530 licenciát Jan Zahrádka vyvolil si thesi věru časovou, mají-li světská knížata právo rozhodovati o víře? Obyčejnou thesi bakalářskou poznáváme v slovech: Může-li politia království býti zdráva tu, kde pohrdá se muži vzdělanými? [3])

Za rektorství Jana Chocenského r. 1534 tato these: Zda-li výtečné složení lidského těla víc přispívá k získání vědomostí nežli časté cvičení v studiích? Zda-li vědění má sílu tak zázračnou v sobě, že by lidi opravdu a bezpochybně přeměnilo v bohy? Král má-li býti spíš nakloněn k milosti nežli ke mstě? Časová kvestie s protestantským pozadím: Není-li vhodnější věc náboženství upevniti a držeti dle mínění moudrého nežli držeti je podle tradicí předků, špatně se srovnávajících? [4])

V thesích z r. 1541 jedna hájí humanismus jistě již ne zánovní. Utrum studia philosophiae conjuncta cum eloquentia reipublicae non modo utilia, verum etiam necessaria sint nec ne? Jiná časová: Ti, kdož ruší jednotu církve, mají-li býti z obce hnáni? Jiná týkala se mediků; bylo-li správno a moudro, vyhnati je z Říma či ne? [5]) Zda světským lidem sluší proti právu uchvacovati církevní statky? Slušno-li, aby křesťan obhlížel meteora, znamení budoucnosti v sobě držící? Právo, rozumnou úvahou recipované, smí-li všetečně býti měněno? [6])

---

[1]) Omissa tamen generali quaestione. Arch. univ. A. 17. VI. 191.
[2]) Bydžovského Collectanea. 23.
[3]) Tamže 30.
[4]) Tamže 34.
[5]) Tamže 40. V Monum. univ. 1. 2. při r. 1541 není zkoušek misterských.
[6]) Collectanea Bydžovsk 42.

V thesích r. 1545 několik známých bakalářských vyskytuje se, na př., náleží-li úřadu, aby dbal o výchovu; o vládě chudých ale moudrých v obci; je-li sláva z liter pevnější nežli z války. Málo hlubokou thesi tenkrát měl magistrand Havel Gelastus, pozdější nepřítel protestantů: Má-li poctivý člověk přátelství míti s lakomcem? Jedna z thesí týče se římských dějin: Učinil-li Scipio Nasica dobře, že Graccha, bouřlivého tribuna, zabil? Jedna týká se humanismu: Má-li studia humanitatis pěstovati člověk, jenž snaží se o úřady? Z antické morálky vybrána these: Má-li nevděčník býti trestán hrdelní pokutou či ne?[1])

Roku 1550 měl mezi licenciáty Jabub Kodicillus ze Sedlčan thesi nikoli novou: Jsou-li školy (quae sunt officinae morum et futurae administrationis politiarum) klenot v obci daleko nejvzácnější, či ne? O té promoci quaestio generalis tuze povědomá byla tato: Má-li se upouštěti od studií bonarum artium proto, že lid jim nevděčen.[2]) Tadeáš Hájek, jsa licenciátem roku 1551,[3]) měl thesi: Jsou-li affekty v srdci lidském hnutí přirozená či násilná? Jiný tehdejší kandidát, slavný Kristián z Koldína, pojednal: Hřeší-li ti, kdož pro blaho vlasti smrti se samovolně vydají, a sluší-li je klásti za udatné? Jeden vykládal o příčinách nemocí, jsou-li to pokažená diaeta, zlý vzduch, nerovná míra vlhkosti v člověku? Ostatní these tehdejší promoce všecky jsou nám povědomy z promocí bakalářských. Je věru na podiv, že opakovali na příklad tuto: Jest-li opilství veliký hřích a podrývá-li zdraví? Tehda zněla kvestie generální, má-li morálka ve filosofských vědách míti přednost?

Petr Kodicillus ze Sedlčan měl r. 1561[4]) thesi: Utrum juris positivi, quod est anima et voluntas magistratus, immutatio afferat detrimentum reipublicae, an vero sit salutaris? (Jest-li změna zákonů se škodou obce či jest-li jí k duhu?) Zvláště r. 1565 byly these promoční ošumělé a bakalářům obyčejné; ani jedna zajímava. Jest tu zase otázka, mají-li v obci míti před bohatci přednost chudí, ale moudří? Jest-li užitečněji míti přítele v něštěstí či v štěstí; zda-li vychovatelé nepůsobí víc příkladem než vědou; má-li astrologie v sobě co jistého, mají-li buřiči hrdlem platiti? atd.[5]) A byl tehda mezi kandidáty čiperný Marek Bydžovský.

V thesích r. 1569 jest jedna, které hájí slavný náš z Veleslavína Daniel Adam; týká se studií filosofických a humanitních, jsou-li obci užitečna, ba nutna: An philosophiae studia cum elo-

---

[1]) Collectanea Bydžovsk. 47. Též v arch. univ. 17. A. III. 141.
[2]) Tamže v Collectan. 81.
[3]) V Collectan. Bydžovsk. 84. stojí rok 1552, v jiných pramen. 1551. Monum. univ. I. 2. 357. Jireček v Rukověti ujal r. 1552.
[4]) Ten rok v Collectan. Bydžovsk. 105. V Monum. univ. I. 2. 372. jest roku 1560.
[5]) Collectanea Bydžovsk. 133.

quentia conjuncta reipublicae non modo utilia sed et necessaria sint? Jeden kanditát hovořil: Bídný všech nynějších věcí stav jest-li znamením nějaké veliké proměny? Jeden také dal si otázku. má-li astrologie spojovati se s medicinou? Ostatní these jsou opakování starých. [1])

Kandidát Trojan Nigellus r. 1572 měl thesi o původě vědění: Utrum scientia fiat ex cognitione principiorum et causarum et elementorum, nec ne? Pozdější professor Kanha tehda vyřekl kvestii, zda-li zákon přirozený nad positivní právo? Jiný kollega měl thesi o zákoně Athénských, je-li užitečný a počestný, když káže vyšetřovati a stíhati způsob života občanů jednotlivých. Kvestie principálná tenkrát byla psychologická: Může-li kdo vnímati kolik vjemů najednou. [2])

Roku 1576 Matiáš Grillus Rakovničan, později slovutný, velmi starou hovořil thesi: Odporučuje-li se spíš, aby obce řízeny byly míněním vládců či psaným právem? Tehdejší quaestio principalis týkala se lidského čichu, jest-li mdlejší nad čich mnohých zvířat?[3])

Licenciát Bacháček roku 1582 obral si thesi o astrologii, pomáhá-li medikům při poznání a hojení nemocí?[4]) Z kandidátů r. 1588 Václav Vlaverin Nosislavský, pozdější professor, měl thesi: Cum per labores vendat Deus nobis omnia bona, ut Epicharmus inquit, num virtutis laus in actione consistat an vero aliis comparetur mediis? (Když Bůh nám všecko dobro propůjčuje prací, zda-li chvála ctnosti záleží v činnosti, či zjednává se jinými prostředky?)[5]) Ze znamenitějších kandidátů r. 1593 jest Šimon Skála Klatovský, jehož these také již od bakalářů zhusta byla vysvětlována: Pravdu-li dí Aristoteles, že kníže není vázán zákony? Jiný z pozdějších professorů Jan Gotsman Německobrodský pojednal o thesi: Ve válce nutna-li udatnost a vytrvalost, v míru filosofie, v obojím stavu střídmost a spravedlivost?[6]) Roku 1596 byl mezi doktorandy Kampanus, jenž měl větu, že příroda prospívá k pouhému životu, filosofie však že podává návod, kterak správně a poctivě žíti. (Utrum natura, quae est parens omnium rerum, confert tantum vivere; philosophia vero, regens et conservans vitam hominum, tradat rationem recte et honeste vivendi nec ne?)[7])

Mezi licenciáty r. 1600 Vavřinec Nudožerský, pozdější professor, vystoupil s thesí promoční o dobrodincích, zda milují ty, jimž dobře učinili, či nic? (Utrum benefactores plus ament eos, quos beneficiis affecerunt an contra?) Ondřej Marchio Ždárský

---

[1]) Collectanea Bydžovsk. 156.
[2]) Tamže 169.
[3]) Tamže 184.
[4]) Tamže 234.
[5]) Tamže 272.
[6]) Arch. univ. A. 17. IV. 370. Collectan. Bydžovsk. 317.
[7]) Collectan. Bydžovsk. 344.

tehda vyvolil si otázku: Ono zatmění (eclipsis) slunce při ukřižování Páně bylo-li nadpřirozené? [1])

Z doby universitní reformace berou některé these na sebe ráz theologický, ale při většině zůstává způsob starý. Z r. 1610 jeden hovoří, berou-li andělé na sebe těla skutečná? Jiný má otázku aesthetickou: Mají-li se kárati poetové, když líčí, kterak Odysseovi druhové byli proměněni u vepře? Jakub Žabonius z Vyšetína, potom professor, tehdaž měl thesi: Má-li se schvalovati léčení nemocí odříkáváním slov svatého Písma? [2]) Roku 1612 ptal se jeden z kandidátů, mají li obludy, zjevující se podobou lidskou, skutečné tělo? Jiný položil kvestii: Jsou-li činy kejklířů přirozené? A opět jiný: Jest-li povinností knížete, aby literaturu a literáty miloval? Jeden chtěl rozhodovati, zda li ďábel může prováděti pomocí přírody nadpřirozené skutky. Zajímavá these praktické váhy v tehdejších dobách byla tato: Zda-li výron krve z mrtvoly zabitého člověka pravdivě může označiti přítomnost vrahovu? [3]) V thesích r. 1613 též tato: Úřad je-li strážcem desatera přikázání? Jiří Mollerus, pozdější vládní kommissař při zrušení university, měl tenkráte thesi, zda-li pohyb slunce jest příčinou spodnějších proměn? [4])

Roku 1614 shledáváme se v thesích magistrandů dokonce i s těmito starými známými, od bakalářů tuze přetřesenými, otcové-li či matky víc milují děti? (tu thesi měl povědomý Jan Češbivius); lze-li prodloužiti život dietou a léky! Jeden hovořil o tom, povinen-li úřad v době morní pečovati o své poddané? Jiný: Jest-li již přírodou ustanoveno, aby jeden vládl, druhý poslouchal a sloužil? Učinil-li sv. Ambrož dobře, že vyobcoval z církve Theodosia císaře? Má-li před snětím manželským žádáno býti o svolení rodičů? Konečně jeden rozhodoval také o tom, byli-li hadi a rostliny jedovaté již na počátku stvořeny tak škodné? [5]) Z kvestií r. 1615 tyto: Jest-li správné slovo, že Hebraei pijí prameny, Řekové potoky, Latiníci louže? Správně-li odporoval Karel válce svaté k vydobytí Palestiny? Bludní cikáni mají-li býti trpěni? Zda-li komety knížatům smrt a smrtelníkům mor oznamují? Tu thesi měl Martin Horký z Lochovic. Jiný říkal: Školy veřejné mají-li míti přednost před soukromými? Jan Chebdiovský z Felsova měl thesi: Sliby, mezi opilci učiněné, jsou-li závazné, a přestupek opilstva měl-li by mírněji kárán býti? Také tato kvestie se vyskytla: Má-li mladík ženiti se se stařenou? Tu kvestii měl Jindřich Daniel ze Semanína, Boleslavský. Jiří Šultys vybral si otázku: Záleží-li obci na tom, aby měla měšťany zapsané v deskách, v knihách? [6])

---

[1]) Collectanea Bydžovsk. 371.
[2]) Arch. univ. A. 17. V. 16. Programm. Jičínského. V univ. knih. 52. G. 58.
[3]) Tamže A. 17. V. 161. Též v Programm. Tu thesi měl Jan Bastnerus.
[4]) Arch. univ. A. 17. V. 260. Též v Programmatech Jičínského.
[5]) Rukop. univ. A. 17. V. 368. 394.
[6]) Tamže 442. 484. Též v Jičínského Programm.

S tím budiž příkladů na poznanou dosti.

Kterak licenciáti o svých kvestiích pracovali, o tom příklad. Roku 1613 měl Jiří Berger z Grinberka thesi: Sitne fortuna et fatum in rebus, an non? Vládne-li osud, náhoda? Byla to kvestie vybraná z Aristotelovy 2. knihy Physicorum. Berger odbyl ji na třech listech velikého tisku, formátu asi kvartového, celkem tedy dosti krátce. Osloviv posluchače titulem generosi, excellentissimi, reverendi, doctissimi, začal: Vstupuji do areny, chtěje osud, náhodu popírati! Dalšími slovy omlouvá svou nestatečnost a ohrazuje se příslovím o dobré vůli „in magnis voluisse sat est"; prý pomocí boží se pustí do toho. Potom podává definici fortuny. K ní připojuje hlavní větu též způsobem definice: Omne, quod per se est, habet causam, quod per accidens, non habet causam. Tu větu cituje z Tomáše Akvinského. Z ní dovozuje nemožnost náhody. Činí sobě sám některé námitky, ale ty jsou bez poroku velmi laciné; hned každou zase vyvrátí; a vyvrátiv končí oslovením protivníka svého řečnickým způsobem: „Co tomu říkáš?" Shrne pak výsledek, že ohledem k Bohu nic neděje se náhodou, ovšem v příčině lidí, jednajících z úvahy, může to ono nahodile se zvésti. Konečné slovo probrané kvestie zní pyšně: „Dixi". [1]) Kdo četl jen tuto kvestii, uvěří Komenskému, že mladíci, na mistry pozdvižení, mnoho neumívali. [2])

Reformačními změnami po roce 1609 stalo se, že některému kandidátu odpuštěna kvestie zhola, ale uloženo mu na místo ní, aby poděkování učinil při promoci. To se také do pozvánek hned pod kvestie zapsalo k jmenu onoho dotčeného kandidáta slovy „Gratias aget".

Po vykonaných kvestiích zavzněl při promoci zpěv umělý, mnohohlasý, po němž kandidáti zase na sál se vrátili, ale způsobem již slavným; kráčeli před nimi chlapci, nesouce (bezpochyby na polštářích) insignia mistrská; licenciátům usednouti bylo na pravici mistrů. Děkan nebo promotor pak vystoupiv na kathedru, řečnil o hodnosti titulů akademických. Roku 1616 jest zapsána taková řeč, ale jest předlouhá! Na devíti listech velikých! [3]) Byli asi tehdejší posluchačové trpělivější nežli dnešní. Řeč skonal promotor prosbou k rektorovi, aby jakožto kancléř mu oddal moc, tyto kandidáty vyhlásiti za mistry. Rektor odpověděl a dovolení dal. I tato řeč rektorova mohla býti obšírna. Rektor Šlik r. 1616 v ní vzpomínal krále Rudolfa, že dal podnět k reformaci Pražské university. V jedné té řeči nebo v obou kandidáti byli napomínáni, aby jim titul mistrovský sloužil k ctnosti, k práci, k pilnosti, aby ho nezneužívali, alebrž aby jim byl ostnem k vyšším studiím.

---

[1]) Fortunae fatique propugnatio pro aquirendo gradu magisterii 14. martii 1613 in alma academia Prag. habita atd. Tisk v Praze. 49. B. 22. v univ. knih.

[2]) Novák. Č. Č. Mus. 1895. 205.

[3]) Arch. univ. A. 17. V. 517.

Potom voláni jsou ke kathedře misterské, a tu jim čtena statuta, při čemž zvláště kladen důraz na ony dva články, jichž porušení značí křivou přísahu (quae ad perjurium obligant); byl to článek, že tohoto gradu nikde jinde k sobě nevezmou, a druhý, že kamkoli se dostanou, budou dobré university této na mysli míti. Kdyby přijali ten řád mistrský na jiné universí znova, byli by tuto školu zajisté znevážili, proto musili slibovati. Slibovali také věrnost císaři a králi.[1]) Slib děl se dotykem žezla.

Renunciatio nebo vyhlášení za mistry promotor říkal slovy: Quod felix faustumque sit academiae salutare vobis omnibus et singulis honori, emolumento voluptatique maxima. Po té vyjmenoval, jakým právem obrněn jest k tomuto aktu. Právem privilegií této university, od papežů a císařů, králů jí daných.[2]) V reformační době po vydání majestátu (1609) vynechávali z formule připomínku na papeže.[3]) Říkali takto: Já vydanou sobě mocí, privilegii, svobodami, od svaté paměti nejnepřemoženějšího a nejmocnějšího císaře Karla IV., Otce vlasti a zakladatele této akademie, též jiných nejjasnějších králů tohoto slavného království Českého, zvláště nejnepřemoženějšího a nejmocnějšího císaře pána pana Matiáše (titul celý) jakož i dovolením a mocí, které jsem došel pod osvícenými, urozenými, vznešenými pány p. defensory této akademie a konsistoře pod obojí, Vás — a teď jmenuje jména kandidátů — za mistry filosofie[4]) a svobodných umění označuji, tvořím, jmenuji, promovuji a tak promovované, chci a poroučím, aby každý uznával za mistry, což vše budiž ve jménu svaté Trojice, Boha Otce, Boha Syna, Boha Ducha sv. Amen. Všem Vám kromě toho i každému zvlášť z tohoto místa oddávám a přiříkám všecky ony pocty, hodnosti, tituly, jména, znaky, přednosti, jimž se těší kdekolivěk v akademiích a gymnasiích promovovaní magistři artium buď právem buď zvyklostí.

První právo, jež jim přiřekl, bylo právo vyšší kathedry. Oddal jim ji, aby v ní konali všecky „akty" svému gradu příslušející svobodně a na čest této akademie i užitek studující mládeže. Po té podal jim každému knihu jako symbol druhého práva, s kathedrou souvislého, totiž práva vyučovati. Roku 1614 podával knihu slovy: A poněvadž tré vždy má pospolu spojováno býti, mistr, kathedra a kniha, podávám Vám tuto knihu veškeré filosofie; otevírám Vám ji, abyste věděli, že má Vám býti podporou paměti, zavírám Vám ji hned zase, abyste si připamatovali, že

---

[1]) Collectanea Bydžovsk. 76.

[2]) Formula conferendi magisterium v Collectan. Bydžovsk. 74.

[3]) Ve Vittenberce jmenovali autoritatem pontificis ještě r. 1553. Monum. Germ. paed. VII. 464.

[4]) Titul mistra „filosofie" jest méně obyčejný než mistra „svobodných umění". Povědomý Philippus Fabricius, jejž vyhodili stavové s okna kanceláře, psával se philosophiae magister. V knize pražsk. (č. 1061. 88.) r. 1593 svědčí po německu; byl Němec z Mohelnice (Platter slul).

také bez knihy hotovi býti máte bez váhání k odpovědem na filosofská ζητήμασα (otázky, pátrání). Právo k přednášení dal jim slovy: Vobis trado et facultatem concedo omnia scripta philosophorum legendi, interpretandi, docendi et resolvendi. [1])

Pak jim (dle starší formule z doby Maxmiliánovy) přiřekl právo zkoušeti i promovovati jiné ke gradům všem. Další řečí podal biret misterský každému. Pravil (v promocí r. 1614): Kladu na Vaše hlavy tyto birety hedbávné, jako jindy vítězné oběti a vítězové bývali ověnčováni; nechť jsou Vám nejen ozdobou hlavy, ale též krytí proti závisti, pomluvám, utrhačství, podezřívání, jimiž zhusta, ne-li vždycky, učící lidé (docentes) bývají tísněni. V Krakovské akademii podáván biret s přáním, aby mistr svítil pravdou. [2])
Jinde jiné výklady mívali příhodné i nepříhodné.

Biret misterský byl violový, hedbávný; též takový byl hedbávný plášť mistrů filosofských; v XVII. věku byl „cum fimbriis argenteis, s třásněmi stříbrnými. [3]) Theologům bývala barva těch šatů červená, medikům černá. [4])

Když měli biret, novotným mistrům prsten navlečen na prst jakožto znamení „philosophiae alumnorum et nobilium“. Roku 1614 dávaje prsten, děkan hovořil: Dávám prsten Vám pro důstojnost, abyste věděli, že jste jím jakožto závazkem vázáni k věrnému učení; zlořečený zajisté ten, jenž dílo Páně koná podvodně, a, přidává Xenophon, i nedbale. I protož neusilujte o tleskání lidí, nébrž učte pravdě bohumilé, učte a obhajujte toho, co školám a akademiím prospěšno. V Krakovské akademii případněji bylo novým mistrům při prstenu praveno, že se zasnubují filosofii.

Podal děkan jednotlivým také rukavice misterské; při tom napomínával, aby čisti jsouce čisté vědy filosofské přednášeli. Roku 1614 pravil: K zlatému prstenu přidávám rukavice, abyste nemívali ruce své pod pláštěm; lenochové a lidé zahálčiví mívají zvyk ukrývati ruce pod plášť; však Vy buďte pracoviti, aby o Vás, nových filosofech, starý filosof nepravil ἄλλα μὲν λέγουσιν, ἄλλα δὲ πράττουσιν (jináče mluví, jináče jednají). Konečně vám gratuluji veřejně, já všech nejprvnější přeji Vám té hodnosti a gradu nejvyššího; Hospodin sesliž Vám pomoc ze svatyně své, Hospodin ze Sionu chraniž Vás, Jehova dejž Vám ve všem moudrost!

Tím způsobem modlitba tu ještě na sedmi řádcích dlouhá. Byl také zvyk, že promotorové líbali nové doktory.

Po těch obřadech noví doktorové každý o své knize učinil kratičkou řeč nebo kvestii, k níž některý z mistrů starších od-

[1]) Arch. univ. A. 17. V. l. č. 517. a násl. Též v Programm. Jičínského vyd. 1616. Tu vypsána slavnost z r. 1614 za děkana Troila.
[2]) Muczkowski. Statuta. CXXX. a násl.
[3]) Arch. univ. A. 17. II. 1. 646.
[4]) Viz o těch věcech v univ. knih. 45. A. 11. č. 3.

povědél. Když i to vykonáno, děkan nebo rektor pochválil jich všech erudici a učenost. Na konec determinator nebo některý z nových doktorů děkoval Bohu, posluchačům, po r. 1609 i defensorům, za přítomnost. Při tom dělo se také pozvání ad convivium. k hodokvasu filosofskému, jejž pořizovali noví mistři starším kollegům. V Němcích tomu říkali snídané Aristotelova, zvali k tomu paní, tančeno a hodováno i za kolik dní.[1]) V Kolíně nad Rýnem roku 1591 po theologické promoci tří farářů do pěti set osob bylo na hodokvase, při čemž ohromné množství masa pojedeno.[2])

U nás bývaly kvasy doktorské oblíbeny od počátku. Že snad vybujněly, usneseno roku 1391, aby k nim nebýval nikdo zván kromě mistrů. Z pozdějších dob málo zpráv o těch věcech. Roku 1458, když Beneš z Valdštýna promovován, byli tomu přítomni synové krále Jiřího, Jindřich a Hynek, což potom asi nebylo bez hodokvasných slavností šumnějšího způsobu; před tím roku 1451 byla nějaká promoční hostina v domě Matěje Laudy z Chlumčan, při níž byli konšelé i zemští úředníci; roku 1462 kníže Viktorin, syn krále Jiřího, poříditi kázal hostinu Václavovi z Chrudimě, právě promovovanému; prý byla tak skvostna jakoby u nějakého krále Ahasvera.[3])

V době novější nebylo-li kdy convivium pořízeno, noví doktoři povinni byli za ně položiti professorům peníze. Roku 1610 stojí psáno, že kvasu po starém zvyku nebylo, za to že po třech kopách zaplatil každý.[4])

Přátelé psávali novým mistrům na počest básně, některý mistr si o ně také již napřed řekl;[5]) básně gratulační bývaly tištěny. „Applausus gratulatorius juvenibus, suprema philosophiae laurea ornatis“ nejeden zachován.

Nazejtří po promoci, zhusta také teprv po několika dnech k prosbě nových mistrů svolána fakulta, a senior nebo primus z nich prosil, aby byli zapsáni v album magistrorum a tím do fakulty přijati mezi její přední členy. Kteří nepřišli, o těch jakoby na trest psáno v knihu, non sunt recepti,[6]) nejsou přijati; ostatní připuštěni „in conspectum“ fakulty. Děkan vyzval mistry nové, aby, přeslyšíce statuta, slib učinili fakultě a děkanovi, že budou účastni disputac a že po dvě léta budou učiti na fakultě. Když slib učiněn, skládali noví mistři fakultě po kopě grošů,[7]) víc nebo i méně. Roku 1600, když promovovali Troilus a Nudožerský, byl

[1]) Muther. Universitätsleben. 8. 332. Monum. German. paedag. VII. 463. I sedmerá kollací neb hodokvas slaven po jedné promocí

[2]) Janssen-Pastor; Culturzustände. III. 166.

[3]) Tomek. D. Prahy IX. 222. V Monum. univ. I. 2. 78 a j.

[4]) Arch. univ. A. 17. VI. 244.

[5]) „Carmina poscis“ praví Nudožerský v jedné básni Bergerovi, novotnému mistrovi (1613) 49. B. 22. Mus.

[6]) Oeconomica v arch. zemsk. č. 15. 243.

[7]) Arch. univ. A. 17. VI. 210.

z usnesení fakulty novotným mistrům „zlatý groš“ odpuštěn, ale s tou výminkou, kdožkoli z nich bude volán k práci v akademii, že ji rád podnikne aspoň na dva roky; kdo by však dostal se do služeb obecních, ať potom pošle zlatý groš fakultě bez zdráhání.[1])

Za prvních dob university Pražské mladí mistři, pokud bylo místo, věrně dostávali slibu svému, že učiti budou. V dobách pozdějších poklesnutím university „biennium“ přestalo býti zvykem, ačkoli sic po každé promoci slibováno. Roku 1459 zapsáno mrzutě, že jeden slíbil biennium, a odešel do Polska.[2]) Pravdivě naříká intimace z r. 1612, že každý slibuje, nikdo neplní.[3])

V témž fakultním shromáždění mistři noví napomenuti ještě, aby chodívali oděni, jak se na mistra náleží, zvláště aby mívali na sobě plášť mistrský čili kápi. Na soudě rektorově nejeden býval kárán, že se proti tomu provinil, že chodil v reverendě a ne v plášti misterském.[4])

Některý mistr z nově promovovaných vyžádal sobě vysvědčení o svém doktorátě hned po slavnosti. Formulář takového vysvědčení ze XIV. věku má ráz stejný, jako jsme uvedli při vysvědčení bakalářském. Děkan a tota communitas magistrorum facultatis artium vychvalují mladého mistra; jest to muž ozdobou mravů a dobrého tovaryšení nad jiné vynikající, osvícený rozmanitými vědomostmi svobodných umění atd. Na konec odporučuje se všem a všudy.[5])

V starých dobách, kdy všecky university dohromady tvořily jednu učenou republiku, měl grad misterský a vysvědčení o něm ten veliký význam, že mistr kdekolvěk graduovaný mohl také všude učiti. Jeho grad v akademii kde které platil. To právo přestalo našim od husitského hnutí a vůbec všem zašlo od doby německé reformace. University se uzavíraly naproti sobě.

Potom již mnohý graduovaný mistr o vysvědčení, jež bylo spojeno s novým nákladem, nestál; byl zapsán v album, a to mu stačilo, doma ho znali a v cizí škole, chtěl-li přednášeti, musil býti kooptován po vykonaných disputech. Ale někdy přihodilo se, že o vysvědčení mistr žádati nucen po letech; nejspíš učinil tak proti pomluvačům, proti těm, kteří mu upírali grad. Domluvno, co dí mistr Kolidius r. 1613 v Hoře konšelům: Testimonium na patentu mají, kteří mistrovství došli . . toho titule si musejí hájiti proti jízlivým řečem.[6]) Takž chce r. 1607 mistr Jiří Karolides z Karl-

---

[1]) Arch. zemsk. Oeconom. č. 15. 77.
[2]) Monum. univ. I. 1. 67. 68.
[3]) Univ. knih. 52. G. 6. 1612.
[4]) Na příklad rektor školy u sv. Štěpána na Nov. Městě mistr Tobiáš Malkovicius r. 1602 tak kárán. Oeconom. v arch. zem. č. 17. 144.
[5]) Monum. univ. I. 1. 1. Doktorský diplom nejstarší z r. 1359 12. června jest od arcib. Arnošta jakožto kancléře. V něm svědčí se, že Jindřich Strubonius z Libice obdržel grad mistrský ve dvoře arcibiskupském. Tadra. Styky. 285.
[6]) Arch. zemsk. Opisy z Hory.

šperka vysvědčení o svém mistrství „proti utrhačům". Aby mu rozuměli, chce je míti po česku.[1]) Ze známějších osob jest mistr Albert z Kaménka, jenž až do svého stáří byl bez vysvědčení o svém doktorátě ve Vittenberce přijatém; bez vysvědčení toho dostal se mezi professory naší university a teprv v zdejších hádkách sháněl se po něm; zdejší rektor sám psal do Vittenberka, přiloživ předlouhou supplikaci uraženého mistra Mikuláše Alberta z Kaménka (Crapicenus, Silesius). V té prosbě připomíná Albert, že r. 1571 po zkoušce privátní i veřejné v slavné promoci s kathedry pozdraven jakožto mistr, za mistra vyhlášen a zřízen; připomíná, že dal svůj příspěvek neboli cech (symbolam, ut cum saeculo superiore loquar) na náklady hodokvasné a jiné vedle zvyklosti; vysvědčení že rád zaplatí.[2])

Mistr z cizí university obdržel členství na fakultě zdejší i všecka práva s ním spojená, kooptací, jež vázána k formě nařízené od starodávna. Přišed do Prahy, požádal za shromáždění fakulty; vešel do ní s přátely a prosil za přijetí. Statuta mu čtena. Zvláště články o disputacích. Prý musí nejprv ke kvestii jedné odpověděti mistrovi, jehož fakulta ihned k tomu vybéře z professorů de actu regentibus. Kromě toho vždy po deseti dnech aby ještě třikrát vystoupil s kvestiemi a na konec se čtením. Při prvém vystoupení, jež konalo se v sváteční den po obědích, v shromáždění mistrů a alumnů aktor v rouše mistrském vystoupil na kathedru misterskou, onen cizí mistr na bakalářskou; s té odpovídati musil k námitkám nejen aktorovi, ale všem přítomným. Aktor skončil hádání, pověděl díky a zval na convivium. Deset dní potom druhý výstup. Cizí mistr měl probírati dvě kvestie, které byl po pedellovi oznámil mistrům. Při této disputaci mistr cizí stál na kathedře misterské, ale bez pláště; hádati se měl s dvěma studenty, z nichž jeden držel stranu tu, druhý opačnou; mělatě býti kvestie na obě strany. Pak měl prositi mistrů na pravici sedících, aby přispěli svými argumenty k vyjasnění thesí hádavých. S poděkováním končila se i tato schůze. Deset dní potom měla býti zase disputace, a to o třech kvestiích; zápasiti měli s kandidátem 4 studenti a 2 bakaláři, kteří jemu i mistrům k námitkám byli povinni odpovídati. Konečné zase po desíti dnech měl čísti na knize krátkou lekcí a zase ještě determinovati dvě kvestie i doslýchati odporníky. Potom teprv fakulta měla se usnésti, přijme-li ho. Platiti musil stejně jako jiní mistři při své promoci.[3])

Ale není v pramenech, že by každý cizí mistr byl tolik disputací, kolik jich řád káže, kdy vykonal. Přestáváno na menším počtě. Aspoň zhusta zapsáno o veřejném hádání jen jediném.

---

[1]) Oeconom. v arch. zemsk. č. 15. 391.

[2]) Arch. univ. A. 14. a. 355.

[3]) Řád: „Modus recipiendi magistrum alterius universitatis" v Collect. Bydžovského 72.

K tomu hádání děkan psával intimaci veřejnou, někdy i nadšenou a dlouhou. Na příklad r. 1580 děkan Huber začíná svou invitaci od Dareia a Zopyra, mluví hojně o přátelství, přejde na Satana, nepřítele všeho pokolení lidského, nějakým skokem ocitne se u těch, kteří studovali jinde na universitách, z těch jest mistr Jan Dikastus Kutnohořan, mladý muž o pravé náboženství horlivý, ten obdržel v cizině titul mistrský; ale aby i tu mohl prospívati, poddal se zákonům zdejší fakulty a míní publice disputovati. Připsána ihned za tím kvestie. Dikastus tehda měl thesi astrologickou, zda-li nepříznivá položení hvězd, komet, ať řádem přirozeným ať zázrakem božím způsobená, znamenají neštěstí, a má-li křesťan bez hříchu po těch znameních stran své budoucnosti pátrati.[1]) O jiných thesích položeno svrchu v kapitole o disputacích.

Jest podotknouti ještě, že mistr cizí takto přijatý neměl v radě přednost před licenciáty, kteří vykonali své zkoušky a nebyli ještě promovováni. On byl řadou po nich.[2])

Mistrský grad byla nejvyšší akademická hodnost, a mistři svým titulem bývali hrdi. Husitské hnutí, hledíc napraviti mravy, ozývalo se proti titulům misterským jakožto pýše proti Bohu. Již 1414 mistr Jakoubek prudce proti svému vlastnímu tituli kázal i proti řádům universitním. Mistři prý vysoce sobě váží slávy světské a těch zvučných titulů mistrských a což jiné bídné chlouby; promocí se staly příliš nákladnými; výtěžek se prohýří slavnými a tučnými hody k získání sobě přízně a slávy světské.[3])

Že Táboři a po nich bratří z týchž příčin jako Jakoubek pohrdali mistrským gradem, toť věc povědomá. Vůdce bratrských odštěpenců Jan Kalenec roku 1542 tepe mistry svobodných umění slovy vyčítavými, prý „v poetných lžech, hvězdářských básních, v Aristotelesových marnostech“ život pohanský, rozmařilý vedou, studenti, v hrách a rozpustilosti svobodu majíce, zahálčivý život vedou, a rektorové škol pyšnými tituly jedni nad druhé se pozdvihají.[4]) Náš veliký Komenský také nebyl přítel akademických gradů; posmívář se jim v Labyrintě při líčení „korunovace“ (promoce): Aj, tu pod filosofickým nebem jakýsi stál s papírovým sceptrum, k němuž z prostřed houfu někteří přistupovali, svědectví vysokého umění žádajíce. On žádost jejich, že slušna jest, schváliv, poručil, aby co umějí . . na cedulce poznamenané dali. I odvozovali jeden filosofie summu, jiný mediciny, jiný jurisprudentiae, měšcem při tom, aby to hladčeji šlo, podmazujíce“ —

Také humanismus zvláště s počátku pohrdal doktorátem; prý ty grady jsou ze scholastiky a tedy zavržitedlné haraburdí. Úštipků

[1]) Arch. univ. 17. A. III. 755.
[2]) Monum. univ. I. 1. 62.
[3]) Obšírně v Tomk. Děj. univ. 229.
[4]) Rukop. Herrnhutský. Opis v arch. zemsk. Jan Kalenec. Knížka proti všem nesmyšlí.

mistrům pro jich titul jest hojně. Butzbach v své kronice (v konec XV. století) praví, že drahně lidí má titul a nic neumějí; mezi mnohými mistry svobodných umění teď sotva jeden, jenž v disciplině některé dobře jest vyučen; co prý pomáhá birét červený na hlavě, když v hlavě temno.[1])

Takové úštěpky humanistům však nebyly závadou, aby se po titulích nesháněli, byť ne zkouškami v akademii; humanisté toužili spíš po vavřínu, jejž za poesii uděloval císař, a titul „básníka korunovaného“ — poeta laureatus — již sám v sobě držel uznání, že humanista korunovaný jest tolik jako doktor.[2]) Ctižádostivci nalézali cesty i pohodlnější nežli byla k císaři; dávali si udělovati tituly své učenosti od osob, jež k tomu od císařů byly obdržely právo. Tak vznikali doktorové bullati.

Přes všecky výtky a úštipky nikdáž grady nevymizely; vždy se naskytovali ctižádostiví vzdělanci, kteří o mistrství stáli a jeho sobě dobyli.

Na konec pohlédneme k promocím misterským ve filosofii co do počtu kandidátů. O promocích v jiných fakultách nelze tu klásti; na fakultě právnické, z níž zachoval se seznam, přestaly r. 1416 a neobnoveny nikdy potom. Pokusíme se tedy o jakous statistiku.

Promocí mistrských na fakultě filosofické odchodem Němců ubylo. Před tím bývalo průměrně ročně 20 mistrů promovováno; potom bylo hůře, ale ne hned. Roku 1410 jmenuje se 29 mistrů; však když na zimu zahájeny zkoušky, nepřišel nikdo.[3]) Dvě léta potom již zase 12 nových mistrův učiněno. Následujícího roku k prvnímu terminu přišlo 5 kandidátů, k druhému nikdo; též tak r. 1414 bylo kandidátů mistrských jen pět. Vlny husitského pohnutí již šlehaly vysoko. Roku 1416 promovovali mistrů zase jen pět; když rok potom chtěli zahájiti zkoušku, arcibiskup nedopustil.[4]) Toho jim ovšem zakázati nemohl, aby téhož roku (1417) nepřijali cizího mistra po vykonané disputaci — Angličana Petra Payne z Oxforda.[5])

Potom do r. 1429 jest po zkouškách misterských veta. Roku řečeného zahájeno zkoumání pro grad mistrský dovolením arcibiskupa zase. Tehda byl kandidátem slavný Jan z Rokycana. Byl dle lokace první mezi 4 licenciáty.[6]) Od toho roku po r. 1525, pokud prameny jsou cely, konána zkouška magisterialná jen 25krát; celkem promovováno 115 licenciátů za mistry, tedy na rok průměrem jeden, dva.[7])

---

[1]) Německé spracování; Chronika. 160.
[2]) Monum. Germ. paedag. VII. 454.
[3]) Monum. univ. I. 1. 415.
[4]) Tamže 442.
[5]) Tamže 443.
[6]) Monum. univ. I. 1. 7. 8.
[7]) Počítal Tomek. D. Pr. IX. 221.

Když uplynulo od roku 1430 osm let, zase mistři pokusili se o examen, ale lstmi ďábelskými (arte diaboli, crescentibus frivolis obstantiis) některých universitních protivníků pokažen úmysl. [1]) Rektor Petr z Mladenovic „za nebytí arcibiskupova“ (vacante sede) roku 1439 otevřel examen a pět osob stalo se mistry. Roku 1443 zase rektor „veluti legitimus cancellarius“ otevřel zkoušku, mistra Jana ze Soběslavě ustanoviv si za místokancléře. Sedm mistrů učiněno. I ve dvou letech následujících zkouší se; r. 1447 sedm mistrů promovováno; r. 1450 však jen dva obdrželi grad. [2])

V následujících desíti letech zkoušeno čtyřikrát. Největší počet magistrantů byl r. 1458, [3]) v nichž povědomý Václav Koranda a Beneš z Valdštýna; nejméně byli tři r. 1451, mezi nimiž Hilarius, pozdější probošt zámecké kapituly. Byl v lokaci poslední, a připsáno k jeho jménu apostata, jenž vzbouřil skoro všecko království.

Od roku 1460 do 1470 opět jen 4krát promoce misterská. Nejvíc osob bylo r. 1462, totiž 10, nejméně r. 1465, totiž 4. [4]) Do konce století od smrti krále Jiřího, nejsou-li zápisy kusé, zkouška na mistrský grad konána všeho všudy pětkrát; totiž roku 1475 promovováni čtyři; promoce byla „cum gloria ingenti“; pak roku 1481 a roku 1484 po 4 osobách; r. 1493 osob šest, mezi nimiž pověstný Pašek, jenž byl v lokaci poslední; konečně roku 1499 dvě osoby staly se mistry. [5])

Do polovice XVI. století (1500—1550) v Monumentech psáno o 12ti zkouškách pro grad mistrský, průměrem tedy za 4 léta jednou. Jest to nejtrudnější, nejchudší doba Pražské školy; zkoušky a promoce jsou r. 1505 (3 osoby), 1509 (2 osoby); 1513 (5 či 7 osob), r. 1515 (nevíme kolik; přítomen byl Jan Hlavsa s jinými senátory); [6]) 1518 (7 osob, mezi nimi Mathias Korambus); [7]) 1521 (5 osob); [8]) 1524 (6 osob), 1530 (4 osoby); r. 1532 chtěli zahájiti zkoušku, ale discessio facta, bouř pro kandidáta Šimona z Načeradce, jejž nechtěli pustiti k zkoušce; nesnáz byla tak valná, že zkoušku bylo nutno odložiti. Byly na sporu nějaké dvě charty hvězdářské, jež vydal Načeradský v Norimberce; mistři pražští tuze je odsoudili. [9]) Examen misterské teprv 1534 konáno s pěti osobami. Zkoušení vleklo se tehdáž po čtyři neděle. [10]) Roku 1541

---

[1]) Monum. univ. I. 1. 14.
[2]) Tamže 19. 22. 25. 33. 41.
[3]) Tamže 61.
[4]) Monum. univ. I. 2. 78. 88. 93. 119.
[5]) Tamže 126. 144. 154. 170. 186. Výpisy Putzlacherovy v arch. univ 17. A. III. 933.
[6]) Monum. univ. III. 83.
[7]) Putzlacher uvádí je teprv r. 1519.
[8]) Týž má je teprv při r. 1522.
[9]) Monum. univ. I. 2. 305. 312.
[10]) Tamže 309.

uvádí se dle některých pramenů examen a promoce s 9 osobami;[1]) r. 1545 mají všecky prameny shodně zkoušku (8 osob); tehda stal se mistrem Gallus Gelastus. Roku 1550 4 osoby zkoušeny, mezi nimi Jakub Kodicillus z Tulechova; 21. dubna obdrželi licenciát „in frequenti studiosorum juvenum coetu“ a 16. června teprv došli misterství.[2])

Za třicet let dalších (1550—1580) jen sedmkrát psáno o misterském gradě.[3]) Roku 1551 (1552?) bylo 10 kandidátů, v nichž Tadeáš Nemicus z Hájku v řadě sedmý; Kristián z Koldína osmý (v zkoušce bakalářské byl čtvrtý, onen třetí);[4]) r. 1556 prý dva promovováni, r. 1560 osm, v nichž Zelotín, Lupáč Prokop, Petr Kodicillus;[5]) seznam Bydžovského tuto zkoušku klade na r. 1561.[6]) V rocích 1565, 1569, 1572, 1576 a 1579 bylo po 6—8 kandidátech. Prvého roku jmenovaného by mezi nimi Marek Bydžovský; druhého roku Adam z Veleslavína, posledního řečeného roku Jan Adam Bystřický.

Do konce století (1580—1600), pokud neshodné prameny svědčí, bylo nejméně šestkrát zkoušeno i promovováno, a počty již nejsou tak nepatrné, jako druhdy bývaly. Roku 1582 a r. 1600 je kandidátů po osmi, jindy 10—12. Roku 1582 v nich jest Martin Bacháček; dva ze zkoušených zemřeli před promocí;[7]) roku 1584 jest mezi 11 Jan Kherner Plzňan, Adam Rosacius Sušický. Dvanáct kandidátů bylo r. 1596.

V století následujícím do hrozné bitvy počty neklesají. Roku 1600 začalo se s desíti doktorandy; byl mezi nimi Troilus Nudožerský; r. 1604 dokonce 13 mistrů jmenováno; r. 1606 jedenáct, r. 1610 dvanáct (v nich Jakub Žabonius); jindy deset, jedenáct (r. 1612), ale r. 1613 také jen osm (v nich povědomý Jiří Moller a Jiří Berger z Grinperka).[8]) Roku 1614, když promovovali 13 mistrů, byl jako vzácný host přítomen legát krále anglického.[9]) Mezi kandidáty byl tehda Jan Čežbivius Misenus (poslední notář universitní).

Rok před osudnou defenestrací (1617) na jaře (20. dub.) promovováni čtyři bakaláři za mistry. Byli to Jiří Sarkander Vožický, rektor školní havelský; Daniel Teplický (Thermenus) ze Zhoře, Žatečan, konrektor v Hoře; Jakub Včelinus Lstiborenus, rektor haštalský, a Samuel Alektorius Batelovinus (Batelovský), rektor chrudimský. V létě potom (5. aug.) ke zkouškám ještě 4 osoby se

---

[1]) V Collect. Bydžovsk. 40; i Putzlacher 17. A. III. 936. arch. univ.
[2]) Tamže 351.
[3]) Putzlacher l. c. má osm zkoušek.
[4]) Monum. univ. I. 2. 356.
[5]) Tamže 372.
[6]) Collectan. 105. Též tak Putzlacher. 941.
[7]) Monum. univ. I 2. 439.
[8]) Arch. univ. 17. A. V.
[9]) Monum. univ. III. 232.

dostavily, v nich Jan junior Šultys z Felsdorfa, Kutnohořan.[1]) Těch osm kandidátů v r. 1617 jest poslední značnější počet. Pak byl konec. Universí zápasila se smrtí.

K otázce, kolik úhrnem stál kandidáta titul misterský, a kolik důchodu z gradu nejvyššího professorové mívali, nelze určitě odpověděti. V XIV. věku stačila kandidátovi na promoci česká kopa,[2]) v XVI. století bylo platiti alespoň kopy čtyři bez hodokvasu; ceněn-li ten na 2 až 3 kopy, kandidát, touže po magisterium, úhrnem musil se nachystati alespoň s šesti, sedmi kopami peněz. Počítáme-li k tomu nejméně 10 kop za licenciát, bylo by úhrnem do sedmnácti kop, což summa nemalá.

Jednotliví professorové měli z uděleného gradu misterského r. 1576 po 11 kopách; kandidátů bylo osm a peněz sešlo se 57 kop 34 groše.[3]) R. 1604 dalo 11 kandidátů 44 kop bez hodokvasu.[4]) Ve Vittenberce za Melanchtona platiti bylo za misterství filosofské sedm tolarů.[5]) Borbonius v Heidelberce roku 1597 sám třetí dal za medickou promoci číši stříbrnou za 24 zlatých a dvě jiné slíbil bez svých dvou kollegů.[6])

* * *

Grad licenciátský a misterský u *jesuitů v Klementinum* podstatně bral se týmiž způsoby jako v Karolinum; jesuité osvojili si zvyky jinde platné a celkem všude podobné. Nápadno jest, kterak rychle a bez dlouhé lhůty kandidáti nejedni, sotva že stali se bakaláři, již hlásili se o licenciát. Na příklad stal-li se v Karolinum čiperný kronikář boleslavský Jiří Kezelius roku 1599 bakalářem a teprv r. 1604 mistrem, nejeden u jesuitů v jediném roce odbyl všecko; na jaře stal se bakalářem, v září licenciátem a ještě týž den nebo hned nazejtří mistrem; na příklad Lamormainus stal se bakalářem 10. dubna, licenciátem 9. listopadu, mistrem 12. listopadu, všecko r. 1589.[7])

K misterství nebo k licenciátství připouštěni kandidáti ve filosofii jen ti, kteří vyslyšeli celý kurs filosofie a měli jisté stáří (v Ingolštatě chtívali 21 let); v theologii jen ti, kteří pobyli v přednáškách theologických tři nebo čtyři léta a před tím filosofii měli odbytou; přidáván k tomu ještě požadavek, aby kandidát

---

[1]) Arch. univ. A. 14. a. 136. 137. 139.
[2]) Dle výtahu z matriky graduatorum, jejž si pořídil Pelzl. V Mus. pod tit. univers. Tu poznámka, že Johann de Pomuk (1387) nihil dedit ex dispensatione.
[3]) Bibl. Lobkovic. rukop. č. 310. 153.
[4]) Oeconom. v arch. zemsk. č 15. 326.
[5]) Paulsen. Gesch. d. gelehrt. Unterr. I. 2. vyd. 223.
[6]) Dvořák. Denníky Borbonia 69.
[7]) Album v arch. univ. XIX.

theologického doktorátu po všem studium za dvě léta byl ve správě duchovní nebo v jiném zbožném zaměstknání. [1])

Takových hotových kandidátů bývalo za všecken čas, o němž jednáme, velmi po skrovnu; kdo studoval theologii dvě léta, již byl nad jiné a vstupoval s velikými nadějemi do řady světských kněží; kdo vystudoval celou theologii, tomu kynuly nejvyšší úřady samy sebou. [2]) Nejlepších kandidátů jesuité nechávali sobě a ovšem nešetřili prací ani časem k jich úplnému a dokonalému vzdělání. Kandidáti jesuitští nejspíš docházívali do čtvrtého ročníku v theologii.

Poněvadž v jiných starších universitách kancléř měl stran gradu misterského jakožto nejvyššího hlavní a přední slovo, i jesuité, aby se podobali jiným ve všem všudy, jednoho ze svých professorů zvali kancléřem, někdy i rektor ten titul měl. Tomu náleželo před zkouškou svolávati mistry a kandidáty představené připouštěti ke zkoušce. Ale musil za to prošen býti; to dělo se slavnostně; kandidáti a mistři došli k němu v průvodě. Kancléř svolil; ten akt jest ona „apertura cancellariae pro supremis gradibus“, o níž byla řeč svrchu při karolinských gradech.

V shromáždění mistrů čtena kandidátům doktorátu statuta, té hodnosti se týkající, a dle těch statut měli odpovídati k otázkám celkem týmž, jako jsme poznali při bakalářích. Šlo o původ z manželského lože, nemanželský syn zvlášť k misterství neměl žádným způsobem býti puštěn; ptali se ho po důkazech o vykonaných studiích, slyšel-li celý kurs filosofie nebo čtyři léta theologie, míval-li účastenství v příslušných disputacích; bakaláře theologického ptali se, jest-li již na kněze vysvěcen, (jináč by ho byli k doktorátu nepustili), míní-li nositi šat řádu a úřadu svého důstojný, má-li opatřenu výživu, aby nebýval v nouzi a jest-li řeholník, má-li svolení svého představeného. [3]) O víře se nastávajícího mistra neb doktora neptali, neboť kandidáti nejvyššího gradu bývali povinni u kancléře slavnostně učiniti o víře vyznání buď před schůzí fakultní nebo po ní. [4])

Doktorand theologie před zkouškou byl povinen podniknouti disputaci z theologie veškeré; někdy až do padesáti thesí určili mu; ráno hovořiti a hájiti měl za dvě hodiny, odpůldne též tak. V Paříži bývaly tyto disputace teprv den před promocí, sluly „vesperias“; disput při promoci samé slul aulicus, thesis aulica na rozdíl oné předchozí. [5]) Při disputaci z veškeré theologie, kteráž

---

[1]) Monum. Germ. paedag. III. 360. 151. 204.

[2]) Vacek. Sborník hist. krouž. 1896. 38.

[3]) Monum. Germ. paedag. III. 153.

[4]) Vyznání římskokatolické víry bylo na všech katolických universitách nařízeno. Ve Vídni učinil tak Ferdinand I. Maxmilián (1564) nařídil, že stačí vyznati katolictví (ne římské); to od té doby protestantští kandidáti ochotně vyznávali. Huber. Gesch. Österr. IV. 230.

[5]) Histor. d. theol. Fakultät. Milauer. Rukopis.

měla ráz zkušebný, kandidát měl odpovídati některému doktoru theologie, pak některému professoru filosofie, na konec bakalářům i studentům.[1])

Kancléř ustanovil examinatory i den zkoušky. Kandidát filosofického doktorátu měl býti zkoušen hodinu z veškeré filosofie a umění požadováno víc nežli prostřední. Doktorand theologický měl býti zkoušen dvě hodiny ex omnibus theologiae partibus. Zkoušeno ze spekulativní theologie na základě knih Petra Lombarda (Sententiarum) s ohledem na spisy Tomáše Akvinského. Bezpochyby s dogmatikou spojena morálka a snad i některý kus z dějin církevních.[2]) Na právo církevní a jeho systém se zajisté neptali nikoho. Leč to, že při otázkách o moci papežské zavadili examinatoři o kanony, dekrety a práva papežská mimochodem. Za to chtívali zvlášť v Praze dobrou znalost kontrovers a znalost biblí již k vůli protivníkům, v těch věcech u nás nikoli slabým.

Výsledek misterské zkoušky „bona nova“ oznamoval kancléř. O lokaci kandidátů též on rozhodoval, ovšem uváživ před tím hlasy zkoušejících. Potom hned rozdány kvestie promoční, a všecko strojeno k slavnému divadlu; byl-li při promoci misterské v Karolinum akademický svátek, natož u jesuitů, kteří pracovali rádi veřejně a chtěli oslňovati. Již to domluvno, že promoci licenciátskou a mistrskou provozovali veřejně v chrámě; zajisté šlo o větší lesk a význam i o veliké obecenstvo. Aby všecko dobře hrálo, konány na celý aktus zkoušky.

Před promocí as osm dní tiskem vydávány katalogy, v nichž vzletné proslovení, seznam doktorandů a jich kvestie promoční. V týž čas kandidáti chodívali zvát hostů k slavnosti; vedl je invitator, který tentokrát musil býti hotový mistr a ne pouhý akademik, jako bylo při invitaci bakalářské; chodil spolu i praefekt, oba ve svých šatech misterských (in epomide). Kandidáti pražských jesuitů chodívali po šlechtě katolické a po prelátech.

Bylo-li kadidátům povoleno přijmouti licenciát i doktorát týž den pospolu, čili den potom odděleně, přestáno na pozvání jediném; byl-li doktorát položen na delší čas po licenciatuře, kandidáti chodili zvát po druhé.

V chrámě zatím zřízena k promoci někde stranou oltáře kathedra pro kancléře, postaveno theatrum, na němž sedadla doktorská a nižší kathedry pro kandidáty. V určitou hodinu vyšel ze školy průvod do kostela se beroucí. Zvony hlaholily, trouby zněly. U velikého oltáře kněz pak vzýval Ducha svatého, kantáta zpívána. Po té pobožnosti všickni ubírali se na theatrum. Kandidáti postavili se

---

[1]) Tak řád v Trevíru. Monum. Germ. paedag. III. 155.

[2]) Tak nějak ty věci vykládány v semináři r. 1631 založeném. Soud na snadě, že od učeného theologa nemohli chtíti méně. Soldat; Z dějin semin. Sborn. Hist. krouž. 1896. 81. 83.

proti kathedře kancléřově. Jeden z professorů, jenž kandidáty vedl, vystoupiv na svou kathedru, učinil řeč slavnostní a na konci vyzval licenciandy k vyznání víry a předložil jim k přísaze některé kusy, a to kandidátům theologie a filosofie stejné: totiž že budou rektora, kancléře poslušni, že zachovají pokoj v universitě, že dobra jejího budou hleděti a toho gradu jinde již nepřijmou znova.[1]) Slibovali slovem „juro" a dotykem žezla.

Když vykonáno, jeden z professorů sestoupiv s kathedry své a maje pedella s žezlem před sebou, přikročil s kandidáty ke kancléři s prosbou, aby byla jim všem udělena licencia. Kandidáti klečeli při prosebné řeči svého vůdce. Na to kancléř sám nebo s jeho povolením jiný promotor ohlásil formuli licenciátskou. Děl, že jménem moci boží, sv. apoštolů, papeže, císaře jim, řádně vyzkoušeným, přiříká licentiam žádati za insignia misterská, veřejně čísti, učiti, disputovati a všecky akty misterské provozovati. Končil: Ve jménu Otce atd. Amen.

Před tím i potom v příhodnou chvíli hudba hlaholila, a malí studenti rozdávali katalogy a básně. Na konec doktor, jenž kandidáty vedl, děkoval obšírnou řečí za obdrženou hodnost svých svěřenců, ale mohl také někdo z nich děkovati sám za ostatní.

Rozhodli-li se však kancléř a rektor, že mistrství udělí kandidátům hned, pokračovala slavnost tím způsobem, že doktor, jenž byl v čele kandidátů, na konec děkovací řeči hned zase požádal kancléře, aby ráčil propustiti licenciátům těmto mistrství a jeho znaky. Když svolení dáno, předstoupil jeden z mistrů za promotora ustanovený (v Praze tak činil i kancléř sám) a ten dal čísti kusy, o jichž dodržení licenciáti přísahali způsobem stejným jako prve. Také ty kusy nic se neliší.[2])

Po přísaze promotor učiniv znamení kříže prohlásil licenciáty za mistry formulí obyčejnou. Při tom jim výslovně oddal práva, a to slovy, která na rozličných školách jesuitských bývala nestejna.[3]) Dle jednoho řádu děl: Volám Vás k sobě z nižších stolic na vyšší kathedru, abyste na tom vyšším místě učívali, a jsouce jakoby na vrchu, abyste jiným svítili životem i mravy po příkladě Kristově; z té kathedry, kterouž Vám oddávám, učte artes et philosophiam (při theologickém doktorátě: sacras litteras et theologiam); přijměte knihu filosofskou zavřenou, abyste philosophiae mysteria nerozhlašovali všetečně, alebrž moudře, opatrně a jsouce pamětlivi, že budete musiti také bez knihy jiné vychovávati. Přijměte touž knihu též otevřenu a s ní moc vykládati filosofii.

---

[1]) Monum. Germ. paed. III. 374. 172. 155. V Treviru přísahali theologičtí licenciandové při této příležitosti, že neutratí na magisterium víc, nežli tři tisíce grošů! Ibid. 156.

[2]) Tamže 374.

[3]) Tamže 377.

Theologům podána biblí zavřená i otevřená s řečí delší, ale její jádro bylo stejné jako prve, aby totiž všetečně nerozhlašovali tajností theologických; těm maličkým v Kristu aby dávali mléko a ne hustý pokrm.[1])

Podávaje prsten doktorský, promotor mluvil theologovi i filosofu, že kroužek ten jest znamením věrnosti, kterouž se zavazuje k moudrosti jakožto její snoubenec, jenže při theologovi větší důraz kladen na to, aby tou moudrostí vychovávali jiné u víře a zbožnosti; moudrost nemůže bydliti v těle hříšném, to připomenul na konec.

Epomis, jíž měl doktor krýti ramena, podávána slovem, že šat ten upomínati má na vážnost mravů, na ctnost, ale aby ne pouze šatem než i mravy a učeností projevovali svou hodnost. Při tom jednoho po druhém oděti měl tím humeralem s předu otevřeným a sponou nebo knoflíky zavíraným. Promotor potom vstaviti měl na hlavu všem doktorský biret s příhodným výkladem a napomenutím. Hedbávný biret misterský (kvadrát) byl znakem svobody, vznešenosti jako věnec vítězům; modrou jeho barvu vyložil promotor ukázáním k modrému nebi, kamž spíš mají hleděti nežli k zemským věcem; červené barvě dal význam, že doktor povinen pro víru katolickou hrdlo dáti, krev cediti.

Potom objal mistr jednoho po druhém a dal mu políbení. I to vyložil jim jakožto symbol, aby v nich nebyly rozkoly než mír Kristův. Na to byla opět hudba. Po ní promotor vyzval nové mistry, aby dali průkazy své umělosti a vědy. „Posaďte se na moji kathedru a jakožto noví doctores něco říkati začněte a disputace buďte předsedy!“ [2]) Tu tedy říkali svoje filosofické a theologické these.

Z kvestií mistrských některý příklad. Filosofická: Co prospěšnější člověku, chudoba-li či bohatství? [3]) Zákony lidské spravedlivé zavazují-li svědomí? Na těch dvou příkladech lze přestati; jest patrno, že se hloubkou neliší nikterak od příkladů protestantské universí Pražské. U jesuitů také plané these filosofské se naskýtaly. Na příklad, člověk dvojhlavý, o dvou tělech, po pupek srostlý, jest-li jeden či dva? (Homo biceps aut umbilicotenus bicorporeus unus sit an plures).[4])

Z theologických kvestií doktorandům podávány byly na příklad, učinili-li apoštolové tři podstatné sliby řeholné? V čem záleží moc soudní a zda-li jest společná všem svatým? Zda-li oheň pekelný jest na trápení duší jako nástroj boží? Duše Kristova sestoupila-li v očistec dle své podstaty a tam osvobodila všecky duše i ty, které dosavad neučinily za dosti? Byl-li by se Kristus

---

[1]) Monum. German. paedag. III. 157.
[2]) Tamže 175. 159.
[3]) Monum. Germ. paedag. III. 374.
[4]) Tamže 374.

vtělil bez hříchu Adamova? Tu vybrány kvestie některé zvláštnější; obyčejné kvestie jednají o Bohu, jeho vlastnostech, o pojmech dogmatických, o kontroversách, jakož některý toho příklad položen svrchu při promoci bakalářské. [1])

I na jesuitských akademiích byl zvyk, že disputací promoční začal starší mistr s bakalářem, jenž měl jakous thesi principální; pak doktorové noví následovali. [2])

Když disput skončen, hudba, trouby zajásaly, zatím rozdávány rukavice mistrům a obecenstvu katalogy s misterskými kvestiemi i básně. Taková poemata gratulatoria některá zachovala se i z kolleje Pražské. Jedno r. 1581 tiskem vydali na počest doktorů nových urození studenti poeseos v téže kolleji studující. Básní jest tu řada v malém sešitku, oplývají humanistickými kudrlinami jako všecka tehdejší příležitostná poesie. Vyskytují se v nich Merkur, Satirové, Pallas, Klio atd. [3])

Potom nastalo děkování, gratulování a skonána slavnost zpěvem Te Deum laudamus. Za zvuku trub a bubnů i hlaholu zvonů šel pak průvod z kostela do kolleje na kvas. Při tom průvodě nový doktor kráčel již po boku některého vznešeného hostě nebo staršího mistra; vůbec vše do konce bylo s úmysly pořízeno, aby dojímalo.

V Praze, kde byli pořád žárlivě hlídáni, jesuité strojili convivium doktorské buď sami, buď je ustrojiti dal některý příznivec. Stejně opatrně vedli si co do platů za zkoušky a promoce; jinde v jesuitských školách skládaly se taksy již před zkouškou a nebyly právě malé. V Ingolštadtě (r. 1605) chtívali jesuité od licenciátů po 18 zlatých (v čemž zahrnut byl plat písaři, pedellovi atd.), kromě toho měli kandidáti jednotlivým professorům poslati honoráře po libře cukrů neb cukrovinek; za doktorát theologický tamž bylo platiti 36 zl., ale tím nespraveno vše; zvláštní honorář bylo dáti promotorovi, notáři, pedellu; zpropitné zvoníkům, varhaníku, trubačům, almužnu chudým ve špitále a malomocným (leprosis) dle starého zvyku. A mimo to všecko jednotlivým professorům zase po libře cukrův. Ale ani to není ještě všecka útrata; v ten den, kdy říkány these zkušebné, před promocí musila professorům a hostům dána býti kollací s vínem a cukry, a při promoci obdržel každý professor theologický od každého kandidáta biret a rukavice; jiní professorové jen rukavice — a mezi posluchače byly rukavice některé rozhazovány. [4]) Dle řádu kterési university jesuitské (z roku 1658) pedellus měl dostávati od mistrství filosofského 40 krejcarů, od licenciátů theologických po 2 kopách, od doktorů theologie po 4 kopách. [5])

---

[1]) Monum. German. paedag. III. 24.—33.
[2]) Tamže 159.
[3]) Sign. 49. B. 28. v Museum.
[4]) Monum. Germ. paedag. III. 184.
[5]) Tamže 348.

Patrno zajisté, že i u jesuitů byl grad misterský drahá věc. V Praze jesuité bezpochyby nebrali od zkoušek ničeho, aspoň v Album ani kde jinde nic není zapsáno. Naproti tomu po bitvě bělohorské v universitě nové s jesuitskou spojené promoční taksy byly hned v prvním století veliké. Vybíhaly nad sto zlatých a kromě toho byl povinen nově promovovaný „tractare universitatem“ a dáti všem členům university u promoce rukavice.[1])

Na konec ohledáme statistiku misterských promocí u jesuitů v Klementinum. První byla konána roku 1565. Mistry ve filosofii učiněni jsou tři jesuité, Voit a Salius, Čechové, Pichler, Tyrolan; před promocí měli u valném shromáždění vzácných hostí orace, theologickou jednu, hebrejskou druhou a třetí řeckou; pak podnikli disputace, což vše trvalo za tři dni; 11. října byla promoce za velikého sběhu lidí a ohromné slávy. Rektor Blyssemius na theatrum přednášel o řádě jesuitském a jeho právě rozdávati akademické hodnosti. Pak sám jakožto promotor svrchupsané tři jmenoval mistry artium ac philosophiae. Salius měl řeč děkovací. Zápas (bellum) disputační při promoci posluchače prý velmi bavil. Vybralitě kandidáti „argumentum curiosum et ad delectandos auditores comparatum.“[2])

Roku 1571 promovován za mistra artium jediný kandidát, Sasík Corvin.[3]) Za to rok 1573 byl hojný. V říjnu (4.) udělen theologický doktorát minoritovi Benignovi a Doynis (Doyonis); den potom čtyři kandidáti ve filosofii došli gradu misterského. To byla „spectacula literaria“; arcibiskup a panstvo bylo při nich.[4]) Následující rok (1574) jediný Kašpar Sinapis z Mosta stal se mistrem filosofie. Po něm po tři roky nikdo; čtvrtý rok (1578) tři promováni; obdrželi licenciát i magisterium najednou.[5])

Minula zase dvě léta bez mistrské promoce; roku 1581 šest bakalářů v lednu došli licenciátství od mistra Alexandra Voita, prorektora, a gradu misterského tři dni potom od svého učitele mistra Jiřího Vara Angličana. Jeden z graduovaných byl Adalbertus Nebilovský (z Drahobuzi), Čech rodu rytířského, druhý byl Jiří Bartholdus Pontanus.[6]) Rok potom (1582) jesuité velikou slavnost promoční pořídili v Plzni, kamž se byli utekli pro mor. Byli tu zcela mezi svými přívrženci, a proto byla slavnost mnohem veřejnější a šumnější nežli mohli podnikati v Praze. Píše kronikář jesuitský, že větší poctivost, větší „pompa“ byla tu než druhdy v Praze, v žádném století před tím nikdy Plzňané prý neviděli,

---

[1]) Arch. univ. A. 17. II. 2.
[2]) Album academ. Pragens. Societ. Jes. XIX. Schmidl. H. S. Jes. I. 202. Rukop. univ. knih. 1. A 1. 107.
[3]) Album XIX. při roce 1571.
[4]) Schmidl. I. 340. Album XIX. r. 1573. Rukop. „Jesuité“ v arch. mus. 47.
[5]) Album při roce 1578. Schmidl. I. 420.
[6]) Album r. 1581. Schmidl. I. 451.

co tu viděli: dlouhou řadou slušným pořádkem vzácní páni (i arcibiskup Martin byl při tom) kráčeli s promovovanými mistry po rynku; před nimi žezlo akademické neseno; při zvučení trub vešli do chrámu. To divadlo prý bylo obci a konšelům plzeňským tak příjemné, že to přestěhování akademie a Mus z Prahy vyhlásili nade všecky věci za největší ozdobu.[1]) Bylo tehda osm osob promováno; 27. srpna ti kandidáti říkali disputace, týž den, předvedeni byvše doktorem medikem Kašparem Sinapem, stali se licenciáty promocí patera Voita, a prvního dne září pater Neukirchius učinil je mistry.[2])

Roku následujícího zase v Praze promoce. Dle matriky jesuitské doktorem filosofie stal se jediný kandidát jesuita Jeronym Brassicanus; dle jiného pramene promovováni dva jesuité.[3]) Po roční přestávce roku 1585 v březnu 8 osob (v album jen sedm) slavně vyzdviženo za filosofské mistry; při té promoci vystupuje rektor Neukirchius jakožto cancellarius academiae, ten také jest spolu promotorem. Při slavnosti Bořita byl i Lobkovic Jiří. Jachym Kolovrat, Rožmberk.[4])

A zase teprv po dvou letech (1587) byla konána promoce osmi mistrů filosofických. Byl mezi doktorandy první Bartoloměj Kursio Hradicenus, alumnus Jiřího staršího Lobkovice, dva křižovníci, z nichž povědomější osoba jest z Mohelnice Vavřinec Nigrin.[5]) Kancléřem akademie byl tehda Vavřinec Norvegus. Mezi hosty byl nuncius papežský, biskup olomoucký, „aliorum nobilissimorum virorum corona“. Biskup na útraty hostí v kolleji pořídil hody.[6])

Téhož roku po čtrnáctileté přestávce konečně zase jedna doktorská promoce theologická naskytla se. Jesuité Laurentius Norvegus, Jan Vivarius Aquensis, Melchior Trevinius (Španěl Navarský z městečka Xenevilly) stali se doktory za neobyčejného šumu a přítomnosti velkých. Předsedou disputací a promotorem byl Václav Šturm; kancléřem byl Pavel Pistorius, Žatečan. Dvě léta potom (1589) tři osoby v dubnu došly gradu filosofského; paměti zapisují, že toho roku přestal býti „kancléřem“ Pistorius, professor mathematiky; jeho zastal povědomý Baltasar Hostovinus na krátko, odešeltě, a po něm stal se kancléřem pater Emanuel de Vega Lusitanus.[7]) Patrno, že jesuité již teď úřad ten obsazovali stále. Kancléř de Vega řídil ještě téhož roku (1589) 9. listopadu slavnou

[1]) Schmidl. H. S. J. I. 481.
[2]) Album acad. Jes. XIX. 1582.
[3]) Schmidl I. 488. Album ho zove „magister sive doctor artium“.
[4]) Rukop. univ. knih. 1. A. 1. 328. Album 1585. Schmidl. I. 515. Rukop. „Jesuité“ v mus. arch. má 8 kand.
[5]) Album 1587. V rukop. „Jesuité“ v arch. mus. jsou to promoce i theologické.
[6]) Schmidl. Hist. Soc. Jes. I. 547. 554.
[7]) Schmidl. 1. 579. Schmidl zove Pistoria jednou Pavlem po druhé Mikulášem.

disputaci Vilíma Lammormaina, jenž chtěl státi se doktorem filosofie. Paměti jesuitské věnují tomuto kandidátovi valné místo a nadšená slova, jmenují vznešené hosti, jimž na počest these disputační vytištěny. Tři dni po disputaci byla promoce. Promovován Lammormain samojediný; přísahu akademickou skládal u nohou apoštolského nuntia. Po promoci přidal se k řádu jesuitskému.[1]) Pražský ten doktor později vášnivě a tvrdě působil v osudy poraženého národa našeho.

V dubnu r. 1591 jediný bakalář učiněn u jesuitů licenciátem a v srpnu mistrem.[2]) Následujícího roku promovováni čtyři; ti obdrželi licenciát a magisterium najednou (unis comitiis). Byl přítomen nuncius Spectanus, biskup kremonský, mimo jiné pány.[3]) Uvádí se r. 1593 zase jedna promoce theologická,[4]) prý na doktora povýšen dominikán Jan Nazarius Cremonensis, ale album jesuitské akademie nic o tom nemá. Do konce století byly filosofické promoce ještě r. 1594 (10 osob), 1596 (9 osob),[5]) 1598 (6 osob).

Roku 1600 deset kandidátů k misterství filosofickému bylo; disputy měli v listopadu na dvakrát po pěti; dne 11. prosince licenciát obdrželi a 14. prosince stali se doktory; první byl z Horšova Týna Meinhart, druhý slul Prusík, byl Slezan z Opolska. U jednoho připsáno, že si vzal vysvědčení roku 1601. Od toho roku až do vyhnání jesuitů z království slaveny v kolleji Klementské již jen čtyry filosofické promoce, ale osob zkoušených a graduovaných bývá víc, než bývalo; r. 1603 uvádí se 13 osob; r. 1605 12 promocí; roku 1611 dokonce až 22 osoby; roku 1615 dvacet jedna osoba.[6])

Z těch čísel patrno, že akademie jesuitská i po této stránce v zápase svém se staroslavnou školou Karla IV. rostla; ale přirovnáme-li čísla promocí filosofických obou akademií k sobě, vidíme, že rostly akademie obě. Naproti tomu číslo promocí theologických u jesuitů překvapuje; za šedesát let dvě (nejvýš tři) doktorské promoce, to přec tuze málo! Bude nutno theologickou fakultu, o kterouž mělo Klementinum nad Karolinum víc, posuzovati středměji.

* * *

Slovo závěrečné. Z obrazu, jenž tu o vysokých školách Pražských nakreslen zevrubně, vysvítá, že císařská akademie jesuitská, i když se bude o leckterých jejích věcech, jež bývají nad míru

---

[1]) Album XIX. 1589. Schmidl. I. 580.
[2]) Album 1591.
[3]) Album 1592. Schmidl. I. 640.
[4]) Schmidl. II. 4. Proti tomu rukop. „Jesuité“ (str. 48.) v arch. mus. má při r. 1592 4 mistry nově promovované.
[5]) Rukop. „Jesuité“ v mus. arch. má 8 promocí.
[6]) Data jsou ze Schmidla; Album přestává r. 1603.

mírnou a ne bez oumysla vychvalovány, středměji a pravdivěji souditi, vzrůstala dosti rychle v dobrou školu katolickou. Ale vysvítá i o škole Karla IV., že svým časem z úpadu velikého patrně mocněla, tak že po nejedné stránce protivnici své, škole Klimentské, nic nedává napřed; professorů akademických mívalo Karolinum vždy víc nežli Klementinum; v každý čas byl mezi kollegiáty karolinskými některý výtečný professor, jenž mohl býti ozdobou universitě kde které. Ukazuje-li kdo proti nevalnému počtu karolinských studentů na veliké počty žactva v Klementinum, jež časem dospívaly až do set, zapomíná, že v Klementinum byla akademie spolu s gymnasiem a že by tudíž měl ke Karlově akademii počítati všecka pražská farní gymnasia protestantská, kteráž ovšem dospělejší žáky do přednášek v Karolinum posílávala. Nemůže býti ani za mák pochybováno, že by byla akademie Karlova působila mnohem lépe, že by bývala zkvétala rychleji, kdyby byla měla jen část té valné pomoci, kterou vláda a šlechta katolická pozdvihovala akademii jesuitskou. Akademii Karlově podpory z obecenstva, jsouce na mnoze jen drobné, nemohly konati divů; a proti těm nevalným pomocem akademie měla v straně katolické nepřátely mocné, neúnavné, energické. Takto však i při svém těžkém zápase i při svých některých organických chybách, při své chudobě universí Karlova podávala těm, kdo chtěli a mohli slyšeti, všecku tehdejší filosofskou vzdělanost; na sta lidí schopných a vzdělaných rozesílala po vlastech našich do škol a úřadů městských, a hojná literatura oněch minulých dob svědectví dává, že ti vychovanci Karlově akademií nebyli k necti. Zůstává pravdou, co napsal o škole Karlově žák její, Pavel Stránský: Vyhlásili ji za vyžilou babičku, za hnízdo malého počtu studentského, ale zkušenost denní ukazuje, že se tu mnozí mužové vzdělali, kteří ve vědách vynikli, ale nevynikli chlubením.

Přílohy a doplňky.

Ke kapitole druhé. (I. kn.)

1. *Supellex et untensilia fisci collegii Reček* (r. 1598). Konvice desítižejdlíková, 3 mísy cínové, 2 misky cín.; 2 ubrusové, 3 ručníkové, kotel k rybám, hrnec měděný, rožeň, biblí latinská, putna, putna vodní, štoudev, střez, 2 škopkové, 10 talířů dřevěných, 10 lžic, struhadlo, kružadlo, pánev, líska k rybám, štandlík velký, trdlo velké, trdlo malé, carnarium (štok na maso), necičky, kolo a provaz od studnice, rošt, sekera, hrnec k hrachu, hrneček k procezování, 2 vokovové, 8 talířů dřevěných, tři mísy hliněné, 2 rendlíky, 4 hrnce, 14 lžic dlouhých.

2. *Supellex habitationum collegii Reček* (r. 1598). In conclavi superiori dvéře u komory, skoba u dveří, lavice, vokenice, skoba u vokenice. In musaeolo supra atrium tři vokna skelná nová, 2 vokenice nové, stoleček, repositorium, lavice, stolice, kamna, dvéře, zámek u dveří. In conclavi ad gradus dvéře u komory dvoje, 3 lavice, lože, 2 vokenice, 3 mříže v oknech. In musaeolo ad gradus dvéře u světnice, skoba, stoleček, stolička, vokenice, kamna. In conclavi inferiori dvéře, skoba, 2 vokenice, mříže ve vokně. In publico hypocausto pět voken skelných, stůl, dvéře.
Arch. univ. č. A. 48. 194.

3. V témž rukopise (A. 48. 75. 91. a j.) jest hromada dopisů o tom, že r. 1594 kollej Laudovu schátralou nutno jest zbořiti a stavěti znova, bude míti 40 oken, 30 dveří. Probošt píše listy prosebné na všecky strany. I do Moravy do Jemnice děkanovi Štěpánu Váchovi Krsenskému a mnohým jiným farářům moravským (fol. 124). Tím se doplňuje str. 60. tohoto díla.

4. V kodex. univ. arch. A. 51. 59. jsou zápisy o Havlu Gelastovi. Testamentu svého poručníky učinil roku 1577 arcibiskupa Antonína z Mohelnice a doktora Martina Viderina z Otospachu, s nímž universí měla potíže. Gelastus pochován u sv. Jakuba.

5. Tamž fol. 379—433 jest všecek nemalý materiál ke sporu vlády s universitou o kollej Všech Svatých.

Ke kapitole třetí. (I. kn.)

1. *Svatební smlouva mistra Marka Bydžovského* v kn. archivu pražsk. č. 2146 fol. 290. Léta Páně 1604 v neděli po novém létě v přítomnosti pánův přátel, od obojí strany dožádaných, staly se smlouvy svatební mezi panem m. Markem Bydžiovským z Florentynu s jedné, a slovutnou p. Kateřinou Slivenskou, vdovou po dobré paměti panu Adamovi Schodeckým, měštěnínu tohoto Nového města Pražského pozůstalou z strany druhé, kdež dotčený p. mistr Marek Bydžiovský z Fl. přistupujíc k stavu sv. manželství s dotčenou p. Kateřinou Slivenskou, ji jest jménem věna z statečku svého, kteréhož jemu pán Buoh z požehnání jeho Božského propůjčiti ráčil, obvěnil pět set kop míš., kteréž jí, kdyžby koliv toho potřeba ukazovala, na hotové summě odvésti připověděl. Proti tomu táž paní Kateřina Slivenská panu mistru Markovi manželu svému jménem věna i nad věno z lásky manželské jest odevzdala a tímto zápisem . . odevzdává dům svůj od starodávna u Slivenských řečený, v němž bydlí, na rohu vedle domu Jana Zlesa v osadě sv. Václava na ryňku Nového města Pražsk. ležící, s sladovnou, se vším k němu příslušenstvím, i což by v něm od svršků, nábytků i všelijakého hospodářství k živnosti sladovnické náležejícího, též na hotové summě. klenotech i jiný všecken statek svůj v témž domě se nacházející, a to k jmění, držení, dědičnému vládnutí, tím vším právem, jakž jest dotčená paní Kateř. Slivenská téhož domu se vším příslušenstvím užívala a jím vládla . . . Actum in cons. feria 2 post Trium Regum Anno 1604.

Juxta. Slovutný mistr Marek Bydziovský z Fl. stoje osobně před p. purkmistrem a pány v radě k tomu se přiznal, že podobným spůsobem dům svůj, kterýž jest jemu u věně p. Kateř. manželka jeho postoupila se všemi svršky, nábytky, penězi hotovými, klínoty a summou statek svůj všecken movitej i nemovitej postupuje dotčené Kateřině manželce své k jmění, držení a dědičnému vládnutí. Actum in cons. fer. 6 postridie s. Fabiani et Sebast. Anno 1610.

2. *Smlouva svatební mistra Matiáše Molesina z Dielenperku Slatinského.* (Tamž fol. 184.) Léta Božího 1581 v středu po neděli Jubilate, jináč 19. dne měsíce dubna, staly jsou se smlouvy svatební k stavu sv. manželství skrze pány přátely, předně uroz. a vysoce učeného pana doktora Gabriele Ssvechina z Paumberku, J. M. říms. cís. jakožto krále Česk. radu nad appellacími v král. Česk., p. Lukáše Tunského z Taurnperku, ten čas ouřad purgkmistrský držícího; p. Františka Kyrštejna jinak Meyšnara z Kyrštejna primatora a p. Jana Starého Kantora, pány radní Nového Města Pražsk. z strany nevěsty paní Maryany, po někdy Petrovi

Kordikovi pozůstalé vdovy a uroz. a vysoc. učeného p. doktora Jiříka z Ssudetu a pana doktora Tomáše Husyneckého, pana Matiáše Hostaunského z Kosmaczova a pana Mistra Danyele z Veleslavína z strany ženicha p. doktora Mathyáše Molesyna z Dielenp. Slatinského, na ten čas v Akademii Pražské professora, a to takové, že ona pí. Maryana nevěsta z lásky a z své svobodné dobrovolné vůle beroucí sobě již oznámeného p. doktora Matyáše M. z D. za pravého a věrného manžela, jej do domu, v němž svůj byt má, i do jiného všeho statku movitého i nemovitého, na čemby ten koli záležel, na svůj díl vedle sirotkův svých po někdy Petrovi Kordikovi pozůstalých, za mocného hospodáře k dědičnému vládnutí jest přijala a přijímá. Však ze všeho statku toho dílu svého, jakž dotčeno vedle sirotkův jejích jí náležitého ona paní Maryana vymínila jest sobě a v své moci pozůstavila 300 kop gr. česk., tak aby mohla o nich podle své dobré vůle říditi, kšaftovati a dáti komužby se jí dobře vidělo a zdálo bez překážky všelijaké jeho pana doktora Matyáše Molesyna z Dielenpergku manžela svého. Proti tomu také pan dr. Molesyn etc. oznámil a přiznal se jest dobrovolně, že tolikéž z lásky upřímné manželské paní Maryáně manželce své všecek statek svůj, kterýž má aneb míti bude. movitý neb nemovitý, kdežkoli a na čemžkoli záležící dává k jmění a též k dědičnému vládnutí, však také z toho ze všeho statku svého těmito smluvami svatebními, jí paní Maryaně, manželce své daného, vymínil jest sobě a v moci své pozůstavil a zůstavuje 150 kop gr. česk. na ten způsob, aby též podle své svobodné dobré vůle mohl a moc měl o nich říditi, kšaftovati a dáti, komuž by se jemu dobře vidělo a zdálo, bez překážky všeliké jí paní Maryany manželky své s tím přidoložením, jestli že by pak oni manželé potomně jak jináč mezi sebou se snésti a na místě postaviti chtěli. toho se při jich dobré a svobodné vůli zanechává . . Relator toho z rady p. Řehoř z Radkova, že pan purkmistr páni tomu dovolují, a povolovati ráčí, však aby bez ujmy a ublížení sirotkův bylo. Actum in cons. f. 3. post Vocem Jucunditatis [1]) 2 Maii 1581.

3. *List zachovací mistra Mikoláše Hagiochorana professora.* (Koncept v arch. musejn. ve zbytcích kopiáře kouřimského.) My purkmistr a rada města Kouřima . . . oznamujeme, že jest před nás předstoupil poctivý a vysoce učený mistr M. Troillus Svatopolský, syn dobré paměti kněze Jana Tagovského, jináč Troilla, rodiče z města Načeradce, někdy pana děkana našeho, professor akademie Pražské, nás za to snažně žádaje, abychom pro dobré a poctivé jeho jemu list jeho pořádného a poctivého na svět splození pod pečetí naší městskou vydali, táhna se na seznání listovní upečetěná a při právě našem na onen čas o též věci složená, ano

---

[1]) Dominica Vocem jucunditatis jest pátá neděle po Velikonoci.

i v knihy naše městské k žádosti svrchupsaného kněze Jana Troilla vepsaná, též na svědomí vydaná a zapsaná u práva našeho; jehožto slušné žádosti my oslyšeti nemohouce a jsouce k tomu obzvláště nakloněni, aby ti, kteří se i řádně na svět zrodili i také rod svůj pravou pobožností, příkladným i chvalitebným obcováním, zvláště pak literním uměním a vzděláváním církve a obecného dobrého ozdobují, od nás skutečně fedrováni a schvalováni byli, nahlédše jak v nadepsaných listních seznání originály, tak v poznamenání kněh našich městských, to, což jsou lidé starožitní, víry hodní a poctiví, kněz Jan Klatovský, ten čas farář v městečku Maršovicích, kněz Jiřík Klatovský, tehdáž farář v městečku Bystřici a uroz. p. Karel Byšický z Byšic a na Sv. Poli listy svými upečetěnými, též kněz Vít Dionysius Pražský(?), ten čas farář v Oudolině Vody, Jan Kovář ze vsi Brtnice a Matěj ze Všech hrobů u práva našeho, přijavše to k svým věrám a duším, vysvědčili, to tímto listem naším tvrdíme, že nadepsaný kněz Jan Tagovský jinak Troillus, pan otec dotčeného mistra Mikuláše, vstoupiv řádně s Annou Šindlovou, sestrou vlastní Mikuláše Drabanta, paní manželkou svou, v stav sv. manželský, a jsa knězem pořádným vedle ustanovení a nařízení církve sv. s ní oddán, v tom řádném manželství častopsaného mistra Mikuláše, syna svého, listu toho ukazatele, na svět splodil a vždycky jakž rodičové jeho, tak on syn jich se dobře chovali a chová. Protož V. M. a vás všechněch uctivě a přátelsky žádáme, že tomu všemu, což se nadpisuje, víru dáti, jej mistra Mikuláše, kdežby se koli mezi Vaše Milosti zahodil, sobě dobrotivě poručeného jmíti, do společnosti měšťanské a i jinde mezi sebe bez odpornosti přijíti ráčíte a přijmete, jak pro jeho a rodičů jeho dobré, ctné, chvalitebné a vysoce užitečné chování a obcování, tak také naše v podobné i jiné slušné a nám možné hotové a volné odsloužení a toho se oplacení. Toho všeho pro větší jistotu pečeť naši větší městskou dali jsme k listu tomuto přivěsiti vědomě. Jenž jest dán a psán v Kouřimi v pátek po neděli postní Laetare 10. martii l. P. 1606.

4. *Schválení počtů betlémských po smrti mistra Trojana Nigella.* (V kodex. arch. univ. č. A. 49. ([nepagin]). Léta P. 1605 v středu sazometnou (6 april) po smrti dobré paměti p. mistra Trojana Nigella z Oskořína počet přehlídán a konán z register po něm pozůstalých začna od l. 1585 až do l. 1605 t. j. za 20 let z příjmů a vydání, náležejících k kapli Betlémské, a to v domu farním té kaply v přítomnosti ctihod. kněze Václava Dačického, praedikatora též kaply, a pánů mistrů professorů academie, též v přítomnosti p. mistra Jana Vokorynea, písaře radního v Star. M. Pražském, a mne Melichara Haldia z Nayenperka, t. č. purkmistra v Star. M. Pr. při kterémžto počtu žádného se nedostatku nanašlo, nýbrž za pořádný jest přijat.

Rektorové university Pražské,

pokud měla v sobě fakulty tři, theologickou, lékařskou a svobodných umění.

(**Akademický titul „mistr“ nebo „doktor“ při všech jménech pominut.**)

Od 9. května 1409 Zdeněk z Labouně.
„ Havla 1409 Jan Hus.
„ Jiří 1410 Jan Ondřejův řečený Šindel dr. medic.
„ Havla 1410 Jakub ze Soběslavě (Jan z Jesenice?)
„ Jiří 1411 Šimon z Tišnova.
„ „ 1412 Marek z Hradce.
„ Havla 1412 Křišťan z Prachatic.
„ Jiří 1413 Michal z Malenic, bakalář theol.
„ Havla 1413 Antonín z Loun.
„ Jiří 1414 Havel z Úterého. (Uvádí se též Brikcí z Boudy).
„ „ 1415 Brikcí z Boudy.
„ Havla 1415 Tomáš z Lysé.
„ Havla 1416 Jan Kardinál, bakal. jur. canonic. (průvodce Husův do Kostnice) (Jakub ze Soběslavě?)
„ Jiří 1417 Zdislav z Vartenberka (ze Zvířetic).
„ Havla 1417 Jan Kardinál.

Rektorové university právnické.

Od 1408—1410 Oldřich ze Strašecího, kanovník pražský.
1410, 1411 Matěj z Trutnova, farář.
1411, 1412 Jindřich Role, farář ve Zhořelci.
1412, 1413 Konrád Wertheim, kanovník ve Vratislavi.
1413, 1414, 1415 Matěj Rost Pražan, kanovník, bakalář v právích.
1415, 1416 Arnošt z Metelska, kanovník Vyšehrad.
1416, 1417, 1418 Oldřich ze Strašecího.
1418, 1419 Mikuláš Jindřichův z Prahy.

Rektorové university kusé

(o jediné fakultě svobodných umění.)

Roku 1420 za některý čas není rektora.
Od Jiří do Havla 1420 Martin Kunšovic z Prahy.
Od Havla do Jiří 1421 Prokop z Plzně.
1421 Jan Příbram, první administrátor konsistoře.
1422 nikdo..
1423, 1424 Křišťan z Prachatic.
Od Jiří do Havla 1425 Petr ze Sepekova (Jan z Borotína?)
Po dva semestry 1426 Prokop z Plzně.
1427 Křišťan z Prachatic.
1428 rektor nepovědom.
1429, 1430, 1431 Martin Kunšovic.
1432 Křišťan z Prachatic.
1433 Martin Kunšovic de Praga?
1434 Křišťan z Prachatic.
1435 Jan Rokycana?
1436, 1437 Jan ze Soběslavě, Papoušek.
1437 Křišťan z Prachatic.
1439, 1440 Petr z Mladenovic.
V létě 1440 Václav z Prachatic.
Od Havla 1440, 1441 Augustin z Klatov.
1442, 1443 Petr z Hradce Král.
Od Havla 1443, 1444 Prokop z Plzně.
(1445 Jan z Příbramě?)
(1445?) 1446 Jan Papoušek ze Soběslavě.
1447 Mauritius z Benešova.
1448 Jeronym z Prahy (?).
1449, 1450 Petr z Hradce Králové.
Od Havla 1450 Jan z Čáslavě.
1451 Václav z Vrbna.
1452, 1453 (?) Václav Prachatický.
1453 (?) Stanislav z Velvar.
1454 Václav z Prachatic; (1454 Martin z Lančice?)
1455 Mikuláš z Ledče.
1456 Martin z Lančice.
1457 Stanislav z Velvar. (Jan z Jemnic?)
1458 Jan z Jemnic (v opisech Bydžovského uvádí se r. 1458, 1459 rektorem Jan Rokycana, arcibiskup, jenž v knihách děkanských do r. 1464 objevuje se mezi professory stále. Putzlacher uvádí ho rektorem roku 1458 a zápis zas přetrhuje. Nevíme, kterak rozhodnouti, anť vyskytuje se jakožto rektor r. 1459 i Václav z Vrbna).
1460 Václav z Vrbna.
1460, 1461, 1462 Jan z Prahy (Malé), Pražák. (Uvádí se roku 1461 též Šimon z Chrudimě alias z Chocně.)
Od Havla 1462—1463 Václav Koranda z Plzně.
1463, 1464 Jan z Čáslavě.
1465 Pavel z Dobřině.
1466 do Havla 1467 Václav z Vrbna.
1467, 1468, 1470 Jan z Prahy.
1470, 1471 Václav Koranda.
Od Havla 1471, 1472, 1473 Jakub z Pacova.
1474, 1475 Jan z Tábora.
1476, 1477, 1478 Jiří z Prahy.
1479, (1480?) Vavřinec z Rokycan.
1481 Václav z Třebska, farář u sv. Michala.
1482 Jan Pražák.
1483 Pavel ze Žatce.
1484 Jakub z Pacova.
Od Havla 1484—1485 Pavel ze Žatce.
1486 Jakub z Pacova?
1487—1488 Jan z Prahy.

1492, 1493, 1494 Pavel ze Žatce.
1495, 1496 Jakub ze Stříbra (druhý rok bez volby a práva).
1497, 1498 Pavel z Žatce.
1498, 1499 Martin z Vlašimě.
1499 Pavel ze Žatce (?)
1499—1500 Václav z Pacova.
1500, 1501, 1502 Pavel ze Žatce.
1503 Jiří Kouřimský, (1503 uvádí se též Matěj z Pelhřimova.)
1504, 1505 Jakub z Pacova, přijmím Žíč († 12. ledna 1505).
Od ledna 1505, 1506 Václav z Pacova, bratr předešlého.
1506, 1507, 1508 Pavel z Žatce.
1508, 1509 Michal ze Stráže.
1509, 1510 Pavel ze Žatce (?)
1510, 1511 Václav z Pacova.
1511, 1512 Václav Kandidus.
1512, 1513 Václav z Pacova (zemřel 22. ledna).
1513 Václav Koranda (1513 Václav Litomyšlský, místorektor).
1514, 1515 (1516) Václav Šišmánek Litomyšlský.
1516 Duchek z Brodu.
1517 Václav Šišmánek (1517 uvozuje se též Václav Šud Rožďálovský).
1518, 1519 Vavřinec z Třeboně.
1520 Václav Kandidus.
1521 Václav Šišmánek Litomyšlský.
1522 Jan z Přeštice (Kulata).
Do 29. července 1523 Václav Šišmánek, týnský farář.
Od července 1523 místorektor Jan Přeštický.
1524 Jan Přeštický (Kulata).
1525, 1526 Tomáš z Vlašimě.
1526 Matěj Korambus.
1527 Havel Cahera, jenž 12. dubna 1545 umřel v Anspachu.
1528 Tomáš Rakovnický.
1528, 1529, 1530 Jan Přeštický (Kulata).
1530—1531 Vavřinec z Třeboně, administrátor církve, zemřel v rektorátě.
1531 Jan Přeštický, oženil se, nechav rektorátu.
1532 Jan Chocenský.
1532—1533 Jiří Písecký.
1533, 1534, 1535 Jan Berka Chocenský (z Chocni); (seznamy pozdější uvádějí ho ještě r. 1536, 1537.
1535—1536 Jiří Písecky.
1536, 1537, 1538 Jan Hortensius Pražský.
1538—1539 Martin Klatovský.
1539, 1540 Jan Zahrádka, Hortensius.
1540—1541 Jiří Písecký (pozdější seznamy mají Zahrádku).
1541—1542 Martin Klatovský.
1542—1545 Jindřich Dvorský (Kurius) z Helfenberka.
1545—1546 Jan Hortensius.
1546—1548 Řehoř Orinus z Chocemic.
1548—1551 Jan Hortensius.
1551—1553 Šebestián Aerichalcus Přeštický.
1553—1557 Jan Hortensius (zemřel 2. dubna).
1557—1559 Jan Kolínský (administrátor).
1559—1561 Matiáš (Dvorský) Dapsilis Kurius z Hájku.
1561, 1562 Jiří Polenta ze Sudetu Kutnohořan dr. medic.; (týž Polenta uvádí se ještě r. 1563).
Od r. 1562 (?) či od r. 1564 nepřetržitě až do r. 1572 Matiáš Dapsilis Dvorský z Hájku.
(1572—1573 Petr Kodicill z Tulechova?)
Od 1573 do 1582 Matěj Dvorský, Dapsilis z Hájku, devět let po sobě.
1582—1589 Petr Kodicillus z Tulechova, sedm let po sobě.

Od 3. listop. 1589– 1591 Marek Bydžovský z Florentina.
1591, 1592, 1593 Trojan Nigellus z Oskořína.
1593, 1594 Adam Zalužanský ze Zalužan. Složil úřad v sob. po sv. Magdal. 1594.
1594, 1595, 1596, 1597 Marek Bydžovský z Florentina.
1597, 1598 Trojan Nigellus z Oskořína.
1598, 1599, 1600 Martin Bacháček z Nauměřic.
1600, 1601, 1602 Jan Adam Bystřický z Bochova.
1602, 1603 Marek Bydžovský z Florentina.
1603 až do 17. února 1612 Martin Bacháček z Nauměřic.
Od 17. února do Havla 1612 Jan Kampanus Vodňanský. (Usneseno voliti na semestr.)
Od Havla 1612 do Jiří 1613 Adam Huber z Risenpachu.
Od Jiří 1613 do Havla 1614 hrabě Julius Šlik z Pasaunu (reelectus)
Od Havla 1614 do Jiří 1615 Bernart svob. pán z Žerotína na Meziříčí a Rožňově.
Od Jiří do Havla 1615 Jan Albrecht Křinecký z Ronova.
Od Havla 1615 do Havla 1616 Jan Abraham z Gerštorfa (reelectus).
Od Havla 1616 do Jiří 1617 Jan Krištof z Fünfkichenu na Vožici a Šenperce.
Od Jiří do Havla 1617 Štěpán Střela z Rokyc
Od Havla 1617 do Havla 1620 Jan Jesenský z Jessenu. (Prorektor r. 1619 Mikul. Troilus; 1620 Petr Fradelius.)
Od Havla 1620 do Jiří 1621 prorektor Jan Kampanus Vodňanský (Karel Hildebrand z Walterskirchenu volen, ale nebyl installován).
Od Jiří do Havla 1621 Jan Kampanus Vodňanský.
Od Havla 1621, 1622 Mikuláš Troilus Hagiochoranus.

Rektorové císařské kolleje Societatis Jesu u sv. Klimenta.

1556—1558 Ursmarus Goissonius. Bellomontio ortus, Beaumont v Belgii, řečený též Leodiensis.
1558—1561 Pavel Hoffaeus z Münsteru.
1561—1574 Jindřich Blyssemius Bonnensis († 1586).
1574—1580 Jan Pavel Kampanus.
1580—1593 Alexander Vojt.
1593—1595 Václav Šturm
1595—1601 Melchior Trevinnius.
1601—1606 Jakub Geranus.
1606—1610 Theophil Christeccus (Cristeccus).
1610—1616 Jakub Geranus.
1616—1622 Valentin Koronius.

Děkanové fakulty artistův.

(Čestné jméno „mistr“ vynecháváme; určitý den volby též vynecháváme, neníť všudy povědom; bylo to od 12. do 22. dubna; od 8. do 20. října nejobyčejněji; byly to časy kolem sv. Jiří a sv. Havla.)

1409 od máje do října Šimon z Tišnova.
Od října 1409 do dubna 1410 Petr z Brandýsa.

Do října 1410 Petr z Koněprus.
Do dubna 1411 Petr de Policz (z Poličky).
Do října 1411 Tomáš z Lysé.
Do dubna 1412 Marek z Hradce.
Do října 1412 Brikcí ze Žatce.
Do dubna 1413 Prokop z Kladrub.
Do října 1413 Jakub ze Soběslavi.
Do dubna 1414 Stibor z Velvar.
Do října 1414 Jan z Berouna.
Do dubna 1415 Prokop z Plzně.
Do října 1415 Jan z Borotína.
Do dubna 1416 Mikuláš z Řečice.
Do října 1416 Šimon z Rokycan, kanovník kaply Všech Svatých. Týž rok 1416 od 10. října do 15. října Martin Kunšovic z Prahy. Poděkoval se.
Do dubna 1417 Mikuláš z Pavlíkova.
Do října 1417 Vavřinec z Nymburka.
Do dubna 1418 Václav Mírovec.
Do října 1418 Antonín z Loun.
Do dubna 1419 Petr ze Sepekova.
Do října 1419 Bořivoj (Bořek) z Prahy.
Do dubna 1420 Petr z Hradce Král. 1420 od dubna není děkana.
V červenci 1420 Jan z Příbrami.
1421 Martin Kunšovic de Praga.
1422 vacat decanatus.
Od dubna do října 1423 Petr ze Sepekova.
Od října 1423 do května 1424 Havel z Úterého.
Od května 1424 Augustin z Klatov.
1425 vacat decanatus.
Od dubna 1426 Petr z Mladenovic; potom do roku 1429 není volby.
Od října 1429 do října 1430 Buzko (Buzek) z Kdyně. Dekanáty půlroční přestaly, roční nastávají.
Od října 1430 do dubna 1432 Petr ze Sepekova.
Od dubna 1432 do září 1433 Jan z Borotína.
Od září 1433 do října 1435 Buzek z Kdyně.
Od října 1435, 1436 Václav z Prachatic.
Od října 1436, 1437 Augustin z Klatov.
Z října 1437 do dubna 1438 děkan nepovědom.
Od dubna 1438, 1439 Jan z Příbrami.
Od dubna 1439 Petr z Hradce Král.
Od říj. 1439, 1440 Prokop z Plzně.
1440 Buzek z Kdyně († za dekanátu).
1441, 1442 Petr z Mladenovic.
1442, 1443, 1444 Mauritius z Benešova.
Od dubna 1444, 1445 Jan z Jemnic.
1445 Martin z Lančice.
1446 Henricus Dornde de Spineto de Molhusen (Mülhausen).
1447 Jan Kumpán z Čáslavě.
1448 Staněk (Stanislav) z Hnězdna.
1449 Petr Bradatý z Dvékačkovic.
1450 Ondřej z Budějovic.
1451 Jiří z Meziříčí (mnich).
1452 Martin z Hořepníka.
1453 Jeronym z Prahy.
1454 Jan z Častolovic.
1455 Stanislav z Velvar.
1456 Václav Křížanovský (Moravan).
1457 Václav z Vrbna.
1458 Jeronym ze Skutče.
1459 Jan z Prahy (Nové), Pražák.
1460 Václav Koranda z Nového Plzně.
1461 Jan ze Stříbra.
1462 Jakub z Pacova.
1463 Prokop z Hory.
1464 Šimon z Chrudimě.
1465 Mikuláš Táborský ze Sušice.
1466 Řehoř z Prahy.
1467 Václav z Pacova.

1468 Václav z Chrudimě (z Chocně?)
1469 Zachariáš z Hradce Král.
1470 Řehoř z Prahy.
1471 Jan z Tábora.
1472 Vavřinec z Rokycan.
1473 Václav z Třebska.
1474 Václav z Pacova.
1475 Šimon z Chrudimě.
1476 Duchek z Mělníka.
1477 Pavel ze Žatce.
1478 Václav z Prahy (ze Starého Města).
1479 Václav z Třebska.
1480 Duchek z Mělníka.
1481 Martin z Počátek.
1482 Václav z Pacova.
1483 Matěj de Brny (Brnného) Vilémovský.
1484 Viktorin Kornel z Chrudimě (ze Všehrd).
1485 Jan z Blovic.
1486 Martin z Počátek.
1487 Jan z Vlašimě.
1488 Jakub Stříbrský.
1489 Matěj z Brnné — z Brnného (Vilémovský).
1490 Martin z Počátek.
1491 Matěj z Pelhřimova.
1492 Jakub Stříbrský.
1493 Matěj Vilémovský z Brnné.
1494 Jiří [1]) z Kouřimě.
1495 Martin z Tišnova.
1496 Jan Pašek Knínský (z Vratu) na dvě léta.
1498 Jiří z Kouřimě.
Od října 1499 Matěj z Pelhřimova.
1500 Michal ze Stráže.
1501 Jiří Sovka z Chrudimě („impius post apostata“ připsáno v děkan. knize).
1502 Pavel z Pelhřimova.
1503 Michal ze Stráže.
1504 Matěj z Pelhřimova.
1505 Václav Kandidus Pražan.
1506 Václav Žatecký.
1507 Václav Kandidus.
1508 Václ. Písecký.
1509 jmenují se děkany: Václav Kandidus a po něm Vavřinec z Třeboně.
Od října 1510 Matěj z Pelhřimova.
1511, 1512 Vavřinec z Třeboně, dvě léta děkanoval.
1513 Petr Písecký.
1514 Václav Žatecký.
1515, 1516 Jan Kulata Přeštický, dvě léta děkanem.
1517 Václav ze Žatce; před ním krátce byl Pavel Příbram z Prahy, ale sesazen († 1520).
1518 Tomáš Vlašimský.
1519 Václav Šúd Rožďálovický.
1520 Tomáš z Rakovníka.
1521 Mikuláš Šúd z Litomyšle (1524 složil professuru).
1522 Jiří Pragenus řečený Jhesulus (Ježíšek) 11. července 1523 ejectus (sesazen).
Od července 1523 Jiří Písecký.
Od října (?) 1523 Tomáš Vlašimský.
1524, 1525 Jiří Písecký.
1526 Jan z Chocně.
1527 Martin Klatovský.
1528 Jan Karel (Karlův) Žlutický.
1529 Martin Klatovský.
1530, 1531 Václav Medek (Medulanus) Písecký z Krumlova na dvě léta.
1532 Jan Hortensius (Zahrádka) Pragenus.
Od října 1533 Jindřich Dvorský (Kurius). [2])

---

[1]) V seznamu Tomkově D. Pr. IX. 357. jmenuje se ten děkan Řehořem. V skutku naskýtá se v pramenech lat. Gregorius, ale to snad prameny pletou s Georgius. V knize arch. pražsk. č. 994. 83. jest po česku jasně mistr Jiřík z Kúřimě, mezi professory Řehoře tu není.

[2]) Tomek. D. Pr. XI. 440. uvádí od června 1534 Jiřího Píseckého.

1534 Jan Hortensius.
1535 Martin Zabrzensis (Zábřežský).
1536, 1537 Bartoloměj Ropalus Pacovinus (Pacovský), úřadoval dvě léta.
1538, 1539 Jindřich Dvorský (Kurius); dvě léta.
1540, 1541 Zikmund Antochův z Helfenberka. Dvě léta.
1542 Řehoř Orinus z Chocemic.
1543 Zikmund Antochius z Helfenberka (po 2 měsíce).
Do října 1544 Řehoř Orinus z Chocemic.
Od října 1545 Václav Krussinius (Krušina) Vysokomýtský z Dalmenhorstu.
1546 Jan Kunštat z Paumberka, doktor mediciny.
Od října 1547 do 9. ledna 1548 Jan Šentigar z Chocemic, z Chotěřiny; vzdal se.
Od ledna do října 1548 Šebastián Aerichalcus Přeštický, místoděkan.
Od října 1548 týž zase.
1549, 1550 Matiáš Dvorský (Kurius) z Hájku; tento a pět následujících ouřadovali vždy dvě léta po sobě.
1551, 1552 Matiáš Stefanides Bydžovský z Aventina.
1553, 1554 Jan Arthophidius Tynhoršovinus (potom měšťan v Lounech usedlý).
1555, 1556 Jakub Kodicill z Tulechova.
1557, 1558 Jiří ze Sudetu Kutnohořan.
1559, 1560 Tomáš Husinecius Vodňanský; dr. medic.
1561 Pavel Kristián z Koldína.
1562, 1563 Matouš Philomates Dačický; tento a pět následujících voleni zase dvě léta po sobě.
1564, 1565 Petr Kodicill z Tulechova.
1566, 1567 Prokop Lupáč z Hlavačova.
1568, 1569 Václav Zelotin z Krásné Hory (a Formoso Monte).
1570, 1571 Marek Bydžovský z Florentina.
1572, 1573 Mikuláš Alethinus Kolínský.
1574 Marek Bydžovský z Florentina.
1575 Pavel Pressius.
1576 Marek Bydžovský z Florentina.
1576, 1577 Matiáš Molesinus z Dielenperka, Montanoslatinensis.
1578, 1579 Václav Zelotin z Krásné Hory.
Od října 1579, 1580 Adam Huber Mezeříčský z Risenpachu.
1580, 1581 Marek Bydžovský z Florentina.
1581, 1582 Matěj Gryllus z Gryllova Rakovničan; (uvádí se téhož roku ještě Jan Kherner Plzeňský).
1582, 1583 Trojan Nigellus Hermanoměstecký z Oskořína.
1584, 1585 Marek Bydžovský z Florentina
1586, 1587 Martin Bacháček z Nauměřic.
1588, 1589 Jan Adam Bystřický.
1590, 1591 Jan Kherner Plzeňský.
1592 Adam Zalužanský.
1593 Jan Kherner Plzeňský.
1594, 1595 Martin Bacháček z Nauměřic.
1595, 1596, 1597 Jan Chorinnus.
1597, 1598, 1599 Václav Vlaverinus Nosislavský.
1599, 1600, 1601 Šimon Skála z Kolínce.
1601 Ondřej Mitisko.
1601, 1602 Jan Chorinnus.
1602, 1603 Ondřej Mitisko.

Od října 1603 Václav Vlaverin (do ledna 1604, pak se ženil).
Od ledna (?) 1604, 1605 Šimon Skála z Kolínce.
1605 Jan Kampanus Vodňanský.
1606 Šimon Skála z Kolínce.
1607, 1608, 1609 Jan Kampanus; po tři roky.
1609, 1610, 1611 Mikuláš Troilus Hagiochoranus; (po dva roky).
1611, 1612 Vavřinec Benedikti Nudožerský.
1612, 1613 Mikuláš Albert z Kaménka. (Troilus?)
Od října 1613 Šimon Skála z Kolínce. (Dekanát semestrálný.)
Od dubna 1614 Mikuláš Troilus Hagiochoranus.
Od října 1614 Jan Kampanus Vodňanský.
Od dubna 1615 Mikuláš Troilus Hagiochoranus.
Od října 1615 Jan Kampanus Vodňanský.
Od dubna 1616 Jakub Žabonius z Vyšetína.
Od října 1616 Daniel Basilius z Deutschenperka.
Od dubna 1617 Jiří Šultys z Felsdorfa.
Od října 1617 Mikuláš Troilus Hagiochoranus.
Od dubna 1618 Petr Fradelius ze Štávnice.
Od dubna 1619 Jiří Šultys z Felsdorfa.
Od října 1619 Daniel Basilius z Deutschenperka.
Od dubna 1620 Jakub Žabonius z Vyšetína.
Od října 1620 Mikuláš Troilus Hagiochoranus.
Od dubna 1621 Daniel Basilius z Deutschenperka.

Rejstřík jmen a věcí.

A.

B.

C (viz také K).

Č.

E.

F.

Ch.

I.

J.

K.

L.

Q.

R.

Ř.

S.

Š.

U viz též Ou.

X.

Z.

Ž.

Chyby v tomto díle.

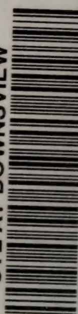
Na str. 13 nahoře stojí z Tulechova místo z Florentina.
" " 15 .. " dupplum místo duplum.
" " 70 v prostředku stojí 1546 místo 1547.
" " 193 stojí v třetí poznámce Tamže místo Arch. univ. A. 34.
" " 126 nahoře stojí v Mariboře místo v Marburce.
" " 270 v prostřed stojí čtvrté třídy místo páté.
" " 273 v prostředku jest míněn Cvikov, Zwikau, a ne Zvíkov.
" " 316 dole stojí regesta místo registra.
" " 338 ve 4. řádce shora vypadlo slovo „ze“.
" " 344 stojí Jan (Horký) místo Martin.
" " 438 dole stojí rouk místo roku.
" " 442 nahoře stojí jendenci místo tendenci a tesuitům místo jesuitům.
" " 451 " " mariborský místo marburský.
" " 563 " " Spectanus místo Specianus.

Chyby v „Dějích vysokých škol Pražských“.

Na str. 87 v 8. z dola stojí se místo ne.
" " 108 nahoře stojí prominut místo pominut.

Doplňky a opravy do „Života církevního“.

Na str. 4 v poznámce místo T. má státi Tomek.
" " 20 stojí Mikuláš IV. místo Mikuláš V.
" " 20 " 1450 místo 1451.
" " 21 " 1450 " 1452.
" " 23 " v citátech Tomek D. P. VI. 381 místo VII. 38.
" " 57 lze doplniti při poznámce čtvrté, že bylo ještě několik Bratří na hrdle trestáno.
" " 61 v poslední poznámce stojí „hist.“ místo „paedag.“.
" " 62 v 7. řádce nutno položiti místo „starý“ slovo „nějaký“.
" " 147 stojí při založení kolleje Krumlovské datum 1590 místo 1588.
" " 292 vypustiti jest v 4. poznámce „List snad Chelčického“.
" " 320 stojí Jan (ze Stříbra) místo Jakoubek.
" " 326 jest přidati zajímavou poznámku, že také Pražané volili konsistoriány pod obojí, a to r. 1526, 1531, 1534, 1539, 1542, 1543.


UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 10 25 13 014 6